مۇھەممەد يۈسۈپ

دىن ۋە ھايات
(2000 سوئالغا جاۋاب)

بىرىنچى قىسىم

{1}

ئىسلامى ئەسەرلەر نەشرىياتى

محمد يوسف محمد تورسون، 1432هـ

فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

محمد تورسون، محمد يوسف

الدين والحياة في جواب 2000سؤال/ محمد يوسف محمد تورسون.

– الرياض،1432هـ

1401ص؛ 16.5×24 سم

ردمك:0-8252-00-603-978

(النص باللغة الأويغورية)

1-الثقافة الإسلامية 2- أسئلة وأجوبة 3- الإسلام والمجتمع أ. العنوان

ديوي214 8488/1432

رقم الإيداع: 8488/1432

ردمك:0-8252-00-603-978

بۇ ئەسىرىمنى مېنى ۋە قېرىنداشلىرىمنى ياخشى بېقىپ، ياخشى ئوقۇتۇپ قاتارغا قوشۇش يولىدا بارلىقىنى ئاتىغان ۋە بالىلىرىنىڭ پىراقىدا يۈرىكى داغلىنىۋاتقان كۆيۈمچان، پىداكار ۋە تولىمۇ شەپقەتلىك دادام مۇھەممەد تۇرسۇن ھاجىمغا ئەڭ ئالىي ئېھتىرام بىلەن بېغىشلايمەن.

-ئاپتور

الدين والحياة

في جواب 2000سؤال عن العقيدة والعبادة والأخلاق والسيرة والمعاملات والحلال والحرام والقرآن والسنة والعلوم الإسلامية ومعجزة القرآن الكريم والأماكن المقدسة والرد على الإلحاد والشبهات ونماذج عن الدولة الإسلامية والخلافة الإسلامية

تأليف: محمد يوسف محمد تورسون

الطبعة الخامسة

دىن ۋە ھايات

(2000سوئالغا جاۋاب)

ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىدىن ئۈرنەكلەر، مۇئامىلە، ھالال –ھارام، قۇرئان ۋە سۈننەت، ئىسلامىي ئىلىملەر، قۇرئان مۆجىزىسى، ئىسلامدىكى مۇقەددەس جايلار، شەك-شۈبھىلەرگە رەددىيە، ئاتېئىزم ۋە ئاللاھنىڭ بارلىقى، ئىسلام دۆلىتى ۋە ئىسلام خەلىپىلىكلىرى ھەققىدە

ئاپتورى

مۇھەممەد يۈسۈپ مۇھەممەد تۇرسۇن

بەشىنچى نەشرى

ئاپتور ھەققىدە

مۇھەممەد يۈسۈپ 1968-يىلى خوتەن ۋىلايىتىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپلا قارىيلىققا كىرىشكەن بولۇپ، كىچىك يېشىدىلا قۇرئان كەرىمنى يادلاپ بولغان. 1984 - يىلى ناھىيىلىك چوڭ جامەدە تۈنجى خەتمىنى ئوقۇغاندا كىشىلەرنىڭ زوقىنى قوزغىغان.

1984- ۋە 1985-يىللار ئارىسىدا يوشۇرۇن مەدرىسەدە ئەرەب تىلى ئۆگىنىشكە باشلاپ، دەسلەپكى ساۋادىنى چىقارغاندىن كېيىن، 1986 - يىلى 6- ئايدا چەت ئەلدە ئىلىم تەھسىل قىلىش مەقسىتى بىلەن ۋەتەندىن ئايرىلغان ۋە شۇ يىلى ھەج پائالىيىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ بولۇپ، مىسىرغا ئوقۇشقا كەتكەن.

1986-يىلى9-ئايدا مىسىر ئەزھەر بىلىمگاھىنىڭ تەييارلىق سىنىپىغا ئوقۇشقا كىرىپ، شۇ يىلىنىڭ ئاخىرى تولۇق ئوتتۇرىغا ئىمتىھان بېرىپ ئۆتكەن. تولۇقنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى يىللىقىنى ئوقۇپ بولۇپ، مۇسابىقە ئارقىلىق تۆتىنچى يىللىققا ئاتلىغان. شۇنداق قىلىپ 4 يىللىق تولۇق ئوتتۇرىنى 3 يىلدا پۈتتۈرگەن.

1989 - ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرىئەت ۋە قانۇن فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنىپ، 1993- يىلى تاماملىغان.

1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1995 - يىلىنىڭ بېشىغىچە تۈركىيەنىڭ ئىستانبۇل شەھرىدە بىر مەدرىسىدە، ئوتتۇرا ئاسىيالىق ئوقۇغۇچىلارغا ئەرەب تىلى ۋە قىرائەتتىن دەرس بەرگەن.

1995 – يىلىدىن 2001 - يىلىغىچە قازاقىستاننىڭ ئالمۇتا شەھرىدىكى«قازاق-تۈرك ئىنىستىتوتى»دا ئەرەب تىلىدىن مۇئەللىم بولۇپ ئىشلىگەن. بۇ جەرياندا قازاقىستاننىڭ جۇمھۇرىيەتلىك گېزىتلىرىدىن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە « يېڭى ھايات» گېزىتلىرىدە دىنىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ھەققىدە نۇرغۇن ماقالە يېزىپ ئېلان قىلغان.

2001 - يىلىدىن بىرى سەئۇدى ئەرەبىستان رادىئوسىنىڭ ئۇيغۇر بۆلۈمىدە بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ پىكىر-قارىشى

مۇھەممەد يۈسۈپ دىنىي جەھەتتە ئوتتۇراھاللىقنى ئاساس قىلغان ئىلغار پىكىر-قاراشقا ئىگە بولۇپ، رادىكاللىقتىن ۋە چەكلىك مۇھىت تەسىرىدىن ئەلۋەتتە يىراقتۇر.

تىنىمسىز ئىزدىنىش روھىغا ئىگە مۇھەممەد يۈسۈپ ھازىرغىچە 20 پارچىدىن ئارتۇق ئەسەر يازغاننىڭ سىرتىدا، ئەرەب تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا 10 پارچىدىن ئارتۇق كىتاب تەرجىمە قىلغان ھەمدە ھەر قايسى تور بەتلىرىدە 100 پارچىدىن كۆپرەك ماقالە

ئېلان قىلغان. ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشىپ كەلمەكتە.

مۇھەممەد يۈسۈپنىڭ نەشر قىلىنىپ بولغان ئەسەرلىرى:

1. «ئىسلامدىكى ئائىلە تۈزۈمى» بىرىنچى نەشرى 1996- يىلى، ئىككىنچى نەشرى 2002- يىلى ئىستانبۇلدا، ئۈچىنچى نەشرى 2010-يىلى بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان.

2.« ئىسلام ئەقىدىلىرى» بىرىنچى نەشرى 1997- يىلى (ئۇيغۇر سىلاۋيان يېزىقىدا) ئالمۇتىدا، ئىككىنچى نەشرى 1998- يىلى قەشقەردە، ئۈچىنچى نەشرى 2003- يىلى قازاق تىلىدا ئالمۇتا، تۆتىنچى نەشرى 2004- يىلى ئىستانبۇلدا، بەشىنچى نەشرى 2005- يىلى (ئۇيغۇر سىلاۋيان يېزىقىدا) ئالمۇتىدا، ئالتىنچى نەشرى 2006-يىلى قازاق تىلىدا ئالمۇتىدا، يەتتىنچى، سەككىزىنچى ۋە توققۇزىنچى نەشلىرى2008- 2009- ۋە 2010- يىللىرى ئالمۇتىدا ئارقا-ئارقىدىن (ئۇيغۇر سىلاۋيان يېزىقىدا) نەشر قىلىنغان.

3. «ناماز ۋە ئۇنىڭ قائىدە- تەرتىبلىرى» بىرىنچى نەشرى 1998- يىلى (ئۇيغۇر سىلاۋيان ۋە ئەرەب يېزىقلىرىدا) ئالمۇتىدا، ئىككىنچى نەشرى 2007-يىلى ئىستانبۇلدا، ئۈچىنچى نەشرى 2008-يىلى، تۆتىنچى نەشرى 2012-يىلى بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان.

4. «ناماز ھەققىدە ساۋات» بىرىنچى نەشرى 1998- يىلى، ئىككىنچى نەشرى 2006-يىلى، ئۈچىنچى نەشرى 2008-يىلى، تۆتىنچى نەشرى 2009-يىلى، بەشىنچى نەشرى 2010-يىلى (ئۇيغۇر سىلاۋيان يېزىقىدا) ئالمۇتىدا بېسىلغان.

5.«روزا ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى» بىرىنچى نەشرى 1999- يىلى ئەرەب ۋە سىلاۋيان يېزىقلىرىدا ئالمۇتىدا، 2004-يىلى ئىككىنچى نەشرى ئىستانبۇلدا بېسىلغان.

6.« دىنىمىزنىڭ سايلىقىنى قوغدايلى» (يېڭى ھايات ۋە ئۇيغۇر ئاۋازى گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرىنىڭ توپلىمى)، بىرىنچى نەشرى 1999-يىلى، ئىككىنچى نەشرى 2005-يىلى ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنغان.

7.« زاكات كىتابى» بىرىنچى نەشرى 2003- يىلى ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنغان.

8. «دۇئا ۋە ئۇنىڭ پەزىلەتلىرى» بىرىنچى نەشرى 2004-يىلى ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنغان.

9.«ئىلاھىي قورغان» بىرىنچى نەشرى 2005- يىلى، ئىككىنچى نەشرى 2006- يىلى، ئۈچىنچى نەشرى 2010-يىلى ئىستانبۇلدا، تۆتىنچى نەشرى 2012-يىلى بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان.

10.« غەرب مەدەنىيىتى ۋە بىز» 2004 - يىلى ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنغان.

11. « ھەج ۋە ئۆمرە قوللانمىسى» بىرىنچى نەشرى 2005 - يىلى ئىستانبۇلدا، ئىككىنچى نەشرى 2007- يىلى رىياد، ئۈچىنچى نەشرى 2009-يىلى (ئۇيغۇر سىلاۋيان يېزىقىدا) ئالمۇتىدا، تۆتىنچى نەشرى 2011-يىلى مەككىدە نەشر قىلىنغان.

12. « ئىسلامدىكى ھارام ۋە چەكلەنگەن ئىشلار» بىرىنچى نەشرى 2009-يىلى ئۇيغۇر ئەرەب يېزىقىدا ئىستانبۇلدا، ئىككىنچى نەشرى 2010- يىلى (سىلاۋيان يېزىقىدا) ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان.

13. «بەش پەرز ۋە ئىسلامدىكى ئائىلە تۈزۈمى» 6 كىتابنىڭ توپلىمى بولۇپ، 2009-يىلى بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان.

14. «ئۆسمۈرلەر ئۈچۈن دىنىي ساۋات» بىرىنچى نەشرى 2009-يىلى بەيرۇتتا قاتتىق مۇقاۋىلىق قىلىپ بېسىلغان. قىسقارتىلغان ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى نەشلىرى 2012- يىلى بەيرۇتتا ۋە ئىستانبۇلدا، تۆتىنچى نەشرى 2013-يىلى (ئۇيغۇر سىلاۋيان يېزىقىدا) ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان.

15. « دىن ۋە ھايات (1600سوئالغا جاۋاب)» 2009-يىلى بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان. كېيىنچە تولۇقلىنىپ، «دىن ۋە ھايات(2000سوئالغا جاۋاب)» دېگەن ئىسىم بىلەن ئىككىنچى نەشرى 2010-يىلى، ئۈچىنچى نەشرى 2011-يىلى بەيرۇتتا، ئۈچىنچى نەشرىنىڭ ئۇيغۇر سىلاۋيان يېزىقىدىكى نۇسخىسى2013-يىلى ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان.

16. «ئىسلام ئەخلاقى»بىرىنچى نەشرى 2010-يىلى بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان.

17. «ھەج بەدەل تىجارىتىنىڭ ھاراملىقى ھەققىدە ئوچۇق سۆز» 2012-يىلى بەيرۇتتا نەشر قىلىنغان.

18. « پەرزەنتلىرىمىزنى قانداق تەربىيەلەيمىز؟».

نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرىۋاتقان ئەسەرلىرى:

1.«قۇرئان ئوقۇش قائىدىلىرى».

2. «غۇربەتتىكى ياشلىق» (شېئىرلار توپلىمى).

3.«يۈرەك سىرى»(شېئىرلار توپلىمى).

4. « مانا بۇ ئىسلام ».

5.«قۇرئان كەرىم بىزنىڭ نىجات يولىمىز».

6.« پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۇلۇغ ماقامىنى قوغدايلى!»(ماقالىلار توپلىمى).

ئەرەب تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىغان ئەسەرلىرى:

1.«التفسير الواضح»(روشەن تەپسىر). ئاپتورى: دوكتور مەھمۇد ھىجازى.

2. «الأديان في القرآن»(قۇرئاندىكى دىنلار). ئاپتورى: دوكتور مەھمۇد شەرىف.

3.«مختصر كتاب إظهار الحق»(ھەقىقەتنىڭ ئېلانى). ئاپتورى: ئەللامە رەھمەتۇللا ھىندى.

4.«كتاب التوحيد»(تەۋھىد كىتابى). ئاپتورى: مۇھەممەد ئىبنى سالىھ ئەلفوزان.

5.«العقيدة الصحيحة» (توغرا ئەقىدە). ئاپتورى: سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سابىق مۇپتىسى ئەللامە ئىبنى باز.

6. «شرح أصول الإيمان»(ئىمان ئاساسلىرىنىڭ شەرھى). ئاپتورى مۇھەممەد سالىھ ئەل مۇسەيمىن.

7.« منهج اهل السنة والجماعة»(ئەھلى سۈننەلەرنىڭ يولى). ئاپتورى: ئەللامە مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋەھھاب.

8.«النصرانية في الأصل والواقع»(خرىستىئان دىنىنىڭ ئەسلى ۋە بۈگۈنى). ئاپتورى: ئەللامە مۇھەممەد ئابدۇللا سەھىم.

9. «صفة صلاة النبي»(پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ناماز ئوقۇش كەيپىيىتى). ئاپتورى: مۇھەممەد ئىبنى ناسىرۇددىن ئەلبانى.

10. «الوسائل المفية للحياة الطبية» ئەللامە ئابدۇراھمان ناسىر ئەل سەئدى.

11. «الدروس المهمة لعامة الأمة»(مۇسۇلمانلارغا مۇھىم تەلىماتلار). ئاپتورى: ئىبنى باز.

12. «33سببا للخشوع في الصلاة»(نامازدا خۇشۇنىڭ33 سەۋەبى). ئاپتورى: مۇھەممەد سالىھ ئەل مۇنەججىد.

نەشرىياتتىن-

بسم الله الرحمن الرحيم

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن باشلايمەن

بارچە مەدھىيە ۋە ئەڭ مۇكەممەل ماختاشلار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە مۆمىنلەرنىڭ مەدەتكارى جانابى ئاللاھ تائالاغا خاستۇر. ئاللاھ تائالاغا مەۋجۇداتنىڭ سانىچە مەدھىيە ئوقۇپ، ئۇنى ماختايمەن. ھەق دىننى ئىنسانىيەتكە يەتكۈزۈش ئارقىلىق ئۇلارنى كۇپرى، زالالەت ۋە ئازغۇنلۇقنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئىمان، ھىدايەت ۋە ھەقىقەتنىڭ نۇرىغا يېتەكلىگەن، ئىنسانىيەتنىڭ ئېھتىخارلىق ئۈلگىسى سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئۇنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرىغا ۋە ئۇنىڭ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ بىزلەرگىچە يەتكۈزگەن ساھابىلىرىغا، شۇنداقلا تا قىيامەتكىچە ھەق يولدا يۈرگەن مۆمىنلەرگە ئامانلىق تىلەيمەن ۋە سالام يوللايمەن.

ھۆرمەتلىك كىتابخان! قولىڭىزدىكى بۇ ئەسەر مۇندىن ئىلگىرى «دىن ۋە ھايات (1600سوئالغا جاۋاب)» دېگەن ئىسىم بىلەن ۋە كېيىنچە «دىن ۋە ھايات (2000 سوئالغا جاۋاب)» دېگەن ئىسىم بىلەن قايتا تەھرىرلىنىپ ۋە تولۇقلىنىپ نەشر قىلىنغان نۇسخىلىرىغا ئاساسەن ئىككى قىسىملىق قىلىپ قايتا نەشرگە تەييارلاندى.

كىتابىمىزنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى نەشرلىرىنىڭ كىتابخانلىرىمىزنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشكەنلىكى ۋە بۇ كىتاب ھەققىدىكى تەلەپنىڭ كۈندىن-كۈنگە كۆپىيىۋاتقانلىقى مېنى تېخىمۇ كۆپ ئىزدىنىشكە قىزىقتۇردى.

بۇ ئەسەر چوڭ – كىچىك ھەممىگە ئاممىباپ، چۈشىنىشلىك ھەم ئىخچام قىلىپ ھازىرلاندى. بۇ ئەسەر سىزنىڭ ئىسلام دىنى ھەققىدىكى بىلىملەرنى ئەڭ قىسقا يول بىلەن ئەڭ توغرا ۋە مۇكەممەل چۈشىنىشىڭىزگە ياردەم قىلىدۇ. شۇنىڭدەك سىزنى دىن ۋە ھايات مەسىلىلىرى ھەققىدىكى كۆپلىگە قىممەتلىك بىلىملەر بىلەن تەمىنلەيدۇ.

كىتاب 13 بۆلۈمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇنىڭ تۈزۈلىشى مۇنداق بولدى:

1- قىسىم ئالدىنقى5 بۆلۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئۇلار:

بىرىنچى بۆلۈم: ئېتىقاد

ئىككىنچى بۆلۈم: ئىبادەت

ئۈچىنچى بۆلۈم: ئەخلاق

تۆتىنچى بۆلۈم: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىدىن ئۆرنەكلەر

بەشىنچى بۆلۈم: مۇئامىلە

2-قىسىم 6-بۆلۈمدىن باشلاپ كېيىنكى بۆلۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئۇلار:

ئالتىنچى بۆلۈم: ھارام ۋە چەكلەنگەن ئىشلار

يەتتىنچى بۆلۈم: قۇرئان ۋە سۈننەت

سەككىزىنچى بۆلۈم: ئىسلامىي بىلىملەر

توققۇزىنچى بۆلۈم: قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىسى
ئونىنچى بۆلۈم: ئىسلامدىكى مۇقەددەس جايلار
ئون بىرىنچى بۆلۈم: ئاتېئىزىم ۋە ئاللاھنىڭ بارلىقى
ئون ئىككىنچى بۆلۈم: شەك-شۈبھىلەرگە رەددىيە
ئون ئۈچىنچى بۆلۈم: ئىسلام دۆلىتى ۋە ئىسلام خەلىپىلىكلىرى
كىتابىمنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى ، ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى بۆلۈملىرى ئاساسەن ياش – ئۆسمۈرلەرگە مۇناسىپ شەكىلدە ھازىرلانغانلىقتىن، سوئاللارنىڭ جاۋابلىرى ئىخچام بولۇپ، مەسىلىلەرنىڭ مەنبەلىرى بېرىلمىدى ۋە تەپسىلاتلىرىغا كىرىلمىدى. ئەمما كىتابىمنىڭ كېيىنكى بۆلۈملىرى ئومۇمەن چوڭلارغا مۇناسىپرەك بولغانلىقتىن، جاۋابلار بىر ئاز كېڭەيتىپ بېرىلدى ۋە مەسىلىلەرنىڭ مەنبەلىرى ئىمكان قەدەر تولۇق بېرىلدى.
مەن مەزھەبنى رەت قىلغۇچىلاردىن ياكى ئۇنىڭغا مۇتەئەسسىپلىك قىلغۇچىلاردىنمۇ ئەمەسمەن. خەلقىمىز ئومۇمەن ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە ئىش كۆرىدۇ. شۇڭا فىقھى مەسىلىلەردە ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفەنىڭ مەزھىبى ئاساس قىلىنىپ، ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ۋە ھەممە بىرلىككە كېلىنگەن ئىختىلاپسىز مەسىلىلىرى تاللاپ ئېلىندى. ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ رەيى قانائەتلىك بولمىغان مەسىلىلەردە باشقا مەزھەبلەرنىڭ كۈچلۈك قاراشلىرى تاللاپ ئېلىندى.
ئىمان بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى بىر- بىرىنى تاكامۇللاشتۇرىدىغان مۇستەھكەم باغلىنىشنى كۆزدە تۇتۇپ، كىتابىمدا، ئەخلاققا ئالاھىدە كەڭ ئورۇن بەردىم. ھەقىقىي دىندارلىقنىڭ ۋە تەلەبكە لايىق مۇسۇلمانلىقنىڭ پەقەت ساغلام ئېتىقاد ۋە گۈزەل ئەخلاق بىلەن بولىدىغانلىقىنى، ئەخلاقنىڭ مەرتىبىسى ئىمان بىلەن ئوخشاش دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى، گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئىبادەت ئىكەنلىكىنى، تەلەبكە لايىق قىلىنىغان ئىبادەتلەرنىڭ چوقۇم ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلالايدىغانلىقىنى، ئەكسىچە بەزى دىندارلارنىڭ ئەخلاقىدىكى ناچارلىقلار ئۇلار قىلغان ئىبادەتلەرنىڭ نەپسىنى پاكلاش ۋە روھنى يۈكسەلدۈرۈش، ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت مېۋىسىنى بېرەلمىگەنلىكى سەۋەبتىن ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشتىم.
چۈنكى ھازىرقى زامان مۇسۇلمانلىرى ئىچىدە باش كۆتۈرگەن ئەڭ چوڭ كىرىزىس دىيانەت بىلەن ئەخلاق ئىككىسىنى بىر – بىرىگە باغلىيالماسلىق، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، بەزى كىشىلەرنىڭ شەكلىي ئىبادەتلەرنى ئورۇنداپ قويۇش بىلەن كۇپايىلىنىپ، ئەخلاقىي تەرەپلەرگە ئەھمىيەت بەرمەسلىكى، يەنە بەزىلەرنىڭ ئەدەب-ئەخلاق ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ئىبادەت مەسىلىلىرىگە كۆڭۈل بۆلمەسلىكىدىن ئىبارەت بولغان كىرىزىستۇر.
بۇ ئەسەرنى ھازىرلاش ئۇزۇن مۇددەتلىك قىيىن ۋە جاپالىق ئەمگەك بولدى. بۇ ئەسەرنىڭ ئومۇمغا مەنپەئەتلىك، چۈشىنىشلىك ۋە تولۇق بىر ئەسەر بولۇپ چىقىشى ئۈچۈن ئىقتىدارىمنىڭ يېتىشىچە تىرىشتىم، ئەڭ ئىلغار ۋە ئومۇمىي مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئىختىلاپسىز پىكىرلەر بىلەن بېيىتتىم. دوستلىرىمنىڭ، كەسىپداشلىرىمنىڭ پىكىرلىرىنى ئالدىم

ۋە ئاخىرقى نۇسخىنى ئۇلار كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن مۇقىملاشتۇردۇم.

بۇ ئەسەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقىش ئىشىنى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھەر قايسى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا، پاكىستان ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا، شۇنداقلا مىسىر ئەزھەر ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئىلىم تەھسىل قىلىپ، يۇقىرىسى دوكتورلۇقتىن باشلاپ تۆۋىنى باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانلىرىنى ئالغان ياش ئالىملار ئۈستىگە ئالغان ئىدى.

دېمەكچىكى، بۇ ئەسەرنىڭ مۇسۇلمانلار ئارىسىدا بىرلىككە كېلىنگەن ئىسلام پىرىنسىپىغا، قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەرنىڭ روھىغا تامامەن ئۇيغۇن ئىكەنلىكىگە قانائىتىم تولۇقتۇر. ئوقۇرمەنلەرنى بۇ جەھەتتە خاتىرجەم قىلىشنى خالايمەن.

بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەزكۇر ياش ئالىملارغا، شۇنداقلا بۇ ئەسەرنى يېزىشىمدا ماڭا قىممەتلىك پىكىرلىرىنى بەرگەن دوستۇم ۋە ساۋاقدىشىم – ئەزھەرىي دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاغا رەھمەت ئېيتىمەن.

بۇ ئەسەرنىڭ ھەربىر ئۇيغۇرنىڭ ئۆيىدە بىر نۇسخىدىن بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

جانابى ئاللاھتىن بۇ ئاددى ئەمگىكىمنى قوبۇل قىلىشىنى سورايمەن.

بۇ ئەسەرنى تۈرلۈك خاتالىق ۋە سەۋەنلىكلەردىن خالىي دېگىلى بولمايدۇ. كىتابخانلارنىڭ، خۇسۇسەن ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئالىم-ئۆلىمالارلىرىمىزنىڭ تۈزىتىش بېرىشىنى ۋە تەنقىدىي پىكىرلىرىنى ئايىماسلىقىنى سورايمەن.

مۇھەممەد يۈسۈپ مۇھەممەد تۇرسۇن

ھىجرىيە1434-يىلى 2- ئاينىڭ27-كۈنى

مىلادىيە2013- يىلى 1-ئاينىڭ9-كۈنى

مۇندەرىجە

ئاپتور ھەققىدە.. ٥
مۇندەرىجە.. 12
دىن ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە... 14
ئىنسان ۋە دىن... 14
دىنني ئاڭ ئىنسانلار بىلەن بىرگە يارىتىلغان.. 15
ئاللاھنىڭ دىنى ئەزەلدىن بىردۇر.. 15
دۇنيادا ھەق دىن بىردۇر.. 16
ئاللاھنىڭ دىنى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە كەلگەن ئورتاق دىن.. 16
دىن ئىجتىمائىي زۆرۈرىيەتتۇر.. 17
ئىنسانلار ئىچكى دۇنياسىدىن باشقۇرىلىدۇ... 17
ئىلىم – پەن دىنىنىڭ رولىنى ئوينىيالمايدۇ... 17
ئىسلام دىنى... 18
ئېتىقادقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر... 20
دىن ۋە دىنلارنىڭ تۈرلىرى.. 20
ئىسلام دىنى ۋە ئۇنىڭ غايىسى... 21
ئىماننىڭ ئاساسىي پىرىنسىپى.. 22
ئىبادەت ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى.. 22
ئەخلاق، ئۇنىڭ تۈرلىرى ۋە ئەھمىيىتى.. 23
كەلىمە تەييىبە ۋە ئۇنىڭ مەنىسى... 23
ئىنساننىڭ ۋەزىپىسى.. 24
ئادەمنى ئىماندىن چىقىرىدىغان ئامىللار... 25
ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش.. 27
ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر...................................... 27
ئاللاھ تائالانى تونۇشنىڭ ۋاستىلىرى... 28
ئەقىلنىڭ ۋەزىپىسى ۋە ئۇنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى.. 29
ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرى ئاللاھنى تونۇشنىڭ ۋاستىسىدۇر... 31
ئاللاھنى قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن ئىسىم ـ سۈپەتلىرىدىن تونۇش.......................... 33
ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم-سۈپەتلىرى.. 36
ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرى بىلەن سۈپەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق............................. 50
ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق.. 51
ئاللاھنىڭ زاتىي سۈپەتلىرى.. 52
ئاللاھ تائالانى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ... 54

روھىي ئالەملەر 55
پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش 56
پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر 56
پەرىشتىلەرنىڭ خاراكتېرى ۋە ۋەزىپىلىرى 57
جىنلار ۋە شەيتانلارنىڭ ھەقىقىتى 58
جىنلار ۋە ئۇلارنىڭ خاراكتېرى 58
شەيتانلار ۋە ئۇلارنىڭ خاراكتېرى 59
ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش 61
ئاللاھ چۈشۈرگەن كىتابلار 61
ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر 62
قۇرئان كەرىم 64
پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش 67
پەيغەمبەرلەرنىڭ سانى 67
پەيغەمبەرلەرنىڭ دەلىللىرى 68
پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر 69
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 71
قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش 73
قازا ۋە قەدەرنىڭ مەنىسى 73
قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر 75
قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن سەۋەبنىڭ مۇناسىۋىتى 76
قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ پايدىسى 77
ھىدايەت ۋە زالالەت 77
تەۋەككۇل ۋە ئۇنىڭ شەرتى 79
قازا ۋە قەدەرگە مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋابلار 80
ئىنساننىڭ ئىختىيارىدا بولمايدىغان ئىشلار 81
قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش 83
قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىككى ھەقىقەت 83
قايتا تىرىلىشكە ئىنكار قىلغۇچىلارغا رەددىيە 84
قىيامەت ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرى 87
قەبرىدىكى تىرىلىش ۋە ئۇنىڭ دەلىللىرى 88
بەرزەخ ئالەمى 88
قەبرىنىڭ نېمىتى ۋە ئازابى 88
قىيامەت كۈنىدە بولىدىغان ئىشلار 90
جەننەت بىلەن دوزاخ ۋە ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈكلىكى 94
ئىبادەت ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە 97
ئىبادەت روھىنىڭ غىزاسىدۇر 98
ئىبادەت ۋە ئۇنىڭ قوبۇل بولۇش شەرتلىرى 99

ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق ئىبادەتلىرى........ 99
ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇش پرىنسىپى........ 100
ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئامىللار........ 100
ئىبادەت ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىشلار........ 101
ئىبادەتلەرنىڭ تۈرلىنىشى........ 102
ئىبادەت قىلىش يوللىرى........ 102
بالىلارنىڭ بالاغەتكە يېتىشى ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرى........ 104
شەرئىي ئىستىلاھلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مەنىسى........ 106
پەرز........ 106
ۋاجىب........ 107
سۈننەت........ 107
هارام........ 108
مەكرۇھ تەھرىمى........ 109
مەكرۇھ تەنزىھى........ 109
مۇباھ........ 109
مۇباھ ئىشلارنىڭ ئىبادەت قاتارىغا ئۆتۈشى........ 109
شەرئىي ئىستىلاھلىرىنىڭ ئىبادەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى........ 110
پاكىزلىق ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر........ 112
پاكلىنىشقا بولىدىغان سۇلارنىڭ تۈرلىرى........ 113
شۈبھىلىك سۇلار ھەققىدىكى مەسىلىلەر........ 114
ئىستىنجا ۋە ئىستىبرا ھەققىدىكى مەسىلىلەر........ 114
ھاجەتخانىغا كىرىش ۋە چىقىش ئەدەپلىرى........ 116
نىجاسەتنىڭ تۈرلىرى ۋە پاكلىنىش ئۇسۇلى........ 117
ئىسپىرما ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر........ 118
ئىسپىرما يۇقۇپ قالغان كىيىم بىلەن ناماز ئوقۇش مەسىلىسى........ 120
ھايۋانلارنىڭ سىپېرمىسى........ 120
تاھارەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر........ 121
تاھارەتنىڭ پەرزلىرى ۋە سۈننەتلىرى........ 121
تاھارەت ئېلىشنىڭ قائىدە- تەرتىبى........ 122
مىسۋاك ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى........ 123
تاھارەتنى بۇزىدىغان ئامىللار........ 123
تاھارەتنى بۇزمايدىغان ئىشلار........ 124
ئاياق ياكى پايپاققا مەسھى قىلىش مەسىلىسى........ 125
مەسھى قىلىش ئۇسۇلى........ 127
مەسھىنىڭ مۇددىتى........ 127
مەسھىنى بۇزىدىغان ئامىللار........ 127
مەسھىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار........ 127

ئاياللارغا خاس ھالەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەھكاملىرى............ 129
ئاياللارنىڭ ئادەت ھالىتى............ 129
ئاياللارنىڭ تۇغۇتلۇق ھالىتى............ 129
ئاياللارنىڭ ئۆزرۆلۈك ھالىتى............ 130
تاھارەتسىز ۋە جۇنۇپ كىشى ئۇچۇن مەنئى قىلىنغان ئىشلار............ 130
غۇسلى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر............ 132
غۇسلى قىلىشنى كېرەك قىلىدىغان ئىشلار............ 132
غۇسلىنىڭ تۈرلىرى............ 132
غۇسلىنىڭ پەرز ۋە سۈننەتلىرى............ 133
غۇسلى قىلىشنىڭ قائىدە — تەرتىپى............ 134
تەيەممۇم ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر............ 135
تەيەممۇمنى كېرەك قىلىدىغان سەۋەبلەر............ 135
تەيەممۇمنىڭ پەرزلىرى ۋە سۈننەتلىرى............ 135
تەيەممۇم قىلىشنىڭ قائىدە-تەرتىپى............ 136
تەيەممۇمنى بۇزىدىغان ئامىللار............ 137
ناماز ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى............ 138
نامازنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئىسلامدىكى ئورنى............ 138
نامازنىڭ تەلەپكە لايىق ئوقۇلىشىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر............ 139
ئەقلىنىڭ ئەمەللىرى............ 139
قەلبىنىڭ ئەمەللىرى............ 139
ھېسسى ئەزالارنىڭ ئەمەللىرى............ 140
تاشقى ئەزالارنىڭ ئەمەللىرى............ 140
«خۇشۇئ» نامازنىڭ جېنىدۇر............ 141
«خۇشۇئ» نىڭ ھۆكمى............ 141
«خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشنىڭ چارىلىرى............ 142
«خۇشۇئ»غا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىشلار............ 144
ئىسلام دىنىدىكى نامازلارنىڭ تۈرلىرى............ 147
بەش ۋاخ نامازنىڭ ھۆكمى ۋە ئۇنى تەرك ئېتىشنىڭ گۇناھى............ 148
نامازنىڭ شەرتلىرى............ 150
بەش ۋاخ نامازنىڭ ۋاقىتلىرى............ 150
ناماز ئوقۇش مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلار............ 151
ئەزان ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى............ 153
ئەزان ئوقۇشنىڭ شەرتلىرى............ 154
تەكبىر ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى............ 155
ئەۋرەت ۋە ئۇنىڭ چەك-چېگرىسى............ 157
ئەرنىڭ ئەۋرەت جايلىرىنىڭ چەك-چېگرىسى............ 157
ئايالنىڭ ئەۋرەت جايلىرىنىڭ چەك-چېگرىسى............ 157

ئايالنىڭ يات ئەرلەر ۋە مۇسۇلمان ئەمەس ئاياللار ئالدىدا ئەۋرەت سانىلىدىغان جايلىرى 157
ئايالنىڭ مەھرەملىرى ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرى.......................... 158
ئايالنىڭ دىنداش ئايال جىنسلىرى ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرى.......................... 159
قىبلە ۋە نىيەت توغرۇلۇق مەسىلىلەر.. 160
قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈشنىڭ ئەدەپلىرى.. 160
نىيەت توغرۇلۇق مەسىلىلەر.. 161
بەش ۋاخ نامازنىڭ رەكئەتلىرى.. 161
نامازنىڭ پەرز، ۋاجىب ۋە سۈننەتلىرى.. 163
نامازنىڭ پەرزلىرى.. 163
نامازنىڭ ۋاجىبلىرى.. 164
نامازنىڭ سۈننەتلىرى.. 165
ناماز ئوقۇشنىڭ قائىدە – تەرتىبلىرى.. 167
بامدات نامىزىنىڭ ئوقۇلىشى.. 167
پىشىن نامىزىنىڭ ئوقۇلىشى.. 171
ئەسىر نامىزىنىڭ ئوقۇلىشى.. 172
شام نامىزىنىڭ ئوقۇلىشى.. 172
خۇپتەن نامىزىنىڭ ئوقۇلىشى.. 172
ۋىتىر نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلىشى.. 173
نامازدىن كېيىن ئوقۇلىدىغان دۇئالار.. 174
نامازدىكى مەكرۇھلار ۋە نامازنى بۇزىدىغان ئامىللار.. 177
نامازغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.. 181
نامازنى توختىتىش ياكى كېچىكتۈرۈشنى ۋاجىب ياكى جائىز قىلىدىغان ئىشلار........... 181
نامازدا ئىككىلىنىپ قېلىش.. 182
سەجدە سەھۋى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى.. 183
سەجدە سەھۋى قىلىشنى ۋاجىب قىلىدىغان ئەھۋاللار.. 183
سەجدە سەھۋىنىڭ ۋاقتى ۋە كەيپىيىتى.. 183
سەجدە سەھۋىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.. 184
سۈترە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.. 184
تىلاۋەت سەجدىسى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى.. 186
تىلاۋەت سەجدىسىنى ۋاجىب قىلىدىغان سەۋەبلەر.. 186
تىلاۋەت سەجدىسىنىڭ ۋاقتى ۋە كەيپىيىتى.. 186
تىلاۋەت سەجدىسىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.. 186
قازا نامازلارغا ئائىت مەسىلىلەر.. 188
قازا نامازلارنى ئوقۇش تەرتىبى.. 188
قازاسى ئوقۇلىدىغان نامازلار.. 189
نامازنىڭ كاپارىتى يوق.. 190
نامازلارنى جەمئى قىلىپ ئوقۇش مەسىلىسى.. 191

قاتناش قۇراللىرى ئۈستىدە ناماز ئوقۇش مەسىلىسى.. 193
نامازنىڭ تۈرلىرى... 194
جامائەت نامىزى... 195
مەسجىدكە بېرىشنىڭ ئەدەبلىرى.. 195
ئىماملىق ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى... 196
ئىمامغا ئەگىشىشنىڭ شەرتلىرى.. 197
جامائەت سېپى ۋە جامائەتكە ئۈلگۈرۈش مەسىلىسى.. 199
جامائەت بىلەن ئىمامنىڭ ئىشلىرى.. 201
جۈمە نامىزى.. 203
جۈمە نامىزى ۋە ئۇنى ئادا قىلىش قائىدىلىرى... 203
جۈمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشىنىڭ شەرتلىرى.. 203
خۇتبە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.. 204
جۈمە كۈنىگە مەخسۇس ھۆكۈملەر.. 205
جۈمە كۈنىدىكى سۈننەت ئەمەللەر.. 205
جۈمە نامىزىنى تەرك ئېتىشنىڭ گۇناھى.. 205
يولۇچىلار نامىزى... 207
يولۇچىلارغا ئائىت ھۆكۈملەر.. 207
مۇقىمنىڭ يولۇچىلىق، يولۇچىنىڭ مۇقىملىق ھۆكۈمىگە كىرىشى............................ 209
مۇقىمنىڭ يولۇچىلىق ھۆكۈمىگە كىرىشىنىڭ شەرتلىرى.................................... 209
يولۇچىنىڭ مۇقىملىق ھۆكۈمىگە كىرىشىنىڭ شەرتلىرى.................................... 209
ئىككى ھېيت نامازلىرى.. 211
ھېيت نامازلىرىنىڭ ۋاقتى.. 211
ھېيت نامازلىرىنىڭ ئوقۇلۇش كەيپىيتى.. 211
تەشرىق تەكبىرلىرى... 212
ھېيت نامازلىرىغا بېرىشتىكى سۈننەت ئەمەللەر.. 212
تەراۋىھ نامىزى.. 214
تەراۋىھ نامىزىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.. 214
كېسەل كىشىنىڭ ناماز ئوقۇش كەيپىيتى... 216
ئىما – ئىشارەت بىلەن ناماز ئوقۇش... 217
ئىستىسقا، كۇسۇف، خۇسۇف ۋە قورقۇنچ نامازلىرى.. 218
ئىستىسقا نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلۇشى.. 218
كۇسۇف نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلۇشى.. 218
قورقۇنچ نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلۇشى... 218
مۇستەھەب نامازلار.. 220
تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزى.. 220
چاشگاھ نامىزى.. 220
تەھەججۇد (كېچە) نامىزى... 220

تاۋاپ نامىزى.......... 221
نەپلە نامازلار.......... 222
تەۋبە نامىزى.......... 222
ئىستىخارە نامىزى.......... 222
هاجەت نامىزى.......... 224
جىنازا نامىزى(ياكى مېيىت نامىزى).......... 225
نامىزى ئوقۇلمايدىغانلار.......... 225
جىنازا نامىزى ئوقۇشنىڭ شەرتلىرى.......... 225
جىنازا نامىزىنىڭ پەرز ۋە ۋاجىبلىرى.......... 225
جىنازا نامىزىنىڭ سۈننەتلىرى ۋە ئوقۇش كەيپىيتى.......... 226
جىنازا نامىزىدا ئوقۇلىدىغان دۇئالار.......... 226
سەكراتقا چۈشكەن ئادەم ئۈچۈن قىلىدىغان ئىشلار.......... 227
مېيىتنى دەپنە قىلىشتىن ئاۋۋال قىلىدىغان ئىشلار.......... 228
كېپەن ۋە ئۇنىڭ ئۆلچىمى.......... 228
مېيىتنى كېپەنلەش ئۇسۇلى.......... 230
مېيىتنى دەپنە قىلىش ۋە ئۇنىڭ قائىدىسى.......... 230
قەبرە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.......... 231
شېهىد ۋە ئۇنى يەرلەش ئۇسۇلى.......... 232
زاكات ۋە ئۇنىڭ ئەهكاملىرى.......... 234
زاكاتنىڭ مەنىسى.......... 234
زاكاتنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى.......... 234
زاكات بېرىشنىڭ پەزىلىتى.......... 234
زاكاتنىڭ پەرز قىلىنىشىنىڭ سەۋەبلىرى.......... 235
ئىسلام نەزىرىدە پۇل- مالنىڭ ماهىيىتى.......... 236
ئىسلام نەزىرىدە پۇل- مالنىڭ ۋەزىپىسى.......... 236
ئىسلام نەزىرىدە ئىشلەشنىڭ قىممىتى.......... 237
زاكات بەرمەسلىكنىڭ گۇناهى.......... 237
بېخىللىقتا ئادەتلەنگەن خەلق نىجات تاپالمايدۇ.......... 238
مىللەتلەر ئۆزئارا ياردەمسۆيەرلىك بىلەن گۈللەپ ياشنايدۇ.......... 238
زاكات پەرز بولىدىغان كىشىلەر ۋە زاكات ئۆلچىمى.......... 239
زاكات كېلىدىغان ماللار.......... 240
نەق پۇلنىڭ زاكىتى.......... 240
تىجارەت ماللىرىنىڭ زاكىتى.......... 240
چارۋا ماللىرىنىڭ زاكىتى.......... 240
ئاشلىق ۋە زىرائەتلەرنىڭ زاكىتى.......... 241
يەر ئاستى بايلىقلىرىنىڭ زاكىتى.......... 241
شىركەت ھەسسىدارلىقىنىڭ زاكىتى.......... 242

زاكات كەلمەيدىغا نەرسىلەر........ 242
زاكات بېرىشنىڭ ۋاقتى........ 242
زاكات بېرىلىدىغانلار........ 243
زاكات بېرىلمەيدىغانلار........ 243
زاكاتقا مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋابلار........ 245
روزا ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى........ 248
روزا تۇتۇشى پەرز بولغانلار........ 248
روزىنى بۇزىدىغان ئامىللار........ 248
روزىنىڭ كاپارىتى........ 248
روزىنىڭ قازاسى........ 249
روزىنىڭ تۈرلىرى........ 249
رامىزان ئېيىنىڭ ئۇلۇغلىقى........ 251
رامىزان ئېيىدىكى ئەڭ پەزىلەتلىك ۋاقىتلار........ 251
روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلىنغانلار........ 251
روزىنىڭ فىدىيەسى........ 252
فىتىر سەدىقىسى (سەدەقايى پىترى) ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى........ 253
فىتىر سەدىقىسى بېرىش ۋاجىب بولغانلار........ 253
فىتىر سەدىقىسىنى بېرىش ۋاقتى........ 253
فىتىر سەدىقىسى بېرىلىدىغانلار........ 253
ئېتىكاپ ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى........ 254
ئېتىكاپنىڭ شەرتلىرى........ 254
روزىغا مۇناسىۋەتلىك سوئال-جاۋابلار........ 255
ھەج ۋە ئۆمرە........ 258
ھەج پەرز بولىدىغان كىشىلەر........ 258
ھەجگە بېرىشتىن بۇرۇن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار........ 258
ھەجنىڭ تۈرلىرى........ 259
ھەجنىڭ پەرز، ۋاجىب ۋە سۈننەتلىرى........ 259
ئېھرام ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى........ 262
ئېھرام ئىچىدە چەكلەنگەن ئىشلار........ 262
چەكلەنگەن ئىشلارنىڭ جازاسى ۋە مىقدارى........ 262
ئېھرام ئىچىدە رۇخسەت قىلىنغان ئىشلار........ 264
ھەج ۋە ئۆمرىدە ئاياللارغا خاس ئەھكاملار........ 264
ھەج پائالىيىتىنىڭ تەرتىبى........ 266
ئۆمرە پائالىيىتىنىڭ تەرتىبى........ 269
قۇربانلىققا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر........ 272
قۇربانلىقنىڭ تۈرلىرى........ 272
قۇربانلىق قىلىنىدىغان ماللار ۋە ئۇلارنىڭ سۈپىتى........ 272

قۇربانلىقنىڭ گۆشىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 273
ساۋاب ۋە گۇناھقا مۇناسىۋەتلىك سوئال-جاۋابلار 275
ساۋابلىق ئىشلارنىڭ تۈرلىرى 275
ساۋاب بولىدىغان ئىشلار 275
گۇناھ ۋە گۇناھنىڭ تۈرلىرى 277
گۇناھ سانالغان ئىشلار 277
ئەخلاق ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە 280
ئەخلاق ھەققىدە ئومۇمىي بايان 281
ئەخلاق ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى 281
ئىبادەت بىلەن ئەخلاق ئايرىلماس بىر پۈتۈنلۈك 285
شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ئەخلاق بىلەن مۇناسىۋىتى 291
ئىنسانلار جەمئىيىتى گۈزەل ئەخلاقلارغا ھەمىشە مۇھتاج 294
نەپس ۋە روھ 296
نەپس ۋە ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى 296
نەپستە بولىدىغان تۈرتكىلەر 297
نەپسنىڭ تەلەپلىرى 298
روھ ۋە ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى 299
نەپسنى پاكلاشنىڭ چارىلىرى 301
ئىچى گۈزەل بولمىغانلارنىڭ تاشقى گۈزەللىكى پايدىسىز 301
ئاللاھ تائالا قەلبكە قارايدۇ 301
كىشىلەرنى گۈزەل ئەخلاققا تەشەببۇس قىلىشنىڭ سىرى 304
بىراۋنىڭ ئەخلاقىنى ئۆلچەيدىغان مىزان ئۇنىڭ ئائىلىسىدۇر 305
ئەخلاقنى ئۆلچەيدىغان ئومۇمىي پىرىنسىپلار 309
بىرىنچى پىرىنسىپ 309
ئىككىنچى پىرىنسىپ 309
ئۈچىنچى پىرىنسىپ 309
خۇلق بىلەن ئەدەبنىڭ پەرقى 311
تاشقى قىياپەت ئىچكى گۈزەللىكنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ 313
ھېكمەت، گۈزەل ئەخلاق ۋە ئەقىل 314
ئەخلاقنىڭ پۈتۈن ھايات ساھەلىرىگە ئومۇمىيلىقى 316
ئەخلاقنىڭ شەخسىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەپلىرى 317
ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋەتى ئېتىبارى بىلەن تۈرلىنىشى 319
ھۆررىيەت ۋە ئۇنىڭ چەك-چېگرىسى 321
ئىنساننىڭ قۇدرىتى چەكلىك 323
ھەق-ھوقۇقلار 324
شەخسىي ھەق-ھوقۇقلار 324
كوللېكتىپقا مۇناسىۋەتلىك ھەق-ھوقۇقلار 324

ئاللاھ تائالانىڭ ھەقلىرى 325
شەيتان ۋە ئۇنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى تەسىرى.. 326
بىرىنچى ھەقىقەت.. 326
ئىككىنچى ھەقىقەت.. 327
ئۈچىنچى ھەقىقەت.. 328
شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ دىنىي چارىسى.................................... 328
تەۋبە-ئىستىغفارغا بۇيرۇشنىڭ سىرى.. 329
تەبىئىي ئەخلاق ۋە يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاق.. 332
تەبىئىي ئەخلاقمۇ بىر خىل ئەمەس.. 332
ئىنساندىكى ئەخلاق ئۆگىنىش قابىلىيىتى.. 334
ئەخلاقنى ئۆزگەرتىشنىڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇلى تەربىيە.................................... 335
گۈزەل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈشنىڭ چارىلىرى.. 337
بىزنىڭ ئەخلاقىي بۇرچىمىز.. 343
دىنىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز.. 343
ئۆزىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز.. 344
ئائىلە ئەزالىرىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز.. 344
ۋەتەنگە، خەلقىمىزگە ۋە ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز.................................... 345
تەبىئەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز.. 345
گۈزەل ئەخلاقلىق مۇسۇلماننىڭ سۈپىتى.. 346
گۈزەل ئەخلاقلىق مۇسۇلمان قىلمايدىغان ئىشلار.. 347
يېگانە ئۈلگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر.. 348
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىدىن ئۆرنەكلەر.................................... 349
سۆيگۈ ۋە ئۇنىڭ قىممىتى.. 355
تەبىئەت سۆيگۈسى.. 358
ھەقىقەتنى سۆيۈش.. 360
ئادالەت.. 364
ئېھسان ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى.. 368
ئېھساننىڭ مەنىسى.. 368
قىزلارغا ئېھسان قىلىش.. 372
رەھىم – شەپقەت.. 376
راستچىللىق.. 389
راستچىللىقنىڭ تۈرلىرى.. 391
ئامانەت.. 395
كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە كىچىك سانالغان چوڭ ئامانەتلەر.................................... 398
ۋاپادارلىق.. 404
شەرم - ھايا.. 413
شۈكۈر ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى.. 418

نېمەتكە شۈكۈر قىلىش ئۇنى كۆپەيتىدۇ 419
سەۋرچانلىق ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى 425
مەنىۋى بايلىق ھەقىقىي بەخت – سائادەتتۇر 428
ئەدەبلىك سۆزلەش گۈزەل ئەخلاقتۇر 431
مۇنازىرىلىشىشتىكى ئەدەب- ئەخلاق 433
كەڭ قورساق بولۇش 435
ئەپۇچانلىق گۈزەل ئەخلاقتۇر 437
ئىناقلىق 439
ۋاقىتنى قەدىرلەش ئۆمۈرنى قەدىرلىگەنلىكتۇر 440
ئالىي ھىممەت ۋە ئۇنىڭ ھاياتتىكى ئەھمىيىتى 442
ھىممەتنى كۆتۈرۈشنىڭ چارىلىرى 443
ئالىي ھىممەتلىك كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى 443
ئۈمىد ۋە ئۇنىڭ ھاياتتىكى رولى 445
پاكىزلىق 447
ئۇيغۇرلاردا تازىلىق ۋە پاكىزلىق ئەنئەنىسى 448
مۇسۇلمانلارنىڭ مۇھىت ئاسراش مەدەنىيىتى 450
ئۇيغۇرلاردىكى مۇھىت ئاسراش مەدەنىيىتى 450
ئىخلاس گۈزەل ئەخلاقنىڭ تاجىسىدۇر 452
كەمتەرلىك 454
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەمتەرلىكىدىن ئۆرنەكلەر 455
پىداكارلىق 457
مەردلىك ۋە بېخىللىق 459
ئىسلامىي سالاملىشىش ئەنئەنىسى 463
كېسەللەرنى يوقلاشتىكى ئەدەپ – ئەخلاق قائىدىلىرى 465
سورۇن ۋە سورۇنداشلاردا بولۇشقا تېگىشلىك ئەدەپ – ئەخلاقلار 467
داستىخاندىكى ئەدەپ – قائىدىلەر 469
ئۆيگە كىرىشتىكى ئەدەپ – ئەخلاق قائىدىلىرى 470
چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەكنىڭ ئەدەبلىرى 472
ئائىلە ھاياتىدىكى بىر يۈرۈش ئەدەب – ئەخلاقلار 473
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتى 480
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش ئىماننىڭ تەقەززاسى 481
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش ئۇنىڭغا ئەگىشىشنىڭ يولىدۇر 481
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش ئۇنى سۆيۈشنىڭ يولى 482
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش دىننى مۇداپىئە قىلىشنىڭ يولى 483
مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز پەيغەمبىرىنىڭ ھاياتىنى بىلمەسلىكى چوڭ يېتەرسىزلىك 484
ئىسلامدىن بۇرۇنقى ۋەزىيەت 486
ئىسلامدىن بۇرۇنقى ئەرەبلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى 486

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كېلىشى ۋە باللىق دەۋرى.................................. 488
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ۋە مەككە دەۋرى.................................. 491
ئىسلام دەۋىتىنىڭ باشلىنىشى.. 492
مۇسۇلمانلارنىڭ ھەبەشىستانغان قىلغان ھىجرىتى.. 492
مۇشرىكلارنىڭ مۇھاسىرىسى.. 493
قايغۇلۇق يىل.. 493
ئىسرا – مىراج.. 493
ئەقەبە بەيئەتلىرى... 494
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھىجرىتى... 495
ئىسلام دەۋىتىنىڭ مەدىنە دەۋرى... 497
مەسجىدى نەبەۋى.. 497
تۇنجى ئىسلام دۆلىتى ۋە گرەۋدانلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرى...................................... 498
مەدىنە دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى.. 498
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غازاتلىرى... 500
ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق ۋە ئۇرۇش ماۋزۇسىدىكى پىرىنسىپى................................... 500
ئىسلام تارىخىدىكى چوڭ كۆلەملىك تۇنجى ئۇرۇش بەدر ئۇرۇشى.............................. 501
ئوھۇد ئۇرۇشى.. 502
خەندەك ئۇرۇشى.. 502
ھۇدەيبىيە كېلىشىمى.. 503
ھۇدەيبىيە كېلىشىمىنىڭ مەزمۇنى... 503
ھۇدەيبىيە كېلىشىمىنىڭ بۇزۇلىشى... 504
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەبىنى زىيارەت قىلىشى.. 504
مۇئتە ئۇرۇشى.. 505
مەككىنىڭ ئازات قىلىنىشى.. 505
تەبۇك ئۇرۇشى.. 506
ھۇنەين ئۇرۇشى.. 507
ۋىدا ھەججى ۋە ۋىدا خۇتبىسى.. 507
ۋىدا ھەججى... 507
ۋىدا خۇتبىسى ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى... 507
ۋىدا خۇتبىسىدىن كېيىنلا چۈشكەن ئايەت... 508
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتى.. 509
خەلىپىلەر دەۋرىنىڭ باشلىنىشى... 509
مۇئامىلە ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە.. 512
دىن - مۇئامىلىدۇر.. 514
مۇئامىلىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.. 516
مۇئامىلە پىرىنسىپى... 517
ئائىلە ھاياتىدىكى ئىسلام پىرىنسىپلىرى... 518

ئەرنىڭ ئايالىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى.......... 519
ئايالنىڭ ئېرىگە ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى.......... 520
ئاتا-ئانا ۋە پەرزەنتلەر ھەققىدىكى ئىسلام پىرىنسىپى.......... 522
ئاتا–ئانىلارنىڭ ئۆستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرى.......... 522
ئەقىقە توغرۇلۇق مەسىلىلەر.......... 526
ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش ۋە خەتنە توي ھەققىدىكى مەسىلىلەر.......... 527
خەتنە تويى قىلىش ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ۋە دىنىي ئەنئەنىسىدۇر.......... 529
ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلىرىغا قارىتا مۇئامىلىسى.......... 529
بالىلارنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى.......... 532
تۇغقانلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى.......... 536
قوشنىلارغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ھەقلەر.......... 537
قوشنىلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى.......... 538
خىزمەتداشلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى.......... 538
دوستلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى.......... 539
دوستلۇق تۈرلىرى.......... 539
ئىنسانلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى.......... 542
ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى.......... 545
ئېلىم – سېتىم مۇئامىلىلىرى.......... 547
ئېلىم – سېتىم ئىشلىرىدىكى ئىسلام پىرىنسىپى.......... 548
ئېلىپ- سېتىش چەكلەنگەن نەرسىلەر.......... 549
جازانە ۋە ئۇنىڭ چەكلىنىش سەۋەبى.......... 549
سودا –سېتىق ئىشلىرىدا ئىسلام پىرىنسىپى.......... 550
ئادەم ياللاپ ئىشلىتىشنىڭ شەرتى.......... 556
نېسى مۇئامىلىدە ئىسلام پىرىنسىپى.......... 557
مۇزارەبەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.......... 558
مۇزارەبەت كېلىشىمىگە يول قويۇشنىڭ سەۋەبى.......... 558
مۇزارەبەت مۇئامىلىسىدە شېرىكلەرنى تاللاش پىرىنسىپى.......... 559
مۇزارەبەت مۇئامىلىسىدە چىققان زىياننىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى.......... 559
مۇزارەبەتتە پايدا نىسبىتىنىڭ بەلگىلىنىشى.......... 560
مۇزارەبەت شېرىكچىلىكىنىڭ شەرتلىرى.......... 561
پۇل ئىگىسىنىڭ بەزى شەرتلەرنى بەلگىلەش ھەققى.......... 562
پۇل ئىگىسى قويالمايدىغان شەرتلەر.......... 562
مۇزارەبەت كېلىشىمىنىڭ بۇزۇلىشى.......... 562
مۇددەتكە بۆلۈپ سېتىش مەسىلىسى.......... 563
سۇغۇرتا ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر.......... 565
تىجارىي سۇغۇرتىلارنىڭ ھارام بولىشىنىڭ سەۋەبلىرى.......... 565
سالامەتلىك سۇغۇرتىسى.......... 566

سۇغۇرتىغا قاتنىششىنى دۇرۇس قىلىدىغان سەۋەبلەر 567
ھەمكارلىق سۇغۇرتا ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى 567
ئىسلامىي سۇغۇرتا بىلەن تىجارىي سۇغۇرتىلارنىڭ پەرقى 568
ئىنسانلار دۇچ كېلىۋاتقان بەزى مۇشكىللەرگە جاۋاب 570
جىھاد ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى 574
جىھادنىڭ پەرز ئەينغا ئۆزگىرىشى 575
جىھادنىڭ بۇيرۇلۇش سەۋەبى 575
ئىسلامىي جىھادنىڭ پىرىنسىپلىرى 575
«جىھاد» سۆزىنىڭ قۇرئان كەرىمدىكى مەنىسى 577
يولسىز ئۇرۇشلار جىھاد ئەمەس 578
غەنىيمەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 579
تۇرمۇش قۇرۇش 580
ئائىلە قۇرۇش چوڭ نېمەت 580
ئائىلە قۇرۇش بىر مۆجىزە 580
ئۆيلىنىشنىڭ ھۆكۈمى 580
تۇرمۇش قۇرغۇچىلارنىڭ بىر- بىرىنى تاللاش پىرىنسىپى 581
مۇھەببەت ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى 582
ئىشق ۋە كۈنلەش 584
ئىپپەت-نومۇس ۋە ئۇنى زەئىپلەشتۈرىدىغان ئامىللار 585
ئىسلام دىنى ۋە كۆپ خوتۇنلۇق بولۇش 587
ئۆيلەنگۈچىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى كۆرۈشى 588
نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار 590
مەڭگۈلۈك نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار 590
نەسەب سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار 590
ئېمىلدەشلىك سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار 591
ئېمىلدەش بولۇشنىڭ شەرتلىرى 591
سۈتنى ئېمىش كەيپىيتى 591
ئېمىش مىقدارى 592
ئېمىشنىڭ ۋاقتى 592
قۇدا ـ باجىلىق سەۋەبى بىلەن ئۆيلىنىشكە بولمايدىغان ئاياللار 594
مەلۇم ۋاقىتقىچە نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار 595
نىكاھ ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 597
سۆز سالدۇرۇش ۋە نىشانلىنىش 597
نىكاھنى ئېلان قىلىش 597
نىكاھ ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى 599
نىكاھ بىلەن بەلگىلىنىدىغان ئىشلار 602
مەھرەم ۋە نامەھرەم ئۇقۇملىرى 603

ئايالنىڭ كىيىنىشى ۋە سەپەر قىلىشىدىكى بەلگىلىمىلەر.. 603
مەھرىمى يوق ئايالنىڭ سەپەرگە چىقىش مەسىلىسى..605
ئاياللارنىڭ ئەرلەر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش مەسىلىسى...........................605
ئەر ـ خوتۇن مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشى.. 607
ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللار.......................607
تالاق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى.. 610
ئۈچ تالاق ۋە ئۇنى تەھلىل قىلىشنىڭ ھاراملىقى.. 612
تالاق قىلىشنىڭ تۈرلىرى...612
مەسنىنىڭ تالىقى...612
ھوشىنى يوقاتقۇچىنىڭ تالىقى... 613
زورلانغۇچىنىڭ تالىقى...614
قاتتىق غەزەبتىن ئەقلىنى يوقاتقۇچىنىڭ تالىقى..614
غائىبنىڭ تالىقى.. 615
ئايال ئېرىدىن خېتىنى ئالماستىن ياتلىق بولمايدۇ.. 615
ئەر ئايالىنى ئۇزۇن ۋاقىت تاشلاپ كەتمەسلىكى لازىم....................................... 615
شەرت بىلەن تالاق قىلىش..616
مۇرتەدلىك بىلەن نىكاھنىڭ بۇزۇلۇشى.. 616
بەدەللىك تالاق(تالاقى خۇلئ)..617
تالاقتىن كېيىنكى ھەق-ھوقۇقلار...618
(1) ئايالنىڭ قېپقالغان مەھرىنى بېرىش..618
(2) نەپىقە..618
(3) باللارنىڭ چىقىمى.. 619
(4) بوۋاقلارنى ئېمىتكەنلىك ھەققى... 619
ئىددىتى توشمىغان ئايالنىڭ ئەرنىڭ ئۆيىدە تۇرۇش ھەققى بار............................... 619
ئىددەت ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى... 621
ئائىلە ھاياتى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار...623
ۋەسىيەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر..628
ۋەسىيەت قىلغۇچىدا بولۇشقا تېگىشلىك شەرتلەر.. 628
ۋەسىيەت قىلىشنىڭ ساۋابى ۋە پايدىسى... 629
مىراس ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر...631
تەرىكىگە مۇناسىۋەتلىك ھەق – ھوقۇقلار.. 631
مىراس ئېلىشنىڭ سەۋەبلىرى..631
مىراس ئېلىشتىن مەنئى قىلىنىدىغانلار.. 632
مىراس ئېلىشنىڭ شەرتلىرى...632
قۇرئان كەرىمدىكى مىراس ئايەتلىرى... 633
بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسىنى بېرىشنىڭ ھېكمىتى..............................634
قۇرئان كەرىمدە مىراس ئېلىشى بەلگىلەنگەنلەر... 637

مىراسنىڭ يېرىمىنى ئالىدىغانلار 637
مىراسنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئالىدىغانلار 637
مىراسنىڭ سەككىزدىن بىرىنى ئالىدىغان كىشى 638
مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدىغانلار 638
مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدىغانلار 639
مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدىغانلار 639
ۋەقىپ ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 642
ۋەقىپ قىلىشنىڭ شەرتى 642
ۋەقىپنىڭ تۈرلىرى 642
ۋەقىپ قىلىشنىڭ پايدىسى ۋە پەزىلىتى 643
سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ئۇيغۇر ۋەقپىلىرى 645
مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىكى خوتەن ۋەقپى 645
مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى ياقۇب بەدەۋلەت ۋەقپى 646
جىددە شەھىرىدىكى ياقۇپ بەدەۋلەت ۋەقپى 646
مەدىنە مۇنەۋۋە شەھىرىدىكى قەشقەر ۋەقپى 647
مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى ئاتۇش رىبات 647
مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى خوتەن رىبات 648
مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدىكى كېرىيە ۋەقپى 648
مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى كېرىيە ۋەقپى 649
ئۇيغۇرلار ۋەقپىلەردىن پايدىلانمايدۇ 649
رەنە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 651
رەنە مۇئامىلىسىگە يول قويۇشنىڭ سەۋەبى 651
قەرز رەنىسىنىڭ شەرتى 652
ھارام قىلىنغان رەنە 652
بەدەلسىز قەرز بېرىپ تۇرۇشنىڭ ساۋابى چوڭ 653
ھەجر ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 654
سالاھىيەتسىزلەرنى تەسەررۇپتىن چەكلەشنىڭ سەۋەبى 654
تەسەررۇپى چەكلەنگەنلەرنىڭ ئىشلىرى 655
گۇۋاھلىق ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 656
گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشنىڭ ھۆكۈمى 656
يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ۋە ئۇنىڭ گۇناھى 656
گۇۋاھلىقنىڭ تۈرلىرى 656
گۇۋاھلىق بېرىشكە سالاھىيەتلىك بولۇشنىڭ شەرتى 657
گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ شەرتلىرى 658
گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدىغانلار 658
گۇۋاھلىقنىڭ دەرىجىلىرى 659
قەسەم ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر 661

قەسەم قىلىش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشنىڭ شەرتلىرى... 661
قەسەمنىڭ تۈرلىرى... 661
قەسەم قىلىشنىڭ ھۆكۈمى...662
قەسەمنى بۇزغانىنىڭ جازاسى.. 663
قەسەمنىڭ كاپارىتى..664
كاپارەت بېرىش تەرتىبى.. 664

بىرىنچى بۆلۈم

ئېتىقاد

دىن ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

دۇنيادىكى ھەممە نەرسە ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ يارىتىلىشى مۇئەييەن بىر مەقسەت ۋە مەلۇم بىر قانۇن – سىستېما بىلەن داۋام قىلماقتا. ئىنسانلارمۇ ئاللاھ ياراتقان بۇ مەۋجۇداتلارنىڭ بىرى ۋە ئەڭ ئەھمىيەتلىكىدۇر. ئاللاھ ئىنسانلارنى ئاللاھنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشى ۋە ئۇنىڭ ئەمر- پەرمانلىرى بويىچە ئىش كۆرۈشى ئۈچۈن ياراتقان. باشقا مەۋجۇداتلار بۇ قۇللۇقچىلىق ۋەزىپىسىنىڭ ئورۇندىلىشى يولىدا ئىنسانلارغا ياردەمچى ۋە خىزمەتچى سۈپىتىدە يارىتىلغان.

ئادەم ماددىي ۋە مەنىۋى ئىككى نەرسىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ماددىي تەرىپى ئۇنىڭ بەدىنى، مەنىۋى تەرىپى ئۇنىڭ روھىدۇر. ئاللاھ ئىنساننىڭ ماددىي ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن ھەرتۈرلۈك نازۇنېمەتلەرنى ياراتتى ۋە ئۇلارنى ئىنسانلارغا ئاتا قىلدى. دۇنيادىكى بارلىق يېمەك – ئىچمەكلەر، كىيىم – كېچەكلەر، شىپالىق دورىلار، ئۆسۈملۈكلەر، مەدەنلەر، بايلىقلار، ھايۋانلار ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ غايە بىلەن يارىتىلدى.

ئىنساننىڭ مەنىۋى تەرىپى بولغان روھىنىڭمۇ ئېھتىياجلىرى بار بولۇپ، بۇ ئېھتىياجلارنىڭ ئەڭ بېشىدا ئۇنىڭ ئىمان – ئېتىقادقا بولغان ئېھتىياجى كېلىدۇ. ئىنساندىكى ئېتىقاد ئېھتىياجىنى، ئوچۇقراق قىلىپ ئېيتقاندا دىنىي تۇيغۇنى ئاللاھ ياراتقان. ئاللاھ ئىنسانلارنىڭ بۇ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش يۈزىسىدىن، ئۇلارغا پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق ئارقا- ئارقىدىن دىنلارنى ئەۋەتكەن. تۇنجى ئىنسان بولۇپ يارىتىلغان ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالاممۇ ئەينى ۋاقىتتا ئىنسانلارنىڭ تۇنجى ئاتىسى بولۇشى بىلەن بىرگە ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن تۇنجى پەيغەمبەر ئىدى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن بارلىققا كەلگەن ئىنسانلار جامائەسى زاماننىڭ ئۆتىشى بىلەن كۆپەيدى ۋە پۈتۈن دۇنياغا تارقالدى. دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقىلىپ، بىر – بىرىدىن خەۋەرسىز ياشاۋاتقان بۇ ئىنسانلار توپلىمىغا ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىن پەيغەمبەرلەرنى چىقىرىپ، ئۇلار ئارقىلىق كىتابلارنى چۈشۈردى. بۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى بىزلەرنىڭ پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بولۇپ، ئۇ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئىدى. ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن كىتابلارنىڭمۇ ئەڭ ئاخىرقىسى قۇرئان كەرىمدۇر.

ئىنسان ۋە دىن

ئىنسانىيەتنىڭ يارىتىلىشى بىلەن بىرگە ئۇنىڭ ئەقلى ۋە ئەقىدىسى تەڭلا يارىتىلغان. ئىنسانىيەت ئەقلى تەرەققىي قىلىش ۋە تاكامۇللىشىش يولىدا ئۆرلىگەنسېرى، ئۇلارنىڭ ئەقىدىسىمۇ، پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاللاھقا باشلايدىغان ئىلاھىي دەۋەتلىرىگە ئەگىشىپ ئۇلار

بىلەن بىرگە تاكامۇللىشىش يولىغا كىرىپ كەلدى. ئىنسانلار بىر زامانلار، ھەق دىنىنىڭ روھىدىن يۈتۈنلەي يىراقلىشىپ، كۇپرى، زالالەتنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا تېڭىرقىغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىشى نەتىجىسىدە، ئۇلار يەنە ھەق دىنغا قايتىپ كەلدى. ئاللاھ تائالا ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگەشتۈرۈپ، دىنىنىمۇ تەدرىجىي ھالدا تاكامۇللاشتۇرۇپ كەلدى ۋە ئۇنى ئىنسانلارنىڭ سەرخىلى، پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا يېتىپ كېلىشى بىلەن ئەڭ ئاخىرقى كامالىغا يەتكۈزدى. ﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم. سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم. ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم﴾(1).

دىنىي ئاڭ ئىنسانلار بىلەن بىرگە يارىتىلغان

ئىنسان ئۆز تەبىئىتىدە مەدەنىي مەخلۇقات بولغىنىدەك، ئۇ تۇغۇلۇشىدىن دىيانەتلىك مەخلۇقاتتۇر. دىنىي ئاڭ يارىتىلىشتىن بىرى ئىنسانلاردا بىرگە بولۇپ كەلگەن قەدىمىي مەسىلە بولۇپ، ھەر زاماندا ئۇلارغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن. غەربلىك تارىخشۇناسلاردىن بىرى مۇنداق دېگەن: « ئەلۋەتتە، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت ۋە تىياتىر-سەنئەتتى بولمىغان ئىنسانلار جەمئىيىتى تېپىلغان ۋە تېپىلىدۇ، بىراق دىنىي ئېتىقادى بولمىغان بىرمۇ ئىنسانلار جەمئىيىتى تېپىلغىنى يوق» دېگەن ئىكەن. دىنى ئاڭنىڭ ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىشىدىن كېيىن قالغانلىقىغا ھېچقانداق دەلىل يوق.(2) گەرچە ئىنسانلار مەلۇم ۋاقىت ھەق دىندىن ۋە توغرا ئەقىدىدىن ئايرىلىپ قېلىپ روھىي بوشلۇقتا قالغان بولسىمۇ، بۇ خىل ئەھۋال ئۇلارنىڭ ھەقىقەتتە قايتىشى ئالدىدىكى قىسقىلا ۋاقىت ئىدى. چۈنكى دىن ئەزەلدىن ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتلىرىدە مەركەزلەشكەن، قەلبلىرىدە ئورۇن ئالغان بىر خىسلەتتۇر.

ئاللاھنىڭ دىنى ئەزەلدىن بىردۇر

ئىنسانىيەتنىڭ يارىتىلىشى بىلەن بىرگە مەيدانغا كەلگەن ۋە ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە بولغان پۈتۈن پەيغەمبەرلەرگە ۋەھيى قىلىنىپ كەلگەن دىنلارنىڭ ھەممىسى ـ مەيلى قانداق ئىسىملار بىلەن ئاتالمىسۇن ـ ئەسلىدە ۋە ماھىيىتىدە بىر دىندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «بىز پەيغەمبەرلەر جامائەسى، ئوخشاشمىغان ئانىلارنىڭ باللىرىمىز، دىنىمىز بىر، شەرىئەتلىرىمىز پەرقلىقتۇر»(3). ھازىر دۇنيادا ئەسلىدىكى دىنغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان بىرلا دىن بار. ئۇ

(1) مائىدە سۈرىسى 3 ـ ئايەت.

(2) دوكتور دىرازنىڭ «دىن» ناملىق ئەسىرى 75- بەتكە قاراڭ.

(3) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى

بولسىمۇ، ئىسلام دىنىدۇر.

دۇنيادا ھەق دىن بىردۇر

ئىنسانلارنىڭ بىر قىسمى ئۆزلىرىگە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرگە ۋە ئۇلارغا چۈشۈرۈلگەن ئىلاھىي كىتابلارغا ئەگەشتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت-سائادەت يوللىرىنى تاپقان بولدى. ئىنسانلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ۋە مەڭگۈ خاتىرجەملىككە ئېرىشتۈرگەن بۇ دىن «ھەق دىن» دېيىلىدۇ. ھازىر دۇنيادا بۇ خۇسۇسىيەتكە ئىگە بىرلا دىن ئىسلام دىنىدۇر.

بەزى كىشىلەر ئۆزلىرىگە ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ھەق دىننى ۋە بۇ دىننىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىنى ئۆزگەرتىۋەتكەندىن كېيىن، ئۇلار تۈرلۈك خاتالىقلارغا ۋە ئازغۇنلۇقلارغا ئۇچراپ كەلدى. ئۇلار دەل يەھۇدىيلار بىلەن خىرىستىئانلاردۇر. بۇ ئىككى دىن ئەسلىدە ئاللاھتىن كەلگەن ھەق دىنلار بولغان بولسىمۇ، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلار ئۆز دىنلىرىنى قوغداپ قالالمىغان ۋە كىتابلىرىنى ئۆزگەرتىشلەردىن ساقلاپ قالالمىغانلىق سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ دىنلىرى ئەسلى ئۆزگەرگەن، خۇراپى دىنلارغا ئايلىنىپ قالغان.

بەزى ئىنسانلار ئاللاھ تەرىپىدىن ئۆزلىرىگە كەلگەن ھەق دىندىن پۈتۈنلەي ئايرىلىپ قېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئېتىقاد ئېھتىياجلىرىنى قامداش يولىدا، ئۆزلىرى بىلگەنچە خالىغان دىنلارنى ئويدۇرۇپ چىققان ۋە خاتا ئېتىقادلار بىلەن ئۆمۈر سۈرۈشكە داۋام قىلغان. ئويدۇرۇپ چىقىلغان مۇنداق دىنلار باتىل دىنلار دەپ ئاتىلىدۇ. بۇددىزم دىنى، ھىندى دىنىي ۋە ئاتەشپەرەستلىك دىنى بۇلارنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ.

ئاللاھنىڭ دىنى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە كەلگەن ئورتاق دىن

دۇنيانىڭ قانداقلا يېرىدە بولمىسۇن، ھەرقانداق بىر قەۋمگە ئاللاھ تائالا ئەلچۈەتتە پەيغەمبەر ئەۋەتكەن ۋە ئۇلارنى ھەق دىنغا چاقىرغان. قۇرئان كەرىمدىكى ﴿قانداقلا بىر ئۇممەت بولمىسۇن ئۇنىڭغا پەيغەمبەر كەلگەن﴾(1)، ﴿ئۆتكەن ھەربىر ئۇممەتكە پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن﴾(2) دېگەن ئايەتلەر بۇنىڭغا ئىشارەت قىلماقتا.

دېمەك، دۇنيادا پەيغەمبەر كەلمىگەن بىرەر مىللەت تېپىلمايدۇ. پەقەت ئۇ زامانلاردا بىرەر قەۋمدىن چىققان پەيغەمبەر شۇ قەۋمنىڭلا پەيغەمبىرى سانىلاتتى. ئەمما پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ھىدايەتكە چاقىرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ھالدا ئەۋەتىلگەن ئومۇمىي پەيغەمبەردۇر.

---

(1) فاتىر سۈرىسى 24 - ئايەت.

(2) يونۇس سۈرىسى -47 ئايەت.

دىن ئىجتىمائىي زۆرۈرىيەتتۇر

ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ كىشىلىك ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى بىخەتەر ئۆتكۈزۈشى ئۈچۈن، ئۆزلىرىگە رەھبەرلىك قىلىدىغان بىرەر توغرا دىنغا ئىنتايىن موھتاجدۇر. چۈنكى يەر يۈزىدە قانۇنغا ھۆرمەت قىلىش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش ۋە ئىنسانلارنىڭ خاتىرجەملىكىنى كاپالەتلەندۈرۈشتە دىنىنىڭ كۈچىگە تەڭ كېلەلەيدىغان ئىككىنچى بىر كۈچ يوق.

بۇنىڭدىكى سىر شۇكى: ئىنسان كائىناتتىكى پۈتۈن مەخلۇقاتلاردىن ئالاھىدە پەرقلىق يارىتىلغان ئۇلۇغ بىر مەۋجۇدات بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۇنىڭ ئىختىيارى ئىش - ھەرىكەتلىرى كۆز بىلەن كۆرگىلى، قۇلاق بىلەن ئاڭلىغىلى ۋە قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان بىر نەرسىنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدا بولىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئىنساندىكى ئىنسانىي روھتۇر! ئۇ "ۋىجدان ۋە ئەقىدە" دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىنسانلار ئىچكى دۇنياسىدىن باشقۇرىلىدۇ

ئىنسانلار تاشقى دۇنياسىدىنلا ئەمەس، بەلكى ئاساسلىقى ئىچكى دۇنياسىدىن - ۋىجدانىدىن - باشقورۇلمىغىچە جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلىغىلى ۋە ھەق-ھوقۇقلارنى قوغدىغىلى بولمايدۇ . كىشىلەرنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىدىغان، ھەقسىزلىككە يول قويمايدىغان، ئادالەتلىك، پەزىلەتلىك ۋە مەدەنىيەتلىك بىر جەمئىيەتنى بەرپا قىلىشتا، دۆلەت قانۇنلىرى ۋە ھۆكۈمەت دائىرىلىرى يېتەرلىك ئەمەس. چۈنكى جازادىن، تۈرمىدىن ۋە جەرىمانىدىن قورقۇپ ۋەزىپە ئۆتەيدىغانلار ۋە قورقۇپ تۇرۇپ، ھەق - ھوقۇقلارغا ھۆرمەت قىلىدىغانلار، قانۇننىڭ ئارغامچىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن چىقىش يولى تاپقىچىلىك شۇنداق قىلىدۇ. ئۇلار قانۇننىڭ كونترولدىن چىققان ھامان، ئۆزلىرىنىڭ بىلگىنىنى قىلىدۇ. ئەمما ئاللاھتىن ئەيمىنىپ، ئۇنىڭ غەزىپىگە يولۇقۇشتىن قورققان ۋە ئۆز ۋىجدانىنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سالغان ھالدا، ھەق - ھوقۇقلارنى قوغدايدىغانلار ۋە ھاياتلىقتىكى ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن تولۇق ئادا قىلىدىغانلار، مەيلى ئاشكارا، مەيلى يوشۇرۇن بولسۇن، ئۆزلىرىنىڭ ھېچ ۋاقىت ئاللاھنىڭ كونتروللىقىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىغا ھەقىقىي ئىمانى بولغاچقا، ئۇلار ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىش، جەمئىيەت ئامانلىقىغا بوزغۇنچىلىق قىلىش ۋە كىشىلەرنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىغا تاجاۋۇز قىلىشتىن قاتتىق ھەزەر قىلىدۇ - دە، ھەر ئىشتا، ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانىي بۇرچلىرىنى ئادا قىلىشنى ئاۋۋالقى ئورۇندا قويىدۇ.

ئىلىم ـ پەن دىنىنىڭ رولىنى ئوينىيالمايدۇ

دىنىي تەربىيە بىلەن ئەخلاقنى كۈچەيتمەستىن، ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئۆزىلا جەمئىيەتتە ئامانلىق، تۇرمۇشتا بەخت ۋە خاتىرجەملىك يارىتىشقا كاپالەتلىك قىلالايدۇ، دەپ ئويلاش ئىنتايىن خاتادۇر. چۈنكى، ئىلىم - پەن ئىككى بىسلىق پىچاققا ئوخشايدىغان نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىسلاھ قىلغىلى بولغىنىدەك،

بۇزىۋەتكىلىمۇ بولىدۇ. خۇددى ئىلىم - پەن سايىسىدا، دۇنيانى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ۋەيران قىلىۋېتەلەيدىغان ئاتوم بومبىسىنى ياسىغىلى بولغىنىدەك، تۇرمۇشتا كىشىلەرگە ئۇڭايلىقلارنى تۇغدۇرۇپ بېرىدىغان پەن - تېخنىكا قۇراللىرىنى، قاتناش قۇراللىرىنى ۋە ئۇچۇر ۋاسىتىلىرىنى يارىتقىلىمۇ بولىدۇ. زامانىمىز پەن تېخنىكىسى بۇنىڭ ئەڭ ياخشى گۇۋاھچىسىدۇر. ئەھۋال بۇنىداق ئىكەن، ئىلىم - پەننى ئۆز يولىدا - ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن - قوللانماقچى بولساق، ئەخلاقىي تەرەپتىن ئۇنىڭ يېنىدا بىرەر كۆزەتچىنىڭ بولۇشى ئىنتايىن زۆرۈردۇر. ئۇ بولسىمۇ، ئەقىدە ۋە ئىماندۇر. شۇڭا، «ئەخلاق بىلەن دىنغا يۆلەنمىگەن ھەرقانداق بىر ۋەتەنپەرۋەرلىك، خۇددى يىقىلغىلى ئاز قالغان بىناغا ئوخشايدۇ» دەپ توغرا ئېيتىلغان. دېمەك، دىنىنىڭ تۇرمۇشتىكى رولى خۇددى يۈرەكنىڭ تەندىكى رولىغا ئوخشاشتۇر.

ئىسلام دىنى

ئىسلام دىنى — ئىنسانىيەتنىڭ ئەقىل - پاراستى پىشىپ يېتىلگەن، ئىلىم - پەن، مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان بىر ۋەزىيەتتە، ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئىنسانىيەتنىڭ ئېپتىخارى، ياخشىلىقلارنىڭ ئۈلگىسى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەڭ پۈتۈنلەنگەن ۋە ئەڭ كامالىغا يەتكەن ھالدا تا قىيامەتكىچىلىك يەر يۈزىدىكى پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ بىرلا توغرا دىنى بولۇپ تاللانغان ئىمتىيازى بىلەن چۈشۈرۈلگەن ئەڭ توغرا ۋە ئەڭ ئىلغار بىر دىندۇر.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ نەزىرىدە قوبۇل بولىدىغان دىن پەقەت ئىسلام دىنى ئىكەنلىكىنى جاكارلاپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە قوبۇل بولغان دىن ئىسلام (دىنى)دۇر﴾[1].

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىسلام دىنى كېلىشى بىلەن ئىسلام دىنىدىن باشقا ساماۋىي (بۇرۇن ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن) دىنلارنىڭ ھەممىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. شۇڭا ئىسلام دىنىدىن باشقا دىننى تۇتقانلارنىڭ دىنلىرى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى ئىسلام (دىنىدىن) باشقا دىننى تىلەيدىكەن، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر﴾[2].

بىز ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغان ئېتىقاد ئېھتىياجىمىزنى ئاللاھ ئەۋەتكەن ھەق پەيغەمبەر ئېلىپ كەلگەن ھەق دىن بىلەن تەمىن ئېتىشىمىز لازىم. ساغلام ئىمانغا ئىگە بولىشىمىز ئۈچۈن ئۇلۇغ دىنىمىزنىڭ ئېتىقاد سىستېمىسىدە كۆرسىتىلگەن مەسىلىلەرنى ياخشى ئۆگىنىپ، دىنىمىزدا بۇيرۇلغان ئىبادەتلەرنى بۇ ساغلام ئېتىقادىمىز بىلەن بىرگە ئەڭ ياخشى شەكىلدە ئورۇنداشقا تىرىشىشىمىز لازىم.

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 19 - ئايەت.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى 85 - ئايەت.

دىنىمىزدىكى ئىمان ئاساسلىرىنى توغرا ۋە تولۇق ئۆگەنمىگەندە، ئىبادەتلەردىن ھۇزۇر – ھالاۋەت ئالغىلى بولمايدۇ، ساۋابىنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ. ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ دىنىمىزدىكى ئىمانغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى، ئىبادەت، ئەخلاق، مۇئامىلە پىرىنسىپلىرى ۋە ئۇسۇللىرىنى ئەڭ ياخشى شەكىلدە ئۆگىنىپ شۇ بويىچە ئەمەل قىلىشى ئىنتايىن زۆرۈردۇر.

ئېتىقادقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

دىن ۋە دىنلارنىڭ تۈرلىرى

1. سوئال: ئىنسانلار نەدىن پەيدا بولغان؟
جاۋاب: ئىنسانلار ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغان.

2. سوئال: ئىنسانلار نىمە ئۈچۈن يارىتىلغان؟
جاۋاب: ئاللاھقا قۇلچىلىق قىلىش يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئۇيغۇن ھالدا ياشاش ئۈچۈن يارىتىلغان.

3. سوئال: دىن دېگەن نىمە؟
جاۋاب: دىن –ئىنسانلارنى ئىختىيارىي ھالدا بەخت – سائادەتلەرگە ئېرىشتۈرىدىغان ئىلاھىي قانۇن بولۇپ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلەرگە قىلغان ۋەھيىلىرىدە ئىپادىسىنى تاپقان.

4. سوئال: دىنىنىڭ مەنبئى نىمە؟
جاۋاب: دىنىنىڭ مەنبئى ئاللاھتۇر. ئاللاھ ئىنسانلارنى دىني ئېتىقادقا ئېھتىياجلىق قىلىپ ياراتقان. ئاندىن ئىنسانلارنىڭ بۇ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن دىننى چۈشۈرۈپ پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق ئۇنى ئىنسانلارغا ئۇگەتكەن.

5. سوئال: دۇنيادىكى دىنلار قانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ؟
جاۋاب: دۇنيادىكى دىنلار «ھەق دىن»، «ئۆزگەرتىلگەن دىن» ۋە «باتىل دىن» دەپ 3 كە بۆلۈنىدۇ.

6. سوئال: ھەق دىن دېگەن نىمە ۋە ئۇ قايسى؟
جاۋاب: ھەق دىن- ئاللاھ تەرىپىدىن پەيغەمبەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن كەلگەن ۋە ئەسلى ئۆزگەرمەستىن داۋام قىلغان دىن بولۇپ، بۇ ئا.لاھدىلىككە ئىگە دىن بىرلا ئىسلام دىنىدۇر.

7. سوئال: ئۆزگەرتىلگەن دىن دېگەن نىمە ۋە ئۇلار قايسىلار؟
جاۋاب: ئۆزگەرتىلگەن دىن- ئەسلى ئاللاھ تەرىپىدىن پەيغەمبەر ۋاستىسى بىلەن كەلگەن بولسىمۇ، كېيىنچە ئىنسانلار تەرىپىدىن ئۆزگەرتىۋېتىلگەن دىنلاردۇر. يەھۇدىي ۋە خرىستىئان دىنلىرىغا ئوخشاش.

8. سوئال: يەھۇدىي دىنى دېگەن قانداق دىن ۋە يەھۇدىيلار كىملەر؟
جاۋاب: يەھۇدىي دىنى- مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن دىن بولۇپ، بۇ دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان كىشىلەر يەھۇدىيلار دېيىلىدۇ. ئەمما ھازىرقى يەھۇدىي دىنى ئەسلى ئۆزگەرتىۋېتىلگەن دىنىدۇر.

9. سوئال: خرىستىئان دىنى دېگەن قانداق دىن ۋە خرىستىئانلار كىملەر؟
جاۋاب: خرىستىئان دىنى- ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن دىن بولۇپ، ناسارا دىنى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان كىشىلەر خرىستىئان

ياكى ناسارا دېيىلىدۇ. ئەمما ھازىرقى خرىستىئان دىنى ئەسلى ئۆزگەرتىۋېتىلگەن دىندۇر.

10. سوئال: باتىل دىنلار دېگەن قانداق ۋە ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: باتىل دىنلار- ئاللاھ تەرىپىدىن كەلمىگەن، پەقەت ئىنسانلار تەرىپىدىن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان دىنلاردۇر. مەسىلەن: بۇددا، ھىندى دىنلىرىغا ئوخشاش.

11. سوئال: ئېتىقاد جەھەتتىن ئىنسانلار قانچىگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: ئىنسانلار ئېتىقاد جەھەتتىن مۆمىن، مۇناپىق، كاپىر ۋە مۇشرىك دەپ 4 كە بۆلۈنىدۇ.

12. سوئال: مۆمىن دېگەن كىملەر؟

جاۋاب: مۆمىن – ئىسلام دىنىغا چىن قەلبىدىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىدىغان، بۇ ئېتىقادىنى ئوچۇق ئېلان قىلغان ۋە ئىسلام دىنىنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە رىئايە قىلغان ھالدا ياشاشقا تىرىشىدىغان كىشىلەردۇر.

13. سوئال: مۇناپىق دېگەن كىملەر؟

جاۋاب: مۇناپىقلار- ئىسلام دىنىغا كۆڭلىدىن ئىشەنمەيدىغان تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمانلار قاتارىدىن ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان، ئىككى يۈزلۈك كىشىلەردۇر. مۇناپىقلار ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە كاپىرلاردىنمۇ يامان مەخلۇقلاردۇر. زامانىمىزدا مۇسۇلمان قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئالدامچىلار بۇنىڭ مىسالىدۇر.

14. سوئال: كاپىر دېگەن كىملەر؟

جاۋاب: كاپىر – ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان ۋە ئۇنى ئوچۇق سۆزلەيدىغان ياكى ئىسلامدا ئىمان ئېيتىش كېرەك بولغان، ئېتىقادقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەردىن بىرەرسىگە ئىنكار قىلغانلاردۇر. مەسىلەن: دەھرىيلەر[1] ۋە زامانىمىزدىكى كوممۇنىستلار بۇنىڭ مىسالىدۇر.

15. سوئال: مۇشرىك دېگەن كىملەر؟

جاۋاب: ئېتىقادتا ياكى ئىبادەتلەردە باشقىلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىپ قوشۇۋالغۇچىلاردۇر. مەسىلەن: بۇتلارغا، مازارلارغا، ئاتالمىش ئەۋلىيالارغا چوقۇنغۇچىلارغا ئوخشاش.

16. سوئال: بىزنىڭ دىنىمىز قايسى دىن؟

جاۋاب: بىزنىڭ دىنىمىز ساماۋىي دىنلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى بولغان ئىسلام دىنىدۇر.

ئىسلام دىنى ۋە ئۇنىڭ غايىسى

17. سوئال: ئىسلام دىنى قانداق دىن؟

---

(1) دەھرىيلەر- «ھايات دېگەن پەقەت دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، ئۆلىمىز ۋە تىرىلىمىز (يەنى تۇغۇلىمىز). پەقەت زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوق بولىمىز» دەيدىغانلاردۇر. (جاسىيە سۈرىسى24-ئايەت).

جاۋاب: ئىسلام دىنى ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن پەرىشتە جىبرىلنىڭ ۋاستىسى بىلەن پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا كەلگەن ۋە ئەسلى ھېچ ئۆزگەرمەستىن، كەلگەن پېتى داۋام قىلىۋاتقان ھەق دىندۇر.

18. سوئال: ئىسلام دىنىنىڭ مەقسىتى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىنىڭ مەقسىتى ۋە غايىسى ئىنسانلارنى بۇ دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە بەختكە ئېرىشتۈرۈشتۇر.

19. سوئال: ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ئەڭ ئاۋۋال نېملەرگە بۇيرۇيدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ئەڭ ئاۋۋال ئىمان، ئىبادەت ۋە ئەخلاققا بۇيرۇيدۇ.

20. سوئال: ئىمان دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىمان – ئاللاھ تەرىپىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بىلدۈرۈلگەن ھەقىقەتلەرنىڭ راست ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىپ قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنى تىل بىلەن سۆزلەشتۇر.

ئىماننىڭ ئاساسىي پىرىنسىپى

21. سوئال: ئىماننىڭ ئاساسىي پىرىنسىپى نېمە؟

جاۋاب: ئىماننىڭ ئاساسىي پىرىنسىپى تۆۋەندىكى 6 ھەقىقەتكە چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىشتىن ئىبارەت:

(1) ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ۋە بىرلىكىگە چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش.

(2) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش.

(3) ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنىڭ بارلىقىغا چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش.

(4) ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش.

(5) قىيامەت كۈنىنىڭ بولىدىغانلىقىغا چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش.

(6) ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىغا چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش.

22. سوئال: قانداق كىشى ھەقىقىي مۆمىن ۋە مۇسۇلمان بولالايدۇ؟

جاۋاب: ئىماننىڭ يۇقىرىدىكى 6 پىرىنسىپىغا، ئۇنىڭدىن باشقا قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ (ئىشەنچلىك) ھەدىسلەر ئارقىلىق ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇلغان پۈتۈن مەسىلىلەرگە چىن ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرگەن ۋە ئىسلام شەرىئىتىدە بۇيرۇلغان جىمى ئەھكاملارنى قوبۇل قىلىپ، ئەمەل قىلغان كىشى ھەقىقىي مۆمىن ۋە مۇسۇلمان بولالايدۇ.

ئىبادەت ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

23. سوئال: ئىبادەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا بۇيرىغان بەندىچىلىك ۋەزىپىمىزنى ئورۇنداش ۋە ئۇنىڭ

تەلەب قىلغىنى بويىچە ياشاشتۇر.

24. سوئال: ئىبادەت نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: ئىبادەت ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ياقتۇرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان ھەرقانداق ئىش – ھەرىكەت، گەپ – سۆز ۋە توغرا نىيەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن: ھەر ئىشتا ئەدەپ-ئەخلاقلىق بولۇش، ئوقۇپ بىلىم ئېلىش، ناماز ئوقۇش، قۇرئان ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش، ھەج-ئۆمرە قىلىش، ئاتا-ئانىنى قەدىرلەپ، ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىش، توغقانلارنى يوقلاپ تۇرۇش، ئۇلاردىن كەمبەغەللەرنىڭ ھال-ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىش، راست سۆزلەش، ۋەدىگە ۋاپادار بولۇش، قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش، يېتىملەرنىڭ بېشىنى سىلاش، پۈتۈن ئىشلاردا ئادالەتلىك، راستچىل ۋە ھەققانىي بولۇش ۋە باشقىلار.

ئەخلاق، ئۇنىڭ تۈرلىرى ۋە ئەھمىيىتى

25. سوئال: ئەخلاق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئەخلاق - ئىنسانىنىڭ روھىدا يەرلىشىپ ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان قىلىقلاردۇر.

26. سوئال: ئەخلاق قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: ئەخلاق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. بىرى، گۈزەل ئەخلاق، يەنە بىرى ناچار ئەخلاق.

27. سوئال: گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاق ئىمانىنىڭ تولۇقلانمىسى بولۇپ، ئەخلاقسىز كىشىنىڭ ئىمانى كەمدۇر.

كەلىمە تەييىبە ۋە ئۇنىڭ مەنىسى

28. سوئال: كىشىلەر ئىسلام دىنىغا قانداق كىرىدۇ؟

جاۋاب: كىشىلەر ئىسلام دىنىغا ﴿لاإلــه إلا الله محمد رسول الله ـ لائىلاھە ئىللەللاھو، مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ ﴾دېگەن كەلىمە تەييىبەنى مەنىسىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا دىلى بىلەن ئىشىنىپ، تىلى بىلەن ئىقرار قىلىش ئارقىلىق كىرىدۇ.

29. سوئال: بۇ كەلىمە تەييىبەنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: بۇ كەلىمە تەييىبەنىڭ مەنىسى: ئاللاھتىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق بولغان ھەقىقىي ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ۋە بەرھەق پەيغەمبىرى دېگەنلىكتۇر.

30. سوئال: «لائىلاھە ئىللەلاھۇ» دېگەن شاھادەت سۆزى نېمىنى تەقەززا قىلىدۇ؟

جاۋاب: «لائىلاھە ئىللەلاھۇ» دېگەن شاھادەت سۆزى: بىر ئاللاھ تائالادىن باشقا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىنىدىغان ھەقىقىي ئىلاھىي مەبۇد يوق ئىكەنلىكىنى يۈرەكتىن

تەسدىق قىلىپ ئېتىقاد قىلىش دېگەننى تەقەززا قىلىدۇ.

31. سوئال: «مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ» دېگەن شاھادەت سۆزى نېمىنى تەقەززا قىلىدۇ؟

جاۋاب: «مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ» دېگەن شاھادەت سۆزى: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىلدۈرگەنلىرىنى، بەرگەن خەۋەرلىرىنى تەسدىق قىلىپ ئىشىنىش، بۇيرىغانلىرىنى ئىجرا قىلىش، توسقانلىرىدىن يېنىش ۋە ئىبادەتنى ئۇنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ئورۇنداش قاتارلىقلارنى تەقەززا قىلىدۇ.

32. سوئال: ئىسلام دىنى باشقا دىنلارغا قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ مۇسۇلمان بولۇپ بەختلىك بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. لېكىن كىشىلەرنى مۇسۇلمان بولۇشقا زورلىمايدۇ. باشقا دىنلارنى ۋە ئۇ دىنلارغا مەنسۇپ بولغان كىشىلەرنى كەمسىتمەيدۇ، چەتكە قاقمايدۇ. باشقا دىندىكىلەرنىڭمۇ ئىسلام دىنىنى ۋە مۇسۇلمانلارنى كەمسىتمەسلىكىنى، چەتكە قاقماسلىقىنى كۈتىدۇ.

ئىنساننىڭ ۋەزىپىسى

33. سوئال: ئىنسان نېمە ئۈچۈن يارىتىلغان؟

جاۋاب: كائىناتتىكى شەيئىلەر ئۈستىدە ياخشى ئويلىنىپ، تەپەككۇر قىلغان كىشى كائىناتتىكى ھەرقانداق نەرسىنىڭ، ئۆزىدىن باشقىسى ئۈچۈن يارىتىلغانلىقى ۋە باشقىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا ئاتالغانلىقىنى كۆرىدۇ. مەسىلەن: سۇ يەر-زېمىننى ياشارتىش ئۈچۈن، زېمىن ئۆسۈملۈكلەرنى چىقىرىش ئۈچۈن، ئۆسۈملۈكلەر ئىنسانلار ۋە ھايۋاناتلارنى ئوزۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن، ھايۋاناتلار ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۆمۈر سۈرىۋاتقانلىقىنى ۋە ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. ئۇنداقتا ئىنسان نېمە ئۈچۈن يارىتىلغان؟

ئىنساننىڭ پۈتۈن كائىناتتىكىلەرنىڭ ئولۇغراقى بولۇپ يارىتىلغانلىق ھۆرمىتىگە مۇۋاپىق، ئەقىلگە ئۇيغۇن كېلىدىغان بىردىنبىر ئەڭ توغرا جاۋاب شۇكى، ئىنسان ئاللاھ ئۈچۈن-ئاللاھنى تونۇش، ئۇنىڭغا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇ رازى بولىدىغان تەرىقىدە ھايات كەچۈرۈش ئۈچۈن -يارىتىلغان. شۇ ۋەجىدىن، كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق مەۋجۇداتلار پەقەت ئىنساننىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن يارىتىلغان ۋە ئۇنىڭغا بويسۇندۇرۇپ بېرىلگەن.

ھەر قانداق بىر ئىجادكار ئۆزى ئىجاد قىلغان نەرسىسىنىڭ سىرىنى، ئونى نېمە ئۈچۈن ئىجاد قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ياخشى بىلگەندەك، بارلىق كائىناتنىڭ، جۈملىدىن ئىنساننىڭ ئىجادكارى ۋە ياراتقۇچىسى بولغان ئاللاھ تائالا «ئىنسان» دەپ ئاتالغان بۇ مەخلۇقاتنى نېمە ئۈچۈن ياراتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئەلۋەتتە ياخشى بىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا ناھايىتى ئېنىق قىلىپ ئېيتىدۇ: ﴿جىنلارنى ۋە ئىنسانلارنى پەقەت

ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم﴾[1] يەنى مېنىڭ ئىستىگىنىم بويىچە ۋە مەن رازى بولىدىغان شەكىلدە ياشىسۇن ئۈچۈن ياراتتىم دېگەن.

ئىنسان ئەلۋەتتە، كائىناتتىكى شەيئىلەردىن ئۇلۇغدۇر. ئۆزىدىن تۆۋەن دەرىجىدە تۇرىدىغان شەيئىلەر قانداقمۇ ئىنسان ئۈچۈن ئىلاھ بولالىسۇن؟!

شۇڭا ئىنساننىڭ قۇياش، ئاي، يۇلتۇز، ئوت، كالا ۋە باشقا مەخلۇقاتلارغا، تەبىئەت كۈچلىرىگە چوقۇنۇشى ئۆزىنىڭ ئىنسانلىق ھۆرمىتىنى ھايۋانلىق دەرىجىسىگە چۈشۈرگەنلىكىدۇر. ئىنسان ئۈچۈن ئاللاھ تائالادىن باشقىسى ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىشقا ئەرزىمەيدۇ.

ئادەمنى ئىماندىن چىقىرىدىغان ئامىللار

34. سوئال: ئىمان ۋە ئىسلامدىن چىقىپ كېتىشكە سەۋەب بولىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمان ۋە ئىسلامدىن چىقىپ كېتىشكە سەۋەب بولىدىغان ئامىللار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

(1) ئاللاھقا ياكى ئىسلام دىنىغا ئىنكار قىلىش.

(2)ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش.

(3)مۇناپىقلىق، يەنى ئېغىزىدا مۇسۇلمانلىقىنى سۆزلەپ قويۇپ، دىلىدا ئىشەنمەسلىك ياكى ئۇنىڭغا شەك قىلىش.

(4) ئەمەل ـ ئىبادەتنى ياكى دۇئانى مەخلۇقاتلاردىن بىرەرسىگە قىلىپ، ئۇ ئارقىلىق ئاللاھقا يېتىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىش.

(5) كۇففارلارنىڭ ئېتىقادلىرىغا ۋە تۇتقان يوللىرىغا كۆڭۈلدىن رازىلىق بىلدۈرۈش.

(6)باشقىلارنىڭ تۇتقان يوللىرىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىدىن ئەۋزەل كۆرۈش.

(7)قۇرئان ۋە سەھىھ ھەدىسلەر بىلەن سابىت بولغان ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ بىرەرسىگە ئىنكار قىلىش.

(8)مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىش ياكى ئۇنى مەسخىرە قىلىش.

(9)مۇسۇلمانلارنىڭ زىيىنىغا كۇففارلار بىلەن بىرلىشىش.

(10) باشقا قانۇنلارنى ئىسلام شەرىئىتىدىن ئەۋزەل كۆرۈش.

(11)سېھىرگەرلىك قىلىش ياكى سېھىرگە ئىشىنىش.

(12) ئىسلام تەلىماتلىرىدىن يۈز ئۆرۈش ياكى ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش.

(13) ئاللاھنىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەھىھ

---

[1] زارىيات سۈرىسى 56 ـ ئايەت.

ھەدىسلىرى بويىچە ھۆكۈم قىلىشقا قايىل بولماسلىق ياكى شەرىئەتنى كەمسىتىش، يەنى ئۇنى ھازىرقى زامانغا ماسلاشمايدۇ، دېيىش.

(14) داخان، پالچى ۋە رامچىلارنىڭ غەيبتىن سۆزلىگەن سۆزلىرىگە ئىشىنىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى داخان، كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىدىكەن، ئۇ مۇھەممەتكە (يەنى ماڭا) كەلگەن دىنغا كاپىر بولغان بولىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن[1].

(15) ئاللاھنىڭ ئەمر- پەرمانلىرىنى ئاشكارا رەت قىلىش، يەنى ھەقىقەتكە ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتىن باش تارتىش. شەيتانلارنىڭ ئاتىسى ئىبلىسمۇ ھەقىقەتنى بىلەتتى ۋە ئاللاھنى ئېتىراپ قىلاتتى. بىراق ئىبلىس تەكەببۇرلۇقتىن ئاللاھنىڭ پەرمانىغا ئاشكارا قارشى چىققانلىقى سەۋەبتىن، ئۇ كاپىرلاردىن بولۇپ كەتكەن ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن مەڭگۈلۈك قوغلانغان. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە: «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى، ئىبلىس (سەجدە قىلىشتىن) باش تارتتى، تەكەببۇرلۇق قىلدى، ئۇ، كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى﴾[2].

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كۇپرىنىڭ تۈرلىرىدىن قايسى بىرىنى سادىر قىلغان كىشى ئىسلام ۋە ئىماندىن چىققان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممىمىزنى ئىمانىمىزدا مەھكەم قىلسۇن.. ئامىين!

---

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) بەقەرە سۈرىسى 34 - ئايەت.

ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش

35. سوئال: ئاللاھقا قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ ئەزەلدىن بار بولغان يالغۇز ئىلاھتۇر. ئۇنىڭ پۈتۈن كائىناتنى يارىتىشتا ۋە ئۇنى پەرۋىش قىلىشتا ھېچ بىر شېرىكى يوقتۇر. ئۇ، ئۆزىنىڭ كامالى سۈپەتلىرى بىلەن ھەمىشە سۈپەتلىنىپ تۇرغۇچىدۇر. ئۇ بارلىق ئەيىب ـ نوقسان ۋە كەمچىلىكلەردىن ئەلۋەتتە پاكتۇر، دەپ ئىمان ئېيتىش كېرەك.

ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر

36. سوئال: ئاللاھ تائالاغا ئىمان كەلتۈرۈش نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالاغا ئىمان كەلتۈرۈش تۆۋەندىكى 4 ھەقىقەتكە چىن ئىشىنىپ، ئېتىقاد قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) ئاللاھ تائالانىڭ ئەزەلدىن بار ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىش.

(2) ئاللاھ تائالانىڭ ھەممىنى ياراتقۇچى ۋە ھەممىنى ئىدارە قىلغۇچى مۇتلەق پەرۋەردىگار ئىكەنلىكىگە چىن ئېتىقاد قىلىش. ﴿ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر، ئاللاھتىن بۆلەك ھېچ مەبۇد بەرھەق يوقتۇر، ئۇ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇ ھەر نەرسىگە ھامىيدۇر﴾[1].

(3) ئاللاھ تائالانىڭ يەككە ـ يېگانە ئىلاھ، بىرلا ھەقىقىي مەبۇد ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىش. ﴿سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر. ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾[2].

(4) ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم ـ سۈپەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش، يەنى. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىم ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئارقىلىق ئۆزىگە مەنسۇپ قىلغان ئىسىم ـ سۈپەتلەرنى ئۆزگەرتىۋەتمەستىن، ئاللاھ تائالانىڭ ئالىي ماقامىغا لايىق ھالدا ئۇنىڭغا مەنسۇب قىلىش ۋە ئۇنى شۇ ئىسىم ـ سۈپەتلىرى بىلەن ئاتاش. ﴿ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار، ئاللاھنى شۇ (گۈزەل ئىسىملىرى) بىلەن ئاتاڭلار، ئاللاھنىڭ ئىسىملىرىنى كەلسە ـ كەلمەس قوللىنىدىغانلارنى تەرك ئېتىڭلار. ئۇلار (ئاخىرەتتە) قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ﴾[3].

37. سوئال: ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشتىن مەقسەت نېمە؟
جاۋاب: ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشتىن ئاساسلىق مەقسەت ـ ھەقىقەتنىڭ چاقىرىقىغا

---

(1) ئەنئام سۈرىسى 102- ئايەت.

(2) بەقەرە سۈرىسى 163 ـ ئايەت.

(3) ئەئراق سۈرىسى 180 ـ ئايەت.

ئەگەشكەن ھالدا، ئاللاھقا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىپ، ئىنسان بولۇپ يارالغانلىق بۇرچىنى ئۆتەش ئارقىلىق، ئىككى ئالەملىك بەخت - سائادەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەتتۇر.

ئاللاھ تائالانى تونۇشنىڭ ۋاستىلىرى

38. سوئال: ئاللاھ تائالانى قانداق تونۇغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانى تونۇشنىڭ ۋاستىلىرى ئىنتايىن كۆپ، ئەمما ئۇلارنى تۆۋەندىكى ئىككىگە قىسقارتىپ چۈشەندۈرۈش مۇمكىن: بىرى، ئەقىل بىلەن ئىلىم، يەنە بىرى، ئاللاھنىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرىدىن ئىبارەت.

39. سوئال: ئاللاھ تائالانى ئەقىل ۋە ئىلىم ئارقىلىق قانداق تونۇغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىنساندىكى ئورگانلارنىڭ ھېچبىرى بىكارغا يارىتىلغان ئەمەس. ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ يېتەكچىسى بولغان ئەقىلنى ئالايلۇق: ئەقىلنىڭ ۋەزىپىسى - تەپەككۇر قىلىش ۋە ئىزدىنىشتىن ئىبارەت. ئەگەر ئىنسان ئەقلىنى ئىشلىتىپ، ئەتراپىدىكى شەيئىلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئىزدەنمەيدىكەن، ئۇ، ئەقىلنىڭ ۋەزىپىسىنى جارى قىلدۇرمىغان، ھەتتا بارا - بارا ئەقىلنىڭ رولىنى تامامەن يوقاتقان بولىدۇ. ئىسلام دىنى ئەقلىي بىلىش ئۈستىگە قۇرۇلغان بىر دىن بولۇپ، ئۇنىڭ دەۋىتى پەقەت ئەقىللارغا خىتاب قىلىدۇ. كىشىلەرنى پىكىر يۈرگۈزۈپ ئىزدىنىشكە چاقىرىدۇ. ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا قارىغۇلارچە ئېتىقاد قىلىشىنى قەتئىي رەت قىلىدۇ. ئۇ كىشىلەرنى ئەقىل ئىشلىتىپ ئويلاپ، پىكىر يۈرگۈزۈپ، ياخشى چۈشىنىپ، ئاندىن ئىسلام دىنىغا كىرىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمدە، ئاللاھنىڭ ئاسمان، زېمىن ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى گۈزەل سەنئەتلىرى ئۈستىدە ئويلىنىپ، پىكىر يۈرگۈزۈشنى ئىبادەتنىڭ جەۋھىرى دەپ قارىغانلىقتىن، ئۇنىڭغا ئىنتايىن كۆپ ساۋاب بېرىلىدىغانلىقى ۋەدە قىلىنغان.

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئېيتقىنكى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى كۆزىتىڭلار﴾(1).

بۇ ئايەتتىكى كۆزىتىشتىن مەقسەت، ئاللاھنىڭ كائىناتتىكى ئاجايىب قۇدرەتلىرى ۋە كامالىغا يەتكەن سەنئەتلىرى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئاللاھنى تونۇشتۇر. ﴿ئاللاھ سىلەرنى ئانالىرىڭلارنىڭ قارنىدىن ھېچ نەرسىنى بىلمەيدىغان ھالىتىڭلار بىلەن چىقاردى، ئاللاھ سىلەرگە شۈكۈر قىلسۇن دەپ، قۇلاق، كۆز ۋە يۈرەكلەرنى ئاتا قىلدى﴾(2).

ئاللاھ تائالا كائىناتتىكى ئۆزىنىڭ قۇدرىتىگە دالالەت قىلىدىغان ئالامەتلەردىن

---

(1) يۇنۇس سۈرىسى 101 - ئايەت.

(2) نەھل سۈرىسى 78 - ئايەت.

ئىبرەت ئالمىغانلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار زېمىندا سەير قىلمىدىمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇلار چۈشىنىدىغان دىللارغا ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلارغا ئىگە بولمىدىمۇ؟ ھەقىقەتەن كۆزلەر كور بولمايدۇ. لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كوردۇر﴾[1].

40. سوئال: قۇلاق، كۆز ۋە دىلنىڭ ۋەزىپىسى نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ ئىنساندىكى قۇلاق، كۆز ۋە يۈرەك قاتارلىق ئورگانلارنىڭ بىكارغا يارىتىلمىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قۇلاق، كۆز، دىل (يەنى سەزگۈ ئەزالىرى)نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە سوئال - سوراق قىلىنىدۇ﴾[2].

دېمەك: قۇلاق، كۆز، قەلب قاتارلىق سەزگۈ ئەزالارنىڭ ئىنسان ئۈچۈن قىلىدىغان خىزمەتلىرى كۆپ، ئاللاھنىڭ ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتى ئېغىر بولغانلىقتىن، بۇ ئەزالار قۇرئان كەرىمدە كۆپ تىلغا ئېلىنغان. چۈنكى ئىنسان قۇلىقى بىلەن ئاللاھنىڭ كالامىنى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىنى ئاڭلايدۇ. كۆزى بىلەن ئاللاھنىڭ كائىناتتىكى گۈزەل سەنئەتلىرىنى، ئۇنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنى نامايان قىلىدىغان تۈرلۈك ئالامەتلەرنى كۆرىدۇ. كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان ھەقىقەتلەرگە قەلبى بىلەن ئىشىنىپ، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدۇ. يۇقىرىقى ئۈچ ئەزانى ئىشلىتىش پەقەت ئەقىلنىڭ ۋاستىسى بىلەن بولىدۇ. ئەقىل ئۆز يولىدا ئىشلىتىلگەندىلا، يۇقىرىقى ئۈچ ئەزامۇ ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلالايدۇ.

ئەقىلنىڭ ۋەزىپىسى ۋە ئۇنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى

41. سوئال: ئەقىلنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانى تونۇشنىڭ ۋاستىسى بولغان «ئەقىل»نى، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە 50 ئورۇندا، «ئەقىل ئىگىلىرى»نى 10 ئورۇندا ماختىغان. ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان كائىناتتىكى تۈرلۈك ئالامەتلەر بايان قىلىنغان كۆپلىگەن ئايەتلەرنىڭ ئاخىرلىرىنى: ﴿چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى بايان قىلدۇق﴾. ﴿ئەقىل ئىشلىتىپ چۈشەنمەمسىلەر؟﴾ ۋە ﴿ئىبرەت ئېلىڭلار ئى ئەقىل ئىگىلىرى!﴾ دېگەنگە ئوخشاش جۈملىلەر بىلەن تۈگەتكەن. ئىنساننىڭ ئەسلى تەبىئىتى ئونى ئاللاھقا باشلايدۇ. ئىنساندىكى بۇ خىل تەبىئەت ياكى قابىلىيەت يالغوز ۋىجدانلا ئەمەس ياكى يالغوز ئەقىللا ئەمەس، بەلكى ئۇ ۋىجدان بىلەن ئەقىلنىڭ بىرىكىشىدۇر. ئەقىل يالغۇز ئۆزىلا ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشنى تەبىئىي زۆرۈرىيەت دەپ بىلىدۇ. ئىنسان ئەقلى شۇنداقكى، ئۇ ھېچ ئوقۇماستىن ياكى ئۆگەنمەستىن ئەڭ ئاۋۋال سەۋەبلەر قانۇنىغا

---

(1) ھەج سۈرىسى 46 - ئايەت.

(2) ئىسرا سۈرىسى 36 - ئايەت.

(يەنى ھېچ نەرسىنىڭ سەۋەبسىز ۋۇجۇدقا كەلمەيدىغانلىقىغا ۋە ھەرقانداق بىر سەنئەتنىڭ بىرەر سەنئەتكارنىڭ مېھنىتى ئارقىلىق بارلىققا كېلىدىغانلىقىغا) ئىشىنىدۇ. سەۋەبسىز بىرەر شەيئىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىگە ئىشەنمەيدۇ. ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەتتىن يىراق ياشىغان سەھرالىق بىر ئادەم ئاللاھ توغرۇلۇق سورالغىنىدا، سەۋەبلەر قانۇنىنى قوللىنىپ، ئۆزىنىڭ تۇغما قابىلىيىتى بىلەن مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن ئىكەن:«قۇملۇقتىكى تۆگە ئىزى بۇ جايدىن تۆگىنىڭ ئۆتكەنلىكىگە، ئۇلاغ ئىزلىرى بۇ جايدىن كارۋانلارنىڭ ئۆتكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىدۇ. يۇلتۇزلار بىلەن قاپلانغان ئاسمان، قىتئەلەر ۋە تۈرلۈك يوللار بىلەن كېڭەيگەن زېمىن ۋە دولقۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دېڭىزلار ئۇلارنى ياراتقان يەككە - يېگانە زات - ئاللاھقا قانداقمۇ دالالەت قىلمىسۇن!؟»

دۇنيادا ھېچكىم «ئۆزى يوق نەرسە بىرەر ئىش قىلالمايدۇ» دىن ئىبارەت ئەقلىي پرىنسىپنى ئىنكار قىلالمايدۇ. بىز بۇ ئەقلىي پرىنسىپنى تەتبىقلايدىغان بولساق تۆۋەندىكى نەتىجىگە ئېرىشىمىز: بۇ پايانسىز كائىناتتا، ھەر لەھزىدە مىليونلىغان يېڭىلىقلار، ھادىسىلەر ۋە ۋەقەلەر يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. ئاددىيسى، مىڭلارچە جانلىق ئۆلۈپ يەنە مىڭلارچىسى ھاياتقا يېڭىدىن كۆز ئېچىپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ ئەقلىمىز شۇنداق جەزم قىلىدۇكى، ھەرقانداق ھادىسىنىڭ بىرەر پەيدا قىلغۇچىسى ۋە ھەرقانداق بىر سەنئەتنىڭ بىرەر سەنئەتكارى بولغىنىدەك، ئالەمنىڭمۇ ياراتقۇچىسى ۋە ئىدارە قىلغۇچىسى باردۇر. ئۇ بولسىمۇ ئاللاھتۇر! چۈنكى ئۆزى يوق نەرسە بىرەر نەرسىنى پەيدا قىلالمايدۇ-دە!

﴿ياكى ئۇلار ياراتقۇچىسىز يارىتىلغانمۇ؟ ياكى ئۇلار ئۆزلىرى ياراتقۇچىلارمۇ؟﴾[1] يولدا كېتىۋاتقان ئاپتوموبىلنى يىراقتىن كۆزەتكەن ھەرقانداق ئادەم ئۇنىڭ توختاش ئىشارەتلىرىدە توختاپ، قاتناش زىچ يوللاردا ۋە تار كوچىلاردا بىرەر نەرسىگە ئۇرۇلۇپ كەتمەستىن، قائىدە بويىچە كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئىچىدە چوقۇم سالاھىيەتلىك بىر شوپۇرنىڭ بارلىقىنى جەزم قىلىدۇ. چۈنكى ئاپتوموبىلنىڭ شوپۇرسىز يۈرمەيدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، قۇياش، ئاي، زېمىن ۋە باشقا پلانېتلارنىڭ بەلگىلەنگەن سىستېما بويىچە ئىنتىزاملىق ھالدا ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىقى، كېچە بىلەن كۈندۈز ۋە پەسىللەرنىڭ بۇ توغرا ھەرىكەتلەر ئارقىسىدا ئۆز ۋاقتىدا ئالمىشىپ تۇرىۋاتقانلىقىنى بىلگەن ھەر قانداق ئادەم بۇ كائىناتنى باشقۇرۇپ ۋە ھەرىكەتلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ئىلىم - ھېكمەتلىك ۋە كۈچ - قۇدرەتلىك بىر زاتنىڭ بارلىقىنى چوقۇم جەزم قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟!

«ئۆزى يوق نەرسە بىرەر ئىش قىلالمايدۇ» دەيدىغان ئەقلىي قائىدە بويىچە ئېيتقاندىمۇ، ئەگەر ئاللاھ مەۋجۇد بولمىغان بولسا ئىدى، يۇقىرىقىلارنىڭ بار بولۇشى مۇمكىنمىدى؟ كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەرنىڭ مەۋجۇد بولۇپ

---

(1) تۇر سۈرىسى 35-36- ئايەتلەر.

تۇرغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ مەۋجۇدلىقىنىڭ دەلىلى ئەمەسمۇ؟!

«سەنئەتكارسىز سەنئەت ۋە ئاپتورسىز ئەسەر ۋۇجۇتقا چىقمايدۇ» دەيدىغان ئەقلىي قائىدە بويىچە ئېيتقاندىمۇ، كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىق ـ جانسىز بارلىق شەيئىلەرنىڭ بارلىققا كەلگەنلىكى ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھنىڭ بارلىقىغا دەلىل بولالمامدۇ؟!

ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرى ئاللاھنى تونۇشنىڭ ۋاستىسىدۇر

42. سوئال: ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنى ئۇنىڭ مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش، پىكىر يۈرگۈزۈش ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىدىن ئۆگىنىشتىن ئىبارەت ئىككى يول بىلەن بىلگىلى بولىدۇ.

43. سوئال: ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنى ئۇنىڭ مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: «سەنئەت ـ سەنئەتكارنىڭ بەزى سۈپەتلىرىنى ۋە ماھارىتىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ» دەيدىغان ئەقلىي قائىدىنى ھەركىم ياخشى بىلىدۇ. بىز بۇ قائىدىنى تەدبىقلاپ كۆرگىنىمىزدە، تۆۋەندىكىلەرنى بىلەلەيمىز:

سەنئەتتىكى ئۇيۇمچانلىق سەنئەتكارنىڭ ھېكمەتلىك ئىش قىلىدىغانلىقىنى، سەنئەتتىكى گۈزەللىك سەنئەتكارنىڭ گۈزەللىكلەرنى يارىتىشقا قادىر ئىكەنلىكىنى، سەنئەتتىكى ئۆزگىچىلىك سەنئەتكارنىڭ خالىغىنىنى قىلىشقا يېتەرلىك ئىرادە، ئىلىم ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ ۋاھاكازالار....

ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ئەقلى بار ھەر قانداق بىر ئادەم كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارچە شەيئىلەر ئۈستىدە تەپەككۇر قىلىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە، بۇلارنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە ئىدارە قىلغۇچىسى بولغان زات ـ ئاللاھنىڭ ھېكمەتلىك ئىش قىلغۇچى، ھەممىگە قادىر، ھەممىنى بىلگۈچى، خالىغاننى ياراتقۇچى، ھەممىنى پەرۋىش قىلغۇچىئىكەنلىكىگە ئوخشىغان بەزى سۈپەتلىرىنى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنى بىلەلەيدۇ. مەسىلەن: بىز ئاپتوموبىل توغرۇلۇق پىكىر يۈرگۈزگىنىمىزدە، ئاپتوموبىلنىڭ قۇرۇلمىسى ئاپتوموبىلنى ياسىغان ئىنژېنېرنىڭ ئاپتوموبىلغا يېتەرلىك تونۇرلەرگە ۋە ئۇنى مۇناسىپ شەكىلدە كېسىدىغان ھۈنەرگە ئىگە ۋە ئۇنى چىرايلىق قۇراشتۇرۇپ ئاپتوموبىل قىلىشقا قادىر ئىكەنلىك سۈپىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاپتوموبىلنىڭ ئەينەكلىرى، ئاپتوموبىلنى ياسىغان ئىنژېنېرنىڭ ئاپتوموبىلغا يېتەرلىك ئەينەكلەرگە ۋە ئەينەكلەرنى ئاپتوموبىلنىڭ مودىسىغا مۇناسىپ شەكىلدە كېسەلەيدىغان ھۈنەرگە ئىگە ئىكەنلىك سۈپىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاپتوموبىلدىكى پۈتۈن زاپچاسلار، ئاپتوموبىلنى ياسىغان ئىنژېنېرنىڭ بۇ زاپچاسلارنى ئۆز ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشتۇرالايدىغان ھۈنەر ۋە تەجرىبىگە ئىگە ئىكەنلىك سۈپىتىنى كۆرسىتىدۇ.

مۇندىن باشقا، ئاپتوموبىلنىڭ موتورىدىن باشلاپ، ئۇنىڭ چىراقلىرىغىچە بولغان ھەر بىر پارچىسى، رەڭگى ۋە مودىسى، ئۇنى ياسىغان ئىنژېنېرنىڭ ماھىرلىقى، ئۇستىلىقى ۋە باشقا كۆپلىگەن سۈپەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بىز بۇ ئاددى بىر ئاپتوموبىل توغرىلىق پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق، ئۇنى ياسىغان ئىنژېنېرنىڭ بەزى سۈپەتلىرىنى بىلىۋالغىنىمىزغا ئوخشاش، ئاللاھ تائالانىڭ كائىناتتىكى مەخلۇقاتلىرى ۋە گۈزەل سەنئەتلىرى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىقمۇ، ئۇنىڭ بەزى سۈپەتلىرىنى تونۇيالايمىز. مەسىلەن: ئاللاھنىڭ ياراتقان شەيئىلىرىدىكى ئىنتايىن مۇكەممەل ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاجايىپ ئىشلاردىن بىرەرسىنى بايقىغىنىمىزدا، ئاللاھنىڭ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلىدىغانلىق سۈپىتىنى تونۇيالايمىز.

قۇياش، ئاي، زېمىن ۋە ئۇلاردىن باشقا سەييارىلەرنىڭ ھەرىكەت سىستېمىسىدىكى مۇكەممەل قانۇنىيەتنى بىلگىنىمىزدە، ئاللاھ تائالانىڭ ھەر شەيئىنى شۇنداق مۇكەممەل يارىتىش ۋە بېكىتىشنى بىلىدىغان، ھەممىگە قادىر ئىكەنلىك سۈپىتىنى تونۇيالايمىز.

كائىناتتىكى ئاللاھ تائالا بېكىتكەن نىزام ۋە سىستېمىلارنىڭ نۇقسانسىز داۋام قىلىۋاتقانلىقى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزگىنىمىزدە، ئاللاھ تائالانىڭ ھەمىشە تىرىك بولغۇچى ۋە ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى ۋە بارچە كەمچىلىكلەردىن پاك ئىكەنلىك سۈپەتلىرىنى تونۇيالايمىز.

ئاللاھ تائالانىڭ دۇئالارنى ئىجابەت قىلغىنى، ھەتتا قۇرغاقچىلىقتىن ئىستىسقا (سۇ سوراش)نامىزى ئوقۇپ ئاللاھتىن سۇ تىلىگەنلەرگە يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگىنىدىن، ئۇنىڭ ھەر قانداق دۇئا ۋە مۇناجاتلارنى ئاڭلاپ تۇرىدىغانلىق سۈپىتىنى تونۇيالايمىز.

تەبىئەتنىڭ ئادەمنى ھەيران قالدۇرارلىق گۈزەل مەنزىرىسىنى كۆرگىنىمىزدە، ئاللاھ تائالانىڭ شەيئىلەرنى خالىغانچە ھەرخىل گۈزەل شەكىللەردە يارىتىشقا قادىر ئىكەنلىك سۈپىتىنى تونۇيالايمىز.

ھاياتىمىزدا بىرەر ياكى كۆپ قېتىم ئۆلۈمنىڭ تۇمشۇقىغا كىلىپ قالغىنىمىزدا، ئۇنىڭدىن ئامان قالغىنىمىزنى ئويلىغىنىمىزدا، ئاللاھ تائالانىڭ خەۋپ ـ خەتەرلەردىن ساقلىغۇچى ئىكەنلىك سۈپىتىنى تونۇيالايمىز.

ھېچقانداق كېسەللىك تارتماستىن ياكى بىرەر ۋەقەگە ئۇچرىماستىن ياتقان يېرىدىلا ئۆلۈپ كەتكەن بىراۋنى كۆرگىنىمىزدە، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلتۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىك سۈپىتىنى تونۇيالايمىز.

ئاللاھنىڭ قۇرغاقچىلىقتىن ئۆلگەن زېمىننى، يامغۇر بىلەن قايتا ياشارتىپ تىرىلدۈرگىنىنى كۆرگىنىمىزدە، ئۇنىڭ قىيامەت كۈنىدە ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىدىغانلىق سۈپىتىنى تونۇيالايمىز.

مۇندىن باشقا، كائىناتتىكى ھەر بىر مەخلۇقات ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزگىنىمىزدە،

ئاللاھ تائالانىڭ كۆپلىگەن ئالىي سۈپەتلىرىنى تونۇيالايمىز.﴿ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا ئاللاھقا ئىشەنگۈچىلەر ئۈچۈن (ئۇنىڭ كامالىي قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ھەقىقەتەن نۇرغۇن دەلىللەر بار. سىلەرنىڭ يارىتىلىشىڭلاردا ۋە ئاللاھ زېمىندا تارقىتىۋەتكەن جانىۋارلاردا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە) جەزمەن ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن دەلىللەر بار. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھنىڭ بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن رىزىقلاندۇرۇپ ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرۈشىدە ۋە شاماللارنىڭ يۆزلىنىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشىدا، چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار. ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدۇر. ئى مۇھەممەد! ئۇنى ساڭا ھەقلىق بىلەن تىلاۋەت قىلىپ بېرىمىز. كۇففارلار ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى قويۇپ قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟﴾(1).

44. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ ھەممە سۈپەتلىرىنى تونۇغىلى بولامدۇ؟

جاۋاب: تەپەككۇر ئارقىلىق ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى تونۇغىلى بولمايدۇ. خۇددى ئاپتوموبىل توغرىسىدا تەپەككۇر قىلغىنىمىزدا، مەزكۇر ئاپتوموبىلنى ياسىغان ئىنژېنېرنىڭ ئاپتوموبىلنى ياساپ چىقىشتىكى ماھىرلىقى، ئۇستىلىقى ۋە بۇساھەدە يېتىشكەن ئىنژېنېر ئىكەنلىكىگە ئوخشىغان بەزى سۈپەتلىرىنى تونۇيالىغان بولساقمۇ، ئۇنىڭ بويى ئېگىزمۇ ياكى پاكارمۇ، ئۇ مەرتمۇ ياكى بېخىلمۇ، ئۇنىڭ ئەخلاقى ياخشىمۇ ياكى ناچارمۇ ۋە باشقا سۈپەتلىرىنى بىلەلمىگىنىمىزگە ئوخشاش، ئاللاھ تائالانىڭ كائىناتتىكى سەنئەتلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ بارچە سۈپەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى تولۇق بىلەلمەيمىز.

45. سوئال: ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش ۋە تەپەككۇر قىلىش بىلەنمۇ بىلەلمىگەن سۈپەتلىرىنى قانداق بىلىمىز؟

جاۋاب: ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش ۋە تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىقمۇ بىلەلمىگەن سۈپەتلىرىنى قۇرئان كەرىم بىلەن سەھىھ ھەدىسلەرگە مۇراجىئەت قىلىش ئارقىلىق بىلىمىز. ئاللاھنىڭ قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان گۈزەل ئىسىملىرى ۋە ئېسىل سۈپەتلىرى ھەققىدە ئىزدەنگەن ۋە پىكىر يۈرگۈزگەن ھەرقانداق ئادەم، ئاللاھنىڭ بارچە كامالەتلەرگە ئىگە، نەقەدەر كاتتا ۋە نەقەدەر ئۇلۇغ زات ئىكەنلىكىنى تونۇيدۇ.

ئاللاھنى قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن ئىسىم ـ سۈپەتلىرىدىن تونۇش

46. سوئال: ئاللاھ تائالانى ئۇنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن ئىسىم ـ سۈپەتلىرى ئارقىلىق قانداق تونۇغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىنساندا بەش ھېسسىي ئەزا بولۇپ، كائىناتتىكى بەزى ماددىي

(1) جاسىيە سۈرىسى 3 ـ 6 ـ ئايەتلەر.

شەيئىلەرنى شۇ ھېسسىي ئەزالىرى ئارقىلىق بىلىدۇ، مەسىلەن: ئىنسان شەيئىلەرنى كۆزى بىلەن كۆرۈپ، قولىقى بىلەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ، قولى بىلەن ئۇنى تۇتۇپ، بۇرنى بىلەن ھىدىنى پۇراپ ۋە تىلى بىلەن تەمىنى تېتىپ بىلىدۇ. ئىنسان بۇ بەش ھېسسىي ئەزاسى ئارقىلىق بىلەلمىگەن شەيئىلەرنى ئىشەنچلىك خەۋەرلەر ئارقىلىق ئاڭلاپ بىلىدۇ. مەسىلەن: مەككىنى كۆرمىگەن كىشىمۇ، ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاش ئارقىلىق مەككىنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىدا بارلىقىغا ھېچ شەك قىلمايدۇ. بىرىنچى ۋە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشلىرىنى كۆرمىگەن بولساقمۇ، بۇ ئۇرۇشلارنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاش ئارقىلىق بۇ ئۇرۇشلارنىڭ يۈز بەرگەنلىكىدىن ھېچ شەك قىلمايمىز.

ھېسسىي ئەزالار ئارقىلىق بىلەلمىگەن شەيئىلەرنى يوق دەپ ئىنكار قىلىش قەتئىي توغرا ئەمەس. مەسىلەن: رادىئو دولقۇنلىرى ھەر ۋاقىت ۋە ھەر جايدا بار، ئەمما رادىئو بولمىسا ئۇنى ئاڭلىغىلى بولمايدۇ. توك سىمىدا توكنىڭ بارلىقىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، پەقەت لامپۇچكىنى ئۇنىڭغا چاتقاندىلا توكنىڭ بارلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. دۇنيادا ھېسسىي ئەزالىرىمىز ئارقىلىق بىلگىلى ۋە كۆرگىلى بولمايدىغان نۇرغۇن شەيئىلەر بار. ھازىرقى ئىلىم - پەن دۇنيادىكى ماددىي شەيئىلەرنىڭ پەقەت 3.5% نىلا كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغانلىقىنى ۋە قالغان 96.5% نى كۆرگىلى بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ھاۋادىن ھەر ئاندا نەپەس ئېلىپ تۇرىمىز. لېكىن ھاۋانىڭ ماھىيىتىنى ھېسسىي ئەزالىرىمىز ئارقىلىق بىلەلمەيمىز. شۇنىڭغا ئوخشاش، ئىنسان ھېسسىي ئەزالىرى ئارقىلىق ئاللاھنىڭ زاتىنى ئىدراك قىلالمايدۇ. چۈنكى ھېسسىي ئەزالار ئارقىلىق پەقەت بەزى ماددىي شەيئىلەرنىلا بىلگىلى بولىدۇ. ھالبۇكى ئاللاھنىڭ زاتى ماددا ئەمەس.

شۇڭا، ئىنساننىڭ كۆرۈش ئىقتىدارى چەكلىك بولغانلىقى سەۋەبتىن، ئۇ، ئاللاھنى كۆزى بىلەن كۆرۈپ تونۇشقا قادىر بولالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھنى ئىشەنچلىك خەۋەرلەر ئارقىلىق تونۇيدۇ. دۇنيادا ئەڭ ئىشەنچلىك خەۋەر قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ ھەدىسلەرنىڭ بەرگەن خەۋەرلىرىدۇر.

47. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرىنى ۋە سۈپەتلىرىنى بىلىشنىڭ پايدىسى نېمە؟

جاۋاب: شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە ئەڭ ئاۋۋال پەرز قىلغان نەرسە، ئۇلارنىڭ ئاللاھنى بىلىشىدۇر، ئىنسانلار ئاللاھنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونىغان چاغدىلا، ئۇلارنىڭ ئىمانى تولۇقلىنىدۇ، ئىبادەتلىرىنى توغرا يوسۇندا ئادا قىلالايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە كەسكىن ھالدا: ﴿ ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقلۇقىنى بىلگىن﴾(1) دەپ بۇيرىغان.

ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىنىڭ كەڭ ئىكەنلىكىنى ئەسلەش بەندىنى ئۈمىدلەندۈرىدۇ، ئازابىنىڭ قاتتىق ئىكەنلىكىنى ئەسلەش بەندىنى قورقىتىدۇ. بارچە نېمەتلەرنىڭ پەقەت

(1) سۈرە مۇھەممەد، 19 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقانلىقىنى ئەسلەش بەندىنى ئۇنىڭغا شۈكرى قىلىشقا ئۈندەيدۇ.

48. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىم-سۈپەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە:﴿ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار. ئاللاھنى شۇ (گۈزەل ئىسىملىرى) بىلەن ئاتاڭلار﴾(1) دەپ بۇيرىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:«ئاللاھ تائالانىڭ يۈزگە بىرى كەم- 99 ئىسمى بار، كىمكى ئۇنى سانىسا جەننەتكە كىرىدۇ»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

ئەمدى، ھەدىستىكى «**سانىسا**» دېگەن ئىبارىنىڭ مەنىسى نېمە؟

ھەدىستىكى «سانىسا» دېگەن ئىبارە تۆۋەندىكىدەك 3خىل مەنىگە ئىشارەت قىلىدۇ:

(1) سانىنى سانىسا ۋە تەلەپپۇز قىلىپ ئوقۇسا دېگەنلىك بولۇپ، تىلى ۋە قەلبى بىلەن ئۇلارنى زىكىر قىلغاننى ئىپادىلەيدۇ.

(2) مەنىسىنى چۈشىنىپ ئىمان ئېيتسا ۋە ئېتىقاد قىلسا دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: بىراۋ: ﴿**الحكيم**﴾ «ئاللاھ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر» دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئۇ ھەممە ئىشلىرىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇپ كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزىدۇ. چۈنكى پۈتۈن ئىشلار ئاللاھنىڭ ھېكمىتىنىڭ تەقەززاسى بويىچە بارلىققا كېلىدۇ. بىراۋ ﴿**العدل**﴾ «ئاللاھ ئادالەتلىكتۇر» دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاللاھنىڭ ئادالىتىگە قايىل بولىدۇ- دە، دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىدا تېگىشلىك ھەققىگە ئىگە بولالايدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، خاتىرجەم، بەھۇزۇر ھايات كەچۈرۈشكە داۋام قىلىدۇ.

(3) ئاللاھنىڭ ئىسىم-سۈپەتلىرى بىلەن دۇئا قىلىش. بۇ ئىككى تۈرلۈك بولۇپ: بىرىنچىسى: ئاللاھنى مەدھىيىلەش ۋە ئۇنى ياد ئېتىش. ئىككىنچىسى: ئاللاھتىن ھاجىتىنى سوراش قاتارلىقلارمۇ ئاللاھنىڭ ئىسىم-سۈپەتلىرىگە ئەمەل قىلغانلىق سانىلىدۇ.

---

(1) ئەئراف سۈرىسى 180 - ئايەت.

(2) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم-سۈپەتلىرى

مەنىسى	ئوقۇلىشى	ئىسىم
بارچە مەۋجۇداتنىڭ يېگانە ئىگىسى، ئىبادەتكە ۋە بويسۇنۇشقا ھەقلىق بولغان ئىلاھىي مەبۇدنىڭ ئىسمى.	ئاللاھ	الله
ئاللاھنىڭ پۈتۈن مەخلۇقاتلىرى ئۈچۈن رەھمىتىنىڭ كەڭلىكى ۋە شامىللىقىغا دالالەت قىلىدىغان ئىسىم بولۇپ، ئاللاھتىن باشقىسىغا ئىشلىتىلمەيدىغان خاس ئىسىمدۇر.	ئەررەھمان	الرَحْمَنُ
مۆمىنلەرگە بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە رەھىم-شەپقەت قىلغۇچى دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاللاھنىڭ مۆمىنلەرنى بۇ دۇنيادا ئىسلامغا ھىدايەت قىلغانلىقى ۋە ئاخىرەتتە جەننەت بىلەن مۇكاپاتلايدىغانلىقى ئۇنىڭ رەھىم سۈپىتىنىڭ تەقەززاسىدۇر.	ئەررەھىم	الرَحِيمُ
جازاغا ھەقلىق بولغانلاردىن خالىغان كىشىلەرنىڭ گۇناھىنى، خاتالىقىنى كەچۈرگۈچى، جازادىن ئەپۇ قىلغۇچى دېگەن مەنىدە.	ئەل ئەفۇۋ	العَفُوَّ
گۇناھ قىلغۇچىنى رەسۋا قىلماستىن، گۇناھىنى يۆگۆگۈچى ۋە جازادىن ئەپۇ قىلغۇچى ئاللاھتۇر.	ئەل غەفۇر	الغَفُورُ
ئاللاھنىڭ بەندىلەرنى ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى زات ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئىسمى.	ئەل غەففار	الغَفّارُ
رەھمەتنىڭ ۋە شەپقەتنىڭ كامالىتى بولغان سۈپەت بولۇپ، بۇ دۇنيادا پۈتۈن مەخلۇقات ئۈچۈن ئومۇم، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ مۆمىن بەندىلىرى ئۈچۈن خاس بولغان رەھمەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئىپادىسىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىم.	ئەررەئۇف	الرّءوفُ
كۆچى يېتىدىغان تۇرۇپ گۇناھكارلارنى ئالدىراپ جازالىمايدىغان، بەلكى تەۋبە قىلغۇچىلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلىپ كەچۈرىۋەتكۈچى ئاللاھتۇر.	ئەل ھەلىيم	الحَلِيمُ

التَّوابُ	ئەتتەۋۋاب	خالىغان بەندىلىرىنى تەۋبە قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلغۇچى ۋە تەۋبىلەرنى قوبۇل قىلغۇچى ئاللاھتۇر.
السِّتيرُ	ئەسسىتر	بەندىلىرىنىڭ ئەيىبلىرىنى، خاتالىقلىرىنى، گۇناھلىرىنى ئىنسانلار ئارىسىدا ئېچىپ، ئۇلارنى رەسۋا قىلماستىن، يۆگىگۈچى دېگەن مەنىدە.
الغَنِيُّ	ئەل غەنى	مۇتلەق تەڭداشسىز كامالەتكە ۋە تەڭداشسىز قۇدرەتكە ئىگە بولغانلىقتىن، بەندىلىرىدىن ھېچبىرىگە مۇھتاج بولمىغان، پۈتۈن مەخلۇقات ئۇنىڭغا مۇھتاج بولغان ۋە ئۇنىڭ ئىنئامى ۋە ياردىمى ھېچقاچان توختاپ قالمايدىغان زات دېگەن مەنىدە.
الكَرِيمُ	ئەل كەرىم	ياخشىلىقى كۆپ، ئاتا-ئېھسانى مول، خالىغان بەندىسىگە سورىسۇن ياكى سورىمىسۇن، خالىغانچە بېرىدىغان زات.
الأَكْرَمُ	ئەل ئەكرەم	سېخىيلىقتا، ئاتا-ئېھسان قىلىشتا تەڭدىشى يوق، ياخشىلىق پەقەت ئۇنىڭ قولىدا بولغان، مۆمىنلەرگە ئۆز پەزلىدىن ئىنئام قىلىدىغان، كاپىرلارنى ۋە ئاسىيلارنى كېچىكتۈرۈپ ئۆز ئادالىتى بىلەن جازالايدىغان زات.
الوَهَّابُ	ئەل ۋەھھاب	كۆپ بەرگۈچى، بەدەلسىز بەرگۈچى ۋە سورىمىسىمۇ ئاتا-ئېھسان قىلغۇچى زات.
الجَوَادُ	ئەل جەۋۋاد	ھېسابسىز بەرگۈچى، بەندىلىرىگە پەزلى-ئېھسان قىلغۇچى، مۆمىنلەرگە تېخىمۇ كۆپ بەرگۈچى زات.

الوَدودُ	ئەل ۋەدۇد	ھەقىقىي مۆمىن بەندىلىرىنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇلارغا ئەڭ ئالىي مۇكاپاتلارنى بېرىدىغان، ئۇلاردىن رازى بولىدىغان ۋە ئەمەللىرىنى قوبۇل قىلىدىغان شەپقەتلىك زات.
المُعْطي	ئەل مۇئتى	خالىغان بەندىسىگە ياخشىلىق خەزىنىلىرىدىن ھېسابسىز بەرگۈچى، مۆمىن بەندىلىرىگە مەڭگۈ بايلىقتىن تېخىمۇ كۆپ نېسۋە بەرگۈچى زات.
الوَاسِعُ	ئەل ۋاسىئ	ياخشىلىقى كۆپ، ئاتا-ئىھسانى سانسىز، پادىشاھلىقى، ئۇلۇغلىقى، مەغپىرىتى كەڭ، شەپقىتى چەكسىز زات.
المُحْسِنُ	ئەلمۇھسىن	زاتىدا، سۈپەتلىرىدە، ئىسىملىرىدا كامالىيەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى بولغان، ھەر شەيئىگە ئاتا-ئىھسانىنى پۈتىۋەتكەن، بەندىلىرىگە ھەمىشە ياخشىلىق ئاتا قىلىدىغان زات.
الرَّازِقُ	ئەررازىق	پۈتۈن خەلقىگە رىزىق بەرگۈچى، مەخلۇقاتنى رىزىقلاندۇرۇشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان زات.
الرَّزَّاقُ	ئەررەززاق	ئاللاھنىڭ پۈتۈن مەخلۇقاتلىرىنى ھەمىشە رىزىقلاندۇرۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ئىسىم. چۈنكى ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە ئۇلارغا سورىماستىن رىزىق بېرىدۇ، ھەتتا گۇناھكارلارغىمۇ، كۇففارلارغىمۇ رىزىق بېرىدۇ.
اللَّطِيفُ	ئەللەتىف	ئىشلارنىڭ ۋە شەيئىلەرنىڭ ئىنچىكە تەرەپلىرىنى بىلگۈچى، ھېچ نەرسە ئۇنىڭغا پىنھان قالمايدىغان، ياخشىلىقلارنى بەندىلىرىگە ئۇلار ھېس قىلمىغان شەكىلدە ھېسابسىز يەتكۈزۈپ بېرىدىغان زات.
الخَبِيرُ	ئەل خەبىر	شەيئىلەرنىڭ يوشۇرۇن تەرەپلىرىنى خۇددى ئاشكارا تەرەپلىرىنى بىلگەندەك تولۇق بىلگۈچى، ئىلمى، مەلۇماتى ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇچى زات.

الفَتَّاحُ	ئەل فەتتاھ	ياخشىلىق خەزىنىلىرىدىن، رەھمىتىدىن ۋە رىزقىدىن ئۆز ھېكمىتىنىڭ تەقەززاسىغا ئاساسەن خالىغانچە ئاچىدىغان ۋە بەندىلىرىنى تەمىنلەيدىغان زاتتۇر.
العَلِيمُ	ئەل ئەلىيم	شەيئىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن، ئىچكى ۋە تاشقى پۈتۈن تەرەپلىرىنى تەپسىلى ۋە ئېنىق بىلگۈچى، ئۆتمۈش، ھازىر ۋە كېلەچەككە ئائىت ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىلگۈچى زاتتۇر.
البَرُّ	ئەل بەررۇ	بەندىلىرىگە ۋە جىمى مەخلۇقاتلىرىغا ئاتا-ئېھسان قىلىشتا قولى كەڭ، بەرگەنلىرىنى ھېچكىم ساناپ بولالمايدىغان، ۋەدىسىدە راستچىل، بەندىلىرىنىڭ خاتالىقلىرى ۋە گۇناھلىرىنى كەچۈرگۈچى، ئۇلارغا ياردەم قىلغۇچى ۋە قوغدىغۇچى زاتتۇر.
الحَكِيمُ	ئەل ھەكىيم	ھەر ئىشنى ھېكمەت بىلەن جايىدا قىلغۇچى، قىلغانلىرىدا ھېچقانداق ناقىسلىق ياكى زىيادىلىك بولمايدىغان زاتتۇر.
الحَكَمُ	ئەل ھەكەم	بەندىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلىدىغان، ھېچكىمگە قىلچە ھەقسىزلىق قىلمايدىغان، ئىنسانلار ئارىسىدا ئادالەت مىزانى قىلىپ ئۇلۇغ قۇرئان كەرىمنى چۈشۈرگەن زاتتۇر.
الشَّاكِرُ	ئەل شاكىر	ئىتائەت قىلغۇچىلارنى ماختايدىغان ۋە شەنىنى كۆتۈرىدىغان، ئاز ئەمەلگە كۆپ ساۋاب بېرىدىغان، نېمەتكە شۈكۈر قىلغۇچىلارغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە تېخىمۇ زىيادە قىلىپ بېرىدىغان زاتتۇر.
الشَّكُورُ	ئەل شەكۇر	بەندىلەرنىڭ ئاز ئەمەللىرى، ئۇنىڭ دەرگاھىدا كۆپ بولۇپ قوبۇل قىلىنىدىغان، مۇكاپاتىنى ھەسسىلەپ بېرىدىغان زاتتۇر. ئاللاھ بەندىلەرنىڭ قىلغان شۈكۈرلىرىگە ساۋاب بېرىدۇ ۋە ئىبادەتلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ.

الجَمِيلَ	ئەل جەمىل	زاتىدا، ئىسىم-سۈپەتلىرىدە ۋە پۈتۈن ئىشلىرىدا گۈزەل، بارچە گۈزەللىكلەرنىڭ مەنبىئى بولغان زاتتۇر.
المَجِيدُ	ئەل مەجىد	ئاسمانلار ۋە زېمىندىكى مۇتلەق ئىپتىخار، ھۆرمەت، ئىززەت ۋە قەدىر-قىممەتكە سازاۋەر بولغان زاتتۇر.
الوَلِيّ	ئەل ۋەلىي	مەخلۇقاتىنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى، پادىشاھلىقىنى مۇكەممەل ئىدارە قىلغۇچى، مۆمىنلەرگە ياردەم ۋە نۇسرەت بەرگۈچى زاتتۇر.
الحَمِيدُ	ئەل ھەمىد	زاتى، ئىسىم-سۈپەتلىرى ۋە پۈتۈن ئىشلىرى ماختالغۇچى، باياشاتلىق ۋە قىيىنچىلىق، قاتتىقلىق ۋە خۇشاللىق ھەممە ھالەتتە مەدھىيە ئوقۇلغۇچى، ماختاشقا، شۈكرى قىلىشقا ھەقىقىي ھەقلىق بولغۇچى زاتتۇر.
المَوْلَى	ئەل مەۋلا	پەرۋىشچى، پادىشاھ، خوجايىن، مۆمىنلەرنى قوللىغۇچى ۋە ئۇلارغا ياردەم قىلغۇچى زاتتۇر.
النَّصِيرُ	ئەننەسىر	ياردىمى بىلەن خالىغان بەندىسىنى قوللىغۇچى، ئۇ ياردەم بەرگەنلەرگە غالىپ كەلگۈچى بولمىغان ۋە ئۇ خار قىلغانىنى ئىززەتلىك قىلغۇچى بولمىغان، ھەمىشە، ھەر ئىشتا، ھەممىگە غالىب كەلگۈچى زاتتۇر.
السَّمِيعُ	ئەسسەمىئ	ھەر قانداق چاقىرىق، مۇناجاتلارنى، دۇئالارنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى، ھەر قانداق مەخپى ۋە ئاشكارا ئاۋازلارنى ئاڭلىغۇچى، دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلغۇچى ۋە تىلىگەنلىرىنى بەرگۈچى زاتتۇر.

البَصِيرُ	ئەل بەسىير	يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئالەملەردىكى پۈتۈن شەيئىلەرنى ۋە ھەرىكەتلەرنى كۆرۈپ تۇرغۇچى، ھەر قانداق مەخپى نەرسىنىمۇ-مەيلى چوڭ بولسۇن ياكى كىچىك بولسۇن- ناھايىتى ئېنىق ۋە ئوچۇق كۆرگۈچى زاتتۇر.
الشَّهيدُ	ئەششەھىد	بەندىلىرىنى كۈزەتكۈچى، ئۆزىنىڭ يېگانە ئىلاھ ئىكەنلىكىگە، ئادالەت بىلەن ئىش قىلىدىغانلىقىغا گۇۋاھ بولغۇچى، مۆمىنلەرنىڭ راستچىللىقىغا گۇۋاھلىق بەرگۈچى زاتتۇر.
الرَّقيبُ	ئەررەقىيب	بەندىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن جىمى ئىشلىرىنى بىلىپ، گەپ- سۆزلىرىنى، ھەتتا يوشۇرۇن پاراڭلىرىنىمۇ ئاڭلاپ، ئۇلارنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى، بىر لەھزىدە ھەممىنى ئىدارە قىلىپ، بىلىپ، كۆزىتىپ ئۇلگۈرگۈچى زاتتۇر.
الرِّفيقُ	ئەررەفىيق	ئىشلىرىدا، بەلگىلىمىلىرىدە، تەقسىماتلىرىدا مېھرىبانلىقنى ئالدىنقى ئورۇندا قويغۇچى، بەندىلىرىگە ھەمىشە مېھىر-شەپقەت بىلەن مۇئامىلە قىلغۇچى، ئۇلار تاقەت قىلالمايدىغان ئىشلارنى تەكلىپ قىلمايدىغان زاتتۇر.
القَرِيبُ	ئەل قەرىيب	ئىلمى، قۇدرىتى ۋە شەپقىتى بىلەن پۈتۈن خەلقىگە ئۇلارنىڭ گۆرەن تومۇرلىرىدىنمۇ بەك يېقىن، مۆمىنلەرگە ياردىمى، نۇسرىتى ۋە مېھرىبانلىقى بىلەن ھەمىشە يېقىن تۇرغۇچى زاتتۇر.
المُجيبُ	ئەل مۇجىيب	دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ۋە سورىغۇچىنىڭ تەلەپلىرىنى قوبۇل قىلغۇچى، ھېكمىتى ۋە ئىلمىنىڭ تەقەززاسىغا ئاساسەن خالىغانچە بەرگۈچى زاتتۇر.

اَلْمُقِيتُ	ئەل مۇقىيت	رىزقلارنى ۋە ئوزۇقلۇقلارنى ياراتقان، مەخلۇقاتلىرىغا ئۇلارنى يەتكۈزۈپ بېرىشكە كاپالەتلىك قىلغان، بەندىلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ رىزقلىرىنى، ئىش-ھەرىكەتلىرىنى نوقسانسىز مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرغۇچى زاتتۇر.
الحَسِيبُ	ئەل ھەسىيب	: بەندىلىرىنىڭ دىن ۋە دۇنيالىق ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىگە كۇپايە قىلغۇچى، مۆمىنلەرگە ئالاھىدە ئىنئام قىلغۇچى ۋە ئۇلارنى قوغدىغۇچى، بەندىلەرنىڭ دۇنيادا قىلغانلىرىنىڭ ھېسابىنى ئالغۇچى زاتتۇر.
اَلْمُؤْمِنُ	ئەل مۇئمىن	پەيغەمبەرلىرىنىڭ ۋە مۆمىنلەرنىڭ راستچىللىقىغا گۇۋاھ بولغۇچى، تەستىقلىغۇچى، ياخشى ئىش قىلغانلارغا قىيامەت كۈنىدە زۇلۇم قىلماستىن، كەم قىلماستىن ئەجىرلىرىنى تولۇق بېرىشكە كاپالەتلىك قىلىپ، ئۇلارنى خاتىرجەم قىلغۇچى زاتتۇر.
اَلْمَنَّانُ	ئەل مەننان	ئاتا-ئىھسانى بەك كۆپ، نېمەتلىرى ناھايىتى مول، بەندىلىرىگە ياخشىلىقلىرى ھېسابسىز زاتتۇر.
الطَّيِّبُ	ئەتتەييب	ھەر قانداق بىر يېتەرسىزلىك ياكى ئەيىب - نوقسانلاردىن پاك، مۇتلەق كامالەت ئىگىسى، بەندىلىرىگە ئاتا-ئىھسانلىرى كۆپ، پەقەت ھالالدىن تاپقان زاكات ۋە سەدىقىلەرنى، شۇنداقلا ياخشى نىيەت بىلەن قىلىنغان ئەمەللەرنىلا قوبۇل قىلىدىغان زاتتۇر.
الشَّافِي	ئەششافىي	دىللارغا ۋە تەنلەرگە شىپالىق بەرگۈچى زاتتۇر. ھەر قانداق بىر كېسەللىكنىڭ شىپاسى قولىدا بولغان، ساقايتىشنى خالىغان كېسەل ئۈچۈن داۋالىنىش يوللىرىنى ۋە پايدىلىق دورىلارنى مۇيەسسەر قىلىپ بەرگۈچى زاتتۇر.

الحَفِيظُ	ئەل ھەفىيز	مۆمىنلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى قوغدىغۇچى-ۋە پۈتۈن ئىنسانلارنى-، شۇنداقلا جىمى مەخلۇقاتنى پەرۋىش قىلىپ تۇرغۇچى زاتتۇر.
الوَكِيلُ	ئەل ۋەكىيل	ئالەملەرنى ئىدارە قىلىش ئىشىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان، يارىتىش ۋە باشقۇرۇش ئىشلىرىدا يېگانە بولغۇچى، ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغان ئىتائەتمەن مۆمىنلەرنىڭ ئىشلىرىغا ئىگە بولغۇچى، ئۇلارغا ھالال رىزق تېپىش، ئىبادەت ۋە پۈتۈن ھاياتلىق ئىشلىرىدا ياردەم بەرگۈچى ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان شۈكۈرلىرى ئۈچۈن نېمىتىنى زىيادە قىلىپ بەرگۈچى زاتتۇر.
الخَلاَّقُ	ئەل خەللاق	ئاللاھنىڭ ياراتقانلىرىنىڭ كۆپلىكىگە دالالەت قىلىدىغان ئىسىم. ئاللاھ ھەمىشە يارىتىپ تۇرىدۇ. ياراتقۇچىلىقى بىلەن ئەبەدى سۈپەتلىنىدۇ.
الخَالِقُ	ئەل خالىق	ھەر نەرسىنى تەقلىدسىز ۋە ئۆرنەكسىز ھالدا ئۆزى يالغۇز ياراتقۇچى زاتتۇر.
البَارِئُ	ئەل بارىئ	ئۆزى تەقدىر قىلىپ بەلگىلىگەنلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقارغۇچى زاتتۇر.
المُصَوِّرُ	ئەل مۇسەۋۋىر	ھەر بىر مەخلۇقاتنى ئۆزىنىڭ ھېكمىتى تەقەززا قىلغان شەكىلدە شەكىللەندۈرگۈچى ۋە گۈزەللىكلەرنى ياراتقۇچى زاتتۇر.
الرَّبُّ	ئەررەب	مەخلۇقاتلىرىنى نېمەتلىرى ۋە ئاتا-ئىھسانلىرى بىلەن پەرۋىش قىلغۇچى زات. ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئىتائەتمەن مۆمىن بەندىلىرىنى مەخسۇس تەربىيىلەيدۇ ۋە يېتىشتۈرىدۇ. چۈنكى ئۇ ياراتقۇچى ۋە ئىگە بولغۇچى خوجايىندۇر.

العَظِيمُ	ئەل ئەزىيم	زاتىدا، ئىسىم-سۈپەتلىرىدە ۋە جىمى ئىشلىرىدا مۇتلەق كامالەت ۋە مۇتلەق ئۇلۇغلۇقتا ئىگە زات. شۇنىڭ ئۈچۈن بەندىلەرنىڭ ئۇنى ئۇلۇغلىشى- ۋە قەدىرلىشى- پەرزدۇر. شۇنداقلا ئۇنىڭ بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلىرىنى ئۇلۇغلاش پەرزدۇر.
القَاهِرُ	ئەل قاھىر	مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى، ئۇلارنى ئىختىيارىي ۋە ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزىگە بويسۇندۇرغۇچى زاتتۇر.
القَهَّارُ	ئەل قەھھار	بۇ ئاللاھ تائالانىڭ قەھرى قىلغۇچى كۈچ-قۇۋۋەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان سۈپىتى بولۇپ، ئۇنىڭ قاھىر سۈپىتىنىڭ مۇكەممەللىكىنى ئىپادىلەيدۇ.
المُهَيْمِنُ	ئەل مۇھەيمىن	ھەر شەيئىنى ئىدارە قىلغۇچى ۋە قوغدىغۇچى، شۇنداقلا ئۇنىڭ ھەر تەرىپىنى ئۆز كونترولى ئاستىدا تۇتقۇچى زاتتۇر.
العَزِيزُ	ئەل ئەزىز	ئىززەت ۋە قۇدرەت مەنىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان، ھېچكىمگە مەغلۇب بالمايدىغان، ھېچكىمگە ھېچ ئىشتا مۇھتاج بولمايدىغان، ئۇنىڭ ئىزنىسىز ھېچ نەرسە ئورنىدىن مىدىرلىمايدىغان مىسلىسىز قۇدرەت ۋە كۈچ ئىگىسى بولغان زاتتۇر.
الجَبَّارُ	ئەل جەببار	خاھىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا، بەندىلىرىنى قەھرى ۋە ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا تۇتۇشتا، ھەممىنى ئۆز ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇندۇرۇشتا مۇتلەق كۈچ-قۇۋۋەتكە ئىگە زات.
المُتَكَبِّرُ	ئەل مۇتەكەببىر	ھەر قانداق يېتەرسىزلىكتىن خالىي، بەندىلەرگە ئوخشاپ قېلىشتىن ۋە ئۇلارغا ھەقسىزلىق قىلىشتىن يىراق، كاتتىلىق ۋە چوڭلۇق ئىگىسى، ئۆزىدىن بۇ كاتتىلىقنى تالاشقۇچىلارنىڭ ئەدىبىنى بەرگۈچى زاتتۇر.

الْكَبِيرُ	ئەل كەبىير	زاتىدا، ئىسىم-سۈپەتلىرىدە ۋە جىمى ئىش-پائالىيەتلىرىدە كاتتا ۋە ئۇلۇغ، ھەممە ئۇنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە كاتتىلىقى ئالدىدا كىچىك ۋە ئاددى سانىلىدىغان زات.
الْحَيِيُّ	ئەل ھەيىيۇ	ئۆزىنىڭ كاتتا ماقامىغا لايىق ھالدا ھايا ئىگىسى بولغان زات. ئاللاھنىڭ ھاياسى سېخىيلىق ۋە پەزلى-ئېھسانىنى ۋە بۈيۈكلىكىنى تەقەززا قىلىدىغان ھايادۇر.
الْحَيُّ	ئەل ھەي	ھەقىقىي مەڭگۈلۈك ھاياتنىڭ ئىگىسى، ئۇنىڭ يېگانە مەنبئى، ھەمىشە ھايات تۇرىدىغان قەتئىي ئۆلۈمگە مەھكۇم بولمايدىغان زات.
الْقَيُّومُ	ئەل قەييۇم	ئۆز زاتى بىلەن ھەممە ئىشنى ئىدارە قىلغۇچى، مەخلۇقاتلىرىنىڭ ياردىمىدىن بىھاجەت بولغۇچى ۋە ئاسمانلار ھەم زېمىندىكى ھەممە نەرسىنى يالغۇز ئىدارە قىلغۇچى، ھەممە ئۇنىڭغا مۇھتاج بولغۇچى زاتتۇر.
الْوَارِثُ	ئەل ۋارىس	پۈتۈن مەۋجۇدات يوقالغاندىن كېيىنمۇ داۋام قىلغۇچى،بۇ دۇنيادىكى ھەممە نەرسە پانىيلىقتا يۈز تۇتقاندىن كېيىن، ھەممىنى ئۆز دەرگاھىغا قايتۇرغۇچى، ئىنسانلار ئېرىشكەن نېمەتلەرنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى ۋە ھەممىنىڭ ھېسابىنى ئالغۇچى زات.
الدَّيَّانُ	ئەددەييان	پۈتۈن مەۋجۇداتنى بويسۇندۇرغۇچى ۋە ئىدارە قىلغۇچى، بەندىلىرىنىڭ قىلغانلىرىغا مۇكاپات ۋە جازا بەرگۈچى، ياخشىلارنىڭ ياخشىلىقىغا كۆپ ساۋاب بەرگۈچى، يامانلىق قىلغانلارنى كەچۈرگۈچى ياكى قىلغانلىرىغا كۆرە جازالىغۇچى زاتتۇر.

الْمَلِكُ	ئەل مەلىك	خەلقى ئۈستىدە مۇتلەق ھۆكۈمرانلىقى بولغان، خالىغان ئىشقا بۇيرۇپ، خالىغان ئىشتىن توسىدىغان، ھەممىنى خالىغىنىچە تەسەررۇپ قىلىدىغان ھەقىقىي پادىشاھ.
الْمَالِكُ	ئەل مالىك	ھەممىنىڭ ئىگىسى، كائىناتنىڭ، ئىنسانلارنىڭ، پۇل-مالنىڭ ۋە بارچە شەيئىلەرنىڭ ھەقىقىي ئىگىدارلىقى قولىدا بولغان، ئىگىدارچىلىقى بارچە مەخلۇقاتلار يوق قىلىنغان ۋاقىتتىمۇ داۋام قىلىدىغان زاتتۇر.
الْمَلِيكُ	ئەل مەلىيك	مۇتلەق پادىشاھلىقا دالالەت قىلىدىغان ئىسىم بولۇپ، «الملك»(پادىشاھ) سۆزىدىن چوڭقۇر مەنىگە ئىگە.
السُّبُّوحُ	ئەسسۇببۇھ	ھەر قانداق ئەيىب ۋە نۇقسانىدىن پۈتۈنلەي پاك زاتتۇر. بارلىق گۈزەل كامالىي سۈپەتلەر ئاللاھقىلا مەنسۇپ.
الْقُدُّوسُ	ئەل قۇددۇس	قايسى بىر تەرەپتىن بولمىسۇن، ھەر قانداق بىر ناقىسلىق ۋە يېتەرسىزلىكلەردىن پاكتۇر. چۈنكى ئاللاھ مۇتلەق كامالىي سۈپىتى بىلەن سۈپەتلەنگەن يېگانە زاتتۇر.
السَّلَامُ	ئەسسەلام	ئىسىم-سۈپەتلىرىدە ۋە پۈتۈن ئىشلىرىدا ھەر قانداق نۇقسان ۋە كەمچىلىكلەردىن خالىي، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى بارلىق تىنچلىق ۋە سالامەتلىكلەرنىڭ مەنبىئى بولغان زاتتۇر.
الْحَقُّ	ئەل ھەق	ئىلاھلىقىدا، ئىسىم-سۈپەتلىرىدە، ھەق ئىكەنلىكىدە قىلچە شەك بولمىغان، ئۇنىڭدىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ مەبۇد بولمىغان زات.
الْمُبِينُ	ئەل مۇبىين	يېگانە ئىلاھلىقىدا، ھېكمەتلىرىدە ۋە رەھمىتىدە ئوچۇق، ئېنىق ۋە ئاشكارا بولغان، بەندىلىرىگە ھەققە ئەگىشىشى ئۈچۈن ھەق يولنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بەرگۈچى زات.

القَوِيُّ	ئەل قەۋىي	تەڭداشسىز كۈچ-قۇۋۋىتىنىڭ ۋە مۇتلەق ئىختىيارىنىڭ يېگانە ئىگىسى بولغان زات.
المَتِينُ	ئەل مەتىين	كۈچ -قۇۋۋىتىدە، قۇدرىتىدە، ئەڭ مەھكەم، ھېچقانداق ئىشتا چارچاپ قالمايدىغان، جاپا تارتىپ قالمايدىغان زات.
القَادِرُ	ئەل قادىر	ھەممىگە كۈچى يېتىدىغان، ئاسمان ۋە زېمىندە ھېچ نەرسە ئۇنى ئاجىزلاشتۇرالمايدىغان ۋە خالىغان نەرسىنى ئۆز خاھىشى بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان زات.
القَدِيرُ	ئەل قەدىير	«القادر» سۈپىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئىپادىسى بولۇپ، ئاللاھنىڭ مۇتلەق كۈچ-قۇۋۋەت ۋە سەلتەنەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ.
المُقْتَدِرْ	ئەل مۇقتەدىر	ئاللاھنىڭ ئۆزى تەقدىر قىلغان ئىشلارنى يۈرگۈزۈشتە تەڭداشسىز ئىختىيار ۋە كۈچ-قۇۋۋەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدىغان سۈپەت.
العَلِيُّ	ئەل ئەلىي	ھەممىدىن ئۈستۈن ۋە يۇقىرى دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ زاتىنىڭ، قەھرى كۈچىنىڭ ۋە شەنىنىڭ ئۈستۈنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان سۈپەت.
الأَعْلى	ئەل ئەئلا	ھەر نەرسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئۆز ئاللاھ تائالانىڭ قولىدا ۋە ئۇنىڭ خاھىشى ئاستىدا ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ مەرتىبە ۋە ئۇلۇغلۇق جەھەتتە ھەممىدىن يۇقىرى ۋە ئەڭ ئۈستۈنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان سۈپەت.
المُتَعَالُ	ئەل مۇتەئال	ئۇلۇغلىقى ۋە قۇدرىتى ئالدىدا ھەر نەرسە خارلىق ھالىتىگە چۈشۈپ قالىدىغان، تەڭدىشى بولمىغان، بەلكى ھەر نەرسە ۋە ھەر قانداق مەخلۇقات ئۇنىڭ تەسەررۇپى، پادىشاھلىقى ۋە قەھرى ئاستىدا بولىدىغان زاتتۇر.

الْمُقَدِّمُ	ئەل مۇقەددىم	ھەر نەرسىنى ئۆز خاھىشى بويىچە ئورۇنلاشتۇرىدىغان، ئىلمى ۋە ھېكمىتىنىڭ تەقەززاسىغا ئاساسەن خەلقلىرىدىن بەزىسىنى بەزىسىگە ئۈستۈن ياكى ئىلگىرى قىلىدىغان زاتتۇر.
الْمُؤَخِّرُ	ئەل مۇئەخخىر	شەيئىلەردىن خالىغانلىرىنى ئىلگىرى ياكى ئۈستۈن قىلىدىغان، خالىغان ئىشنى ئۆز خاھىشى بويىچە كېچىكتۈرىدىغان، بەندىلىرىنى تەۋبە قىلسۇن دەپ ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى سەۋەبلىك جازالاشنى كېچىكتۈرىدىغان زاتتۇر.
الْمُسَعِّرُ	ئەل مۇسەئئىر	شەيئىلەرنىڭ قىممىتىنى، ئورنىنى، دەرىجىسىنى ۋە تەسىرىنى خالىغانچە كۆتۈرىدىغان ياكى كەم قىلىدىغان، ھېكمىتىگە ئاساسەن بەزى نەرسىلەرنى قىممەتلىك ۋە بەزىسىنى قىممەتسىز قىلىدىغان زاتتۇر.
الْقَابِضُ	ئەل قابىز	ئەجەلى توشقانلارنىڭ جېنىنى ئالىدىغان، بەزى بەندىلىرىنى سىناش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ قۇدرىتىنى، كۈچىنى ۋە قابىلىيىتىنى، شۇنداقلا رىزقىنى تار قىلىدىغان زاتتۇر.
الْبَاسِطُ	ئەل باسىت	رەھمىتى، شەپقىتى بىلەن بەزى بەندىلىرىنىڭ رىزقىنى مول، تۇرمۇشىنى باياشات قىلىدىغان، ئاندىن ھېكمىتى بويىچە ئۇلارنى سىنايدىغان، تەۋبە قىلغۇچىلارغا مەغپىرەت قولىنى سۇنىدىغان زاتتۇر.
الْأَوَّلُ	ئەل ئەۋۋەل	ھېچ نەرسە يوق ۋاقىتتىمۇ بولغان، ھەممە نەرسە ئۇنىڭ يارىتىشى ۋە ئىجاد قىلىشى بىلەن پەيدا بولغان، ئۆزىنىڭ باشلىنىش تارىخى بولمىغان زاتتۇر.

الآخِرُ	ئەل ئاخىر	ھەر نەرسە پانى بولغاندىمۇ داۋام قىلىدىغان، ھەممە نەرسە ئاخىرى ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتىدىغان، تۈگەنجىسى يوق مەڭگۈلۈك باقى زاتتۇر.
الظَّاهِرُ	ئەززاھىر	ھەممىدىن ئۈستۈن، ھەممە نەرسىنىڭ ئۈستىدە ئاشكارا بولغۇچى، قۇدرىتى نامايان بولۇپ تۇرغۇچى، ھەممىگە ھامىي ۋە ھەممىنى ئىدراك قىلغۇچى زاتتۇر.
البَاطِنُ	ئەل باتىن	كۆزلەردىن مەخپىي، بەندىلىرىگە ئىلمى، قۇدرىتى، ھىمايىسى ۋە قوغدىشى جەھەتتىن ئەڭ يېقىن زاتتۇر.
الوِتْرُ	ئەل ۋىتر	ئۆزى يەككە-يېگانە، ئىلاھلىقىدا بىرەر شېرىكى ياكى ئوخشىشى بولمىغان، بالىغا ياكى ياردەمچىگە مۇھتاج بولمىغان زاتتۇر.
السَّيِّدُ	ئەسسەييىد	مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە مۇتلەق ھاكىمىيەت ئىگىسى، ئۇلارنىڭ پادىشاھى ۋە ياراتقۇچىسى بولغان زاتتۇر.
الصَّمَدُ	ئەسسەمەد	ھېچكىمگە مۇھتاج بولمىغان، خوجايىنلىقىدا، مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە ھۆكۈمرانلىقىدا تەڭدىشى بولمىغان، ھەممە ئۇنىڭغا مۇھتاج بولغان، مەخلۇقاتلىرىنى رىزقلاندۇرىدىغان ۋە ئۇلاردىن رىزق كۈتمەيدىغان يېگانە زاتتۇر.
الوَاحِدُ	ئەل ۋاھىد	زاتىدا، ئىلاھلىقىدا، جىمى سۈپەتلىرىدە، ئىش-پائالىيەتلىرىدە يېگانە زاتتۇر.
الأَحَدُ	ئەل ئەھەد	پۈتۈن كامالەتلەردە يېگانە بولۇپ، ئوخشىشى بولمىغان، بىرلىكىگە ئېتىقاد قىلىش، ئىبادەتنى ئۇنىڭغىلا خالىس قىلىش زۆرۈر بولغان تەڭداشسىز زات.

ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرى بىلەن سۈپەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق

49. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرى بىلەن سۈپەتلىرى ئوتتۇرىسىدا قانداق پەرقلەر بار؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرى بىلەن سۈپەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق تۆۋەندىكى ئىككى ئىشتا ئىپادىلىنىدۇ:
(1) ئاللاھ تائالانىڭ زاتىغا ۋە ئۇنىڭدىكى سۈپەتلەرگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ھەر قانداق ئىسىم ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرىدىن سانىلىدۇ. مەسىلەن: بىلگۈچى، ئاڭلىغۇچى، كۆرگۈچى دېگەنگە ئوخشاش.
ئاللاھ تائالانىڭ زاتىدىكى ئېسىل سۈپەتلەرنىلا ئىپادىلەيدىغان ھەر قانداق سۈپەت ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىدىن سانىلىدۇ. مەسىلەن: ھېكمەت، ئىلىم، كۆرۈش، ئاڭلاش دېگەنگە ئوخشاش.
دېمەك، ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرى ئۇنىڭ زاتى ۋە سۈپەتلىرىدىن ئىبارەت ئىككى ئىشنى ئىپادىلەيدۇ. ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى پەقەت ئۇنىڭ سۈپەتلىرىنىلا ئىپادىلەيدۇ.
(2) ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى ئۇنىڭ ئىسىملىرىدىن كۆپ. ئۇنىڭ سۈپەتلىرىدىن ئىسىملىرى تۈرلەنمەيدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالانىڭ كېلىش، بېرىش، تۇرۇش دېگەنگە ئوخشىغان سۈپەتلىرىنى ئىسىم ئورنىدا قوللىنىپ، كەلگۈچى، بارغۇچى، تۇرغۇچى دېگىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ بۇنداق ئىسىملىرى يوق.
شۇنىڭدەك، ئاللاھ تائالانىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىدىن ئىسىملىرى تۈرلەنمەيدۇ. مەسىلەن: (غەزەپلىنىش) ئاللاھ تائالانىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىدىن بىرى. ئەمما ئۇنىڭدىن «غەزەپلەنگۈچى» دەپ ئىسىم تۈرلەنمەيدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ «غەزەپ قىلغۇچى» دەيدىغان ئىسمى يوق.
ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرىدىن ھەر بىرى ئۇنىڭ زاتىغا ۋەكىللىك قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭدىكى مۇئەييەن بىر ئەر سۈپەتنىمۇ ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالانىڭ (رەھمان) ئىسمىنىڭ «رەھمەت» دېگەن سۈپەتنى، (كۆرگۈچى) دېگەن ئىسمىنىڭ «كۆرۈش» دېگەن سۈپەتنى، (ئاڭلىغۇچى) دېگەن ئىسمىنىڭ «ئاڭلاش» دېگەن سۈپەتنى ئىپادىلىگىنىگە ئوخشاش.

ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق

50. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى قانچىگە بۆلۈنىدۇ؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى زاتى سۈپەت، پېئىلى سۈپەت دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.
51. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ زاتى سۈپەتلىرى قانداق سۈپەتلەر؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ زاتى سۈپەتلىرى- ئەزەلدىن ئاللاھ تائالانىڭ زاتىدا بولغان، ھەمىشە شۇنداق داۋام قىلىدىغان، سابىت سۈپەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالانىڭ ھايات، ئىلىم، قۇدرەت قاتارلىق دائىمىي سۈپەتلىرىگە ئوخشاش.

52. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ پېئىلى سۈپەتلىرى قانداق سۈپەتلەر؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ پېئىلى سۈپەتلىرى- ئەسلى ئۆزگەرمەيدىغان، ئەمما نەتىجىسى ئۆزگىرىپ، يېڭىلىنىپ تۇرىدىغان سۈپەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: يارىتىش، رىزىق بېرىش، كەچۈرۈش، جازالاش قاتارلىق يېڭىلىنىپ، تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان سۈپەتلىرىگە ئوخشاش.

ئاللاھنىڭ زاتىي سۈپەتلىرى•

53. سوئال: ئاللاھنىڭ زاتىي سۈپەتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئاللاھنىڭ زاتىي سۈپەتلىرى كۆپ. تۆۋەندە، ئۇلاردىن سەككىز سۈپەتنى بايان قىلىش بىلەن كۇپايىلىنىمىز:

(1) حَيٌّ (ھەمىشە تىرىك بولغۇچى)
(2) عَالِمٌ (ھەممىنى بىلگۈچى)
(3) قَادِرٌ (ھەممىگە كۈچى يېتىدىغان قادىر)
(4) مُرِيدٌ (ئىرادە قىلغۇچى)
(5) مُكَوِّنٌ (ئىجاد قىلغۇچى)
(6) مُتَكَلِّمٌ (سۆزلىگۈچى)
(7) سَمِيعٌ (ئاڭلىغۇچى)
(8) بَصِيرٌ (كۆرگۈچى)

54. سوئال: ئاللاھنىڭ تىرىك ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ ئەزەلدىن تىرىك بولۇپ، ئۇ ھەرگىز ئۆلمەيدۇ. ئاللاھنىڭ تىرىكلىكى جان ۋە جىسىم بىلەن بولماستىن، بەلكى ئۇ، ئۆزىگە لايىق سۈپىتى بىلەن تىرىكتۇر. ﴿بىر ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر. ئاللاھ ھەمىشە تىرىكتۇر. ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾[1].

55. سوئال: ئاللاھنىڭ ھەممىنى بىلگۈچى ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، كائىناتتىكى شەيئىلەرنىڭ ھېچبىرى ئۇنىڭ ئىلمىنىڭ سىرتىدا ئەمەستۇر. ئاللاھنىڭ بىلىشى ئەقىل ۋە زېھىن بىلەن بولماستىن، بەلكى ئۇ، ئۆزىگە لايىق سۈپىتى بىلەن بىلگۈچىدۇر. ﴿ئاللاھ ھەممە

• مەرھۇم ئابدۇلقادىر داموللامنىڭ«ئەقائىد زۇرۇرىي»ناملىق ئەسىرىدىن.

(1) بەقەرە سۈرىسى 255 - ئايەت.

نەرسىنى بىلگۈچىدۇر﴾[1].

56. سوئال: ئاللاھنىڭ ھەممىگە قادىر ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ ھەممە نەرسىگە كۈچى يەتكۈچىدۇر. ئۇ، ھېچ نەرسىدىن ئاجىز كەلمەيدۇ، ھېچ نەرسە ئۇنىڭغا غالىب كېلەلمەيدۇ. ﴿ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر﴾[2].

57. سوئال: ئاللاھنىڭ ئىرادە قىلغۇچى ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ مۇتلەق ئىختىيار ئىگىسى بولۇپ، ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشىسىز ھېچ نەرسە ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ. «ئاللاھ خالىغىنىنى قىلغۇچىدۇر﴾[3].

58. سوئال: ئاللاھنىڭ سۆزلىگۈچى ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ ئەزەلدىن سۆزلىگۈچى بولۇپ، قۇرئان كەرىم ئاللاھنىڭ سۆزىدۇر. ئاللاھنىڭ سۆزلىشى تىل ۋە ئېغىز بىلەن بولماستىن، بەلكى ئۇ، ئۆزىگە لايىق سۈپىتى بىلەن سۆزلىگۈچىدۇر.﴿ئاللاھ مۇساغا (بىۋاستە) سۆز قىلدى﴾[4].

59. سوئال: ئاللاھنىڭ ئىجاد قىلغۇچى ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ پۈتۈن مەخلۇقاتنىڭ پەيدا قىلغۇچىسىدۇر. كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەر ئاللاھنىڭ يارىتىشى ۋە ئىجاد قىلىشى بىلەن پەيدا بولغاندۇر. ﴿ئاللاھ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر﴾[5].

60. سوئال: ئاللاھنىڭ ئاڭلىغۇچى ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ ھەر قانداق ئاۋازلارنى، دۇئالارنى ۋە مۇناجاتلارنى ئاڭلىغۇچىدۇر. ئاللاھنىڭ ئاڭلىشى قۇلاق بىلەن بولماستىن، بەلكى ئۇ، ئۆزىگە لايىق سۈپىتى بىلەن ئاڭلىغۇچىدۇر. ﴿ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، بەندىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾[6].

61. سوئال: ئاللاھنىڭ كۆرگۈچى ئىكەنلىكىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر، ھەتتا قاراڭغۇ كېچىدە قارا تاش

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 29 - ئايەت.

(2) ھەدىد سۈرىسى 2 - ئايەت.

(3) بۇرۇج سۈرىسى 16 - ئايەت.

(4) نىسا سۈرىسى 164 - ئايەت.

(5) زۇمەر سۈرىسى 62 - ئايەت.

(6) مائىدە سۈرىسى 76 - ئايەت.

ئۈستىدىكى قارا چۈمۈلىلەرنىڭ ھەرىكەتلىرىنىمۇ ئېنىق كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر. ﴿ئاللاھ بەندىلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾[1].

ئاللاھ تائالانى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ

.62 سوئال: ئاللا تائالانى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولامدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام ئۆلىمالىرى ئاللاھ تائالانى بۇ دۇنيادا كۆرگىلى بولمايدىغانلىقىنى، پەقەت مۆمىنلەرنىڭ ئۇنى جەننەتتە كۆرىدىغانلىقىنى قارارلاشتۇرغان. ﴿بۇ كۈندە، (سائادەتمەنلەرنىڭ) يۈزلىرى نۇرلۇق بولىدۇ. (ئۇلار) پەرۋەردىگارىغا قاراپ تۇرىدۇ﴾[2].

([1]) ئال ئىمران سۈرىسى15 - ئايەت.

([2]) سۈرە قىيامەت، 22 ــــ 23 - ئايەتلەر.

روھىي ئالەملەر

63. سوئال: روھىي ئالەملەر دېگەن قانداق ئالەملەر؟

جاۋاب: روھىي ئالەملەر ـ ئىنسانلار ھېسسىي ئەزالىرى ئارقىلىق ئىدراك قىلالمايدىغان يوشۇرۇن ئالەملەر دېمەكتۇر.

كائىناتتىكى شەيئىلەر ئىككى تۈرلۈكتۇر. ئۇلارنىڭ بىرى، ئىنساندىكى ھېسسىي ئەزالار ئارقىلىق بىلگىلى بولىدىغان شەيئىلەر بولۇپ، ئۇلار: ئادەم، ھايۋان، تاغ، دەريا، تېرىم، ئۆسۈملۈك ۋە باشقا ھەر قانداق ماددىي شەيئىلەر، يەنە بىرى، ھېسسىي ئەزالار ئارقىلىق بىلگىلى بولمايدىغان شەيئىلەر بولۇپ، ئۇلار: پەرىشتىلەر، جىنلار، شەيتانلار ۋە باشقىلار. بۇخىل شەيئىلەرنى ئىنسانلار ھېسسىي ئەزالىرى بىلەن ئىدراك قىلالمىغانلىقلىرى ئۈچۈن، بۇلار غەيبىي ئالەملەر ياكى روھىي ئالەملەر، دەپ ئاتىلىدۇ.

64. سوئال: ئىنسانلار ھېسسىي ئەزالىرى ئارقىلىق بىلەلمىگەن شەيئىلەرنى قانداق بىلىدۇ؟

جاۋاب: ئىنسانلار ھېسسىي ئەزالىرى ئارقىلىق بىلەلمىگەن شەيئىلەرنى ئىشەنچلىك خەۋەرلەر ئارقىلىق بىلەلەيدۇ. مەسىلەن: مىكروب ۋە باكتېرىيىلەرنى ئادەتتىكى ئىنسانلار بىلەلمىسىمۇ، تىببىي مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ خەۋىرىگە ئاساسلىنىپ، بۇلارنىڭ بارلىقىدىن ھېچ شەك قىلمىغىنىدەك ياكى ئامېرىكىنى كۆرمىگەن ئادەم ئامېرىكا دېگەن دۆلەتنىڭ بار ئىكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاش ئارقىلىق ئامېرىكىنىڭ بارلىقىدىن قەتئىي شەك قىلمىغىنىدەك، مۇسۇلمانلار غەيبىي ئالەملەرنى ھېسسىي ئەزالىرى بىلەن بىلەلمىگەن بولسىمۇ، قۇرئان ۋە ھەدىسلەرنىڭ خەۋەرلىرى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بارلىقىنى بىلىدۇ ۋە ئۇلارغا قەتئىي شەك قىلماستىن ئىشىنىدۇ.

پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش

65. سوئال: پەرىشتىلەر قانداق بەندىلەر؟

جاۋاب: پەرىشتىلەر ـ روھىي ئالەملەرنىڭ بىرىدۇر. ئۇلار كۆرۈنمەيدىغان ئالەمنىڭ بىر قىسمى. ماھىيەت جەھەتتە، ئۇلاردا بىرەر نەرسە ئىستېمال قىلىش يوق ھەمدە ئۇخلاشقىمۇ موھتاج ئەمەس. ئۇلار ئەر ياكى ئايال دېيىلمەيدۇ. پەرىشتىلەردە، ئىنسان ۋە ھايۋانلاردا بولىدىغاندەك، شەھۋانىيلىق يوقتۇر. پەرىشتىلەرنىڭ بارلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش ئىماننىڭ ئاساسلىق ماددىلىرىدىن بىرىدۇر. ئۇلارغا ئىنكار قىلىش كۇپرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

66. سوئال: پەرىشتىلەرگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟

جاۋاب: ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنىڭ بارلىقى ھەقتۇر، ئۇلار ھەمىشە ئاللاھنىڭ تائەت ـ ئىبادىتى بىلەن مەشغۇل بولغۇچى ھۆرمەتلىك، ئىنتائەتچان ۋە گۇناھسىز بەندىلەردۇر، دەپ ئىمان ئېيتىش كېرەك.

پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر

67. سوئال: پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: پەرىشتىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش تۆۋەندىكى 4 مەسىلىگە ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) ئۇلارنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىش. چۈنكى، پەرىشتىلەرنىڭ بار ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق ئەقىدىلىرىدىن سانىلىدۇ.

(2) جىبرىل، ئىسرافىل، مىكائىل ۋە ئەزرائىللارغا ئوخشاش بىزلەرگە ئىسىملىرى مەلۇم بولغان پەرىشتىلەرگە تەپسىلىي، ئىسىملىرى بىزلەرگە مەلۇم بولمىغان جىمى پەرىشتىلەرگە ئىجمالىي ئىمان كەلتۈرۈش.

(3) جىبرىلغا ئوخشاش بىزگە سۈپەتلىرى مەلۇم بولغان پەرىشتىلەرنىڭ سۈپەتلىرىگە ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش.

(4) پەرىشتىلەرنىڭ ۋەزىپىلىرى ۋە ئەمەللىرىدىن بىزگە مەلۇم بولغانلىرىغا ئىشىنىش. مەسىلەن: جىبرىلنىڭ ۋەزىپىسى ئاللاھ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئوتتۇرىسىدا ئەلچىلىك قىلىش. ئەزرائىلنىڭ ۋەزىپىسى ئەجىلى توشقانلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىش، مىكائىلنىڭ ۋەزىپىسى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن شاماللارنى قوزغاش ئارقىلىق بۇلۇتلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، زېمىننىڭ ئاللاھ خالىغان جايلىرىغا يامغۇرلارنى ياغدۇرۇش، ئىسرافىلنىڭ ۋەزىپىسى قىيامەت قايىم بولۇش ئالدىدا، بىرىنچى قېتىملىق سۇرغا پۈۋلەش ئارقىلىق بۇ دۇنيا ھاياتىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ۋە ئاخىرەت ئالىمى باشلانغان كۈندە، ئىككىنچى قېتىملىق سۇرغا پۈۋلەش بىلەن ئىنسانلار تىرىلدۈرۈلۈشكە باشلىغانلىقىنى ئېلان قىلىشتۇر.

68. سوئال: پەرىشتىلەر نېمىدىن يارىتىلغان؟

جاۋاب: ئىنسانلار تۇپراقتىن يارىتىلغان بولسا، پەرىشتىلەر«نۇر»(يەنى يورۇقلۇق) دىن يارىتىلغان. «ئاللاھ ئادەمنى تۇپراقتىن ياراتتى»(1). «پەرىشتىلەر نۇردىن يارىتىلغان»(2).

پەرىشتىلەرنىڭ خاراكتېرى ۋە ۋەزىپىلىرى

69. سوئال: پەرىشتىلەرنىڭ خاراكتېرى قانداق؟

جاۋاب: پەرىشتىلەرنىڭ خاراكتېرى ـ ئاللاھقا مۇتلەق ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئۇلاردا كەمچىلىك ئۆتكۈزۈش ۋە ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىش يوقتۇر. ﴿ئۇ پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ. نېمىگە بۇيرۇلسا شۇنى ئىجرا قىلىدۇ﴾(3).

70. سوئال: پەرىشتىلەرنىڭ ۋەزىپىلىرى نېمە؟

جاۋاب: پەرىشتىلەردىن ھەر بىرىنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن تاپشۇرۇلغان ئايرىم ۋەزىپىلىرى باردۇر. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بەندىلەرنىڭ ياخشى ـ يامان ئەمەللىرىنى خاتىرىلەش بىلەن مەشغۇل بولسا، بەزىلىرى ئىنسانلارنى كېچە ـ كۈندۈزنىڭ بالايى ـ ئاپەتلىرى ۋە خەۋپ ـ خەتەرلىرىدىن مۇھاپىزەت قىلىش بىلەن مەشغۇلدۇر. بەزىلىرى بەندىلەرنىڭ جانلىرىنى قەبزى روھ قىلىش بىلەن مەشغۇل بولسا، بەزىلىرى ئۆلگەنلەردىن سوراق ـ سوئال قىلىش بىلەن مەشغۇلدۇر. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قۇرئان ئوقۇلغان، ئاللاھ ياد قىلىنغان ئورۇنلارغا ۋە مەسچىتلەرگە بېرىپ ئۇلارغا ئاللاھتىن مەغپىرەت ۋە رەھمەت تىلەش بىلەن مەشغۇل بولسا، بەزىلىرى ھەمىشە ئاللاھقا سەجدە قىلىش ئارقىلىق ئاللاھنى مەدھىيىلەش بىلەن مەشغۇلدۇر. پەرىشتىلەرنىڭ مەشھۇرلىرى: جىبرىل، ئەزرائىل، مىكائىل ۋە ئىسرافىل ئەلەيھىسسالاملاردۇر.

71. سوئال: ھېسسىي ئەزالار ئارقىلىق بىلگىلى بولمايدىغان نەرسىلەرگە ئىشەنمەيدىغانلارغا نېمە دەيمىز؟

جاۋاب: ھېسسىي ئەزالار ئارقىلىق بىلەلمىگەن شەيئىلەرنى يوق، دەپ ئىنكار قىلىش توغرا ئەمەس. چۈنكى ئەگەر بۇ شەيئىلەرگە ئىنكار قىلماقچى بولساق، ئالدى بىلەن كۆڭۈل، جان، ئەقىل ۋە ۋىجدان قاتارلىقلارنىمۇ ئىنكار قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى بۇلارنىمۇ ھېسسىي ئەزالار ئارقىلىق بىلگىلى بولمايدۇ، كۆرگىلى بولمايدۇ. كۆڭۈل، جان، ئەقىل قاتارلىقلارنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى كۆرگەن كىشى يوق. ھالبۇكى دۇنيادا ھېچكىم تىرىك نەرسىدە جاننىڭ، ئەقىل ـ ھوشى جايىدا بولغان ئادەمدە ئەقىل ۋە كۆڭۈلنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلالمايدۇ.

72. سوئال: پەرىشتىلەر نەدە؟

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى59- ئايەت.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) تەھرىم سۈرىسى 6 ـ ئايەت.

جاۋاب: ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە، پەرىشتىلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئاسمانلاردا تۇرۇپ ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى ئىجرا قىلسا، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى زېمىندا يۈرۈپ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىنى يۈرگۈزىدۇ. دېمەك، ئۇلار ئاسمانلار بىلەن زېمىن ئارىسىدا ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش يولىدا سەير قىلىدۇ.

جىنلار ۋە شەيتانلارنىڭ ھەقىقىتى

جىنلار ۋە ئۇلارنىڭ خاراكتېرى

73. سوئال: جىنلار قانداق تائىپىلەر؟

جاۋاب: جىنلار - پەرىشتىلەرگە ئوخشاش غەيبىي ئالەملەردىن بولۇپ، پەرىشتىلەرنى كۆرگىلى بولمىغاندەك، جىنلارنىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ. جىنلارنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىش ئىمانىنىڭ ئاساسلىق ماددىلىرىدىن بولمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىش ئىمانىنىڭ كېرەكلىك ماددىلىرىدىن بىرى، ئىنكار قىلىش كۇپرىنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ. چۈنكى، قۇرئان كەرىمدە جىنلارنىڭ بارلىقى ئوچۇق بايان قىلىنغان. ئۇلارنىڭ بارلىقىغا ئىنكار قىلىش قۇرئان كەرىمنىڭ خەۋەرلىرىگە ئىنكار قىلغانلىق بولۇپ، قۇرئان كەرىمنىڭ خەۋەرلىرىگە ئىنكار قىلغان كىشى كاپىر بولىدۇ.

74. سوئال: جىنلار نېمىدىن يارىتىلغان؟

جاۋاب: پەرىشتىلەر يورۇقلۇقتىن (نۇردىن) يارىتىلغان بولسا، جىنلار ئوت يالقۇنىدىن يارىتىلغان. ﴿جىنلارنى ئىلگىرى تۈتۈنسىز ئوت يالقۇنىدىن ياراتقان ئىدۇق﴾(1).

75. سوئال: جىنلارنىڭ خاراكتېرى قانداق؟

جاۋاب: جىنلارنىڭ خاراكتېرىمۇ ئىنسانلارنىڭ خاراكتېرىگە ئوخشاشتۇر، يەنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىنسانلارغا ئوخشاش مۇسۇلمان، ياخشى تەقۋالارمۇ، يامان، گۇناھكار، ئاسىيلارمۇ باردۇر.

ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە جىنلارنىڭ سۆزلىرىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزدىن مۇسۇلمانلار ۋە ھەق يولدىن چىققۇچىلارمۇ بار، مۇسۇلمان بولغانلار توغرا يولنى ئىزدىگەن بولىدۇ﴾(2).

76. سوئال: جىنلارمۇ قىلمىشلىرىدىن جاۋابكارلىققا تارتىلامدۇ؟

جاۋاب: جىنلارمۇ قىيامەت كۈنىدە ئىنسانلارغا ئوخشاش بۇ دۇنيادىكى بارلىق ياخشى - يامان قىلمىشلىرىدىن ئەلۋەتتە جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىنمۇ ياخشى ئىشلارنى قىلىپ ئاللاھنى رازى قىلغانلىرى ساۋابقا ئېرىشكىنىدەك، يامان

---

(1) ھىجر سۈرىسى 27 - ئايەت.

(2) جىن سۈرىسى 14 - ئايەت.

ئىشلارنى قىلىپ ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغانلىرى ئازابقا دۇچار بولىدۇ. چۈنكى ئۇلارمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاش ئاللاھقا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىلغان ۋە ئىبادەت ئۈچۈن يارىتىلغان مەخلۇقاتتۇر. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم﴾[1] يەنى مېنىڭ ئىستىگىنىم بويىچە ۋە مەن رازى بولىدىغان شەكىلدە ياشىسۇن دەپ ياراتتىم.

77. سوئال: جىنلار غەيبنى بىلەمدۇ؟

جاۋاب: جىنلارمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاش غەيبلەرنى بىلمەيدۇ. چۈنكى غەيبلەرنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. لېكىن جىنلار ئىنسانلار كۆرمىگەن بەزى نەرسىلەرنى كۆرەلەيدۇ.

شەيتانلار ۋە ئۇلارنىڭ خاراكتېرى

78. سوئال: شەيتانلار قانداق مەخلۇقلار؟

جاۋاب: شەيتانلار- جىنلاردىن كېلىپ چىققان كاپىرلار بولۇپ، ئۇلار ئىنسانىيەتنىڭ ئەشەددى دۈشمىنىدۇر. شەيتانلار ھەمىشە ئىنسانلارنى توغرا يولدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈنلا تىرىشىدۇ. شەيتانلارمۇ جىنلارغا ئوخشاش جىسىمسىز مەخلۇقات بولۇپ، ئۇلارنى كۆرگىلى بولمايدۇ. ئەمما ئۇلار بىزلەرنى كۆرىدۇ. شەيتانلار ھەرقانداق يوللار بىلەن ئىنسانلارنى توغرا يولدىن ئازدۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ تەۋەلىرىدىن قىلىۋېلىشقا تىرىشىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى شەيتانلارنىڭ يامانلىقلىرىدىن ۋە ئازدۇرۇشلىرىدىن ساقلىنىشقا ۋە ھەمىشە ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلەشكە بۇيرىغان.

79. سوئال: ئىبلىس دېگەن كىم؟

جاۋاب: ئىبلىس - شەيتانلارنىڭ ئاتىسى. ئۇ جىنلاردىن كېلىپ چىققان رەزىل مەخلۇقتۇر. ئىبلىس - ئەڭ ئەشەددى كاپىر بولۇپ، ئۇنىڭ كاپىر بولۇپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى مۇنداق: ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ بولغىنىدىن كېيىن، ئىبلىسنى پۈتۈن پەرىشتىلەر بىلەن بىرلىكتە ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش ئۈچۈن سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغاندا، ھەممە پەرىشتىلەر سەجدە قىلسا، ئىبلىس تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنداشتىن باش تارتىدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئاللاھ ئۇنى ئۆز ھىمايىسىدىن قوغلاپ، كاپىرلارنىڭ قاتارىدىن قىلىۋېتىدۇ. ئىبلىس ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ سەۋەبى بىلەن ئاللاھنىڭ لەنىتىگە ئۇچراپ، كاپىر بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈنلا، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىگە ئايلىنىدۇ. نەتىجىدە، ئۇنى ئازدۇرۇپ، ئۇنىڭ جەننەتتىن چىقىپ كېتىشىگىمۇ سەۋەبچى بولىدۇ. شۇندىن باشلاپ ئىبلىسنىڭ ئەۋلادلىرى بولغان شەيتانلارمۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرى بولغان ئىنسانلارغا مەڭگۈلۈك دۈشمەن بولۇپ كەلمەكتە.

---

(1) زارىيات سۈرىسى 56 - ئايەت.

80. سوئال: شەيتانلارنىڭ خاراكتېرى قانداق؟

جاۋاب: شەيتانلارنىڭ خاراكتېرى ـ يۈتۈنلەي يامانلىقتىن ئىبارەت بولۇپ، شەيتانلار ھەرخىل يوللار بىلەن ئىنسانلارنىڭ كۆڭلىگە يامانلىقنىڭ، ئازغۇنلۇقنىڭ ۋەسۋەسىلىرىنى سېلىش ئارقىلىق، ئۇلارنى توغرا يولدىن ئازدۇرۇشقا تىرىشىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شەيتان ھەقىقەتەن سىلەرگە دۈشمەندۇر. ئۇنى دۈشمەن تۇتۇڭلار. شەيتان ئۆزىنىڭ تەۋەلىرىنى ئەھلى دوزاختىن بولۇشقا چاقىرىدۇ﴾[1].

81. سوئال: شەيتانلار كىملەرنى ئازدۇرالايدۇ؟

جاۋاب: شەيتانلار ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن يىراقلاشقان، ئىمانى ئاجىز، ئىرادىسى مۇستەھكەم بولمىغان كىشىلەرنى ئازدۇرۇپ كېتەلەيدۇ. ئەمما ھەمىشە ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدە بولغۇچى، تەقۋادار، ئىرادىلىك ۋە ئىخلاسمەن زاتلارنى شەيتانلار ھېچبىر يول بىلەن ئازدۇرۇپ كېتەلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا شەيتانلارنىڭ ئاتىسى ئىبلىسنىڭ بۇ ھەقتىكى ئىقرارىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئىبلىس ئېيتتىكى) ئىززىتىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى چوقۇم ئازدۇرىمەن، ئۇلاردىن پەقەت تاللانغان بەندىلىرىڭلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرالمايمەن)﴾[2].

ئاللاھنىڭ تاللانغان بەندىلىرى ئىمانى كامىل، تەقۋادار، ئىرادىلىك ۋە ئىخلاسمەن زاتلاردۇر.

82. سوئال: ئاللاھ نېمە ئۈچۈن شەيتانلارنىڭ ئىنسانلارنى ئازدۇرۇشىغا يول قويغان؟

جاۋاب: بۇ دۇنيا ئىمتىھان ۋە سىناق دۇنياسى بولۇپ، يامانلىق بولمىسا ياخشىلىقنىڭ قەدىر ـ قىممىتى بىلىنمەيدۇ. شۇڭا ئاللاھ جەننەتنى يارىتىش بىلەن بىرگە دوزاخنىمۇ ياراتقان. چۈنكى دوزاخ بولمىسا جەننەتنىڭ قەدىر ـ قىممىتى بىلىنمەيتتى. شۇڭا ئاللاھ ئۆز ھېكمىتىگە ئاساسەن ئىنسانلارنى بۇ ئىمتىھان دۇنياسىغا ئەۋەتىش بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ زىيىنىغا شەيتانلارنىمۇ ئەۋەتكەن ۋە شەيتانلارغا ئىنسانلارنى ئازدۇرۇش قابىلىيىتىنى بەرگەن. قەدىمدە ئادەم ئەلەيھىسسالام توغرا يول ۋە ياخشىلىقنىڭ، ئىبلىس بولسا ئازغۇنلۇق ۋە يامانلىقنىڭ ۋەكىلى بولۇپ ئۆتكەن بولسا، ھازىر ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بىر قىسىم كىشىلەر، يەنى پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەن مۆمىن زاتلار توغرا يول ۋە ياخشى ئىشلارغا، شەيتانلار ئازغۇنلۇق بىلەن يامان ئىشلارغا ۋەكىللىك قىلغان ھالدا ئۆمۈر سۈرمەكتە.

---

(1) فاتىر سۈرىسى 6 ـ ئايەت.

(2) ساد سۈرىسى 82 ـ 83 ـ ئايەتلەر.

ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش

83. سوئال: ئاللاھنىڭ كىتابلىرى قانداق كىتابلار؟
جاۋاب: ئاللاھنىڭ كىتابلىرى ـ ئاللاھ پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرگەن مۇقەددەس كىتابلاردۇر. ئۇلار ساماۋىي كىتابلار دەپ ئاتىلىدۇ.
84. سوئال: ئاللاھ بۇ كىتابلارنى نىمە ئۈچۈن چۈشۈرگەن؟
جاۋاب: ئاللاھ بۇ كىتابلارنى ئىنسانلارنى يامان يوللاردىن قايتۇرۇپ، بىر ئاللاھقىلا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىشتەك توغرا يولغا باشلاپ، ئۇلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سائادەتلىرىگە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن چۈشۈرگەن.
85. سوئال: ئاللاھ چۈشۈرگەن كىتابلاردا نىمىلەر يېزىلغان؟
جاۋاب: ئاللاھ چۈشۈرگەن كىتابلاردا، كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە ئۇنىڭ پەرۋىش قىلغۇچىسى يالغۇز ئاللاھ ئىكەنلىكى ۋە ئاللاھتىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق بولغان مەبۇد بەرھەق يوق ئىكەنلىكىنىڭ بايانى، ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك سائادەتلىرى ئۈچۈن كېرەكلىك مەسىلىلەر، ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر ۋە ئۈممەتلەرنىڭ قىسسىلىرى، ھەرتۈرلۈك پايدىلىق ۋەز ـ نەسىھەتلەر، ئاخىرەت ئالەمىنىڭ خەۋەرلىرى، دۇئا ۋە ئىبادەتلەرنىڭ ئۇسۇل ۋە سىستېمىلىرى، ئىجتىمائىي ۋە كىشىلىك ھاياتنىڭ قانۇن، پىرىنسىپلىرى قاتارلىقلار يېزىلغان.

ئاللاھ چۈشۈرگەن كىتابلار

86. سوئال: پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە كىتاب چۈشۈرۈلگەنمۇ؟
جاۋاب: پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە كىتاب چۈشۈرۈلگەن ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئاز قىسمىغا كىتاب چۈشۈرۈلگەن بولسىمۇ، كۆپىنچىسىگە ئاللاھتىن ۋەھيىلا كېلەتتى. ئۇلار ئاللاھتىن كەلگەن ۋەھيىنىڭ روھىنى ئۈممەتلىرىگە يەتكۈزۈش ئارقىلىق، ئۇلارنى دىنغا دەۋەت قىلاتتى.
87. سوئال: ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن كىتابلار قايسىلار؟
جاۋاب: ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن كىتابلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:
(1) تەۋرات (مۇسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن).
(2) زەبۇر (داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن).
(3) ئىنجىل (ئىسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن).
(4) قۇرئان (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن).
يۇقىرىقىلاردىن باشقىمۇ بەزى پەيغەمبەرلەرگە ساماۋىي كىتابلار چۈشۈرۈلگەنلىكى مەلۇم. ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:
ئادەم ئەلەيھىسسالامغا 10 بەتلىك، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا 10 بەتلىك، شىش ئەلەيھىسسالامغا 50 بەتلىك، ئىدرىس ئەلەيھىسسالامغا 30 بەتلىك كىتابلار چۈشۈرۈلگەن. بۇلار «سۇھۇف» دەپ ئاتىلىدۇ.

88. سوئال: بۇ كىتابلار ئاللاھتىن قانداق رەۋىشتە چۈشۈرۈلگەن؟
جاۋاب: قۇرئان كەرىمدىن ئىلگىرىكى ساماۋىي كىتابلار پەيغەمبەرلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن دىۋان قىلىنغان ھالدا، بىر يولى چۈشۈرۈلگەن بولسا، قۇرئان كەرىم ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋەقەلەرنىڭ تەلىپىگە ۋە شارائىتلارنىڭ تەقەززاسىغا مۇناسىپ ھالدا، ئاز ـ ئازدىن ئوقۇپ بېرىشى نەتىجىسىدە، ۋەھيى يولى بىلەن تولۇق 23 يىل ئىچىدە تەدرىجىي چۈشۈرۈلگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئاللاھتىن تاپشۇرۇپ ئالغان قۇرئان كەرىمنى ئاللاھتىن چۈشكەن پېتى كەم ـ زىيادە قىلماستىن، بىرەر ھەرپىكە چاغلىق ئۆزگەرتىۋەتمەستىن ئىسلام ئۈممىتىگە ئەينەن يەتكۈزۈش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىك بۇرچىنى مۇكەممەل ئادا قىلغان.

89. سوئال: ۋەھيى دېگەن نېمە؟
جاۋاب: ۋەھيى سۆزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى ئىلھام دېگەنلىك بولۇپ، شەرىئەت ئىستىلاھىدىكى مەنىسى: ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرگە بىۋاستە ياكى پەرىشتىنىڭ ۋاستىسى بىلەن سۆز قىلىشى دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ ھەرقانداق ئادەمگە پەقەت ۋەھيى ئارقىلىق ياكى پەردە ئارقىسىدا ياكى پەرىشتىدىن بولغان بىر ئەلچىنى ئەۋەتىپ ئۆز ئىزنى بىلەن ئۇنىڭغا خالىغان ۋەھيىنى قىلىش ئارقىلىقلا سۆز قىلغان﴾[1].

90. سوئال: ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھنىڭ ئىنسانلارنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئۇلارغا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ، شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن كىتابلارنى چۈشۈرگەنلىكى ۋە بۇ كىتابلار ئارقىلىق ئىنسانلارغا توغرا يولنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى ئۇنىڭغا چاقىرغانلىقى، ئۇلارنى يامان يوللاردىن توسۇپ ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھلاندۇرغانلىقى ھەق ۋە راستتۇر، دەپ ئىمان ئېيتىش لازىم.

ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر

91. سوئال: ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟
جاۋاب: ئاللاھنىڭ كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش تۆۋەندىكى 4 مەسىلىگە ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) پەيغەمبەرلەرگە كەلگەن ساماۋىي كىتابلارنىڭ راستىنلا ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن ھەق كىتابلار ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىش.

(2) ئاللاھ تائالا بىزگە ئىسىملىرىنى بىلدۈرگەن قۇرئان، تەۋرات، ئىنجىل ۋە زەبۇر قاتارلىق ساماۋىي كىتابلارغا تەپسىلىي؛ ئىسىملىرى بىزگە مەلۇم بولمىغانلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئىجمالىي ئىمان كەلتۈرۈش.

---

(1) شۇرا سۈرىسى 51 ـ ئايەت.

(3) قۇرئان كەرىمنىڭ پۈتۈن خەۋەرلىرىگە ۋە باشقا ساماۋىي كىتابلارنىڭ ئۆزگەرتىلىشتىن ساقلىنىپ قالغان خەۋەرلىرىدىن قۇرئان كەرىم تەستىقلىغانلىرىغا ئىشىنىپ، ئۇنى تەستىق قىلىش.

(4) ساماۋىي كىتابلارنىڭ قۇرئان كەرىمدە كېلىپ، قۇرئان كەرىم بۇ توغرىدا باشقىچە ھۆكۈم ئوتتۇرىغا قويمىغان ۋە ئەمەلدىن قالدۇرمىغان ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلىش.

قۇرئان كەرىم

92. سوئال: قۇرئان كەرىم قانداق كىتاب؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى، پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ ئاساسلىق دەستۇرى ۋە ئىسلام قانۇنشۇناسلىقىنىڭ بىرىنچى ئاساسلىق مەنبەئىدۇر. بۇنىڭغا پۈتۈن ئىسلام ئەھلى بىردەك ئىتتىپاقتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى تەرىپلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!) بىز ساڭا ئۆزىدىن ئىلگىرىكى (ساماۋىي) كىتابلارنى ئېتىراپ قىلغۇچى ۋە ئۇلارغا گۇۋاھ بولغۇچى ھەق كىتاب (قۇرئان)نى چۈشۈردۇق. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللاھ ساڭا چۈشۈرگەن قۇرئان (ئەھكاملىرى) بويىچە ھۆكۈم قىلغىن، ساڭا كەلگەن ھەقتىن بۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ نەپسىي خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن﴾[1].

93. سوئال: مۆجىزە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مۆجىزە - ئىنسانلارنى توغرا يولغا باشلاش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ھالدا، ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ، ئۆزلىرىنىڭ راستىنلا ئاللاھنىڭ ئەلچىلىرى ئىكەنلىكلىرىنى كىشىلەرگە ئىسپاتلاپ بېرىشلىرى ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارغا دەلىل، ئىسپات ۋە پاكىت ئورنىدا ئاتا قىلغان، باشقىلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان خارىقى ئادەت (ئادەتتىن تاشقىرى) ئىشلار دېيمەكتۇر.

قۇرئان كەرىم تېكىستى، مەنىسى، بايان قىلىش ئۇسلۇبى، ئايەتلىرىنىڭ تەركىبلىنىشى ۋە بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسلۇبلىرى بويىچە، دۇنياغا دۇئىل ئېلان قىلىپ كەلگەن بىردىنبىر مەڭگۈلۈك مۆجىزىدۇر.

94. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ ئەدەبىي مۆجىزىسىدىن باشقا يەنە قانداق مۆجىزىسى بار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ئەدەبى مۆجىزىسىدىن باشقىمۇ، ئىلمىي ۋە كىشىلەرنى ئۆزىگە تارتىشتەك سېھرىي مۆجىزىلىرى، كېلەچەكتىن خەۋەر بېرىشتەك مۆجىزىلىرى ئىنتايىن كۆپتۇر.

95. سوئال: قۇرئان كەرىم قانچە سۈرە ۋە قانچە ئايەتتىن تەركىب تاپقان؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن قۇرئان كەرىم 114 سۈرە، 6236 ئايەت، 77439 سۆز ۋە 325743 ھەرپتىن تەركىب تاپقان. قۇرئان كەرىم باراۋەر 30 پارىغا بۆلۈنىدۇ. ئۇنىڭ ھەر بىر پارىسى ئىككى ھىزبىغا، ھەربىر ھىزبىسى تۆت روبئىغا بۆلۈنىدۇ. نەتىجىدە قۇرئان 30 پارا، 60 ھىزب، ۋە 240 روبئىدىن تەركىب تاپقان بولىدۇ.

96. سوئال: قۇرئان كەرىمنىڭ ئىلگىرىكى ساماۋىي كىتابلاردىن قانداق

---

(1) مائىدە سۈرىسى 48 - ئايەت.

ئارتۇقچىلىقلىرى بار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ئىلگىرىكى ساماۋىي كىتابلاردىن ئارتۇقچىلىقى كۆپتۇر، بۇ يەردە قۇرئان كەرىمنىڭ 7 ئالاھىدىلىكىنىلا بايان قىلساق شۇ يېتەرلىك دەپ ئويلايمەن. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) قۇرئان كەرىمدىن باشقا ساماۋىي كىتابلارنىڭ ھەممىسى ئىنسانلار تەرىپىدىن دېگۈدەك ئۆزگەرتىلىش ۋە بورمىلىنىشلارغا ئۇچرىغان. نەتىجىدە، ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن چۈشۈرۈلگەن ئەسلى كىتابلىرى يوقالغان. مەسىلەن: يەھۇدىيلار تەۋراتنى، خرىستىئانلار ئىنجىلنى قايتا يېزىپ چىققان.

ئاللاھ تەرىپىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئەسلى تەۋرات بىلەن ئىسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئەسلى ئىنجىل ئۆزگەرتىلىش ۋە بورمىلىنىش ئارقىلىق ئۆز ئەسلىنى يوقاتقان ۋە كېيىنچە يەر يۈزىدىن تامامەن يوقالغاندىن كېيىن، ھازىرقى يەھۇدىيلارنىڭ قولىدىكى تەۋرات مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن 750 يىل كېيىن، مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 622 - يىلى ئەزرا ئىسىملىك بىر كاھىن تەرىپىدىن يېزىپ چىقىلغانلىقى مەلۇم. ھازىرقى خرىستىئانلارنىڭ قولىدىكى«لۇقا ئىنجىلى»،«ماركۇس ئىنجىلى»،«مەتتا ئىنجىلى» ۋە «يۇھەننا ئىنجىلى» دەپ ئاتىلىدىغان تۆت ئىنجىل كىشىلەر تەرىپىدىن يېزىپ چىقىلغان 70 تىن كۆپرەك ئىنجىلدىن تاللىنىپ چىقىلغان ئىنجىللاردۇر. ئەمما قۇرئان كەرىم بولسا، ئۇنى ئاللاھ تائالا ھەرقانداق ئۆزگەرتىلىش ۋە بورمىلىنىشلاردىن ساقلاپ قالغان. بۇ سەۋەبتىن قۇرئان كەرىم 14 ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بېرى ھېچقانداق ئۆزگەرتىش ۋە كەم - زىيادە قىلىشلارغا ئۇچرىمىغان ھالدا، بىر خىل نۇسخىدا داۋام قىلىپ كەلمەكتە. چۈنكى ئاللاھ ئۇنى ساقلاشقا ۋە ئۆزى قىيامەتكىچە مۇھاپىزەت قىلىشقا ۋەدە قىلغان: ﴿قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز چۈشۈردۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز﴾[1].

(2) قۇرئان كەرىم ساماۋىي كىتابلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى بولۇپ، ئۇ، ئىلگىرىكى ساماۋىي كىتابلارنىڭ ئەسلىسىنى ئېتىراپ قىلغۇچى ۋە مەزكۇر كىتابلاردىكى ئىلاھىي تەلىماتلارنىڭ ۋە شەرىئەت ھۆكۈملىرىنىڭ ئۆزگەرتىلمەي قالغانلىرىنى كۈچكە ئىگە قىلغۇچىدۇر.

(3) قۇرئان كەرىم ھېچقانداق بىر ئىلمىي ھەقىقەتكە زىت كەلمەيدۇ. بەلكى ئۇنىڭ بىلەن تامامەن ماسلىشىدۇ. زامانىمىزدا مەيدانغا كەلگەن ئىلمىي ھەقىقەتلەر بۇنى ئىسپاتلىماقتا. ئەمما باشقا ساماۋىي كىتابلاردا بۇنداق ماسلىشىش، ھەتتا تەجرىبە ئىلمىي بىلەن ئىسپاتلانغان ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئېتىراپ قىلىش يوق.

(4) قۇرئان كەرىم - مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىردىنبىر دائىملىق مۆجىزىسىدۇر. باشقا ساماۋىي كىتابلار ئۆز زامانىسىدىمۇ مۆجىزە ئەمەس ئىدى.

(5) قۇرئان كەرىمنىڭ ھۆكۈملىرى تا قىيامەتكىچە داۋام قىلىدۇ ۋە قەتئىي

(1) ھىجر سۈرىسى 9 - ئايەت.

ئۆزگەرتىلمەيدۇ. ئەمما باشقا ساماۋىي كىتابلار ئاللىبۇرۇن ئۆزگەرتىلىپ بولغان.

(6) قۇرئان كەرىم ـ ئوقۇش ۋە يادلاشقا تولىمۇ ئوڭاي كىتابتۇر. ئۇ، تىلغا ئېغىر سۆز ـ كەلىمىلەردىن ئەلۋەتتە خالىيدۇر. باشقا ساماۋىي كىتابلار بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، ئۆز زامانىسىدىمۇ ئۇ كىتابلارنى ئوقۇشنى بىلىدىغانلار ئىنتايىن ئاز ئىدى. دىن ئادەملىرىدىن باشقىلار ئوقۇشنى بىلمەيتتى، ئوقۇغاندىمۇ چۈشەنمەيتتى.

(7) قۇرئان كەرىم ـ ئۇنىڭ ئەھكاملىرى بىلەن ئەمەل قىلىنىدىغان، تىلاۋىتى بىلەن ئىبادەت قىلىنىدىغان ئالاھىدە بىر دەستۇردۇر. ئەمما باشقا ساماۋىي كىتابلارنىڭ ئەھكاملىرى ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا ئەمەل قىلىنمايدۇ. قۇرئاندىن باشقا ھېچقانداق بىر كىتابنى ئوقۇغانغا ساۋاب يېزىلمايدۇ. ئەمما ھەدىسلەرنى ۋە ئىسلامىي كىتابلارنى ئوقۇپ ئەمەل قىلغانغا ساۋاب يېزىلىدۇ.

پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش

97. سوئال: پەيغەمبەر دېگەن كىم؟
جاۋاب: پەيغەمبەر – ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر.
98. سوئال: پەيغەمبەرلەر قانداق زاتلار؟
جاۋاب: پەيغەمبەرلەر ـ ئاللاھنىڭ ئىنسانلار ئارىسىدىن تاللاپ چىقىرىپ، ئۆز تەرىپىدىن ئۇلارغا ئەۋەتكەن ئەلچىلىرىدۇر. پەيغەمبەرلەر بارلىق گۇناھ ـ مەسىيەت ۋە كەمچىلىكلەردىن ئەلۋەتتە پاك، مەسۇم (گۇناھسىز) زاتلاردۇر.
99. سوئال: پەيغەمبەرلەر نېمە ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن؟
جاۋاب: پەيغەمبەرلەر ئىنسانلارغا ئاللاھنىڭ دىنىنى يەتكۈزۈش ئارقىلىق ئۇلارنى توغرا يولغا باشلاش ۋە گۇناھ ـ يامان ئىشلاردىن قايتۇرۇپ ياخشى ئەمەللەرگە چاقىرىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن.

پەيغەمبەرلەرنىڭ سانى

100. سوئال: پەيغەمبەرلەرنىڭ سانى قانچە ۋە ئۇلار قايسىلار؟
جاۋاب: ئىنسانلار يارىتىلغاندىن بېرى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنىڭ كەلگەنلىكى مەلۇم. ئەمما ئىسلام مەنبەلىرىدە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىسمى بايان قىلىنمىغان، قۇرئان كەرىمدە پەقەت 25 پەيغەمبەرنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنغان.
101. سوئال: قۇرئان كەرىمدە ئىسمى بايان قىلىنغان 25 پەيغەمبەر كىملەر؟
جاۋاب: قۇرئان كەرىمدە ئىسمى بايان قىلىنغان 25 پەيغەمبەر: ئادەم، ئىدرىس، نوھ، ھۇد، سالىھ، ئىبراھىم، لۇت، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۈسۈپ، ئەييۇب، شۇئەيب، مۇسا، ھارۇن، داۋۇد، سۇلايمان، يۇنۇس، ئىلياس، ئەليەسە، زۇلكىفل، زەكەرىيا، يەھيا، ئىسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاملاردۇر.
بۇلارنىڭ ئىچىدىن نۇھ، ئىبراھىم، مۇسا، ئىسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىبارەت 5 پەيغەمبەر «ئۇلۇل ئەزم» يەنى ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر دەپ ئاتىلىدۇ.
102. سوئال: يۇقىرىقىلاردىن باشقىلارنىمۇ پەيغەمبەر دېيىشكە بولامدۇ؟
جاۋاب: يۇقىرىقىلاردىن باشقا، ئۇزەير، لوقمان ۋە زۇلقەرنەين قاتارلىق ئۈچ زاتنىڭ ئىسىملىرى قۇرئان كەرىمدە تىلغا ئېلىنغان بولسىمۇ، بۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكى ياكى ئەمەسلىكى توغرۇلۇق قۇرئان كەرىم ياكى ھەدىسلەردە ئېنىق مەلۇمات بېرىلمىگەن. شۇڭا قىسمەن ئالىملار يۇقىرىقى ئۈچ زاتنى پەيغەمبەرلەردىن سانىغان بولسىمۇ، كۆپ ساندىكى ئىسلام ئالىملىرى ئۇلارنى پەيغەمبەرلەردىن ئەمەس، بەلكى ياخشى، تەقۋا، ئىرادىلىك زاتلارنىڭ جۈملىسىدىن سانايدۇ. شۇنىڭدەك، قۇرئان كەرىمدە ئىسىملىرى بايان قىلىنمىغان پەقەت بەزى ھەدىسلەردە ۋە تارىخ كىتابلىرىدا ئىسىملىرى بايان قىلىنىپ، پەيغەمبەر ئىكەنلىكلىرى سۆزلەنگەن بەزى كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار: شىش، يۇشەئ، خىزىر، بەشىر، دانىيال، ئىشمۇئىل، ئەرمىيا،

ھەزقەل، جىرجىس، ھەبقوق ۋە ھەنزەلە ئەلەيھىسسالاملاردۇر.

103. سوئال: پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىنى ئىنكار قىلىش توغرىمۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىگە ئىمان ئېيتمىغان كىشىنىڭ ئىمانى قوبۇل بولمايدۇ. نەتىجىدە، ئۇ مۇسۇلمان بولالمايدۇ. ئاللا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلار، ئاللاھ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىسىنى (ئاللاھقا ئىشىنىپ، پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەيمىز دېيىش بىلەن) ئاجرىتىۋەتمەكچى بولغانلار، (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بەزىسىگە ئىشىنىمىز، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېگۈچىلەر ـ ئۇنىڭ (يەنى ئىمان بىلەن كۇپرىنىڭ) ئوتتۇرىسىدا يول تۇتماقچى بولغانلار، ئەنە شۇلار (ئىماننى دەۋا قىلغان تەقدىردىمۇ) راستىنلار كاپىرلاردۇر. كاپىرلارغا خورلىغۇچى ئازاب تەييارلىدۇق﴾ (1). شۇڭا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ياكى ئىسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئىمانى دۇرۇس ئەمەس.

بۇ سەۋەبتىن يەھۇدىيلار بىلەن خرىستىئانلارنى كاپىرلار دەيمىز. چۈنكى يەھۇدىيلار ئىسا ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلسا، خرىستىئانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىدۇ.

پەيغەمبەرلەرنىڭ دەلىللىرى

104. سوئال: پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان ئالامەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن بەرھەق پەيغەمبەرلەر ئىكەنلىكلىرىنى ئىسپاتلايدىغان ۋە ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىك ئەھۋالىنى كۈچلەندۈرىدىغان ئالامەتلىرى ئۇلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان مۆجىزىلىرىدۇر.

105. سوئال: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاۋۋالقىسى كىم ۋە ئەڭ ئاخىرقىسى كىم؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاۋۋالقىسى ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئەڭ ئاخىرقىسى ھەمدە ساماۋىي دىنلارنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى تاماملىغۇچى، بىزلەرنىڭ پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر.

106. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن پەيغەمبەر كېلەمدۇ؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى ئىكەنلىكى مۇنازىرە قوبۇل قىلمايدىغان بىردىنبىر ھەقىقەتتۇر. چۈنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن پۈتۈن ساماۋىي دىنلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبىرىدۇر. ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلىك تاماملانغان. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇھەممەد ئاراڭلاردىكى ئەرلەردىن

---

(1) نىسا سۈرىسى 150 - 151 - ئايەت.

ھېچبىرىنىڭ ئاتىسى ئەمەس، لېكىن ئۇ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسىدۇر﴾[1].

107. سوئال: پەيغەمبەرلەرگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ئىنسانلارغا توغرا يولنى كۆرسىتىش ئۈچۈن كەلگەنلىكلىرى ھەق ۋە راستتۇر. ئۇلار ئاللاھنىڭ دىنىنى كىشىلەرگە كەم ـ زىيادە قىلماستىن، ئاللاھ كۆرسەتكەن بويىچە تولۇق يەتكۈزۈش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنىڭ ئەلچىلىك ۋەزىپىلىرىنى كامىل ئادا قىلغان ئۇلۇغ زاتلاردۇر، دەپ ئىمان ئېيتىش كېرەك.

پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر

108. سوئال: پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش تۆۋەندىكى تۆت مەسىلىگە ئىمان كەلتۈرۈشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

(1) پەيغەمبەرلەرگە كەلگەن دىنىنىڭ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كەلگەن ھەق دىن ئىكەنلىكىگە ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە بىردەك ئىمان كەلتۈرۈش. ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ بىرەرسىگە ئىنكار قىلغانلىق، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئىنكار قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. قۇرئان كەرىمنىڭ: ﴿نۇھنىڭ قەۋمى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى﴾[2] دېگەن ئايىتى بۇنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىگە نۇھ ئەلەيھىسسالامدىن باشقا پەيغەمبەر كەلمىگەن، ئۇلار نۇھ ئەلەيھىسسالامنىلا ئىنكار قىلغان تۇرۇقلۇق ئاللاھ تائالا ئۇلارنى پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلاردىن سانىغان.

(2) قۇرئان كەرىمدە ئىسمى بايان قىلىنغان 25 پەيغەمبەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نوھ، ئىبراھىم، مۇسا، ئىسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاملاردىن ئىبارەت ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەرگە تەپسىلىي؛ قۇرئان كەرىمدە ئىسىملىرى بايان قىلىنمىغانلىقتىن، ئىسىملىرى بىزگە مەلۇم بولمىغان پۈتۈن پەيغەمبەرلەرگە ئىجمالىي ئىمان كەلتۈرۈش.

(3) پەيغەمبەرلەرنىڭ ـ ئۇلاردىن سادىر بولغانلىقى ئېنىق بىلىنىپ ئىسپاتلانغان ـ خەۋەرلىرىگە چىن ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرۈش.

(4) بىزگە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىش. ﴿(ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلمىغىچە، ئاندىن سېنىڭ

(1) ئەھزاب سۈرىسى 45 ـ ئايەت.

(2) شەئەرا سۈرىسى 105- ئايەت.

چىقارغان ھۆكۈمىڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غوم بولسىمۇ يوقالمىغىچە ۋە ئۇلار پۈتۈنلەي بويسۇنمىغىچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ﴾[1].

[1] نىسا سۈرىسى 65 ـ ئايەت.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام

109. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىم؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ـ بىزلەرنىڭ پەيغەمبىرىمىز، ئىنسانلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئىسلام دىنىنى ئېلىپ كېلىش بىلەن ساماۋىي دىنلارنى تولۇقلىغان ۋە بۇ دىنلارنىڭ غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ئەڭ شەرەپلىك پەيغەمبەردۇر. ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ھەر بىر پەيغەمبەر بىرەر مەخسۇس مىللەت ئارىسىغا ئەۋەتىلگەن بولسا، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان ئومۇميۈزلۈك بۇرچىنى زىممىسىگە ئالغان ھالدا پۈتۈن ئالەمگە پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇشۇنداق ئالاھىدە پەيغەمبەر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ پەۋقۇلئاددە رولى ئارقىسىدا، مۇسۇلمانلارنىڭ ۋە جىمى ساماۋىي دىن ئەھلىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىش ۋە ھۆرمەت قىلىشى بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتقانلىق ۋە ھۆرمەت قىلغانلىق بىلەن باراۋەر ئورۇنغا كۆتىرىلگەن.

110. سوئال: پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەر قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ھەق ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەر مىڭلاپ بار. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدا مەيدانغا كەلگەن ھېسسىي ۋە مەنىۋى مۆجىزىلەر، غەيبتىن خەۋەر بېرىشى، باشقا دىنلارنىڭ كىتابلىرىدا بېرىلگەن بېشارەتلەر، ئۇنىڭ دۈشمەنلىرىنىمۇ قايىل قىلغان ئېسىل ئەخلاقى ۋە ئۇنىڭ شانلىق ھاياتىدىكى جانلىق پاكىتلار ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

111. سوئال: پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆپلىگەن مۆجىزىلىرى بولغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرى ئىچىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ ۋە مەڭگۈلۈك مۆجىزە ـ قۇرئان كەرىمدۇر. قۇرئان كەرىم دائىمىي مۆجىزىدۇر.

112. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دوست تۇتۇش نېمە بىلەن بولىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دوست تۇتۇش ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋە ئۇنىڭ يولىغا ئىزچىل ئەگىشىش بىلەن بولىدۇ. پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلماستىن، ئۇنىڭ يولىغا ئەگەشمەستىن ئۇنى دوست تۇتىمەن، دېگەنلىك پەقەت قۇرۇق دەۋادىنلا ئىبارەت بولۇپ ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ.

113. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قانداق دوست تۇتۇش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى، ئاللاھتىن باشقا ھەممىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا چەكسىز ئىخلاس ۋە چوڭقۇر مۇھەببەت قىلىش، ئۇنى چىن قەلبىتىن سۆيۈش ئارقىلىق دوست تۇتۇش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق

دەيدۇ: ﴿سىلەرنىڭ ھېچ بىرىڭلار مېنى ئاتىسىدىن، بالىسىدىن ۋە دۇنيادىكى ھەرقانداق كىشىسىدىن ئارتۇق دوست تۇتۇپ، يۈرەكتىن سۆيمىگىچە مۆمىن بولالمايدۇ﴾[1].

114. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىش ئەڭ پەزىلەتلىك ئىبادەتلەردىندۇر. ئاللاھ بىزلەرنى ئۇنىڭغا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن پەيغەمبەرگە رەھمەت يوللايدۇ، پەرىشتىلەرمۇ ئۇنىڭغا مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ. ئى مۆمىنلەر! سىلەر پەيغەمبەرگە دۇرۇد ئېيتىڭلار ۋە ئامانلىق تىلەڭلار﴾[2].

115. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئېيتىلىدىغان ئەڭ ئەۋزەل دۇرۇد قايسى؟

جاۋاب: ئەڭ ئەۋزەل دۇرۇد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا ئۆگەتكەن مۇنۇ دۇرۇدتۇر: ﴿**اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ، وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيْمَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ. أَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ إِبْرَاهِيْمَ فِي الْعَالَمِيْنَ إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ**﴾[3].

تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە رەھمەت ئاتا قىلغانىدەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە رەھمەت ئاتا قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن مەدھىيىگە لايىق ئۇلۇغ زاتسەن. ئى ئاللاھ! ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ شەنىنى كۆتۈرگىنىڭدەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ شەنىنى يۇقىرى قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن مەدھىيىگە لايىق ئۇلۇغ زاتسەن».

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(2) ئەھزاب سۈرىسى 56 ـ ئايەت.

(3) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش

116. سوئال: قەدەر (تەقدىر) دېگەن نېمە؟

جاۋاب: قەدەر ـ ئاللاھنىڭ كائىناتتا بولىدىغان ھەرقانداق ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى ۋە مەخلۇقاتلارنىڭ، خۇسۇسەن ئىنسانلارنىڭ قىلىدىغان بارلىق ياخشى ـ يامان گەپ ـ سۆزلىرى ۋە ئىش ـ ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئالدىنئالا بىلىپ شۇنداق يارىتىشى ۋە ئۇلارنى شۇ بويىچە بەلگىلىشى دېمەكتۇر.

ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى ئۆلچەملىك ياراتتۇق﴾[1] ۋە ﴿ئاسمان، زېمىندىكى زەررە چاغلىق نەرسە ۋە ئۇنىڭدىن كىچىك ياكى چوڭ نەرسە بولسۇن، ھېچقايسىسى ئاللاھنىڭ بىلىشىدىن چەتنەپ قالمايدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى لەۋھۇلمەھپۇزدا خاتىرىلەنگەن﴾[2] دېگەن سۆزلىرى بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

117. سوئال: قازا دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھنىڭ شۇ ئالدىنئالا يارىتىشنى ۋە بەلگىلىگىنىگە ئاساسەن، كائىناتتا بولىدىغان بارلىق ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى، ئىنسانلار تەرىپىدىن سادىر بولىدىغان گەپ ـ سۆز ۋە ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشى دېمەكتۇر.

قازا ۋە قەدەرنىڭ مەنىسى

118. سوئال: قازا ۋە قەدەرنىڭ مەنىسىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

جاۋاب: قازا ۋە قەدەرنىڭ مەنىسىنى مۇنداق چۈشىنىش كېرەك:

(1) تەقدىر دېمەك باشقىسىنى تاللاش ئىختىيارى بولمايدىغان بىرلا يول دېگەنلىك ئەمەس. بەلكى تەقدىر ئىنسانىنىڭ تاللىشىغا قاراپ بىر قانچە تارماقلىق يولغا ئوخشاش بولۇپ، ھەر بىر يولنىڭ ئاخىرقى مەنزىلى سىزگە نىسبەتەن قاراڭغۇلۇق كۆرۈنسىمۇ، ئاللاھ تائالاغا نىسبەتەن خۇددى خەرىتىگە ئوخشاش ناھايىتى ئېنىقتۇر. مەسىلەن: شەرق تەرەپكە ماڭسىڭىز پالانى جايغا، غەرب تەرەپكە ماڭسىڭىز پالانى جايغا يېتىپ بارىسىز. قۇرۇقلۇقتىن ماڭسىڭىز بىخەتەر يېتىپ بارىسىز، ھاۋادىن ماڭسىز تېز يېتىپ بارىسىز، دېڭىز ئارقىلىق ماڭسىز خېيىمخەتەرگە ئۇچرىشىڭىز مۇمكىن، دەپ سىزىپ كۆرسىتىلگەنگە ئوخشاش. ئاللاھ تائالا تەقدىرنى ئەنە شۇنداق بەلگىلىگەن. ئىنسانلار يول تاللاش ۋە قانداق سەۋەبلەرنى قوللىنىشتا مۇتلەق ئەركىندۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا تاللاش ئىختىيارىنى بەرگەن. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ قايسىبىر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن قانداق سەۋەبلەرنى

---

(1) قەمەر سۈرىسى 49- ئايەت.

(2) يۇنۇس سۈرىسى 61- ئايەت.

قوللىنىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى ئېنىق بىلگۈچىدۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالاغا نىسبەتەن بۇلارنىڭ ھەممىسى خۇددى ۋىدىيو پلاستىنكىلىرىغا ئېلىنىپ ساقلانغان ئارخىپقا ئوخشاشتۇر. سىز قايسىبىر يولنى تاللىماڭ ۋە قانداق سەۋەبلەرنى قوللانماڭ سىز ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى بويىچە ئىش كۆرگەن بولىسىز. چۈنكى سىز تاللايدىغان يوللار، قىلىدىغان ئىشلار ۋە قوللىنىدىغان سەۋەبلەر، چارە - تەدبىرلەرنىڭ ھەممىسى تەقدىر خەرىتىسىنىڭ ئىچىدىن ئورۇن ئالغان ۋە قايسىسىنى تاللاش ئىختىيارى سىزگە بېرىلگەن. مەسىلەن: سىزنىڭ قايسى شەھەردە ئولتۇراقلىشىشىڭىز، قايسى خىزمەتنى قىلىشىڭىز ، كىم بىلەن ئۆيلۈك – ئوچاقلىق بولىشىڭىز، كىملەر بىلەن دوست بولىشىڭىز قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى سىزگە بېرىلگەن ئىختىيارنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، باشقىسىنى تاللاش ئىختىيارىڭىزمۇ بار ئىدى. تەقدىردە سىز تاللىغان ۋە تاللىمىغان ئىختىيارلارنىڭ ھەممىسىنىڭ نەتىجىلىرى ئېنىق يېزىلغان بولىدۇ. «ئۇنى تاللىغان بولسا، نەتىجە مۇنداق بولاتتى، بۇنى تاللىغان بولسا، نەتىجە بۇنداق بولاتتى، ئەمما بۇنى تاللىدى، ئۇنىڭ نەتىجىسى مۇنداق بولىدۇ» دەپ يېزىلغانغا ئوخشاش. مانا بۇ «ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرىدىن تاشقىرى قىل تەۋرىمەيدۇ» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىدۇر.

(2) بەزى كىشىلەر چۈشەنگەندەك، تەقدىر ئاللاھنىڭ ئۆزى بەلگىلىگەن نەرسىسىگە بەندىلەرنى زورلىغانلىقى ئەمەس. بەلكى ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئىنسان خالىغان ئىشنى قىلىش ياكى قىلماسلىقتا مۇتلەق ئەركىندۇر. ئاللاھ شۇڭا ئىنسانغا ھەرقانداق ئىشلارنى قىلىش ياكى تەرك ئېتىشتە ئەركىن ئىرادە - خاھىشنى ۋە ئۇنىڭغا يېتەرلىك ئەقىل-پاراسەت ۋە قابىلىيەتنى بەرگەن. ئاللاھنىڭ بىرەر بەندىنىڭ كېلەچەكتە قىلىدىغان ئىشلىرىنى ئالدىنئالا بىلىپ ئۇنى شۇنداق بەلگىلىگەنلىكى ۋە ئەمەلىيەتتە بۇ ئىشلارنىڭ ئاللاھنىڭ بىلگىنى ۋە بەلگىلىگىنى بويىچە ۋۇجۇدقا چىقىپ ئەمەلگە ئاشقانلىقى ئۇ بەندىنىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشىنىڭ سىرتىدا بولغان ئىش ئەمەس. بەلكى بەندىنىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشقان ئىش. چۈنكى ئىنساندا ھەر قانداق بىر ئىشنى قىلىش ياكى تەرك ئېتىشتە ئەركىن ئىرادە بار.

(3) ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ ياخشى ئىش قىلىشىنى ياقتۇرىدۇ، يامان ئىش قىلىشىنى ياقتۇرمايدۇ. ئەمما ئىنسان يامانلىقنى خالاپ، ئۇنىڭغا بەل باغلىغاندا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا يول قويىدۇ. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ يامان ئىشقا رازى بولغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى شۇ ئىنساننىڭ شۇ يامانلىقنى قىلىش ئىختىيارىنىڭ بولغانلىقى سەۋەبتىندۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئاللاھ خالىغاندىلا، ئاندىن سىلەر خالايسىلەر﴾[1] دېگەن. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: سىلەر قىلماقچى بولغان ياخشى - يامان قانداقلا بىر ئىشقا ئاللاھ تائالا يول قويمىغىچە سىلەر ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالمايسىلەر، دېگەنلىكتۇر.

ئاللاھ تائالانىڭ بەندىنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشىغا يول قويغانلىقى بەندىنىڭ ئىختىيار ئىگىسى ئىكەنلىكىگە ئەڭ چوڭ دەلىلدۇر.

([1]) تەكۋىر سۈرىسى 29- ئايەت.

قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھەقىقەتلەر

119. سوئال: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش تۆۋەندىكى تۆت ھەقىقەتكە ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) كائىناتتا بولۇپ تۇرغان ھەرقانداق پايدىلىق ھادىسىلەر، مەسىلەن: يامغۇرنىڭ يېغىشى، زىرائەتلەرنىڭ مول ھوسۇل بېرىشى، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋە بېرىشى، شۇنداقلا دۇنيادا يۈز بېرىپ تۇرغان ھەر قانداق زىيانلىق ھادىسىلەر، مەسىلەن: يەر تەۋرەش، يوقۇملۇق كېسەل، قۇرغاقچىلىق، سۇ ئاپىتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە قازاسى بىلەن بولىدۇ. بۇ ھادىسىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ سەۋەبلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ ياراتقان، دەپ ئىشىنىش. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەر يۈزىدىكى پۈتۈن ھادىسىلەر ۋە ئۆزۈڭلار ئۇچرىغان مۇسىبەتلەر بىز ئۇلارنى يارىتىشتىن بۇرۇن لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغان، بۇ (ئىش) شۈبھىسىزكى، ئاللاھقا ئاساندۇر﴾[1].

(2) ئىنسانلارغا يېتىدىغان ھەر قانداق ياخشىلىقلار، مەسىلەن: تىنچلىق، ئامانلىق، تەن ساقلىقى، خاتىرجەملىك، باياشاتلىق ۋە ئۇنىڭدىكى ھەر قانداق بەختسىزلىكلەر، مەسىلەن: ئۇرۇش، ئۆلۈم، كېسەللىك، دەرت، جاپا ـ مۇشەققەتلەر ھەممىسى ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە قازاسى بىلەن بولىدۇ، بۇلارنى ۋە بۇلارنىڭ سەۋەبلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ ئۆزى ياراتقان، دەپ ئىشىنىش. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئاللاھ ساڭا بىرەر كۆلپەت يەتكۈزسە، ئۇنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم كۆتۈرۈۋېتەلمەيدۇ. ئەگەر ئاللاھ ساڭا بىرەر ياخشىلىق يەتكۈزسە (ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ)، چۈنكى ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر﴾[2].

(3) ئىنسانلارنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇش، يېيىش ـ ئىچىش ۋە باشقا بارلىق ئىش-ھەرىكەتلىرى پەقەت ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە قازاسى بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ بۇ ئىشلارنى يارىتىش بىلەن بىرگە ئىنسانلارغا ئۇلارنى قانداق يوسۇندا قوللىنىش ئىختىيارىنى ۋە قابىلىيىتىنى بەرگەن، دەپ ئىشىنىش. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى مېڭىشقا ئاسان قىلدى، زېمىننىڭ ئەتراپىدا مېڭىڭلار. ئاللاھنىڭ (بەرگەن) رىزقىدىن يەڭلار، سىلەر تىرىلگەندىن كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر﴾[3].

(4) ئىنسانلارنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ھەر قانداق ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى تەقدىر قىلغۇچى ئاللاھ تائالادۇر. لېكىن بۇ ئىشلارنىڭ قايسىسىنى قىلىش ياكى تەرك ئېتىش

---

(1) ھەدىد سۈرىسى 22 ـ ئايەت.

(2) ئەنئام سۈرىسى 17 ـ ئايەت.

(3) مۇلك سۈرىسى 15 ـ ئايەت.

ئىنسانلارنىڭ ئىختىيارىدا بولۇپ، بۇ ئىختىيارنى ئۇلارغا ئاللاھ بەرگەن، دەپ ئىشىنىش.

ئاللاھ ئەزەلدە ئىنسانلارنىڭ كېلەچەكتە قىلىدىغان ياخشى ـ يامان ھەر قانداق ئىشلىرىنى ئېنىق بىلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنى شۇ بويىچە بولۇشقا بەلگىلىگەن ۋە ئىنسانلارنى خالىغانلىرىنى قىلىش ياكى قىلماسلىقتا ئەركىن ئىختىيار ۋە ئىرادە بىلەن بۇ ئىمتىھان دۇنياسىغا ئەۋەتكەن. ئىنسانلار بىرەر ئىشنى قىلىش ياكى قىلماسلىقتا ئەركىن ئىختىيار ۋە ئىرادىگە ئىگە بولغانلىقلىرى ئۈچۈنلا ئۇلار بۇ دۇنيادىكى بارلىق قىلمىشلىرىدىن جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ ئىنسانلارغا ياخشىلىقنىڭ يوللىرىنى ۋە تۈرلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش ئارقىلىق ئۇلارنى شۇ ياخشىلىقلارنى قىلىشقا تەرغىب قىلدى، يامانلىقنىڭ يوللىرىنى، تۈرلىرىنى ۋە ئۇنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرىنى ئېنىق بايان قىلىپ بېرىش ئارقىلىق ئۇلارنى بۇ يامانلىقلارنى تەرك ئېتىشكە بۇيرۇپ، يامانلىقلارنىڭ ئاقىۋەتلىرىدىن ئاگاھلاندۇردى.

قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن سەۋەبنىڭ مۇناسىۋىتى

120. سوئال: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن سەۋەبنىڭ مۇناسىۋىتى نېمە ؟

جاۋاب: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن سەۋەبنىڭ مۇناسىۋىتى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىنسانلارنىڭ بېشىغا كەلگەن كېسەللىك، دەرت ـ ئەلەم، بالايىئاپەت، يوقسۇللۇق ۋە جاپا ـ مۇشەققەتلەرنىڭ ھەممىنى ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ، دەپ ئىشىنىش بىلەن بىرگە بۇلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن سەۋەبلەرنىڭ ھەممىنى قىلىش، ئاللاھقا ئۇلارنى كۆتۈرىۋېتىشنى سوراپ دۇئا قىلىش ۋە بۇلارنىڭ سەۋەبىدىن (يەنى يۇقىرىقى كۈلپەتلەرنىڭ سەۋەبىدىن) تارتقان جاپالارنىڭ بەدىلىگە ئاللاھنىڭ ساۋاب بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر.

بىراق كېلەچەكتە ئائىت ئىشلارنى«ئاللاھنىڭ تەقدىرىدە نېمە بولسا شۇ بولىدىغۇ»، دەپ ئىشلىمەستىن، سەۋەب قىلماستىن«ئۆزمە پىش ئاغزىمغا چۈش» دەپ ئولتۇرىۋېلىش ئىنسانلىقنىڭ شەنىگە ياراشمايدىغان تەييارتاپلىق ۋە ئىنسانلىق ھۆرمەتنىڭ ھېسابىغا ئىشلەنگەن جىنايەتتۇر.

(2) ئىنسانلارغا يەتكەن كېسەللىك، ئاجىزلىق ۋە يوقسۇللۇقلارنى «ئاللاھنىڭ تەقدىرىغۇ»، دەپ ئۇلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن سەۋەب قىلماسلىق چوڭ خاتالىقتۇر. چۈنكى ئاللاھ يۇقىرىقى كۈلپەتلەرنى ياراتقان بولسا، ئىنساندا ئەقىل بىلەن ئىرادىنىمۇ ياراتتى. ئىنساننىڭ ئاللاھ بەرگەن بۇ ئەقىل، ئىرادە بىلەن سەۋەب قىلىشىمۇ ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر. «تەقدىر بىلەن كېسەل بولدۇمغۇ»، دەپ سەۋەب قىلماستىن ئۆلۈش ياكى «تەقدىر بىلەن ئوغرى بولۇپ قالدىمغۇ» دەپ ئوغرىلىق قىلىش ئېغىر گۇناھ ھەمدە ئاللاھقا تۆھمەت قىلغانلىقتۇر. چۈنكى ئاللاھ قانداقلا بىر كېسەللىكنى ياكى

دەرتنى ياراتقان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ شىپاسىنى ياراتقان. ئىنسان ئۆزىدىكى ئىرادە ۋە ئەقىل بىلەن سەۋەب قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ شىپاسىنى تېپىشقا بۇيرۇلغان. ئاللاھ يامانلىقنى ياراتقان بولسا، ئۇنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلىرى ۋە جازالىرىدىن ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ، ئۇلارنى ئۇنىڭدىن يىراق بولۇشقا بۇيرىدى ۋە بۇنداق يامان ئىشلارنى قىلىش ياكى ئۇلاردىن يېنىش ئىختىيارىنىمۇ ئىنساننىڭ ئۆزىگە بەردى.

121. سوئال: قازا ۋە قەدەرگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟

جاۋاب: كائىناتتا بولىدىغان ھەرقانداق ھادىسە، ئىنسانلارنىڭ قىلىدىغان ياخشىلىق - يامانلىق ھەرقانداق ئىشلىرى ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە قازاسى بىلەن بولىدۇ. ئىنسان ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتا ياكى قىلماسلىقتا ئاللاھ بەرگەن ئىختىيار بىلەن ئەركىندۇر. لېكىن ئاللاھ ياخشى ئىشلارغا رازىكى، يامان ئىشلارغا رازى ئەمەستۇر، دەپ ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك.

قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ پايدىسى

122. سوئال: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ پايدىسى نېمە؟

جاۋاب: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرگەن كىشى كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەرنىڭ ئەڭ كىچىكلىرىدىن بىر ئىلاھىي قانۇننىڭ ھىمايىسى ئاستىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىقىغا ۋە ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە قازاسى بىلەن بولىدىغانلىقىغا چىن ئىشىنىدۇ. نەتىجىدە، ئۇنىڭ بېشىغا بىرەر بالا - قازا ياكى ئېغىر كۈلپەتلەر كەلسە ئاھ ئۇرۇپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويمايدۇ، بىرەر مۇۋەپپەقىيەت قازانسا خوشاللىقتىن ئۆزىگە ئىشىنىپ كۆرەڭلەپ كەتمەيدۇ. چۈنكى ئۇ ھەممىنى ئاللاھتىن دەپ بىلىدۇ. شۇڭا ئۇ، بالا - قازا يەتكەندە سەۋر قىلىدۇ، مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندا ئاللاھقا شۈكۈر قىلىدۇ. ئىنسان مەغلۇبىيەتكە ئاھ ئۇرۇپ كەتمەيدىغان ۋە مۇۋەپپەقىيەتكە كۆرەڭلەپ كەتمەيدىغان دەرىجىگە يەتكەندە، ئۇ ھەقىقىي پىشىپ يېتىلگەن بولىدۇ. ئىمان ئەنە شۇنداق ئەزىمەتلەرنى يارىتىدۇ.

بۇ قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ بۇ دۇنيالىق پايدىلىرىدىن بىر قىسمى. ئەمما ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى پايدىسى جەننەتلەردە مەڭگۈلۈك بەختلىك ھايات كەچۈرۈشتۇر.

ھىدايەت ۋە زالالەت

123. سوئال: ھىدايەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھىدايەت – توغرا يول، يېتەكلەش دېگەنلىكتۇر.

124. سوئال: زالالەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: زالالەت - ئازغۇنلۇق، توغرا يولدا بولماسلىق دېگەنلىكتۇر.

125. سوئال: بەندىلەرنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىش ياكى ئۇنىڭدىن ئازدۇرىۋېتىش

راستتىنلا ئاللاھتىنمۇ؟

جاۋاب: توغرا، بەندىلەرنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىش ياكى ئۇنىڭدىن ئازدۇرىۋېتىش ئاللاھتىندۇر. ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئۇنىڭ ئىزنىسىز، بىراۋنى ھىدايەتكە باشلىيالمايدۇ ۋە ئازدۇرالمايدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن خالىغان كىشىنى ئازغۇن قىلىدۇ ۋە خالىغان كىشىنى ھىدايەت قىلىدۇ﴾(1).

126. سوئال: ئاللاھ قانداق ئادەملەرنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىدۇ ۋە قانداق ئادەملەرنى ھىدايەت قىلمايدۇ؟

جاۋاب: توغرا يولغا ھىدايەت تېپىشنى خالىغان كىشىنى ئاللاھ ھىدايەت قىلىش(توغرا يولغا يېتەكلەش) بىلەن بىرگە ئۇ كىشىگە توغرا يول تېپىشنىڭ ۋاسىتىلىرىنى ئوڭايلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. چۈنكى ﴿ئاللاھ ھىدايەت تاپقۇچىلارنى ئۇبدان بىلىدۇ﴾(2). ئاللاھ ھىدايەتنى خالىماي ئازغۇنلۇقنى ئۆزىگە راۋا كۆرگەن كىشىگە ئازغۇنلۇقنى نەسىب قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ يوللىرىنى ئوڭايلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ﴿ئۇلار ھەقىقەتتىن بۇرۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ھىدايەتتىن بۇرىۋەتتى، ئاللاھ پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ﴾(3).

چۈنكى توغرا يولغا ھىدايەت تېپىش پەقەت ياخشى نىيەت ۋە ياخشى ئەمەللەرنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئاللاھنىڭ بىر ئادەمنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلغانلىقى ئۇ كىشىگە ئەڭ كاتتا نېمەت ئاتا قىلغانلىقىدۇر. دۇنيادا توغرا يولغا ھىدايەت تېپىشتىن زور ئۇتۇق يوقتۇر. ئاللاھنىڭ بۇ كاتتا نېمىتى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭغا ئىنتىلمەستىن، ئارزۇ قىلىنماستىن ۋە سورالماستىن بېرىلمەيدۇ. شۇڭا، ئاللاھ، گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلىپ ئاللاھنىڭ يولىغا ئەگەشكۈچىلەرنى ھىدايەت قىلىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ تەۋبە قىلغانلارنى ھىدايەت قىلىدۇ﴾(4).

127. سوئال: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش سەۋەب قىلىشقا زىت كېلەمدۇ؟

جاۋاب: قازا ۋە قەدەرگە ئىمان كەلتۈرۈش سەۋەب قىلىشقا ھەرگىز زىت كەلمەيدۇ. كىشىگە يەتكەن ياخشىلىق - يامانلىق، مۇسىبەت - خوشاللىق، پايدا - زىيانلارنىڭ ھەممىنى، شۇنداقلا بولۇپ ئۆتكەن ھەر قانداق بىر ئىشنى ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولدى، دەپ ئېتىقاد قىلىش ئىماننىڭ بىر پارچىسىدۇر. كېلەچەكتە بولىدىغان ھەر قانداق ئىشلارنىمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىش

---

(1) فاتىر سۈرىسى 8 - ئايەت.

(2) نەجم سۈرىسى 30- ئايەت.

(3) سەف سۈرىسى 5 - ئايەت.

(4) رەئد سۈرىسى 27 - ئايەت.

ئىمانىدىن. بىراق «ئاللاھنىڭ تەقدىرىدە نېمە بولسا شۇ بولىدىغۇ» دەپ سەۋەب قىلماسلىق ئىمانىدىن ئەمەس، بەلكى چوڭ خاتالىقتۇر. گەرچە ئىنسانىنىڭ رىزقى، ئەجەلى ۋە ياخشى - يامان پۈتۈن ئىشلىرى ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولسىمۇ، ئىنسان شۇ رىزقىنى ھاسىل قىلىش، جېنىنى قوغداش ۋە ئۆزى ھەم جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن سەۋەب قىلىشقا بۇيرۇلغان. ئەگەر ئۇ، «ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلدىم» دەپ سەۋەبنى قولدىن بېرىدىكەن، ئۇ چوقۇم گۇناھكار بولىدۇ ۋە تەۋەككۇلنىڭ مەنىسىنى سۈيئىستېمال قىلغان بولىدۇ. چۈنكى ئاللاھ بۇ دۇنيادا ھەممە ئىشنى سەۋەبلەرگە باغلىغان. بۇ دۇنيا سەۋەب دۇنياسى. ھەر كىشى سەۋەب قىلىپ ئىشلىگىنىگە يارىشا نەتىجە قازىنىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ﴾[1].

تەۋەككۇل ۋە ئۇنىڭ شەرتى

128. سوئال: تەۋەككۇل قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: تەۋەككۇل سۆزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى - بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كاپالەت تەلەب قىلىش دېمەكتۇر. ئەمما ئۇنىڭ شەرئىئەت ئىستىلاھىدىكى مەنىسى ـ ئاللاھقا چىن ئىشەنچ بىلەن يۆلىنىش دېمەكتۇر.

129. سوئال: تەۋەككۇل قىلىشنىڭ شەرتى نېمە؟

جاۋاب: تەۋەككۇل قىلىشنىڭ شەرتى - تەۋەككۇل قىلماقچى بولغان ھەر قانداق ئىش ئۈچۈن ئاۋۋال قولىدىن كېلىشى ۋە كۈچىنىڭ يېتىشىچە سەۋەبلەرنى قىلىش، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ نەتىجىسىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇپ، ئاللاھقا چىن ئىشەنچ بىلەن يۆلىنىشتىن ئىبارەتتۇر. مەسىلەن: ئاددى بىر دېھقان ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىشتا، ئالدى بىلەن يەرنى ھەيدەپ يۇمشىتىدۇ، ئۇنىڭغا يېتەرلىك ئورۇق ۋە ئوغۇتلارنى چاچىدۇ، سۇنى ۋاقتىدا بېرىپ تۇرىدۇ، مۇندىن باشقا دېھقانچىلىقنىڭ پۈتۈن شەرتلىرىنى تولۇق ئورۇندايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن زىرائەتنىڭ سالامەت ئۈنۈپ چىقىشى ۋە مول ھوسۇل بېرىشىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇپ تەۋەككۇل قىلىدۇ. ئاللاھ خالىسا ئۇنى سالامەت ئۈندۈرۈپ مول ھوسۇل چىقىرىپ بېرىدۇ. خالىسا تەبىئەتنىڭ تۈرلۈك ئاپەتلىرىگە ئەمر قىلىدۇ - دە، زىرائەتلەرنى بىر ئاندىلا نابۇت قىلىۋېتىدۇ. شۇڭا ھەر قانداق ئىش سەۋەب قىلىش بىلەن بىرگە ئاللاھقا يۆلىنىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. سەۋەبلەرگىلا چوقۇنۇپ كېتىپ ئاللاھنى ئۇنتۇپ قېلىش توغرا بولمىغاندەك، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلدىم دەپ سەۋەب قىلماسلىق تېخىمۇ توغرا بولمايدۇ. تەۋەككۇل پەقەت ئاللاھقىلا قىلىنىدۇ. ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىش ئىبادەتنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

---

(1) نەجم سۈرىسى 39 - ئايەت.

قازا ۋە قەدەرگە مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋابلار

130. سوئال: توغرا يولغا ئەگەشمەسلىكنى ۋە گۇناھنى تەقدىردىن كۆرۈش توغرىمۇ؟

جاۋاب: توغرا يولغا ئەگەشمىگەنلىكنى ۋە باشقا ھەر قانداق گۇناھ ئىشلارنى تەقدىردىن كۆرۈش ھەقىقەتەن ئەقىلسىزلىق ۋە ئەينى ۋاقىتتا ئاللاھقا تۆھمەت قىلغانلىقتۇر. چۈنكى ئاللاھ ئىنسانلارغا پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق كىتابلارنى چۈشۈرۈپ بېرىپ، بۇ كىتابلار بىلەن ئۇلارغا ھەق بىلەن باتىلنى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئېنىق بىلدۈردى ۋە ھەقىقەتتە ئەگىشىپ ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا چاقىردى. ئاللاھ ئىنسانلارغا ئەقىل، ئىرادە ۋە ئىختىيارنى بېرىش ئارقىلىق ئۇلارنى يول تاللاشتا ئەركىن ياراتتى. نەتىجىدە ھىدايەتنى زالالەتتىن ئەۋزەل كۆرۈپ ئەقىل ۋە ئىرادىسىنى يولىدا ئىشلەتكەنلەر ئاللاھ چاقىرغان توغرا يولغا ئەگەشتى. ئەمما نەپسى ھەۋەسىگە بېرىلىپ ھىدايەتتىن زالالەتنى ئەۋزەل كۆرگەنلەر ھىدايەت يولىغا كىرىشنى خالىمىدى ياكى ئىزدەنمىدى، ئۆزلىرىنىڭ تۇتقان يوللىرىنى توغرا دەپ ھېس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئازغۇنلارنىڭ قاتارىدىن بولدى. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسان ئۈچۈن ئىككى كۆز، بىر تىل، ئىككى كالپۇك، ياراتمىدۇقمۇ؟ ئۇنىڭغا ياخشى يول بىلەن يامان يولنى كۆرسەتمىدۇقمۇ؟﴾(1).

ئاللاھ مۇشرىكلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىنى تەقدىردىن كۆرگەنلىكىگە كايىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇشرىكلەر «ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى بىز ۋە ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز شېرىك كەلتۈرمەيتتۇق ۋە ھېچ نەرسىنى ھارام قىلمايتتۇق» دەيدۇ. ئۇلاردىن بۇرۇنقىلارمۇ (تاكى بىزنىڭ ئازابىمىز چۈشۈپ) ئازابىمىزنى تېتىغانغا قەدەر (سىنى مۇشرىكلەر ئىنكار قىلغاندەك) مۇشۇنداق ئىنكار قىلغان ئىدى﴾(2).

131. سوئال: ئاللاھنىڭ تەقدىردە يېزىپ بولغانلىقى شۇ ئىشقا زورلىغانلىقى بولامدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھنىڭ بىر ئىشنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئالدىن يېزىپ قويغانلىقى شۇ ئىشقا زورلىغانلىقى ئەمەس.

بۇنى مۇنداق چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ: ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلىدىغان تەجرىبىلىك ۋە ئەقىللىق بىر مۇئەللىم ئىمتىھان سوئاللىرىنى تەييارلاش جەريانىدا، ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدىن بۇ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي سىنىپتا قالىدىغانلىرى بىلەن ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ سىنىپ كۆچىدىغانلىرىنى ئۆزىنىڭ بىلىشىگە ئاساسەن ئايرىپ چىقىپ، شۇ بويىچە بىر قەغەزگە يېزىپ قويغان بولسا، كېيىن ئىمتىھان باشلىنىپ

(1) بەلەد سۈرىسى 8 - 10 - ئايەتلەر.

(2) ئەنئام سۈرىسى 148 - ئايەت.

ئىمتىھان نەتىجىسى خۇددى مۇئەللىمنىڭ بىلگىنى ۋە يازغىنى بويىچە چىقسا، ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي قالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇئەللىم يازغان قەغەزنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنى باھانە قىلىپ تۇرۇپ، «ئەگەر مۇئەللىم بىزنى ئۆتەلمەيدۇ دەپ يازمىغان بولسا ئىدى، بىز ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ كەتكەن بولاتتۇق» دەپ دەۋالىششى توغرىمۇ؟ ئۇلارغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىلىدۇ؟ ئۇلارغا بېرىلىدىغان جاۋاب چوقۇم مۇنداق بولىدۇ: «مۇئەللىمنىڭ يازغىنى سىلەرنىڭ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەيدىغانلىقىڭلار توغرىسىدىكى ئۆز ئىلمىگە مۇناسىۋەتلىك ئىش. ئەمما سىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگىنىڭلار ئۆزۈڭلارنىڭ ياخشى ئوقۇپ تەييارلىق قىلمىغانلىقىڭلارغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلە. بۇنى ئۆزۈڭلاردىن كۆرۈڭلار!»

ئىنساننىڭ ئىختىيارىدا بولمايدىغان ئىشلار

132. سوئال: ئىنساننىڭ ئىختىيارىدا بولمىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: قازا ۋە قەدەرنىڭ جۈملىسىدىن بەزى ئىشلار باركى، ئۇلارنى ئاللاھ تائالا ئىنسانلار خالىسۇن، ياكى خالىمىسۇن، ھېس قىلسۇن ياكى ھېس قىلالمىسۇن، بىۋاسىتە ئۆز خاھىشى بىلەنلا بېكىتىۋەتكەن. مەسىلەن: سىزنىڭ نەدە ۋە قاچان تۇغۇلىشىڭىز، ئاتا - ئانىڭىزنىڭ كىملەر بولىشى، بويىڭىزنىڭ ئېگىز ياكى پاكار بولىشى، چىرايىڭىزنىڭ چىرايلىق ياكى كۆرۈمسىز بولىشى، ئەقلىڭىزنىڭ ئۆتكۈر ياكى كەم بولىشى، خاراكتېرىڭىزنىڭ قانداق بولىشى، ئۆمرىڭىزنىڭ قانچىلىك بولىشى قاتارلىق ئىشلار بەندىنىڭ ئىختىيارى سىرتىدىكى ئىشلار بولغانلىقتىن، ئىنسانلار ئۇنىڭدىن جاۋابكار ئەمەس، ئەلۋەتتە.

133. سوئال: لەۋھۇلمەھپۇز دېگەن نېمە؟

جاۋاب: لەۋھۇلمەھپۇز - ئاللاھ ئەزەلدە تەقدىر قىلىپ بەلگىلىگەن، كائىناتتا بولىدىغان ھەر قانداق ھادىسىلەر، مەخلۇقاتلارنىڭ ئەھۋالى ۋە ئىنسانلارنىڭ قىلىدىغان ھەر قانداق ياخشى - يامان بارلىق ئىشلىرى خاتىرلەنگەن چوڭ دەپتەر دېگەنلىكتۇر. ئۇنىڭ ئورنى ئاسمانلارنىڭ يۇقىرى تەبىقىسىدە. قۇرئان كەرىممۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈشتىن ئىلگىرى لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلىپ ساقلانغان ئىدى. ﴿بەلكى ئۇ، لەۋھۇلمەھپۇزدا ساقلانغان ئۇلۇغ قۇرئاندۇر﴾[1].

134. سوئال: بەندىلەرنىڭ ئىشلىرى قانداق خاتىرلىنىدۇ؟

جاۋاب: بەندىلەرنىڭ ياخشى-يامان پۈتۈن ئىشلىرى ئاللاھ تائالانىڭ مەخسۇس پەرىشتىلىرى تەرىپىدىن تەپسىلى ۋە ئېنىق يېزىپ، خاتىرلىنىپ تۇرىدۇ. ﴿ئۇلار ھۆرمەتلىك پەرىشتىلەر بولۇپ، (سىلەرنىڭ سۆزلىرىڭلارنى ۋە ئەمەللىرىڭلار)نى

---

(1) بۇرۇج سۈرىسى 21 - 22 - ئايەتلەر.

يېزىپ تۇرىدۇ.ئۇلار قىلمىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾[1]

﴿ئىنساننىڭ ئوڭ تەرىپىدە ۋە سول تەرىپىدە ئولتۇرۇپ خاتىرىلەيدىغان ئىككى پەرىشتە بار، (ئىنساننىڭ سۆز-ھەرىكىتى خاتىرىلىنىۋاتقان) ۋاقىتتا، ئۇ قانداق بىر سۆزنى قىلمىسۇن، ئۇنىڭ ئالدىدا ھامان پەرىشتە ھازىر بولۇپ، كۆزىتىپ تۇرىدۇ﴾ .[2]

ئىلىم-پەن تەرەققىي قىلغان بۇ ئۇچۇر دەۋرىدە، بۇرۇنقىلار ئەقلىگە كەلتۈرۈپ باقمىغان ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرىۋاتىمىز. ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلەرنىڭ پۈتۈن ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرىشى ۋە پەرىشتىلەرنىڭ كۆزىتىشى ھەم خاتىرىلەپ تۇرىشى ھازىرقى زاماننىڭ ئەڭ تەرەققىي قىلغان كۆزىتىش ۋاستىسى - يىراقتىن كۆزىتىدىغان ئاپپاراتلار-دىنمۇ ئىلغار بىر ئۇسۇلدا ئىلىپ بىرىلىدىغانلىقىدا شەك يوق. بۇنى كىلەچەكتىكى ئىلىم-پەن تەرەققىياتى تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەپ بىرىشى مۇمكىن.

قۇرئان كەرىم ھەر زامان ۋە ھەر ماكاندىكى كىشىلەرنىڭ ئەقلىيىتىگە تامامەن مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىلاھىي دەستۇر بولۇپ، ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئەقلى قوبۇل قىلالمايدىغان بايانلاردىن خالىيدۇر. شۇڭا ئۆتمۈشتىكىلەرگە ئۆتمۈشنىڭ ئەقلىيىتى ۋە سەۋىيىسى قوبۇل قىلالايدىغان، كېيىنكى تەرەققىيات دەۋرلىرىدىكى ئىنسانلارنىڭمۇ بىلىم سەۋىيىسىگە ۋە ئەقلىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان بايانلار بىلەن خىتاب قىلغان ۋە ئىنسانلارنىڭ ئىلىم-پەن سەۋىيىسى ھەم پەن تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ چۈشىنىۋېلىشى ئۇچۇن ھەرساھە ئىلىملىرىدىن مەلۇم يىپ ئۇچلىرىنى بەرگەن.

---

(1) ئىنفىتار سۈرىسى11-12- ئايەتلەر.

(2) قاف سۈرىسى18- ئايەت.

قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش

135. سوئال: قىيامەت كۈنى دېگەن قانداق كۈن؟

جاۋاب: قىيامەت كۈنى ـ بۇ دۇنيا ھاياتى پۈتۈنلەي ئاخىرلىشىپ، ئاللاھتىن باشقا ھەممە پانىي بولغاندىن كېيىن، ئاخىرەت ئىسىملىك يېڭى بىر ھايات باشلىنىدىغان كۈن دېمەكتۇر.

136. سوئال: قىيامەت كۈنىدە قانداق ئىشلار بولىدۇ؟

جاۋاب: قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئىنسانلارنى قايتا تىرىلدۈرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى ھېساب مەيدانىغا توپلايدۇ. ھېساب مەيدانىدا ھەر بىر ئىنسان ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادىكى ھاياتىدا قىلغان ياخشى ـ يامان بارلىق ئەمەللىرىدىن تەپسىلىي ھېساب بېرىدۇ. بۇ كۈندىكى ھېسابنى ئاللاھ ئۆزى بىۋاسىتە ئالىدۇ. ئاللاھ بۇ كۈندە زەررە چاغلىق ياخشىلىقى بولغان ئادەمگىمۇ شۇ ياخشىلىقىنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرسىتىدۇ ۋە زەررە چاغلىق يامانلىقى بولغان ئادەمگىمۇ شۇ يامانلىقىنىڭ جازاسىنى تېتىتىدۇ.

137. سوئال: قىيامەت كۈنىگە قانداق ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك؟

جاۋاب: قىيامەت كۈنىنىڭ بولىدىغانلىقى، ئۇ كۈندە ھەركىم ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى ـ يامان بارلىق ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپاتىنى ياكى جازاسىنى كۆرىدىغانلىقى ۋە جەننەتكە مۇيەسسەر بولغانلار جەننەتتە، دوزاخقا مەنسۇپ بولغانلار دوزاختا ئۆز ئورۇنلىرىنى تاپىدىغانلىقى، ئاخىرەتتە بولىدىغان تىرىلىش، توپلىنىش، ھېساب بېرىش قاتارلىق ئىشلار ھەق ۋە راستتۇر، دەپ ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك.

قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىككى ھەقىقەت

138. سوئال: قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش تۆۋەندىكى ئىككى ھەقىقەتكە چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) قىيامەت كۈنىدە بولىدىغان پۈتۈن ئىشلارغا، جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ ھەق ۋە راست ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرۈش.

(2) قىيامەت قايىم بولغىچىلىك قەبرىدە بولىدىغان بەرزەخ ئالەمىگە ئائىت ئىشلارنىڭ ـ مېيىتنىڭ قەبرىدە تىرىلىدىغانلىقى، سوراق ـ سوئال قىلىنىدىغانلىقى، قەبرىدە بەزى مېيىتلارنىڭ ئازاب تارتىدىغانلىقى، بەزىلىرىنىڭ راھەت ۋە خاتىرجەملىككە ئېرىشىدىغانلىقى قاتارلىق ئىشلارنىڭ ـ ھەق ۋە راست ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش.

139. سوئال: قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ پايدىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ پايدىلىرى ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ پايدىسى مۇسۇلمان بولۇشنىڭ شەرتى بولغان 6 ئىماننىڭ تولۇقلىنىشىدۇر. چۈنكى قىيامەت كۈنىگە ئىشەنمىگەن كىشىنىڭ ئىمانى قوبۇل بولمايدۇ.

قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ باشقا پايدىلىرىنى تۆۋەندە 3 كە قىسقارتىشقا بولىدۇ.

(1) ئاللاھ تائالانىڭ ئاخىرەتتە بېرىدىغان ساۋابىنى كۆزلەپ تائەت ـ ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشقا ئالدىراش. بۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ھېمايىسىدە ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتلەرگە ئېرىشىش.

(2) قىيامەت كۈنىدىكى ئازابتىن ساقلىنىش ئۈچۈن گۇناھ، يامان ئىشلارنى قىلىشتىن توسۇلۇش. بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان-زەخمەتلەردىن قوغداش.

(3) بۇ دۇنيادا ياخشى ئىش قىلىش يولىدا تارتقان جەۋر ـ جاپالار، يولۇققان ھەقسىزلىكلەر ۋە مۇسىبەتلەرنىڭ بەدىلىگە، ئاخىرەتتە ئەجىر ۋە ساۋابقا ئېرىشىدىغانلىقىقا ئىشىنىپ، خاتىرجەملىك ھېس قىلىش.

قايتا تىرىلىشكە ئىنكار قىلغۇچىلارغا رەددىيە

140. سوئال: ئۆلگەندىن كېيىنكى تىرىلىشكە ئىنكار قىلغۇچىلارغا قانداق رەددىيە بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: كاپىرلار ئۆلگەندىن كېيىنكى تىرىلىشنى ئىنكار قىلىپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ بۇ ئىنكارى نەقلى (قۇرئان ۋە ھەدىس دەلىللىرى)، ئەقلى ۋە ھېسسىي دەلىللەر بىلەن رەت قىلىنىدۇ.

(1) نەقلىي دەلىل

قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى قىيامەت كۈنىنىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىمەكتە. يەھۇدىي ۋە خرىستىئان دىنلىرىغا ئوخشىغان ساماۋى دىنلارنىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىمۇ بۇ كۈننىڭ چوقۇم مەيدانغا چىقىدىغانلىقىغا ۋە ئۇ كۈندە ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلدۈرۈلىدىغانلىقىغا بىردەك ئىتتىپاقتۇر.

(2) ئەقلىي دەلىل

ئەقلىي دەلىللەر ئىككى يول بىلەن قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ:

① ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پۈتكۈل مەۋجۇداتنى يوقتىن بار قىلغان تەڭداشسىز ياراتقۇچىدۇر. مەخلۇقاتلارنى يوق قىلىش ۋە بار قىلىش ئاللاھقا ئاساندۇر. مەۋجۇداتنى يوقتىن بار قىلىشقا قادىر بولغان زات ئۇلارنى ئۆلگەندىن كېيىن، قايتىدىن تىرىلدۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەخلۇقاتنى دەسلەپتە (يوقتىن) بار قىلىدىغان، ئاندىن ئۇنى (ئۆلگەندىن كېيىن) تىرىلدۈرىدىغان ئاللاھ ئەنە شۇدۇر، ئۇ (يەنى ئۆلگەنلەرنى

تىرىلدۈرۈش دەسلەپتە يوقتىن بار قىلغانغا قارىغاندا) ئوڭايدۇر﴾(1).

② زېمىن ئەسلىدە دەل ـ دەرەخ ۋە يېشىللىقلاردىن خالىي ئۆلۈك هالىتىدە بولىدۇ. ئۇنىڭغا يامغۇر ياغقاندىن كېيىن، قاقاس زېمىن تىرىلىپ ئۇنىڭدا تۈرلۈك دەل ـ دەرەخلەر ۋە يېشىل ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ. ئۆلۈك زېمىننى يامغۇر بىلەن تىرىلدۈرۈشكە قادىر بولغان ئاللاھ ئەلۋەتتە، ئۆلگەن جانلىقلارنىمۇ تىرىلدۈرۈپ ئەسلىدىكى هالىتىگە كەلتۈرۈشكە قادىردۇر. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿(بۇمۇ) ئاللاھنىڭ (بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇركى، سەن زېمىننى قاقاس كۆرىسەن، ئۇنىڭغا يامغۇر ياغدۇرغان ۋاقتىمىزدا، زېمىن كۆتۈرۈلىدۇ ۋە كۆپىشىدۇ، شۈبھىسىزكى، زېمىننى تىرىلدۈرگەن زات ئۆلۈكلەرنى ئەلۋەتتە تىرىلدۈرگۈچىدۇر. ئۇ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىردۇر﴾(2).

(3) ھېسسىي دەلىل

ئاللاھ تائالا ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشنىڭ مۇمكىن ئىكەنلىكىنى بەندىلىرىگە مۇشۇ دۇنيادىلا كۆرسەتكەن. بىرلا سۈرە بەقەرەدە ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە ئاللاھنىڭ قادىر ئىكەنلىكىگە 5 مىسال كەلتۈرۈلگەن.

① مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى «بىز ئاللاھنى ئاشكارا هالدا كۆرمىسەك ساڭا ئىشەنمەيمىز» دەپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشتىن باش تارتقاندا، ئاللاھ ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ قايتىدىن تىرىلدۈرگەن. ئاللاھ بۇ ھەقتە ئىسرائىل ئەۋلادىغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا «ئى مۇسا! ئاللاھنى ئوپئوچۇق كۆرمىگىچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدىڭلار ـ دە،(سىلەرگە چۈشۈرۈلگەن ئازابنى) كۆرۈپ تۇرغىنىڭلار هالدا سىلەرنى چاقماق سوقتى، ئاندىن كېيىن سىلەرنى شۈكۈر قىلسۇن دەپ ئۆلگىنىڭلاردىن كېيىن قايتا تىرىلدۈردۇق﴾(3).

② قاتىلى بىلىنمىگەن ئۆلۈك توغرۇلۇق ئىسرائىل ئەۋلادى جەڭگى ـ جېدەل قىلىشقاندا، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قاتىلنى تېپىشى ئۈچۈن ئۇلارنى كالا قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرىغانلىقى ھەققىدىكى قىسسىدە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا سىلەر بىر كىشىنى ئۆلتۈرگەن ۋە (قاتىلنىڭ كىملىكى) توغرىسىدا دەتالاش قىلىشقان ئىدىڭلار. سىلەر يوشۇرماقچى بولغان نەرسىنى ئاللاھ ئاشكارىلىغۇچىدۇر. (سىلەرگە مۇسا ئارقىلىق) دېدۇقكى، كالىنىڭ بىر پارچىسى بىلەن ئۆلۈكنى ئۇرۇڭلار (ئۇ تىرىلىپ قاتىلنى ئېيتىپ بېرىدۇ)، ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى شۇنداق تىرىلدۈرىدۇ. سىلەرنى

(1) رۇم سۈرىسى 27 ـ ئايەت.

(2) فۇسسىلەت سۈرىسى 39 ـ ئايەت.

(3) بەقەرە سۈرىسى 55 ـ 56 ـ ئايەت.

چۈشەنسۇن دەپ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىنى سىلەرگە كۆرسىتىدۇ﴾(1).

③ ئۆلۈمدىن قورقۇپ ۋەتىنىدىن قېچىپ چىققاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ قايتىدىن تىرىلدۈرگەن قەۋمنىڭ قىسسىسى ھەققىدە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزلىرى مىڭلارچە تۇرۇقلۇق ئۆلۈمدىن قورقۇپ يۇرتلىرىدىن قېچىپ چىققان كىشىلەردىن خەۋىرىڭ يوقمۇ؟ ئاللاھ ئۇلارنى «ئۆلۈڭلار» دېدى (ئۇلار ئۆلدى)، ئاندىن كېيىن ئاللا ئۇلارنى تىرىلدۈردى. ئاللاھ ئىنسانلارغا ھەقىقەتەن مەرھەمەتلىكتۇر ۋە لېكىن ئىنسانلارنىڭ كۆپچىلىكى (ئاللاھنىڭ نېمىتىگە) شۈكۈر قىلمايدۇ﴾(2).

④ئۇزەير تام ـ ئۆگزىلىرى يېقىلىپ خارابىگە ئايلىنىپ قالغان بەيتۇلمەقدىس شەھىرىدىن ئۆتكەن ۋاقتىدا، ئۇ «بۇ شەھەرنىڭ ئۆلگەن ئاھالىسىنى ئاللاھ قانداق تىرىلدۈرەر؟» دەپ ئەجەبلەنگەندە ئاللاھنىڭ ئۇنى ئۆلتۈرۈپ 100 يىلدىن كېيىن تىرىلدۈرگەنلىكى توغرۇلۇق قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿ياكى سەن تام ـ ئۆگزىلىرى يېقىلىپ ۋەيران بولغان شەھەردىن ئۆتكەن كىشىنى (ئۇزەيرنى) كورمىدىڭمۇ؟ ئۇ (ئەجەبلىنىپ)؛ «ئاللاھ بۇ شەھەرنىڭ ئۆلگەن ئاھالىسىنى قانداق تىرىلدۈرەر؟» دېدى. ئاللاھ ئۇنى 100 يىل ئۆلۈك ھالىتىدە تۇرغۇزۇپ ئاندىن (كامالى قودرىتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن) تىرىلدۈردى. ئاللاھ (پەرىشتە ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن: «(بۇ ھالەتتە) قانچىلىك تۇردۇڭ؟» دەپ سورىدى. ئۇ، «بىركۈن ياكى بىركۈنگە يەتمەيدىغان ۋاقىت تۇردۇم» دېدى. ئاللاھ ئېيتتى «ئۇنداق ئەمەس (تولوق) 100 يىل تۇردۇڭ! يېمەك ـ ئىچمىكىڭگە قارىغىنكى، بۇزۇلمىغان؛ ئېشىكىڭگە قارىغىنكى (ئۇنىڭ سۆڭەكلىرى چىرىپ كەتكەن)، (ساڭا يۇقىرىقىدەك ئادەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى قىلغانلىقىمىز) سېنى بىز كىشىلەرگە (قۇدرىتىمىزنىڭ) دەلىلى قىلىش ئۈچۈندۇر. بۇ سۆڭەكلەرگە قارىغىنكى، ئۇنى قانداق قۇراشتۇرىمىز. ئاندىن ئۇنىڭغا گۆش قوندۇرىمىز». (يۇقىرىقى ئىشلار) ئۇنىڭغا ئېنىق بولغان چاغدا ئۇ، «مەن ئاللاھنىڭ ھەممە نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى بىلدىم» دېدى﴾(3).

⑤ ئاللاھتىن ئۆلۈكلەرنى قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى كورسىتىپ بېرىشىنى سورىغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىنى بايان قىلىپ ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم: «ئى پەرۋەردىگارىم! ئۆلۈكلەرنى قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىڭنى ماڭا كۆرسەتكىن» دېدى. ئاللاھ « (ئۆلۈكلەرنى

(1) بەقەرە سۈرىسى 73 ـ ئايەت.

(2) بەقەرە سۈرىسى 243 ـ ئايەت.

(3) بەقەرە سۈرىسى 259 ـ ئايەت.

تىرىلدۈرەلەيدىغانلىقىمغا) ئىشەنمىدىڭمۇ» دېدى، ئىبراھىم:« ئىشەندىم، لېكىن كۆڭلۈم (تېخىمۇ) قارار تاپسۇن ئۈچۈن (كۆرۈشنى تىلەيمەن)» دېدى. ئاللاھ ئېيتتى «قۇشتىن تۆتنى ئالغىن، ئۇلارنى ئۆزەڭگە توپلىغىن (يەنى ئۇلارنى پارچىلاپ پەيلىرى بىلەن گۆشلىرىنى ئارىلاشتۇرغىن)، ئاندىن ھەر بىر تاغقا ئۇلاردىن بىر بۆلىكىنى قويغىن، ئاندىن ئۇلارنى چاقىرغىن، سېنىڭ ئالدىڭغا ئۇلار چاپسان كېلىدۇ. بىلگىنكى ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر»﴾[1].

يۇقىرىقى مىساللار ئاللاھنىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىگە كۆرسىتىلگەن ھېسسىي ۋە ئەمەلىي مىساللاردۇر.

قىيامەت ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرى

141. سوئال: قىيامەت قاچان بولىدۇ؟

جاۋاب: قىيامەتنىڭ ۋاقتىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئۇ ئاللاھقىلا خاس ئىلىمدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ. ئېيتقىنكى، ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەت پەرۋەردىگارىم بىلىدۇ. ئۇنى پەقەت بەلگىلىگەن ۋاقتىتا مەيدانغا چىقىرىدۇ. قىيامەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ ئەھلىگە ئېغىر ۋەقەدۇر. ئۇ سىلەرگە تۇيۇقسىز كېلىدۇ﴾[2].

142. سوئال: قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى، كىچىك ئالامەتلەر ۋە چوڭ ئالامەتلەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) قىيامەتنىڭ كىچىك ئالامەتلىرى: دىنىي ئىلىملەرنىڭ ئازىيىپ كېتىشى، جاھالەتنىڭ ئومۇملىشىشى، زىنا ۋە ھاراقنىڭ، ئۇسۇم مۇئامىلىسىنىڭ كۆپىيىشى، لاياقەتسىز كىشىلەرنىڭ ئىش باشقۇرىشى، يالاڭتۆشلەرنىڭ ئېگىز قەسىرلەرگە ئىگە بولۇشى، ئاياللارنىڭ كۆپىيىپ ئەرلەرنىڭ ساندىن ئېشىپ كېتىشى ۋە باشقىلار.

(2) قىيامەتنىڭ چوڭ ئالامەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

① دەججالنىڭ چىقىشى

دەججال چىققاندىن كېيىن، ئۇ خۇدالىق دەۋاسى قىلىپ كۆپ كىشىلەرنى ئۆزىگە ئىشەندۈرۈپ كېتىدۇ. دەججالنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنگەن كىشى ئىماندىن ئايرىلىپ قالىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزلەرگە ئاللاھقا سىغىنىپ دەججالنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەشنى تەۋسىيە قىلغان.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 260 - ئايەت.

(2) ئەئراف سۈرىسى 187 - ئايەت.

② ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاسماندىن چۈشىشى

ئىسا ئەلەيھىسسالام قىيامەتكە يېقىنلاشقاندا ئاسماندىن چۈشۈپ دەججالنى يوقىتىدۇ ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن يەر يۈزىدە ئىسلام شەرىئىتىنى قايتىدىن گۈللەندۈرىدۇ.

③ قۇياشنىڭ كۈنپېتىشتىن چىقىشى

قۇياشنىڭ كۈنپېتىشتىن چىقىشى بىلەن ئىمان ۋە تەۋبىنىڭ ۋاقتى تۈگىگەن بولىدۇ، يەنى بۇ ۋاقىتتا ئېيتقان ئىمان ۋە قىلغان تەۋبىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قىيامەت قايىم بولىدۇ.

قەبرىدىكى تىرىلىش ۋە ئۇنىڭ دەلىللىرى

143. سوئال: قەبرىدە مېيىتتىن نېمە دەپ سورىلىدۇ؟

جاۋاب: مېيىت دەپنە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئىككى پەرىشتە قەبرىدە مېيىتنىڭ يېنىغا ھازىر بولۇپ، ئۇنى ياتقان يېرىدىن تۇرغۇزىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن «رەببىڭ كىم؟ دىنىڭ نېمە؟ ۋە پەيغەمبىرىڭ كىم؟» دېگەن سوئاللارنى سورايدۇ. مېيىت ئەگەر مۇسۇلمان بولسا، يۇقىرىقى سوئاللارغا «رەببىم ئاللاھ، دىنىم ئىسلام، پەيغەمبىرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام» دەپ جاۋاب بېرەلەيدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا دوزاختىن بىر كۆرۈنۈش كۆرسىتىپ، سېنىڭ ئورنۇڭ ـ ئەگەر ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولمىغان بولساڭ ـ بۇ ئىدى. ئاللاھ سېنىڭ ئىمانىڭ سەۋەبى بىلەن ئورنۇڭنى جەننەتكە بەلگىلىدى، دەپ جەننەتتىن بىر كۆرۈنۈش كۆرسىتىدۇ ۋە يۈزىنى شۇ تەرەپكە قارىتىپ قويىدۇ. ئۇنىڭ نېمەتلىرىدىن تا قىيامەت كۈنىگىچە ھۇزۇرلىنىدۇ. مېيىت ئەگەر مۇسۇلمان بولمىسا يۇقىرىقى سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ، ئۇنىڭغا جەننەتتىن بىر كۆرۈنۈش كۆرسىتىپ، ئەگەر سەن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغان بولساڭ ئورنۇڭ مۇشۇ ئىدى، ئەمدى سېنىڭ ئورنۇڭ دوزاخ بولىدۇ، دەپ يۈزىنى دوزاخقا قارىتىپ قويىدۇ. ئۇ تا قىيامەت كۈنىگىچە ئازاب چېكىدۇ.

بەرزەخ ئالەمى

144. سوئال: بەرزەخ ئالەمى دېگەن قايسى ئالەم؟

جاۋاب: بەرزەخ سۆزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسىمۇ ـ ئىككى نەرسىنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىپ تۇرىدىغان توساق ياكى توسما دېگەنلىكتۇر. بەرزەخ ئالەمى ـ بۇ دۇنيا ئالەمىدىن ئايرىلىپ، ئاخىرەت ئالەمىگە يېتىپ بارغىچىلىك بولغان ئارىلىقتىكى ئالەم دېمەكتۇر. ئۆلۈكلەر تا قىيامەت قايىم بولغان كۈنگە قەدەر بەرزەخ ئالەمىدە بولىدۇ.

قەبرىنىڭ نېمىتى ۋە ئازابى

145. سوئال: قەبرىنىڭ ئازابى كىملەرگە بولىدۇ؟

جاۋاب: قەبرىنىڭ ئازابى كاپىرلارغا، مۇناپىقلارغا ۋە مۇسۇلمانلاردىن بولغان ئاسىي ـ گۇناھكار كىشىلەرنىڭ بەزىسىگە بولىدۇ. مەيلى ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى قەبرىلەرگە كۆمۈلمەستىن كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتكەن بولسۇن، مەيلى يىرتقۇچلارغا يەم بولۇپ تۈگەشكەن بولسۇن، مەيلى قانداقلا ھالەتتە بولمىسۇن، ئاللاھ ھەر ھالەتتە ئۇلارنىڭ جانلىرى بىلەن جەسەتلىرىنى ئازابلاشقا قادىردۇر.

146. سوئال: قەبرىنىڭ نېمىتى كىملەرگە بولىدۇ؟

جاۋاب: قەبرىنىڭ نېمىتى ۋە راھىتى ھەقىقىي مۆمىنلەرگە بولىدۇ.

147. سوئال: قەبرىدىكى ئىشلارنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا قانداق رەددىيە بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: بەزى ئازغۇن كىشىلەر قەبرىدە مېيىتنىڭ تىرىلىشىگە، قەبرىنىڭ ئازابى ۋە نېمىتىگە ـ بۇنداق بولۇش رېئاللىقتا ئۇيغۇن ئەمەس، قەبرىدىكى مېيىتنى ئاچقاندىن كېيىن ئۇ ئەسلىدىكى كۆمۈلگەن ھالىتىدە ياتقان، دېگەنگە ئوخشىغان ئەخمىقانە سۆزلىرى بىلەن ـ ئىنكار قىلىپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ بۇ ئىنكارى نەقىل، ئەقىل ۋە ھېس دەلىللىرى بىلەن رەت قىلىنىدۇ.

(1)نەقلىي دەلىللەر:

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە كاپىرلار توغرۇلۇق: ﴿ئۇلارنى ئىككى قېتىم (يەنى دۇنيادا ئۆلتۈرۈش ۋە ئەسىر ئېلىش بىلەن، ئۆلگەندە قەبرى ئازابى بىلەن) جازالايمىز. ئاندىن ئۇلار (ئاخىرەتتە) چوڭ ئازابقا قايتۇرۇلىدۇ﴾[1] دېيىش ئارقىلىق قەبرى ئازابىنىڭ راستلىقىغا ئىشارەت قىلغان.

سەھىھۇلبۇخارىدا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنۇ ھەدىسى رىۋايەت قىلىنغان: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىنىڭ بەزى باغلىرىنىڭ ئارىسىدىن چىقىۋېتىپ ئىككى ئادەمنىڭ قەبرىلىرىدە ئازابلىنىۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ: «بۇ ئىككى قەبرىدىكى ئادەملەر ئازابلىنىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى سۈيدۈكتىن پاكلانمايدىغان ئادەم، يەنە بىرى، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا گەپ توشۇپ يۈرىدىغان سۇخەنچى ئادەم ئىدى»[2] دېگەن. بۇ ماۋزۇدا كەلگەن مۇندىن باشقا ئايەت ۋە ھەدىسلەر كۆپ.

(2)ھېسسىي دەلىللەر:

بەرزەخ ئالەمى بۇدۇنيا ئالەمىدىن ئايرىم بىر ئالەم. ئىنسان مۇشۇ ئالەمدە ئۆزىنىڭ ئەتراپىدا بولىۋاتقان نۇرغۇن ئىشلارنى بىلمەيدىغان ۋە ھېس قىلالمايدىغان تۇرسا، ئۇ باشقا بىر ئالەمدە بولىدىغان ئىشلارنى قانداقمۇ بىلەلىسۇن؟!

ئانىنىڭ قورسىقىدىكى بوۋاق تۇغۇلغىچە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى، خوشاللىقىنى، دەرتلىرىنى ۋە باشقا ئىشلىرىنى بىلەلمەيمىز. چۈنكى ئۇ باشقا بىر ئالەمدە، بىز باشقا بىر ئالەمدە ئەمەسمۇ؟!

---

(1) تەۋبە سۈرىسى101- ئايەت.

(2) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

گاھىدا ئادەم چۈشىدە، ئۆزىنىڭ كەڭرى بىر جايلاردا نېمەتلەردىن ھۇزۇرلىنىۋاتقانلىقىنى ياكى تار بىر جايدا ئازابلىنىۋاتقانلىقى ۋە قورقۇنچىدىن يۈرىكى ئاغزىغا كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرىدۇ. كۆرگەن چۈشىدىن قورقىنىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتىپ قارىسا ئۆزىنى بۇرۇنقىدەكلا ياتقان يېرىدە بەھۇزۇر يېتىۋاتقان كۆرىدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا ياتقان ھەمراھلىرىمۇ ئۇنىڭغا نېمە ئىشلارنىڭ بولىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلمايدۇ.

(3) ئەقلىي دەلىللەر:

ئۇخلىغان كىشى چۈشىدە رىئاللىقتا مۇۋاپىق ھەق چۈشلەرنىمۇ كۆرىدۇ. ھەتتا بەزى كىشىلەر چۈشىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆز سۈرىتى بىلەن كۆرىدۇ. لېكىن ئۇ كىشى ئويغانغاندىن كېيىن ئۆزىنى چۈشىدە كۆرگەنلىرىدىن بەكمۇ يىراق بىر جايدا ـ ئۆزىنىڭ ياتاق جايىدا ـ كۆرىدۇ. مۇنداق ئىشلار بۇ دۇنيادا رىئاللىقتا بولىۋاتقان تۇرسا، ئاخىرەت ئالەمىدە قانداقمۇ بولمىسۇن!؟

قەبرىنىڭ ئازابى، نېمىتى، ئۇنىڭ كېڭىيىشى ۋە تارىيىشىنى مېيىتنىڭ ئۆزىلا بىلىدۇ. باشقىلار ئۇنى بىلەلمەيدۇ. خۇددى ئۇخلىغان كىشىنىڭ چۈشىدە تار بىر جايدا قىينىلىۋاتقانلىقى، ھەتتا قورقۇنچىدىن نالە ـ پەرياد قىلغانلىقىنى ئۇنىڭ قوينىدا ياتقان جورىسىمۇ بىلمىگىنىدەك، ئۆلۈكنىڭ يېنىدا تۇرغان كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا نېمە ئىشلارنىڭ بولىۋاتقانلىقىنى قەتئىي بىلمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا گاھىدا ئۇ ساھابىلىرى بىلەن بىرگە ئولتۇرىۋاتقان ۋاقىتلىرىدا ۋەھيى كېلەتتى. ئەمما ساھابىلار ئۇنى بىلمەيتتى، پەقەت چىرايىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىدىن، گاھىدا چېكىسىدىن ئاققان تەردىن ئۇنىڭغا ۋەھيى كېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى.

148. سوئال: ئۆلگەنلەرنىڭ جانلىرى نەدە قارار تاپىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەرلەرنىڭ جانلىرى جەننەتلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى تەبىقىلىرىدە نېمەتلىنىدۇ. شېھىدلاردىن بەزىلىرىنىڭ جانلىرى جەننەتلەردە ئەركىن ئۇچۇپ يۈرىدۇ، بەزىلىرىنىڭ جانلىرى ـ ئۇلاردا باشقىلارنىڭ قەرزى ياكى ئامانىتى بولۇپ، ئۇنى ئادا قىلمىغانلىقلىرى سەۋەبلىك ـ جەننەتنىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختىتىلىپ قويۇلىدۇ. تەقۋادار، ياخشى زاتلارنىڭ جانلىرى جەننەتلەردە خۇشپۇراقلار ئارىسىدا ھۇزۇرلىنىدۇ. ئادەتتىكى مۇسۇلمان كىشىلەرنىڭ جانلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەمەللىرىگە لايىق جەننەتتىن ئورۇن ئالىدۇ. مۇسۇلمانلاردىن بولغان ئاسىي ـ گۇناھكارلارنىڭ جانلىرى زېمىندىن كۆتىرىلمىگەن ھالىتى بىلەن قالىدۇ. كۇففارلار ۋە مۇناپىقلارنىڭ جانلىرى دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىن قېتىدىكى ھىدى ئىنتايىن سېسىق پۇرايدىغان قان ۋە يىرىڭ دېڭىزىغا غەرق بولىدۇ.

قىيامەت كۈنىدە بولىدىغان ئىشلار

149. سوئال: قىيامەت قانداق باشلىنىدۇ؟

جاۋاب: قىيامەت، كائىناتتا ئومۇميۈزلۈك چوڭ بىر ئۆزگىرىشنىڭ يۈز بېرىشى

بىلەن باشلىنىدۇ. ئۇ كۈندە ئاسماننىڭ يېرىلىشى، يۇلتۇزلارنىڭ ۋە باشقا پلانېتلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئورۇلۇش نەتىجىسىدە پارچىلىنىپ يوقىلىشى، زېمىننىڭ تەۋرەپ پارچە ـ پارچە بولۇپ كېتىشى، تاغلارنىڭ كۆكۈن تالقان بولۇپ، بىر دۆۋە قۇمغا ئايلىنىشى قاتارلىق ۋەقەلەر يۈز بېرىدۇ.

150. سوئال: بەئس دېگەن نېمە؟

جاۋاب: بەئس ـ قىيامەت قايىم بولغان كۈنى ئىسرافىل ئەلەيهىسسالام ئىككىنچى قېتىملىق سۇرگە پۈۋلىگەندىن كېيىن (بىرىنچى قېتىملىق پۈۋلىشى بىلەن پۈتۈن خالايىق ئۆلىدۇ) پۈتۈن جانلىقلارنىڭ تىرىلىشى دېمەكتۇر.

151. سوئال: قىيامەت كۈنىدىكى تىرىلىش قانداق رەۋىشتە بولىدۇ؟

جاۋاب: قىيامەت كۈنىدىكى تىرىلىش جان ھەم تەن بىلەن بولىدۇ. بۇ ئاللاھقا ھەرگىزمۇ قىيىن ئەمەس. ئىنساننى دەسلەپتە يوق يەردىن بار قىلغان ئاللاھ مەيلى ئۇنىڭ جەسىدى چىرىپ تۇپراققا ئايلىنىپ كەتكەن بولسۇن، مەيلى يىرتقۇچلارغا يەم بولۇپ تۈگىشىپ كەتكەن بولسۇن، مەيلى كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتكەن بولسۇن، مەيلى تىتىلىپ پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەن بولسۇن، ھەر ھالەتتە ئۇنى بىرلەشتۈرۈپ ئەسلىدىكى ھالىتىگە كەلتۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر.

152. سوئال: ئىنسان قىيامەت كۈنىدە قايسى تەرىقە بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرىلىدۇ؟

جاۋاب: قىيامەت قايىم بولغان كۈنى قاتتىق يامغۇر ياغىدۇ. شۇ ۋاقىتتا، خۇددى زىرائەتلەر يەرگە تېكىلگەن ئۇرۇقتىن ئۈنۈپ چىققاندەك، ئىنساننىڭ تەركىبلىنىشىدىكى ئۈچ ئاساسلىق ماددىنىڭ بىرىنچىسى بولغان ئۇرۇقتىن ئىنسان ئۈنۈپ چىقىدۇ.[1]

153. سوئال: ھەشر دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەشر ـ قىيامەت كۈنى ئىنسانلار تىرىلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ قەبرىلىرىدىن قوزغۇلۇپ چىقىپ ھېساب مەيدانىغا توپلىنىشى دېمەكتۇر. ئاللاھ ھەشر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قىيامەت كۈنى تەقۋادارلارنى مەرھەمەتلىك پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىغا ئىززەت بىلەن يىغىمىز. گۇناھكارلارنى ئۇلار چاڭقىغان ھالدا جەھەننەمگە ھەيدەيمىز﴾[2].

154. سوئال: مىزان دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مىزان ـ قىيامەت كۈنى بەندىلەرنىڭ ياخشى ۋە يامان ئەمەللىرىنى تارتىدىغان تارازا دېمەكتۇر. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قىيامەت كۈنى بىز (ئەمەللەر تارتىلىدىغان) ئادالەت تارازىسىنى ئورنىتىمىز. ھېچ ئادەمگە قىلچە ئۇۋال

---

[1] ئىنسان ئۈچ ئاساسلىق ماددىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، ئادەم ئەلەيهىسسالام نەسلىدىن داۋام قىلىپ كەلگەن ئۇرۇق، ئىككىنچىسى، ئىنسان جىسمىنى ئۆستۈرگەن ئۇزۇقلۇقلار، ئۈچىنچىسى، ئىنسان ئانىسىنىڭ قورسىقىدىكى ۋاقتىدا ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان جان.

[2] مەريەم سۈرىسى 85 ـ 86 ـ ئايەتلەر.

قىلىنمايدۇ. ئەگەر قىچا چاغلىق ئەمەلى بولسىمۇ ئۇنى هازىر قىلىمىز. بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىدىن هېساب ئېلىشقا بىز يېتەرلىكمىز﴾(1).

155. سوئال: هېساب دېگەن نېمە؟

جاۋاب: هېساب ـ بەندىلەرنى، ئۆزلىرىنىڭ قىلمىشلىرىغا ئېتىراپ قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ نامە ـ ئەمەللىرى يېزىلغان كىتابنى ئۇلارنىڭ قولىغا بېرىپ ئۆزلىرىگە ئوقۇتۇش ۋە ئۇلارنى ئۆز قىلمىشلىرىغا ئىقرار قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئۇلاردىن هېساب ئېلىش دېمەكتۇر. قىيامەت كۈنىدە ھەممە ئادەم ئوقۇشنى بىلىدىغان هالغا كەلتۈرىلىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿نامە ـ ئەمالى ئوڭ تەرىپىدىن بېرىلگەن ئادەمدىن ئاسان هېساب ئېلىنىدۇ. (ئۇ جەننەتتىكى) ئائىلىسىگە خوشال قايتىدۇ. نامە ـ ئەمالى ئارقا تەرىپىدىن بېرىلگەن ئادەم "ۋاي" دەپ توۋلايدۇ (يەنى ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىدۇ) دوزاخقا كىرىدۇ﴾(2).

156. سوئال: قىلمىشلارغا ئىقرار قىلدۇرۇش قانداق شەكىلدە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى مۇكاپاتلاش ۋە جازالاشتا مەۋقەئەسى ئېنىق بىردىن. چۈنكى ياخشى ئىش قىلغانلارنى مۇكاپاتلاش، يامان ئىش قىلغانلارنى جازالاش ئىلاهىي ئادالەتنىڭ تەقەززاسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قىيامەت كۈنىدە ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىنى پېچەتلىۋېتىمىز، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى قوللىرى بىزگە سۆزلەپ بېرىدۇ، پۇتلىرى گۇۋاهلىق بېرىدۇ (يەنى ھەر بىر ئورگىنى ئۆزىنىڭدىن سادىر بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىدۇ)﴾(3).

بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ قىيامەت كۈنىدىكى سوراق-سوئال قىلىش ئۇسۇلىدىن خەۋەر بەرگەن. دۇنيادىكى سوتچىلار جىنايەتچىنى سوتلىغاندا، جىنايەتچىنى ئۆزىنىڭ جىنايەت پاكىتلىرىنى ئېغىز ئارقىلىق ئىقرار قىلدۇرۇپ يازدۇرۇش، گۇۋاهچىلارنى تەكلىپ قىلىش ۋە بار ئىسپاتلارنىڭ ھەممىسىنى قوللىنىش ئارقىلىقمۇ يەنىلا كۆپ هاللاردا ئادالەتنى جارىي قىلدۇرالمايدۇ. شۇڭا دۇنيادىكى سوت مەهكىمىلىرى ناھەق، يالغان، ساختا، خاتا دېلولاردىن خالىي بولالمايدۇ.

هالبۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ سوراق-سوئال قىلىشى (سوتلىشى) بۇلارغا تۈپتىن ئوخشىمايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا جىنايەتچىنىڭ پۈتۈن ئورگانلىرىنى بىر-بىرلەپ سۆزلىتىش ئارقىلىق ئۆز قىلمىشلىرىنى بايان قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان

---

(1) ئەنبىيا سۈرىسى 47 ـ ئايەت.

(2) ئىنشىقاق سۈرىسى 7 ـ 12 ـ ئايەتلەر.

(3) ياسىن سۈرىسى 65- ئايەت.

كەرىمدە: ﴿بىز ئىنساننى شەك-شۈبھىسىز ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق﴾[1] دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئىنساننى ياراتقاندا، ئىنسان ئورگانلىرىنىمۇ ئەڭ چىرايلىق شەكىللەردە يارىتىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مەخسۇس ئىقتىدار ۋە ۋەزىپىلەرنى تاپشۇرغان. مەسىلەن: كۆزنىڭ ۋەزىپىسى كۆرۈش، قۇلاقنىڭ ۋەزىپىسى ئاڭلاش، بۇرۇننىڭ ۋەزىپىسى پۇراش، تىلنىڭ ۋەزىپىسى سۆزلەش، تەم ئېلىش ۋە تېتىش بولۇپ، سەزگۈ ئىقتىدارى تېرىگە بېرىلگەن. ئاللاھ تائالا خالىغان ۋاقىتتا، بۇ ئورگانلارنى ئىقتىداردىن مەھرۇم قىلالايدۇ. مەسىلەن: ئەمالارنىڭ كۆزى، گاسلارنىڭ قۇلىقى بۇنىڭ مىسالى. چۈنكى بۇلارنىڭ كۆزى بار تۇرۇپ كۆرەلمەسلىكى، قولىقى بار تۇرۇپ ئاڭلىيالماسلىقى ئۇلاردىن كۆرۈش ۋە ئاڭلاش ئىقتىدارىنىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىقتىن بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى قولنى ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادا قىلغان ئىشلىرىنى سۆزلەشكە؛ پۇتنى ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادا ماڭغان يوللىرىنى سۆزلەشكە؛ كۆزنى ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادا كۆرگەنلىرىنى سۆزلەشكە؛ قۇلاقنى ئۆزىنىڭ بۇ دۇنيادا ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەشكە بۇيرۇيدۇ؛ تەندىكى ھەر بىر ئورگاننى ئۆزىنىڭ قىلمىشلىرىنى سۆزلەشكە بۇيرۇيدۇ؛ ياخشىلىقمۇ-يامانلىقمۇ بىر-بىرلەپ نەزەردىن ئۆتكۈزىلىدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بايانى ۋە ئىقرارىغا، تارازىدىكى ئۆلچىمىگە قاراپ مۇتلەق ئادالەتلىك ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

157. سوئال: ئىنساننىڭ ئورگانلىرى قانداق سۆزلەيدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەممىدىن ئۈستۈن پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامىنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلغىن. ئۇ (پۈتۈن مەخلۇقاتنى) ياراتتى، (ئۇلارنى) بېجىرىم قىلدى. مەخلۇقاتقا پايدىلىق ئىشلارنى كۆرسەتتى﴾[2].

بۇ ئايەتلەردە "يارىتىش" ۋە "كۆرسىتىش"تىن ئىبارەت ئىككى مەسىلە نوقتىلىق بايان قىلىنغان. بۇنىڭ مەنىسى. شۇكى، ئىنساننىڭ ماددىي ئورگانلىرىنى. ئاللاھ تائالا ياراتقان، ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسىنىڭ ئىقتىدارىنىمۇ ئاللاھ تائالا بەرگەن ۋە ئىشلەش يولىنى كۆرسەتكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ئىنسان تېنىدە ئەزەلدىن بار ھالەت ئەمەس. تىل سۆزلىيەلەيدۇ، ئەمما سۆزلەش ئەسلى تىلدا بار ئىقتىدار ئەمەس. چۈنكى تىل دېگەن بىر پارچە گۆش بولۇپ، ئەقىل-ئىدراك ۋە خاھىشقا ئىگە بولمىغان بىر ماددا. مەلۇمكى، ئۇنىڭدىكى سۆزلەش ئىقتىدارىنى ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان. مەسىلەن: گاچىدا تىل بولسىمۇ سۆزلىيەلمىگەنگە ئوخشاش. شۇڭا ئاللاھ تائالانىڭ قىيامەت كۈنىدە ئىنساننىڭ تىلىنىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئورگانلىرىنى سۆزلىتىدىغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەممىگە قادىردۇر.

---

[1] تىن سۈرىسى4- ئايەت.

[2] ئەئلا سۈرىسى 1-3- ئايەتلەر.

دۇنيا ھاياتىدا سۆزلەش ۋەزىپىسى ۋە ئىقتىدارىنى تىلغا ئەمەس، باشقا بىر ئورگانغا بېرىشكىمۇ قادىر ئىدى، ئەلۋەتتە.

158. سوئال: ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن ئىنسانلارنى ئىقرار قىلدۇرىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ھەممىنى تولۇق بىلىپ تۇرسىمۇ ۋە ھەر بىر ئادەمنىڭ نامە-ئەمال كىتابىدا ئۇنىڭ ياخشى ۋە يامان پۈتۈن قىلغانلىرى تەپسىلى يېزىلغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئادالىتىنى نامايان قىلىش ۋە ئىنكارچىلارنىڭ تىللىرىنى باغلاش ئۈچۈن ئۇلارنى قىلمىشلىرىغا ئىقرار قىلدۇرۇشنى خالايدۇ. چۈنكى دۇنيا ھاياتىدا كۆرۈۋاتىمىزكى، ئىنسان ئۆزىگە زىيانلىق بولغان ئىشلارغا ئاسانلىقچە ئىقرار قىلمايدۇ، قىلمىشلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ، كۈچىنىڭ يېتىشىچە قىلمىشلىرىنى يوشۇرۇشقا ۋە ئۆزىنى ئاقلاشقا تىرىشىدۇ.

159. سوئال: جازا دېگەن نېمە؟

جاۋاب: جازا - بەندىلەرنىڭ بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى - يامان ئەمەللىرىگە بېرىلگەن مۇكاپات ۋە جازانىڭ ئېلان قىلىنىشى دېمەكتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇ كۈندە ئاللاھ ئۇلارغا تولۇق تېگىشلىك جازاسىنى بېرىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئاشكارا ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ﴾(1).

160. سوئال: سىرات دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سىرات - دوزاخنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان كۆۋرۈك بولۇپ، جىمى ئىنسانلار ھېساب مەيدانىدىن قايتىپ شۇ كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىدىن ئۆتىدۇ. جەننەتكە مۇيەسسەر بولغانلار جەننەتكە ئۇدۇل ئۆتۈپ كېتىدۇ. دوزاخقا مەنسۇپ بولغانلار كۆۋرۈكتىن ئۆتەلمەيدۇ ۋە دوزاخقا چۈشۈپ كېتىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا دوزاخقا (يەنى دوزاخنىڭ ئۈستىدىكى سىراتقا) بارمايدىغان بىرەر كىشىمۇ قالمايدۇ. بۇ پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئۆزگەرمەس ھۆكۈمىدۇر. ئاندىن تەقۋادارلارنى قۇتقۇزىمىز. زالىملارنى دوزاخقا تىزلىنىپ ئولتۇرغان ھالدا قويىمىز﴾(2).

جەننەت بىلەن دوزاخ ۋە ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈكلىكى

161. سوئال: دوزاخ قانداق جاي؟

جاۋاب: دوزاخ - دەھشەتلىك ئوت قايىنىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ كاپىرلار، مۇناپىقلار ۋە مۇسۇلمانلاردىن بولغان ئاسىي - گۇناھكارلارنىڭ بىر قىسمى بارىدىغان جايدۇر. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆزەڭلار ۋە بالا -

---

(1) نۇر سۈرىسى 25 - ئايەت.

(2) مەريەم سۈرىسى 71 - 72 - ئايەتلەر.

چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار﴾[1].

162. سوئال: جەننەت قانداق جاي؟

جاۋاب: جەننەت ـ بۆك ـ باراقسان، بوستانلىق، گۈزەل باغچە بولۇپ، ئۇ، مۇسۇلمان تەقۋادار زاتلارنىڭ مەڭگۈلۈك قارار گاھىدۇر. ئاللاھ جەننەتنى تەرىپلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿تەقۋادارلار ھەقىقەتەن بىخەتەر جايدا بولىدۇ. باغلاردا بۇلاقلارنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ. ئۇلار قېلىن ـ يۇپقا ـ يىپەك كىيىملەرنى كىيىپ، بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرىشىدۇ. (ئۇلار تۇرلۇك ھۆرمەتلەر بىلەن) مۇشۇنداق ئىكرام قىلىنىدۇ. شەھلا كۆزلۈك ھۆرلەرنى ئۇلارغا جۈپ قىلىمىز. ئۇلار جەننەتتە (مەيدە ئېغىرلىشىش ۋە كېسەللىكلەردىن) ئەمىن بولغان ھالدا خىزمەتچىلەردىن ھەممە مېۋىلەرنى كەلتۈرۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇلار مۇشۇ دۇنيادىكى ئۆلۈمدىن باشقا جەننەتتە ھېچقانداق ئۆلۈمنى تېتىمايدۇ. ئاللاھ ئۇلارنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلايدۇ. بۇ پەرۋەردىگارىڭنىڭ مەرھەمىتىدۇر. بۇ زور مۇۋەپپەقىيەتتۇر﴾[2].

163. سوئال: جەننەت بىلەن دوزاخ مەڭگۈلۈكمۇ؟

جاۋاب: جەننەت بىلەن دوزاخ ھەر ئىككىلىسى مەڭگۈلۈك بولۇپ، بۇلارنىڭ ئاخىرلىشىدىغان چېكى يوقتۇر. جەننەت بىلەن دوزاختا ئۆلۈم يوق. جەننەتكە كىرگەنلەر ئۇنىڭدا مەڭگۈلۈك قالىدۇ. دوزاخقا كىرگەن كاپىرلار ۋە مۇناپىقلارمۇ دوزاختا مەڭگۈلۈك قالىدۇ. ئەمما مۇسۇلمانلاردىن بولغان ئاسىي ـ گۇناھكارلار دوزاختا گۇناھلىرىغا تېگىشلىك ئازابلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىمانلىرى سەۋەبىدىن ئۇلار دوزاختىن چىقىرىلىپ جەننەتكە كىرگۈزۈلىدۇ. بۇ ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەھلى كىتابتىن ۋە مۇشرىكلەردىن كاپىر بولغانلار ھەقىقەتەن دوزاخقا كىرىدۇ. دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. ئەنە شۇلار مەخلۇقاتنىڭ يامىنىدۇر. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ـ ئەنە شۇلار مەخلۇقاتنىڭ ياخشىسىدۇر. ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا بېرىلىدىغان مۇكاپات (ئۇلارنىڭ) تۇرار جايى بولغان، ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردۇركى، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ. ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ، بۇنىڭغا پەرۋەردىگارىدىن قورققان ئادەم ئېرىشىدۇ﴾[3].

---

(1) تەھرىم سۈرىسى 6 ـ ئايەت.

(2) دۇخان 51 - 57 ـ ئايەتلەر.

(3) بەييىنە سۈرىسى 6 - 8 ـ ئايەتلەر.

ئىككىنچى بۆلۈم

ئىبادەت

ئىبادەت ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

كىشىلەر مۇسۇلمان بولۇپ، ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن، ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ ئەڭ ئاۋۋال بۇيرىغان نەرسىسى ئىبادەتتۇر. ئىبادەت — ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىمانىنى نامايان قىلىش ۋە ئۇ ئاتا قىلغان سان - ساناقسىز نېمەتلەرگە شۈكۈر ئادا قىلىش يۈزىسىدىن، ئۇنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلغان ھالدا، ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنداش نىيىتى بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىگىلا قىلىنىدۇ.

ئىنساننىڭ ئەسلى تەبىئىتى ئۇنى يوقتىن بار قىلىپ، ئۇنىڭغا تۈرلۈك نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان شەپقەتلىك ئىگىسى — ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئادا قىلىش يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشنى ئۆتەشكە تېگىشلىك تەبىئىي بۇرچ دەپ تونۇيدۇ.

ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىن باشلاپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قەدەر كەلگەن پۈتۈن پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەينى زاماندىكى ئۇممەتلىرىنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىپ ئۆتكەن بولسىمۇ، پەيغەمبەرلەرنىڭ زامانىدىن كېيىن كەلگەن ئىنسانلار بۇرۇنقىلىرىنىڭ تۇتۇپ ماڭغان يولىنى ئۇنتۇپ كەتكەنلىكتىن، بەزىلىرى ئاللاھ تائالانى ئۇنتۇپ قۇياش، ئاي، ئوت، سۇ قاتارلىق تەبىئەت كۈچلىرىگە ۋە كالا قاتارلىق ھايۋانلارغا چوقۇنغان بولسا، بەزىلىرى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشنىڭ يوللىرىنى ئۇنتۇپ كېتىپ، بۇتلارنى، ئىنسانلارنى ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋالغان. شۇنداق قىلىپ ئىنسانلار ئاللاھ كۆرسەتكەن ئېتىقاد ۋە ئىبادەت سىستېمىلىرىدىن يىراقلىشىپ كەتكەنلىكتىن ئاللاھ تائالانىڭ ھەق دىنىدىن ئايرىلىپ قالغان. ئىنسانلار ھەق دىنىنى ئۇنتۇپ، كۇپرىلىققا يۈز تۇتقان ھەر بىر دەۋردە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرنى ئارقا - ئارقىدىن ئەۋەتىش ئارقىلىق ئۇلارنى ھەق دىنغا قايتۇرۇپ تۇرغان بولسىمۇ، پەيغەمبەرلەر ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئىنسانلار يەنە قايتىدىن بۇرۇنقى كۇپرىلىققا قايتىپ تۇرغان.

ئاخىرىدا، ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى ئىسلام دىنىنى تا قىيامەتكىچە ئۆزگەرمەس، بۇزۇلماس ۋە مەڭگۈلۈك دىن قىلىپ بەلگىلەپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بۇ ئاخىرقى دىنغا ئاخىرقى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىشنى تەقەززا قىلغان. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئىنسانىيەتنى مەخلۇقاتلارغا، تەبىئەت كۈچلىرىگە چوقۇنۇشتىن ئىبارەت ئازغۇنلۇقنىڭ ھالاكەتلىرىدىن ئۈزۈل-كېسىل ئازات قىلىپ، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىدىغان ھەقىقەت نۇرىغا چىقىرىشنى مەقسەت قىلىپ ئىسلام دىنىنى چۈشۈرگەن.

شۇنىڭدىن بېرى ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئىلاھىي بىر مەشئەل بولۇپ چاقناپ كەلمەكتە. بۇ مەشئەل تاقىيامەتكىچە مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسىدۇر.

ئىبادەت روھنىڭ غىزاسىدۇر

ئىنسان دېمەك - بىز تاشقىرىدىن كۆرىۋاتقاندەك — يەيدىغان، ئىچىدىغان، سۆزلەيدىغان ۋە ھەرىكەت قىلىدىغان ماددىي جىسىملا ئەمەس، بەلكى ئىنساننىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى شۇنداق قىممەتلىك بىر جەۋھەر بولۇپ، ئىنسان بۇ جەۋھەرنىڭ يۈزىسىدىن كائىناتتىكى پۈتۈن مەخلۇقاتلارنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى ۋە ئۇلارنىڭ خوجايىنى بولۇشقا لايىق بولغان. بۇ جەۋھەر بولسىمۇ، ئىنساندىكى روھتۇر. ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق بۇ روھنىڭ مەنىۋى غىزاسى تولۇقلىنىدۇ.

دۇنيا ھاياتى ئۆتكۈنچە ھايات بولۇپ، دۇنياغا كەلگەن ھەر بىر ئىنسان مەلۇم بىر ۋاقىتتىن كېيىن بۇ دۇنيادىن ئايرىلىپ ئاخىرەت ھاياتىغا قەدەم باسىدۇ. ئاللاھ ئىنسانلارنى ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە يارىتىپ، ئۇنىڭغا تۈرلۈك نازۇنېمەتلەرنى ئاتا قىلىپ، بۇ دۇنيادىكى پۈتۈن مەۋجۇداتنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە سېلىپ بېرىپ، ئۇنى شۇنچە ھۆرمەتلىك قىلغانلىقى بەدىلىگە ئىنسانلاردىن ئاللاھنى ئۇلۇغلاپ، پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

ئىنسانلار ئاخىرەت ھاياتىغا بارغاندا، بۇ دۇنيادا قانداق ياشىغان بولسا، ئۇنىڭ نەتىجىسىنى چوقۇم كۆرىدۇ- ياخشىلار مۇكاپاتىنى، يامانلار جازاسىنى كۆرىدۇ. بۇ دۇنيادا ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئۇيغۇن ھالدا ياشاپ، ئۇنىڭ بۇيرىغانلىرىنى ئورۇنداپ، توسقانلىرىدىن يېنىش ۋە ئىنسانلارغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق ئۆمرىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزگەنلەر ئاخىرەتتە ئېسىل جەننەتلەرگە ئېرىشكىنىدەك، بۇنىڭ ئەكسىچە ئىش كۆرۈپ ئاللاھ تائالادىن ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن يىراق ھالدا، باشقا جانلىقلارغا ئوخشاش ياشاپ ئۆمرىنى تۈگەتكەنلەر دوزاخ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ.

ئىبادەت ۋە ئۇنىڭ قوبۇل بولۇش شەرتلىرى

164. سوئال: ئىبادەتنىڭ ماھىيىتى نېمە؟
جاۋاب: ئىبادەتنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى — ئاللاھ تائالاغا ئەڭ كەمتەرلىك ۋە ئەڭ سەمىمىي مۇھەببەت ھەم ئىخلاس بىلەن ئىتائەت قىلىش دېمەكتۇر.
165. سوئال: ئىبادەتنىڭ ئىمان بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟
جاۋاب: ئىمان ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولىشى ئۈچۈن شەرتتۇر. ئىمانسىز كىشىنىڭ قىلغان ئىبادىتىنى ئاللاھ تائالا قوبۇل قىلمايدۇ. ئىبادەت ئىماننىڭ نامايەندىسىدۇر. ئەمما دىنىمىزدا، ئىشىنىپ ئىمان ئېيتىشقا بۇيرۇلغان ئېتىقاد مەسىلىلىرىدىن بىرەرسىگە ئىنكار قىلمىغان، پەقەت ھورۇنلۇق ۋە باشقىمۇ سەۋەبلەر تۈپەيلى ئىبادەتلەرنى ئورۇندىمىغان ئادەم گۇناھكار بولسىمۇ، مۇسۇلمانلىقتىن چىقىپ كاپىر بولۇپ كەتمەيدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق ئىبادەتلىرى

166. سوئال: ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدىغان ئىبادەتلەر قايسىلار؟
جاۋاب: ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدىغان ئىبادەتلەر بەش بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:
(1) ئاللاھ تائالادىن باشقا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىنىشقا ھەقلىق بولغان ئىلاھ يوق ئىكەنلىكىگە، مۇھەممەد ئەلەيھىسساالامنىڭ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش ۋە شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىش (يەنى ئىمانىنى ئېلان قىلىش).
(2) ھەركۈنى بەش ۋاخ نامازنى ئىسلام دىنىدا كۆرسىتىلگەن بويىچە ئادا قىلىش.
(3) مال - مۈلكى زاكات بېرىش مىقدارىغا يەتسە، ھەر يىلى بىر قېتىم زاكات ئايرىش.
(4) ھەر يىلى بىر ئاي رامىزان روزىسىنى تۇتۇش.
(5) ئىقتىسادى يېتەرلىك بولۇپ، قۇدرىتى يەتكەن كىشىنىڭ ئۆمرى ئىچىدە بىر قېتىم بەيتۇللاھنى ھەج قىلىشى. مەلۇمكى يۇقىرىقىلار ئاساسلىق مەشھۇر ئىبادەتلەر بولۇپ، ئىبادەتلەر بۇلار بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ. ئىبادەتنىڭ تۈرلىرى كۆپتۇر.
167. سوئال: ئەمەل-ئىبادەت قىلىشتىن مەقسە نېمە؟
جاۋاب: ئەمەل-ئىبادەت قىلىشتىن مەقسەت- ھەركىم ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىق بۇرچىنى ئادا قىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ۋە ئۆزىنى ئىبادەتلەر سايىسىدا يېتىلدۈرۈپ، ئېسىل پەزىلەتلىك ئىنسانلاردىن بولۇشتۇر. چۈنكى ئەمەل-ئىبادەت ئۆزى غايە ئەمەس، بەلكى ئىنسانلارنى ياخشىلىقلارغا ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرگە ئېرىشتۈرۈشنىڭ ۋاستىسىدۇر.
168. سوئال: ئاللاھقا قانداق ئىبادەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئاللاھقا ئاللاھ ئۆزى بۇيرىغان ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قىلىپ كۆرسەتكەن بويىچە ئىبادەت قىلىش كېرەك. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئەمەللىڭلارنى (كۇپرى، نىفاق ۋە رىيا بىلەن) بىكار قىلىۋەتمەڭلار﴾(1). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى ئەمەلىنى بىزنىڭ دىنىمىزدا كۆرسىتىلگەن بويىچە قىلمايدىكەن، ئۇنىڭ قىلغان ئەمەللىرى بىكاردۇر»(2).

ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇش پىرىنسىپى

169. سوئال: قانداق قىلىنغان ئىبادەت قوبۇل بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا ھەرقانداق بىر ئەمەل – ئىبادەتنىڭ ئاللاھ دەرگاھىدا قوبۇل بولىشىنىڭ ئىككى ئاساسلىق شەرتى بار. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ئەمەل – ئىبادەتنى پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشتىن ئىبارەت خالىس نىيەت بىلەنلا قىلىش. ئاللاھ تائالا ئۈچۈن قىلىنماستىن، باشقا قانداقلا بىر غەرەز ياكى مەقسەت بىلەن قىلىنغان ھەرقانداق ئەمەل – ئىبادەت بىكاردۇر.

(2) ئەمەل - ئىبادەتلەرنى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى كۆرسەتكەن بويىچە قىلىش. قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ ھەدىسلەردە ئۆگىتىلگەن ئۇسۇل ۋە قائىدىلەرگە ئۇيغۇن كەلمىگەن ھەر قانداق ئەمەل – ئىبادەت بىكاردۇر.

ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئامىللار

170. سوئال: ئىبادەت ئەسناسىدا تەلەپ قىلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىبادەت ئەسناسىدا تەلەپ قىلىنىدىغان ئاساسلىق ئىشلار: ئىبادەتنى ئاللاھقا چىن ئىخلاس بىلەن يۈزلەنگەن ھالدا، ئاللاھقا بولغان چىن مۇھەببەت ۋە سۆيگۈ بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ناھايىتى تۆۋەن تۇتۇپ، ئىھسان تەرىقىسىدە ئورۇنداشتىن ئىبارەتتۇر.

171. سوئال: ئىھسان دېگەن نىمە؟

جاۋاب: ئىھسان - ھەر قانداق بىر ئىشنى يۈرەكتىن بېرىلىپ، قېتىرقىنىپ ئورۇنداش دېگەنلىك بولۇپ، ئەمەل - ئىبادەتلەردىكى ئىھسان خۇددى ئاللاھنى كۆرۈپ تۇرغاندەك ھېس - تۇيغۇ بىلەن تۇرۇشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىھسان - خۇددى سەن ئاللاھنى كۆرۈپ تۇرغاندەك ئىبادەت قىلىشىڭدۇر، گەرچە سەن ئاللاھنى كورمىسەڭمۇ، ئاللاھ سېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ»(3).

---

(1) مۇھەممەد سۈرىسى 33 - ئايەت.

(2) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

172. سوئال: ئىخلاس دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىخلاس ـ ھەر قانداق بىر ئەمەل-ئىبادەتنى رىيا (كىشىلەرگە كۆرسىتىش) ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى پەقەت ئاللاھ رازىلىقىغا ئېرىشىش نىيىتىدە، ئاللاھ ئۈچۈن خالىس قىلىش دېگەنلىك بولۇپ، خۇددى «ساختا پۇل بانكىدا ئۆتمىگەنگە ئوخشاش، ئىخلاسسىز ئەمەل ـ ئىبادەتلەرمۇ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولمايدۇ»[1].

173. سوئال: نىيەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نىيەت ـ دىلدىكى مەقسەت دېمەكتۇر. ئەمەللەرنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولۇشى ياكى رەت قىلىنىشى پەقەت نىيەتلەرگە باغلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئەمەللەرنىڭ قوبۇل بولۇشى پەقەت نىيەتلەرگە باغلىقتۇر. ھەر قانداق كىشى ئۆزىنىڭ نىيەت قىلغان نەرسىسىگە ئېرىشىدۇ»[2].

ئىبادەت ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىشلار

174. سوئال: ئىبادەت نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بۇيرۇغان ياكى ئوچۇق بۇيرىمىغان بولسىمۇ، قىلسا ئاللا تائالا مەمنۇن بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىبادەت قاتارىغا كىرىدۇ. ئۇلار قىسقىچە، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، روزا تۇتۇش، ھەج – ئۆمرە قىلىش، ئەدەب-ئەخلاقلىق بولۇش، توغرا ۋە راست سۆزلەش، ئامانەتنى ئادا قىلىش، ئىلىم ئۆگىنىش، ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىش، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، باشقىلارنى ياخشىلىقلارغا بۇيرۇش، يامانلىقلاردىن توسۇش، ھالال رىزىق ئۈچۈن ئىشلەش، پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلەش، ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىش، قوشنىلارغا، پېقىرلارغا، يېتىملارغا، مۇساپىرلارغا ياخشىلىق قىلىش، ھايۋانلارغا رەھىم قىلىش، قۇرئان ئوقۇش، ئاللاھقا دۇئا قىلىش، زىكىر ئېيتىش، ئاللاھ تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە مۇھەببەت، ئىخلاس قىلىش، ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قورقۇش، رەھمىتىدىن ئۈمىد كۈتۈش، ئۇنىڭغا تەۋەككۇل قىلىپ يۆلىنىش، ئۇنىڭدىن ياردەم سوراش، بالا - قازالارغا سەۋر قىلىش، ئۇنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش ۋە باشقىلاردۇر[3].

مۇندىن باشقا، نىيەتنىڭ -ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەشتىن ئىبارەت- دۇرۇس بولىشى ۋە قىلغان ئىشنىڭ يوللۇق بولىشى شەرتى بىلەن مۇسۇلمان ئادەمنىڭ ئادەتتىكى دۇنيالىق ئىشلىرىمۇ ئىبادەت قاتارىغا كىرئۋېرىدۇ.

---

(1) مەرھۇم ئۇستاز مۇھەممەد غەزالىينىڭ «مۇسۇلمانىنىڭ ئەقىدىسى» ناملىق ئەسىرىدىن.

(2) ئىمام بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيەنىڭ«العبودية»ناملىق ئەسىرى 2 - بەت.

ئىبادەتلەرنىڭ تۈرلىنىشى

175. سوئال: ئىسلام دىنىدا قانچە تۈرلۈك ئىبادەت بار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان ئىبادەتلەر جىسمانىي، ئىقتىسادىي ۋە ھەم جىسمانىي ھەم ئىقتىسادىي ئىبادەتلەر دەپ 3كە بۆلۈنىدۇ.

176. سوئال: جىسمانىي ئىبادەت دېگەن قايسى؟

جاۋاب: جىسمانىي ئىبادەتلەر تەننىڭ ھەرىكىتى بىلەن قىلىنىدىغان ئىبادەتلەر بولۇپ، ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، ئاتا – ئانىنىڭ خىزمىتىنى قىلىش، ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىش، ھالال-رىزىق تېپىش ئۈچۈن تىرىشىپ ئىشلەش، ئاجىزلارنىڭ ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىش ۋە باشقىلار.

177. سوئال: ئىقتىسادىي ئىبادەت دېگەن قايسىلار؟

جاۋاب: ئىقتىسادىي ئىبادەتلەر پۇل- مال سەرپ قىلىش بىلەن ئورۇندىلىدىغان ئىبادەتلەر بولۇپ، زاكات، سەدىقە بېرىش، فىتىر سەدىقىسىنى ئادا قىلىش، ئاللاھنىڭ يولىغا پۇل-مال سەرپ قىلىش، پېقىرلارغا، يېتىملەرگە خەير – ئېھسان قىلىش ۋە باشقىلار.

178. سوئال: جىسمانىي ھەم ئىقتىسادىي ئىبادەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: جىسمانىي ھەم ئىقتىسادىي ئىبادەتلەر پۇل – مال سەرپ قىلىش ھەم تەننىڭ ھەرىكىتى بىلەن ئورۇندىلىدىغان ئىبادەتلەر بولۇپ، ھەج، ئۆمرە قىلىش، بىلىم ئېلىش ۋە ياخشى ئىش قىلىش يولىدا پۇل خەرج قىلىپ سەپەر قىلىش ۋە باشقىلار.

ئىبادەت قىلىش يوللىرى

179. سوئال: ئىبادەت قىلىشنىڭ يوللىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىبادەت قىلىشنىڭ يوللىرى ئىنتايىن كۆپ ۋە كەڭدۇر. ئۇلارنىڭ بەزىسى تۆۋەندىكىچە:

(1) تەپەككۇر بىلەن ئىبادەت قىلىش

ئاللاھنىڭ ئاسمان ۋە زېمىندىكى مەخلۇقاتلىرى، ئىنسانىنىڭ ئۆز زاتىدىكى ئاللاھنىڭ چەكسىز قۇدرىتىنى ۋە گۈزەل سەنئەتلىرىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ مۇلاھىزە قىلىش تەپەككۇر بىلەن ئىبادەت قىلغانلىقتۇر.

قۇرئان كەرىمدە تەپەككۇر قىلىش ۋە ئەقلىنى ئىشلىتىشكە چاقىرغان ئايەتلەر ئىنتايىن كۆپ. ﴿زېمىندا ۋە ئۆزەڭلاردا ئاللاھقا چىن ئىشىنىدىغانلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن ئالامەتلەر بار (بۇنى)

كۆرمەمسىلەر؟﴾(1).

(2)قەلب بىلەن ئىبادەت قىلىش

قەلب بىلەن ئىبادەت قىلىش ھېسسىيات ۋە تۇيغۇلار بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى سۆيۈش، ئىخلاس قىلىش، ئاللاھقا تەقۋالىق قىلىش، ئۇنىڭ ياردىمى ۋە رەھمىتىدىن ئۈمىد كۈتۈش، غەزىپىگە ئۇچراشتىن ھەزەر قىلىش، ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە ۋە تەقسىماتىغا رازى بولۇش، نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، ئۇنىڭغا تەۋەككۇل قىلىش، بالا ـ قازاغا سەۋر قىلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى قەلبنىڭ ئىبادەتلىرىدىندۇر.

(3) تىل بىلەن ئىبادەت قىلىش

تىل بىلەن ئىبادەت قىلىش ـ قۇرئان ئوقۇش، ئاللاھنى مەدھىيىلەش، زىكىر ـ تەسبىھ (ئاللاھنىڭ نۇقسانلاردىن پاك ئىكەنلىكىنى) ئېيتىش، دۇئا قىلىش، تەكبىر (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىنى سۆزلەش)، تەھلىل (ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوق، شېرىكىمۇ يوق ئىكەنلىكىنى جاكارلاش) بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنى كۆپ ياد قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ئەتىگەن ـ ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار﴾(2).

(4) تەن بىلەن ئىبادەت قىلىش

تەن بىلەن ئىبادەت قىلىش ـ تەننىڭ ھەرىكىتى بىلەن ياكى نەپسنىڭ لەززەتلىرىدىن ۋاقىتلىق ۋازكېچىش ئارقىلىق بولىدۇ. مەسىلەن: رامىزاندا روزا تۇتقاندا نەپسنىڭ ھەۋەسلىرىدىن ۋازكەچكەنگە، ناماز ئوقۇغاندا پۈتۈن بەدەننىڭ ئىشتىراك قىلغىنىغا ۋە ھەج قىلغاندا تەننىڭ يول ئازابى ۋە ئىسسىق ئازابىغا بەرداشلىق بەرگىنىگە ئوخشاش ئىبادەتلەردۇر.

(5) پۇل ـ مال بىلەن ئىبادەت قىلىش

پۇل ـ مال بىلەن ئىبادەت قىلىش ـ زاكات، سەدىقە بېرىش، ھاجەتمەنلەرگە خەير ـ ئېھسان قىلىش، ئىلىم تەھسىل قىلىش ۋە ھەج ـ ئۆمرە ئۈچۈن پۇل ـ مال سەرپ قىلىش بىلەن بولىدىغان ئىبادەتتۇر.

(6) جاننى پىدا قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىش

جاننى پىدا قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىش ـ ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىش، ئىسلام دەۋىتىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ھەقىقەتنى قوغداش يولىدا جاننى پىدا قىلىش بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، ھەقىقىي مۆمىنلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرگەن، ئاندىن (ئىماندا) شەك كەلتۈرمىگەن، ماللىرى بىلەن، جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلاردۇر. ئەنە شۇلار

---

(1) زارىيات سۈرىسى 20 ـ 21 ـ ئايەتلەر.

(2) ئەھزاب سۈرىسى 41 ـ 42 ـ ئايەتلەر.

(ئىمان دەۋاسىدا) راستچىللاردۇر﴾ [1].

(7) ۋەتەندىن ئايرىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىش

ۋەتەندىن ئايرىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىش ـ جىھاد، ھەج ـ ئۆمرە ۋە ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدا ۋەتەندىن ئايرىلىش دېگەنلىكتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئۇلارنىڭ (يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ) ئىچىدىكى ھەربىر جامائەدىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنني ئالىم بولۇپ، ئۇلار قەۋمىنىڭ قېشىغا قايتقاندىن كېيىن، قەۋمىنىڭ ئاللاھنىڭ تەقۋا بەندىلىرىدىن بولۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە نېمىشقا (ئىلىم تەھسىل قىلىشقا) چىقمىدى ﴾[2] دېگەن سۆزى بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ[3].

180. سوئال: قانداق كىشىلەر ئىبادەتلەرنى ئورۇنداش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشقا سالاھىيەتلىك بولغان كىشىلەر لا ئىبادەتلەرنى ئورۇنداش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ.

181. سوئال: ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشقا سالاھىيەتلىك بولۇشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشقا سالاھىيەت بولۇشنىڭ شەرتى 3 بولۇپ، ئۇلار:

(1) مۇسۇلمان بولۇش.

(2) ئەقلى جايىدا بولۇش.

(3) بالاغەتكە يەتكەن بولۇش.

بالىلارنىڭ بالاغەتكە يېتىشى ۋە ئۇنىڭ ئالامەتلىرى

182. سوئال: بالىلار قاچان بالاغەتكە يېتىدۇ ۋە ساۋاب ـ گۇناھلىرى قاچان يېزىلىشقا باشلايدۇ؟

جاۋاب: قىزلار 9 ياش، ئوغۇللار 12 ياشتىن باشلاپ بالاغەتكە يېتىشكە قەدەم باسىدۇ. قىز ـ ئوغۇللارنىڭ بالاغەتكە يېتىشىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پەللىسى 15 ياش بولۇپ، ئۇلار 15 ياشقا تولۇشتىن بۇرۇن ئۇلاردا بالاغەتكە يەتكەنلىكنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈلسە، كۆرۈلگەن شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلارنىڭ ئىبادەتلەرنى ئورۇنداش بۇرچى باشلىنىدۇ ۋە قىلغان ياخشى ۋە يامان ئىشلىرى ئۈچۈن ساۋاب ۋە گۇناھلار يېزىلىشقا باشلايدۇ. ئەگەر ئۇلار 15 ياشقا توشقاندىن كېيىنمۇ ئۇلاردا بالاغەتكە يەتكەنلىكنىڭ ئالامەتلىرىدىن ھېچبىرى كۆرۈلمىسە، ئۇلار 15 ياشقا توشقان كۈندىن باشلاپلا بالاغەتكە يەتكەن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

---

[1] ھۇجۇرات سۈرىسى 15 ـ ئايەت.

[2] تەۋبە سۈرىسى 122 ـ ئايەت.

[3] دوكتۇر يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ«ئىسلامدا ئىبادەت» ناملىق كىتابىدىن.

183. سوئال: قىز - ئوغۇللارنىڭ بالاغەتكە يەتكەنلىكىنىڭ ئالامەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قىزلارنىڭ بالاغەتكە يەتكەنلىكىنىڭ ئالامىتى ئۇلاردىن نورمال ئاياللارغا ئوخشاش ئايلىق ئادەتنىڭ كېلىشكە باشلىشى (ھەيز كۆرۈشى)، ئوغۇللارنىڭ ئىھتىلام بولۇشى (سپېرمىنىڭ شەھۋەت بىلەن ئېتىلىپ چىقىشى)دۇر.

شەرىئەت ئىستىلاھلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مەنىسى

184. سوئال: بىلىش زۆرۈر بولغان شەرىئەت ئىستىلاھلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئىبادەتكە سالاھىيەتلىك بولغان ھەر قانداق كىشىنىڭ بىلىشى زۆرۈر بولغان شەرىئەت ئىستىلاھلىرى ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە 7 بولۇپ، ئۇلار: پەرز، ۋاجىب، سۈننەت، ھارام، مەكرۇھ تەھرىمى، مەكرۇھ تەنزىھى ۋە مۇباھتۇر.

پەرز

185. سوئال: پەرز دېگەن نېمە؟
جاۋاب: پەرز - ئۇنىڭ بۇيرۇلغانلىقى- قۇرئان كەرىم ۋە مۇتەۋاتىر (راستىنلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەنلىكى بىر توپ جامائەت تەرىپىدىن بىرخىل ئىبارە بىلەن رىۋايەت قىلىنىپ، شۈبھىسىز دەرىجىدە ئىسپاتلانغان) ھەدىسلەرنىڭ ئېنىق ۋە كەسكىن دەلىللىرى بىلەن بېكىتىلگەن ئەمەللەر دېمەكتۇر.
مەسىلەن: قۇرئان كەرىمنىڭ دەلىللىرى بىلەن پەرز ئىكەنلىكى بەلگىلەنگەن بەش ۋاخ ناماز، زاكات، روزا ۋە ھەج قاتارلىقلارغا، مۇتەۋاتىر ھەدىسلەرنىڭ دەلىللىرى بىلەن بېكىتىلگەن نامازدا قۇرئان ئوقۇش ۋە باشقىلارغا ئوخشاش ئەمەللەر.
186. سوئال: پەرزنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟
جاۋاب: پەرزنىڭ ھۆكۈمى: ئۇنى ئورۇنداش زۆرۈردۇر. ئورۇندىغان كىشى ساۋاب تاپىدۇ. ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن ئورۇندىمىغان كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ ۋە ئۆزرىنى ئاخىرەتنىڭ ئازابىغا تۇتقان بولىدۇ. ئۇنىڭ پەرز ئىكەنلىكىگە ئىنكار قىلغان كىشى كاپىر بولىدۇ.
187. سوئال: پەرز قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟
جاۋاب: پەرز ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى، پەرز ئەين، يەنە بىرى، پەرز كىفايەدۇر.
188. سوئال: پەرز ئەين دېگەن نېمە؟
جاۋاب: پەرز ئەين — مۇسۇلمانلاردىن ھەر بىر شەخسنىڭ بىۋاسىتە ئۆزى ئورۇندىشىغا بۇيرۇلغان پەرز دېمەكتۇر. مەسىلەن: بەش ۋاخ ناماز ئوقۇش، ھارام ۋە يامان ئىشلاردىن يىراق بولۇشقا ئوخشاش ھەر بىر شەخسنىڭ ئۆزىگە بۇيرۇلغان ئەمەللەردۇر. پەرز ئەين دەپ ئاتالغان ئەمەللەر باشقىلارنىڭ ئورۇنداپ قويۇشى بىلەن ئادا تاپمايدۇ.

189. سوئال: پەرز كىفايە دېگەن نېمە؟
جاۋاب: پەرز كىفايە - ئومۇمىي مۇسۇلمانلارنىڭ ئۈستىگە بۇيرۇلغان پەرزدۇر. مەسىلەن: ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىش، كىشىلەرگە نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارنى ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلاردىن توسۇش، دىنى ئىلىم ياكى پەن تېخنىكا

ساھەلىرىدىن قايسىبىرىدە مۇتەخەسسىس بولۇش، جىنازا نامىزىغا قاتنىشىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئەمەللەردۇر. پەرز كىفايە ئەمەللىرىنى مۇسۇلمانلار ئاممىسىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئورۇندىشى بىلەن ئورۇندىمىغانلارنىڭ ئۈستىدىكى بۇ پەرزنى ئورۇنداش بۇرچى ئادا تاپىدۇ. ئەگەر بىرەر مەھەللىدىكى مۇسۇلمانلار ئاممىسىدىن ھېچبىرى بۇ پەرزنى ئورۇندىمىغان بولسا، پۈتۈن مۇسۇلمانلار ئاممىسى گۇناھكار بولىدۇ ۋە تەرك قىلىنغان بۇ پەرز ئۈچۈن ھەممىسى جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ.

190. سوئال: پەرز كىفايە بولغان ئىشلار پەرز ئەينغا ئايلىنامدۇ ؟

جاۋاب: پەرز كىفايە بولغان ئىشلار گاھىدا پەرز ئەينغا ئايلىنىپ قالىدۇ. مەسىلەن: مەلۇم بىر مەھەللىدە ياكى بىرەر شەھەردە بىر كىشىدىن باشقا دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى بىلىدىغان ئادەم چىقمىسا، خەلققە ۋەز – نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارنى توغرا يولغا چاقىرىش شۇ ئادەمنىڭ ئۈستىگە پەرز ئەين بولۇپ بەلگىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، بىرەر ئىلىم ساھەسىدە ئوقۇپ مۇتەخەسسىس بولۇش ئادەتتە پەرز كىفايە بولۇپ، مەلۇم بىر ئىلىم ساھەسىدە ئوقۇشقا تاللانغانلار ئۈچۈن شۇ ساھەدە ئوقۇپ مۇتەخەسسىس بولۇش پەرز ئەينغا ئايلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، مۇسۇلمانلارنىڭ مەملىكەتلىرىدىن بىرىگە دۈشمەن بېسىپ كىرگەن ۋاقىتتا، پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ جىھاد سەپەرۋەرلىكىگە ئاتلىنىشى پەرز ئەينغا ئايلىنىدۇ.

ۋاجىب

191. سوئال: ۋاجىب دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ۋاجىب - بۇيرۇلغانلىقى قۇرئان كەرىم دەلىللىرى بىلەن ئىسپاتلانغان بولسىمۇ، شۇ مەسىلىگە نىسبەتەن دالالىتى كەسكىن بولمىغان ئايەتلەر ۋە غەيرى مۇتەۋاتىر (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەنلىكى بىر ياكى ئىككى ساھابە تەرىپىدىن رىۋايەت قىلىنغانلىقى سەۋەبلىك، كەسكىن دەلىل - ئىسپاتلار قاتارىدىن ئورۇن ئالالمىغان) ھەدىسلەر بىلەن بېكىتىلگەن ئەمەللەر دېمەكتۇر. مەسىلەن: قۇربانلىق قىلىش، فىترە سەدىقىسى، ھېيت نامازلىرى، ۋىتىر نامىزى قاتارلىقلار.

192. سوئال: ۋاجىبنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: ۋاجىبنى ئورۇنداش خۇددى پەرزگە ئوخشاش زۆرۈردۇر. ۋاجىب ئەمەللەرنى ئورۇندىغان كىشى ساۋاب تاپىدۇ. ئۇنى تەرك ئەتكەن كىشى پەرزنى تەرك ئەتكەننىڭ گۇناھىدىن بىر دەرىجىدە تۆۋەن گۇناھكار بولىدۇ. ۋاجىبقا ئىنكار قىلغان كىشى كاپىر بولمايدۇ، بەلكى قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ.

سۈننەت

193. سوئال: سۈننەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سۈننەت- پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ

سۆزلىرى، ئىش ـ پائالىيەتلىرى، ئەمەل ـ ئىبادەتلىرى ۋە باشقىلاردىن سادىر بولغان ئىشلاردىن شەرىئەتكە ئۇيغۇن كېلىدىغانلىرىنى مۇۋاپىق كۆرگەنلىرى دېمەكتۇر.

سۈننەتنىڭ ئىسلام فىقھىدىكى مەنىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەرز، ۋاجىب ئەمەللەرنىڭ سىرتىدا قىلغان ۋە بىزنىمۇ قىلىشقا تەۋسىيە قىلغان ئەمەل-ئىبادەتلەردۇر. مەسىلەن: بەش ۋاخ نامازنىڭ سۈننەتلىرىنى ئوقۇش، تاھارەت ئالغاندا مىسۋاك قوللىنىشقا ئوخشىغان ئەمەللەر.

194. سوئال: سۈننەت قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: سۈننەت ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: ئۇلارنىڭ بىرى، تەكىتلىك سۈننەت، يەنە بىرى، تەكىتسىز سۈننەتتۇر.

195. سوئال: تەكىتلىك سۈننەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەكىتلىك سۈننەت ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەمىشە ئورۇنداشقا ئادەتلەنگەن ۋە ئۆزرىسىز قەتئىي تەرك ئەتمىگەن ئەمەللەر دېمەكتۇر. مەسىلەن: بەش ۋاخ نامازنىڭ سۈننەتلىرىنى ئوقۇش، تاھارەتتە مىسۋاك قوللىنىشقا ئوخشاش ئەمەللەردۇر. تەكىتلىك سۈننەت بولغان ئەمەللەرنى ئورۇندىغان كىشى ساۋابقا ئېرىشىدۇ. تەرك ئەتكەن كىشى گۇناھكار بولمايدۇ. بىراق ئاللاھنىڭ كايىشىغا ئۇچراش خەۋپى بار.

196. سوئال: تەكىتسىز سۈننەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەكىتسىز سۈننەت ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئورۇنداشقا ئادەتلەنمىگەن بولۇپ، گاھىدا ئورۇندىغان، گاھىدا ئۆزرىسىز تەرك ئەتكەن ئەمەللەر دېمەكتۇر. مەسىلەن: ئەسىر نامىزىنىڭ پەرزىدىن بۇرۇنقى تۆت رەكئەت سۈننەتنى ئوقۇشقا ئوخشاش ئەمەللەر. تەكىتسىز سۈننەت «مۇستەھەب» دەپ ئاتىلىدۇ. تەكىتسىز سۈننەت بولغان ئەمەللەرنى ئورۇندىغان كىشى ساۋابقا ئېرىشىدۇ، تەرك ئەتكەن كىشى گۇناھكار بولمايدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ كايىشىغىمۇ ئۇچرىمايدۇ.

ھارام

197. سوئال: ھارام دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھارام ـ ئۇنىڭ قەتئىي تۈردە مەنئى قىلىنغانلىقى قۇرئان كەرىم ۋە مۇتەۋاتىر ھەدىسلەرنىڭ دەلىللىرى بىلەن شۈبھىسىز ۋە كەسكىن ھالدا ئىسپاتلانغان ئىشلار دېمەكتۇر. مەسىلەن: زىنا قىلىش، ھاراق ئىچىش، ئۆسۈم يېيىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش گۇناھلار ۋە باشقىلارنىڭ سودىسىنىڭ ئۈستىگە سودا قىلىش (يەنى باشقىلارنىڭ سودىسىنى بۇزۇش)، باشقا بىرى نىكاھلىماقچى بولغان ئايالغا ئۇ ۋازكەچمەستىن نىكاھلىنىۋېلىش قاتارلىق ھەقسىزلىكلەر ھارامدۇر.

198. سوئال: ھارامنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: ھارام قىلىنغان ئىشلارنى قىلغان كىشى قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ. تەۋبە قىلىپ قايتمىسا دوزاخنىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ. ھارام ئىشلارنى تەرك ئەتكەن

كىشى ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ھارامنى ھالال سانىغان كىشى كاپىر بولىدۇ.

مەكرۇھ تەھرىمى

199. سوئال: مەكرۇھ تەھرىمى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مەكرۇھ - ياقتۇرۇلمايدىغان ئىش دېگەنلىك بولۇپ، مەكرۇھ تەھرىمى مەنئى قىلىنغانلىقى غەيرى مۇتەۋاتىر ھەدىسلەر ئارقىلىق ئىسپاتلانغان ئىشلار دېمەكتۇر. مەكرۇھ تەھرىمى ھارام تەرەپكە ئېھتىمالى كۈچلۈكرەك بولغان ئىشلاردۇر. مەسىلەن: تاھارەت ئالغاندا سۇنى ئىسراپ قىلىش ياكى نورمالدىن ئاز قوللىنىش، نامازدا تۇرغاندا كۆزنى يومۇۋېلىش ياكى ئۇياق - بۇياققا قاراش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىشلار.

مەكرۇھ تەھرىمىنى ئىشلىگەن كىشى ھارامنى ئىشلىگەندىن بىر دەرىجە تۆۋەنرەك گۇناھكار بولىدۇ. ئۇنى تەرك ئەتكەن كىشى ساۋابقا ئېرىشىدۇ. مەكرۇھ تەھرىمىنى ھالال سانىغان كىشى كاپىر بولمايدۇ. بەلكى گۇناھكار بولىدۇ.

مەكرۇھ تەنزىھى

200. سوئال: مەكرۇھ تەنزىھى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مەكرۇھ تەنزىھى — مەنئى قىلىنغانلىقى غەيرى مۇتەۋاتىر ھەدىسلەر بىلەن بېكىتىلگەن ئىشلار دېمەكتۇر. مەكرۇھ تەنزىھى ھالال تەرەپكە ئېھتىمالى كۈچلۈكرەك بولغان ئىشلاردۇر. مەسىلەن: ئاممىۋى سورۇنلارغا ۋە مەسجىدلەرگە بېرىپ تۇرىدىغان كىشىلەرنىڭ خام سامساق ۋە خام پىيازغا ئوخشاش ھىد - بۇيى يېقىمسىز نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلغىنىغا ئوخشاش ئىشلار. مەكرۇھ تەنزىھىنى ئىشلىگەن كىشى گۇناھكار بولمايدۇ. ئەمما ئۇنى تەرك ئېتىش ئەۋزەلدۇر.

مۇباھ

201. سوئال: مۇباھ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مۇباھ - ئۇنى قىلىش ياكى تەرك ئېتىش ھەر كىشىنىڭ ئۆز ئىختىيارىغا تاپشۇرۇلغان ئىشلار دېمەكتۇر. مەسىلەن: يېيىش - ئىچىش، ئولتۇرۇش - قوپۇشلارغا ئوخشاش ئىختىيارىي ئىشلار.

202. سوئال: مۇباھنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: مۇباھ بولغان ئىشلارنى ئىشلەش ياكى تەرك ئېتىش بىلەن ھېچقانداق گۇناھ ياكى ساۋاب بولمايدۇ.

مۇباھ ئىشلارنىڭ ئىبادەت قاتارىغا ئۆتۈشى

203. سوئال: قانداق قىلغاندا مۇباھ ئىشلارنى ئىبادەت قاتارىغا ئۆتكۈزگىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: مۇباھ ئىشلارنى ياخشى نىيەت بىلەن ئىبادەت قاتارىغا ئۆتكۈزگىلى

بولىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرىغانلىرىنى ئورۇنداش ۋە ئىبادەتلەردە پائالىيەتچان بولۇش نىيىتى بىلەن يېيىش ۋە ئىچىش، مېڭىنى ياخشى دەم ئالدۇرۇش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرلىرىنى تېخىمۇ ياخشى ئورۇنداش نىيىتى بىلەن ئۇخلاش ۋە تەن ساقلىقىنى ساقلاش ئارقىلىق شەرىئەت كۆرسەتمىلىرىنى ياخشى ئورۇنداش نىيىتى بىلەن تەن ھەرىكەت قىلىش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىبادەتكە ياتىدۇ ۋە بۇ ئىشلارغا ئاللاھ تائالا - ئۆز پەزلىدىن - چوقۇم ئىبادەتنىڭ ساۋابىنى بېرىدۇ.

شەرىئەت ئىستىلاھلىرىنىڭ ئىبادەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى

204. سوئال: شەرىئەت ئىستىلاھلىرىنىڭ ئەمەل-ئىبادەتلەر بىلەن مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: يۇقىرىقى شەرىئەت ئىستىلاھلىرىنىڭ ئەمەل-ئىبادەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تۆۋەنكىدەك ئىپادىلىنىدۇ:

(1) ھەر قانداق ئەمەل - ئىبادەتلەردىكى پەرز ئىسمىنى ئالغان ئىشلاردىن بىرەرسى قەستەن ياكى سەۋەنلىك(ئۇنتۇپ قالغانلىق ياكى بىلمىگەنلىك) بىلەن تەرك قىلىنسا ياكى نۇقسان بىلەن قىلىنسا، شۇ ئەمەل - ئىبادەتلەر بۇزۇلغان بولىدۇ، ئۇنى قايتىدىن ئورۇنداشقا توغرا كېلىدۇ.

مەسىلەن: نامازنىڭ پەرزلىرىدىن بولغان پائالىيەتلەردىن رۇكۇ ياكى سەجدىلەردىن بىرەرسىنىڭ تەرك قىلىنىشى بىلەن نامازنىڭ ئىناۋەتسىز بولغىنىغا ئوخشاش.

(2) ھەر قانداق ئەمەل - ئىبادەتلەردىكى ۋاجىب ئىسمىنى ئالغان ئىشلاردىن بىرەرسى تەرك قىلىنسا، بۇ ئەمەل - ئىبادەتلەر بۇزۇلمايدۇ، ئىناۋەتسىزمۇ بولمايدۇ. ئەمما ۋاجىبنى قەستەن تەرك ئەتكەن كىشىنىڭ ئىبادىتى بۇزۇلىدۇ.

مەسىلەن: ئىككى رەكئەتتىن كۆپ نامازلارنىڭ ئىككىنچى رەكئىتىدىن كېيىنكى ئولتۇرۇشنى سەۋەنلىكتىن تەرك ئەتكەن كىشىنىڭ نامازنىڭ ئاخىرىدا سەجدە سەھۋە قىلىشى بىلەن نامىزى تولۇقلانغانغا ئوخشاش. ئەمما ۋاجىبنى قەستەن تەرك ئەتكەنلىكنىڭ مىسالى: نامازنىڭ ۋاجىبلىرىدىن بولغان ھەر رەكئەتتە فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇشنىڭ قەستەن تەرك قىلىنىشى بىلەن نامازلارنىڭ بۇزۇلغىنى ۋە ئىناۋەتسىز بولغىنىغا ئوخشاش.

(3) ھەر قانداق ئەمەل - ئىبادەتلەردىكى سۈننەت نامىنى ئالغان ئىشلاردىن بىرەرسىنىڭ ياكى ھەممىسىنىڭ قەستەن ياكى سەۋەنلىكتىن تەرك قىلىنىشى بىلەن شۇ ئەمەل - ئىبادەتلەر بۇزۇلمايدۇ ۋە نۇقسان بىلەنمۇ سۈپەتلەنمەيدۇ. مەسىلەن: نامازنىڭ سۈننەتلىرىدىن بولغان ھەر رەكئەتنىڭ بېشىدا بىسمىللاھ دېيىشنىڭ تەرك قىلىنىشى بىلەن نامازنىڭ نۇقسانلىق بىلەن سۈپەتلەنمىگىنىگە ئوخشاش.

(4) ھەر قانداق ئەمەل - ئىبادەتلەردىكى مەكرۇھ دېيىلگەن ئىشلاردىن بىرەرسىنى ياكى بىردىن كۆپىنى سادىر قىلىش بىلەن شۇ ئەمەل - ئىبادەتلەرنىڭ دۇرۇسلۇقىغا تەسىر يەتمەيدۇ. مەسىلەن: پەرز نامازلاردا بىرىنچى رەكئەتكە

ئوقۇغان (فاتىھە سۈرىسىدىن باشقا) سۈرىنىڭ ئۆزىنى ئۆزۈرسىز ھالدا، ئىككىنچى رەكئەتكە ئوقۇش مەكرۇھتۇر. ئەمما ئۇنىڭ بىلەن نامازنىڭ سۈپىتىگە ۋە قوبۇل بولۇشىغا قەتئىي تەسىر يەتمەيدۇ. چۈنكى«مەكرۇھ»نىڭ مەنىسى - يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك - ياقتۇرۇلمىغان ئىش دېگەنلىك بولۇپ، ئىبادەتنى بۇزمايدۇ، سۈپىتىگىمۇ تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ.

(5) شەرت — بىرەر ئەمەلنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن مەۋجۇد بولۇشى شەرت قىلىنغان، ئەمما شۇ ئەمەلنىڭ ماھىيىتىدىن سانالمايدىغان نەرسە دېمەكتۇر. مەسىلەن: تاھارەت نامازنىڭ شەرتىدۇر. تاھارەت بولمىسا ناماز ئوقۇغىلى بولمايدۇ. بىراق تاھارەت نامازنىڭ قاتارىدىن سانالمايدۇ.

(6) جائىز — دۇرۇس يەنى قىلسا بولىدۇ، دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: ناماز ئوقۇيدىغان جايدا نىجاسەت بولسا، ئۇنى تازىلاپ، ئەسىرىنى يوقىتىش ئارقىلىق بۇ جايدا ناماز ئوقۇش جائىز دېگەنلىك «دۇرۇس» دېگەنلىكتۇر.

(7) ئەھكام- ھۆكۈمنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ بەلگىلىمىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. شەرىئەت ئەھكاملىرى دېگەنلىك دىنىنىڭ بەلگىلىمىلىرى دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: بەش ۋاخ ناماز ئوقۇشنىڭ ھۆكۈمى پەرزدۇر، دېگەنگە ئوخشاش.

پاكىزلىق ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

205. سوئال: ئىسلام دىنىدا پاكىزلىقنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى پاكلىق ۋە پاكىزلىق ئۈستىگە قۇرۇلغان بىر دىن بولۇپ، مۇسۇلمانلار 6- ئەسىردىكى چاغلاردىن بىرى تازىلىققا ئەڭ زور ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن خەلقتۇر. چۈنكى مەنىۋى كىرلاردىن تازىلىنىش ئىماننىڭ تەلەپلىرىدىن بىرى بولغىنىدەك، ھېسسىي پاكلىق بەزى ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىنغان. ئىسلام پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «پاكىزلىق ئىماننىڭ يېرىمىدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

206. سوئال: پاكىزلىق قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: پاكىزلىق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى، تاشقى پاكىزلىق، يەنە بىرى، ئىچكى پاكىزلىق.

207. سوئال: تاشقى پاكىزلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تاشقى پاكىزلىق دېگىنىمىز - بەدەننىڭ، كىيىمنىڭ، يېمەك - ئىچمەكنىڭ ۋە ناماز ئوقۇيدىغان جاينىڭ پاسكىنىلىق ۋە كىرلادىن پاكىز بولىشى دېمەكتۇر.

208. سوئال: ئىچكى پاكىزلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىچكى پاكىزلىق دېگىنىمىز - نەپسىنىڭ ۋە قەلبىنىڭ يامان غەرەز ۋە ناچار ئەخلاقلاردىن پاك بولىشى دېمەكتۇر. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ھەر ئىككى پاكىزلىققا بۇيرۇغان.

209. سوئال: تاشقى پاكىزلىققا بۇيرۇلۇشنىڭ ھېكمىتى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىنىڭ پاكلىققا ۋە پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىپ، مۇسۇلمانلارنى تازىلىققا ۋە پاكىزلىققا بۇيرۇشىدا، ئىنساننىڭ تەن ساقلىقىغا ۋە مەنىۋىيىتىگە ئىنتايىن پايدىلىق بولغان نۇرغۇنلىغان ئالىي مەقسەتلەر غايە قىلىنغان. سۇ بىلەن پاكلىنىش بەدەندىكى يېقىمسىز ھىدلارنى يوقىتىدۇ. پائالىيەتچانلىقنى ئاشۇرىدۇ. ئىبادەت ۋە دۇنيالىق ئىشلار ئۈچۈن ئىنساننىڭ ھىممىتىنى، جوشقۇنلىقىنى يېڭىلايدۇ. شۇڭا ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى پاكلىققا بۇيرۇپ، ئۇلارغا تازىلىقنى، پاكىزلىقنى پەرز قىلدى ۋە كۆپلىگەن ئىبادەتلەر ئۈچۈن پاكلىقنى شەرت قىلدى.

210. سوئال: ئىچكى پاكىزلىققا بۇيرۇلۇشنىڭ ھېكمىتى نېمە؟

جاۋاب: ئىنساننىڭ تاشقى ئەزالىرىنىڭ پاكىز بولغىنىنىڭ سىرتىدا، ئۇنىڭ قەلبى بىلەن نەپسىدىن ئىبارەت ئىچكى دۇنياسىنىڭمۇ مۇتەكەببىرلىك (ئۆزىنى چوڭ ساناش)، كۆرەلمەسلىك، دۈشمەنلىك، ئۆچلۈك-ئاداۋەت ۋە باشقا سەلبىي ئەخلاقلاردىن پاك - پاكىز بولغان ھالدا، بىر پۈتۈن پاكلىق ئىچىدە، ئاللاھ تائالانىڭ ھوزۇرىغا يۈزلىنىشى ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ نېمىتىگە ۋە رەھمىتىگە ئېرىشىشى

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئۇچۇن ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ئىچكى ۋە تاشقى پاكلىقلارغا ئەمر قىلغان.

211. سوئال: پاسكىنىلىقلار ۋە كىرلاردىن نېمە بىلەن پاكلىنىش كېرەك؟

جاۋاب: ھەر قانداق كىر ۋە پاسكىنىلىقلاردىن سۇ بىلەن يۇيۇپ پاكلىنىش كېرەك. چۈنكى پاكلىغۇچى ماددىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى سۇدۇر. سۇ ئەسلىدىكى ئۆز تەبىئىتىنى يوقىتىپ قويۇشى بىلەنلا پاكلاش خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان بولىدۇ.

پاكلىنىشقا بولىدىغان سۇلارنىڭ تۈرلىرى

212. سوئال: قانچە تۈرلۈك سۇ بار؟

جاۋاب: سۇ 4 تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ھېچنەرسە ئارىلاشمىغان تەبىئىي سۇ. مۇنداق سۇ مۇتلەق پاكتۇر ۋە پاكلاش خاراكتېرىگە ئىگە سۇدۇر. ئەمما دەرەختىن ياكى مېۋىدىن چىقىرىلغان سۇ گەرچە پاكىز بولسىمۇ، ئۇنى تاھارەت ۋە باشقا پاكلاش ئىشلىرىغا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

(2) چېلەك، تۇڭ ۋە كوزىلارغا قاچىلانغان سۇلاردىن مۈشۈك ئىچىپ قويغان سۇ. مۇنداق سۇ پاكتۇر، بىراق تاھارەت ۋە باشقا پاكلىنىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىش مەكرۇھتۇر.

(3) مىقدارى ئاز بولۇپ، ئۇنىڭغا پاسكىنا نەرسىلەر چۈشۈپ كەتكەن ياكى جانلىقلار چۈشۈپ ئۆلگەن تۇرغۇن سۇ. مۇنداق سۇنى تاھارەت ۋە باشقا پاكلىنىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىشكە قەتئىي بولمايدۇ.

(4) پاكلىقى شۈبھىلىك بولغان سۇ بولۇپ، ئۇ ئىشەك ياكى خېچىر ئىچىپ قويغان سۇ. مۇنداق سۇنى مەجبۇر بولۇپ قالغان شارائىتنىڭ سىرتىدا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

213. سوئال: پاكلاش ۋە پاكلىنىش ئۈچۈن قانداق سۇنى ئىشلىتىش كېرەك؟

جاۋاب: تاھارەت ئېلىش ياكى غۇسلى قىلىش ئارقىلىق پاكلىنىشقا ۋە كىيىملەرنى يۇيۇپ تازىلاشقا، شۇنداقلا ئىچىشكە بولىدىغان سۇلار تۆۋەندىكى 8 خىل سۇدۇر:

(1) يامغۇر سۈيى

(2) دېڭىز، دەريا، ئېرىق، ئۆستەڭ سۇلىرى

(3) قۇدۇق سۈيى

(4) بۇلاق سۈيى

(5) قار ۋە مۇزدىن ئېرىگەن سۇ

(6) كۆل سۈيى

(7) تۇرۇبىدىن كەلگەن پاكىز سۇ

(8) زەمزەم سۈيى.

يۇقىرىقى 8 خىل سۇنىڭ رەڭگى ياكى تەمى ياكى پۇرىقى ئۆزگەرمىگەن بولۇش شەرتى بىلەن، بۇ سۇلارنى پۈتۈن تازىلىقلار ۋە ئىچىش ئۈچۈن قوللىنىشقا بولىدۇ. ئەگەر سۇنىڭ تەمى ياكى رەڭگى ياكى ھىدى ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى تەبىئىتىدىن ئۆزگىرىپ كەتكەن بولسا، مۇنداق سۇنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

شۈبھىلىك سۇلار ھەققىدىكى مەسىلىلەر

214. سوئال: باشقا پاكىز نەرسىلەر ئارىلىشىپ قالغان سۇنى ئىشلىتىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: سۇت ۋە زەپەگە ئوخشاش پاكىز نەرسىلەر ئارىلىشىپ قېلىش تۈپەيلى مەزكۇر ئۈچ خىل سۈپىتىدىن بىرەرسى ئۆزگىرىپ قالغان سۇنى ئىشلىتىشكە ۋە ئىچىشكە بولىدۇ. ئەمما ئارىلاشقان نەرسە سۇنىڭ تەبىئىتىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن ياكى سۇنىڭ ھەجمىدىن كۆپ بولغاندا، مۇنداق سۇنى پاكىزلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

215. سوئال: مىقدارى ئاز بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھايۋانلار ئىچىپ قويغان تۇرغۇن سۇنى ئىشلىتىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: مىقدارى ئاز بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھايۋانلار ئىچىپ قويغان تۇرغۇن سۇلارنىڭ ھۆكۈمى تۆۋەندىكىدەك تۆت تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) ئاتقا ئوخشاش گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلار ئىچىپ قويغان سۇ پاكتۇر. ئۇنى ئىچىش ياكى ئۇنىڭ بىلەن يۇيۇنۇش ياكى كىيىملەرنى يۇيۇپ تازىلاش قاتارلىق ئېھتىياجلار ئۈچۈن قوللىنىشقا بولىدۇ.

(2) ئىت ياكى چوشقا ياكى يىرتقۇچلار ئىچىپ قويغان سۇ نىجىستۇر. ئۇنى قوللىنىشقا قەتئىي بولمايدۇ.

(3) مۆشۈك ياكى قويۇپ بېرىپ بېقىلغان توخۇ ياكى گۆش يەيدىغان ئۇچارلىقلار ئىچىپ قويغان سۇ پاكتۇر. بىراق باشقا سۇ بولغان يەردە، بۇنى ئىشلىتىش مەكرۇھتۇر.

(4) ئېشەك ياكى خېچىر ئىچىپ قويغان سۇ پاكلىقى شۈبھىلىك سۇدۇر. باشقا سۇ تېپىلمىغان شارائىتلاردا، بۇ سۇنى تاھارەتكە قوللىنىشقا بولىدۇ. بىراق بۇ سۇ بىلەن ئالغان تاھارەتنىڭ ئۈستىگە تەيەممۇم قىلىپ ناماز ئوقۇش لازىم كېلىدۇ.

216. سوئال: مىقدارى ئاز سۇ دېگەن قانداق سۇ؟

جاۋاب: سۇ مىقدارىنىڭ ئاز ياكى كۆپلىكى مۇنداق ئۆلچىنىدۇ: تۆت بۇرجەكلىك بىر كۆلنىڭ چوڭقۇرلىقى 46 سانتىمېتىردىن، تۆت تەرىپىنىڭ ھەر بىر تەرىپىنىڭ ئۇزۇنلىقى ئاز دېگەندە 4 مېتىر، 6 سانتىمېتىردىن كەلمىسە ياكى كۆل يۇمىلاق بولۇپ، ئەتراپىنىڭ ئومۇمىي ئايلانمىسى 24 مېتىر، 24 سانتىمېتىردىن كەم بولسا، مۇنداق سۇ «مىقدارى ئاز سۇ» دېيىلىدۇ. بۇنداق مىقدارى ئاز سۇغا چۈشكەن نىجاسەتنىڭ ئەسىرى كۆرۈلسۇن ياكى كۆرۈلمىسۇن، ئۇ پاسكىنا سۇدۇر.

ئىستىنجا ۋە ئىستىبرا ھەققىدىكى مەسىلىلەر

217. سوئال: ئىستىنجا دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىستىنجا - تەرەت قىلىدىغان ئورگانلارنى يۇيۇپ تازىلاش دېمەكتۇر.

218. سوئال: ئىستىنجا قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىستىنجا قىلىش ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىنسانىنىڭ ئالدى ۋە كەينىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەت قىلىش ئورگىنىدىن چىققان نەرسىلەر بۇ ئىككى ئورگاندىن بەدەننىڭ باشقا جايلىرىغا تەگمىگەن بولسا، تەرەت ئورگىنىنى قەغەز، چالما ياكى تۇپراق بىلەن قۇرۇقداش يېتەرلىكتۇر. ئەمما ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇ بىلەن ئىستىنجا قىلىش سۈننەتتۇر.

(2) ئىككى ئورگاندىن چىققان نەرسىلەر بىر تەڭگە مىقدارىدا بەدەننىڭ باشقا جايلىرىغا تەككەن بولسا، بۇ ھالەتتە ئۇ يەرنى قەغەز ياكى چالما بىلەن تازىلىغاندىن تاشقىرى، سۇ بىلەن يۇيۇپ ئىستىنجا قىلىش ئارقىلىق ئۇنى پاكلاش ۋاجىبتۇر.

(3) بەدەنگە تەككەن پاسكىنىلىق بىر تەڭگە مىقدارىدىن كۆپرەك بولسا، بۇ ھالەتتە سۇ بىلەن ئىستىنجا قىلىش پەرز بولىدۇ. ئىستىنجا قىلىشتا سول قول ئىشلىتىلىدۇ.

219. سوئال: ھەر قېتىم تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن ئىستىنجا قىلىش شەرتمۇ؟

جاۋاب: كىچىك ۋە چوڭ تەرەت قىلغان ئادەم تاھارەت ئالماقچى بولغىنىدا، يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن بويىچە ئىستىنجا قىلىشى شەرتتۇر. ئەمما ئۇخلىغانلىق ياكى يەل چىقارغانلىق ياكى بەدەننىڭ تەرەت ئورگانلىرىدىن باشقا قايسىبىر يېرىدىن قان، يىرىڭ ۋە سېرىق سۇ چىققانلىق تۈپەيلى تاھارىتى سۇنغان كىشى ئۈچۈن ئىستىنجا قىلىش لازىم ئەمەسلىكىدە پۈتۈن فىقھشۇناس ئالىملار بىردەك ئىتتىپاقتۇر. چۈنكى ئىستىنجا پەقەت ئىككى تەرەت ئورگىنىنى تازىلاش ئۈچۈنلا بۇيرۇلغان.

220. سوئال: ئىستىنجا قىلغاندا قانداق نەرسىلەرنى ئىشلىتىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىستىنجا قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان ماددىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى سۇدۇر. سۇدىن ياخشى پاكلايدىغان ماددا يوقتۇر. سۇ بىلەن ئىستىنجا قىلىشقا ئىمكانىيەت بولمىغاندا، چالما، تاش، رەخت پارچىسى، قەغەز ۋە ئامالسىز قالغاندا ياغاچ ۋە ئوتۇن قاتارلىق ماددىلارنىڭ قايسىبىرى بىلەن ئىستىنجا قىلىشقا بولىدۇ. ئىستىنجا قىلماقچى بولغاندا، ئادەم كۆرمەيدىغان مەخسۇس خالىي جاينى تاللاپ، ئىستىنجانى شۇ يەردە قىلىش لازىم. ئەۋرەت جايلارنى كىشىلەرگە كۆرسىتىشكە بولمايدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىش ھارامدۇر.

221. سوئال: ئىستىنجا قىلغاندا قانداق نەرسىلەرنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ؟

جاۋاب: خىش، كۆمۈر، تۆمۈر، ئەينەك، ھاك، ئىنسان ياكى ھايۋانلار يەيدىغان تائام قاتارلىقلارنىڭ قايسىبىرىنى ئىستىنجا قىلىشتا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

222. سوئال: گېزىت – ژۇرناللارنىڭ ۋە كىتابلارنىڭ ۋاراقلىرى بىلەن ئىستىنجا قىلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئەرەب ھەرپى بىلەن يېزىلغان كىتاب، ژۇرنال ۋە گېزىتلەرنىڭ ۋاراقلىرىنى ئىستىنجادا قوللىنىشقا بولمايدۇ. ئەمما ئەرەب ھەرپى بىلەن ئەمەس، بەلكى لاتىن، رۇس، خىتاي ۋە باشقا ھەرپلەر بىلەن يېزىلغان، دىنىي بولمىغان كىتاب، ژۇرنال ۋە گېزىتلەرنى ئىستىنجادا قوللىنىشقا بولىدۇ.

223. سوئال: ئىستىبرا دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىستىبرا -تاھارەت ئېلىشتىن ئاۋۋال جىنسىي ئورگاندىن كەلگەن سۈيدۈكنىڭ قالدۇقلىرىدىن تولۇق پاكلىنىش دېمەكتۇر. قايسى ئۇسۇل بىلەن بولمىسۇن سۈيدۈك تۈرۈبىسىدىن سىزىپ كېلىدىغان سۈيدۈك قالدۇقلىرىدىن تولۇق پاكلىنىش پەرزدۇر. سۈيدۈكنىڭ قالدۇقلىرىدىن تولۇق خالاس بولماي تۇرۇپ تاھارەتكە باشلاشقا بولمايدۇ.

ھاجەتخانىغا كىرىش ۋە چىقىش ئەدەپلىرى

224. سوئال: ھاجەتخانىغا كىرىشنىڭ ئەدەپلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھاجەتخانىغا كىرىشنىڭ ئەدەپلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ھاجەتخانىغا كىرىشتىن ئاۋۋال: «ئەئۇزۇ بىللاھى مىنەششەيتانىر رەجىيم (ئاللاھقا سېغىنىپ قوغلاندى شەيتاننىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن)» دېيىش، ئاندىن ھاجەتخانىغا كىرىشتە: ﴿ئى ئاللاھ! ساڭا سېغىنىپ ئەركەك - چىشى شەيتانلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن پاناھ تىلەيمەن﴾ دېگەن دۇئانى ئوقۇش.

(2) ھاجەتخانىغا كىرىشتىن ئاۋۋال ئىشتاننىڭ پاچىقىنى تۈرۈش.

(3) ھاجەتخانىغا كىرىشتە پۇتىغا ئاياق كىيىپ كىرىش ۋە يېنىدا ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىم – سۈپەتلىرى ياكى قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى يېزىلغان نەرسىلەر بولسا ئېلىۋېتىش.

(4) ھاجەتخانىدا ئولتۇرغاندا سول تەرەپكە تايىنىپ ئولتۇرۇش ۋە ئېھتىياجسىز سۆزلىمەسلىك.

(5) ھاجەتخانىدا سول قولنى ئىشلىتىش.

(6) ئارىدا توسالغۇ بولمىغان ئوچۇق دالالاردا قىبلە تەرەپكە ئالدىنى ياكى كەينىنى قىلىپ تۇرۇپ ھاجەت قىلماسلىق.

(7) سۇغا، يول ئۈستىگە، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئاستىغا ھاجەت قىلماسلىق. شۇنىڭدەك شامالغا قاراپ ھاجەت قىلماسلىق.

(8) ئۆزرىسىز ئۆرە تۇرۇپ تەرەت قىلماسلىق.

(9) ھاجەتخانىدىن چىقىشتا ئوڭ پۇت بىلەن چىقىش.

(10) ھاجەتخانىدىن چىقىشتا: «ئى ئاللاھ! گۇناھلىرىمنى كەچۈرگەيسەن، مەندىن زىيان - زەخمەتنى كۆتۈرىۋەتكەن ۋە مېنى سالامەت قىلغان ئاللاھقا مەدھىيە ئوقۇيمەن»[1] دېگەن دۇئانى ئوقۇش.

يۇقىرىقىلار ھاجەتخانىغا كىرىش ۋە چىقىشنىڭ ئەدەبلىرى بولۇپ، شۇ بويىچە ئىش كۆرۈش سۈننەت ۋە ئەدەپتۇر. ئەمما بۇلارغا رىئايە قىلمىغان كىشى گۇناھكار بولمايدۇ.

---

(1) بۇخارىي رىۋايىتى.

نىجاسەتنىڭ تۈرلىرى ۋە پاكلىنىش ئۇسۇلى

225. سوئال: نىجاسەت (پاسكىنىلىق) قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: نىجاسەت ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى، ئېغىر نىجاسەت، يەنە بىرى، يېنىك نىجاسەتتۇر.

226. سوئال: ئېغىر نىجاسەتلەر دېگەن قايسىلار؟

جاۋاب: ئېغىر نىجاسەتلەر: قان، يىرىڭ، ھارام بولغان مالنىڭ گۆشى ۋە تېرىسى، گۆشى يېيىلمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ سۈيدۈكى، ئىتنىڭ، چوشقىنىڭ ۋە يىرتقۇچلارنىڭ سۈيدۈكى، تەرىتى ۋە شالۇكلىرى، توخۇ، ئۆردەك، غاز قاتارلىقلارنىڭ مايىقلىرى ۋە ئىنسانىنىڭ بەدىنىدىن چىقىشى بىلەن تاھارەتنى بۇزىدىغان ھەرقانداق نەرسىلەر، مەسىلەن: كىچىك - چوڭ تەرەت، قان، يىرىڭ، مەزى (جىنسى ھەۋەس قوزغالغاندا ئېتىلماي چىقىدىغان، سپېرمىغا ئوخشاپ كېتىدىغان سۇ)، ۋەدى (گاھىدا كىچىك تەرەتتىن كېيىن چىقىدىغان دۇغا، ئاق سۇ) قاتارلىقلار.

227. سوئال: يېنىك نىجاسەتلەر دېگەن قايسىلار؟

جاۋاب: يېنىك نىجاسەتلەر: ئات ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلارنىڭ مايىقلىرى، سۈيدۈكلىرى، ئۇچارلىقلارنىڭ مايىقلىرى قاتارلىقلاردۇر.

228. سوئال: نامازدا قانچىلىك نىجاسەت كەچۈرۈم قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئېغىر نىجاسەتلەردىن بىر تەڭگە مىقدارى (3.17 گرام)غا، يېنىك نىجاسەتلەردىن كىيىمنىڭ ياكى بەدەننىڭ تۆتتىن بىرىگە يەتمىگىنى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. بۇ ئورۇندىكى كەچۈرۈم قىلىنىشنىڭ مەنىسى شۇكى، ناماز ئوقۇغان كىشى بەدىنى ياكى كىيىمىدىكى يۇقىرىقى مىقداردىن ئاز نىجاسەتنى كۆرمىگەنلىكتىن ئۇنىڭ بىلەن ناماز ئوقۇغان بولسا، ئۇ كىشىنىڭ بۇ نىجاسەتلەر بىلەن ئوقۇغان نامىزى ئادا تاپقان بولىدۇ. ئەگەر ناماز ئوقۇغان كىشى يۇقىرىقى مىقداردىن ئاز نىجاسەت بولسىمۇ، ئۇنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئۆزرىسىز ھالدا ئۇنىڭدىن تازىلانماي تۇرۇپ ناماز ئوقۇغان بولسا، ئۇنىڭ نامىزى دۇرۇس ئەمەس. نىجاسەتلەردىن پاكلىنىپ نامازنى قايتا ئوقۇشى لازىم كېلىدۇ.

229. سوئال: نىجاسەتلەرنى قانداق تازىلاش كېرەك؟

جاۋاب: نىجاسەتلەرنى تازىلاش ئۇسۇلى تۆۋەندىكىچە بولىدۇ:

(1) قان، يىرىڭ ۋە چوڭ تەرەتكە ئوخشاش كۆرگىلى بولىدىغان نىجاسەتلەر بىلەن پاسكىنا بولغان نەرسىلەر نىجاسەتنىڭ ئۆزىنى سۇ بىلەن يۇيۇپ يوقىتىش ئارقىلىق پاكلىنىدۇ. يۇيۇلغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ ئەسىرىنىڭ قېلىشى ئۇنىڭ پاكلىقىغا تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. مەسىلەن: قانغا بويالغان كىيىمنى يۇيۇپ تازىلىغاندىن كېيىن، قاننىڭ ئەسىرىدىن قالغان سېرىق رەڭ كىيىمدىن يوقالمىغان بولسىمۇ، ئۇ كىيىم پاسكىنا دېيىلمەيدۇ، بەلكى پاكتۇر.

(2) سۈيدۈك ۋە باشقىلارغا ئوخشاش قۇرۇپ قالسا كۆرگىلى بولمايدىغان

نىجاسەتلەر بىلەن نىجىس بولغان نەرسىلەر ئاز دېگەندە ئۈچ قېتىم يۇيۇش ۋە ھەر قېتىم يۇغاندا ئۇنى سىقىش بىلەن پاكلىنىدۇ.

(3) قانداقلا بىر نىجاسەت بىلەن پاسكىنا بولغان زېمىندىن نىجاسەتنىڭ ئەسىرىنى يوقىتىش بىلەن بۇ زېمىن پاك بولغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىدە ناماز ئوقۇشقا بولىدۇ. بىراق ئۇ جايدا تەيەممۇم قىلىشقا بولمايدۇ.

(4) قانداقلا بىر نىجاسەت بولمىسۇن، ئۇ ئۆز ئەسلىدىن ئۆزگىرىشى بىلەن پاك بولغان بولىدۇ. مەسىلەن: ھايۋانلارنىڭ سۆيدۈكلىرىنىڭ قۇرۇپ تۇزغا ئايلانغىنىغا، ھايۋانلار ۋە ئىنسانلارنىڭ چوڭ تەرەتلىرىنىڭ كۆيدۈرۈلۈش بىلەن كۈلگە ئايلانغىنىغا ئوخشاش. تۇز بىلەن كۈل پاك ماددىلاردۇر.

(5) ئىت ۋە چوشقىنىڭ نىجاسەتلىرى بىر قېتىم تۇپراق بىلەن، ئالتە قېتىم سۇ بىلەن جەمئى يەتتە قېتىم يۇيۇش ئارقىلىق پاكلىنىدۇ. بۇ مەسىلە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسى بىلەن سابىت بولغان. چۈنكى تۇپراق تەركىبىدە مىكروبلارنى ئۆلتۈرۈش كۈچىگە ئىگە ماددا بار بولغانلىقتىن، قاچىنى تۇپراق بىلەن بىر قېتىم سۈرتۈش ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئىتنىڭ شالۇسىدىن يۇققان مىكروبلار ئۆلىدۇ. سۇ بىلەن يەنە ئالتە قېتىم يۇيۇش ئارقىلىق قاچىدا مىكروبنىڭ ئەسىرى قالمىغان بولىدۇ. چوشقىمۇ شۇنداق. بەلكى چوشقا ئىتتىن نەچچە ھەسسە پاسكىنا ھايۋاندۇر.

(6) ئانىسىنىڭ سۈتى بىلەنلا غىزالىنىدىغان، تېخى تاماق يېگۈچى بولمىغان ئوغۇل بوۋاقنىڭ سۈيدۈكى يۇقۇپ قالغان كىيىمنىڭ ئۈستىگە سۇ تۆكۈش بىلەن كىيىم پاك بولىدۇ. قىز بوۋاقنىڭ سۈيدۈكى يۇققان كىيىم سۇ بىلەن يۇيۇش ئارقىلىقلا پاك بولىدۇ. ئەمما ھەر ئىككىسىنىڭ تەرىتى تېگىپ قالغان نەرسىلەر پەقەت سۇ بىلەن يۇيۇش ئارقىلىقلا پاكلىنىدۇ.

ئىسپېرما ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

230. سوئال: ئىسپېرما (مەنىي) پاكىزىمۇ ياكى پاسكىنىمۇ؟

جاۋاب: ئىسلام ئۆلىمالىرى سپېرمىنىڭ پاكىزلىقى ياكى پاسكىنىلىق مەسىلىسىدە ئىختىلاپقا چۈشۈپ ئۈچ مەزھەبكە بۆلۈنگەن.

بىرىنچى مەزھەب: ئىنساننىڭ سپېرمىسىنى پاكىز، بىراق يىرگىنىشلىك نەرسىدۇر، دېگۈچىلەر بولۇپ، ئۇلار: ساھابىلاردىن ئائىشە[1]، سەئد ئىبنى ئەبۇ

---

(1) ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىرىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىزى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ۋە ئەڭ كاتتا ئالىمە، ساھابىلارنىڭ ئالىملىرىمۇ كۆپلىگەن دىنىي مەسىلىلەردە، ھەزرىتى ئائىشەگە مۇراجىئەت قىلاتتى ۋە ئۇنىڭدىن ئۆگىنەتتى.

ۋەققاس، ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر (1)، مەزھەب پېشىۋالىرىدىن ئىمام شافىئىي، ئىسھاق، داۋۇد، ئىبنى مۇنزىر قاتارلىق كاتتا ئۆلىمالاردۇر. ئۇلار ئىسپېرما پاسكىنا ئەمەس، پەقەت ئادەم يىرگىنىدىغان بەلغەم ۋە تۈكۈرۈككە ئوخشاشلا نەرسە دەپ قارايدۇ. بۇلار ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كىيىمىگە يۇقۇپ قالغان سپېرمىنى ئۇۋۇلاپ ئەسىرىنى يوق قىلاتتىم، ئاندىن شۇ كىيىم بىلەن ناماز ئوقۇيتتى»(2) دېگەن ھەدىسى بىلەن ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەرنىڭ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسپېرما يۇقۇپ قالغان كىيىم توغرۇلۇق سورىلىۋىدى، "ئۇ پەقەت بەلغەم ۋە تۈكۈرۈكنىڭ ئورنىدىكى نەرسە. ئۇنى ياغلىق ياكى لاتا بىلەن ئېپىتىۋەتسەڭ بولىدۇ"دېدى»(3) دېگەن ھەدىسىنى دەلىل قىلىدىغان. شۇڭا بۇ مەزھەبكە كۆرە، ئىسپېرما ھۆللۈك ھالىتىدە يۇيۇلىدۇ، قۇرۇپ قالغان بولسا، ئۇۋۇلاپ ئەسىرىنى يوق قىلىۋەتسە بولىدۇ. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا يەنە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كىيىمىگە يۇققان ئىسپېرما ئەگەر قۇرۇپ قالغان بولسا، ئۇنى ئۇۋۇلاپ ئەسىرىنى يوق قىلىش بىلەن، ھۆل ھالىتىدە بولسا يۇيۇش بىلەن تازىلايتتىم»(4) دېگەن.

ئىككىنچى مەزھەب: ئىنساننىڭ سپېرمىسى خۇددى سۈيدۈككە ئوخشاشلا پاسكىنا نەرسە، ئۇنى ھۆل ۋە قۇرۇق قانداقلا ھالەتتە بولمىسۇن، سۇ بىلەن يۇيۇپ تازىلاش لازىم كېلىدۇ، دېگۈچىلەر بولۇپ، ئۇلار: مەزھەب پېشىۋالىرىدىن ئىمام مالىك، ئەۋزائىي، سەۋرىي قاتارلىق ئالىملاردۇر. بۇلار ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىيىمىگە يۇققان سپېرمىنى يۇياتتى»(5) دېگەن ھەدىسىنى دەلىل قىلغان. ئەمەلىيەتتە بۇ ھەدىس سپېرمىنى پاسكىنا دېيىشكە دەلىل بولالمايدۇ. چۈنكى بەلغەمگە ئوخشىغان پاسكىنا ئەمەس نەرسىلەر يۇقۇپ قالغان ياكى مېۋىنىڭ سۈيى تۆكۈلۈپ كەتكەن كىيىمنىمۇ يۇيۇشقا توغرا كېلىدۇ ئەمەسمۇ؟ ئادەتتە كىيىم كىرلىشىپ قالسىمۇ يۇيۇپ تۇرىمىز. بىر نەرسىنى يۇغانلىق ئۇنىڭ پاسكىنىلىقىنى ئىپادىلىمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

ئۈچىنچى مەزھەب: ئىنساننىڭ سپېرمىسى پاسكىنا، بىراق ئۇنى قۇرۇپ قالغان بولسا ئۇۋۇلاپ ئۇنىڭ كىيىمدىكى ئەسىرىنى يوق قىلىۋەتسە، كىيىم پاك بولىدىغان

---

(1) ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر-ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ ئوغلى بولۇپ، ساھابىلارنىڭ ھەممە بىردەك ئېتىراپ قىلغان كاتتا ئۆلىماسى، ھەمىشە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا بولغان ۋە ئۇنىڭ ئالىم بولۇشى ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەخسۇس دۇئاسىنى ئالغان زات.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(4) دار قۇتنىي ۋە بەززاز رىۋايىتى.

(5) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

نەرسە دېگۈچىلەر بولۇپ، ئۇلار ئەبۇ ھەنىفە باشچىلىقىدىكى ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ ئۆلىمالىرىدۇر.

ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى سپېرمىنىڭ پاكىز ئىكەنلىكىگە ئىتتىپاقلاشقان بولسىمۇ، سپېرمىنى ئىچىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى تەكىتلىگەن.

ئىسپېرما يۇقۇپ قالغان كىيىم بىلەن ناماز ئوقۇش مەسىلىسى

231. سوئال: ئىسپېرما يۇقۇپ قالغان كىيىم بىلەن ناماز ئوقۇسا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرى بۇ مەسىلىدە تۆۋەندىكىدەك ئىختىلاپلاشقان:

(1) كىيىم پاكى بەدەنگە يۇقۇپ قالغان سپېرمىنى يۇيۇۋېتىش ئەۋزەل. ئەمما يۇيۇۋەتمىسىمۇ ھېچ ۋەقەسى يوق. بىراۋ ئۇنتۇپ قالغان پاكى ئىپسدە بار تۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن ناماز ئوقۇسىمۇ، ئۇنىڭ نامىزى دۇرۇس بولىدۇ. بۇ شافىئىي، مالىكىي، زاھىرىي مەزھەبلىرىنىڭ رەيى.

(2) ئىسپېرما ھۆل ھالىتىدە يۇيۇلىدۇ، ئەگەر قۇرۇپ قالغان بولسا ئۇۋۇلاپ ئەسىرى يوق قىلىنىدۇ. بۇ ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ ۋە ھەنبەلىي مەزھەبىنىڭ بەزى ئۆلىمالىرىنىڭ رەيى.

(3) ئىسپېرما يۇقۇپ قالغان كىيىم پاكى بەدەننى مەيلى قۇرۇپ قالغان بولسۇن، مەيلى ھۆل بولسۇن، سۇ بىلەن يۇيۇپ پاكىزلاش پەرزدۇر. پاكىزلىماستىن ئوقۇلغان نامازنى قايتا ئوقۇش لازىم كېلىدۇ. بۇ مالىكىي مەزھەبىنىڭ رەيى.

بۇ مەسىلىدە، شافىئى، مالىكىي ۋە زاھىرىي مەزھەبلىرىنىڭ رەيىنى ھازىرقى زامانىنىڭ كۆپ ساندىكى ئۆلىمالىرى مۇۋاپىق دەپ قارايدۇ.

ھايۋانلارنىڭ سپېرمىسى

ھايۋانلارنىڭ سپېرمىسىنىڭ پاكىزلىقى ياكى پاسكىنىلىقى توغرۇلۇق ئىسلام ئۆلىمالىرى ئۈچ مەزھەبكە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئىمام نەۋەۋىي بۇنى مۇنداق بايان قىلغان:

(1) ئىت بىلەن چوشقىدىن باشقا پۈتۈن ھايۋانلارنىڭ سپېرمىسى پاكىزدۇر. بۇ ئادەمنىڭ سپېرمىسىگە ۋە تۇخۇمغا قىياس قىلىنغان ھۆكۈم.

(2) جىمى ھايۋانلارنىڭ سپېرمىسى پاسكىنا.

(3) گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلارنىڭ سپېرمىسى پاكىز، گۆشى يېيىلمەيدىغان ھايۋاننىڭ سپېرمىسى پاسكىنىدۇر[1].

---

(1) ئىمام نەۋەۋىينىڭ«ئەل مەجمۇئ»ناملىق ئەسىرىدىن.

تاھارەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

232. سوئال: تاھارەت قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟
جاۋاب: تاھارەت ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ.
(1) ناماز ئوقۇش، قۇرئاندىن سەجدە ئايىتىنى تىلاۋەت قىلغاندا سەجدە قىلىش، قۇرئاننى تۇتۇش ئۈچۈن تاھارەت ئېلىش پەرزدۇر.
(2) كەبىنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن تاھارەت ئېلىش ۋاجىبتۇر.
(3) تاھارەت بىلەن يېتىش ئۈچۈن تاھارەت ئېلىش سۈننەتتۇر.

تاھارەتنىڭ پەرزلىرى ۋە سۈننەتلىرى

233. سوئال: تاھارەتنىڭ پەرزلىرى قانچە؟
جاۋاب: تاھارەتنىڭ پەرزلىرى تۆت بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) يۈزنىڭ چاچ ئۈنگەن يېرىدىن باشلاپ زاڭاقنىڭ ئاستىغىچە ۋە ئىككى قۇلاقنىڭ يۇمشاقلىرىغىچە بولغان جايلىرىنى يۇيۇش.
(2) ئىككى قولنى جەينەكلىرى بىلەن قوشۇپ يۇيۇش.
(3) ئىككى پۇتنى ئوشۇقلىرى بىلەن قوشۇپ يۇيۇش.
(4) باشنىڭ تۆتتىن بىرىگە مەسھى قىلىش (سۇ بىلەن سىلاش).

234. سوئال: تاھارەتنىڭ سۈننەتلىرى قانچە؟
جاۋاب: تاھارەتنىڭ سۈننەتلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) تاھارەت ئېلىشنى نىيەت قىلىش.
(2) تاھارەتنى«بىسمىللاھ» بىلەن باشلاش.
(3) ئىككى قولنى بىلەكلىرىگىچە يۇيۇش.
(4) چىشلارنى مىسۋاك بىلەن، مىسۋاك بولمىسا بارماق بىلەن تازىلاش.
(5) ئېغىزغا ئۈچ قېتىم سۇ ئېلىپ چايقاش.
(6) بۇرۇنغا ئۈچ قېتىم سۇ ئېلىپ تازىلاش.
(7) بارماقلارنىڭ ئارىسىنى سۇ بىلەن سىلاپ يۇيۇش.
(8)ھەر ئەزانى ئۈچ قېتىمدىن يۇيۇش.
(9) ئىككى قۇلاققا مەسھى قىلىش.
(10) تاھارەتنى تەرتىب بىلەن ئېلىش.
(11) ئەزالارنى يۇيۇشتا ئوڭ تەرەپتىن باشلاش. مەسىلەن: ئاۋۋال ئوڭ قولنى ئاندىن سول قولنى يۇغانغا ئوخشاش.
(12) گەدەنگە مەسھى قىلىش.
(13) ساقىلى بار كىشىنىڭ ساقىلىنىڭ ئارىلىرىنى سۇ بىلەن سىلىشى.
(14) ھەر ئەزانى يۇيۇشتا ئۇۋۇلاپ پاكىز يۇيۇش.
(15) باشنىڭ ھەممىنى بىر قېتىم مەسھى قىلىش.

(16) تاھارەتتە يۇيۇلىدىغان ئەزالارنى يۇيۇشتا ئارقا – ئارقىدىن يۇيۇش.

(17) روزا تۇتمىغان ۋاقىتلاردا، ئېغىزغا سۇ ئالغاندا، سۇنى گالغا يەتكۈزۈپ غارغار قىلىش، بۇرۇنغا سۇ ئالغاندا، سۇنى دىماققا يەتكۈزۈپ مەزمەزە قىلىش. ئەمما روزا تۇتقان ۋاقىتلاردا سۇنىڭ گالدىن ئۆتۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن سۇنى ئېغىز بىلەن بۇرۇنغا دىققەت بىلەن ئېلىش.

235. سوئال: تاھارەتتىكى مەكرۇھلار قايسىلار؟

جاۋاب: تاھارەت ئېلىشتا مەكرۇھ بولىدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىچە:

(1) سۇنى ھەددىدىن ئارتۇق ئىشلىتىپ ئۇنى ئىسراپ قىلىش.

(2) سۇنى تاھارەتكە نوقسان يەتكۈزىدىغان دەرىجىدە بەك ئاز قوللىنىش.

(3) يۈزنى يۇغاندا سۇ بىلەن يۈزگە ئۇرۇش.

(4) تاھارەت ئېلىۋاتقاندا دۇنيالىق سۆزلەرنى دېيىشىش.

(5) تاھارەت ئېلىۋاتقاندا ئۆزۈرسىز باشقىلاردىن تاھارەتكە ياردەم سوراش.

(6) بىر قېتىم قىلىدىغان مەسھىنى يېڭى سۇ بىلەن بىر قېتىمدىن ئارتۇق قىلىش.

تاھارەت ئېلىشنىڭ قائىدە- تەرتىبى

236. سوئال: تاھارەتنى قانداق ئېلىش كېرەك؟

جاۋاب: تاھارەتنى تۆۋەندىكىدەك ئېلىش كېرەك:

(1) كۆڭلىمىزدە تاھارەت ئېلىشنى نىيەت قىلىمىز.

(2) ﴿بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىيم﴾ دەيمىز.

(3) قولىمىزنى ئۈچ قېتىم پاكىز يۇيىمىز. قوللارنى يۇغاندا بارماقلىرىمىزنىڭ ئارىسىنى ئارىلاپ پاكىز يۇيىمىز.

(4) ئوڭ قولىمىز بىلەن ئېغىزىمىزغا ئۈچ قېتىم سۇ ئېلىپ چايقايمىز. مىسۋاك بولسا ئۇنىڭ بىلەن، مىسۋاك بولمىسا بارمىقىمىز بىلەن چىشلىرىمىزنى تازىلايمىز.

(5) بۇرنىمىزغا ئۈچ قېتىم ئوڭ قولىمىز بىلەن سۇ ئېلىپ، سول قولىمىز بىلەن تازىلايمىز.

(6) يۈزىمىزنى پىشانىمىزنىڭ چاچ ئۈنۈپ توختىغان يېرىدىن زاڭاقنىڭ ئاستىغىچە ۋە ئوڭ قۇلاقنىڭ يۇمشىقىدىن سول قۇلاقنىڭ يۇمشىقىغىچە ھەممىنى تولۇق ۋە پاكىز ئۈچ قېتىم يۇيىمىز. (ساقىلى بار كىشى ساقىلىنىڭ ئارىلىرىنى سۇ بىلەن سىلاپ چىقىدۇ).

(7) ئاۋۋال ئوڭ قولىمىزنى، ئاندىن سول قولىمىزنى جەينەكلىرى بىلەن قوشۇپ يۇيىمىز.

(8) ئىككى قولىمىزنى قايتا ھۆل قىلىپ، بېشىمىزنىڭ تۆتتىن بىرىنى باكى ھەممىسىنى سىلايمىز.

(9) ئىككى قولىمىزنىڭ بىگىز ياكى كىچىك بارماقلىرى بىلەن ئىككى قولىقىمىزنىڭ ئىچىنى، باش بارماقلىرى بىلەن ئىككى قولىقىمىزنىڭ ئارقىسىنى سىلايمىز.

(10) ئاۋۋال ئوڭ، ئاندىن سول پۇتىمىزنى ئوشنىقى بىلەن قوشۇپ يۇيىمىز.

مىسۋاك ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى

237. سوئال: مىسۋاك دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مىسۋاك - «سالۋادورا پېرسىكا» دەپ ئاتىلىدىغان «ئىراك» دەرىخىنىڭ ياش نوتىسىدىن كېسىپ ئېلىنىدىغان ھۆل ياغاچ دېمەكتۇر. بۇ ياغاچتىن بىر غېرىچ مىقداردا كېسىپ، ئۇنىڭ ئۇچىنى 1 ياكى 2 سانتىمېتىر ئۇچلاپ سۇغا چىلاپ يۇمشىتىش ئارقىلىق قوللىنىلىدۇ. مىسۋاك سۇدا يۇمشىغاندىن كېيىن خۇددى چىش چوتكىسىدەك پۇرشىلىق ھالغا كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەۋسىيە قىلغان مىسۋاك دەل بۇ دەرەخنىڭ ئۆزىدۇر. بۇ دەرەخ شەرقىي ئافرىقىدىن، ھىندىستانغىچە بولغان مەملىكەتلەردە يېتىشىدۇ.

238. سوئال: مىسۋاكنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: تولۇق ۋە توغرا سۆزلەشنىڭ بىردىنبىر ۋاستىسى بولغان چىشلارنى ئاسراش ئىنسان ئۈچۈن بەكمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر. ئېغىزدا چىشلار تولۇق بولمىغاندا، گەپ-سۆزنى توغرا تەلەپپۇز قىلغىلى بولمايدۇ. نەتىجىدە پسىخولوگىيىلىك سەلبىياتلار كۆرىلىدۇ. چىشلارنىڭ ئەڭ چوڭ دۈشمىنى چىشلارنىڭ ئارىلىقىدا تاماقنىڭ قالدۇقلىرىدىن توپلانغان باكتېرىيەلەردۇر. ئېغىز، چىش ۋە چىشلارنىڭ ئەتراپىدىكى گۆشلەرنى باكتېرىيەلەردىن ساقلاش ئۈچۈن چىش چوتكىسىنى قوللىنىش ئەھمىيەتلىكتۇر. بىراق چىش چوتكىسى بىلەن ئىشلىتىلىدىغان چىش پاستىلىرى (ياگولار) نورمالدىن ئارتۇق تەملىك بولغاچقا، ئۇ، ئېغىزنىڭ تەمىنى بۇزىدۇ. ئەمما مىسۋاك ئۆزىنىڭ يېقىملىق پۇرىقى ۋە نورمال تەمى بىلەن ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغاچقا، ئېغىزنىڭ تەمىنى بۇزمايدۇ. شۇڭا چىش چوتكىسىدىن مىسۋاكنىڭ ئەھمىيىتى كۆپتۇر.

تاھارەتنى بۇزىدىغان ئامىللار

239. سوئال: تاھارەتنى بۇزىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: تاھارەت تۆۋەندىكىلەرنىڭ بىرەرسى بىلەن بۇزۇلىدۇ:

(1) ئىنساننىڭ ئالدى ۋە كەينىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەت ئورگىنىدىن سۈيدۈك، چوڭ تەرەت، يەل، ئىسپېرما، ۋەدى، مەزى ۋە باشقىلارنىڭ چىقىشى.

(2) بەدەننىڭ قايسىبىر يېرىدىن قان، يىرىڭ ۋە سېرىق سۇنىڭ ئېقىشى. (سېرىق سۇ ئاغرىق سەۋەبىدىن ئاققان بولسا تاھارەت بۇزۇلىدۇ، ئەگەر ئاغرىماستىن ئاققان بولسا سۇنمايدۇ).

(3) ئېغىز توشقىچە قۇسۇش.

(4) ئېغىزدىن قان چىقىشى (ئەمما تۈكرۈكتىن ئاز بولسا ياكى تۈكرۈكنىڭ رەڭگى قىزارمىسا زىيىنى يوق).

(5) ھوشىدىن كېتىش.
(6) مەس بولۇش.
(7) ئەر – ئاياللارنىڭ جىنسىي ئورگانلىرىنىڭ ئارىدا توساق بولماستىن بىر – بىرىگە تېگىشى.
(8) ئۇخلاش. (ئەمما بىر يەرگە يۆلەنمەستىن، ئولتۇرۇپ مۈگدىگەن كىشىنىڭ تەرىتى سۇنمايدۇ).
(9) نامازدا قاھقاھلاپ كۈلۈش.

تاھارەتنى بۇزمايدىغان ئىشلار

240. سوئال: تاھارەتنى بۇزمايدىغان ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: تاھارەتنى بۇزمايدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىچە:
(1) بەدەننىڭ قايسىبىر يېرىدىن قان چىقىپ، ئاقماستىن ئۆز ئورنىدا توختاپ قالغان بولسا؛
(2) بەدەننىڭ قايسىبىر يېرىدىن گۆش ئاجراپ چۈشكەن بولسىمۇ، قان چىقمىغان بولسا؛
(3) بەدەندىكى يارىدىن قۇرۇت چىققان بولسا؛
(4) ئېغىز تولمىغان مىقداردا قۇسقان بولسا؛
(5) ھەر قانداق بىر ئايالنى شەھۋەتسىز تۇتقان بولسا؛
(6) جىنسىي ئورگاننى ھېسسىياتنى قوزغىمىغان دەرىجىدە تۇتقان بولسا؛
(7) ئۆرە ياكى ئولتۇرۇپ مۈگدەپ قالغان بولسا تاھارەت بۇزۇلمايدۇ.
241. سوئال: تاھارەتتە شەككە چۈشۈپ قالغاندا قانداق قىلىش كېرەك؟
جاۋاب: تاھارەت ئالغانلىقى ئېنىق بار، ئەمما ئۇنىڭ بۇزۇلغان ياكى بۇزۇلمىغانلىقىدا ئىككىلىنىپ شەككە چۈشۈپ قالغان ئادەم تاھارىتىنى بار دەپ ھېسابقا ئالىدۇ. بىراق تاھارىتىنىڭ بۇزۇلغانلىقى ئېنىق بار، ئەمما شۇنىڭدىن كېيىن تاھارەت ئالغان ياكى ئالمىغانلىقىدا شەكلىنىپ قالغان ئادەم تاھارىتى يوق ھېسابلىنىدۇ. بۇ «شەك ئىشەنچنى يوق قىلالمايدۇ» دېگەن قائىدىگە ئاساسلانغان ھۆكۈمدۇر.

ئاياق ياكى پايپاقا مەسھى قىلىش مەسىلىسى

242. سوئال: ئاياقا ياكى پايپاقا مەسھى قىلىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاياقا ياكى پايپاقا مەسھى قىلىش — تاھارەت ئالغاندا پۇتلارنى يۇيۇشنىڭ ئورنىغا تاھارەت بىلەن كىيىلگەن ئاياق كىيىملەردىن ئۆتۈك، پىما، مەسە، تۇپلى، ئوشۇقنى يېپىپ تۇرىدىغان بېتىنكە، قېلىنراق پايپاق قاتارلىقلارنىڭ ئۈستىنى ھۆللەنگەن قول بىلەن سىلاش دېگەنلىكتۇر.

243. سوئال: ئاياقا ياكى پايپاقا مەسھى قىلىشنىڭ شەرتى نېمە؟

جاۋاب: ئاياقا ياكى پايپاقا مەسھى قىلىشنىڭ شەرتى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئاياقنىڭ ئۇشۇقنى يېپىپ تۇرىدىغان، پايپاقنىڭ قېلىنراق بولۇشى[1].
(2) ئاياق ياكى پايپاق تاھارەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن كىيىلگەن بولۇشى.
(3) ئاياق ياكى پايپاقنىڭ ھەر قانداق بىر پاسكىنىلىقتىن پاكىز بولۇشى.

---

(1) پايپاققا مەسھى قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشەنچلىك ھەدىسلىرى بىلەن سابىت بولغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ، ساھابىلار، تابىئىنلار ۋە مۇجتەھىد ئۆلىمالار قىلغان بىر ئىش. مۇغىرە ئىبنى شۇئبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى:«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گاھىدا ئاياققا، گاھىدا پايپاققا مەسھى قىلاتتى» (ئىمام ئەھمەد، تىرمىزى، ئىبنى ماجە، ئىبنى ھىببان، بەيھەقىي، ئىبنى خۇزەيمە ۋە ئىبنى ئەبۇ شەيبە قاتارلىق ھەدىسشۇناسلار ھەدىس توپلاملىرىدا رىۋايەت قىلغان «سەھىھ» ھەدىس).

پايپاققا مەسھى قىلىشنىڭ جائىزلىقى 13 ساھابىدىن رىۋايەت قىلىنىپ كېلىنگەن ۋە 15 كە يېقىن فىقھشۇناس ئالىم جائىز سانىغان كۈچلۈك مەسىلىدۇر.

ھەنەفىي مەزھەبتە: تەن كۆرۈنمەيدىغان دەرىجىدىكى قېلىن پايپاققا مەسھى قىلىشقا بولىدۇ، دېگەن قاراش بويىچە پەتىۋا بېرىلىدۇ. بۇ ئىمام ئەبۇ يۈسۈف ۋە مۇھەممەدنىڭ قارىشى بولۇپ، ئىمام ئەبۇ ھەنىيفە چەملىك ياكى خۇرۇم پايپاق بولمىسا جائىز بولمايدۇ، دېگەن بولسىمۇ، ئاخىرقى ھاياتىدا كېسەل بولۇپ قالغاندا چەمسىز پايپىقىغا مەسھى قىلغان ۋە يوقلاپ كەلگەنلەرگە:"بۇرۇن مەن كىشىلەرنى توسقان ئىشنى قىلدىم" دېگەن. بۇنىڭغا ئاساسەن، ئالىملار ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ئىككى شاگىرتىنىڭ رەيىگە قايتقان دەپ قارىغان.(ئىمام كاسانىينىڭ سۆزى «ھەلەبىي»).

شافىئىي مەزھىبىنىڭ پېشىۋاسى ئىمام شافىئىي قاتارلىق بىر قىسىم ئالىملار پايپاققا مەسھى قىلىشنىڭ جائىز بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭدا يول يۈرگىلى بولىدىغان دەرىجىدە قېلىن بولۇشىنى شەرت قىلغان. (ئەلمەجمۇئ).

مالىكىي مەزھىبىنىڭ پېشىۋاسى ئىمام مالىك پايپاققا مەسھى قىلىشنى جائىز ئەمەس دەپ قارىغان بولسىمۇ، خۇرۇم بىلەن چەملەنگەن پايپاق بىر تەرەپتىن ئۆتۈككە ئوخشاپ قالغانلىقتىن بۇ ھەقتە ئۇنىڭدىن ئىككى خىل قاراش رىۋايەت قىلىنغان، بىر رىۋايەتتە جائىز بولىدۇ دېگەن.(بىدايەتۇل مۇجتەھىد).

ھازىرقى سەلەفىي مەزھەبتىكىلەر پايپاق ئىسمىنى ئالغان قانداقلا بىر پايپاققا مەسھى قىلىشقا بولىدۇ دەپ قارىماقتا. بۇلارغا كۆرە، پايپاقلارغا مەسھى قىلىشتا پايپاقلار نېپىز ياكى قېلىن دەپ ئايرىلمايدۇ.

دېمەك پايپاققا مەسھى قىلىشنىڭ جائىزلىقىدا ئىختىلاپ يوق. ئىختىلاپ پەقەت مەسھى قىلىشقا بولىدىغان پايپاقنىڭ سۈپىتىدە بولماقتا.

ئىختىلاپنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى

بۇ ئىختىلاپ ئاساسەن پەيغەمبىرىمىز ۋە ساھابىلار مەسھى قىلغان پايپاقنىڭ ھازىرقى دەۋرىمىزدىكى قايسى تۈرلۈك پايپاققا توغرا كېلىدىغانلىقىنى بەلگىلەشتىن، يەنە پايپاقنى ئۆتۈككە قىياس قىلىشقا بولامدۇ ياكى بولمامدۇ دېگەن تالاش-تارتىشتىن كېلىپ چىققان.(بىدايەتۇل مۇجتەھىد).

قېلىن پايپاقلارغىلا مەسھى قىلىشقا بولىدۇ دېگۈچىلەرنىڭ دەلىللىرى

قېلىن پايپاققىلا مەسھى قىلىشقا بولىدۇ دېگۈچىلەرنىڭ دەلىللىرى تۆۋەندىكىچە:

بىر ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى پايپىقىغا مەسھى قىلغان» دەپ كەلگەن. بۇ ھەدىس نەسائىيدىن باشقا بەش ھەدىس توپلىمىدا رىۋايەت قىلىنغان. بۇ ھەدىسنى بۇرۇنقىلاردىن ئىمام تىرمىزىي، كېيىنكىلەردىن شەيخ ئالبانىي قاتارلىق بەزى ھەدىسشۇناسلار «سەھىھ» دەپ قارىغان. ئەمما ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، سۇفيان ئەسسەۋرى، ئابدۇراھمان ئىبنى مەھدى، ئەلى ئىبنى ئەلمەدىينى، يەھيا ئىبنى مەئىين، ئىمام مۇسلىم، ئىمام بەيھەقىي، ئىمام ئەبۇ داۋۇد ۋە ئىمام نەۋەۋىي قاتارلىق كاتتا ھەدىسشۇناسلار بۇ ھەدىسنى ئاجىز دەپ باھالىغان.

ئىمام نەۋەۋىگە كۆرە، بۇ ھەدىسنى «سەھىھ» دېگەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭدىكى «پايپاق» سۆزىدىن پەقەت چەملىك ياكى يول يۈرگىلى بولىدىغان قېلىن پايپاق كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېيىشكە بولىدۇ. ئىمام مالىكتىنمۇ مۇشۇنداق مەنە بەرگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان.(ئەلمەجمۇئ).

يەنە ھەزرىتى ئەلى، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد، بەرا ئىبنى ئازىب، ئەنەس ئىبنى مالىك، ئەبۇ ئۇمامە، قاتارلىق كۆپلىگەن ساھابىلارنىڭ پايپاقلىرىغا مەسھى قىلغانلىقى مەلۇم. (ئەددىرايە، نەيلۇل ئەۋتار، ئىرۋائۇل غەلىيل).

ھازىرقى پايپاقلىرىمىزغا كەلسەك، ساھابىلارنىڭ زامانىدىكى پايپاقلار ھازىرقى زامانىمىزدىكى قېلىنراق پايپاقلارغا توغرا كېلىدۇ، پۇتلارنىڭ تېرىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان يازلىق نىلۇڭ ياكى نېپىز

(4) مەسھى قىلغۇچىنىڭ جۇنۇپ بولماسلىقى، يەنى غۇسلى قىلىشى پەرز بولۇپ قالغان كىشىنىڭ مەسھى قىلىشى جائىز ئەمەس. غۇسلى قىلىپ ئايىغىنى ياكى پايپىقىنى پاكلىق ئۈستىگە كىيگەن بولسا، ئاندىن ئۇنىڭغا مەسھى قىلسا بولىدۇ.

(5) مەسھىنىڭ مۇددىتىگە رىئايە قىلىش.

مەسھى قىلىش ئۇسۇلى

244. سوئال: مەسھىنى قانداق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئاياق ياكى پايپاقىقا مەسھى قىلىشتا، قوللارنى ھۆل قىلىپ، ئوڭ قولنىڭ بارماقلىرى بىلەن ئوڭ پۇتنىڭ، سول قولنىڭ بارماقلىرى بىلەن سول پۇتنىڭ ئۇچلىرىدىن باشلاپ پۇتلارنىڭ ئايرىلىدىغان بېغىشلىرىغىچە بىر قېتىم سىلىنىدۇ.

مەسھىنىڭ مۇددىتى

245. سوئال: مەسھىنىڭ مۇددىتى قانچىلىك؟

جاۋاب: مەسھىنىڭ مۇددىتى يولۇچىلار ئۈچۈن ئۈچ كېچە - كۈندۈز، مۇقىملار ئۈچۈن بىر كېچە – كۈندۈزدۇر. بۇنىڭغا بىنائەن، يولۇچىلار ئاياقلىرىنى تاھارەت ئۈستىگە كىيگەندىن كېيىن، شۇ تاھارىتى بۇزۇلغان ۋاقىتتىن باشلاپ ئۈچ كېچە - كۈندۈز (72 سائەت)، مۇقىملار بىر كېچە كۈندۈز (24 سائەت) ئاياقلىرىنى يەشمەستىن، ئۈستىگە مەسھى قىلىدۇ.

مەسھىنى بۇزىدىغان ئامىللار

246. سوئال: مەسھىنى بۇزىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: مەسھىنى بۇزىدىغان ئامىللار تۆۋەندىكىچە:

(1) تاھارەتنى بۇزىدىغان ئامىللار مەسھىنىمۇ بۇزىدۇ. بۇ ۋاقىتتا تاھارەت ئېلىپ، ئاياقلارنىڭ ئۈستىگە قايتا مەسھى قىلىنىدۇ.

(2) پۇتلارنىڭ بىرەرسى ياكى ئىككىلىسىنىڭ ئاياق ياكى پايپاقلاردىن پۈتۈنلەي چىقىپ كېتىشى ياكى چىقىرىلىشى.

(3) مەسھى مۇددىتىنىڭ تۈگىشى.

(4) ئاياق ياكى پايپاقلارنىڭ ئىچىدە پۇتلارنىڭ بىرەرسى ياكى ئىككىلىسى سۇ ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن ھۆل بولۇپ كېتىشى.

يۇقىرىقى 2 – 3 – 4 - ھاللاردا پۇتلار تاھارەت ئارقىلىق يۇيۇلغاندىن كېيىن ئاياق ياكى پايپاق قايتا كىيىلىدۇ.

مەسھىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار

247. سوئال: تېڭىقنىڭ ئۈستىگە قانداق مەسھى قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: يارا، سۇنۇق ۋە چىقىقلارنىڭ ئۈستىگە تېڭىلغان تېڭىقلارنى يېشىپ،

ئۇنىڭ ئاستىنى يۇيۇش ياكى ھۆل قىلىش زىيانلىق بولغان ھاللاردا، تېڭىقنىڭ ئۈستىنى ھۆللەنگەن قول بىلەن بىر قېتىم سىلاش يۇيۇشنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. ئاز دېگەندە 3 بارماق بىلەن بىر قېتىم سىلاش شەرتتۇر.

تېڭىقلارنىڭ ئۈستىگە قىلىنغان مەسھىنىڭ مۇددىتى يوقتۇر. يەنى تېڭىلغان ئورگان ساقايغانغا قەدەر باشتا قىلغان بىر قېتىملىق مەسھى يېتەرلىكتۇر. تېڭىقلارغا مەسھى قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ تاھارەتلىك بولغان ھالدا تېڭىلغان بولۇشى شەرت ئەمەس. شۇنداقلا، تېڭىقنى ئالماشتۇرۇش بىلەنمۇ، مەسھىنى يېڭىلاش لازىم كەلمەيدۇ.

248. سوئال: ئۆزۈرلۈك كىشىلەر قانداق قىلىشى كېرەك؟

جاۋاب: توختىماستىن بۇرنى قانايدىغان ياكى تەرىتى توختىمايدىغان ياكى كۆزىدىن يا قۇلىقىدىن سېرىق سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان كىشىلەر ئۆزۈرلۈك كىشىلەر دېيىلىدۇ. بۇنداق كىشىلەرنى بۇ ئۆزۈرلەر ئىبادەتتىن چەكلىيەلمەيدۇ. بەلكى بۇ ھالەتلەردىمۇ تاھارەت ئېلىپ ناماز ئوقۇيالايدۇ. پەقەت ئۇلار، بىر ۋاخ ناماز ئۈچۈن ئالغان تاھارەت بىلەن يەنە بىر ۋاخ نامازنى ئوقۇيالمايدۇ. بەلكى ھەر بىر ۋاخ ناماز ئۈچۈن ئايرىم تاھارەت ئېلىشى لازىم.

مۇنداق كىشىلەرنىڭ ئۆزۈرلىرى داۋام قىلىۋاتسىمۇ، نامازنى ئوقۇپ بولغىچىلىك تاھارىتى سۇنمايدۇ.

ئاياللارغا خاس ھالەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەھكاملىرى

249. سوئال: ئاياللارغا خاس قانچە ھالەت بار؟
جاۋاب: ئاياللاردا ئۆزلىرىگە خاس ئۈچ ھالەت بار بولۇپ، ئۇلار:
(1) ئايلىق ھالىتى (ھەيزدارلىق ھالىتى).
(2) تۇغۇتلۇق ھالىتى (نىفاسلىق ھالىتى).
(3) ئۆزۈرلۈك ھالىتى (مۇستەھازىلىك ھالىتى).

ئاياللارنىڭ ئايلىق ھالىتى

250. سوئال: ئاياللارنىڭ ئايلىق ھالىتى دېگەن نىمە؟
جاۋاب: ئاياللارنىڭ ئايلىق ھالىتى - ئايلىق ئادەتنىڭ قىنىنى كۆرۈش يېشىدىكى ئاياللارنىڭ، كېسەللىكتىن ئەمەس، بەلكى نورماللىقى. ئايلىق ئادىتى. بويىچە بالا ياتقۇلىرىدىن ئايلىق قېنىنىڭ كېلىشى دېمەكتۇر.

251. سوئال: ئاياللارنىڭ ئايلىق ئادىتىنىڭ مۇددىتى قانچىلىك؟
جاۋاب: ئاياللاردىكى ئايلىق ئادەت مۇددىتىنىڭ ئېزى ئۈچ كۈن، كۆپى 10 كۈن، نورمال مۇددىتى بەش كۈن بىلەن يەتتە كۈن ئارىسىدا بولىدۇ.

ئاياللارنىڭ تۇغۇتلۇق ھالىتى

252. سوئال: ئاياللارنىڭ تۇغۇتلۇق ھالىتى دېگەن نىمە؟
جاۋاب: ئاياللارنىڭ تۇغۇتلۇق ھالىتى - تۇغۇتتىن كېيىن، تۇغۇتنىڭ قېنىدىن پاكلانغىچىلىك بولغان مەزگىل دېمەكتۇر.

253. سوئال: ئاياللارنىڭ تۇغۇتلۇق ھالىتىنىڭ مۇددىتى قانچىلىك؟
جاۋاب: ئاياللارنىڭ تۇغۇتلۇق ھالىتى تۇغۇتنىڭ قېنىنىڭ توختىشى بىلەن تاماملىنىدۇ. قاننىڭ توختاش مۇددىتىنىڭ ئېزى بىرقانچە مىنۇت، كۆپى 40 كۈندۇر. قىرىق كۈندىن ئېشىپ كەتكىنى ئۆزۈرلۈك ھالىتى ھېسابلىنىدۇ.

254. سوئال: ئاياللار ئادەت كۆرگەن ياكى تۇغۇتتىن كېيىنكى قېنىدىن پاكلىنىپ بولمىغان ۋاقىتلىرىدا قانداق ئىشلارنى قىلمايدۇ؟
جاۋاب: ئايلىق ئادەتنىڭ ياكى تۇغۇتنىڭ قېنىدىن پاكلانمىغان مۇددەت ئىچىدىكى ئاياللار ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان ئىشلار تۆۋەندىكىچە:
(1) ناماز ئوقۇش.
(2) روزا تۇتۇش.
(3) قۇرئاننى تۇتۇش ۋە ئوقۇش. (ئەگەر قاپچۇقى بىلەن تۇتسا بولىدۇ).
(4) مەسجىدكە كىرىش.
(5) تىلاۋەت سەجدىسى قىلىش.
(6) ئېتىكاپ قىلىش.

(7) كەبىنى تاۋاپ قىلىش.
(8) جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش.
ئاياللار قانلىرىدىن پاكلانغاندىن كېيىنلا غۇسلى قىلىشى ۋاجىبتۇر.
255. سوئال: ئاياللار يۇقىرىقى ھالەتلىرىدە قىلالمىغان ئىبادەتلىرىنى قانداق قىلىدۇ؟
جاۋاب: ئاياللار يۇقىرىقى ھالەتلەر سەۋەبلىك ئوقۇيالمىغان نامازلىرىنىڭ قازاسىنى قىلمايدۇ. چۈنكى ناماز ئۇلاردىن ساقىت بولغان بولىدۇ. ئەمما تۇتالمىغان رامىزان روزىسىنىڭ قازاسىنى رامىزاندىن باشقا ۋاقىتلاردا تۇتۇپ ئادا قىلىدۇ.

ئاياللارنىڭ ئۆزۈرلۈك ھالىتى

256. سوئال: ئاياللارنىڭ ئۆزۈرلۈك ھالىتى دېگەن نېمە؟
جاۋاب: ئاياللارنىڭ ئۆزۈرلۈك ھالىتى - ئايلىق ئادەت كۆرۈش مۇددىتى ئىچىدىكى ئاياللارنىڭ ئۈچ كۈندىن ئاز ياكى ئون كۈندىن كۆپ، تۇغۇتلۇق مۇددىتى ئىچىدىكىلەردىن قىرىق كۈندىن كۆپ، قىزلاردىن توققۇز ياشقا تولۇشتىن بۇرۇن ۋە ئادەت كۆرۈش يېشىدىن ئۆتۈپ كەتكەن چوڭ ئاياللاردىن (ئۇلارنىڭ بالا ياتقۇلىرىدىن) قان كېلىشى ئاياللارنىڭ ئۆزۈرلۈك ھالىتى دېيىلىدۇ.
257. سوئال: ئۆزۈرلۈك ھالىتىدىكى ئاياللار ئىبادەتلەرنى قىلالامدۇ؟
جاۋاب: ئۆزۈرلۈك ھالىتىدىكى ئاياللار ئىبادەتلەرنى قىلالايدۇ. ھەتتا قان توختىماي ئېقىپ تۇرسىمۇ، ھەر بىر ناماز ئۈچۈن ئالاھىدە تاھارەت ئېلىپ ناماز ئوقۇيدۇ. نامازنىڭ ۋاقتى چىقىشى بىلەن ئۇلارنىڭ تاھارىتى سۇنغان بولىدۇ. ئاياللار ئۆزۈرلۈك ھالەتلىرىدىمۇ جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولالايدۇ.

تاھارەتسىز ۋە جۇنۇپ كىشى ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان ئىشلار

258. سوئال: تاھارەتسىز كىشىلەر ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: تاھارەتسىز كىشىلەر ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) ناماز ئوقۇش.
(2)قۇرئاننى تۇتۇش.
(3) كەبىنى تاۋاپ قىلىش.
259. سوئال: جۇنۇپ كىشى ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: جۇنۇب(غۇسلى قىلىشى پەرز بولۇپ قالغان كىشى) ئۈچۈن، تاھارەتسىز كىشىلەر ئۈچۈن مەنئى قىلىنغان يۇقىرىقى ئۈچ ئىش بىلەن بىرلىكتە، تۆۋەندىكى ئىككى ئىش مەنئى قىلىنىدۇ:
(4) قۇرئاننى يادىسىغا بولسىمۇ ئوقۇش. جۇنۇپ كىشىنىڭ بىرەر ئايەتنىمۇ يادىسىغا ياكى قاراپ ئوقۇشى قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ.

ئەمما جۇنۇپلۇقى ئېسىدە يوق ئىختىيارسىز قۇرئان ئوقۇپ سالسا گۇناھ

بولمايدۇ. شۇنداقلا، جۇنۇپ كىشىنىڭ تائام يېيىش ياكى بىرەر ئىشنى باشلاش ئالدىدا ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ دېيىشى، ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئادا قىلىش نىيىتى بىلەن ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ دېيىشى، قاتناشقا ئولتۇرغاندا زىكرى نىيىتى بىلەن: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ نى ئوقۇشى، مۇسىبەتتە ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعونَ﴾ دېيىشى، «ئايەتۇلكۇرسى»نى، «فاتىھە» ۋە «ئىخلاس» سۈرىلىرىنى زىكرى مەقسىتى بىلەن ئوقۇشى ھەنەفىي ۋە شافىئىي مەزھىبىنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن جائىزدۇر. چۈنكى ئىمام مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەممىلا ۋاقىتتا ئاللاھ تائالاغا زىكرى ئېيتاتتى» دەپ كەلگەن. يۇقىرىقى ئەھكاملار ھەيزدار ۋە تۇغۇتلۇق ئاياللارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ[1].

(5) مەسجىدكە كىرىش ۋە ئۇنىڭدا ئىتىكاپ قىلىش. جۇنۇپ كىشىنىڭ قايسىبىر سەۋەب بىلەن بولمىسۇن، مەسجىدكە كىرىشى ۋە ئۇنىڭدا ئولتۇرۇشى مەنئى قىلىنىدۇ.

---

(1) الفقه الإسلامي وأدلته1 - توم 384 - بەت، تحفة الفقهاء 30 - بەت.

غۇسلى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

260. سوئال: غۇسلى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: غۇسلى - پاكلىنىش نىيىتى بىلەن پۈتۈن بەدەننى پاكىز يۇيۇش ئارقىلىق ئومۇمىي چوڭ تازىلىق قىلىش دېمەكتۇر.

غۇسلى قىلىشنى كېرەك قىلىدىغان ئىشلار

261. سوئال: غۇسلى قىلىشنى كېرەك قىلىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: غۇسلى قىلىشنى كېرەك قىلىدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىچە:

(1) جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش. (گەرچە ئىسپېرما چىقمىغان تەقدىردىمۇ، ئەر - ئايال ھەر ئىككىسى ئۈچۈن غۇسلى قىلىش پەرزدۇر).

(2) قايسىبىر سەۋەب بىلەن سپېرمىنىڭ ئېتىلىپ چىقىشى.

(3) ئۇيقۇدا قانداقلا بىر كەيپىيات بىلەن بولمىسۇن، سپېرمىنىڭ چىقىشى.

(4) تۇغۇت ۋە ئايلىق ئادەتنىڭ قانلىرىنىڭ توختىشى.

(5) مەسىلىكتىن، ھۇشسىزلىقتىن ئەسلىگە كەلگەن كىشىنىڭ ئۆزىدە ئىسپېرما جىنسىدىن بىر ھۆللۈكنى بايقىشى.

غۇسلىنىڭ تۈرلىرى

262. سوئال: غۇسلى قانچە تۈرلۈك بولىدۇ؟

جاۋاب: غۇسلى ئۈچ تۈرلۈك بولۇپ، بىرى: پەرز بولغان غۇسلى، يەنە بىرى، سۈننەت بولغان غۇسلى، ئۈچىنچىسى مۇستەھەب بولغان غۇسلىدۇر.

263. سوئال: پەرز بولغان غۇسلى قايسى؟

جاۋاب: غۇسلى قىلىشنى كېرەك قىلىدىغان ئىشلاردىن بىرەرسى يۈز بەرگەندىن كېيىن غۇسلى قىلىش پەرزدۇر.

264. سوئال: سۈننەت بولغان غۇسلى قايسىلار؟

جاۋاب: تۆۋەندىكى تۆت ئىش ئۈچۈن غۇسلى قىلىش سۈننەتتۇر.

(1) جۈمە نامىزىغا بېرىش ئۈچۈن. (سۈننەت بولغان يۇيۇنۇشنىڭ ۋاقتى: جۈمە كۈنى ئەتىگەندىن جۈمەنىڭ ۋاقتىغىچە بولىدۇ).

(2) ھېيت نامازلىرىغا بېرىش ئۈچۈن.

(3) ھەج ياكى ئۆمرىگە ئېھرام باغلاش ئۈچۈن.

(4) ھەج قىلغان كىشىنىڭ ئەرەپاتتا ئىمكانىيەت بولسا، قۇياش كۈن پېتىش تەرەپكە ئېگىلگەندىن كېيىن غۇسلى قىلىشى سۈننەتتۇر.

265. سوئال: مۇستەھەب بولغان غۇسلى قايسىلار؟

جاۋاب: مۇستەھەب (تەكىتسىز سۈننەت)بولغان غۇسلى تۆۋەندىكىلەر:

(1) مەسجىدى ھەرەمگە كىرىش ئۈچۈن غۇسلى قىلىش.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسجىدىگە كىرىش ئۈچۈن غۇسلى قىلىش.

(3) ئىمكانىيەت بولسا، مۇزدەلىفەدىمۇ غۇسلى قىلىش.

(4) مېيىتنى يۇغاندىن كېيىن غۇسلى قىلىش.

(5) قان ئالدۇرغاندىن كېيىن غۇسلى قىلىش.

(6) ھۇشىدىن كېتىپ ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن غۇسلى قىلىش.

(7) ساراڭلىقتىن ئوڭشالغاندىن كېيىن غۇسلى قىلىش.

(8) مەسلىكتىن يېشىلگەندىن كېيىن غۇسلى قىلىش.

(9) سەبىي قىز ئادەت (ھەيز) كۆرمەستىن ياكى سەبىي ئوغۇل ئىھتىلام[1] بولماستىن 15 ياشقا كىرسە، ئۇلارنى بالاغەتكە يەتتى دەپ قارالغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ غۇسلى قىلىشى مۇستەھەبتۇر. (ئەمما قىزلار ئادەت كۆرگەن، ئوغۇللار ئىھتىلام بولغاندا، ئۇلارنىڭ غۇسلى قىلىشى پەرزدۇر).

(11)كاپىر ئادەم مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن غۇسلى قىلىشى.

غۇسلىنىڭ پەرز ۋە سۈننەتلىرى

266. سوئال: غۇسلىنىڭ پەرزى قانچە؟

جاۋاب: غۇسلىنىڭ پەرزى ئۈچ بولۇپ، ئۇلار:

(1) ئېغىزغا سۇ ئېلىپ تولۇق چايقاش.

(2) بۇرنىغا سۇ ئېلىپ تازىلاش.

(3) پۈتۈن بەدەننى پاكىز يۇيۇش.

267. سوئال: غۇسلىنىڭ سۈننەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: غۇسلىنىڭ سۈننەتلىرى يەتتە بولۇپ، ئۇلار:

(1) غۇسلى قىلىشنى نىيەت قىلىش.

(2) بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم دېيىش.

(3) ئىككى قولنى بېغىشىغىچە يۇيۇش.

(4) بەدەندە ئىسپىرما ياكى نىجاسەت بولسا ئۇنى غۇسلىدىن ئاۋۋال يۇيۇپ تازىلاش.

(5) جىنسىي ئەزانى يۇيۇش.

(6) نامازغا تاھارەت ئالغاندەك تاھارەت ئېلىش.

(7) پۈتۈن بەدەننى ئاز دېگەندە ئۈچ قېتىم يۇيۇش.

([1]) ئىھتىلام ـ ئەر ـ ئاياللاردىن ئىختىيارسىز ھالدا سپېرمىنىڭ شەھۋەت بىلەن ئېتىلىپ چىقىشى دېگەنلىك بولۇپ، كۆپىنچە، ئۇخلاۋاتقاندا چۈش كۆرۈش ئارقىلىق، گاھىدا چۈش كۆرمەستىنمۇ يۈز بېرىدۇ. گاھىدا ئويغاق ۋاقىتتىمۇ قايسىبىر سەۋەب بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئىھتىلام ـ كىچىك ئوغۇل ـ قىزلاردا بالاغەتكە يەتكەنلىكنىڭ ئالامىتىدۇر. ئىھتىلام بولغان كىشى ئۈچۈن غۇسلى قىلىش پەرز بولىدۇ. كىشى ئەگەر چۈشىدە ئىھتىلام بولغىنىنى كۆرگەن بولسىمۇ، ئۇيقۇسىدىن ئويغانغاندىن كېيىن، كىيىمىدە ياكى ئەۋرەت جايلىرىدا مەنىنىڭ ئەسىرىنى كۆرمىگەن بولسا، ئۇنىڭغا غۇسلى قىلىش لازىم كەلمەيدۇ.

غۇسلى قىلىشنىڭ قائىدە ــ تەرتىبى

268. سوئال: غۇسلى قىلىشنىڭ قائىدە ــ تەرتىبى قانداق؟

جاۋاب: غۇسلى تۆۋەندىكى تەرتىب بويىچە قىلىنىدۇ:

(1) ئاۋۋال غۇسلى قىلىشنى نىيەت قىلىپ، ﴿بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىيم﴾ دەيمىز.

(2) ئىككى قولىمىزنى پاكىز يۇغاندىن كېيىن جىنسىي ئەزانى يۇيىمىز، ئاندىن بەدەندە سپېرمىنىڭ قالدۇقى ياكى نىجاسەتلەر بولسا، ئۇنى تازىلايمىز.

(3) ئاندىن خۇددى نامازغا تاھارەت ئالغاندەك تاھارەت ئالىمىز. (ئەگەر يۇيۇنغان يەر سۇ توپلاشقان يەر بولسا، ئىككى پۇتىمىزنى يۇيۇشنى كېچىكتۈرۈپ، غۇسلىنىڭ ئاخىرىدا چەتكە چىقىپ تۇرۇپ يۇيىمىز).

(4) تاھارەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاۋۋال بېشىمىزغا ئاندىن ئوڭ ۋە سول مۈرىلىرىمىزگە ئەڭ ئاز دېگەندە ئۈچ قېتىم سۇ قويۇپ، ھەر قېتىم سۇ قۇيغاندا بەدەنىنىڭ پۈتۈن ئەزالىرىنى ئۇۋۇلاپ يۇيىمىز. بەدەندە يىڭنىنىڭ ئۇچى چاغلىق قورۇق يەر قالماسلىقى شەرت. بۇنىڭ بىلەن غۇسلىنى تاماملىغان بولىمىز.

غۇسلى قىلغاندا، ئەرلەرنىڭ چاچلىرىنىڭ ھەممە يەرلىرىگە سۇنى يەتكۈزۈشى شەرتتۇر. ئەمما ئاياللارنىڭ ئۆرۈلگەن چاچلىرىنى يېشىشى شەرت ئەمەس. پەقەت چاچنىڭ ئاستىغا سۇ يەتكۈزۈشى يېتەرلىكتۇر. ئۆرۈلگەن چاچنى ھۆل قىلمىسىمۇ بولىدۇ.

ئاقىدىغان سۇ ياكى چوڭ كۆلگە ياكى دېڭىز-دەريالارغا شۇڭغۇش غۇسلىنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ.

تەيەممۇم ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

269. سوئال: تەيەممۇم دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەيەممۇم — سۇ بىلەن تاھارەت ئېلىشقا ياكى غۇسلى قىلىشقا ئىمكانىيەت بولمىغاندا، قوللارنى پاكىز تۇپراققا ئۇرۇپ مەلۇم ئەزالارنى سىلاش ئارقىلىق پاكلىق ھۆكۈمىگە كىرىش دېمەكتۇر.

تەيەممۇمنى كېرەك قىلىدىغان سەۋەبلەر

270. سوئال: تەيەممۇمنى كېرەك قىلىدىغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: تۆۋەندىكى ھاللاردا تاھارەت ياكى غۇسلى قىلىشنىڭ ئورنىغا تەيەممۇم قىلىنىدۇ:

(1) تاھارەت ياكى غۇسلى ئۈچۈن يېتەرلىك سۇ تېپىلمىسا؛

(2) سۇ تېپىلغاندىمۇ:

① سۇ بار جايدا ھالاكەت بولسا؛

② سۇ ئەڭ ئاز دېگەندە بىر مىل (1848مېتىر) يىراقلىقتا بولۇپ، ئۇنى ھاسىل قىلىش راستىنلا قىيىنغا توختىسا ياكى مۇمكىن بولمىسا؛

③ سۇ قوللىنىش بىلەن كېسەل بولۇش ياكى كېسەلنىڭ ئېغىرلىشىشى ياكى ساقىيىشىنىڭ كېچىكىشىدىن قورقۇلسا؛

④ مەۋجۇد سۇ تاھارەت ياكى غۇسلى ئۈچۈن قوللىنىلسا ئۆزىنىڭ ياكى ھايۋانلىرىنىڭ سۇسىز قېلىشىدىن قورقۇلسا؛

⑤ يول ئۈستىدە بولۇپ قاتتىق سوغۇق سەۋەبلىك سوغۇق سۇنى ئىشلىتىشتىن قورقۇلسا؛

⑥ تاھارەت ئالاي دېسە، جىنازا ۋە ھېيت نامازلىرىغا ئۈلگۈرەلمەسلىكتىن ئەنسىرىسە؛ (چۈنكى بۇ نامازلارغا ئۈلگۈرەلمىسە قايتا ئوقۇيالمايدۇ. ئەمما جۈمە نامىزىغا تەيەممۇم قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى جۈمە نامىزىغا ئۈلگۈرەلمىسە، ئۇنىڭ ئورنىغا پېشىن نامىزى ئوقۇغىلى بولىدۇ. شۇنىڭدەك، مېيىتنىڭ ئېگىلىرى بىلەن ئىمام ئۈچۈنمۇ تەيەممۇم قىلىش جائىز بولمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ جىنازا نامىزىنى كېچىكتۈرۈش ھوقۇقى بار).

يۇقىرىقى ھاللارنىڭ قايسىبىرىگە دۇچ كەلگەندە، تەيەممۇم قىلىش تاھارەت بىلەن غۇسلىنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. تاھارەتسىز قىلىشقا بولمايدىغان ئىبادەتلەرنىڭ ھەممىسىنى تەيەممۇم بىلەن قىلىشقا بولىدۇ.

تەيەممۇمنىڭ پەرزلىرى ۋە سۈننەتلىرى

271. سوئال: تەيەممۇمنىڭ پەرزى قانچە؟

جاۋاب: تەيەممۇمنىڭ پەرزى تۆت بولۇپ، ئۇلار:

(1) تەيەممۇم قىلىش ئۈچۈن تۇپراق، قۇم، شېغىل ۋە تاشقا ئوخشىغان پاك نەرسە تېپىش.

(2) تەيەممۇم قىلىشنى نىيەت قىلىش (يەنى كۆڭلىدە مەقسەت قىلىش).

(3) ئىككى ئالىقاننى تۇپراققا ئۇرۇپ ، ئۇلار بىلەن يۈزنى بىر قېتىم سىلاش.

(4) ئىككى ئالىقاننى تۇپراققا ئۇرۇپ، ئۇلار بىلەن ئىككى قولنى جەينەكلىرى بىلەن قوشۇپ بىر قېتىم سىلاش.

272. سوئال: تەيەممۇمنىڭ سۈننەتلىرى قانچە؟

جاۋاب: تەيەممۇمنىڭ سۈننەتلىرى يەتتە بولۇپ، ئۇلار:

(1)«بىسمىللاھ»نى تولۇق ئوقۇش.

(2) ئىككى ئالىقاننى تۇپراققا ئۇرغاندا، بارماقلارنى ئېچىپ تۇرۇپ ئۇرۇش.

(3) تۇپراققا ئۇرۇلغان ئىككى ئالىقاننى ئالدى ۋە كەينىگە ھەرىكەتلەندۈرۈش ئارقىلىق تۇپراققا سۈرتۈش.

(4) تۇپراققا ئۇرۇلغان ئىككى ئالىقاننى يۈزگە ئاپىرىشتىن ئاۋۋال قوللارنى قېقىش ياكى سىلكىش ئارقىلىق تۇپراقنىڭ ئەسىرىنى يوقىتىش. بۇ يۈزنى كىرلەتمەسلىك ئۈچۈندۇر. ئەمما قولنى باشقا بىر نەرسە بىلەن سۈرتىۋېتىشكە بولمايدۇ

(5) تەيەممۇم تامامىلانغانغا قەدەر، باشقا مەشغۇلاتلار بىلەن تەيەممۇمنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋەتمەسلىك.

(6) تەرتىپكە رىئايە قىلىش.

تەيەممۇم قىلىشنىڭ قائىدە-تەرتىپى

273. سوئال: تەيەممۇمنىڭ قائىدىسى قانداق؟

جاۋاب: تەيەممۇم قىلىشنىڭ قائىدىسى تۆۋەندىكىچە:

(1) تەيەممۇم قىلىشنى نىيەت قىلىمىز.

(2)«بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىيم» دەيمىز.

(3) ئالىقانلىرىمىزنى پاكىز تۇپراق ياكى تۇپراق جىنسىدىن بولغان پاكىز نەرسىلەرگە سۈرتىمىز بۇ سۈرتۈشتە، ئالىقانلارنى ئاۋۋال ئالدىغا، ئاندىن كەينىگە ماڭدۇرىمىز.

(4) ئاندىن تۇپراققا سۈرتۈلگەن ئالىقانلارنى سىلكىۋېتىمىز.

(5) ئالىقانلىرىمىز بىلەن يۈزىمىزنىڭ ھەممە يېرىنى سىلايمىز.

(6) ئالىقانلىرىمىزنى يەنە تۇپراققا ئۇرۇپ، يۇقىرىقىدەك سۈرتكەندىن كېيىن قوللىرىمىزنى بارماقلىرىمىزنىڭ ئۇچىلىرىدىن باشلاپ، جەينەكلىرىمىز بىلەن قوشۇپ سىلايمىز. قوللاردا ياكى يۈزدە سىلانمىغان ئازراقمۇ جاي قالماسلىقى شەرت.

تەيەممۇمنى بۇزىدىغان ئامىللار

274. سوئال: تەيەممۇمنى بۇزىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: تەيەممۇمنى بۇزىدىغان ئامىللار ئۈچ بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەر:

(1) تاھارەتنى بۇزىدىغان ھەرقانداق ئامىللار تەيەممۇمنىمۇ بۇزىدۇ.

(2)سۇنىڭ تېپىلىشى.

(3)سۇنى قوللىنىشقا توسالغۇ بولغان ئۆزرىنىڭ يوقىلىشى.

يۇقىرىقى ھاللارنىڭ قايسىبىرىدە تەيەممۇم بۇزۇلىدۇ.

ناماز ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

نامازنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئىسلامدىكى ئورنى

275. سوئال: ناماز دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ناماز- ئەقىل، قەلب ۋە تەننىڭ ھەرىكىتى بىلەن ئاللاھ تائالاغا قىلىنىدىغان مەخسۇس مۇناجاتتۇر.

276. سوئال: ناماز قانداق ئىبادەت؟

جاۋاب: ناماز ئىماندىن كېيىنلا بۇيرۇلغان ئەڭ مۇھىم ئىبادەت ۋە ئىسلام دىنىنىڭ 5چوڭ ئاساسلىق پەرزىدىن بىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ 5چوڭ ئاساسلىق پەرزنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئىسلام بەش ئاساسنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلار: ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقلىقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىپ، گۇۋاھلىق بېرىش، ناماز ئوقۇش، زاكاتنى ئادا قىلىش، رامىزان روزىسىنى تۇتۇش، قۇدرىتى يەتسە بەيتۇللاھنى ھەج قىلىشتىن ئىبارەتتۇر»(1).

277. سوئال: بەش ۋاخ ناماز قاچان پەرز قىلىنغان؟

جاۋاب: بەش ۋاخ ناماز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتىن 3 يىل ئىلگىرى(مىلادىيىنىڭ619-يىللىرى) مەككىدە پەرز قىلىنغان(2).

278. سوئال: نامازنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى نېمە؟

جاۋاب: ئىماندىن كېيىنلا مۇسۇلمانلارغا ئەڭ ئاۋۋال بۇيرۇلغان ئىبادەت نامازدۇر. ئىسلام دىنىدا نامازنىڭ مەرتىۋىسىگە ۋە ئۇلۇغلىقىغا يېتەلەيدىغان ئىككىنچى بىر ئىبادەت يوقتۇر. بۇ مۇنداق:

(1) ناماز ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي تۈۋرىكىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «دىنىنىڭ بېشى ئىسلام، ئۇنىڭ ئاساسلىق تۈۋرىكى نامازدۇر»(3).

(2) ناماز قىيامەت كۈنى ئەڭ ئاۋۋال ھېساب ئېلىنىدىغان بىردىنبىر ئىبادەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسانلارغا دىندا ئەڭ ئاۋۋال پەرز قىلىنغان ئىبادەت نامازدۇر. ئەڭ ئاخىرغىچە داۋاملىشىدىغان ئىبادەتمۇ نامازدۇر. قىيامەت كۈنى ئەڭ ئاۋۋال ھېساب ئېلىنىدىغان ئەمەلمۇ نامازدۇر»(4).

---

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

(2) سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن ئەللامە مۇھەممەد سالىھ ئەل ئۇسەيمىنىنىڭ«پەتىۋالار»ناملىق ئەسىرىدىن.

(3) تىرمىزى رىۋايىتى.

(4) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(3) ناماز - دىن يوقالمايدىكەن قەتئىي يوقالمايدىغان ئىبادەتتۇر. چۈنكى ناماز دىنىنىڭ شۇئارىدۇر.

(4) ناماز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى ۋەسىيىتىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇش ئالدىدا، سەكەراتتا تۇرۇپ «نامازنى تەرك ئەتمەڭلار! نامازنى تەرك ئەتمەڭلار!»(1) دەپ ۋەسىيەت قىلغان.

(5) نامازنىڭ پەرز بولغانلىق قىسسىسىمۇ، نامازنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغ ۋە مۇھىم ئىبادەت ئىكەنلىكىگە ئايرىم دەلىلدۇر. چۈنكى پۈتۈن ئىبادەتلەر زېمىندا پەرز قىلىنغان بولسا، بەش ۋاخ ناماز ئىسرا - مىراج كېچىسى ئاللاھ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ ئۇنىڭغا بىۋاستە ئەمر قىلىش ئارقىلىق ئاسماندا پەرز قىلغان.

نامازنىڭ تەلەپكە لايىق ئوقۇلىشىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

279. سوئال: قانداق قىلغاندا نامازنى تەلەپكە لايىق ئوقۇغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا تەلەپ قىلىنغان ناماز ئەقىل بىلەن قەلب پەرۋاسىز ھالدا تىل بىلەن تەنىنىڭ ھەرىكىتى بىلەنلا ئورۇندىلىدىغان رەسمىيەت ئەمەس. بەلكى تەلەپكە لايىق، ھەقىقىي ناماز ـ ئۇنىڭدا ئەقىل، قەلب ۋە پۈتۈن ھېسسىي ۋە غەيرى ھېسسىي ئەزالارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ھوزۇرىغا يۈزلىنىشتىن ئىبارەت بولغان ئۆز نېسۋىسىنى ئالالىغان نامازدۇر.

نامازدا ئەقىل، قەلب، ھېسسى ۋە غەيرى ھېسسىي ئەزالارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشتا بىرگە ئىشتىراك قىلىدۇ.

ئەقىلنىڭ ئەمەللىرى

(1) نامازدا ئەقىل ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئېتىراپ قىلغان ھالدا، پۈتۈن خىيالىنى يىغىپ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقىنى ئويلاپ تۇرىدۇ.

(2) نامازدا ئەقىل بارلىق ھىممىتى ۋە كۈچىنى ئاللاھ تائالانىڭ ھوزۇرىدىكى بۇ ئۇلۇغ مۇلاقاتقا بېغىشلاپ تۇرىدۇ.

(3) نامازدا ئەقىل ئاللاھتىن باشقا ھەممىدىن ئايرىلغان ھالدا كەمتەرلىك بىلەن تۇرىدۇ.

(4) نامازدا ئەقىل دۇنيالىق پىكىر-خىياللاردىن قەتئىي ئايرىلغان ھالدا، بىر ئاللاھقىلا قاراپ تۇرغاندەك ھېس - تۇيغۇ بىلەن ئەيمىنىپ تۇرىدۇ.

قەلبنىڭ ئەمەللىرى

(1)نامازدا قەلب ئاللاھقىلا بېغىشلانغان ھالدا، ئۇنىڭ بىلەنلا بولىدۇ.

(2) نامازدا قەلب ئاللاھ تائالانىڭ ھەيۋىتىدىن ئەيمەنگەن ھالدا تۇرىدۇ.

---

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان.

(3) نامازدا قەلب ئاللاھ تائالاغا يېلىنىش ۋە يالۋۇرۇش بىلەن تۇرىدۇ.
(4) نامازدا قەلب ئاللاھ بىلەن بىۋاستە مۇلاقاتتا بولۇپ تۇرىدۇ.

ھېسسى ئەزالارنىڭ ئەمەللىرى

(1) نامازدا تىل ئاللاھ تائالانى زىكىر قىلىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ تۇرىدۇ.
(2) نامازدا كۆز پۈتۈن ھەرىكەتلىرىنى يىغىپ، سەجدە قىلىدىغان يەرگە تىكىلىپ دىققەت بىلەن تۇرىدۇ.
(3) نامازدا قۇلاقلار نامازدىكى قىرائەتتىن باشقا بارلىق ئاۋازلارنى ئاڭلاشتىن گاس بولغان ھالدا تۇرىدۇ.
(4) نامازدا ئىككى قول ئاللاھ تائالاغا ئەڭ ئالى ئېھتىرام بىلدۈرگەنلىكىنى ئىپادىلىگەن ھالدا كۆكسىدە ياكى كىندىكىنىڭ ئۈستىدە باغلىنىپ تۇرىدۇ.

تاشقى ئەزالارنىڭ ئەمەللىرى

(1) نامازدا ئىككى پۇت، ئاللاھ تائالانىڭ ھەر قانداق پەرمانىغا ھازىر ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەن ھالدا تىپتىز ۋە راۋۇرۇس تۇرىدۇ.
(2) نامازدا باش ئاللاھ تائالاغا چوڭقۇر ھۆرمەت بىلدۈرگەن ھالدا كەمتەرلىكتىن ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. ئاندىن رۇكۇدا ئاللاھ تائالاغا تېخىمۇ چوڭقۇرراق ھۆرمەت بىلدۈرۈپ تۆۋەنگە ئېگىلىدۇ. ئاندىن سەجدىدە يەرگە قويۇلۇش ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا بولغان قۇلچىلىقنى ۋايىغا يەتكۈزىدۇ.
(3) نامازدا يۈز ئاللاھ تائالانىڭ مەنىۋى مۇلاقاتىغا يۈزلىنىپ تۇرىدۇ. سەجدىدە بولسا، ئاللاھ تائالانى ئەڭ كۆرۈنەرلىك رەۋىشتە ئۇلۇغلاش ۋە ھەقىقىي قۇلچىلىقنى ئىپادىلەش يۈزىسىدىن بۇ ھۆرمەتلىك يۈز ئالتە ئەزا بىلەن بىرلىكتە يەرگە قويۇلىدۇ.
(4) نامازدا رۇكۇ قىلغاندا بەل ئاللاھ تائالاغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئېگىلىدۇ. باشقا ئەزالارمۇ يۇقىرىقىلارغا ئىشتىراك قىلىدۇ.

«خۇشۇئ» نامازنىڭ جېنىدۇر

280. سوئال: «خۇشۇئ» دېگەن نېمە؟

جاۋاب: «خۇشۇئ»- نامازدا تۇرغاندا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە ھەيۋىتىدىن ئەيمەنگەن، كۆڭۈلنى ناماز بىلەنلا مەشغۇل قىلغان ۋە پۈتۈن پىكىر – خىيالىنى ئاللاھ تائالاغىلا بېغىشلىغان ھالدا، كەمتەرلىك ۋە ھوشيارلىق بىلەن تۇرۇش دېگەنلىكتۇر.

«خۇشۇئ»نىڭ ئورنى قەلب، ئۇنىڭ مېۋىسى ئىنسان ئورگانلىرىدا كۆرۈلىدۇ. چۈنكى ئىنساننىڭ بارچە ئورگانلىرى قەلبكە ئەگىشىدۇ. نامازدا بىراۋنىڭ كۆڭلى غەپلەتتە قېلىش، دۇنيالىق پىكىر – خىياللارغا چۆكۈش ۋە شەيتان ۋەسۋەسىلىرى تۈپەيلى ئۇنىڭ«خۇشۇئ»سى بۇزۇلغان ۋاقىتىدا، پۈتۈن ئورگانلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا قىلىنىۋاتقان قۇلچىلىقىمۇ بۇزۇلىدۇ. چۈنكى قەلب قوماندان، باشقا ئورگانلار ئەسكەرلەردۇر. قوماندىنى سالاھىيەتلىك بولمىغان ئەسكەرلەرنىڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغىنىدەك، قەلب سالاھىيەتتىن قالغاندا، باشقا ئورگانلارنىڭ سالاھىيىتىمۇ يوقىلىدۇ.

«خۇشۇئ» نىڭ ھۆكمى

281. سوئال: «خۇشۇئ» نىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: شۈبھىسىزكى نامازنى «خۇشۇئ» بىلەن ئوقۇش پەرزدۇر. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە[1] ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدىكى﴿سەۋر قىلىش، ناماز ئوقۇش ئارقىلىق (ئاللاھتىن) ياردەم تىلەڭلار. ناماز ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە ھەيۋىتىدىن ئەيمىنىپ («خۇشۇئ»بىلەن) تۇرغۇچىلاردىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ۋە ئېغىر ئىشتۇر﴾[2] دېگەن سۆزىنىڭ تەقەززاسىغا ئاساسەن، نامازدا «خۇشۇئ» نىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن.

---

(1) ئىبنى تەيمىيە- تولۇق ئىسمى ئەھمەد ئىبنى ئابدۇسسالام ھىجرىيىنىڭ 661-يىلى (1263م) ھازىرقى سۈرىيىنىڭ شىمالىدىكى ھەرران دېگەن جايدا دۇنياغا كەلگەن، ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ پېشۋالىرىدىن بىرى، ئىسلام دۇنياسىدا تەسىرى ئەڭ زور بولغان، بۈيۈك ئىسلاھاتچى ۋە مۇجتەھىد ئالىم. «شەيخۇلئىسلام» دېگەن ئېسىل ئۇنۋانغا نائىل بولغان. مۇسۇلمانلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان مازارلارغا چوقۇنۇش، ئۆلۈكلەردىن مەدەت سوراش قاتارلىق بىدئەت ئىشلارغا قارشى كۈرەش قىلغان. بۇ سەۋەبتىن شۇ ۋاقىتتىكى ھاكىمىيەت تەرىپىدىن تۈرمىگە تاشلانغان، سۈرىيىنىڭ تۈرمىسىدىمۇ پالىنىپ مىسىرنىڭ ئىسكەندەرىيە تۈرمىسىدە ياتقان، كېيىنچە دەمەشىق شەھىرىگە قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ يەنە تۈرمىگە مەھكۇم بولغان. فىقھى، تەپسىر، ھەدىس، ئەقىدە قاتارلىق ماۋزۇلاردا كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يازغان. شېئىرمۇ يازغان. ئەڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىدىن بىرى«ئىبنى تەيمىيە پەتىۋالىرى» بولۇپ، 27 توملۇق چوڭ ھەجىملىك ئەسەردۇر. تەقۋالىقتىمۇ تونۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ « بۇ دۇنيادا بىر جەننەت بار، ئۇنىڭغا كىرەلمىگەن ئادەم ئاخىرەتتىكى جەننەتكىمۇ كىرەلمەيدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ زىكرىدۇر» دېگەن سۆزى شۇ سەۋەبتىن ئېيتىلغان. ھىجرىيىنىڭ 728-يىلى (1328م) 67 يېشىدا تۈرمىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

(2) بەقەرە سۈرىسى 45 - ئايەت.

282. سوئال: نېمە ئۈچۈن نامازدا «خۇشۇئ» پەرز؟

جاۋاب: چۈنكى «خۇشۇئ» نامازنىڭ جېنى بولۇپ، ئۇنىڭدىن نېسىۋىسىنى ئالالمىغان ناماز ئۆلۈك نامازدۇر. چۈنكى ھەركىمنىڭ نامازدىن ئالىدىغان نېسىۋىسى پەقەت ئۇنىڭدا ئەقلى ھوشيار، قەلبى ئويغاق تۇرغان قىسمى بىلەنلا چەكلىنىدۇ. شۇڭا ھەزرىتى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «نامىزىڭدىن پەقەت نېمە دېگەن ۋە نېمە قىلىۋاتقىنىڭنى بىلىپ، ھېس قىلىپ تۇرۇپ ئوقۇغىنىڭلا ساڭا ئائىتتۇر»[1] دېگەن.

ناماز ئوقۇغانغا بېرىلىدىغان ساۋابمۇ «خۇشۇئ»غا قاراپ بولىدۇ. ناماز ئوقۇغانلارنىڭ بەزىسى تولۇق ساۋابقا ئېرىشسە، بەزىسى يېرىم ساۋابقا ۋە بەزىسى يېرىمىدىنمۇ ئاز ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ئەمما نامازدا نېمە ئوقۇلغان ۋە نېمە ئىش قىلىنغانلىقىنىمۇ بىلمەستىن ئۇنىڭغا كىرگەن پېتى چىققان كىشى ھېچقانداق ساۋابقا ئېرىشەلمەيدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بەندە ناماز ئوقۇغان بىلەن ئۇنىڭغا يېزىلىدىغان ساۋاب يا ئوندىن بىرى، يا توققۇزدىن بىرى، يا سەككىزدىن بىرى، يا يەتتىدىن بىرى، يا ئالتىدىن بىرى، يا بەشتىن بىرى، يا تۆتتىن بىرى، يا ئۈچتىن بىرى، يا يېرىمىدۇر»[2].

«خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشنىڭ چارىلىرى

283. سوئال: «خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشنىڭ چارىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: «خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشنىڭ چارىلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) «خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى چارىسى نامازدا تۇرىۋاتقان كىشى ئۆزىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقى ۋە نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىشى، خۇددى ئاللاھ تائالانى كۆرۈپ تۇرىۋاتقاندەك ھېس - تۇيغۇ بىلەن ئۇنىڭغا مۇناجات قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

(2) نامازدىكى رۇكۇ ۋە سەجدىلەر ئارىسىدىكى يۆتكىلىشلەرنى ئالدىرىماستىن تەمكىنلىك بىلەن قىلىش، ھەر بىر يۆتكىلىشتە ئورگانلار ئۆز ئورنىغا تولۇق كېلىپ بولغىچىلىك ئارام ئېلىش.«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (نامازدىكى ھەر بىر يۆتكىلىشتە) ھەر بىر سۆڭەك ئۆز ئورنىغا كېلىپ بولغىچىلىك ئارام ئالاتتى»[3].

نامازنى ئالدىراپ ئوقۇغان كىشىنىڭ «خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى نامازدىكى تېزلىك«خۇشۇئ»غا پۇرسەت بەرمەيدۇ.

(3) نامازنى ئۆمرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق نامىزىنى ئوقۇغاندەك ئوقۇش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ساھابىگە مۇنداق دېگەن: «نامىزىڭدا ئۆلۈمنى ياد

---

(1) ئىبنى تەيمىيەنىڭ «مجموعة الفتاوى»ناملىق ئەسىرى 22 - توم 612 - بەت.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) فەتھۇلبارىي 2 - توم 308 - بەت.

ئەتكىن، چۈنكى نامىزىدا ئۆلۈمنى ياد ئەتكەن كىشى نامىزىنى ياخشى ئادا قىلالايدۇ. نامىزىڭنى خۇددى ئۆمرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق نامىزىنى ئوقۇۋاتقان كىشىدەك ئوقۇغىن»[1].

تەبىئىيكى، ئۆلۈش ئالدىدىكى ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق نامازنى ئوقۇغان ئادەم بۇ نامازنى چوقۇم ۋايىغا يەتكەن «خۇشۇئ» بىلەن ئوقۇيدۇ.

(4) نامازدا ئوقۇلغان قىرائەت، دۇئا ۋە تەسبىھلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىپ، كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇش. چۈنكى قۇرئان كەرىم مەنىسىنى بىلىپ، ئۇنىڭدىن ۋەز – نەسىھەت ئېلىش ئۈچۈن چۈشكەن ئىلاھىي كىتاب. ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى بىلمەيدىغانلار نامازدا ئوقۇلىۋاتقان قىرائەتكە«مەن ئاللاھ تائالاغا مۇناجات قىلىۋاتىمەن، ئۇ ماڭا سۆز قىلىۋاتىدۇ» دېگەن ھېس – تۇيغۇ بىلەن قۇلاق سالسا يېتەرلىكتۇر. ئۆزى يالغۇز ناماز ئوقۇغان كىشىمۇ، ئۆزى ئوقۇغانلىرىنى شۇنداق ھېس – تۇيغۇ بىلەن ئوقۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

284. سوئال: قۇرئان كەرىمنى قانداق ئاڭلاش كېرەك؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنى مۇنۇ ئايەتتە سۈپەتلەنگەن مۆمىنلەرگە ئوخشاش ئاڭلاش كېرەك: ﴿پەقەت ئاللاھ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان، پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۇل قىلىدىغان كىشىلەرلا (كامىل) مۆمىنلەردۇر﴾[2].

(5) نامازدا ئوقۇلغان قۇرئاننى ئايەت – ئايەت ئوقۇش. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق قىلاتتى. ھەر بىر ئايەتنىڭ بېشىدا توختاش سۈننەتتۇر. گەرچە بەزى جايلاردا ئالدىنقى ئايەتنىڭ مەنىسى كېيىنكى ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان تەقدىردىمۇ، بۇ ئىككى ئايەت ئوتتۇرىسىدا توختاش ئەۋزەلدۇر. ھەر بىر ئايەتتىن كېيىن توختاپ ئوقۇش «خۇشۇئ»نىڭ ھاسىل بولىشى ئۈچۈن پايدىلىقتۇر.

(6) قۇرئاننى ھەر بىر ھەرپىنى دانە – دانە چىقىرىپ تەرتىل بىلەن ئوقۇش.«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىرائەتنى ھەرپ –ھەرپ تەپسىر قىلغاندەك ئوچۇق ئوقۇيتتى»[3].

(7) نامازدا ئاللاھ تائالا ماڭا سۆز قىلىۋاتىدۇ، دېگەن ھېس - تۇيغۇ بىلەن تۇرۇش. ئاددىسى، نامازدا تۇرغان ئادەم فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇغاندا، «ئاللاھ تائالا ماڭا سۆز قىلىۋاتىدۇ، مەن ئۇنىڭغا مۇناجات قىلىۋاتىمەن» دېگەن ھېس – تۇيغۇ بىلەن ئوقۇيدىكەن، چوقۇم«خۇشۇئ» نى ھاسىل قىلالايدۇ ۋە تىلىگەنلىرىگە ئېرىشىدۇ.

---

(1) شەيخ ئەلبانىنىڭ «سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى» دىن 1421 - ھەدىس.

(2) ئەنفال سۈرىسى 2 - ئايەت.

(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

«خۇشۇئ»غا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىشلار

285. سوئال: «خۇشۇئ»نىڭ يوقىلىشىغا ياكى ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: «خۇشۇئ»نىڭ يوقىلىشىغا ياكى ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىچە:

(1) يانفونلارنى يېپىۋەتمەستىن نامازغا تۇرۇش «خۇشۇئ»نى بۇزىدۇ. خۇسۇسەن، يانفونلارنىڭ مۇزىكىلىق ئاۋازى ئەلۋەتتە دىققەتنى بۇزىدۇ. نەتىجىدە، نامازدىكى«خۇشۇئ» نى يوق قىلىدۇ. شۇڭا مەيلى مەسجىدتە، مەيلى ئۆز ئۆيىدە، مەيلى جامائەت بىلەن، مەيلى ئۆزى يالغۇز ناماز ئوقۇماقچى بولغان ھەر قانداق ئادەم نامازغا تۇرۇشتىن بۇرۇن يېنىدىكى يانفوننى يېپىۋېتىشى نامازنىڭ «خۇشۇئ»بىلەن ئادا تېپىشى ئۈچۈن شەرتتۇر.

يانفونلارنى يېپىۋەتمەستىن نامازغا تۇرۇش نامازنىڭ ۋە مەسجىدنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىمىغانلىق بولىدۇ. خۇسۇسەن مەسجىدكە يانفوننى يېپىۋەتمەستىن كىرگەن ئادەم ئۆزىنىڭلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن جامائەتنىڭ«خۇشۇئ»نى بۇزغان ۋە مەسجىد ئەھلىگە ئازار بەرگەن بولىدۇ. نەتىجىدە، گۇناھكار بولىدۇ. چۈنكى ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا كىشىلەرگە ئازار قىلىش ھارام بولغان يەردە، كىشىلەرنىڭ نامازدىكى«خۇشۇئ»نى بۇزۇش قاتمۇ قات ھارامدۇر. ھارامنى ئىشلىگۈچىلەر ئۆزلىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا تۇتقۇچىلاردۇر.

سەئۇدى ئەرەبىستان«پەتىۋا ۋە ئىلمىي تەتقىقات»كومىتېتىنىڭ 5322-نومۇرلۇق پەتىۋاسىدا، يانفوننى يېپىۋەتمەستىن نامازغا تۇرۇشنىڭ ھارامىلىقى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

(2) ناماز ئوقۇيدىغان جايدىكى دىققەتنى تارتىدىغان نەرسىلەر «خۇشۇئ» نى بۇزىدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن، نەقىشلەنگەن جايىنامازلاردا – ھەتتا كەبىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن جايىنامازلاردىمۇ – ناماز ئوقۇش ياخشى ئەمەس. چۈنكى جايىنامازدىكى نەقىشلەر ۋە سۈرەتلەر دىققەتنى بۇزىدۇ. نەتىجىدە، «خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشقا توسالغۇ بولىدۇ. ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئۆيىنىڭ بىر تەرىپىدە نەقىشلەنگەن پەردە بار ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئۇنى ئېلىۋېتىڭ، ئۇنىڭ نەقىشلىرى نامىزىمدا كۆزۈمگە چېلىقىپلا تۇردى»[1] دېگەن.

شۇنداقلا، ئادەم ئۆتۈپ تۇرىدىغان جايلاردا، بازارلاردا، رەستىدە، كىشىلەر پاراڭلىشىۋاتقان سورۇنلاردا ۋە ۋاراڭ – چۇرۇڭ بولىۋاتقان ئورۇنلاردا ناماز ئوقۇش ياخشى ئەمەس.

(3) نەقىشلەنگەن ياكى سۈرەت چۈشۈرۈلگەن ياكى خەت يېزىلغان كىيىملەر

---

(1) بۇخارىي رىۋايىتى.

بىلەن ناماز ئوقۇش «خۇشۇئ» نى بۇزىدۇ. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سىزىقچىلار بىلەن نەقىش قىلىنغان بىر كىيىمنى كىيىپ ناماز ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، "بۇ كىيىمنى ئەبۇ جەھم ئىبنى ھۇزەيفە دېگەن كىشىگە ئاپىرىپ بېرىڭلار ۋە ماڭا ساددا كىيىم ئېلىپ كېلىڭلار، بۇ كىيىمدىكى سىزىقچىلار نامازدا دىققىتىمنى بۇزدى" دەپ بۇيرىدى»[1].

نەقىشلەنگەن كىيىملەر بىلەن ناماز ئوقۇش ياخشى بولمىغان يەردە، سۈرەتلىك كىيىملەر بىلەن، خۇسۇسەن جانلىقلارنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كىيىملەر بىلەن ناماز ئوقۇش تېخىمۇ ياخشى ئەمەس.

(4) تائام ھازىر بولغان ۋاقىتتا نامازغا تۇرۇش «خۇشۇئ»غا دەخلى يەتكۈزىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «تائام ھازىرلانغان ۋاقىتتا ناماز ئوقۇش يوق»[2] دېگەنلىكى شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدى. چۈنكى ھازىرلانغان تائامدىن تۇرۇپ كېتىپ نامازغا تۇرغاندا، كۆڭۈل تىنجىمايدۇ. كۆڭلى تائامدا بولۇپ قالغان ئادەم نامازدا «خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلالمايدۇ.

(5) تەرىتى قىستاپ قالغاندا نامازغا تۇرۇش«خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلىشقا توسالغۇ بولىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلى ئۆزىنى تېزرەك بوشىتىپ راھەتلىنىش بىلەن مەشغۇل بولىۋاتقان تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ نامىزىنى«خۇشۇئ»بىلەن ئادا قىلالىسۇن؟! شۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەرىتى قىستاپ قالغان كىشىنىڭ ئۆزىنى بوشاتماستىن نامازغا تۇرۇشىنى مەنئى قىلغان. «سىلەرنىڭ بىرىڭلار ھاجەتخانىغا باراي دەپ تۇرغىنىدا ناماز باشلىنىپ كەتسە، ئىشنى ھاجەتخانىدىن باشلىسۇن»[3].

(6) نامازدا مۈگدەش«خۇشۇئ» نى بۇزىدۇ. نامازنى مۈگدەپ ئوقۇغان كىشىنىڭ «خۇشۇئ»نى ھاسىل قىلالىشى ھەرگىزمۇ مۇمكىن ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۈگدەك باسقان كىشىنىڭ ناماز ئوقۇشىنى مەنئى قىلىپ: «سىلەرنىڭ بىرىڭلارنى نامازدا ئۇيقۇ بېسىۋالسا، (نامازنى توختىتىپ) ئۇخلىسۇن، نامازنى ئۇنىڭدا نېمە ئوقۇۋاتقانلىقىنى بىلگىدەك ھالغا كەلگەندىن كېيىن ئوقۇسۇن»[4] دېگەن.

بۇ ھەدىس پەرز، ۋاجىب، سۈننەت ۋە نەپلە قاتارلىق ھەر قانداق نامازغا شامىلدۇر. بىراق پەرز نامازلارنىڭ ۋاقتى چەكلىك كەتمەسلىكى شەرتتۇر.

(7) نامازدا تۇرۇپ سەجدە قىلىدىغان جاينى سۈرتۈش ياكى تازىلاش ياكى تۈزلەش بىلەن كۆپ مەشغۇل بولۇش «خۇشۇئ»نى بۇزىدۇ. پەيغەمبەر

---

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) مۇسلىم ۋەتىرمىزى رىۋايىتى.

(4) بۇخارىي رىۋايىتى.

ئەلەيھىسسالام ناماز دا تۇرۇپ سەجدە قىلىدىغان يېرىنى تۈزلەۋاتقان بىر ئادەمنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا: «ئەگەر زادى قىلمىساڭ بولمىسا بىرلا قېتىم قىلغىن»[1] دېگەن.

نامازدا يۈز ۋە پېشانىنى سۈرتۈشمۇ «خۇشۇئ»نى بۇزىدىغان ئامىللاردىندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گاھىدا نەملىك يەرگە ياكى تۇپراقتا سەجدە قىلغىنىدىمۇ پېشانىسىنى تازىلاش ئۈچۈن سىلىمىغان. چۈنكى نامازدىكى «خۇشۇئ»بۇنداق قىلىشنىمۇ ئۇنتۇلدۇرىدۇ.

(8) نامازدا ئۇياق – بۇياققا قاراش«خۇشۇئ»نى بۇزىدۇ. چۈنكى كۆزنىڭ ھەرىكىتى قەلبنى مەشغۇل قىلىدۇ. قەلب مەشغۇل بولغاندا نامازدىكى «خۇشۇئ» يوقىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بەندە نامىزىدا ئۇياق – بۇياققا قارىماستىن تۇرغاندا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا نەزەر سېلىپ تۇرىدۇ. ئۇ بىرەر تەرەپكە بۇرۇلىشى بىلەنلا ئاللاھ تائالا ئۇنى نەزىرىدىن ساقىت قىلىدۇ»[2].

نامازدا بۇرۇلۇش ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى، قەلب بىلەن بۇرۇلۇش، يەنە بىرى كۆز بىلەن بۇرۇلۇشتۇر. قەلب بىلەن بۇرۇلۇش - كۆڭۈلنى نامازنىڭ سىرتىدىكى ئىشلار بىلەن مەشغۇل قىلىشتۇر. كۆز بىلەن بۇرۇلۇش - ئۇياق – بۇياققا قاراشتۇر. ھەر ئىككى تۈرلۈك بۇرۇلۇش مەنئى قىلىنىغاندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازدىكى بۇرۇلۇشتىن سورالغىنىدا: «ئۇ ئوغرىلىق بولۇپ، شەيتاننىڭ بىراۋنىڭ نامىزىنى ئوغرىلىغىنىدۇر»[3] دېگەن.

---

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى، «سەھىھ» دەپ باھالانغان ھەدىس.

(3) بۇخارىي رىۋايىتى.

ئىسلام دىنىدىكى نامازلارنىڭ تۈرلىرى

286. سوئال: ئىسلامدا قانچە تۈرلۈك ناماز بار؟
جاۋاب: ئىسلامدا 5 تۈرلۈك ناماز بار. ئۇلار:
(1) پەرز نامازلار.
(2) ۋاجىب نامازلار.
(3) سۈننەت نامازلار
(4) مۇستەھەب نامازلار.
(5) نەپلە نامازلار.

287. سوئال: پەرز نامازلار قايسى نامازلار؟
جاۋاب: پەرز نامازلار تۆۋەندىكىلەردۇ ر:
(1) كۈنلۈك بەش ۋاخ ناماز.
(2) جىنازا نامىزى.
(3) ئەرلەر ئۈچۈن جۈمە نامىزى.(ئاياللارنىڭ جۈمە نامىزى ئوقۇشلىرى پەرز ئەمەس، ئەگەر ئوقۇسا ساۋاب بولىدۇ ۋە شۇكۈنىنىڭ پېشىن نامىزى ئۇلاردىن ساقىت بولىدۇ).

288. سوئال: ۋاجىب نامازلار قايسىلار؟
جاۋاب: ۋاجىب نامازلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) ۋىتىر نامىزى.
(2) ئىككى ھېيت نامازلىرى.
(3) ئوقۇشنى (نەزرە قىلىپ) ئاتىۋەتكەن نامازلار.

289. سوئال: سۈننەت نامازلار قايسىلار؟
جاۋاب: سۈننەت نامازلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) بەش ۋاخ نامازنىڭ سۈننەتلىرى.
(2) تەراۋىھ نامىزى.
(3) مەسجىدكە كىرگەندە ئوقۇلىدىغان (تەھىيەتۇل مەسجىد) نامىزى.

290. سوئال: مۇستەھەب نامازلار قايسىلار؟
جاۋاب: مۇستەھەب نامازلار مۇنۇلار:
(1) چاشگاھ نامىزى.
(2) تەھەججۇد(كېچە) نامىزى.
(3) تاۋاپ نامىزى.

291. سوئال: نەپلە نامازلار قايسىلار؟
جاۋاب: نەپلە نامازلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) تەۋبە نامىزى
(2) ئىستىخارە نامىزى

(3) ھاجەت نامىزى

بەش ۋاخ نامازنىڭ ھۆكۈمى ۋە ئۇنى تەرك ئېتىشنىڭ گۇناھى

292. سوئال: بەش ۋاخ ناماز ئوقۇشنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: بالاغەتكە يەتكەن، ئەقىل-ھوشى جايىدا بولغان ھەرقانداق مۇسۇلمان كىشىنىڭ كۈندە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇشى پەرز ئەيندۇر.

ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، ناماز مۆمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى﴾(1). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ بەندىلەرگە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇشنى پەرز قىلدى، كىمكى بەش ۋاخ نامازنى ئەھمىيەتسىز ساناپ، زايا قىلىۋەتمەستىن، تولۇق ئادا قىلىدىكەن، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇ كىشىنى جەننەتكە كىرگۈزۈشكە ئەھدىسى باردۇر. كىمكى بەش ۋاخ نامازنى ئادا قىلمايدىكەن، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇ كىشىگە ئەھدىسى يوقتۇر، خالىسا ئازابلايدۇ، خالىسا گۇناھىنى ئەپۇ قىلىپ جەننەتكە كىرگۈزىدۇ»(2).

293. سوئال: نامازنى تەرك ئېتىشنىڭ جازاسى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: نامازلارنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، قەستەن تەرك ئېتىشنىڭ ئەڭ چوڭ گۇناھ ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىگە ئېشىلەنگەن ئەڭ ئېغىر جىنايەت ئىكەنلىكىدە، نامازنى تەرك ئەتكۈچىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ قاتتىق ئازابىغا دۇچار بولىدىغانلىقىدا شەك ـ شۈبھە يوقتۇر. بۇ مەسىلىدە ئىسلام ئۆلىمالىرى ئارىسىدا ھېچبىر ئىختىلاپ يوق. نامازنى تەرك ئەتكۈچىلەرنىڭ ھۆكۈمى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغانلىق ۋە ئۇنىڭ ئىبادەت ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمىغانلىق يۈزىسىدىن نامازنى تەرك ئەتكۈچىلەر بولۇپ، مۇنداقلار شەكسىز كاپىرلاردۇر. چۈنكى قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ (شۈبھىسىز)ھەدىسلەر ئارقىلىق بېكىتىلگەن ئەھكاملارنىڭ بىرەرسىگە ئىنكار قىلغان كىشى كاپىر بولىدۇ.

(2) نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بىلمىگەنلىكتىن ناماز ئوقۇمىغان كىشىلەر بولۇپ، بۇلار تۆۋەندىكى ئىككى خىل كىشىلەردۇر: بىرىنچىسى، دۇنيادىن پۈتۈنلەي ئالاقىسىز ھالدا، ئادەمزات بارمايدىغان يىراق چۆللەردە، تاغلاردا ۋە ئورمانلىقلاردا ياشىغانلىقتىن، نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بىلمىگەنلىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سوراپ ئۆگىنىش ئۈچۈن، دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى بىلىدىغان بىرەر ئالىمنىڭمۇ بولمىغانلىقى سەۋەبىدىن، ھاياتىدا بىرەر قېتىم بولسىمۇ نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ باقمىغانلىقى تۈپەيلى ناماز ئوقۇمىغان كىشىلەر.

---

(1) نىسا سۈرىسى 103 – ئايەت.

(2) نەسائىي رىۋايىتى.

يەنە بىرى، ئىسلام دىنىنى ئەمدىلا قوبۇل قىلغان بولۇپ، نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنى ئوقۇشنىڭ قائىدە ـ تەرتىپلىرىنى ئۆگىنىپ بولغىچىلىك ئۆلۈپ كەتكەنلىك سەۋەبىدىن ناماز ئوقۇيالمىغان كىشىلەر. يۇقىرىقى ئىككى تۈرلۈك كىشىلەرنىڭ ناماز ئوقۇمىغانلىقتىكى ئۆزرىلىرى قوبۇل قىلىنىپ، ئۇلاردىن نامازنى تەرك ئەتكەنلىكىنىڭ گۇناھى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ(ھېچ ئادەمنى) جازالىغىنىمىز يوق﴾(1).

بىراق ھازىرقى ئۇچۇر دەۋرىدە، دۇنيانىڭ قايسىبىر بولۇڭ ـ پۇچقىقىدا ياشىغان بولمىسۇن نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن ۋە ئاڭلىمىغان بىرەر مۇسۇلماننىڭ تېپىلىشى تەسەۋۋۇردىن يىراق، ئەلۋەتتە.

(3) نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ، نامازغا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن نامازنى تەرك ئەتكۈچىلەر بولۇپ، ئۇلار قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ. ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ناماز ئوقۇمىغانلىقتىكى ھېچقانداق ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ.

---

(1) ئىسرا سۈرىسى 15 - ئايەت.

نامازنىڭ شەرتلىرى

294. سوئال: نامازنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: نامازنىڭ شەرتلىرى 6 بولۇپ، ئۇلار:

(1) ناماز ئوقۇيدىغان جاينىڭ ۋە كىيىمنىڭ پاك – پاكىز بولىشى.

(2) تاھارەت ئېلىش (غۇسلى بىلەن تەيەممۇمنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).

(3) ناماز ۋاقتىنىڭ كىرىشى.

(4) ئەۋرەت جايلارنى يۆگەش.

(5) قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش.

(6) نىيەت.

نامازنىڭ 1-ۋە2-شەرتلىرى بولغان پاكلىق بىلەن تاھارەتنىڭ بايانى يۇقىرىدا ئۆتتى. تۆۋەندە نامازنىڭ قالغان شەرتلىرى ئۈستىدە توختىلىمىز.

بەش ۋاخ نامازنىڭ ۋاقىتلىرى

295. سوئال: بامدات نامىزىنىڭ ۋاقتى قاچان كىرىدۇ؟

جاۋاب: بامدات نامىزىنىڭ ۋاقتى: تاڭنىڭ ئاقىرىشى بىلەن باشلىنىپ، قۇياش چىققانغا قەدەر داۋام قىلىدۇ.

296. سوئال: پېشىن نامىزىنىڭ ۋاقتى قاچان كىرىدۇ؟

جاۋاب: پېشىن نامىزىنىڭ ۋاقتى- قۇياش كۆن پېتىش تەرەپكە ئېگىلگەندىن باشلاپ، ھەر نەرسىنىڭ سايىسى ئۆزىنىڭ بىر ياكى ئىككى ھەسسىسىگە قەدەر ئۇزارغان ۋاقىتقىچە داۋام قىلىدۇ. (ئالدىنقىسى ئىمام ئەزەمگە كۆرە، ئىككىنچىسى ئەبۇ يۇسۇف ۋە مۇھەممەدلەرگە كۆرەدۇر).

297. سوئال: ئەسىر نامىزىنىڭ ۋاقتى قاچان كىرىدۇ؟

جاۋاب: ئەسىر نامىزىنىڭ ۋاقتى: پېشىن نامىزىنىڭ ۋاقتى چىققاندىن باشلىنىپ، قۇياش پاتقانغا قەدەر داۋام قىلىدۇ.

298. سوئال: شام نامىزىنىڭ ۋاقتى قاچان كىرىدۇ؟

جاۋاب: شام نامىزىنىڭ ۋاقتى- قۇياش پاتقاندىن باشلىنىپ، قۇياش پاتقان يەردىكى قىزىللىق (ياكى ئاقلىق) يوقالغانغا قەدەر داۋام قىلىدۇ.

299. سوئال: خۇپتەن نامىزىنىڭ ۋاقتى قاچان كىرىدۇ؟

جاۋاب: خۇپتەن نامىزىنىڭ ۋاقتى- شام نامىزىنىڭ ۋاقتى چىققاندىن باشلىنىپ، ئىككىنچى تاڭ ئاقارغانغا (بامدات نامىزىنىڭ ۋاقتىغا) قەدەر داۋام قىلىدۇ.

300. سوئال: ۋىتىر نامىزىنىڭ ۋاقتى قاچان كىرىدۇ؟

جاۋاب: ۋىتىر نامىزىنىڭ ۋاقتى - خۇپتەندىن كېيىن باشلىنىپ، بامدات نامىزىنىڭ ۋاقتىغىچە داۋام قىلىدۇ.

301. سوئال: جۈمە نامىزى قاچان ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: جۈمە نامىزى جۈمە كۈنلۈكتە پېشىن نامىزىنىڭ ۋاقتىدا ئوقۇلىدۇ.

302. سوئال: ئىككى ھېيت نامازلىرى قاچان ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئىككى ھېيت نامازلىرى روزى ۋە قۇربان ھېيتلىرىنىڭ بىرىنچى كۈنلىرىدە كۈن چىقىپ 45 مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ئوقۇلىدۇ.

303. سوئال: ناماز ۋاقتىنى بىلەلمىگەن ئادەم قانداق قىلىدۇ؟

جاۋاب: ھاۋانىڭ بۇلۇتلۇق بولىشى ياكى قاراڭغۇ ئۆيدە مەھبۇس بولۇپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش شارائىتلاردا باشقىلار بىلەن كۆرۈشۈشنىڭ يوللىرى كېسىلگەن، يېنىدا ۋاقىتنى بىلىدىغان بىرەر كىشىنىڭ بولمىغانلىقى، ياكى ۋاقىتنى بەلگىلەيدىغان سائەتنىڭ بولمىغانلىقى ۋە ئەزاننىڭ ئاڭلانماسلىقى سەۋەبىدىن نامازنىڭ ۋاقتىنى بىلەلمىگەن كىشى ئىجتىھاد قىلىدۇ، (يەنى ئۆز قانائىتىگە تايىنىپ ۋاقىتنى بەلگىلەيدۇ). ئەگەر مۇنداق كىشى بىر ئاز سەۋر قىلىپ كۈتۈپ باققاندىمۇ، نامازۋاقتىنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشىشتىن پۈتۈنلەي ئۈمىدسىز بولسا، ئۇنىڭ ئۆز ئىجتىھادى بىلەن ۋاقىت بەلگىلەپ ناماز ئوقۇشى ۋاجىپتۇر.

ناماز ئوقۇش مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلار

304. سوئال: ناماز ئوقۇش مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلار قايسىلار؟

جاۋاب: ناماز ئوقۇش مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلار بەش بولۇپ، قانداقلا بىر نامازنى ئوقۇش ئۈچۈن سالاھىيەتلىك بولمىغانلىقى سەۋەبلىك مەنئى قىلىنغان ۋاقىت ئۈچ ۋە نەپلە ناماز ئوقۇشقا مۇناسىپ بولمىغانلىقى سەۋەبلىك مەنئى قىلىنغان ۋاقىت ئىككىدۇر.

(1) قانداقلا بىر نامازنى ئوقۇش ئۈچۈن سالاھىيەتلىك بولمىغانلىقى سەۋەبلىك مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلار:

① قۇياش چىقىۋاتقاندا، ئۇ نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەنگە قەدەر.

② كۈن قىيام بولغان (يەنى قۇياش ئاسماننىڭ چىپ ئوتتۇرىسىغا كەلگەن) ۋاقىتتىن، كۈن پېتىش تەرەپكە ئېگىلگەنگە قەدەر.

③ قۇياش سارغايغان ۋاقىتتىن، قۇياش پاتقانغا قەدەر.

ئەمما يۇقىرىقى ئۈچ ۋاقىتتا ھازىر قىلىنىپ بولغان جىنازا نامىزىنى، شۇ كۈننىڭ ئەسىر نامىزىنى، تاۋاپىنىڭ ئىككى رەكئەت نامىزىنى، تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزىنى ئوقۇش ۋە شۇ ۋاقىتتا ئوقۇلغان سەجدە ئايىتىنىڭ تىلاۋەت سەجدىسىنى قىلىش جائىزدۇر.

(2) نەپلە ناماز ئوقۇشقا مۇناسىپ بولمىغانلىقى سەۋەبلىك مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلار:

① بامدات نامىزىدىن كېيىن، قۇياش نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەنگە قەدەر.

② ئەسىر نامىزىدىن كېيىن، قۇياش پاتقانغا قەدەر.

بۇ ئىككى ۋاقىتتا قانداقلا بىر نەپلە ناماز ئوقۇش مەنئى قىلىنىدۇ. بىراق ئوقۇسا

مەكرۇھلۇق بىلەن ئادا تاپىدۇ.

ئەزان ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

305. سوئال: ئەزان دېگەن نېمە؟
جاۋاب: ئەزان - ناماز ۋاقتىنىڭ كىرگەنلىكىنى ئېلان قىلىش دېگەنلىكتۇر.
306. سوئال: ئەزان قاچاندىن بېرى يولغا قويۇلغان؟
جاۋاب: ئەزان ھىجرىيىنىڭ بىرىنچى يىلى(622م) مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە بۇيرۇلغان.
307. سوئال: ئەزان قايسى نامازلار ئۈچۈن ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: بەش ۋاخ ناماز بىلەن جۈمە نامىزىنى ئەرلەرنىڭ جامائەت بولۇپ ئوقۇشلىرى ئۈچۈن ئەزان ئوقۇش تەكىتلىك سۈننەتتۇر. ھېيت ۋە جىنازا نامازلىرى ۋە باشقا پەرز بولمىغان نامازلار ئۈچۈن ئەزان ئوقۇشقا ھاجەت يوقتۇر. ئەزان ئوقۇش ئەرلەر ئۈچۈن سۈننەتتۇر. ئەمما ئاياللار قايسىبىر ناماز ئۈچۈن ئەزان ئوقۇمايدۇ. مەيلى ئادا (ۋاقتىدا ئوقۇلغان ناماز) بولسۇن، مەيلى قازا (ۋاقتىدا ئوقۇيالماي ۋاقتى چىققاندىن كېيىن ئوقۇلغان ناماز) بولسۇن، مەيلى سەپەر ئۈستىدە ياكى ئۆز يۇرتىدا بولسۇن ھەر قانداق شارائىتتا، پەرز نامازلار ئۈچۈن ئەزان ئوقۇش سۈننەتتۇر.
308. سوئال: ئەزاننىڭ تېكستى قايسى؟
جاۋاب: ئەزاننىڭ تېكستى تۆۋەندىكىلەر:

اللهُ أَكبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر.
اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر.
أَشْهَدُ أَنْ لا إِلـهَ إِلاَّ الله ئەشھەدۇ ئەنلائىلاھە ئىللەللاھ.
أَشْهَدُ أَنْ لا إِلـهَ إِلاَّ الله ئەشھەدۇ ئەنلائىلاھە ئىللەللاھ.
أَشْهَدُ أَنَّ مُحمَّداً رَسُولُ اللهِ ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن رەسۇلۇللاھ.
أَشْهَدُ أَنَّ مُحمَّداً رَسُولُ اللهِ ئەشھەدۇئەننە مۇھەممەدەن رەسۇلۇللاھ.
حَيَّ عَلىَ الصَّلاَةِ ھەييە ئەلەسسالاھ.
حَيَّ عَلىَ الصَّلاَةِ ھەييە ئەلەسسالاھ.
حَيَّ عَلىَ الْفَلاَحَ ھەييە ئەلەلفەلاھ.
حَيَّ عَلىَ الْفَلاَحَ ھەييە ئەلەلفەلاھ.
اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر.
لاَ إِلـهَ إِلاَّ اللهُ لائىلاھە ئىللەللاھ.

يۇقىرىقىلار بامدات نامىزىدىن باشقا پۈتۈن پەرز نامازلارنىڭ ۋاقىتلىرى ئۈچۈن ئوقۇلىدىغان ئەزاننىڭ تېكستى. ئەمما بامدات نامىزىنىڭ ۋاقتى ئۈچۈن ﴿ **حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ** ﴾ يەنى (نامازغا ئارقىلىق نىجات تېپىشقا ئالدىراڭلار) دېگەن جۈملىدىن كېيىن ۋە ئاخىرقى ﴿**اللهُ أَكْبَرُ**﴾ يەنى (ئاللاھ ھەممىدىن چوڭدۇر) دېگەن جۈملىدىن ئاۋۋال ﴿**اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ**﴾ يەنى (ناماز ئۇيقۇدىن ياخشى) دېگەن جۈملىلەر ئوقۇلىدۇ.

ئەزان ئوقۇشنىڭ شەرتلىرى

309. سوئال: ئەزان ئوقۇشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئەزاننىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ناماز ۋاقتىنىڭ كىرىشى.

(2) ئەزاننىڭ ئەرەب تىلىدا ئوقۇلۇشى.

(3) ئەزاننىڭ ئۈنلۈك ئوقۇلىشى.

(4) ئەزان تېكىستلىرىنىڭ ھەممىسى بىر مۇئەززىن تەرىپىدىن ئوقۇلۇشى.

(5) مۇئەززىننىڭ مۇسۇلمان، ئەر، ئاقىل، بالىغ بولۇشى.

(6) ئەزاندا ئوقۇلىدىغان تېكىستلەرنىڭ تەرتىبلىرىگە رىئايە قىلىش ۋە ئارقا – ئارقىدىن ئوقۇش.

310. سوئال: ئەزان ئوقۇلىۋاتقاندا نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئەزاننى ئاڭلىغان كىشىنىڭ مۇئەززىننىڭ ئېيتقانلىرىنى قايتىلىشى يەنى مۇئەززىن ئېيتقان ئەزان تېكستىنىڭ ھەممىسىنى مۇئەززىن ئوقۇغانغا ئوخشاش شەكىلدە قايتىلاپ ئوقۇشى، پەقەت ﴿ **حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ** ﴾ دېگەندە، ﴿**لاَحَوْلَ وَلاَقُوَّةَ اِلاَّ بِاللهِ** ﴾ يەنى (ئاللاھنىڭ ياردىمى بولمىسا قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ)، دەپ ئىككى قېتىم قايتىلىشى مۇستەھەپتۇر.

311. سوئال: ئەزاندىن كېيىن قايسى دۇئا ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئەزاندىن كېيىن مۇنۇ دۇئا ئوقۇلىدۇ: ﴿**اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاةِ الْقَائِمَةِ اٰتِ مُحَمَّداً الْوَسِيْلَةَ وَالْفَضِيْلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الَّذِي وَعَدْتَهُ**﴾ تەرجىمىسى: «ئى مۇشۇ ئۇلۇغ چاقىرىقنىڭ ۋە ئوقۇلىدىغان نامازنىڭ ئىگىسى ئاللاھ! پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ جەننەتتىكى دەرىجىسىنى يۇقىرى قىلغىن ۋە ئۇنى سەن ۋەدە قىلغان ئالىي ماقامغا ئېرىشتۈرگىن»[1].

---

(1) بۇخارىي رىۋايىتى.

تەكبىر ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

312. سوئال: تەكبىر دېگەن نېمە؟
جاۋاب: تەكبىر - ئەزاندىن كېيىن، پەرز نامازلارنى ئوقۇش ئالدىدا، نامازنىڭ باشلىنىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان ھالدا ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغلاش دېمەكتۇر.
313. سوئال: تەكبىرنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟
جاۋاب: تەكبىرنىڭ ھۆكۈمى ئەزاننىڭ ھۆكۈمىگە ئوخشاشتۇر. يەنى پەرز نامازلار ئۈچۈن، مەيلى ئادا بولسۇن، مەيلى قازا بولسۇن، مەيلى يول ئۈستىدە بولسۇن، مەيلى ئۆز يۇرتىدا بولسۇن پۈتۈن ھاللاردا ئەرلەرنىڭ تەكبىر ئوقۇشى سۈننەتتۇر. تەكبىرنىڭ ئەزانغا ئوخشمايدىغان تەرەپلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئەزان پەرز نامازلارنى جامائەت بىلەن ئادا قىلىش ئۈچۈن ئوقۇلىدۇ. تەكبىر بولسا، جامائەت بىلەن ئوقۇلسۇن ياكى يالغۇز ئوقۇلسۇن پۈتۈن پەرز نامازلار ئۈچۈن ئوقۇلىدۇ.

(2) تەكبىر، ئۇنىڭ ھەرپلىرى بىلىنىدىغان رەۋىشتە تېز ئوقۇلىدۇ. تەكبىر ئېيتقان كىشى ئىككى سۆزنى بىرلا نەپەس بىلەن بىرلەشتۈرگەن ھالدا، كېيىنكى سۆزنى بىر ئاۋاز بىلەن ئوقۇيدۇ.

(3) تەكبىرنى، ئەزاننىڭ ئەكسىچە، مۇناردا ۋە مۇنارىغا ئوخشاش ئېگىز جايدا ياكى مېكروفوندا ئوقۇش شەرت ئەمەس.

314. سوئال: تەكبىرنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: تەكبىرنىڭ شەرتلىرى ئەزاننىڭ شەرتلىرىنىڭ ئەينىسىدۇر.
315. سوئال: تەكبىرنىڭ تېكستى قايسى ؟
جاۋاب: تەكبىرنىڭ تېكستى تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ:

اللهُ أَكبَرُ اللهُ أَكبَرُ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر.

اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر.

أَشْهَدُ أَنْ لا إِلـهَ إِلاَّ الله ئەشھەدۇ ئەنلائىلاھە ئىللەللاھ.

أَشْهَدُ أَنْ لا إِلـهَ إِلاَّ الله ئەشھەدۇ ئەنلائىلاھە ئىللەللاھ.

أَشْهَـدُ أَنَّ مُحَـمَّداً رَسُـولُ اللهِ ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن رەسۇلۇللاھ.

أَشْهَدُ أَنَّ مُحمَّداً رَسُولُ اللهِ ئەشھەدۇئەننە مۇھەممەدەن رەسۇلۇللاھ.

حَيَّ عَلىَ الصَّلاَةِ ھەييە ئەلەسسالاھ.

حَيَّ عَلىَ الصَّلاَةِ ھەييە ئەلەسسالاھ.

حَيَّ عَلىَ الْفَلاَحِ ھەييە ئەلەلفەلاھ.

حَيَّ عَلىَ الْفَلاَحِ ھەييە ئەلەلفەلاھ.

قَدْ قَامَتْ الصَّلاَةُ قەد قامەتىسسالاھ،

قَدْ قَامَتْ الصَّلاَةُ قەد قامەتىسسالاھ،

اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ ئالللاھۇ ئەكبەر، ئالللاھۇ ئەكبەر.

لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ لائىلاھە ئىللەللاھ.

ئەۋرەت ۋە ئۇنىڭ چەك-چېگرىسى

316. سوئال: ئەۋرەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئەۋرەت - ئىنسانىنىڭ ئېچىلىپ قالسا ئەيىب بولىدىغان ۋە ئۇنىڭغا قاراشتىن ھايا قىلىنىدىغان ئورگانلىرى دېمەكتۇر. ناماز ئوقۇغاندا، ئەۋرەت ئەزالارنى يۆگەش نامازنىڭ قوبۇل بولۇشىنىڭ شەرتلىرىدىن بىرىدۇر.

ئەرنىڭ ئەۋرەت جايلىرىنىڭ چەك-چېگرىسى

317. سوئال: ئەرلەرنىڭ ئەۋرەت ئەزالىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئەرنىڭ ئەۋرەت سانىلىدىغان ئەزاسى ئۇنىڭ كىندىكى بىلەن ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىدىكى جايلاردۇر. بۇنىڭدىن باشقا ئەزالىرى ئەۋرەت ئەمەس. ئەرلەرنىڭ مەيلى نامازدا، مەيلى ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا ئەۋرەت سانالغان ئەزالىرىنى يېپىپ يۈرۈشى پەرزدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەرنىڭ كىندىكى بىلەن ئىككى تىزىنىڭ ئارىلىقى ئەۋرەتتۇر»[1].

ئايالنىڭ ئەۋرەت جايلىرىنىڭ چەك-چېگرىسى

318. سوئال: ئايالنىڭ ئەۋرەت ئەزالىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئايالنىڭ ئەۋرىتى 3خىل بولىدۇ: بىرىنچىسى، ئايالنىڭ يات ئەر ۋە مۇسۇلمان ئەمەس ئاياللار ئالدىدا ئەۋرەت سانىلىدىغان جايلىرى، ئىككىنچىسى، ئايالنىڭ مەھرەملىرى ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرى ئۈچىنچىسى، ئايالنىڭ مۇسۇلمان ئايال جىنسلىرى ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرىدۇر. بۇلارنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

ئايالنىڭ يات ئەرلەر ۋە مۇسۇلمان ئەمەس ئايالل ئالدىدا ئەۋرەت سانىلىدىغان جايلىرى

ئايالنىڭ يات ئەرلەر، مۇسۇلمان ئەمەس ئايالار ۋە مۇسۇلمان بولسىمۇ دىيانەت ۋە ئەخلاقتىن نېسىۋىسى بولمىغان، پاسىق ئايالار ئالدىدا يۈزى، ئىككى ئالىقىنى ۋە ئىككى پۇتىدىن باشقا پۈتۈن بەدىنى ئەۋرەتتۇر.

چۈنكى مۇسۇلمان يات ئەرنىڭ، مۇسۇلمان ئەمەس ئەر ياكى- ئايال قانداقلا بىرىنىڭ مۇسۇلمان ئايالنىڭ ئەۋرەت سانىلىدىغان جايلىرىنى كۆرۈشى توغرا ئەمەس. ھەتتا دىيانەت ۋە ئەخلاقتىن نېسىۋە ئالالمىغان بەزى مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ دىندار ئايالنىڭ ئەۋرەت جايلىرىنى كۆرۈشى توغرا ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئەرلەرگە سۆپەتلەپ بېرىشى ياكى ھازىرقى پەن-تېخنىكا ئەسرىدە، مۇسۇلمان ئايالنىڭ ئەۋرەت سانالغان

[1] داراقۇتنى، بەيھەقىي رىۋايىتى.

جايلىرىنى رەسمگە تارتتۇرۇپ، يامان نىيەتلىك ئادەملەرگە تارقىتىش ئېھتىمالى كۆپ. شۇ سەۋەبتىن مۇسۇلمان ئايال ئۆزىنىڭ ئىپپەت، نومۇسىنى قوغداش يۈزىسىدىن مۇنداق ئەخلاقسىز ئاياللارغا ئەۋرەت جايلىرىنى ئاچماسلىقى لازىم.

ئەمما ئايالنىڭ زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ياكى دوختۇرغا كۆرۈنۈش ئۈچۈن بەزى جايلىرىنى ئېچىشى رۇخسەت قىلىنىغان ئىشلار قاتارىدىن سانىلىدۇ. چۈنكى ئىسلام قانۇنىدا: «زۆرۈرىيەت مەنئى قىلىنىغان ئىشلارغا يول قويىدۇ» دەيدىغان پىرىنسىپ بار.

ئايالنىڭ مەھرەملىرى ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرى

«ئايالنىڭ مەھرەملىرى (نىكاھى باغلانمايدىغان تۇغقانلىرى) ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرى ئۇنىڭ قورسىقى، دۈمبىسى، ئىككى ئۇياتلىق ئورگىنى، ئىككى تىزى بولۇپ، بۇلاردىن باشقا جايلىرى ئەۋرەت سانالمايدۇ. ئۇلارغا بىلەكلىرىنى، پۇتلىرىنى، بويۇنلىرىنى ۋە چېچىنى ئاچسا گۇناھ بولمايدۇ»[1]. ئايالنىڭ مەھرەملىرى ئالدىدىكى ئەۋرەت جايلىرى تۆۋەندىكى ئايەتلەردە ئېنىق بايان قىلىنىغان: ﴿مۆمىنەلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن، ئەۋرەتلىرىنى ياپسۇن، كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان قىسمىدىن باشقا زىنىنەتلىرىنى ئاشكارىلىمىسۇن، لېچەكلىرى بىلەن كۆكرەكلىرىنى ياپسۇن، (ئادەتتە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان قىسمىدىن باشقا) زىنىنەتلىرىنى ئەرلىرىدىن، ئاتىلىرىدىن، يا قېيىن ئاتىلىرىدىن، يا ئوغۇللىرىدىن، يا ئەرلىرىنىڭ ئوغۇللىرىدىن، يا ئۆز قېرىنداشلىرىدىن، يا قېرىنداشلىرىنىڭ ئوغۇللىرىدىن، يا ھەمشىرىلىرىنىڭ ئوغۇللىرىدىن، يا دىنداش ئاياللاردىن، يا قول ئاستىدىكى چۆرىلەردىن، يا خوتۇنلارغا ئېھتىياجى يوق خىزمەتچىلەر (يەنى قېرى، دەلدۈش بولغانلىقتىن جىنسىي شەھۋىتى يوقلار) دىن، يا ئاياللارنىڭ ئۇياتلىق جايلىرىنى ئۇقمايدىغان (بالاغەتكە يەتمىگەن) بالىلاردىن باشقا كىشىلەرگە كۆرسەتمىسۇن، زىنىنەتلىرىنى كىشىلەرگە بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئاياغلىرىنى يەرگە

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ نۇتقىدىن. دوكتور يۈسۈپ قەرداۋى – 1926-يىلى مىسىرنىڭ غەربىيە رايونىدا دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، قەدىمىي ئىلىم يۇرتى ئەزھەردە ئوقۇپ يېتىشكەن ئىسلاھاتچى ئالىم. مىسىردىكى « ئەل ئىخۋانۇل مۇسلىمۇن» جامائىتىنىڭ غوللۇق ئەزالىرىدىن بىرى بولغانلىقى سەۋەبلىك 1949-1954- ۋە 1961- يىللىرى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئۈچ قېتىم تۈرمىگە ئېلىنىغان، 1961-يىلى قاتار دۆلىتىگە بېرىپ، شۇجاينىڭ نوپۇسىغا ئۆتكەن ۋە ئۇ جايدا ئىسلام ئېنىستىتوتىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن، 1977-يىلى قاتار ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئۆزىنىڭ مول بىلىمى ۋە ئىسلام دۇنياسى دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش چارىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىكى تالانتى بىلەن «ئىسلام تەرەققىيات بانكىسى»، «پادىشاھ فەيسەل مۇكاپاتى»، «مالايشىيا ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى» ۋە بۇرۇناي سۇلتانى تەرىپىدىن مۇكاپاتلارغا نائىل بولغان. ھازىر ئۇ «دۇنيا ئىسلام ئۆلىمالار ئىتتىپاقى»نىڭ رەئىسى، «ياۋروپا تەتقىقات ۋە پەتىۋا كېڭىشى»نىڭ رەئىسى، «مىسىر ئىسلام تەتقىقات » ئەزاسى، «ئىسلام دۇنيا ئىتتىپاقى»تەركىبىدىكى« ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»نىڭ ئەزاسى، «قاتار ئىسلام بانكىسى»نىڭ كۆزىتىش كومىتېتى ئەزاسى، «ئافرىقا ئىسلامىي دەۋەت تەشكىلاتى»نىڭ ئەزاسى، كۇۋەيت دۆلىتى «زاكات ئىشلىرى كومىتېتى»نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، «ئىسلام ئونلاين» تور بېكىتىنىڭ مۇدىرى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلىمەكتە.

ئۇرمىسۇن، ئى مۆمىنلەر! بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ھەممىڭلار ئاللاھقا تەۋبە قىلىڭلار﴾[1].

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، ئايال ئۆزىنىڭ مەھرەملىرى ئالدىدا نورمالدا ئۆي ئىچىدە ئېچىپ يۈرسە ئەيىبكە بۇيرۇلمايدىغان جايلىرىنى ئېچىپ يۈرسە بولىدۇ[2].

ئايالنىڭ دىنداش ئايال جىنسلىرى ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرى

ئايالنىڭ مۇسۇلمان يات ئاياللار ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرى ئۆزىنىڭ مەھرەملىرى ئالدىدا ئەۋرەت سانالغان جايلىرىنىڭ ئۆزىدۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كەلگەن ئىسلامىي ئادەت مۇشۇ بولۇپ، مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ ئىش ئورۇنلىرىدا، ئۆي ئىچىدە ۋە مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ ئارىسىدا بېشىنى، بويۇنلىرىنى، پۇت ۋە قوللىرىنى، شۇنداقلا ئېچىپ يۈرسە ئادەتتە ئەيىب سانالمايدىغان جايلىرىنى ئوچۇق قويۇپ يۈرىشى جائىزدۇر[3].

مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ ھەمىشە كەڭ، ئازادە ۋە ئۇزۇن كىيىملەرنى كىيىشى، يۈزى، ئىككى قولى ۋە ئىككى پۇتىغا ئوخشىغان ئادەتتە ئوچۇق تۇرىدىغان ئەزالىرىدىن باشقا جايلىرىنى يېپىپ يۈرۈشى ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ.

ئەمما تېخى ئادەت كۆرۈش يېشىغا يەتمىگەن نارىسىدە قىزلارنىڭ نامازدا بولسۇن، ياكى ناماز سىرتىدىكى نورمال ۋاقىتلاردا بولسۇن، بەزى ئەۋرەت ئەزالىرى ئېچىلىپ قالسىمۇ، ئۇلارغا گۇناھ بولمايدۇ ۋە ئوقۇغان نامازلىرىمۇ بۇزۇلمايدۇ.

([1]) نۇر سۈرىسى30-31- ئايەتلەر.

()[2] دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ پەتۋالىرىدىن.

([3]) سەئۇدى ئەرەبستانى پەتۋا كومىتېتىنىڭ پەتۋاسىدىن.

قىبلە ۋە نىيەت توغرۇلۇق مەسىلىلەر

319. سوئال: قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش دېگەن نېمە؟
جاۋاب: قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش – نامازدا يۈزىنى ۋە پۈتۈن ۋۇجۇدىنى مەسجىدى ھەرەمدىكى كەبە تەرەپكە قارىتىپ تۇرۇش دېگەنلىكتۇر.

320. سوئال: قىبلىگە قاراشقا ئىمكانىيەت بولمىسا قانداق قىلىش كېرەك؟
جاۋاب: كېسەللىك، ئورۇش مەيدانىدا بولغانلىق، دۈشمەندىن ئېھتىيات قىلغانلىق، قاتناش قوراللىرىنىڭ ئۈستىدە بولغانلىق سەۋەبلەردىن قىبلىگە قاراپ ناماز ئوقۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغان شارائىتلاردا، پىيادە بولسۇن ياكى قاتناش قوراللىرىدا بولسۇن، شۇ ۋاقىتتىكى شارائىتقا قاراپ، ئىمكان قەدەر قىبلىگە، قىبلىگە يۈزلىنىشكە ئىمكانىيەت بولمىسا قايسىبىر تەرەپكە قاراپ ناماز ئوقۇسا بولۇۋېرىدۇ(1).

321. سوئال: قىبلىنى تاپالمىغان چاغدا قانداق قىلىش كېرەك؟
جاۋاب: سەپەر ئۈستىدە قاراڭغۇلۇق ياكى ھاۋانىڭ بۇلۇتلۇق بولغانلىقى سەۋەبى بىلەن قىبلە تەرىپىنى بىلەلمىگەن كىشى قىبلىنى سوراپ بىلىشكە ئادەم تاپالمىغان ياكى كومپاسقا ئوخشاش تەرەپلەرنى كۆرسەتكۈچ سايمانلىرىمۇ بولمىغان شارائىتتا، قىبلىنى تېپىش ئۈچۈن ئىزدىنىپ ئۆز قانائىتىگە كۆرە قىبلە تەرەپنى بەلگىلەپ ناماز ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ بۇ ۋاقىتتىكى نامىزى دۇرۇس بولىدۇ.

قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈشنىڭ ئەدەپلىرى

322. سوئال: قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈشنىڭ ئەدەپلىرى قايسى؟
جاۋاب: ناماز ئوقۇغاندا، كۆكسىنى ۋە يۈزىنى قىبلە تەرەپكە قاراتقان كىشى، ئەلۋەتتە قەلبىنىمۇ، دۇنياۋى غەرەزلەردىن، نەپسىي ھەۋەسلەردىن ئازات قىلغان ھالدا، ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا يۈزلەندۈرۈشى، ۋە ئەقلىنى، پىكرىنى، شۇنداقلا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئۆزى مۇناجات قىلماقچى بولغان ئىگىسى ئاللاھ تائالاغا بېغىشلىشى قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈشنىڭ ئەدەپلىرىدىندۇر.

323. سوئال: نامازدا نېمە ئۈچۈن كەبە تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈش كېرەك؟
جاۋاب: نامازدا كەبە تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈش ۋە ھەج، ئۆمرە ئادا قىلغاندا، كەبىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ تاۋاپ قىلىشتىكى مەقسەت كەبىگە چوقۇنۇش يۈزىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ ﴿(نامازدا) يۈزۈڭنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قىلغىن﴾(2) دەپ بۇيرىغان ئەمرىگە بىنائەن، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش يۈزىسىدىن كەبە تەرەپكە قارايمىز ۋە ھەج، ئۆمرىنى كەبىنىڭ ئەتراپىنى تاۋاپ قىلىش بىلەن قىلىمىز.

---

(1) نور الإيضاح ونجاة الأرواح 17 - بەت.

(2) بەقەرە سۈرىسى 144- ئايەت.

ئىبادەت پەقەت ئاللاھقىلا قىلىنىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بەزى كىشىلەرنىڭ بۇ ئەمرنى خاتا چۈشىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن: ﴿ئۇلار بۇ ئۆي (يەنى بەيتۇللا)نىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلسۇن﴾(1) دېگەنگە ئوخشىغان ئايەتلەرنى چۈشۈرگەن.

نىيەت توغرۇلۇق مەسىلىلەر

324. سوئال: نىيەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نىيەت - قەلبتىكى مەقسەت دېمەكتۇر. نامازنىڭ نىيىتى — ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن ناماز ئوقۇشنى كۆڭۈلگە پۈتۈش دېگەنلىك بولۇپ، نىيەتنىڭ ئورنى قەلب بولغاچقا، ناماز ئوقۇماقچى بولغان كىشىنىڭ ناماز ئوقۇش ئالدىدا قايسى نامازنى ئوقۇماقچى بولغانلىقىنى كۆڭلىگە پۈتۈشى شەرتتۇر. نىيەتنى تىل بىلەن سۆزلەش شەرت ئەمەس.

بەش ۋاخ نامازنىڭ رەكئەتلىرى

325. سوئال: رەكئەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: رەكئەت — نامازغا باشلاپ، قىيام، قىرائەت، رۇكۇ ۋە ئىككى سەجدىنى تاماملىغۇچىلىك بولغان ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى رەكئەت دېيىلىدۇ.

326. سوئال: بامدات نامىزى قانچە رەكئەت ۋە تەرتىبى قانداق؟

جاۋاب: بامدات نامىزى 2 رەكئەت سۈننەت، 2 رەكئەت پەرز بولۇپ، ھەممىسى 4 رەكئەتتۇر. ئاۋۋال ئىككى رەكئەت سۈننەت، كېيىن ئىككى رەكئەت پەرز ئوقۇلىدۇ.

327. سوئال: پېشىن نامىزى قانچە رەكئەت ۋە تەرتىبى قانداق؟

جاۋاب: پېشىن نامىزى 4 رەكئەت ئالدىنقى سۈننەت، 4 رەكئەت پەرز ۋە 2 رەكئەت كېيىنكى سۈننەت بولۇپ، جەمى 10 رەكئەتتۇر. ئاۋۋال تۆت رەكئەت سۈننەت، كېيىن تۆت رەكئەت پەرز، ئەڭ ئاخىرىدا ئىككى رەكئەت سۈننەت ئوقۇلىدۇ.

328. سوئال: ئەسىر نامىزى قانچە رەكئەت ۋە تەرتىبى قانداق؟

جاۋاب: ئەسىر نامىزى ئالدىدا 4 رەكئەت تەكىتسىز سۈننەت، ئاندىن 4 رەكئەت پەرز بولۇپ، جەمى 8 رەكئەتتۇر. ئاۋۋال تۆت رەكئەت تەكىتسىز سۈننەت، كېيىن تۆت رەكئەت پەرز ئوقۇلىدۇ. (تەكىتسىز سۈننەت – پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزىدە قىلغان ۋە بەزىدە قىلمىغان ئىشلار دېگەنلىكتۇر).

329. سوئال: شام نامىزى قانچە رەكئەت ۋە تەرتىبى قانداق؟

جاۋاب: شام نامىزى 3 رەكئەت پەرز، 2 رەكئەت سۈننەت بولۇپ، جەمى 5

---

(1) قۇرەيش سۈرىسى 3- ئايەت.

رەكئەتتۇر. ئاۋۋال ئۈچ رەكئەت پەرز، كېيىن ئىككى رەكئەت سۈننەت ئوقۇلىدۇ.

330. سوئال: خۇپتەن نامىزى قانچە رەكئەت ۋە تەرتىپى قانداق؟

جاۋاب: خۇپتەن نامىزى 4 رەكئەت تەكىتسىز سۈننەت، 4 رەكئەت پەرز ۋە 2 رەكئەت سۈننەتتۇر. ئاۋۋال تۆت رەكئەت تەكىتسىز سۈننەت، ئاندىن تۆت رەكئەت پەرز، كېيىن ئىككى رەكئەت سۈننەت ئوقۇلىدۇ.

331. سوئال: ۋىتىر نامىزى قانچە رەكئەت ۋە قاچان ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ۋىتىر نامىزى 3 رەكئەت بولۇپ، خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن ياكى ئايرىم ئوقۇلىدۇ. ۋىتىر نامىزى خۇپتەن نامىزىدىن ئايرىم بىر نامازدۇر.

332. سوئال: بەش ۋاخ نامازلارنىڭ پەرزلىرىنىلا ئوقۇش كۇپايە قىلامدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا بۇيرىغان بەش ۋاخ ناماز پەقەت ئۇلارنىڭ پەرزلىرىدۇر. بۇ پەرزلەرنى بارلىق شەرتلىرىگە ۋە جىمى قائىدە - تەرتىپلىرىگە تولۇق رىئايە قىلغان ھالدا، كامىل ئادا قىلغان كىشى ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان بەش ۋاخ نامازنى ئادا قىلغان بولىدۇ. سۈننەتلەرنى ئوقۇمىغانلىقى سەۋەبلىك ئەيىبكە بۇيرۇلمايدۇ ۋە گۇناھكارمۇ بولمايدۇ.

ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۈننەتلەرنى ھەمىشە ئوقۇشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغان، ئۆزلۈرسىز تەرك ئەتمىگەن. چۈنكى ئىنسان بەربىر كەمچىلىكلەردىن، خاتالىقلاردىن ۋە نۇقسانلاردىن خالىي بولالمايدۇ. بۇ سەۋەبتىن ھېچكىم نامازلىرىنى ئاللاھ تائالا تەلەپ قىلغان رەۋىشتە تولۇق ئادا قىلدىم دەپ ئېيتالمايدۇ. شۇڭا بەش ۋاخ نامازنى سۈننەتلىرى بىلەن قوشۇپ ئوقۇشقا زور ئېھتىياجلىقمىز. چۈنكى بەش ۋاخ نامازنىڭ سۈننەتلىرى پەرزلەردىكى كەمچىلىكلەر ۋە نوقسانلارنى تولۇقلايدۇ ھەمدە ئايرىم ساۋابقا ئېرىشتۈرىدۇ.

نامازنىڭ پەرز، ۋاجىب ۋە سۈننەتلىرى

نامازنىڭ پەرزلىرى

333. سوئال: نامازنىڭ پەرزلىرى قانچە؟

جاۋاب: نامازنىڭ پەرزلىرى 6 بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەر:

(1) تەكبىر تەھرىمە (نامازنى باشلاش تەكبىرى) .

(2) قىيام (نامازدا ئۆرە تۇرۇش).

(3) قىرائەت (نامازدا قۇرئان سۈرىلىرىدىن ئوقۇش) .

(4) رۇكۇ (قولنى تىزغا قويۇپ يەرگە ئېگىلىش) .

(5) سەجدە (نامازدا پېشانىنى يەرگە قويۇش) .

(6) قەئدە ئاخىر(نامازنىڭ ئاخىرىدىكى ئولتۇرۇش) .

334. سوئال: تەكبىر تەھرىمە قانداق ئېيتىلىدۇ؟

جاۋاب: تەكبىر تەھرىمە - «اللهُ اَكْبَرْ» (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ ئەرەب تىلى بىلەن ئېيتىلىدۇ. ئۆزى يالغۇز ناماز ئوقۇماقچى بولغان ئادەمنىڭ تەكبىرنى ئۆزى ئىشىتكۈچىلىك ئاۋازدا ئېيتىشى يېتەرلىكتۇر. ئەمما ئىمام بولغان كىشىنىڭ جامائەت ئىشىتكۈچىلىك ئۈنلۈك ئاۋازدا ئېيتىشى كېرەك.

335. سوئال: قانداق نامازلارنى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش شەرت قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ھەر قانداق ناماز ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇلىدۇ. پەرز ياكى ۋاجىب نامازلارنى، سۈننەت نامازلاردىن بامداتنىڭ سۈننىتىنى (ئالاھىدە مۇھىم سۈننەت بولغانلىقى ئۈچۈن) ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش پەرزدۇر. سۈننەت ۋە نەپلە نامازلارنى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش پەرز ئەمەس. ئۆرە تۇرۇشقا ماجالى يېتىدىغان تۇرۇپمۇ بۇ نامازلارنى ئولتۇرۇپ ئوقۇشقا بولىدۇ. بىراق ساۋابى كەمرەك بولىدۇ. شۇڭا تېنى ساق كىشىنىڭ ھەر قانداق بىر نامازنى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇغىنى ئەۋزەل.

336. سوئال: ھەر قانداق بىر نامازدا قۇرئان ئوقۇش پەرزمۇ؟

جاۋاب: ھەرقانداق بىر نامازدا فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇش پەرزدۇر. سۈننەت، ۋاجىب ۋە نەپلە نامازلارنىڭ پۈتۈن رەكئەتلىرىدە، ئىككى رەكئەتلىك پەرز نامازلارنىڭ ھەممە رەكئىتىدە ۋە ئىككى رەكئەتتىن كۆپ پەرز نامازلارنىڭ ئالدىنقى ئىككى رەكئىتىدە فاتىھە سۈرىسىدىن كېيىن قۇرئان كەرىمدىن بىرەر سۈرە ياكى بىر قانچە ئايەت ئوقۇش پەرزدۇر. بۇ «قىرائەت» دەپ ئاتىلىدۇ.

337. سوئال: قىرائەتنىڭ مىقدارى قانچىلىك بولىدۇ؟

جاۋاب: قىرائەتنىڭ ئەڭ ئاز مىقدارى، قىسقا ئايەتلەردىن ئۈچ ئايەت ياكى ئۇزۇن ئايەتلەردىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئايەتكە تەڭ كېلىدىغان بىر ئايەت ئوقۇشتۇر. بۇنىڭدىن ئاز قۇرئان ئوقۇغان كىشىنىڭ نامىزى قوبۇل بولمايدۇ. كۆپ ئوقۇشنىڭ چېكى يوق.

338. سوئال: رۇكۇ قانداق قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: رۇكۇ - باش بىلەن دۈمبىنى ئىككى قول تىزلارغا ئازادە يەتكىچىلىك ئېگىش دېگەنلىك بولۇپ، رۇكۇدا بويۇن بىلەن دۈمبە تەكشى ھالدا باراۋەر بولۇشى شەرتتۇر. ئىككى قولنىڭ بارماقلىرى ئېچىلغان ھالدا تىزلارنى تۇتۇپ تۇرىدۇ. رۇكۇدا ئەرلەر جەينەكلىرىنى قورسىقىغا تەككۈزمەيدۇ. ئەمما ئاياللار جەينەكلىرىنى قورسىقىغا چاپلاپ تۇرىدۇ.

339. سوئال: سەجدە قانداق قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: سەجدە - پېشانە، بۇرۇن، ئىككى قول، ئىككى تىز ۋە ئىككى پۇتتىن ئىبارەت يەتتە ئەزانى يەرگە تەكشى قويۇش بىلەن قىلىنىدۇ.

340. سوئال: نامازنىڭ ئاخىرىدىكى ئولتۇرۇشنىڭ مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: نامازنىڭ ئاخىرىدىكى ئولتۇرۇشنىڭ پەرز بولغان مىقدارى «ئەتتەھىياتۇ»نى ئوقۇپ بولغىچىلىك ۋاقىتتۇر. ئۇنىڭدىن ئارتۇقى سۈننەت. ئەمما «ئەتتەھىياتۇ»نى ئوقۇش ۋاجىبتۇر.

نامازنىڭ ۋاجىبلىرى

341. سوئال: نامازنىڭ ۋاجىبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: نامازنىڭ ۋاجىبلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) نامازنى باشلىغاندا «اللہ اَكْبَرْ (ئاللاھۇ ئەكبەر)» دېگەن تەكبىرنى ئېيتىش.

(2) پەرز نامازلارنىڭ 3 - ۋە 4 - رەكئەتلىرىدىن باشقا پۈتۈن نامازلاردا، فاتىھە سۈرىسىدىن كېيىن، بىر سۈرە ئوقۇش ياكى ئاز دېگەندە ئۈچ ئايەت ئوقۇش.

(3) سەجدىدە، بۇرۇن بىلەن پېشانىنى باراۋەر يەرگە تەككۈزۈش.

(4) ئىككى سەجدىنى ئارقا - ئارقىدىن قىلىش.

(5) ئىككى رەكئەتتىن كۆپ نامازلارنىڭ ئىككىنچى رەكئىتىدىن كېيىن ئولتۇرۇش.

(6) ئىككى رەكئەتتىن كۆپ نامازلارنىڭ ئىككىنچى رەكئىتىدىن كېيىنكى ئولتۇرۇشىدا «ئەتتەھىياتۇ» نى ئوقۇپ بولۇپلا كېچىكمەستىن ئۈچىنچى رەكئەتكە تۇرۇش.

(7) نامازدىكى پائالىيەتلەرنىڭ تەرتىبلىرىگە رىئايە قىلىش ۋە ھەر بىر پائالىيەتنى ئالدىرىماستىن قىلىش.

(8) ئىككى رەكئەتتىن كۆپ نامازلارنىڭ ئىككىنچى رەكئىتىدىن كېيىنكى ئولتۇرۇشتا ۋە نامازنىڭ ئاخىرقى ئولتۇرۇشىدا «ئەتتەھىياتۇ» نى ئوقۇش.

(9) ۋىتىر نامىزىدا قۇنۇت دۇئاسىنى ئوقۇش ئالدىدا تەكبىر ئېيتىش ۋە قۇنۇت دۇئاسىنى ئوقۇش.

(10) نامازنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا، ئىككى تەرەپكە سالام بېرىش.

(11) جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامازلاردىن: بامدات، جۈمە، ھېيت، تەراۋىھ، ۋە ۋىتىر نامازلىرىنىڭ ھەر بىر رەكئىتىدە؛ شام، خۇپتەن نامازلىرىنىڭ ئاۋۋالقى ئىككى رەكئىتىدە، مەيلى ۋاقتىدا ئوقۇلغان ناماز بولسۇن، مەيلى قازا ناماز بولسۇن

ئىمامنىڭ قىرائەتنى (فاتىھە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇلىدىغان سۈرىنى) ئاشكارا، ئاۋازلىق ئوقۇشى.

(12)جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامازلاردىن پېشىن بىلەن ئەسىر نامازلىرىدا ئىمامنىڭ قىرائەتنى مەخپىي ئوقۇشى.

(13) قىرائەتتە فاتىھە سۈرىسىنى باشقا سۈرىدىن ئاۋۋال ئوقۇش.

(14) ئۆزى يالغۇز ناماز ئوقۇغان كىشىنىڭ قىرائىتى مەخپىي ئوقۇلىدىغان پېشىن، ئەسىر، ۋىتىر، بەش ۋاخ نامازنىڭ سۈننەتلىرى ۋە نەپلە نامازلاردا قىرائەتنى مەخپىي ئوقۇشى، ئەمما بامداتنىڭ پەرزى، شام ۋە خۇپتەننىڭ پەرزلىرىگە ئوخشاش قىرائىتى ئاشكارا ئوقۇلىدىغان نامازلاردا — مەيلى ئۇ ۋاقتىدا ئوقۇلغان ناماز بولسۇن، مەيلى قازا ناماز بولسۇن - قىرائەتنى مەخپىي ئوقۇش ياكى ئاشكارا ئوقۇش ئىختىيارى بويىچە ئىش كۆرۈشى. (ئەمما ئاشكارا ئوقۇش ئەۋزەلدۇر).

(15) سەجدە سەھۋى قىلىشنىڭ سەۋەبلىرى تېپىلغاندا سەجدە سەھۋى قىلىش.

(16) جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامازلاردا جامائەتنىڭ ئىمامنىڭ قىرائىتىنى جىم تۇرۇپ ئاڭلىشى.

(17) ھېيت نامازلىرىنىڭ ئارتۇق تەكبىرلىرىنى ئېيتىش.

نامازنىڭ سۈننەتلىرى

342. سوئال: نامازنىڭ سۈننەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: نامازنىڭ سۈننەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) نامازغا باشلىغاندا، ۋىتىر نامىزىنىڭ قۇنۇتىنى ئوقۇشقا باشلىغاندا ۋە ھېيت نامازلىرىنىڭ تەكبىرلىرىنى ئېيتقاندا، ئەرلەرنىڭ قوللىرىنى قۇلاقلىرىنىڭ يۇمشىقىغا قەدەر، ئاياللارنىڭ قوللىرىنى ئىككى مۈرىسىنىڭ باراۋىرىدە كۆتۈرۈشى.

(2) ھەر نامازنىڭ بىرىنچى رەكئىتىنىڭ باشلىنىشىدا مەخپىي ھالدا، سانا (**سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ** - سۇبھانەكەللاھۇممە...)نى ئوقۇش.

(3) فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇشتىن ئاۋۋال ﴿ **أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ**﴾ (ئەئۇزۇ بىللاھى مىنەششەيتانىر رەجىيم) بىلەن ﴿ **بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيْمِ** ﴾ بىلەن (بىسمىللاھىرراھمانىر رەھىيم) نى ئېيتىش.

(4) فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، مەخپىي ياكى ئاشكارا «ئامىين» دېيىش.

(5) قىيامدا (ئۆرە) تۇرغاندا ئەرلەرنىڭ ئوڭ قولىنى سول قولىنىڭ ئۈستىدە قويۇپ كىندىكىنىڭ ئاستىدا (ياكى ئۈستىدە ياكى كۆكسىدە) تۇتۇشى، ئاياللار قوللىرىنى كۆكسىدە تۇتۇشى.

(6) نامازدا ئۆرە تۇرغاندا، ئىككى پۇتىنىڭ ئارىلىقىنى ئەڭ ئاز دېگەندە تۆت بارماق ئازادە سىغقۇدەك ئوچۇق تۇتۇش.

(7) رۇكۇدىن تۇرغاندا، «**سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ**»(سەمىئەللاھۇلىمەن ھەمىدەھ)» ۋە «**رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ**» (رەببەنا ۋەلەكەلھەمدۇ)» دېيىش.

(8) رۇكۇ ۋە سەجدىلەرگە بېرىش، بىرىنچى سەجدىدىن تۇرۇش، ئىككىنچى سەجدىگە بېرىش، يەنە سەجدىدىن تۇرۇش قاتارلىق يۆتكىلىشلەرنىڭ ھەممىسىدە، «**اللّٰهُ اكبَرْ** (ئاللاھۇ ئەكبەر)» دەپ تەكبىر ئېيتىش.

(9) رۇكۇدا«**سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْمِ**» (سۇبھانە رەببىيەل ئەزىم)»نى، سەجدىدە «**سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلىَ**» (سۇبھانە رەببىيەل ئەلا)»نى ئەڭ ئاز ئۈچ قېتىمدىن دېيىش.

(10) رۇكۇدا قوللارنىڭ بارماقلىرىنى ئاچقان ھالدا تىزلارنى تۇتۇپ،(ئەرلەر بېلىنى تۈز قىلىپ) تۇرۇش.

(11) سەجدىگە بېرىشتا ئاۋۋال تىزلارنى، ئاندىن قوللارنى، ئاندىن پېشانىنى يەرگە قويۇش، سەجدىدىن تۇرۇشتا بۇ تەرتىپنىڭ ئەكسىچە ئىش كۆرۈش.

(12) نامازدىكى ئولتۇرۇشتا، ئەرلەرنىڭ سول پۇتلىرىنى ياتقۇزۇپ ئۈستىگە ئولتۇرغان ۋە ئوڭ پۇتلىرىنىڭ بارماقلىرىنى قىبلىگە قارىتىپ تىكلىگەن، ئاياللارنىڭ سول ۋە ئوڭ پۇتلىرىنى ئوڭ تەرەپكە ياتقۇزۇپ ئۆزى يەرگە ئولتۇرغان ھالدا، قوللىرىنى تىزلىرىنىڭ ئۈستىدە قويۇپ، بارماقلىرىنىڭ ئۇچلىرىنى قىبلىگە قارىتىپ ئولتۇرۇشى.

(13) نامازنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئولتۇرۇشىدا، «ئەتتەھىياتۇ» دىن كېيىن «ئاللاھۇممەسەللى ئەلا، ئاللاھۇممە بارىك ئەلا» دۇرۇدلىرىنى ۋە «رەببەنا» دۇئاسىنى ئوقۇش.

(14) سالام بېرىشتە ئاۋۋال ئوڭ تەرەپكە، ئاندىن سول تەرەپكە باشنى سىلىق چۆرىگەن ھالدا: «**السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ**»(ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمەتۇللاھ)» دېيىش.

(15) تەشەھھۇد ئوقۇغاندا، ئوڭ قولنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن قىبلىگە ئىشارەت قىلىپ ئولتۇرۇش.

ناماز ئوقۇشنىڭ قائىدە – تەرتىپلىرى

بامدات نامىزىنىڭ ئوقۇلۇشى

343. سوئال: بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: نامازنىڭ شەرتلىرىنى ھازىرلاپ بولغاندىن كېيىن، تاھارەت بىلەن پاكىز يەرگە بارىمىز. ئەگەر يەرنىڭ پاكىز بولماسلىق ئېھتىمالى بولسا، جايناماز ئىشلىتىمىز. جايىنامازنىڭ يۆنىلىشىنى قىبلىگە قارىتىپ سېلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كېلىپ، قىبلىگە يۈزلەنگەن ھالدا تۈپتۈز ئۆرە تۇرۇپ ئىچىمىزدە «ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن بامدات نامىزىنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلدىم» دەپ نىيەت قىلىمىز ۋە «**اَللّٰهُ اَكْبَرْ**»(ئاللاھۇ ئەكبەر)» دەپ تەكبىر ئېيتىپ ئىككى قولىمىزنى ئىككى قۇلاقنىڭ باراۋىرىدە كۆتۈرىمىز. ئالىقانلارنى قىبلىگە قارىتىمىز. (ئاياللار تەكبىردە ئىككى قولىنى ئىككى مۈرىسىگىچە كۆتۈرىدۇ. ئالىقانلىرىنى ئەرلەرگە ئوخشاش قىبلىگە قارىتىدۇ).

تەكبىر ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن قوللىرىمىزنى چۈشۈرۈپ كىندىكىمىزنىڭ ئاستىدا ياكى ئۈستىدە ياكى كۆكسىمىزدە تۇتۇپ، ئوڭ قولىمىزنىڭ ئالىقىنىنى سول قولىمىزنىڭ ئالىقىنىنىڭ دۈمبىسى ئۈستىگە ئېلىپ، ئوڭ قولىمىزنىڭ باش ۋە چىمىلداق بارماقلىرى بىلەن سول قولىمىزنىڭ بېغىشىنى تۇتۇپ تۇرىمىز. (ئاياللار قىيامدا تۇرغاندا، قوللىرىنى كۆكرەكلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ تۇرىدۇ. ئوڭ قولىنى سول قولىنىڭ ئۈستىگە قويىدۇ. كۆزلىرىنى سەجدىگاھقا قارىتىپ، پۇتلىرىنى ھەم جۈپلەشتۈرىدۇ، تىزلىرى تىك تۇرىـــدۇ).

ئەر ۋە ئايال ھەرقانداق كىشى قىيامدا تۇرغاندا كۆزلەر سەجدىگاھقا قاراپ تۇرىدۇ، ئوڭ - سولغا ياكى يۇقىرى - تۆۋەنگە قاراشقا بولمايدۇ. شۇنداقلا كۆزلەرنى يۇمۇۋېلىشقىمۇ بولمايدۇ. ئىككى پۇتنىڭ ئارىلىقى ئەڭ ئاز دېگەندە تۆت بارماق ئازادە سىغقۇدەك كەڭلىكتە، ئوچۇق قالدۇرۇلىدۇ. تىزلارنى ئەگمەستىن تىك تۇتۇپ تۇرىمىز، باش گەۋدە ئوڭ - سولغا تەۋرەنمەستىن ئازراق ساڭگىلاپ تۇرىدۇ.

تەكبىر ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن، مۇنۇ سانانى ئوقۇيمىز: «**سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَـمْدِكَ وَتَـبَارَكَ اسْـمُكَ وَتَـعَالَـى جَـدُّكَ وَلاَ اِلَـهَ غَيْرُكُ**» (سۇبھانەكەللاھۇممە ۋەبىھەمدىكە ۋە تەبارەكەسمۇكە ۋەتەئەلا جەددۇكە ۋەلا ئىلاھە غەيرۇك»، ئاندىن﴿**أعُوذ بِاللّٰه مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ**﴾ (ئەئۇزۇ بىللاھى مىنەششەيتانىر رەجىيم) ۋە ﴿ **بِسْمِ اللّٰه الرَّحْمنِ الرَّحِيْمِ**﴾ (بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىيم)دەيمىز.

ئاندىن فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇيمىز.

فاتىھە سۈرىسى: ﴿**الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ • الرَّحْمـنِ الرَّحِيمِ •**

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ • إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ • اهدِنَـا الـصِّرَاطَ المُستَقِيمَ • صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ﴾ ئوقۇلىشى: «ئەلھەمدۇ لىللاھى رەببىل ئالەمىين. ئەررەھمانىر رەھىيم. مالىكى يەۋمىددىين. ئىيياكە نەئبۇدۇ ۋە ئىيياكە نەستەئىين. ئىھدىنەس ـ سىراتەل مۇستەقىيم، سىراتەللەزىينە ئەنئەمتە ئەلەيھىم غەيرىل مەغزۇبى ئەلەيھىم ۋەلەددالليين»ئامىين!

فاتىھە سۈرىسى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، يەنە بىر سۈرە ياكى ئاز دېگەندە ئۈچ ئايەت ئوقۇيمىز، مەسىلەن: مائۇن سۈرىسى: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ • فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ • وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ • فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ • الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ • الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ • وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ئوقۇلىشى: «ئەرە ئەيتەللەزى يۇكەززىبۇ بىددىين. فەزالىكەللەزى يەدۇئئۇل يەتىيم. ۋەلا يەھۇززۇ ئەلا تەئامىل مىسكىين. فەۋەيلۇن لىلمۇسەللىين. ئەللەزىينە ھۇم ئەن سالاتىھىم ساھۇۇن. ئەللەزىينە ھۇم يۇرائۇۇن. ۋەيەمنەئۇنەل مائۇۇن».

ئۇنىڭدىن كېيىن«اللّهُ اكـبَرْ» (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىپ رۇكۇ قىلىمىز. رۇكۇدا ئىككى قولىمىزنىڭ بارماقلىرىنى ئاچقان ھالدا، ئىككى تىزىمىزنى تۇتۇپ باش بىلەن بەل قىسمىنى ئوخشاش تەكشىلىكتە تۈز ئېگىمىز.

ئاياللار يېرىم ئېگىلىدۇ. قوللىرىنى تىزلىرىنىڭ ئۈستىدە تۈز تۇتىدۇ. بارماقلىرىنى ئاچمايدۇ.

رۇكۇدا ئۈچ قېتىم «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْمِ» (سۇبھانە رەببىيەل ئەزىيم) دەيمىز.

رۇكۇدىن تۇرۇشتا«سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» (سەمىئەللاھۇلىمەن ھەمىدەھ) دەپ تۇرىمىز. رۇكۇدىن تۇرۇپ ئۆرە بولغاندىن كېيىن، قوللىرىمىزنى يان تەرەپلىرىمىزگە قويۇپ بەرگەن ھالدا، تۈز تۇرۇپ «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ» (رەببەنا ۋەلەكەل ھەمدۇ) دەيمىز ۋە بىر ئاز تۇرىمىز.

ئاندىن «اللّهُ اَكْبَرْ»(ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىپ سەجدىگە بارىمىز. سەجدە قىلىشتا ئاۋۋال تىزلىرىمىزنى، ئاندىن قوللىرىمىزنى، ئاندىن پېشانىمىزنى، ئەڭ ئاخىرىدا بۇرنىمىزنى يەرگە تەككۈزىمىز. پېشانە ئىككى قولنىڭ ئوتتۇرىسىغا توغرىلىنىدۇ. جەينەكلەر يەرگە تەگمەيدۇ، ئىككى يوتا قورسىقىمىزغا تەككۈزۈلمەيدۇ. ئىككى پۇتىمىزنى بىر ـ بىرىگە جۈپلەشتۈرۈپ تۇرىمىز. قول ۋە پۇت بارماقلىرىمىز قىبلىگە قارىتىلىدۇ. (ئاياللار پۇتلىرىنى ئوڭ تەرەپكە يانتۇ قىلىپ

ياتقۇزىدۇ. جەينەكلىرىنى بىقىنىغا، تىزلىرىنى قورساقلىرىغا چاپلاپ تۇرىدۇ).

سەجدە ئەسناسىدا، ئۈچ قېتىم «**سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى**» (سۇبهانە رەببىيەل ئەلا) دەيمىز ۋە «**الله اَكْبَرْ** (ئاللاھۇ ئەكبەر)» دەپ باشنى كۆتۈرۈپ ئولتۇرىمىز. سەجدىدىن تۇرۇشتا ئاۋۋال يۈز، ئاندىن قوللار، ئاندىن تىزلار كۆتۈرىلىدۇ. ئىككى سەجدە ئوتتۇرىسىدىكى ئولتۇرۇشتا ئەڭ ئاز دېگەندە«**سُبْحَانَ الله**» (سۇبهانەللاھ) دېگۈچىلىك ۋاقىت ئولتۇرىمىز (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئارىدا«**رَبِّ اغْفِرْلِي، رَبِّ اغْفِرْلِي**» (رەببىغفىرلىي، رەببىغفىرلىي)دەپ ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەيتتى). ئاندىن قايتا «**اَللهُ اَكْبَرْ**» (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر بىلەن يەنە سەجدىگە بارىمىز. سەجدىدە يەنە ئۈچ قېتىم «**سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلَىَ**»(سۇبهانە رەببىيەل ئەلا) دەيمىز.

ئىككىنچى سەجدىدىن كېيىن يەنە «**اَللهُ اَكْبَرْ**» (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىپ ئۆرە تۇرىمىز ۋە ئىككىنچى رەكئەتكە باشلايمىز. ئىككىنچى رەكئەتتە ﴿بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىيم﴾نى ئوقۇيمىز. ئاندىن فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇپ بولۇپ،«ئامىين» دەيمىز. ئاندىن قۇرئاندىن خالىغان سۈرىدىن بىرى ياكى ئاز دېگەندە ئۈچ ئايەت ئوقۇيمىز. مەسىلەن: كەۋسەر سۈرىسى﴿ **إِنَا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ. فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ. إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ**﴾ ئوقۇلىشى: «ئىننا ئەئتەينا كەلكەۋسەر. فەسەللى لىرەببىكە ۋەنھەر. ئىننە شانىئەكە ھۇۋەل ئەبتەر».

ئاندىن خۇددى بىرىنچى رەكئەتتە قىلغىنىمىزغا ئوخشاش رۇكۇ ۋە سەجدىلەرنى تاماملاپ بولۇپ، «**اللهُ اَكبَرْ**» (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىپ ئولتۇرىمىز.

نامازدا ئولتۇرغاندا، ئەرلەر ئوڭ پۇتىنىڭ بارماقلىرىنى قىبلىگە قارىتىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەرلەر ئوڭ پۇتىنى تىك تۇتىدۇ، سول پۇتىنى ئوڭ تەرەپكە ياتقۇزۇپ ئۇنىڭ ئۈستىگە بېسىپ ئولتۇرىدۇ. ئىككى قولىنى بارماقلىرىنى ئەركىن ئاچقان ھالدا ئىككى تىزىنىڭ ئۈستىگە قويىدۇ ۋە كۆزىنى قۇچىقىغا قارىتىدۇ. (ئاياللار ئىككى پۇتىنى ئوڭ تەرىپىگە ياتقۇزۇپ، ياقالچىقىنى بېسىپ ئولتۇرىدۇ. قوللىرىنى تىزلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، كۆزلىرىنى ئىككى تىزىنىڭ ئارىسىغا قارىتىدۇ.

ئولتۇرغاندا ئاۋۋال تەھىيات«ئەتتەھىياتۇ» دۇئاسى ئوقۇلىدۇ.

تەھىيات دۇئاسى:

﴿**اَلتَّحِيّاتُ للهِ وَالصَلَوَاتُ والطيِّباتُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّها النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اَللهِ وَبركَاتهُ، السَّلاَمَ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ الله الصَالِحِيَن أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاّ اللهُ، وأَشهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ**

وَرَسُولُهُ﴾.

ئوقۇلىشى: «ئەتتەھىياتۇ لىللاھى ۋەسسەلەۋاتۇ ۋەتتەييىباتۇ ئەسسالامۇ ئەلەيكە، ئەييۇھەننەبىييۇ ۋەرەھمەتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ، ئەسسالامۇئەلەينا ۋەئەلا ئىبادىللاھىس - سالىھىين. ئەشھەدۇ ئەن لائىلاھە ئىللەللاھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ».

تەرجىمىسى: «مەدھىيىلەر ۋە سالاملار ئاللاھقا بولسۇن، ئاللاھنىڭ سالامى، رەھمىتى ۋە بەرىكىتى سىزگە بولسۇن ئەي ئۇلۇغ پەيغەمبەر! بىز(نامازغا ھازىر بولغان بارلىق جامائەت ۋە پەرىشتىلەر)گە ۋە ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرىگىمۇ ئاللاھنىڭ ئاپىيىتى ۋە ئامانلىقى بولغاي. ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقلىقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە بەرھەق پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە چىن قەلبىمدىن گۇۋاھلىق بېرىمەن».

ئاندىن كېيىن، «ئاللاھۇممە سەللى ۋە بارىك رەببەنا»لار ئوقۇلىدۇ.

ئاللاھۇممە سەللى ئەلا دۇئاسى:

﴿اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إبرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إبرَاهِيْمَ إنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ﴾.

ئوقۇلىشى: «ئەللاھۇممە سەللى ئەلا مۇھەممەدىن ۋەئەلا ئالى مۇھەممەدىن كەما سەللەيتە ئەلا ئىبراھىيمە ۋەئەلا ئالى ئىبراھىيمە ئىننەكە ھەمىيدۇن مەجىيد.

تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە رەھمەت ئاتا قىلغاندەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە رەھمەت ئاتا قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن مەدھىيەگە لايىق ئۇلۇغ زاتسەن».

ئاللاھۇممە بارىك ئەلا دۇئاسى:

﴿اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إبرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إبرَاهِيْمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مجِيدٌ﴾.

ئوقۇلىشى: «ئاللاھۇممە بارىك ئەلا مۇھەممەدىن ۋە ئەلا ئالى مۇھەممەدىن كەما بارەكتە ئەلا ئىبراھىيمە ۋە ئەلا ئالى ئىبراھىيمە ئىننەكە ھەمىيدۇن مەجىيد».

تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە بەرىكەت ئاتا قىلغىنىڭدەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە بەرىكەت ئاتا قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن مەدھىيىگە لايىق ئۇلۇغ زاتسەن».

رەببەنا دۇئاسى:

﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾.

ئوقۇلىشى: «رەببەنا ئاتىنا فىددۇنيا ھەسەنەتەن ۋەفىل ئاخىرەتى ھەسەنەتەن ۋەقىنا ئەزابەننار».

تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن. بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن».

يۇقىرىقىلارنى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، باشنى ئاۋۋال ئوڭ تەرەپكە سىلىق چۆرۈپ «**اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ**» (ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھ) دەيمىز، ئاندىن باشنى سول تەرەپكە سىلىق چۆرۈپ «**اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ**» (ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمە تۇللاھ) دەپ سالام بېرىمىز. بۇنىڭ بىلەن بامداتنى نامىزىنىڭ سۈننىتىنى ئوقۇپ بولغان بولىمىز.

344. سوئال: بامدات نامىزىنىڭ پەرزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: بامدات نامىزىنىڭ پەرزىنىڭ ئوقۇلىشىمۇ، خۇددى ئۇنىڭ سۈننىتىنىڭ ئوقۇلىشىغا ئوخشاشتۇر. پەقەت نىيەت پەرقلىق بولىدۇ. چۈنكى سۈننەتتە سۈننەت، پەرزگە پەرز دەپ نىيەت قىلىش كېرەك. يەنە بىر پەرقى شۇكى، بامدات نامىزىنىڭ پەرزىنى ئوقۇش ئالدىدا ئەرلەر ئۈچۈن تەكبىر ئېيتىش سۈننەتتۇر. (ئاياللارغا كېرەك ئەمەس). بامدات نامىزىنىڭ پەرزىگە «ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن مۇشۇ ۋاقىتنىڭ پەرزىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلدىم» دەپ نىيەت قىلىنىدۇ.

پېشىن نامىزىنىڭ ئوقۇلۇشى

345. سوئال: پېشىنىنىڭ ئاۋۋالقى سۈننىتى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال پېشىنىنىڭ تۆت رەكئەت سۈننىتىنى ئوقۇش ئۈچۈن نىيەت قىلىمىز. ئاندىن بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتىگە ئوخشاش ئىككى رەكئەت ئوقۇپ ئولتۇرىمىز. ئولتۇرغاندا، «تەھىيات» دۇئاسىنىلا ئوقۇيمىز، ئاندىن ئۈچىنچى رەكئەتكە تۇرىمىز. ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى رەكئەتلەرنىمۇ ئاۋۋالقى ئىككى رەكئەتكە ئوخشاش شەكىلدە ئوقۇپ بولۇپ، ئولتۇرىمىز. بۇ ئولتۇرۇشتا «تەھىيات، سەللى، بارىك ۋە رەببەنا»لارنى تولۇق ئوقۇيمىز. ئاندىن ئىككى تەرەپكە سالام بېرىپ نامازدىن چىقىمىز.

346. سوئال: پېشىنىنىڭ پەرزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: تەكبىر ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن پېشىنىنىڭ پەرزىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلىمىز ۋە «**الله أكبر** (ئاللاھۇ ئەكبەر)» دەپ نامازغا باشلايمىز. دەسلەپكى ئىككى رەكئەت خۇددى بامدات نامىزىنىڭ پەرزىگە ئوخشاش ئوقۇلىدۇ. ئىككىنچى رەكئەتتىن كېيىن ئولتۇرىمىز. ئولتۇرۇشتا، «تەھىيات» دۇئاسىنىلا ئوقۇيمىز ۋە ئۈچىنچى رەكئەتكە تۇرىمىز. ئۈچىنچى ۋە تۆتىنچى رەكئەتلەردە پاتىھە سۈرىسىدىن كېيىن سۈرە ئوقۇمايمىز. تۆتىنچى رەكئەتنىڭ ئاخىرىدا ئولتۇرۇپ «تەھىيات، سەللى، بارىك ۋە رەببەنا» لارنى ئوقۇيمىز ۋە ئىككى تەرەپكە سالام بېرىمىز.

347. سوئال: پېشىنىنىڭ ئاخىرقى سۈننىتى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال پېشىنىنىڭ ئاخىرقى ئىككى رەكئەت سۈننىتىنى ئوقۇشقا نىيەت

قىلىمىز. ئاندىن ئۈنى خۇددى بامدات نامىزىنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتىگە ئوخشاش ئوقۇيمىز.

ئەسىر نامىزىنىڭ ئوقۇلۇشى

348. سوئال: ئەسىر نامىزىنىڭ تەكىتسىز سۈننىتى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال ئەسىر نامىزىنىڭ تەكىتسىز سۈننىتىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلىمىز. ئاندىن بۇ سۈننەتنى خۇددى پېشىن نامىزىنىڭ ئالدىنقى تۆت رەكئەت سۈننىتىگە ئوخشاشلا ئوقۇيمىز.

349. سوئال: ئەسىر نامىزىنىڭ پەرزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال تەكبىر ئىپتىتاھ بولغاندىن كېيىن، ئەسىر نامىزىنىڭ پەرزىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلىمىز. ئاندىن، ئۈنى خۇددى پېشىن نامىزىنىڭ پەرزىگە ئوخشاشلا ئوقۇيمىز.

شام نامىزىنىڭ ئوقۇلۇشى

350. سوئال: شام نامىزىنىڭ پەرزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال تەكبىر ئىپتىتاھ بولغاندىن كېيىن، شام نامىزىنىڭ پەرزىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلىمىز. شام نامىزىنىڭ پەرزى ئۈچ رەكئەت بولۇپ، ئۇ، بامدات نامىزىنىڭ پەرزىگە ئوخشاش ئىككى رەكئەت ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئولتۇرۇلىدۇ. بۇ ئولتۇرۇشتا، «تەھىيات» دۇئاسىنىلا ئوقۇپ ئۈچىنچى رەكئەتكە تۇرىمىز. ئۈچىنچى رەكئەتتە فاتىھە سۈرىسىنىلا ئوقۇيمىز، ئاندىن رۇكۇ ۋە سەجدىلەرنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئولتۇرۇپ «تەھىيات، سەللى، بارىك ۋە رەببەنا»لارنى ئوقۇپ ئىككى تەرەپكە سالام بېرىمىز.

351. سوئال: شام نامىزىنىڭ سۈننىتى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال شام نامىزىنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتىنى ئوقۇشنى نىيەت قىلىمىز، ئاندىن ئۈنى خۇددى بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتىگە ئوخشاش ئوقۇيمىز.

خۇپتەن نامىزىنىڭ ئوقۇلۇشى

352. سوئال: خۇپتەن نامىزىنىڭ پەرزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال تەكبىر ئىپتىتاھ بولغاندىن كېيىن، خۇپتەن نامىزىنىڭ پەرزىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلىمىز. ئاندىن ئۈنى، خۇددى پېشىن نامىزىنىڭ پەرزىنى ئوقۇغانغا ئوخشاش ئوقۇيمىز.

353. سوئال: خۇپتەن نامىزىنىڭ سۈننىتى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال خۇپتەن نامىزىنىڭ سۈننىتىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلىمىز. ئاندىن ئۈنى خۇددى بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتىگە ئوخشاشلا ئوقۇيمىز.

ۋىتىر نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلىشى

354. سوئال: ۋىتىر نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: ۋىتىر نامىزى–تاق ناماز دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاخشىمى ئوقۇلىدىغان ئۈچ رەكئەتلىك نامازدۇر. ۋىتىر نامىزىنى ئوقۇش ۋاجىبتۇر. ئۇ، خۇپتەندىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. ۋىتىر نامىزى ئادەتتە جامائەت بولماي يالغۇز ھالدا ئوقۇلىدۇ. رامىزاندا تەراۋىھ نامىزىدىن كېيىن جامائەت بىلەن ئوقۇلىدۇ. ۋىتىر نامىزىنى رامىزاندىن باشقا ۋاقىتلاردا جامائەت بولۇپ ئوقۇش سۈننەت ئەمەس. ئەمما جامائەت بولۇپ ئوقۇسا بولىۋېرىدۇ.

355. سوئال: ۋىتىر نامىزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاۋۋال ۋىتىر نامىزىنى ئوقۇشقا نىيەت قىلىمىز. ئاندىن بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتىگە ئوخشاش ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئولتۇرىمىز. بۇ ئولتۇرۇشتا «تەھىيات» دۇئاسىنىلا ئوقۇپ، ئۈچىنچى رەكئەتكە تۇرىمىز. ئۈچىنچى رەكئەتتە بىسمىللاھنى تولۇق ئوقۇپ، سۈرە فاتىھە ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر سۈرە ئوقۇپ بولۇپ، قوللارنى ئىككى يانغا قويۇپ بەرگەن ھالدا، «**اَللّٰهُ اَكْبَرْ**» (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىپ قولىمىزنى قولاق ئېگىزلىكىدە يۇقىرى كۆتۈرىمىز. ئاندىن قوللارنى قايتىدىن كىندىك ئاستىغا ياكى ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ،«قۇنۇت» دۇئاسىنى ئوقۇيمىز.

قۇنۇت دۇئاسى:

﴿**اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَ نَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ نَشْكُرُكَ وَلاَ نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ مَنْ يَفْجُرُكَ. اَللّٰهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَ إِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ وَنَرْجُوْ رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ اِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ**﴾.

ئوقۇلىشى: «ئاللاھۇممە ئىننا نەستەئىينۇكە ۋە نەستەغفىرۇكە ۋە نۇئمىنۇ بىكە ۋە نەتەۋەككەلۇ ئەلەيكە ۋە نۇسنى ئەلەيكەل خەيرە، نەشكۇرۇكە ۋەلا نەكفۇرۇكە ۋە نەخلەئۇ مەن يەفجۇرۇكە. ئاللاھۇممە ئىيياكە نەئبۇدۇ ۋە لەكە نۇسەللى ۋە نەسجۇدۇ ۋە ئىلەيكە نەسئا ۋە نەھفىدۇ نەرجۇ رەھمەتەكە ۋە نەخشا ئەزابەكە، ئىننە ئەزابەكە بىل كۇففارى مۇلھىق».

تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! سېنىڭدىن ياردەم سورايمىز، سەندىن مەغپىرەت تىلەيمىز، ساڭا ئىشىنىمىز، ساڭا تەۋەككۇل قىلىمىز، سېنى ياخشى تەرىپلەر بىلەن مەدھىيىلەيمىز، ساڭا شۈكۈر قىلىمىز، ناشۈكۈرلۈك قىلمايمىز ۋە ساڭا ئاسىيلىق قىلغاندىن يۈز ئۆرۈيمىز. ئى ئاللاھ! ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەن ئۈچۈنلا ناماز ئوقۇيمىز ۋە سەجدە قىلىمىز، سېنىڭ رازىلىقىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىمىز ۋە

ئالدىرايمىز، رەھمىتىڭنى ئۈمىت قىلىمىز ۋە ئازابىڭدىن قورقىمىز. ھەقىقەتەن سېنىڭ ئازابىڭ كۇففارلارغا يەتكۈچىدۇر».

نامازدىن كېيىن ئوقۇلىدىغان دۇئالار

356. سوئال: نامازدىن كېيىن قانداق دۇئالارنى ئوقۇش ياخشى؟

جاۋاب: نامازدىن كېيىن تۆۋەندىكى دۇئالارنى ئوقۇش سۈننەتتۇر:

﴿اسْتَغفِرُاللهَ اسْتَغفِرُاللهَ اسْتَغفِرُاللهَ، اللهُمَّ انتَ السَّلاَمُ، وَ مِنْكَ السَلاَمُ، تَبارَكْتَ ياذاَ الْجَلاَلِ وَالإِكْرامُ﴾ تەرجىمىسى: «ئاللاھ تائالادىن مەغفىرەت تىلەيمەن. ئى ئاللاھ! سەن تىنچلىق بەرگۈچىسەن، تىنچلىق زادى سېنىڭدىن. ئى ئۇلۇغلۇق ۋە پەزلى - كەرەم ئىگىسى بولغان ئاللاھ سەن ھەقىقەتەن كاتتىلارنىڭ كاتتىسىسەن»[1].

﴿لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيْكَ لَهُ، اَللَّهُمَّ لاَمَانِعَ لِمَا أعْطَيْتَ، وَلاَمُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَيَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ﴾ تەرجىمىسى: «بىر ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ يالغۇزدۇر، ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر. ئى ئاللاھ! سەن ئاتا قىلغاننى توسىدىغۇچى يوق ۋە سەن توسقاننى بەرگۈچى يوق، سېنىڭ دەرگاھىڭدا بايلارنىڭ بايلىقى ئەسقاتمايدۇ»[2].

﴿لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرُ، لاحولَ ولا قوةَ إلا بالله، لاَ نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ المَنُّ، وَلَهُ النِّعْمَةُ، وَلَهُ الفَضْلُ وَالثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ، وَلَو كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾.

تەرجىمىسى: «بىر ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ يالغۇزدۇر، ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر، پادىشاھلىق ۋە ھەمدۇ سانالار ئۇنىڭغا خاستۇر، ئۇ ھەر نەرسىگە قادىردۇر. كۈچ - قۇۋۋەت پەقەت ئاللاھ تائالادىندۇر. بىز پەقەت ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىمىز، ئۇ نېمەت ۋە پەزلى - كەرەم ئىگىسىدۇر، ئۇ ئەڭ ئېسىل مەدھىيە ۋە ماختاشلارغا لايىقتۇر. ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي مەبۇد يوقتۇر. كاپىرلار يامان كۆرگەن تەقدىردىمۇ بىز ئىبادەتنى ئاللاھقا خاس قىلغان ھالدا، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلىمىز»[3]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە، «بۇ دۇئانى ھەر نامازدىن كېيىن ئوقۇغان كىشىنىڭ دېڭىزنىڭ كۆپۈكىدەك كۆپ گۇناھى بولسىمۇ

---

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغانلىقىنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغانلىقىنى ئىمام بۇخارىي رىۋايەت قىلغان.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغانلىقىنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

مەغپىرەت قىلىنىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن[1].

﴿سُبْحَانَ اللهِ، الْحَمْدُ للهِ، اللهُ أَكْبَرُ﴾

ئوقۇلىشى: «سۇبھانەللاھ،ئەلھەمدۇلىللاھ، ئاللاھۇ ئەكبەر (33قېتىمدىن)»[2].

تەرجىمىسى: «ئاللاھ پاكتۇر، بارچە مەدھىيە ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ ئەڭ بۈيۈكتۇر».

﴿بِسْمِ اللهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ، قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ . اللهُ الصَّمَدُ . لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ . وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُواً أَحَدٌ﴾.

تەرجىمىسى: «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن، ئېيتقىنكى، ئۇ ئاللاھ بىردۇر. ھەممە ئاللاھقا موھتاجدۇر. ئاللاھ بالا تاپقانمۇ ئەمەس، تۇغۇلغانمۇ ئەمەس. ھېچ كىشى ئۇنىڭغا تەڭداش بولالمايدۇ»[3].

﴿بِسْمِ اللهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ . مِن شَرِّ مَا خَلَقَ . وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ . وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ. وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾.

تەرجىمىسى: «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن، "مەخلۇقاتنىڭ شەررىدىن، قاراڭغۇلۇقى بىلەن كىرگەن كېچىنىڭ شەررىدىن، تۈگۈنلەرگە دەم سالغۇچى سېھىرگەرلەرنىڭ شەررىدىن سۈبھىنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلەيمەن"دېگىن»[4].

﴿بِسْمِ اللهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ، قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ . مَلِكِ النَّاسِ . إِلَهِ النَّاسِ . مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ . الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ . مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ﴾.

تەرجىمىسى: «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن، "ئىنسانلارنىڭ پەرۋەردىگارى، ئىنسانلارنىڭ پادىشاھى، ئىنسانلارنىڭ ئىلاھى ئاللاھقا سېغىنىپ، كىشىلەرنىڭ دىللىرىدا ۋەسۋەسە قىلغۇچى جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان يوشۇرۇن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىنىڭ شەررىدىن پاناھ

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغانلىقىنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

(3) ئىخلاس سۈرىسى.

(4) فەلەق سۈرىسى.

تىلەيمەن"دېگىن»[1].

ئىخلاس، پەلەق ۋە ناس سۈرىلىرى بامدات ۋە شام نامازلىرىدىن كېيىن 3قېتىمدىن، باشقا نامازلاردىن كېيىن بىر قېتىمدىن ئوقۇلىدۇ.

﴿اللهُ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاء وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾.

تەرجىمىسى: «بىر ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر؛ ئاللاھ ھەمىشە تىرىكتۇر، ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچىدۇر؛ ئۇ مۈگدەپ قالمايدۇ، ئۇنى ئۇيقۇ باسمايدۇ؛ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئاللاھ تائالانىڭ مۈلكىدۇر؛ ئاللاھ تائالانىڭ رۇخسىتىسىز كىممۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا شاپائەت قىلالىسۇن؛ ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى (دۇنيادىكى)، كەينىدىكى (ئاخىرەت ئۈچۈن تەييارلىغان) ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىپ تۇرىدۇ؛ ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ مەلۇماتىدىن ئاللاھ ئۇلارغا بىلدۈرۈشنى خالىغان نەرسىلەردىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ مەلۇماتى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاسمان ـ زېمىننى ساقلاش ئۇنىڭغا ئېغىر كەلمەيدۇ. ئۇ يۇقىرى مەرتىبىلىكتۇر، ھەممىدىن ئۇلۇغدۇر»[2]. يۇقىرىقى سۈرىلەر ھەر نامازدىن كېيىن بىر قېتىمدىن ئوقۇلىدۇ.

﴿لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرَ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾.

تەرجىمىسى: «بىر ئاللاھ تائالادىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ يالغۇزدۇر، ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر، پادىشاھلىق ۋە ھەمدۇ سانالار ئۇنىڭغا خاستۇر. ئاللاھ ئۆلتۈرىدۇ، تىرىلدۈرىدۇ، ياخشىلىق ئۇنىڭ قولىدىدۇر. ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر»[3]. بامدات ۋە شام نامازلىرىدىن كېيىن 10 قېتىمدىن ئوقۇلىدۇ.

﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْماً نَافِعاً، وَرِزْقاً طَيِّباً، وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً﴾.

تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! سېنىڭدىن مەنپەئەتلىك ئىلىم، ھالال رىزىق ۋە

---

(1) ناس سۈرىسى.

(2) بەقەرە سۈرىسى 255- ئايەت.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغانلىقىنى ئىمام تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

دەرگاھىڭدا قوبۇل بولىدىغان ئەمەلگە مۇيەسسەر قىلىشىڭنى تىلەيمەن»[1].

يۇقىرىقى دۇئالارنى ئوقۇش ئەۋزەلدۇر. بىراق بۇلارنى ئوقۇش نامازنىڭ شەرتلىرىدىن ئەمەس. بەلكى مۇستەھەبتۇر. دۇئالار ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ ئۆزىمىزنىڭ تىلەكلىرىنى ئاللاھ تائالادىن سورايمىز.

نامازدىكى مەكرۇھلار ۋە نامازنى بۇزىدىغان ئامىللار

357. سوئال: نامازدىكى مەكرۇھلار قايسىلار؟

جاۋاب: ناماز ئوقۇۋاتقاندا تۆۋەندىكى ئىشلاردىن بىرەرسى سادىر بولسا ناماز مەكرۇھلۇق بىلەن ئادا تاپقان بولىدۇ.

(1) ۋاجىب دېيىلگەن ئىشلاردىن بىرەرسىنى قەستەن تەرك ئېتىش. مەسىلەن: نامازدا سۈرە ئوقۇشنى تەرك ئېتىش ياكى فاتىھە سۈرىسىنى باشقا سۈرىدىن كېيىن ئوقۇش ياكى مەخپىي ئوقۇلىدىغان نامازلارنى ئۈنلۈك ئوقۇشقا ئوخشاش.

(2) سۈننەت دېيىلگەن ئىشلاردىن بىرەرسىنى ياكى ھەممىسىنى تەرك ئېتىش. مەسىلەن: سانا ئوقۇشنى ياكى رۇكۇ ۋە سەجدىلەردىكى تەسبىھلەرنى تەرك ئەتكەنگە ئوخشاش.

(3) نامازدا ئۆرە تۇرغاندا بىر يەرگە يۆلىنىۋېلىش، ئوڭ - سولغا تەۋرىنىش ۋە قەستەن بىر نەرسىنى پۇراش.

(4) نامازدا ئۆزۈرسىز بەدەشقان قورۇپ ئولتۇرۇش ۋە ئىنسان ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كىيىملەر بىلەن ناماز ئوقۇش.

(5) رۇكۇ ۋە سەجدىلەرنى توخۇ دان چوقۇغاندەك ئالدىراپ قىلىش.

(6) نامازدا ئۆزۈرسىز كېرىلىش.

(7) بىراۋ سالام قىلسا، قول ياكى باش ئىشارىتى بىلەن قايتۇرۇش (ئەگەر سۆز بىلەن قايتۇرسا ناماز بۇزۇلىدۇ). ئەمما جامائەت بىلەن ئوقۇلغان نامازدا ئىمام قىرائەتتە خاتالاشسا لوقما سېلىش جائىزدۇر.

(8) نامازدا كۆزنى يۇمۇۋېلىش ياكى ئوڭ – سولغا ياكى ئاسمانغا قاراش ۋە سالامدىن بۇرۇن باش - كۆزنى سۈرتۈش.

(9) باشقىلارنىڭ يېنىغا كىيىپ چىققىلى بولمايدىغان ناچار كىيىملەرنى كىيىپ نامازغا تۇرۇش.

(10) رۇكۇ ۋە سەجدىلەرگە ئۆتۈشتە تەكبىرلەرنى ئۆز ۋاقتىدا تەرتىب بويىچە ئېيتماسلىق.

(11) نامازدا تۇرۇپ سەجدە قىلىدىغان يەردىكى شېغىل ياكى باشقا نەرسىلەرنى ئېلىۋېتىش بىلەن بىر قېتىمدىن ئارتۇق مەشغۇل بولۇش.

(12) پاكىزلىقى شۈبھىلىك جايلاردا، چىركاۋلاردا، بۇتخانىلاردا، مۇنچىلاردا،

---

(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغانلىقىنى ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

ئادەم ئۆتۈپ تۇرىدىغان يوللاردا ناماز ئوقۇش.

(13) پەرز نامازلاردا (باشقا سۈرىلەرنىمۇ بىلىدىغان كىشىنىڭ) بىرىنچى رەكئەتتە ئوقۇغان سۈرىسىنى ئىككىنچى رەكئەتتىمۇ قايتا ئوقۇشى ياكى قۇرئان كەرىمنىڭ تەرتىبىگە خىلاپلىق قىلىشى. مەسىلەن: بىرىنچى رەكئەتكە«ئىخلاس» سۈرىسىنى، ئىككىنچى رەكئەتكە«لەھەب» سۈرىسىنى ئوقۇغانغا ئوخشاش. تەرتىب بۇنىڭ ئەكسىدۇر.

(14) جامائەت بىلەن ئوقۇلغان نامازلاردا، ئالدىنقى سەپتە بوش ئورۇن بولسىمۇ، ئارقا سەپتە تۇرۇش.

(15) يېنىۋاتقان ئوتقا ياكى جانلىقلارنىڭ رەسىمىگە ياكى قەبرىگە قاراپ ناماز ئوقۇش.

(16) تەرىتى قىستاپ قالغان ۋاقىتتا ناماز ئوقۇش.

(17) نامازدا تۇرۇپ بارماقلارنى قاراسلىتىش، چېۋىنلەرنى ئۈركۈتۈش بىلەن مەشغۇل بولۇش. ئەمما يىلان – چايان ۋە ھەر قانداق زىيانلىق ھاشارەتلەرنى نامازدا تۇرۇپ ئۆلتۈرۈش جائىزدۇر.

(18) ئىككىنچى رەكئەتتە بىرىنچى رەكئەتتە ئوقۇغىنىدىن ئۇزۇن سۈرە ئوقۇش.

(19)رۇكۇ ۋە سەجدىلەردە ئوقۇلىدىغان تەسبىھلەرنى قول بىلەن ساناش ۋە ھازىر بولغان تائامنى قويۇپ نامازغا تۇرۇش. چۈنكى مۇنداق قىلىش«خۇشۇئ»غا توسالغۇ بولىدۇ.

(20) سەجدىدە پېشانىنى يەرگە تەككۈزمەستىن سەللە ياكى دوپپا ياكى قولاقچىنىڭ ئۈستىگە سەجدە قىلىش.

مۇلاھىزە: مەكرۇھ – ياقتۇرۇلمىغان ئىش دېگەنلىك بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىبادەتلەر بۇزۇلمايدۇ. ئىبادەتنىڭ سۈپىتىگىمۇ تەسىر يەتمەيدۇ. شۇنداقتىمۇ مەكرۇھ سانالغان ئىشلارنى قىلمىغان ياخشى.

358. سوئال: نامازنى بۇزىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: نامازنى بۇزىدىغان ئامىللار تۆۋەندىكىلەر:

(1) نامازدا قەستەن ياكى سەۋەنلىكتىن سۆزلەش.

(2) نامازدا ئۆزىگە ئاڭلانغىدەك ئاۋازدا كۈلۈش. ئەمما نامازدا باشقىلار ئاڭلىغىدەك قاھقاھلاپ كۈلۈش بىلەن ناماز ۋە تاھارەت ھەر ئىككىلىسى بۇزۇلىدۇ.

(3) نامازدا ئاھ - ئۇھ، ۋاي - ۋۇي دېيىش.

(4)نامازدا دۇنيالىق ئىشلار ئۈچۈن ئاۋازلىق ھالدا يىغلاش.

(5) نامازدا تۇرۇپ ھەرقانداق بىر سوئالغا ياكى چاقىرغۇچىغا سۆز بىلەن جاۋاب بېرىش.

(6) نامازدا كۆكسىنى قىبلە تەرەپتىن باشقا تەرەپكە چۆرۈش.

(7)نامازدا باشقىلارنىڭ قولىدىن بىر نەرسە ئېلىش.

(8) نامازدا قەستەن ياكى سەۋەنلىكتىن بىر نەرسە يېيىش ۋە ئىچىش،

سىغىز(پوپۇرتاڭ)چاپىناش. ئەمما چىشلارنىڭ ئارىلىقىدا قالغان تاماق قالدۇقلىرىدىن نوقۇت مىقدارىدىن كىچىك نەرسىنى يۇتۇپ سىلىش بىلەن ناماز بۇزۇلمايدۇ.

(9) ئۆزۈرسىز ھالدا گالنى قىرىش. ئەمما ئىختىيارسىز ياكى ئېھتىياج (ئىمامنىڭ خاتالىقىنى ئەسكەرتىش ياكى ئۆزىنىڭ نامازدا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش) يۈزىسىدىن گالنى قىرىش بىلەن ناماز بۇزۇلمايدۇ.

(10) نامازدا ئۈچ قېتىمدىن ئارتۇق بىر يەرلىرىنى قاشلاش ياكى تاتىلاش ياكى سىلاش.

(11) ھەر قانداق بىر ئاغرىق ئۈچۈن ئاۋاز بىلەن ئاھ تارتىش.

(12) نامازدا قايسىبىر سەۋەب بىلەن تاھارەتنىڭ بۇزۇلۇشى.

(13) نامازدا كىچىك ھەرىكەتلەرنى كۆپ قىلىش. ئەمما بىر قول بىلەن كىيىمنى تۈزەش بىلەن ناماز بۇزۇلمايدۇ.

(14) سەجدىدە ئىككى پۇتنىڭ بىراقلا يەردىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى.

(15) ئەرنىڭ يالغۇز يات ئايال بىلەن بىللە تۇرۇپ ياكى ئۇنىڭغا ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇشى. ئەمما ئەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئايالىغا ياكى نىكاھى ئۇنىڭ بىلەن باغلانمايدىغان ئايال تۇغقانلىرىدىن بىرەرسىگە ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇشى جائىزدۇر[1].

(16) قەستەن ھالدا بىرەر پائالىيەتنى ئىمامدىن بۇرۇن قىلىش. مەسىلەن: ئىمامدىن بۇرۇن رۇكۇ ياكى سەجدىگە ئۆتكەنگە ئوخشاش. ئەمما سەھۋەنلىكتىن قىلىپ سىلىپ دەرھال قايتىپ ئىمامغا ئەگەشسە ناماز بۇزۇلمايدۇ.

(17) نامازدا كىشىلەر بىلەن سۆزلەشكەندەك دۇئا قىلىش.

(18) بىراۋنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش مەقسىتى بىلەن قۇرئاندىن بىرەر ئايەت ئوقۇش.

(19) نامازدا ئەۋرەت جايلارنىڭ مەنئى قىلىنىدىغان دەرىجىدە ئېچىلىپ قېلىشى.

(20) نامازدا ئايەتلەرنى مەنىسى بۇزۇلىدىغان دەرىجىدە خاتا ئوقۇش.

(21) نامازدا ھوشىنى يوقىتىپ قويۇش.

---

(1) شافىئىي، مالىكىي ۋە ھەنبەلىي مەزھەبلىرىگە كۆرە، يات ئەرنىڭ يېنىدا ياكى ئارقىسىدا تۇرۇپ ناماز ئوقۇغان ئايالنىڭ نامىزى بۇزۇلمايدۇ، يېنىدىكى ئەرنىڭمۇ نامىزى بۇزۇلمايدۇ. ئەمما ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە، بۇ ئايالنىڭ نامىزى بۇزۇلغاندىن باشقا يەنە ئۇنىڭ ئىككى يېنىدىكى ۋە ئارقىسىدىكى جەمى ئۈچ ئەرنىڭ نامىزى بۇزۇلىدۇ.

بىراق ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرىنىڭ كۆپ سانلىقى يۇقىرىقى ئۈچ مەزھەبنىڭ رەيى بويىچە ئىش كۆرمەكتە. ئىمام نەۋەۋىي مۇنداق دېگەن: «ئايال بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ناماز ئوقۇغان ئەرنىڭ (مەيلى ئۇ ئىمام بولۇپ ئوقۇغان بولسۇن، مەيلى جامائەت سۈپىتىدە ئوقۇغان بولسۇن) نامىزى بۇزۇلمايدۇ، ئايالنىڭمۇ نامىزى بۇزۇلمايدۇ. شۇنداقلا ئايالنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ناماز ئوقۇغان ئەرنىڭ نامىزىمۇ بۇزۇلمايدۇ».

ئىمام نەۋەۋىي (631-876ھ/ 1255-1300م) دەمەسىقنىڭ «نەۋا» دېگەن يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن، فىقھى، ھەدىس ئىلىملىرىدە كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يازغان، ئۆز زامانىسىدىكى ئۆلىمالارنىڭ ئۇستازى سانىلاتتى. «رىيادۇسسالىھىن (ياخشىلارنىڭ باغچىسى)»، «قىرىق ھەدىسنىڭ شەرھى» ناملىق ئەسەرلىرى ئاۋام خەلق ئەڭ كۆپ ئوقۇيدىغان ئەسەرلىرىدىن سانىلىدۇ.

(22) ئاياللارنىڭ ناماز ئۈستىدە ئايلىق ئادىتىنىڭ كېلىشى.

(23) تەيەممۇم بىلەن نامازغا تۇرغان كىشىنىڭ، نامازدا تۇرۇپ سۇنى كۆرۈشى، ئاياقلىرىغا مەسھى قىلغان كىشىنىڭ مەسھى مۇددىتى توگىشى.

(24) نامازدا پەرز دېيىلگەن ئىشلاردىن بىرەرسىنى قەستەن تەرك ئېتىش. مەسىلەن: سەجدىنى ياكى رۇكۇنى تەرك ئەتكەنگە ئوخشاش.

نامازغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

نامازنى توختىتىش ياكى كېچىكتۈرۈشنى ۋاجىب ياكى جائىز قىلىدىغان ئىشلار

359. سوئال: نامازنى توختىتىش ياكى كەينىگە سۈرۈشنى ۋاجىب قىلىدىغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: نامازنى توختىتىش ياكى كەينىگە سۈرۈشنى ۋاجىب قىلىدىغان سەۋەبلەر مۇنۇلار:

(1) بىرەر زالىمنىڭ ياكى يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراش، سۇغا چۆكۈپ كېتىش، بوغۇلۇپ قېلىش، ئوت ئىچىدە قېلىش تۈپەيلى ھالاكەتلىك ئەھۋالدا قېلىپ ياردەم سورىغانلارغا ياردەم بېرىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلسا نامازنى دەرھال توختىتىش ۋاجىبتۇر.

(2) ئاتا - ئانىسىنىڭ بىرەرسى جىددىي ياردەمگە ئېھتىياج بولۇپ چاقىرغان بولسا، پەرز نامازدا تۇرغان بولسىمۇ ئۇنى توختىتىش ۋاجىبتۇر.

ئەمما ئادەتتىكى ئىشلار ئۈچۈن چاقىرغان بولسا، پەرز نامازدىن باشقا نامازلارنى توختىتىشقا بولىدۇ.

(3) بالىسىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى ياكى بېشىغا بىرەر ھادىسە كېلىشىدىن قورققان ئاتا - ئانىنىڭمۇ نامازنى توختىتىشى ياكى كەينىگە سۈرۈشى ۋاجىبتۇر.

(4) يىرتقۇچلارنىڭ ماللارغا ھۇجۇم قىلىدىغانلىقىنى ياكى بىرەر ئەمانىنىڭ قۇدۇققا ياكى تامدىن تۆۋەنگە چۈشۈپ كېتىدىغانلىقىنى ئېنىق تەخمىن قىلغان كىشىنىڭ ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن نامازنى توختىتىشى ۋاجىبتۇر.

ئەمما ھالاكەت ئېھتىمالى كۈچلۈك بولمىسا، نامازنى توختىتىش ۋاجىب ئەمەس، بەلكى جائىز بولىدۇ، يەنى خالىسا توختىتىدۇ، خالىسا توختاتمايدۇ.

360. سوئال: نامازنى توختىتىش ياكى كەينىگە سۈرۈشنى جائىز قىلىدىغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: نامازنى توختىتىش ياكى كەينىگە سۈرۈشنى جائىز قىلىدىغان سەۋەبلەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) مال - مۈلكىنىڭ ئوغرىلىنىشىدىن ئەنسىرىگەن كىشىنىڭ (گەرچە مال باشقىلارنىڭ بولسىمۇ) نامازنى توختىتىشى جائىزدۇر.

(2) ئوغرىدىن، قاراقچىدىن، كەلكۈندىن قورققان يولۇچىنىڭ ناماز ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈشى جائىزدۇر.

(3) قازىنى قايناپ تېشىپ كېتىشىدىن ياكى تاماقنىڭ كۆيۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن ئايالنىڭ نامازنى توختىتىشى جائىزدۇر.

(4) قېچىپ كېتىۋاتقان ھايۋاننى تۇتۇۋېلىپ ئىگىسىگە قايتۇرۇش ئۈچۈن نامازنى توختىتىش جائىزدۇر.

(5) نامازدا تەرتىپ قىستاپ قالغان كىشىنىڭ، يېڭىدىن تاھارەت ئېلىپ نامازنى قايتىدىن ئوقۇش ئۈچۈن ئۇنى توختىتىشى جائىزدۇر.
(6) نەپلى نامازلارنى ئوقۇۋاتقان كىشىنىڭ ئاتا – ئانىسىدىن بىرەرسىنىڭ قانداقلا بىر ئىش ئۈچۈن چاقىرىشى بىلەن ئۇنى توختىتىشى جائىزدۇر.
(7) ئوغرى ياكى قاراقچىنىڭ شەپىسىنى ھېس قىلغان مۇساپىرنىڭ نامىزىنى توختىتىشى جائىزدۇر.

نامازدا ئىككىلىنىپ قېلىش

361. سوئال: نامازنى قانچە رەكئەت ئوقۇغانلىقىنى بىلەلمەي قالغان كىشى قانداق قىلىدۇ؟
جاۋاب: نامازنى قانچە رەكئەت ئوقۇغانلىقىنى بىلەلمەي، ئىككىلىنىپ قالغان كىشى ئەگەر بۇ ھالەت ئۇنىڭدا تۇنجى قېتىم ياكى قىسمەن يۈز بەرگەن بولسا، نامازنى قايتىدىن ئوقۇشى كېرەك. مۇبادا، بۇ ھالەت ئۇ كىشى ئۈچۈن كۆپ قېتىم يۈز بەرگەن ياكى ئۇ ھەمىشە شۇنداق ناماز رەكئەتلىرىدە خاتالىشىدىغان كىشى بولسا، ئۇ ۋاقىتتا كۆڭلىدە قانچە رەكئەت ئوقۇغانلىقىغا كۈچلۈك تەخمىن قىلالىسا شۇ رەكئەت ھېسابقا ئېلىنىدۇ ۋە نامازنىڭ ئاخىرىدا سەجدە سەھۋى قىلىدۇ.
362. سوئال: قانچە رەكئەت ئوقۇغانلىقىنى كۆڭلىدىمۇ تەخمىن قىلالمىسا نېمە قىلىدۇ؟
جاۋاب: ئەگەر قانچە رەكئەت ئوقۇغانلىقىنى كۆڭلىدىمۇ بەلگىلىيەلمىسە، ئازنى ھېسابقا ئالىدۇ. مەسىلەن: تۆت رەكئەتلىك نامازدا، بىر رەكئەت ئوقۇدىمۇ ياكى ئىككى رەكئەت ئوقۇدىمۇ، بۇنى بىلەلمىسە، ئوقۇغىنىنى بىر رەكئەت دەپ ھېسابلاپ، يەنە ئۈچ رەكئەت ئوقۇشى لازىم. ئىككى رەكئەت ئوقۇدىمۇ ياكى ئۈچ رەكئەتمۇ بىلەلمىسە، ئوقۇغىنىنى ئىككى رەكئەت دەپ ھېسابلاپ، يەنە ئىككى رەكئەت ئوقۇيدۇ ۋە نامازنىڭ ئاخىرىدا سەجدە سەھۋى قىلىدۇ.

سەجدە سەھۋى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

363. سوئال: سەجدە سەھۋى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سەجدە سەھۋى – نامازدا يۈز بەرگەن خاتالىقنى يۇيۇش ئۈچۈن نامازنىڭ ئاخىرىدا قىلىنىدىغان ئىككى سەجدىدۇر.

سەجدە سەھۋى قىلىشنى ۋاجىب قىلىدىغان ئەھۋاللار

364. سوئال: قايسى ۋاقىتتا سەجدە سەھۋى قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ؟

جاۋاب: تۆۋەندىكى ئىشلاردا سەجدە سەھۋى قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ:

(1) نامازنىڭ پەرزلىرىدىن بىرەرسىنى ئۆز ئورنىدىن كېچىكتۈرۈپ قويۇش. مەسىلەن: نامازنىڭ ئاخىرىدىكى ئولتۇرۇشتا ئولتۇرماستىن سەھۋەنلىكتىن يەنە بىر رەكئەت ئۈچۈن تۇرۇپ كەتكەنگە ئوخشاش. چۈنكى نامازنىڭ ئاخىرىدىكى ئولتۇرۇش نامازنىڭ پەرزلىرىدىن سانىلىدۇ. بۇ ئولتۇرۇشتا ئولتۇرماي يەنە بىر رەكئەتكە تۇرۇپ كەتكەن كىشى فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇپ بولغىچىلىك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئېسىگە كېلىپ ئولتۇرسا، پەرز بولغان بۇ ئولتۇرۇشنى كېچىكتۈرگەن بولىدۇ. ئەگەر شۇ رەكئەتنىڭ سەجدىسىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئېسىگە كەلسە، ئولتۇرماي شۇ رەكئەتكە يەنە بىر رەكئەتنى قوشۇپ ئوقۇپ نامازنى تاماملايدۇ. بۇ ئارتۇق ئىككى رەكئەت ناماز نەپلە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھەر ئىككى ھالەتتە سەجدە سەھۋى قىلىش ۋاجىب بولىدۇ.

(2) نامازنىڭ ۋاجىبلىرىدىن بىرەرسىنى سەھۋەنلىكتىن تەرك ئېتىش. مەسىلەن: نامازدا فاتىھە سۈرىسى ئوقۇشنى سەھۋەنلىكتىن تەرك ئەتكەنگە ئوخشاش.

(3) نامازنىڭ ۋاجىبلىرىدىن بىرەرسىنى ئۆز ئورنىدىن كېچىكتۈرۈش. مەسىلەن: فاتىھە سۈرىسىنى باشقا سۈرىدىن كېيىن ئوقۇغانغا ئوخشاش. چۈنكى فاتىھەنى باشقا سۈرىدىن ئاۋۋال ئوقۇش ۋاجىبتۇر.

(4) ئىمامنىڭ ئۈنلۈك قىرائەت قىلىدىغان يەردە مەخپىي، مەخپىي قىرائەت قىلىدىغان يەردە ئۈنلۈك قىرائەت قىلىشىمۇ سەجدە سەھۋىنى كېرەك قىلىدۇ.

365. سوئال: نامازدىكى ھەر بىر خاتالىق ئۈچۈن سەجدە سەھۋى كېلەمدۇ؟

جاۋاب: بىر نامازدا بىر قانچە قېتىم سەجدە سەھۋىنى كېرەك قىلىدىغان خاتالىقلار يۈز بەرگەن بولسىمۇ، ھەممىسى ئۈچۈن بىر قېتىملا سەجدە سەھۋى قىلىش يېتەرلىكتۇر.

سەجدە سەھۋىنىڭ ۋاقتى ۋە كەيپىيىتى

366. سوئال: سەجدە سەھۋى قانداق قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: نامازنىڭ ئاخىرقى ئولتۇرۇشىدا «ئەتتەھىياتۇ» دۇئاسى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىنلا ئوڭ تەرەپكە سالام بېرىپ بولۇپ، ئادەتتىكىدەك ئىككى قېتىم سەجدە

قىلىنىدۇ، ئاندىن ئولتۇرۇپ،«ئەتتەھىياتۇ، ئاللاھۇممە سەللى، بارىك، رەببەنا»لارنى ئوقۇپ ئىككى تەرەپكە سالام بېرىلىدۇ.

سەجدە سەھۋىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

367. سوئال: سەجدە سەھۋى كەچۈرۈم قىلىنىدىغان ھاللار قايسىلار؟

جاۋاب: سەجدە سەھۋى كەچۈرۈم قىلىنىدىغان ھاللار تۆۋەندىكىلەر:

(1) سەجدە سەھۋى قىلىشنى ئۇنتۇپ قېلىش. مەسىلەن: نامازدا سەجدە سەھۋىنى كېرەك قىلىدىغان خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويغان كىشى نامازنىڭ ئاخىرىدا سەجدە سەھۋى قىلىشنى ئۇنتۇپ قېلىپ، سالام بېرىپ بولغاندىن كېيىن ئېسىگە كەلسە، ئۇنىڭدىن سەجدە سەھۋى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، ئوقۇغان نامىزى نوقسانسىز دۇرۇس بولىدۇ.

(2) بامدات نامىزىنىڭ ئاخىرىدا سالام بېرىپ بولغاندىن كېيىن، سەجدە سەھۋىنى قىلىشتىن بۇرۇن قۇياشنىڭ چىقىپ قېلىشى.

(3) ئەسىر نامىزىنىڭ ئاخىرىدا سالام بېرىپ بولغاندىن كېيىن، سەجدە سەھۋى قىلىشتىن بۇرۇن كۈننىڭ قىزىرىشى. چۈنكى كۈن چىقىۋاتقان ۋە قىزارغان ۋاقىتلاردا ناماز ئوقۇلمايدۇ. شۇڭا سەجدىمۇ نامازنىڭ مۇھىم بىر ئاساسى بولغاچقا بۇ ۋاقىتلاردا سەجدە سەھۋىمۇ قىلىنمايدۇ. نامازدىكى خاتالىقلارمۇ كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. قىلالمىغان سەجدە سەھۋىنىڭ قازاسى قىلىنمايدۇ.

(4) سالام بېرىپ بولغاندىن كېيىن نامازغا داۋام قىلىشقا توسقۇن بولىدىغان ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى. مەسىلەن: تاھارەت سۇنغانغا ئوخشاش.

368. سوئال: نامازدا تاھارەت بۇزۇلسا نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: نامازدا تاھارەت بۇزۇلسا سۆزلەشمەستىن، يەپ - ئىچمەستىن ۋە باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولماستىن، تاھارەت ئېلىپ كېلىپ نامازنىڭ بۇزۇلغان يېرىدىن قالغان قىسمىنى تولۇقلىسا بولىدۇ. بۇ ھالەتتە ئەڭ ياخشىسى نامازنى قايتىدىن ئوقۇشتۇر.

سۈترە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

369. سوئال: سۈترە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سۈترە - ناماز ئوقۇۋاتقان كىشىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈچىلەرگە قارشى قويۇلغان توساق دېمەكتۇر.

370. سوئال: نامازخاننىڭ ئالدىدىن ئۆتۈش گۇناھمۇ؟

جاۋاب: ناماز ئوقۇۋاتقان كىشىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈش چوڭ گۇناھتۇر. چۈنكى بۇنداق قىلىش نامازنىڭ ئۇلۇغ شەنىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناماز ئوقۇۋاتقانلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈچىلەرگە كايىپ مۇنداق دېگەن:

«ناماز ئوقۇۋاتقان ئادەمنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈچى بۇ ئىشنىڭ قانچىلىك ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكىنى بىلسە ئىدى، ناماز ئوقۇۋاتقان كىشىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندىن كۆرە قىرىق (يىل) ساقلاپ تۇرۇش ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى بولاتتى»(1). ئەمما مەسجىدى ھەرەم زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن بۇ مەسىلىدىن مۇستەسنا.

371. سوئال: ئالدىغا سۈترە قويماي ناماز ئوقۇغۇچىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلگەندە نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئالدىغا سۈترە قويماي ناماز ئوقۇغۇچىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە توغرا كەلگەندە، ئۇنىڭ سەجدە قىلىدىغان يېرىدىن باشلاپ ئۈچ گەز مىقدارى (بىر يېرىم مېتىر) يىراقتىن ئۆتۈشكە بولىدىغانلىقىغا ئىسلام ئۆلىمالىرى پەتىۋا بەرگەن.

372. سوئال: سۈترە قانچىلىك بولىدۇ؟

جاۋاب: سۈترە ئەڭ كەم دېگەندە بىر گەز(47 سانتىمېتىر) ئېگىزلىكتە بولۇشى لازىم. ناماز ئوقۇغۇچىنىڭ ئالدىدىن ئادەم ئۆتۈش ئېھتىمالى بولغان يەرلەردە، نامازنى دەرەخنىڭ ياكى مومىننىڭ ئارقىسىدا ئوقۇش ياكى ئالدىغا خادا ياكى تاياق تىكلەش ۋە ياكى ئورۇندۇق قويۇش لازىم. ئەگەر يەر قاتتىق بولۇپ خادىنى ياكى تاياقنى قاداش مۇمكىن بولمىسا، ئۇنى ياتقۇزۇپ قويۇش، تىكلىگىدەك خادا ياكى ھاسا تېپىلمىسا ئالدىغا بىر سىزىق سىزىپ قويۇش كېرەك. بۇنىڭدىن مەقسەت نامازخاننىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈچىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «سىلەر ئوچۇق جايلاردا ناماز ئوقۇغاندا بىرەر ئوق چاغلىق نەرسە بولسىمۇ ئالدىڭلارغا (سۈترە قىلىپ) قويۇڭلار»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

---

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ھاكىم رىۋايىتى.

تىلاۋەت سەجدىسى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

373. سوئال: تىلاۋەت سەجدىسى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تىلاۋەت سەجدىسى - سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغان ياكى ئاڭلىغان ياكى ئاڭلاش نىيىتى بىلەن بولمىسىمۇ ئىشتىپ قالغانلىق سەۋەبتىن قىلىنىدىغان سەجدە دېيىلىدۇ. بۇ ھاللاردا تىلاۋەت سەجدىسىنى قىلىش ۋاجىبتۇر.

تىلاۋەت سەجدىسىنى ۋاجىب قىلىدىغان سەۋەبلەر

374. سوئال: تىلاۋەت سەجدىسىنى ۋاجىب قىلىدىغان سەۋەبلەر قايسىلار؟

جاۋاب: تىلاۋەت سەجدىسىنى ۋاجىب قىلىدىغان سەۋەبلەر ئۈچ بولۇپ، ئۇلار:

(1) سەجدە ئايىتىنى ئوقۇش. (مەيلى نامازدا بولسۇن، مەيلى ناماز سىرتىدا بولسۇن، مەيلى ئۆزى پاك بولۇپ، ئوقۇغانلىرىنى ئۆزى ئاڭلىمىغان بولسۇن، ھەر ھالەتتە سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغان كىشىگە تىلاۋەت سەجدىسى قىلىش ۋاجىب بولىدۇ).

(2) سەجدە ئايىتىنى ئاڭلاش ياكى ئىختىيارسىز ئىشتىپ قېلىش. قانداقلا سەۋەب بىلەن بولمىسۇن، سەجدە ئايىتىنى ئىشتكەن كىشى ئۈچۈن سەجدە قىلىش ۋاجىبتۇر.

(3) جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇغاندا ئىمامنىڭ سەجدە ئايىتىنى ئوقۇشى. گەرچە جامائەت ئىمامنىڭ سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغانلىقىنى تولۇق ئاڭقىرالمىغان بولسىمۇ، ئىمام سەجدە قىلغان ھامان جامائەتنىڭمۇ ئىمام بىلەن بىرلىكتە سەجدە قىلىشى ۋاجىبتۇر.

تىلاۋەت سەجدىسىنىڭ ۋاقتى ۋە كەيپىيىتى

375. سوئال: تىلاۋەت سەجدىسى قانداق قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: «الله اكبر» (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىپ، نامازدىكى سەجدىگە ئوخشاش باش يەرگە قويۇلىدۇ. ئەمما قوللار كۆتۈرۈلمەيدۇ. سەجدىدە ئادەتتە نامازنىڭ سەجدىسىدە ئوقۇلىدىغان «**سبحان ربي الأعلى** (سۇبھانە رەببىيەل ئەئلا)» ئۈچ قېتىم ئوقۇلىدۇ. سەجدىدىن تۇرۇش ئۈچۈن يەنە تەكبىر ئېيتىلىدۇ.

376. سوئال: تىلاۋەت سەجدىسىنىڭ ۋاقتى قاچان؟

جاۋاب: سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغان كىشى نامازدا بولسا دەرھال تەكبىر ئېيتقان ھالدا، بىر قېتىملا سەجدە قىلىدۇ، يەنە تەكبىر بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، نامازنى كەلگەن يېرىدىن داۋاملاشتۇرىدۇ. ئەگەر نامازنىڭ سىرتىدا بولسا ئۇنى دەرھال قىلىش زۆرۈر ئەمەس. بەلكى ئالدىرىماستىن، تاھارىتى بولمىسا تاھارەت ئالغاندا قىلىۋالسا بولىدۇ. ئەگەر بۇ سەجدىنى ئۇنتۇپ قالسا قازاسى كەلمەيدۇ.

تىلاۋەت سەجدىسىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

377. سوئال: تىلاۋەت سەجدىسى قىلىشنى سالاھىيەتلىك قىلىدىغان شەرتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: سەجدە ئايىتىنى ئاڭلىغان كىشىنىڭ سەجدە قىلىشىنىڭ ۋاجىب بولۇشى

ئۇچۇن سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغۇچىنىڭ ئىنسان بولۇشى، ئويغاق ۋە ئەقىل - ھۇشى جايىدا بولغان بىرى بولۇشى شەرتتۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن، شاتۇتىنىڭ ئېغىزىدىن ئاڭلىغان سەجدە ئايىتى ئۈچۈن سەجدە قىلىش ۋاجىب بولمايدۇ.

378. سوئال: رادىئو ۋە تېلېۋىزورلاردىن سەجدە ئايىتىنى ئاڭلىغان ئادەمگە سەجدە قىلىش ۋاجىب بولامدۇ؟

جاۋاب: سەجدە ئايىتىنى رادىئو ياكى تېلېۋىزوردىن ئاڭلىغان كىشى ئۈچۈن سەجدە قىلىش ۋاجىب ئەمەس.

379. سوئال: تىلاۋەت سەجدىسى ئۈچۈن تاھارەت ۋە قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش شەرتمۇ؟

جاۋاب: تىلاۋەت سەجدىسىنى قىلىش ئۈچۈن تاھارەت ۋە قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش ئەلۋەتتە شەرت قىلىنىدۇ. چۈنكى تاھارەتسىز سەجدە قىلىنمايدۇ ۋە سەجدە پەقەت قىبلىگە قاراپلا قىلىنىدۇ.

380. سوئال: سەجدە ئايىتىنىڭ تەكرارلىنىشى كۆپ قېتىم سەجدە قىلىشنى لازىم قىلامدۇ؟

جاۋاب: سەجدە ئايىتىدىن بىرىنى بىر ئورۇندا تۇرۇپ كۆپ قېتىم تەكرار ئوقۇغان كىشى ئۈچۈن بىر قېتىملا سەجدە قىلىش كۇپايە قىلىدۇ. ئەگەر شۇ سەجدە ئايىتىنى بىرقانچە ئورۇندا ئوقۇغان كىشىگە قانچە قېتىم ئوقۇغان بولسا شۇنچە قېتىم تىلاۋەت سەجدىسى قىلىش ۋاجىبتۇر.

381. سوئال: سەجدە ئايىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سۈرىلەر قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ 14 سۈرىسىدە سەجدە ئايىتى بولۇپ، ئۇلار:

(1) ئەئراف سۈرىسى 206 - ئايەت.
(2) رەئد سۈرىسى 15 – ئايەت.
(3) نەھل سۈرىسى 49 - ئايەت.
(4) ئىسرا سۈرىسى 107 - ئايەت.
(5) مەريەم سۈرىسى 58 - ئايەت.
(6) ھەج سۈرىسى 18 - ئايەت.
(7) فۇرقان سۈرىسى 60 - ئايەت.
(8) نەمل سۈرىسى 24 - ئايەت.
(9) سەجدە سۈرىسى 16 - ئايەت.
(10) ساد سۈرىسى 24 - ئايەت.
(11) فۇسسىلەت سۈرىسى 37 - ئايەت.
(12) نەجم سۈرىسى 62 - ئايەت.
(13) ئىنشىقاق سۈرىسى 13 - ئايەت.
(14) ئەلەق سۈرىسى 19 - ئايەت.

قازا نامازلارغا ئائىت مەسىلىلەر

382. سوئال: قازا دېگەن نېمە؟
جاۋاب: قازا - بەلگىلەنگەن ۋاقتى چىقىپ كەتكەن ئىبادەتلەرنى كېيىن ئورۇنداش دېمەكتۇر. مۇسۇلمان كىشىنىڭ نامازلارنى ۋاقتىدا ئادا قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىشى ناھايىتى مۇھىم بولغان بىر دىنىي مەجبۇرىيەتتۇر. ئۆزۈرسىز تۇرۇپ نامازلارنى ۋاقتىدىن كەينىگە سۈرۈش گۇناھتۇر.

383. سوئال: نامازلارنى كېچىكتۈرۈشنىڭ ئۆزۈرلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئۇيقۇ ياكى ئۇنتۇپ قالغانلىق سەۋەبىدىن ۋاقتىدا ئوقۇيالمىغان نامازلارنىڭ قازاسىنى ئويغانغان ياكى ئېسىگە ئالغان ھامان ئوقۇسا قازا قىلغانلىقنىڭ (كېچىكتۈرگەنلىكنىڭ) گۇناھى ئەپۇ قىلىنىدۇ. چۈنكى ئۇيقۇ ۋە ئۇنتۇش ئۆزۈرلىرى شەرىئەتتە ئېتىراپ قىلىنغان ئۆزۈرلەردۇر. ئەمما نامازنى قەستەن (يەنى، ھورۇنلۇق، دۇنيا ھەلەكچىلىكى، ناماز ۋاقتىغا ئەھمىيەت بەرمەسلىك سەۋەبىدىن) قازا قىلىپ ئوقۇغان كىشى گۇناھكار بولىدۇ. بىراق ئوقۇغان نامىزى ئادا تاپقان بولىدۇ.

384. سوئال: نامازنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىغا تۈرتكە بولغان ئۆزۈرلەر قايسىلار؟
جاۋاب: ئائىلىق ئادەتتىنى كۆرىۋاتقان (ھەيزدار) ۋە تۇغۇتنىڭ قېنىدىن پاكلىنىپ بولالمىغان (نىفاسدار) ئاياللاردىن ناماز كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. كېيىن قازاسىنىمۇ ئوقۇمايدۇ. شۇنداقلا، ئەمدىلا مۇسۇلمان بولغان كىشى ئۆچۈنمۇ بۇرۇن كاپىرلىق ھالىتىدە ئوقۇمىغان نامازلارنىڭ قازاسى يۈكلەنمەيدۇ.

385. سوئال: قازا نامازلار قانداق ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: قازا نامازلار مەيلى سەپەر ئۈستىدە بولسۇن، مەيلى مۇقىم (ئۆز يۇرتىدا) بولسۇن، قازاغا قالدۇرۇلغان ۋاقىتتىكى ئۇسۇلى بويىچە ئوقۇلىدۇ. مەسىلەن: سەپەر ئۈستىدە ئوقۇماي قازا قىلغان نامازلارنى مۇقىم ھالىتىدە ئوقۇماقچى بولغان كىشى بۇ نامازلارنى سەپەردىكى ئۇسۇلى بويىچە قەسىر قىلىپ(قىسقارتىپ)، تۆت رەكئەتلىك پەرز نامازلارنى ئىككى رەكئەت قىلىپ ئوقۇيدۇ. ئەگەر مۇقىم ھالىتىدە قازا قىلغان نامازلارنى سەپەردە ئوقۇماقچى بولغاندا تۆت رەكئەت قىلىپ تولۇق ئوقۇيدۇ.

قازا نامازلارنى ئوقۇش تەرتىپى

386. سوئال: قازا نامازلارنى ئوقۇشنىڭ تەرتىپى قانداق؟
جاۋاب: قازا نامازلارنى ئوقۇشتا، قازا نامازلار بىلەن شۇ ۋاقىتنىڭ نامىزى ئوتتۇرىسىدىكى تەرتىپكە رىئايە قىلىنىدۇ. يەنى، ئاۋۋال ئۈستىمىزدىكى قازا نامازلارنى ئوقۇپ بولۇپ، ئاندىن شۇ ۋاقىتنىڭ نامىزىنى ئوقۇشىمىز كېرەك. مەسىلەن: بىراۋ بامدات نامىزىنى ۋاقتىدا ئوقۇيالمىغان بولۇپ، ئۇنىڭ قازاسىنى پېشىن

ۋاقتىدا ئوقۇماقچى بولسا، ئاۋۋال بامداتنىڭ قازاسىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئاندىن كېيىن، پېشىن نامىزىنى ئوقۇشى كېرەك (يەنى ۋاجىبتۇر).

387. سوئال: قازا نامازلارنى ئوقۇش تەرتىپى قايسى ھاللاردا ئەمەلدىن قالىدۇ؟

جاۋاب: تەرتىپ تۆۋەندىكى ئۈچ ھالدا ئەمەلدىن قالىدۇ:

(1) قازا قىلىنغان نامازلارنىڭ سانى (ۋىتىردىن باشقا) ئالتە ۋاختقا يېتىپ قالغان بولسا، يەنى بىر كۈنلۈك بەش ۋاخ نامازنىڭ ھەممىسى يەنە ئەتىنىڭ بىر ۋاخ نامىزى بولۇپ، جەمى ئالتە ۋاخ ناماز ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ناماز قازا بولغان بولسا، تەرتىپ ئەمەلدىن قالىدۇ. بۇ نامازلارنى قاچان خالىسا شۇ ۋاقىتتا ئوقۇپ ئادا قىلسا بولۇۋېرىدۇ.

(2) ۋاقىتنىڭ تارلىقى يەنى شۇ ۋاقىتتىكى نامازنىڭ ۋاقتى قازا نامازلار بىلەن شۇ ۋاقىتنىڭ نامىزىنى ئوقۇشقا تار كەلسە، قازا نامازنى ئوقۇماستىن، ئاۋۋال شۇ ۋاقىتنىڭ نامىزى ئوقۇلىدۇ. قازا نامازنى خالىسا، شۇ ۋاقىتنىڭ نامىزىدىن كېيىن ياكى باشقا بىر ۋاقىتتا ئوقۇسىمۇ بولىدۇ. مەسىلەن: پېشىن نامىزىنىڭ ئاخىرقى ۋاقتى بولۇپ قېلىپ پېشىندىن ئاۋۋال قازا نامازلارنى ئوقۇپ ئاندىن پېشىن نامىزىنى ئوقۇشقا ۋاقىت يېتىشمىگەنلىكتىن، نامازنىڭ ۋاقتى چىقىپ كېتىپ ئوقۇماقچى بولغان پېشىن نامىزىنىمۇ قازا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن تەرتىپكە رىئايە قىلماستىن، ئاۋۋال پېشىن ئاندىن قازا نامازلىرى ئوقۇلىدۇ.

(3) ئۇنتۇش يەنى شۇ ۋاقىتتىكى نامازنى ئوقۇيدىغان چاغدا ئۈستىمىزدە قازا ناماز بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقتىن، ئاۋۋال قازانى ئادا قىلماستىن شۇ ۋاقىتنىڭ نامىزىنى ئوقۇغان بولساق ناماز دۇرۇستۇر. تەرتىپ ئەمەلدىن قالغان بولىدۇ.

قازاسى ئوقۇلىدىغان نامازلار

388. سوئال: قايسى نامازلارنىڭ قازاسى ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: بەش ۋاخ نامازنىڭ پەرزلىرى، ۋىتىر نامىزى ۋە بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتىنىڭ قازاسى (ئەگەر پەرزى بىلەن بىرگە قازا بولسا ۋە پېشىن ۋاقتىغىچە ئوقۇماقچى بولسا) ئوقۇلىدۇ. ئەمما، جۈمە، ھېيت، جىنازا نامازلىرى ۋە بەش ۋاخ نامازنىڭ سۈننەتلىرىنىڭ قازاسى ئوقۇلمايدۇ. قازا بولغان نامازلارنى ناماز ئوقۇش مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلاردىن باشقا كېچە - كۈندۈزنىڭ قايسىبىر ۋاقىتلىرىدا ئوقۇشقا بولىدۇ.

389. سوئال: ناماز ئوقۇيالماي ئۆلگەن كىشىنىڭ قايسى ھالەتتىكى نامازلىرى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: كېسەل كىشى ياتقان يېرىدە بېشى بىلەن ئىما - ئىشارەت قىلىپ بولسىمۇ ناماز ئوقۇشتىن ئاجىز قالغانلىق تۈپەيلى ناماز ئوقۇيالماستىن ۋاپات بولغان بولسا، بۇ كىشىنىڭ ناماز ئوقۇشقا قادىر بولالمىغان شۇ ھالەتتىكى نامازلىرى ئەپۇ قىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، مۇساپىر ياكى كېسەل كىشى رامىزاندا روزا تۇتمىغان بولۇپ، مۇساپىر

يۇرتىغا قايتىشتىن، كېسەل ساقىيىشتىن بۇرۇن ئۆلگەن بولسا، ئۇنىڭدىن روزا كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. بۇ ئىككى سەۋەبتىن باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلى روزا تۇتالماستىن ئۆلۈپ كەتكەن كىشىنىڭ ۋارىسلىرى تۇتۇۋەتسە ياكى ئۇنىڭ تۇتالمىغان روزىسىنىڭ ھەر بىر كۈنى ئۈچۈن نورمال دەرىجىدىكى بىر ۋاخ تائام مىقدارىدا يوقسۇللارغا سەدىقە قىلىۋەتسە بولىدۇ.

نامازنىڭ كاپارىتى يوق

390. سوئال: ئوقۇيالمىغان نامازلارنىڭ كاپارىتى بارمۇ؟

جاۋاب: بىراۋ ھايات ۋاقتىدا قايسىبىر سەۋەب بىلەن ئۆزى ئوقۇمىغان نامازلارغا كاپارەت (فىدىيە)بېرىش بىلەن ئادا تاپمايدۇ. باشقىلارنىڭ ئوقۇپ قويۇشى بىلەنمۇ ئادا تاپمايدۇ. ھەنەفىي ۋە شافىئىي مەزھەبلىرىنىڭ كېيىنكى ئۆلىمالىرىدىن، خۇسۇسەن ماۋارائۇننەھر ئۆلىمالىرىدىن بەزىلەر نامازنى روزىغا قىياس قىلىپ، تۇتالمىغان روزا ئۈچۈنمۇ كاپارەت بېرىش دۇرۇس بولغان ئىكەن، ئوقۇيالمىغان نامازلار ئۈچۈنمۇ كاپارەت (فىدىيە) بەرسە بولىدۇ، دەپ چىقارغان پەتىۋا بولۇپ، كۆپچىلىك ئۆلىمالار تەرىپىدىن رەت قىلىنىدۇ. چۈنكى روزىغا كاپارەت بېرىش مەسىلىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسى ئارقىلىق بېكىتىلگەن ھۆكۈم، ئەمما نامازنىڭ كاپارىتى ھەققىدە قۇرئان كەرىم ياكى ھەدىستىن دەلىل يوق.

نامازلارنى جەمئى قىلىپ ئوقۇش مەسىلىسى

391. سوئال: نامازلارنى جەمئى قىلىش دېگەن قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىككى نامازنى ئالدىنقىسىنىڭ ۋاقتىدا بىرلەشتۈرۈپ ئارقا - ئارقىدىن ئوقۇش «جەمئى تەقدىم»، ئىككى نامازنى كېيىنكىسىنىڭ ۋاقتىدا بىرلەشتۈرۈپ ئارقا - ئارقىدىن ئوقۇش «جەمئى تەخىر» دەپ ئاتىلىدۇ.

392. سوئال: قايسى شارائىتلاردا نامازلارنى جەمئى قىلىپ ئوقۇشقا بولىدۇ؟

جاۋاب: تۆۋەندىكى شارائىتلاردا نامازلارنى جەمئى قىلىپ ئوقۇشقا بولىدۇ:

(1)ھاجىلارنىڭ «ئەرەفات» تا ئەسىر بىلەن پېشىن نامازلىرىنى پېشىن ۋاقتىدا، «مۇزدەلىفە»دە شام بىلەن خۇپتەن نامازلىرىنى خۇپتەن ۋاقتىدا جەمئى قىلىپ ئوقۇشى جائىز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى سۈننەتتۇر.

(2) يولۇچىلار نامازلارنىڭ قازا بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىسە بىرىنچى نامازنىڭ ۋاقتىنى بىر ئاز كېچىكتۈرۈپ، ئاۋۋال بىرىنچىسىنى ئاندىن ئىككىنچىسىنى بىر ۋاقىتتا جەمئى تەقدىم قىلىپ ياكى ئىككىنچى نامازنىڭ ۋاقتىدا ئىككى نامازنى جەمئى تەخىر قىلىپ ئوقۇسا بولىدۇ. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەپەرگە چىققىنىدا نامازلارنى جەمئى قىلىپ ئوقۇغان. تەبۇك غازىتى بولغان كۈنىدە، پېشىن بىلەن ئەسىر نامىزىنى ۋە شام بىلەن خۇپتەن نامىزىنى جەمئى قىلىپ ئوقۇغان»[1].

(3) كېسەل سەۋەبى بىلەن نامازلارنى جەمئى قىلمىسا مۇشەققەت تارتىپ قېلىشى ئېنىق بولغان كىشىلەر ئىككى نامازنى بىر ۋاقىتتا ئوقۇسا بولىدۇ.«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىدە پېشىن بىلەن ئەسىر نامىزىنى ۋە شام بىلەن خۇپتەن نامىزىنى خەۋپسىز ۋە يامغۇرسىز ۋاقىتلاردىمۇ جەمئى قىلىپ ئوقۇغان»[2].

(4) ئۆزرۈرلۈك (ھەمىشە قېنى ئېقىپ تۇرىدىغان) ئاياللار ئىككى نامازنى بىر ۋاقىتتا ئوقۇسا بولىدۇ. «سۇھەيل قىزى سەھلە بىلەن جەھش قىزى زەينەب ئىككىسىنىڭ ئۆزرۈرلۈك ۋاقىتلىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى پېشىنىنىڭ ۋاقتىنى كەينىگە، ئەسىرنىڭ ۋاقتىنى ئالدىغا سۈرۈپ، ئىككى نامازنى بىر ۋاقىتتا، بىر تاھارەت بىلەن ئوقۇشقا ئەمر قىلغان»[3].

(5) بالا ئېمىتىدىغان ئايال ئۆچۈن بوۋىقىنىڭ تەرەتلىرىدىن كىيىمىنى ھەمىشە يۇيۇپ بولۇش قىيىن بولغانلىقتىن، – ئالدىنقى نامازنىڭ ۋاقتىنى ئاخىرقى ۋاقتىغىچىلىك كېچىكتۈرۈپ، ئىككىنچى نامازنىڭ ئاۋۋالقى ۋاقتىدا - ئىككى نامازنى جەمئى قىلىپ

---

(1) سەھىھ مۇسلىم 5 - توم 176 – بەت.

(2) سەھىھ مۇسلىم 5 - توم 178 – بەت.

(3) نەۋەۋىينىڭ «سەھىھ مۇسلىم شەرھى»5 - توم 214 - بەت.

بىر ۋاقىتتا ئوقۇشنى ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرى دۇرۇس سانايدۇ[1].

(6) سۈيدۈكى توختىمايدىغان ئۆزۈرلۈك كىشى ھەر نامازغا ئايرىم تاھارەت ئېلىشقا ئاجىز كەلسە، ئۇنىڭ ئىككى نامازنى بىر ۋاقىتتا بىر تاھارەت بىلەن ئوقۇشى جائىز سانالغان. مۇندىن باشقا قاتتىق سوغۇق ياكى قاتتىق يامغۇرلۇق كۈنلەردە نامازلارنى جەمئى قىلىش جائىز كۆرۈلگەن. بىراق بۇنىڭ شەرتى: ئەگەر جەمئى قىلمىسا، راستىنلا مۇشەققەت تارتىپ قالسا ياكى تەن ساقلىقىغا زىيان يېتىدىغان شارائىتتا بولسا جەمئى قىلىشقا بولىدۇ.

(1) مركز الفتوى بإشراف الدكتور عبد الله فقيه islamway.com

قاتناش قۇراللىرى ئۈستىدە ناماز ئوقۇش مەسىلىسى

393. سوئال: قاتناش قۇراللىرى ئۈستىدە بولغاندا نامازنى قانداق ئوقۇش كېرەك؟

جاۋاب: پاراخوت، كېمە، ئايرۇپىلان، پويىز، ئاپتوموبىل قاتارلىق قاتناش قۇراللىرى ئۈستىدە سەپەر قىلغاندا، ناماز ئوقۇش كەيپىيتى تۆۋەندىكىچە:

(1) پاراخوتتا يۈرگەندە، نامازلارنى ئۆرە تۇرۇپ ئادەتتىكىدەك ئوقۇش كېرەك. چۈنكى پاراخوتتا باش قېيىش ياكى يىقىلىپ كېتىش خەۋپى بولمايدۇ. چۈنكى پاراخۇت ئۆيگە ئوخشاشتۇر.

(2) كېمىدە يۈرگەندە كېمە كىچىك بولۇپ، ئۆرە تۇرسا بېشى قېيىش ياكى يىقىلىش ئېھتىمالى بولسا، ئولتۇرۇپ ئوقۇش جائىزدۇر. پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت ۋە ھەر قانداق نامازنى ئولتۇرۇپ ئوقۇسا بولىدۇ.

(3) ئايروپىلاندا يۈرگەندە، ئورۇندۇقتىن چىقىپ بوش جايلاردا ئۆرە تۇرۇپ ناماز ئوقۇشقا ئىمكانىيەت بولسا، نامازنى ئادەتتىكىدەك ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش كېرەك. ئەگەر بوش ئورۇن تېپىلمىغانلىقتىن ياكى باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغان ياكى ئۆرە تۇرسا بېشى قايىدىغان شارائىتلاردا، ئولتۇرۇپ ئىما-ئىشارەت بىلەن ناماز ئوقۇش جائىزدۇر.

(4) ماشىنىدا يۈرگەندە، نامازنى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش ھەقىقەتەن ئىمكانسىز بولغانلىقتىن، ئەگەر نامازنى كېچىكتۈرسە ئۇنىڭ ۋاقتى چىقىپ كېتىش ئېھتىمالى بولغان شارائىتلاردا، ئولتۇرۇپ، ئىما- ئىشارەت بىلەن ماشىنىنىڭ يۆنىلىشىگە قاراپ ناماز ئوقۇش جائىزدۇر.

(5) پەرز، ۋاجىپ، تەكىتلىك سۈننەت بولغان نامازلاردىن باشقا نەپلىگە ئوخشاش نامازلارنى ئۆزۈرسىز ھالدىمۇ، قايسىبىر ۋاقىتتا ئولتۇرۇپ ياكى ئىشارەت بىلەن ئوقۇش جائىزدۇر. بىراق ساۋاب جەھەتتە پەرقلىق بولىدۇ. ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇغان نامازنىڭ ساۋابى ئولتۇرۇپ ئوقۇغان نامازنىڭ ساۋابىدىن ئارتۇق بولىدۇ.

نامازنىڭ تۈرلىرى

394. سوئال: ئىسلامدا قانچە تۈرلۈك ناماز بار؟
جاۋاب: ئىسلامدىكى نامازلار تۆۋەندىكىچە:
- جامائەت نامىزى (بەش ۋاخ نامازنىڭ جامائەت بىلەن ئوقۇلىشىنى دېمەكچى)
- جۈمە نامىزى
- يولۇچى نامىزى
- ھېيت نامازلىرى
- تەراۋىھ نامىزى
- كېسەل نامىزى
- سۇ تىلەش نامىزى
- كۇسۇف نامىزى
- خەۋپ نامىزى
- تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزى
- چاشگاھ نامىزى
- تەھەججۇد نامىزى
- تاۋاپ نامىزى
- تەۋبە نامىزى
- ئىستىخارە نامىزى
- ھاجەت نامىزى
- جىنازا نامىزى

جامائەت نامىزى

395. سوئال: جامائەت نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: جامائەت نامىزى – پەرز، ۋاجىب ۋە تەراۋىھ نامازلىرىنى ئىمامنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئادا قىلىش دېمەكتۇر.

396. سوئال: جامائەت نامىزىنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇش ئەرلەر ئۈچۈن تەكىتلىك سۈننەتتۇر. جامائەت بىلەن ئوقۇغان نامازنىڭ ساۋابى ئۆز ئالدىغا يالغۇز ئوقۇغان نامازدىن 27 ھەسسە ئارتۇق بولىدىغانلىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلغان.

397. سوئال: ئاياللارنىڭمۇ جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇشى دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: ئاياللارنىڭمۇ جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇشى جائىز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى تولىمۇ ياخشىدۇر. ئۇلارمۇ جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇغاندا ئەرلەرنىڭ ئېرىشكەن ساۋابىغا ئوخشاش ساۋابقا ئېرىشىدۇ. چۈنكى بالىلارنىڭ تۇنجى مۇئەللىملىرى بولغان ئانىلار مەسجىدلەردە ۋەز-نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ، بالىلىرىنى ئىسلامىي ئاڭدا ياخشى تەربىيىلەش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدۇ.

مەسجىدكە بېرىشنىڭ ئەدەبلىرى

398. سوئال: مەسجىدكە بېرىشنىڭ ئەدەپلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ناماز ئوقۇش ئۈچۈن مەسجىدكە كېلىشنىڭ ئەدەپلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ ئۆيىگە «ئى ئاللاھ! ماڭا رەھمەت ئىشىكىڭنى ئاچقىن»(1) دەپ دۇئا قىلىش بىلەن كىرىش.

(2) مەسجىدكە كىرگەندە ئوڭ پۇتى بىلەن كىرىش، چىققاندا سول پۇتى بىلەن چىقىش.

(3) مەسجىدكە كىرگەن ھامان ئولتۇرماستىن ئىككى رەكئەت (تەھىيەتۇل مەسجىد) نامىزى ئوقۇش. (قايسىبىر مەقسەت بىلەن كىرگەن كىشىمۇ ئوقۇيدۇ).

(4) ساۋابىنىڭ كۆپرەك بولۇشى ئۈچۈن مەسجىدكە سالماق قەدەم بىلەن بېرىش. چۈنكى مەسجىدكە بېرىش ئۈچۈن ئالغان ھەر بىر قەدەمگە ئايرىم ساۋاب يېزىلىدۇ.

(5) جامائەت بىلەن ناماز باشلىنىشتىن قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ زىكرى بىلەن مەشغۇل بولۇش.

(6) ھەر قانداق چوڭ ـ كىچىك گۇناھلار ئۈچۈن تەۋبىنى يېڭىلاش.

(7) نامازدا تۇرغاندا سەپنى تۈزەش، بوش ئورۇنلارنى تولدۇرۇش. نامازدا سەپنى تۈزەش ناھايىتى مۇھىمدۇر.

(8) نامازغا چىرايلىق كىيىنىپ بېرىش. ئىسلام دىنى گۈزەللىك ۋە پاكىزلىق دىنى

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

بولغانلىقتىن، ئۇ كىشىلەرنى ھەمىشە مەدەنىيەتلىك ۋە پاكىز بولۇشقا چاقىرىدۇ. خۇسۇسەن، مەسجىدكە بارغاندا كىيىملەرنى تۈزەپ، ئالاھىدە گۈزەل يارىشىملىق ھالدا بېرىش ساۋابتۇر.

(9) مەسجىدتىن چىقىشتا «ئى ئاللاھ! گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغىن، خاتالىقلىرىمنى كەچۈرگىن، شەيتانىنىڭ شەررىدىن ساقلىغىن»[1] دەپ دۇئا قىلىش بىلەن چىقىش.

ئىماملىق ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى

399. سوئال: ئىمام دېگەن كىم؟

جاۋاب: ئىمام - جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئۇلارغا نامازنى باشلاپ ئوقۇپ بېرىدىغان كىشى دېمەكتۇر.

400. سوئال: ئىماملىقنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىماملىقنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئىمام بولغان كىشىنىڭ مۇسۇلمان بولۇشى.

(2) بالىغ (12 ياشتىن يۇقىرى) بولۇشى.

(3) ئاقىل (ئەقلى - ھۇشى جايىدا) بولۇشى.

(4) ئەر بولۇشى.

(5) قۇرئان سۈرىلىرىنى يادا ۋە توغرا ئوقۇشنى بىلىدىغان بولۇشى.

(6) ئۆزۈرلۈك (كۆپ بۇرنى قانايدىغان ياكى سۈيدۈكىنى تۇتالمايدىغان) بولماسلىقى شەرتتۇر.

401. سوئال: ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ئىمام بولۇشى دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ئىمام بولۇشى دۇرۇس ئەمەس. بۇ ئىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن كۈنىمىزگە قەدەر بىردەك چەكلىنىپ كەلگەن ئىش بولۇپ، ھازىرقى زاماننىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن دوكتور يۈسۈپ ئەل قارداۋىي ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ئىمام بولالماسلىقىنىڭ ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ ئىجما (بىردەك ئىتتىپاققا كېلىشى) بىلەن كەسكىنلەشكەن مەسىلە ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدۇ.

402. سوئال: ئاياللار مەخسۇس ئاياللار جامائىتىگە ئىمام بولسا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئاياللارنىڭ مەخسۇس ئاياللاردىن تەشكىل تاپقان ئايال جامائىتىگە ئىمام بولۇشى دۇرۇستۇر. ھەتتا ئاياللارنىڭ جامائەت بولۇپ ناماز ئوقۇشى مۇستەھەب (ساۋابلىق ئىش) تىن سانىلىدۇ. ئاياللارغا ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇغان ئايال ئىمام سەپنىڭ ئالدىغا چىقماستىن، بىرىنچى سەپتىكى ئاياللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىدىن ئائىشە ۋە ئۇممۇ سەلەمە، شۇنداقلا بەزى ساھابى ئاياللارنىڭ شۇنداق قىلغانلىقى ھەققىدە ھەدىسلەر كەلگەن.

---

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

403. سوئال: ئىماملىققا ئەڭ ھەقلىق بولغان كىشىلەر كىملەر؟
جاۋاب: جامائەتنىڭ ھەممىسى ياكى كۆپ قىسمى ئىماملىقنىڭ شەرتلىرىگە توشقان بولۇپ، ھەممىسى ئوخشاش سەۋىيىدە بولۇپ قالغاندا، ئالدى بىلەن دىنىي مەسىلىلەرنى، خۇسۇسەن ناماز ئەھكاملىرىنى باشقىلاردىن ياخشى بىلىدىغىنى، ئۇنىڭدىن قالسا قۇرئاندىن كۆپرەك يادا بىلىدىغان ۋە ئەڭ چىرايلىق ھەم توغرا قىرائەت قىلالايدىغىنى، ئۇنىڭدىن قالسا ئەڭ تەقۋادار بولغىنى، ئاندىن ئەخلاقى گۈزەل بولغىنى، ئاندىن يېشى چوڭراق بولغىنى، ئىماملىققا تاللىنىدۇ.

404. سوئال: مەسجىدنىڭ ئىماملىقىغا ھەقلىق كىشى كىم؟
جاۋاب: ھەر قانداق بىر مەسجىدنىڭ ئىمامى شۇ مەسجىدتە ئىماملىققا باشقىلاردىن ھەقلىقتۇر. پەقەت دۆلەت مۇپتىسى ياكى شەھەرنىڭ چوڭ ئىمامى بار يەردە، بۇلاردىن باشقىلار ئىمام بولالمايدۇ. مۇپتى ياكى قازىدىن باشقا قايسىبىر دىنىي ئەمەلدار ياكى ئۆلىما مەسجىدنىڭ رەسمىي ئىمامىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ناماز ئوقۇيالمايدۇ. پەقەت رەسمىي ئىمام رۇخسەت بەرگەندىلا ئوقۇيالايدۇ. چۈنكى رەسمىي ئىمام ئۆز مەسجىدىدە ئىماملىققا ئۇلاردىن ھەقلىق، ئەلۋەتتە.

405. سوئال: پىكىر ئېقىمى باشقىچە بولغان كىشىگە ئىقتىدا قىلىش دۇرۇسمۇ؟
جاۋاب: ئىسلام ئۇممىتىدىن بولغان ھەر خىل مەزھەپ، ھەرخىل جامائەت ۋە ھەرخىل تائىپە كىشىلىرىنى ئۇلارنىڭ ئىسلام شەرىئىتى رەت قىلىدىغان بىدئەت (دىندىن سانالمايدىغان ئىشلار) نى سادىر قىلغانلىقى ياكى كۇپرىلىق دائىرىسىگە كىرمەيدىغان دەرىجىدىكى پىكىر ئېقىمى سەۋەبلىك چەتكە قېقىشقا بولمايدۇ[1].
بۇنىڭغا ئاساسەن، ئۆزى پاسىق ياكى بىدئەت ئىش قىلىدىغان بولسىمۇ، خۇسۇسەن جامائەت قوللىغان ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ ناماز ئوقۇسا بولىۋېرىدۇ. بۇ ئىماملىققا ئۇنىڭدىن ئەۋزەلرەك بىر كىشى چىقمىغاندا شۇنداق بولىدۇ.

ئىمامغا ئەگىشىشنىڭ شەرتلىرى

406. سوئال: ئىمامغا ئەگىشىشنىڭ (ئىقتىدا قىلىشنىڭ) شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئىمامغا ئەگىشىشنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەر:
(1) ئىمامغا ئىقتىدا قىلىشنى نىيەت قىلىش. ئىمامغا ئىقتىدا قىلماقچى بولغان كىشى نامازنى باشلاشتىن بۇرۇن ھەم ئۆز نامىزىغا ھەم ئىمامغا ئىقتىدا قىلىشقا نىيەت قىلىشى لازىم. مەسىلەن: «شۇ ۋاقىتنىڭ پەرزىنى ئوقۇش ئۈچۈن ئىمامغا ئىقتىدا قىلدىم» دېگەننى كۆڭلىگە پۈككەنگە ئوخشاش.
(2) ئىمام بىلەن جامائەت ئوتتۇرىسىدا ئاياللار سېپى بولماسلىقى.
(3) جامائەتنىڭ ئىمامنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇشى.
(4) ئىمام بىلەن جامائەت ئەينى نامازنىڭ پەرزىنى ئوقۇشى.

---

(1) ئىسلام فىقھى ۋە ئۇنىڭ دەلىللىرى 2 – توم 187 – بەت.

(5) جامائەت ئىمامنى كۆرەلىشى ياكى ھېچبولمىغاندا ئاۋازىنى ئاڭلىيالىشى.
(6) ئۆزۈرسىز ھالدا ئىمام بىر بىنادا، جامائەت باشقا بىر بىنادا بولماسلىقى لازىم.
(7) ئىمام بىلەن جامائەتنىڭ ئارىسىدا قېيىق ئۆتەلىگىدەك ئۆستەڭ ياكى ھارۋا ماڭالىغۇدەك يول بولماسلىقى.
(8) جامائەت بىر كىشىدىن كۆپ بولغاندا، ئىمامنىڭ جامائەتتىن ئەڭ ئاز دېگەندە بىر مېتىر ئالدىدا تۇرۇشى، ئەگەر ئىمامدىن باشقا جامائەت بىرلا كىشى بولسا، ئۇنىڭ ئوشۇقى ئىمامنىڭ ئوشۇقىدىن ئارقىدا تۇرۇشى شەرتتۇر.

407. سوئال: ئىقتىدا قىلىشقا بولمايدىغان كىشلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئەرنىڭ ئايالغا ياكى كىچىك بالىغا، ئۆزۈرسىز كىشىنىڭ ئۆزۈرلۈك كىشىگە، ئالىم ياكى قارىينىڭ ناماز ئەھكاملىرىنى بىلمەيدىغان بىرىگە ئىقتىدا قىلىشى جائىز ئەمەس.

جامائەت سېپى ۋە جامائەتكە ئۇلگۇرۇش مەسىلىسى

408. سوئال: جامائەت سېپىنىڭ تەرتىپى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىمامدىن كېيىن ئاۋۋالقى سەپتە ئەرلەر، ئاندىن كېيىنكى سەپتە بالىلار، ئاندىن خۇنسالار(ئىككى جىنسلىقلار)، ئەڭ ئاخىرىدا ئاياللار سەپ بولۇپ تۇرىدۇ. ئاياللارنىڭ ئەرلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ناماز ئوقۇشى جائىز ئەمەس.

409. سوئال: ئالدىنقى سەپتە تۇرۇشنىڭ پەزىلىتى نېمە؟

جاۋاب: جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇغاندا ئالدىنقى سەپتە تۇرۇشقا تىرىشىش مۇستەھەب ئەمەللەردىن سانىلىدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىشنىڭ ساۋابى كۆپ بولىدۇ.

410. سوئال: سەپنىڭ ئارقىسىدا يالغۇز تۇرغان كىشىنىڭ نامىزى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام فىقھشۇناسلىرى جامائەت نامىزىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى سېپىدە ئۆزى يالغۇز تۇرۇپ ئىمامغا ئىقتىدا قىلغان كىشىنىڭ نامىزى قوبۇل بولامدۇ ياكى قوبۇل بولمامدۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئىختىلاپلاشقان. ھەنبەلىي مەزھىبىدىن باشقا مەزھەپلەرگە كۆرە، مۇنداق كىشىنىڭ نامىزى دۇرۇستۇر[1]. يالغۇز قالماسلىق

---

(1) ھەنەفىي ۋە شافىئىي مەزھەپلىرى سەپنىڭ ئارقىسىدا ئۆزى يالغۇز تۇرۇپ ئىمامغا ئىقتىدا قىلغان كىشىنىڭ نامىزىنى مەكرۇھلۇق بىلەن ئادا تاپىدۇ، ئەگەر ئالدىنقى سەپتىن ئورۇن تاپالمىغانلىق سەۋەب بىلەن چارىسىزلىكتىن ئارقا سەپتە ئۆزى يالغۇز تۇرغان بولسا، ئۇنىڭ نامىزى مەكرۇھسىز ئادا تاپىدۇ، دەپ قارايدۇ. مالىكى مەزھىبىگە كۆرە، ئارقا سەپتە ئۆزى يالغۇز تۇرغان كىشىنىڭ نامىزى شەرتسىز دۇرۇستۇر. بۇلارنىڭ دەلىلى ئەبۇ بەكرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسى بولۇپ، ئۇ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇكۇ قىلىۋاتقان ۋاقىتتا نامازغا ئۇلگۇردۇم ۋە رۇكۇغا يېتىشىۋېلىش ئۈچۈن ئالدىنقى سەپكە بارماستىنلا ئارقىدا تۇرۇپ رۇكۇغا باردىم. كېيىن بۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئېيتىپ بىرىۋىدىم ئۇ ماڭا "ئاللاھ ساڭا سەن ساناپ بولالمىغۇچىلىك كۆپ تىرىشچانلىق ئاتا قىلسۇن" دېدى». (ئىمام بۇخارى، ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد، نەسائى رىۋايەت قىلغان ھەدىس).

ئەمما ھەنبەلىي مەزھىبىگە كۆرە، سەپنىڭ ئارقىسىدا ئۆزى يالغۇز تۇرغان ئادەمنىڭ نامىزى ئادا تاپمايدۇ، ئۇنى قايتا ئوقۇشى لازىم كېلىدۇ. بۇ مەزھەبنىڭ دەلىلى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسى بولۇپ، ئۇ مۇنداق دېگەن: «كېچىنىڭ ئاخىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ناماز ئوقۇۋىدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازدا تۇرۇپ قولۇمدىن تۇتقىنىچە مېنى سۆرەپ يېنىغا ئەكىلىپ تۇرغۇزدى.»(ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان ھەدىس).

كۆرىۋاتىمىزكى، يۇقىرىقى ئىككى ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەزكۇر ئىككى ساھابىنىڭ قىلغانلىرىنى ئەيىبلىمىگەن، بەلكى بىرىگە دۇئا قىلسا، يەنە بىرىنىڭ خاتالىقىنى تۈزىتىپ قويغان. لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچبىرىگە «نامىزىڭ دۇرۇس ئەمەس»دېمىگەن. بۇنىڭغا بىنائەن، ئارقا سەپتە يالغۇز تۇرغان ئادەمنىڭ نامىزى دۇرۇس دېگەن كۆز قاراش كۈچلۈكتۇر.

ئۈچۈن ئالدىنقى سەپتىن بىرەر ئادەمنى يېنىغا تارتىپ كەلمىسىمۇ بولىدۇ[1].

411. سوئال: جامائەت بولۇشنىڭ ئەڭ ئاز سانى قانچە؟

جاۋاب: جامائەتنىڭ ئەڭ ئاز سانى ئىككى بولۇپ، بىرى ئىمام يەنە بىرى ئىمامغا ئىقتىدا قىلغان كىشىدۇر. يەنى باشقا كۆپ جامائەت بولمىغان يەردە، ئىككى ئادەمنىڭ بىرى يەنە بىرىگە ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇسا، ئۇلار جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇغاننىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ.

412. سوئال: ئۆز ئالدىغا پەرز ناماز ئوقۇۋاتقان بىر كىشى بار جايدا، شۇ پەرز نامازنى جامائەت بىلەن ئوقۇش باشلانسا، ئۇ كىشى قانداق قىلىشى كېرەك؟

جاۋاب: ئۆزى يالغۇز نامازغا باشلاپ تېخى سەجدە قىلمىغان بولسا، نامازنى بۇزۇپ، ھامان جامائەتكە قوشۇلىدۇ. ئەگەر بىر قېتىم سەجدە قىلىنغان بولسا، ئۇ ۋاقىتتا قاراش كېرەك، ئوقۇۋاتقان نامىزى بامدات ياكى شام نامىزى بولسا نامىزىنى بۇزىدۇ – دە، ئىمامغا ئەگىشىدۇ. ئەگەر بۇ نامازلارنىڭ ئىككىنچى رەكئىتى ئۈچۈن سەجدىگە باش قويغان بولسا، ناماز توختىتىلمايدۇ، تاماملىنىدۇ. چۈنكى بامدات نامىزىدىن كېيىن نەپلە ناماز ئوقۇشقا بولمىغىنىدەك، ئۈچ رەكئەتلىك ناماز نەپلە قىلىپ ئوقۇلمايدۇ. ئەگەر ئوقۇۋاتقان ناماز پېشىن ياكى ئەسىر نامىزىغا ئوخشاش تۆت رەكئەتلىك پەرز ناماز بولسا، ئوقۇلغان بىر رەكئەتكە يەنە بىر رەكئەت قوشۇپ ئىككى رەكئەتنى تاماملاپ«تەھىييات»نىلا ئوقۇپ سالام بېرىدۇ ۋە ھامان ئىمامغا ئەگىشىدۇ. ئۆزى يالغۇز ئوقۇغان ئىككى رەكئەت نامىزى نەپلە ناماز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

413. سوئال: بامدات نامىزى جامائەت بىلەن ئوقۇلىۋاتقاندا قانداق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: سىرتتىن كىرىپ، بامدات نامىزى جامائەت بىلەن ئوقۇلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئادەم جامائەتكە ئۈلگۈرەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتسە دەرھال بامدات نامىزىنىڭ سۈننىتىنى ئوقۇيدۇ. سۈننەتنى ئوقۇشتا خالىسا ۋاقىتنى تېجەش ئۈچۈن«سانا»، «ئەئۇزۇ بىللا» ۋە «بىسمىللاھ»لارنى ئوقۇمايلا يالغۇز فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇيدۇ، رۇكۇ بىلەن سەجدىلەردە ئوقۇلىدىغان تەسبىھلەر(سۇبھانە رەببىيەل ئەزىم ۋە سۇبھانە رەببىيەل ئەلا)نى بىر قېتىمدىنلا ئېيتىدۇ. سالامدىن كېيىنلا دەرھال ئىمامغا ماسلىشىدۇ.

---

(1) جامائەت سېپىدىن ئورۇن تاپالماي سەپنىڭ ئارقىسىدا ئۆزى يالغۇز قالغان ئادەم شافىئىي مەزھىبىگە كۆرە، ئالدىنقى سەپتىكىلەردىن بىرىنى تارتىدۇ، ئەگەر ئۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن كەلسە بىللە تۇرىدۇ. كەلمىسە ئۆزى يالغۇز تۇرىۋېرىدۇ. ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە، بىرەر جامائەت كېلىشىنى بىر ئاز كۈتۈپ باقىدۇ، ئەگەر كەلمىسە تۇرغان يېرىدە ئىمامغا ئىقتىدا قىلىدۇ. مالىكى مەزھىبىگە كۆرە، ئالدىنقى سەپتىكىلەردىن بىرىنى تارتىپ ئەكەلمەيدۇ. ئالدىنقى سەپتىكىلەرنىڭمۇ ئارقا سەپكە كەلمەسلىكى لازىم. ھەنبەلىي مەزھىبىگە كۆرە، ئالدىنقى سەپتىن بىرەر جامائەتنى قايسىبىر چارە بىلەن بولمىسۇن، يېنىغا ئېلىپ كېلىشكە تىرىشىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ يېنىغا بىرەر جامائەت كەلمىسە ئۇنىڭ ئۆزى يالغۇز تۇرۇپ ئوقۇغان نامىزى دۇرۇس ئەمەس. شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەشھۇر ئۆلىمالىرىدىن ئىبنى جىبرىن، ئىبنى ئۇسەيمىن ۋە ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرىدىن مۇتلەق كۆپ سانلىقىغا كۆرە، سەپنىڭ ئارقىسىدا يالغۇز قالغان ئادەم ئالدىنقى سەپتىن بىرىنى تارتىپ كەلمىسىمۇ نامىزى دۇرۇس بولىدۇ.

ئەگەر جامائەتكە ئۆلگۈرىدىغانلىقىغا زادى كۆزى يەتمىسە سۈننەتنى باشلىماستىنلا ئىمامغا ئەگىشىدۇ. چۈنكى جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇشنىڭ ساۋابى سۈننەت ئوقۇشتىن چوڭ. ئوقۇيالمىغان بۇ سۈننەتنىڭ قازاسىنى كېيىن كۈن چىقىپ بولغاندا ئوقۇۋەتسە بولىدۇ. ئەگەر ئوقۇيالمىسا گۇناھ بولمايدۇ.

414. سوئال: قانداق كىشى جامائەتكە يېتىشكەن بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىمام بىرىنچى سالامنى بېرىشتىن بۇرۇن جامائەتكە يېتىشىپ نامازغا قۇشۇلغان كىشى-گەرچە باشتىن ئىمام بىلەن بىرگە بولالمىغان بولسىمۇ- جامائەتكە ئۆلگۈرگەن ۋە جامائەت بىلەن بىرلىكتە ناماز ئوقۇغاننىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ.

415. سوئال: قانداق كىشى رەكئەتكە ئۆلگۈرگەن بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىمام رۇكۇدىن بېشىنى كۆتۈرۈشتىن بۇرۇن نامازغا باشلاپ رۇكۇغا ئۆلگۈرەلىگەن ئادەم شۇ رەكئەتكە ئۆلگۈرگەن بولىدۇ. بۇ كىشىدىن شۇ رەكئەتنىڭ قىرائىتى ساقىت بولىدۇ.

جامائەت بىلەن ئىمامنىڭ ئىشلىرى

416. سوئال: قايسى ئىشلارنى ئىمام قىلمىسا جامائەتمۇ قىلمايدۇ؟

جاۋاب: تۆۋەندىكىلەرنى ئىمام قىلمىسا جامائەتمۇ قىلمايدۇ:

(1) تەراۋىھ نامىزىنىڭ ئاخىرقى رەكئىتىدە ئىمام قۇنۇت دۇئاسىنى ئوقۇشنى ئۇنتۇپ قېلىپ رۇكۇ قىلسا، جامائەتمۇ ئوقۇماستىن رۇكۇ قىلىدۇ.

(2) ئىمام سەجدە سەھۋى قىلمىسا جامائەتمۇ قىلمايدۇ.

(3) ئىمام تىلاۋەت سەجدىسى قىلمىسا جامائەتمۇ قىلمايدۇ.

(4) ئىمام ھېيت نامازلىرىنىڭ ئارتۇق تەكبىرلىرىنى ئېيتمىسا جامائەتمۇ ئېيتمايدۇ.

(5) ئىمام تۆت رەكئەتلىك نامازنىڭ ئىككىنچى رەكئىتىدە ئولتۇرمىسا، جامائەتمۇ ئولتۇرمايدۇ.

417. سوئال: قايسى ئىشلارنى ئىمام قىلسا جامائەت قىلمايدۇ؟

جاۋاب: تۆۋەندىكىلەرنى ئىمام قىلسا جامائەت قىلمايدۇ:

(1) ئىمام جىنازا نامازلىرىدا تۆتتىن ئارتۇق تەكبىر ئېيتسا جامائەت ئېيتمايدۇ.

(2) ئىمام ھېيت نامازلىرىنىڭ قىيامدا تۇرۇشىدا، بىر رەكئەتتە ئۈچتىن ئارتۇق تەكبىر ئېيتسا جامائەت ئېيتمايدۇ.

(3) ئىمام خاتالاشقانلىقتىن نامازنىڭ ئاخىرقى رەكئىتىدە ئولتۇرماستىن يەنە بىر رەكئەتكە تۇرۇپ كەتسە جامائەت تۇرمايدۇ. بەلكى ئىمامنى كۈتىدۇ. (جامائەت بۇ ئارىدا گېلىنى قىرىش ياكى «سۇبھانەللاھ»دېيىش ئارقىلىق ئىمامنى ئاگاھلاندۇرسىمۇ بولىدۇ.) ئەگەر ئىمام جامائەتنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىنى بىلىپ ئولتۇرسا بۇ ناماز دۇرۇستۇر. ئاخىرىدا سەجدە سەھۋى قىلىش كېرەك بولىدۇ. ئەگەر ئىمام شۇ تۇرغىنىچە قايتماستىن، بۇ ئارتۇق رەكئەتنىڭ سەجدىسىنى قىلغان بولسا، جامائەت ئىمامغا ئەگەشمەستىن ئۆز ئالدىغا سالام بېرىپ نامازدىن چىقىدۇ. ئەگەر ئىمام

خاتالاشقاندا جامائەتمۇ ئىمام بىلەن بىرگە تۇرۇپ ئارتۇق رەكئەتنىڭ سەجدىسىنى قىلغان بولسا، بۇ ۋاقىتتا ئىمام بىلەن جامائەت ھەممىسىنىڭ نامىزى بۇزۇلىدۇ. نامازنى قايتا ئوقۇشقا توغرا كېلىدۇ.

(4) ئىمام ئېككىدىن ئارتۇق سەجدە قىلسا جامائەت قىلمايدۇ.

418. سوئال: قايسى ئىشلارنى ئىمام قىلمىسىمۇ جامائەت قىلىدۇ؟

جاۋاب: تۆۋەندىكىلەرنى ئىمام قىلمىسىمۇ جامائەت قىلىدۇ:

(1) نامازغا باشلاش تەكبىرلىرىدە قوللارنى كۆتۈرۈش.

(2) «سانا» ئوقۇش.

(3) رۇكۇغا ئېگىلىشتە تەكبىر ئېيتىش.

(4) سەجدىلەرگە بارغاندا ۋە ئۇنىڭدىن تۇرغاندا تەكبىر ئېيتىش.

(5) رۇكۇ ۋە سەجدىلەردە تەسبىھ ئېيتىش.

(6) ئىمام (سەمىئەللاھۇ لىمەن ھەمىدە) دېمىسىمۇ، جامائەت (رەببەنا ۋە لەكەلھەمدۇ) دېيىش.

(7) «ئەتتەھىياتۇ» دۇئاسىنى باشقا دۇرۇد ۋە دۇئالار بىلەن تولۇق ئوقۇش.

(8) نامازدىن كېيىن سالام بېرىش.

(9) قۇربان ھېيتنىڭ تەشرىق تەكبىرلىرىنى ئېيتىش.

جۈمە نامىزى

جۈمە نامىزى ۋە ئۇنى ئادا قىلىش قائىدىلىرى

419. سوئال: جۈمە نامىزى قانداق ناماز؟
جاۋاب: جۈمە نامىزى - ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنىدە پېشىن ۋاقتىدا جامائەت بولۇپ ئوقۇلىدىغان ناماز بولۇپ، كىشىلەر بىر يەرگە توپلىنىپ ئوقۇلىدىغان ناماز بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەن«جۈمە» ئەسلىسى «جۇمۇئە» يەنى (توپلىنىش، جەم بولۇش) دەپ ئاتالغان.

420. سوئال: جۈمە نامىزىنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟
جاۋاب: جۈمە نامىزىنى جامائەت بىلەن ئوقۇش پەرز ئەيندۇر. ئۇنى كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكتىن ئادا قىلمىغان كىشى گۇناھكار بولىدۇ.

421. سوئال: جۈمە نامىزى پەرز بولىدىغان كىشىلەر كىملەر؟
جاۋاب: جۈمە نامىزى تۆۋەندىكى 7 شەرت ھازىر بولغان كىشىگە پەرزدۇر:
(1) ئەر بولۇش. ئاياللارغا جۈمە نامىزى پەرز ئەمەس. ئەمما ئوقۇسا ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ئۇلاردىن شۇ كۈننىڭ پېشىن نامىزى ساقىت بولىدۇ.
(2) ھۆر بولۇش. ئەسىر ياكى سولاقتا بولغانلارغا جۈمە پەرز ئەمەس.
(3) سەپەر ئۈستىدە بولماسلىق. يولۇچىلارغا جۈمە پەرز ئەمەس.
(4) ئەما (كور) بولماسلىق. كورلارغا جۈمە پەرز ئەمەس.
(5) مېيىپ بولماسلىق. جىسمانىي مېيىپ كىشىلەرگە جۈمە پەرز ئەمەس.
(6) كېسەل بولماسلىق. ماڭالمايدىغان ئېغىر بىمارلارغا جۈمە پەرز ئەمەس.
(7) كۆڭلىدە دۈشمەن ۋەھىمىسى بولماسلىق. جۈمەگە بارسا ھاياتى تەھدىتكە ئۇچراش ئېھتىمالى بار كىشىلەرگە جۈمە پەرز ئەمەس.
جۈمە نامىزى ئوقۇغان كىشىلەردىن شۇكۈننىڭ پېشىن نامىزى ساقىت بولىدۇ.

422. سوئال: جۈمە نامىزىنىڭ پەرزلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: جۈمە نامىزىنىڭ پەرزى ئىككى بولۇپ، بىرى، جۈمەنىڭ ئىككى رەكئەت پەرزىنى جامائەت بىلەن ئوقۇش، ئىككىنچىسى، نامازدىن بۇرۇن خۇتبە (ئىككى خۇتبە) ئوقۇلۇشىدىن ئىبارەتتۇر.

جۈمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشىنىڭ شەرتلىرى

423. سوئال: جۈمە نامىزى ئوقۇشنىڭ دۇرۇس بولىشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: جۈمە نامىزى ئوقۇشنىڭ دۇرۇس بولىشىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) دىنىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان ئورگاننىڭ جۈمە ئوقۇش شەرتىگە توشقان مەسجىدلەردە جۈمە ئوقۇشقا رۇخسەت قىلغان بولىشى.
(2) جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جاينىڭ جۈمە نامىزىنى ئوقۇشقا يېتەرلىك ساندا،

بەلگىلىك جامائەتكە ئىگە بولغان شەھەر، يېزا ياكى مەھەللە بولىشى. ئاھالىسىدىن جۈمە ئوقۇش سالاھىيىتىگە توشقان ئەرلىرى ئەڭ چوڭ مەسجىدىگە سىغمايدىغان يېزا ياكى مەھەللە جۈمە نامىزى ئوقۇشقا سالاھىيەتلىك ھېسابلىنىدۇ.

(3) جۈمەنىڭ پېشىن ۋاقتىدا ئوقۇلىشى. جۈمە نامىزى پېشىن ۋاقتىدىلا ئوقۇلىدۇ. پېشىن ۋاقتىنىڭ چىقىپ كېتىشى بىلەن جۈمەنىڭمۇ ۋاقتى چىقىپ كەتكەن بولىدۇ. جۈمە ۋاقتىدا ئوقۇلمىسا، ئۇنىڭ قازاسى كەلمەيدۇ.

(4) جۈمەنىڭ پەرزىدىن ئىلگىرى خۇتبە ئوقۇلىشى. خوتبە ئوقۇلمىغان جۈمە ئادا تاپمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام بىرەر جۈمەنىمۇ خوتبىسىز ئوقۇمىغان.

(5) جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جاينىڭ ھەممە كىشىگە كىرىش رۇخسەت قىلىنىغان ئوچۇق جاي بولىشى. چۈنكى جۈمە ئوقۇلىدىغان جاي خالىغان ئادەم كىرەلەيدىغان، ھەممىگە ئوچۇق جاي بولمىسا، بۇ يەردىكى توپلىنىش ئاشكارا ۋە ئەركىن توپلىنىش ئەمەلگە ئاشمايدۇ. ئاشكارا ۋە ئەركىن توپلىنالمايدىغان جايدا جۈمە ئوقۇلمايدۇ.

(6) جامائەت. ئەڭ ئاز دېگەندە ئىمامدىن باشقا ئۈچ كىشىنىڭ جامائەت بولۇپ ھازىر بولىشى شەرتتۇر. بۇ ئۈچ كىشى (جۈمە ئوقۇشى پەرز بولمىغان) مۇساپىر ياكى كېسەللەردىن بولسىمۇ بولىۋېرىدۇ[1].

خۇتبە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

424. سوئال: خۇتبە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: خۇتبە - ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش، ئۇنىڭغا ھەمدۇ سانا ئېيتىش ۋە جامائەتكە ۋەز – نەسىھەت قىلىش دېمەكتۇر.

425. سوئال: خۇتبىنى ئەرەبچە ئوقۇش شەرتمۇ؟

جاۋاب: خۇتبىنى ئەرەب تىلىدا ئوقۇش شەرت ئەمەس. ئۇنى ئەرەبچە ئوقۇشقا بولىغىنىدەك، ھەر مىللەت ئۆز تىلىدا ئوقۇسا ياخشى. ھەمدۇسانا (ئاللاھنى مەدھىيىلەش) بىلەن دۇرۇد(پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامغا ئوقۇلىدىغان دۇئا) ئىككىسىنى ئەرەب تىلىدا ئېيتسىمۇ، خۇتبىدىكى ۋەز – نەسىھەتلەرنىڭ ھەممىسىنى جامائەتنىڭ چۈشىنىشى ئۈچۈن ھەر مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا سۆزلىشى تولىمۇ زۆرۈردۇر. جامائەتنىڭ خۇتبىنى ئاڭلىشى ئۆز ئالدىغا ئايرىم بىر پەرزدۇر. بۇنىڭغا بىنائەن، خۇتبىگە ئۈلگۈرەلمىگەن كىشىنىڭمۇ نامىزى دۇرۇس بولىدۇ.

[1] الدر المختار1 - توم 747 – 761 -بەتلەر، فتح القدير 1 - توم 408 - 416 -بەتلەر، اللباب شرح الكتاب 62 - بەت.

جۈمە كۈنىگە مەخسۇس ھۆكۈملەر

جۈمە كۈنىدىكى سۈننەت ئەمەللەر

426. سوئال: جۈمە كۈنىدە ياكى جۈمە ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن قىلىش سۈننەت بولغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: جۈمە كۈنىدە ياكى جۈمە ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن قىلىش سۈننەت بولغان ئىشلار تۆۋەندىكىچە:

(1) جۈمە نامىزىغا بېرىشتىن بۇرۇن غۇسلى قىلىش، ئۆزىگە ھەم كىيىملىرىگە خۇشبۇيلارنى چېچىش ۋە چىرايلىق كىيىنىپ بېرىش.

(2) جۈمە كۈنلۈكتە جۈمە نامىزىنىڭ پەرزىدىن كېيىن تۆت ياكى ئىككى رەكئەت سۈننەت نامىزى ئوقۇش.

(3) جۈمە كۈنلۈكتە كەھف سۈرىسىنى ئوقۇش.

(4) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كۆپلەپ دۇرۇد ئېيتىش.

427. سوئال: جۈمە كۈنىدە ھارام بولىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: جۈمە كۈنىدە قىلىش ھارام بولىدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىچە:

(1) جۈمە نامىزىنى ئوقۇش شەرتىگە توشقان شەھەر، يېزا ۋە مەھەللىدە پېشىن نامىزىنى جامائەت بولۇپ ئوقۇش. (چۈنكى مۇنداق قىلىش جۈمە كۈنىدىكى جۈمە ئوقۇش ئۈچۈن توپلىنىشتىن ئىبارەت ئىسلامي ئەنئەنىگە قارشى ھەرىكەت سانىلىدۇ).

(2) جۈمە كۈنىدە ئىمام خۇتبە ئوقۇش ئۈچۈن مۇنبەرگە چىققان ۋاقىتىدا سودا – سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىش.

(3) مەسجىدتە بىراۋنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋېتىپ ئۆزى ئولتۇرۇش. چۈنكى مەسجىدلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئۆيلىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا كىرگەنلەر بىر – بىرىدىن ئىلىم، مەنسەپ، مەرتىۋە، بايلىق ۋە باشقا تەرەپلەردىن قانچىلىك پەرقلىق بولۇپ كەتسۇن، ھەممىسى بۇ جايدا ئوخشاشتۇر.

(4) مەسجىدتە ئىمامدىن باشقىلارنىڭ جامائەتنىڭ مۇرىسىدىن ئاتلاپ ئۆتۈشى بىر ھارام ئىشنى سادىر قىلغانلىقتۇر. ئەمما ئالدىدا بوش ئورۇن بولسا، باشقىلارغا ئەزىيەت بەرمەستىن، ئەدەپ بىلەن بارسا بولىدۇ.

جۈمە نامىزىنى تەرك ئېتىشنىڭ گۇناھى

428. سوئال: جۈمە نامىزىنى تەرك ئېتىشنىڭ گۇناھى قانداق؟

جاۋاب: جۈمەنىڭ پەرزى پېشىن نامىزىنىڭ پەرزىدىن مۇھىم ۋە ئۇلۇغ ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق بولغان ئىكەن، جۈمە نامىزىنى تەرك ئېتىشنىڭ گۇناھىنىڭ باشقا پەرز نامازلاردىن بىرەرسىنى تەرك ئەتكەنلىكنىڭ گۇناھىدىن ئېغىر ۋە قاتتىق بولىدىغانلىقى تەبىئىيدۇر. چۈنكى بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ھەيتلىك چوڭ قۇرۇلتىيى

ئورنىدا تۇرىدىغان، ئۇلارنى بىر-بىرى بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرىدىغان، ۋەز-نەسىھەتلەر بىلەن ئۇلارنىڭ تەقۋالىقىنى ئاشۇرىدىغان، غەپلەتتىكىلەرنى ئويغىتىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ بىرلىكىنى كۈچەيتىدىغان مۇھىم ئىبادەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆزرىسىز تۇرۇپ ئۈچ جۈمەنى ئارقا-ئارقىدىن تەرك ئەتكەن كىشىنىڭ قەلبىنى ئاللاھ ھىدايەتتىن بۇرىۋېتىدۇ»[1] دەپ ئاگاھلاندۇرغان.

[1] ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

يولۇچىلار نامىزى

429. سوئال: يولۇچى نامىزى دېگەن قايسى ناماز؟

جاۋاب: يولۇچى نامىزى – سەپەر ئۈستىدە بولغانلارنىڭ بەش ۋاخ نامازلارنىڭ پەرزلىرىنى قەسر قىلىپ (4 رەكئەتنى ئىككى رەكئەتكە قىسقارتىپ) ئوقۇشى دېگەنلىكتۇر.

430. سوئال: شەرىئەتتە قانداق كىشى يولۇچى ھېسابلىنىدۇ؟

جاۋاب: شەرىئەتتە يولۇچىلىق بەلگىلىك بىر مۇساپىگە بېرىشنى كۆرسىتىدۇ. 15 كۈندىن ئاز تۇرۇش نىيىتى بىلەن 85 كىلومېتىرلىق بىر مۇساپىنى نىيەت قىلىپ يولغا چىققان كىشى يۇرتىنىڭ ئاخىرقى مەنزىللىرىدىن ئايرىلغاندىن باشلاپ يولۇچى ھېسابلىنىدۇ. 85 كىلومېتىرلىق بۇ مۇساپىنى مەيلى ئايروپىلان بىلەن، مەيلى پويىز بىلەن، مەيلى باشقا قاتناش قوراللىرى بىلەن، مەيلى پىيادە باسسۇن، ھەرھالەتتە بۇ سەپەر يولۇچىلىق ھېسابلىنىدۇ.

يولۇچىلارغا ئائىت ھۆكۈملەر

431. سوئال: يولۇچىلارغا ئائىت ھۆكۈملەر قايسىلار؟

جاۋاب: يولۇچىلارغا ئائىت ھۆكۈملەر تۆۋەندىكىلەر:

(1) يولۇچىلار تۆت رەكئەتلىك پەرز نامازلارنى قەسر قىلىپ (ئىككى رەكئەتكە قىسقارتىپ) ئوقۇيدۇ. ئەمما ئىككى رەكئەتلىك ۋە ئۈچ رەكئەتلىك پەرزلەر قىسقارتىلمايدۇ، بەلكى تولۇق ئوقۇلىدۇ.

(2) يولۇچىلار بەش ۋاخ نامازنىڭ سۈننەتلىرىدىن پېشىن، شام ۋە خۇپتەن نامازلىرىنىڭ سۈننەتلىرىنى ئوقۇمايدۇ[1]. ئەمما ۋىتىر نامىزى، بامداتنىڭ سۈننىتى، تەھەججۇد نامىزى، چاشگاھ نامىزى، تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزى قاتارلىقلارنى ئوقۇيدۇ.

(3) يولۇچىلار ئىككى نامازنى جەمئى قىلىپ بىر ۋاقىتتا ئوقۇسا بولىدۇ. («نامازلارنى جەمئى قىلىش» دېگەن ماۋزۇدا تەپسىلى سۆزلەندى).

(4) يولۇچىلار تاھارەت بىلەن كىيىلگەن (مەسھى قىلىشقا سالاھىيەتلىك) ئاياق كىيىملىرى ياكى قېلىن پايپاقلىرىنىڭ ئۈستىگە ئۈچ كېچە-كۈندۈز مەسھى قىلسا بولىدۇ. («ئاياق كىيىملەرگە مەسھى قىلىش» دېگەن ماۋزۇدا تەپسىلي سۆزلەندى).

(5) يولۇچىلار رامىزاندا خالىسا روزا تۇتىدۇ، خالىسا تۇتمايدۇ. يولۇچىلىقى تاماملانغاندىن كېيىن قازاسىنى تۇتىدۇ. ئەمما رامىزاندا قىيىنلىپ قالمىسا تۇتقىنى ئەۋزەلدۇر.

[1] ( )چۈنكى «سەھىھۇلبۇخارى»دىكى 1102-ھەدىستە، «سەھىھ مۇسلىم»دىكى 689-ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەپەردە بۇ سۈننەتلەرنى ئوقۇمىغانلىقى بايان قىلىنغان.

(6) يولۇچىلىق مۇددىتى — كىشى ئۆز مەھەللىسىنىڭ ئاخىرقى مەنزىلىدىن ئايرىلغاندىن باشلاپ تاكى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەنگە قەدەر داۋام قىلىدۇ. ئۆز يۇرتىغا ياكى تۇغۇلغان يۇرتى بولمىسىمۇ، ئولتۇراقلىشىپ قالغان يەردىكى ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىشى بىلەن ئۇنىڭ يولۇچىلىق مۇددىتى تۈگىگەن بولىدۇ ۋە نامازلارنى قەسر قىلماستىن تولۇق ئوقۇشقا باشلايدۇ.

(7) سەپەردە نامازنى قازا قىلغان كىشى يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن، ئۇنى سەپەردىكى بويىچە قەسر قىلىپ ئوقۇيدۇ. مۇقىملىق ھالىتىدە قازا قىلغان نامازلارنى سەپەردە ئادا قىلماقچى بولسا تولۇق ئوقۇيدۇ. شۇنىڭدەك، ئولتۇراقلىشىپ قالغان يۇرتتىن تۇغۇلغان يۇرتىدىكى ئائىلىسىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن بارغان كىشىمۇ نامازلارنى قەسر قىلماستىن تولۇق ئوقۇيدۇ.

(8) يولۇچى مۇقىم (يولۇچى بولمىغان) ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ ناماز ئوقۇسا، تۆت رەكئەتنى تولۇق ئوقۇيدۇ. ئارتۇق ئوقۇغان كېيىنكى ئىككى رەكئەت ناماز نەپلە نامىزى بولۇپ قوبۇل قىلىنىدۇ.

(9) يولۇچى مۇقىملارغا ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇماقچى بولسا، نامازغا تۇرۇشتىن ئاۋۋال جامائەتلەرگە ئۆزىنىڭ يولۇچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇشى ياكى سالامدىن كېيىن«مەن يولۇچىمەن، نامىزىڭلارنى تولۇقلاڭلار» دەپ قويۇشى ياخشىدۇر. يولۇچى ئىمام ئىككى رەكئەتتىن كېيىن سالام بەرگەندە، جامائەت سالام بەرمەستىن ئورنىدىن تۇرۇپ، قالغان ئىككى رەكئەتنى ئۆز ـ ئالدىغا ئوقۇپ تاماملاپ بولۇپ، ئاندىن سالام بېرىدۇ.

(10) يولۇچى بىرەر ۋاخ نامازنىڭ ۋاقتى كىرىپ بولغاندىن كېيىن، سەپەرگە ئاتلىنىپ، بۇ نامازنى يول ئۈستىدە ئوقۇماقچى بولسا، قەسر قىلماستىن، تۆت رەكئەت قىلىپ تولۇق ئوقۇيدۇ. چۈنكى بۇ ناماز ئۇنىڭ مۇقىملىق ھالىتىدە ئۇنىڭ زىممىسىگە تۆت رەكئەت بولۇپ تەيىنلىنىپ بولغان بولىدۇ.

مۇقىمنىڭ يولۇچىلىق، يولۇچىنىڭ مۇقىملىق ھۆكۈمىگە كىرىشى

مۇقىمنىڭ يولۇچىلىق ھۆكۈمىگە كىرىشىنىڭ شەرتلىرى

432. سوئال: مۇقىمنىڭ يولۇچىلىق ھۆكۈمىگە كىرىشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مۇقىم تۇۋەندىكى شارائىتلاردا يولۇچىلىق ھۆكۈمىگە كىرىپ نامازلارنى قەسرى قىلىپ ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئىگە بولىدۇ:

(1) سەپەر قىلىشقا بەل باغلاپ يولغا چىقىش. سەپەر مەيلى ئىبادەت ئۈچۈن بولسۇن، مەيلى ساياھەت ياكى تىجارەت ئۈچۈن بولسۇن، مەيلى گۇناھ ئىشلەش ئۈچۈن بولسۇن پەرقى يوق.

(2) يولغا چىقىپ مەھەللىسىنىڭ ئاخىرقى مەنزىللىرىدىن ئايرىلىشى. يولغا چىقماستىن، سەپەرنى نىيەت قىلغان كىشى يولغا چىقمىغىچە شەرىئەتنىڭ كەڭچىلىكلىرىدىن بەھرىمەن بولالايدىغان يولۇچى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ.

(3) سەپەر مۇساپىسىنىڭ 85 كىلومېتىردىن كەم بولماسلىقى شەرتتۇر[1].

يولۇچىنىڭ مۇقىملىق ھۆكۈمىگە كىرىشىنىڭ شەرتلىرى

433. سوئال: يولۇچىنىڭ مۇقىملىق ھۆكۈمىگە كىرىشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: يولۇچىنىڭ مۇقىملىق ھۆكۈمىگە كىرىپ نامازلارنى قەسر قىلماستىن تولۇق ئوقۇش سالاھىيىتىگە ئىگە بولۇشىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) يولۇچىنىڭ بارغان يېرىدە 15 كۈندىن كۆپرەك تۇرۇشنى مەقسەت قىلغان بولىشى. يولۇچى بارغان يېرىدە 15كۈندىن كۆپ تۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈتۈشى بىلەنلا مۇقىملىق ھۆكۈمىگە كىرىدۇ، شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ نامازلارنى تولۇق ئوقۇيدۇ.

ئەمما 15 كۈن تۇرۇش بىرلا شەھەرگە مەخسۇس بولماستىن ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ شەھەرلەردە تۇرىدىغان بولسا، بۇ ۋاقىتتا مۇقىم ھېسابلانمايدۇ. مەسىلەن: ئۈرۈمچىدىن 15 كۈنلۈك سەپەرنى نىيەت قىلىپ يولغا چىققان يولۇچى بۇ 15 كۈننىڭ يېرىمىنى خوتەندە، قالغان يېرىمىنى قەشقەردە ئۆتكۈزمەكچى بولسا، بۇ ۋاقىتتا ئۇ، مۇقىم ئەمەس، بەلكى يولۇچى ھېسابلىنىدۇ.

(2) يولۇچىنىڭ تۇرماقچى بولغان يېرىنىڭ مۇقىم بولۇپ، تۇرۇش ئۈچۈن سالاھىيەتلىك بولۇشى شەرتتۇر. مەسىلەن: بىراۋ سەپەرگە ئاتلىنىپ ئۆيىدىن چىقىپ، مەھەللىسىنىڭ قاتناش بېكەتلىرىنىڭ بىرىدە ياكى يول ئۈستىدىكى بېكەتلەردە قاتناش كۈتۈپ ياكى باشقا ئېھتىياجلىرى سەۋەبلىك ۋاقىتلىق تۇرۇپ قالغان بولسا، ئۇنىڭ بۇ تۇرۇشى يولۇچىلىق ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن، كۈتۈش جەريانىدا ۋاقتى كىرگەن

---

[1] الدر المختار1 – 723 - بەت، مراقي الفلاح 71 - بەت.

نامازلارنى قەسرى قىلىپ ئوقۇيدۇ[1].

(1) تحفة الفقهاء 52 - بەت.

ئىككى ھېيت نامازلىرى

434. سوئال: ھېيت نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: ھېيت سۆزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى: قايتىش، قايتىلاش ۋە بىر-بىرىنى يوقلاش دېگەنلىك بولۇپ، شەرىئەت ئىستىلاھىدا – ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە ھەر يىلى خۇشاللىقنى قايتىلاپ بېرىشى دېمەكتۇر. بىر يىل ئىچىدە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئىككى ھېيت بولۇپ، بىرى روزا ھېيتى، يەنە بىرى قۇربان ھېيتىدۇر. ھەر ئىككى ھېيتتا ئىككى رەكئەت ھېيت نامىزى ئوقۇش ۋاجىبتۇر.

435. سوئال: ئىككى ھېيت نامىزى كىملەرگە ۋاجىب بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىككى ھېيت نامازلىرىنى ئوقۇش جۈمە نامىزى پەرز بولغان كىشىلەر ئۈچۈن ۋاجىبتۇر.

ھېيت نامازلىرىنىڭ ۋاقتى

436. سوئال: ھېيت نامازلىرى قاچان ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ھېيت نامازلىرى ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈنى كۈن تولۇق چىقىپ تەخمىنەن 30 مىنۇتتىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. كۈن تولۇق چىقىپ بولماستىن ئوقۇلغان ھېيت نامىزى ئادا تاپمايدۇ، بەلكى ئۇ نەپلە نامىزى ھېسابلىنىدۇ. ھېيت نامازلىرىنىڭ ۋاقتى پېشىننىڭ ئالدىنقى ۋاقىتلىرىغا قەدەر داۋام قىلىدۇ. نامازدىن كېيىن خۇتبە ئوقۇلىدۇ. خۇتبىنى ئاڭلاش سۈننەتتۇر. ھېيت نامازلىرى جامىلاردا ياكى چوڭ مەيدانلاردا ئوقۇلىدۇ. كىچىك مەسجىدلەردە ئوقۇش مەكرۇھتۇر(1).

ھېيت نامازلىرىنىڭ ئوقۇلۇش كەيپىيىتى

437. سوئال: ھېيت نامازلىرى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئىككى رەكئەتتىن ئىبارەت ھېيت نامازلىرىنىڭ بىرىنچى رەكئىتىدە سانا ﴿**سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ**﴾ (سۇبھانەكەللاھۇممە)دىن كېيىن، ئىمام جاراڭلىق ئاۋازدا ئۈچ قېتىم ﴿**الله أكبر**﴾ (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىدۇ. جامائەتمۇ ئىمامغا ئەگىشىپ ھەر بىر تەكبىردە قوللىرىنى قۇلاقلىرىغا كۆتۈرۈپ تەكبىر ئېيتىدۇ ۋە تەكبىردىن كېيىن قوللىرىنى ئىككى يان تەرىپىگە چۈشۈرىدۇ. پەقەت ئۈچىنچى تەكبىردىن كېيىن قوللار يان تەرەپكە چۈشۈرۈلمەستىن، كىندىكنىڭ ئۈستىگە قويىلىدۇ. ئاندىن ئىمام فاتىھە سۈرىسى بىلەن يەنە بىر سۈرە ئوقۇپ بولۇپ، تەكبىر ئېيتىپ رۇكۇغا ئېگىلگەندە، جامائەتمۇ بىرگە رۇكۇ قىلىدۇ ۋە بىرگە سەجدىلەرنى قىلىپ بولۇپ، ئىككىنچى رەكئەتكە تۇرۇشىدۇ. ئىككىنچى رەكئەتتە ئىمام قىرائەت (فاتىھە بىلەن يەنە بىر سۈرە)نى ئوقۇپ بولۇپ، رۇكۇغا ئېگىلىشتىن ئاۋۋال يەنە ئۈچ قېتىم

---

(1) مراقي الفلاح 90 - بەت، الدر المختار 1- توم 779 - بەت.

﴿الله أكبر﴾ (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىدۇ. جامائەتمۇ ئىمامغا ئەگىشىپ ئۈچ تەكبىرنى خۇددى ئالدىنقى رەكئەتتىكىدەك ئېيتىدۇ. ھەر قېتىمدا قوللار قۇلاقلارغا كۆتۈرۈلىدۇ، ئاندىن ئىككى يان تەرەپكە چۈشۈرۈلىدۇ. ئاندىن ئىمام يەنە بىر تەكبىر بىلەن رۇكۇغا ئېگىلىدۇ. جامائەتمۇ بىرلىكتە رۇكۇ ۋە سەجدىلەرنى تاماملاپ ئولتۇرىدۇ. ئاندىن «تەھىيات»، «سەللى»، «بارىك» ۋە «رەببەنا»لارنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ئىمام ئىككى تەرەپكە سالام بېرىدۇ. جامائەتمۇ بىرگە سالام بېرىدۇ ۋە نامازدىن چىقىدۇ.

تەشرىق تەكبىرلىرى

438. سوئال: تەشرىق تەكبىرلىرى دېگەن قانداق تەكبىر؟

جاۋاب: تەشرىق تەكبىرلىرى مۇنۇ تەكبىرلەردۇر:

﴿اللّٰهُ أَكبَرُ، اللّٰهُ أَكبَرُ، لَا إِلٰـهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَاللّٰهُ أَكْبَرُ، اَللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ﴾

ئوقۇلۇشى: «ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لائىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر ۋە لىللاھىل ھەمدۇ».

439. سوئال: تەشرىق تەكبىرلىرى قاچان ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: تەشرىق تەكبىرلىرى - قۇربان ھېيتنىڭ ئەرەفە (ئەتە ھېيت دېگەن) كۈنى بامدات نامىزىدىن باشلاپ ھېيتنىڭ 4 – كۈنى ئەسىر نامىزىغىچىلىك جەمئى 23 ۋاخ نامازنىڭ پەرزىدىن كېيىن ئوقۇلىدۇ.

440. سوئال: تەشرىق تەكبىرلىرىنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: تەشرىق تەكبىرلىرىنى ھەر بىر پەرز نامازدىن كېيىن، مەيلى يالغۇز بولسۇن، مەيلى جامائەت بىلەن بولسۇن، مەيلى يولۇچى بولسۇن، مەيلى مۇقىم بولسۇن، ھەر قانداق مۇسۇلمان، ئاقىل، بالىغ ئەرلەرنىڭ ئوقۇشى ۋاجىبتۇر.

441. سوئال: تەشرىق تەكبىرلىرىنى ئېيتىشنى ئۇنتۇپ قالغان ئادەم قانداق قىلىدۇ؟

جاۋاب: تەشرىق تەكبىرلىرىنى ئېيتىشنى ئۇنتۇپ قالغان ئادەمگە ئۇنىڭ قازاسى كەلمەيدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ساقىت بولىدۇ[1].

ھېيت نامازلىرىغا بېرىشتىكى سۈننەت ئەمەللەر

442. سوئال: ھېيت نامازلىرىغا بېرىشتا سۈننەت بولغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: ھېيت نامازلىرىغا بېرىشتا سۈننەت بولغان ئىشلار مۇنۇلار:

(1) روزا ھېيت نامىزىغا بېرىشتىن بۇرۇن بىر نەرسە يېيىش.

(2) قۇربان ھېيت نامىزىغا بېرىشتىن بۇرۇن يېمەسلىك.

---

(1) تحفة الفقهاء 60 - بەت.

(3) ھەر ئىككى ھېيت نامىزىغا يويۇنۇپ، ئېسىل كىيىنىپ بېرىش.
(4) ھەر ئىككى ھېيتتا سەدىقىنى كۆپ بېرىش.
(5) ھەر ئىككى ھېيت نامىزىغا بېرىشتا، يولدا تەكبىر ئېيتىپ بېرىش.

تەراۋىھ نامىزى

443. سوئال: تەراۋىھ نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟
جاۋاب: تەراۋىھ نامىزى - رامىزان ئېيىدا ئاخشاملىرى ئوقۇلىدىغان مەخسۇس نامازدۇر.
444. سوئال: تەراۋىھ نامىزى قاچان ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: تەراۋىھ نامىزى رامىزان ئاخشاملىرى خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. خۇپتەندىن بۇرۇن ئوقۇلسا تەراۋىھ ھېسابلانمايدۇ.
445. سوئال: تەراۋىھ نامىزى قانچە رەكئەت؟
جاۋاب: تەراۋىھ نامىزىنى 20 رەكئەت ئوقۇش ئەۋزەل. ئەمما 8 رەكئەت ئوقۇسىمۇ ئادا تاپىدۇ.
446. سوئال: تەراۋىھ نامىزى ئوقۇشنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟
جاۋاب: رامىزان ئېيىدا بىر ئاي تەراۋىھ نامىزى ئوقۇش تەكىتلىك سۈننەتتۇر.
447. سوئال: تەراۋىھ نامىزىنى جامائەت بىلەن ئوقۇش شەرتمۇ؟
جاۋاب: تەراۋىھ نامىزىنى جامائەت بىلەن ئوقۇش ئەۋزەل. ئەمما يالغۇز ئوقۇسىمۇ ئادا تاپىدۇ. ئەمما بۇ نامازنى بىر مەھەللىدە ھېچكىم جامائەت بولۇپ ئوقۇمىسا، شۇ مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ھەممىسى گۇناھكار بولىدۇ. چۈنكى تەراۋىھ نامىزىنى رامىزاندا جامائەت بولۇپ ئوقۇش تەكىتلىك سۈننەتتۇر[1].

تەراۋىھ نامىزىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

448. سوئال: تەراۋىھ نامىزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: تەراۋىھ نامىزىنى ئىككى رەكئەتتە بىر سالام بېرىپ، تۆت رەكئەتتە بىر سالام بېرىپمۇ ئوقۇش مۇمكىن. تەراۋىھ نامىزىنى ئىككى رەكئەتلىكتىن قىلىپ ئوقۇماقچى بولغاندا، ئۇ خۇددى بامدات نامىزىنىڭ پەرزىنى ئوقۇغاندەك ئوقۇلىدۇ. تەراۋىھ نامىزىنى تۆت رەكئەتلىكتىن قىلىپ ئوقۇماقچى بولغاندا، ئۇ خۇددى خۇپتەن نامىزىنىڭ تۆت رەكئەت پەرزىنى ئوقۇغاندەك ئوقۇلىدۇ. ئوخشىمايدىغان يېرى تۆت رەكئەتنىڭ ھەممىسىدە قىرائەت(فاتىھە بىلەن ئايەتلەر) ئۇنلۈك ئوقۇلىدۇ.
449. سوئال: رامىزاندىكى تەراۋىھ نامىزى جەريانىدا قۇرئاننى خەتمە قىلىش شەرتمۇ؟
جاۋاب: بىر ئايلىق تەراۋىھ نامىزىدا قۇرئان كەرىمنى خەتمە قىلىش شەرت ئەمەس، ئەمما مۇنداق قىلىش ساۋابى كۆپ بولغان بەكمۇ ئەھمىيەتلىك سۈننەت ئەمەللىرىدىن سانىلىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىم رامىزان ئېيىدا پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈشكە باشلىغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ رامىزان ئېيىدا قۇرئان تىلاۋىتى بىلەن ئىنتايىن كۆپ مەشغۇل

---
(1) التسهيل الضروري لمسائل القدوري 87- بەت.

بولغان. تەراۋىھ نامىزىنى جامائەتنى زىرىكتۈرۈپ قويمايدىغان شەكىلدە يېنىكرەك ئوقۇش ياخشىدۇر.

450. سوئال: رامىزاندا تەراۋىھ نامىزى ئوقۇيالمىغان ياكى كەم ئوقۇغان كىشىگە ئۇنىڭ قازاسى كېلەمدۇ؟

جاۋاب: تەراۋىھ نامىزىنى رامىزاندا ئوقۇيالمىغان كىشىگە ئۇنىڭ قازاسى كەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ سۈننەت ئەمەل. سۈننەتنىڭ قازاسى قىلىنمايدۇ.

451. سوئال: بالاغەتكە يەتمىگەن بالىنىڭ تەراۋىھ نامىزىغا ئىمام بولۇشى دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: بالاغەتكە يەتمىگەن بالىنىڭ تەراۋىھ نامىزىغا ئىمام بولۇشى توغرۇلۇق ئىسلام فىقھشۇناسلىرى ئىختىلاپلاشقان. بەزىسى دۇرۇس ئەمەس دېگەن قاراشتا بولسا، كۆپ سانلىقى دۇرۇسلۇقىنى سۆزلىگەن. دۇرۇس دېگۈچىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى ھەسەن ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى)غا ئىمام بولۇپ تەراۋىھ نامىزى ئوقۇغانلىقىنى دەلىل قىلىپ كەلتۈرگەن. ئەمما پەرز نامازلاردا بالاغەتكە يەتمىگەن بالىلارنىڭ ئىمام بولۇشىنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكىدە ئىسلام فىقھشۇناسلىرى بىرلىككە كەلگەن[1].

---

(1) الجوهرة النيرة شرح القدوري 1- توم 99- بەت.

كېسەل كىشىنىڭ ناماز ئوقۇش كەيپىيىتى

452. سوئال: كېسەل كىشى نامازنى قانداق ئوقۇيدۇ؟

جاۋاب: كېسەل كىشى كۈچىنىڭ يېتىشىچە ناماز ئوقۇشى كېرەك. ئۆرە تۇرالمىسا ئولتۇرۇپ، ئولتۇرالمىسا ياتقان يېرىدە ئىما-ئىشارەت بىلەن ناماز ئوقۇيدۇ.

453. سوئال: ئۆرە تۇرالمايدىغان بىمار نامازنى قانداق ئوقۇيدۇ؟

جاۋاب: ئۆرە تۇرالمايدىغان ياكى ئۆرە تۇرسا، كېسىلىنىڭ ئېغىرلىشىپ كېتىشىگە ياكى شىپا تېپىشىنىڭ كېچىكىپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدىغانلىقى ئېنىق بولغان بىمار ئولتۇرۇپ رۇكۇ ۋە سەجدىلەرنى نورمال كەيپىيىتى بويىچە قىلىپ ناماز ئوقۇيدۇ. ئۆرە تۇرۇشقا قادىر بولالىغان بولسىمۇ، رۇكۇ بىلەن سەجدىلەرنى قىلىشتىن ئاجىز كەلگەن بىمار ئولتۇرۇپ ناماز ئوقۇسا بولىدۇ. ئولتۇرۇپ ئوقۇلغان نامازدا رۇكۇ ۋە سەجدىلەرنى قىلىشتىن ئاجىز كەلگەن بىمار رۇكۇ بىلەن سەجدىلەرنى ئىما - ئىشارەت بىلەن قىلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئالدىغا سەجدە قىلىش ئۈچۈن ياستۇق ياكى ئورۇندۇق قويۇپ بېرىلمەيدۇ. چۈنكى سەجدە يەرگە قىلىنىدۇ. يەرگە سەجدە قىلالمىسا باشقا نەرسە ئۈستىگە سەجدە قىلمايدۇ. بۇ ۋاقىتتا سەجدە پەقەت ئىما-ئىشارەت بىلەنلا قىلىنىدۇ.

454. سوئال: ئولتۇرۇشقىمۇ كۈچى يەتمىگەن بىمار قانداق قىلىدۇ؟

جاۋاب: ئولتۇرۇشقىمۇ كۈچى يەتمىگەنلىكتىن ئوڭدىسىغا يېتىپ ئىشارەت بىلەن ناماز ئوقۇماقچى بولغان بىمار ئىككى پۇتىنى قىبلە تەرەپكە قارىتىپ ياتىدۇ، مۇمكىنچىلىك بولسا ئىككى پۇتىنى قىبلىگە ئۇزارتماسلىقى ئۈچۈن ئىككى تىزى ئازراق كۆتۈرىلىدۇ ۋە بىمارنىڭ ئاسمانغا قارىماستىن قىبلىگە قارىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ بېشىغا ئېگىزرەك ياستۇق قويۇلىدۇ. ئەمما يېنىچە يېتىپ ئىما- ئىشارەت بىلەن ناماز ئوقۇماقچى بولغان بىمار ئوڭ تەرىپىنى بېسىپ، قىبلىگە قاراپ ياتىدۇ، رۇكۇ بىلەن سەجدىلەرگە بېشى بىلەن ئىما - ئىشارەت قىلىدۇ. ئەمما يېنىچە يېتىپ ئوقۇغاندىن ئوڭدىسىغا يېتىپ ئوقۇش ئەۋزەلدۇر[1].

---

(1) فتح القدير 1 - توم 375 - بەت.

ئىما – ئىشارەت بىلەن ناماز ئوقۇش

455. سوئال: ئىما - ئىشارەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىما - ئىشارەت — نامازدا رۇكۇ ۋە سەجدىلەرگە ئىشارەت قىلىش ئۈچۈن كۈچىنىڭ يېتىشىچە باشنى ئېگىش دېمەكتۇر. ئەگەر بىمار بېشى بىلەن ئىما - ئىشارەت قىلىشتىنمۇ ئاجىز كەلسە، كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلىپ ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭدىنمۇ ئاجىز كەلسە نامازنى ئوقۇمايدۇ ۋە ئۇنى ئاللاھ كەچۈرىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىمدە: ﴿تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىڭلار﴾(1) دېيىلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنى بىرەر ئىشقا بۇيرۇسام، ئۇنى تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئورۇنداڭلار»(2) دېگەن. تاقىتى يەتمىگەنلىكتىن ئىبادەتلەرنى ئورۇندىيالمىغانلارنىڭ بۇ كەمچىلىكىنى ئاللاھ تائالا كەچۈرىدۇ.

---

(1) تەغابۇن سۈرىسى14- ئايەت.

(2) بۇخارىي رىۋايىتى.

ئىستىسقا، كۇسۇف، خۇسۇف ۋە قورقۇنچ نامازلىرى

ئىستىسقا نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلىشى

456. سوئال: ئىستىسقا نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: ئىستىسقا - ئېھتىياج تۇيۇلغاندا مەخسۇس ناماز، خۇتبە ۋە دۇئالار ئارقىلىق ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت ۋە يامغۇر تىلەش دېمەكتۇر.

457. سوئال: ئىستىسقا نامىزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئىستىسقا نامىزىدا ئەزاننىڭ ئورنىغا: «الصلاة جامعة- ئەسسەلاتۇ جامىئەتۇن» يەنى: (توپلىنىپ ناماز ئوقۇلىدۇ) دەپ، كىشىلەر نامازغا چاقىرىلىدۇ. ئاندىن ئەزان ياكى تەكبىر ئېيتماستىن خۇددى ھېيت نامىزىغا ئوخشاش قىرائىتىنى ئۈنلۈك قىلىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇلىدۇ. نامازدىن كېيىن ئىمام ھېيت نامىزىغا ئوخشاش ئىككى خۇتبە ئوقۇيدۇ. خۇتبىدە ئاللاھ تائالادىن يامغۇر سوراپ دۇئا قىلىنىدۇ.

كۇسۇف نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلىشى

458. سوئال: كۇسۇف ۋە خۇسۇف نامازلىرى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: كۇسۇف - كۈننىڭ تۇتۇلۇشى، خۇسۇف- ئاينىڭ تۇتۇلۇشى دېگەنلىكتۇر.

كۈن تۇتۇلغاندا، ئاللاھتىن گۇناھلارنى مەغپىرەت قىلىشىنى سوراپ خۇددى جۈمە ياكى ھېيت نامازلىرىغا ئوخشاش جامائەت بىلەن ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇش سۈننەتتۇر. ئەمما ئاي تۇتۇلغان ۋاقىتتا، جامائەت بولۇپ مەسجىدتە ياكى ھەركىم ئۆز ئۆيىدە ئۆز ئالدىغا خۇددى نەپلە نامازلارغا ئوخشاش ئىككى رەكئەت خۇسۇف نامىزى ئوقۇش سۈننەتتۇر.

قورقۇنچ نامىزى ۋە ئۇنىڭ ئوقۇلىشى

459. سوئال: قورقۇنچ نامىزى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: قورقۇنچ نامىزى- دۈشمەن ياكى يىرتقۇچلارنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىش ۋەھىمىسى ئېنىق بولغان شارائىتلاردا پەرز نامازلارنى ئىككىگە بۆلۈنۈپ ئايرىم كەيپىيات بىلەن ئوقۇش دېمەكتۇر.

460. سوئال: قورقۇنچ نامىزى قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە قورقۇنچ نامىزىنىڭ ئوقۇلۇش كەيپىيتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿(ئى مۇھەممەد!) سەن مۆمىنلەر بىلەن (جىھادتا) بىللە بولۇپ، ئۇلار بىلەن ناماز ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، ئۇلارنىڭ بىر پىرقىسى سەن بىلەن بىرلىكتە نامازغا تۇرسۇن، قوراللىرىنى (ئېھتىيات يۈزىسىدىن) يېنىدا تۇتسۇن، سەجدىگە بېرىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئارقاڭلارغا ئۆتۈپ تۇرسۇن (يەنى ناماز

ئوقۇپ بولغان بىرقە ئارقاڭلاردا كۆزەتچىلىك قىلىپ تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ئورنىغا) ناماز ئوقۇمىغان ئىككىنچى بىر بىرقە كېلىپ سەن بىلەن بىرلىكتە (يەنى ئارقاڭدا) نامـاز ئـوقۇسۇن، (دۈشـمەنـلىرىدىن) ئېھتىيـاتـچانـلىق بـىلەن ھوشـيار تۇرسۇن. قوراللىرىنى يېنىدا تۇتسۇن، كاپىرلار سىلەرنىڭ قوراللىرىڭلاردىن، ئەشيالىرىڭلاردىن غەپلەتتە قېلىشىڭلارنى، شۇنىڭ بىلەن سىلەرگە بىردىنلا (تۇيۇقسىزدىن) ھۇجۇم قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئەگەر سىلەرگە يامغۇر سەۋەبلىك ھەرەج بولىدىغان بولسا ياكى كېسەل بولساڭلار، (بۇ چاغدا) قوراللىرىڭلارنى قويۇپ قويساڭلار سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، ئېھتىياتچان ۋە ھوشيار بولۇڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن كاپىرلار ئۈچۈن خورلىغۇچى ئازاب تەييارلىدى»[1].

قورقۇنچ نامىزىدا، ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرىنىڭ بىردەك ئىتتىپاقى بىلەن تۆۋەندىكى ئىككى ئىش جائىزدۇر:

(1) ئۇرۇش ئەسناسىدا مۇجاھىدلارنىڭ پەرز نامازلارنى يۇقىرىقى ئايەتتە كۆرسىتىلگەن شەكىلدە ئوقۇشى جائىزدۇر.

(2) شىددەتلىك قورقۇنچ تۇپەيلى، مۇجاھىدلارنىڭ بىر يەرگە كېلىپ، جامائەت بولۇپ ناماز ئوقۇشى مۇمكىن بولمىغان شارائىتتا، ئۇلارنىڭ نامازلارنى ئۆزلىرى تۇرغان يېرىدە، يالغۇز ئۆز ئالدىغا ئوقۇشى جائىزدۇر. شۇنداقلا قاتناش قوراللىرى ئۈستىدە بولۇپ، نامازنى تولۇق كەيپىيىتى بىلەن ئوقۇش قىيىن بولغاندا، قاتناش ئۈستىدە تۇرغان پېتى ئىما - ئىشارەت بىلەن ئوقۇشى جائىزدۇر. ئۇلارنىڭ يۈزلەنگەن تەرىپى قىبلىگە توغرا كەلسۇن ياكى كەلمىسۇن پەرق يوقتۇر. يەنى قاتناش قايسى تەرەپكە يۈزلەنگەن بولسا شۇ تەرەپ ئۇلارنىڭ قىبلىسى بولۇپ بەلگىلەنگەن بولىدۇ.

---

(1) نىسا سۈرىسى 102 - ئايەت.

مۇستەھەب نامازلار

461. سوئال: مۇستەھەب نامازلار قانداق نامازلار ۋە ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: مۇستەھەب نامازلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزىدە ئوقۇغان ياكى باشقىلارنىڭ ئوقۇشىغا يول قويغان، تەكىتلىك سۈننەت دەرىجىسىگە يەتمىگەن نامازلار بولۇپ، تەكىتسىز سۈننەت قاتارىدىن سانىلىدۇ. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزى

(2) چاشگاھ نامىزى

(3) تەھەججۇد نامىزى

(4) تاۋاپ نامىزى

تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزى

462. سوئال: تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: تەھىيەتۇل مەسجىد نامىزى - مەسجىدكە سالام بېرىش دېگەن مەنىدە بولۇپ، قانداقلا بىر ۋاقىتتا، قايسىبىر مەقسەت بىلەن مەسجىدكە كىرگەن مۇسۇلمان كىشىنىڭ (ناماز ئوقۇش مەنئىي قىلىنغان ۋاقىتلارنىڭ سىرتىدىكى قايسىبىر ۋاقىتتا) ئىككى رەكئەت «تەھىيەتۇل مەسجىد» نامىزى ئوقۇشى مۇستەھەبتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر مەسجىدكە كىرگىنىڭلاردا ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇماستىن ئولتۇرماڭلار»[1].

چاشگاھ نامىزى

463. سوئال: چاشگاھ نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: چاشگاھ - قۇياش تولۇق چىقىپ بولغاندىن باشلاپ پېشىن ۋاقتىغا 45 مىنۇت قالغىچىلىك بولغان ۋاقىتلار دېيىلىدۇ. چاشگاھ ۋاقتىدا ئەڭ ئاز دېگەندە ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇش مۇستەھەبتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ چاشگاھ نامىزىنى گاھىدا سەككىز رەكئەت، گاھىدا ئالتە رەكئەت، گاھىدا تۆت رەكئەت ئوقۇغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان.

تەھەججۇد (كېچە) نامىزى

464. سوئال: تەھەججۇد (كېچە) نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: تەھەججۇد - كېچىدە ئاللاھ تائالانىڭ تائەت - ئىبادىتى بىلەن مەشغۇل بولۇش دېگەنلىك بولۇپ، بۇ ئورۇندا كېچىلىرى ئوقۇلىدىغان ئىختىيارىي ناماز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پەرز نامازلاردىن قالسا تەھەججۇد نامىزىنىڭ ساۋابى ناھايىتى كۆپتۇر.

---

(1) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچە نامىزىنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە: «كېچە نامىزىنى چىڭ تۇتۇڭلار، چۈنكى ئۇ ياخشىلارنىڭ ئادىتى، سىلەرنى پەرۋەردىگارىڭلارغا يېقىنلاشتۇرىدىغان، گۇناھلارنى يوقىتىدىغان ئەمەلدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

465. سوئال: تەھەججۇد نامىزى قانچە رەكئەت ۋە قانداق ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: تەھەججۇد نامىزىنىڭ ئېزى ئىككى رەكئەت، كۆپىنىڭ چېكى يوق. ھەر ئىككى رەكئەتتە ياكى تۆت رەكئەتتە بىر سالام بېرىپمۇ ئوقۇلىدۇ. ئەمما ھەر ئىككى رەكئەتتە بىر سالام بېرىپ ئوقۇش ئەۋزەلدۇر.

466. سوئال: تەھەججۇد نامىزىنىڭ ئەڭ ئەۋزەل ۋاقتى قايسى؟

جاۋاب: تەھەججۇد نامىزىنىڭ ئەڭ ئەۋزەل ۋاقتى كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرىنىڭ ئاخىرقىسىدۇر. بۇ ۋاقىت دۇئالارنىڭ ئىجابەت بولىشى ۋە گۇناھلارنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشى ئۈچۈن ئەڭ مۇناسىپ ۋاقىتلاردۇر.

تاۋاپ نامىزى

467. سوئال: تاۋاپ نامىزى دېگەن قايسى ناماز؟

جاۋاب: كەبىنى تاۋاپ قىلغان كىشىلەر تاۋاپىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئوقۇيدىغان ئىككى رەكئەت ناماز بولۇپ، ئۇنى ئوقۇش مۇستەھەبتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەبىنى تاۋاپ قىلىپ بولغاندىن كېيىن، مەقامۇ ئىبراھىمنىڭ(2) ئارقىسىغا كېلىپ تۇرۇپ ئىككى رەكئەت تاۋاپ نامىزى ئوقۇغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان(3).

468. سوئال: تاۋاپ نامىزىنى مەقامۇ ئىبراھىمنىڭ ئارقىسىدا ئوقۇش شەرتمۇ؟

جاۋاب: تاۋاپ نامىزىنى مەقامۇ ئىبراھىمنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئوقۇش ئەۋزەل بولسىمۇ، ئۇنى مەسجىد ھەرەمنىڭ قايسىبىر يېرىدە ئوقۇشقا بولىدۇ. خۇسۇسەن ھەج كۈنلىرىدىكىگە ئوخشاش ئادەم كۆپ، ھەرەم قىستىلاڭغۇ ۋاقىتلاردا، بۇ نامازنى باشقا ئازادە جايدا ئوقۇش ياخشىدۇر.

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) مەقامۇ ئىبراھىم – ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەبىنى بىنا قىلغاندا، ئۈستىگە دەسسەپ تۇرغان تاش بولۇپ، ئورنى كەبىنىڭ شەرق شىمال تەرىپىدىكى نەپىس شىشىنىڭ ئىچىدە.

(3) ئىمام تىرمىزى ۋە نەسائى رىۋايىتى.

نەپلە نامازلار

469. سوئال: نەپلە دېگەن قانداق ناماز؟
جاۋاب: نەپلە لۇغەتتە - زىيادە دېمەكتۇر. شەرىئەت ئىستىلاھىدا پەرز، ۋاجىب ياكى سۈننەت بولمىغان، ئەمما دىنىمىزدا يولغا قويۇلغان، ئىختىيارىي ئەمەل - ئىبادەت دېمەكتۇر. نەپلە ئىبادەتلەرنىڭ ساۋابى كۆپتۇر.
470. سوئال: نەپلە نامازلىرى قاچان ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: نەپلە نامازلىرىنى كېچە - كۈندۈزنىڭ (ناماز ئوقۇش مەنئى قىلىنغان ۋاقىتلارنىڭ سىرتىدا) قايسىبىر ۋاقىتلىرىدا ئوقۇشقا بولىدۇ.
471. سوئال: نەپلە نامازلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: نەپلە نامازلىرى ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، تۆۋەندىكىلەر بىر قانچىسى بېرىلىدۇ:
(1) تەۋبە نامىزى
(2) ئىستىخارە نامىزى
(3) ھاجەت نامىزى

تەۋبە نامىزى

472. سوئال: تەۋبە نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟
جاۋاب: تەۋبە نامىزى ئاللاھ تائادىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىپ ئوقۇلىدىغان ناماز بولۇپ، بۇ نامازنىڭ بۇيرۇلغانلىقىدا پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى بىردەك ئىتتىپاقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى تاھارەتنى كامىل ئېلىپ، ئىككى ياكى تۆت رەكئەت ناماز ئوقۇپ ئاللاھتىن گۇناھلىرىغا كەچۈرۈم سورايدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى چوقۇم مەغپىرەت قىلىدۇ»(1) دەپ كۆرسەتكەن.
473. سوئال: تەۋبە نامىزى قاچان ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: تەۋبە نامىزى ئومۇمەن، گۇناھ سادىر قىلىغاندىن ياكى بۇ نامازنى ئوقۇشنى كۆڭلىگە پۈككەندىن كېيىنلا ھامان ئوقۇلىدۇ. گۇناھ قىلغان كىشى دەرھال تەۋبە قىلىشى لازىم. تەۋبىدىن كېيىن، تاھارەت ئېلىپ، ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇشى ۋە گۇناھى ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىشى ئۇنىڭ گۇناھىنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشىغا ۋاستە بولىدۇ.

ئىستىخارە نامىزى

474. سوئال: ئىستىخارە نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟
جاۋاب: ئىستىخارە - ئاللاھ تائالادىن ياخشىلىق سوراش دېمەكتۇر. بىرەر ئىشنىڭ

---

(1) مەشھۇر ھەدىسشۇناس ئالىم م. ئالبانىينىڭ «سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى» دىن.

خەيرلىك بولۇپ- بولماسلىقى توغرۇلۇق ئاللاھ تائالادىن مەنىۋى بىشارەت ئېلىشنى خالىغان ئادەم ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇپ، ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىدۇ. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە ئىستىخارە قىلىشنى خۇددى قۇرئان سۈرىلىرىنى ئۆگەتكەندەك ئۆگىتەتتى ۋە مۇنداق دەيتتى: «سىلەر بىرەر ئىشقا ئاتلانماقچى بولغاندا، ئىككى رەكئەت نەپلى ناماز ئوقۇپ بولۇپ، مۇنۇ دۇئانى ئوقۇڭلار﴿ **اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرًا لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي وَ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ**﴾.

تەرجىمىسى: "ئى ئاللاھ! سېنىڭ چەكسىز ئىلمىڭگە سېغىنىپ سېنىڭدىن ياخشىلىق سورايمەن، سېنىڭ قۇدرىتىڭگە سېغىنىپ سېنىڭدىن كۈچ ـ قۇۋۋەت تىلەيمەن، سېنىڭ ئۇلۇغ پەزلىڭدىن سورايمەن. سەن ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىرسەن، مەن ئاجىزمەن. سەن ھەممىنى بىلىسەن، مەن بىلمەيمەن. سەن پۈتۈن غەيبلەرنى بىلگۈچىسەن. ئى ئاللاھ! مېنىڭ بۇ ئىش (ھاجىتىنى ئېيتىدۇ) مېنىڭ دىنىم، دۇنيالىقىم ۋە ئاخىرەتلىكىم ئۈچۈن ھازىردا ۋە كېلەچەكتە ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلسەڭ، ئۇنى ماڭا تەقدىر قىلغىن ۋە ماڭا ئۇنى ئاسان قىلغىن، ئاندىن ئۇنىڭدا ماڭا بەرىكەت ئاتا قىلغىن. ئەگەر بۇ ئىش مېنىڭ دىنىم، دۇنيالىقىم ۋە ئاخىرەتلىكىم ئۈچۈن ھازىردا ۋە كېلەچەكتە زىيانلىق بولىدىغانلىقىنى بىلسەڭ، ئۇنى مەندىن يىراق قىلغىن ۋە مېنىمۇ ئۇنىڭدىن يىراق قىلغىن، نەدىلا بولمىسۇن ماڭا ياخشىلىقنى نەسىب قىلغىن. ئاندىن مېنى ئۇنىڭ بىلەن مەمنۇن قىلغىن». ئاندىن ئاللاھ تائالادىن ھاجىتىڭلارنى سوراڭلار"»(1).

بۇ ھەدىسنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن، بىرەر ئىشنىڭ خەيرلىك بولۇپ - بولماسلىقى توغرۇلۇق ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن مەنىۋي ئىشارەت ئېلىشنى خالىغان ئادەم ئىككى رەكئەت ئىستىخارە نامىزى ئوقۇيدۇ. ئىستىخارە نامىزى خۇددى بامداتنىڭ سۈننىتىنى ئوقۇغاندەك ئوقۇلىدۇ. ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، يۇقىرىقى دۇئانى ئوقۇپ بولۇپ، ئاللاھ تائالادىن ھاجەتلىرىنى سورايدۇ.

475. سوئال: ئىستىخارە قىلغان كىشى مەنىۋى بىشارەتنى قانداق ئالىدۇ؟

جاۋاب: ئىستىخارە قىلغان كىشىنىڭ چۈشىدە بىر نەرسە كۆرۈشى شەرت ئەمەس.

---

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

پەقەت ئىستىخارە قىلغاندىن كېيىن، كۆڭۈلنىڭ مايىللىقى كۈچلۈكرەك بولغان ئىشنى قىلىشقا ئاتلىنىپ، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىشتا زىيان يوق.

هاجەت نامىزى

476. سوئال: هاجەت نامىزى دېگەن قانداق ناماز؟

جاۋاب: دۇنيا ۋە ئاخىرەتكە مۇناسىۋەتلىك ئېھتىياجى بولغان كىشى تاھارەتنى كامىل ئېلىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيدۇ، نامازدىن كېيىن ئاللا تائالاغا ھەمدۇ سانا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ئېيتىدۇ. ئاندىن هاجەت دۇئاسىنى (ياكى ئۆزى بىلىدىغان دۇئالارنى) ئوقۇپ بولۇپ، هاجىتىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى ئاللاھتىن سورايدۇ.

477. سوئال: هاجەت نامىزىدا قايسى دۇئانى ئوقۇش ئەۋزەل؟

جاۋاب: هاجەت نامىزىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن مۇنۇ دۇئانى ئوقۇش ئەۋزەل: ﴿لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، وَالْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْعِصْمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَالْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ ، اَللَّهُمَّ لاَتَدَعْ لَنَا ذَنْباً إِلاَّ غَفَرْتَهُ وَلاَ هَمّاً إِلاَّ فَرَّجْتَهُ وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضاً إِلاَّ فَرَّجْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ﴾.

تەرجىمىسى: «ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ تولىمۇ ھەلىمدۇر، ئۇلۇغ ئەرشنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللاھ بارچە نوقسانلاردىن پاكتۇر. ھەمدۇ سانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھقا خاستۇر. ئى ئاللاھ! سېنىڭدىن سېنىڭ رەھمىتىڭگە ئېرىشتۈرىدىغان ئەمەلنى، مەغپىرىتىڭگە مۇيەسسەر قىلىدىغان تەۋبىنى، مېنى ھەر قانداق گۇناھتىن ساقلىشىڭنى، پۈتۈن ياخشىلىقلارغا ئېرىشتۈرىشىڭنى ۋە ھەرقانداق يامانلىقتىن ئامان قىلىشىڭنى تىلەيمەن. ئى ئاللاھ! مېنىڭ پۈتۈن گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغىن، بارلىق قىيىنچىلىقلىرىمنى ھەل قىلىپ بەرگىن ۋە سېنىڭ رازىلىقىڭغا ئېرىشىشىم ئۈچۈن تۈرتكە بولىدىغان ھەر قانداق هاجەتلىرىمنى راۋا قىلىپ بەرگىن. ئى رەھىم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ شەپقەتلىكى بولغان ئاللاھ!».

يۇقىرىقىلاردىن باشقا نەپلە نامازلىرى كۆپتۇر.

جىنازا نامىزى(ياكى مېيىت نامىزى)

478. سوئال: جىنازا نامىزى قانداق ناماز؟

جاۋاب: جىنازا نامىزى ئۆلگەن مۇسۇلمان كىشىنى دەپنە قىلىشتىن بۇرۇن ئوقۇلىدىغان دۇئا خاراكتېرلىك نامازدۇر.

479. سوئال: جىنازا نامىزى ئوقۇشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: مۇسۇلمان مېيىتنىڭ جىنازا نامىزىنى ئوقۇش مېيىتنىڭ ۋارىسلىرى ئۈچۈن مېيىتنىڭ ھەققى ۋە ئومۇمىي مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پەرز كىفايىدۇر.

480. سوئال: جىنازا نامىزىنىڭ ئىماملىقىغا ھەقلىق كىشىلەر كىملەر؟

جاۋاب: مېيىتنىڭ جىنازا نامىزىنى شۇ شەھەردىكى چوڭ جامىئىنىڭ ئىمامى (خاتىبى) ئوقۇيدۇ. ئۇ بولمىغاندا، شۇ مەھەللىدىكى مەسجىدنىڭ ئىمامى ئوقۇيدۇ. ئىمام كەلمىسە مېيىتنىڭ ئىگىلىرى يەنى ئاتىسى ياكى ئوغلى ياكى تاغىلىرىدىن بىرەرسى ئىمام بولۇپ جىنازا نامىزىنى ئوقۇيدۇ.

نامىزى ئوقۇلمايدىغانلار

481. سوئال: قانداق كىشىلەرنىڭ نامىزى ئوقۇلمايدۇ؟

جاۋاب: كاپىرلارنىڭ، مۇناپىقلارنىڭ، جىنايەت ئۈستىدە ئۆلگەن قاراقچىلارنىڭ، ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئادالەتلىك ھاكىمىيىتىگە قارشى چىقىش يولىدا ئۆلگەنلەرنىڭ، ئاتا - ئانىسىدىن بىرەرسىنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ نامىزى ئوقۇلمايدۇ.

جىنازا نامىزى ئوقۇشنىڭ شەرتلىرى

482. سوئال: جىنازا نامىزى ئوقۇشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: جىنازا نامىزىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەردۇر:

(1) مېيىتنىڭ مۇسۇلمان بولۇشى،

(2) مېيىتنىڭ تىرىك تۇغۇلغان بولۇشى. ئۆلۈك تۇغۇلغان ياكى ۋاقتى كۈنى توشۇشتىن بۇرۇن چۈشۈپ كەتكەن بوۋاقنىڭ نامىزى ئوقۇلمايدۇ.

(3) مېيىتنىڭ يۇيۇپ تازىلانغان ۋە كېپەنگە ئېلىنغان بولۇشى،

(4) مېيىتنىڭ قىبلە تەرەپتە جامائەت ئالدىدا ھازىر قىلىنىشى،

(5) مېيىتنىڭ جەسىدىنىڭ تولۇق ھازىر قىلىنىشى ياكى جەسەدنىڭ كۆپرەك قىسمى، ھېچ بولمىغاندا بېشى بىلەن يېرىم بەدىنى ھازىر قىلىنىشى،

(6) مېيىتنىڭ قاتناش قوراللىرى ياكى كىشىلەرنىڭ مۈرىسىدە بولماسلىقى، بەلكى يەرگە قويۇلۇشى شەرتتۇر.

جىنازا نامىزىنىڭ پەرز ۋە ۋاجىبلىرى

483. سوئال: جىنازا نامىزىنىڭ پەرزلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: جىنازا نامىزىنىڭ پەرزلىرى ئىككى بولۇپ، ئۇلار:
(1) جىنازا نامىزىنىڭ تەكبىرلىرىنىڭ ھەممىسىنى تولۇق ئېيتىش.
(2) جىنازا نامىزىنى ئۆرە تۇرۇپ ئادا قىلىش.

جىنازا نامىزىنىڭ سۈننەتلىرى ۋە ئوقۇش كەيپىيىتى

484. سوئال: جىنازا نامىزىنىڭ سۈننەتلىرى قايسىلار قانداق ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: جىنازا نامىزىنىڭ سۈننەتلىرى مۇنۇلار:
(1) مېيىت مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، ئىمامنىڭ ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇدۇللىنىپ تۇرۇشى،
(2) بىرىنچى تەكبىردىن كېيىن سانا ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ ...﴾ (سۇبھانەكەللاھۇممە...) نى ئوقۇش.
(3) ئىككىنچى تەكبىردىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ﴿اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى ... اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى.. ﴾ (ئاللاھۇممە سەللى ئەلا.. ئاللاھۇممە ۋە بارىك ئەلا...) دەپ دۇرۇد ئوقۇش.
(4) ئۈچىنچى تەكبىردىن كېيىن، مېيىتقا ۋە پۈتۈن مۆمىنلەرگە دۇئا قىلىپ بولۇپ ئىككى تەرەپكە سالام بېرىش بىلەن نامازدىن چىقىش.

جىنازا نامىزىدا ئوقۇلىدىغان دۇئالار

485. سوئال: جىنازا نامىزىدا قايسى دۇئالار ئوقۇلىدۇ؟
جاۋاب: جىنازا نامىزى ئۈچۈن مۇئەييەن بىر دۇئانى ئوقۇش شەرت ئەمەس. ھەركىم ئۆز تىلىدا، ئۆزىنىڭ بىلگىنىچە دۇئا قىلسا بولىدۇ. جىنازا نامىزىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوقۇغان تۆۋەندىكى دۇئالاردىن قايسىبىرىنى ئوقۇش ئەۋزەلدۇر:
(1) ﴿اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ. وَاعْفُ عَنْهُ. وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ. وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ. وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ. وَأَبْدِلْهُ دَاراً خَيْراً مِنْ دَارِهِ. وَأَهْلاً خَيْراً مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِهِ. وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ﴾.
تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! ئۇنىڭغا مەغپىرەت قىلغىن، ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىن، ئۇنىڭغا ئامانلىق ئاتا قىلغىن، ئۇنى كەچۈرگىن، ئۇنىڭ قارارگاھىنى ياخشى قىلغىن، قەبرىسىنى كەڭ قىلغىن، ئاق كىيىمنى كىرلەردىن پاكلىغىنىڭدەك، ئۇنى سۇ، قار ۋە مۇز بىلەن يۇيۇپ، خاتالىقلىرىدىن پاكلىغىن. ئۇنىڭغا دۇنيادىكى ئۆيىدىن ياخشىراق قارار گاھ، ئائىلىسىدىن ياخشىراق ئائىلە ۋە جورىسىدىن ياخشىراق جور ئاتا قىلغىن. ئۇنى جەننەتكە كىرگۈزگىن، ئۇنى قەبرى ۋە دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن».

(2) ﴿اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وشَاهِدِنَا وغَائِبِنَا، وصَغِيْرِنَا وَكَبِيْرِنَا، وذَكَرِنَا وأُنْثَانَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الإِسْلامِ ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوفَّهِ عَلَى الإِيْمَانِ﴾.

تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! بىزنىڭ تىرىكلىرىمىزگە، ئۆلۈكلىرىمىزگە، بۇ نامازغا كەلگەن ۋە كەلمىگەن يۇتۇن دىنداشلىرىمىزغا، كىچىكلىرىمىزگە، چوڭلىرىمىزغا، ئەرلىرىمىزگە، ئاياللىرىمىزغا مەغپىرەت قىلغىن. ئى ئاللاھ! بىزدىن كىمنىكى ھايات قالدۇرساڭ ئۇنى ئىسلام بىلەن ياشاتقىن، بىزدىن كىمنىكى ۋاپات قىلدۇرساڭ ئۇنى ئىمان بىلەن ۋاپات قىلدۇرغىن».

486. سوئال: جىنازا نامىزى نەدە ئوقۇلىدۇ؟

جاۋاب: جىنازا نامىزى كەڭرى مەيدانلاردا ئوقۇلىدۇ. جىنازا نامىزىنى مەسجىدنىڭ ئىچىدە ئوقۇش مەكرۇھتۇر.

سەكراتقا چۈشكەن ئادەم ئۈچۈن قىلىدىغان ئىشلار

487. سوئال: ئۆلۈمنىڭ ھەقىقىتى نېمە؟

جاۋاب: ئۆلۈم - جاننىڭ تەندىن ئايرىلىشى دېگەنلىك بولۇپ، ئۇ پانىي ئالەم بىلەن باقىي ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى بىر كۆۋرۈك. بۇدۇنيا ئاخىرەتنىڭ ئېكىنزارلىقىدۇر. بۇ دۇنيادىكى ھاياتىدا ئىمان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ ۋە ھېساب بېرىشى ئاسان بولىدۇ. شۇنداقلا، جەننەتلەردە كەڭتاشا نېمەتلەنگەن ھالدا، ھۇزۇر ۋە ھالاۋەت ئىچىدە مەڭگۈ قالغۇچىلاردىن بولىدۇ. ئەمما ھاياتىنى كۇپرى، زالالەت ۋە گۇناھ – مەسىيەتلەر بىلەن ئۆتكۈزگەنلەر ئاخىرەتنىڭ ئازابىغا دۇچار بولغۇچىلاردۇر.

488. سوئال: بىراۋنىڭ سەكراتقا چۈشۈپ قالغانلىقى قانداق بىلىنىدۇ؟

جاۋاب: بىراۋنىڭ سەكراتقا چۈشكەنلىكى ئۇنىڭ پۇتلىرىنىڭ بوشىشىپ سوزۇلىشى، پۇتىنىڭ مۇزلىشى، دىمىقىنىڭ قىسىلىپ گەپ – سۆزىنىڭ تىترىشى ۋە ئىككى چېكىسىنىڭ قورۇلۇپ قېلىشىدىن بىلىنىدۇ.

489. سوئال: سەكەراتقا چۈشكەن كىشى ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: سەكەراتقا چۈشكەن كىشى ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئىشلار مۇنۇلار:

(1) سەكەراتقا چۈشكەن كىشىنى ئوڭ يېنىغا ياتقۇزۇش ۋە قىبلىگە قارىتىش.

(2) سەكەراتقا چۈشكەن كىشىگە «لا إله الا الله محمد رسول الله» (ئاللاھتىن باشقا ئىلاھي مەبۇد يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەرھەق ئەلچىسىدۇر) دېگەن شاھادەت كەلىمىسىنى تەلقىن قىلىش (يەنى ئۆگىتىش، ئېيتقۇزۇش). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەكەراتتىكى كىشىلىرىڭلارغا " لااله الاالله " دېگەن كەلىمىنى

تەلقىن قىلىڭلار»(1) دەپ كۆرسەتكەن. يەنە بىر ھەدىستە: «ئاخىرقى سۆزى "لاالە الاالله" بولغان كىشى جەننەتكە كىرىشكە ھەقلىق بولىدۇ»(2) دەپ كەلگەن. ئەمما ھاياتىدا ئىمان ئېيتمىغان ئادەمنىڭ سەكەراتقا چۈشكەندە ئېيتقان ئىمانى قوبۇل بولمايدۇ. بۇ خۇددى پىرئەۋننىڭ ئىمانىغا ئوخشاش رەت قىلىنىدۇ.

مېيىتنى دەپنە قىلىشتىن ئاۋۋال قىلىدىغان ئىشلار

490. سوئال: مېيىتنى دەپنە قىلىشتىن ئاۋۋال قىلىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: مېيىتنى دەپنە قىلىشتىن ئاۋۋال ئالدىراپ قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم ئىشلار ئۈچ بولۇپ، ئۇلار:

(1) مېيىتنى يۇيۇپ كېپەنلەش.

(2) ئۇنىڭ قەرزلىرى بولسا تۆلەش.

(3) ۋەسىيەتلىرى بولسا ئورۇنداش.

491. سوئال: مېيىتنىڭ ھەق – ھوقۇقلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مېيىتنىڭ پەرزەنتلىرى ۋە قېرىنداشلىرى، شۇنداقلا ئۇرۇق – تۇغقان، يېقىن - يورۇقلىرى ئۈستىدە 4 ھەققى بولۇپ، بۇ ھەقلەرنى ئادا قىلىش مېيىتنىڭ ۋارىسلىرى ئۈچۈن پەرزدۇر. ئۇلار:

(1) مېيىتنى يۇيۇپ، كېپەنلەپ نامىزىنى ئوقۇش.

(2) مېيىتنىڭ جىنازىسىنى كۆتۈرۈش.

(3) جىنازىنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈش.

(4) مېيىتنى دەپنە قىلىش.

492. سوئال: مېيىتنى كىم يۇيىدۇ؟

جاۋاب: مېيىتنى يۇيۇشتا، ھەر جىنس ئۆز جىنسىنى، يەنى ئەر مېيىتنى ئەر، ئايال مېيىتنى ئايال يۇيىدۇ. ھەتتا بىرەر ئەر مېيىتنى يۇيۇش ئۈچۈن مۇسۇلمان بىر ئايال بىلەن باشقا دىنىدىكى بىر ئەردىن باشقا ھېچكىم تېپىلمىغان شارائىتتا، ئەر مېيىتنى يۇيۇش ئۈچۈن باشقا دىنىدىكى ئەر مۇسۇلمان ئايالدىن ھەقلىقتۇر.

كېپەن ۋە ئۇنىڭ ئۆلچىمى

493. سوئال: كېپەن دېگەن نېمە ۋە ئۇنىڭ ئۆلچىمى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: كېپەن – ئۆلگەن كىشىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا كىيگۈزىلىدىغان مەخسۇس ئۆلۈم كىيىمىدۇر.

ئەر مېيىتنىڭ كېپىنى «ئىزار»، «قەمىس»ۋە «لىفافە» دىن ئىبارەت ئۈچ پارچىدىن

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى. تەلقىن قىلىش-پەس ئاۋازدا شاھادەت كەلىمىسىنى ئوقۇش دېگەن مەنىدە.

(2) ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

تەركىپ تاپىدۇ. تۆۋەندە بۇلارنىڭ تەرىپلىرى ۋە ئۆلچىمى:

(1) «ئىزار» مېيىتنىڭ چوقىقىسىدىن تارتىپ ئىككى پۇتىغا يەتكىچىلىك ئۇزۇنلۇقتىكى ئىشتان دېمەكتۇر.

(2) «قەمىس» مېيىتنىڭ بويىندىن ئىككى پۇتىغا يەتكىچىلىك ئۇزۇنلۇقتىكى كۆڭلەك دېمەكتۇر.

(3) «لىفافە» مېيىتنىڭ بېشى بىلەن ئىككى پۇتىنى تولۇق يۆگەپ تۇرغىچىلىك مىقداردا ئۇزۇن ۋە كەڭ يۆگەنچە دېمەكتۇر. «ئىزار» بىلەن«قەمىس» كە يانچۇق ياكى تۆگمە بېكىتىلمەيدۇ.

ئايال مېيىتنىڭ كېپىنى 5 پارچىدىن تەركىب تاپقان بولىدۇ. ئۇلار: «ئىزار»، «قەمىس»، «ياغلىق»، «خىرقە» ۋە «لىفافە» دىن ئىبارەتتۇر. بۇلارنىڭ تەرىپلىرى ۋە ئۆلچىمى تۆۋەندىكىچە:

ئايال مېيىتقا كىيدۈرۈلىدىغان «ئىزار» بىلەن «قەمىس» ۋە ئايال مېيىتنى يۆگەيدىغان «لىفافە»نىڭ ئۆلچىمى ئەر مېيىتنىڭ «ئىزار»ى بىلەن «قەمىس»ى ۋە «لىفافە»سىگە ئوخشاش بولىدۇ.

«ياغلىق» ئايال مېيىتنىڭ يۈزى بىلەن بېشىنى يۆگەپ تۇرالايدىغان ئۆلچەمدىكى كەڭرەك ياغلىقتۇر.

«خىرقە» ئايال مېيىتنىڭ كۆكسىنىڭ يۇقىرىسىدىن كىندىكىنىڭ ئاستىغىچە بولغان ئورگىنىغا كىيدۈرۈلىدىغان ئۇزۇن ۋە كەڭرەك خالتىدۇر.

مېيىتنى كېپەنلەش ئۇسۇلى

494. سوئال: مېيىتنى كېپەنلەش ئۇسۇلى قانداق؟

جاۋاب: ئەر مېيىتنى كېپەنلەشتە، ئاۋۋال «لىفافە» يېيىپ سېلىنىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئىزار» سېلىنىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭغا«قەمىس»كىيگۈزۈلىدۇ، ئاندىن ئاستىغا سېلىنغان«ئىزار»بىلەن يۆگىلىدۇ. يۆگەش مېيىتنىڭ سول يېنىدىن باشلىنىپ ئوڭ يېنىدا ئاخىرلىشىدۇ. ئاندىن«لىفافە» بىلەن ئۇنىڭ بېشىنىڭ چوققىسىدىن باشلاپ ئىككى پۇتىنىڭ ئۇچلىرىغىچە تولۇق يۆگىلىدۇ.«لىفافە»مېيىتنىڭ باش تەرىپى بىلەن ئاياق تەرىپىدىن ئېشىپ تۇرىدۇ. جەسەدنىڭ ئېچىلىپ قېلىشىدىن قورقۇلسا كېپەننىڭ ئۈستىدىن باغلاپ قويسا بولىدۇ. مېيىتنىڭ بېشىغا سەللە ئوراش مەكرۇھ سانىلىدۇ.

ئايال مېيىتنى كېپەنلەشتە، ئاۋۋال «لىفافە» يېيىپ سېلىنىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئىزار» سېلىنىدۇ، ئاندىن ئايال مېيىت بۇ ئىككىسىنىڭ ئۈستىگە ياتقۇزىلىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭغا «قەمىس» كىيگۈزۈلىدۇ، ئاندىن بېشىغا «ياغلىق» تېڭىلىدۇ، ئاندىن «خىرقە» كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدىن كۆكسىگە كىيگۈزۈلىدۇ، چېچى ئىككى بوغۇم قىلىپ ئۆرۈلگەن هالدا كۆكسىگە (كۆڭلەك ئۈستىگە) قويۇلىدۇ، ئاندىن «ئىزار» بىلەن يۆگىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن «لىفافە» بىلەن يۆگىلىدۇ.

مېيىتنى دەپنە قىلىش ۋە ئۇنىڭ قائىدىسى

495. سوئال: مېيىتنى دەپنە قىلىشنىڭ هۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: مېيىتنى دەپنە قىلىش پەرز كىفايىدۇر. ئادەم بالىسىنى دەپنە قىلىش هەزرىتى ئادەم ئەلەيهىسسالام دەۋرىدىن بېرى داۋام قىلىپ كەلگەن بىر دىنىي يوسۇندۇر.

496. سوئال: مېيىتنى دەپنە قىلىشتا كېچىكتۈرۈشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: مېيىتنى جان ئۈزگىنىدىن كېيىنلا دەرهال يۇيۇپ، كېپەنلەپ، نامىزىنى ئوقۇپ دەپنە قىلىشقا ئالدىراش پەزىلەتلىك ئىشتۇر. ئۇنى كېچىكتۈرۈش ياخشى ئەمەس.

497. سوئال: قەبرىنىڭ ئۆلچىمى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: قەبرىنى نورمال بويلۇق ئادەمنىڭ كۆكسىگە كەلگىچىلىك چوڭقۇرلۇقتا، مېيىتنىڭ باش ئايىغى ئازادە تۇرغىچىلىك ئۇزۇنلۇقتا ۋە مېيىتنىڭ بويىنىڭ يېرىمىغىچىلىك كەڭلىكتە كولاش كۇپايىدۇر. بۇنىڭ بىلەن پەرز ئادا بولىدۇ. بۇ مىقداردىن تېخىمۇ چوڭقۇرراق، ئۇزۇنراق ۋە كەڭرەك كولاش ئەۋزەلدۇر.

498. سوئال: مېيىتنى دەپنە قىلىش ئۇسۇلى قانداق؟

جاۋاب: جىنازا قەبرىنىڭ قىبلە تەرىپىدە قويۇلىدۇ. مېيىتنى لەهەدكە (قەبرىنىڭ ئىچىگە) ئېلىپ كىرىشتە قىبلە تەرەپتىن ئېلىپ كىرىلىدۇ. مېيىت لەهەدكە كىرگۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ ئوڭ تەرىپىگە ياتقۇزۇلغان هالدا يۈزى بىلەن كۆكسى قىبلىگە

قارىتىلىدۇ ۋە كېيەنىنى باغلىغان يىپلار يېشىۋېتىلىدۇ. مېيىتنىڭ ئوڭدىسىغا يېتىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ دۈمبىسىگە خام خىشلاردىن ياكى تۇپراقتىن يۆلەك قويۇلىدۇ. ئايال مېيىتنى لەھەدكە ئېلىپ كىرىشتە ئۆزىنىڭ ئېرى ياكى مەھرەم (نىكاھى باغلانمايدىغان) تۇغقانلىرىدىن بىرى كۆتۈرىدۇ.

قەبرە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

499. سوئال: قەبرى قانچىلىك كۆتۈرۈلىدۇ؟

جاۋاب: قەبرى پەقەت بىر غېرىچ (تەخمىنەن22.5 سانتىمېتىر) ئېگىزلىكتە كۆتۈرىلىدۇ. بۇ كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ قەبرى ئىكەنلىكىنى بىلىشى ۋە تونۇپ دۇئا قىلىشى ئۈچۈندۇر.

500. سوئال: مېيىتنى قەبرىسىدىن يۆتكەشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: مېيىت دەپنە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى باشقا مازارغا يۆتكەش جائىز ئەمەس. ئىسلام پېشىۋالىرى بۇ مەسىلىگە بىردەك هارام دەپ قارايدۇ. ئەگەر دەپنە قىلىنغان جاي باشقىلارنىڭ تەييارلاپ قويغان يەرلىكى بولغان بولسا ياكى ھەقسىز ئېلىۋېلىنغان يەر بولسا، بۇ ھالەتتە ھەق ئىگىسىگە ئۇنىڭ يەرلىكىنىڭ ھەققىنى تۆلەپ، ئۇنى رازى قىلىدۇ. مېيىت قەبرىدىن چىقىرىلمايدۇ.

501. سوئال: قەبرىلەرنىڭ ھۆرمىتى قانداق ساقلىنىدۇ؟

جاۋاب: قەبرىلەرنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاش تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ:

(1) قەبرى ئۈستىدە ناماز ئوقۇماسلىق، ئۇخلىماسلىق، تەرەت قىلماسلىق، ياتماسلىق ۋە ئارام ئېلىش نىيىتى بىلەن ئولتۇرماسلىق.

(2) مېيىتنىڭ سۆڭەكلىرى تېخى چىرىپ كەتمىگەن ھالەتتە بولسا قەبرىنى ئاچماسلىق.

(3) مېيىتنى دەپنە قىلىپ بولغاندىن كېيىن يۆتكىمەسلىك.

(4) بىر قەبرىگە بىردىن ئارتۇق ئادەمنى دەپنە قىلماسلىق. ئەمما ھەقىقىي زۆرۈرىيەت تېپىلغان چاغلاردىلا مۇنداق قىلىشقا بولىدۇ

(5) قەبرىستانلىقلارغا بېرىپ ئۆلۈكلەردىن مەدەت سوراش، پەرزەنت تىلەش، بەرىكەت تىلەش، كېسەللەرگە شىپالىق تىلەش قاتارلىق ئىشلارنى قىلماسلىق. مۇنداق قىلغان ئادەم ئىماندىن ئاجرايدۇ.

502. سوئال: قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىشنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش ئەرلەر ئۈچۈن مۇستەھەب ئىكەنلىكىدە پۈتۈن مەزھەپلەر بىردەك ئىتتىپاقتۇر. ئەمما ئاياللارنىڭ قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش مەسىلىسىدە مەزھەپلەر ئىختىلاپلاشقان. ھەنەفىي مەزھىبى (بىزنىڭ مەزھىبىمىز)گە كۆرە، قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىش ئەر ۋە ئايال ھەر قانداق مۇسۇلمان كىشى ئۈچۈن ئوخشاشلا مۇستەھەبتۇر.

503. سوئال: قەبرىلەرنى قانداق زىيارەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: قەبرىلەرنى زىيارەت قىلغانىدا مۇنۇ دۇئانى ئوقۇش ياخشىدۇر: ﴿السَّلاَمُ عَلَىٰ أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُسْلِمِيْنَ وَيَرْحَمُ اللهُ الْمُسْتَقْدِمِيْنَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِيْنَ. وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ، بِكُمْ لَلاَحِقُونَ اَسْأَلُ اللهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ﴾ تەرجىمىسى: «ئاللاھنىڭ ئامانلىقى بۇ جايدا ياتقان مۆمىن مۇسۇلمانلارغا بولسۇن. بىزدىن ۋاپات بولغانلار ۋە ھايات قالغانلارنىڭ ھەممىسىگە ئاللاھ رەھىم قىلغاي. بىزمۇ ئاللاھ خالىغان ۋاقىتتا ئەلبەتتە سىلەرگە قوشۇلىمىز. ئاللاھ تائالادىن بىزگە ۋە سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمەن»[1].

504. سوئال: مېيىتقا ئاتالغان ساۋابلار ئۇلارغا يېتەمدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان ئوقۇپ، سەدىقە بېرىپ، ئۇنىڭ ساۋابىنى مېيىتقا ئاتاش، مېيىتنىڭ گۇناھلىرى ئۈچۈن ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەش ۋە ۋاكالەت بىلەن قىلىنغىلى بولىدىغان زاكاتقا ئوخشاش ئىقتىسادىي ئىبادەتلەرنى، ھەجگە ئوخشاش ھەم ئىقتىسادىي ھەم جىسمانىي ئىبادەتلەرنى مۇسۇلمان مېيىت ئۈچۈن ئورۇنداپ قويۇش جائىزدۇر. بۇ ئەمەللەرنىڭ ساۋابى مېيىتقا يېتىدۇ.

شېھىد ۋە ئۇنى يەرلەش ئۇسۇلى

505. سوئال: شېھىد دېگەن كىم؟

جاۋاب: شېھىد - ئاللاھ يولىدا غازات قىلىپ ئۆلتۈرۈلگەن كىشى دېمەكتۇر. شۇنداقلا، قاراقچىلار ياكى بولاڭچىلار ياكى ئوغرىلار تەرىپىدىن كېچىدە ياكى كۈندۈزدە ئۆز ئۆيىدە قانداقلا بىر نەرسە بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ئادەممۇ شېھىد ھېسابلىنىدۇ. ئەمما شېھىدلىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىبىسى ئاللاھنىڭ دىنىنى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ دىيارلىرىنى قوغداش يولىدا ئۆلۈشتۇر.

506. سوئال: شېھىدلار قانداق دەپنە قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: شېھىد بولغان كىشى يۇيۇلماستىن، قانلىرى سۈرتۈلمەستىن ئۆز كىيىمىگە ئوراپ تۇرۇپ نامىزى ئوقۇلىدۇ ۋە شۇ پېتى دەپنە قىلىنىدۇ.

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

زاكات ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

زاكاتنىڭ مەنىسى

507. سوئال: زاكات سۆزىنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: زاكات – لۇغەت ئېتىبارى بىلەن پاكلاش ۋە ئۆستۈرۈش دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. زاكاتنىڭ ئىسلام ئىستىلاھىدىكى مەنىسى: مەخسۇس شەرتلەرگە ئاساسەن، مۇئەييەن مىقداردىكى پۇل-مالنى ھەقلىق بولغان شەخسلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىش دېگەنلىكتۇر.

508. سوئال: زاكات قاچان پەرز بولغان؟

جاۋاب: زاكات پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ 18- ئايدىن كېيىن، ھىجرىيىنىڭ 2- يىلى (623م) شەۋۋال (قەمەرىيە ئايلىرىدىن 10- ئاي)دا، مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە پەرز قىلىنغان.

زاكاتنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئورنى

509. سوئال: زاكاتنىڭ ئىسلام دىنىدا قانداق ئورنى بار؟

جاۋاب: زاكات- ئىسلام دىنىدىكى 5چوڭ پەرزنىڭ بىرى ۋە زۆرۈر بولغان ئىجتىمائىي ئىبادەت بولۇپ، ئىماندىن كېيىنلا بۇيرۇلغان ئەڭ بىرىنچى پەرز ناماز بىلەن ياندىشىپ كەلگەن ئەڭ ئەھمىيەتلىك پەرزدۇر. شۇڭا قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىدە زاكات ھەمىشە ناماز بىلەن بىرگە بايان قىلىنغان. ئاللاھ تائالا قولىدا بار مۇسۇلمانلارنى زاكات پەرزىنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇپ: ﴿نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى (ئۆز جايىغا بېرىپ) ئادا قىلىڭلار﴾(1) دېگەن.

ئاللاھ تائالا بەرگەن پۇل- مالنىڭ زاكىتىنى ئىسلام شەرىئىتىدە كۆرسىتىلگەن بويىچە ئادا قىلىش ئەڭ پەزىلەتلىك ۋە ئۇلۇغ ئىبادەتلەرنىڭ بىرى بولغىنىدەك، ھەقىقىي مۇسۇلمانلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر. ئاللاھ تائالا بەقەرە سۈرىسىنىڭ بېشىدىلا ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار غەيبكە ئىشىنىدۇ، نامازنى ئادا قىلىدۇ، ئۇلار بىز بەرگەن پۇل- مالدىن ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىدۇ﴾(2).

زاكات بېرىشنىڭ پەزىلىتى

510. سوئال: زاكات بېرىشنىڭ قانداق پەزىلىتى بار؟

جاۋاب: پۇل-مال ئىگىلىرىنىڭ قولىدىكى پۇل-مالنىڭ زاكىتى جەمئىيەتتىكى

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 43- ئايەت.

(2) بەقەرە سۈرىسى 3- ئايەت.

ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ ئاللاھ بەرگەن ھەققىدۇر. شۇڭا زاكات بەرگەن كىشىنىڭ ئېھتىياج ئىگىلىرىگە زاكات بەرگەنلىكى ئۈچۈن مىننەت قىلىش ھەققى يوق. چۈنكى ئۇ ئۇلارنىڭ ھەققىنى بەرگەن بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا زاكاتلىرىنى تولۇق ئادا قىلغۇچىلارنى ھەرگىز مۇكاپاتسىز قويمايدۇ. پۇل ـ مېلىنى ئاللاھ يولىدا ئېھتىياجلىق تەرەپلەرگە سەرپ قىلغان كىشىنىڭ ھەر بىر تىيىن پۇلى ئۈچۈن 700 تىيىن ۋە ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق كۆپەيتىپ بېرىلىدىغانلىقىنى قۇرئان كەرىم ۋەدە قىلغان. بۇلار ياردەمنىڭ بۇ دۇنيالىق مۇكاپاتى بەس. ئەمما ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى مۇكاپاتىدىن سۆز ئاچىدىغان بولساق، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پۇل ـ مېلىنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىدىغان، ئارقىسىدىن ئۇنىڭغا مىننەت قىلمايدىغان، ۋە (خەير ـ ساخاۋىتىگە ئېرىشكەنلەرنى) رەنجىتمەيدىغان كىشىلەر پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب تاپىدۇ، ئۇلارغا (قىيامەت كۈنى) قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ﴾[1].

زاكاتنىڭ پەرز قىلىنىشىنىڭ سەۋەبلىرى

511. سوئال: زاكات نېمە ئۈچۈن پەرز قىلىنغان ؟

جاۋاب: پېقىرلىق مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى ئۈچۈن بىر نوقساندۇر. پېقىرلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ھەل قىلىپ جەمئىيەتتىكى بارلىق مۇسۇلمانلارنى ئوخشاش پاراۋانلىققا، باراۋەرلىككە ۋە بەختلىك تۇرمۇش تەرزىگە ئىگە قىلىشنىڭ بىردىن- بىر چارىسى مۇسۇلمان بايلىرىنىڭ ئۈستىگە مەلۇم مىقداردا زاكاتنى پەرز قىلىپ بۇيرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن پېقىرلارنىڭ ھاجەتلىرىنى راۋا قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارغا بۇ مۇقەددەس پەرزنى بەلگىلەش ئارقىلىق جەمئىيەتتە ئىجتىمائىي ئادالەتنى بەرپا قىلىشنى مەقسەت قىلغان.

«زاكات- بىر- بىرى بىلەن ياردەملىشىدىغان، بىر- بىرىنى سۆيىدىغان، ئادالەتلىك، شەپقەتلىك بىر جەمئىيەتنى بەرپا قىلىشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ئامىلىدۇر. چۈنكى، زاكات بايلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن جەمئىيەتتىكى پېقىرلارنىڭ ھالى ياخشىلانغانلىقى سەۋەبى بىلەن پېقىرلارنىڭ كۆڭۈللىرىدىكى بايلارغا قارىتا ئۆچمەنلىك، دۈشمەنلىك ۋە كۆرەلمەسلىك تۇيغۇلىرىنى يىگىپ بايلار بىلەن پېقىرلار ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا سۆيگۈ ۋە ھەمكارلىقنى پەيدا قىلىش ۋە دىنىي قېرىنداشلىقنى كۈچەيتىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بەختلىك ھايات سۈرۈشىگە كېپىللىك قىلىدىغان بىر ئېسىل ئىبادەتتۇر»[2].

قۇرئان كەرىم بىزگە راپاھىيەتلىك، پاراۋانلىق بىر ئېسىل جەمئىيەتنى بەرپا قىلىش يولىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەقسىم قىلىشنىڭ ئەڭ يۈكسەك سەۋىيىدىكى مەدەنىي ھەم

(1) بەقەرە سۈرىسى262- ئايەت.

(2) «موسوعة اقصاد الإسلامي» 23- بەت. ئا.مۇنئىم جامال.

ئىلمىي پرىنسىپلىرىنى ئۆگەتكەن. جەمئىيەتتىكى ئىقتىسادىي مۇشكىلاتلارنى ھەل قىلىشتا قۇرئان پرىنسىپلىرى يەر يۈزىدىكى ئەڭ مۇكەممەل پرىنسىپلار ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنىنىڭ ئىقتىساد پرىنسىپى شەخسىي مۈلۈكچىلىك بىلەن كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكى ئوتتۇرىسىدا ئەڭ ئادالەتلىك ۋە ئەڭ مۇناسىپ يولنى تۇتقان.

ئىسلام نەزىرىدە پۇل- مالنىڭ ماھىيىتى

512. سوئال: ئىسلام نەزىرىدە پۇل-مالنىڭ ماھىيىتى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام نەزىرىدە، ئىنسانلار قانچىلىك كۆپ پۇل- مال ئىگىسى بولۇپ كەتسۇن ۋە بۇلارنى قانچىلىك جاپا بىلەن ئىشلەپ تاپقان بولسۇن، ئۇلار قوللىرىدىكى مال- مۈلۈكنىڭ ئەسلى ئىگىلىرى ئەمەستۇر. بەلكى ئۇلار بۇ پۇل-ماللارنى تەسەررۇپ قىلغۇچى ۋە كىللەر، بەس. چۈنكى مال- مۈلۈكنىڭ ئەسلى ئىگىسى ۋە ئاتا قىلغۇچىسى ئاللاھ تائالادۇر! قۇرئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى جاكارلاپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋە يەر ئاستىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر﴾[1].

ئاللاھ تائالا مال- دۇنيانى ئىنسانلارغا ئىككى مەقسەت بىلەن بېرىدۇ: بىرى ئۇلارغا ئېھسان ۋە ئىنئام قىلىش؛ يەنە بىرى، ئۇلارنى بۇ مال- دۇنيا بىلەن سىناش يۈزىسىدىن بېرىدۇ. مال- دۇنيا كىشىلەرنىڭ ئىقتىدارى ۋە كۈچ- قۇۋۋىتىگە كۆرە كېلىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئاتا- ئېھسانىدۇر. ئوخشاش ئىقتىدارغا، ئوخشاش دىپلومغا ئىگە بولۇپ، ئوخشاش ئىشتا ئىشلەيدىغان ئىككى ئادەمنىڭ بىرىنى ئاللاھ تائالانىڭ باي قىلىدىغانلىقى يەنە بىرىنى ئۇنىڭدىن تۆۋەنرەك ياكى پېقىر قىلىدىغانلىقى بىر رېئاللىقتۇر.

ئىسلام نەزىرىدە پۇل- مالنىڭ ۋەزىپىسى

513. سوئال: ئىسلام نەزىرىدە پۇل- مالنىڭ ۋەزىپىسى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام شەرىئىتى بويىچە پۇل-مالنىڭ ۋەزىپىسىنى تۆۋەندىكىدەك3كە قىسقارتىشقا بولىدۇ:

(1) پۇل- مالنى ئىسلام شەرىئىتىدە كۆرسىتىلگەن ۋە بۇيرۇلغان يوللار بىلەن ئۆستۈرۈش.

(2) پۇل- مالنى ئېھتىياجغا قاراپ ئىسراپ قىلماستىن، ھەددىدىن ئاز قىسىۋالماستىن، نورمال دەرىجىدە سەرپ قىلىش.

(3) پۇل- مالنىڭ زاكىتىنى تولۇق ئايرىش ۋە سەدىقە، ياردەم، خەير-ئېھسانغا ئوخشاش ئىختىيارى ياردەم ۋاستىلىرى بىلەن ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ ھاجەتلىرىنى راۋا قىلىش.

---

[1] تاھا سۈرىسى 6- ئايەت.

ئىسلام نەزىرىدە ئىشلەشنىڭ قىممىتى

514. سوئال: ئىسلام نەزىرىدە ئىشلەشنىڭ قانداق قىممىتى بار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارغا ئىشلەشنى پەرز قىلىپ بەلگىلىگەن ۋە ئىشلىگەننىڭ شەنىنى، قەدىر- قىممىتىنى ئالاھىدە يۇقىرى كۆتۈرگەن يېگانە دىندۇر. مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ قۇدرەت تېپىشى ۋە خەلقئارالىق رىقابەتكە دادىل كىرىپ ئۆزىنىڭ يۈكسەك ئورنىنى ساقلاپ قېلىشى يولىدا ئىشلەشنىڭ رولى ئالاھىدە چوڭدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن نەرسىسىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ﴾(1) دەپ كۆرسەتكەن.

خەلقىمىزدىمۇ: «ئىشلىگەن چىشلەيدۇ» دەيدىغان ھېكمەت بار. ھالال رىزىق تېپىش يولىدا ئىشلەش ئىبادەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھالال رىزىق تېپىش يولىدا ئىشلەش جىھادتۇر»(2) دېگەن.

بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «دۇنيالىقىنى دەپ ئاخىرەتلىكىنى ياكى ئاخىرەتلىكىنى دەپ دۇنيالىقىنى تەرك ئەتكەن كىشى سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار ئەمەس. ھەر ئىككىسى ئۈچۈن ئىشلەش كېرەك. چۈنكى دۇنيا ئاخىرەت يولىدىكى بىر قونالغۇدۇر. ئىشلەڭلار، كىشىلەرگە يۈك بولۇۋالماڭلار»(3).

«قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ۋە بۈرۈنقىلارنىڭ ئەسەرلىرى ئىشلەشنىڭ ئىسلام نەزىرىدە قانچىلىك قەدىر- قىممەتكە ئىگە ئىبادەت ئىكەنلىكىنى سۆزلىمەكتە. قۇرئان كەرىمدە «ئىشلەش» دېگەن ئىبارە 359 ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان. ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ئىشلەشكە ۋە شۇ ئارقىلىق تەرەققىي قىلىشقا چاقىرىدۇ. ئىشلەشكە قادىر بولغانلار ئۈچۈن ئىشلەشنى پەرز قىلدى. دېمەك، ئىشلەش ھەقىقىي ئىماننىڭ ئاساسلىرىدىن بىرىدۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپ ئايەتلىرىدە«ئەمەل (يەنى ئىشلەش)»نى ئىمانغا يانداشتۇرۇپ بايان قىلغان»(4).

زاكات بەرمەسلىكنىڭ گۇناھى

515. سوئال: زاكات بەرمەسلىكنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: پۇل- مال ياخشى ئىشلارنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ياردەمچى بولغاندەك، پۇل- مالغا مۇناسىۋەتلىك ھەق- ھوقۇقلارنى تونۇمىغانلىق ۋە

(1) نەجم سۈرىسى 39- ئايەت.

(2) سۇيۇتى رىۋايىتى.

(3) دىلمىي رىۋايىتى.

(4) «مشكلة الفقر» يۇسۇف ئەل قەرداۋىي 26- بەت.

ئادا قىلمىغانلىق ياكى پۇل-مالنى ئىسراپ قىلغانلىق سەۋەبتىن، گاھىدا پۇل-مال كىشىلەرگە بالايىئاپەت ۋە بەختىسىزلىكلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا مال- دۇنيانى ئاتا قىلىش بىلەن بىرگە ئۇنى ياخشى يوللارغا ئىشلىتىشكە ۋە ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ ئۇنىڭدىكى ھەقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىشقا بۇيرىغان. ﴿ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەنمۇ (ئاللاھنىڭ ئېھتىياجلىق بەندىلىرىگە) ياخشىلىق قىلغىن﴾ (1)، ﴿ئۇلارنىڭ (يەنى مۇسۇلمان پۇل ئىگىلىرىنىڭ) پۇل- ماللىرىدا تىلەيدىغان پېقىرغا ۋە تىلىمەيدىغان پېقىرغا بېرىشكە تېگىشلىك بولغان مۇئەييەن ھەق(يەنى زاكات) باردۇر﴾(2).

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرىدە زاكاتنى ئادا قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى تەكىتلىگەن ۋە زاكاتنى بەرمىگۈچىلەرنىڭ ئاخىرەتتە قاتتىق ئازاب- ئوقۇبەتلەرگە دۇچار بولىدىغانلىقىنى جاكارلىغان.

﴿ئاللاھ ئۆز پەزلىدىن بەرگەن نەرسىلەرگە (يەنى پۇل- مالغا) بېخىللىق قىلىدىغانلار بېخىللىقنى ئۆزلىرى ئۈچۈن پايدىلىق دەپ گۇمان قىلمىسۇن، ئەمەلىيەتتە، بۇ ئۇلار ئۈچۈن زىيانلىقتۇر. ئۇلارنىڭ بېخىللىق قىلغان نەرسىسى قىيامەت كۈنىدە ئۇلارنىڭ بوينىغا تاقاق قىلىپ سېلىنىدۇ﴾(3).

بېخىللىقتا ئادەتلەنگەن خەلق نىجات تاپالمايدۇ

بېخىللىقتا ئادەتلەنگەن خەلق مال - دۇنياسىغا بېخىللىق قىلغانلىقتىن، جېنىدىن، نومۇسىدىن، ھەتتا ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. چۈنكى ئادەتتىكى ئېھتىياجلىق تەرەپلەرگە پۇلـ مال سەرپ قىلىشتىن بېخىللىق قىلىشقا ئادەتلىنىپ كەلگەن بىر خەلقنىڭ ۋەتەننى قوغداش يولىدا پۇل ـ مال سەرپ قىلىشى مۇمكىن ئەمەس، ۋەتىنى ئۈچۈن پۇل ـ مېلىغا بېخىللىق قىلغانلارنىڭ ئۇنىڭ يولىدا جېنىنى بېرەلىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇ ـ تارىخنىڭ يەكۈنى.

مىللەتلەر ئۆزئارا ياردەمىسۆيەرلىك بىلەن گۈللەپ ياشنايدۇ

ھەر قانداق بىر مىللەتنىڭ روناق تېپىپ گۈللىنىشى ۋە قەد كۆتۈرۈپ دۇنيا بىلەن پۈتۈنلىشىشىدىكى ئاساسلىق ئامىل شۇ مىللەت خەلقىنىڭ ئۆزئارا قېرىنداشلارچە مېھرىبانلىقى، بىر ـ بىرىنى يۆلەپ قىيىنچىلىقلاردىن قۇتۇلدۇرۇشى ۋە خالىسانە ياردەملىشىشى بولسا كېرەك. ئۆز ئارا ياردەملەشمىگەن، بىر ـ بىرىنى

(1) قەسەس سۈرىسى 77- ئايەت.

(2) مەئارىج سۈرىسى 24- 25- ئايەتلەر.

(3) ئال ئىمران سۈرىسى 180- ئايەت.

قىيىنچىلىقلاردىن قۇتقۇزمىغان بىر مىللەتنى باشقىلارنىڭ ياردەم قىلىپ يۆلىشى ۋە موھتاجلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر بايلىرىمىز زاكاتلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ، يوقسۇللارغا خالىسانە ياردەم قىلىدىغان، ئوقۇيالمىغان باللىرىنى ئوقۇتۇپ، ھەرخىل ماددىي قىيىنچىلىقلىرىنى تەڭ كۆتۈرىدىغان بولسا ئىدى، بىز ئەلۋەتتە بەختلىك بىر مىللەت بولار ئىدۇق.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان پۇل- مالنىڭ زاكىتىنى بەرمىگەن كىشىگە قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ مال- دۇنيالىرى ئىككى كۆزىنىڭ ئۈستىدە قورقۇنۇشلۇق قارا مېڭى بولغان ھەيۋەتلىك بىر ئىلانغا ئايلىنىپ كېلىپ، ئۇنىڭ بوينىغا يۆگىشىدۇ ۋە ئۇنىڭغا:"مەن سېنىڭ دۇنيادا يىغقان مال- دۇنيايىڭ" دەيدۇ»(1).

زاكات پەرز بولىدىغان كىشىلەر ۋە زاكات ئۆلچىمى

516. سوئال: قانداق كىشىلەرگە زاكات پەرز بولىدۇ؟

جاۋاب: زاكات تۆۋەندىكى شەرتلەرگە توشقان كىشىلەرگە پەرز بولىدۇ:

(1) مۇسۇلمان بولۇشى.

(2) بالاغەتكە يەتكەن بولۇشى.

(3) ئەقىل- ھوشى جايىدا بولۇشى.

(4) پۇل – مېلى زاكات بېرىش مىقدارىغا يەتكەن بولىشى.

(5) پۇل- مالغا ئىگە بولغىنىغا بىر يىل توشۇشى.

(6) قەرزدار بولماسلىقى. (ئەگەر ئۆزىنىڭ زاكات كەلگۈدەك پۇل-مېلى بار تۇرۇپ، تىجارەت قىلىش مەقسىتىدە قەرز ئالغان بولسا، ئۆزىنىڭ ئىگىدارچىلىقى بولغان پۇلدىن زاكات بېرىدۇ).

517. سوئال: پۇل – مالنىڭ زاكات مىقدارىغا يېتىش ئۆلچىمى نېمە؟

جاۋاب: پۇل – مالنىڭ زاكات بېرىش مىقدارىغا يېتىش ئۆلچىمى 85 گرام ئالتۇن ياكى ئۇنىڭ خەلق پۇلىدىكى قىممىتىدۇر، يەنى بىراۋ ئۆزىنىڭ ۋە ئائىلىسىنىڭ ئېھتىياجلىرىدىن تاشقىرى ئەڭ ئاز دېگەندە 85 گرام ئالتۇن كەلگىدەك پۇل – مالغا ئىگە بولغان بولسا، ئۇ كىشىنىڭ زاكات ئايرىشى پەرزدۇر.

---

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

زاكات كېلىدىغان ماللار

518. سوئال: زاكات كېلىدىغان ماللار قايسىلار؟
جاۋاب: زاكات كېلىدىغان ماللار تۆۋەندىكىلەر:
(1) نەق پۇل
(2) تىجارەتماللىرى
(3) ئاشلىق، مېۋە ۋە كۆكتاتلار
(4) چارۋا ماللىرى
(5) يەر ئاستى بايلىقلىرى
(6) دېڭىز بايلىقلىرى
(7) شىركەت ھەسسىدارلىقى.

نەق پۇلنىڭ زاكىتى

519. سوئال: نەق پۇلدىن قانچىلىك زاكات بېرىلىدۇ؟
جاۋاب: ئالتۇن، كۈمۈش، يۈەن، تەڭگە، سوم، رىيال، دوللار ۋە باشقىمۇ خەلق پۇللىرىنىڭ زاكات مىقدارى 2.5% (يۈزدىن ئىككى يېرىم پىرسەنت)تۇر. يەنى نورمال ئائىلە ئېھتىياجىنىڭ سىرتىدا 21 ئېيارلىق ئالتۇندىن 85 گرام ئالتۇن ياكى 595 گرام كۈمۈشى ياكى بۇنىڭ قىممىتىدە نەق پۇلى بولغان كىشىنىڭ قولىدىكىلەرنىڭ ئومۇمىسىدىن % 2.5 نى زاكاتقا بېرىشى پەرزدۇر.

تىجارەت ماللىرىنىڭ زاكىتى

520. سوئال: تىجارەت ماللىرى دېگەن قانداق مال؟
جاۋاب: تىجارەت ماللىرى- تىجارەت ۋە باشقا ھەر قانداق بىر قانۇنلۇق يول بىلەن ئۆستۈرۈش ئۈچۈن تەييارلىغان ماللار دېمەكتۇر.
521. سوئال: تىجارەت ماللىرىدىن قانچىلىك زاكات بېرىلىدۇ؟
جاۋاب: تىجارەت ماللىرىنى نەق پۇلغا سۇندۇرۇپ، ئومۇمىي پۇل مىقدارىدىن 2.5% ى زاكاتقا بېرىلىدۇ.

چارۋا ماللىرىنىڭ زاكىتى

522. سوئال: چارۋا ماللىرى قايسى ماللار؟
جاۋاب: چارۋا ماللىرىدىن تۆگە، ئات، كالا، قوي ۋە ئۆچكە قاتارلىق گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
523. سوئال: چارۋا ماللىرىغا زاكات كېلىشىنىڭ شەرتى نېمە؟
جاۋاب: تۆۋەندىكى 3 شەرت بىلەن چارۋا ماللىرىغا زاكات كېلىدۇ.
(1) يىلنىڭ ھەممىسىدە ياكى ئۇنىڭ كۆپرەكىدە يايلاقلارغا قويۇپ بېرىپ بېقىلغان

بولۇشى.

(2) ئىگىسىنىڭ مۈلكىگە ئۆتكىنىگە تولۇق بىر يىل توشقان بولۇشى.

(3) زاكاتىنىڭ پەرز بولۇشى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئۆلچەمگە يەتكەن بولۇشى.

524. سوئال: تۆگىنىڭ زاكات ئۆلچىمى ۋە مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: سانى بەشكە يەتمىگەن تۆگىگە زاكات كەلمەيدۇ. تۆگىنىڭ سانى بەشكە يەتكەندە، ئۇنىڭدىن بىر قوي، ئونغا يەتكەندە ئىككى قوي زاكات بېرىلىدۇ. بەشتىن يىگىرمىگىچە ھەر بىر بەش تۆگە ئۈچۈن بىردىن قوي زاكات بېرىلىدۇ. تۆگىنىڭ سانى 25 تىن ئاشقاندىن كېيىن ئەھۋال باشقىچە بولىدۇ.

525. سوئال: كالىنىڭ زاكات ئۆلچىمى ۋە مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: كالا سانى 30 غا يەتمىگىچىلىك زاكات كەلمەيدۇ. كالا سانى 30غا يەتسە، ئۇلاردىن 2 ياشلىق كالىدىن بىر كالا زاكات بېرىلىدۇ.

526. سوئال: قوينىڭ زاكات ئۆلچىمى مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: سانى40قا يەتمىگەن قويلارغا زاكات كەلمەيدۇ. قويلار سانى 40 قا يەتسە، ئۇلاردىن بىر قوي زاكات بېرىلىدۇ. 40 تىن 120 گىچىلىك ئەھۋال شۇنداق بولىدۇ.

527. سوئال: ئۆيدە بېقىلغان ياكى بوداپ سېتىش ئۈچۈن تۇتۇلغان چارۋا ماللىرىنىڭ زاكىتى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: مۇنداق چارۋا ماللىرىنىڭ زاكىتى نەق پۇل ھېسابىدا بېرىلىدۇ. يەنى ماللارنى نەق پۇلغا سۇندۇرۇپ، ئۇنىڭدىن %2.5 ى زاكاتقا بېرىلىدۇ.

ئاشلىق ۋە زىرائەتلەرنىڭ زاكىتى

528. سوئال: ئاشلىق، مېۋە ۋە كۆكتاتلاردىن قانداق زاكات بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: ئاشلىق، مېۋە ۋە كۆكتاتلار يامغۇر سۈيى بىلەنلا سۇغۇرۇلۇپ يېتىشكەن بولسا، ئۇنىڭدىن %10ى، ئەگەر ئادەم كۈچى بىلەن سۇغۇرۇلغان بولسا، ئۇنىڭدىن %5ى، ئەگەر ھەم يامغۇر سۈيى، ھەم ئادەم كۈچى ھەر ئىككىلىسى بىلەن سۇغۇرۇلغان بولسا، ئۇنىڭدىن %7.5ى زاكات بېرىلىدۇ.

يەر ئاستى بايلىقلىرىنىڭ زاكىتى

529. سوئال: يەر ئاستى بايلىقلىرىدىن قانچىلىك زاكات بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، تۆمۈر، ياقۇت، مارجان، قاشتېشى، مەرۋايىت، قىممەتلىك تاش ۋە نېفىتكە ئوخشىغان يەر ئاستى بايلىقلىرىدىن – ئۆزىنىڭ ئىگىدارچىلىقى ئاستىدىكى جايدىن تېپىلمىغان بولۇشى شەرتى بىلەن - %20ى (بەشتىن بىرى) زاكات بېرىلىدۇ.

530. سوئال: ئۆزىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى يەردىن تېپىلغان يەر ئاستى بايلىقىنىڭ زاكات مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: بىراۋ ئۆز ھويلىسىدىن ياكى ئۆزىگە ئائىت بولغان جايدىن بايلىق تاپقان ياكى قازغان بولسا، ئۇنىڭدىن ھامان زاكات بېرىش كېرەك ئەمەس. چۈنكى زېمىن ئۇنىڭ ئۆزىگە ئائىت بولغانلىقتىن ئۇنىڭدىن چىققان بايلىقلارمۇ ئۆزىنىڭ مۈلكى ھېسابلىنىدۇ. بۇ بايلىققا ئىگە بولغىنىدىن تولۇق بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، نەق پۇل زاكىتىنىڭ مىقدارى بويىچە، 2.5% نى زاكاتقا بېرىدۇ.

531. سوئال: دېڭىز بايلىقلىرىدىن قانچىلىك زاكات بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: دېڭىزدىن بېلىق ۋە باشقىلارغا ئوخشاش دېڭىز ھايۋانلىرىنى تۇتۇپ سېتىشنى كەسىپ قىلغان كىشىلەر بۇ كەسىپ بىلەن تاپقان پۇللىرى زاكات بېرىش مىقدارىغا يەتسە، ئۇنىڭدىن 2.5% نى زاكات بېرىدۇ.

شىركەت ھەسسىدارلىقىنىڭ زاكىتى

532. سوئال: شىركەت ھەسسىدارلىقىدىن قانچىلىك زاكات بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: ھەر قانداق بىر شىركەتكە ھەسسىدار بولۇپ ئۇنىڭغا پاي سالغان كىشىنىڭ يىل ئاخىرىدىكى نەق پۇلىنىڭ ھېسابى بويىچە 2.5% زاكات بېرىشى پەرزدۇر.

زاكات كەلمەيدىغا نەرسىلەر

533. سوئال: زاكات كەلمەيدىغان نەرسىلەر قايسىلار؟

جاۋاب: تۆۋەندىكى نەرسىلەرگە زاكات كەلمەيدۇ:

(1) كىشىنىڭ ئۆزى ياكى بالىلىرى ئولتۇرىۋاتقان ئۆيلىرى.

(2) ئۆزى ياكى بالىلىرى ئىشلىتىۋاتقان ئۆي ئەشيالىرى.

(3) كىيىلگەن كىيىم ـ كېچەكلەر.

(4) ئائىلىنىڭ يېيىش ئۈچۈن توپلىغان ئوزۇقلىرى.

(5) ئۆزى ياكى بالىلىرى ئىشلىتىۋاتقان ئاپتوموبىللار.

(6) كىشىنىڭ ئۆز كەسپى ئۈچۈن ئىشلىتىلىۋاتقان سايمانلىرى، ئەشيالىرى، ۋە ماتېرىياللىرى.

(7) زىننەت ئۈچۈن ۋە ئاياللارنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن تۇتۇلغان ھەر قانداق نەرسىلەرگە زاكات كەلمەيدۇ. ئەمما نەق پۇل ئورنىدا ساقلانغان ئالتۇن، كۈمۈشكە، قاشتېشىغا ۋە شۇنداقلا پۇلغا يارايدىغان، ئېھتىياج سىرتىدىكى ھەرقانداق قىممەتلىك نەرسىگە زاكات كېلىدۇ.

زاكات بېرىشنىڭ ۋاقتى

534. سوئال: زاكات قاچان بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: ئائىلىنىڭ نورمال ئېھتىياجىدىن تاشقىرى زاكات بېرىش مىقدارىغا يەتكەن پۇل- مالغا ئىگە بولغان كىشىنىڭ ئۇنىڭغا ئىگە بولغىنىغا تولۇق بىر يىل تولۇشى بىلەن

ئۇنىڭ زاكىتىنى كېچىكتۈرمەستىن ھامان ئادا قىلىشى پەرزدۇر.

زاكات بېرىلىدىغانلار

535. سوئال: زاكات كىملەرگە بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: زاكات تۆۋەندىكى 8 تۈرلۈك شەخسنىڭ قايسىسىبىرىگە بېرىش بىلەن ئادا تاپىدۇ:

(1) پېقىرلارغا،

(2) مىسكىنلەر (ھېچ نەرسىسى يوق كىشىلەر)گە،

(3) قەرزدارلارغا،

(4) ئاللاھنىڭ يولىدىكى مۇجاھىدلارغا ۋە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقانلارغا،

(5) يولدا قالغان پۇلسىز مۇساپىرلارغا،

(6) زاكات توپلاشقا مەسئۇل بولغان زاكات خادىملىرىغا،

(7) قۇللارنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن،

(8) كۆڭۈللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا بېرىلىدۇ.

يۇقىرىقىلار قۇرئان كەرىمنىڭ ئايىتى بىلەن بەلگىلەنگەن بولۇپ، ھازىرقى زاماندا قۇل بولمىغانلىقى ۋە كۆڭۈللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا ھاجەت قالمىغانلىقى سەۋەبلىك، بۇ ئىككى تۈرلۈك شەخس زاكات ئالىدىغانلار قاتارىدىن سانالمايدۇ.

زاكات بېرىلمەيدىغانلار

536. سوئال: زاكات كىملەرگە بېرىلمەيدۇ؟

جاۋاب: زاكات تۆۋەندىكى 5 خىل شەخسكە بېرىلمەيدۇ:

(1) بايلارغا،

(2) كۇففارلارغا،

(3) زاكات بەرگۈچىنىڭ ئاتا- ئانىلىرىغا، بوۋا، موملىرىغا،

(4) زاكات بەرگۈچىنىڭ بالىلىرىغا، نەۋرىلىرىگە، چەۋرىلىرىگە،

(5) زاكات بەرگۈچىنىڭ جورىسىغا بېرىلمەيدۇ. يەنى ئەرنىڭ ئايالىغا، ئايالىنىڭ ئېرىگە زاكات بېرىشى دۇرۇس ئەمەس. بەرگەندىمۇ ئادا تاپمايدۇ.

537. سوئال: زاكات بەرگۈچىنىڭ زاكاتنى ئالغۇچىغا«بۇ- زاكات» دەپ ئېيتىشى شەرتمۇ؟

جاۋاب: زاكات بەرگۈچىنىڭ زاكاتنى بەرگەن ۋاقتىدا، ئۇنى ئالغۇچىغا«بۇ- زاكات» دەپ بىلدۈرۈشى شەرت ئەمەس، بەلكى كۆڭلىدە زاكاتنى نىيەت قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنى ھەدىيە ياكى ياردەم نامى بىلەن ئاتاپ بەرسىمۇ زاكات ئادا تاپىدۇ.

538. سوئال: بىراۋنى پېقىر دەپ ئويلاپ زاكاتنى ئۇنىڭغا بېرىپ بولغاندىن كېيىن،

ئۇنىڭ پېقىر ئەمەسلىكى ئوتتۇرىغا چىقسا، ئۇنىڭغا بېرىلگەن زاكات ئادا تاپامدۇ؟

جاۋاب: زاكاتنى بېرىشتە راستىنلا ئېھتىياجلىق بولغانلارنى تېپىپ بېرىش زۆرۈردۇر. چۈنكى قۇرئان كەرىمدە زاكات بېرىشكە بۇيرىغان ئايەتتىكى ﴿**وآتوا الزكاة**﴾ دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى پۈتۈن تەپسىرشۇناسلارنىڭ ئىتتىپاقى بويىچە: «زاكاتنى بېرىڭلار» دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى «زاكاتنى ھەقلىق بولغانلارغا تەككۈزۈڭلار» دېگەنلىكتۇر. ئەمما زاكات بەرگۈچى زاكىتىنى ھەقلىق كىشىلەرگە تەككۈزۈش يولىدا كۈچ سەرپ قىلغاندىن كېيىن، بىراۋنى پېقىر دەپ ئويلاپ زاكاتنى ئۇنىڭغا بېرىپ بولغاندىن كېيىن، زاكات ئالغۇچىنىڭ پېقىر ئەمەسلىكى ئوتتۇرىغا چىقسا، زاكاتنى بەرگۈچىنىڭ ئۇنى بەرگەن ۋاقىتتىكى ئۇنى پېقىر دەپ بىلگەن ئېتىقادى ئېتىبارى بىلەن ئۇنىڭ بەرگەن بۇ زاكىتى ئادا تاپىدۇ.

زاكاتقا مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋابلار

539. سوئال: قەرزنى زاكاتقا ھېسابلاشقا بولامدۇ؟
جاۋاب: بىراۋ باشقا بىرىگە قەرز بېرىپ تۇرغان بولۇپ، قەرزنى ئالغۇچىنىڭ پېقىرلىقى سەۋەبلىك ئۇنى تۆلىيەلمىگەن بولسا، بۇ قەرزنى قەرز ئىگىسى شۇ كىشىگە زاكاتقا ھېسابلاپ بېرىۋەتسە بولىدۇ، زاكات ئادا تاپىدۇ. لېكىن بۇ ئىشتا، قەرز ئالغان كىشىنىڭ قەرزنىڭ زاكاتقا ئايلانغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنى قوبۇل قىلىشى شەرتتۇر.
540. سوئال: بالاغەت يېشىغا يەتمىگەن كىچىك بالىلارغا زاكات بېرىشكە بولامدۇ؟
جاۋاب: ئاتا-ئانىسى پېقىر بولغان كىچىك بالىلارغا ئۇلار بالاغەت يېشىغا يەتمىگەن بولسىمۇ زاكات بېرىش جائىزدۇر.
541. سوئال: بايلىقى بار يېتىمگە زاكات بېرىشكە بولامدۇ؟
جاۋاب: يېتىم بالا ئەگەر باي بولسا، ئۇنىڭغا زاكات بېرىشكە بولمايدۇ.
542. سوئال: بىر ياكى ئىككى يىللىق زاكاتنى ئالدىن بېرىش جائىزمۇ؟
جاۋاب: بىر ياكى ئىككى ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كۆپرەك يىلنىڭ زاكىتىنى ئالدىن بېرىشكە بولىدۇ. چۈنكى بۇ ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغانلىقتىن سانىلىپ ئۇنىڭ ساۋابى ئارتۇق بولىدۇ.
543. سوئال: بانكىنىڭ چەكلىرى ۋە كارتىلىرى (كارتۇچكىلىرى)غىمۇ نەق پۇلغا ئوخشاش زاكات كېلەمدۇ؟
جاۋاب: بانكىدىن نەق پۇلنىڭ بەدىلىگە بېرىلگەن چەكلەر ۋە كارتىشكىلارغا ئەلۋەتتە زاكات كېلىدۇ. چۈنكى ئۇلار نەق پۇلغا ئوخشاشتۇر. بۇلارنىڭ زاكىتى خەلق پۇلىدىن بېرىلىدۇ.
544. سوئال: بانكىنىڭ ئۆسۈمىنى زاكاتقا ھېسابلاپ بېرىشكە بولامدۇ؟
جاۋاب: بانكىنىڭ ئۆسۈمى ھارام پۇل. مۇنداق ھارام پۇلنى ئۆزى ئىشلىتىشكە ھالال بولمىغان يەردە، ئۇنى باشقىلارغا زاكاتقا ھېسابلاپ بېرىشكە قەتئىي بولمايدۇ. چۈنكى بانكىنىڭ ئۆسۈمى ئۇنىڭ ئىگىسى ئۈچۈن ھارام. ئۇنى ئىشلىتەلمەيدۇ. ئەمما ئۇنى زاكات ياكى سەدىقە ئورنىدا ئەمەس، پەقەت ھارامدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن پېقىرلارغا بەرسە، ئۇنى ئالغۇچىلارغا ھالال بولىدۇ، بەرگۈچىمۇ ھارامدىن قۇتۇلغان بولىدۇ.
545. سوئال: زاكات پۇلى بېرىشتىن بۇرۇن ھالاك بولسا قانداق قىلىش كېرەك؟
جاۋاب: زاكات ئۈچۈن ئايرىغان پۇلنى ھەقلىق بولغانلارغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن، بۇ پۇل قايسىبىر سەۋەب بىلەن ھالاك بولۇپ كەتكەن بولسا، بۇ ھالەتتە زاكات قايتا بېرىلىدۇ. چۈنكى بېرىدىغان زاكاتنى ئايرىغانلىق زاكاتنى ئادا قىلغانغا ياتمايدۇ. زاكات پەقەت بېرىش بىلەنلا ئادا تاپىدۇ.
546. سوئال: ئاتا- ئانىسى باي بولسىمۇ ئۆزى مۇھتاجلىقتا قالغان كىشىگە زاكات بېرىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: ئاتا- ئانىسى باي بولسىمۇ، پەرزەنتلىرى ئۇلارنىڭ بايلىقىدىن مەھرۇم بولغان ياكى پايدىلىنالمىغان سەۋەبتىن پېقىرلىقتا قالغان بولسا، بۇ پەرزەنتلەرگە زاكات بېرىشكە بولىدۇ.

547. سوئال: بالىلىرى باي بولسىمۇ ئۆزلىرى مۇھتاجلىقتا قالغانلارغا زاكات بەرسە بولامدۇ؟

جاۋاب: بالىلىرى باي بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ياردىمىگە ئېرىشەلمىگەن ۋە پېقىرلىقتا ياشايدىغان ئاتا-ئانىغا زاكات بېرىشكە بولىدۇ.

548. سوئال: زاكات ئالغۇچىنىڭ تەقۋا، دىيانەتلىك كىشىلەردىن بولىشى شەرتمۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ۋە ئېھتىياج ئىگىسى بولغان كىشىگە زاكات بېرىلىدۇ. ئۇنىڭ تەقۋا ياكى پاسىق بولۇشى سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ زاكات ئالغان پۇلنى هاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، نەشە چېكىشكە ئوخشاش هارام ئىشلارغا خەجلەيدىغانلىقىنى ئېنىق بىلگەن كىشىنىڭ ئۇنىڭغا زاكات بېرىشى قەتئىي توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇنداق قىلىش گۇناهقا ياردەم قىلغانلىق بولىدۇ.

549. سوئال: قىمارۋاز بىلەن هاراقكەشنىڭ ئائىلىسىگە زاكات بېرىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: تاپقان پۇلىنى قىمارغا ياكى هاراققا خەجلەيدىغان كىشىنىڭ ئائىلىسى ئەگەر پېقىر بولسا، پەرزەنتلىرى مۇھتاجلىقتا قالغان بولسا، زاكاتنى بالىلارنىڭ ئاتىسىغا ئەمەس، ئانىسىغا بېرىش ياكى نەق پۇل بەرمەستىن، زاكات بەرمەكچى بولغان پۇلغا ئائىلىنىڭ گۆش، ماي، ئۇن، گۈرۈچ، شېكەرگە ئوخشىغان ئېھتىياجلىق نەرسە كېرەكلىرىنى ئېلىپ بېرىشكە بولىدۇ.

550. سوئال: ئىسلامدا زاكاتتىن باشقىمۇ ياردەم ۋاستىلىرى بارمۇ؟

جاۋاب: زاكاتتىن باشقىمۇ ياردەم ۋاستىلىرى كۆپتۇر. سەدىقە، ياردەم، سىلە-رەھىم، خەير-ئېهسان ۋە باشقىمۇ ئاتالغۇلار ئاستىدا بۇيرۇلغان ياردەم ۋاستىلىرى ئۇنىڭ مىسالىدۇر.

551. سوئال: تىجارەت ماللىرىنىڭ زاكىتى ئۈچۈن بۇ ماللارنىڭ ئۆزىدىن بېرىش كېرەكمۇ ياكى قىممىتىنىمۇ؟

جاۋاب: تىجارەت ماللىرىدىن زاكات بەرگۈچى ماللىرىنىڭ ئۆز جىنسىدىن بېرىش ياكى ئۇلارنىڭ قىممىتىنى بېرىش ئىختىيارىغا ئىگىدۇر. مەسىلەن: ئۇن، ماي، گۈرۈچ، شېكەر، تۇز ۋە باشقىمۇ يېمەكلىك ماددىلىرىنى، كىيىم- كېچەك، رەخت- ماتېرىيال قاتارلىق بۇيۇملارنى ساتىدىغان كىشى پېقىرلارنىڭ ئېهتىياجىغا قاراپ ئۇلارغا بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن ياكى بەزىسىدىن بەرسىمۇ بولىدۇ ياكى بۇلارنىڭ خەلق پۇلىدىكى قىممىتىنى بەرسىمۇ بولىدۇ. مۇھىم بولغىنى ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ هاجەتلىرىنى راۋا قىلىشتۇر. ئەمما نەق پۇل بېرىش ئەڭ ئەۋزەل بولسا كېرەك.

552. سوئال: قانداق تۇغقانلارغا زاكات بېرىشكە بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاتا- ئانىسىغا، بوۋا- مومىلىرىغا، بالىلىرىغا، نەۋرىلىرىگە، چەۋرىلىرىگە، ئەر- خوتۇنلار بىر- بىرىگە زاكات بېرىشكە بولمايدۇ. چۈنكى

بۇلارغا بېرىلگەن زاكات قوبۇل بولمايدۇ. ئۇلاردىن باشقا، قېرىنداشلىرىغا، تاغا ئاكا، تاغا ئاچىلىرىغا ۋە باشقىمۇ تۇغقانلىرىغا. ئەگەر ئۇلار پېقىر بولسا – زاكات بېرىش جائىزدۇر. ئۆزىنىڭ پېقىر تۇغقانلىرىغا زاكات بېرىش ھەم زاكات ھەم سىلە – رەھىم ھېسابلىنىپ ساۋابى كۆپ بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ماۋزۇدا: «پېقىرلارغا بېرىلگەن زاكاتتا زاكاتنىڭ ساۋابى بولىدۇ، پېقىر تۇغقانلارغا بېرىلگەن زاكاتتا ھەم زاكاتنىڭ ھەم سىلە- رەھىمنىڭ ساۋابى باردۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

553. سوئال: پۇل- مالنىڭ زاكىتىنى ۋاقتىدىن كېچىكتۈرۈشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: زاكاتنىڭ پەرز بولۇشى ئۈچۈن يېتەرلىك مىقداردا پۇل- مالغا ئىگە بولغانغا ھىجرىيە ھېسابىدا تولۇق بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ زاكىتىنى ئادا قىلىش پەرز بولۇپ بەلگىلىنىدۇ ۋە ھامان ئۇنى ئادا قىلىش لازىم كېلىدۇ. چۈنكى، خۇددى نامازنىڭ ۋاقتى كىرگەن ھامان نامازنى ئادا قىلىش پەرز بولغاندەك، زاكاتنىمۇ شەرتلىرى تولۇقلىنىپ ئادا قىلىش ۋاقتى كەلگەن ھامان كېچىكتۈرمەستىن ئادا قىلىش پەرزدۇر.

زاكاتنى ئۆزۈرسىز كېچىكتۈرگەن ئادەم گۇناھكار بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زاكاتنى ۋاقتىدا ئادا قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئىپادىلەپ: «مالغا ئارىلاشقان زاكات ئۇ مالنى ھالاك قىلماي قالمايدۇ»(2) دەپ كۆرسەتكەن. يەنى زاكىتىنى بەرمىگەن پۇل-مال بەرىكەتتىن مەھرۇم بولغانلىقتىن، تېزلا تۈزۈپ كېتىدۇ ياكى ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغانلىقتىن بىرەر بالايىئاپەت بىلەن ھالاك بولىدۇ، دېگەنلىكتۇر.

---

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) بۇخارىي رىۋايىتى.

روزا ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

554. سوئال: روزا دېگەن نېمە؟

جاۋاب: روزا سۆزىنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى - ئۆزىنى بىر نەرسىدىن توسۇش دېگەنلىك بولۇپ، ئىسلام ئىستىلاھىدا تاڭ يۇرۇغاندىن باشلاپ قۇياش پاتقانغا قەدەر، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش نىيىتى بىلەن يېمەك- ئىچمەك ۋە جىنسىي ئالاقىدىن ئۆزىنى توسۇش دېگەنلىكتۇر.

555. سوئال: روزا قانداق ئىبادەت؟

جاۋاب: رامىزان ئېيىدا بىر ئاي روزا تۇتۇش ئىسلامدىكى 5 چوڭ ئاساسلىق پەرزدىن بىرى ۋە تەربىيە خاراكتېرلىك ئىبادەتتۇر.

556. سوئال: رامىزان روزىسى قاچان پەرز بولغان؟

جاۋاب: رامىزان روزىسى ھىجرىيىنىڭ 2-يىلى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە پەرز قىلىنغان(1).

روزا تۇتۇشى پەرز بولغانلار

557. سوئال: روزا كىملەرگە پەرز بولىدۇ؟

جاۋاب: يىلدا بىر ئاي رامىزان روزىسىنى تۇتۇش ھەرقانداق مۇسۇلمان، ئاقىل، بالىغ ۋە روزا تۇتۇشقا تاقىتى يېتىدىغان كىشى ئۈچۈن پەرزدۇر.

روزىنى بۇزىدىغان ئامىللار

558. سوئال: روزىنى بۇزىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: روزىنى بۇزىدىغان ئامىللار روزىنى بۇزۇش بىلەن بىرگە قازا ۋە كاپارەتنى لازىم قىلىدىغان ئامىللار، يەنە بىرى روزىنى بۇزۇش بىلەن بىرگە قازانىلا لازىم قىلىدىغان ئامىللار، دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

559. سوئال: روزىنى بۇزۇش بىلەن بىرگە قازا بىلەن كاپارەتنى لازىم قىلىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: روزا تۇتقان كىشىنىڭ رامىزان كۈندۈزىدە قەستەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى، يېيىشى، ئىچىشى ئۇنىڭ روزىسىنى بۇزىدۇ ۋە قازا بىلەن كاپارەتنى لازىم قىلىدۇ.

روزىنىڭ كاپارىتى

560. سوئال: كاپارەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: كاپارەت- ماددىي جازا دېگەنلىكتۇر.

---

(1) ئىمام نەۋەۋىنىڭ«مەجمۇئە»ناملىق ئەسىرى،6- توم250- بەتتىن.

561. سوئال: بۇزۇلۇشىدا روزىنىڭ كاپارىتى قانداق ئادا قىلىنىدۇ؟
جاۋاب: 1كۈن قازا، 60 كۈن كاپارەت بولۇپ، ئارقا - ئارقىدىن 61 كۈن روزا تۇتۇش، ئۇنى قىلالمىسا، يوقسۇللاردىن 60 كىشىگە بىر ۋاخ تاماق بېرىش ياكى 60 كىشىنىڭ ھەر بىرىگە رامىزاندىكى فىتىر سەدىقىسىنىڭ مىقدارىدا نەق پۇل بېرىش بىلەن ئادا تاپىدۇ.

روزىنىڭ قازاسى

562. سوئال: قازا دېگەن نېمە؟
جاۋاب: قازا- ۋاقتىدا ئادا قىلالمىغان ئىبادەتلەرنى باشقا بىر ۋاقىتتا ئادا قىلىش دېمەكتۇر.
563. سوئال: روزىنى بۇزۇپ قازاسىلا كېلىدىغان ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: روزىنى بۇزۇپ قازاسىلا كېلىدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) قۇم، تۇپراق ۋە كۆپ مىقداردىكى تۇزغا ئوخشاش ئادەتتە يېيىلمەيدىغان نەرسىلەرنىڭ گالدىن ئۆتۈپ كېتىشى.
(2) قەستەن قۇسۇش. ئەمما ئىختىيارسىز ھالدا قۇسقان كىشىنىڭ روزىسى بۇزۇلمايدۇ.
(3) ئىپتارنىڭ ۋاقتى كەلگەنلىكىنى گۇمان قىلىپ، ئېغىزىنى كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن ئېچىۋېتىش ياكى تاڭ يورۇمىدى دېگەن گۇمان بىلەن تاڭ يورۇپ بولغاندىن كېيىنمۇ يېيىشكە داۋام قىلىش.
(4) ئۆزىدىن قەستەن ئىسپېرما چىقىرىش.
(5) باشقا بىرىنىڭ زورلىشى بىلەن روزىسىنى بۇزۇش.
(6) بۇرۇنغا ياكى قۇلاققا دورا تېمىتىش، تومۇرغا قۇۋۋەت ئوكۇللىرىنى سالدۇرۇش. (ئەمما داۋالىنىش مەقسىتى بىلەن بەدەننىڭ قايسىبىر يېرىگە سېلىنىغان نورمال ئوكۇللار روزىنى بۇزمايدۇ).
(7) ئىختىيارسىز ھالدا گالدىن قار، يامغۇر ياكى سۇنىڭ ئۆتۈپ كېتىشى.
564. سوئال: روزىدا ئېسىدە يوق بىر نەرسە يەپ - ئىچىپ قويسا روزا بۇزۇلامدۇ؟
جاۋاب: روزا تۇتقان كىشى ئېسىدە يوق ھالدا بىرنەرسە يەپ سالسا ياكى ئىچىپ سالسا، ئېسىگە كەلگەن ھامان توختىتىۋالسا، ئۇنىڭ روزىسى بۇزۇلمايدۇ. ئەمما بەربىر بۇزۇلدىغۇ دېگەن ئېتىقاد بىلەن يېيىشكە داۋام قىلسا بۇزۇلىدۇ.

روزىنىڭ تۈرلىرى

565. سوئال: دىنىمىزدا قانچە تۈرلۈك روزا بار؟
جاۋاب: دىنىمىزدا 6 تۈرلۈك روزا بولۇپ، ئۇلار: پەرز، ۋاجىب، سۈننەت، مۇستەھەب، ھارام، مەكرۇھ ۋە نەپلە روزىلاردۇر.
566. سوئال: پەرز روزىلار قايسىلار؟

جاۋاب: پەرز روزىلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) رامىزان ئېيىنىڭ روزىسى.
(2) كاپارەتنىڭ روزىسى.
(3) رامىزاندا تۇتالمىغان روزىلارنىڭ قازاسى.
567. سوئال: ۋاجىب روزىلار قايسىلار؟
جاۋاب: ۋاجىب روزىلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) تۇتۇپ بۇزىۋەتكەن سۈننەت ياكى مۇستەھەب روزىلارنىڭ قازاسى.
(2) تۇتىمەن دەپ ئاتىۋاتقانلىق سەۋەبى بىلەن ئۈستىگە يۈكلەنگەن روزا.
568. سوئال: سۈننەت بولغان روزىلار قايسىلار؟
جاۋاب: سۈننەت بولغان روزىلار ئۈچ بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) قەمەرىيە ئايلىرىدىن مۇھەررەم (1-) ئاينىڭ 9- ۋە 10 – كۈنلىرى ياكى 10- ۋە 11- كۈنلىرى روزا تۇتۇش،
(2) ھەج پائالىيىتىدە بولمىغانلارنىڭ ئەرەپات كۈنىدە بىر كۈن روزا تۇتۇشى.
(3) شەۋۋال ئايدىن 6 كۈن روزا تۇتۇش.
569. سوئال: مۇستەھەب روزىلار قايسىلار؟
جاۋاب: مۇستەھەب روزىلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) دۈشەنبە ۋە پەيشەنبە كۈنلىرىدە،
(2) قەمەرىيە ئايلىرىدىن ھەر ئاينىڭ 13-14-15- كۈنلىرىدە،
(4) شەبان ئېيىدا خالىغانچە روزا تۇتۇش مۇستەھەبتۇر.
570. سوئال: قايسى كۈنلەردە روزا تۇتۇش ھارام بولىدۇ؟
جاۋاب: تۆۋەندىكى كۈنلەردە روزا تۇتۇش ھارام بولىدۇ:
(1) روزا ھېيتىنىڭ بىرىنچى كۈنى،
(2) قۇربان ھېيتىنىڭ بىرىنچى كۈنىدىن 4- كۈنىگىچىلىك بولغان ھېيت كۈنلىرىدە روزا تۇتۇش ھارامدۇر. چۈنكى مۇسۇلمانلار بۇ بايرام كۈنلىرىدە روزا تۇتماستىن، ئاغزىنى ئوچۇق قويۇپ ھېيت قىلىشقا بۇيرۇلغان.
571. سوئال: قايسى كۈنلەردە روزا تۇتۇش مەكرۇھ بولىدۇ؟
جاۋاب: تۆۋەندىكى كۈنلەردە روزا تۇتۇش مەكرۇھ بولىدۇ:
(1) نەپلە روزا تۇتماقچى بولغان كىشىنىڭ جۈمە كۈنىنىلا ئايرىپ بۇ كۈندە روزا تۇتۇشى مەكرۇھتۇر. جۈمە كۈنىدە روزا تۇتماقچى بولغان كىشى ئۇنىڭغا پەيشەنبىنى ياكى شەنبىنى قوشۇپ تۇتۇشى لازىم.
(2) ئاشۇرا كۈنىدە روزا تۇتماقچى بولغان كىشىنىڭ، ئاشۇرا كۈنىنى يالغۇز تۇتۇشى مەكرۇھتۇر. سۈننەت ئۇنىڭ ئالدىدىن ياكى كەينىدىن بىر كۈننى قوشۇپ تۇتۇشتۇر.
572. سوئال: ئاشۇرا كۈنى دېگەن قايسى كۈن؟
جاۋاب: ئاشۇرا كۈنى قەمەرىيە ئايلىرىدىن مۇھەررەم (1- ئاي) نىڭ 10-

كۈندۇر.

573. سوئال: نەپلە روزىلار قايسى ۋاقىتلاردا تۇتۇلىدۇ؟

جاۋاب: نەپلە (ئىختىيارىي) روزىلارنى تۇتۇشنىڭ بەلگىلىك ۋاقىتلىرى يوق. روزا تۇتۇش هارام ۋە مەكرۇھ بولغان كۈنلەرنىڭ سىرتىدا، يىلنىڭ قايسى بىر كۈنلىرىدە نەپلە روزىلارنى تۇتۇشقا بولىدۇ.

رامىزان ئېيىنىڭ ئۇلۇغلىقى

574. سوئال: رامىزان ئېيى نېمە ئۈچۈن شۇنچە ئۇلۇغ ئاي؟

جاۋاب: رامىزان ئېيى نۇرغۇنلىغان پەزىلەتلىرى ۋە ئارتۇقچىلىقلىرى سەۋەبلىك پۈتۈن ئايلاردىن ئۇلۇغ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئاينىڭ ئۇلۇغلىقى مۇنۇ سەۋەبلەردىن:

(1) رامىزان ئېيى قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈشكە باشلىغان ئايدۇر.

(2) رامىزان ئېيى قەدىر كېچىسى بىلەن شەرەپلەنگەن ئايدۇر.

(3) رامىزان ئېيى ئىبادەتكە بېرىلىش ئېيىدۇر.

(4) رامىزان ئۆزىنى سەۋرچانلىققا چېنىقتۇرۇش ئېيىدۇر.

(5) رامىزان ئېيى دۇئالار ئىجابەت بولىدىغان ئايدۇر.

(6) رامىزان ئېيىدا قىلىنغان ئۆمرە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە قىلىنغان ھەجگە تەڭدۇر.

رامىزان ئېيىدىكى ئەڭ پەزىلەتلىك ۋاقىتلار

575. سوئال: رامىزاندىكى ئەڭ پەزىلەتلىك كۈنلەر قايسىلار؟

جاۋاب: رامىزاندىكى ئەڭ پەزىلەتلىك كۈنلەر رامىزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنى بولۇپ، مىڭ ئايدىن ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك بولغان قەدىر كېچىسى بۇ كۈنلەردە تېپىلىدۇ.

روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلىنغانلار

576. سوئال: رامىزان روزىسى كىملەردىن كەچۈرۈم قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: رامىزاندا روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلىنغانلار تۆۋەندىكى شەخسلەر:

(1) ئېغىر ئاياق ياكى بالا ئېمىتىدىغان ئاياللار ئەگەر روزا تۇتسا ئۆزىگە ياكى بوۋىقىغا زىيان يېتىدىغان بولسا،

(2) روزىغا بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان ئېغىر كېسەللەر،

(3) ياشىنىپ قالغانلىقتىن روزا تۇتالمايدىغان كىشىلەر،

(4) مۇساپىرلار،

(5) ئۇرۇش مەيدانىدىكى ئەسكەرلەر،

(6) باشقىسى تەرەپتىن ئەگەر روزا تۇتسا جېنىغا دەخلى - تەرۇز يېتىدىغان

شەكىلدە تەھدىتكە ئۇچرىغانلار.

روزىنىڭ فىدىيەسى

577. سوئال: رامىزاندا روزا تۇتمىغانلار قانداق قىلىدۇ؟

جاۋاب: ئېغىر ئاياق ياكى بالا ئېمىتكەنلىك ياكى كېسەللىك ياكى مۇساپىرلىق ياكى ئۇرۇش مەيدانىدا بولغانلىق ياكى تەھدىتكە ئۇچرىغانلىق سەۋەبلىك رامىزاندا روزا تۇتالمىغانلار باشقا ۋاقىتلاردا بىر كۈنگە بىر كۈندىن قازاسىنى تۇتىدۇ. ئەمما ياشىنىپ قالغانلىقتىن ياكى كېسەللىكتىن زادى روزا تۇتالمايدىغانلار تۇتالمىغان روزىلىرى ئۈچۈن فىدىيە بېرىدۇ.

578. سوئال: فىدىيە دېگەن نېمە ۋە مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: فىدىيە – قىلالمىغان ئىبادەت بەدىلىگە پېقىرلارغا بېرىلىدىغان سەدىقە. ياشىنىپ قالغانلىق ياكى كېسەللىك تۈپەيلى رامىزان روزىسىنى تۇتالمىغانلار تۇتالمىغان روزىنىڭ ھەر بىر كۈنى ئۈچۈن بىر پېقىر تويغۇدەك تاماق بېرىدۇ.

579. سوئال: تۇتالمىغان روزىسى قالغان ھالدا ئۆلگەن كىشى ئۈچۈن فىدىيە بەرسە بولامدۇ؟

جاۋاب: مۇنداق كىشىنىڭ تۇتالمىغان ھەر بىر كۈنلۈك روزىسى ئۈچۈن بىر پېقىر تويغۇدەك مىقداردا سەدىقە بەرسە بولىدۇ.

580. سوئال: كېسەللىك ياكى سەپەردە بولغانلىق سەۋەبتىن روزا تۇتالماستىن ئۆلگەن كىشى ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: كېسەللىك ياكى سەپەردە بولغانلىق سەۋەبتىن تۇتالمىغان روزىسىنىڭ قازاسىنى تۇتۇپ بولغىچىلىك ئۆلۈپ كەتكەن كىشى ئۈچۈن روزا تۇتۇش ياكى فىدىيە بېرىشمۇ لازىم كەلمەيدۇ. ئەگەر باشقا سەۋەبلەر بىلەن رامىزاننىڭ بەزى كۈنلىرىدە روزا تۇتمىغان بولۇپ، ئۇنىڭ قازاسىنى تۇتۇپ بولغىچىلىك ئۆلۈپ كەتكەن ۋە ۋارىسلىرىغا فىدىيە بېرىشنى ۋەسىيەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ۋارىسلىرى ئۇنىڭ قالدۇرغان مىراسىدىن ئۈچتىن بىرىدىن كۆپ بولماسلىق شەرتى بىلەن، ئۇنىڭ تۇتالمىغان ھەر بىر كۈنى ئۈچۈن بىر پېقىر تويغۇدەك مىقداردا فىدىيە بېرىدۇ.

فىتىر سەدىقىسى (سەدەقايى پىترى) ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

581. سوئال: فىتىر سەدىقىسى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: فىتىر سەدىقىسى (ياكى سەدىقايى فىترى) رامىزان روزىسى ۋە ھېيت خوشاللىقى سەۋەبى بىلەن پېقىرلارغا بېرىش بەلگىلەنگەن سەدىقە بولۇپ، خۇددى نامازنىڭ نۇقسانلىرىنى سەجدە سەھۋى تولۇقلىغاندەك، فىتىر سەدىقىسىمۇ رامىزان روزىسىنى تۇتۇش جەريانىدىكى نۇقسانلارنى تولۇقلايدۇ.

فىتىر سەدىقىسى بېرىش ۋاجىب بولغانلار

582. سوئال: فىتىر سەدىقىسىنى كىملەر بېرىدۇ؟

جاۋاب: فىتىر سەدىقىسىنى بېرىش مەيلى چوڭ بولسۇن، مەيلى ئەمدىلا تۇغۇلغان بوۋاق بولسۇن، مەيلى باي بولسۇن، مەيلى كەمبەغەل بولسۇن، ھەر قانداق مۇسۇلماننىڭ ئۈستىگە ۋاجىبتۇر. مۇسۇلمان ئادەم بۇ سەدىقىنى ئۆزى ۋە ئۆزىنىڭ كاپالىتىدىكى ئائىلە ئەزالىرى، ئاتا – ئانىسى قاتارلىق ھەر بىر كىشى ئۈچۈن بېرىدۇ.

فىتىر سەدىقىسىنى بېرىش ۋاقتى

583. سوئال: فىتىر سەدىقىسى قاچان بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: فىتىر سەدىقىسى روزى ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈنى ئەتىگىنى تاڭ ئېتىشى بىلەن ۋاجىب بولىدۇ. ئۇنى ھېيت نامىزىغا بېرىشتىن بۇرۇن بېرىش ئەۋزەل. ھېيت كۈنلىرى ئىچىدە بەرسىمۇ ياكى رامىزان ئىچىدە بېرىۋەتسىمۇ بولىدۇ.

584. سوئال: فىتىر سەدىقىسىنىڭ مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: فىتىر سەدىقىسىنىڭ مىقدارى يېرىم سا[1] (بىر كىلو 625گىرام) بۇغداينىڭ ئۆزى ياكى خەلق پۇلىدىكى قىممىتىدۇر.

فىتىر سەدىقىسى بېرىلىدىغانلار

585. سوئال: فىتىر سەدىقىسى كىملەرگە بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: فىتىر سەدىقىسى زاكات ئېلىشى دۇرۇس بولغان كىشىلەرگە بېرىلىدۇ.

586. سوئال: فىتىر سەدىقىسىنى بەرمىگەن كىشىنىڭ روزىسى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: فىتىر سەدىقىسى روزىدىن ئايرىم بىر ئىبادەت بولۇپ، فىتىر سەدىقىسى بەرمىگەن كىشىنىڭ تۇتقان روزىسى دۇرۇس، بىراق فىتىر سەدىقىسىنى ئادا قىلمىغىچە بۇ سەدىقە ئۇ كىشىنىڭ ئۈستىدە قەرز بولۇپ قالىدۇ. تۇتقان روزىسىغا دەخلى يەتمەيدۇ.

---

(1) سا – قەدىمقى ئۆلچەكلەردىن بولۇپ، ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە، بىر سا 3 كىلو 250 گىراممغا تەڭ.

ئېتىكاپ ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

587. سوئال: ئېتىكاپ دېگەن نېمە؟
جاۋاب: ئېتىكاپ- ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش نىيىتى بىلەن روزا تۇتقان ھالەتتە مەسچىتتە ئولتۇرۇش دېمەكتۇر.
588. سوئال: ئېتىكاپ قىلىشنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟
جاۋاب: ئېتىكاپ ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى سۈننەت، يەنە بىرى ۋاجىب بولغان ئېتىكاپتۇر.
(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىزىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش مەقسىتى بىلەن قىلىنىدىغان ئېتىكاپ سۈننەت بولغان ئېتىكاپتۇر.
(2) ئېتىكاپ قىلىشنى نىيەت قىلىپ ئاتىۋەتكەن سەۋەبتىن ۋاجىب بولىدىغان ئېتىكاپتۇر.
589. سوئال: ئېتىكاپ قاچان قىلىنىدۇ؟
جاۋاب: قايسىبىر ۋاقىتتا ئېتىكاپ قىلىش سۈننەتتۇر. رامىزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە ئېتىكاپ قىلىش تەكىتلىك سۈننەت بولۇپ، ئۇنىڭ ساۋابى ناھايىتى كۆپتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ھېچ تەرك ئەتمىگەن.

ئېتىكاپنىڭ شەرتلىرى

590. سوئال: ئېتىكاپنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئېتىكاپنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) ئېتىكاپنى نىيەت قىلىش.
(2) ئەرلەرنىڭ مەسچىتتە ئولتۇرىشى، ئاياللارنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرىشى.
(3) ئاياللارنىڭ ھەيز ۋە نەپاسلاردىن پاك بولۇشى.
(4) ئۆزۈرسىز مەسجىدتىن چىقماسلىق.

روزىغا مۇناسىۋەتلىك سوئال-جاۋابلار

591. سوئال: رامىزان روزىسىنىڭ ۋە باشقىمۇ ئىبادەتلەرنىڭ نىيىتىنى ئېغىز بىلەن ئېيتىش شەرتمۇ؟

جاۋاب: قانداقلا بىر ئىبادەت ئۈچۈن نىيەتنى ئېغىز ئارقىلىق ئىپادىلەش شەرت ئەمەس، بەلكى كۆڭۈلدە نىيەت قىلىش يېتەرلىكتۇر.

592. سوئال: ئىنتايىن ئاز مىقداردا بىرنەرسە يېيىش بىلەنمۇ روزا بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: ئاز مىقداردا بىرنەرسە يېيىش بىلەنمۇ، ھەتتا بىرەر دانە ئۇقۇت ياكى بىرتامچە يامغۇرنىڭ گالدىن ئۆتۈپ كېتىشى بىلەنمۇ روزا بۇزۇلىدۇ.

593. سوئال: روزا تۇتقان كىشىنىڭ ئاغزىغا چىۋىن ياكى چاڭ- توزان كىرىپ كەتسە روزىسى بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: روزا تۇتقان كىشىنىڭ ئاغزىغا چىۋىن ياكى چاڭ- توزان كىرىپ كېتىپ، ھەتتا گېلىدىن ئۆتۈپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ روزىسى بۇزۇلمايدۇ. ئەمما ئۇششاق تاش ياكى كىچىك چالما چاغلىق نەرسىلەرنى يۇتۇپ سالغان كىشىنىڭ روزىسى بۇزۇلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا بىر كۈنلۈك قازا لازىم كېلىدۇ.

594. سوئال: روزا تۇتتۇاتقان كۈنلەردە ئۆزىگە ئەتىر چېچىش ياكى گۈللەرنى پۇراش بىلەن روزا بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: روزا تۇتىۋاتقان كۈنلەردە ئۆزىگە ئەتىر چېچىش ياكى گۈللەرنى پۇراش بىلەن روزا بۇزۇلمايدۇ.

595. سوئال: رامىزان كۈندۈزىدە ئېھتىلام بولۇپ قالغان كىشىنىڭ روزىسى بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: رامىزان كۈندۈزىدە ئىختىيارسىز ھالدا ئېھتىلام بولۇپ قالغان كىشىنىڭ روزىسى بۇزۇلمايدۇ. ئۇنىڭغا غۇسلى قىلىش پەرز بولىدۇ. ئېيتاردىن بۇرۇن غۇسلى قىلىسىمۇ روزىسى بۇزۇلمايدۇ.

596. سوئال: رامىزان روزىسىنى تۇتۇش كۈنىنىڭ دۆلەت تەرەپتىن بەلگىلىنىشى شەرتمۇ؟

جاۋاب: روزا تۇتۇش كۈنىنىڭ دۆلەت تەرەپتىن بەلگىلىنىشى شەرت ئەمەس، بەلكى ئاينى كۆرگەن كىشىنىڭ روزا تۇتۇشى پەرزدۇر.

597. سوئال: رامىزان كۈندۈزىدە قان ئالدۇرغان كىشىنىڭ روزىسى بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: رامىزان كۈندۈزىدە قايسىبىر سەۋەب بىلەن قان ئالدۇرغان كىشىنىڭ روزىسى بۇزۇلمايدۇ.

598. سوئال: ئايلىق ئادىتى ئىچىدىكى ياكى تۇغۇتلۇق ئاياللار روزا تۇتسا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئايلىق ئادىتى ئىچىدىكى ياكى تۇغۇتلۇقنىڭ قېنىدىن تېخى پاكلىنىپ بولالمىغان ئاياللارنىڭ روزا تۇتۇشى جائىز ئەمەس. تۇتقان تەقدىردىمۇ ھېسابلانمايدۇ.

599. سوئال: رامىزان كۈندۈزىدە ھەيز كۆرگەن ياكى تۇغقان ئايالنىڭ روزىسى بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: رامىزان كۈندۈزىدە ھەيز كۆرگەن ياكى تۇغقان ئاياللارنىڭ روزىسى بۇزۇلىدۇ. ئۇلار كېيىن قازاسىنى تۇتىدۇ.

600. سوئال: سۇھۇرلۇق يەۋاتقان ۋاقىتتا بامداتقا ئەزان ئوقۇلسا نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: سۇھۇرلۇق يەۋاتقان ۋاقىتتا بامداتقا ئەزان ئوقۇلغان بولسا ھامان يېيىشنى توختىتىش كېرەك. بىراق تۇتقان روزا دۇرۇس بولىدۇ.

601. سوئال: جىنابەت بىلەن روزا تۇتۇش دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: جىنابەت (يەنى غۇسلىنى كېرەك قىلىدىغان ھالەت) تىن پاك بولۇش ناماز ئوقۇش ئۈچۈن شەرت، ئەمما روزا تۇتۇش ئۈچۈن شەرت ئەمەس. شۇڭا جىنابەت بىلەن روزا تۇتۇش دۇرۇستۇر.

602. سوئال: روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلىنىغان كېسەل قانداق كېسەل؟

جاۋاب: روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلىنىغان كېسەلنىڭ ئادەتتىكى باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى ۋە كۆز ئاغرىقىغا ئوخشىغان يېنىك كېسەللەردىن بولماستىن، بەلكى روزا تۇتسا تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كېتىش ئېھتىمالى كۈچلۈك بولغان ئېغىر كېسەللەردىن بولۇشى شەرتتۇر.

603. سوئال: كاپارەت قايسى تۈردىكى روزىنى بۇزغانغا كېلىدۇ؟

جاۋاب: كاپارەت پەقەت رامىزاننىڭ روزىسىنى- قەستەن بۇزغانلىق ئۈچۈنلا لازىم كېلىدۇ. ئەمما كاپارەت روزىسىنى، قازا ۋە نەپلى روزىلارنى بۇزغانغا كاپارەت لازىم كەلمەيدۇ.

604. سوئال: نەپلى ئۈچۈن روزا تۇتۇپ، ئۇنى بۇزغان كىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ قازاسىنى تۇتۇش كېرەكمۇ؟

جاۋاب: سۈننەت ياكى نەپلى روزىلارنى تۇتۇپ، قايسىبىر سەۋەب بىلەن بۇزىۋەتكەن كىشى ئۈچۈن ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە، قازا لازىم كېلىدۇ. ئەمما شافىئىي، مالىكىي ۋە ھەنبەلىي قاتارلىق ئۈچ مەزھەبكە كۆرە، بۇ روزىلار ئىختىيارى روزىلار بولغانلىقتىن، بۇزىۋەتكەنگە قازا لازىم كەلمەيدۇ. ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرى بۇ مەسىلىدە بۇ ئۈچ مەزھەبنىڭ رەيىنى كۈچلۈك سانايدۇ.

605. سوئال: ئۆزىنىڭ تۈكۈرۈكىنى يۇتۇش بىلەن روزا بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: روزا تۇتقان كىشىنىڭ كۈندۈزدە ئۆز تۈكۈرۈكىنى يۇتۇشى بىلەن روزىسى بۇزۇلمايدۇ.

606. سوئال: روزا تۇتقان كىشىنىڭ كۈندۈزدە كۆزىگە سۈرمە تارتىشى ۋە دورا تېمىتىشى بىلەن روزىسى بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: روزا تۇتقان كىشىنىڭ كۈندۈزدە كۆزىگە سۈرمە تارتىشى ۋە دورا تېمىتىشى بىلەن روزىسى بۇزۇلمايدۇ.

607. سوئال: قايسى ئورگانغا دورا قۇيۇش بىلەن روزا بۇزۇلىدۇ؟

جاۋاب: روزا تۇتقان كىشىنىڭ كۈندۈزدە ئېغىزىغا ياكى بۇرنىغا ياكى قۇلىقىغا دورا تېمىتىشى بىلەن ئۇنىڭ روزىسى بۇزۇلىدۇ، شۇنىڭدەك ئىككى ئەۋرەت ئەزاسىغا دورا قويۇشى بىلەنمۇ روزىسى بۇزۇلىدۇ.

ھەج ۋە ئۆمرە

608. سوئال: ھەج قانداق ئىبادەت؟
جاۋاب: ھەج – بەيتۇللاھنى(ئاللاھنىڭ ئۆيى بولغان كەبىنى)زىيارەت قىلىش نىيىتى بىلەن مەككىگە بېرىپ، زۇلھەججە ئېيىدا ئادا قىلىنىدىغان ئىقتىسادىي ھەم جىسمانى ئىبادەت بولۇپ، قۇدرىتى يەتكەن كىشىنىڭ ئۆمرى ئىچىدە بىر قېتىم ئادا قىلىشى پەرزدۇر.

609. سوئال: ھەج قاچان پەرز بولغان؟
جاۋاب: ھەجنىڭ پەرز قىلىنغان يىلى توغرۇلۇق ئىسلام ئۆلىمالىرى ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ بار. ئەڭ ئىشەنچلىك قاراش ھەج ھىجرىيىنىڭ 9-يىلى پەرز قىلىنغان دېگەن قاراشتۇر.

ھەج پەرز بولىدىغان كىشىلەر

610. سوئال: ھەجنىڭ پەرز بولۇشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: بىراۋغا ھەجنىڭ پەرز بولۇشىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) مۇسۇلمان بولۇش،
(2) ئەقىل – ھۇشى جايىدا بولۇش،
(3) بالاغەتكە يەتكەن بولۇش،
(4) ھەج قىلىشقا قادىر بولۇشتىن ئىبارەتتۇر.

611. سوئال: ھەج قىلىشقا قادىر بولۇش دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟
جاۋاب: بىراۋنىڭ ھەج قىلىشقا قادىر بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەج پەرزىنىڭ يۈكلىنىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھەج چىقىمىلىرىغا، ھەجگە بېرىپ كەلگۈچە ئۆيىدە قالغان بالا – چاقىلىرىنىڭ پۈتۈن چىقىمىلىرىغا يەتكۈدەك ئىقتىسادقا ئىگە بولۇشى، تېنىنىڭ ساق بولۇشى، ھەج يولىنىڭ خاتىرجەم ۋە ئوچۇق بولۇشى، ئۆزى ھەم مال – مۈلكى زىيانغا ئۇچرىمايدىغان بولۇشى ۋە قەرزدار بولماسلىقى شەرتتۇر!

ھەجگە بېرىشتىن بۇرۇن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار

612. سوئال: ھەجگە بېرىشتىن بۇرۇن قىلىدىغان ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: ھەج ياكى ئۆمرە سەپىرىگە ئاتلانماقچى بولغانلار تۆۋەندىكىلەرنى قىلىدۇ:
(1) ھەج ياكى ئۆمرە قىلماقچى بولغان ئادەمنىڭ بۇ ئىبادەتلەر بىلەن پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشنى مەقسەت ۋە غايە قىلىشى.
(2) بالا – چاقىلىرىغا شەرىئەت ئەھكاملىرىغا رىئايە قىلىش، ئاللاھ تائالا بۇيرىغانلارنى تولۇق ئورۇنداش ۋە توسقانلىرىنى تەرك ئېتىش ھەققىدە ۋەسىيەت قىلىشى.

(3) ئۇستىدە قەرز بولسا تۆلەپ، ھەق ئىگىسى بىلەن رازىلىشىشى، بالا – چاقىلىرى ۋە ئۇرۇق – تۇغقانلىرى بىلەن چىرايلىق خوشلىشىشى، باشقىلاردىن ئېلىشى بولسا بالا – چاقىلىرىغا يېزىپ ۋە گۇۋاھچىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قالدۇرۇشى، ۋەسىيەتلىرى بولسا قىلىۋېلىشى.

(4) ھەج ۋە ئۆمرە قىلىشنىڭ قائىدە – تەرتىپلىرىنى ياخشى ئۆگىنىش، ھەج قوللانمىسىدىن بىرنى پۈتۈن سەپىرى بويىچە ئۆزىگە ھەمراھ قىلىشى.

(5) ھەرەمگە بېرىپ كەلگۈچىلىك بارلىق چىقىملار ئۈچۈن ھالال پۇل ئېلىشى.

(6) پۈتۈن سەپىرى ئىچىدە تازىلىققا، پاكىزلىققا زور ئەھمىيەت بېرىشى.

(7) ھەج سەپىرى جەريانىدا، تەقۋالىق بىلەن ئىش كۆرۈپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمان قېرىنداشلاردىن ئۈلگە ئېلىشى ۋە ئۆزىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى بىلەن ئۇلارغا ئۈلگە بولۇشى.

ھەجنىڭ تۈرلىرى

613. سوئال: ھەجنىڭ تۈرلىرى قانچە؟

جاۋاب: ھەج ئۈچ تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار ھەج ئىفراد، ھەج تەمەتتۇ ۋە ھەج قىراندۇر.

614. سوئال: ھەج ئىفراد دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەج ئىفراد - يەككە ھەج دېگەن مەنىدە بولۇپ، ھەج ئايلىرىدا ئۆمرە قىلماستىن، پەقەت ھەجنىلا نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلاش بىلەن قىلىنىدىغان ھەجدۇر.

615. سوئال: ھەج تەمەتتۇ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەج تەمەتتۇ - بەھرىمەن ھەج دېگەن مەنىدە بولۇپ، ھەج ئايلىرىدا ھەج بىلەن ئۆمرە ئىككىسىنى ئايرىم – ئايرىم ئېھرام باغلاش بىلەن ئادا قىلىنىدىغان ھەجدۇر.

616. سوئال: ھەج قىران دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەج قىران دېگەن - ئۇلانما ھەج دېگەن مەنىدە بولۇپ، ھەج بىلەن ئۆمرە ئىككىسىنى ئادا قىلىشنى نىيەت قىلغان ھالدا ئېھرام باغلاپ، باغلىغان شۇ ئېھرام بىلەن ئاۋۋال ئۆمرە، ئاندىن ھەج پائالىيەتلىرى ئادا قىلىنىدىغان ھەجدۇر.

ئەسكەرتىش: ھەج ئىفراد قىلغۇچىلارغا قۇربانلىق قىلىش ۋاجىب ئەمەس، ئەمما ھەج تەمەتتۇ ياكى ھەج قىران قىلغۇچىلارغا قۇربانلىق قىلىش ۋاجىبتۇر.

ھەجنىڭ پەرز، ۋاجىب ۋە سۈننەتلىرى

617. سوئال: ھەجنىڭ پەرزلىرى قانچە؟

جاۋاب: ھەجنىڭ پەرزلىرى ئۈچ بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ھەج قىلىشنى نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلاش.

(2) ئەرەفاتتا تۇرۇش.

(3) كەبىنى 7قېتىم تاۋاپ قىلىش (بۇ تاۋاپ «تاۋاپ ئىفادە» دەپ ئاتىلىدۇ).

ئەسكەرتىش: پەرز ئىسمىنى ئالغان ئىشلاردىن بىرەرسىنىڭ قەستەن ياكى سەۋەنلىكتىن تەرك قىلىنىشى بىلەن قىلغان ھەج بىكار بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا، ھەجنى يەنە بىر يىلى قايتىدىن قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

.618 سوئال: ھەجنىڭ ۋاجىبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھەجنىڭ ۋاجىبلىرى 7 بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) «مىقات» (ئىھرام باغلاشقا بەلگىلەنگەن ئورۇن) تىن ئىھرام باغلاپ كېلىش.

(2) سافا بىلەن مەرۋە ئارىسىدا سەئىي قىلىش (مېڭىش). سافادىن مەرۋىگە بىر قېتىم بېرىش بىر سەئىي، مەرۋىدىن سافاغا بېرىش يەنە بىر سەئىي ھېسابلىنىدۇ.

(3) مۇزدەلىفەدە ئاز ۋاقىت بولسىمۇ تۇرۇش. (ئەمما بىر كېچە قونۇش سۈننەت).

(4) شەيتانغا تاش ئېتىش.

(5) باشنى چۈشۈرۈش ياكى چاچنى قىسقارتىش.

(6) قۇربانلىق قىلىش.

(7)ھەرەمدىن ئايرىلىش ئالدىدا ۋىدا تاۋىپىنى قىلىش.

ئەسكەرتىش: ۋاجىب ئىسمىنى ئالغان ئىشلاردىن بىرەرسى قەستەن ياكى سەۋەنلىكتىن تەرك قىلىنسا ھەج بۇزۇلمايدۇ. بىراق بىر قوي قۇربانلىق قىلىپ، ئۇنىڭ گۆشىدىن يېمەستىن ھەممىسىنى مەككىدە كەمبەغەللەرگە تارقىتىپ بېرىش، ئۇنىڭغا قۇدرىتى يەتمىسە ھەج كۈنلىرىدە (ھېيت كۈنىدىن بۇرۇن) ئۈچ كۈن، يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن يەتتە كۈن، جەمى 10 كۈن روزا تۇتۇش بىلەن نوقسان تولۇقلىنىدۇ.

.619 سوئال: ھەجنىڭ سۈننەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ھەجنىڭ سۈننەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىھرام باغلاشتىن ئاۋۋال يۇيۇنۇش.

(2) ئىھراملىق ئۈچۈن ئىككى پارچە ئاق، يېڭى ياكى يۇيۇلغان پاكىز ماتېرىيال ئىشلىتىش.

(3) ئىھرام باغلاپ بولۇپ، ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇش.

(4)- ئىھرام باغلىغاندىن كېيىن «لەببەيكە» دۇئاسىنى ئېيتىش.

(5) مەككىگە يېتىپ كەلگەن ھامان كەبىنى تاۋاب قىلىش.

(6) زۇلھەججە ئېيىنىڭ 11 – 12 - ۋە 13 - كۈنلىرى مىنادا قونۇش.

مۇلاھىزە: يۇقىرىقى ئۈچ كۈندە مىنادا كېچىنىڭ يېرىمىغىچىلىك بولسىمۇ قونۇش ھەنەفىي مەزھەدە تەكىتلىك سۈننەتتۇر. ئەمما شافىئىي، مالىكىي ۋە ھەنبەلىي مەزھەبلىرىدە ۋاجىبتۇر. بۇنىڭغا بىنائەن، مىنادا قونمىغان كىشىگە بىر قوي قان كېلىدۇ. ئۇنى بۇغۇزلاپ مەككىنىڭ يوقسۇللىرىغا تارقىتىپ بېرىش بەلگىلىنىدۇ.

ئەسكەرتىش: ھەجنىڭ سۈننەتلىرى ھەجنىڭ كامالىيىتى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم

بولغان ئىشلار بولۇپ، سۈننەت ئەمەللىرىگە ئەھمىيەت بېرىش ناھايىتى مۇھىمدۇر. ئەمما سۈننەت دېيىلگەن ئىشلاردىن بىرەرسىنى ياكى ھەممىسىنى قەستەن ياكى سەۋەنلىكتىن تەرك ئېتىش بىلەن ھېچكىمگە ئادا تېپىشىغا تەسىر يەتمەيدۇ.

ئىھرام ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

ئىھرام ئىچىدە چەكلەنگەن ئىشلار

620. سوئال: ئىھرام باغلىغان كىشى ئۈچۈن چەكلەنگەن ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىھرامدا چەكلەنگەن ئىشلار مۇنۇلار:

(1) ھەج ياكى ئۆمرە ئۈچۈن ئىھرام باغلىغاندىن كېيىن چاچ ياكى قولتۇق تۈكلىرىنى ياكى تىرناقلىرىنى ئېلىش. ئەمما ئىختىيارسىز چۈشۈپ كەتسە ياكى ئېسىدە يوق ئېلىپ تاشلىسا ھېچ ۋەقەسى يوق.

(2) بەدىنىگە ياكى ئىھرامىغا (ئاياللار كىيىملىرىگە) ھەر قانداق ئەتىر ۋە خوشپۇراقلىق نەرسىلەرنى چېچىش ياكى سۈرتۈش.

(3) ئەرلەرنىڭ كىيىم شەكلىدە تىكىلگەن نەرسىلەرنى كىيىشى، ئەر – ئايال ھەر قانداق كىشىنىڭ قوللىرىغا پەلەي كىيىۋېلىشى.

(4) نىكاھلىنىش ياكى باشقىلارنىڭ نىكاھىنى قىلىش.

(5) جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش.

(6) قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىدىن ھەر قانداق بىر جانلىقنى ئۆلتۈرۈش. ئەمما ئىلان – چايان، سېرىق چاشقان، قارغا، چىشلەيدىغان غالجىر ئىت، چۇسا، پاشا، قوڭغۇز ۋە كىشىلەرگە ئەزىيەت بېرىدىغان ھەر قانداق ھايۋان ۋە ھاشارەتلەرنى ئىھرام ئىچىدە بولسىمۇ ئۆلتۈرۈشكە بولىدۇ.

(7) باشقىلار بىلەن جېدەللىشىش، ئۇرۇشۇش، تىللىشىش ۋە ھەرقانداق بىر گۇناھنى سادىر قىلىش.

(8) ئەرلەرنىڭ بېشىنى ، ئاياللارنىڭ يۈزىنى يۆگىۋېلىشى. (ئەمما ئاياللار يات ئەرلەر بار جايدىن ئۆتكەندە، ئۇلاردىن جامالىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن يۈزىنى يۆگىۋالسا بولىدۇ. بۇ چەكلەنگەن ئىشلار قاتارىغا كىرمەيدۇ).

چەكلەنگەن ئىشلارنىڭ جازاسى ۋە مىقدارى

621. سوئال: ئىھرامدا چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلغان كىشى نېمە قىلىشى كېرەك؟

جاۋاب: ئىھرامدا چەكلەنگەن ئىشلاردىن بىرەرسىنى سادىر قىلغان كىشىنىڭ ئەھۋالى مۇنداق 3 تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) ئىھرامدا چەكلەنگەن جىنسىي مۇناسىۋەتتىن باشقا ئىشلاردىن بىرەرسىنى سادىر قىلغان كىشى ئۇنى بىلمىگەنلىكتىن ياكى ئۇنتۇپ قالغانلىقتىن ياكى زورلانغانلىقتىن سادىر قىلغان بولسا، ئۇ كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، گۇناھ بولمايدۇ، جازامۇ كەلمەيدۇ.

(2) ئەگەر يۇقىرىقىلاردىن بىرەرسىنى ئېھتىياج يۈزىسىدىن بىلىپ تۇرۇپ قىلغان بولسا، گۇناھكار بولمايدۇ، ئەمما جازا كېلىدۇ.

(3) ئەگەر يۇقىرىقىلاردىن بىرەرسىنى ئۆزۈرسىز ۋە ئېھتىياجسىز تۇرۇپ سادىر قىلغان بولسا، گۇناھكار بولىدۇ ۋە جازا كېلىدۇ.

622. سوئال: جازا مىقدارى قانچىلىك بولىدۇ؟

جاۋاب: جازا مىقدارى مۇنداق 3 تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) ئېھرام ئىچىدە چەكلەنگەن ئىشلارنى سادىر قىلغانلىقنىڭ جازاسى

چاچ ياكى قولتۇقنىڭ تۈكلىرىنى ئېلىش، تىرناق ئېلىش، خۇشبۇي قوللىنىش، قوللىرىغا پەلەي كىيىش، ئەرلەرنىڭ تىكىلگەن نەرسە كىيىشى، بېشىنى يۆگىشى، ئاياللارنىڭ سەۋەبسىز يۈزىنى يۆگىۋېلىشى ۋە ئەر – ئايالنىڭ جىنسىي ھەۋەسنى قوزغايدىغان ھەرىكەتلەرنى قىلىشىشى قاتارلىق ئىشلاردىن بىرەرسىنى سادىر قىلغان كىشى تۆۋەندىكى ئۈچ خىل جازانىڭ بىرىنى تاللايدۇ:

① ئارقا – ئارقىدىن ياكى ئارا بېرىپ ئۈچ كۈن روزا تۇتۇش.

② ئالتە پېقىرنى بىر قېتىم غىزالاندۇرۇش.

③ بىر قوي قۇربانلىق قىلىپ گۆشىدىن ئۆزى يېمەستىن مەككىنىڭ پېقىرلىرىغا تارقىتىپ بېرىش. (بۇ خىل جازا «دەم» دەپ ئاتىلىدۇ).

(2) ئېھرام ئىچىدە تۇرۇپ جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەننىڭ جازاسى

ئېھرامدىن چىقماي تۇرۇپ جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەن كىشىنىڭ قىلغان ھەججىسى بۇزۇلىدۇ. ئۇنى كېيىنكى يىللاردا قايتا قىلىشى لازىم كېلىدۇ. ئەمما ئېھرامدىن چىقىپ بولغان بولسىمۇ، پەرز تاۋاب بىلەن سەئى قىلىشتىن بۇرۇن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەن كىشىنىڭ ھەججىسى بۇزۇلمايدۇ، پەقەت قۇربانلىققا يارايدىغان ماللاردىن بىرەر قوي ياكى بىرەر ئۆچكە قۇربانلىق قىلىش ياكى ھەج كۈنلىرىدە ئۈچ كۈن، يۇرتىغا قايتقاندىن كېيىن يەتتە كۈن، جەمئى 10 كۈن روزا تۇتۇش بىلەن ھەججىسى تولۇقلىنىدۇ.

(3) قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىدىن بىرەر جانلىقنى ئۆلتۈرگەننىڭ جازاسى مۇنداق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

بىرىنچىسى، ئۆلتۈرگەن نەرسىسى چارۋا ماللىرىغا ئوخشاش قىممىتىنى باھالىغىلى بولىدىغان نەرسە بولسا، جازاسى تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشنىڭ بىرىنى قىلىش بىلەن ئادا تاپىدۇ:

① ئۆلتۈرگەن نەرسىسىنىڭ قىممىتىگە چۇشلۇق بىرەر مال (مەسىلەن، بىر كىيىكنى ئۆلتۈرۈپ قويغان بولسا بىر قوي، تۆگە قۇشىدىن بىرىنى ئۆلتۈرۈپ قويغان بولسا بىر كالا) ئېلىپ قۇربانلىق قىلىپ ھەرەمدىكى پېقىرلارغا تارقىتىپ بېرىش.

② ياكى ئۆلتۈرگەن نەرسىسىنىڭ قىممىتىگە تائام ئېلىپ مەككىدىكى پېقىرلارنىڭ ھەر بىرىگە يېرىم«سا» (1625 گرام) دىن تارقىتىپ بېرىش ياكى قىممىتىنى بېرىش.

③ ياكى ھەر بىر پېقىرغا بېرىدىغان تائامنىڭ ئورنىغا بىر كۈندىن ھېسابلاپ روزا تۇتۇش.

ئىككىنچىسى، ئۆلتۈرگەن نەرسە چېكەتكىگە ئوخشاش ئوخشىشىنى تاپقىلى بولمايدىغان جانلىق بولسا، تۆۋەندىكى ئىككى ئىشنىڭ بىرىنى قىلىش لازىم كېلىدۇ:

① ئۆلتۈرگەن نەرسىسىنىڭ قىممىتىنى ھېسابلاپ ئۇنىڭغا تائام (ياكى بۇغداي) ئېلىپ مەككىدىكى پېقىرلارنىڭ ھەر بىرىگە يېرىم«سا» دىن تارقىتىپ بېرىش ياكى قىممىتىنى بېرىش.

② ياكى ھەر بىر پېقىرغا بېرىدىغان تائام ئورنىغا بىر كۈندىن روزا تۇتۇش.

ئەسكەرتىش: جانلىقنى ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ ئۆزرىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ. مەيلى قەستلەپ ئۆلتۈرگەن بولسۇن، مەيلى ئېسىدە يوق ياكى بىلمەستىن ئۆلتۈرگەن بولسۇن، ھەر ھالەتتە ئۇنىڭ جازاسىنى تۆلەيدۇ. جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەنمۇ شۇنداق.

ئېھرام ئىچىدە رۇخسەت قىلىنغان ئىشلار

623. سوئال: ئېھرام ئىچىدە رۇخسەت قىلىنغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئېھرام ئىچىدە رۇخسەت قىلىنغان ئىشلار تۆۋەندىكىلەر:

(1) يۇيۇنۇش.

(2) ئېھرامنى ئالماشتۇرۇش ياكى يۇيۇش.

(3) پۇراقسىز سۈرمە تارتىش.

(4) قولغا سائەت سېلىش،

(5) بەلگە كەمەر ياكى ھەميان (تىكىلگەن بولسىمۇ) تاقاش.

(6) قولغا ئۈزۈك سېلىش.

(7) باشنى ياكى بەدەننىڭ قايسىبىر يېرىنى قاشلاش، تاتىلاش، ئۇۋۇلاش.

(8) خۇشپۇراقسىز نورمال سوپۇنلارنى ئىشلىتىش.

ھەج ۋە ئۆمرىدە ئاياللارغا خاس ئەھكاملار

624. سوئال: ھەج ياكى ئۆمرە قىلىشتا ئاياللارغا خاس ئەھكاملار قايسىلار؟

جاۋاب: ئاياللارغا خاس ئەھكاملار تۆۋەندىكى ئىشلاردۇر:

(1) ئاياللار ھەج سەپىرىدە ئېرى ياكى مەھرەم تۇغقىنىنىڭ ھەمراھ بولۇشىغا ئېھتىياجلىقتۇر.

(2) ئاياللار ئېھرام باغلىغاندا ئەرلەرنىڭ ئەكسىچە، تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىدۇ.

(3) ئاياللار تاۋاپ ۋە سەئيى قىلىش ئىشلىرىدا بىر خىل ماڭىدۇ (ئەرلەرگە ئوخشاش تاۋاپنىڭ ئالدىنقى ئۈچىدە تېزرەك ماڭمايدۇ ۋە سافا بىلەن مەرۋە ئوتتۇرىسىدىكى ئىككى يېشىل چىراق ئارىسىدا يۈگۈرمەيدۇ.)

(4) ئاياللار ئىھرامدىن چىققاندا بېشىنى چۈشۈرمەيدۇ. بەلكى ھەر بىر چېچىنىڭ ئۇچىدىن ئاز بىر مىقدارنى كېسىدۇ.

(5) ئاياللار «لەببەيكە»نى ئاۋازلىق ئوقۇمايدۇ.

(6) ئاياللار ھەجەرۇل ئەسۋەد(1)نىڭ يېنىغا خالىغان ۋاقىتتا بارمايدۇ. پەقەت ئەرلەردىن خالىي بولغان مەخسۇس ۋاقىتلاردىلا بارسا بولىدۇ.

(7) ئاياللار ئىھرام باغلىغاندا ئەرلەرنىڭ ئەكسىچە بېشىنى يۆگەيدۇ.

(8) ئادەت كۆرۈش(ھەيز) ياكى بوشىنىش ئايالارنىڭ ئىھرام باغلىشى ئۈچۈن توسقۇن بولالمايدۇ.

(1) كەبىنىڭ شەرقى جەنۇب تەرىپىدىكى بۇرجىكىگە ئورنىتىلغان قارا تاش.

ھەج پائالىيىتىنىڭ تەرتىبى

625. سوئال: ھەج پائالىيىتى قانداق ئېلىپ بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: ھەج پائالىيەتلىرى تۆۋەندىكىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ:

(1) زۇلھەججە ئېيىنىڭ 8- كۈنى (تەرۋىيە كۈنى) تۇرغان يېرىمىزدىن ئىھرام باغلايمىز (ئىھرام باغلاشنى 9 - كۈنى ئەرەفە (ئەرەفاتتا بولىدىغان)كۈنىگىچە كېچىكتۈرۈشكىمۇ بولىدۇ. بىراق بۇنداق قىلىش سۈننەتكە خىلاپ ئىش). ئىھرام باغلاشتىن ئاۋۋال غۇسلى قىلىمىز ۋە ئىمكانىيەت بولسا بەدىنىمىزگە خۇشبۇي بۇيۇملاردىن چاچىمىز. ئاندىن «ئى ئاللاھ! ھەج قىلىش ئۈچۈن ھازىر بولدۇم» دەپ نىيەت قىلىپ، ئىھراملىقنى كىيىمىز.

(2) ئاندىن مىناغا چىقىمىز. مىنادا پېشىن، ئەسىر، شام ۋە خۇپتەن نامازلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇيمىز. پەقەت پېشىن، ئەسىر ۋە خۇپتەن نامازلىرىنىڭ پەرزلىرىنى قەسرى (تۆت رەكئەتنى ئىككى رەكئەت) قىلىپ ئوقۇيمىز. ئەمما شام ئەسلىدىكىسى بويىچە ئۈچ رەكئەت قىلىپ ئوقۇلىدۇ. چۈنكى ئۈچ رەكئەتلىك ناماز قەسرى قىلىنمايدۇ.

(3) زۇلھەججىنىڭ 9 – كۈنى كۈن چىققاندىن كېيىن، ئەرەفاتقا قاراپ يۈرىمىز. ئەرەفاتقا يېتىپ بارغاندا، ئەرەفات چېگرىسىنىڭ ئىچىگە تولۇق كىرىپ بولغان ياكى بولمىغانلىقىمىزنى ئېنىق بىلىشىمىز لازىم. چۈنكى ئەرەفاتنىڭ چېگرىسىنىڭ سىرتىدا تۇرغان كىشىنىڭ قىلغان ھەججىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ. چۈنكى مۇنداق كىشى ئەرەفاتتا تۇرغان بولمايدۇ.

(4) ئەرەفاتتا قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، دۇئا، تەكبىر(ئاللاھنى ئۇلۇغلاش)، تەسبىھ (ئاللاھنى پاك دەپ تەرىپلەش)، تەھلىل (ئاللاھنىڭ يېگانە ئىكەنلىكىنى ئېيتىش) ۋە ئىستىغفار (گۇناھلارغا تەۋبە قىلىپ ئاللاھتىن كەچۈرۈم سوراش) قاتارلىق ئىبادەتلەر بىلەن كۆپ مەشغۇل بولىمىز.

(5) ئەرەفاتتا پېشىن بىلەن ئەسىرنى پېشىن ۋاقتىدا ئىككى رەكئەتتىن قىلىپ بىر ئەزان، ئىككى تەكبىر بىلەن جامائەت بولۇپ، ئارقا – ئارقىدىن بىر ۋاقىتتا ئوقۇيمىز.

(6) قۇياش پاتقاندىن كېيىن، تەمكىنلىك بىلەن، يۈگۈرمەستىن تەلبىيە ئوقۇغان ھالدا مۇزدەلىفەگە قاراپ يول ئالىمىز. يولدا يۈرگەندە باشقىلارغا ئازار بېرىدىغان، ئۇلارنى قىستاپ قويىدىغان، پۇتلىرىغا دەسسەپ قويىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىشىمىز لازىم. چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىبادەت. ئىبادەت باشقىلارغا ئازار بېرىش بىلەن قىلىنمايدۇ.

(7) مۇزدەلىفەگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، شام بىلەن خۇپتەن نامازلىرىنى بىر ئەزان، ئىككى تەكبىر بىلەن جامائەت بولۇپ، ئارقا – ئارقىدىن بىر ۋاقىتتا ئوقۇيمىز. خۇپتەن قەسرى قىلىنىپ ئىككى رەكئەت ئوقۇلىدۇ. ئەمما شام تولۇق ئوقۇلىدۇ.

(8) مۇزدەلىفەدە بىر قانچە مىنۇت بولسىمۇ تۇرۇش بىلەن ۋاجىب ئادا بولىدۇ.

بىراق ئەتىسى قۇياش تولۇق چىقىپ بولغىچىلىك مۇزدەلىفەدە قونۇش سۈننەتتۇر. بۇ بىر كېچىلىك قونۇش جەريانىدا دۇئا ۋە باشقا ئىبادەتلەر بىلەن كۆپ مەشغۇل بولىمىز. شەيتانغا ئاتىدىغان تاشلارنى مۇزدەلىفەدىن يىغىشقا بولغاندەك قايسىبىر جايدىن يىغىشمۇ جائىزدۇر. ئاجىز، ياشانغان ئاياللار بىلەن باللارنىڭ مۇزدەلىفەدە كېچىنىڭ يېرىمىغا قەدەر قونۇپ كېتىپ قېلىشىغا رۇخسەت باردۇر.

(9) زۇلھەججىنىڭ 10 – كۈنى (ھېيت كۈنى) قۇياش كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن، مىناغا قاراپ تەلبىيە ئوقۇغان ھالدا يولغا چىقىمىز. مىناغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، چوڭ شەيتان ئۈچۈن نىشانە قىلىنغان جايغا بېرىپ، تەلبىيەنى توختىتىمىز ۋە شەيتانغا يەتتە تال تاش ئاتىمىز. ھەر بىر تاشنى ئاتقاندا ﴿اَللّٰه أَكْبَرُ﴾ (ئاللاھۇ ئەكبەر)دەپ تەكبىر ئېيتىمىز.

(10) شەيتانغا تاش ئېتىپ بولغاندىن كېيىن، قۇربانلىق قىلىمىز. قۇربانلىقنىڭ گۆشىدىن ئۆزىمىزمۇ يېسەك بولىدۇ. قالغانلىرىنى پېقىرلارغا تارقىتىپ بېرىمىز.

(11) قۇربانلىقنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، چېچىمىزنى چۈشۈرىمىز ياكى قىسقارتىمىز. چاچنى چۈشۈرۈش قىسقارتىشتىن ئەۋزەلدۇر. ئەمما ئاياللار ھەر بىر چېچىنىڭ ئۇچىدىن بىر سانتىمېتىر مىقداردا كېسىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئېھرامدىن چىقىپ ئادەتتىكى كىيىملىرىمىزنى كىيىمىز. ئېھرامدىن چىققاندىن كېيىن ئېھرام ئىچىدە مەنئى قىلىنغان ئىشلاردىن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشتىن باشقا ھەممىسىنى قىلىشقا بولىدۇ.

(12) ئېھرامدىن چىقىپ بولغاندىن كېيىن، مەككىگە قاراپ يول ئالىمىز. مەسجىدى ھەرەمگە يېتىپ كەلگەندە كەبىنى تاۋاپ قىلىمىز. (بۇ تاۋاپ «تاۋاف ئىفادە – پەرز تاۋاپ» دەپ ئاتىلىدۇ). تاۋاپتىن كېيىن، ئىمكانىيە بولسا «مەقامۇ ئىبراھىم»نىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيمىز. ئەگەر ھەرەم قىستىلاڭغۇ بولسا بۇ نامازنى ھەرەمنىڭ قايسىبىر يېرىدە تۇرۇپ ئوقۇساق بولىدۇ. بەلكى مۇنداق قىلىش ئۆزىمىزنىڭ سالامەتلىكى ۋە باشقىلارنىڭمۇ ئازارغا ئۇچرىماسلىقى ئۈچۈن ئەڭ ئەۋزەلدۇر. ئاندىن سافا بىلەن مەرۋەنى سەئي قىلىمىز. («ھەج تەمەتتۇئ» قىلغانلار ياكى «تاۋاف قۇدۇم» (ھەرەمگە قەدەم بېسىش تاۋپى)نى قىلمىغانلارنىڭ سەئىنى شۇ كۈنى (يەنى ھېيتنىڭ 1 - كۈنى) ۋاقتىدا قىلىشى لازىم. ئەمما «ھەج قىران»ياكى «ھەج ئىفراد» قىلغانلارنىڭ سافا بىلەن مەرۋە ئارىسىدا سەئي قىلىش ئىشىنى كېيىنكى كۈنلەرگىچە كېچىكتۈرۈشى جائىزدۇر).

(13) ھەرەمدە تاۋاپ بىلەن سەئىنى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن، شۇ كۈنى مىناغا قايتىمىز ۋە مىنادا زۇلھەججىنىڭ 11 – 12 - ۋە 13 - كېچىلىرى قونىمىز (بۇ كۈنلەر «تەشرىق كۈنلىرى» دەپ ئاتىلىدۇ). ئىشى ئالدىراش بولغانلار ئىككى كېچە قونۇپلا (12 - كۈنى كۈن پېتىشتىن ئاۋۋال) قايتىپ كەتسىمۇ بولىدۇ. ئەمما مىنادا ئۈچ كېچە قونۇش ئەۋزەلدۇر.

(14) مىنادا ئۈچ كۈن قونۇش جەريانىدا پېشىن، ئەسىر ۋە خۇپتەن نامازلىرىنىڭ

پەرزلەرنى قەسرى قىلىپ ئۆز ۋاقتىلىرىدا ئوقۇيمىز. ھەر كۈنى ئۈچ شەيتاننىڭ ھەر بىرىگە يەتتە تالدىن تاش ئاتىمىز. بۇ كۈنلەردىكى تاش ئېتىش كىچىك شەيتاندىن باشلىنىپ چوڭ شەيتاندا ئاخىرلىشىدۇ. ئۈچ شەيتاننىڭ ھەر بىرىگە تاش ئېتىشتا ﴿اَللهُ أَكْبَرُ﴾ دەپ تەكبىر ئېيتىلىدۇ. بىرىنچى ۋە ئىككىنچى شەيتانغا تاش ئېتىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئىمكانىيەت بولسا قىبلىگە ئالدىمىزنى قىلىپ، قولىمىزنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىپ تۇرىمىز. ئەمما چوڭ شەيتانغا تاش ئاتقاندا، ھەر بىر تاش بىلەن تەكبىر ئېيتىپ توختىماستىن قايتىپ كېتىمىز.

شۇنىڭ بىلەن ھەج پائالىيىتى تاماملانغان بولىدۇ. ھاجىلار يۇرتىغا قايتىشتىن ئىلگىرى ۋىدا تاۋاپى قىلىپ ھەرەم بىلەن خوشلىشىدۇ.

ئۆمرە پائالىيىتىنىڭ تەرتىپى

626. سوئال: ئۆمرە قانداق ئىبادەت؟

جاۋاب: ئۆمرە - بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلىش دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۆمرە قىلىش سۈننەتتۇر. ئۆمرەنى يىلنىڭ قايسىبىر ئايلىرى ۋە كۈنلىرىدە قىلىشقا بولىدۇ.

627. سوئال: ئۆمرە قانداق قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئۆمرە تۆۋەندىكىدەك قىلىنىدۇ:

(1) ئۆمرە قىلىشنى نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلاش.

(2) كەبىنى يەتتە قېتىم تاۋاپ قىلىش.

(3) سافا بىلەن مەرۋەنى يەتتە قېتىم سەئىي قىلىش.

(4) ئاخىرىدا چاچنى چۈشۈرۈپ ياكى قىسقارتىپ ئېھرامدىن چىقىش.

ئۆمرە پائالىيىتىنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

1. ئېھرام باغلاپ مەسجىدى ھەرەمگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئوڭ پۇتىمىز بىلەن كىرىمىز. كىرىشتە: ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيْمِ. اَلْحِمْدُ للهِ رَبِّ العاَلَمِيْنَ والصَّلاَةُ والسَّلاَمُ عَلىَ رَسُولِ اللهِ اَللَّهُمَّ اغْفِرْلِي ذُنُوبِي وَافْتَح لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ﴾ يەنى «ناھايىتى مېھرى – شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ نامى بىلەن باشلايمەن. ھەمدۇ سانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇد ۋە سالاملار بولسۇن. ئى ئاللاھ گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغىن ۋە ماڭا رەھمەت ئىشىكلىرىڭنى ئاچقىن» دېگەن دۇئانى ئوقۇيمىز. (بۇ جىمى مەسجىدلەرگە كىرىشتە ئوقۇلىدىغان دۇئا).

2. كەبىگە يېتىپ كەلگەندە، تاۋاپ قىلىشنى باشلايمىز. تاۋاپنى ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ ئۇدۇلىدىن ﴿اَللهُ أَكْبَرْ﴾دەپ باشلايمىز. ھەرەم قىستىلاڭغۇ بولمىغان ئەھۋالدا ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈشكە بارىمىز. ئادەم كۆپ، قىستىلاڭغۇ ۋاقىتلاردا يىراقتىن قول ئىشارىتى قىلىپ سالام بېرىمىز. بۇنداق قىلىش ئەۋزەل. يەتتە قېتىملىق تاۋاپنى يەنە ھەجەرۇل ئەسۋەدنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئاخىرلاشتۇرىمىز.

تاۋاپنىڭ ئالدىنقى ئۈچىدە تېزرەك ماڭىمىز، كېيىنكى تۆتىدە تەمكىنلىك بىلەن ماڭىمىز. تاۋاپتا ئوڭ قولىمىزنى ئېھرامنىڭ سىرتىغا چىقىرىپ قويۇپ، ئوڭ مۈرىمىزنى ئوچۇق تۇتىمىز. پۈتۈن تاۋاپ جەريانىدا دۇئانى كۆپ قىلىمىز، بارلىق گۇناھلار ئۈچۈن ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەيمىز. تاۋاپتا ئوقۇش ئۈچۈن مەخسۇس دۇئا بەلگىلەنگەن ئەمەس، ھەركىم ئۆزى بىلگەنچە، خالىسا ئۆز تىلىدا، خالىسا ئەرەب تىلىدا دۇئا قىلسا بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنۇ دۇئانى ئوقۇغان: «ئى پەرۋەردىگارىم! ماڭا بەرگەن رىزقىڭ بىلەن ماڭا قانائەت ئاتا قىلغىن، رىزقىمدا ماڭا بەرىكەت بەرگىن، قولۇمدىن كېتىپ قېلىپ، قايتا ئېرىشىشىم مۇمكىن

بولمايدىغان ئىشلار ۋە نەرسىلەرنىڭ ئورنىنى ماڭا ياخشىلىق ئاتا قىلىش بىلەن تولدۇرۇپ بەرگىن».

3. «رۇكنى يەمانى »(1)غا كەلگەندە، ئىمكانىيەت بولسا﴿بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرْ﴾ دەپ ئوڭ قولىمىز بىلەن ئۇنى سىلايمىز ۋە ﴿رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِي ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي ٱلْـَٔاخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ﴾ يەنى: «پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن» دېگەن دۇئانى ئوقۇيمىز.

4. تاۋاپ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئوڭ قولىمىزنى ئىھرامنىڭ ئىچىگە تىقىپ ئوڭ مۈرىمىزنى ئىھرام بىلەن يۆگەيمىز. ئاندىن ئىمكانىيەت بولسا «مەقامۇ ئىبراھىم»نىڭ ئارقىسىدا (ھەرەم قىستىلاڭغۇلۇق بولسا ھەرەمنىڭ قايسىبىر يېرىدە) تۇرۇپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيمىز. ئەمما «مەقامۇ ئىبراھىم»نىڭ ئارقىسىنى قىستىلاڭغۇ قىلىپ تۇرىۋېلىش ياخشى ئەمەس ۋە باشقىلارغا ئازار بەرگەنلىك بولىدۇ.

5. ئاندىن زەمزەم سۈيىدىن قانغۇچە ئىچىمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق قىلغان ۋە مۇنداق دېگەن «زەمزەم سۈيى نېمە ئۈچۈن ئىچىلگەن بولسا شۇنىڭ ئۈچۈندۇر، يەنى سەن ئۇنى شىپالىق تەلەپ قىلىپ ئىچسەڭ ئاللاھ ساڭا شىپالىق ئاتا قىلىدۇ، قورسىقىڭنى تويغۇزۇش ئۈچۈن ئىچسەڭ ئاللاھ سېنى تويغۇزىدۇ، ئۇسسۇزلۇقتىن ئىچسەڭ ئاللاھ سېنىڭ ئۇسسۇزلۇقۇڭنى كېسىدۇ. ئۇنى جىبرىل ئەلەيھىسسالام قازغان، ئۇ ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامغا ئۈچۈرۈلگەن»(2).

6. ئاندىن سافا تەرەپكە قاراپ يول ئالىمىز ۋە سافاغا كەلگەندە:﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللهِ﴾ يەنى ﴿سەفا بىلەن مەرۋە ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ (دىنىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇيمىز. ئاندىن قىبلىگە قاراپ تۇرۇپ مۇنۇ دۇئانى ئوقۇيمىز: ﴿لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكَ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ. أَنْجَزَ وَعْدَهُ. وَنَصَرَ عَبْدَهُ. وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ﴾ يەنى«بىر ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي ئىلاھ يوقتۇر، ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر، پادىشاھلىق ۋە ھەمدۇ سانالار ئۇنىڭغا خاستۇر، ئۇ ھەر نەرسىگە قادىردۇر. بىر ئاللاھتىن باشقا ھەقىقىي مەبۇد يوقتۇر، ئاللاھ ۋەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇردى، بەندىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام)گە مەدەت بەردى، ئىتتىپاقداش دۈشمەنلەرنى ئۆزى يالغۇز مەغلۇپ قىلدى». ئاندىن سافادىن مەرۋە تەرەپكە قاراپ يۈرىمىز.

(1) كەبىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدىكى، ھەجەرۇل ئەسۋەدكە قاراپ تۇرىدىغان بۇلۇڭ.

(2) ئىمام بەيھەقىي، دارافۇتنىي ۋە ھاكىم رىۋايىتى. ھەدىسشۇناس ئالىم ئالبانى«ھەسەن»دەپ باھالىغان ھەدىس.

سەئىي سافادىن باشلىنىپ مەرۋىدە ئاخىرلىشىدۇ.

7. سافا بىلەن مەرۋە ئارىسىدىكى ئىككى يېشىل چىراقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەرلەر قەدىمىنى تېزلىتىدۇ. ئەمما ئاياللار ئادەتتىكىدەك ماڭىدۇ.

8. سافا بىلەن مەرۋە ئارىسىدا سەئىي قىلىش جەريانىدىمۇ زىكىر، تەسبىھ، تەكبىرلەرنى كۆپ ئوقۇيمىز ۋە دۇئانى كۆپ قىلىمىز.

9. سافا بىلەن مەرۋە ئارىسىدا سەئىي قىلىش پائالىيىتىنى تاھارەتسىز ھالدا قىلسىمۇ بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئاياللار تاۋاپتىن كېيىن ھەيزدار بولۇپ قالغان تەقدىردە، سافا بىلەن مەرۋەنى سەئىي قىلىۋەرسە بولىدۇ. چۈنكى بۇ پائالىيەت ئۈچۈن تاھارەت شەرت ئەمەس.

10. سافا بىلەن مەرۋە ئارىسىدىكى سەئىينى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن، چېچىمىزنى چۈشۈرۈپ ياكى قىسقارتىپ ئىھرامدىن چىقىمىز. چاچنى قىسقارتىشتىن چۈشۈرۈش ئەۋزەل. ئەمما ھەج يېقىنلىشىپ قالغان كۈنلەر بولسا چۈشۈرۈشتىن قىسقارتىش ئەۋزەلدۇر. چۈنكى ھەج كۈنلىرىدە چۈشۈرۈش ئەڭ ئەۋزەل. شۇنىڭ بىلەن ئۆمرە پائالىيىتى ئاخىرلاشقان بولىدۇ.

ئۆمرە پائالىيىتىنى يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن بويىچە ئادا قىلغان ئادەم ئۆمرە قىلىشنىڭ پۈتۈن پەرز، ۋاجىب ۋە سۈننەت ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسىنى تولۇق ئورۇندىغان بولىدۇ.

قۇربانلىققا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

قۇربانلىقنىڭ تۈرلىرى

628. سوئال: دىنىمىزدا قانچە تۈرلۈك قۇربانلىق بار؟

جاۋاب: دىنىمىزدا 6 تۈرلۈك قۇربانلىق بار، ئۇلار مۇنۇلار:

(1) ھاجىلارنىڭ ھەج پائالىيىتى ئىچىدە قىلىدىغان قۇربانلىقى بولۇپ، «ئۇدھىيە» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خىل قۇربانلىق ھاجىلاردىن ھەج تەمەتتۇ ياكى ھەج قىران قىلغانلارغا ۋاجىب بولىدۇ. ئەمما ھەج ئىفراد قىلغۇچىلارغا قۇربانلىق قىلىش ۋاجىب ئەمەس.

(2) ھەج ياكى ئۆمرە قىلغانلارنىڭ ئېھرام ئىچىدە ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرى سەۋەبلىك بەلگىلىنىدىغان قۇربانلىق بولۇپ،«دەم» دەپ ئاتىلىدۇ.

(3) قۇربان ھېيت كۈنلىرىدە قولىدا بار كىشىلەر قىلىدىغان قۇربانلىق.

(4) ئاللاھ يولىدا ئاتىۋەتكەن قۇربانلىق بولۇپ، ئۇنى ئورۇنداش ۋاجىبتۇر.

(5) يېڭى تۇغۇلغان بالا ئۈچۈن كېسىلىدىغان قۇربانلىق بولۇپ، «ئەقىقە» دەپ ئاتىلىدۇ.(ئوغۇل بوۋاق ئۈچۈن ئىككى قوي، قىز بوۋاق ئۈچۈن بىر قوي بوغۇزلاپ پېقىرلارغا تارقىتىپ بېرىش ياكى ئۇلارغا زىياپەت بېرىش سۈننەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق قىلىشقا بۇيرىغان)[1].

(6) ساۋاب تېپىش نىيىتى بىلەن كېسىلىدىغان نەپلە (ئىختىيارىي) قۇربانلىق.

قۇربانلىق قىلىنىدىغان ماللار ۋە ئۇلارنىڭ سۈپىتى

629. سوئال: قۇربانلىق قىلىدىغان ماللار قايسىلار؟

جاۋاب: قۇربانلىق قىلىدىغان ماللار: قوي، ئۆچكە، كالا ۋە تۆگە.

630. سوئال: قۇربانلىق ماللارنىڭ ياش ۋە سۈپەت ئۆلچىمى قانداق؟

جاۋاب: قۇربانلىق ماللارنىڭ ياش ۋە سۈپەت ئۆلچىمى تۆۋەندىكىچە:

(1) قۇربانلىق قىلىدىغان ماللارنىڭ ھەر قانداق بىر كېسەللىكتىن ۋە يۇقۇملىنىشتىن ساق- سالامەت بولۇشى.

(2) قۇربانلىق قىلىدىغان ماللارنىڭ كورلۇق، توكۇرلۇق ۋە قاتتىق ئورۇقلۇق قاتارلىق ھەر قانداق بىر ئەيىب-نوقساندىن ساق-سالامەت بولۇشى.

(3) قۇربانلىق قىلىدىغان ماللاردىن قوينىڭ 6 ئايلىقتىن چوڭ، ئۆچكىنىڭ بىر ياشتىن ئاشقان، كالىنىڭ ئىككى ياشنى تولۇق، تۆگىنىڭ بەش ياشتىن ئاشقان بولۇشى شەرت قىلىنىدۇ.

631. سوئال: قۇربانلىق قىلىدىغان ھايۋانلار قانچە كىشىگە كۇپايە قىلىدۇ ؟

[1] ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى، «سەھىھ» دېيىلگەن ھەدىس.

جاۋاب: بىر قوي ياكى بىر ئۆچكە بىر ئادەم ئۈچۈن كۇپايە قىلىدۇ. بىر كالا ياكى بىر تۆگە 7 ئادەم ئۈچۈن كۇپايە قىلىدۇ. (يەنى 7كىشى بىرلىشىپ بىر تۆگە ياكى بىر كالا قۇربانلىق قىلسا، ئۇلار قۇربانلىق قىلغان ھېسابلىنىدۇ).

632. سوئال: قۇربانلىققا يارىمايدىغان ئۆزۈرلۈك ماللار قايسىلار؟

جاۋاب: ئۆزىدىكى ئەيىب – نوقسانلار سەۋەبلىك قۇربانلىق قىلىشقا يارىمايدىغان ماللار تۆۋەندىكىلەر:

(1) كېسەل ياكى يوقۇملانغان ھايۋان. (چۈنكى مۇنداق ھايۋاننىڭ گۆشى ئىنساننىڭ تەن ساقلىقىغا زىيانلىق بولغانلىقى سەۋەبلىك قۇربانلىققا يارىمايدۇ).

(2) بىر ياكى ئىككىلى كۆزى كور بولغان ھايۋان.

(3) قولاق ياكى قۇيرۇقىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى كېسىۋېتىلگەن ھايۋان.

(4) ئۆرە تۇرالمايدىغان ھالەتتىكى توكۇر ھايۋان.

(5) قولاقسىز ياكى قۇيرۇقسىز تۇغۇلغان ھايۋان.

(6) چىشلىرىنىڭ كۆپرەكى چۈشۈپ كەتكەن ھايۋان.

(7) قاتتىق ئورۇق ھايۋان.

(8) مۈڭگۈزلىرىدىن بىرى ياكى ئىككىلىسى تۈۋىدىن كېسىلگەن ھايۋان.

633. سوئال: قانداق ئۆزۈرلۈك ھايۋانلار قۇربانلىققا يارايدۇ؟

جاۋاب: تۆۋەندىكىدەك ئۆزۈرلىرى بار ھايۋانلارنى قۇربانلىق قىلىشقا بولىدۇ:

(1) ئاقساپ ماڭسىمۇ ئۆزى ساق بولغان ھايۋان.

(2) تۇغۇلۇشتىن مۈڭگۈزسىز بولغان ياكى مۈڭگۈزىنىڭ ئازراق قىسمى سۇنغان ھايۋان.

(3) قولاقلىرى تېشىلگەن ھايۋان.

(4) چىشلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپ قىسمى ساق بولغان ھايۋان.

(5) پىچىۋېتىلگەن ھايۋان.

قۇربانلىقنىڭ گۆشىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

634. سوئال: قۇربانلىقنىڭ گۆشىنى قانداق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: قۇربانلىقنىڭ گۆشى مۇنداق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ:

(1) ھەج ياكى ئۆمرىگە ئېھرام باغلىغان كىشىنىڭ ئېھرامدا ئۆتكۈزگەن خاتالىقى سەۋەبلىك ئۇنىڭغا يۈكلەنگەن قۇربانلىق(دەم)نىڭ گۆشىدىن ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەر يېمەستىن، ھەممىسىنى مەككىنىڭ پېقىرلىرىغا تارقىتىپ بېرىش.

(2) ئاللاھ يولىدا قۇربانلىق قىلىشنى ئاتىۋەتكەنلىك سەۋەبتىن قىلىنغان قۇربانلىقنىڭ گۆشىنى قۇربانلىق قىلغۇچىنىڭ ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ يېيىش مەسىلىسىدە ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىختىلاپلاشقان بولۇپ، بەزىسى يېيىشكە بولىدۇ دېسە، بەزىسى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ پېقىرلارنىڭلا ھەققى دېگەن. يېيىشنى توسقۇچىلارنىڭ رەيى پېقىرلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن پايدىلىق ۋە ئېھتىياتلىق ھۆكۈم. ئەمما يېسە بولىدۇ، دېگۈچىلەرنىڭ

رەيىدە كەڭچىلىك كۆزدە تۇتۇلغان. شۇڭا قۇربانلىق قىلغۇچى ئەگەر يېقىر بولسا قۇربانلىقنىڭ گۆشىدىن يېسە بولىدۇ.

(3) قۇربان ھېيتتىكى قۇربانلىق، ھاجىلارنىڭ ھەج پائالىيىتى جەريانىدا قىلىدىغان قۇربانلىقى (ئۇدھىيە)، ئەقىقە ۋە ئىختىيارىي قۇربانلىقلارنىڭ گۆشىنى 3 كە بۆلۈپ، بىر بۆلۈكىنى يېقىرلارغا سەدىقە ئورنىدا تارقىتىپ بېرىش، يەنە بىر بۆلۈكىنى تونۇغانلار، قوشنىلار ۋە دوستلارغا – گەرچە ئۇلار باي بولسىمۇ - ھەدىيە قىلىش، ئۈچىنچى بۆلۈكىنى ئائىلىسىدە يېيىش تەۋسىيە قىلىنىدۇ. ئەگەر قۇربانلىق قىلغان ئادەم كەمبەغەل بولۇپ، ئەتراپىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى باي بولسا، قۇربانلىق قىلغان مېلىنىڭ گۆشىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئائىلىسىدە يېسىمۇ بولىدۇ.

ساۋاب ۋە گۇناھقا مۇناسىۋەتلىك سوئال-جاۋابلار

635. سوئال: ساۋاب دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ساۋاب ئەرەبچە سۆز بولۇپ، «تارتۇق»، «ئىنئام» دېگەن مەنىنى ئىپادىلىسە، ئىسلام شەرىئىتىدە ئاللاھ تائالا بۇيرىغان ئىشلارنى قىلغانلارغا ئاللاھنىڭ بېرىدىغان مۇكاپاتىدۇر.

636. سوئال: ئىسلام دىنىدا ساۋاب چۈشەنچىسى قانداق؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا ساۋاب چۈشەنچىسى قىسقىچە مۇنداق: ئاللاھ تائالانى تونۇپ، ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىشىدا غايە قىلىنغان ئاللاھ تائالاغا بەندىچىلىك قىلىش بۇرچىنى ئورۇنداش ۋە ئىنسانلىق شەنىگە ئۇيغۇن شەكىلدە ھايات كەچۈرۈشكە ئوخشاش ئاللاھ تائالا بۇيرىغان ئىشلار ساۋابلىق ئىشلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

637. سوئال: ساۋاب بولىدىغان ئىشلارنىڭ مۇكاپاتى نېمە؟

جاۋاب: ساۋاب بولىدىغان ئىشلارنى قىلىشنىڭ مۇكاپاتى دۇنيادا ھۇزۇرلۇق ۋە خاتىرجەم ھايات كەچۈرۈش، ئاخىرەتتە جەننەتكە ئېرىشىشتۇر.

ساۋابلىق ئىشلارنىڭ تۈرلىرى

638. سوئال: ئىسلام دىنىدا ساۋاب دېيىلگەن ئىشلارنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: دىنىمىزدا ساۋاب دېيىلگەن ئىشلارنىڭ تۈرلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئىمان ئېيتىپ ئېتىقاد قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىسلام ئەقىدىلىرىگە يۈرەكتىن ئىشىنىش.

(2) دىنىمىزدا بۇيرۇلغان پەرز، ۋاجىب ئەمەللىرىنى تولۇق ئورۇنداش.

(3) پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتلىرىنى كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئورۇنداش.

(4) ئاللاھ ھارام قىلغان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇش.

(5) ئىسلام ئەخلاقى بىلەن زىننەتلىنىش ۋە ھەر ئىشتا ئەخلاق-پەزىلەتلىك بولۇش.

639. سوئال: ساۋابى ئەڭ كۆپ ۋە ئۇلۇغ ئەمەل قايسى؟

جاۋاب: ساۋابى ئەڭ كۆپ ، ئەڭ ئۇلۇغ ئەمەل تەۋھىد بولۇپ، تەۋھىد پۈتۈن ئىبادەتلەرنىڭ جەۋھىرىدۇر.«تەۋھىد» سىز قىلىنغان ئەمەل - ئىبادەتلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قەتئىي قوبۇل بولمايدۇ.

640. سوئال: تەۋھىد دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەۋھىد - ئاللاھنىڭ بار ۋە بىر ئىكەنلىكىگە چىن ئېتىقاد قىلىش ۋە پۈتۈن ئەمەل - ئىبادەتلەرنى ئۇنىڭغىلا خالىس قىلىش دېمەكتۇر.

ساۋاب بولىدىغان ئىشلار

641. سوئال: ئىسلام دىنىدا ساۋاب بولىدىغان ئىشلار قىسقىچە قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا ساۋاب سانىلىدىغان ئىشلارنىڭ مۇھىملىرى قىسقىچە مۇنۇلار:

(1) ساغلام ئەقىدە ۋە ئېتىقادقا ئىگە بولۇش.

(2) كۈندە بەش ۋاخ نامازنى شەرىئەتتە كۆرسىتىلگەن شەكىلدە ئادا قىلىش.

(3) رامىزان ئېيىدا بىر ئاي روزا تۇتۇش.

(4) پۇل – مالنىڭ زاكىتىنى تولۇق ئايرىش.

(5) قۇدرىتى يەتسە ئۆمرىدە ئىچىدە بىر قېتىم ھەج قىلىش.

(6) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى ئورۇنداش، ئۇنىڭ يولىغا ئىزچىل ئەگىشىش.

(7) دىنىنى، ۋەتەننى ۋە مۇسۇلمانلارنى قوغداش ئۈچۈن ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىش.

(8) ھەر كىشىگە ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىدە مۇئامىلە قىلىش.

(9) قۇرئان كەرىمنى ساۋابنى كۆزلەپ، تەجۋىد قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىپ ئوقۇش.

(10) ئاللاھ بەرگەن نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلىش ۋە ئۇنىڭ شۈكرانىسىنى ئادا قىلىش.

(11) بېشىغا كەلگەن بالا – قازا ۋە مۇسىبەتلەر ئۈچۈن سەۋر قىلىپ ئاللاھتىن ساۋاب كۈتۈش.

(12) ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇش ۋە رەھمىتىدىن ئۈمىد قىلىش بىلەن ياشاش.

(13) ئاللاھنى ھەر ۋاقىت ياد ئېتىش، پۈتۈن ئىشلىرىنى ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن قىلىش.

(14) گۇناھلارغا تەۋبە قىلىش.

(15) قەلبىدە بىراۋغا ئۆچلۈك، دۈشمەنلىك، كۆرەلمەسلىككە ئوخشىغان ناچار ئىللەتلەرگە ئورۇن بەرمەسلىك.

(16) ئاتا – ئانىنىڭ خىزمىتىنى قېتىرقىنىپ، ئىخلاس بىلەن قىلىش، ئۇرۇق – تۇغقانلارنى يوقلاپ تۇرۇش ۋە ئۇلاردىن ماددىي ۋە مەنىۋى ياردەملىرىنى ئايىماسلىق.

(17) قوشنىلارغا، خىزمەتداشلارغا، دوستلارغا مەنپەئەتلىك بولۇش، ئۇلارنى زىيانغا ئۇچراتماسلىق.

(18) دىن ۋە ئىنسانلارغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش ۋە بۇنداق ئىشلارغا ياردەم بېرىش.

(19) دىن ۋە دۇنيالىققا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە بىلىم ئېلىش، كىتاب ئوقۇش.

(20) ئۆزى ئۆگەنگەن توغرا ۋە پايدىلىق بىلىملەرنى تۇرمۇشتا ئەمەلىيلەشتۈرۈش ۋە باشقىلارغىمۇ بىلدۈرۈش.

(21) چوڭلارغا ھۆرمەت قىلىش، كىچىكلەرنى ئاسراش.

(22) دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ھەر قانداق بىر ئىشنى ئىخلاس بىلەن قېتىرقىنىپ قىلىش.

(23) ئۆلۈمنى بىر مىنۇتمۇ ئېسىدىن چىقارماسلىق ۋە ئۇنىڭغا ھەر زامان تەييارلىق كۆرۈش.

گۇناھ ۋە گۇناھنىڭ تۈرلىرى

642. سوئال: گۇناھ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: گۇناھ – ئاللاھ توسقان ئىشلاردۇر. مەسىلەن: ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، يالغان سۆزلەشكە ئوخشاش.

643. سوئال: ئىسلام دىنىدا گۇناھ چۈشەنچىسى قانداق؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا گۇناھ چۈشەنچىسى قىسقىچە مۇنداق: ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىش غايىسىگە مۇناسىپ كەلمىگەن، ئىنسانلىق شەنىگە لايىق كەلمىگەن ۋە ئىنسانىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن زىيانلىق بولغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ تائالا توسقان ئىشلار گۇناھ ھېسابلىنىدۇ.

644. سوئال: ئىسلام دىنىدا گۇناھ سانىلىدىغان ئىشلارنىڭ تۈرلىرى قىسقىچە قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا گۇناھ سانىلىدىغان ئىشلارنىڭ تۈرلىرى كۆپ. قىسقىچە ئېيتقاندا مۇنۇلار:

(1) ئىسلامنىڭ ئاساسىي ئەقىدىلىرىگە ئىشەنمەسلىك ياكى شەك كەلتۈرۈش.

(2) پەرز ۋە ۋاجىب ئەمەللەرنى تەرك ئېتىش.

(3) ھارام قىلىنغان ئىشلارنى قىلىش ۋە ھارام نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش.

(4) ئىسلامىي ئەخلاققا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ناچار قىلىقلارغا ئادەتلىنىش.

645. سوئال: ئەڭ چوڭ گۇناھ قايسى؟

جاۋاب: ئەڭ چوڭ گۇناھ - ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتۇر.

646. سوئال: شېرىك دېگەن نېمە؟

جاۋاب: شېرىك - ئېتىقاد، ئەمەل - ئىبادەتلەر ۋە دۇئالاردا ئاللاھقا باشقا بىرسىنى شېرىك قىلىپ قوشۇش دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: ئاتالمىش ئەۋلىيالاردىن ياكى مازاردىكىلەردىن بىر نەرسە سورىغانغا ئوخشاش. شېرىك تەۋھىدنىڭ ئەكسىدۇر.

گۇناھ سانالغان ئىشلار

647. سوئال: ئىسلام دىنىدا گۇناھ سانالغان ئىشلار قىسقىچە قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا گۇناھ سانالغان ئىشلار قىسقىچە مۇنۇلار:

(1) ئېتىقاد مەسىلىلىرىدە خاتا پىكىر ۋە ئازغۇن ئېقىملارنى قوبۇل قىلىش.

(2) پەرز، ۋاجىب بولغان ئىبادەتلەرنى تەرك ئېتىش.

(3) ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش.

(4) ئاتا – ئانىنى قاخشىتىش، ئۇرۇق-تۇغقانلار ئارىسىدا سىلە – رەھىم قىلىششنى تەرك ئېتىش.

(5) زىنا قىلىش، قىمار ئويناش، هاراق ئىچىش، ئاق چېكىش.

(6) يالغان سۆزلەش، غەيۋەت قىلىش، بىراۋغا قارا چاپلاش، كىشىلەرگە لەقەم قويۇش، ئۇلارنى هاقارەت قىلىش ۋە مەسخىرە قىلىش.

(7) هارام يېيىش، يېتىمنىڭ ھەققىگە قول ئۇزىتىش، ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلىش، گۆشى يېيىلمەيدىغان هايۋاننىڭ گۆشىنى يېيىش، ئوغرىلىق قىلىش، پارا يېيىش، ئالدامچىلىق قىلىش، ئىنسانلارغا ياكى هايۋانلارغا ئازار بېرىش.

(8) سېھىر قىلىش ياكى قىلدۇرۇش، پال سېلىش ياكى سالدۇرۇش، خۇراپاتلارغا ئىشىنىش.

(9) ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ۋە مەغپىرىتىدىن ئۈمىت ئۈزۈش.

(10) كۆكۈلنى يامان تۇيغۇ ۋە يامان پىكىرلەر بىلەن تولدۇرۇش.

(11) دىنىغا، ۋەتىنىگە ۋە خەلقىگە خىيانەت قىلىش.

(12) ئىسلامىي ئەنئەنىلەرنى ۋە ئىسلامىي كىيىنىشلەرنى چەتكە قېقىش ياكى مەسخىرە قىلىش.

(13) هاياسىز فىلىملەر ۋە سۈرەتلىك ژۇرناللارغا قاراش، ئەخلاقنى بۇزىدىغان ناخشا، مۇزىكىلارنى ئاڭلاش، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قاراش.

(14) هارام كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش.

يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى شەرىئەت ئىستىلاھى بويىچە ئېيتقاندا«هارام» دۇر.

ئۈچىنچى بۆلۈم

ئەخلاق

ئەخلاق ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

ئىنسانلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ئىككى تەرىپى باردۇر. ئىنسانلارنىڭ ماددىي تەرىپى تەن، مەنىۋى تەرىپى روھ دەپ ئاتىلىدۇ. روھنى كۆرگىلى بولمايدۇ. ئەمما ئىنسان روھىنىڭ ئەسىرى بولغان گۈزەل خۇيلارنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇلارنى ئەخلاق دەيمىز.

ئەخلاق ئىمان بىلەن باراۋەر تۇرىدىغان مۇھىم تەلەپ. ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق بىلەن زىننەتلىنىش ئاللاھ تائالاغا ئەڭ يېقىنلىق ئەمەل ۋە بەزى ئىبادەتلەردىنمۇ ئۇلۇغ ئىبادەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلگەن ئەلچىلەر ئۆمىگى ئۇنىڭدىن:" قانداق ئادەمنى ئاللاھ ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىدۇ؟" دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەڭ ئەخلاقلىق بولغان ئادەمنى ئاللاھ ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىدۇ»(1) دەپ جاۋاب بەرگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچۈنمۇ ئەڭ يېقىنلىق ئادەم ئەڭ ئەخلاقلىق ئادەمدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا مۇنداق دېگەن: «سىلەرگە ئىچىڭلاردىن مەن ئەڭ ياخشى كۆرىدىغانلارنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ ئەڭ ئەخلاقلىق بولغانلىرىڭلار مېنىڭ ئۈچۈن ئەڭ سۆيۈملۈك ھېسابلىنىسىلەر»(2).

ھازىرقى زامان مۇسۇلمانلىرىنىڭ پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مەن پەقەت گۈزەل ئەخلاقلارنى تولۇقلاش ئۈچۈنلا ئەۋەتىلدىم» دېگەن سۆزىدە ئىپادىسىنى تاپقان، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ غايىسى قىلىنغان ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆگىنىپ، ئۆزلىرىنى ئىسلاھ قىلىشقا ۋە مۇسۇلمانلىقىنى تولۇقلاش ئارقىلىق قايتىدىن قەد كۆتىرىشكە نەقەدەر زور ئېھتىياجلىق بولىۋاتقانلىقى ھەممىگە مەلۇم. چۈنكى بىر مىللەتنىڭ يۈكسىلىشى ياكى چۆكىشى ئۇنىڭ ئەخلاقىغا باغلىق ئىش. مىسىرلىق ئاتاغلىق شائىر ئەھمەد شەۋقى مۇنداق دەپ يازغان:

إنما الأمم الأخلاق مابقيت فإن هم ذهبت أخلاقهم ذهبوا

تەرجىمىسى:

ئەخلاق بىلەن ھەر مىللەت راۋاجلىنىپ داۋام ئېتەر
ئايرىلغانلار ئەخلاقتىن زاۋاللىققا ھامان كېتەر.

ئەخلاق ئەنە شۇنداق مىللەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئامىل.

---

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

ئەخلاق ھەققىدە ئومۇمىي بايان

ئەخلاق ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى

648. سوئال: ئەخلاق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئەخلاق ـ ئىنسانىنىڭ روھىدا يەرلىشىپ ئادەت ھالىغا كەلگەن قىلىقلار بولۇپ، ئادەمنىڭ ئىش - ھەرىكىتى، گەپ - سۆزى، ئىدىيىسى، مىجەز - خۇلقى، مۇئامىلە، مۇناسىۋىتى، ئۆرپ - ئادىتىنى ئۆلچەملەشتۈرۈپ قېلىپقا سالىدىغان مىزان.

ئەخلاق ـ كۈندىلىك تۇرمۇشتا چېتىلىدىغان دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئومۇمىيلىقى، رولى، تەسىرى ۋە تەربىيە جەھەتتىن مەنىۋى كۈچلەرنىڭ سەرخىلى ھېسابلىنىدۇ. ئەخلاق گۈزەل ئەخلاق(ياكى ياخشى ئەخلاق) ۋە يامان ئەخلاق(ياكى ناچار ئەخلاق)دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

649. سوئال: گۈزەل ئەخلاق دېگەن قايسى؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاق – ئۆزىمىزگە، ئەتراپىمىزدىكىلەرگە، جەمئىيەتكە ۋە پۈتۈن ئىنسانىيەتكە پايدىلىق بولغان، دىنىمىزنىڭ پىرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇن كەلگەن ۋە دىنىمىزدا بۇيرۇلغان ئەخلاقلاردۇر. بۇ ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقمۇ دېيىلىدۇ.

ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىگە كىرىدىغان ياخشى ئىشلار ۋە ئادەتلەر ئىنتايىن كۆپ، ئۇلار: ھەر ئىشتا توغرا، ئادالەتلىك، راستچىل بولۇش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، ئامانەتكە ئىشەنچلىك، سۆيگۈ ـ ۋاپالىق، ئىمان ـ ئېتىقادلىق بولۇش، ئائىلىسىدىكىلەرگە مېھرىبان، ئاتا – ئانىغا ۋاپادار، ئۇرۇق – تۇغقانلارغا كۆيۈمچان، قوشنىلارغا ئەپۇچان، ھايۋانلارغا رەھىمدىل بولۇش، مەيلى دۇنيالىق بولسۇن، مەيلى ئاخىرەتلىك بولسۇن ئۆز ۋەزىپىسىنى بىلىش ۋە ئۆز ۋاقتىدا ئورۇنداش، خاتالىقىنى دادىل ئېتىراپ قىلىش، ئەدەبى جاسارەتلىك، سېخى، مەرد، پاكىز، مەدەنىيەتلىك، كۆكسى كەڭ بولۇش، ھەر ئىشتا ھەقىقەتنى كۆزلەش، ئۆزىگە ئىشىنىش، ئۆزىگە يۆلىنىش، ۋىجدانلىق، غۇرۇرلۇق بولۇش، نومۇسىنى ساقلاشنى بىلىش، ۋەتەنگە، خەلققە ۋە پۈتۈن ئىنسانلارغا مەنپەئەتلىك بولۇش ۋە باشقىلار.

650. سوئال: يامان ئەخلاق دېگەن قايسى؟

جاۋاب: يامان ئەخلاق- ئۆزىمىزگە، ئەتراپىمىزدىكىلەرگە، جەمئىيىتىمىزگە ۋە پۈتۈن ئىنسانىيەتكە زىيانلىق بولغان، دىنىمىزنىڭ پىرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇن كەلمىگەن ۋە دىنىمىزدا توسۇلغان قىلىقلاردۇر.

يامان ئەخلاقلارنىڭ تۈرلىرى ئىنتايىن كۆپ، ئۇلار: يالغان ئېيتىش، ئالدامچىلىق قىلىش، ھارام يېيىش، ئاتا – ئانىنى قاخشىتىش، ئائىلىسىدىكىلەرنى رەنجىتىش، قوشنىلارنى ئازارلاش، خىزمەتداشلىرىغا چوڭلۇق قىلىش، باشقىلارغا دۈشمەنلىك قىلىش، تۆھمەت قىلىش، كۆرەلمەسلىك، قورقۇنچاقلىق، سۆزىدە تۇرماسلىق، ھايۋانلارنى قىيناش، ھورۇنلۇق، تەمەگەرلىك، پۇرسەتپەرەسلىك، پىتنىخورلۇق،

غەيۋەتخورلۇق ۋە باشقىلاردۇر.

651. سوئال: ئىسلام دىنىدا ئەخلاق چۈشەنچىسى قانداق؟

جاۋاب: دىنىمىزنىڭ بۇيرىغان ۋە توسقانلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنسانلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختلىك قىلىشنى ۋە ئىنسانلارنى ئەڭ ئېسىل ئەخلاقلارغا ئېرىشتۈرۈشنى مەقسەت ۋە غايە قىلغان. ئىنسانلار دىنىمىزدا بۇيرۇلغانلارنىڭ ھەممىسىگە تولۇق ئەمەل قىلىدىغان بولسا ئەلۋەتتە ئۇلار ئەڭ گۈزەل ۋە ئەڭ ئېسىل ئەخلاقلارغا ئىگە بولغان بولىدۇ. چۈنكى دىنىمىزنىڭ بۇيرۇغانلىرى ۋە توسقانلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنسانلارنى ئۆزلىرىگە، ئائىلىسىدىكىلەرگە، ئەتراپىدىكىلەرگە، جەمئىيەتكە، مۇھتاجلار ۋە پۈتۈن ئىنسانىيەتكە زىيانلىق بولغان بارلىق ناچار ئەخلاق ۋە يامان خۇيلاردىن يىراقلاشتۇرۇپ پايدىلىق ئىشلارغا يۈزلەندۈرىدۇ. ئەخلاق رەھمەتنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئەڭ ياخشى ئىپادىسىنى تاپىدۇ.

652. سوئال: ئەخلاق بىلەن رەھمەتنىڭ مۇناسىۋىتى نىمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا: ﴿**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ**﴾ يەنى «بىز سېنى ئالەملەرگە پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق»[1] دېگەن. بۇ ئايەتتىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتۈن ئالەملەر ئۈچۈن رەھمەت بولۇپلا ئەۋەتىلگەنلىكى ئىپادىلىنىدۇ. ئەمما پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىك مۇددىئاسىنى ئوچۇقلاپ: «مەن پەقەت گۈزەل ئەخلاقلارنى تولۇقلاش ئۈچۈنلا ئەۋەتىلدىم»[2] دېگەن. يۇقىرىقى ئايەت بىلەن ھەدىس ئوتتۇرىسىدا ئىنتايىن زىچ مۇناسىۋەتنىڭ بارلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

653. سوئال: ئۇنداقتا بۇ ئايەت بىلەن ھەدىس ئوتتۇرىسىدا نىمە مۇناسىۋەت بار؟

جاۋاب: قېنى ئويلاپ كۆرۈڭ.... بىر لەھزە مەن بىلەن بىرگە تەپەككۇر قىلىڭ.. ئالدامچىلىق، يالغانچىلىق، خىيانەتچىلىك، بىر ـ بىرىگە ئىشەنچسىزلىك، شەپقەتسىزلىك قاتارلىق ناچار ئىللەتلەر دەۋر سۈرگەن بىر جەمئىيەتتە رەھمەتنى تاپقىلى بولامدۇ؟

بىر ـ بىرىگە ئىشەنچ قىلالمايدىغان، بىر ـ بىرىگە خىيانەت قىلىدىغان، بىر ـ بىرىنى ئالدايدىغان، يالغان سۆزلەيدىغان بىر ئائىلىدە رەھمەتنىڭ ئىزناسىنى كۆرگىلى بولامدۇ؟

شۇڭا كەسكىن ئېيتالايمىزكى، «مەن پەقەت گۈزەل ئەخلاقلارنى تولۇقلاش ئۈچۈنلا ئەۋەتىلدىم» دېگەن ھەدىس بىلەن ﴿بىز سېنى ئالەملەرگە پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق﴾ دېگەن ئايەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئالدىنقىسى كېيىنكىسىنى روياپقا چىقىرىدىغان ھالقىلىق مۇناسىۋەتتۇر. چۈنكى ئەخلاق بولماستىن رەھمەت

---

(1) ئەنبىيا سۈرىسى107- ئايەت.

(2) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

ئەمەلگە ئاشمايدۇ.

654. سوئال: ئۇنداقتا، رەھمەتنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: رەھمەت سۆزى لۇغەتتە كۆيۈنۈش، مېھرىبانلىق، شەپقەت، رەھىمدىللىق دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. رەھمەت سۆزىنى مەشھۇر تىلشۇناس ئالىم ئابدۇلقاھىر جۇرجانىي: «باشقىلارغا ياخشىلىق يەتكۈزۈش» دەپ تەرىپلىگەن(1). ئىسلاھاتچى ئالىم ئىبنى قەييىم جەۋزىي: «جاپا تارتىشمۇ، كۆڭلى خالىمىسىمۇ باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشنى تەقەززا قىلىدىغان سۈپەت» دەپ تەرىپلىگەن(2).

655. سوئال: ئەخلاق ئىبادەتتىنمۇ مۇھىممۇ؟ بۇ نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟

جاۋاب: شەكسىزكى، ئەخلاق كۆپلىگەن ئىبادەتلەردىن مۇھىم. چۈنكى پۈتۈن ئىبادەتلەرنىڭ ئەڭ ئاساسلىق مېۋىسى پەقەت ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلىش ۋە شۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالا بۇيرىغان بەندىچىلىك ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئەگەر شۇنداق بولمىسا ئىبادەتلەرنىڭ تەنتەربىيە ھەرىكەتلىرىدىن پەرقى بولماي قالىدۇ.

ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئىبادەتتىنمۇ ساۋابلىق ئەمەل ئىكەنلىكىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوتتۇرىغا قويۇپ: «قىيامەت كۈنىدە مۇسۇلمان كىشىنىڭ ياخشىلىق مىزانىدا گۈزەل ئەخلاقتىن سالماقراق كېلىدىغان ھېچ نەرسە يوقتۇر»(3) دېگەن.

656. سوئال: ئىبادەتلەرنىڭ ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلىشتىكى رولى نېمە؟

جاۋاب: دىنىمىزدا بۇيرۇلغان ئىبادەتلەر ئەينى ۋاقىتتا ئىنسانلارنىڭ ئەخلاقىدىكى قىڭغىرلىقلارنى تۈزىتىش رولىنى ئوينايدۇ.

مەسىلەن: ئىبادەتلەرنىڭ بېشى بولغان ناماز ھەققىدە ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿إِنَّ الصَّلاَةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ﴾ يەنى «ھەقىقەتەن ناماز قەبىھ ئىشلاردىن، گۇناھلاردىن توسىدۇ»(4) دەيدۇ.

مەلۇمكى، قەبىھ ئىشلار بىلەن گۇناھلار ناچار ئەخلاقنىڭ نەتىجىسىدۇر. تەلەبكە

(1) تىلشۇناس ئالىم ئابدۇلقاھىر جۇرجانىي- قەدىمدە ئىران، ئافغانىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بەزى رايونلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان چوڭ خۇراسان مەملىكىتى بىلەن كاسپى دېڭىزى بويىدىكى تەبەرىستان رايونى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان جۇرجان دېگەن شەھەردە دۇنياغا كېلىپ ھىجرىيىنىڭ 471- يىلى (1078م) ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ تەپسىرشۇناسلىق ئىلمى، ئەرەب ئەدەبىياتى، شېئىر، مورفولوگىيە ۋە سىنتاكسىس، بەدىئىي ئىپادىلەش سەنئەتلىرى بويىچە كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلىرى مەۋجۇد.

(2) ئىبنى قەييىم جەۋزى – ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ پېشۋالىرىدىن بىرى. ئۇ ھىجرىيىنىڭ 691- يىلى (1292م) دەمەشىقتا دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيەدە ئوقۇغان. تەپسىر، ھەدىس، فىقھى ۋە ئەرەب تىلى ئىلىملىرىدە توشقان ئالىم. ئۇنىڭ فىقھشۇناسلىقتا قىممەتلىك ئەسەرلىرى بار. ھىجرىيىنىڭ 751-يىلى (1349م) دەمەشىقتا ئالەمدىن ئۆتكەن.

(3) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

(4) ئەنكەبۇت سۈرىسى 45- ئايەت.

لايىق ھالدا، سەمىمىي نىيەت بىلەن ئادا قىلىنغان ناماز يامان ئەخلاقلاردىن چوقۇم توسىدۇ ۋە ياخشى ئەخلاقلارغا يېتەكلەيدۇ.

ئاللاھ تائالا ھەدىس قۇدسىدا مۇنداق دېگەن: «مەن نامازنى پەقەت مېنىڭ ئۇلۇغلىقىم ئالدىدا ئۆزىنى تۆۋەن تۇتىدىغان، بەندىلىرىمگە يامانلىق قىلمىغان، گۇناھ - مەسىيەتكە داۋام قىلمىغان، كۈندۈزلىرى مېنى ياد ئەتكەن، پېقىرلارغا، مۇساپىرلارغا، تۇللارغا ۋە خاپىلىق تارتىپ قالغانلارغا رەھىم - شەپقەت قىلغان كىشىدىنلا قوبۇل قىلىمەن»(1).

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سىزنىڭ نامىزىڭىز سىزنى ئىنسانلارغا رەھىم - شەپقەتلىك قىلالمىسا، سىز ناماز ئوقۇپ ئۇنىڭ مېۋىسىنى كۆرەلمىگەن بولىسىز.

زاكاتنىڭ غايىسى ۋە مېۋىسىدىن مەقسەت گۈزەل ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈشتۇر. چۈنكى ئۆزىنى زاكات ۋە سەدىقىلەرنى بېرىشكە ئادەتلەندۈرگەن ئادەم يوقسۇللارغا ئىچ ئاغرىتىش ۋە شەپقەت قىلىشنى، شۇنداقلا سېخىيلىقنى ئۆگىنىدۇ.

زاكاتنىڭ بۇيرۇلۇشىنىڭ غايىسى ھەققىدە قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿**خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا**﴾ يەنى «ئۇلارنى گۇناھلاردىن پاكلاش ۋە ياخشىلىقلىرىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ماللىرىنىڭ بىر قىسمىنى زاكات ھېسابىدا ئالغىن»(2).

ئايەتتىكى ﴿ياخشىلىقلىرىنى﴾ دېگەن ئىبارە، زاكاتنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى بارلىق ياخشىلىقلارنى كۆپەيتىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. سېخىيلىق ۋە مەردلىكتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاقمۇ زاكات كۆپەيتىپ بېرىدىغان ياخشىلىقلاردىن بىرىدۇر.

گۈزەل ئەخلاقتا چوقۇم ئىبادەتنىڭ ساۋابى بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «بىراۋغا ئوچۇق چىراي ئېچىشىڭدا سەدىقىنىڭ ساۋابى بار»(3) دېگەنلىكى بۇنىڭغا ئىشارەت قىلىدۇ.

روزىنىڭ بۇيرۇلۇشىنىڭ غايىسى ھەققىدە قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ**﴾ يەنى «ئى مۆمىنلەر! گۇناھلاردىن ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ رامىزان روزىسى پەرز قىلىندى»(4).

(1) زۇبەيدى رىۋايىتى.

(2) تەۋبە سۈرىسى 103- ئايەت.

(3) تىرمىزى رىۋايىتى.

(4) بەقەرە سۈرىسى 183- ئايەت.

ئـايەتـتىكـى ﴿گۇنـاھلاردىن سـاقلىنىشـڭلار ئۈچۈن﴾ دېگەن ئـىبارە، روزىـنىڭ ئىنساننى گۇناھتىن يىراق تۇرىدىغان ۋە ياخشىلىقنى سۆيىدىغان گۈزەل ئەخلاقتا ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

ھەجنىڭ بۇيـرۇلۇشىنىڭ غـايىسـى ھەققىدە قۇرئـان كەرىم يەنە مۇنـداق دەيدۇ: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّهُ وَتَزَوَّدُواْ فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُوْلِي الأَلْبَابِ﴾ يەنى «ھەج ۋاقتى مەلۇم بىرقانچە ئايدۇر. بۇ ئايلاردا ھەج قىلىشنى نىيەت قىلغان (يەنى ئېھرام باغلىغان) ئادەمنىڭ جىنسىي ئالاقە قىلىشى، گۇناھ قىلىشى ۋە جاڭجال قىلىشى مەنئى قىلىنىدۇ. سىلەر قانداقلىكى ياخشى ئەمەلنى قىلساڭلار، ئالالاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ (ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن) ئوزۇق ئېلىۋېلىڭلار، ئەڭ ياخشى ئوزۇق تەقۋادارلىقتۇر»[1] ئـايەتـتىكـى: ﴿گۇناھ قىلىش ۋە جاڭجال قىلىشى مەنئى قىلىنىدۇ﴾ دېگەن ئىبارە بىلەن ﴿ئەڭ ياخشى ئوزۇق تەقۋالىقتۇر﴾ دېگەن ئىبارە ھەج ئىبادىتىنىڭ كىشىلەرنى گۇناھلاردىن، كىشىلەرگە ئازار بېرىشتىن يىراق بولغان تەقۋالىق دائىرىسىگە ئېلىپ كىرىدىغان گۈزەل ئەخلاقتا يېتەكلەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

يۇقىرىقى ۋە باشقا پۈتۈن ئىبادەتلەر مۇسۇلمانلار يەتمەكچى بولغان مۇكەممەللىكنىڭ شوتىسى ۋە گۈزەل ئەخلاقلارغا ئادەتلىنىشنىڭ يولىدۇر. ئورۇندىغۇچىسىغا بۇ دۇنيادا پايدىسى بولمىغان ئىبادەتلەرنىڭ ئاخىرەتتە ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزەلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.

ئىبادەت بىلەن ئەخلاق ئايرىلماس بىر پۈتۈنلۈك

657. سوئال: ھازىرقى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىي ئەھۋالى قانداق بولماقتا؟

جاۋاب: ئىنسان تەنتەربىيە ئارقىلىق جىسمانىي ساغلاملىقتا ئېرىشسە، ئىبادەت ئارقىلىق روھىي گۈزەللىككە ۋە گۈزەل ئەخلاقلارغا ئېرىشىدۇ. بەزى كىشىلەر مەسجىدتە ناھايىتى ئەخلاقلىق، ئەمما مەسجىدنىڭ سىرتىدا، جەمئىيەتتە، ئائىلىسىدە، ئىش ئورنىدا، ئۇ باشقا ئىنسان...

ئىبادەت بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى مۇنداق چوڭ ئايرىلىش نەتىجىسىدە، ئىسلام دۇنياسىدا، مۇنداق ئىككى خىل ئىنسانلار مەۋجۇد:

بىرى، ئەخلاقى ناچار، ئەمما ئىبادەتلىرىنى ۋاقتىدا ئورۇندايدىغانلار،

يەنە بىرى، ئەخلاقى ياخشى، ئەمما ئىبادەتلەرنى ياخشى ئورۇندىمايدىغانلار

(1) بەقەرە سۈرىسى 197- ئايەت.

ياكى ھېچ ئورۇندىمايدىغانلار.

جەمئىيەتتە بەزى كىشىلەر باركى، ئۇلار مۇئامىلە ئىشلىرىدا ناھايىتى راستچىل، دۇرۇس ۋە ئىشەنچلىك، ئەمما ناماز ئوقۇمايدۇ. يەنە بەزى كىشىلەر باركى، ئۇلار ئىبادەتلەرگە ناھايىتى ھېرىسمەن بولسىمۇ، ئەخلاقى ناچار بولغانلىقتىن بىرىنى ئالدايدۇ، يەنە بىرىگە ئازار قىلىدۇ.

بۇ ئىككى پىرقىنىڭ ھېچقايسىسى ئىسلامدىن ئەمەس![1]

سۇ بىلەن ئوت بىرلىشەلمىگەندەك، تەلەپكە لايىق ئورۇندالغان ئىبادەت بىلەن يامان ئەخلاق بىرلىشەلمەيدۇ.

658. سوئال: ئىبادەت بىلەن ئەخلاققا قويۇلغان تەلەپ بىر خىلمۇ؟

جاۋاب: دىنىمىزنىڭ ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشقا قويغان تەلىپى بىلەن ئىسلامنى گۈزەل ئەخلاقلار بىلەن ئەخلاقلىنىشقا قويغان تەلىپى ۋە چاقىرىقى بىردۇر. يەنى ئىسلام نەزىرىدە ئەخلاق بىلەن ئىبادەت ئىككىسى بىردۇر. قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە بۇنىڭ مىساللىرىنى كۆپ كۆرگىلى بولىدۇ. راستىنلا بەختكە ئېرىشىدىغان ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلغان جىمى ئايەتلەر ۋە ھەدىسلەردە، ئۇلارنىڭ ئەخلاقى بىلەن ئىبادىتى ماختالغان. مەسىلەن: مۇمىنۇن سۈرىسى مۇنداق باشلانغان:

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ.الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاَتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ يەنى «مۆمىنلەر ھەقىقەتەن بەختكە ئېرىشتى. ئۇلار (شۇنداق مۆمىنلەركى) نامازلىرىدا (ئاللاھنى ئۇلۇغلىغانلىقتىن) ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر». بۇ ئىبادەت.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾ يەنى «ئۇلار بىھۇدە سۆز، بىھۇدە ئىشتىن يىراق بولغۇچىلاردۇر».بۇ ئەخلاق.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾ يەنى «ئۇلار زاكات بەرگۈچىلەردۇر». بۇ ئىبادەت.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُون.إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أوْ مَامَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِين. فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاء ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾ يەنى «ئۇلار ئەۋرەتلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ئاياللىرى ۋە چۆرىلىرىدىن باشقىلاردىن (يەنى ھارامدىن) ساقلىغۇچىلاردۇر. ئۆز ئاياللىرى ۋە چۆرىلىرى بىلەن جىنسىي يېقىنچىلىق قىلغۇچىلار مالامەت قىلىنمايدۇ. بۇنىڭ سىرتىدىن (جىنسىي تەلەپنى قاندۇرۇشنى) تەلەپ قىلغۇچىلار ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردۇر». بۇ ئەخلاق.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾ يەنى «ئۇلار ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئامانەتلەرگە ۋە بەرگەن ۋەدىسىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر». بۇ

(1) ئۇستاز ئەمر خالىدنىڭ«مۆمىننىڭ ئەخلاقى» ناملىق ئەسىرىدىن.

ئەخلاق.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ يەنى «نامازلىرىنى (ۋاقتىدا، تەلەپكە لايىق) ئادا قىلغۇچىلاردۇر»(1). بۇ ئىبادەت.

دېمەك، دىنىمىزنىڭ بىزدىن تەلەپ قىلىدىغىنى ئىبادەت بىلەن ئەخلاق ھەر ئىككىسىدۇر.

659. سوئال: مۆمىنلەرنى ئاللاھنىڭ سۆيگۈسىگە ئېرىشتۈرگەن نەرسە نېمە؟

جاۋاب شەكسىزكى، مۇسۇلمانلارنى ئاللاھ تائالانىڭ سۆيگۈسىگە لايىق قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشتۈرگەن نەرسە گۈزەل ئەخلاق بىلەن سەمىمىي ئىبادەتتۇر. قۇرئان كەرىم ئاللاھنىڭ سۆيگۈسىگە ئېرىشكەن ياخشى بەندىلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى ئۇلارنىڭ ئىبادىتى ۋە ئەخلاقى بىلەن بىرگە بايان قىلغان. مەسىلەن: فۇرقان سۈرىسىدە مۇنداق كەلگەن:

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ يەنى «مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى، زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (نالايىق) سۆز قىلسا، ئۇلارغا،«سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز» دەيدۇ(ۋە ئۇز يولىغا داۋام قىلىدۇ)» بۇ ئەخلاق.

﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِم سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾ يەنى «ئۇلار كېچىلەرنى پەرۋەردىگارىغا سەجدە قىلىش ۋە (ئۇزۇن- ئۇزۇن) قىيامدا تۇرۇپ(ناماز ئوقۇش بىلەن) ئۆتكۈزىدۇ». بۇ ئىبادەت.

﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا.إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾ يەنى «ئۇلار"پەرۋەردىگارىمىز! بىزدىن جەھەننەم ئازابىنى يىراق قىلغىن، جەھەننەمنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن (سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭدىن) ئايرىلمايدۇ. جەھەننەم ھەقىقەتەن يامان قارارگاھتۇر، يامان جايدۇر"دەيدۇ». بۇ ئىبادەت.

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾ يەنى «ئۇلار خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ»(2). مانا بۇ ئەخلاق.

660. سوئال: قىيامەتتە قۇرۇق قول قالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ساھابىلىرىدىن: «كىمنىڭ قۇرۇق قول قالغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلەمسىلەر؟» دەپ سورىغاندا، ساھابىلەر: «ھېچقانداق مال –

---

(1) مۇمىنۇن سۈرىسى1-9- ئايەتلەر.

(2) فۇرقان سۈرىسى63-67- ئايەتلەر.

مۈلكى بولمىغان كىشىنى قۇرۇق قول قالغۇچى كىشى، دەيمىز» دەيدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قىيامەت كۈنى بىراۋ ناماز، زاكات ۋە روزا قاتارلىق ئىبادەتلەرنى ئورۇندىغان ھالدا كېلىدۇ. ئەمما ئۇ بىرىنى تىللىغان، بىرىگە تۆھمەت چاپلىغان، بىرىنىڭ مېلىنى يەۋالغان، بىرىنىڭ قېنىنى تۆككەن، بىرىنى ئۇرغان بولۇپ، بۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرى شۇلارغا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرى تۈگىسە، ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى ئۇنىڭغا ئارتىلىدۇ. ئاندىن ئۇ دوزاخقا تاشلىنىدۇ. مانا بۇ، مېنىڭ ئۇممىتىمنىڭ قۇرۇق قول قالغۇچىسىدۇر»(1) دېگەن.

ھەدىستە كۆرگىنىمىزدەك، ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولماسلىقىنىڭ ۋە ئاخىرەتتە ئەسقاتماسلىقىنىڭ بىردىنبىر سەۋەبى يامان ئەخلاقلاردۇر!

661. سوئال: ئىش-ھەرىكەتنىڭ گۈزەل بولۇشى ئۈچۈن نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئىش-ھەرىكەتنىڭ گۈزەل بولۇشى ئۈچۈن نەپسىنى پاكلاش ۋە روھنى يۈكسەلتىش ئارقىلىق ئىشنى ئىچكى دۇنياسىنى ئىسلاھ قىلىشتىن باشلاش كېرەك. چۈنكى ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسى تۈزەلمەستىن، تاشقى ھەرىكىتىنىڭ تۈزەلگەنلىكى ئىشقا يارىمايدۇ. مۇنداق ئىنسان ياسالمىلىقتىن خالىي بولالمىغانلىق سەۋەبلىك، ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقنى ھاسىل قىلالمايدۇ.

ئىنسان روھىي دۇنياسىنى- گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاق بىلەن زىننەتلىگەندىلا جەمئىيەتتە ئىش ـ ھەرىكىتى گۈزەل، سۆز ـ ئىپادىسى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل بولالايدۇ. ئىپپەت ـ ھايالىق، گۈزەل غايىلىك، قايتماس ئىرادىلىك، چىدام ـ غەيرەتلىك، سەۋر ـ تاقەتلىك، تىرىشچان، سەمىمىي ـ ساداقەتلىك، كەمتەر، ئىشچان، ئەپۇچان، مۇلايىم، ئېغىر ـ بېسىق، روھىي دۇنياسى مۇكەممەل ئادەم بولالايدۇ. ئەكسىچە، ئەدەپ ـ ئەخلاق تەربىيىسىگە سەل قارالسا ياكى تاشقى كۆرۈنۈشكىلا ئەھمىيەت بېرىلسە، گۈزەللىك سەتلىككە، ياخشىلىق يامانلىققا ئۆزگىرىدۇ.

ئەخلاقسىز ئادەم يامان ئىش، يامان خۇي، يامان ئىللەتنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالىدۇ. مۇنداقلار ئىش ـ ھەرىكىتى ئەسكى، سۆزلىرى قوپال، بىھايا، پەسكەش، نومۇسسىز، ۋىجدانسىز، رەھىمسىز، ساختىپەز، ۋاپاسىز، يالغانچى، ئالدامچى، ئاچكۆز، نەپسانىيەتچى، مەنمەنچى، چېقىمچى، بېخىل، جېدەلخور.... قاتارلىق يامان قىلىقلارغا ئادەتلىنىپ قالىدۇ. نەتىجىدە، ئائىلىنىڭ خاتىرجەملىكى، جەمئىيەتنىڭ تەرتىپى بۇزۇلىدۇ. شۇڭا دۇنيادىكى بارچە دىنلار ئەڭ ئاۋۋال كىشىلەرنى گۈزەل ئەخلاق بىلەن زىننەتلىنىشكە چاقىرىپ كەلگەن. ئىسلام دىنىدا بولسا، گۈزەل ئەخلاق ئىماننىڭ كامالىتى ۋە ئىبادەتنىڭ جەۋھىرى سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «مۇسۇلمان ئادەم گۈزەل ئەخلاقى بىلەن كېچە ئۇخلىماي ناماز ئوقۇغان ۋە

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

كۈندۈزى روزا تۇتقاننىڭ ساۋابىغا ئېرىشەلەيدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

662. سوئال: ئىنسانلارنى جەننەتكە ئەڭ كۆپ كىرگۈزىدىغان ئەمەل قايسى؟

جاۋاب: ئىنسانلارنىڭ جەننەتكە كىرىشىگە ئەڭ كۆپ سەۋەب بولىدىغان ئەمەل گۈزەل ئەخلاقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىنسانلارنى جەننەتكە كىرگۈزىدىغان ئىشلارنىڭ ئەڭ كۆپى تەقۋالىق بىلەن ياخشى ئەخلاقتۇر»[2] دەپ كۆرسەتكەن. ئۇ گۈزەل ئەخلاققا تەشەببۇس قىلىپ: «مەن ئەخلاقى گۈزەل بولغانلارنىڭ جەننەتتىكى ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىك قەسىرگە كىرىشىگە كاپالەت قىلالايمەن»[3] دەپ كورسەتكەن. تەقۋالىق گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئىپادىسىدۇر. ھەدىستە ئىنسانلارنى جەننەتكە ئەڭ كۆپ كىرگۈزىدىغان نەرسە ئىبادەت دېيىلگەن ئەمەس، بەلكى ئەخلاق دېيىلگەن!

مەرھۇم ئۇستاز مۇھەممەد غەزالى[4] «مۇسۇلماننىڭ ئەخلاقى»ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ: «ئىمان كىشىنى پەسلىكتىن ساقلىغۇچى ۋە ئۇلۇغلۇققا قوزغاتقۇچى كۈچتۇر. ئۆزلىرىنى دىندارلاردىن سانايدىغان بىر قىسىم كىشىلەر بەزى ئىبادەتلەرنى ئورۇنلاپ قويغىنى بىلەن تەلەپ قىلىنغان ئەخلاقىي ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىشقا سەل قارايدۇ. بۇنىڭ بىلەن قىلغان ئىبادەتلىرىدىن پايدا ئالالمايدۇ. بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا: «يا رەسۇلەللاھ! بىر ئايال بار، ئۇ ناماز ئوقۇيدۇ، روزا تۇتىدۇ ۋە سەدىقىنى كۆپ قىلىدۇ. لېكىن قوشنىسىغا تىلى بىلەن ئەزىيەت بېرىدىكەن» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ دوزاختا كىرىدۇ» دېگەن. ئۇ ئادەم يەنە: «يەنە بىر ئايال بار، ناماز، روزىسى ئاز، سەدىقىنىمۇ ئاز بېرىدىكەن، قوشنىسىغا ئەزىيەت بەرمەيدىكەن» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ جەننەتكە كىرىدۇ»[5] دېگەن. بۇ جاۋابتا ئېسىل ئەخلاقنىڭ

---

(1) ئىبنى ھىببان ۋە ھاكىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(3) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.

(4) ئىسلاھاتچى، مۇتەپەككۇر ئالىم مۇھەممەد غەزالى 1917-يىلى مىسىرنىڭ بۇھەيرە رايونىدا دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، مىسىرنىڭ ئالىي دىنىي ماقاملىرىدا ۋە قەدىمىي ئىلىم يۇرتى ئەزھەرنىڭ «دەۋەت ئىشلىرى كومىتېتى»دا خىزمەت قىلغان، مەككىدىكى «ئۇممۇلقۇرا» ئۇنىۋېرسىتېتىدا، ئالجىرىيىدىكى ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىدە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ بىر قانچە يىل ئۇستازلىق قىلغان. مىسىردىكى«ئەل ئىخۋانۇل مۇسلىمۇن» جامائىتىنىڭ ئاكتىپ ئەزالىرىدىن بولغان، بۇ سەۋەبتىن ئىككى قېتىم تۈرمىگە ئېلىنغان، مۇسۇلمانلارنىڭ ھالىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە تەربىيە ماۋزۇلىرىدا كۆپلىگەن قىممەتلىك ئىسلامىي ئەسەرلەرنى يازغان، 1996-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ رىياد شەھىرىدە چاقىرىلغان ئىسلام قۇرۇلتىيىدا سۆزلەپ تۇرغان پەيتىدە يۈرىكى توختاپ قېلىپ ئالەمدىن ئۆتكەن، مەدىنىدىكى ‹بەقى› قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنغان.

(5) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

قىممىتىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىلگەن. يەنە بىر ھەدىستە: «گۈزەل ئەخلاق خۇددى سۇ قىروۋنى ئېرىتكەندەك خاتالىقلارنى ئېرىتىدۇ. ناچار ئەخلاق سىركە ھەسەلنى بۇزغاندەك ھەممىنى بۇزىدۇ»[1] دەپ كۆرسىتىلگەن».

663. سوئال: ئەخلاق بىلەن ئىماننىڭ دەرىجىسى قانداق؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاق ئىماننى تاكامۇللۇققا ئېلىپ بارىدىغان ۋە ئۇنى كۈچلەندۈرىدىغان ئامىلدۇر. دەرىجە جەھەتتە ئەخلاق بىلەن ئىمان بىر ئورۇندا تۇرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلىپ: «ئىمانى ئەڭ كامىل مۆمىن ئەڭ ئەخلاقلىق كىشىدۇر»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئۇنداق ئادەم مۆمىن بولالمايدۇ» دېگەن سۆزنى ئۈچ قېتىم تەكرارلىغان، بۇ ۋاقىتتا ساھابىلەردىن بىرى ئۇنىڭدىن"يارەسۇلەللاھ! ئۇ قانداق ئادەم" دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قوشنىسى ئۇنىڭ ئاۋارىچىلىقلىرىدىن خاتىرجەم بولالمايدىغان ئادەم»[3] دەپ جاۋاب بەرگەن.

قېنى ئويلاپ كۆرۈڭ! بالكونىغا يايغان كىرنىڭ سۈيىنى ئاستىنقى قەۋەتتىكى قوشنىلىرىغا ياكى يولغا ئېقىتىپ كىشىلەرگە ئەزىيەت بېرىدىغانلار بىلەن ماشىنىسىنى قوشنىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا توختىتىۋېلىپ ئۇنى بىئارام قىلىدىغان ياكى قوشنىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا يۇندا ياكى ئەخلەتلەرنى تۆكىدىغان، ئۆيىگە كىرىپ، چىقىش جەريانىدا قوشنىلىرىنى راھەتسىز قىلىدىغانلار ئۆزلىرىنى ئىمانىمىز كامىل دەپ ئېيتالامدۇ؟

ئىنساننىڭ ۋۇجۇدىدا رەزىللىك چوڭقۇرلىشىپ، يامانلىقى كۆپەيگەنسېرى خۇددى ئادەم كىيىمىدىن ئايرىلغاندەكلا دىن - دىيانەتتىن ئايرىلىپ قالىدۇ. ئىخچاملاپ ئېيتقاندا، ئەخلاق ھەر قانداق ئادەمنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك غەلىبە ياكى مەغلۇبىيىتىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىل.

664. سوئال: ئەخلاق تەربىيىسىنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: ئادەم ئەخلاقىي تەربىيە ئارقىلىقلا ھەقىقىي ئادەم بولۇپ يېتىلىدۇ. ئەۋلادلارغا ئېلىپ بېرىلغان ئەخلاق تەربىيىسى قەيەردە ياخشى ئېلىپ بېرىلسا، شۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ ئىدىيىۋى ساپاسى، مەدەنىيەت ساپاسى، ئەخلاق ساپاسى، تەن ساپاسى ياخشى بولىدۇ. ئەخلاقىي تەربىيە ئارقىلىق ئەۋلادلارغا قانداق ئادەم بولۇش، قانداق غايە تۇرغۇزۇش، دەۋرگە ماس قەدەمدە قانداق ئىلگىرىلەش، قانداق قىممەت يارىتىش، نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىق، نېمىنى سۆيۈش، نېمىلەردىن نەپرەتلىنىش توغرىسىدا تەلىم بېرىلىدۇ.

---

(1) ئىمام بەيھەقىي رىۋايىتى.

(2) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(3) ئىمام مۇسلىم، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ئەخلاق بىلەن مۇناسىۋىتى

665. سوئال: شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ئەخلاق بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ئەخلاق بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ناھايىتى زىچ مۇناسىۋەت بولۇپ، ئەخلاق پرىنسىپلىرى بىلەن شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ پرىنسىپلىرى بىر. بەلكى شەرىئەتنى بىر پۈرۈش ئەخلاقتىن ئىبارەت بىرلا ماۋزۇنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈشكە بولىدۇ. چۈنكى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئورۇنداشقا تۈرتكە بولىدىغان نەرسە يەنىلا ئەخلاقتۇر.

666. سوئال: ئېتىقادنىڭ ئەخلاق بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: ئىسلام ئېتىقادى ھەقىقەتتە ئىلمىي ھەقىقەتلەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىغا، بىرلىكىگە، سۈپەتلىرىگە، پەيغەمبەرلەرگە، ساماۋىي(ئاللاھ چۈشۈرگەن) كىتابلارغا، غەيبلەرگە مۇناسىۋەتلىك تەرەپلىرى باردۇر.

ئىلمىي ھەقىقەتلەرگە باش ئېگىش ئەخلاقىي پەزىلەت بولۇپ، بۇ ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى قوبۇل قىلىشقا تۈرتكە بولغان نەرسە يەنىلا ئەخلاقتۇر. چۈنكى ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىش گۈزەل ئەخلاق بولسا، ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئىنكار قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش رەزىل ئەخلاقتۇر. ئۇنىڭغا تۈرتكە بولغان نەرسىمۇ نەپسىي خاھىشنىڭ تەسىرى ئاستىدا قېلىپ ھەقىقەتنى رەت قىلىش ۋە ئۇنى يامان كۆرۈشتۇر.

ھەقىقەتنى سۆيۈش ۋە ئۇنى ئۆزىنىڭ زىيىنىغا بولغان تەقدىردىمۇ قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئەخلاقلانغان ئادەمنىڭ بۇ گۈزەل ئەخلاقى ئۇنى ھەقىقەتكە باش ئېگىش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش، ھەق ئىگىسىنى ئېتىراپ قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ. ئەمما بۇ گۈزەل ئەخلاقتىن مەھرۇم بولۇپ، ئۆزىنىڭ نەپسىي خاھىشىنى ئەقلىگە ھاكىم قىلىۋالغانلار ھەقىقەتنى قوبۇل قىلمايدۇ، ھەق ئىگىسىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ.

بۇنىڭدىن مەلۇمكى، دۇنيادا نۇرغۇن كىشىلەر ئارىسىدا كەڭ تارقالغان باتىل ئېتىقادلار ئەخلاقىي بۇلغىنىشلاردىن كېلىپ چىققان خۇراپاتلار بولۇپ، بۇلغانمىغان ساپ ئەخلاقنىڭ تۈرتكىسى بۇنداق باتىل ئېتىقادلارنى ئەلۋەتتە رەت قىلىدۇ.

667. سوئال: ئىبادەتنىڭ ئەخلاق بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: ئىسلام شەرىئىتىدىكى ئىبادەت پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگىلا قىلىنىدىغان، ئۇنىڭ بۇيرىغانلىرىنى ئورۇنداپ، توسقانلىرىدىن يېنىش بىلەن ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشنى تەقەززا قىلىدىغان، ئۇنىڭ ئاتا قىلغان سانسىز نېمەتلىرىگە شۈكرى قىلىپ، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشنى، ئۇنىڭغا يېقىنلىق ئىزدەشنى ۋە ئۇنى چىن دىلىدىن سۆيۈشنى تەلەپ قىلىدىغان ئۇلۇغۋار ئىتائەتچانلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

ئىتائەت قىلىنىشى زۆرۈر بولغان بىرىگە ئىتائەت قىلىش ئەخلاقىي بۇرچ بولۇپ، ئۇنىڭ تۈرتكىسى ھەقىقەتنى سۆيۈش ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشتىن ئىبارەت

گۈزەل ئەخلاقتۇر. چۈنكى ئىتائەت قىلىنىشى زۆرۈر بولغان بىرىنىڭ ئىتائەت قىلىنىشى ئۇنىڭ تەبىئىي ھەققىدۇر.

ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش ۋە ھەقىقەت ئۆزىنىڭ زىتىغا بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئەخلاقلانغان ئادەمنىڭ بۇ گۈزەل ئەخلاقى ئۇنى ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ. نەتىجىدە ئاللاھنىڭ ھەققى بولغان قۇلچىلىق بۇرچىنى ئادا قىلىشقا تۈرتكە بولىدۇ.

نېمەت بەرگۈچىگە شۈكۈر قىلىشمۇ گۈزەل ئەخلاق بولۇپ، بۇ نىڭغا تۈرتكە بولغان نەرسە ياخشىلىق قىلغاننىڭ مۇكاپاتىنى بېرىش، نېمەت بەرگۈچىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشتىن ئىبارەت پەزىلەتتۇر. ئاللاھ تائالا نېمەت بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلىش بىلەن مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشكە ھەقلىقتۇر. گۈزەل ئەخلاقلىق ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ھەققىنى ئادا قىلغاندەك، ئىنسانلار تەرىپىدىن كۆرگەن ياخشىلىقلارنىمۇ مۇكاپاتسىز قويمايدۇ. مۇندا قىلىش ۋاپادارلىقتىن سانىلىدۇ. ۋاپادارلىق بولسا گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئۆزى.

668. سوئال: پۇل-مال مۇئامىلىسىنىڭ ئەخلاق بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: پۇل-مال مۇئامىلىسى توغرىلىق بىلەن ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلغان مۇئامىلە بولۇپ، توغرىلىق بىلەن ئادالەتنى سۆيۈش گۈزەل ئەخلاق قاتارىدىن سانىلىدۇ. توغرىلىق ۋە ئادالەتپەرۋەرلىكتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئەخلاقلانغان ئادەم پۇل-مال مۇئامىلىسى ۋە قانداقلا بىر مۇئامىلىدە چوقۇم ئىسلام پىرىنسىپى بىلەن ئىش كۆرىدۇ. «دىن-مۇئامىلىدۇر» دېگەن سۆزمۇ بۇ سەۋەبتىن ئېيتىلغان بولىشى كېرەك.

ئەمما توغرىلىق ۋە ئادالەتپەرۋەرلىكتىن ئىبارەت بۇ گۈزەل ئەخلاقتىن نېسىۋىسى بولمىغانلار باشقىلارنىڭ ھەق-ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلىش، ھەقسىزلىق قىلىپ باشقىلارغا زۇلۇم قىلىش قاتارلىق يامانلىقلارنى قىلىدۇ. چۈنكى ھەقسىزلىق بىلەن زۇلۇم ھەقىقەت ئۆزىنىڭ نەپسىي خاھىشىغا زىت كەلگەن ۋاقىتدا، ئۇنى يامان كۆرۈش ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈشتىن ئىبارەت ئەخلاقىي قىڭغىرلىقتىن كېلىپ چىققىدىغان نەرسە.

669. سوئال: ئائىلە ھاياتىدىكى ئەھكاملار بىلەن ئەخلاقنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: ئائىلە ھاياتى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئىسلامىي ئەھكاملار ۋە قائىدە-پىرىنسىپلار ئەخلاق بىلەن ئەمەلگە ئاشىدىغان بولۇپ، ئەخلاق بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئاساسلىق يۆلەنچۈكىدۇر. مەسىلەن: ئائىلە نىزامى، شەخسلەرنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرىنى مىسال قىلىدىغان بولساق، ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا ھەمكارلىق، بىر-بىرىنى چۈشىنىش ۋە بىر-بىرىگە يول قويۇش، بىر-بىرىنى كەچۈرۈش، ئائىلىدىكى مەسئۇلىيەتلەرنى ھەركىم ئۆزىنىڭ ئىقتىدارى ۋە يارىتىلىشتىكى ئۆزگىچىلىكىگە ئاساسەن ئادالەت بىلەن بۆلۈشۈش، ئۆيلىنىش، ئاجرىشىش، ئائىلىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامداش، مىراسنى ھەققانىي تەقسىم قىلىش

قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى باشتىن ئاخىر گۈزەل ئەخلاق پرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىش بىلەنلا توغرا يۆنىلىشكە قاراپ يول ئالىدىغان ئىشلاردۇر. چۈنكى دۆلەتنىڭ قانۇن-پرىنسىپلىرى ئۆي ئىچىگە يارىمايدۇ. ئۆي ئىچىدە پەقەت ئاللاھتىن قورقۇشتىن ئىبارەت ئەخلاقىي ۋە ۋىجدانىي پرىنسىپلارلا ئىشقا يارايدۇ. يېمەك-ئىچمەك ۋە ئىسلام كۆرسەتمىلىرىگە مۇناسىپ ھالدا كىيىنىش ئىشلىرىمۇ بۇ ماۋزۇغا قوشۇلىدۇ.

670. سوئال: ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت بىلەن ئەخلاقنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئەخلاق بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ھەر بىر شەخسنىڭ ھاياتتىكى دىنىي ۋە دۇنيالىق ۋەزىپىسىنى، ئائىلە ئەزالىرىغا، قوشنىلىرىغا، يۇرت-جامائىتىگە ۋە پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا قارىتىلغان بۇرچىنى ۋە ۋەزىپىسىنى چىن كۆڭلىدىن قېتىرقىنىپ ئادا قىلىش ئىشى كىشىدىكى ھەقىقەتنى سۆيۈش، باشقىلارغا يول قويۇش، كەچۈرۈش، ئومۇمنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۆز نەپسىنىڭ تەلەپلىرىدىن ۋاز كېچىشتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاقنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ.

671. سوئال: ئەھدە- مىساق ۋە كېلىشىملەرنىڭ ئەخلاق بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: ئەھدە- مىساق، كېلىشىم ۋە ۋەدىلىشىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشتىن مەقسەت ئىنسانلارنىڭ ھەق-ھوقۇقىنى قوغداش، ھەقسىزلىككە ۋە زۇلۇمغا يول قويماسلىق ئۈچۈندۇر. مۇنداق مۇئامىلىلەرنى بىراۋنىڭ ھەققىگە تاجاۋۇز قىلماستىن ھەققانىي ھالدا ئېلىپ بېرىش پەقەت گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىدە ئىش كۆرۈش بىلەنلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. چۈنكى گۈزەل ئەخلاق كىشىنى ئۆز ئۆزىدىن ھېساب ئېلىش، ئۆزى ئېتىقاد قىلىۋاتقان دىنىنىڭ پرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىش، ھەقسىزلىككە قارشى تۇرۇش قاتارلىق پەزىلەتلەرگە ئېلىپ بارىدۇ.

672. سوئال: ئىسلامىي قائىدە-يوسۇنلارنىڭ ئەخلاق بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: ئىسلامىي قائىدە-يوسۇنلار ئىنسانىنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشى ۋە ئىش-پائالىيەتلىرىدە، شۇنداقلا باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىدە ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان بىر خىل توغرىلىق، ھەققانىيلىق ۋە ئادالەتپەرۋەرلىكنى گەۋدە قىلغان روھىي گۈزەللىكتۇر. ئۇنىڭدا باشقىلارنى ھۆرمەتلەش، ئۇلارغا ياخشى ۋە توغرا مۇئامىلە قىلىش، ئۇلارنى راھەتسىز قىلىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ غۇرۇرىنى زىدىلەيدىغان ھەر قانداق گەپ-سۆز ۋە ھەرىكەتلەردىن يىراق تۇرۇش قاتارلىق ئېسىل پەزىلەتلەر مۇجەسسەم بولغان بولىدۇ.

بۇ قائىدە-يوسۇنلار پەقەت گۈزەل ئەخلاقتىن نىسىۋە ئالغان كىشىلەردىلا ئۆز ئىپادىسىنى تاپالايدۇ. چۈنكى بۇ ئىشلار دۆلەتنىڭ جازا قانۇنى بىلەن قورقۇتۇپ قىلدۇرغىلى بولىدىغان ئىشلار ئەمەس، بەلكى بۇ ئىشلارنى ئىنسانلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىن چىققان ۋە ئۇنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىنى ئۆز كونترولى ئاستىغا ئالىدىغان ئەخلاقنىڭ كۈچى بىلەنلا قىلدۇرغىلى بولىدۇ.

ئىنسانلار جەمئىيىتى گۈزەل ئەخلاقلارغا ھەمىشە مۇھتاج

673. سوئال: ئىنسانلار جەمئىيىتى ئۈچۈن ئەخلاقنىڭ ئەھمىيىتى قانچىلىك؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاق ئىنسانىي ۋە ئىجتىمائىي زۆرۈرىيەت بولۇپ، دۇنيادا ھېچقانداق بىر جەمئىيەت ئۇنىڭدىن بىھاجەت بولالمايدۇ. ئەخلاق بۇزۇلغان ھامان كىرزىسلار باش كۆتۈرىدىغانلىقىدا شەك يوق.

شەك قوبۇل قىلمايدىغان ھەقىقەتلەردىن بىرى شۇكى، دۇنيادا ئىنسانلار توپلىشىپ ياشايدىغان قانداقلا بىر جەمئىيەت بولمىسۇن، ئۇنىڭ ئەزالىرى گۈزەل ئەخلاققا باغلانماستىن، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا بىر-بىرىنى چۈشىنىپ، بىر-بىرىگە يول قويۇپ ۋە بىر-بىرى بىلەن ھەمكارلىشىپ بەختلىك ھالدا ھايات كەچۈرىشى ۋە راۋاج تېپىشى مۇمكىن ئەمەس!

مۇنداق قىلماستىنمۇ راۋاج تاپقان ئىنسانلار جەمئىيىتى بار دەپ پەرەز قىلساقمۇ، ئۇ پەقەت ماددىي مەنپەئەتلەر بىلەن باغلانغان ھەمكارلىقتۇر، بەس. مۇنداق جەمئىيەت ئەزالىرىدا ماددىي مەنپەئەت باغلىنىشىدىن باشقا ئۇلۇغۋار پەزىلەتلەر بولمىغاندا، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى چوقۇم كىرزىسقا يۈز تۇتىدۇ. چۈنكى ھەر قانداق بىر جەمئىيەتنىڭ ساغلام بولۇشى ئۈچۈن ئەڭ ئاددى تەلەپ ئەزالار ئوتتۇرىسىدىكى ئورتاق ئىشەنچ ۋە بۇ ئىشەنچنى يەردە قويمايدىغان ئەمىنلىكتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاقتۇر.

راستچىللىقتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاق ھۆكۈم سۈرمىگەن بىر جەمئىيەتتە كىشىلەردە ھەق-ھوقۇقلارنىڭ قوغدىلىشىغا، ئىلىم-پەن، مائارىپ ۋە يېڭىلىق خەۋەرلىرىنىڭ راستلىقىغا ئىشەنچ بولامدۇ؟

ئىشەنچتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاقتىن نېسىۋىسى بولمىغان بىر جەمئىيەت كىشىلىرىدە ئۆزئارا ھەمكارلىق، مۇقىملىق، خاتىرجەملىكنىڭ مىساللىرىنى تاپقىلى بولامدۇ؟

ئارىسىدا بىرلىك، ئىناقلىق، ئۆزئارا سۆيگۈ-مۇھەببەت بولمىغان بىر مىللەت قانداقمۇ پارلاق كېلەچەك قۇرالىسۇن؟

ئۆزىنىڭ ھەققىنى تەلەپ قىلىش يولىدا دۈشمەنلەرگە ۋە زالىملارغا قارشى شۇجائەت، قورقماس ئىرادە بولمىغان بىر مىللەت قانداقمۇ ئاسارەتتىن قۇتۇلسۇن؟

ئۆزىنىلا ئويلايدىغان، نەپسىي ھەۋەسنى قاندۇرۇش ئۈچۈنلا ياشايدىغان، قۇربان بېرىشنى ياقتۇرمايدىغان بىر ئىنسان قانداقمۇ ئىنسانىي كامالەتلەرگە يېتەلىسۇن؟

تەجرىبىلەر، تارىخىي ۋەقەلىكلەر شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ھەر قانداق بىر مىللەتنىڭ مەنىۋى يۈكسىلىشتىن بولغان نېسىۋىسى ئۇلارنىڭ ئەخلاق- پەزىلەتتىكى يۈكسىلىش دەرىجىسىگە قاراپ بولىدۇ. قانداقلا بىر مىللەتنىڭ مەنىۋى تەرەپتىن يېقىلىشى ئۇلارنىڭ ئەخلاقىي تەرەپتىن يېقىلىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا بولىدۇ.

نەپس ۋە روھ

نەپس ۋە ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

674. سوئال: نەپس دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نەپس سۆزى قۇرئان كەرىمدە ئىنسانىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى شەيئىلەر ئۈچۈن قوللىنىلغان بولۇپ، ئۇ تەسىرى ئىنساننىڭ يۈرۈش-تۇرۇشلىرىدا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان كۆپلىگەن ئىنسانىي سۈپەتلەر ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئېگىدۇر.

نەپسنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى ئىنسانلارغا ئېنىق مەلۇم بولمىسىمۇ، ئەمما نەپسنىڭ كۆپلىگەن سۈپەتلىرى ۋە خۇسۇسىيەتلىرى ئىنساننىڭ يۈرۈش-تۇرۇشلىرىدا ئۆزىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

675. سوئال: نەپسنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئۆزىنى راھەتلەندۈرىدىغان ۋە ئىستەكلىرىگە قاندۇرىدىغان نەرسىلەرگە ھەۋەس قىلىش، قىزىقىش، تەلەپ قىلىش، راھەت ۋە جاپانى ھېس قىلىش، شادلىنىش ۋە غەمكىن بولۇش، سۆيۈش ۋە نەپرەتلىنىش، ياقتۇرۇش ۋە يامان كۆرۈش، تەسىرلىك سۆزلەردىن ھېسسىياتقا كېلىش قاتارلىق ۋىجدانىي سۈپەتلەرنىڭ ھەممىسى نەپسنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىن سانىلىدۇ.

شۇنىڭدەك، توغرا يولغا ھىدايەت تېپىش ياكى ئېزىش، ئۆزىنى پاكلاش ياكى بۇلغاش خۇسۇسىيەتلىرىمۇ نەپستە بولۇپ، ياخشىلىق ۋە يامانلىق مەنبەلىرى، ياخشى بىلەن يامانىنى پەرقلەندۈرۈش ئىقتىدارى ۋە ياخشىلىق – يامانلىقتىن خالىغانلىرىنى قىلىش قابىلىيىتى نەپستە باردۇر.

نەپس ياخشىلىق ياكى يامانلىق ئىشلەشكە قادىر بولۇپ، قىلغانلىرىنى بىلىپ قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئېگىدۇر. شۇڭا نەپسنىڭ ئىرادىسىنىڭ سىرتىدا بولغان ئىشلار ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ياكى سۈپەتلىرىدىن سانالمايدۇ. بۇ سەۋەبتىن نەپس قىلغانلىرىدىن ئۆزى مەسئۇل بولۇپ، ياخشى قىلغانلىرىنىڭ مۇكاپاتىنى، يامان قىلغانلىرىنىڭ جازاسىنى ئېلىشقا ھەقلىق بولغان.

676. سوئال: نەپسنىڭ مەسئۇلىيىتى قايسى دەرىجىدە بولىدۇ؟

جاۋاب: مۇكاپات بىلەن جازا مەسئۇلىيەتنىڭ مېۋىسى بولۇپ، مەسئۇلىيەت بولمىغان ئىشتا مۇكاپات ياكى جازا دېگەنلەر بولمايدۇ. شۇڭا نەپس يامان قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن مالامەتكە، ياخشى قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن مەدھىيىگە لايىق بولىدۇ.

نەپس قىلغان بارلىق ئىشلىرىدىن مەسئۇل بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ ياخشى-يامان بارلىق ئىشلىرى خاتىرلىنىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ قىيامەت كۈنىدە بۇدۇنيادا قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى خاتىرلىنىپ يېزىلغان ھالەتتە كۆرىدۇ.

ئادالەتنىڭ پرىنسىپلىرىدىن بىرى جازالاشتىن ئاۋۋال ھېساب ئېلىش بولغىنىدەك، ھېساب ئېلىشنىڭ قائىدىلىرىدىن بىرى ھېساب بەرگۈچىگە ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىش

ھەققىنى بېرىشتۇر. شۇڭا قىيامەت كۈنىدىكى ھېساب مەيدانىدا، ھەر بىر نەپس ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ھەر ئادەم ئۆزى بىلەن بولۇپ كېتىدىغان، ھەر ئادەم قىلغان ئەمەلىنىڭ مۇكاپاتى تولۇق بېرىلىدىغان، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدىغان كۈننى ئەسلىگىن﴾(1) دېگەن ئايەت بۇنى ئىپادىلەيدۇ.

ھەر نەپس ئۆزىنىڭ ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن ئىشلىگەنلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئۆزىدىن ھېساب ئېلىشنىمۇ بىلىدۇ. شۇڭا قىيامەت كۈنىدە: ئۇنىڭغا: ﴿نامە ـ ئەمالىڭنى ئوقۇغىن! بۈگۈن ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ گۇۋاھ بولۇشۇڭ يېتەرلىك﴾(2) دېيىلىدۇ.

نەپستە ياخشىلىق ۋە يامانلىق مەنبەلىرى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئىدراك قىلىش قابىلىيىتى ۋە بۇلارنىڭ قايسىسىنى قىلىشقا يېتەرلىك تۈرتكە بولغان ئىكەن، ئۇ ياخشى قىلغان ئىشلىرىدىن خاتىرجەملىك ھېس قىلىش، يامان قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن بىئارام بولۇپ، ئۆزىگە مالامەت قىلىش خۇسۇسىيىتى باردۇر. چۈنكى نەپس قانداقلا بىر يامانلىقنى ئىشلەشكە يۈزلەنگىنىدە، ئۆزىنىڭ ئىستەكلىرىنى، ھەۋەسلىرىنى ۋە شەھۋەتلىرىنى تىزرەك قاندۇرۇش ۋە بۇ لەززەتلەر بىلەن ۋاقىتلىق ھۇزۇرلىنىش تۈرتكىسى بىلەن ھەرىكەتكە ئۆتكەن بولىدۇ. نەپس قانداقلا بىر ياخشىلىقنى قىلىشقا يۈزلەنگىنىدە، ئۆزىدىكى ئىجابىي تۈرتكىلەر ـ ۋىجدانىنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق بېرىش، ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئارقىلىق جەننەتنى قازىنىش قىزغىنلىقى بىلەن ھەرىكەتكە ئۆتكەن بولىدۇ.

ۋىجدان نەپسنى ھەمىشە ياخشىلىققا چاقىرىپ تۇرىدۇ. ئەمما نەپس ئۇنىڭغا قۇلاق بېرىش ياكى ئۇنى رەت قىلىش ئىشىدا ئىختىيار ئىگىسىدۇر. بۇ سەۋەبتىن نەپس ئۆز قىلمىشلىرىدىن جاۋابكار بولىدۇ.

نەپستە بولىدىغان تۈرتكىلەر

677. سوئال: نەپستە بولىدىغان تۈرتكىلەر قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىگە ئاساسلانغان چۈشەنچىلەرنى تەھلىل قىلغاندا، ھەر قانداق بىر نەپستە ئۈچ خىل تۈرتكە بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەر بىرى نەپسنى ئۆز تەرىپىگە تارتىشقا تىرىشىدۇ. ئەمما نەپس بۇ ئۈچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تاللاش ئىختىيارىغا ئىگىدۇر. بۇ ئۈچ خىل تۈرتكىنىڭ بىرى، ئالىي ھىممەت تۈرتكىسى، ئىككىنچىسى تۆۋەنلىك تۈرتكىسى، ئۈچىنچىسى ئوتتۇرھاللىق تۈرتكىسىدۇر.

678. سوئال: نەپسنىڭ ئالىي ھىممەت تۈرتكىسى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نەپسنىڭ ئالىي ھىممەت تۈرتكىسى – ئۇنى ياخشىلىققا چاقىرىپ

---

(1) نەھل سۈرىسى111- ئايەت.

(2) ئىسرا سۈرىسى14- ئايەت.

تۈرىدىغان، پەزىلەتلەرنى ھېس قىلىدىغان، ياماـن قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزىگە مالامەت قىلىدىغان، ياخشى قىلغان ئىشلىرى سەۋەبلىك سۆيۈنىدىغان رەببانىي تەرەپىنىڭ تۆرتكىسىدۇر.

679. سوئال: نەپسنىڭ تۆۋەن ھىممەت تۆرتكىسى دېگەن نىمە؟

جاۋاب: نەپسنىڭ تۆۋەن ھىممەت تۆرتكىسى – ئۇنى يامان ئىشلارغا چاقىرىپ تۈرىدىغان، گۇناھ-مەسىيەتلەرنى چىرايلىق قىلىپ كۆرسىتىدىغان ئۆزىنى قايىل قىلىدىغان، ھەقىقەتتىن شەكلىنىش، توغرا يولدىن ئادىشىش قاتارلىق ئازغۇنلۇقلارغا تەشەببۇس قىلىدىغان شەيتانىي تەرەپىنىڭ تۆرتكىسىدۇر.

680. سوئال: نەپسنىڭ ئوتتۇرھاللىق تۆرتكىسى دېگەن نىمە؟

جاۋاب: نەپسنىڭ ئوتتۇرھاللىق تۆرتكىسى - ئۇنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىنى بەلگىلەيدىغان، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنىڭ كۈچلۈك تۆرتكىلىرى ئوتتۇرىسىدا قالغان ئوتتۇرھاللىق تۆرتكىسىدۇر.

ئىنسان نەپسى رەببانىي تەرىپىنىڭ چاقىرىقىغا قۇلاق بېرىپ، يۇقىرى تەرەپكە ئۆرلىگىنىدە، ئۇ «ئارام تاپقۇچى نەپس» قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى-كەرەمى بىلەن ئۆزىمۇ مەمنۇن بولغان ۋە ئاللاھ تائالانىمۇ رازى قىلغان نەپسكە ئايلىنىدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ئى ئارام تاپقۇچى نەپس! سەن پەرۋەردىگارىڭدىن مەمنۇن، پەرۋەردىگارىڭ سەندىن رازى بولغان ھالدا، ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتقىن. سەن مېنىڭ (ياخشى بەندىلىرىم) قاتارىغا قوشۇلغىن. مېنىڭ جەننىتىمگە كىرگىن﴾(1) دېگەن ئايەت بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئەگەر ئۇ شەيتانىي تەرەپىنىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە، قىزىقتۇرۇشلىرىغا ۋە تەشەببۇسلىرىغا ئەگىشىدىغان بولسا، بۇ ۋاقىتتا ئۇ «بىئارام نەپس» قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئادالىتىنىڭ تەقەززاسى بويىچە نادامەت چەككۈچى ۋە ئۆزىگە مالامەت قىلغۇچى نەپس بولۇپ قالىدۇ-دە، ﴿قىيامەت كۈنى ھەر بىر نەپسنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرى، يامان ئىشلىرى ئۆزىنىڭ ئالدىدا ئايان بولىدۇ، (ئۇلار يامان ئىشلىرىنى كۆرمەسلىكنى)، ئۆزى بىلەن يامان ئىشلىرىنىڭ ئارىسىدا (مەشرىق بىلەن مەغرىبنىڭ ئارىسىدەك) ئۇزۇن مۇساپە بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ﴾(2).

نەپسنىڭ تەلەبلىرى

681. سوئال: نەپسنىڭ تەلەبلىرىنىڭ ھەممىسى سۆكۈلىدىغان دەرىجىدىمۇ؟

جاۋاب: نەپسنىڭ تەلەبلىرىنىڭ ھەممىسى سۆكۈلىدىغان دەرىجىدە ئەمەس. چۈنكى نەپسنىڭ يوللۇق تەلەبلىرى ۋە يولسىز تەلەپلىرى بار. نەپسنىڭ يوللۇق تەلەبلىرى-

(1) فەجر سۈرىسى 27-30- ئايەتلەر.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى 30- ئايەت.

ئۆزىنى ياكى باشقىلارنى زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىتىمىغان ئاساستا، قائىدە-يوسۇن بويىچە، ئۆزىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر.

نەپسىنىڭ يولسىز تەلەپلىرى- ئۆزىنى ياكى باشقىلارنى زىيان-زەخمەتلەرگە ئۇچرىتىش بەدىلىگە ئۆزىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھەۋەسلىرىنى قائىدە-يوسۇنغا يات بىر شەكىلدە قاندۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر.

روھ ۋە ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

682. سوئال: روھ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: روھنىڭ ماھىيىتىنى ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېگەن:﴿ئۇلار سەندىن روھنىڭ ماھىيىتى ھەققىدە سورىشىدۇ. «روھنىڭ ماھىيىتىنى بىلىش پەرۋەردىگارىمغا خاستۇر» دېگىن﴾ [(1)].

683. سوئال: روھنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى نېمە؟

جاۋاب: روھنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى ۋۇجۇدنى ھەرىكەتلەندۈرۈش بولۇپ، ھۈجەيرىلەردىن تەركىپ تاپقان بو ماددىي ۋۇجۇدتا روھنىڭ بولىشى ھۈجەيرىلەرنى ھەرىكەتچان، ئۆسىدىغان ۋە ياشايدىغان قىلىش رولىنى ئوينايدۇ. چۈنكى روھ ئاللاھ تائالا يەر يۈزىدىكى جانلىقلارغا تارقىتىۋەتكەن ئېنېرگىيە بولۇپ، ھۈجەيرىلەرنىڭ ھەرىكەتلىنىش، كۆپىيىش ۋە بۆلۈنۈش قاتارلىق پائالىيەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. ھۈجەيرە ئۆلگەن ھامان ئۇنىڭدىكى روھمۇ تۈگىشىدۇ.

روھنىڭ ماھىيىتىنى بىلمىسەكمۇ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى بىلگىلى بولىدۇ. روھنى ئۆزىنى كۆرگىلى ياكى قىياس قىلغىلى بولمايدىغان، پەقەت نەتىجىسىنىلا كۆرگىلى بولىدىغان ھاۋا دولقۇنلىرىغا ياكى ئېلېكتىر ئېنېرگىيىسىگە ئوخشىتىشقا بولىدۇ. چۈنكى ۋۇجۇدتىكى ھۈجەيرىلەرنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان نەرسە روھتۇر.

بىزنىڭ ئۇيغۇر تىلىمىزدىمۇ بىراۋنىڭ بىردىنلا پائالىيەتچان بولۇپ كەتكەنلىكىنى «روھلىنىپ كەتتى» دەيمىز. ۋەز-نەسىھەت ياكى تەسىرلىك شېئىر ياكى سۆزنى ئاڭلاپ ياكى كىتاب ئوقۇپ تەسىرلەنگەن كىشىنى«روھىي ئوزۇق ئالدى» دەيمىز. بۇ ئىپادىلەرنىڭ ھەممىسى روھنىڭ قوزغاتقۇچ كۈچ ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

قىسقىسى، روھ ئىنسان ۋۇجۇدىدا موتورغا ئوخشىسا، نەپس رولغا ئوخشايدۇ. نەپس ۋۇجۇدنى ئۇنىڭدىكى روھ بىلەن بىرگە يا ئامانلىققا ياكى ھالاكەتكە باشلاپ مېڭىش رولىنى ئوينايدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمدە نەپسنى يامانلىققا باشلىغۇچى دەپ سۈپەتلىگەن. ﴿نەپس دېگەن نەرسە ھەقىقەتەن يامان ئىشلارغا كۆپ بۇيرۇيدۇ،

---

(1) ئىسرا سۈرىسى85- ئايەت.

پەرۋەردىگارىم رەھمەت قىلىپ (ساقلىغان) ئادەم بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾[1].

(1) يۇسۇف سۈرىسى53- ئايەت.

نەپسنى پاكلاشنىڭ چارىلىرى

684. سوئال: نەپسنى پاكلاش دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟
جاۋاب: نەپسنى پاكلاش دېگەن نەپس ئىشتىها قىلىدىغان ۋە ھەۋەس قىلىدىغان بارچە گۇناھ-مەسىيەتلەر، ھارام ۋە يامان قىلىقلاردىن ئۇنى يىراق تۇتۇش، شەيتاننىڭ تۈرلۈك نەيرەڭلىرى بىلەن ئۇنى بۇلغىۋېتىشىدىن ساقلاپ، ئۇنى ئۆز كونترولىدا تۇتۇش دېگەنلىكتۇر. ئىنسان نەپسى پاكلانغاندا، ئۇنىڭ پۈتۈن ئەمەللىرى ۋە يۈرۈش- تۇرۇشلىرى توغرىلىق، ھەقىقانىيلىققا قاراپ يول ئالغان بولىدۇ.
قاچانىكى، ئىنسان نەپسىدە بۇ پاكلىنىش ئەمەلگە ئاشىدىكەن، ئۇنىڭدا گۈزەل ئەخلاق ۋە پەزىلەتلەر بىخ ئۇرغان بولىدۇ-دە، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسى ياخشىلىقلارنىڭ قاينىمىغا ئايلىنىدۇ. ئىنساننىڭ نەپسى پاكلانغان، تەبىئىتى تۈزەلگەن ۋاقىتتا، ئۇنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى ئەھۋالىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشىدا شەك يوق.

ئىچى گۈزەل بولمىغانلارنىڭ تاشقى گۈزەللىكى پايدىسىز

685. سوئال: ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلىشنى نەدىن باشلاش كېرەك؟
جاۋاب: ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلىشنى نەپسنى پاكلاشتىن باشلاش كېرەك. چۈنكى ئىسلاھنى ئىنساننىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىگىلا (زاھىرى تەرىپىگىلا) قاراتقاندا بۇ مەقسەت ئەمەلگە ئاشمايدۇ. ئۇ ۋاقىتتا، «تېشى پارلاق، ئىچى بىكار»نەرسە بولۇپ قالغان بولىدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىش تۈۋرۈكسىز ئۆي سالغانغا ئوخشايدۇ. ئاساسى مەھكەم بولمىغان ھەر قانداق بىنا يېقىلىشقا مەھكۇمدۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىنساننىڭ تاشقى كۆرۈنىشى كۆپ ھاللاردا ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ. بەزى كىشىلەر ئىچكى دۇنياسى خاراب بولسىمۇ، تاشقى كۆرۈنىشىنى پەدەزلەپ خۇددى ئېسىل-پەزىلەتلىك كىشىلەردەك قىلىپ كۆرسىتەلەيدۇ.
شۇ سەۋەبتىن ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنىشىدىن كۆرە، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىسلاھ قىلىشقا ناھايىتى زور ئەھمىيەت بەرگەن. چۈنكى ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسى تۈزەلگەندىلا تاشقى تەرىپى تۈزىلىدۇ. شۇڭا ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسى خاراب تۇرۇپ، ياسالمىلىق بىلەن تاشقى كۆرۈنىشىنى ناھايىتى ياخشى ۋە چىرايلىق كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغانلار مۇناپىقلار دەپ ئاتىلىدۇ. مۇنداقلارنىڭ ئەخلاقىي كۆرۈنىشى تەبىئىي بولمىغان بىر خىل ياسالمىلىقتىن ئىبارەت بىر نەرسىدۇر.

ئاللاھ تائالا قەلبكە قارايدۇ

686. سوئال: «ئاللاھ قەلبكە قارايدۇ»دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرى ئالدى بىلەن قەلبكە چۈشىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ئەمەللەرنى كۆزىتىشى ئىنساننىڭ نىيىتى ۋە ئىچكى دۇنياسىدىن (ئىچكى ئەمەللىرىدىن) باشلايدۇ. ئادەتتە تاشقى ئەمەللەر ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسىنى تولۇق

كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ. بەزى كىشىلەر كۆڭلىدىن بولمىسىمۇ ياسالمىلىق بىلەن ئۆزىنى دۇرۇس كۆرسىتىپ كىشىلەرنى قايىل قىلالايدۇ. ئەمما ئاللاھ تائالانى ھەرگىز قايىل قىلالمايدۇ ۋە ئالدىيالمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقىقەتنى جاكارلاپ: «ئاللاھ سىلەرنىڭ تەقى- تۇرۇقىڭلارغا ۋە شەكلىڭلەرگە قارىمايدۇ، بەلكى سىلەرنىڭ قەلبىڭلارغا قارايدۇ»(1) دېگەن.

ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ئەمەللەرنىڭ ساۋاب تەرەپتىن بولىدىغان قىممىتى بۇ ئەمەللەرنى قىلغۇچىلارنىڭ نىيەتلىرىنىڭ قىممىتىگە قاراپ بەلگىلىنىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەمەللەرنىڭ قوبۇل بولۇشى نىيەتلەرگە باغلىقتۇر. ھەركىم ئۆزى نىيەت قىلغان نەرسىسىگە ئېرىشىدۇ»(2).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەقۋالىقنىڭ ئورنى قەلب ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ: «"تەقۋالىق مانا بۇ يەردە" دېگەن سۆزنى ئۈچ قېتىم تەكرارلاپ ئۆزىنىڭ يۈرىكىگە ئىشارەت قىلغان»(3).

687. سوئال: بەزى كىشىلەرنىڭ «دىن قەلبىمىزدە» دېگەن دەۋاسى توغرىمۇ؟

جاۋاب: بۇ سۆز بەزى كىشىلەرنىڭ ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇش مەقسىتى بىلەن ئېيتىپ كەلگەن بىمەنە سۆزىدۇر. مەلۇمكى، دىن ـ ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق ۋە مۇئامىلە قاتارلىقلارنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەقىدە مەسىلىلىرى قەلبتە بولسىمۇ، ئەمەل ـ ئىبادەتلەر، مۇئامىلاتلار ۋە باشقا ئەمەللەر قەلب بىلەن بەدەننىڭ بىردەك ئىشتىراك قىلىشى بىلەن بولىدۇ. بۇنىڭدىن ئېنىقكى، دىن ـ ئەقىدە بىلەنلا ئادا تاپمايدۇ. بەلكى دىن ھاياتنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«دىن قەلبىمىزدە» دېگۈچىلەرنىڭ بۇ دەۋاسى راست بولىدىغان بولسا، قەلبىتىكى دىنىنىڭ ئالامەتلىرى ئۇلارنىڭ تاشقى پائالىيەتلىرىدە كۆرۈلگەن ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا ئەكس ئەتكەن بولاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «بىلىڭلاركى، تەندە بىر پارچە گۆش بولۇپ، ئۇ، تۈزۈلسە تەن پۈتۈنلەي تۈزۈلىدۇ، ئەگەر ئۇ، بۇزۇلىدىكەن، تەننىڭ ھەممىسى بۇزۇلىدۇ، بىلىڭلاركى، ئۇ بولسىمۇ، قەلبتۇر»(4).

بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسىگە كۆرە، قەلبى تۈزۈك بولغان كىشىنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرىمۇ تۈزۈك، قەلبى بۇزۇق كىشىنىڭ ئىشلىرىمۇ بۇزۇق بولىدۇ.

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(4) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

كىشىلەرنى گۈزەل ئەخلاققا تەشەببۇس قىلىشنىڭ سىرى

688. سوئال: گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئىبادەت ئىككىسىدىن قايسىسىنىڭ پايدىسى چوڭ؟

جاۋاب: شۈبھىسىزكى، گۈزەل ئەخلاقنىڭ پايدىسى ۋە دۇنيا-ئاخىرەتتىكى مېۋىلىرى كۆپلىگەن ئىبادەتلەرنىڭ ساۋابىدىن ۋە پايدىسىدىن چوڭدۇر. چۈنكى ئىبادەتلەرنى سالاھىيەتلىك قىلىدىغان نەرسە ئەخلاق!

ناچار ئەخلاقلاردىن ساقلىنىش كۆپلىگەن ئاشكارا گۇناھ-مەسىيەتلەردىن ساقلىنىشتىن مۇھىمدۇر. چۈنكى كۆپىنچە گۇناھ-مەسىيەتلەرنىڭ زىيىنى كۆپ ھاللاردا بۇ گۇناھلارنى ئىشلىگۈچىلەرگىلا بولىدۇ. ئەمما ناچار ئەخلاقنىڭ زىيىنى شۇ شەخسنىڭ ئۆزىگە، ئائىلىسىگە ۋە ئومۇم خەلققە قەدەر يېتىپ بارىدۇ(1).

گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدىكى قىممىتى زىكىر، ئىستىغفار ۋە نۇرغۇنلىغان زاھىرى ئىبادەتلەرنىڭ قىممىتىدىن ئەلۋەتتە يۇقىرىدۇر.

شۇ سەۋەبتىن ئىسلام دىنى گۈزەل ئەخلاققا ئالاھىدە زور قىممەت ۋە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇڭا ئىسلام مەنبەلىرىدە گۈزەل ئەخلاققا كۈچلۈك تەشەببۇس قىلىنغان ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ ئىنتايىن كۆپلىكىنى كۆرىمىز. پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام گۈزەل ئەخلاقتا پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئۈلگە ئىدى. ئۇنىڭ گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە ئېيتقانلىرى ۋە ئۇنى ئەمەلىيىتىدە كۆرسىتىپ ئۆگەتكەنلىرى ناھايىتى كۆپ.

689. سوئال: نېمە ئۈچۈن ئەڭ ئەۋزەل ئىمان ئەخلاق دېيىلگەن؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قانداق ئىمان ئەڭ ئەۋزەل ئىمان بولىدۇ؟ دەپ سورالغىنىدا: «گۈزەل ئەخلاق!»(2) دەپ جاۋاب بەرگەن. يەنە ئۇ: «ئىمانى ئەڭ كامىل مۆمىن ئەڭ ئەخلاقلىق بولغىنىدۇر»(3) دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىقى ھەدىسلەردە، ئىماندا كامالەت دەرىجىلىرىگە يۈكسىلىشنى گۈزەل ئەخلاق دەرىجىلىرىدىكى يۈكسىلىشكە باغلىغان. چۈنكى ئىنساننىڭ ئىچكى دۇنياسىدىن چىققان ھەقىقىي گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئۇنىڭ چىن قەلبىدىن چىققان ھەقىقىي ئىمانىنىڭ تۆرتكىلىرى بىردۇر. چۈنكى، ئەخلاقى ئەڭ ياخشى بولغان ئادەم ئىمانىدا ئەڭ سادىق، نىيىتىدە ئەڭ خالىس، ئاللاھ تائالاغا ۋە ئىنسانلارغا قارىتىلغان مۇئامىلىسىدە ئەڭ توغرا ۋە ئەڭ مۇكەممەل بولىدۇ.

ئىبادەتنى ئاللاھ تائالا ئۈچۈن سەمىمىي قىلىش گۈزەل ئەخلاقنىڭ نەتىجىسىدۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالاغا سەمىمىي ئىبادەت قىلىپ، ئۇنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش گۈزەل

---

(1) ئابدۇراھمان ھەبەننەكە مەيدانىينىنىڭ«الأخلاق الإسلامية»ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىندى.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

ئەخلاقتۇر. چۈنكى بەندىلەر تەرىپىدىن ئىبادەت قىلىنىش ئاللاھ تائالانىڭ يالغۇز ھەققىدۇر.

كىشىلەرگە توغرا ۋە ياخشى مۇئامىلە قىلىش گۈزەل ئەخلاقنىڭ نەتىجىسىدۇر. چۈنكى باشقىلارنىڭ ماددىي ۋە ئەدەبىي ھەق-ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىش گۈزەل ئەخلاقتۇر.

يۇقىرىقىلاردىن چۈشەنگىنىمىزدىن كېيىن،«ئىمانى ئەڭ كامىل مۆمىن ئەڭ ئەخلاقلىق كىشى» ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرىمىز.

بىراۋنىڭ ئەخلاقىنى ئۆلچەيدىغان مىزان ئۇنىڭ ئائىلىسىدۇر

690. سوئال: ئائىلە نېمە ئۈچۈن ئەخلاق مىزانى دېيىلىدۇ؟

جاۋاب: بىراۋنىڭ ئەخلاقىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى ئۆلچەيدىغان تارازىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئائىلە ھاياتىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىڭلار ئائىلىسىدىكىلىرىگە ئەڭ ياخشى بولغانلاردۇر»(1) دېگەن سۆزى ئىنسان ئەخلاقىنىڭ ھەقىقىتىنى ئۆلچەيدىغان ۋە ئوتتۇرىغا چىقىرىدىغان ئەڭ توغرا مىزاندۇر.

چۈنكى، بەزى ئىنسانلار باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ناھايىتى ئەخلاقلىق قىلىپ كۆرسىتەلەيدۇ. بولۇپمۇ يېڭىدىن تونۇشقان كىشىلىرىگە مەلۇم ۋاقىتقىچىلىك ئۆزىنى ئەخلاقلىق ۋە ياخشى قىلىپ كۆرسىتەلەيدۇ. ئەمما ھەمىشە شۇنداق قىلالىشى، ھەتتا ئۆمۈر بويى شۇنداق ياسالما ئەخلاق بىلەن ئىش كۆرىشى ناتايىن.

ئىنساننىڭ ئىچكى يۈزىنى ھەقىقىي رەۋىشتە ئېنىق ۋە روشەن كۆرىۋېلىشنىڭ ئەڭ ياخشى يولى ئائىلە ھاياتىدۇر. ئائىلىدە نورمالدا ئەر كۈچلۈك، ئايال ئاجىز بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بەزىدە ئايالدىن ئەرنى سەۋرچانلىقتىن چىقىرىدىغان، كەڭ قورساقلىقتىن يىراق قىلىۋېتىدىغان، راستچىللىق پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىشتىن توسۇپ قويىدىغان بەزى قىلىقلار ۋە ھەرىكەتلەر سادىر بولۇپ تۇرىدۇ. چۈنكى تۇرمۇشتا كىشىلەر ھەر كۈنى بىر خىل ئۆتمەيدۇ. مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئۆزىنىڭ ئېسىل پەزىلىتى ۋە گۈزەل ئەخلاقىنى بىر خىل ساقلاپ قالالىغان ئەر راستىنلا ئەڭ ئەخلاقلىق ئەردۇر!

691. سوئال: قىيامەت كۈنى تارازىدا ئەڭ ئېغىر كېلىدىغانلىقى ئەمەل قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قىيامەت كۈنى مۆمىن كىشىنىڭ مىزانىدا گۈزەل ئەخلاقتىن سالماقراق كېلىدىغان ھېچ نەرسە يوق»(2) دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىستە قىيامەت كۈنى مۆمىن ئادەمنىڭ ئەمەللىرى

(1) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

(2) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

تارتىلىدىغان ئادالەت تارازىسىدا، ئەڭ سالماق كېلىدىغان، ئەڭ پەزىلەتلىك ئەمەل گۈزەل ئەخلاق ئىكەنلىكىنى كەسكىن ئېلان قىلىدۇ.

بەزى كىشىلەر بۇ ھەدىسنى چۈشىنىشتە قىيىنچىلىققا ئۇچرىشى مۇمكىن. ئۇلار: ئەڭ ئەۋزەل ئەمەل ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىگە چىن ئىشىنىش، ئەمەل- ئىبادەتلەرنى تولۇق ئورۇنداش تۇرسا، قانداقمۇ قىيامەت كۈنى مۆمىن ئادەمنىڭ مىزانىدا ئەڭ سالماق كېلىدىغان ئەمەل ئىمان بولماي، ئەخلاق بولسۇن؟ دەپ ھەيران قېلىشى مۇمكىن.

لېكىن ئىمان بىلەن ئىبادەتنىڭ ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق پىرىنسىپلىرى بەلگىلىگەن زۆرۈرىيەتلەر قاتارىدىن ئىكەنلىكىنى، ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق يېتىلمەستىن، ئىمان بىلەن ئىبادەت رولىنى جارىي قىلدۇرالمايدىغانلىقىنى بىلگەن ھامان بۇ ھەيرانلىق ئۆزلىكىدىن يوقىلىپ كېتىدۇ.

692. سوئال: گۈزەل ئەخلاقنىڭ ساۋابى ئىبادەتتىن چوڭمۇ؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاقنىڭ ساۋابى نەپلى ئىبادەتلەردىن، ھەتتا بەزى ئۇلۇغ ئىبادەتلەردىنمۇ چوڭ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مۆمىن ئادەم ئۆزىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى سايىسىدا كېچىسى ناماز ئوقۇپ، كۈندۈزى روزا تۇتقانىنىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ»(1) دېگەن.

بۇنىڭدىكى سەۋەب، ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىزدىگەن ھالدا، گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىدە ئىش كۆرىدىغان كىشىلەر ئىجتىمائىي ھاياتىدىكى كۆپىنچە ۋاقىتلاردا گۈزەل ئەخلاقنى تەقەززا قىلىدىغان ئىشلارغا ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ شۇ ۋاقىتلاردىكى ھالىتى ئۇلارنى داۋام قىلىۋاتقان ئىبادەتلەر ساھەسىگە ئېلىپ كىرىدۇ. چۈنكى شۇ لەھزىلەردە ئاچچىقىنى يىغىپ، سەۋرچانلىقنى ئاشۇرۇپ، نەپسى ھەۋەسىنى يېڭىپ، ئىنتىقام ئېلىش پەيلىدىن يېنىپ، ئۆزىنىڭ گۈزەل ئەخلاقىنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئىش كۆرۈش جەريانىدا تارتقان جاپالىرى ھەقىقەتەن كېچىسى ئۇخلىماي ناماز ئوقۇپ، كۈندۈزى روزا تۇتقان ئابىدنىڭ ئىبادىتىگە تەڭلىشىدۇ، گاھىدا ئېشىپ چۈشىدۇ.

يەنە كېلىپ، بىراۋنىڭ كېچە ئۇخلىماي ناماز ئوقۇپ، كۈندۈزى روزا تۇتۇش ئارقىلىق ئىبادەتكە مەھكەم بولغانلىقى كاتتا ساۋابلىق ئەمەل بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ پايدىسى شۇ كىشىنىڭ ئۆزى بىلەنلا چەكلىنىدۇ. يەنى ئۇنىڭ ئىبادىتىدىن باشقىلارغا پايدا يەتمەيدۇ. ئەمما بىراۋنىڭ گۈزەل ئەخلاقى ئومۇم خەلققە مەنپەئەتلىك بولۇپ، ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئۇ كىشىنىڭ گۈزەل ئەخلاقىنىڭ پايدىسىنى كۆرىدۇ، ئۇنىڭ ياخشىلىقىدىن ھەممە بىردەك بەھرىمەن بولىدۇ. نەتىجىدە، بۇ ئادەمنىڭ ئەخلاقىي ئەمەللىرى ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە كاتتا ئىبادەتلەردىن سانىلىپ، ئۇ ئادەم ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ.

---

(1) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

مانا بۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «مۆمىن ئادەم ئۆزىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى سايىسىدا كېچىسى ناماز ئوقۇپ، كۈندۈزى روزا تۇتقانىنىڭ ساۋابىنى تاپىدۇ» دېگەنلىكىنىڭ مەنىسىدۇر.

693. سوئال: ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ ئالامەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:«ياخشىلىق – گۈزەل ئەخلاقتۇر، گۇناھ – سېنى بىئارام قىلغان ۋە باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشى ياقتۇرۇلمىغان ئىشتۇر»[1] دېگەن.

ھەدىستىكى «ياخشىلىق» پۈتۈن ياخشىلىق تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىخچام سۆز بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى «گۈزەل ئەخلاق» دەپ تەرىپلىگەن. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، گۈزەل ئەخلاق بارلىق ياخشىلىق تۈرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىر ئىسىمدۇر.

ئەمما گۇناھنىڭ كۆڭۈلنى بىئارام قىلىدىغان ۋە باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشى ياقتۇرۇلمايدىغان بولۇشى ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئاتا قىلغان ۋىجدانىنىڭ سەۋەبىدىن بولۇپ، ئىنساندىكى بۇزۇلمىغان ۋىجدان پەزىلەتلەرنى ھېس قىلغاندەك، گۇناھلارنىمۇ ھېس قىلىدۇ، پەزىلەتلىك ياخشى ئىشلارنى قىلغىنىدا راھەتلىنىدۇ، يامان ئىش قىلغىنىدا ئوڭايسىزلىنىدۇ. ئىنسان گۇناھ- مەسىيەت ئىشلىگىنىدە ئۆزىدە بىئاراملىق ھېس قىلغان چېغىدا، ئەگەر بۇ ئىشنى باشقىلار كۆرۈپ قالغىنىدا، ئۇلارنىڭمۇ شۇنداق ھېس قىلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ساپ تەبىئىتىگە زىت كېلىدىغان بۇ يامان ئىشنى قىلغانلىقى سەۋەبلىك باشقىلارنىڭ ئۇنى ئەيىبكە بۇيرىشىدىن قورقىدۇ. شۇڭا قىلغان يامان ئىشنى باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشىنى ياقتۇرمايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۆزلىگەن بۇ ئۆلچەم تەبىئىتى ساپ، ۋىجدانى ئويغاق كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئىنتايىن توغرا ۋە بەكمۇ نازۇك ئۆلچەمدۇر.

694. سوئال: ئۈچ چوڭ ئەخلاق قائىدىسىنى بەلگىلىگەن ھەدىس قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «نەدىلا بولمىغىن ئاللاھقا تەقۋالىق قىلغىن، يامانلىقتىن كېيىن ياخشىلىق قىلغىنكى ئۇنى ئۆچۈرسۇن، ئىنسانلارنى ياراتقان زات گۈزەل ئەخلاقلىقتۇر»[2] دېگەن.

بۇ ھەدىس ئەمەل قىلغان كىشىنى ئىنسانىي كامالەتلەرگە يۈكسەلتىدىغان ئەڭ چوڭ ئەخلاقىي پىرىنسىپلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئىنساننىڭ ئۆزى بىلەن ياراتقۇچىسى ۋە ئۇنىڭ ئىنسانلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەققىدە تەلىمات بېرىدۇ.

ئىنساننىڭ ئاللاھ تائالا بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋىتىنىڭ ئەڭ بېشى ئۇنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن، كېچە، كۈندۈز، نەدىلا بولمىسۇن تەقۋادارلىق ئىچىدە بولۇشىدۇر.

---

[1] ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

[2] ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

چۈنكى ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن بارلىق ئىشلىرىنى، ھەتتا كۆڭلىگە كەلتۈرگەنلىرىنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ. ئادەم نەدىلا بولمىسۇن ۋە قانداقلا بىر ئىشنى قىلمىسۇن تەقۋالىقنى كۆز ئالدىدىن ئايرىماسلىقى كېرەك. ئەكسىچە، مەسجىدتە تەقۋادار، ئېلىم-سېتىم ئىشلىرىدا ئالدامچى، ئۆيىدە دىن بىلەن كارى يوق يۈرىدىغانلار ساختىپەزلەر بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇنداقلارنى ياقتۇرمايدۇ. بۇ بىرىنچى قائىدە.

ئىككىنچى قائىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ«يامانلىقتىن كېيىن ياخشىلىق قىلغىنكى ئۇنى ئۆچۈرسۇن» دېگەن سۆزى بولۇپ، بۇنىڭدا ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش، توغرا يولغا قايتىش ۋە گۇناھ-مەسىيەت ئىشلەش بىلەن نەپسىنى بۇلغىغاندىن كېيىن ئۇنى پاكلاش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئىلاھىي كۆرسەتمە بار. ئىنسان ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ئاجىزلىقى ۋە ئىرادىسىنىڭ مۇستەھكەم ئەمەسلىكى سەۋەبلىك گۇناھ-مەسىيەتلەرگە چۈشۈپ قالغاندىن كېيىن، بۇزۇلمىغان ۋىجدانىنىڭ ئاۋازىغا قولاق بېرىپ، ياخشى ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق بۇرۇنقى خاتالىقلىرىنى، يامانلىقلىرىنى يوققا چىقىرالايدۇ.

بۇ قائىدە ئاللاھ تائالانىڭ ﴿شۈبھىسىزكى، ياخشى ئىشلار ئارقىلىق يامان ئىشلار يۇيۇلىدۇ. بۇ چۈشەنگۈچىلەر ئۈچۈن ۋەز ـ نەسىھەتتۇر﴾(1) دېگەن سۆزىدىن ئېلىنغان.

ئۈچىنچى قائىدە، يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئىنسانلارنى ياراتقان زات گۈزەل ئەخلاقلىقتۇر» دېگەن سۆزى بولۇپ، بۇ ئىنساننىڭ باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىكى ئەخلاق پرىنسىپىنى بەلگىلىگەن چوڭ قائىدە. ئىنسانلارنىڭ ياراتقۇچىسى ئەڭ گۈزەل ئەخلاقلىق بولغانلىقى ئىنسانلارنىڭمۇ بىر-بىرىگە ئاللاھ تائالا سىزىپ بەرگەن گۈزەل ئەخلاق دائىرىسى ئىچىدە مۇئامىلە قىلىشىنى تەقەززا قىلىدۇ.

---

(1) ھۇد سۈرىسى114- ئايەت.

ئەخلاقنى ئۆلچەيدىغان ئومۇمىي پرىنسىپلار

695. سوئال: گۈزەل ئەخلاق بىلەن ناچار ئەخلاقنى ئۆلچەيدىغان ئومۇمىي پرىنسىپلار قايسى؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاق بىلەن ناچار ئەخلاقنى ئۆلچەيدىغان ئومۇمىي پرىنسىپلار تۆۋەندىكىدەك ئۈچتۇر:

بىرىنچى پرىنسىپ

ئىنساننى باشقىلاردىكى بىلىم-قابىلىيەت، ئەخلاق-پەزىلەت، بايلىق، تەلەي قاتارلىق قانداقلا بىر ئارتۇقچىلىقنى -گەرچە ئۆزىنىڭ زىيىنىغا بولغان تەقدىردىمۇ- ئېتىراپ قىلىشقا ئۈزلۈكىدىن ئىتتىرگەن تۇغما ياكى ئۆگىنىپ يېتىلدۈرگەن ھەرقانداق بىر تۈرتكە گۈزەل ئەخلاق پرىنسىپلىرىدىن بىر پرىنسىپتۇر.

بۇ پرىنسىپنىڭ ئەكسى رەزىل ئەخلاق تۈرلىرىدىن سانىلىدۇ. ئىنساننى باشقىلاردىكى بىلىم-قابىلىيەت، ئەخلاق-پەزىلەت، تەقۋالىق، تەلەي قاتارلىق قانداقلا بىر ئارتۇقچىلىقنى شەخسىيەتچىلىك، كۆرەلمەسلىك، كۆڭلى تارلىقتىن ئىبارەت نەپسىي خاھىش سەۋەبلىك ئېتىراپ قىلماسلىققا ئىتتىرگەن ھەرقانداق بىر تۈرتكە ناچار ئەخلاق تۈرتكىلىرىدىن بىر تۈرتكىدۇر.

ئىككىنچى پرىنسىپ

ئىنساننى ئۈستىدىكى ھەق- ھوقۇقلارنى تولۇق ئادا قىلىشقا ياكى ئۆزىنىڭ بىلىمى، كۈچى، پۇل-مېلى، جەمئىيەتتىكى ئورنى بىلەن باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە ئۈزلۈكىدىن ئىتتىرگەن تۇغما ياكى ئۆگىنىپ يېتىلدۈرگەن ھەرقانداق بىر تۈرتكە گۈزەل ئەخلاق پرىنسىپلىرىدىن بىر پرىنسىپتۇر.

بۇ پرىنسىپنىڭ ئەكسى رەزىل ئەخلاق تۈرتكىلىرىدىن سانىلىدۇ. ئىنساننى باشقىلارنىڭ ھەق-ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلىشقا ياكى ئۆزىدىن ھېچقاندا بىر چىقىم ياكى كۈچ تەلەپ قىلمايدىغان ئىشلاردىمۇ باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشتىن ياكى ئىختىيارىي ۋە بىرەر مەنپەئەت كۆزلىمىگەن ھالدا، بىراۋنى زىياندىن قۇتۇلدۇرۇپ قويۇشتىن ۋازكېچىشكە ئىتتىرگەن تۇغما ياكى ئۆگىنىپ يېتىلدۈرگەن ھەرقانداق بىر تۈرتكە ناچار ئەخلاق تۈرتكىلىرىدىن بىر تۈرتكىدۇر.

ئۈچىنچى پرىنسىپ

ئىنساننى باشقىلارنىڭ قوللىرىدىكىسىگە كۆز قىزارتماستىن، ئاللاھ تائالانىڭ تەقسىماتىغا قارشى چىقماستىن، ئۆزىگە بېرىلگەنلەرگە قانائەتلىنىپ، ئۇنىڭغا رازىلىق بىلدۈرۈشكە ئۈزلۈكىدىن ئىتتىرگەن تۇغما ياكى ئۆگىنىپ يېتىلدۈرگەن ھەرقانداق بىر تۈرتكە گۈزەل ئەخلاق پرىنسىپلىرىدىن بىر پرىنسىپتۇر.

بۇ پىرىنسىپىنىڭ ئەكسى رەزىل ئەخلاق تۈرتكىلىرىدىن سانىلىدۇ. ئىنسانىنى باشقىلارنىڭ ئىگە بولغانلىرىغا كۆز قىزارتىش، كۆرەلمەسلىك قىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ تەقسىماتىغا قارشى چىقىشقا ئىتتىرگەن تۇغما ياكى ئۆگىنىپ يېتىلدۈرگەن ھەرقانداق بىر تۈرتكە ناچار ئەخلاق تۈرتكىلىرىدىن بىر تۈرتكىدۇر(1).

---

(1) ئابدۇراھمان ھەبەننەكەنىڭ «الأخلاق الإسلامية» ناملىق ئەسىرىدىن.

خۇلق بىلەن ئەدەبنىڭ پەرقى

696. سوئال: خۇلق بىلەن ئەخلاقنىڭ پەرقى نىمە؟
جاۋاب: مىسىرلىق ئالىم ۋە مەشھۇر ناتىق ئەمر خالىد خۇلق بىلەن ئەدەبنىڭ پەرقىنى مۇنداق شەرھلىگەن: «خۇلق- ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا مۇستەھكەم ئورۇن ئالغان ئىچكى تۈزۈلمە بولۇپ، ئۇنىڭدىن سادىر بولىدىغان ئىشلار ھېچقانداق تەكەللۇپ ياكى تەييارلىق تەلەپ قىلماستىن، ھەتتا ئويلاشقىمۇ ھاجەت بولماستىن تەبئىي ھالدا چىقىدۇ. ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىن سادىر بولغان ئىشلاردىن ئەقىل ۋە دىنىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن بولۇپ ياخشى ۋە چىرايلىق سانالغانلىرى گۈزەل خۇلق (ياكى ئەخلاق)، ئەكسىچە بولغىنى يامان خۇلق دەپ ئاتىلىدۇ»[1].
ئەمما ئەدەب- ئىنساننى ئېسىل خىسلەتلەر ۋە ياخشى ئەمەللەر بىلەن بېزەپ، ئۇنى گۈزەللەشتۈرىدىغان نەرسە بولۇپ، ئىنسانىنىڭ ئىش-ھەرىكىتىنى تىزگىنلەش ئارقىلىق، ئۇنى تۈرلۈك خاتالىقلارغا ۋە يامانلىقلارغا چۈشۈپ قېلىشتىن قوغداش رولىغا ئىگە.
خەلقىمىزمۇ ئەل-جامائەتنىڭ نەزىرىدە ئەيىبلىنىشىگە سەۋەب بولىدىغان ناشايان ئىشلارنى قىلىشتىن ئۆزىنى ساقلىغان كىشىنى «ئەدەبلىك ئادەم» دېگەندەك، جامائەتنىڭ نەپرىتىنى قوزغاپ قويىدىغان ئىشلارنى قىلغان كىشىنى«ئەدەبسىز ئادەم» دەيدۇ.
خۇلق بىلەن ئەدەبنىڭ پەرقىنى تۆۋەندىكىدەك شەرھلەش مۇمكىن:
(1) ئەدەب ئاساسەن تەلىم – تەربىيە ۋە نەپسنى ياخشى ئىشلارغا چېنىقتۇرۇش بىلەن ھاسىل بولىدىغان نەرسە. ئەمما خۇلق كۆپىنچە ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىن كېلىدىغان، تەربىيە بىلەن ئۆزگىرىدىغان نەرسە.
(2) تەلىم –تەربىيەنىڭ ئەدەبنى يېتىلدۈرۈشتىكى تەسىرى خۇلقنى يېتىلدۈرۈشكە نىسبەتەن كۈچلۈك بولىدۇ.
(3) ئەدەب قارىتىلغان تەرەپلىرى ئېتىبارى بىلەن ھەر خىل شەكىلدە ئەمەلگە ئاشىدۇ، ئەمما ئېسىل خۇلق ھەممىلا جايدا ۋە ھەر قانداق كىشىگە بىر خىل بولۇشنى تەقەززا قىلىدۇ.
مەسىلەن: ئاتا-ئانىغا مۇئامىلە قىلىشتىكى ئەدەب، بالىلارغا مۇئامىلە قىلىشتىكى ئەدەبكە ئوخشىمىغاندەك، ئۇستازلارغا مۇئامىلە قىلىشتىكى ئەدەب ساۋاقداشلارغا مۇئامىلە قىلىشتىكى ئەدەبكە ئوخشىمايدۇ. چۈنكى ھەممىسىنىڭ ئايرىم ئورنى بار. ئەمما گۈزەل خۇلق ھەممە كىشىگە ۋە ھەممىلا جايدا بىر خىل بولۇشنى تەلەپ قىلىنىدۇ. مەسىلەن: ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلىش، كەمتەر، راستچىل، ۋاپادار ، مېھرى-شەپقەتلىك، سېخىي-مەرد بولۇش قاتارلىق ئىشلار مەيلى ئاتا-ئانىغا بولسۇن، مەيلى بالىلارغا بولسۇن، مەيلى ئۇستازلارغا بولسۇن، مەيلى ساۋاقداشلارغا بولسۇن، مەيلى باشقا ھەر قانداقلا بىر ئىنسانغا بولسۇن، ھەمىشە بىر خىل بولۇشى تەلەپ

---
[1] ئەمر خالىدنىڭ بۇ ماۋزۇدىكى ماقالىسىدىن.

قىلىنىدۇ.

(4) ئەدەب كۆپ ھاللاردا ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرەلمەيدۇ. چۈنكى قانداقلا بىر جەمئىيەتتە ياشىغان ئادەم شۇ جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ قېلىشتىن قورقىدىغانلىقتىن بولسىمۇ، شۇ جەمئىيەت خەلقىنىڭ ئەدەب ۋە قائىدە- يوسۇنلىرىدىن چەتنەپ كېتىشنى خالىمايدۇ-دە، چىن كۆڭلىدىن بولمىسىمۇ ئەدەبلىك بولىدۇ.

ئەمما خۇلق ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى مۇستەھكەم تۈزۈلمە بولغانلىقتىن، ئۇنىڭدىن سادىر بولىدىغان ئىشلار كۆپىنچە ئىختىيارسىز سادىر بولىدۇ. بۇ ئارقىلىق شۇ كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىدۇ.

تاشقى قىياپەت ئىچكى گۈزەللىكنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ

697. سوئال: ئادەمنىڭ تاشقى كۆرۈنىشى ئۇنىڭ ئەخلاقىنى ئىپادىلەپ بېرەلەمدۇ؟

جاۋاب: ئادەمدىكى بەزى ئەخلاقىي كۆرۈنۈشلەر كۆپ ھاللاردا، ئۇنىڭ ئىچ دۇنياسىدىكى سابىت خۇلقنى ئىپادىلىمەيدۇ. چۈنكى ئىنسان قايسىبىر غەرەز بىلەن بەزى ئەخلاقىي قىلىقلارنى- خۇددى شۇنداق قىلىش ئۇنىڭ تەبىئىي ئەخلاقىدەكلا ئوخشىتىپ قىلالايدۇ. بۇ گاھىدا رىيا (كۆرسەتمىچىلىك)، گاھىدا نىفاق(مۇناپىقلىق) تۈرىگە كىرىدۇ. ياكى مۇنداق قىلىقنى بەزى كىشىلەر نەپسىنى ياخشى ئەخلاقلارغا كۆندۈرۈش نىيىتى بىلەن قىلىشىمۇ مۇمكىن. مەسىلەن: ئىنتايىن بېخىل بىر ئىنسان بىرەر غەرىزىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ناھايىتى سېخىي قىلىپ كۆرسىتەلەيدۇ. مال-دۇنياسىنى ئايىماي تۆكەلەيدۇ. ئەمما ئۇ ئىنساننىڭ تەبىئىي خۇلقى يەنىلا شۇ بېخىللىقى بىلەن داۋام قىلىۋېرىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئەسلى خۇلقى بېخىللىق ئەمەسمۇ؟!

مۇنداق ئادەم سېخىيلىقنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭغا نەپسىنى بويسۇندۇرۇپ، سېخىيلىقتا ئادەتلەنمىگىچە ئۇنىڭ خۇلقىدىكى بېخىللىق شۇ بويىچە قېلىۋېرىدۇ.

مەسىلەن: بىر يىگىت بىر قىزنى كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئىچكى يۈزىنى يوشۇرۇپ، ئۆزىنى ھەر جەھەتتە ياخشى كۆرسىتىشى مۇمكىن. قىزلارمۇ شۇنداق. ئەمما قىزنى رەسمىي ئۆزىگە قارىتىپ بولغاندىن ياكى تويدىن كېيىن، ئۇنىڭ ساختىلىقى بىر-بىرلەپ ئېچىلىشقا باشلايدۇ.

ھېكمەت، گۈزەل ئەخلاق ۋە ئەقىل

698. سوئال: ھېكمەت بىلەن گۈزەل ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: ھېكمەت- يۈرۈش-تۇرۇشنى ساغلام ئەقىل ۋە توغرا دىننىڭ تەقەززاسىغا قارىتىپ توغرىلاش، باشقۇرۇش ۋە يېتەكلەش دېگەنلىكتۇر.

ھېكمەت مۇنداق ئىككى ۋەزىپىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) توغرىلىقتىن چەتنەپ كېتىشتىن توسۇش

(2) توغرىلىققا يېتەكلەش ۋە ئۇنىڭغا ئىنتىلدۈرۈش.

توسۇش ۋە يېتەكلەشنىڭ مەنبەئى ساغلام ئەقىل بىلەن توغرا دىندۇر. بۇ ئىككى مەنبەنىڭ ئۆز ۋەزىپىسىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشى ئۈچۈن ئەقىلنىڭ نەپسىي ھەۋەسلەرنىڭ تەسىرى ئاستىدا قېلىشتىن ياكى ھەرقانداق بىر نۇقساندىن ساغلام بولۇشى، ئالغان دىنىي تەلىماتنىڭ، دىنىي چۈشەنچىنىڭ ساغلام ھەم توغرا بولۇشى شەرتتۇر.

ئەقىل بىلەن دىن بۇ شەرتكە توشقان ۋاقىتتا ھېكمەتنىڭ مەنبەئى بولالايدۇ.

ھېكمەت ئىنسانىنىڭ يۈرۈش- تۇرۇشىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدە تەلەپ قىلىنىدۇ. مەيلى ئەخلاقىي تەرەپتىن بولسۇن، مەيلى قائىدە-يوسۇن تەرەپتىن بولسۇن، مەيلى ئىبادەت تەرەپتىن بولسۇن، مەيلى ئۆرپ-ئادەت تەرەپتىن بولسۇن، مەيلى نەپسنىڭ تەبىئىي تەلەبلىرىنى ئورۇنداش تەرەپتىن بولسۇن ھەممىسىدە ھېكمەتلىك ئىش كۆرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ.

شۇڭا ئەخلاق-پەزىلەتلەرگە رىئايە قىلىش، رەزىل ئەخلاق ۋە يامان قىلىقلاردىن يىراق بولۇش ھېكمەتلىك ئىش قىلغانلىقتۇر. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ھېكمەت ھەممىگە شامىل چوڭ بىر ماۋزۇ بولۇپ، ئىنساننىڭ يۈرۈش-تۇرۇشىدىكى ئورۇنلۇق، توغرا ئىشلار ھېكمەتنىڭ بىر پارچىسىدۇر.

699. سوئال: ھېكمەت بىلەن ئەقىلنىڭ مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: ئەقىلنى بەزىلەر «مۇھىت ۋە ھادىسىلەر بىلەن ئەڭ مۇناسىپ رەۋىشتە ماسلىششتۇر» دەپ چۈشەندۈرىدۇ.

ئادەتتە ھېكمەت بىر نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىش ئۈچۈن ساغلام ئەقىلغا ھاجەت بولىدۇ. ئەمما كۆپىنچە ھاللاردا ئەقىل تېپىلغان يەردە ھېكمەت تېپىلمايدۇ. شۇڭا مۇھىت ۋە ھادىسىلەر بىلەن ئەڭ مۇناسىپ رەۋىشتە ماسلىشىش ئەقىل ۋە ھېكمەت بىلەن بولغىنىدەك، بەزى ھاللاردا ھېكمەت بولماستىن ئەقىل بىلەنلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھنىڭ دىنىغا ئىشەنمەيدىغان مۇناپىقلارمۇ مۇسۇلمانلار ياشايدىغان مۇھىت ۋە ھادىسىلەر بىلەن، شۇنداقلا مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى بىلەن ئەڭ مۇناسىپ رەۋىشتە ماسلىشىپ كېتەلەيدۇ. لېكىن بۇنداق بىر مۇناپىقلىق ئەقىلنىڭ كۈچى بىلەن ئەمەلگە ئاشقان بولسىمۇ، ھېكمەتتىن مەھرۇمدۇر.

يۇقىرىقىلاردىن مەلۇم بولدىكى، ئەقىل باشقا نەرسە، ھېكمەت باشقا نەرسە. لېكىن

ئەقىل بەزىدە ھېكمەتنىڭ يوللىرىنى تونۇشنىڭ ۋاستىسى ياكى ماددىسى بولالايدۇ.

شۇڭا قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە ھېكمەت ناھايىتى زور ماختالغان. قۇرئان كەرىمدە ئاللاھ تائالانىڭ «ھېكمەتلىك ئىش قىلغۇچى» ۋە«ھېكمەت ئىگىسى» ئىكەنلىكى ھەققىدە 90دىن كۆپرەك ئايەت كەلگەن. يەنە ھېكمەت ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا تەلىم بېرىشتىكى رەببانىيلىقىنىڭ ئۇنۋانى سۈپىتىدە بايان قىلىنغان.

﴿ئىسا روشەن مۆجىزىلەر بىلەن كېلىپ ئېيتتى: «سىلەرگە مەن ھېكمەت ئېلىپ كەلدىم....﴾(1).

﴿ئاللاھ ئۇممىلەرگە (يەنى يېزىشنى ۋە ئوقۇشنى ئۇقمايدىغان ئەرەبلەرگە) ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۇلارغا قۇرئان ئايەتلىرىنى ئوقۇپ بېرىدىغان، ئۇلارنى (گۇناھلاردىن) پاك قىلىدىغان، ئۇلارغا كىتاب (قۇرئان)نى ۋە ھېكمەتنى ئۆگىتىدىغان بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتتى﴾(2).

(1) زۇخرۇف سۈرىسى63- ئايەت.

(2) جۇمۇئە سۈرىسى 2- ئايەت.

ئەخلاقنىڭ پۈتۈن ھايات ساھەلىرىگە ئومۇمىيلىقى

ئەخلاق ئىنسان ھاياتىنىڭ پۈتۈن ساھەلىرىدە ۋە ئىنسانىنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى دۇنياسىدا ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: تەپەككۇر ئەخلاقى، ئېتىقاد ئەخلاقى، قەلب ئەخلاقى، نەپس ئەخلاقى ۋە يۈرۈش-تۇرۇش ئەخلاقى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

700. سوئال: تەپەككۇر ئەخلاقى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: پىكىر-تەپەككۇرنى ئۆزىگە ۋە ئىنسانىيەتكە مەنپەئەتلىك بولغان ئىلىم-مەرىپەت، پەن- مەدەنىيەت، تەجرىبە-ساۋاق، كېلەچەك ئۈمىدى ۋە ھەرقانداق ئىجابىي ماۋزۇلارغا بېغىشلاپ، ئۆچمەنلىك، ئاداۋەت، دۈشمەنلىك، ھەسرەت-نادامەت، قايغۇ-پىغان، غەزەپ، ئاچچىق قاتارلىقلارنىڭ ئوتلىرىنى ياندۇرىدىغان، ھارام ئىشلارغا ئادەمنىڭ شەھۋانىي ھەۋەسىنى قوزغايدىغان ھەر قانداق تەپەككۇر ۋە خىياللاردىن يىراق بولۇش تەپەككۇر ئەخلاقىدىن سانىلىدۇ. بۇنىڭ ئەكسى پىكىر-تەپەككۇردىكى ئەخلاقسىزلىقتۇر.

701. سوئال: ئېتىقاد ئەخلاقى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سەپسەتىلەرگە، ئىلىم يولى بىلەن ئىسپاتلانمىغان گۇمانلارغا، ھاۋايى – ھەۋەسلەرگە، ئىسلام ئېتىقادىغا يات ئېقىملارغا، تەقلىدچىلىككە قەلبتىن ئورۇن بەرمەستىن، قەلبنى مۇستەھكەم ئېتىقاد بىلەن تولدۇرۇش ئېتىقاد ئەخلاقىدىن سانىلىدۇ. بۇنىڭ ئەكسى ئېتىقادتىكى ئەخلاقسىزلىقتۇر.

702. سوئال: قەلبنىڭ ئەخلاقى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەقىقەتنى ۋە ياخشىلىقنى سۆيۈش، باتىلنى ۋە بارچە يامانلىقلارنى يامان كۆرۈش، ئۆچمەنلىك، دۈشمەنلىك ۋە كۆرەلمەسلىك قاتارلىق ناچار تۇيغۇلارنى ساقلىماسلىق قاتارلىقلار قەلبنىڭ ئەخلاقىدىن سانىلىدۇ. بۇنىڭ ئەكسى قەلبتىكى ئەخلاقسىزلىقتۇر.

703. سوئال: نەپسنىڭ ئەخلاقى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىپپەت، سەۋرچانلىق، ھىممەت، ئالىي تىلەك، سېخىيلىق، كەڭ قورساقلىق، ئەپۇچانلىق ۋە باشقىلار نەپسنىڭ ئەخلاقىدىن بولۇپ، بۇلارنىڭ ئەكسى نەپستىكى رەزىللىكتۇر.

704. سوئال: يۈرۈش-تۇرۇش ئەخلاقى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەر ۋاقىت ۋە ھەر قانداق جايدىكى يۈرۈش- تۇرۇشلاردا، ئىش-ھەرىكەتلەردە، گەپ-سۆزدە ۋە بارلىق ئىشلاردا ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى راستچىللىق ۋە دادىللىق بىلەن ئىپادىلەش يۈرۈش-تۇرۇشتىكى گۈزەل ئەخلاقتىن سانىلىدۇ. ئەمما باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى يوشۇرۇپ، ياسالمىلىق قىلىش يۈرۈش-تۇرۇشتىكى رەزىل ئەخلاقتۇر.

ئەخلاقنىڭ شەخسىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەپلىرى

705. سوئال: ئەخلاق شەخس ۋە جەمئىيەت ئېتىبارى بىلەن نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: دىن ھاياتلىقنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندەك، ئەخلاقمۇ ئىنساننىڭ شەخسىي ۋە ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى ھەقىقىي دىيانەت بولغان يەردە چوقۇم ئەخلاقمۇ بولىدۇ. ئەخلاق بىلەن دىن بىر-بىرىدىن قەتئىي ئايرىلالمايدۇ.

706. سوئال: ئىنساننىڭ شەخسىي ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىنساننىڭ شەخسىي ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئەخلاقلار - پايدىسى ياكى زىيىنى شۇ شەخسنىڭ ئۆزىگىلا بولىدىغان ئەخلاقىي تەرەپلىرى بولۇپ، ئۇلار: قانائەت، رازىمەنلىك، ئىنتىزامچانلىق، ھەر ئىشتا قېتىرقىنىش، چىن ئىرادە، ئۈمىدۋارلىق، تىرىشچانلىق، راستچىللىق ۋە باشقىلاردۇر.

707. سوئال: ئىنساننىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىنساننىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئەخلاقلار- پايدىسى ياكى زىيىنى ئومۇمغا بولىدىغان ئەخلاقىي تەرەپلىرى بولۇپ، ئۇلار: راستچىللىق، ئىشەنچلىك بولۇش، ۋاپادارلىق، كەمتەرلىك، باشقىلاردىن كەلگەن ئەزىيەتلەر ئالدىدا سەۋرچان بولۇش، ئىپپەت-نومۇسلۇق بولۇش، كەڭ قورساقلىق، ئەپۇچانلىق، سېخىيلىق، شۇجائەت ۋە باشقىلاردۇر.

708. سوئال: ئىجتىمائىي ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئۆلچىمى نېمە؟

جاۋاب: ئىجتىمائىي ئەخلاق پىرىنسىپىنىڭ ئۆلچىمىنى بىر جۈملە سۆز بىلەن چۈشەندۈرگەندە، ئىنساننىڭ باشقىلار تەرىپىدىن قانداق مۇئامىلە كۆرۈشنى كۈتسە ۋە ئارزۇ قىلسا، باشقىلارغىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلىشى دېگەنلىكتۇر.

ئۆزى يامانلىق قىلىپ قويغان ياكى بىلىپ-بىلمەي رەنجىتىپ قويغان بىرىدىن ئۆزىنى ئەپۇ قىلىۋېتىشنى كۈتكەن ئادەم باشقىلارنىمۇ ئەپۇ قىلسۇن!

باشقىلارنىڭ ئۆزىگە قارىتا ئىشەنچلىك بولىشىنى كۈتكەن ئادەمنىڭ باشقىلارغىمۇ ئىشەنچلىك بولىشى شەرت!

باشقىلارنىڭ راست سۆزلىشىنى ياقتۇرغان ئادەم ئۆزى راستچىل بولسۇن، باشقىلارغا ھېچ يالغان سۆزلىمىسۇن!

باشقىلارنىڭ ئىپپەتلىك بولىشىنى ياقتۇرغان ئادەم ئۆزىمۇ باشقىلارغا قارىتا ئىپپەتلىك بولىشى لازىم.

خوتۇن-قىزلىرىنىڭ، ئاچا-سىڭىللىرىنىڭ ئار-نومۇسىنى مۇقەددەس بىلگەن ئادەم باشقىلارنىڭمۇ خوتۇن-قىزلىرىنىڭ، ئاچا-سىڭىللىرىنىڭ ئار-نومۇسىنى مۇقەددەس بىلىشى، ئۇلارنىڭ نومۇسىنى ئاياق-ئاستى قىلىشتىن، ئىپپىتىگە داغ تەككۈزۈشتىن ھەزەر قىلىشى لازىم.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «دوزاختىن يىراق قىلىنىپ، جەننەتكە كىرگۈزۈلۈشنى خالىغان ئادەم ئىمان بىلەن ئۆلسۇن، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە قىلىشىنى ياقتۇرسا، ئۇلارغىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلسۇن»[1].

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى ئېتىبارى بىلەن تۈرلىنىشى

709. سوئال: ئەخلاق قارىتىلغان تەرەپلىرى ئېتىبارى بىلەن قانچىگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: ئەخلاق قارىتىلغان تەرەپلىرى ئېتىبارى بىلەن تۆۋەندىكىدەك 4 تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

(1) ئىنسان بىلەن ئاللاھ تائالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە قارىتىلغان ئەخلاق.

(2) ئىنساننىڭ باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قارىتىلغان ئەخلاق.

(3) ئىنساننىڭ ئۆزىگە قارىتىلغان ئەخلاق.

(4) ئىنساننىڭ باشقا جانلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قارىتىلغان ئەخلاق.

710. سوئال: ئىنسان بىلەن ئاللاھ تائالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە قارىتىلغان ئەخلاق قايسى؟

جاۋاب: ئىنسان بىلەن ئاللاھ تائالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە قارىتىلغان گۈزەل ئەخلاق ئىنسانغا كۆپلىگەن ئەخلاقىي مەجبۇرىيەتلەرنى يۈكلەيدىغان ئەڭ شەرەپلىك ۋە تولىمۇ زۆرۈر بولغان ئەخلاقتۇر.

مەسىلەن: ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىماندا راستچىل بولۇش، ئۇنىڭ ئىلاھلىقىدا، جىمى سۈپەتلىرىدە، بارلىق ئىشلىرىدا ئەڭ مۇكەممەل ئىكەنلىكىنى كۆڭۈلدىن ئېتىراپ قىلىش، ئۇنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، بۇيرىغانلىرىنى سەمىمىيلىك بىلەن ئورۇنداش، توسقانلىرىدىن قەتئىي يېنىش، ئۇنىڭغا بارچە ئىخلاس ۋە مۇھەببەتنى بېغىشلاش، ئازابىدىن قورقۇپ، رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش، ئۇنى ھەمىشە ياد ئېتىش ۋە باشقىلار.

711. سوئال: بۇ تۈرگە مۇناسىۋەتلىك يامان ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: بۇ تۈرگە مۇناسىۋەتلىك يامان ئەخلاقلار: ئاللاھ تائالانى ئىنكار قىلىش، ئۇنىڭ نېمەتلىرىگە تۇزكورلۇق قىلىش، بۇيرىغانلىرىنى قىلماسلىق، توسقانلىرىدىن يانماسلىق، ئازابىدىن قورقماسلىق، رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىش، ئۇنى ياد ئەتمەسلىك قاتارلىق كۇپرىلىق ۋە گۇناھ-مەسىيەتلەردۇر.

712. سوئال: ئىنساننىڭ باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قارىتىلغان ئەخلاق قايسى؟

جاۋاب: ئىنساننىڭ باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قارىتىلغان گۈزەل ئەخلاق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردە تەلەپ قىلىنغان ئەخلاقلار بولۇپ، ئۇلار: راستچىل، ئىشەنچلىك، ئىپپەتلىك، ئادالەتلىك، كەچۈرۈمچان، مەرد، سېخىي، ھەققانىي بولۇش، مۇئامىلىدە دۇرۇس بولۇش، ۋەزىپىنى قېتىرقىنىپ ئورۇنداش، ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى، پەزىلەت ئىگىسىنىڭ پەزىلىتىنى ئېتىراپ قىلىش قاتارلىق مەنپەئىتىدىن باشقىلار بەھرىمەن بولىدىغان گۈزەل ئەخلاق تۈرلىرىنىڭ ھەممىسىدۇر.

713. سوئال: بۇ تۈرگە مۇناسىۋەتلىك يامان ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: بۇ تۈرگە مۇناسىۋەتلىك يامان ئەخلاقلار: يالغان سۆز، خىيانەت،

چېقىمچىلىق، ھەقسىزلىق، دۈشمەنلىك، ئۆچمەنلىك، كۆرەلمەسلىك، بېخىللىق، يامان مۇئامىلە، ۋەزىپىنى ئادا قىلماسلىق، ياخشىلىق بەدىلىگە تۈزكورلۇق قىلىش، ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى، پەزىلەت ئىگىسىنىڭ پەزىلىتىنى ئىنكار قىلىش قاتارلىق زىيىنى باشقىلارغا يېتىپ بارىدىغان بارلىق يامان قىلىقلاردۇر.

714. سوئال: ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە قارىتىلغان ئەخلاقى قايسى؟

جاۋاب: ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە قارىتىلغان ئەخلاقى ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ھەر ۋاقىت رىئايە قىلىشى تەلەپ قىلىنىغان ئەخلاقلار بولۇپ، مۇسىبەتكە، بالا-قازاغا ۋە قايتۇرغىلى بولمايدىغان ھەر قانداق قولدىن بېرىشلەرگە سەۋر قىلىش، تەرتىپ-ئىنتىزاملىق بولۇش، دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ھەر قانداق بىر ئىشنى قېتىرقىنىپ ئىخلاس بىلەن قىلىش، ئەدەبىي جاسارەتلىك بولۇش، تىرىشچانلىق، ئاچچىقىنىڭ كەينىگە كىرمەسلىك ۋە ئىنسان ئۆز-ئۆزىنى ياخشى ئىدارە قىلىشتا كېرەكلىك بولغان ھەر قانداق چارىلەر بۇ تۈردىكى ئەخلاقنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ.

715. سوئال: بۇ تۈرگە مۇناسىۋەتلىك يامان ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: بۇ تۈرگە مۇناسىۋەتلىك يامان ئەخلاقلار: قايتۇرغىلى بولمايدىغان زىيان-زەخمەتلەر ئۈچۈن ۋايىساپ ئۆزىنى بىھۇدە بىئارام قىلىش، ھورۇنلۇق، كەلسە-كەلمەس ئاچچىقلىنىش، ئىنتىزامسىزلىق، ئۈمىدسىزلىك، قورقۇنچاقلىق ۋە ئۆزىگە زىيانلىق بولغان ھەر قانداق ئىشلاردۇر.

716. سوئال: ئىنسانىنىڭ باشقا جانلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قارىتىلغان ئەخلاقى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىنسانىنىڭ باشقا جانلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە قارىتىلغان ئەخلاقى ھايۋانلارغا ۋە باشقا جانلىقلارغا قارىتىلغان ئەخلاقى بولۇپ، ئۇلار: ھايۋانلارغا رەھىم-شەپقەتلىك بولۇش، ھەققىنى تولۇق ئادا قىلىش، ياخشى مۇئامىلە قىلىش، قىيىنىماسلىق، ئاچ قويماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ جىنىمۇ خۇددى ئىنسانلارنىڭكىگە ئوخشاش تاتلىق جان ئىكەنلىكىنى ئەستىن چىقارمىغان ھالدا مۇئامىلە قىلىش قاتارلىقلاردۇر. ئەكسىچە، ھايۋانلارنى قىيناش، ئاچ قويۇش، بىر-بىرى بىلەن سوقۇشتۇرۇش، ئوق ئېتىش مەشقلىرىدە ئۇلارنى قارىغا ئېلىش، بىھۇدە ئۆلتۈرۈش قاتارلىقلار يامان ئەخلاق نەمۇنىلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «بىر ئايال بىر مۈشۈكنى نان ياكى سۇ بەرمەستىن ياكى يەردىن بىر نەرسە تېپىپ يېيىشى ئۈچۈن قويۇپ بەرمەستىن، سولاپ قويۇپ ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولغانلىقى ئۈچۈن دوزىخى بولۇپ كەتتى»[1] دېيىش ئارقىلىق ھايۋانلارغا شەپقەتسىزلىك قىلىشنىڭ گۇناھىنىڭ ئېغىرلىقىنى بايان قىلغان.

---

(1) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

هۆررىيەت ۋە ئۇنىڭ چەك-چېگرىسى

717. سوئال: ئىنساندا چەكسىز هۆررىيەت بولامدۇ؟

جاۋاب: دۇنيادا مەخلۇقاتلارغا نىسبەتەن چەكسىز هۆررىيەت دەيدىغان نەرسە مەۋجۇد ئەمەس. مۇنداق بىر هۆررىيەت بار دەپ گۇمان قىلغانلار راستىنلا ئەخمەقلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ گۇمانلىرى رېئاللىقتا تامامەن زىت كېلىدۇ. چۈنكى بىراۋدا چەكسىز هۆررىيەت بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ نېمىنى خالىسا هېچقانداق بىر چەكلىمىسىز، توسالغۇسىز، خالىغان ۋاقىتتا ئەمەلگە ئاشۇرالايدىغان مۇتلەق قۇدرەتكە ئىگە بولۇشى شەرت. ھالبۇكى، ئىنسان مەيلى چوڭ مەنسەپ تۇتۇپ پادىشاھ بولۇپ كەتسۇن، مەيلى بايلىقتا مىليونېر بولۇپ كەتسۇن، ئۆزى خالىغان ئىشلاردىن نۇرغۇنلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمايدۇ، چەكلىمىلەرگە ۋە توسالغۇلارغا ئۇچرايدۇ. چۈنكى نېمە قىلىشنى خالىسا شۇنى توسالغۇسىز ۋە چەكلىمىسىز هالدا، خالىغان ۋاقىتتا ئەمەلگە ئاشۇرۇش پەقەت بىرلا ياراتقۇچىنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىش.

ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، چەكسىز هۆررىيەت ۋە مۇتلەق ئىختىيار پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ قولىدا. چۈنكى ئاللاھ تائالا ياراتقۇچى ۋە يوق قىلغۇچى، هايات بەرگۈچى ۋە ئۆلتۈرگۈچىدۇر. شۇڭا ئۇ خالىغىنىنى قىلالايدۇ. چۈنكى كائىنات، ئۇنىڭدىكى بارلىق سەۋەبلەر ۋە مۇتلەق كۈچ-قۇدرەت ئۇنىڭ قولىدا.

ئىنسان ئۈچۈن بۇ قۇدرەت نەدە بولسۇن؟ ئىنساننىڭ خالىغانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىشى ئۇنىڭ ئاجىزلىقى ۋە مەلۇم چەكلىمە ئىچىدە ئىكەنلىكى سەۋەبلىك كۆپ هاللاردا ئەمەلگە ئاشماي قالىدۇ. مەسىلەن: بىراۋ ئۆزىنىڭ هۆر ئىرادىسى بىلەن مۇسابىقىلەردە بىرىنچى بولۇپ چىقىشنى خالايدۇ. لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغىنىدا ئۆزىنىڭ مۇتلەق هۆررىيەتكە ئىگە ئەمەسلىكىنى چۈشىنىدۇ. ئېگىز جايدىن يىقىلىپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئادەم شۇ لەھزىلەردە ئۆزىدە خۇددى قۇشلاردەك ئۇچۇش قۇدرىتى بولۇپ، قانىتى بولسا ئۆلۈمدىن ساق قېلىشنى شۇنچە ئارزۇ قىلىدۇ، لېكىن ئۇنىڭدا نەدە بولسۇن بۇنداق قۇدرەت؟ نۇرغۇن كىشىلەر چوڭ بايلاردىن بولۇشنى ئارمان قىلىدۇ. لېكىن ھەممىسى شۇنداق بولالامدۇ؟

بىزدە قۇشلاردەك ئۇچۇش، لەھەڭدەك سۇ ئۈزۈش ۋە پەرىشتىلەردەك ئاسمانغا ئۆرلەش هۆررىيىتى بارمۇ؟ بىزگە كەلگەن ئۆلۈمنى توسۇپ قالىدىغان هۆررىيەت بىزدە بارمۇ؟

ئەگەر ئىنساندا مۇتلەق هۆررىيەت بولىدىغان بولسا، نېمە ئۈچۈن ئارمان قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئىگە بولالمايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن مەغلۇب بولىدۇ؟

چىشىدىن تىرنىقىغىچە ئەڭ قىرغۇچى ۋە ئەڭ زامانىۋى قۇراللار بىلەن قوراللانغان ئىسرائىلىيە جوھوتلىرى پۈتۈن كۈچىنى ئىشلىتىپ تۇرۇپ، پەلەستىندىكى نوپۇس سانى ئاز، يەر مەيدانى كىچىك، خەلقى نامرات، دۈشمەنگە ئاتىدىغان تاشتىن

باشقا قۇرالى بولمىغان كىچىككىنە غەززە شەھىرىنى نېمە ئۈچۈن بويسۇندۇرالمىدى؟

ئۇنىڭ ئۈستىگە 5 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بېرى غەززە شەھىرىگە قويۇلغان ئېمبارگو غەززە خەلقىنى تېخىمۇ نامراتلاشتۇرۇۋەتكەن. غەززە ئاھالىسى يېگىلى يوق، ئىچكىلى يوق، كىيگىلى يوق، داۋالىنىش ئۈچۈن يا دورا يوق يا پۇل يوق، دۈشمەندىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن قۇرال تېخىمۇ يوق، شۇنداق پۈتۈنلەي يوقلۇق ئىچىدە، ئىنتايىن ئېچىنىشلىق بىر ۋەزىيەتتە ئوتتۇرا ئەسىرلەرنىڭ نامراتلىقىدا ھايات كەچۈرمەكتە.

ئىسرائىلىيە بولسا، پۇقرالىرىغىچە قۇراللانغان، ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيە باشچىلىقىدىكى دۆلەتلەر، پەلەستىنگە قوشنا بولغان دۆلەتلەر رەسمىي ياكى غەيرىي رەسمىي ھالدا ئىسرائىلىيىنى قوللىغان، ھەتتا پەلەستىن مىللىي ھاكىمىيىتى بىلەن كۆپلىگە پەلەستىن تەشكىلاتلىرىمۇ غەززىدىكى ھاماس ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرۇپ، ئىسرائىلىيىگە ياندىشقان، غەززىگە قوشنا دۆلەتلەر غەززە ئاھالىسىغا ياردەم قولىنى سوزۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، يىراق دۆلەتلەردىن كەلگەن دورا-دەرمەك، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق ئىنسانىي ياردەملەرنىمۇ غەززىگە كىرىشتىن توسۇۋاتقان.

بۈگۈنكى كۈندە، بۇ ۋەزىيەتتە ئىسرائىلىيە ئۈچۈن ھاياتىدا تېپىلمايدىغان شۇنداق چوڭ بىر پۇرسەت بار تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن غەززىنى بويسۇندۇرالمىدى؟ ئارقىمۇ-ئارقا ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان ئەڭ ۋەھشىي ھۇجۇملىرىنى كېچە-كۈندۈز داۋام قىلىدۇرۇپ تۇرۇپمۇ نېمە ئۈچۈن كىچىك بىر پارتىزان شەكلىدىكى ھاماس تەشكىلاتىنى يوق قىلالمىدى؟ نېمە ئۈچۈن ئىسرائىلىيە ئەڭ زامانىۋى قۇراللىرى بىلەن تۇرۇپ ھاماسنىڭ قولدا ياسالغان ئاددى قۇراللىرى ئالدىدا يېڭىلدى؟

ئامېرىكا دۇنيادا شۇنچىلىك قۇدرەتلىك بىر دۆلەت بولغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، باشقا دۆلەتلەردىن قوشۇلغان ئىتتىپاقداش كۈچلەر بىلەن بىرلىكتە تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن 10يىلدىن بېرى كۈچ-قۇدرەت ۋە زامانىۋى ئەسلىھەلەردە ئۆزلىرىدىن نەچچە يۈز ھەسسە ئاجىز ئەلقائىدە ۋە تالىبان مىلىتانلىرىنى تەلتۆكۈس يوق قىلالمىدى؟ ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى ئىتتىپاقداش كۈچنىڭ مەقسىتى ئافغانىستاننى ئەڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تىنجىتىش ئەمەسمىدى؟

10 يىلدىن بېرى دۇنيانىڭ ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچلىرى ئۆزلىرىنىڭ ھۆر ئىرادىسىنى نېمە ئۈچۈن ئەمەلگە ئاشۇرالمايۋاتىدۇ؟ ۋە ئاخىرىدا ئۇلار بىلەن سۈلھى ئۈستىلىگە ئولتۇرىدۇ؟

چۈنكى، چەكسىز ھۆررىيەت ۋە مۇتلەق ئىختىيار ئىگىسى. بولغان ئاللاھ تائالا خالىمىدى! ئاللاھ تائالا خالىمىغان ئىكەن، ئىنسانلارنىڭ خاھىشى ئەمەلگە ئاشمىدى.

﴿ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھ خالىمىغىچە سىلەر خالىيالمايسىلەر﴾(1) يەنى سىلەر كۆزلىگەن مەقسەتلىرىڭلارنى ئاللاھ تائالا يول قويمىغىچە ئەمەلگە ئاشۇرالمايسىلەر.

(1) تەكۋىر سۈرىسى19- ئايەت.

هازىرقى ئىراق ۋەزىيىتىمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ.

ئىنساننىڭ قۇدرىتى چەكلىك

718. سوئال: نېمە ئۈچۈن ئىنسانلارغا چەكسىز ھۆررىيەت بېرىلمىگەن؟

جاۋاب: ئەگەر ئىنسانلارغا نېمىنى خالىسا قىلالايدىغان مۇتلەق ئىختىيار ۋە چەكسىز ھۆررىيەت بېرىلگەن بولسا ئىدى، ھەر ئىنسان ئۆزىنىڭ ياخشى-يامان بارلىق خاھىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرالىغان بولاتتى-دە، دۇنيانىڭ ئىنتىزامى جىددىي ھالدا بۇزۇلغان، بەلكى ئىنسانىيەت نەسلى ئاللىبۇرۇن يەر يۈزىدىن تۈگەپ كەتكەن بولار ئىدى. ئاتوم بومبىسىنى ياسىغانلار بىر ئاندىلا دۇنيانى يوق قىلىۋەتكەن، مۇستەملىكىچىلەر قول ئاستىدىكى مەھكۇم مىللەتلەرنى پۈتۈنلەي قىرىپ تۈگىتىۋېتىپ باش ئاغرىقىدىن بىراقلا خالاس بولغان بولار ئىدى.

ئاتوم بومبىسىغا ۋە ئەڭ زامانىۋى، قىرغۇچ قۇراللارغا ئىگە ئىسرائىلىيىنىڭ يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بېرى بېشىنى ئاغرىتىۋاتقان ۋە يۈرەكلىرىگە قورقۇنچ سېلىپ بىئارام قىلىۋاتقان پەلەستىنلىكلەرنى بىر كېچىدىلا پۈتۈنلەي قىرىپ تاشلاپ مەڭگۈ خاتىرجەم بولغۇسى يوقمۇ؟ ئەلۋەتتە بار! لېكىن قىلالمايدۇ. چۈنكى ئۇلار مۇتلەق ئىختىيار ۋە چەكسىز ھۆررىيەتكە ئىگە ئەمەستە.

دۇنيادا ھەركىم ئۆزىنىڭ شەخسىي ھۆررىيىتى دەۋاسى بىلەن كۆڭلىگە كەچكەنلەرنىڭ ، خالىغانلىرىنىڭ ۋە ئارزۇ قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولسا ئاجىزلارنىڭ ياشاشتىن ھېچ نېسىۋىسى بولمىغان بولاتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇتلەق ئىختىيارنى ۋە چەكسىز ھۆررىيەتنى ھېچكىمگە بەرمىگەن.

ئىنساننىڭ ھۆررىيەتتىن بولغان ھەققى ئەنە شۇنداق كۆپلىگە ھەق-ھوقۇقلارغا، قانۇن-پىرىنسىپلارغا زىت كېلىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە شۇ ئىنساننىڭ شەخسىي ھەق-ھوقۇقلىرى، ئىجتىمائىي ھەق-ھوقۇقلار ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھەق-ھوقۇقىمۇ بار.

شۇڭا ئىنساننىڭ قۇدرىتى ھەرقانچىلىك يۇقىرى بولۇپ كەتسۇن، پۈتۈن-شەرت-شارائىتلار ئۇنىڭ ئالدىدا ھازىر بولۇپ بولسۇن، يەنىلا ئۇ ئارزۇ قىلغان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئېرىشەلمەيدۇ. چۈنكى ئىنساننىڭ قۇدرىتى ۋە ئۇنىڭ ھۆررىيىتى –مەيلى ئۇ خالىسۇن ياكى خالىمىسۇن- تەبىئىي ھالدا چەكلىكتۇر.

بۇ ھەق-ھوقۇقلارنىڭ ھەممىسىگە پەقەت مۇۋاپىقلاشتۇرۇش ۋە ھەق-ھوقۇق ئىگىلىرىنىڭ ھەر بىرىگە ئادالەتلىك تەقسىم قىلىش يولى بىلەنلا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

ھەق-ھوقۇقلار

شەخسىي ھەق-ھوقۇقلار

719. سوئال: ئىنساننىڭ شەخسىي ھەق- ھوقۇقلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىنساننىڭ شەخسىي ھەق- ھوقۇقلىرى- ئوقۇپ بىلىم-مەرىپەت ئېلىش ھوقۇقى، ئۆزىگە يوللۇق ھالدا بەخت ئىزدەش ھوقۇقى، زىيان-زەخمەتتىن ساقلىنىش ھوقۇقى، ئاللاھ تائالا بەرگەن نېمەتلەردىن ۋە رىزىقلاردىن يوللۇق پايدىلىنىش ھوقۇقى، ھالال قىلىنغان لەززەتلەر بىلەن ھۇزۇرلىنىش ھوقۇقى ۋە باشقا نۇرغۇنلىغان ھەق-ھوقۇقلاردۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا بۇيرىغان يوللۇق ھەق-ھوقۇقلاردۇر.

ئەمما ئىنساننىڭ ئۆزىگە ۋە باشقىلارغا زىيان يەتكۈزۈشى ئۇنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس. مەسىلەن: ئىنساندا ئۆزىنىڭ شەخسىي ھۆررىيىتى دەۋاسى بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋېلىشى ياكى نەپسىي ھەۋەسىنىڭ كەينىگە كىرىپ زىيانلىق نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش بىلەن ئۆزىنىڭ كېسەل بولىشىغا سەۋەب بولىشى ياكى پىكىر-تاقىتىنى، ئەقىل كۈچىنى ئۆزىگە ياكى ئىنسانىيەتكە پايدىسى بولمايدىغان بىھۇدە نەرسىلەر بىلەن زايە قىلىۋېتىشى قاتارلىق ئىشلار شەخسنىڭ ئۆز ئىختىيارى ۋە كىشىلىك ھۆررىيىتى ئىچىدە بولسىمۇ، بۇلار شۇ شەخسنىڭ ئۆزىگە زىيانلىق بولغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ تائالا رازى بولمايدىغان ۋە يول قويمىغان ھۆررىيەتتۇر.

شۇنىڭدەك، ئىنساننىڭ ئۆزىنىڭ شەخسىي ھۆررىيىتى دەۋاسى بىلەن باشقىلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىغا، ئار-نومۇسىغا تاجاۋۇز قىلىش ھەققى يوق!

كوللېكتىپقا مۇناسىۋەتلىك ھەق-ھوقۇقلار

720. سوئال: كوللېكتىپقا مۇناسىۋەتلىك ھەق-ھوقۇقلار قايسىلار؟

جاۋاب: كوللېكتىپقا مۇناسىۋەتلىك ھەق-ھوقۇقلار كۆپ بولۇپ، ئىنساننىڭ ئۆزىنىڭ شەخسىي ھۆررىيىتى دەۋاسى بىلەن باشقىلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىغا دەخلى-تەئەررۇز قىلماسلىقى، شەخسنىڭ جەمئىيەت ئەزالىرى بىلەن بىرلىكتە ئىجتىمائىي ھەمكارلىقنى ئادالەتلىك ھالدا ھەققانىي ئېلىپ بېرىشى، ئۆزىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئومۇمنىڭ ھەققىنى قۇربان قىلماسلىقى ۋە باشقىلاردۇر.

ئىنساننىڭ شەخسىي ھۆررىيەت دەۋاسى بىلەن بىراۋنىڭ جېنىغا زامىن بولۇش ھەققى بارمۇ؟ ئۆزىنىڭ نەپسىي ھەۋىسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارغا زىيان يەتكۈزۈش ياكى بىرىگە باسقۇنچىلىق قىلىش ھەققى بارمۇ؟ ياكى تۇرمۇشنى قامداش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شەخسىي ھۆررىيىتى دەۋاسى بىلەن باشقىلارنىڭ ھەققىنى تارتىۋېلىش ياكى ئوغۇرلاش ھەققى بارمۇ؟

دېمەك، ئىنسانىنىڭ شەخسىي ھۆررىيىتى باشقىلارغا زىيان يەتكۈزمەسلىك چەكلىمىسى ئىچىدە بولىدۇ. ھەتتا بىراۋ بىرەر يۇقۇملۇق كېسەلگە گىرىپتار بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئىنسانلار توپلانغان جايغا بېرىش ھۆررىيىتى چەكلىنىدۇ. بۇ باشقىلارغا كېسەل يۇقتۇرۇپ، ئۇلارغا زىيان يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈندۇر.

ئاللاھ تائالانىڭ ھەقلىرى

721. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ ھەقلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلار ئۈستىدىكى ھەقلىرى ئىنتايىن كۆپتۇر. بۇلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقىسى ئۇنىڭ يېگانە ئىلاھ ئىكەنلىكى ئېتىراپ قىلىنىشى، يەر يۈزىدە خالىس ئىبادەت قىلىنىشى، ئۇلۇغلىنىشى، سۆيۈلۈشى، ياد قىلىنىشى ۋە ھەر ئىشتا ئىتائەت قىلىنىشىدۇر.

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ھەققىنى بەرمىگەنلەر ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلغان، ئۆزلىرىنى زىيانغا ئۇچراتقان بولىدۇ. ھەر ئىككىسى ئىنسانىنىڭ شەخسىي ھوررىيىتىدىن ئەمەس. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى بەرمەسلىك بىر ھەقسىزلىق، ئۆزىنى ئاخىرەتنىڭ ئازابىغا تۇتۇش يەنە بىر ھەقسىزلىكتۇر. ئىنساندا ئۆزىنى زىيانغا ئۇچرىتىدىغان ئىشنى قىلىش ھەققى يوق. چۈنكى ئىنسان ئاللاھ تائالاغا ئائىت بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ھەر نەرسە ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن قويۇلغان ئامانەتتۇر.

شەيتان ۋە ئۇنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى تەسىرى

722. سوئال: شەيتاننىڭ ئىنسانلار ھاياتىدىكى تەسىرى قايسى دەرىجىدە بولىدۇ؟
جاۋاب: شەيتان ئىنسانلارنىڭ كۆڭلىگە ۋەسۋەسە سېلىش ۋە گۇناھ، يامان ئىشلارنى ئۇلارغا چىرايلىق كۆرسىتىشتىن باشقىسىنى قىلالمايدۇ. شەيتانغا ئەگەشكەن ئىنسان خاتالىقلارنى، گۇناھ-مەسىيەتلەرنى ۋە بارچە يامانلىقلارنى ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ قىلغانلىرىدىن پەقەت ئۆزىلا جاۋابكار بولىدۇ، شەيتانغا بۇلاردىن ھېچ نەرسىنى يۈكلىيەلمەيدۇ. چۈنكى ئازدۇرغان شەيتان بولسىمۇ، گۇناھنى ئىشلىگەن ئىنساننىڭ ئۆزىدۇر.
723. سوئال: شەيتان ھەققىدىكى ھەقىقەتلەر قايسىلار؟
جاۋاب: ئىسلام مەنبەلىرىدە شەيتان ھەققىدە كۆپلىگەن ھەقىقەتلەر بار. ئۇلارنىڭ قىسقىچە بايانى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى ھەقىقەت

شەيتان ئىنساننىڭ ئىرادىسىگە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. پەقەت شەيتانغا ئەگىشىپ، ئىختىيارىي ھالدا ئۆزىنىڭ تىزگىنىنى شەيتاننىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئاللاھ تائالا ئۆز ۋاقتىدا شەيتانلارنىڭ ئاتىسى ئىبلىسقا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿مېنىڭ بەندىلىرىمگە (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرۇشقا) سېنىڭ كۈچۈڭ يەتمەيدۇ، پەقەت گۇمراھلاردىن ساڭا ئەگەشكەنلەرگىلا (سېنىڭ كۈچۈڭ يېتىدۇ)﴾[1]
﴿شۈبھىسىزكى، مېنىڭ (ئىخلاسمەن) بەندىلىرىم ئۈستىدىن سەن ھۆكۈمرانلىق قىلالمايسەن. پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ھامىي بولۇشقا يېتەرلىكتۇر﴾[2].
ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەمر قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتاننىڭ (ۋەسۋەسىسىدىن) ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن. شۈبھىسىزكى، مۆمىنلەرنىڭ ۋە پەرۋەردىگارىغا يۆلىنىپ، ئۇنىڭغا تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنىڭ ئۈستىدىن شەيتان ھۆكۈمرانلىق قىلالمايدۇ. شەيتان پەقەت ئۆزىنى دوست تۇتىدىغانلار ۋە ئۆزىنىڭ (ئىغۋا قىلىشى) بىلەن مۇشرىك بولۇپ كەتكەنلەر ئۈستىدىنلا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ﴾[3].
يۇقىرىقى ئايەتلەردىن مەلۇمكى، ئاللاھ تائالا شەيتانغا ئىنسانلارنىڭ كۆڭلىگە ۋەسۋەسە سېلىش ۋە يامان ئىشلارنى چىرايلىق قىلىپ كۆرسىتىشتىن باشقا قۇدرەت

---

(1) ھىجر سۈرىسى42- ئايەت.

(2) ئىسرا سۈرىسى65- ئايەت.

(3) نەھل سۈرىسى98-99-100- ئايەتلەر.

بەرمىگەن. شەيتانلارنىڭ كۈچى پەقەت ئىختىيارى ھالدا تىزگىنىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويغانلار ۋە ئۇنى ئۆزلىرى ئۈچۈن رەھبەر ئورنىدا تۇتقانلارغىلا يېتىدۇ.

شۇ سەۋەبتىن شەيتان قىيامەت كۈنى بۇ دۇنيادا ئۆزىگە ئەگەشكەنلەرگە بۇ ھەقىقەتنى ئېلان قىلىدۇ ۋە جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئالمايدۇ. مۇنۇ ئايەت بۇ ھەقىقەتكە ئىشارەت قىلىدۇ: ﴿(ھېساب ئاياقلىشىپ)ئىش پۈتكەندە، شەيتان دەيدۇكى:«ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە راست ۋەدىنى قىلغان ئىدى، مەن سىلەرگە (يالغان) ۋەدە قىلغان ئىدىم، (ۋەدەمگە) خىلاپلىق قىلدىم، زادى سىلەرگە مېنىڭ (كۇفرىغا، گۇناھقا زورلىغۇدەك) ھۆكۈمرانلىقىم بولغىنى يوق، مەن سىلەرنى پەقەت (گۇمراھلىققا) دەۋەت قىلدىم، سىلەر (دەۋىتىمنى) قوبۇل قىلدىڭلار، شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ئەيىبلىمەڭلار، ئۆزۈڭلارنى ئەيىبلەڭلار، مەن سىلەرگە ياردەم بېرىپ سىلەرنى قۇتقۇزالمايمەن، سىلەرمۇ ماڭا ياردەم بېرىپ مېنى قۇتقۇزالمايسىلەر، مەن سىلەرنىڭ بۇرۇن مېنى ئاللاھقا شېرىك قىلغانلىقىڭلارنى ئېتىراپ قىلمايمەن﴾[1].

ئىككىنچى ھەقىقەت

شەيتاننىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى ۋەزىپىسى پەقەت ئىنسانلارنىڭ كۆڭلىگە ۋەسۋەسە سېلىشتىن ئىبارەتتۇر. بۇنىڭدىن كۆپرەكىگە شەيتاننىڭ كۈچى يەتمەيدۇ. ئىنسان شەيتاننىڭ ئۇنى يامان ئىشلارغا كۈشكۈرتۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ۋەسۋەسە قىلىۋاتقانلىقىنى ئەلۋەتتە ھېس قىلىدۇ، لېكىن ئىنسان ئۆز- ئۆزىنى بىر باھانىلەر بىلەن قاندۇرىدۇ-دە، شەيتان قىزىقتۇرغان گۇناھقا يۈزلىنىدۇ.

ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن:﴿ئىنسانلارنىڭ پەرۋەردىگارى، ئىنسانلارنىڭ پادىشاھى، ئىنسانلارنىڭ ئىلاھى (ئاللاھ) غا سېغىنىپ، كىشىلەرنىڭ دىللىرىدا ۋەسۋەسە قىلغۇچى جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان يوشۇرۇن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن» دېگىن﴾[2]. ﴿توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن ئارقىسىغا قايتىۋالغانلارغا(ئۇلارنىڭ بۇ ئىشىنى) شەيتان چىرايلىق كۆرسەتتى، ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىندۇردى﴾[3].

شەيتان ئىنسانلارنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك كۆپ تەدبىر قوللانسىمۇ، بەربىر ئۇنىڭ تەدبىرى ئاجىزدۇر. ﴿شەيتاننىڭ تەدبىرى ھەقىقەتەن ئاجىزدۇر﴾[4].

---

(1) ئىبراھىم سۈرىسى22- ئايەت.

(2) ناس سۈرىسى.

(3) مۇھەممەد سۈرىسى25- ئايەت.

(4) نىسا سۈرىسى76- ئايەت.

ئۈچىنچى ھەقىقەت

ئاللاھ تائالا ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنىڭ تۆرتكىلىرى ئوتتۇرىسىدا تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش ئۈچۈن شەيتاننى ئىنسانلارنىڭ ھاياتىغا بەلگىلىگەن(1).

شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ دىنىي چارىسى

724. سوئال: شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ دىنىي چارىسى نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىدىن قۇتۇلۇش چارىسىنى ئۆگىتىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر شەيتان ساڭا ۋەسۋەسە قىلسا، (شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن) ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن. چۈنكى ئاللاھ راستىنلا مۇناجاتىڭنى ئاڭلىغۇچى ۋە ئەھۋالىڭنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. تەقۋادار كىشىلەر شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىگە ئۇچرىسا، ئاللاھنىڭ بۇيرىغانلىرىنى ۋە توسقانلىرىنى ئەسكە ئالىدۇ ـ دە، ھامان ھەقىقەتكە قايتىدۇ﴾(2).

(1) ئابدۇراھمان ھەبەنەكەنىڭ «الأخلاق الإسلامية» ناملىق ئەسىرىدىن پايدىلىنىلدى.

(2) ئەئراف سۈرىسى 200-201- ئايەتلەر.

تەۋبە-ئىستىغفارغا بۇيرۇشنىڭ سىرى

725. سوئال: تەۋبە-ئىستىغفارغا بۇيرۇشنىڭ سىرى نېمە؟

جاۋاب: تەۋبە-ئىستىغفار ئادەمنى گۇناھلاردىن پاكلاپ، خاتالىقلاردىن يىراق قىلىپ تۇرىدىغان نەرسە. خاتالىقنى ئوڭشاپ، گۇناھنى تەۋبە بىلەن ئۆچۈرۈپ ماڭمىغاندا، بىر گۇناھ يەنە بىر گۇناھنى، بىر خاتالىق يەنە بىر خاتالىق يەنە بىر ياكى بىر قانچە خاتالىقلارنى تۇغدۇرۇپ مېڭىۋېرىدۇ. ئاخىرى ئادەم ئۆزىنى چىقماس تار كوچىلارغا كىرگۈزۈپ قويىدۇ. بۇ خۇددى كۆڭلەكنىڭ بىرىنچى تۈگمىسىنى خاتا ئېتىش بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن تۈگمىلىرى خاتا ئېتىلىپ ماڭغىنىغا ئوخشاش. كۆڭلەكنىڭ دەسلەپ ئەتكەن تۈگمىسىنى قايتىدىن توغرا ئەتكەندىن كېيىنلا، باشقا تۈگمىلەرمۇ توغرا ۋە جايىدا ئېتىلىپ ماڭىدۇ.

تارىخلاردا قەيت قىلىنىشىچە، ئوسمانىيلار خەلىپىلىكى زەئىپلەشكەن ئاخىرقى دەۋرلىرىدە، تۈركىيىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا، دۆلەتكە قارشى ئىسيانلار باش كۆتىرىشكە باشلىغان. دۆلەت بۇ ئىسيانلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن تۈرمىلەردىكى جىنايەتچىلەرنى چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ قولىغا قورال تۇتقۇزۇپ، شۇلارنىڭ قولى بىلەن ئىسيانلارنى باستۇرغان بولسىمۇ، كېيىنچە بۇ جىنايەتچىلەر ئىسيان كۆتىرىپ چىققاندا دۆلەت ئۇلارنى باستۇرۇشتىن ئامالسىز قالغان. چۈنكى جىنايەتچىنىڭ قولىغا قورال تۇتقۇزۇش چوڭ خاتالىق ئىدى. بۇ خاتالىق كېيىن ئۆزىدىنمۇ چوڭ ۋە ئالدىنى ئالغىلى بولمايدىغان خاتالىقلارنى تۇغدۇرغان.

ئۆز خاتالىقىنى بىلگەن ھامان ئۇنىڭدىن دەرھال قول ئۈزگەن، بىر گۇناھنى ئىشلىگەن ھامان ئۇنىڭغا پۇشايمان قىلىپ تەۋبە قىلغان ئادەم قايتا خاتالىق سادىر قىلىش ۋە يېڭى گۇناھ ئىشلەشتىن ئۆزىنى يىراق تۇتالايدۇ.

دېمەك، تەۋبە-ئىستىغفار ئادەمنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىنىڭ توغرا ۋە مۇستەھكەم بولۇپ داۋام قىلىشىنى كاپالەت قىلىدىغان نەرسە. شۇڭا تەۋبىنىڭ ئەھمىيىتى زور، پايدىسى كۆپتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن ھەر كۈنى ئاللاھقا 70قېتىمدىن كۆپرەك تەۋبە-ئىستىغفار ئېيتىمەن»[1] دېگەن. ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى پۈتۈن گۇناھلىرى، كەمچىلىكلىرى ۋە خاتالىقلىرى كەچۈرۈلۈم قىلىنىۋېتىلگەن بىر مەسۇم پەيغەمبەرنىڭ كۈندە ئاللاھ تائالاغا 70قېتىمدىن ئارتۇق تەۋبە-ئىستىغفار ئېيتىشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟ تەۋبە دېگەننى گۇناھ قىلغانلارلا قىلامدۇ؟

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: «ھەر قانداق ئادەم بالىسى خاتالاشقۇچىدۇر،

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

خاتالاشقۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى تەۋبە قىلغۇچىلاردۇر»[1] دېگەن. بۇنىڭدىكى سىر نېمە؟

چۈنكى تەۋبە-ئىستىغفار ئىنسانىنىڭ توغرا يولدىن ئېزىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ قەدىمىنى مۇستەھكەم قىلىپ تۇرىدىغان، خاتالىقلارنىڭ ۋاقتىدا يۇيۇلۇپ، گۇناھلارنىڭ ئۆچۈرۈلۈپ تۇرۇشى ئارقىلىق ئۇنى مۇرەككەپ خاتالىقلار ۋە ئېغىر گۇناھلاردىن ساقلاپ تۇرىدىغان قالقاندۇر.

726. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋبە-ئىستىغفار ئېيتىشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنچىلىك كۆپ تەۋبە-ئىستىغفار ئېيتىشىنىڭ سەۋەبىگە كەلسەك، بۇ بىر تەرەپتىن مۇسۇلمانلارغا ئۈلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇلارنى بۇ ياخشى ئىشقا ئادەتلەندۈرۈش ۋە ئۇلارنىڭ تا قىيامەتكىچە توغرا يولدا مۇستەھكەم بولۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ كەمتەرلىكىنى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ مەغپىرىتىگە ھەر زامان مۇھتاج ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بولسا كېرەك.

ئەمدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ھەر قانداق ئادەم بالىسى خاتالاشقۇچىدۇر، خاتالاشقۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى تەۋبە قىلغۇچىلاردۇر» دېگەن ھەدىسكە كەلسەك، ھەر قانداق ئادەم بىلىپ-بىلمەي چوقۇم خاتالىق ئۆتكۈزىدۇ ۋە گۇناھ ئىشلەپ سالىدۇ. ھەتتا ھېچ گۇناھ قىلمىغان ئادەمنىڭ ئۆزىنى گۇناھسىز ھېس قىلىپ مەغرۇرلىنىشىنىڭ ئۆزىمۇ گۇناھ ئىشلىگەندىن ئېغىرراق گۇناھتۇر. چۈنكى مەغرۇرلۇق ئىبلىسنى ئىماندىن چىقارغان گۇناھتۇر. دېمەك، گۇناھسىز ئادەم يوق دۇنيادا!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئەگەر سىلەر گۇناھ قىلمىساڭلار، ئاللاھ گۇناھ ئىشلەيدىغان بىر خەلقنى يارىتىپ، ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ»[2] دېگەنلىكى بۇنى ئىپادىلەيدۇ.

ھەدىسنىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالانىڭ گۇناھ-مەسىيەتلەرنى ياقتۇرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىمەيدۇ، بەلكى بەندىلىرىنىڭ تەۋبىلىرىنى قوبۇل قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ﴿غەفۇر﴾ (كەچۈرگۈچى» ۋە ﴿غەففار﴾ (گۇناھكارلارنى ناھايىتى بەك كەچۈرگۈچى) دېگەن ئۇلۇغ سۈپەتلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىزھار قىلىش ۋە بەندىلىرىگە بولغان مېھرىبانلىقىنى ئىپادىلەشنى خالايدۇ.

ئاللاھ تائالا گۇناھكار بەندىلىرىگە خۇشخەۋەر بېرىپ: ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن

---

(1) ئىمام تىرمىزى ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئۈمىدسىزلەنمەڭلار، ئۇ پۈتۈن گۇناھلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ﴾ (1) دېگەن.

يۇقىرىقى ھەدىسلەر بىلەن ئايەت بىرىنچىدىن، ئاللاھ تائالانىڭ تەۋبە قىلغۇچىلارنى ياقتۇرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىسە، ئىككىنچىدىن، ھېچكىمنىڭ قىلغان تەۋبىسى بىكارغا كەتمەيدىغانلىقىنى ۋە تەۋبىنىڭ ئاخىرى مەغپىرەت ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

(1) زۇمەر سۈرىسى 53-54- ئايەتلەر.

تەبىئىي ئەخلاق ۋە يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاق

ئەخلاق تەبىئىي ئەخلاق ۋە يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاق دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

727. سوئال: تەبىئىي ئەخلاق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تەبىئىي ئەخلاق- يارىتىلىشتىن بىرى ئىنساندا بولۇپ كەلگەن تەبىئىي(تۇغما) ئەخلاقنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: بەزى كىشىلەرنىڭ ئەخلاقى تەبىئىي ئەخلاق بولۇپ، بۇ ئەخلاق ئۇلارنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىنلا ئىپادىلىنىشكە باشلايدۇ، ئۇلار ئەخلاق قائىدىلىرىگە ئۆزلىكىدىن تەبىئىي ھالدا رىئايە قىلىدىغان كېلىدۇ. بۇ تەبىئىي ئەخلاقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاق- يارىتىلىش تەبىئىتىدە بولمىسىمۇ، كېيىنچە ئۆگىنىپ تەربىيە يولى بىلەن يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاقنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: بەزى كىشىلەرنىڭ ئەخلاقى تەلىم-تەربىيىنىڭ ياكى ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ ياكى ھاياتلىقتىن ئالغان تەجرىبىلەرنىڭ تۈرتكىسى بىلەن يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاق بولۇپ، بۇ ئۆگىنىلگەن ياكى يېتىلدۈرۈلگەن ئەخلاق دەپ ئاتىلىدۇ.

لېكىن بىراۋنىڭ ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈشى ئۈچۈن ئۇنىڭدا ئەخلاقنى قوبۇل قىلىدىغان تەبىئىي مايىللىق خاھىشى بولۇشى شەرتتۇر. بۇ خۇددى قانداقلا بىر ماھارەتنى ئىگىلەش ئۈچۈن ئۇنىڭغا مۇناسىپ تەبىئىي مايىللىق تەلەپ قىلىنغىنىغا ئوخشاشتۇر. ئىنساندا بىرەر ماھارەتنى ئۆگىنىش ئۈچۈن شۇ ماھارەتكە نىسبەتەن تەبىئىي مايىللىق ۋە قابىلىيەت بولسا، ئۇنى چوقۇم ئۆگىنىپ كېتەلەيدۇ. ئەكسىچە، ئادەمدە شۇ ماھارەتكە نىسبەتەن تەبىئىي مايىللىق بولمىسا، ئۇنى ئۆگىنەلمەيدۇ.

شۇنداقلا، ئىنساننىڭ ئورگانلىرىمۇ شۇنداق بولۇپ، بىرەر ماھارەتنى ئۆگىنىش قابىلىيىتى بولغان ئورگان مەشق قىلىش بىلەن شۇ ماھارەتنى ئۆگىنىپ كېتەلەيدۇ. مەسىلەن: قول خەت يېزىشنى، رەسىم سىزىشنى ۋە باشقىمۇ ماھارەتلەرنى ئۆگىنىشكە نىسبەتەن تەبىئىي قابىلىيەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن قولنى كۆندۈرۈش ۋە مەشق قىلدۇرۇش ئارقىلىق كېرەكلىك ماھارەتلەرنى ھاسىل قىلغىلى بولغانغا، قۇلاقتا مەشق قىلىش بىلەن ئاڭلاش ماھارىتىنى يېتىلدۈرۈش قابىلىيىتى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان ئادەمنىڭ ئاڭلاش قابىلىيىتىنى مەشق بىلەن ھاسىل قىلالمىغىنىغا ئوخشاش گۈزەل ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىدە تەبىئىي تەييارلىق، ئىنتىلىش ياكى قابىلىيەت بولمىغان ئادەم ئۆگىنىش، تەلىم ئېلىش ۋە باشقا چارىلەر بىلەنمۇ ئۆزىدە گۈزەل ئەخلاقنى تولۇق يېتىلدۈرۈپ كېتەلمەيدۇ.

تەبىئىي ئەخلاقمۇ بىر خىل ئەمەس

728. سوئال: تەبىئىي ئەخلاق بىر خىل بولامدۇ؟

جاۋاب: ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىشتىكى مىجەز-خۇلقتىن بولغان نېسىۋىسى بىر خىل بولمىغان. بۇ ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدىغان بىر ھەقىقەت. ئىنسانلار تۇغما قابىلىيەت

جەھەتتە بىر-بىرىدىن پەرقلىق بولغىنىدەك، ئۇلارنىڭ تەن قۇرۇلۇشىمۇ كۆچلۈك-ئاجىزلىق، ئېگىزلىك-پاكارلىق، سېمىزلىك -ئورۇقلۇق، ساقلىق-كېسەللىك، چىرايلىق-كۆرۈمسىزلىك جەھەتلەردە پەرقلىق يارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەخلاقىي ۋە غەيرى ئەخلاقىي تەبىئەتلىرىمۇ بىر خىل بولمىغان.

مەسىلەن: كۆرىۋاتىمىزكى، بەزى ئىنسانلاردىكى تەبىئىي قورقۇنچ خىسلىتى باشقىلاردىكىسىدىن پەرقلىق، بەزىلەردىكى تەمەگەرلىك باشقىلاردىكىدىن قاتتىق بولغان. بەزى كىشىلەر تېز ئاچچىقلىنىدىغان بولسا، يەنە بەزى كىشىلەر ئۆزىنى تۇتۇۋالىدىغان ۋە ئاچچىقىنى مەلۇم قىلمايدىغان كېلىدۇ. بۇ خىل تەبىئىي پەرقلەرنى تېخى مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغان كىچىك بالىلاردىمۇ كۆرگىلى بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا رىزقىڭلارنى تەقسىم قىلغاندەك ئەخلاقىڭلارنىمۇ تەقسىم قىلغان»[1].

729. سوئال: ئىنسان تەبىئىتىدىكى پەرقلەر قايسى دەرىجىدە بولغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىنسان تەبىئىتىدىكى پەرقلەرنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئىنسانلار خۇددى ئالتۇن، كۈمۈشكە ئوخشاش مەدەنلەردۇر، ئۇلارنىڭ جاھىلىيەتتە ياخشى بولغانلىرى ئۆگەنسە ئىسلامدىمۇ ياخشىلاردۇر»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىستە ئىنسانلارنى ئالتۇن، كۈمۈش قاتارلىق مەدەنلەرگە ئوخشاتقان. بۇ ئىنتايىن توغرا ئوخشىتىش بولۇپ، مەدەنلەرمۇ يۇقىرىسى ئالماس، تۆۋىنى كۆمۈرگە ئوخشاش قىممەتتە ۋە شەكىل ھەم خۇسۇسىيەتلەردە بىر-بىرىدىن پەرقلىق بولغىنىدەك، ئىنسانلارمۇ يارىتىلىش تەبىئىتىدە، مىجەز، خۇلقىدا ۋە باشقا كۆپلىگەن جەھەتلەردە، خۇددى مەدەنلەرگە ئوخشاش پەرقلىقتۇر.

ئەمدى ھەدىستىكى«جاھىلىيەتتە ياخشى بولغانلىرى ئۆگەنسە ئىسلامدىمۇ ياخشىلاردۇر» دېگەن جۈملىگە كەلسەك، بۇ جۈملە ئىنتايىن مۇھىم بىر ئۆلچەمنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ، تەبىئىتىدە ياخشىلىق بولغانلارنىڭ قانداقلا بىر مۇھىت ۋە قانداقلا بىر جەمئىيەتتە ياشىمىسۇن، شۇ ياخشىلىقنىڭ ئىپادىسىنى ھامان كۆرسىتىدىغانلىقى ئىدى.

شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جاھىلىيەت ئەھلىدىن ئەخلاقى ياخشى كىشىلەرنى تاللاپ چىقىپ، شۇلارنىڭ مۇسۇلمان بولىشىنى ۋە شۇلار ئارقىلىق كۈچلىنىشنى ئاللاھ تائالادىن تىلەيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ«ئى ئاللاھ! ئۆمەر ئىبنى خەتتاب بىلەن ئەمر ئىبنى ھىشام (ئەبۇ جەھل) ئىككىسىنىڭ قايسىسى ساڭا سۆيۈملۈك بولسا، شۇنى ئىسلامغا ھىدايەت قىلغىن» دەپ دۇئا قىلغانلىقى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۆمەر ئىبنى خەتتابنى ئىسلامغا ھىدايەت قىلىشى بىلەن مۇسۇلمانلار ئىبادەتلىرىنى ئاشكارا

---

(1) ئىمام ئەھمەد، تىرمىزى رىۋايىتى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

قىلالايدىغان باسقۇچقا ئۆتكەنلىكى بۇنىڭ مىسالى.

ئىنساندىكى ئەخلاق ئۆگىنىش قابىلىيىتى

730. سوئال: ئىنسان ئۆزىدىكى ئەخلاقنى ئۆزگەرتەلەمدۇ؟

جاۋاب: ئۆزىدە گۈزەل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن تەبىئىي مايىللىق ۋە قابىلىيەت بولغان ھەر قانداق ئەقىللىق ئىنسان ئەخلاقىنى ئىسلاھ قىلىش يولىدا تىرىشچانلىقلا كۆرسىتىدىكەن، ئۇ چوقۇم گۈزەل ئەخلاقلارنى ھاسىل قىلالايدۇ. مەسىلەن: تېز ئاچچىقلىنىدىغان ئادەم ئاچچىقى كەلگەندە ئۆزىنى تۇتۇۋالىدىغان ئېغىر بېسىقلىقنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن بەل باغلاپ تىرىشچانلىق كۆرسەتسە، تەربىيە ۋە مەشىق يولى بىلەن ئۇ ئۆزىدە چوقۇم ئېغىر بېسىقلىقنى ھاسىل قىلالايدۇ.

ئەڭ ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچى ئادەممۇ ئەگەر ئۇنىڭدا سېخىيلىققا ئادەتلىنىش ئۈچۈن تەبىئىي قابىلىيەت ۋە تەبىئىي مايىللىق بولۇپ، سېخىيلىققا ئادەتلىنىش ئۈچۈن چىن ئىرادە تىكلىسە، تەربىيە ۋە مەشىق يولى بىلەن ئۇ چوقۇپ سېخىيلىققا ئادەتلىنىدۇ ۋە سېخىيلىقتىن ئىبارەت بۇ گۈزەل ئەخلاقنى ئۆزىدە يېتىلدۈرەلەيدۇ. مۇنداق بىر شەخسىيەتچى ئادەم بىردىنلا باشقىلارنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەپ، ئۆز مەنپەئەتىدىن كېچىش دەرىجىسىگە يېتەلمىسىمۇ، ئۇ باشقىلارغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ھەق-ھوقۇقلارنى ئادا قىلىشى ئۈچۈن يېتەرلىك بولغان سېخىيلىقنى يېتىلدۈرەلەيدۇ. باشقا ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنىڭ ھەممىسى بۇنىڭغا ئوخشاش بولۇپ، ئۆزىدە تەبىئىي قابىلىيەت بولۇش شەرتى بىلەن ھاسىل قىلىش يولىدا تىرىشقان ھەر قانداق ئادەم چوقۇم ئۇنى ھاسىل قىلالايدۇ.

بۇ ئىنساننىڭ قولىدىكى ئىش. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنى تەربىيە بىلەن ئىسلاھ قىلىش، ئۆزىدە گۈزەل ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈش ئىشىغا ئەھمىيەت بەرمىگەن ئىنسان قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. چۈنكى ئىنسان ھاسىل قىلىش قولىدىن كېلىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن جاۋابكاردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قولىدىن كېلىدىغان تۇرۇپ ھاسىل قىلمىغانلار ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا جازاغا لايىق بولۇپ قالىدۇ.

ئەگەر ئىنسان ئەخلاقىدىكى قىڭغىرلىقلارنى تۈزىتىش ئۈچۈن تىرىشماستىن، ئۆزىنى ۋە ئەخلاقىنى ئۆز يولىغا قويۇۋەتسە، قىيامەت كۈنى بۇ مەسئۇلىيەتسىزلىكى سەۋەبلىك جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ(1).

(1) ئابدۇراھمان ھەبەنนەكە مەيدانىينىڭ«الأخلاق الإسلامية»ناملىق ئەسىرىدىن تاللاپ ئېلىندى.

ئەخلاقنى ئۆزگەرتىشنىڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇلى تەربىيە

731. سوئال: ئەخلاقنى ئۆزگەرتىشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇلى قايسى؟

جاۋاب: ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلىپ، ئۇنى ياخشىلىق تەرەپكە ئۆزگەرتىشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك چارىسى تەلىم-تەربىيە ئىكەنلىكىدە شەك يوق. چۈنكى تەربىيە بىلەن مەشق ئادەملەرنىلا ئەمەس، بەلكى ئەڭ ۋەھشىي، يىرتقۇچ هايۋانلارنىمۇ ئۆي هايۋانلىرىغا ئوخشاش كۆندۈرۈش كۈچىگە ئىگە. مەسىلەن: سىرك ئويۇنى كۆرسىتىدىغانلار تەبىئىتى ۋەھشىيلىك بىلەن تولغان شىرنى كۆندۈرەلىگەن هايۋانغا ئۆزگەرتەلەيدۇ ۋە ئىنسانلارغا چېقىلمايدىغان هالغا كەلتۈرەلەيدۇ. ئىنسانلار دېلفىننى مەشق قىلدۇرۇش ئارقىلىق كىچىك باللارمۇ ئۇنىڭدىن قورقماستىن بىرگە تاماشا قىلىدىغان هالغا كەلتۈرەلەيدۇ. ئەگەر ئىنسانلارنىڭ ئەخلاقى ئۆزگەرمەيدىغان بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئەتنى چۈشۈرگەنلىكىنىڭ ئەهمىيىتى بولمىغان بولاتتى، ۋەز-نەسىھەت قىلغاننىڭ پايدىسى بولمىغان بولاتتى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ۋەز ـ نەسىھەت قىلغىن، ۋەز ـ نەسىھەت مۆمىنلەرگە پايدىلىقتۇر﴾(1) دېگەن ئايىتى مەنىسىز قالغان بولاتتى.

ئەخلاق تەربىيە بىلەن ئۆزگىرىدىغان نەرسە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى ياخشىلىق تەرەپكە ئۆزگەرتىشكە ئەهمىيەت بەرمىگەن ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا بۇ يېتەرسىزلىكى سەۋەبلىك جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئىنساننى پەقەت ئۆزى قىلغان ۋە قىلىش ئىقتىدارىدا بولغان ئىشلارنىڭ مەسئۇلىيىتى- ئۈچۈنلا جاۋابكارلىققا تارتىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلاردىن ھەرگىز ئىنساننى مەسئۇل تۇتمايدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا پاكار ئادەمنى ئۇنىڭ پاكارلىقى، ئېگىز بويلۇق ئادەمنى ئۇنىڭ ئېگىز بويلىقى سەۋەبلىك جاۋابكارلىققا تارتمىغىنىغا ئوخشاش. شۇڭا ئىنساننىڭ جاۋابكارلىقى ئۆزىنى ۋە ئەخلاقىنى ياخشىلىق ياكى يامانلىق تەرەپكە ئۆزگەرتىش قولىدىن كېلىدىغان ئىشلار دائىرىسىدىلا بولىدۇ(2).

بۇ ھەقتىكى ئىسلام پىرىنسىپى مۇنداق: ﴿نەپسىنى پاك قىلغان ئادەم مەقسىتىگە يېتىدۇ، ئۇنى گۇناھقا پاتۇرغان ئادەم زىيان تارتىدۇ﴾(3).

﴿ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنى ئۆزگەرتمىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى

(1) زارىيات سۈرىسى55- ئايەت.

(2) ئەمر خالىدنىڭ بۇ ماۋزۇدىكى ماقالىسىدىن.

(3) شەمس سۈرىسى10- ئايەت.

ئۆزگەرتمەيدۇ﴾[1].

(1) رەئد سۈرىسى11- ئايەت.

گۈزەل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈشنىڭ چارىلىرى

732. سوئال: گۈزەل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈشنىڭ چارىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈشنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ۋە ئۈنۈملۈك چارىسى تەربىيە ئىكەنلىكىدە شەك يوق. شۇڭا ئىسلام دىنى ئەخلاق تەربىيىسىگە ئالاھىدە زور ئەھمىيەت بەرگەن بولۇپ، ئەخلاق تەربىيىسى ئىمان تەربىيىسى بىلەن بىر ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك ھاياتىنىڭ كۆپرەكىنى ئىمان بىلەن ئەخلاقنى تۇرغۇزۇش يولىغا ئاتىغانلىقىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

ئىنسان تەبىئىتى بىر خىل بولمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ بىرىگە مۇناسىپ كەلگەن تەربىيە چارىسى يەنە بىرىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام تەربىيىسى پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتىگە مۇناسىپ كېلىدىغان تەربىيە ۋاستىلىرىنىڭ ھەممىسىنى قوللانغان.

كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىدە ئىسلام ئەخلاقىنى يېتىلدۈرۈشى ئۈچۈن ئىسلام دىنىنىڭ ئۇلارغا تەقدىم قىلغان تەربىيە چارىلىرى: ئەمەلىي مەشق، ياخشى مۇھىت، ياخشى ئۈلگە، مۇسۇلمان جەمئىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي بېسىمى قاتارلىقلاردۇر.

733. سوئال: ئەمەلىي مەشق ئارقىلىق ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈش قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: نەپسنى ئىشتىھا قىلغان ۋە ھەۋەس قىلغان ئىشلىرىدىن مەھرۇم قىلىش ۋە ئۇنى شۇنداق قىيىنچىلىقلارغا چېنىقتۇرۇش گۈزەل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈش ۋە ئېسىل-پەزىلەتلەرگە ئادەتلىنىشنىڭ چارىلىرىدىن بىرىدۇر. بۇنداق مەشقلەر دەسلەپتە ئىنسانغا ئېغىر تۇيۇلسىمۇ، كېيىنچە ئۇنى قىيىن كۆرمەيدىغان بولۇپ كېتىدۇ. بۇ خۇددى جىسمانىي جەھەتتىن چېنىقىش ئارقىلىق بەدەننى كۈچلەندۈرگەنگە ئوخشاش ئىش.

ئىنساندا ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنى قوبۇل قىلىشقا تەبىئىي ئىقتىدار ۋە قابىلىيەت بولغانلىقى ئۈچۈن تەربىيە دېيىلىدىغان نەرسە مەۋجۇد. ئەگەر ئىنساننىڭ ئەخلاقىي قەتئىي ئۆزگەرمەيدىغان ۋە ئىسلاھ قىلىنمايدىغان بولسا ئىدى، ئىنسان ھاياتىدا تەربىيەنىڭ ئەھمىيىتى بولمىغان بولاتتى.

ئەمما ئىلاھىي تەلىماتلار بىلەن رېئاللىقتىكى تەجرىبىلەرنى ئاساس قىلغان تەربىيە مېتودلىرى ئىنسان تەبىئىتىدە تەربىيەنى قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى بارلىقىنى ئىسپاتلاپ كەلمەكتە. تەربىيىچىلەر، ئۇستازلار ۋە مۇئەللىملەر بۇ مېتودغا ئاساسلانغان ھالدا، يېڭى نەسىللەرنى تەربىيەلەش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارماقتا.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «ئىلىم -ئۆگىنىش بىلەن، سەۋر -سەۋرچانلىققا ئادەتلىنىش بىلەن بولىدۇ».

يەنە بىر ھەدىستە: «ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىغان كىشىنى ئاللاھ ئىپپەتلىك قىلىدۇ، كىشىلەردىن بىھاجەت بولۇشنى خالىغان كىشىنى ئاللاھ بىھاجەت قىلىدۇ،

سەۋر چانلىقنى مەشق قىلغان كىشىنى سەۋرچان قىلىدۇ»(1) دەپ كەلگەن.

نەپسنى يېڭىش، ئۇنىڭ يولسىز ھەۋەسلىرىنى رەت قىلىش ۋە كۆڭلى خالىمىسىمۇ ئۆزىنى ياخشى ئىشقا ۋە ئېسىل پەزىلەتكە زورلاشتىن ئىبارەت جاپالىق مەشق بىلەن گۈزەل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈش ئەلۋەتتە مۇمكىندۇر. مەسىلەن: تېز ئاچچىقلىنىدىغان ئادەم ئۆزىدە ئېغىر بېسىقلىقتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈش يولىدا دەسلەپتە قىيىنچىلىق تارتسىمۇ، ئەمەلىي مەشىققە داۋام قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى ئېغىر بېسىقلىقنى ھاسىل قىلالايدۇ. باشقا ئەخلاق تۈرلىرىمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ.

734. سوئال: پەزىلەتلىك جەمئىيەت دېگەن قانداق جەمئىيەت؟

جاۋاب: پەزىلەتلىك جەمئىيەت- ئىنسانىي خىسلەتلەرنى، ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق ۋە ئالىي پەزىلەتلەرنى ئۆزلىرىگە مۇجەسسەم قىلغان، ياخشى قىلىق ۋە ياخشى ئادەتلەرنى ياقتۇرىدىغان، يامان ئادەت ۋە يامان قىلىقلارنى، شۇنداقلا ناچار ئەخلاقلارنى يامان كۆرىدىغان ئىنسانلار توپلىمىدىن تەركىب تاپقان جامائەتچىلىكتۇر.

پەزىلەتلىك جەمئىيەت قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿سىلەر ئىنسانلار مەنپەئەتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر﴾(2) دېگەن ئايەتتە ماختالغان ئىنسانلار ياشايدىغان جەمئىيەتتۇر.

735. سوئال: ياخشى مۇھىت ۋە پەزىلەتلىك جەمئىيەتتە ياشاش بىلەن ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈش قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ياخشى مۇھىت ۋە پەزىلەتلىك جەمئىيەتكە چۆكۈپ شۇ جەمئىيەت ئىنسانلىرى بىلەن بىرگە ياشاش ئارقىلىق شۇ جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئەخلاق- پەزىلەتلىرىنى، ياخشى ئادەتلىرىنى ئۆگىنىپ يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ. چۈنكى ئىنسان ئۆزى ياشىغان جەمئىيىتىنىڭ ۋە شۇ جەمئىيەتتىكى ئىنسانلارنىڭ تەسىرى ئاستىدا قالغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ ئادەتلىرىنى ۋە ئەخلاقىنى ئىختىيارى ۋە ئىختىيارسىز ھالدا قوبۇل قىلىدۇ، شۇ جەمئىيەت كىشىلىرى ياقتۇرغاننى ياقتۇرىدىغان، ئۇلار يامان كۆرگەننى يامان كۆرىدىغان بولۇپ قالىدۇ. شۇنداق قىلىپ شۇ جەمئىيەت كىشىلىرىدىكى ئەخلاق- پەزىلەتلەرنى ئۆزىگە ئۆزلەشتۈرىدۇ.

تىلىدا راستچىللىق، ئادىتىدە ۋاپادارلىق، مۇئامىلىسىدە ئادالەتپەرۋەرلىك ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان ئۈلگىلىك بىر جەمئىيەتتە ياشىغان ئادەم ئۈچۈن بۇ جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ئېسىل ئادەتلىرىگە خىلاپلىق قىلىش ئاسانغا توختىمايدۇ. كۆڭلى خالىمىسىمۇ بۇ ئادەتلەرگە ئۆزىنى كۆندۈرۈشكە تىرىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ جەمئىيەتنىڭ ئەخلاقىنى ئۆزىدە يېتىلدۈرىدۇ. ۋاقىت ئۆزارغانسېرى ئۇ شۇ جەمئىيەتكە ۋەكىللىك

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى 110- ئايەت.

قىلالايدىغانلار قاتارىدىن بولۇپ قالىدۇ.

مەسىلەن: بېخىل ئىنساندىن بىرى ئەخلاق-پەزىلەتلىك ۋە ساخاۋەتلىك بىر جەمئىيەتتە ياشىسا، ۋاقىتنىڭ ئۆزىرىشى بىلەن شۇ جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ سېخىيلىقىدىن مەلۇم مىقدارنى ئۆزىگە يەرلەشتۈرەلەيدۇ.

قورقۇنچاق بىرى قورقۇشنى بىلمەيدىغان بىر جەمئىيەت كىشىلىرى بىلەن ياشاش ئارقىلىق ئۆزىدىكى قورقۇنچاقلىق نىسبىتىنى تۆۋەنلىتەلەيدۇ.

ئەكسىچە، ئەخلاق-پەزىلەتتىن نېسۋىسى بولمىغان جەمئىيەتتە ياشىغانلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى شۇ جەمئىيەتنىڭ يامان ئادەتلىرى ۋە ناچار ئەخلاقلىرىنى بىلىپ-بىلمەي قوبۇل قىلغانلىقتىن گۈزەل ئەخلاقتىن مەھرۇم قالىدۇ.

736. سوئال: ياخشى ئۈلگە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ياخشى ئۈلگە – ئەخلاق- پەزىلەت ئۈچۈن ئەڭ ياخشى مىسال بولالايدىغان ئەمەلىي ئۈلگە دېمەكتۇر. بۇنداق ئۈلگە ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭغىلى بولىدىغان ھېسسىي ئۈلگە بولغىنىدەك، ئۇنىڭ ئىش-ئىزلىرىنى ۋە سۈرىتىنى تارىخلاردىن، قىسسىلەردىن ئوقۇش ئارقىلىق زېھنىلەرگە كەلتۈرگىلى بولىدىغان مەنىۋى ئۈلگە بولىدۇ.

ياخشى ئۈلگە شەخسلەر ئۈچۈن ئۈلگىلىك شەخسلەردىن، كوللېكتىپ ئۈچۈن ئۈلگىلىك جامائەت ۋە ئۈلگىلىك جەمئىيەتتىن تەسىرات ئېلىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ.

737. سوئال: ياخشى ئۈلگىنىڭ ئەخلاقنى يېتىلدۈرۈشتىكى تەسىرىنىڭ سىرى نېمە؟

جاۋاب: ياخشى ئۈلگىنىڭ گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرنى يېتىلدۈرۈشتە تەسىرىنىڭ چوڭ بولغانلىقىنىڭ سىرى مۇنداق:

(1) ياخشى ئۈلگە ھەر قانداق بىر جەمئىيەتتە ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ ئالىي مەرتىۋىنى ئىگىلەيدۇ. بۇنداق بىر مەرتىۋە ئادەتتە ئومۇم خەلقنىڭ سۆيگۈسىگە، تەقدىرلىشىگە، ھۆرمەت-ئېھتىرامىغا ۋە قىزىقىشىغا سازاۋەر بولىدۇ. بۇ ئەھۋال مۇنداق بىر ئۈلگە يارىتىشقا تۈرتكە بولىدىغان گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتلەردىن نېسۋىسى بولمىغانلار ئارىسىدا ئۈلگىلىك كىشىلەرنى تەقلىد قىلىش روھىنى ئويغىتىدۇ-دە، ئۇلار ئەخلاق-پەزىلەتتە ئۈلگىلىك كىشىلەرنى شەكلىي جەھەتتە بولسىمۇ دوراشقا ۋە ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئوخشىتىشقا تىرىشىدۇ. بۇ ئەھۋال مەلۇم مۇددەت شۇنداق داۋام قىلىشى نەتىجىسىدە، تەقلىد قىلغۇچىلار تەقلىد قىلىنغۇچىلاردىكى ئەخلاق، پەزىلەتلەرنى ئۆگىنىدۇ ۋە ئۆزلىرىگە يەرلەشتۈرىدۇ. ئاخىرىدا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تىرىشچانلىقىغا قاراپ گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتلەردىن تېگىشلىك نېسۋىلىرىنى ئالىدۇ. چۈنكى ئىنسان قانداقلا بىر ئىشنى مەلۇم مۇددەت تەقلىد قىلغاندىن كېيىن، بۇ ئىش ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

(2) كامالەت دەرىجىلىرىدە ئۈزلۈكسىز يۈكسەلگەن بىرەر ئۈلگە ئەقلى ئويغاق كىشىنىڭ قەلبىدە، ئۇنى سۆيۈش، قەدىرلەش ۋە ئۇنىڭغا قىزىقىش تەسىرىنى قوزغاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭدا كامالەتلەرگە يۈكسىلىش روھىنى ئويغىتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ

تەبىئىتىدە ياخشىلىققا مايىللىق بولۇپ، كامالەت مەرتىبىلىرىگە ئۆرلەش ئىقتىدارى بولسا، ئۆزىگە نىسبەتەن ئۈلگە سانالغان كىشىنىڭ ياخشىلىق تەرەپلىرىنى تۇرماستىن تەقلىد قىلىشقا تىرىشىدۇ ۋە ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى قىلىش ئۈچۈن كۈچ سەرپ قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئاخىرى مەقسىتىگە يېتىدۇ ۋە تىرىشچانلىقىغا قاراپ كامالەت مەرتىبىلىرىدىن تېگىشلىك نېسىۋىسىنى ئالىدۇ.

(3) ياخشى ئۈلگە ئادەتتە ئەڭ ئېسىل پەزىلەت ۋە ئەڭ ياخشى ئەخلاقلار بىلەن زىننەتلەنگەن كىشى بولۇپ، ئۇ باشقىلارغا بۇ ئارتۇقچىلىقلارنى ھاسىل قىلىشنىڭ مۇمكىن ئىكەنلىك قانائىتىنى بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەخلاق-پەزىلەتلىك بولۇشقا قىزىقىدىغانلار ئىككىلەنمەستىن بۇ يولغا قەدەم قويىدۇ-دە، بۇ يولدا كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىغا قاراپ گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتلەردىن نېسىۋە ئالىدۇ. رېئاللىقتا كۆرىۋاتىمىزكى، تەلىم-تەربىيە ساھەسىدە كۆپلىگەن كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ قۇدرىتىنى ھېس قىلالمىغانلىقتىن، بەزى ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس دەپ قارايدۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ شۇ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقىنى كۆرگىنىدىن كېيىن، ئۆزىنىڭ قۇدرىتىنى سىناپ بېقىش مەقسىتى بىلەن بۇ ئىشلارغا ئاتلىنىپ، ئاخىرى غەلىبە قىلىدۇ.

بۇ غەلىبىگە ئىنساندىكى باشقىلارنى دوراشقا بولغان تەبىئىي مايىللىق ۋە دوراش قابىلىيىتى ئالاھىدە ياردەم قىلىدۇ.

738. سوئال: ئىسلام دىنىدا ياخشى ئۈلگىنىڭ ئورنى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ياخشى ئۈلگىنى مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ كامالەت دەرىجىلىرىگە قاراپ تەرەققىي قىلىش ۋاسىتىلىرىدىن بىرى قىلىپ بەلگىلىگەن. ئەخلاق- پەزىلەتتە يۈكسىلىشمۇ بۇنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ.

قۇرئان كەرىم مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى "ئەڭ ياخشى ئۈلگە" قىلىپ كۆرسەتكەن. ﴿سىلەرگە ـ ئاللاھنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە ـ رەسۇلۇللاھ ئەلۋەتتە ياخشى ئۈلگىدۇر﴾(1).

بۇ ئايەت ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن مۇسۇلمانلارغا بېرىلگەن چوڭ تەلىمات بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پۈتۈن ئىش-ھەرىكەتلىرىدە، گەپ-سۆزلىرىدە ۋە يۈرۈش-تۇرۇشلىرىدا ئۈلگە قىلىپ، ئۇنىڭغا ھەقىقىي رەۋىشتە ئەگىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ھەقىقەتەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئادەتتىكى كىشىلەر ۋە كامالەت دەرىجىلىرىگە يۈكسىلىشكە ئىنتىلىدىغانلار ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئۈلگىدۇر.

ئۆز زامانىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ھايات قايناملىرىنىڭ پۈتۈن ساھەلىرىدە جانلىق ئۈلگە بولۇپ ئۆتكەن بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ شانلىق ھاياتى، ئۇلۇغۋار ئىش-

(1) ئەھزاب سۈرىسى21- ئايەت.

ئىزلىرى ۋە پائالىيەتلىرى نەسىلدىن نەسىلگە يېتىپ كېلىشى نەتىجىسىدە، تا ھازىرغىچە پۈتۈن ئىسلام مىللىتى ئۆچۈن ئەڭ ياخشى ئۈلگە بولۇپ كەلمەكتە.

ھازىرقى ئەسىردە مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپ سانلىقى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھايات قايناملىرىنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە تولۇق ئۈلگە قىلالمىغان بولسىمۇ، ئۆتكەن 14 ئەسىردىن كۆپرەك تارىختىن بېرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پۈتۈن ئىشلىرىدا ئۈلگە قىلىپ كەلگەن بىر بۆلۈك مۇسۇلمانلار توپلىمى ئۈزۈلۈپ قالغىنى يوق. گەرچە ئۇلار ھازىرقى زاماندا ئاز سانلىقنى تەشكىل قىلسىمۇ، قىممەت ۋە سۈپەت جەھەتتە يۇقىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېگەن: «ھەر زامان مېنىڭ ئۈممىتىمدىن بولغان بىر بۆلۈك كىشىلەر ھەقىقەت يولىدا كۆرەش قىلىشقا داۋام قىلىدۇ. بۇ ئىش تا قىيامەتكىچە شۇنداق بولىدۇ»(1).

يەنە مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ ئۈممىتىمدىن ھەر زامان بىر تائىپە كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىنى تۇتۇشقا داۋام قىلىدۇ، ئۇلارغا مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار ۋە ئۇلارنى نائۈمىد قويغۇچىلار ئۇلارغا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. بۇ ئىش تاقىيامەتكىچە شۇنداق داۋام قىلىدۇ»(2).

دېمەك، ھەقىقىي مۇسۇلمانلىقتا ۋەكىللىك قىلالايدىغان بىر بۆلۈك چىن مۇسۇلمانلار تا قىيامەتكىچە ھەر ۋاقىت ئۆزىنى ئىسپاتلاپ ۋە باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ تۇرىدۇ.

739. سوئال: جەمئىيەتنىڭ بېسىمى بىلەن ئەخلاقنى قانداق يېتىشتۈرۈش مۇمكىن؟

جاۋاب: ئىنسانلارنىڭ ئەخلاقىنى ئىسلاھ قىلىش يولىدا، ئىسلام تەربىيىسى قوللانغان چارە-تەدبىرلەرنىڭ بىرى مۇسۇلمانلار توپلىمىنىڭ شەخسلەرنى گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرگە زورلايدىغان مەنىۋى بېسىمىدۇر. چۈنكى ھەر قانداق بىر جەمئىيەتتە شۇ جەمئىيەت ئەزالىرى بولغان شەخسلەرنىڭ قەلبىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان مەنىۋى نوپۇز ۋە مەلۇم دەرىجىدە بېسىم بولىدۇ.

740. سوئال: جەمئىيەتتىكى مەنىۋى نوپۇز ياكى بېسىمنىڭ مەنبەئى نېمە؟

جاۋاب: ھەر قانداق بىر جەمئىيەت ئىگە بولغان مەنىۋى نۇپۇز ۋە بېسىمنىڭ مەنبەئى شۇ جەمئىيەتتىكى شەخسلەرنىڭ جەمئىيەتكە بولغان ئېھتىياجى ۋە جەمئىيەتتىن كۈتىدىغان ماددى ھەم مەنىۋى مەنپەئەتلىرىدۇر.

چۈنكى ئىنسان باشقىلار بىلەن ئارىلىشىپ ئۆمۈر سۈرىدىغان ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي مەخلۇقات بولغانلىقتىن، مەلۇم ئىنسانلار توپلىمى ئىچىدە ھايات كەچۈرۈشكە مۇھتاج بولىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىقلا نورمال ھايات كەچۈرەلەيدۇ. ئىنساننىڭ جەمئىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئۇنىڭ جەمئىيەتكە بولغان ئېھتىياجىدىن مەيدانغا كەلگەن

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

تەبىئىي مۇناسىۋەتتۇر. قانداقلا بىر نەرسىگە بولغان ئېھتىياج ئېگىلىرىنى ئۆزىگە قارىتىدىغانلىقى، ھەتتا ئۆزىگە قۇل قىلىۋالىدىغانلىقى بىز رېئاللىقتا كۆرىۋاتقان ھەقىقەتلەرنىڭ بىرىدۇر. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ئېھتىياج ئىگىسى بولغان ئادەم جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنى قايىل قىلمىغىچە ۋە ئۇلارنى رازى قىلمىغىچە، جەمئىيەتتىن كۆتكەنلىرىنى ئالالمايدىغانلىقىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن جەمئىيەتتە ئېتىبارلىق كىشىلەردىن بولۇش، جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنى قايىل قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىش يولىدا مەجبۇرىي ھالدا، جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ يولىغا ئەگىشىدۇ-دە، ئۇلارنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىگە ماسلىشىدۇ، ئۇلار ياقتۇرىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا ۋە ئۇلار يامان كۆرىدىغان قىلىقلاردىن يىراق تۇرۇشقا تىرىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ مۇسۇلمانلار توپلىمى ياقتۇرىدىغان گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرنى ئاستا-ئاستا ئۆزىدە يېتىلدۈرىدۇ.

741. سوئال: شەخسلەرنىڭ جەمئىيەتكە بولغان مەنىۋى ئېھتىياجى نېمە؟

جاۋاب: ئىنساننى جەمئىيەتكە بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان مەنىۋى ئېھتىياجلارنىڭ بىرى ئىنساندىكى قەدىر-قىممەت ئېھتىياجىدۇر. شۇڭا نۇرغۇن كىشىلەر باشقىلارنىڭ قوللىشىغا، ھۆرمەت-ئېھتىرامىغا، ھەتتا ماختىشىغا سازاۋەر بولۇش قىزىقارلىقى بىلەن چىن قەلبىدىن بولمىسىمۇ ياخشى ئىشلارنى ئۆزلىكىدىن قىلىشقا، ئۆزلىرىنى گۈزەل ئەخلاقلارغا ئادەتلەندۈرۈشكە، باشقىلارنىڭ نەپرىتىنى قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن نەپسىي ھەۋەسلىرىدىن، شەخسىي غەرەزلىرىدىن، ھەتتا بەزى زۆرۈر مەنپەئەتلىرىدىن ۋازكېچىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

مۇنداق ئىنسانلار بۇلارنىڭ ھەممىسىنى جەمئىيەتنىڭ ئىنسان قەلبىدىكى نوپۇزى ۋە بېسىمى يۈزىسىدىن قىلىدۇ. گەرچە مۇنداق شەكىلۋازلىق قىلىش ئىنسانىي ۋە ئىسلامىي ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ، باشقىلاردىن ئۇيۇلۇپ بولسىمۇ يامان ئىشلارنى تەرك ئېتىشكە، ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئۆزىنى كۆندۈرگەن ئادەم ۋاقىتنىڭ ئۆتىشى بىلەن ئاستا-ئاستا بۇ ياخشى ئادەتنى ئەخلاققا ئايلاندۇرالايدۇ، يەنى ياخشى ئىشلارنى قىلىش، گۈزەل ئەخلاقلار بىلەن ئەخلاقلىنىش، يامان ۋە ناچار قىلىقلاردىن يىراق تۇرۇش ئۇنىڭ ئەخلاقىنىڭ بىر پارچىسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. كېيىنچە، بۇنداق ئادەم گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىدە ئىش كۆرۈشنى بىرەر مەنپەئەتكە باغلىماستىنمۇ داۋاملاشتۇرىدىغان بولۇپ قالىدۇ[1].

(1) ئابدۇراھمان ھەبەنەكە مەيدانىينىڭ«الأخلاق الإسلامية»ناملىق ئەسىرىدىن تاللاپ ئېلىندى.

بىزنىڭ ئەخلاقىي بۇرچىمىز

742. سوئال: ئەخلاقىي بۇرچىمىز قانچە تۈرلۈك بولىدۇ ۋە ئۇلار قايسىلار؟
جاۋاب: ئەخلاقىي بۇرچىمىز 6 تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە(*):
(1) دىنىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(2) ئۆزىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(3) ئائىلىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(4) ۋەتەن ۋە خەلقىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(5) ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(6) تەبىئەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز.

دىنىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز

743. سوئال: دىنىمىزغا قارىتىلغان ئەخلاقىي بۇرچىمىز قايسىلار؟
جاۋاب: دىنىمىزغا قارىتىلغان ئەخلاقىي بۇرچىمىز 4 قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. ئۇلار:
(1) دىنىي پىرىنسىپلارغا قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(2) ئاللاھقا قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(3) پەيغەمبىرىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز.
(4) قۇرئان كەرىمگە قارىتىلغان بۇرچىمىز.

744. سوئال: دىنىي پىرىنسىپلارغا قارىتىلغان ئەخلاقىي بۇرچىمىز قايسىلار؟
جاۋاب: ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ دىنىي پىرىنسىپلارغا قارىتىلغان بۇرچىنى ئىخچاملىغاندا مۇنداق: دىنىمىز بەلگىلىگەن پىرىنسىپلارغا ھۆرمەت قىلىش ۋە ئۇلارنى جان تىكىپ قوغداش، دىن مەسىلىلىرىنى توغرا رەۋىشتە ئۆگىنىش، دىنىنىڭ پۈتۈن بۇيرۇغانلىرى ۋە توسقانلىرىغا رىئايە قىلىپ ئەمەل قىلىش ئارقىلىق ئۈلگىلىك بىر مۇسۇلمان بولۇش.

745. سوئال: ئاللاھقا قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟
جاۋاب: ئاللاھقا قارىتىلغان بۇرچىمىز قىسقىچە مۇنداق: ئاللاھ سۆيگۈسىنى، ئۇنىڭ جازاسىغا ئۇچراپ قېلىش خەۋپىنى قەلبىمىزگە يەرلەشتۈرۈشىمىز، ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشتۈرىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىراپ، توسقانلىرىدىن يىراق تۇرۇشىمىز، ئۇنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان سانسىز نېمەتلىرى ئۈچۈن شۈكۈر ئېيتىپ، ئاللاھنىڭ ياخشى بىر بەندىسى بولۇشقا تىرىششىمىزدىن ئىبارەتتۇر.

746. سوئال: پەيغەمبىرىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟
جاۋاب: پەيغەمبىرىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قىسقىچە مۇنداق: پەيغەمبىرىمىزنىڭ مۇھەببىتىنى قەلبىمىزگە ئورنىتىش، ئۇنى ئۆزىمىزگە پۈتۈن

(*) Temel Din bilgisi ناملىق تۈركچە ئەسەردىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

ئىشلىرىمىزدا رەھبەر قىلىش، دىنىمىزنى ئۇنىڭ چۈشەنگىنىدەك ۋە ئۇ ياشىغاندەك ياشىتىشقا تىرىشىش، ئۇنىڭ ئەخلاقىنى ئۆزىمىزگە ئۈلگە قىلىش، ئۇنىڭغا دۇرۇت ۋە دۇئالارنى يوللاش ۋە ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈممىتى بولۇشقا تىرىشىشتىن ئىبارەتتۇر.

747. سوئال: قۇرئان كەرىمگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قىسقىچە مۇنداق: قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى ئىسمىزدىن چىقارماسلىق بىلەن بىرگە ئۇنىڭغا ئەدەب بىلەن مۇئامىلە قىلىش، ئۇنى ھەمىشە تىلاۋەت قىلىش، ئۇنىڭ مەنىسىنى ئۆگىنىپ، كۆرسەتمىلىرىنى ھاياتىمىزدا ئەمەلىيلەشتۈرۈشتىن ئىبارەتتۇر.

ئۆزىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز

748. سوئال: ئۆزىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قانچىگە بۆلۈنىدۇ ۋە ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئۆزىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز تېنىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز ۋە روھىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز، دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

749. سوئال: تېنىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟

جاۋاب: تېنىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قىسقىچە مۇنداق: تېنىمىزنىڭ بىزگە ئاللاھتىن بىر ئامانەت ئىكەنلىكىنى بىلىش بىلەن بىرگە ئۇنى پاكىز تۇتۇشىمىز، جىسمىمىزنى پاك ۋە ھالال نەرسىلەر بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇشىمىز، ئىبادەتلىرىمىزنى تولۇق ئورۇندىشىمىز، تېنىمىزنىڭ ساقلىقىنى ساقلاشقا ئەھمىيەت بېرىشىمىز، ئۇنى پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلىتىشىمىز ۋە قىيامەت كۈنىدە ھەر بىر ئورگاننىڭ بىزنىڭ بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى ــ يامان بارلىق ئىشلىرىمىزغا گۇۋاھ بولىدىغانلىقىنى ئەستىن چىقارماسلىقىمىزدىن ئىبارەتتۇر.

750. سوئال: روھىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟

جاۋاب: روھىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز قىسقىچە مۇنداق: روھىمىزنى ئىسلامىي ئېتىقاد، ياخشى ئەخلاق ۋە گۈزەل ھېس ــ تۇيغۇلار بىلەن بېزەش بىلەن بىرگە خاتا ئېتىقاد، يامان ئەخلاق ۋە يامان ھېس ــ تۇيغۇلارنىڭ روھىمىزدا ئورۇن ئېلىشىغا يول قويماسلىقىمىزدىن ئىبارەتتۇر.

ئائىلە ئەزالىرىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز

751. سوئال: ئائىلە ئەزالىرىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟

جاۋاب: ئائىلە ئەزالىرىمىزغا قارىتىلغان بۇرچىمىز قىسقىچە مۇنداق: ئائىلە جەمئىيەتنىڭ ئاساسى، ئىنسانلارنىڭ تۇنجى مەكتىپىدۇر. شۇڭا ئائىلىنىڭ مۇقىملىقى ۋە ئائىلە ئەزالىرىنىڭ بەخت ــ سائادىتى ئۈچۈن غەيرەت كۆرسىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئائىلىدىكى ئاتا ــ ئانىغا ۋە باشقا چوڭلارغا ھۆرمەت قىلىش ۋە ئەدەپلىك مۇئامىلە قىلىشىمىز، ئۇلارنى رەنجىتىپ قويۇشقا سەۋەب بولىدىغان ھەر قانداق ئىش ــ ھەرىكەتلەردىن يىراق تۇرۇشىمىز ۋە «ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئاتىنىڭ رازىلىقىدا»،

«جەننەت ئانىلارنىڭ تاپىنى ئاستىدا» ئىكەنلىكىنى ئونۇتماسلىقىمىز لازىم
ئەر- ئايال ۋە ئائىلىنىڭ باشقا ئەزالىرى ئارىسىدا سۆيگۈ بىلەن ھۆرمەتنى ھەر نەرسىدىن ئۈستۈن تۇتۇشىمىز، ئائىلىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ھالال كەسىپ ۋە توغرا يوللار بىلەن تەمىن ئېتىشىمىز، بالىلارغا پۈتۈن ئىشلاردا ياخشى ئۆلگە بولۇپ، ئۇلارنى ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق دائىرىسى ئىچىدە ياخشى تەربىيە قىلىشىمىز، بالىلار ئوتتۇرىسىدا ئايرىمچىلىق قىلماستىن، ھەممىگە ئوخشاش، ياخشى مۇئامىلە قىلىشىمىز لازىم.

ۋەتەنگە، خەلقىمىزگە ۋە ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز

752. سوئال: ۋەتەن ۋە خەلقىمىزگە قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟

جاۋاب: ھەر قانداق خەلقنىڭ ۋەتىنى ئۇنىڭ ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسى بولۇپ، پۇل – مېلىنى، جېنىنى ۋە قىممەتلىك ھەر نەرسىسىنى پىدا قىلىشقا ئەرزىيدۇ. بىر مۇسۇلمانىنىڭ ۋەتىنى ۋە خەلقىگە قارىتىلغان ئەڭ ئاددى بۇرچى ۋەتىنى بىلەن خەلقىنى دۈشمەنلىرىنىڭ سۇيىقەستلىرىدىن جان تىكىپ قوغدىشى، ۋەتىنىگە ۋە خەلقىگە خىيانەت قىلماسلىقى ۋە بۇ ئىككىسىنى خۇددى ئۆزىنىڭ ئائىلىسىدىكىلىرىنى قوغدىغاندەك قوغدىشىدىن ئىبارەتتۇر.

753. سوئال: پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟

جاۋاب: پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز قىسقىچە مۇنداق: دۇنيادىكى بارلىق ئىنسانلار ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋا ئانىمىزنىڭ پەرزەنتلىرىدۇر. ئىنسانلار ئىنسانلىق تەرەپتىن ئۆزئارا قېرىنداشلاردۇر. شۇڭا ھېچبىر ئىنساننى ۋە ھېچبىر مىللەتنى تۆۋەن كۆرمەسلىك ۋە كەمسىتمەسلىك لازىم. چۈنكى ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى تىل، رەڭ، ئىرق پەرقلىرى ئاللاھنىڭ ئاجايىب قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەردىن سانىلىدۇ. بىز ئۆزىمىزنىڭ دىنىي ئېتىقادىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىزنى قەدىرلەش بىلەن بىرگە باشقىلار بىلەنمۇ چىقىشىپ ياخشى ئۆتۈشكە تىرىشىشىمىز لازىم.

مۇسۇلمان ئادەم پۈتۈن ئىنسانلارغا ئۇلارنىڭ تىل، رەڭ، ئىرق، دىن ۋە ۋەتەنلىرىنىڭ پەرقلىق بولغانلىقىدىن قەتئىينەزەر ياخشى مۇئامىلە قىلىدۇ، چەتكە قاقمايدۇ، كەمسىتمەيدۇ، ئۇلارغا ياردەم قىلىدۇ ۋە ياخشىلىق تىلەيدۇ. ئەمما مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىغا زىيانكەشلىك قىلغان ياكى ئۇلارنىڭ دىيارلىرىغا خىرىس قىلماقچى بولغانلارغا جېنىدىن قارشى تۇرىدۇ.

تەبىئەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز

754. سوئال: تەبىئەتكە قارىتىلغان بۇرچىمىز قايسىلار؟

جاۋاب: ئاللاھ ياراتقان جانلىق – جانسىز ھەر قانداق نەرسىنىڭ بىز ئىنسانلار ئۈچۈن بىۋاسىتە ياكى ۋاسىتىلىق ھالدا ئالاھىدە ۋەزىپىسى ھەم پايدىسى بار. بىز

مەۋجۇداتلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ بىزگە قانچىلىك پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ھەر ۋاقىت بىلەلمەسلىكىمىز مۇمكىن. ئەمما ئاللاھ ھېچبىر نەرسىنى بىكارغا ياراتقان ئەمەس. شۇڭا مەۋجۇداتلاردىكى گۈزەللىكلەرنى ۋە يارىتىلىشىدىكى ھېكمەتلەرنى بىلىشكە ۋە پايدىلىنىشقا تىرىشىشىمىز، ئاللاھ ياراتقان مەۋجۇداتلارنىڭ پايدىسىنى كۆرگىنىمىزدە ئاللاھقا شۈكۈر ئادا قىلىشىمىز ۋە ئاللاھ تەبىئەتتە بېكىتكەن تەڭپۇڭلۇقنى بۇزماسلىقىمىز لازىم.

تەبىئەت ـ ئاللاھ تائالانىڭ سەنئىتىدۇر. ئاللاھ تائالا تەبىئەتنى ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن يارىتىپ بەرگەن. ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ تەبىئەتكە قارىتىلغان بۇرچى تەبىئەتتىن يوللۇق ھالدا پايدىلىنىش، ئۇنى بۇلغىنىشتىن ۋە بۇزۇلۇشتىن ئاسراش، ئۇنى سۆيۈش ۋە قوغداشتىن ئىبارەتتۇر.

گۈزەل ئەخلاقلىق مۇسۇلماننىڭ سۈپىتى

755. سوئال: گۈزەل ئەخلاقلىق بىر مۇسۇلمان قانداق بولىدۇ ؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاقلىق بىر مۇسۇلمان مۇنداق بولىدۇ:

(1) ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي ئەقىدىلىرىگە چىن كۆڭلىدىن ئىشىنىدۇ.

(2) ئاللاھ بۇيرىغان ئىبادەتلەرنى ئورۇندايدۇ.

(3) ئىبادەتلەرنى پەقەت ئاللاھ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن قىلىدۇ.

(4) ئاللاھ مەنئى قىلغان ئىشلاردىن يىراق تۇرىدۇ.

(5) ھەركىمگە گۈزەل ئەخلاق دائىرىسىدە مۇئامىلە قىلىدۇ.

(6) پەيغەمبىرىمىزنى سۆيىدۇ، ئۇنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلىدۇ.

(7) قۇرئان كەرىمنى تىلاۋەت قىلىش بىلەن كۆپ مەشغۇل بولىدۇ، ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلىشكە تىرىشىدۇ ۋە كۆرسەتمىسى بويىچە ئەمەل قىلىدۇ.

(8) ۋۇجۇدىنى پاكىز ۋە ھالال نەرسىلەر بىلەن ئوزۇقلاندۇرىدۇ. يېمەك ـ ئىچمەكلىرىدە ھارام ۋە زىيانلىق نەرسىلەردىن يىراق تۇرىدۇ.

(9) روھىنى گۈزەل تۇيغۇلار بىلەن تولدۇرىدۇ. قەلبىدىن بۇزۇق خىيال ۋە يامان غەرەزلەرگە ئورۇن بەرمەيدۇ.

(10) ئاتا ـ ئانىسىغا ئەڭ ئالىي ئېھتىرام بىلەن ياخشى مۇئامىلە قىلىدۇ، ئۇلارنى رەنجىتىپ قويۇشتىن ھەزەر قىلىدۇ.

(11) ئائىلە چوڭلىرىغا، ئۇرۇق- تۇغقانلىرىغا، قوشنىلىرىغا ۋە دوستلىرىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىدۇ.

(12) بالىلىرىغا ۋە جورىسىغا ئەڭ ئېسىل مۇئامىلە قىلىدۇ، ئۇلانىڭ غېمىنى يەيدۇ، ئۇلارنىڭ سائادىتى ئۈچۈن تىرىشىدۇ، بالىلىرىنىڭ يامان ئادەتلەرگە كۆنۈپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

(13) مۇسۇلمانلارنى ئۆز قېرىنداشلىرىدەك سۆيىدۇ ۋە ئۇلار بىلەن ياخشى ئۆتىدۇ، يېتىملارنىڭ بېشىنى سىلايدۇ، ئاجىزلارغا ياردەم قىلىدۇ.

(14) خەلقنىڭ ۋە ۋەتىنىنىڭ مەنپەئەتىنى ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتىدىن ئۈستۈن بىلىدۇ.

(15) ئۆزىنىڭ ئېتىقادىدا ۋە مەيدانىدا مۇستەھكەم تۇرىدۇ. باشقا دىن ئەھلىگە ۋە ئۇلارنىڭ ئېتىقادلىرىغا ھۆرمەت قىلىدۇ.

(16) پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ۋە ھەر قانداق بىر جان ئىگىسىگە مېھرى – شەپقەتلىك بولىدۇ.

(17) تەبىئەتنى ئاسرايدۇ، مۇھىت تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىدۇ.

(18) دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان ئىلىملەرنى ئۆگىنىشتىن زېرىكمەيدۇ.

(19) ھەر ئىشتا راست سۆزلۈك، سەمىمىي، ۋاپادار، ۋىجدانلىق ۋە غۇرۇرلۇق بولىدۇ.

(20) دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلايدۇ. ئائىلىسىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامداش يولىدا ھېچ ئۆلمەيدىغاندەك ئىشلەيدۇ، ئەمما ئاخىرەتلىكى ئۈچۈنمۇ ئەتە ئۆلىدىغاندەك ئىبادەت قىلىدۇ.

گۈزەل ئەخلاقلىق مۇسۇلمان قىلمايدىغان ئىشلار

756. سوئال: گۈزەل ئەخلاقلىق بىر مۇسۇلمان نېمىلەرنى قىلمايدۇ؟

جاۋاب: گۈزەل ئەخلاقلىق بىر مۇسۇلمان تۆۋەندىكىلەرنى قىلمايدۇ:

(1) ئىسلام ئېتىقادىغا زىت كېلىدىغان پىكىر – ئېقىملارنى قوبۇل قىلمايدۇ.

(2) ئىسلامدا بۇيرۇلغان ئەمەل – ئىبادەتلەرنى تەرك ئەتمەيدۇ، گۇناھ – مەسىيەت ئىشلىمەيدۇ.

(3) جەمئىيەتتىكى ئەخلاقسىز كىشىلەرگە ئەگەشمەيدۇ، ئۇلارغا نەسىھەت قىلىشنىمۇ ئۇنتۇمايدۇ.

(4) يالغان سۆزلىمەيدۇ، ساختىپەزلىك قىلمايدۇ، غەيۋەت قىلمايدۇ، تۆھمەت قىلمايدۇ.

(5) ھاراق ئىچمەيدۇ، تاماكا چەكمەيدۇ، ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلمايدۇ، بىراۋنىڭ ھەققىنى يېمەيدۇ.

(6) بىراۋغا ئۆچمەنلىك، دۈشمەنلىك، كۆرەلمەسلىك قىلمايدۇ، كىشىلەرنى مەسخىرە قىلمايدۇ.

(7) ئاتا – ئانىسىنى قاخشاتمايدۇ، ئائىلىسىدىكىلەرگە قاتتىق قول بولمايدۇ.

(8) ھورۇن، تىرىكتاب، بېخىل، نامەرد، ئۇياتسىز بولمايدۇ، تۇزكور بولمايدۇ.

(9) پۇرسەتپەرەس، ھېيلىگەر، ئالدامچى، ئوتتۇيرۇق، چېقىمچى بولمايدۇ.

(10) ۋەتىنىگە، خەلقىگە ۋە قەۋم قېرىنداشلىرىغا خىيانەت قىلمايدۇ.

757. سوئال: ئەخلاقنى ئۆزگەرتىش مۇمكىنمۇ؟

جاۋاب: ئەخلاقنى ئۆزگەرتىش تامامەن مۇمكىن. تەربىيە بىلەن يامان ۋە ناچار

ئەخلاقلارنى گۈزەل ۋە ئېسىل ئەخلاقلارغا ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا تەربىيەنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟!

پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىلىم ئۆگىنىش بىلەن، ئەخلاق ئەخلاقلىنىش بىلەن، سەۋر سەۋرچانلىق بىلەن ھاسىل بولىدۇ»[1]. خۇددى ئادەمنىڭ بوۋاق ۋاقتىدىكى ناقىس ۋە يېتەرسىز بەدىنى ئوزۇقلىنىش ئارقىلىق ئاستا-ئاستا تاكامۇللاشقىنىغا ئوخشاش ئۇنىڭ ئەخلاقىمۇ گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆگىنىش ۋە ئۆزىگە يەرلەشتۈرۈش يولىدا تىرىشىش ئارقىلىق تاكامۇللىشىدۇ.

يېگانە ئۈلگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر

758. سوئال: ئەخلاق ئۆگىنىشتە ئەڭ ياخشى ئۈلگە كىم؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بارلىق ياخشى ئىشلاردا، پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئۈلگە بولغىنىدەك، گۈزەل ئەخلاق، پەزىلەت، ئالىيجانابلىق قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە ئەڭ ياخشى ئۈلگىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى ھەر ئىشتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۈلگە قىلىشقا بۇيرۇپ: ﴿سىلەرگە – ئاللاھنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە- رەسۇلۇللاھ ئەڭ ياخشى ئۈلگىدۇر﴾[2] دېگەن.

مەلۇمكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەر يۈزىدە ئىنسان ئېھتىياجلىق بولغان پۈتۈن ئىشلاردا، ئۈلگە قىلىپ ئەگىشىشكە ئەرزىيدىغان بىر لا شەخستۇر!

ئۇنداقتا، بىز ئالدى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى تونۇشقا مۇھتاجمىز. چۈنكى ئۆزىنى تونۇماستىن، ئۇنى ئۈلگە قىلغىلى بولمايدۇ.

---

[1] ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

[2] ئەھزاب سۈرىسى21- ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ ئەخلاقىدىن ئۆرنەكلەر

759. سوئال: پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەخلاقى قانداق ئىدى؟
جاۋاب: پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەخلاقى قۇرئان كەرىم ئىدى. چۈنكى ئۇ قۇرئان كەرىم ئۆگەتكەن گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان زات. ئۇ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشتا، ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشتا، ئاللاھ مەنئى قىلغان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇشتا، بارچە ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا ئىنسانلارنىڭ ئالدىنقىسى ئىدى. ئۇ گۈزەل ئەخلاق جەھەتتىمۇ پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن، ئىنسانىيەتنىڭ ئىپتىخارلىق ئۈلگىسىگە ئايلانغان ئىدى. پەيغەمبىرىمىزنىڭ گۈزەل ئەخلاقى ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدىكى بارلىق ئىش - ئىزلىرىدا ئىپادىلەنگەن بولۇپ، تۆۋەندىكى ماۋزۇلاردا تېخىمۇ روشەن كۆرگىلى بولىدۇ:

(1) ئاللاھقا قارىتا ئەخلاقى
(2) ئىنسانىيەتكە قارىتا ئەخلاقى
(3) مۇسۇلمانلارغا قارىتا ئەخلاقى
(4) ئائىلىسىدىكىلەرگە قارىتا ئەخلاقى
(5) بالىلارغا قارىتا ئەخلاقى
(6) دۈشمەنلىرىگە قارىتا ئەخلاقى
(7) ئۇرۇش ئەسناسىدىكى ئەخلاقى
(8) ھايۋانلارغا قارىتا ئەخلاقى
(9) مۇھىت ۋە تەبىئەتكە قارىتا ئەخلاقىي
(10) سۆھبەتداشلىرىغا قارىتا ئەخلاقى

760. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھقا قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟
جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانى ئەڭ ياخشى تونۇغان، ئۇنى ھەقىقى مەنىدە قەدىرلىگەن ۋە ئۇنىڭغا بولغان بەندىچىلىك بۇرچىنى ۋايىغا يەتكۈزگەن زات ئىدى. ئۇ ئاللاھنى ھەممىدىن بەك ئۇلۇغلايتتى، ھەمىشە ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدلىنىش ۋە غەزىپىگە ئۇچراشتىن ھەزەر قىلىشتىن ئىبارەت تەڭپۇڭلۇقنى ساقلايتتى. پۈتۈن ھاياتىنى ۋە دۇنيالىقتىكى قىممەتلىك ھەر نەرسىسىنى ئاللاھنىڭ يولىغا ئاتاشتا ئىنسانىيەتكە ئۈلگە ئىدى.
ئاللاھتىن كەلگەن خوشاللىق ئۈچۈن ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلاتتى، ئۇنىڭدىن كەلگەن مۇسىبەت ياكى غەم ــ قايغۇ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن سەۋر-تاقەت تىلەيتتى. ئاللاھ ئاتا قىلغان قىسمەتكە كۆڭلىدىن رازى بولاتتى. ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنغان تۇرۇپ، كېچىلىرى ئاللاھقا ناماز ئوقۇپ قىيامدا ئۇزۇن تۇرغانلىقتىن، پۇتلىرى ئىششىپ كېتەتتى.

761. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسانىيەتكە قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟
جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئالەملەرگە رەھمەت بولۇپ ئەۋەتىلگەن بولۇپ، ئىمان ئېيتقان ۋە ئېيتمىغان پۈتۈن ئىنسانلارغا رەھىم - شەپقەت، كەڭچىلىك، كەچۈرۈم، ئازادىلىك ۋە ھۆرلۈكنى دۇنيا تارىخىدا تۇنجى بولۇپ تەشۋىق قىلغان ھەم ئەمەلىيىتى بىلەن تەتبىق قىلغان زاتتۇر. ئۇ پۈتۈن ئىنسانىيەتنى سۆيگەنلىكىدىن ھەمىشە ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىپ نىجاتلىققا ئېرىشىشىگە تىرىشاتتى ۋە ئۇلارغا ياخشىلىق تىلەيتتى. ئۇنىڭ گۈزەل ئەخلاقىنى دۈشمەنلىرىمۇ بىردەك سۆزلەيتتى.

762. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇسۇلمانلارغا قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟
جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارغا ئەڭ مېھرى ــ شەپقەتلىك، ئەڭ كۆيۈمچان زات ئىدى. قۇرئان كەرىم ئۇنىڭ ئەخلاقىنى ئالاھىدە مەدھىيلەپ: «سەن ھەقىقەتەن گۈزەل ئەخلاقتا ئىگىسەن»(1) دېگەن.
قۇرئان كەرىم ئۇنىڭ مۇسۇلمانلارغا بولغان گۈزەل ئەخلاقىنى ماختاپ يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ؛ ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى﴾(2).

763. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلە ئەزالىرىغا قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟
جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئائىلىسىدىكىلەرگە ئەڭ ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان، ئەڭ ئۈلگىلىك بىر ئەر، ئەڭ شەپقەتلىك بىر ئاتا ۋە ئىنتايىن مەسئۇلىيەتچان

(1) نۇن سۈرىسى 4- ئايەت.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى 159- ئايەت.

بىر ئائىلە باشلىقى ئىدى. ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، ساھابىلارنىڭ: «ئايالىلارغا مېھرىبانلىق قىلىشتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئارتۇق بىراۋنى كۆرمىدۇق»(1) دېگەنلىكى قەيت قىلىنغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشقىلارنىمۇ بۇ ياخشى ئەخلاققا چاقىرىپ: «سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىڭلار، ئۆز ئەھلىگە ئەڭ ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغانلاردۇر. مەن ئۆز ئەھلىگە ئەڭ مېھرىبان كىشىڭلارمەن»(2) دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۆلەتنىڭ رەئىسى، دىن ۋە دۇنيالىق ئىشلارنىڭ رەھبىرى، ئەسكەرلەرنىڭ قوماندىنى، مەسجىدتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىماملىقى قاتارلىق ئېغىر يۈكلەر ۋە مەسئۇلىيەتلەر ئۈستىگە يۈكلەنگەن تۇرۇپ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىنى جايىدا ۋە تولۇق ئورۇندىغانلىقى سىرتىدا، ئائىلىسى ئېھتىياجلىق بولغان سۆيگۈ-مۇھەببەت، ئۆي ئىشلىرىدا ئاياللىرىغا ياردەملىشىش، ئۇلارنىڭ خوشاللىقى ۋە دەرتلىرىنى ئاڭلاشقا ۋاقىت ئايرىش ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتىن ئىبارەت ئائىلىسىگە مۇناسىۋەتلىك بۇرچىنىمۇ ھېچ ئۇنتۇپ قالمايتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللارنىڭ ئىسلام دىنىدىكى قەدىر-قىممىتىنى ناھايىتى ياخشى بىلگەن ۋە ئۇلارغا كۆيۈنگەنلىكتىن، ئۆي ئىشلىرىدا ئاياللىرىغا ياردەملىشەتتى، ئۇلارغا ئېغىرلىق سالمايتتى، ئۆزىنىڭ كىيىملىرىنى ئۆزى ياماپ، بەزىدە ئۆزى يۇيۇپ كىيەتتى، يېمەك-ئىچمەكلىرىنى كۆپ ھاللاردا ئۆزى تەييارلايتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيدە قىلىدىغان ئىشلىرى توغرۇلۇق سورالغىنىدا: «رەسۇلۇللاھ ئۆيدە باشقا ئىنسانلارغا ئوخشاش بىر ئىنسان ئىدى، ئۆزىنىڭ كىيىمىنى ياماپتتى، ماللىرىنى ساغاتتى، ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى قىلاتتى»(3) دەپ جاۋاب بەرگەن. ئۇ يەنە بىر قېتىم "رەسۇلۇللاھ ئۆيدە نېمە ئىش قىلاتتى؟" دەپ سورالغىنىدا: «رەسۇلۇللاھ ئۆيدە ئائىلىسىنىڭ ئىشلىرىنى قىلىش بىلەن بولاتتى، ناماز ۋاقتى كەلگەن ھامان مەسجىدكە چىقىپ كېتەتتى»(4) دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىنسانىيەتنىڭ ئۈلگىسى بولغان ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەخلاقى ئالدىدا بىزنىڭ ئۇيغۇر ئەرلىرىمىز نەدە؟ «ئەر كىشى تاماق ئەتسە بولمايدۇ»، «ئەر كىشى كىر يۇيۇسا بولمايدۇ» ۋە «ئەر كىشى بالا باقسا بولمايدۇ» دېگەنلەرنى كىم ئېيتىپتۇ؟ بىز پەيغەمبىرىمىزگە ئەگىشەمدۇق ياكى ئىسلام ئەخلاقىغا يات كېلىدىغان ناچار

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(3) ئىمام ئەھمەت رىۋايىتى.

(4) ئىمام بۇخارى رىۋاسىيتى.

ئادەتلىرىمىزگىمۇ؟!

قولىدا بالىسىنى كۆتۈرۈپ ماڭغان ياكى ئوچاق بېشىغا كەلگەن ئەرنى ئەيىبلەيدىغان ناچار ئادەتنىڭ ھازىرمۇ بەزى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقانلىقى ھەقىقەتەن ئەپسۇسلىنارلىق ئىش.

764. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلارغا قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر كىشىگە ئۇنىڭ ئەقلى ۋە سەۋىيىسىگە مۇناسىپ مۇئامىلىدە بولاتتى. بالىلارنى ۋە ئۇلارنى خوشال قىلىشنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى. بالىلارنىڭ قىينىلىپ قېلىشىغا زادى چىداپ تۇرالمايتتى. ھەمىشە يېتىملەرنىڭ بېشىنى سىلايتتى. بەزىدە بالىلارنىڭ ئەقلىگە ماسلىشىپ ئۇلار بىلەن ئويۇن ئوينايتتى. بالىلارمۇ بۇ ئۇلۇغلىق پەيغەمبەرنى ئۆز ئاتا – ئانىسىدىنمۇ بەك سۆيەتتى ۋە ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولۇشنى تىلەيتتى. ھەتتا نامازدا ئانىلىرى بىلەن مەسجىدكە كىرگەن كىچىك بالىلارنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ قالسا، شۇ نامازنى قىسقا ئوقۇيتتى، كىچىك بالىلارنى قايسىبىر سەۋەب بىلەن ئۇرۇشنى قاتتىق چەكلەيتتى.

765. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۈشمەنلىرىگە قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۈشمەنلىرىگىمۇ ناھايىتى مېھرى- شەپقەتلىك زات بولغانلىقتىن، ئۇلار ئىچىدىمۇ چوڭقۇر ھۆرمەتكە ئىگە ئىدى. دۈشمەنلىرى ئۇنىڭ چاقىرغان دىنىنى ئىنكار قىلغان بولسىمۇ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقىنى، راستچىللىقىنى ۋە ئىنسانىيەتتە بولۇشقا تېگىشلىك مېھرى – شەپقەت، رەھىمدىللىق، ئادالەت ۋە باشقىمۇ بارلىق ئېسىل سۈپەتلەرنىڭ ئۇنىڭدا مۇجەسسەملەنگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلاتتى.

مەككىلىكلەرنىڭ ئۇنى كىچىكىدىن «مۇھەممەدۇل ئەمىين» يەنى (ئىشەنچلىك ۋە راستچىل مۇھەممەد) دەپ ئاتىغانلىقى، ئۇنىڭ دىنىغا شۇنچىلىك دۈشمەن بولۇپ تۇرۇپ، پۇل-مال ۋە ھەر قانداق قىممەتلىك نەرسىلىرىنى ئۇنىڭغا ئامانەت قويغانلىقى بۇنىڭ مىسالى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ ساھابىلىرىغا ئىنسان چىداپ تۇرالمايدىغان ئېغىر زۇلۇملارنى سالغان، ئۇلارنى ئەڭ ۋەھشى قىيىن – قىستاقلارغا ئالغان، ھەتتا ئۇلارنى ئۆز يۇرتلىرىدىن قوغلاپ چىقارغان، بۇنى ئاز دەپ ئۇلارنىڭ مال – مۈلۈكلىرىنى خالىغانچە تالان – تاراج قىلغان، ئۆيلىرىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغان قۇرەيش قەبىلىسى باشچىلىقىدىكى مەككىلىك ئەرەبلەر مەككە ئازات بولغان كۈنى بىر تەرەپتىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنى قانداق ئېغىر جازالارغا تارتىدىغانلىقىنى كۈتسە، يەنە بىر تەرەپتىن مېھرى – شەپقىتى ھەممىگە ئومۇم بولغان بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ شەپقىتىگە تەلمۈرۈپ، قاتتىق قورقۇنچ ئىچىدە تۇرۇشقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنى: «تارقىلىڭلار، ئازاتسىلەر!» دېگەنلىكى، مەككىنىڭ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىدىن بىرى بولغان، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئىسلام دىنىغا قاتتىق ئۆچمەنلىكى بىلەن تونۇلغان ۋە بارچە ئېغىر جىنايەتلەرنىڭ

ھەممىسىنى ئىشلىگەنىنىڭ سىرتىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى زەينەب رەزىيەللاھۇ ئەنھانى ئۇرۇپ قورسىقىدىكى بوۋىقىنى چۈشۈرۈۋەتكەن ھىبار ئىبنى ئەسۋەد دېگەن ئادەمنى كەچۈرۈۋەتكەنلىكى ئىنسانىيەت تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن بىر كەچۈرۈم بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ كەڭ قورساقلىقى ۋە ئېسىل پەزىلەتلىرىدىن تەسىرلەنگەنلىكتىن ئەرەبلەر توپ – توپ بولۇپ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىسلام دىنىغا كىرىشكە باشلىغان ۋە ئەرەب يېرىم ئارىلى قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئىسلام دىيارىغا ئايلانغان.

766. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇرۇش ئەسناسىدىكى ئەخلاقى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەسىلىنى ھەمىشە ئۇرۇشسىز ھەل قىلىشقا تىرىشاتتى. پەقەت ئۇرۇش قىلىشتىن باشقا چارە قالمىغان ياكى دۈشمەنلەر بېسىپ كەلگەن ۋاقىتتىلا ئۇرۇش قىلىشنى قارار قىلاتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر قېتىم ئۇرۇشقا چىقىشتىن ئاۋۋال مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىگە يول يورۇق بېرىپ: «سىلەرگە تىغ تەڭلىمىگەنلەرنى، ياشانغانلارنى، ئاياللارنى، بالىلارنى ئۆلتۈرمەڭلار! زىرائەتلەرنى نابۇت قىلماڭلار، دۈشمەنلەرنىڭ تەنلىرىنى پارچىلىماڭلار، ئەسىرلەرنى خورلىماڭلار» دەپ جېكىلەيتتى.

767. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايۋانلارغا قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەپقىتى ئىنسانلارغىلا ئەمەس، بەلكى ھايۋانلارغىمۇ شامىل ئىدى. نان، سۇ بەرمەستىن باغلاپ قويغانلىقى تۈپەيلى ئۆلگەن بىر مۈشۈك سەۋەبلىك بىر مۆمىنە ئايالنىڭ دوزىخى بولۇپ كەتكەنلىكىنى، بىر بۇزۇق ئايالنىڭ ئۇسسۇزلۇقتىن تىلىنى چىقىرىپ تەلمۈرۈپ تۇرغان بىر ئىتنى ئۆتۈكىنى سېلىپ، قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ سۇغۇرۇپ قويغانلىقى سەۋەبلىك جەننەتتى بولۇپ كەتكەنلىكىنى مۇسۇلمانلارغا سۆزلەپ بېرىش ئارقىلىق بارلىق جان ئىگىلىرىگە رەھىم – شەپقەت قىلىشنى ئۆگەتكەن زات مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر.

بۇ ئاددىيغىنە قىسسە چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولۇپ، بىزگە شەپقەتنىڭ ئاللاھ تائالا دەرگاھىدا نەقەدەر كاتتا ئورنى بار ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايۋانلارنى بوغۇزلىغاندىمۇ ئۇلارغا رەھىم شەپقەت كۆرسىتىشنى بۇيرىغان ئىدى. ئۇ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ ھەممە نەرسىگە رەھمەتنى پۈتتۈۋەتكەن. مال بوغۇزلىغاندا، مالنى قىينىماستىن ياخشى بوغۇزلاڭلار». بىر ئادەمنىڭ پىچاقنى قوينىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ بىلىگەنلىكىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭغا: «پىچاقنى مالغا كۆرسەتمە! ئۇنى ئىككى قېتىم ئۆلتۈرمەكچىمۇسەن؟» دەپ كايىغان.

768. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھىت ۋە تەبىئەتكە قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇھىت تازىلىقىنى ۋە تەبىئەتنىڭ ساپلىقىنى

ساقلاشقا ئەڭ زور ئەھمىيەت بەرگەن زات بولۇپ، «پاكىزلىق – ئىماننىڭ يېرىمىدۇر» دېگەن پىرىنسىپنى ئىلان قىلىش ئارقىلىق، ئۆي ئىچىنى، كىيىم – كېچەكلەرنى، يېمەك – ئىچمەكلەرنى ۋە بەدەننى پاكىز تۇتۇشقا بۇيرىغان، ناماز ئوقۇش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، كەبىنى تاۋاب قىلىشقا ئوخشىغان ئىبادەتلەرنى تاھارەتتىن ئىبارەت پاكىزلىق بىلەن ئورۇنداشقا، كۆپچىلىك توپلىشىدىغان ئورۇنلارغا يۇيۇنۇپ، خۇشبۇيلارنى سۈرتۈپ بېرىشقا ئەمر قىلغان ئىدى.

مۇندىن باشقا ھەج ۋە ئۆمرە قىلغۇچىلارنىڭ مەككىنىڭ دەل – دەرەخلىرىنى، ئۆسۈملۈكلىرىنى ۋە زىرائەتلىرىنى كېسىشتىن ۋە يۇلۇشتىن مەنئى قىلغانلىقى، ئۇرۇش ئەسناسىدا ئەسكەرلەرنىڭ زىرائەتلەرنى نابۇت قىلماسلىقىنى، دەل - دەرەخلەرنى كەسمەسلىكىنى ۋە ئوت قويماسلىقىنى قاتتىق جېكىلىگەنلىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبىئەتنى قانچىلىك سۆيىدىغانلىقى ۋە ئۇنى ئاسراشقا قانچىلىك ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

769. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆھبەتداشلىرىغا قارىتا ئەخلاقى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئالىي پەزىلىتى ۋە گۈزەل ئەخلاقى بىلەن سۆھبەتداشلىرىنى ئۆزىگە جەلب قىلىۋالاتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم سۆھبەتلىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولغان ئادەم قايتا سۆھبەتلىشىشنى ئارمان قىلاتتى. قىسقىسى، ئۇنىڭ سۆھبىتىگە تويمايتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىراۋ بىلەن سۆھبەتلەشكەندە، ئۇنىڭ سۆزىنى كەسمەيتتى ۋە بۇنداق قىلىشنى ئەخلاقسىزلىق دەپ بىلەتتى. سۆزلەۋاتقان كىشىدىن ھېچ ۋاقىت يۈزىنى باشقا تەرەپكە چۆرىمەيتتى. ئۇنىڭ سۆزىنى دىققەت بىلەن ئاڭلايتتى. قارشى تەرەپنىڭ ئەدەپسىزلىكىگە ھەرگىزمۇ ئاچچىقلاپ قالمايتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىنتايىن كىچىك پېئىل ۋە تولىمۇ كەمتەر زات بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا – باشقا مىللەتلەر كاتتىلىرىغا ئورنىدىن تۇرغاندەك – ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشنى ياقتۇرمايتتى. ئولتۇرغاندا ئادەتتىكى كىشىلەردەك قەيەردىن ئورۇن تەگسە شۇ يەردە ئولتۇراتتى. ئاجىزلارنى ۋە كەمبەغەللەرنى خور كۆرمەيتتى، ئۇلارنى ياخشى كۆرەتتى، ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلايتتى.

سۆيگۈ ۋە ئۇنىڭ قىممىتى

770. سوئال: سۆيگۈ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سۆيگۈ ـ ھاياتلىقنىڭ جېنى، قەلبنىڭ زىننىتى ۋە بەختنىڭ كاپالىتىدۇر. سۆيگۈنىڭ قىممىتىنى تونۇغانلار «دۇنيادا سۆيگۈ ئومۇملىشىدىغان بولسا، ئىنسانلار نە ئادالەتكە، نە قانۇنغا موھتاج بولمىغان بولاتتى» دېگەن ئىكەن قەدىمدە. ئۇلۇغ ئالىم جالالىددىن رۇمىي مۇنداق دېگەن ئىكەن: «سۆيگۈ ـ ئاچچىقنى تاتلىققا، توپراقنى ئالتۇنغا، كىرنى ساپلىققا، كېسەلنى ساقلىققا، تۈرمىنى بوستانغا، غەزەپنى شەپقەتكە ئايلاندۇرىدىغان، تۆمۈرنى ئېرىتىدىغان، تاشنى يۇمشىتىدىغان، ئۆلۈكنى تىرىلدۈرىدىغان ۋە ئۇنىڭغا ئابى ھايات بېغىشلايدىغان بىر مۆجىزىدۇر»[1].

771. سوئال: سۆيگۈلەرنىڭ ئەڭ چوڭى قايسى؟

جاۋاب: سۆيگۈلەرنىڭ ئەڭ چوڭى ئاللاھ سۆيگۈسىدۇر. چۈنكى سۆيگۈ-مۇھەببەت كۆپىنچە قارشى تەرەپنىڭ سۆيگۈسى ياكى ئۇنىڭدىكى قايىل قىلارلىق سۈپەتلەر ياكى ئۇنىڭدىن كۆرگەن زور ياخشىلىقلار تۈرتكىسى بىلەن قەلبكە ئورنايدىغان نەرسە.

ھالبۇكى، ئاللاھ تائالادا سۆيگۈ-مۇھەببەتكە تۈرتكە بولىدىغان ئامىللارنىڭ ھەممىسى تولۇقى بىلەن بار. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بەكمۇ شەپقەتلىك ۋە تولىمۇ مېھرىبان زاتتۇر. ئۇنىڭ بۇ شەپقىتىنى ۋە مېھرىبانلىقىنى ئەقلى بار ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى ئانا قارنىدىكى ۋاقتىدىن تارتىپ تاكى چوڭ بولۇپ، ياشاپ ئۆلگىنىگە قەدەر قانداق پەرۋىش قىلىدىغانلىقىنى، خەتەرلەردىن قانداق ساقلايدىغانلىقىنى ئەلۋەتتە چۈشىنىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇچىقىدا بالىسى بار بىر ئايالنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ساھابىلىرىدىن: «بۇ ئايالنى بالىسىنى ئوتقا تاشلاشقا رازى بولىدۇ، دېسەم ئىشىنەمسىلەر؟ دەپ سورىغاندا، ساھابىلەر، بۇ ئايال ھەرگىز بالىسىنى ئوتقا تاشلاشقا رازى بولۇپ تۇرالمايدۇ، دەيدۇ. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «بىلىڭلاركى، ئاللاھ بەندىلىرىگە مۇشۇ ئايالنىڭ بالىسىغا

(1) ئۇلۇغ ئەدىب، شائىر، فىقھشۇناس ئالىم، ئىسلام مۇتەپەككۇرى، تەسەۋۋۇپنىڭ مەشھۇر «مەۋلىۋى» تەرىقىتىنىڭ قۇرغۇچىسى مەۋلانا جالالىددىن رۇمىي ھىجرىيە604-يىلى رەبىئۇل ئەۋەل ئايىنىڭ6-كۈنى (1207-مىلادىيە سىنتەبىرنىڭ30-كۈنى) ھازىرقى ئافغانىستاننىڭ خۇراسان ۋىلايىتىگە قاراشلىق بەلخ دېگەن جايدا دۇنياغا كەلگەن، ئائىلىسى خارزىم شاھى بىلەن قۇدا بولغان. مەۋلانا جالالىددىن رۇمى ئۈچ يېشىدا ئائىلىسى بىلەن بىرلىكتە باغدادقا كەلگەن، كېيىنچە، مەككە، شام، ئەزەربەيجان قاتارلىق جايلارنى زىيارەت قىلغاندىن كېيىن، ھازىرقى تۈركىيىنىڭ كونيا شەھىرىدە مۇقىملاشقان ۋە سەلچۇقلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشى نەتىجىسىدە ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇ جايدا بولغان.

1273-يىلى كونيادا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ قەبرىسى ھازىرمۇ چوڭ زىيارەتگاھى بولۇپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇپلىقتىكى مۇرىدلىرى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بار. تۈركىيىدە كۆپ تېپىلىدۇ. ئەسىرلىرىنى پارس تىلىدا يازغان بولۇپ، ھازىرقى ئۇنىڭ ئەسەرلىرى دۇنيادا نۇرغۇنلىغان تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان. جالالىددىن رۇمىينىڭ نامى ئامېرىكىدا ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ بىر قۇرۇلتايدا دۇنياغا داڭلىق شائىرلار تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلگەن.

بولغان مېھرىبانلىقىدىنمۇ بەك مېھرىباندۇر»[1] دېگەن.

ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارنى ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن ئۇلارغا شەپقەت پەيغەمبىرى بولغان ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتكەنلىكى ۋە ھىدايەت مەنبىئى بولغان قۇرئان كەرىمنى چۈشۈرگەنلىكى، گۇناھكارلارنىڭ تەۋبە قىلىپ، ئۆزلىرىنى ئىسلاھ قىلىشقا پۇرسەت بېرىپ، ئۇلارنى ھامان جازالىمايدىغانلىقى ۋە تەۋبىنىڭ ئىشىكىنى تا قىيامەتكىچە ئوچۇق قويغانلىقىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە بولغان مېھرىبانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

سۆيۈش ئۈچۈن قايىل قىلارلىق سۈپەتلەردىن سۆز ئاچساقمۇ، ئاللاھ تائالا پۈتۈن سۈپەتلىرىدە، ئىش-پائالىيەتلىرىدە ۋە تەدبىرلىرىدە ئەڭ مۇكەممەل يېگانە زات. پۈتۈن گۈزەللىكلەر، مۇكەممەللىكلەر ۋە جىمى ياخشىلىقلارنىڭ مەنبىئى ئاللاھ تائالادۇر.

سۆيۈش ئۈچۈن تۆرتكە بولىدىغان ياخشىلىقتىن سۆز ئاچقاندىمۇ، ئاللاھ تائالا ئەڭ مۇكەممەل سۆيگۈگە لايىق يېگانە زاتتۇر. ئىنسان خاراكتېرى ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغانغا ھۆرمەت قىلىش ۋە ئۇنى سۆيۈشنى تەبىئىي بۇرچ، دەپ بىلىدۇ. دۇنيادا قايسى بىرىنىڭ ياخشىلىقى ئىنساننى يوقتىن بار قىلىپ، ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتقان، ئۇنىڭغا ئەقىل - ئىدراك ئاتا قىلىپ، بارچە مەخلۇقاتلاردىن ھۆرمەتلىك ھەم قۇدرەتلىك قىلغان ۋە ئۇنى كائىناتنىڭ خوجايىنى قىلىپ بەلگىلەپ، ھەممىنى ئۇنىڭغا بويسۇندۇرۇپ بەرگەن كەرەملىك، شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ ياخشىلىقلىرىغا يېتەلىسۇن؟!

772. سوئال: ئاللاھ سۆيگۈسىنىڭ قىممىتى قانداق؟

جاۋاب: ئاللاھ سۆيگۈسى ئىماننىڭ ئەڭ ئاساسلىق تەركىبى، ھەقىقىي مۆمىنلىكنىڭ ئىپادىسى، ئىبادەتلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى، سۆيگۈلەرنىڭ ئەڭ ئېسىلى، ھەقىقىي مۇسۇلمانلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: «مۆمىنلەر ئاللاھنى ھەممىدىن ئارتۇق دوست تۇتقۇچىلاردۇر»[2] دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۇنىڭدا ئۈچ نەرسە بولىدىكەن، ئۇ ئىماننىڭ ھالاۋىتىنى تېتىغان بولىدۇ: بىرىنچىسى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن سۆيۈملۈك بولىشى؛ ئىككىنچىسى، بىراۋنى دوست تۇتسا ئۇنى پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ دوست تۇتىدىغان بولىشى؛ ئۈچىنچىسى، مۇسۇلمانلىقتىن كېيىن كاپىر بولۇشنى، خۇددى ئوتقا تاشلىنىشنى يامان كۆرگەندەك يامان كۆرىدىغان بولىشى»[3].

چۈنكى، ئاللاھ تائالا سۆيگۈ- مۇھەببەتنىڭ يېگانە مەنبىئى. دۇنيادىكى پۈتۈن

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

(2) بەقەرە سۈرىسى165 - ئايەت.

(3) بۇخارى رىۋايىتى.

سۆيگۈلەر ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز سۆيگۈسىدىن بىر تامچە بولغان ھالدا، ئاللاھ تائالادىن كەلگەن. قەلبلەرگە سۆيگۈ ئوتىنى سالغۇچىمۇ ئاللاھ تائالادۇر.

773. سوئال: ئاللاھ سۆيگۈسى نېمە بىلەن ئىپادىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ سۆيگۈسى ئۇنىڭغا ھەقىقىي رەۋىشتە ئىتائەت قىلىش، پۈتۈن ھايات قايناملىرىدا ئۇنىڭ كۆرسەتمىلىرىنى دەستۇر قىلىپ ئەمەل قىلىش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

774. سوئال: پەيغەمبەر سۆيگۈسى قانداق سۆيگۈ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر سۆيگۈسى ئاللاھ سۆيگۈسىدىن قالسا ئەڭ ئەھمىيەتلىك سۆيگۈ بولۇپ، ئىمانىنىڭ بىر پارچىسىدۇر. ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ئىنسانىيەتنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بەخت ـ سائادەتلىرىگە ئېرىشتۈرۈشكە كېپىللىك قىلىدىغان ئىسلام دىنىدىن ئىبارەت ھەق دىننى ئېلىپ كېلىش ئارقىلىق ئىنسانلارنى كۇپرىنىڭ زۇلمەتلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئىمانىنىڭ پارلاق نۇرىغا باشلاپ چىققان ۋە بارلىق ياخشى ئىشلارنىڭ بىردىنبىر ئۈلگىسى بولغان ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىنمۇ سۆيۈملۈك كىم بولسۇن؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ ھېچبىرىڭلار مېنى ئاتىسىدىن، بالىسىدىن ۋە بارلىق كىشىلەردىن ئارتۇق سۆيمىگىچە مۆمىن بولالمايدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

775. سوئال: پەيغەمبەر سۆيگۈسى قانداق ئىپادىلىنىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر سۆيگۈسى دىن ۋە دۇنيالىق پۈتۈن ئىشلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا ئەمەلىي رەۋىشتە ئەگىشىش ۋە ئۇنى ھەر ئىشتا ھەقىقىي مەنىدە ئۈلگە قىلىش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

776. سوئال: ۋەتەن سۆيگۈسى قانداق سۆيگۈ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۆيگۈسىدىن قالسا، ئەڭ شەرەپلىك ۋە ئەڭ ئۇلۇغ سۆيگۈ ـ ۋەتەن سۆيگۈسىدۇر. ھەقىقىي مۇسۇلمان كىشى ئۆز ۋەتىنىگە سادىق بولىدۇ. چۈنكى مۇسۇلمانلىقنىڭ تەقەززاسى ۋاپادارلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. خۇددى ئىبادەتلەرمۇ ئىنساننى باشقا مەخلۇقاتلاردىن ئالاھىدە پەرقلىق بىر مۆجىزات سۈپىتىدە يارىتىپ، ئۇنىڭغا بۇ كائىناتنىڭ ياخشىلىقلىرىنى ۋە يەر يۈزىنىڭ خوجايىنلىقىنى ئاتا قىلغان كەرەملىك ئاللاھقا شۈكۈر ۋە مىننەتدارلىق ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن ئادا قىلىنىدىغان بىر ۋاپا بۇرچى بولغاندەك، ۋەتەننى سۆيۈش ۋە ئۇنىڭ يولىدا مال ـ مۈلكىنى، جېنىنى ۋە ھەر نەرسىسىنى پىدا قىلىش ھەر قانداق بىر پۇقرانىڭ ئۇنى ئىللىق قوينىدا ئۆستۈرۈپ يېتىلدۈرگەن ئانا ۋەتەنگە ئۆتەشكە تېگىشلىك ۋاپا بۇرچىدۇر.

777. سوئال: ۋىجدانلىق ئىنسان ئۆز ۋەتىنىنى قانداق سۆيىدۇ؟

جاۋاب: ۋىجدانلىق ئىنسان ئۆز ۋەتىنىنى سۆيۈشنى ئىنسانلىق بۇرچى دەپ بىلىدۇ.

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

چۈنكى ئىنسان خاراكتېرى ياخشىلىقا ياخشىلىق قايتۇرۇشنى، ياخشىلىق قىلغاننى سۆيۈشنى تەبىئىي زۆرۈرىيەت دەپ تونۇيدۇ. دۇنيادا ئىنسان ئۇچۇن ئۇنىڭغا ئىللىق باغرىنى ئېچىپ، ئۇنى تۈرلۈك نېمەتلىرى بىلەن كۈتۈۋالغان، ئۇنى بارچە ياخشىلىقلىرىدىن بەھرىمەن قىلغان، كۆكسى كەڭ، قوينى ئىسسىق ئاشۇ ئانا ۋەتىنىدىنمۇ سۆيۈملۈك بىرى بارمۇ؟! ياخشىلىقنى ياخشىلىق قىلىش بىلەن قايتۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭدىنمۇ ئەلا بىرى بارمۇ؟!

ۋاپادار ئىنسان چوقۇم ئۆز ۋەتىنىنى سۆيىدۇ. چۈنكى، ھەركىمنىڭ ئۆز ۋەتىنى خۇددى ئانىسىنىڭ قوينىدەك ئىسسىق ۋە يۇمشاقتۇر. شۇڭا ئۇنى «ئانا ۋەتەن» دەيمىز. ئانىمىز خەۋپكە ئۇچرىسا بىزنىڭ قانچىلىك بىئارام بولۇپ كېتىدىغانلىقىمىز ۋە ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىمىز تۇرغان يەردە، ۋەتەنمۇ شۇنداق قەدىرلىك ئانا! بەلكى بۇ، بىزنى تۇغقان ئانىمىزدىنمۇ قەدىرلىك ۋە قىممەتلىك ئانىمىزدۇر. چۈنكى، ئانىلارنى ئۆستۈرگەن تۇپراقمۇ ئەنە ئاشۇ ۋەتەن ئەمەسمۇ؟

778. سوئال: مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزئارا سۆيگۈسى قانداق بولىشى كېرەك؟

جاۋاب: ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر مۆمىن بولمىغىچە جەننەتكە كىرەلمەيسىلەر، بىر ـ بىرىڭلارنى سۆيمىگىچە مۆمىن بولالمايسىلەر»(1) دېگەن.

مۇسۇلمان ئادەم كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ رەڭگى، تىلى، ئىرقى، دىنى ۋە ۋەتەنلىرىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقى سەۋەبلىك دۈشمەنلىك مەۋقەسىدە بولمايدۇ. چۈنكى ئىسلام نەزىرىدە، پۈتۈن ئىنسانلار ھەزرىتى ئادەمدىن، ئادەم تۇپراقتىن كەلگەن. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تىل، رەڭ، ئىرق پەرقلىرى پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز قۇدرىتىنى ۋە گۈزەل سەنئەتلىرىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەردۇر. ﴿ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان ئالامەتلەردىن بىرى، ئاسمانلارنى ۋە زېمىنلەرنى ياراتقانلىقى، تىللىرىڭلارنىڭ، رەڭگىڭلارنىڭ ئوخشاشمىغانلىقىدۇر. شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا بىلىدىغانلار ئۈچۈن ئىبرەتلەر باردۇر﴾(2).

تەبىئەت سۆيگۈسى

779. سوئال: تەبىئەت سۆيگۈسى دېگەن قانداق سۆيگۈ؟

جاۋاب: تەبىئەت ــ ئاللاھ تائالانىڭ سەنئىتىدۇر. ئاللاھ تائالا تەبىئەتنى ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن يارىتىپ بەرگەن. ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش، ئۇنى ئاسراش، ئۇنى سۆيۈش ۋە قوغداش دىنىمىزدا گۈزەل ئەخلاقلاردىن سانىلىدۇ. تەبىئەت بىز ئىنسانلاردەك تۇزكور ئەمەس، بەلكى ئۇ ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەر

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) رۇم سۈرىسى.

ئۆزىگە خاس كەيپىيىتى ۋە لىسانى ھالى بىلەن ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغلايدۇ، مەدھىيىلەيدۇ. قۇرئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿يەتتە ئاسمان ـ زېمىن ۋە ئۇلاردىكى مەخلۇقاتلار ئاللاھنىڭ نۇقسانسىزلىقىنى سۆزلەيدۇ، (كائىناتتىكى) قانداقلىكى نەرسە بولمىسۇن، ئاللاھنى بارچە نۇقسانلاردىن پاك دەپ مەدھىيىلەيدۇ، لېكىن سىلەر ئۇلارنىڭ مەدھىيىسىنى سەزمەيسىلەر﴾[1].

تەبىئەت ئاللاھ تائالانىڭ كىتابى بولۇپ، ئۇنى ئوقۇشنى بىلگەنلەر چوقۇم ئاللاھ تائالانى تونۇيدۇ. بۇ كىتابتا ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز قۇدرەت كامالى، گۈزەل سەنئەتلىرى، نېمەتلىرىنىڭ تۈرلىرى يېزىلغان. مۇسۇلمان كىشى تەبىئەتنى ئاللاھ تائالانىڭ سەنئىتى بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەن سۆيىدۇ، ئۇنى ھەر كۆرگىنىدە، ئۇنىڭدا ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز قۇدرىتىنىڭ ۋە ئىلىم ـ ھېكمىتىنىڭ ئىزلىرىنى كۆرىدۇ. نەتىجىدە، ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانى تونۇشى ئاشىدۇ، ئىمانى كۈچلىنىدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرى كىشىلەرنى تەبىئەتنىڭ ھەرخىل مەنزىرىلىرىگە قاراپ تەپەككۇر قىلىشقا چاقىرماقتا.

(1) ئىسرا سۈرىسى 44 ـ ئايەت.

ھەقىقەتنى سۆيۈش

780. سوئال: ھەممە ئادەم ھەقىقەتنى سۆيەلەمدۇ؟

جاۋاب: ھەممە ئادەم ھەقىقەتنى سۆيىدىغانلىقىنى دەۋا قىلىدۇ. ئەمما بەزىلەر ھەقىقەتنى ئىغىزىدىلا سۆيسە، بەزىلىرى كۆڭلىدىلا سۆيىدۇ. ھەقىقەتنى ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن سۆيىدىغانلار ئىنتايىن ئاز.

مەلۇمكى، ھەقىقەتنى ئىغىزدا سۆيگەنلىك ھېچ نەرسىگە يارىمايدۇ. ھەقىقەتنى كۆڭۈلدە سۆيگەنلىكمۇ ئىشقا يارىمايدۇ. بەلكى ھەقىقەتنى ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن چىن قەلبىدىن سۆيۈش تەلەپ قىلىنىدۇ. بىز مۇسۇلمانلار ھەقىقەتنى ئىغىزىمىزدا سۆيگىنىمىزدەك، ئەمەلىيىتىمىزدىمۇ سۆيەلىگەن بولساق ھالىمىز باشقىچە بولغان بولار ئىدى، ئەلۋەتتە.

781. سوئال: ھەقىقەتنى سۆيۈش گۈزەل ئەخلاق سانىلامدۇ؟

جاۋاب: شەكسىزكى، «ھەقىقەتنى سۆيۈش»تىن ئىبارەت بۇ گۈزەل ئەخلاق بارچە گۈزەل ئەخلاقلارنىڭ باش تاجىسى ۋە جەۋھىرىدۇر. چۈنكى، ھەقىقەتنى سۆيۈش ۋە ھەقىقەت ئۈچۈن ئۆز مەنپەئەتلىرىدىن ۋازكېچىش ئىنساندىكى ئەڭ ئېسىل خۇلق بولۇپ، ئۇنىڭدىن نۇرغۇنلىغان ئۇلۇغۋار پەزىلەتلەر ۋە گۈزەل ئەخلاقلار مەيدانغا كەلگەندەك، باتىلنى سۆيۈش ۋە باتىلنى مۇداپىئە قىلىش ئىنساندىكى ئەڭ رەزىل خۇلق بولۇپ، ئۇنىڭدىن نۇرغۇنلىغان رەزىللىكلەر ۋە يامان قىلىقلار كېلىپ چىقىدۇ. دېمەك، «ھەقىقەتنى سۆيۈش» ئومۇمىي گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئاساسلىرىدىن بىر ئاساستۇر. ئۇنىڭدىن بارچە گۈزەللىكلەر ۋە ياخشىلىقلار تۆرىلىنىپ چىقىدۇ.

782. سوئال: «ھەقىقەتنى سۆيۈش» دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: «ھەقىقەتنى سۆيۈش»- ھەقىقەتنى ئۆز مەنپەئەتىدىن ئۈستۈن بىلىش، ۋە ئۇنى ئىجرا قىلىش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش، قوغداش يولىدا جان پىدا قىلىش دېگەنلىكتۇر.

«ھەقىقەتنى سۆيۈش»تىن ئىبارەت بۇ گۈزەل ئەخلاقتىن ھەقىقەت ئۈچۈن ئۆز مەنپەئەتىنى قۇربان قىلىش، راستچىللىق، ئادالەت، ۋاپادارلىق، ئىشەنچلىك بولۇش، سەمىمىيلىك، ۋەدىسىدە تۇرۇش، ۋاپادارلىق قاتارلىق كۆپلىگەن گۈزەل ئەخلاقلار تۆرىلىنىپ چىقىدۇ. ھەقىقەت يولىدا ئۆز مەنپەئەتىنى قۇربان قىلىش ھەقىقەتنى سۆيگەنلىكنىڭ ئەڭ راستچىل ۋە ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئىپادىسىدۇر.

783. سوئال: «ھەقىقەتنى سۆيۈش»تىن چەتنەپ قېلىشنىڭ زىيىنى نېمە؟

جاۋاب: «ھەقىقەتنى سۆيۈش»تىن ئىبارەت بۇ گۈزەل ئەخلاقتىن چەتنەپ كېتىشتىن يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، ھەقسىزلىق، خىيانەت، ۋاپاسىزلىق، سۆزىدە تۇرماسلىق، ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتىش قاتارلىق نۇرغۇنلىغان رەزىل قىلىقلار تۇغۇلىدۇ.

784. سوئال: «ھەقىقەتنى سۆيۈش»تىن چەتنەپ كېتىشنىڭ سەۋەبلىرى نېمە؟

جاۋاب: «ھەقىقەتنى سۆيۈش»تىن ئىبارەت بۇ گۈزەل ئەخلاقتىن چەتنەپ

كىتىشنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ بولۇپ، ئاساسلىقى ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچىلىك، نەپسىنىڭ ھەر قانداق ھەۋەسلىرىگە بويسۇنۇش بولسا، بەزىسى كۆڭۈلنىڭ پەسلىكى، باشقىلارنى يامان كۆرۈش خاھىشى ۋە شەيتانغا ئەگىشىشتىن ئىبارەتتۇر.

785. سوئال: «ھەقىقەتنى سۆيۈش»كە چاقىرىدىغان ئايەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمدە كىشىلەرنى «ھەقىقەتنى سۆيۈش»كە چاقىرىدىغان ئايەتلەر ئىنتايىن كۆپ. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئەڭ چوڭ ھەقىقەت بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەن ھەقىقەت ۋە ھەقىقەتنى سۆيۈش ئۇنىڭ پۈتۈن بايانلىرىغا ئىچۈرۈلگەن. تۆۋەندىكى ئايەت بۇنىڭ مىسالى:

﴿بىلىڭلاركى، ئىچىڭلاردا رەسۇلۇللاھ بار، ئەگەر ئۇ نۇرغۇن ئىشلاردا سىلەرگە ئىتائەت قىلىدىغان بولسا، چوقۇم قىيىن ئەھۋالدا قالاتتىڭلار، لېكىن ئاللاھ سىلەرگە ئىماننى قىزغىن سۆيگۈزدى ۋە ئۇنى دىلىڭلاردا كۆركەم قىلدى، سىلەرگە پىسقىنى، كۇپرىنى ۋە گۇناھنى يامان كۆرسەتتى، ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە نېمىتى بىلەن توغرا يولدا بولغۇچىلاردۇر. ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾(1).

بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ مۆمىنلەرنىڭ قەلبىگە ئىماننى قىزغىن سۆيگۈزۈپ، كۇپرى بىلەن گۇناھ-مەسىيەتنى يامان كۆرسەتكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. مەلۇمكى، ئىمان-ئەڭ چوڭ ھەقىقەت بولغان ئاللاھ تائالانى ئېتىراپ قىلىش دېگەنلىكتۇر. ئىماننى سۆيۈش ھەقىقەتنى سۆيگەنلىكنىڭ ۋە ھەقىقەتنى باتىلغا ئۈستۈن قىلغانلىقنىڭ ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئىپادىسىدۇر. چۈنكى ئىسلام دىنىدا ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇلغانلارنىڭ ھەممىسى ھەقتىن كەلگەن ھەقىقەتلەردۇر. ھەقىقەتنى سۆيۈش باتىلنى يامان كۆرۈشنى تەقەززا قىلىدۇ. كۇپرى بىلەن گۇناھ-مەسىيەت باتىل بولغانلىقتىن، ھەقىقەتنى سۆيگەن مۆمىنلەرنىڭ ئۇلارنى يامان كۆرۈشى تەبىئىي ئەھۋال. چۈنكى بىر قەلبتە ئىككى زىت نەرسە بىرلەشمەيدۇ.

ھەقىقەتنى سۆيۈپ، ئۇنى ئۆز نەپسىنىڭ ھەۋەسلىرىدىن، شەھۋەتلىرىدىن ۋە بارچە ئىستەكلىرىدىن ئارتۇق كۆرگەنلەر ھەقىقەتكە باش ئېگىپ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىپ، توغرا يولغا ھىدايەت تاپقان.

ئەمما ئۆزلىرىنىڭ نەپسىي ھەۋەسلىرىگە، شەھۋەتلىرىگە، شەخسىي غەرەزلىرىگە ماسلاشمىغان ھەقىقەتنى يامان كۆرگەنلىكتىن، ئۇنىڭغا ئىنكار قىلغان ۋە ئۆزلىرىنىڭ ھاۋايى- ھەۋەسلىرىنى ئىلاھ قىلىۋالغانلار كاپىرلار قاتارىدىن بولغان. ھەقىقەتنى يامان كۆرگەنلەرنىڭ ھەقىقەتكە چاقىرغۇچىلار بىلەن ئۇلارغا نەسىھەت قىلغۇچىلارنىمۇ يامان كۆرىدىغانلىقى، ئۆزلىرىنىڭ نەپسانىيىتىگە مۇۋاپىق كەلگەن باتىلنى سۆيىدىغانلىقى ۋە ھىدايەتكە ئەگىشىشتىن مەنتىۋى كورلۇقنى ئۈستۈن كۆرىدىغانلىقى تەبىئىي ئەھۋال. شۇڭا ئاللاھ تائالا سەمۇد قەۋمى ھەققىدە مۇنداق

---

(1) ھۇجۇرات سۈرىسى7-8- ئايەتلەر.

دېگەن: ﴿سەمۇدقا بولسا توغرا يولنى كۆرسەتتۇق، ئۇلار ھىدايەتتىن كورلۇق (يەنى ئازغۇنلۇق) نى ئارتۇق بىلدى. قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن، ئۇلارنى خار قىلغۇچى چاقماق ئازابى ھالاك قىلدى. ئىمان ئېيتقانلارنى ۋە تەقۋادارلارنى قۇتقۇزدۇق﴾(1).

ئايەتتىن مەلۇمكى، سەمۇد قەۋمى مەنىۋى كورلۇقتىن ئىبارەت كۆپرىنى ھىدايەتتىن ئىبارەت ئىماندىن ئارتۇق كۆرگەن. چۈنكى كۆپرىلىق باتىلنى سۆيگەنلىك، ھىدايەت ھەقىقەتكە ئېسىلغانلىقتۇر.

786. سوئال: بەزى مۆمىنلەرمۇ بەزى ھەقىقەتلەرنى يامان كۆرەمدۇ؟

جاۋاب: ئىماننى سۆيۈپ، كۆپرىنى يامان كۆرىدىغان مۆمىنلەردىن بەزى كىشىلەرمۇ گاھىدا ئۆزلىرىنىڭ نەپسىي خاھىشلىرىغا ئۇيغۇن كەلمىگەن ھەقىقەتلەرنى يامان كۆرىدۇ ۋە نەپسىي ئاۋارىگەرچىلىكى سەۋەبلىك كۆپرىدىن تۇۋەن بەزى باتىللارنىمۇ سۆيىدۇ. بۇ ھازىرقى زاماندىكى كۆپ سانلىق مۇسۇلمانلار ئەھۋالى.

787. سوئال: مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەردىنمۇ ھەقىقەتنى سۆيىدىغانلار بارمۇ؟

جاۋاب: كۆپرىنى سۆيۈپ، ئىماننى يامان كۆرىدىغان مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەردىن بەزى كىشىلەرمۇ ئۇلاردىكى ئىنسانىي خىسلەت ۋە قىسمەن ساغلام تەبىئەتنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئىماندىن باشقا بەزى ھەقىقەتلەرنى سۆيىدۇ. چۈنكى مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەر ئىچىدىن بەزىبىر كىشىلەر باركى، ئىنساپ، ئادالەت، راستچىللىق، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، ئىنتىزامچانلىق جەھەتلەردە، زامانىمىزدا مۇسۇلمان ئاتىلىپ قالغان كۆپ ساندىكى ئىنسانلاردىن ئەلۋەتتە ياخشىدۇر. بىز كۆرىۋاتقان رېئاللىقمۇ بۇنى ئىسپاتلايدۇ.

يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسىنى نىسبىي ئەھۋال دېيىشكە بولىدۇ. بەزى مۆمىنلەرنىڭ ئەخلاقىدىكى ناچارلىقلارنى ئۇلاردىكى نەپسىي خاھىشنىڭ تۈرتكىسى بىلەن مەيدانغا كەلگەن باتىلغا بولغان نىسبىي مايىللىقنىڭ نەتىجىسى دېيىشكە بولغاندەك، مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەردىن بەزىسىنىڭ ئەخلاقىدىكى گۈزەللىكلەرنى ئۇلاردىكى ئىنسانىي ھېس ۋە قىسمەن ساغلام تەبىئەتنىڭ تەسىرى بىلەن ھەقىقەتكە بولغان نىسبىي مايىللىقنىڭ نەتىجىسى دېيىشكە بولىدۇ.

788. سوئال: «ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىش پەزىلەت» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ھەقىقەت گەرچە ئۆزىنىڭ زىيىنىغا بولغان تەقدىردىمۇ، نەپسىي خاھىشىنى يېڭىپ، ئۇنى ئېتىراپ قىلىش راستىنلا ئالىي پەزىلەتنىڭ نەتىجىسىدۇر.چۈنكى ئەخلاقنىڭ ئاساسلىق جەۋھىرىدىن، ياخشىلىقنىڭ چاقىرىقلىرىغا قۇلاق بېرىش خىسلىتىدىن مەھرۇم قالغان ئادەم ھەقىقەت ئۆزىگە ئېنىق ئايان بولغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭغا باش ئەگمەيدۇ. چۈنكى مۇنداق ئادەم پەزىلەتتىن مەھرۇم.

789 . سوئال: ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىشنىڭ دەرىجىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: دۇنيادا ئەڭ كەچۈرۈلمەس تۆزكورلۇق ۋە ئەڭ رەزىل ئەخلاق

---

(1) فۇسسىلەت سۈرىسى17-18- ئايەتلەر.

بىراۋنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئىنكار قىلىشى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلماسلىقىدۇر. ئۇنىڭدىنمۇ چوڭ خەسىسلىك ۋە ئەڭ ئەخلاقسىزلىق پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ئىنكار قىلىشتۇر. چۈنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئالەملەر ئۈچۈن رەھمەت بولۇپ ئەۋەتىلگەن يېگانە پەيغەمبەر. ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئېتىراپ قىلىش ئۇ ئېلىپ كەلگەن رەھمەتكە مىننەتدارلىق بىلدۈرگەنلىكتۇر.

بۇنىڭدىنمۇ بەك خەسىسلىك ۋە ئەڭ قەبىھ ئەدەپسىزلىك ئۆزىنى يوقتىن ياراتقان رەببىنى ئىنكار قىلىش، ئۇنىڭ ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى، ھايات بەرگۈچى، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى، يامانلىقنىڭ جازاسىنى بەرگۈچى يېگانە ئىلاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمىغانلىقتۇر. دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ يامان تۇزكورلۇق بارمۇ؟!

ئاللاھ تائالاغا ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرىگە ئىنكار قىلغان ئادەم ئەڭ چوڭ، تەڭداشسىز بىر ھەقىقەتنى رەت قىلغان بولىدۇ. مۇنداقلاردىن ئىنسانىي خىسلەت ياكى ئەخلاقنىڭ ئەسىرىنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ. چۈنكى مۇنداقلا رەزىللىك پاتقاقلىقىغا بېشىغىچە پاتقانلاردۇر.

ئەقىل –ھوشى جايىدا، گەپ-سۆزلىرى ۋە يۈرۈش-تۇرۇشلىرى نورمال بىر ئادەمنى «ساراڭ» دەپ سۈپەتلىگەن بىرىنى ئوپئوچۇق يالغان سۆزلىدى، دەيمىز. چۈنكى ئۇ ئوپئوچۇق بىر ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغان بولدى. ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقى ۋە ئۇنىڭ ھەممىگە رىزىق بەرگۈچى ئىكەنلىكى خۇددى نۇرلۇق قۇياشتەك ھەممىگە روشەن، ئېنىق تۇرسىمۇ، ئۇنىڭغا ئىنكار قىلىش ھەقىقەتەن چوڭ ھەقسىزلىك ۋە ھەقىقەتكە قارشى ئىشلەنگەن كەچۈرۈلمەس جىنايەتتۇر.

شۇڭا ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىنكار قىلىش ئەڭ قەبىھ ئەخلاقسىزلىقتۇر. شۇنىڭدەك، پەزىلەت ئىگىسىنىڭ پەزىلىتىنى، ئىلىم ئەھلىنىڭ بىلمىنى بىلىپ تۇرۇپ ئىنكار قىلىش گۈزەل ئەخلاقتىن مەھرۇم قالغان بەختسىزلەرنىڭ ئىشىدۇر.

ئادالەت

790. سوئال: ئادالەتنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ئادالەت- ھەر بىر ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى كەم-زىيادە قىلماستىن بېرىشتۇر. ئادالەتنى بەرپا قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن دىنىي، ئەخلاقىي مەجبۇرىيەتتۇر.

ئادالەتنى بەرپا قىلىش ھەقىقەتنى سۆيگەنلىكنىڭ ئىپادىلىرىدىن بىرىدۇر. چۈنكى ئادالەتنىڭ پرىنسىپلىرى ۋە ئۇنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئەينى ۋاقىتتا ھەقىقەت تەقەززا قىلىغان نەرسىنى يۈرگۈزۈشتۇر. دېمەك، ئادالەت بىلەت ھەقىقەتنىڭ ئۆزئارا باغلىنىشى ئىنتايىن زىچ باغلىنىشتۇر. شۇڭا قۇرئان كەرىمدە ئادالەت بىلەن ھەقىقەتنىڭ ھەمىشە بىرگە باغلىنىپ كەلگەنلىكىنى كۆرىمىز.

﴿ئاللاھ قۇرئاننى ھەق بىلەن چۈشۈردى ۋە ئادالەتنى چۈشۈردى. سەن نېمە بىلىسەن؟ قىيامەت يېقىن بولۇشى مۇمكىن﴾[1].

﴿بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلىرىمىزنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتۇق ۋە ئۇلار بىلەن بىللە، ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ، كىتابنى، قانۇننى چۈشۈردۇق...﴾[2].

791. سوئال: ھەقىقەتنى سۆيۈش بىلەن ئادالەتنى سۆيۈشنىڭ مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: ھەقىقەتنى سۆيىدىغان ۋە ئۇنى ئېتىراپ قىلىدىغان ئادەم چوقۇم ئادالەتلىك بولىدۇ. چۈنكى ئادالەت ئۆزى ئېتىراپ قىلغان شۇ ھەقىقەتنى رويابقا چىقىرىدىغان نەرسە. ئادالەتنى سۆيمىگەن ئادەمنىڭ ھەقىقەتنى سۆيگەنلىكىدە شەك بار.

792. سوئال: ئادالەت تەلەپ قىلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئادالەت تەلەپ قىلىنىدىغان ئىشلار ئىنتايىن كۆپتۇر. ئۇلاردىن مۇھىملىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئادەم باشقۇرۇشتا ئادالەتلىك بولۇش

مەسئۇللۇق مەيلى خاس بولسۇن، مەيلى ئومۇمغا مۇناسىۋەتلىك بولسۇن، ھەر بىرىدە ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن ئادالەت پرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئومۇمغا مۇناسىۋەتلىك مەسئۇلىيەتتە ھەق ئىگىلىرىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ھەقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش، ھەقلىق بولمىغانلارنىڭ سۇيىئىستېمال قىلىشىغا يول قويماسلىق ۋە ئاممىغا ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئىقتىدارىغا قاراپ يۈكسىلىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىش، ئىش تەقسىماتىدا ئادالەت بىلەن ئىش كۆرۈش قاتارلىقلاردۇر.

(2) دەۋا ئىشلىرىدا ئادالەتلىك بولۇش

---

(1) شۇرا سۈرىسى17- ئايەت.

(2) ھەدىد سۈرىسى25- ئايەت.

دەۋا ئىشلىرىدا ئادالەتلىك بولۇش دېگەنلىك دەۋاگەرلەر ئوتتۇرىسىدا ھۆكۈم قىلغۇچىنىڭ ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن ئادالەت پرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈشى، قايسىبىر تەرەپكە يان باسماسلىقى، پاكى ھەقسىزلىق قىلىپ زىيانغا ئۇچراتماسلىقى، ئادالەتپەرۋەرلىككە نۇقسان يەتكۈزىدىغان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇشى قاتارلىقلاردۇر.

ئىككى دەۋاگەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھۆكۈم قىلىش ئۇلاردىن ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى قارشى تەرەپتىن ئېلىپ بېرىش بىلەن بولىدۇ. ئارىسى بۇزۇلغانلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھۆكۈم قىلىش ئۇلارنى چىرايلىقچە ياراشتۇرۇپ قويۇش بىلەن بولىدۇ. گۇناھكار ئۈستىدە ھۆكۈم قىلىش ئۇنىڭغا يېتەرلىك جازاسىنى بېرىش بىلەن بولىدۇ.

(3) گۇۋاھلىق بېرىشتە ئادالەتلىك بولۇش

گۇۋاھلىق بېرىشتە ئادالەتلىك بولۇش دېگەن گۇۋاھچىنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن ئېنىق كۆرگەن ياكى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئېنىق ئاڭلىغان ئىشلارغا راستچىللىق بىلەن ئېنىق گۇۋاھلىق بېرىشى دېگەنلىكتۇر. گۇۋاھلىقنى توغرا ئادا قىلىش گۈزەل ئەخلاقتىن بولسا، گۇۋاھلىقنى يوشۇرۇش ياكى يالغاندىن گۇۋاھلىق بېرىش ئەڭ يامان رەزىللىكتۇر. شۇنىڭدەك گۇۋاھلىقنى يوشۇرۇشمۇ چوڭ گۇناھتۇر. چۈنكى گۇۋاھلىقنى يوشۇرۇش كىشىلەرنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىنى قولغا كەلتۈرۈشىنى توسىۋالغانلىق بولۇپ، چوڭ ھەقسىزلىكنى سادىر قىلغانلىقتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿گۇۋاھلىقنى يوشۇرماڭلار، كىمكى ئۇنى يوشۇرىدىكەن، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ دىلى گۇناھكار بولىدۇ. الله قىلمىشىڭلارنى تامامەن بىلگۈچىدۇر﴾[1].

ئەمما يالغاندىن گۇۋاھلىق بېرىپ بىراۋنى ئاساسسىز قارىلاش ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ئەڭ ئېغىر، كەچۈرۈلمەس گۇناھ سانالغان «بۇھتانۇل ئەزىم» (ئەڭ چوڭ بۆھتان)دۇر.

(4) خاتىرىلەپ يازغاندا ئادالەتلىك بولۇش

ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى ماددىي ۋە مەنىۋى ھەق-ھوقۇقلارنى يازغان كاتىپ ئۇنىڭغا ئېيتىلغانلارنىڭ ھەممىسىنى راستچىللىق ۋە ھوشيارلىق بىلەن توغرا يېزىشقا بۇيرۇلغان بولۇپ، ئەكسىچە ئىش كۆرۈش ئەخلاقىي رەزىللىك ۋە ھەق-ھوقۇقلارنى زايە قىلىۋەتكەنلىكتۇر.

(5) ئەر-ئاياللارنىڭ بىر-بىرىگە ئادالەتلىك مۇئامىلە قىلىشى

ئەر-ئاياللارنىڭ بىر-بىرىگە ئادالەتلىك مۇئامىلە قىلىشى دېگەنلىك ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ قارشى تەرەپكە ئۆتەشكە تېگىشلىك ھەقلىرىنى، مەجبۇرىيەتلىرىنى ۋە مەسئۇلىيەتلىرىنى ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن بويىچە تولۇق ۋە ئادالەتلىك ھالدا ئادا قىلىشىنى كۆرسىتىدۇ.

(6) بالىلارغا ئادالەتلىك بولۇش

---

(1) بەقەرە سۈرىسى283- ئايەت.

باللارغا ئادالەتلىك بولۇش دېگەنلىك باللار ئوتتۇرىسىدا مېھرى-مۇھەببەتتە، مۇئامىلىدە، تەربىيىدە، ئوقۇتۇشتا، ئىشقا بۇيرۇشتا، بىر نەرسە بېرىشتە ۋە ئاتا-ئانىنىڭ قولىدىن كېلىدىغان پۈتۈن ئىشلاردا ئادالەت بىلەن ئىش كۆرۈشى دېگەنلىكتۇر.

(7) تارازىدا ئادالەتلىك بولۇش

تارازىدا ئادالەتلىك بولۇش دېگەنلىك تارازىدا تارتقاندا ياكى قانداقلا بىر ئۆلچەك بىلەن ئۆلچىگەندە ئالدامچىلىقتىن تامامەن خالىي بولغان ھالدا، راستچىللىق بىلەن ئىش كۆرۈش دېگەنلىكتۇر. ئالللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئالغاندا تولۇق تارتىپ ئېلىپ، ساتقاندا كەم تارتىپ بەرگۈچىلەرنى قىيامەت كۈنىگە ئىشەنمىگۈچىلەر دەپ سۈپەتلەش ئارقىلىق ئۇلارغا قاتتىق ئازابنى ۋەدە قىلىش بىلەن تەھدىت ياغدۇرغان. ﴿(ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا) كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي!. ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا، تولۇق ئالىدۇ. كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا، كەم بېرىدۇ . ئۇلار بۈيۈك بىر كۈندە تىرىلدۈرۈلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ. ئۇ كۈندە ئىنسانلار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ ھۇزۇرىدا تىك تۇرىدۇ﴾[1].

(8) نەسەبتە ئادالەتلىك بولۇش

نەسەبتىكى ئادالەتتىن مەقسەت باللارنىڭ ئۆز ئاتىسىنىڭ نەسەبىگە مەنسۇپ بولۇشى دېگەنلىكتۇر. ئەكسىچە، باللارنىڭ ئۆز ئاتىسىدىن تېنىپ، ئۆزىنى بېقىۋالغان ئۆگەي دادىسىنىڭ نەسەبىگە مەنسۇپ قىلىشى ئادالەتسىزلىكتۇر. مۇنداق قىلىش ئادالەتسىزلىك بولغانىنىڭ ئۈستىگە چوڭ ھەقسىزلىكتۇر. شۇڭا ئالللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ھەر كىمنى ئۆز ئاتىسىغا مەنسۇپ بولۇشنى بۇيرىغان.

﴿سىلەر باللا قىلىۋالغانلارنىمۇ ئالللاھ (ئۆز) باللىرىڭلارنىڭ ھۆكۈمىدە قىلمىدى، بۇ(يەنى بۇنىڭ ئەكسىنى دەۋا قىلىش) پەقەت ئاغزىڭلاردا ئېيتىلغان سۆزدۇر، ئالللاھ ھەق (سۆز) نى ئېيتىدۇ، توغرا يولغا باشلايدۇ. ئۇلارنى ئاتىلىرىنىڭ ئىسمىلىرى بىلەن چاقىرىڭلار، بۇ ئالللاھنىڭ دەرگاھىدا توغرىدۇر﴾[2].

(9) كىشىلەرنى ياراشتۇرۇشتا ئادالەتلىك بولۇش

بىر-بىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغان ئىككى پىرقە مۇسۇلمانلارنى، بىر-بىرى بىلەن خۇسۇمەتلىشىپ قالغان كىشىلەرنى، ئارىسى بۇزۇلغان دوستلارنى، ئائىلىسىنى بۇزۇش ئالدىدا تۇرغان ئەر-خوتۇننى ئالللاھ تائالا بۇيرىغان ئادالەت پىرىنسىپلىرى بويىچە ياراشتۇرۇپ قويۇش دېگەنلىكتۇر.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا ئادالەت تەلەپ قىلىدىغان پۈتۈن ئىشلاردا، ھەق-ھوقۇق مەسىلىلىرىدە ئادالەت پىرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ.

قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە كىشىلەرنى ئادالەتنى بەرپا قىلىشقا چاقىرغان

---

(1) مۇتەففىفىين سۈرىسى1-6- ئايەتلەر.

(2) ئەھزاب سۈرىسى4-5- ئايەتلەر.

ئەمرلەر ئىنتايىن كۆپتۇر.

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ ئېيتقىن: «ئاللاھ چۈشۈرگەن (بارلىق) كىتابلارغا ئىمان ئېيتتىم، ئاراڭلاردا ئادالەتلىك بولۇشقا بۇيرۇلدۇم﴾[1].

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى ئادالەتلىك بولۇشقا چاقىرىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنىڭ (ھەقلىرىنى) ئادا قىلىشقا تىرىشىڭلار، ئادىللىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭلار، بىرەر قەۋمگە بولغان ئۆچمەنلىكىڭلار (ئۇلارغا) ئادىل بولماسلىقىڭلارغا سەۋەب بولمىسۇن، (دۈشمىنىڭلارغا) ئادىل بولۇڭلار، بۇ تەقۋادارلىققا ئەڭ يېقىندۇر، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلمىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر﴾[2].

---

(1) شۇرا سۈرىسى 15- ئايەت.

(2) مائىدە سۈرىسى8- ئايەت.

ئىھسان ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى

ئىھساننىڭ مەنىسى

793. سوئال: ئىھسان دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىھسان ـ دىننىڭ ئىمان ۋە ئىسلامدىن كېيىنكى مەرتىبىسى بولۇپ، ھەر ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿**الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ**﴾ يەنى «ئاللاھ ھەر نەرسىنى مۇكەممەل ياراتتى»(1) دېگەن ئايەت بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى ئەرەب تىلىدىكى «ئىھسان» سۆزىنىڭ ئەسلى مەنىسى «ئىتقان» يەنى قېتىرقىنىش، مۇكەممەل قىلىش دېگەنلىكتۇر.

ئىھسان سۆزىنىڭ سۆز يىلتىزى بولغان«ھەسەن»سۆزى پۈتۈن شەكىللىرى بىلەن قۇرئان كەرىمدە 195 قېتىم، «ئىھسان» سۆزى12 قېتىم تىلغا ئېلىنغان. بۇ ئىھساننىڭ نەقەدەر يۇقىرى مەرتىبىلىك ئىبادەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە:(ئاللاھ سىلەرنى ئادالەتكە ۋە ئىھسانغا بۇيرۇيدۇ) (2)دېگەن.

ئىھسان ئىبادەتتە، ئىبادەتنىڭ شەرتلىرىنى، پەرز، ۋاجىب ۋە سۈننەتلىرىنى، شۇنداقلا ئەدەب-قائىدىلىرىنى تولۇقلاپ، چىن دىلى بىلەن ئاللاھ تائالاغا باغلىنىپ، گۇيا ئۇنى كۆرۈپ تۇرىۋاتقاندەك ھېس-تۇيغۇ ئىچىدە ئۇنىڭغا بەندىچىلىك ئادا قىلىش بىلەن بولىدۇ.

ئىھسان مۇئامىلىدە، ئاتا-ئانىغا قېتىرقىنىپ خىزمەت قىلىش، ئۇرۇق-تۇغقانلارغا سىلە-رەھىم قىلىش، قوشنىلارغا ياخشىلىق قىلىش، ئىش-ھەرىكەتلەردە، گەپ-سۆزدە، ئېلىم-سېتىم ئىشلىرىدا ھەققانىي ۋە توغرا بولۇش، كىشىلەرگە زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈشتىن يىراق تۇرۇش بىلەن بولىدۇ.

ئىھسان كىشىلەرنىڭ شارائىتىغا قاراپ ھەر خىل شەكىلدە ئەمەلگە ئاشىدۇ. مەسىلەن: يېتىملەرگە قارىتىلغان ئىھسان ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاش، ياخشى تەربىيلەش ۋە ئۇلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىنى قوغداش بىلەن ئادا تاپىدۇ.

يوقسۇللارغا قارىتىلغان ئىھسان ئۇلارنىڭ ھاجەتلىرىنى راۋا قىلىش، دەرتلىرىگە دەرمان بولۇش بىلەن بولىدۇ.

---

(1) سەجدە سۈرىسى7- ئايەت.

(2) نەھل سۈرىسى90-ئايەت

ئومۇمىي ئىنسانلارغا ئېھسان قىلىش سۆزدە ۋە مۇئامىلىدە ئۇلارغا يۇمشاق سىلىق ۋە توغرا بولۇش، ئۇلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىنى قوغداش، ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش ۋە ياخشىلىق تىلەش بىلەن ئادا تاپىدۇ.

ھايۋانلارغا ئېھسان قىلىش ھايۋانلاردىن يوللۇق پايدىلىنىپ، ئۇلارنى قىينىماسلىق، كېسەل بولسا داۋالىتىش، ئاچ قويماسلىق، كۆتىرەلمەيدىغان يۈكنى ئارتماسلىق ۋە مېھرى-شەپقەت بىلەن مۇئامىلە قىلىش بىلەن بولىدۇ.

ئەمەلدە ۋە ئىشتا ئېھسان قىلىش ھەر ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلىش، ساختىلىقتىن، ئالدامچىلىقتىن يىراق بولۇپ ھەر ئىشنى ئىخلاس بىلەن قىلىش بىلەن ئادا تاپىدۇ.

ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلىش دېگەنمۇ ئەخلاقتىن سانىلامدۇ؟ دەپ ھەيران قېلىشىڭىز مۇمكىن. شۇنداق، ئېھسان گۈزەل ئەخلاقلار ئىچىدە ئەڭ ئەھمىيەتلىكى سانىلىدۇ.

چۈنكى ئىسلام دىنىنىڭ چاقىرىقى ھەر ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلىش ــ ئىبادەت، مۇئامىلە، گەپ- سۆز، ئىش- ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسىنى قېتىرقىنىپ، بېرىلىپ، پۇختا ۋە ياخشى قىلىش ــ ئىسلام ئەخلاقىدىن سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مەنىنى تەكىتلەپ: «ئاللاھ تائالا سىلەردىن ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلغۇچىلارنى ياقتۇرىدۇ»(1) دېگەن.

794. سوئال: ئېھساننىڭ قانداق ئەھمىيتى بار؟

جاۋاب: ئېھسان ئومۇمىي مۇسۇلمانلار ئارىسىدىن يوقاپ كېتىشكە باشلىغان، ئىسلام دۇنياسىدا تېپىلىشى ئىنتايىن ئاز بولغان بىر مۇھىم ئەخلاقتۇر. بۇ شۇنچە ئەھمىيەتلىك بىر ئەخلاق بولۇپ تۇرۇپ، ئۇنى كۆپ ساندىكى مۇسۇلمانلاردىن، ھەتتا دىيانەتلىك سانالغان كىشىلەردىنمۇ تاپقىلى بولمايدىغان ھالەتكە كېلىپ قالغان. ئەپسۇسلىنارلىقكى، ئېھساندىن ئىبارەت بۇ گۈزەل ئەخلاقتىن ئومۇمىي مۇسۇلمانلار پايدىلىنالمىغان بىلەن غەرب دۇنياسى بۇنىڭدىن پايدىلىنىشتا غەلىبە قىلغان.

ئىمام بۇخارى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەرىشتە جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ئىنسان سۈرىتىدە كېلىپ، ئۇنىڭدىن ئىسلام بىلەن ئىمان ھەققىدە سورىغاندىن كېيىنلا ئېھسان ھەققىدە سورىغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ ئېھساننى ھەر نەرسىگە پۈتتۈەتكەن»(2). دېمەك، بىز چوڭ-كىچىك، ئاددى-مۇرەككەپ ھەرقانداق ئىشتا ئېھسان بىلەن ئىش قىلىشقا بۇيرۇلغانمىز. چۈنكى، ئېھسان ئىماننىڭ تەقەززاسى ۋە گۈزەل ئەخلاقنىڭ تاجىسىدۇر.

بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىنى تەرك ئېتىپ، ئۇنىڭ ھەققىنى تولۇق

---

(1) تەبەرانىي رىۋايىتى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئادا قىلماستىن، ئىھسانىنى شەكلىي ئىبادەتلىرىمىزگىلا قىسقارتىپ قويۇپ، ئىبادەتنىڭ ئومۇمىي ۋە چوڭقۇر مەنىسىدىن غەپلەتتە قېلىپ، دىنىمىزنىڭ روھىدىن، ئاللاھ تائالانىڭ بىزدىن ئىستىگەنلىرىدىن يىراقلىشىپ قالغانلىقىمىز ئۈچۈن بۈگۈنكى ھالغا چۈشۈپ قالغانمىز.

ھىدايەت، ئىمان، ھىدايەت بىز مۇسۇلمانلاردا بار، رەھىم-شەپقەت بىز مۇسۇلمانلاردا بار، دۇنيانىڭ تەبىئىي بايلىقلىرى يەنىلا بىز مۇسۇلمانلارنىڭ زېمىنلىرىدىن چىقىدۇ، پەن-تېخنىكىدا ئىلگىرىلەش ۋە باشقىلارغا بېقىنماستىن ھۆر، قۇدرەتلىك، باياشات ھايات كەچۈرۈشنىڭ پۈتۈن ئامىللىرى بىز مۇسۇلمانلاردا بار. پەقەت بىزدە كەم بولغىنى ھەر ئىشنى قېتىرقىنىپ ئىشلەش، راستچىللىق، سەمىمىيلىك، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، ئىنتىزامچانلىق، ئىناقلىق، ئۆزئارا سۆيگۈ-مۇھەببەت، ئىنساپ-ئادالەت، تىرىشچانلىق، ئۆزگە ئىشىنىش، ئەدەبىي جاسارەت قاتارلىق مۇھىم ئەخلاقلاردۇر!

غەرب دۇنياسى پەن-تېخنىكا ياكى ئىلىم-مەرىپەت دېگەنلەرنى بىلمىگەن چاغلاردا بىز مۇسۇلمانلار دۇنيا خەلقىنىڭ ئالدىدا ئىدۇق، ھازىرقى ئىلىم-پەنلەرنىڭ نەزىرىيىۋى ئاساسلىرىنى سالغۇچىلار ئىبنى سىنا، فارابىي، ئىبنى ھەيسەم، ئىبنى رۇشدى، خارەزمى قاتارلىق مۇسۇلمان ئالىملىرى ئىدى.

ئەمما بىز ئەخلاق دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىپ، شەخسىيەتچىلىك بىلەن ئىناقسىزلىق ئىللەتلىرى بىزدە باش كۆتۈرگەندىن كېيىن، ئارقىغا چېكىندۇق، ئىلىم-پەن، تەرەققىيات ۋە كەشپىيات نۆۋىتىنى باشقىلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزىمىز مەنىۋى قاششاقلىق بىلەن ھەر تەرەپتىن نامراتلىققا مۇپتىلا بولدۇق.

ھازىرقى كۈندە ئەڭ تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەر دەپ سانالغان ياۋروپا دۆلەتلىرىدە، ھەر ئىشنى قېتىرقىنىپ ئىشلەش، راست سۆزلەش، سەمىمىيلىك قاتارلىق ئىنسانىي ئەخلاقلار بار. دېمەك، ئۇلاردا بىزدىكى ياسالما ئەخلاقلار يوق، ئەمما بىر قىسىم ئىنسانىي ئەخلاقلار بار.

خەلقىمىزدىمۇ «قېتىرقىنىپ ئىشلىگەن ئادەم راۋاج تاپىدۇ» دېگەن مەنىدىكى ھېكمەتلىك سۆزلەر بار. بىز قايسىبىر ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلىۋاتىمىز؟ شەكلىي ئىبادەتلىرىمىز ۋە ياسالما ئەخلاقىمىزدىن باشقا قايسىبىر ئەھۋالىمىزنى ئىسلاھ قىلالىدۇق؟

بۇ ئورۇندا «يالغان» ناملىق مۇنۇ شېئىرىمنى كەلتۈرۈشنى خالايمەن:

گەر يانمىسا، مەسلەك ئۈچۈن يۈرىكىڭدە بىر ئاتەش
بىرەر ئۇتۇق قازىنىمەن دېگەنلىرىڭ يالغان.
دىن ۋە دۇنيا ئىشلىرىڭدا، قېتىرقىنىش يوق ئىكەن،
ئىخلاسىم بار، ئەقىدەم چىن، دېگەنلىرىڭ يالغان.

ئىخلاس، ئىھسان ھەم ئەقىدە، لاپلار بىلەن بولماس،
ئەمەل قىلماي، مۇسۇلمانتىم دېگەنلىرىڭ يالغان.
ئۆلچەم ئەمەس تەقۋالىققا شۇ زاھىرى ئىبادەت،
ناماز بىلەن ئىھسان قىلدىم دېگەنلىرىڭ يالغان.

قىياپىتىڭ تەقۋا، مۆمىن، ئەمما ئىچىڭ خارابكەن،
سەن ئۆزۈڭنى ياخشى ساناپ يۈرگەنلىرىڭ يالغان.
تۇرسا نەپسىڭ ساڭا ھاكىم، كەسپىڭ پۇرسەت پەرەسكەن،
گۈزەل ئەخلاق تونلىرىغا كىرگەنلىرىڭ يالغان.

قىلغان ئىشىڭ يېرىم-ياتا، سەن ئۇنىڭغا رازىكەن،
يېگەن لوقمام پاك-ھالال دەپ، يۈرگەنلىرىڭ يالغان.
ئادەم ئوغلى ئۆگىنىدۇ، تا قەبرىگە كىرگىچە،
مەن ھەممىدە بەركامال دەپ، يۈرگەنلىرىڭ يالغان.

بۇ زاماندا ئىسلام ئەھلى بۇ كېسەلگە مۇپتىلا،
تەقدىرىم شۇ نە قىلارمەن دېگەنلىرىڭ يالغان.
چەتكە ئالما سەن ئۆزۈڭنى ئەي بىچارە قەلەمكەش،
بۇ كېسەلدىن مۇستەسنامەن دېگەنلىرىڭ يالغان.

795. سوئال: ئىبادەتتە ئىھسان قانداق بولىشى كېرەك؟

جاۋاب: ئىبادەت بىلەن ئىھسان ئىنتايىن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئىبادەتنى قېتىرقىنىپ، ئەڭ مۇكەممەل دەرىجىدە، تولۇق ئادا قىلىش ئىھساندۇر. شۇڭا جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىھسان دېگەن نېمە؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئىھسان ــ خۇددى ئاللاھنى كۆرۈپ تۇرىۋاتقاندەك ئىبادەت قىلىشىڭدۇر، گەرچە سەن ئاللاھنى كۆرەلمىسەڭمۇ، ئاللاھ سېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ»(1) دەپ جاۋاب بەرگەن. مانا بۇ، ئىبادەتتىكى ئىھسان.

ئىنسان ناماز، زاكات ۋە روزىغا ئوخشاش ئىبادەتلەرنىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك پۈتۈن ئىشلىرىنى ئىھسان تەرىقىسىدە قېتىرقىنىپ قىلىدىغان بولسا، ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىدە نەتىجە قازىنالايدۇ ۋە ئاللاھ تائالاغا ئەڭ مۇكەممەل شەكىلدە قۇلچىلىق قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، مەيلى دۇنيالىق، مەيلى ئاخىرەتلىك ھەر قانداق بىر ئىشنى ئاللاھ مېنى كۆرۈپ تۇرىۋاتىدۇ دېگەن ئېتىقاد بىلەن ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەپ قىلغان ئادەم پۈتۈن يۈرۈش-تۇرۇشلىرىدا ئىبادەت ئىچىدە بولغان بولىدۇ.

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

796. سوئال: ئاتا-ئانىغا قانداق ئېھسان قىلىش كېرەك؟
جاۋاب: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾ يەنى «ئاللاھ ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئانىغا ئېھسان قىلىشىڭلارنى پەرز قىلدى»[1] دەيدۇ.
بۇ ئايەتتىكى: ﴿ئاتا- ئانىغا ئېھسان قىلىش﴾ تىن ئىبارەت بىر جۈملە سۆز كۆپلىگەن مەنىلەرنى ئىچىگە ئالغان. ئاللاھ تائالا بۇ بىر جۈملە سۆز ئارقىلىق بىزنى ئاتا- ئانىمىزغا ئېھسان قىلىشنىڭ چوڭقۇر مەنىلىرىگە باشلايدۇ. ئۇلارغا ئېھسان قىلىش ئۇلارغا ھەر ۋاقىت تەبەسسۇم بىلەن قاراشتىن باشلاپ، مۇلايىملىق بىلەن، سىلىق ۋە ئەدەبلىك مۇئامىلە قىلىش، پەس ئاۋازدا ئەدەبلىك سۆز قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى، دىن ۋە دۇنيالىق قانداقلا بىر خىزمىتى ئۈچۈن ھەمىشە ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھازىر بولۇشقىچە بولغان بىر يۈرۈش پەرزەنت بۇرچلىرىنى مۇكەممەل دەرىجىدە، قېتىرقىنىپ ئادا قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
ئاتا- ئانىنىڭ خىزمىتىنى يۈرەكتىن قېتىرقىنىپ قىلىش ئارقىلىق ئۇلارغا ئېھسان قىلىش ھەر قانداق پەرزەنت ئۈچۈن پەرزدۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ئىبادەتتىن كېيىنلا بۇيرىغان پەرزى ئاتا- ئانىغا ئېھسان قىلىشتۇر.
«ئېھسان» سۆزى ياخشىلىق قىلىش دېگەن مەنىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ئېتىبارى بىلەن ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياخشىلىق قىلىش، پېقىرلارغا ياخشىلىق قىلىش دېگەندەك ئىختىيارىي خەير- ئېھسان ۋە سەدىقىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمما ئاتا- ئانىغا قارىتىلغان ئېھسان سۆزى «ياخشىلىق قىلىش»دېگەن مەنىدە كەلمەيدۇ. چۈنكى ئاتا- ئانىغا قېتىرقىنىپ خىزمەت قىلىش بالىلار ئۈستىدىكى مۇقەددەس بۇرچتۇر. ئۇ ھەرگىزمۇ خالىسانە ھالدا قىلىپ قويىدىغان خىزمەت ياكى خەير -ئېھسان ئەمەس. ئاتا- ئانىسى ئالدىدىكى بۇ مۇقەددەس بۇرچىنى تەرك ئەتكەن كىشى ئاۋۋال بۇ دۇنيادا، ئاندىن ئاخىرەتتە ئۇنىڭ جازاسىنى چوقۇم تارتىدۇ.

قىزلارغا ئېھسان قىلىش

797. سوئال: قىزلارغا ئېھسان قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟
جاۋاب: قىزلارغا ئېھسان قىلىش ئۇلارغا ۋە ئۇلارنىڭ دىن ۋە دۇنيالىق پۈتۈن ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇلارغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە پايدىلىق بولغان مەنپەئەتلەرنى كەلتۈرۈشتە قېتىرقىنىپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىش، ئۇلارنى تەربىيىلەشتە، بېقىشتا، قاتارغا قوشۇشتا قېتىرقىنىپ ئىش قىلىش دېگەنلىكتۇر.
پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۇنىڭ ئىككى قىزى ياكى ئىككى ھەمشىرىسى بولۇپ، ئۇلارغا ئېھسان قىلىدىكەن، ئۇ كىشى بۇ ئىككىسىنىڭ

---

[1] ئىسرا سۈرىسى 23- ئايەت.

سەۋەبى بىلەن جەننەتكە كىرىدۇ»(1).

798. سوئال: قىزلارغا ۋە ھەمشىرىلەرگە قانداق ئېھسان قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: تەبىئىيكى، ئېھسان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆگىنىش بىلەن قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن پەرزەنتلىرىگە، خۇسۇسەن، سۆيۈملۈك قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئېھساننىڭ ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئۈلگىسىنى كۆرسەتكەن ئىدى.

قاچانلا فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كىرگىنىدە، ئۇنىڭغا ئورنىدىن تۇراتتى ۋە پېشانىسىگە سۆيۈپ يېنىدا ئولتۇرغۇزاتتى. ھازىرقى زاماندا قانچىلىك ئاتا قىزلىرىغا شۇنچىلىك مېھرىبانلىقنى ۋە ھۆرمەتنى كۆرسىتەلەيدۇ؟

مۇسۇلمانلارنىڭ يولباشچىسى، دۆلەتنىڭ رەئىسى، مەسجىدنىڭ ئىمامى، ئىسلام قوشۇنىنىڭ ئالىي قوماندىنى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ھەم خەلقىنىڭ نەزىرىدە ئەڭ چوڭ ھۆرمەت- ئېھتىرامغا سازاۋەر بولغان كاتتا بىر پەيغەمبەر شۇنچىلىك ئەھمىيەتلىك ئىشلىرىنى قايرىپ قويۇپ، ئالدىغا كىرگەن قىزىغا ئالاھىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭغا سالام بەرگەن ۋە باغرىغا باسقان يەردە، ئادەتتىكى ئىنسانلار قانداق بولۇشى كېرەك؟ پەيغەمبىرىمىزنىڭ بۇ كەمتەرلىكى ئالدىدا بەزىبىر دىندار قىياپەتتىكى كىشىلەرنىڭ، موللا ئاتالغانلارنىڭ، ھاجى - ھەرەم بولغانلارنىڭ ۋە ئاز- تولا مەنسەپكە ياكى بايلىققا ئېرىشىپ غادايغانلارنىڭ ئۆزلىرىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلماسلىقنى، ئائىلىسىنى لاگېرغا ئوخشاش قىلىۋېلىشنى نېمە دېگىلى بولسۇن؟

799. سوئال: سالام بېرىشتىكى ئېھسان قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿**وَإِذَا حُيِّيْتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّواْ بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا**﴾ يەنى «سىلەرگە بىراۋ سالام قىلسا، سىلەر ئۇنىڭدىنمۇ مۇكەممەل سالام قىلىڭلار ياكى سالامنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار»(2).

مەلۇمكى، مۇكەممەل سالام قىلىش «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېگەن كىشىگە، « ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ (يەنى ئاللاھنىڭ ئامانلىقى، رەھمىتى سىلەرگە بولسۇن)» دېيىش، سالامنى ئەينەن قايتۇرۇش « ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام» دېيىشتۇر.

مۇسۇلمانلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقىنىدا، بىر - بىرىگە سالام بېرىشىنىڭ ئۆزىمۇ ئېھساندۇر. چۈنكى مۇسۇلمانلار باشقىلارغا ئوخشاش«ياخشىمۇسىز؟» دەپ ھال سوراپ قويماستىن، ئۇچراشقان كىشىسىگە ئامانلىق ۋە سالامەتلىك تىلەيدۇ. بۇنىڭدىنمۇ ياخشى ئەھۋال سوراش بارمۇ دۇنيادا؟

ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالادىن بىزگە ئېلىپ كەلگەن ئىسلام دىنىدا، ئىنسانىيەتنىڭ بەخت -سائادىتى ئۈچۈن يېتەرلىك

---

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(2) نىسا سۈرىسى86- ئايەت.

خەزىنىلەر بار. ئىنسانلارنىڭ بەخت-سائادىتى بۇ ئۇلۇغۋار خەزىنىلەرنى بىلىپ پايدىلىنىشىغا باغلىق ئىش.

800. سوئال: جېدەل ۋە مۇنازىرىدە ئىنسان قانداق بولۇشى كېرەك؟

جاۋاب: بۇ ماۋزۇدىمۇ ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بەزى تەۋسىيەلەرنى قىلىشنى چەتتە قالدۇرمىغان ۋە مۇنداق دېگەن: ﴿**وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ**﴾ يەنى «ئۇلار بىلەن ئەڭ چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن»[1].

سىزگە بىراۋ ياقمايدىغان بىر گەپنى قىلسا، «بۇ نېمىدىگەن تېتىقسىز سۆز» دەيسىز. ئەگەر ئەدەپلىكرەك بولسىڭىز «مەن بۇ سۆزگە قوشۇلمايمەن» دەيسىز. لېكىن ھەر ئىككى جاۋابتا ئىنسان ئەمەلگە ئاشمىغان. ئەگەر سىز «سىزمۇ مېنىڭ كۆز قارىشىمنى ئاڭلاپ باققان بولسىڭىزكەن» دېسىڭىز ھەممىدىن ياخشى ئەمەسمۇ؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنازىلىشىش ئۇسۇلىنى ئۆگىنەيلى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدە دەسلەپ ئىسلامنى تەشۋىق قىلغان ۋاقىتلىرىنىڭ بىرىدە، مەككىنىڭ كاتتىۋاشلىرىدىن ئۇتبە ئىبنى رەبىئە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە لايىق كەلمەيدىغان پەس تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، ئۇنى ئىسلام دەۋىتىدىن ۋاز كېچىشكە ئۈندەپ، بۇ يولدا ئەگەر بايلىق خالىسا، پۈتۈن مەككىنىڭ بايلىقىنى يىغىپ بېرىشنى، مەنسەپ تىلىسە، ئۇنى ئۆزلىرىگە پادىشاھ قىلىۋېلىشنى، ئەگەر ئەقلىدىن ئازغان بولسا، ئەڭ ئۇستا دوختۇرلارنى تەكلىپ قىلىپ ئۇنى داۋالىتىشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تولۇق ئىپتىۋېلىشى ئۈچۈن پۇرسەت بېرىپ، سۆز ئارىلىقىدا: «سۆزلە ئەبۇ ۋەلىد[2]، ئاڭلاۋاتىمەن» دەيدۇ. ئۇتبەنىڭ سۆزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا: «سۆزۈڭ تۈگىدىمۇ ئەبۇ ۋەلىد؟» دەيدۇ ۋە ئۆزىنىڭ جاۋابىنى چىرايلىقچە بېرىپ، ئۇنى يولغا سېلىپ قويىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئېسىل ئەخلاقى ئىنسانلارغا ئەڭ ئەدەبلىك رەۋىشتە مۇنازىرىلىشىش ئۇسۇلىنى ۋە مۇنازىرە ئەخلاقىنى ئۆگىتىدۇ. ھازىرقى يىگىرمە بىرىنچى ئەسىرنىڭ مەدەنىيەتلىك ئىنسانلىرىنىڭ كۆپلىرىدە بولمىغان، بەزىلىرىدە بولغاندىمۇ تېخى يېتىلىپ تولۇقلانمىغان گۈزەل ئەخلاقلار ئىنسانىيەتنىڭ ئېپتىخارلىق ئۆلگىسى ھەزرىتى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامدا تولۇقى بىلەن بار ئىدى. شۇڭا مۇسۇلمانلارلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئىنسانىيەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنى ئۆگىنىشكە ئىنتايىن موھتاج.

قارشى تەرەپنىڭ سۆزىنى كۆڭۈل قويۇپ، تولۇق ئاڭلاشنىڭ ئۆزى ئىنسان قاتارىغا كىرىدىغان گۈزەل ئەخلاقتۇر.

---

(1) نەھل سۈرىسى125- ئايەت.

(2) ئەبۇ ۋەلىد – ۋەلىدنىڭ دادىسى دېگەن سۆز بولۇپ، ئەرەبلەر ھۆرمەت يۈزىسىدىن بىر-بىرىنى "پالانىنىڭ دادىسى" دەپ چوڭ بالىسىنىڭ نامى بىلەن ئاتىشىدۇ.

801. سوئال: گەپ - سۆزدە ئېھسان قىلىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿**وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُواْ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ**﴾ يەنى «مېنىڭ بەندىلىرىمگە ئېيتقىنكى، ئۇلار ئەڭ چىرايلىق سۆزلەرنى قىلسۇن»[1] دەيدۇ.

ھەر قانداق يەردە ئالقىشلىنىدىغان، ئىنسانلارنىڭ كۆڭلىنى يورۇتىدىغان، تاشتەك قاتتىق يۈرەكلەرنىمۇ ئېرىتىدىغان، قوپاللىق بىلەن ھەل قىلغىلى بولمايدىغان ئىشلارنى ھەل قىلىدىغان سېھىرلىك نەرسە چىرايلىق سۆزدۇر!

802. سوئال: ئېھسان يەنە قايسى ئىشلاردا تەلەپ قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئېھسان ھەممە ئىشتا تەلەپ قىلىنىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشلىرىنى ئەستايىدىل قىلىشى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ۋەزىپىسىنى قېتىرقىنىپ ئورۇندىشى، ئاتا - ئانىنىڭ بالىلىرىنى كۆڭۈل بۆلۈپ تەربىيىلىشى، سودىگەرلەرنىڭ ۋە دۇكاندارلارنىڭ خېرىدارلارغا سەمىمىي بولۇشى، بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ۋە مۇئەللىملىرىگە ساداقەتمەن بولۇشى، ئەرنىڭ ئايالىغا، ئايالنىڭ ئېرىگە ساداقەتمەن ۋە راستچىل بولۇشى، دوستنىڭ دوستقا سەمىمىي بولۇشى قاتارلىق گۈزەل ئەخلاقلارنىڭ ھەممىسى ئېھساندىن سانىلىدۇ.

---

(1) ئىسرا سۈرىسى53- ئايەت.

رەھىم ــ شەپقەت

803. سوئال: رەھىم-شەپقەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: رەھىم ـ شەپقەت ھەممىمىز ياخشى بىلىدىغان، قولاقلارغا چىرايلىق ئاڭلىنىدىغان بىر سۆز. رەھىم ـ شەپقەتنىڭ مەنىسى ھەممىگە شۇنچىلىك ئېنىق تونۇشلۇق بولسىمۇ، رەھىم ـ شەپقەت ئارىمىزدا تېپىلىشى ئىنتايىن ئاز بولغان، بەلكى ئىنسانىيەتنىڭ قەلبىدىن ئۆچۈرۈلۈپ كەتكەن بىر ئەخلاقتا ئايلىنىپ قالدى. بىزدىن تەلەپ قىلىنغىنى رەھىم ـ شەپقەتنىڭ مەنىسىنى بىلىش ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئەمەلىي ھاياتىمىزدا ئىجرا قىلىشتۇر.

804. سوئال: ئىنسانىيەت راستىنلا رەھىم-شەپقەتكە ئېھتىياجلىقمۇ؟

جاۋاب: ھازىرقى ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ بۇ ئەخلاقتا نەقەدەر زور ئېھتىياجلىق بولىۋاتقانلىقى ھەممىگە مەلۇم. رەھىم ـ شەپقەتنىڭ يوقىلىشى بىلەن جىنايەتلەر كۆپەيدى، ئاتوم بومبىلار ئىنسانىيەت ھاياتىنى تەھدىت ئاستىغا ئېلىپ، ئۇ يەر، بۇ يەرلەردە ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان، بىر لەھزە ئىچىدە مىليونلارچە ئىنسانىنىڭ جېنىغا زامىن بولىدىغان ھالغا كەلدى.

پۈتۈن ئىنسانىيەت ئاللاھ تائالانىڭ رەھىم ـ شەپقىتىگە زور ئېھتىياجلىق بولۇپ، ھەممە ئۇنىڭ رەھىم ـ شەپقىتىنى تىلەيدۇ. بىز مۇسۇلمانلارمۇ ھەمىشە، ھەر نامىزىمىزدا ۋە دۇئالىرىمىزدا ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە رەھىم ـ شەپقەت قىلىشىنى، گۇناھلىرىمىزنى ئەپۇ قىلىشىنى سوراپ كېلىۋاتىمىز. ئەھۋال شۇنداق بولغاندىكىن، بىز ئاللاھ تائالانىڭ رەھىم ـ شەپقىتىگە موھتاج بولغاندىكىن، نېمە ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە رەھىم ـ شەپقەت قىلمايمىز؟

ھالبۇكى،«ئاللاھ تائالا بەندىلىرىدىن پەقەت رەھىم ـ شەپقەتلىك بولغانلىرىغىلا رەھىم قىلىدۇ»(1) ئەمەسمۇ؟

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مەنىنى ناھايىتى تولۇق ۋە شامىل دەرىجىدە ئىپادىلەپ: «رەھىم ـ شەپقەت قىلغانلارغا ئاللاھ تائالا رەھىم شەپقىتىنى بېغىشلايدۇ. يەر يۈزىدىكىلەرگە رەھىم ـ شەپقەت قىلىڭلار، ئاسماندىكى زات (ئاللاھ تائالا) سىلەرگە رەھىم ـ شەپقەت قىلىدۇ»(2) دېگەن. بۇ ھەدىستىكى «يەر يۈزىدىكىلەرگە» دېگەن سۆز مۇسۇلمانلارنىلا ئەمەس ياكى ئىنسانلارنىلا ئەمەس، بەلكى ئىنسان، ھايۋان، ئۇچار قۇش ۋە ھەرقانداق جان ئىگىسىگە رەھىم شەپقەت قىلىشنىڭ لازىملىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەمما ھازىرقى مۇسۇلمانلاردا رەھىم-شەپقەتنى تاپقىلى بولمايدۇ.

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) تىرمىزى ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

805. سوئال: ئاللاھ تائالانىڭ رەھىم - شەپقەتتىگە ئېرىشىشنىڭ يولى نېمە؟

جاۋاب: دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ رەھىم - شەپقىتىگە ئېرىشىشنىڭ بىرلا يولى ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتلىرىغا رەھىم - شەپقەت قىلىشتۇر. چۈنكى بىر ھەدىستە:« رەھىم - شەپقەت قىلمىغان ئادەم رەھىم - شەپقەتكە ئېرىشەلمەيدۇ»[1] دەپ كەلگەن.

806. سوئال: رەھىم-شەپقەت نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: رەھىم-شەپقەت ئاتا - ئانىلارغا، بالىلارغا، ئەر - ئاياللار بىر - بىرىگە، ئۇرۇق -تۇغقانلارغا، قوشنىلارغا، قول ئاستىدىكىلەرگە، ھايۋانلارغا كامالىغا يەتكەن سۆيگۈ-مۇھەببەت، ئىنتايىن كۆيۈمچانلىق، ۋايىغا يەتكەن مېھرىبانلىق بىلەن سىلىق ۋە ئىللىق مۇئامىلە قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

807. سوئال: ئاتا- ئانىلارغا قانداق رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: ئاتا - ئانىغا رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش ئۇلارنى قانداقلا بىر رەۋىشتە بولمىسۇن، رەنجىتىپ قويۇشتىن ساقلىنىش، ئۇلارنى ئاسراش، ئۇلارغا جان - دىل بىلەن خىزمەت قىلىپ، كۆڭۈللىرىنى ئېلىش، ماددىي ۋە مەنىۋى يۈكىنى يەڭگىللىتىش، كۆڭۈلسىزلىكلىرىگە تەسەللى بېرىپ يېنىدا بولۇش، خوشاللىقلىرىنى بىرگە تەنتەنە قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئاتا - ئانىسىنى قاخشىتىپ، ئۇلارنى زار - زار يىغلاتقانلار ئۇلارغا رەھىم - شەپقەت قىلغان بولامدۇ؟

ئاتا - ئانىسىنى ئالداپ قويۇپ يىگىتلەر بىلەن خۇپىيانە مۇناسىۋەت قۇرغان قىزلار ئاتا - ئانىسىغا رەھىم - شەپقەت قىلغان بولامدۇ؟

ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي قالسا، ئاتا - ئانىسىنىڭ قاتتىق بىئارام بولىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، ياخشى ئوقۇمىغان ئوقۇغۇچىلار ئاتا - ئانىسىغا رەھىم - شەپقەت قىلغان بولامدۇ؟ ئۆيگە كىرگەندە ياكى چىققاندا ئىشىكنى ئاتا - ئانىسىنى چۆچۈتىۋاتىدىغان شەكىلدە قاتتىق ئاچىدىغان ياكى ياپىدىغانلار ئۇلارغا رەھىم - شەپقەت قىلغان بولامدۇ؟

ئاتا - ئانىسىغا سۆز قىلغاندا ئاۋازىنى ئۇلارنىڭكىدىن يۇقىرى كۆتۈرىدىغانلار ئۇلارغا رەھىم - شەپقەت قىلغان بولامدۇ؟

ئاتا - ئانىسىنى ھەر دائىم زىيارەت قىلىپ يوقلاپ، ھال - ئەھۋال سوراپ تۇرماستىن، تېلېفون ئارقىلىقلا ھال سوراپ قويىدىغانلار ئۇلارغا رەھىم - شەپقەت قىلغان بولامدۇ؟

ھالبۇكى، ئاتا - ئانا بالىلىرىنىڭ تېلېفوندىكى ئاۋازىغا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ دىدارىنى كۆرۈشنى ۋە پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

ئاتا - ئانىسىغا ئېھتىياجلىق نەرسىلىرىنى ئەۋەتىپ قويۇپ، ئۇلارنى ھەپتىلەپ،

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ئايلاپ، ھەتتا يىللاپ كۆرمەيدىغانلار ئۇلارغا رەھىم ـ شەپقەت قىلغان بولامدۇ؟

ھالبۇكى، ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنىڭ مال ـ دۇنياسىغا، سوۋغا ـ سالاملىرىغا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ دىدارىغا موھتاج. ئاتا ـ ئانىلارنى بۇ نېمەتتىن نېمە ئۈچۈن مەھرۇم قىلىمىز؟

شەكسىزكى، مۇنداق قىلىدىغانلار ئاتا ـ ئانىسىنى قاخشاتقۇچى بەخسىزلەردۇر!

808. سوئال: ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا قانداق رەھىم ـ شەپقەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا رەھىم ـ شەپقەت قىلىش ئۇلارنى باي ـ كەمبەغەل دەپ ئايرىماستىن، قىلدى ـ قىلمىدى دەپ ھېساپلاشماستىن، ئىززىتىمىدى دەپ ئاغرىنماستىن، ياخشى ـ يامان دەپ پەرقلەندۈرمەستىن، قولىدىن كەلگەن ياخشىلىقلارنى قىلىش، قىيىنچىلىق تارتىپ قالغانلىرىغا ماددىي ياردەم قىلىش، ئۇلارنىڭ قانداقلا بىر ئىشى ئۈچۈن ھازىر بولۇش، ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرىدە ئۇلارنىڭ ئۆيىگە بېرىنچى بولۇپ قەدەم تەشرىپ قىلىش، مۇسىبەتلىك ۋە غەمكىنلىك كۈنلىرىدە ئۇلارنىڭ يېنىدا بىللە بولۇش قاتارلىق ئىشلار بىلەن ئۇلارغا سىلە ـ رەھىم قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىس قۇدسىيدا ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزىنى بايان قىلغان: «مەن رەھىم ـ شەپقەتلىك ئاللاھمەن. سىلە ـ رەھىمنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا مېنىڭ ئىسمىمدىن بولغان‹رەھىم› ئىسمىنى بەردىم. سىلە ـ رەھىم قىلىشنى داۋاملاشتۇرغانلارغا مەنمۇ رەھىم ـ شەپقىتىمنى داۋاملاشتۇرىمەن، ئۇنى ئۈزۈپ قويغانلارغا مەنمۇ رەھمىتىمنى ئۈزۈپ قويىمەن»(1).

809. سوئال: بالىلارغا قانداق رەھىم ـ شەپقەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن رەھىم ـ شەپقەت تۈرلىرىدە ئىنسانىيەتكە ئەڭ ياخشى ئۈلگە بولغىنىدەك، بالىلارغا رەھىم ـ شەپقەت قىلىشتىمۇ ئەڭ ياخشى ئۈلگە ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ئەقرەئ ئىبنى ھابىس دېگەن كىشى بىلەن ئولتۇراتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى ھەسەن ئىبنى ئەلى كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى سۆيۈپ، قۇچاقلاپ باغرىغا باسىدۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ئەقرەئ ئىبنى ھابىس بۇ ئىشقا ھەيرانلىقىنى ئىپادىلەپ: «مېنىڭ ئون بالام بار، ئۇلاردىن بىرىنىمۇ سۆيۈپ باقمىدىم» دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئادەمنىڭ تاش يۈرەكلىكىگە ئەجەبلىنىپ: «رەھىم ـ شەپقەت قىلمايدىغانلار رەھىم ـ شەپقەتكە ئېرىشەلمەيدۇ»(2) دەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كىچىك بالىلارغا بولغان رەھىم ـ شەپقىتى شۇنچىلىك چوڭ ۋە كۆچلۈك ئىدىكى، ھەتتا نامازنى باشلاپ، ئۇزۇن سۈرىلەرنى ئوقۇشنى نىيەت قىلغان بولسىمۇ، «ئانىلىرى بىلەن مەسجىدكە كەلگەن كىچىك

(1) ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى رىۋايىتى.

(2) ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى رىۋايىتى.

بالىلارنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ قېلىپ، نامازنى قىسقا ئوقۇدۇم»[1] دەيتتى. بۇ بىر تەرەپتىن بالىلارغا ئىچ ئاغرىتىش يەنە بىر تەرەپتىن ئاياللارنىمۇ مەسجىدلەرگە هازىر بولۇشقا تەشەببۇس قىلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بىر كۈنى نەۋرىلىرىنى سۆيۈپ باغرىغا بېسىۋاتقاندا، سەهرالىق ئەرەبلەردىن بىرى، ساهابىلەردىن: «سىلەردە بالىلارنى سۆيۈش ئادىتى بارمۇ؟» دەپ سوراپ قالىدۇ. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بۇ ئادەمگە ئېچىنىپ: «ئاللاھ سېنىڭ قەلبىڭدىن رەهىم - شەپقەتنى تارتىۋالغان تۇرسا، مەن ئەمدى نېمە قىلالايمەن»[2] دەيدۇ.

بالىلارنى چىرايلىق كىيىندۈرۈپ، قورسىقىنى ياخشى تويغۇزۇپ باققانلىق ئۇلارغا رەهىم - شەپقەت قىلغانلىققا ياتمايدۇ. بەلكى ئۇلارنى كىچىكىدىن ئەلگە پايدىلىق ياخشى ئادەم قىلىپ تەربىيىلەش يولىدا كۆيۈمچانلىق كۆرسىتىش، ئۇلارنىڭ ئەقلىغا چۈشۈپ تۇرۇپ مۈشكىللىرىنى ۋە بارچە قىيىنچىلىقلىرىنى بىرگە هەل قىلىش، ئۇلارنى ئۇرماستىن، خورلىماستىن ياخشى ۋە ئۈلگىلىك مۇئامىلە قىلىش رەهىم - شەپقەتنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

بالىلىرىغا قاتتىق قوللۇق قىلىش، ئۇلارنىڭ دەردىگە قولاق سالماسلىق، پىكىرلىرىنى ئاڭلىماسلىق، كۆڭلىنى چۈشەنمەسلىك، باغرىغا بېسىپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ كۆڭلىنى ئالماسلىق قاتارلىق بىر يۈرۈش سەلبىي مۇئامىلىلەر رەهىم - شەپقەتنى بىلمەيدىغانلارنىڭ قىلىقىدۇر.

810. سوئال: ئاياللارغا قانداق رەهىم - شەپقەتلىك بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئاياللارغا ئەڭ مېهىر - شەپقەتلىك زات ئىدى. ئاياللىرىغا بەكمۇ كۆيۈنەتتى، ئۇلارنىڭ ئۆي ئىشلىرىغا ياردەملىشەتتى، دەردلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ تىڭشايتتى. پىكىرلىرىنى ئاڭلايتتى، هەتتا ئومۇمىي مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىشلاردىمۇ ئاياللىرى بىلەن كېڭىشەتتى، پىكىرلىرىنى

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام ئەهمەد رىۋايىتى.

ئالاتتى(1).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى ئاياللىرىغا رەھىم - شەپقەتلىك بولۇشقا قاتتىق تەشەببۇس قىلىپ: «مۆمىنلەردىن ئىمانى ئەڭ كامىل بولغىنى ئەخلاقى ئەڭ گۈزەل بولغىنىدۇر، سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىڭلار ئۆز ئەھلىگە ئەڭ ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغانلىرىڭلاردۇر»(2) دەيتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە مۇسۇلمانلار سەپەرگە چىققانلىرىدا، ئاياللارنى تۆگىلەر كۆتۈرىدىغان مەپىلەرگە ئولتۇرغۇزۇپ ھۆرمەت بىلەن ئېلىپ ماڭاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يول بويى تۆگىلەرنى يېتىلەپ ماڭغانلارغا: «بۇ نازۇك شېشىلەرنى سىلىق ئېلىپ مېڭىڭلار»(3) دەپ تەۋسىيە قىلىپ تۇراتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللارنى نازۇك شېشىلەرگە ئوخشاتقان. ھەقىقەتەن ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلى نازۇكلۇقتا خۇددى شېشىگە ئوخشايدۇ، ئاياللار ئومۇمەن ھېسسىياتچان بولغانلىقتىن تېز رەنجىپ قالىدۇ ۋە تېز ئۆزگىرىدۇ. ئۇلارغا ئىنتايىن سىلىق مۇئامىلە قىلىشتىن باشقىسى ئىشقا يارىمايدۇ.

مېھىر - مۇھەببەت ئاياللارنى ئاسراش ۋە ئۇلارغا ھۆرمەت قىلىشتىن باشلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەشھۇر ۋىدا خۇتبىسىدە ۋە ۋاپات بولۇش ئالدىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ۋەسىيىتىدە: «ئاياللارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىڭلار» دەپ تەكىتلىگەن.

811. سوئال: قىزلارغا قانداق رەھىم-شەپقەتلىك بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: قىزلارنى ئوغۇللاردىن تۆۋەن كۆرۈش، ئۇلارغا قوپال مۇئامىلە قىلىش، ئۇلارنى تەبىئىتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئېغىر ئىشلارغا بۇيرۇش،«قىز بالا ئوقۇپ نېمە بولاتتى» دەپ ئۇلارنى ئوقۇشتىن مەھرۇم قىلىش، ئۆگەي ئانىسىنىڭ نەيرەڭلىرىگە ئىشىنىپ، ئۇلارنى ئېزىش، ھاقارەتلەش، ھەتتا ئۇرۇش، ئۇلارنىڭ دەردىگە قولاق سالماي، نازۇك كۆڭلىگە ئازار قىلىش قاتارلىق ناچار ئىشلارنى

(1) مەككە ئازات بولۇشتىن ئىككى يىل ئىلگىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلار بىلەن ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن مەككىگە قاراپ ئاتلىنىپ، مەككە يېقىنىدىكى «ھۇدەيبىيە» دېگەن جايغا كەلگەندە، مەككىلىك كۇپپارلار ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسقان ۋە مەككىگە كىرىشىگە يول قويمىغان. شۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىلىكلەر بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ بۇ يىل مەدىنىگە قايتىپ كېتىپ، كېلىدىغان يىلى ئۆمرىگە كېلىش، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئون يىللىق ئۇرۇش توختىتىش.... قاتارلىقلار ئىشلاردا ئىتتىپاقلاشقان. بۇ كېلىشىمگە ئاساسەن، مۇسۇلمانلار ئۆمرە قىلماستىن مەدىنىگە قايتىشى كېرەك ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى مەككىدە قۇربانلىق قىلىش ئۈچۈن ئاتاپ ئېلىپ كەلگەن ماللىرىنى شۇ يەردە بوغۇزلاشقا بۇيرىغاندا، مۇسۇلمانلار مەككىگە كىرەلمىگەنلىكلىرىگە ھەسرەتلىنىپ، ماللىرىنى بوغۇزلاش ئەمرىنى دەرھال ئورۇندىماستىن تۇرۇپ قالىدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئايالى ھەزرىتى ئۇممۇ سەلەمەنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئەھۋالنى بايان قىلىپ، پىكرىنى سورىغاندا، ھەزرىتى ئۇممۇ سەلەمە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھېچكىمگە گەپ قىلماي ئاۋۋال ئۆزى قۇربانلىق مېلىنى بوغۇزلىشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ. شۇنداق قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ قۇربانلىقىنى بوغۇزلاشقا كىرىشىدۇ، بۇنى كۆرگەن مۇسۇلمانلار ئاممىسى ئۆزلىرىنىڭ قۇربانلىقلىرىنى بوغۇزلاپ چىقىدۇ.

(2) ئىبنى ماجە ۋە دارىمى رىۋايىتى.

(3) بۇخارى، مۇسلىم، ئەھمەد رىۋايىتى.

قىلىدىغان ئاتىلار قەلبلىرىدىن رەھىم - شەپقەت سۇغۇرۇپ ئېلىنغان بەختسىز كىشىلەردۇر. مۇنداقلار قانچىلىك تەقۋا سۈرەتلىك مۇسۇلمان بولۇپ كەتسۇن، قانچىلىك چوڭ ئالىم - ئۆلىما ياكى قارى - قۇرئان، ھاجى - ھەرەم بولۇپ كەتسۇن، بەربىر كۆڭلىدە رەھىم - شەپقەت بولمىغان ئىكەن، مۇنداقلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەلىشى ناتايىن.

قىزلارنىڭ سەبىيلەرچە پاك ھېسسىياتىنى سۇيئىستېمال قىلىپ، ئۇلارغا يالغاندىن مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغانلار ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئاچا - سىڭىللىرىنىڭ ئورنىدا قويسۇن! ئۇلارنىڭ ئاچا - سىڭىللىرىنىڭ ئىپپىتى ۋە نومۇسى قانچىلىك قىممەتلىك بولسا، شۇ قىزلارنىڭمۇ ئىپپەت - نومۇسى شۇنچىلىك قىممەتلىكتۇر. بىراۋنىڭ نومۇسىنى ئاياق ئاستى قىلىش ئۇنى ئۆلتۈرگەنلىك بىلەن تەڭ.

ساددا قىزلارنى ئالداپ ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى زالىم خوجايىنلارنىڭ ئويۇن - كۈلكىسىنى قىزىتىش ئۈچۈن يېقىلغۇ قىلىپ بېرىۋاتقان ۋىجدانسىز ئىبلاسلار ئاللاھ تائالادىن قورقمىغان تەقدىردىمۇ، بۇ جىنايەتنىڭ بەدىلىنى ئۆزلىرىنىڭ قىزلىرى ياكى ئاچا - سىڭىللىرى تۆلەيدىغان بىر كۈننىڭ كېلىپ قېلىشىدىن ھەزەر قىلسۇن!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «نازۇك شىشىلەر» دەپ سۈپەتلىگەن بۇ شىشىدەك نازۇك يۈرەكلەرنى خىيانەت پىچىقى بىلەن تىرىك تۇرغۇزۇپ ئۆلتۈرۈشتىن، شىشىدەك نازۇك كۆڭۈللەرنى بىر ئۆمۈر ھەسرەت - نادامەتكە قويۇشتىن ھەزەر قىلسۇن! بۇ خىنايەتنىڭ ئۆزىنىڭ ئاچا - سىڭىللىرىدىن ياكى كېيىنچە، ئۆز قىزلىرىدىن بىرەرسىگە يېنىپ قېلىشىدىن قورقسۇن!

مەلۇمكى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ «قىل» ۋە«قىلما» دېگەن ئەمىر - پەرمانلىرىغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاسىنى ئاخىرەتكە كېچىكتۈرسىمۇ، «قۇل ھەققى»نى ئاخىرەتكە كېچىكتۈرگىنى يوق. ئىنسانلارغا قىلىنغان قانداقلا بىر زۇلۇم، ھەقسىزلىق ۋە يامانلىقنىڭ جازاسىنى مۇشۇ دۇنيادىلا كۆرسىتىپ كەلمەكتە. ھايات مۇساپىسىدىكى تەجرىبىلەر بۇنىڭ جانلىق مىسالىدۇر.

812. سوئال: ئائىلىنىڭ خىزمەتچىلىرىگە قانداق رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ماۋزۇدىمۇ يېتەرلىك تەۋسىيەلەرنى قىلغان. ئۇ مۇنداق دېگەن: «قول ئاستىڭلاردىكىلەر سىلەرنىڭ قېرىنداشلىرىڭلارغا ئوخشاشتۇر، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى سىلەرنىڭ قول ئاستىڭلاردا قىلدى، نېمە يېسەڭلار ئۇلارغىمۇ شۇنىڭدىن يېگۈزۈڭلار، نېمە كىيسەڭلار ئۇلارغىمۇ شۇ كىيگەنلىرىڭلاردىن كىيگۈزۈڭلار، ئۇلارنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشلارغا سالماڭلار، ئۇلارنى شۇنداق ئىشلارغا بۇيرىغىنىڭلاردا، ئۇلارغا ياردەملىشىڭلار»(1).

بۇ نېمىدېگەن ئېسىل تەۋسىيە! قايسى دىن ۋە قايسى قانۇندا بۇنداق باراۋەرلىكنى

---

(1) ئەبۇداۋۇد، ئىبنى ماجە، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

تاپالايسىز؟ قانداق باي ئۆزىنىڭ خىزمەتچىسىگە ئۆزى كىيگەن ئالىي تونىنى ياكى قىممەتلىك كاستۇم - بۇرۇلكىلارنى كىيگۈزىدۇ؟ قايسى باي ئۆزىنىڭ ئۆي خىزمەتچىلىرى بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ تاماق يەيدۇ؟

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۈلگە قىلغان ھەقىقىي مۇسۇلمانلار شۇنداق قىلىدۇ ــ كىيگۈزىدۇ ۋە يېگۈزىدۇ!

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شانلىق ھاياتى ۋە ساھابىلەرنىڭ كەچۈرمىشلىرى بۇنىڭ جانلىق پاكىتىدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ بارلىق ساھابىلەر ۋە ئىسلامنىڭ كېيىنكى ئالتۇن دەۋرلىرىدە ياشىغان ھەقىقىي مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆي خىزمەتچىلىرىنى شۇ ئائىلىنىڭ ئەزالىرى دەپ تونۇيتتى ۋە ئۇلارغا ئۆز بالىلىرىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنىڭ خىزمەتچىسى قارا تەنلىك زەيد ئىبنى ھارىسەنى ئۆز ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى سانىغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئىسمىنى «زەيد ئىبنى مۇھەممەد» دەپ ئاتىغانلىقى ۋە زەيدنىڭ مۇشۇ ئىسىم بىلەن ئەرەبلەر ئارىسىدا تونۇلغانلىقى بۇنىڭ تىپىك مىسالىدۇر.

813. سوئال: ھايۋانلارغا قانداق رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم يولدا كېتىۋېتىپ قاتتىق ئۇسساپ كەتتى، يولدا بىر قۇدۇق ئۇچرىتىپ قېلىپ، ئۇنىڭغا چۈشۈپ سۇ ئىچتى. سىرتقا چىققىنىدا، ئۇسسۇزلىقتىن تىلى ساڭگىلاپ، تۇپراقنى يەۋاتقان بىر ئىتنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئادەم ئۆز - ئۆزىگە ‹بۇ ئىت ماڭا ئوخشاش قاتتىق ئۇسساپ كېتىپتۇ› دېدى - دە، قۇدۇققا چۈشۈپ ئۆتىكىگە سۇ تولدۇرۇپ، ئۆتىكىنى چىشى بىلەن چىشلەپ قۇدۇقتىن چىقىپ، ھېلىقى ئىتنى سۇغاردى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ بۇ ئىشىغا خۇرسەن بولۇپ، ئۇنىڭ بارچە گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىۋەتتى»(1).

سىز ھاياتىڭىزدا بىرەر قېتىم بولسىمۇ كوچىدا يەيدىغان نەرسە ئىزدەپ يۈرگەن بىرەر ئىتنىڭ قورسىقىنى تويغۇزدىڭىزمۇ؟ ياكى سىزگە تەلمۈرۈپ كەلگەن بىچارە ئىتنى ‹پاسكىنا ھايۋان› دەپ يۇتىڭىز بىلەن تېپىۋېتىپ كېتىپ قالدىڭىزمۇ؟

ئاللاھ تائالا ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتچىسى قىلىپ يارىتىپ بەرگەن ۋە ئۇلارغا بويسۇندۇرۇپ بەرگەن بىچارە ھايۋانلارنى ئۆزلىرىنىڭ تاماشاسىنى قىزىتىش ئۈچۈن قۇربان قىلىپ، ئىتلارنى تالاشتۇرۇش، قوچقارلارنى ئۈسۈشتۈرۈش، خورازلارنى چوقۇشتۇرۇش، قۇشلارنى ئوق ئېتىش مەشقلىرىدە قارىغا ئېلىش قاتارلىق شەپقەتسىزلىكلەرنى قىلغۇچىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «كىمكى بىرەر قۇشقاچ چاغلىق بىر جانلىقنى بىھۇدە ئۆلتۈرىدىكەن، ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنىدە ئەلۋەتتە

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ئۇنىڭ سورىقىنى قىلىدۇ»[1] دېگەن سۆزىنى بىلەمدۇ؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى ھايۋانلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىشقا تەشەببۇس قىلاتتى. بىر كۈنى ئۇلارغا بىر مۈشۈك سەۋەبلىك دوزىخى بولۇپ كەتكەن بىر ئايالنىڭ قىسسىسىنى سۆزلەپ بېرىپ مۇنداق دېگەن: «بىر ئايال بىر مۈشۈكنى نان ياكى سۇ بەرمەستىن ئۆيىگە سولاپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولغانلىقى ئۈچۈن دوزىخى بولۇپ كەتكەن»[2].

بىر مۈشۈكنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولغان بىر مۇسۇلمان ئايال دوزاخقا كىرگەن يەردە، ھايۋانلارنىڭ قىينىلىشلىرىدىن ھۇزۇر ئېلىش ۋە تاماشىنى قىزىتىش ئۈچۈن قاراپ تۇرۇپ ھايۋانلارنى قىينايدىغانلارنىڭ، ھەتتا ئېلىپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەب بولىدىغانلارنىڭ ئاخىرەتتىكى ئەھۋالى قانداق بولار؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى بىر قۇشقاچ چاغلىق بىر جانلىقنى بوغۇزلىغاندىمۇ، ئۇنىڭغا رەھىم - شەپقەتلىك بولىدىكەن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا قىيامەت كۈنىدە رەھىم - شەپقىتىنى چوقۇم كۆرسىتىدۇ»[3] دېيىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالا بىزگە ئۆلتۈرۈپ يېيىشنى ھالال قىلىپ بەرگەن ھايۋاننى بوغۇزلاشتىمۇ، ئۇنىڭغا رەھىم - شەپقەتلىك بولۇشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئۆگەتكەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى بىر ئادەمنىڭ بىر قولىدا پىچاق تۇتقان ھالدا، بىر قوينى ئۆلتۈرگىلى سۆرەپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇ ئادەمگە: «ھەي سېنى! مالنى ئىككى قېتىم ئۆلتۈرمەكچىمۇسەن؟ ئۇنى ئۆلۈمگە سىلىق ئېلىپ بار، پىچاقنى مالنىڭ كۆزىگە كۆرسەتمە، ئۇنى ئىتتىكلىتىپ ئاندىن بوغۇزلا» دەپ كايىغان.

ئاللاھ تائالا خىزمىتىمىزگە سېلىپ يوللۇق پايدىلىنىشىمىز ئۈچۈن بىزگە بويسۇندۇرۇپ بەرگەن شۇ ھايۋانلارنىڭ جېنى بىزنىڭكىگە ئوخشاشلا جان ئەمەسمۇ؟ ئۇلارنىڭمۇ جېنى ئاغرىيدۇ ئەمەسمۇ؟ بۇ دەرىجىدىكى تاش يۈرەك ئىنسانلارنىڭ جەننەتنىڭ پۇرىقىنى پۇرىيالىشى ناتايىن! چۈنكى جەننەت رەھمەتتۇر. ئۇ پەقەت رەھىم - شەپقەتلىك بولغانلارنىلا قوبۇل قىلالايدۇ!

جەننەتكە ئىبادەتنىڭ كۆپلىكى بىلەن ئەمەس، بەلكى قەلبىنىڭ شەپقىتى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتى بىلەنلا كىرگىلى بولىدۇ!

814. سوئال: رەھىم - شەپقەت پۈتۈن ئىشلاردا تەلەپ قىلىنامدۇ؟

جاۋاب: رەھىم - شەپقەت بىلەن سىلىقلىق مۇسۇلمان ئادەمنىڭ ھاياتىدىكى جمى ھەرىكەتلىرىدە – ئىبادەتلىرى، دەم ئېلىشى، مۇئامىلىسى، ئولتۇرۇپ - قوپۇشى، شۇنداقلا بارلىق ئىشلىرىدا – بولمىسا بولمايدىغان نەرسىدۇر. پەيغەمبەر

---

(1) ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد، ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئىمام بۇخارى ۋە تابەرانى رىۋايىتى.

ئەلەيھىسسالام: «سىلىقلىق قايسى نەرسىگە كىرسە، ئۇنى چىرايلىقلاشتۇرىدۇ، ئۇ قـايىســى نەرســىدىن يۇلۇپ ئېلىنــسا، شۇ نەرســىنــى سەتــلەشــتۈرىۋېتىدۇ»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

815. سوئال: ئاسىي - گۇناھكار كىشىلەرگە رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش كېرەكمۇ؟

جـاۋاب: ئـالـلاھ تـائـالا قۇرئـان كەرىمـدە: «ئـىلـگىرى سـىلەرمۇ ئەنە شۇنـداق ئىدىڭلار، كېيىن ئاللاھ سىلەرگە ئىلتىپات قىلدى»(2) دېيىش ئارقىلىق بىزنى ئۆتكەن كۈنلىرىمىزنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىزغا، كىشىلەرنى گۇناھ - مەسىيەتلىرى سەۋەبلىك مەسخىرە قىلماسلىقىمىزغا، ئۇلارغا نەپرەت قىلغانلىقتىن، ئۇلارنى چەتكە قاقماسلىقىمىزغا ۋە ئۇلارغا كامالىي مېھرىبانلىقىمىزنى كۆرسىتىپ، يامان يولدىن قايتۇرىشىمىزغا چاقىرىدۇ.

گۇناھ قىلمايدىغان، خاتالاشمايدىغان ئادەم يوق دۇنيادا. ھەر قانداق ئادەم گۇناھ قىلىدۇ ۋە خاتالىشىدۇ. ئەمما مۇھىم بولغىنى ئۆز گۇناھىنى تونۇپ، توغرا يولغا قايتىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «ھەر قانداق ئادەم بالىسى خاتالىشىدۇ، خاتالاشقۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى تەۋبە قىلغۇچىلاردۇر»(3) دەپ كۆرسەتكەن.

بىز مۇسۇلمانلاردا ھازىرلا مەسجىدتىن چىقىپ، ھەتتا تاھارەت بىلەن تۇرۇپ يالغان سۆزلەيدىغانلارنى، ئادەم ئالدايدىغانلارنى ۋە كىشىلەرگە قوپال سۆز ۋە قوپال مۇئامىلە قىلىدىغانلارنى ئۇنچىۋالا ئەيىبلەپ كەتمەيدىغان، ئەمما بىراۋنى قىسمەن شەخسىي گۇناھ بىلەن ياكى ئازراق ئەيىب بىلەن ئۇچرىتىپ قالغىنىدا، ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىپ كېتىدىغان كەيپىيات بار. ئاللاھ تائالا گۇناھلارنىڭ ھەممىسىنى يامان كورىدۇ، مۇسۇلمان ئادەممۇ گۇناھنى مەيلى كىچىك بولسۇن، مەيلى چوڭ بولسۇن، ھەممىسىنى يامان كۆرىشى لازىم. لېكىن ئاللاھ تائالا گۇناھ قىلىپ ئۆزىنى زىيانغا ئۇچراتقان بەندىدىن يالغان ئېيتىپ باشقىلارنى زىيانغا ئۇچراتقان بەندىنى بەكرەك يامان كۆرىدۇ. چۈنكى ئۆزىنى زىيانغا ئۇچراتقانلىقىنىڭ گۇناھى ئۇ كىشىنىڭ ئۆزى بىلەنلا چەكلىنىدۇ، ئاللاھ تائالا خالىسا ئۇنى كەچۈرىۋېتىدۇ. ئەمما باشقىلارنى زىيانغا ئۇچراتقانلىقىنىڭ گۇناھى ئۇنداق ئاسان كەچۈرۈلمەيدۇ. زىيانغا ئۇچرىتىلغۇچى شەخس ئۇنى كەچۈرمىگىچە ئاللاھ تائالا كەچۈرمەيدۇ. چۈنكى ئۇ قۇل ھەققى ئەمەسمۇ؟!

816. سوئال: ئېزىلگەنلەرگە قانداق رەھىم - شەپقەت قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئېزىلگەن مۇسۇلمان قېرىنداشلارغا

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) نىسا سۈرىسى94- ئايەت.

(3) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

رەھىم - شەپقەت قىلىش ھەركىمنىڭ قۇدرىتى يېتىشىچە پەرزدۇر. ئۇلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، ھەقىقانىي دەۋالىرىنى يۇرگۈزۈش، پۇل - مال ياردەم قىلىش، ئۇلارنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنى قوغداش، بۇلارنىڭ ھېچبىرىنى قىلالمىغاندا، ئۇلار ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىش بىلەن بۇ دىنىي قېرىنداشلىق بۇرچىنى ئادا قىلىش مۇمكىن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۆمىنلەر بىر - بىرىنى سۆيۈش، بىر - بىرىگە رەھىم - شەپقەت قىلىش ۋە بىر - بىرىگە ھېسداشلىق قىلىشتا، قايسىبىر ئورگىنى ئاغرىسا، پۈتۈن ئورگانلار ئىسىمداش ۋە ئۇيقۇسىزلىق بىلەن ئۇنىڭغا ئورتاق بولىدىغان بىر تەنگە ئوخشايدۇ»(1).

817. سوئال: كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى يۆگەش ئۇلارغا رەھىم-شەپقەت قىلغانلىقمۇ؟

جاۋاب: گۇناھكارلارنى ئىنسانلار ئالدىدا رەسۋا قىلماسلىق، كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىرىنى يۆگەش ئۇلارغا رەھىم-شەپقەت قىلغانلىق بولۇپ گۈزەل ئەخلاقتىن سانىلىدۇ. ئەكسىچە، كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىرىنى ئاچىدىغانلار، گۇناھكارلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئىنسانلار ئارىسىغا يايىدىغانلار ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىگە ۋە ئازابىغا لايىق بولغۇچى ئەخلاقسىز مەخلۇقلاردۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: «مۆمىنلەر ئۈستىدە يامان سۆزلەرنىڭ تارىلىشىنى ياقتۇرىدىغان ئادەملەر، شۈبھىسىزكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا قالىدۇ»(2) دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قانداقلا بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ ئەيىبىنى يايىدىكەن، ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ئەيىبىنى يايىدۇ»(3) دېگەن.

ئەمما كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى يېپىش ۋە ئەيىبلىرىنى يۆگەش ئىشى ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىگە ئىشلەنگەن گۇناھلار دائىرىسىدىلا بولىدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن، گۇناھكارنىڭ گۇناھىنى يۆگىدىم دەپ، جىنايەتكارلارنىڭ قىلمىشلىرىغا سۈكۈت قىلىشقا، ناھەقچىلىككە جىم تۇرۇشقا بولمايدۇ. ئوغرىنىڭ ئوغرىلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىمىگەن ئىشچىنىڭ ياكى كادىرنىڭ كەمچىلىكىنى يوشۇرۇش، ئىمتىھاندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆچۈرىشىگە يول قويۇش قاتارلىق ئىشلار قىلمىشتا ئۇلارغا شېرىك بولغانلىق سانىلىدۇ.

818. سوئال: ئادەم ئۆز – ئۆزىگە قانداق رەھىم - شەپقەتلىك بولۇشى كېرەك؟

جاۋاب: ئادەم باشقىلارغا رەھىم - شەپقەتلىك ۋە كۆيۈمچان بولۇپ، ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالسا بولامدۇ؟ ئادەم ئۆزىگە قانداق رەھىم - شەپقەت قىلىدۇ؟

---

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

(2) نۇر سۈرىسى 19- ئايەت.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئادەم ئۆزىنىڭ تەن ساقلىقىغا زىيانلىق بولغان نەرسىلەرنى تەرك ئېتىش، ھاراق ئىچمەسلىك، تاماكا چەكمەسلىك، زىنا قىلماسلىق بىلەن، ئۆزىنىڭ يۈز - ئابرويىغا سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدىغان ناشايان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇش بىلەن ۋە ئۆزىنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن زىيانلىق بولغان گۇناھ - مەسىيەتلەردىن قول ئۈزۈش بىلەن ئۆزىگە رەھىم - شەپقەت قىلغان بولىدۇ.

819. سوئال: پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قانداق رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: مەيلى مۇسۇلمان بولسۇن، مەيلى كاپىر بولسۇن، پۈتۈن ئىنسانىيەتكە رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش ھەرگىز قىيىن ئىش ئەمەس، بەلكى ناھايىتى ئاسان. ئىنسانلار قايسى دىنغا، قايسى ئىرققا، قايسى رەڭگە ۋە قايسى دۆلەتكە تەۋە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلارغا ناھايىتى يۇمشاقلىق بىلەن ئادالەتلىك ھالدا مۇئامىلە قىلىش، ھەركىمگە تەبەسسۇم بىلەن قەلبىنى ئېچىش، پېقىرلارغا ھېسداشلىق قىلىپ، مەيلى ماددىي جەھەتتىن، مەيلى مەنىۋى جەھەتتىن كۈچىنىڭ يەتكىنىچە ياردەم قولىنى سۇنۇش، يېتىملارنى سۆيۈش، ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاش، ئۆزىگە يامانلىق قىلغانلارنى كەچۈرىۋېتىش، تونىمايدىغان كىشىلەرنىڭمۇ قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشىغا ياردەم قىلىش قاتارلىق گۈزەل ئەخلاقلار بىلەن رەھىم - شەپقەتنى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە يەتكۈزگىلى بولىدۇ.

لەززەتلىك تائاملار بىلەن غىزالىنىۋاتقان ۋاقىتلىرىڭىزنىڭ بىرەرسىدە، قوشنىلىرىڭىزدىن بەزى بىچارىلەرنىڭ يېگىلى يوق، ئىچكىلى يوق، كىيگىلى يوق، بىر پۈتۈن يوقلۇق ئىچىدە تۇرىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ، ئۇلارغا بىرەر قاچا تاماق بەرگىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

ئاتىسى يوق، ئائىلىسى كەمبەغەل بىر يېتىم بالىنىڭ بېشىنى سىلاپ، ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئۆيىڭىزگە ئېلىپ كىرىپ، بىر قۇر كىيىم كىيگۈزۈپ قويغىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

ئانىسى يوق، دادىسى سىرتتا ئىشلەپ ئۆيىنىڭ كەملىرىنى تولۇقلاش يولىدا يۈرگەنلىكتىن، ھالىغا يېتەلمىگەن، بىراۋ بىلەن بىر سائەت مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇشقا زار - زار بولىۋاتقان، كۆڭلى دەردلىك بىرەر يېتىم بالىنى ئۆيىڭىزگە چاقىرىپ، باش - كۆزىنى سۈرتۈپ، ئىسسىق بىر قاچا تاماق يېگۈزۈپ بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بەش مىنۇت مۇڭداشقىنىڭىزنى، دەرتلىرىگە قولاق سالغىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

بىرەر قېتىم بولسىمۇ، كوچىدا ياكى يولدا بىر ناتونۇش ئادەم بىرەر تاغار يۈكنى ئۈستىگە ئېلىپ قويۇشىڭىز ئۈچۈن سىزدىن ياردەم سورىغاندا، ئىشىم ئالدىراش دېمەستىن دەرھال يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا ياردەم قىلغىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

ياشىنىپ قالغانلىقتىن ياكى كېسەللىكتىن ئاران - ئاران مېڭىپ كېتىۋاتقان بىر ناتونۇشنى ماشىنىڭىزغا ياكى ئاپتوۋۇزغا ئولتۇرغۇزۇپ بارىدىغان يېرىگە ئاپىرىپ قويغىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

ماشىنىسى بۇزۇلۇپ يولدا قالغان بىرى ئۈچۈن ئالدىراش ئىشىڭىز بولسىمۇ

توختاپ، ئۇنىڭغا ياردەم قىلغىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

گېزىت - ژۇرناللاردا ياكى تېلېۋىزوردا ياكى ئىنتېرنېت تورلىرىدا، جىددىي ماددىي ياردەمگە موھتاج بولۇۋاتقانلار توغرۇلۇق بېرىلگەن ئېلانلارنى كۆرگىنىڭىزدە، بىرەر قېتىم شۇلارغا ئاز بولسىمۇ ياردەم پۇلى ئەۋەتكىنىڭىزنى بىلەمسىز؟

ئەگەر يۇقىرىقى سوئاللارنىڭ جاۋابى «ھەئە» بولسا، سىز رەھىم - شەپقەتلىك ئادەمسىز، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە سىزنى قورشايدىغانلىقىدىن خاتىرجەم بولسىڭىز بولىدۇ.

ئەگەر جاۋابىڭىز «ياق» بولسا، سىز تاش يۈرەك ئادەمسىز، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىدىن تولىمۇ يىراقتا ئىكەنسىز، كىشىلەرگە رەھىم - شەپقەت قىلىشنى ئۆگىنىشكە ۋە ئۇنىڭغا ئادەتلىنىشكە زور ئېھتىياجلىق ئىكەنسىز.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە باشقىلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىشنى ئۆگىتىپ مۇنداق دېگەن: «كىم بىرەر مۇسۇلماننىڭ دۇنيادىكى قىيىنچىلىقلىرىدىن بىرەر قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىپ بەرسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى قىيىنچىلىقلىرىدىن بىر قىيىنچىلىقنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ، كىم بىرەر يوقسۇلغا ئاسانلىق يارىتىپ بەرسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاسانلىق بېرىدۇ. كىمكى بىرەر مۇسۇلماننىڭ ئەيىبىنى يۆگىسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يۆگەيدۇ، بەندە بۇرادىرىنىڭ ياردىمىدە بولغان مۇددەتچە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ياردىمىدە بولىدۇ»[1].

خۇلاسە كالام، رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش قىيىن ئەمەس، مەسىلە ۋاقىتنىڭ يېتىشمىگەنلىكىدە ياكى قول ئىلكىدە بولمىغانلىقىدا ياكى رەھىم - شەپقەت قىلىشنى بىلمىگەنلىكتە ئەمەس، بەلكى ئاساسلىق مەسىلە قەلبلەردىن رەھىم - شەپقەتنىڭ سۇغۇرۇلۇپ كەتكەنلىكىدە، يۈرەكلەرنىڭ تاشقا ئايلىنىپ قالغانلىقىدا!

كۈندىلىك بەش ۋاخ نامازنىڭ ھەر بىر رەكئىتىدە فاتىھە سۈرىسىنى ئوقۇش جەريانىدا، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۈرىدىكى «ئەررەھمانىر رەھىم» (يەنى ناھايىتى مېھرىبان ۋە تولىمۇ شەپقەتلىك) دېگەن سۈپىتىنى ئەڭ ئاز دېگەندە بىر كۈندە، 33 قېتىم تەكرارلاپ تۇرۇپمۇ يۈرىكى يۇمشىمىغان مۇسۇلماننى نېمە دېگىلى بولسۇن؟!

820. سوئال: ئىلىم - پەننى ئىشلىتىشتە قانداق رەھىم - شەپقەتلىك بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: ھۆرمەتلىك كىتابخان، ئىلىم - پەن ئۆچۈنمۇ رەھىم - شەپقەت كېتەمدۇ؟ دەپ ھەيران قالغانلىقىڭىز ئېنىق. ئەمما رەھىم - شەپقەتنى چىقىش يولى قىلمىغان ئىلىم - پەننىڭ بالايىئاپەت ئىكەنلىكىنى بىلگىنىڭىزدە، ماڭا قوشۇلىسىز.

ھازىرقى دۇنيانىڭ ھالىغا قارايدىغان بولساق، كۈندىن - كۈنگە ئىلىم - پەن ئىلگىرلىگەنسېرى رەھىم - شەپقەت ئازىيىۋاتماقتا. ئىلىم - پەن ئىلىپ كەلگەن ئاتوم

---

(1) تىرمىزى رىۋايىتى.

بومبىلىرى ۋە راكېتالار بىلەن مىليونلىغان ئىنسان ئۆلمەكتە.

821. سوئال: نېمە ئۈچۈن ئىلىم - پەننىڭ ئىلگىرلىشى بىلەن رەھىم - شەپقەت ئازلاپ كېتىدۇ؟

جاۋاب: چۈنكى رەھىم - شەپقەت بىلەن قوراللانمىغان، ئىمان ۋە ئەخلاقتىن نېسىۋىسى بولمىغان ھەر قانداق ئىلىم - پەن بالايىئاپەت ۋە كرىزىستۇر! شۇڭا قۇرئان كەرىم ئايەتلىرى ئىلىم ھەققىدىكى پۈتۈن بايانلىرىدا رەھىم - شەپقەتنىمۇ بىرگە بايان قىلغان. قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىدىن رەھىم - شەپقەت يانداشتۇرۇلۇپ كەلتۈرۈلمىگەن ئىلىم ھەققىدىكى بىر ئايەتنى بىرىنىمۇ تاپالمايسىز.

«ئۇلار «پەرۋەردىگارىمىز! سېنىڭ رەھمىتىڭ ۋە ئىلمىڭ ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ» دەيدۇ»[1].

«ئۇ ئىككىسى بىزنىڭ بەندىلىرىمىزدىن چوڭ رەھمىتىمىزگە ئېرىشكەن ۋە بىزنىڭ ئۆزىمىزگە خاس ئىلمىمىزنى بىز بىلدۈرگەن بىر بەندىنى ئۇچراتتى»[2] دېگەن ئايەتلەر بۇنىڭ مىسالىدۇر[3].

---

(1) غافىر سۈرىسى7- ئايەت.

(2) كەھف سۈرىسى65- ئايەت.

(3) مىسىرلىق ئالىم ۋە مەشھۇر ناتىق ئەمىر خالىدنىڭ«عقيدة المؤمن»ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

راستچىللىق

822. سوئال: راستچىللىق قانداق خۇلق؟

جاۋاب: راستچىللىق پەيغەمبەرلەرنىڭ، مۆمىنلەرنىڭ ۋە ياخشىلارنىڭ ئادىتى بولغاندەك، يالغانچىلىق مۇناپىقلارنىڭ ئادىتىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇناپىقلارنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «مۇناپىقنىڭ ئالامىتى ئۈچتۇر: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ، ۋەدە قىلسا ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىدۇ، ئامانەت قويۇلسا خىيانەت قىلىدۇ»[1].

823. سوئال: راستچىللىقنىڭ ئىسلامدىكى ئورنى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر ماڭا ئالتە ئىشتا كاپالەت بېرىڭلار، مەن سىلەرگە جەننەتنى كاپالەت قىلىمەن: سۆزلىگەندە راست سۆزلەڭلار، ۋەدە قىلساڭلار ئۇنىڭغا ۋاپا قىلىڭلار، ئامانەت تۇتساڭلار ئۇنى ۋاقتىدا ئادا قىلىڭلار، ئەزايىڭلارنى زىنادىن ساقلاڭلار، كۆزۈڭلارنى ھارامدىن ساقلاڭلار، قولۇڭلارنى يامان ئىشلاردىن ۋە ھارامدىن يىغىڭلار»[2].

824. سوئال: راست سۆز بىلەن يالغان سۆزنىڭ ئالامىتى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «راستچىللىق خاتىرجەملىك، يالغانچىلىق بىئاراملىقتۇر»[3] دېگەن. چۈنكى ئىنسان راست سۆزلىگەندە خاتىرجەملىك ۋە بىر خىل راھەت ھېس قىلىدۇ، تەشۋىشلەنمەيدۇ ھەمدە راست سۆزلەشتە ھېچقانچە تەسلىك ياكى ئوڭايسىزلىق ھېس قىلمايدۇ، ئىككىلەنمەيدۇ، دۇدۇقلىمايدۇ.

ئەمما ئىنسان يالغان سۆزلەشتە قىيىنچىلىق تارتىدۇ، ھەتتا بەزى شارائىتلاردا چېكىسىدىن تەر ئاقىدۇ، چىرايى تەبىئىي بولمايدۇ، سۆزلىرى ئانچە قاملاشمايدۇ، يالغانچىلىقى ئاشكارا بولۇپ قېلىشىدىن تەشۋىشلىنىدۇ.

ھەرقانچە سۆزگە ئۇستا ۋە يالغاننى قاملاشتۇرۇشقا ماھىر كاززاپلارمۇ بەرىبىر بىلىنىپ قالىدۇ ۋە بىر كۈنى رەسۋا بولماي قالمايدۇ. «يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام» دېگەن سۆزمۇ بىكارغا ئېيتىلمىغان بولسا كېرەك.

يۇقىرىقى ھەدىس پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىك سۆزلىرىدىن بولۇپ، ھاياتلىق مۇساپىلىرى بۇ سۆزنىڭ ھەقلىقىنى ئىسپاتلاپ كەلمەكتە. چۈنكى بۇ سۆز مەيلى كۇففار، مەيلى مۇسۇلمان، ھەرقانداق ئادەمنىڭ نەزىرىدە ھەق سۆزدۇر.

825. سوئال: يالغانچىلىقنىڭ خىيانەت تۈرى قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەڭ چوڭ خىيانەت سېنى

---

(1) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) ئىمام تىرمىزى ۋە ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

راستچىل دەپ بىلىدىغان بىرىگە يالغان ئېيتىپ ئۇنى ئىشەندۈرىشىڭدۇر»[1].

سىزگە يۈرىكىدىن ئىشىنىدىغان، سىزنىڭ قانداقلا بىر سۆزىڭىزنىڭ راستلىقىدىن قىلچە شەكلەنمەيدىغان دوستىڭىزغا يالغان سۆزلىشىڭىز، ئۇنىڭ سىزگە بولغان چىن ئىشەنچىسىگە ۋە دوستلۇقىنىڭ ھېسابىغا قىلىنغان ئەڭ چوڭ خىيانەت ئەمەسمۇ؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرى نېمىدېگەن توغرا ـ ھە!

826. سوئال: يالغانچىلىقنىڭ ئەڭ چوڭ خەتىرى قايسى؟

جاۋاب: يالغانچىلىق ئادەمنى ئىماندىن چىقىرىدىغان يامان خۇلقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «مۆمىن ئادەم قورقۇنچاق بولامدۇ؟» دەپ سورالغىنىدا، «ھەئە» دەپ جاۋاب بەرگەن، يەنە «مۆمىن ئادەم بېخىل بولامدۇ» دەپ سورالغاندىمۇ، «ھەئە» دەپ جاۋاب بەرگەن. ئاندىن «مۆمىن ئادەم يالغانچى بولامدۇ» دەپ سورالغىنىدا، «ياق» دەپ جاۋاب بەرگەن[2].

چۈنكى بىراۋنىڭ قورقۇنچاقلىقىنىڭ ياكى بېخىللىقىنىڭ زىيىنى كۆپىنچە ئۇ كىشىنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ. ئەمما بىراۋنىڭ يالغانچىلىقىنىڭ زىيىنى كۆپىنچە باشقىلارغا بولىدۇ. يالغانچىلىق ئىنسانلارنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بولغۇسىز زىيان ـ زەخمەتلەرگە ئۇچرىتىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ گۇناھىمۇ ئېغىر، جازاسى قاتتىق بولىدۇ. يالغانچىنىڭ ھەقىقىي مەنىدىكى مۆمىنلەردىن بولالمايدىغانلىقى يالغانچىلىقنىڭ گۇناھىنىڭ چوڭلىقىنى بىلىش ئۈچۈن يېتەرلىكتۇر.

827. سوئال: ھەقىقىي راستچىللىق قايسى؟

جاۋاب: ھىجرىيە ئۈچىنچى ئەسىرنىڭ ئۆلىمالىرىدىن جۇنەيد مۇنداق دېگەن ئىكەن: «ھەقىقىي راستچىللىق يالغاندىن باشقا نەرسە سېنى قۇتۇلدۇرالمايدىغان شارائىتتا راست سۆزلىشىڭدۇر». راستچىللىقنىڭ ئىنسانىنى ھەمىشە قۇتقۇزغۇچى ئىكەنلىكىدە شەك يوق. «راست سۆزلىگەن نىجات تاپىدۇ» دېگەن مەشھۇر سۆزمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىلغان بولۇشى مۇمكىن.

قۇتۇلۇش ئۈچۈن يالغان ئېيتىشتىن باشقا چارىسى قالمىغان ئادەمنىڭمۇ راست سۆزلىشى تەلەپ قىلىنغان يەردە، ئاددى ئىشلار ئۈچۈن، ھەتتا يالغان ئېيتمىسىمۇ ھېچقانداق زىيان بولمايدىغان ئىشلار ئۈچۈن يالغان ئېيتىۋاتقانلارنى نېمە دېگۈلى بولىسۇن؟!

828. سوئال: راستچىللىققا ئادەتلىنىشنىڭ يولى نېمە؟

جاۋاب: شەكسىزكى، ئادەم ئۆزىدە راستچىللىقنى يېتىلدۈرۈشى ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئاللاھ تائالاغا تەقۋالىق قىلىشى (يەنى ھەر ئىشتا ئاللاھنىڭ كۆرسەتكەنلىرى ئىچىدە ھەرىكەت قىلىشى ۋە ئاللاھنىڭ غەزىپىگە لايىق بولۇپ قېلىشتىن قورقىشى)،

---

(1) ئەبۇداۋۇد، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئىمام مالىك رىۋايىتى.

ئاندىن راستچىل، تەقۋادار، ياخشى كىشىلەر بىلەن ئولتۇرۇپ قوپىشى لازىم. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: «ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا تەقۋالىق قىلىڭلار ۋە راستچىللار بىلەن بولۇڭلار»(1) دېيىش ئارقىلىق راستچىللىقنىڭ تەقۋالىق ئىكەنلىكى ۋە راستچىللار بىلەن بولۇشنىڭ تەقۋالىققا يېتىشنىڭ يولى ئىكەنلىكىنى ئۇچۇقلىغان.

راستچىللىقنىڭ تۈرلىرى

829. سوئال: نىيەتتىكى راستچىللىق قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: نىيەتتىكى راستچىللىق – قىلماقچى بولغان ھەرقانداق بىر ئىشتا ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەشتۇر. ئىنسان ھەر ئىشتا ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەش ئارقىلىق ئادەتتىكى دۇنيالىق ئىشلىرىنىمۇ ئىبادەت قاتارىغا ئۆتكۈزەلەيدۇ ۋە ساۋابقا ئېرىشىدۇ، شۇنداقلا بۇ ياخشى نىيەتنىڭ بەرىكىتى بىلەن مەقسىتىگە يېتىدۇ. دېمەك، ياخشى نىيەت ئادەتنى ئىبادەتكە ئۆزگەرتىدىغان سېھىرلىك خىسلەتتۇر. «ياخشى ئۆگىنىش قىلىپ، ياخشى ئوقۇپ دىنىمغا، ۋەتىنىمگە، خەلقىمگە ۋە ئىنسانلارغا مەنپەئەتلىك ئادەم بولىمەن» دېگەن نىيەت بىلەن دەرس مۇزاكىرە قىلغان ئوقۇغۇچى، «باي بولۇپ ئائىلەمنىڭ ئېھتىياجىنى ھالالدىن قامدايمەن»، «خەير - ئېھسان ۋە سەدىقىلىرىم بىلەن ئاللاھنىڭ يوقسۇل بەندىلىرىنىڭ بېشىنى سىلايمەن» دېگەن نىيەت بىلەن ئىشلىگەن تىجارەتچى، «ئىشىمنى قېتىرقىنىپ راۋاجلىق قىلىش ئارقىلىق ھالالدىن تاپقانلىرىمنى ئائىلەمگە سەرپ قىلىمەن» دېگەن نىيەت بىلەن كەسىپ قىلغان ھۈنەرۋەن، «ۋەزىپەمنى قېتىرقىنىپ، توغرا يوسۇندا ۋە ھەققانىي ئىشلەش ئارقىلىق ئالغان مائاشىم بىلەن ئۆزۈمنىڭ ھەم ئائىلەمنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامدايمەن» دېگەن نىيەت بىلەن ئىشلىگەن كادىر ياكى ئىشچى، «تۇرمۇش قۇرۇش ئارقىلىق ھارام ئىشلاردىن ساقلىنىمەن ۋە دىيانەتلىق بىر ئائىلە قۇرۇپ چىقىمەن» دېگەن نىيەت بىلەن ئۆيلەنگەن قىز - يىگىت ئەلۋەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ساۋابىغا ئېرىشىدۇ.

830. سوئال: سۆزدىكى راستچىللىق قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەمىشە «ئى ئاللاھ! ماڭا راستچىل تىل ئاتا قىلغىن»(2) دەپ دۇئا قىلاتتى. بالىلىق دەۋرىدىن باشلاپ راستچىللىقى بىلەن تونۇلغان، ھەتتا كۇففارلارمۇ ئۇنىڭ راستچىللىقىنى تەستىقلىغان بىر پەيغەمبەر بۇ دۇئانى ئوقۇغان يەردە، بىز كىچە - كۈندۈز بۇ دۇئانى ئوقۇپ ئاللاھتىن بىزنى راستچىل بەندىلەردىن قىلىشىنى تىلەشكە قانچىلىك مۇھتاج بولىۋاتقانلىقىمىزنى بىلەمسىز؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «راستچىل تىجارەتچى قىيامەت كۈنىدە

(1) تەۋبە سۈرىسى 119- ئايەت.

(2) ئىمام تىرمىزى ۋە ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

پەيغەمبەرلەر، راستچىللار ۋە شېھىدلار بىلەن بىرگە بولىدۇ»[1]. بۇ ھەدىس ھۈنەرۋەن، ئىشچى - خىزمەتچى، دېھقان، چارۋىچى قاتارلىق رىزىق يولىدا يۈرگەن ھەرقانداق كىشىگە قارىتىلغان بولۇپ، راستچىللار قانداق ئىش بىلەن ياكى قانداق جايدا ئىشلىگەن بولمىسۇن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىشارەت بەرگەن راستچىل تىجارەتچىگە قوشۇلىدۇ. چۈنكى راستچىللىق ھەرقانداق جايدا، پۈتۈن ئىش - ھەرىكەت ۋە گەپ - سۆزلەردە تەلەپ قىلىنىدۇ.

831. سوئال: ئەمەلدىكى راستچىللىق قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن: «مۆمىنلەرنىڭ ئىچىدە ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان نۇرغۇن كىشىلەر بار»[2].

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى مۇنداق ئىدى: ساھابىلەردىن ئۇمەير ئىبنى ھەمام بەدر غازىتى بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: «يا رەسۇلەللاھ! ئەگەر مەن ئاشۇ دۈشمەنلەرگە قارشى جەڭ قىلىپ ئۆلۈپ كەتسەم، راستىنلا جەننەتكە كىرىمەنمۇ؟» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ھەئە، ئەلۋەتتە شۇنداق بولىسەن» دەپ جاۋاب بېرىپ، ساھابىلىرىگە: «تۇرۇڭلار كەڭلىكى ئاسمان ۋە زېمىنغا تەڭ كېلىدىغان جەننەتكە كىرىش ئۈچۈن جىھاد قىلىڭلار» دەيدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۇمەير «پاھ، پاھ» دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا قاراپ: «ئەي ئۇمەير ساڭا نېمە بولدى» دەپ سورايدۇ، ئۇمەير: «يارەسۇلەللاھ! مەن راستىنلا جەننەت ئەھلى بولالامدىمەن؟» دەيدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن زادى جەننەت ئەھلىدىنسەن»[3] دەيدۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئۇمەير «مەن بىلەن جەننەت ئوتتۇرىسىدا پەقەت مۇشۇ خورمىلا قالدى» دېگىنىچە قولىدىكى يەۋاتقان خورمىنى تاشلايدۇ ۋە ئۇرۇش مەيدانىغا كىرىپ كېتىدۇ، ئاخىرى شېھىدلىق شەربىتىنى ئىچىشكە نائىل بولىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يۇقىرىقى ئايەت چۈشىدۇ.

بۇ ھەدىس ياخشى ئىشنى نىيەت قىلىش مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن يېتەرلىك ئەمەسلىكىنى ۋە ياخشى نىيەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەمەل قىلىش يەنى ئىشلەش شەرت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرغان.

ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ «ئى ئاللاھ! ماڭا مەدىنە شەھرىدە شېھىدلىقنى نەسىپ ئەتكىن» دەپ دۇئا قىلاتتى. ھالبۇكى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرى ئىسلام شەھرى بولغانلىقتىن، ئۇ شەھەردە جىھاد بولمايتتى. ئەمما ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلغان بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 23 - يىلى زۇلھەججە ئېيىنىڭ 26 – كۈنى (مىلادى 644 يىلى 3 - نويابىر) ئەبۇ لۇئلۇئ

---

(1) ئىبنى ماجە، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئەھزاب سۈرىسى23- ئايەت.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئىسمىلىك ئىرانلىق بىر مەجۇسىي تەربىيدىن سۈيىقەست بىلەن شېھىد قىلىنغان.

832. سوئال: راستچىللىقنىڭ مەرتىبىسى قانداق مەرتىبە؟

جاۋاب: راستچىللىق مەرتىبىسى پەيغەمبەرلىك مەرتىبىسىدىن كېيىنلا كېلىدىغان ئەڭ شەرەپلىك مەرتىبىدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: «كىملەركى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلار ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر، راستچىللار، شېھىدلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار نېمىدېگەن ياخشى ھەمراھلار»(1) دەيدۇ. ئايەتتە ئاۋۋال پەيغەمبەرلەر، ئاندىن كېيىنلا راستچىللار بايان قىلىنغان. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، راستچىللىق پەيغەمبەرلىك بىلەن شېھىدلىق ئوتتۇرىسىدىكى مەرتىبىدۇر.

833. سوئال: قانداق قىلغاندا بالىلانى راستچىللىققا ئادەتلەندۈرگىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: بالىلارنىڭ راست سۆزلەيدىغان، يالغانچىلىقنى، ئادامچىلىقنى يامان كۆرىدىغان بولۇپ يېتىشىپ چىقىشى ئاتا-ئانىلارغا باغلىق. ناۋادا بالىلار كىچىكىدىنلا راست سۆزلەشكە ئادەتلەندۈرۈلسە، ئۇلار چوڭ بولغاندىمۇ بۇ ئەخلاق ئۇلارنىڭ كۆڭۈلىلىك يۈرۈش-تۇرۇشلىرىدا ۋە جىمى ھەرىكەتلىرىدە، ئۇلارنىڭ ئايرىلماس بىر پارچىسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

ئاتا-ئانا ۋە مۇئەللىم بالىلارغا راست سۆزلەشتە ئۈلگە بولۇشى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا قەتئىي يالغان سۆزلىمەسلىكى، ھەتتا چاقچاق قىلىپ بولسىمۇ، بالىلارغا يالغان ئېيتماسلىقى زۆرۈردۇر. چۈنكى 10 ياشنىڭ ئاستىدىكى بالىلار كۆپىنچە راست بىلەن چاقچاقنىڭ پەرقىنى ئايرىپ كېتەلمەيدۇ. ئەمما ئۇلار گەپ-سۆز، ئىش –ھەرىكەت ۋە بارلىق ئىشلاردا ئاتا-ئانىسىنى ياكى مۇئەللىمىنى تەقلىد قىلىدۇ، ئۇلارنى دورايدۇ ۋە ئۇلاردىن ئۆگىنىدۇ.

بىزنىڭ يېگانە ئۈلگىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بالىلارغا كىچىكىدىن ئىسلام ئەخلاقىنى، خۇسۇسەن ئىسلام ئەخلاقىنىڭ تاجىسى بولغان راستچىللىقنى يەرلەشتۈرۈشكە زور ئەھمىيەت بېرەتتى، بالىلارنى ۋە ئاتا-ئانىسىنى كۆزىتەتتى، خاتالىقلىرىغا شۇ ھامان تۈزىتىش بېرەتتى.

كىچىكلەرگە يالغان ئېيتىش گۇناھ جەھەتتە چوڭلارغا يالغان ئېيتقانغا ئوخشاشتۇر، بەلكى خەتىرى چوڭراقتۇر. چۈنكى كىچىكلەرگە يالغان ئېيتقانلىق ئۇلارغا يالغانچىلىق بابىدا ئەمەلىي دەرس بەرگەنلىكتۇر. بۇنىڭدىنمۇ خەتەرلىك يالغان بارمۇ؟

ئاتا ئۆزى ئۆيدە بار تۇرۇپ، بالىسىغا: «مېنى سورىغانلارغا دادام ئۆيدە يوق دېگىن»دېيىشىنىڭ ئۆزى گۇناھ جەھەتتە ئەڭ چوڭ، خەتەر جەھەتتە ئەڭ خەتەرلىك يالغاندۇر. يەنە ئاتىنىڭ بالىسىغا بىر نەرسە ئېلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلىپ، ئۇنىڭغا ۋاپا

---

(1) نىسا سۈرىسى 69- ئايەت.

قىلماسلىقىمۇ ئەڭ خەتەرلىك يالغان بولغانلىقىنىڭ ئۈستىگە ئالدامچىلىقتۇر. مۇنداق ئاتىنىڭ باللىرى ئۇنىڭغا قانداق ئىشەنچ قىلسۇن؟ ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قانداق ئىشەنسۇن؟ ئۇنىڭ نەسىھەتلىرىنى قانداق قوبۇل قىلسۇن؟

باللارنى راستچىللىققا ئادەتلەندۈرۈشتە، ئۇلارغا ئەمەلىي ئۈلگە بولۇش، يالغانچىلىقنىڭ گۇناھى ۋە خەتىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇش، راستچىللىق ھەققىدىكى قىسسىلەرنى كۆپلەپ سۆزلەپ بېرىش، ئۇلارنىڭ گەپ-سۆزلىرىنى كۆزىتىپ تۇرۇش قاتارلىق ئۇسۇللارنىڭ ھەممىسىنى قوللىنىش كېرەك.

مۇھىم بولغىنى باللارنى راستچىللىقنى سۆيىدىغان، راستچىل كىشىلەرنى ھۆرمەتلەيدىغان، يالغانچىلىقتىن نەپرەتلىنىدىغان، يالغانچىلارنى يامان كۆرىدىغان قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىشتۇر. بۇنىڭدا غەلىبە قىلغان ئادەم ئۇلارنى باشقا گۈزەل ئەخلاقلارغا ئادەتلەندۈرۈشتىمۇ چوقۇم غەلىبە قىلىدۇ.

ئامانەت

834. سوئال: ئامانەتنىڭ مەنىسى نېمە؟
جاۋاب: ئامانەت ئىسلام دىنىدا ئەڭ ئاساسلىق ئەخلاقتىن سانىلىدۇ. ئامانەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ھەممە ياخشى بىلىدۇ، ئەمما بەزى كىشىلەر ئامانەت ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەنىلەرنىڭ ھەممىسىنى تولۇق بىلمىگەنلىك ياكى ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن، ئامانەتكە نىسبىي مۇئامىلە قىلىدۇ. مەسىلەن: بىراۋ «مەن ئامانەتكە ھەرگىز خىيانەت قىلمايمەن، ماڭا قويۇلغان ئامانەتنى ئىگىسىگە ۋاقتىدا تاپشۇرىمەن» دەيدۇ. بۇ ناھايىتى ياخشى. ئەمما بۇ ئامانەتنىڭ ھەممىسى ئەمەس، بەلكى ئامانەتنىڭ مۇئامىلە ئىشلىرىدىكى تۈرى بەس. ئامانەت سۆزى ئامانەت قويۇلغان پۇل - مال ۋە تاۋارغا ئوخشاش ماددىي نەرسىلەرنى ئىپادىلىگەندىن باشقا، مەنىۋى قىممەتلەرنى، شۇنداقلا نۇرغۇنلىغان چوڭ مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ.
ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَخُونُواْ اللّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُواْ أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ يەنى «ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە خىيانەت قىلماڭلار، سىلەرگە قويۇلغان ئامانەتلەرگە بىلىپ تۇرۇپ خىيانەت قىلماڭلار»(1) دەپ كۆرسەتكەن. ئامانەتنىڭ ئەكسى خىيانەتتۇر.

835. سوئال: ئاللاھقا خىيانەت قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟
جاۋاب: ئاللاھقا خىيانەت قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى – ئاللاھنىڭ ئەمرلىرىگە ئەگەشمەسلىك، بۇيرىغانلىرىنى ئادا قىلماسلىق ۋە توسقانلىرىنى تەرك ئەتمەسلىكتۇر. ئاللاھنىڭ ئەمرلىرى گەردىنىمىزدىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئېغىر ئامانەتلەردۇر.

836. سوئال: پەيغەمبەرگە خىيانەت قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟
جاۋاب: پەيغەمبەرگە خىيانەت قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭغا ئەگەشمەسلىك ۋە ئىجرا قىلماسلىقتۇر. چۈنكى پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىنى ياشىتىش ۋە ھايات قائىدىلىرىدا ئۇنى ئىجرا قىلىش ئۆزىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىدىن سانىغان ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئۈستىدە ئامانەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرى زامانىمىزغىچە مۇشۇ يول بىلەن يېتىپ كەلگەن.

837. سوئال: ئامانەتنىڭ يوقىلىشىدىن كېلىپ چىقىدىغان خەتەرلەر قايسىلار؟
جاۋاب: ئامانەتنىڭ يوقىلىشىدىن كېلىپ چىقىدىغان خەتەرلەرنىڭ ئەڭ چوڭى ئىمانسىزلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بىرەر بەندىسىنى ھالاك قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭدىن ھاياسى سۇغۇرۇپ ئالىدۇ، ئۇنىڭدىن ھايا سۇغۇرۇپ ئېلىنغاندىن كېيىن، ئۇ ھەر كىمنىڭ نەپرىتىگە ۋە غەزىپىگە لايىق بىرى بولۇپ قالىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئامانەت يوقىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئامانەت يوقالغاندىن

(1) ئەنفال سۈرىسى27- ئايەت.

كېيىن، ئۇ ھەمىشە خىيانەت قىلىدىغان خائىنغا ئايلىنىپ قالىدۇ، ئۇ خائىنغا ئايلانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن رەھىم ـ شەپقەت يوقىلىدۇ، ئۇنىڭدىن رەھىم ـ شەپقەت يوقالغاندىن كېيىن، ئۇ لەنەتكەردىگە ئايلىنىدۇ، ئۇ لەنەتكەردى بولغاندىن كېيىن، ئىمان ئۇنىڭدىن چىقىپ كېتىدۇ»(1).

بۇ ھەدىس ھازىرقى زامان كىشىلىرى ئوتتۇرىسىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپماقتا. شەرم ـ ھايادىن نېسۋىسى بولمىغانلاردىن خىيانەت، شەپقەتسىزلىك ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ئىمانسىزلىق قاتارلىق بەختسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسى سادىر بولماقتا. چۈنكى ئىنساندىكى شەرم ـ ھايا ئۇنىڭ كىيىمىگە ئوخشاش بولۇپ، ھاياسى يوقالغان ئادەم خۇددى يالىڭاچ قالغانغا ئوخشاش قىممەتلىك نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىدىن ئايرىلىپ قالغان بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئامانەتنى ساقلىيالمايدىغان ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ»(2) دېگەن سۆزى بۇ ماۋزۇنى تېخىمۇ روشەن يورۇتۇپ بەرمەكتە.

838. سوئال: ئامانەتلىك بولۇشنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

جاۋاب: ئامانەتنى ئادا قىلىش ساۋابلىق ئىش بولۇپ، گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىغا تۈرتكە بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بەش ۋاخ ناماز، جۈمەدىن جۈمەگىچە بولغان ئارىلىق، ئامانەتنى ئادا قىلىش گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشى ئۈچۈن كاپارەتتۇر»(3).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر ماڭا ئالتە ئىشتا كاپالەت بېرىڭلار، مەن سىلەرگە جەننەتنى كاپالەت قىلىمەن: سۆزلىگەندە راست سۆزلەڭلار، ۋەدە قىلساڭلار ئۇنىڭغا ۋاپا قىلىڭلار، ئامانەت تۇتساڭلار ئۇنى ۋاقتىدا ئادا قىلىڭلار، ئەزايىڭلارنى زىنادىن ساقلاڭلار، كۆزۈڭلارنى ھارامدىن ساقلاڭلار، قولۇڭلارنى يامان ئىشلاردىن ۋە ھارامدىن يىغىڭلار»(4).

839. سوئال: ئامانەت دېگەن بۆلۈنەمدۇ؟

جاۋاب: ئامانەت ھەرگىز بۆلۈنمەيدۇ. ئامانەت ھەركىمگە ئوخشاش دەرىجىدە، بىرخىل ئىجرا قىلىنىدۇ. ئامانەتنى ئادا قىلىشتا، مۇسۇلمان ياكى كاپىر دەپ ئايرىلمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرغىن، ساڭا خىيانەت قىلغان كىشىگىمۇ خىيانەت قىلما»(5) دەپ تەلىم بەرگەن. بۇ ھەدىس ئامانەتنىڭ

---

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(4) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(5) ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى ۋە ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

بۆلۈنمەيدىغانلىقىنى، بەزى كىشىلەرگە ۋاپا قىلىپ، بەزى كىشىلەرگە خىيانەت قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىراۋنىڭ ئۆزىگە خىيانەت قىلغان بىرسىگىمۇ خىيانەت قىلىشى توغرا ئەمەس. مەسىلەن: بىراۋدا سىزنىڭ 500 يۈەن نەق پۇل قەرزىڭىز بولۇپ، ئۇنى ئالالماي تۇرغان پەيتىڭىزدە، باشقا بىرى ھېلىقى قەرزدار كىشىگە يەتكۈزۈپ بېرىشىڭىزنى تاپىلاپ سىزگە مىڭ يۈەن نەق پۇلنى تاپشۇرغان بولسا، سىزنىڭ بۇ مىڭ يۈەندىن 500 يۈەن پۇلىڭىزنى ئېلىۋېلىشىڭىز خىيانەت ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى سىز مۇنداق قىلىش ئارقىلىق سىزگە ئىشىنىپ ئامانەت قويغان كىشىنىڭ ئىشەنچىسىگە ۋە پۇلنىڭ ئىگىسىگە خىيانەت قىلغان بولىسىز. قەرزداردىن قەرزىڭىزنى ئېلىشنىڭ يوللۇق ئۇسۇلى ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئاندىن ئۇنىڭدىن قەرزىڭىزنى سوراشتۇر.

ئامانەت ئەنە شۇنداق ئىنچىكە ۋە نازۇك نەرسە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئامانەتنى ساقلىغانلار ۋە ۋاقتىدا تاپشۇرغانلار ساۋابقا ئېرىشىدۇ.

840. سوئال: ئامانەتنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىنسانلار ئارىسىدا ئەڭ كۆپ تارقالغان مەشھۇر ئامانەت تۈرى پۇل - مال ئامانىتى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمان مۇسۇلمانلار ئۇنىڭ تىلى ۋە قولى بىلەن زىيان يېتىشىدىن سالامەت بولالىغان كىشىدۇر، مۆمىن ئىنسانلار جېنىغا ۋە مال - مۈلكىگە ئۇنىڭدىن زىيان-زەخمەت يېتىشىدىن ئامان بولالىغان كىشىدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

بۇ ھەدىستىن مەلۇمكى، ھەقىقىي مۆمىن ئادەم كىشىلەر مال - مۈلكىنى ۋە ھەر قانداق قىممەتلىك نەرسىسىنى ئۇنىڭدا ئامانەت قويۇشقا خاتىرجەم بولالىغان كىشىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىستە مۆمىن كېچە ئوخلىماي ئىبادەت قىلىدىغان ياكى كۆپ زىكىر ئېيتىپ، كۆپ يىغلايدىغان كىشى دېگىنى يوق. تەبىئىيكى، كېچە ئوخلىماي ناماز ئوقۇش، كۆپ زىكىر ئېيتىش زامانىمىزدا نۇرغۇن كىشىلەر قىلالمايۋاتقان ئەڭ كاتتا ئىبادەتلەردۇر. ئەمما بۇ ئىبادەتلەر يەنىلا شۇ كىشى بىلەنلا چەكلىنىدۇ. ئامانەتكە ئىشەنچلىك بولۇشتىن ئىبارەت ئېسىل ئەخلاق بولسا، ھەم شۇ كىشىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ھەم ئومۇم خەلق ئۈچۈن مەنپەئەتلىك بولغان ئىبادەتتۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنىڭ ئىنسانلارغا مەنپەئەتلىك بولۇشىنى بەكرەك ياقتۇرىدۇ.

ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، پايدىسى ئۇنى ئورۇندىغان كىشىنىڭ ئۆزى بىلەنلا چەكلىنىدىغان ئىبادەتتىن، پايدىسى باشقىلارغا ئومۇم بولىدىغان ئىبادەت ئورۇنداش تەرەپتىن ئەھمىيەتلىك، ساۋاب جەھەتتىنمۇ چوڭدۇر.

---

(1) تىرمىزى، ئىبنى ماجە ۋە ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە كىچىك سانالغان چوڭ ئامانەتلەر *

841. سوئال: كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە كىچىك سانالغان چوڭ ئامانەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئادەتتە كىشىلەر پۇل مۇئامىلىلىرىدىكى ئامانەتنى ئادا قىلىشنى مۇھىم بىر مەجبۇرىيەت دەپ تونۇيدۇ، كۆپ كىشىلەرنىڭ نەزەرلىرىدىن ساقىت بولۇپ كېلىۋاتقان ئامانەتلەرمۇ كۆپ. مەسىلەن: سىز بىرەر دوستىڭىزدىن بىرەر كىتاب ياكى بىرەر ئۈنئالغۇ ياكى سىن ئالغۇ لېنتىسىگە چاغلىق نەرسىنى ئارىيەت ئېلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ماددىي قىممىتىنى ئاددى سانىغانلىقتىن، ئۇنى ئىگىسىگە ۋاقتى قەرەلىدە ياپشۇرمىسىڭىز، ياكى قوشنىڭىزدىن بىرەر تال يىڭنىگە چاغلىق نەرسىنى ئۆتنە ئېلىپ، ئۇنى كىچىك سانىغانلىقتىن قوشنىڭىزغا قايتۇرمىسىڭىز، سىز ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز.

بىراۋ سىزگە بىر ئامانەت سۆزنى تاپشۇرۇپ، بۇ سۆزنى پالانىغا يەتكۈزۈپ قويىشىڭىزنى سورىغان بولسا، بۇ سۆزنى شۇ كىشىگە يەتكۈزمىسىڭىز، ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز.

بىراۋنىڭ ئۆي ئىچىگە رۇخسەتسىز قاراش ياكى دەرىزىسىدىن ياكى ئىشىكىنىڭ يوچۇقىدىن ماراش ياكى بىراۋ ئىشىكنى ئاچقاندا، سىزنى كىرىڭ دېمىگىچە ئۆي ئىچىگە كۆز يۈگۈرتۈش چوڭ ئەدەبسىزلىك ۋە ئېغىر خىيانەتتۇر.

842. سوئال: ئېلىم ـ سېتىم ئىشلىرىدىكى ئامانەت قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «راستچىل تىجارەتچى قىيامەت كۈنىدە پەيغەمبەرلەر، راستچىللار ۋە شېھىدلار بىلەن بىرگە بولىدۇ»[1] دېگەن سۆزى ئېلىم ـ سېتىم ئىشلىرىنى بىجىرىشتىكى ئامانەتنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى راستچىللىق بار يەردە ئامانەتمۇ بولىدۇ. مالنىڭ ئەيىبىنى ئېنىق ئېيتىپ ساتقان ئادەم ئامانەتنى ئادا قىلغىنىدەك، مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇپ، ئالغۇچىنىڭ كۆزىنى بوياپ، ياكى تاۋارغا ساختا ماركىلارنى چاپلاپ ساتقان ئادەم خېرىدارلارغا خىيانەت قىلغان بولىدۇ.

843. سوئال: ئىشلىگەن ئىشتىكى ئامانەت قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: بىر دوختۇرنىڭ يەنە باشقا بىر دوختۇرغا ياخشىچاق بولۇش يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا ھاجەت بولمىغان كېسەلنى بۇيرۇپ بېرىشى ياكى دوختۇرخانىغا كۆپ كىرىم كىرگۈزۈپ بېرىپ باشلىقلىرىغا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن ئاددى بىر ئاغرىق بىلەن يېنىغا كەلگەن كېسەلنى ئادەتتە ھاجەت بولمايدىغان ئانالىزلارنى ئېلىشقا بۇيرىشى، رېمونتچىنىڭ ئاپتوموبىلنىڭ ئازراق رېمونتى ئۈچۈن ئاپتوموبىل ئىگىسىنى ئالماشتۇرمىسىمۇ بولىدىغان زاپچاسلارنى ئېلىشقا بۇيرىشى، ئىشچىنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇلغا ئىشنى قولىنىڭ ئۇچىدىلا قىلىپ قويۇپ ھەق ئېلىشى، كادىرنىڭ ئۆز

---

* مىسىرلىق ئالىم ۋە مەشھۇر ناتىق ئەمر خالىدنىڭ «عقيدة المؤمن» ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

(1) ئىبنى ماجە، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

ۋەزىپىسىنى ئادا قىلماستىن سائەتكە قاراپ كۆن ئۆتكۈزۈشى، ئوقۇغۇچىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلىمەستىن كۆز بويىشى ياكى ئىمتىھاندا كۆچۈرىشى، ئاتىنىڭ بالىلىرىنى ئەدەپ - ئەخلاق، ئىمان - ئىنساپ ئىچىدە تەربىيىلەش ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلماسلىقى، مۇئەللىمنىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىگە ئىلىم - مەرىپەت نۇرۇقلىرىنى چېچىشتىن ئىبارەت مۇقەددەس بۇرچىنى ئۇنتۇپ ئۇلارنىڭ ئۆمرىنى ۋە ۋاقتىنى زايا قىلىۋېتىشى قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئەڭ چوڭ خىيانەتچىلىكتۇر. بۇ ئىشلار كۆرۈنۈشتە بەكمۇ ئاددىدەك كۆرۈنگەن بىلەن گۇناھى بەك ئېغىردۇر. چۈنكى مۇنداقلار خائىنلاردۇر!

844. سوئال: سىر ساقلاشتىكى ئامانەت قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام: «بىراۋ سۆز قىلىۋېتىپ ئەتراپقا قارىۋەتسە، بۇ سۆز ئامانەتتۇر»(1) دېگەن. بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسى، ئىككى ئادەم سۆزلىشىۋېتىپ، بۇ سۆزنى ئاڭلاۋاتقان ئۈچىنچى بىر شەخس بار ياكى يوقلىقىدىن خاتىرجەم بولۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بىرى ئوڭ ۋە سولغا قارىۋەتسە، بۇ سۆز باشقىلار ئاڭلاپ قالسا بولمايدىغان سىر بولۇپ، ئامانەت سۆزگە ئايلىنىدۇ. ئۇنى ساقلاش ئاڭلىغۇچىنىڭ ئۈستىگە ئامانەت بولۇپ بەلگىلىنىدۇ. ئۇنى «بۇ سىر، بۇنى ھېچكىمگە دېمەڭ» دېيىش ھاجەتسىز.

845. سوئال: ئەڭ چوڭ خىيانەت قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ئەڭ چوڭ خىيانەت ئۆزىنىڭ ئايالىنى سۆزگە سېلىپ، ئۇنىڭ سىرىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سىرىنى سىرتقا يايغان ئەرنىڭ خىيانىتىدۇر»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

دۇنيادا شۇنداق رەزىل ۋە پەس ئىنسانلار باركى، ئۇلار باشقىلارنىڭ ئاجىز نۇقتىسىنى تۇتۇۋېلىپ ھەمىشە پۇرسەتپەرەستلىك بىلەن جان باقىدۇ. مۇنداقلار ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ ئىپپەت - نومۇسى ۋە يۈز - ئابرويىنىڭ ھېچقانداق قىممىتى يوق. مۇنداق ئىنسانلار ئىنسان تۈرىنىڭ ھايۋان دەرىجىسىدىكى رەزىللىرى بولۇپ، شەخسىي مەنپەئەت ئۈچۈن ھەر قانداق ئادەمنى سېتىۋېتىشتىن ئىككىلەنمەيدۇ. ھەتتا ئۆزىنىڭ ھايات شېرىكى ۋە قويندىكى ئايالىنىڭمۇ ئاجىز نۇقتىسىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭ بەزىبىر ئەيىبلىرىنى، خاتالىقلىرىنى خەلقى ئالەمگە يېيىپ، ئۆزىنى ۋە ئايالىنى رەسۋا قىلىشتىن قورقۇپ قالمايدۇ. مۇنداقلار قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ پەسكەشلىكىدىن ئۇلارغا نەزەر سالماستىن ۋە گەپ - سۆز قىلماستىن دوزاخقا تاشلايدىغان نومۇسسىزلاردۇر.

---

(1) ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

846. سوئال: ئاياللىڭ ئامانىتى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئايالنى نىكاھلاپ ئالغاندىن كېيىن، ئايالنى خۇددى يانچۇقىدىكى پۇلدەك خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىدىغان ئۆز مۈلكى دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ ئىنتايىن خاتا چۈشەنچە بولۇپ، ئايال ئەرنىڭ مۈلكى ئەمەس، بەلكى ئۇ ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر!

ئايالنى نىكاھلاپ ئېلىش بىلەن بۇ ئايال ئالغۇچى ئەرنىڭ گەردىنىدە ئامانەتكە ئايلىنىدۇ، قىيامەت كۈنى بۇ ئەر ئاللاھنىڭ ئالدىدا بۇ ئامانەتنىڭ جاۋابكارلىقىدىن سورىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا﴾ يەنى «ئاياللار سىلەردىن مۇستەھكەم ئەھدە ئالغان تۇرسا..»[1] دېگەن ئايەتتە بۇ ئامانەتنى «مۇستەھكەم ئەھدە» دەپ ئاتىغان. مەلۇمكى، ئاياللىڭ ئېرىدىن ئالغان مۇستەھكەم ئەھدىسى نىكاھلىنىش ئالدىدا، ئەرنىڭ ئۇنىڭغا ئۆمۈرلۈك شېرىك بولۇش ھەققىدىكى تەلىپىنى قوبۇل قىلغانلىقىدۇر. ئاللاھ تائالا نىكاھتىن باشقا ھېچقانداق ئەھدىنى «مۇستەھكەم ئەھدە» دەپ سۈپەتلىگەن ئەمەس. مانا بۇ، ئەر ـ ئاياللىق رىشتىسىنىڭ نەقەدەر مۇقەددەس ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن يېتەرلىكتۇر. شۇنداق مۇقەددەس بىر رىشتىگە خىيانەت قىلىش ھەقىقەتەن ئەڭ چوڭ خىيانەت. ئۇنىڭ گۇناھىمۇ ئەلۋەتتە ئېغىردۇر.

847. سوئال: بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا مۇئامىلە قىلىشىدىكى ئامانەت قايسى؟

جاۋاب: بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا قىلىدىغان مۇئامىلىسىدىكى ئامانەت ئۇلارغا خىيانەت قىلماسلىقى، ئۇلارنىڭ رۇخسىتىسىز ئۆيىدىن پۇل ـ مال ياكى ئاددى بىر نەرسىنىمۇ ئالماسلىقىدۇر. گەرچە ئالغان نەرسىسى تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئاز مىقداردىكى نەرسە بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ رۇخسىتىسىز ئېلىشى خىيانەت ھەمدە تەدرىجى ھالدا كۆپرەك ئېلىپ چوڭراق خىيانەت قىلىشنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر.

قىزلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ رۇخسىتىسىز ھالدا، يىگىتلەر بىلەن پەش تارتىشىپ يۈرۈشى، مەخپىي جايلاردا ئۇچرىشىشى ئاتا ـ ئانىسىغا ۋە ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە قارشى قىلىنغان ئەڭ چوڭ خىيانەتتۇر. قىز ئەگەر ئەخلاقىي جەھەتتىن بۇزۇلۇشقا تەرەققىي قىلىپ بارسا، خىيانەت دەرىجىسىمۇ ئاشىدۇ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى خەلقى ئالەم ئالدىدا يەرگە قاراتقانلىق جىنايىتى ئايرىم بىر خىيانەتتۇر.

شۇنداقلا يىگىتلەرنىڭمۇ قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن مەخپىي ھالدا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىشى خىيانەت بولغاننىڭ سىرتىدا، كىشىلەرنىڭ ئىپپەت ـ نومۇسىغا ۋە يۈز ـ ئابرۇيىغا قارشى ئىشلەنگەن جىنايەتتۇر. قىيامەت كۈنى بۇنداق خىيانەتلەرنىڭ سورىقى ئەلۋەتتە بولىدۇ، جازاسى ئېغىر بولىدۇ.

848. سوئال: ئامانەت يەنە نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا سىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلەرنىڭ ھەممىسى سىزدە ئامانەت

---

(1) نىسا سۈرىسى 21- ئايەت.

بولۇپ، ئۇلارنى ساناپ بولۇش مۇمكىن ئەمەس. مەسىلەن: جان سىزدە ئامانەت ئۇنى هالاك قىلىشقا سەۋەب بولىدىغان ئىشلارنى قىلسىڭىز بۇ ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز.

تېنىڭىزنىڭ ساقلىقى سىزدە ئامانەت. ئۇنى ئاسراشقا ئەهمىيەت بەرمىسىڭىز ياكى ئۇنىڭغا زىيانلىق نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلسىڭىز، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلغان بولىسىز.

ئەقىل سىزدە ئامانەت. ئەقىلنى كەتكۈزىدىغان ئىچىملىكلەرنى ياكى زەهەرلىك چېكىملىكلەرنى ئىستېمال قىلسىڭىز بۇ ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز.

تىلىڭىز سىزدە ئامانەت. ئۇنى غەيۋەت - شىكايەتلەر ئۈچۈن قوللانسىڭىز، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلغان بولىسىز. چۈنكى تىلنى ئاللاھ تائالا ياخشى سۆز قىلىش ئۈچۈن ياراتقان.

باللىرىڭىز سىزدە ئەڭ چوڭ ئامانەت. ئۇلارنى ياخشى تەربىيىلىمەستىن ئۆز هالىغا قويىۋەتسىڭىز بۇ ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز. باللارنى چىرايلىق كىيىندۈرۈپ، قورسىقىنى ياخشى تويغۇزۇپ، كۆيۈنۈپ باققىنىڭىز هېساب ئەمەس. چۈنكى ئىت، مۈشۈكلەرمۇ باللىرىنى باقىدۇ ۋە ئۇلارغا كۆيۈنۈپ باغرىغا باسىدۇ.

بىلىمىڭىز سىزدە ئامانەت. ئۆگەنگەن بىلىمىڭىزنى دىنغا، خەلققە ۋە ۋەتەنگە پايدىلىق ئىشلار ئۈچۈن قوللانمىسىڭىز، بۇ ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز.

كەسپىڭىز ياكى خىزمىتىڭىز سىزدە ئامانەت. ئۇنى قېتىرقىنىپ قىلمىسىڭىز، كۆز بويامچىلىق قىلسىڭىز، ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز.

مەنسىپىڭىز سىزدە ئامانەت. مەنسەپنى سۇيىئىستېمال قىلىپ، شەخسىي مەنپەئەتىڭىز ئۈچۈن قوللانسىڭىز، ئامانەتكە خىيانەت قىلغان بولىسىز.

پۇل - مېلىڭىز سىزدە ئامانەت. ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان پۇل - مالنى هارام يوللارغا قوللانسىڭىز ياكى ئۇنىڭ زاكىتىنى بەرمىسىڭىز ئۇنىڭغا خىيانەت قىلغان بولىسىز.

دېمەك، ئاللاھ تائالا سىزگە ئاتا قىلغانلارنىڭ هەممىسى سىزدە ئامانەت.

ئاللاھ تائالا بۇ نېمەتلەردىن چوقۇم سوراق - سوئال قىلىدۇ، قانداق ئىشلەتكەنلىكىتىن هېساب ئالىدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى ﴿**ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ**﴾ يەنى «ئاندىن دۇنيادا سىلەرگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن سوراق - سوئال قىلىنىسىلەر»(1) دېگەن ئايەت بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت مەيدانىغا بەندىنىڭ قەدىمى قويۇلغان هامان تۆت نەرسىدىن سورىلىدۇ: ئۆمرىنى نېمە بىلەن تۈگەتكەنلىكىدىن، ياشلىقىنى نېمە بىلەن ئۆتكۈزگەنلىكىدىن، پۇل - مالنى نەدىن تېپىپ، نەگە

---

(1) تەكاسۇر سۈرىسى 8- ئايەت.

ئىشلەتكەنلىكىدىن، ئۆگەنگەن بىلىمى بىلەن قانداق ئىشلارنى قىلغانلىقىدىن»(1).

849. سوئال: دىنىي يەتكۈزۈشتىكى ئامانەت قايسى؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ دىنىنى ئىنسانلار ئارىسىدا تەشۋىق قىلىش، ئۇنىڭغا چاقىرىش ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر. خۇسۇسەن ئۆلىمالار ئۈچۈن ئۇنىڭدىن باش تارتىپ ئالالمايدىغان مۇھىم مەجبۇرىيەتتۇر. ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان ئىسلام دىنىدىن مەسئۇلدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەندىن بىر ئايەت بولسىمۇ كىشىلەرگە يەتكۈزۈڭلار»(2) دەپ بۇيرىغان. كىشىلەرنى ياخشى ئىشلارغا چاقىرىپ، يامان ئىشلاردىن توسۇش ئىلگىرىكى ساماۋىي(ئاللاھتىن كەلگەن) دىنلارنىڭ ھېچقايسىسىدا تولۇق مەنىدە ئىپادىسىنى تاپالمىغان، پەقەت ئىسلام ئۈممىتىدە تولۇقى بىلەن ئىپادىلىنىپ كەلمەكتە. شۇڭا كىشىلەرنى ياخشى ئىشلارغا چاقىرىپ، يامان ئىشلاردىن توسۇش ئىسلام ئۈممىتىنىڭ بىردىنبىر خىسلىتىدۇر.

ئاللاھ تائالا ئىسلام ئۈممىتىنىڭ خىسلىتىنى ماختاپ مۇنداق دېگەن: ﴿**كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ**﴾ يەنى «ئى مۇھەممەد ئۈممىتى! سىلەر ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر»(3).

كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش، ئۇنىڭغا يېتەكلەش، ئۇنىڭ گۈزەللىكلىرىنى ۋە ئەۋزەللىكلىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ھەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن چوڭ ئامانەتتۇر.

850. سوئال: مۇسۇلمانلار بۇ دىنىي ئامانەتنى قانداق ئادا قىلىدۇ؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار كىشىلەرنى سۆزى ۋە ئەمەلىيىتى بىلەن يېتەكلەش ئارقىلىقلا بۇ ئامانەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. كىشىلەرنى دىنغا دەۋەت قىلىش ئېغىز بىلەنلا بولىدۇ، دېگۈچىلەر خاتالاشقانلاردۇر! پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى دىنغا چاقىرىشتا نۇتۇق سۆزلەش، تەبلىغ قىلىش ۋە نەسىھەت قىلىش بىلەن چەكلىنىپ قالغان ئەمەس، بەلكى ئۇ ئۆزى دەۋەت قىلىۋاتقان دىنىنى ئەمەلىي ھاياتىدا تولۇقى بىلەن ياشاتقان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك قىلغان 23 يىللىق شانلىق ھاياتى بۇنىڭغا گۇۋاھتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى قانداقلا بىر ئىشقا بۇيرىسا، ئاۋۋال ئۇنى ئۆزى قىلىپ كۆرسەتتى، ئۇلارنى قانداقلا بىر ئىشتىن توسسا، ئاۋۋال ئۆزى ئۇنىڭدىن قول يىغاتتى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد!

---

(1) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

(2) ئىمام تىرمىزى ۋە ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) ئال ئىمران سۈرىسى 110- ئايەت.

ئائىلەڭدىكىلەرنى (ۋە جىمى ئۈممىتىڭنى) نامازغا بۇيرىغىن، ئۆزەڭمۇ ئۇنى ئادا قىلىشتا چىدامىلىق بولغىن﴾[1] دەپ بۇيرىغان ئۇلۇغۋار پىرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرەتتى.

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى باشقىلارغا نامازدا باشلامچى بولۇشقا بۇيرۇشى ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشلاردا شۇنداق باشلامچى بولۇشىنى تەقەززا قىلىدۇ. بۇ ئايەت يەنە، پەيغەمبەرنىڭ ئۈممىتى بولغان پۈتۈن مۇسۇلمانلارنىڭ، خۇسۇسەن پەيغەمبەرنىڭ ۋارىسلىرى بولغان ئۆلىمالارنىڭ ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا، يامان ئىشلاردىن قول ئۈزۈشتە كىشىلەرگە باشلامچى بولۇشى لازىملىقىنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئىسلام دىنى بۇ ئۇسۇل بىلەن تارقالغان. ئىسلام دىنىنىڭ ئەرەب يېرىم ئارىلىدىن ھالقىپ، ھەرخىل مىللەتلەر ۋە دۆلەتلەرگىچە بىرىپ تارقىلىشى ۋە ھەر مىللەت كىشىلىرىنىڭ قەلبىدە مۇستەھكەم ئورۇن ئېلىشىغا تۆرتكە بولغان ئامىللارنىڭ ئەڭ چوڭى ئىسلام دەۋەتچىلىرىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى، ئەمەلىيەتچانلىقى، سۆزى بىلەن ھەرىكىتىنىڭ بىردەك بولغانلىقى ئىدى. ئىسلام دىنىنىڭ ئاسىيا قىتئەسىدە كەڭ ئورۇن ئېلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ ئىسلام دىنىنى تارقاتقان سودا كارۋانلىرىنىڭ ھەققانىيلىقى ۋە ئېسىل پەزىلەتلىرى بىلەن كىشىلەرنى قايىل قىلغانلىقى ئىدى. ئىسلام دىنىنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتىشىمۇ شۇنداق بولغان. سۇتۇق بۇغرا خاننىڭ مۇسۇلمان بولغانلىق قىسسىسى بۇنىڭ جانلىق مىسالى.

([1]) تاھا سۈرىسى 132- ئايەت.

ۋاپادارلىق

851. سوئال: ۋاپادارلىق دېگەن نېمە؟
جاۋاب: نۇرغۇن كىشىلەر «ۋاپادارلىق» دېگەن سۆزنى ۋەدىسىدە تۇرۇش، ياخشىلىق قىلغان كىشىگە شۇ ياخشىلىقىنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىش دېگەن ئاددى مەنىسىدىلا چۈشىنىدۇ. ئەمما ۋاپادارلىقنىڭ مەنىسى بۇنىڭدىن چوڭ، دائىرىسى كەڭ، ئەلۋەتتە.

852. سوئال: ۋاپادارلىق تەلەپ قىلىدىغان ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: تۆۋەندىكى 6 ئىشتا ۋاپادارلىق جىددىي ھالدا تەلەپ قىلىنىدۇ:
(1) ئاللاھ تائالاغا ۋاپادار بولۇش.
(2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋاپادار بولۇش.
(3) ئىنسانلارغا مۇئامىلە ئىشلىرىدا ۋاپادار بولۇش.
(4) سىزگە ياخشىلىق قىلغان كىشىلەرگە ۋاپادار بولۇش.
(5) ھايات مۇساپىسىدە سىز تونۇغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە ۋاپادار بولۇش.
(6) ۋەدىگە ۋاپادار بولۇش.

853. سوئال: ئاللاھ تائالاغا ۋاپادار بولۇش دېگەن قانداق بولىدۇ؟
جاۋاب: مەن ئاللاھ تائالاغا بىرەر ئىشتا ۋەدە قىلمىغان تۇرسام، نېمىگە ۋاپادارلىق قىلىمەن؟ دەپ ھەيران قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ سىزگە ئاتا قىلغان سانسىز نېمەتلىرىنى ئېسىڭىزگە ئالغىنىڭىزدا، ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالاغا مىننەتدار ئىكەنلىكىڭىزنى ۋە ئۇنىڭغا ۋاپادار بولۇشنىڭ تەبىئىي بۇرچ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىسىز. قۇرئان كەرىمدە: ﴿وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ﴾ يەنى «سىلەردىكى قانداقلا بىر نېمەت بولمىسۇن، ئۇ چوقۇم ئاللاھتىندۇر»[1] دەيدۇ.

قېنى ئويلاپ بېقىڭ... "يۈرىكىمنىڭ پارىسى، جېنىم بالام" دەپ باغرىغا باسقان، بىر ئۆمۈر ياخشىلىق قىلغان، بارلىق ئېھتىياجلىرىنى تەل قىلىپ ھازىرلاپ بەرگەن، ھەممىنى ئۇنىڭغا بەدەلسىز بەرگەن ئاتا - ئانىسىغا تۈزكورلۇق قىلىپ، ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگەن ياكى ئۇلارنى تۆۋەن كۆرگەن بىر ئىنسانغا قانداق باھا بېرىسىز؟ خەلقى ئالەم ئۇنى نېمە دەيدۇ؟

ئەلۋەتتە، ئۇنداق بىرىنى ئىنسان دېيىشكە ئاغزىڭىز بارمايدۇ، شۇنداقمۇ؟!

ئاللاھ تائالانىڭ سىزگە ئاتا قىلغان ياخشىلىقلىرى، ئىنئاملىرى ۋە بەرگەن نېمەتلىرى ئاتا - ئانىڭىزنىڭ قىلغانلىرىدىن كۆپ ئەمەسمۇ؟ سىزنى چىرايلىق شەكىلدە ھۆرمەتلىك ئىنسان قىلىپ ياراتتى، پۇت، قولىڭىزنى ساق قىلدى، تۈرلۈك نازۇنېمەتلەر بىلەن سىزنى ئوزۇقلاندۇردى ئەمەسمۇ؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر ئۆزۈڭلاردىن يۇقىرى كىشىلەرگە ئەمەس، سىلەردىن تۆۋەنلەرگە قاراڭلار.

---

(1) نەھل سۈرىسى53- ئايەت.

بۇ ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىنى تونۇشۇڭلار ئۈچۈن ياخشىدۇر»[1] دېگەن. ئاللاھ تائالانىڭ سىزگە ئاتا قىلغان سانسىز نېمەتلىرىنى تونۇشىڭىز ئۈچۈن بۇ ھەدىس ئەڭ ياخشى ئۆلچەم بولالايدۇ.

سىزدىن تۆۋەن ئادەملەرنىڭ ھالىغا قارىغىنىڭىزدا، ئاللاھنىڭ سىزنى ئۇلاردىن قانداق ئارتۇق قىلغانلىقىنى، قانداق ھۆرمەتلىك قىلغانلىقىنى، لەززەتلىك رىزىقلار بىلەن سىزنى قانداق ئوزۇقلاندۇرغانلىقىنى ۋە سىزگە ئۇلارغا بەرمىگەنلەرنى بەرگەنلىكىنى كۆرىسىز.

ئاللاھ تائالا بىزنىڭ مىننەتدارلىق بىلدۈرىشىمىزگە موھتاجمۇ؟ ئاللاھ تائالا بىزگە موھتاج ئەمەس، شۇنداقلا بىزنىڭ شۈكرىمىزگە، مىننەتدالىقىمىزغا ۋە ھېچ نەرسىمىزگە موھتاج ئەمەس. شۈكۈر قىلغۇچىلارنىڭ شۈكرىسى بىلەن ئاللاھ تائالاغا پايدا بولۇپ كەتمەيدۇ، تۇزكورلۇق قىلغۇچىلارنىڭ تۇزكورلىقى بىلەن ئۇنىڭغا زىيان يەتمەيدۇ. پايدا - زىيان پەقەت ئۆزىمىز ئۈچۈندۇر. ئەمما ئاللاھ تائالا شۈكۈر قىلغۇچىلارغا تېخىمۇ كۆپ بېرىدۇ، تۇزكورلۇق قىلغۇچىلارنى جازالايدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿نېمىتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن. ئەگەر تۇزكورلۇق قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلۋەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ﴾[2].

854. سوئال: ئۇنداقتا ئاللاھ تائالاغا قانداق ۋاپادارلىق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالاغا بولغان ۋاپادارلىق مۇنۇ ئۈچ ئىش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ:

(1) ئاللاھ تائالاغا چىن ئىشىنىش.

(2) ئەمەل - ئىبادەتلەرنى پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا قىلىش.

(3) بۇيرىغانلىرىنى ئورۇنداش، توسقانلىرىدىن يېنىش.

بۇ ئۈچ ئىشنى تولۇق ئادا قىلسىڭىز سىز ئاللاھقا ۋاپادار بەندە بولغان بولىسىز.

ئاللاھ تائالا ئىسرائىل ئەۋلادىغا مۇنداق دېگەن: ﴿ئەي ئىسرائىل ئەۋلادى! مېنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمنى ياد ئېتىڭلار، ماڭا بەرگەن (ئىمان ئېيتىش، تائەت - ئىبادەت قىلىش، بۇيرىغانلىرىمنى ئورۇنداپ، توسقانلىرىمدىن يېنىش بىلەن ماڭا بويسۇنۇش ھەققىدىكى) ۋەدەڭلارغا ۋاپا قىلىڭلار، مەنمۇ سىلەرگە قىلغان (ساۋاب بېرىش ھەققىدىكى) ۋەدەمگە ۋاپا قىلىمەن، مەندىنلا قورقۇڭلار﴾[3].

855. سوئال: دۇنيادا ۋاپادارلىق ئۆلگىسى كىم؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق كەمچىلىكلىرى

---

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(2) ئىبراھىم سۈرىسى 7- ئايەت.

(3) بەقەرە سۈرىسى 40- ئايەت.

كەچۈرۈم قىلىنغان، ھەر قانداق بىر گۇناھتىن پاك بىر زات تۇرۇپ، كېچىلىرى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىپ نامازدا ئۇزۇن تۇرغانلىقتىن پۇتلىرى ئىششىپ كېتەتتى. ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇنىڭغا: «يا رەسۇلەللاھ! سىزنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق گۇناھىڭىز ئەپۇ قىلىنغان تۇرسا، نېمانچە ئۆزىڭىزنى قىيناپسىز؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالانىڭ شۈكۈر قىلغۇچى بەندىسى بولمامدىمەن»»(1) دەپ جاۋاپ بېرەتتى.

سىز دۇنيادا سىزگە ياخشىلىق قىلغان بىرىنىڭ شۇ ياخشىلىقىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشقان يەردە، سىزگە سان - ساناقسىز نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان شەپقەتلىك رەببىڭىزنىڭ شۇ ياخشىلىقلىرىغا ۋاپا قىلىش ئۈچۈن تىرىشمامسىز؟ ھەمدە، سىزنىڭ رەببىڭىز سىزنىڭ بۇ ۋاپادارلىقىڭىزنى مۇكاپاتسىز قويمايدۇ ئەمەسمۇ؟!

856. سوئال: ھازىرقى مۇسۇلمانلار ۋاپادارلىقتا ئۈلگە بولالامدۇ؟

جاۋاب: ھازىرقى مۇسۇلمانلار مەيلى ۋاپادارلىق جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى راستچىللىق جەھەتتە بولسۇن، مەيلى باشقا ئەخلاقلاردا بولسۇن، ھەقىقىي مۇسۇلمانلىقتا ئۈلگە بولالمايدۇ. چۈنكى ئۇلار ئەخلاق ئۈلگىسى بولغان ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىدىن بەكمۇ يىراقلىشىپ قالغان. شۇڭا بىزنىڭ ئىباتلىرىمىز رىياكارلىقتىن، ئەخلاقىمىز ياسالمىلىقتىن قۇتۇلالمىغان.

شۇ سەۋەبتىن بىز مۇسۇلمانلار خارلىقنى ئىززەت بەدىلىگە، نىفاقنى ئىمان بەدىلىگە، شەخسىيەتچىلىكنى پىداكارلىق بەدىلىگە، ئىناقسىزلىقنى بىرلىك بەدىلىگە، رىياكارلىقنى ئىخلاس بەدىلىگە، ھورۇنلۇقنى تىرىشچانلىق بەدىلىگە سېتىۋالغان ۋە قولىمىزدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى باشقىلارغا تارتقۇزۇپ قويۇپ، باشقىلارنىڭ قولىدىكىسىگە چۆمچىيىپ قالغان بىچارىلەرمىز.

857. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قانداق ۋاپادار بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قانداق ۋاپادار بولىمىز؟ ھالبۇكى، ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ياشاش شەرىپىگە نائىل بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ۋاپادار ئىدى. ئەمدى بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ياشىمايۋاتىمىز، ئۇنىڭغا قانداق ۋە نېمە ئىشتا ۋاپادار بولالايمىز؟ دېگەن سوئال ئەقلىڭىزگە كېلىدۇ.

بۇ سوئالنىڭ جاۋابى بىر جۈملە سۆز بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا ئەگىشىش، ئۇنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەمەل قىلىش ۋە ئۇنى ھاياتىمىزنىڭ پۈتۈن ساھەلىرىدە ئۈلگە قىلىشتۇر.

858. سوئال: ئىنسانلارغا قانداق ۋاپادار بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مۇسۇلمانلار شەرتلىرىگە رىئايە

(1) ئىمام بۇخارى، ئىمام مۇسلىم، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

قىلغۇچىلاردۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن. مۇسۇلمان بەلگىلىگەن شەرتلىرىگە، قىلغان ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدىغان ئادەمدۇر! ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىش، ئەھدىنى بۇزۇش مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتى بولۇپ، بىر ئادەمدە كامىل مۇسۇلمانلىق بىلەن مۇناپىقلىق ھەرگىز بىرلەشمەيدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ قايسىسى غالىپ كەلسە، شۇ تەرەپ بېسىپ چۈشىدۇ ۋە ئۇ ئادەم شۇ تەرەپكە مەنسۇپ بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى: ﴿وَأَوْفُواْ بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُولاً﴾ يەنى «ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، (قىيامەت كۈنى) ئەھدە ئۈستىدە (يەنى ئەھدىگە ۋاپا قىلغان - قىلمىغانلىق ئۈستىدە) ئەلۋەتتە سوئال - سوراق قىلىنىسىلەر»[2] دەپ بۇيرىغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەھدىسىنى بۇزىدىغان، ۋەدىسىدە تۇرمايدىغانلارنىڭ ئىمانى كامىل ئەمەسلىكىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇپ: «ئەھدىسىگە ۋاپا قىلمايدىغان ئادەمدە دىيانەت يوق»[3] دېگەن. چۈنكى ئىنسانىنىڭ ئەھۋالى ئىسلامنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى تولۇق قوبۇل قىلىپ، ئەمەل قىلمىغىچە تۈزەلمەيدۇ. ئىسلام بىر پۈتۈن ھايات نىزامى بولۇپ، ئۇ بۆلۈنمەيدۇ.

ھۈنەرۋەن ياكى رېمونتچى بىراۋغا پالانى كۈنى كېلىڭ ئىشىڭىز ھازىر بولىدۇ، دەپ ۋەدە قىلىدۇ، ئەمما دېگەن كۈندە كەلگىنىدە، بۇ كاززاپ ھۈنەرۋەن ياكى رېمونتچى ھېچقانداق خىجىللىق ھېس قىلماستىن ياكى ئۆزۈرمۇ ئېيتماستىن، يوق باھانىلەرنى ئويدۇرۇپ، ئۇنىڭغا يەنە باشقا بىر كۈنى كېلىشىنى ئېيتىدۇ. بۇ مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە چوڭقۇر سىڭىپ كەتكەن بىر ناچار ئادەت.

بىز مۇشۇ ھالىتىمىز ۋە مۇشۇ ناچار ئەخلاقىمىز بىلەن تۇرۇپ قانداقمۇ «ئاللاھ بىزگە ياردەم بەرمەمدۇ؟ تۇرمۇشىمىزنى غەربلىكلەرنىڭكىدەك پاراۋان قىلىپ بەرمەمدۇ؟ ئاللاھ مۆمىنلەر بىلەن بىللە ئەمەسمىدى؟» دېيەلەيمىز؟

غەربلىكلەردە بىر - بىرنى ئالداش، ۋەدىسىدە تۇرماسلىق، يالغان سۆزلەش يوق! ئەمما بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزدە تولىقى بىلەن بار. ئاللاھنىڭ دىنىدىن ۋە ئۇنىڭ ياردىمىگە ھەقلىق بولۇشتىن قانچىلىك يىراقلىشىپ قالغانلىقىمىزنى ئەمدى چۈشەندىڭىزمۇ؟!

859. سوئال: قەرز ئىشلىرىدىكى ۋاپا بۇرچى قايسى؟

جاۋاب: زامانىمىزدا مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئەڭ كۆپ ئومۇملاشقان ۋاپاسىزلىقنىڭ بىرى قەرز مۇئامىلىسىدە ۋاپاسىزلىق قىلىشتۇر. بىراۋغا ھاجىتى چۈشكەندە، ئۇنىڭدىن بىر يۈەن چاغلىق قەرز ئېلىش ئۈچۈن قىلمىغىنى قالمايدىغان،

---

(1) بۇخارى ۋە ھاكىم رىۋايىتى.

(2) ئىسرا سۈرىسى34- ئايەت.

(3) ئىمام ئەھمەد ۋە تەبەرانى رىۋايىتى.

ئەۋرىشىمدەك تولغىنىپ يۈرۈپ، قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ تۇۋەنچىلىك بىلەن نەچچە قېتىم تازىم قىلىپ، ئۆزىنى يالغاندىن ۋاپادار كۆرسىتىپ تۇرۇپ ھاجىتىنى راۋا قىلدۇرىۋالغاندىن كېيىن، تەتۈر قارىۋالىدىغان، قەرزنى سورىسا يالغان ۋەدىلىرى ۋە يوق ئۆزۈرلىرى بىلەن قەرز ئىگىسىنى قايىل قىلىپ، قەرزنى ئارقىغا سۆرەيدىغان نامەردلەرنى ھەر جايدا كۆرۈۋاتىمىز.

مەلۇمكى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ھەققى بولغان «قىل»، «قىلما» دېگەن ئەمر - پەرمانلىرىغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى خالىسا ئۇلارنىڭ تەۋبە قىلىشى بىلەن، خالىسا تەۋبىسىز كەچۈرۈۋېتىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا تولىمۇ كەچۈرۈمچان ۋە بەندىلىرىگە مېھرىبان زاتتۇر. ئەمما قۇل ھەققى يەنى ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرىنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىشى، مال - مۈلكىنى يەۋېلىشى ۋە ھەر قانداق بىر زىيانغا ئۇچرىتىشى قاتارلىق گۇناھلىرىدىن ئاللاھ تائالا ئۆتمەيدۇ. پەقەت ھەق ئىگىسى رازى بولغاندىلا، ئاندىن ئاللاھ تائالا رازى بولىدۇ. شېھىدلارنىڭ سوراق - سوئالسىز ھالدا، ئۇدۇل جەننەتكە كىرىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم بىر ھەقىقەت. ئەمما بىراۋنىڭ ھەققىنى تولىيەلمەستىن ئۆلۈپ كەتكەن شېھىد جەننەتنىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇپ قالىدىغانلىقىنى ئۆلىمالار سۆزلىمەكتە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «شېھىدنىڭ قەرزدىن باشقا پۈتۈن گۇناھى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ»(1) دېگەن ھەدىسى بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى قەرز ئۇنىڭ جەننەتكە كىرىشىگە توسقۇن بولىدۇ. شۇڭا ئاۋۋالقى مۇسۇلمانلار بىراۋغا قەرزدار بولۇپ قېلىشتىن قاتتىق ھەزەر ئەيلەيتتى. ھەتتا ئاللاھ يولىدا جىھادقا ھازىر بولغان مۇسۇلمانلار جىھادقا چىقىشتىن بۇرۇن، ئۇلارغا «كىمدە بىراۋنىڭ ھەققى ياكى قەرزى بولسا قايتىپ كەتسۇن!» دەپ ئېلان قىلىناتتى.

«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا قانداقلا بىر جىنازا ئېلىپ كېلىنسە: «بۇنىڭ قەرزى بارمۇ؟» دەپ سورايتتى. ئەگەر قەرزى بولمىسا نامىزىنى چۈشۈرەتتى. قەرزى بولسا ئۇنىڭ نامىزىنى ئۆزى ئوقۇماستىن، ساھابىلارغا ئوقۇشقا بۇيرۇيتتى. چۈنكى ئۇنىڭ بىر كىشىنىڭ نامىزىنى ئوقۇغانلىقى شۇ كىشىگە شاپائەت قىلغانلىقىدۇر. ئۇنىڭ شاپائىتى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنىدۇ. ئەمما قەرزدار كىشى بولسا، ئۇ كىشى گەردىنىدىكى قەرزىگە گۆرۈ قويۇلغاندۇر بولىدۇ، تاكى گەردىنىدىكى قەرزىنى ئادا قىلمىغۇچە جەننەتكە كىرەلمەيدۇ»(2).

860. سوئال: ۋاقىتقا رىئايە قىلماسلىقمۇ ۋاپاسىزلىقمۇ؟

جاۋاب: ۋاقىتقا رىئايە قىلىش ۋاپادارلىقنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ نەزىرىدە ئاددى سانىلىپ كەلگەن چوڭ مەسىلىدۇر. ۋاقىتقا رىئايە قىلماسلىق، ۋەدىلەشكەن سائەتتە ھازىر بولماسلىق، باشقىلارنىڭ ۋاقتىنى زايا قىلىش

---

(1) ئىمام مۇسلىم، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئۇلۇغ ئالىم مەرھۇم سابىت دامولللامنىڭ«شېرىن كالام»ناملىق ئەسىرىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىستانبۇلدا2007-يىلى نەشر قىلىنغان نۇسخىسى99-بېتىدىن ئېلىندى.

ئەڭ يامان ۋاپاسىزلىقتۇر. بۇ تۈردىكى ۋاپاسىزلىقتىن ھەممىمىز نېسۋىمىزنى ئالماقتىمىز. بۇ ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ ئەڭ چوڭ مۇشكىلىسىدۇر.

بىكار تەلەپلەردىن باشقا ھەر قانداق كىشى ئۈچۈن ۋاقىت ئالتۇندىن قىممەتلىك بىر نەرسە. تىرىشچان ئادەملەر ھەمىشە ۋاقىتنىڭ تارلىقىدىن شىكايەت قىلىدۇ ۋە كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلىغۇسى كېلىدۇ. ئەمما بىكار تەلەپلەر ئۈچۈن كۈن ئۆتسە، سائەت توشسا بولدى. ۋاقىتنىڭ قەدرىنى بىلمىگەنلەر ھەمىشە باشقىلارنىڭ ۋاقتىنى ئوغرىلايدىغان بېپەرۋالاردۇر.

سائەت ئونغا ۋەدە قىلغان ئادەمنى سائەت ئون بىر ياكى ئون ئىككىلەردە ئاران تاپقانغا خوش بولىدىغان مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىكى ئىنسانلار غەربلىكلەرنىڭ ئىسلام ئەخلاقىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ھاياسىزلىقلىرىنى دوراشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنىڭ ۋاقىتقا رىئايە قىلىشتەك ياخشى ئادەتلىرىنى ۋە ۋاقىتنى ئالتۇن بىلىپ ئۇنى زايا قىلماستىن پايدىلىنىدىغان روھىنى دورىسا بولمامدۇ؟!

ۋاقىت ھايات، ۋاقىت نەق پۇل، ۋاقىت ئىلىم، ۋاقىت سالامەتلىك، ۋاقىت پەن - تېخنىكا، ۋاقىت قىممەتلىك ھەر نەرسىدۇر. بەزى شىركەتلەر بىر مىنۇت ۋاقىت ئىچىدە ھەسسىلەپ پايدىغا ئېرىشسە، بەزىسىنىڭ بىر مىنۇت ۋاقىت ئىچىدە ۋەيران بولىدىغانلىقى، جىددىي قۇتقۇزۇشقا ئېھتىياجلىق بەزى كېسەللەرنىڭ داۋالاشقا بىر مىنۇت كېچىكىپ قېلىشى سەۋەبلىك ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىمۇ بىر رېئاللىق.

861. سوئال: سىزگە ياخشىلىق قىلغان كىشىلەرگە قانداق ۋاپادار بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: مەيلى چوڭ، مەيلى ئاددى قانداقلا بىر ياخشىلىق قىلغان ئادەمنىڭ شۇ ياخشىلىقىنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىش، ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭغا رەھمەت سۆزىنى ئېيتىش ۋاپادارلىقنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدىغان گۈزەل ئەخلاق.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرگە ياخشىلىق قىلغان كىشىگە مۇكاپاتىنى بېرىڭلار، ئەگەر ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىشتىن ئاجىز كەلسەڭلار، نېمەتكە شۈكۈر قىلغانلىقىڭلارنى ئىسپاتلاش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ ھەققىدە ئاللاھقا دۇئا قىلىڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن شۈكۈرنى قوبۇل قىلغۇچىدۇر ۋە شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ياقتۇرغۇچىدۇر»(1).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «بىراۋ تەرىپىدىن ئاتا ئىھسانغا ئېرىشكەن كىشى ئۇنىڭ بەدىلىگە لايىق نەرسە تاپالىسا مۇكاپاتىنى ئادا قىلسۇن، ئەگەر تاپالمىسا، ئۇنىڭغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرسۇن. ھەقىقەتەن نېمەتكە مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن ئادەم شۈكۈر قىلغان ۋە ئۇنى تەرك ئەتكەن ئادەم نېمەتكە كۇپرىلىق قىلغان بولىدۇ»(2).

(1) تەبەرانى رىۋايىتى.

(2) تىرمىزى رىۋايىتى.

ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھقا ئەڭ شۈكۈر قىلىدىغان كىشى كىشىلەرنىڭ ئېھسانىغا رەھمەت ئېيتىدىغان كىشىدۇر» يەنە بىر رىۋايەتتە: «كىشىلەردىن كەلگەن ياخشىلىققا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنى بىلمەيدىغان ئادەم ئاللاھقا شۈكۈر قىلىشنى بىلمەيدىغان ئادەمدۇر»[1] دەپ كەلگەن.

862. سوئال: ئاتا ـ ئانىغا قانداق ۋاپادار بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: شەكسىزكى، دۇنيادا ۋاپادارلىق قىلىشقا ئەڭ ھەقلىق، ھەققى بىزدە ئەڭ كۆپ بولغان كىشىلەر ئاتا ـ ئانىلاردۇر. ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىپ بولۇش مۇمكىن ئەمەس. شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا بىزنى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بۇ ھەقلىرىنى قۇدرىتىمىزنىڭ يېتىشىچە ئادا قىلىپ ئۇلارغا بولغان ۋاپا بۇرچىمىزنى ئورۇنداشقا بۇيرىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ساھابىنىڭ ياخشىلىق قىلىشىم ئۈچۈن ئەڭ ھەقلىق بولغان كىشىم كىم؟ دەپ سورىغان سوئالىغا: «ئاناڭ» دەپ جاۋاب بەرگەن، ھەر قېتىم سورىغان سوئالىغا «ئاناڭ» دەپ جاۋاب بېرىپ، تۆتىنچى قېتىم يەنە قايتا سورىغىنىدا: «ئاتاڭ» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئاتا ـ ئانىغا قىلىشقا تېگىشلىك ياخشىلىق ئۇلارنىڭ ئۆلۈمى بىلەن توختاپ قالمايدۇ. بۇ ۋاپا بۇرچى ئۇلار ھاياتتىن كۆز يۇمغاندىن كېيىنمۇ باللىرىنىڭ گەردەنلىرىدە قالىدۇ.

863. سوئال: ھايات مۇساپىسىدە تونۇغان كىشىلەرگە قانداق ۋاپادار بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: ھاياتلىق سەپىرىدە تونۇغان، بىللە بولغان، بىرگە ياشىغان بارلىق كىشىلەرگە ۋاپا بۇرچىنى ئادا قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. باللىق چاغلىرىڭىزدا بىرگە ئويناپ ئۆسكەن دوستلىرىڭىزغا، مەكتەپ ھاياتىنى بىرگە ئۆتكۈزگەن ساۋاقداشلىرىڭىزغا، قوشنىلىرىڭىزغا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭىزغا، تونۇش ـ بىلىشلىرىڭىزگە ۋاپادار بولۇپ، ئۇلارنى ئۇنۇتماسلىقىڭىز، قولىڭىزدىن كەلگەن ياخشىلىقلارنى ئايىماي قىلىشىڭىز سىز ئۆتەشكە تېگىشلىك ۋاپا بۇرچىدۇر.

864. سوئال: ئادەم جورىسىغا قانداق ۋاپادار بولىشى كېرەك؟

جاۋاب: ھايات مۇساپىسىدىكى شېرىكىڭىز بولغان، خوشاللىق ـ غەمكىن، راھەت ـ جاپالىق كۈنلىرىڭىزدە سىزگە ھەمراھ بولغان جورىڭىزغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچىڭىز ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ۋاپا بۇرچىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ۋاپا قىلىشقا ئەڭ ھەقلىق بولغان كىشىڭىز جورىڭىزدۇر»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

ئاياللارنى ھۆرمەتلەش، ئۇلارغا سىلىق ۋە يۇمشاق مۇئامىلە قىلىش، ئۆي ئىشلىرىدا ئۇلارغا ياردەملىشىش، دەرتلىرىنى كۆكۈل قويۇپ ئاڭلاش، كۆڭۈللىرىنى

---

[1] ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

[2] بۇخارى، مۇسلىم، ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

ئېلىش، ئۇلارنىڭ ئازارلىرىغا سەۋر قىلىش، كەمچىلىكلىرىنى كەچۈرۈش، ئۇلارنى ئۇرماسلىق، ئازارلىماسلىق، ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنى، تۇغقانلىرىنى ۋە ئۆلگىلىك دوستلىرىنى زىيارەت قىلىشتىن توسماسلىق قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاياللارغا ۋاپادارلىق قىلغانلىقتۇر.

865. سوئال: ۋەدىگە قانداق ۋاپادار بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: ئىنسان كېلىشىم تۈزسە كېلىشىمىگە رىئايە قىلىشى، بىرەر ئىشقا ۋەدە قىلغان بولسا ئۇنىڭغا ۋاپا قىلىشى لازىم. ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئىنسانىي گۈزەل ئەخلاق بولسا، ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىش بەكمۇ قاتتىق رەزىللىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىمدە ساختىلىقتىن ئاگاھلاندۇرۇپ، ۋاپادارلىققا ئۈندەيدىغان ئايەتلەرنىڭ كۆپ بولغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. قۇرئان كەرىمنىڭ ئىسرا سۈرىسىدە: (ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار (قىيامەت كۈنىدە) ئەھدە ئۈستىدە ئەلۋەتتە سوئال – سوراق قىلىنىسىلەر) دەپ كەلگەن.

ئادەمنىڭ گېپىدە تۇرۇشى، كىشىلەر ئارىسىدا ئىشەنچلىك، گېپىدىن يېنىۋالمايدۇ، تۈپىلاڭدىن توقاچ ئوغۇرلىمايدۇ، دەپ تونۇلىشى ئۇنىڭ ئىنسانىي گۈزەل ئەخلاقىنىڭ نىشانىسىدۇر.

866. سوئال: پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قانداق ۋاپادار بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: ۋاپادارلىق ئېسىل پەزىلەت بولۇپ، ئۇ بارلىق ئىنسانلارغا ئۇلارنىڭ دىنى، ئىرقى ۋە رەڭگىدىن قەتئىينەزەر ئومۇم بولۇشى لازىم. چۈنكى پەزىلەت دېگەن بۆلۈنمەيدىغان بىر پۈتۈن نەرسە، ئادەمنىڭ بەزى كىشىلەرگە ۋاپادار بولۇپ، يەنە بەزى كىشىلەرگە رەزىل ۋە سۆزىدە تۇرمايدىغان بولۇشى توغرا ئەمەس. قىلىنغان ۋەدە، تۈزۈلگەن كېلىشىم قانداقلا كىشى بىلەن بولسۇن، ئۇنىڭغا رىئايە قىلىش شەرتتۇر. ھەقىقىي دىيانەتلىك توغرا ئادەم ئىنسانلارغا مۇئامىلە قىلىشتا، ئۇلارنىڭ رەڭگى، دىنى ۋە ئىرقى سەۋەبلىك ئايرىم مۇئامىلىدە بولمايدۇ. بەلكى ھەممىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىدۇ. چۈنكى ياخشىلىق كىمگە قىلىنمىسۇن، ئۇ ھامان ياخشىلىقتۇر. شۇنداقلا يامانلىق كىمگە قىلىنمىسۇن، ئۇ ھامان يامانلىقتۇر. ئىنسانلار ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئوخشاشلا ھۆرمەتكە ئىگىدۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن مۇسۇلمانلارغا مۇئامىلىدە ئادىل بولۇپ، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ئادالەتسىزلىك قىلىش، ياكى مۇسۇلمانلارغا سىلىق بولۇپ، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە قوپال بولۇش توغرا ئەمەس.

867. سوئال: ۋاپادارلىق يەنە نېمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

جاۋاب: ۋاپادارلىق دېگەن ماۋزۇ ئىنتايىن چوڭ ماۋزۇ بولۇپ، ئۆسۈپ يېتىلگەن ۋەتەنىنىڭ غېمىنى يېيىش، ئاتا – ئانىغا قېتىرقىنىپ خىزمەت قىلىش، ئۇرۇق – تۇغقانلار بىلەن ئىزدىشىپ تۇرۇش، يوقسۇللارنىڭ ھالىغا يېتىش، يېتىملەرنىڭ بېشىنى سىلاش، پەرزەنتلەرنى ياخشى بېقىش، جورىسىغا سادىق بولۇش

قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ۋاپادارلىقنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ(1).

[1]() مىسىرلىق ئالىم ۋە مەشھۇر ناتىق ئەمر خالىدنىڭ«عقيدة المؤمن»ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

شەرم - هايا

868. سوئال: شەرم – هايا دېگەن نېمە؟

جاۋاب: شەرم - هايا ـ رەزىل ۋە قەبىھ ئىشلار ئالدىدا كۆڭۈلنىڭ سىقىلىپ، ئۇنى قىلىشتىن تارتىنىشى دېگەنلىكتۇر. هايالىق ئادەم ئەخلاقسىزلىقلارنى ۋە قانداقلا بىر رەزىل ئىشنى قىلىش بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا، ئىنسانلار ئالدىدا ۋە ۋىجدانى ئالدىدا ئۆزىنى تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇشقا تاقەت قىلالمايدۇ - دە، ئۇنىڭدىن ۋاز كېچىدۇ.

869. سوئال: شەرم-هايانىڭ هاياتىمىزدىكى ئەهمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: شەرم - هايا گۈزەل ئەخلاقلارنىڭ ئەڭ ئېسىلى ۋە ئەڭ ئەهمىيەتلىكى بولۇپ، هازىرقى زامان ئىنسانلىرى ئەڭ زور ئېهتىياجلىق بولغان نەرسىدۇر. شەرم - هايا خۇددى مېۋىنىڭ پوستىغا، ئادەمنىڭ كىيىمىگە ئوخشايدۇ، پوستى سويۇۋېتىلگەن مېۋە تېزلا بۇزۇلغاندەك، كىيىمسىز قالغان ئادەمنىڭ ئۇياتلىق جايلىرى ئېچىلىپ قالغاندەك، شەرم - هايادىن ئايرىلىپ قالغان ئادەم ئىچكى دۇنياسىدىن بۇزۇلىدۇ، ئۇ تۈرلۈك يامانلىقلارنىڭ پاتقىقىغا پاتىدۇ.

چۈنكى، شەرم– هايا يامان ئىشلاردىن ساقلىنىشقا، هەر قانداق هەق ئىگىسىنىڭ هەققىنى تولۇق ئادا قىلىشقا تۈرتكە بولىدىغان بىر خىل گۈزەل ئەخلاق. شەرم - هايا ۋە نومۇس ئىنسان ئەقلىنىڭ ئۇل تېمى. قىسقىسى ئىمانىنىڭ پوستى شەرم – هايا ۋە نومۇستۇر. پوستى سويۇۋېتىلگەن دەرەخ قۇرۇپ كەتكەندەك، شەرم – هايا ۋە نومۇستىن ئايرىلغان ئىنسانمۇ ئىمانىي خىسلەتتىن ئايرىلىپ قالىدۇ. ۋىجدان بولسا ئىچكى نومۇستۇر. شەرم – هايا بىلەن نومۇسچانلىق هەر قانداق ئىنساننىڭ ئىنسانىي قەدىر – قىممىتىنى بېيىتىپ، هۆرمىتىنى ئاشۇرىدىغان يوشۇرۇن گۈزەللىكتۇر.

870. سوئال: هايانىڭ يوقىلىشىدىن قانداق پالاكەتلەر كېلىپ چىقىدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بىرەر بەندىسىنى هالاك قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭدىن هايانى سۇغۇرۇپ ئالىدۇ، ئۇنىڭدىن هايا سۇغۇرۇپ ئېلىنغاندىن كېيىن، ئۇ هەر كىمنىڭ نەپرىتىگە ۋە غەزىپىگە لايىق بىرى بولۇپ قالىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئامانەت يوقىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئامانەت يوقالغاندىن كېيىن، ئۇ هەمىشە خىيانەت قىلىدىغان خائىنغا ئايلىنىپ قالىدۇ، ئۇ خائىنغا ئايلانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن رەهىم - شەپقەت يوقىلىدۇ، ئۇنىڭدىن رەهىم - شەپقەت يوقالغاندىن كېيىن، ئۇ لەنەتكەردىگە ئايلىنىدۇ، ئۇ لەنەتكەردى بولغاندىن كېيىن، ئىمان ئۇنىڭدىن چىقىپ كېتىدۇ»[1].

بۇ هەدىس قەلبتىكى كېسەللىكلەر ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات باسقۇچلىرىنى، بۇ باسقۇچلارنىڭ بارغانسېرى يۇقىرىلاپ ماڭىدىغانلىقىنى بىزگە ئىنچىكىلەپ بايان قىلىپ

---

[1] ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

بېرىدۇ. كىشىنىڭ ھايا چۈمبىلى يىرتىلسا، ئۇ قىلغان ئىشلىرىدا ئەيىبلىنىشلەردىن تەپتارتىپ قالمايدۇ. مۇنداقلار كىشىلەرگە ئازار قىلىدۇ. قول ئاستىدىكىلەرنى ئېزىدۇ. پەرزەنتلىرىگە ۋە قوشنىلىرىغا يىرىكلىك قىلىدۇ. بۇنداق ئادەمنى ھېچكىم ياقتۇرمايدۇ. ئەكسىچە كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىگە ئۆچمەنلىك ئۇرۇغىنى سالىدۇ. بۇ دەرىجىگە يېتىپ قالغان ئادەمگە ھېچكىم ئىشەنچ قىلالمايدۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن مۇئامىلە قىلىشتىن خاتىرجەم بولالمايدۇ. چۈنكى كىشىلەرنىڭ پۇل – مېلىنى يەۋېلىش ياكى ئابرويىنى تۆكۈشتىن خىجىل بولۇپ قالمايدىغان، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىشنى كۆڭلىگە ئېلىپ كەتمەيدىغان ياكى مەجبۇرىيەتكە سەل قارايدىغان ياكى سودىدا ھىيلە ئىشلىتىدىغان ئادەمگە قانداقمۇ ئىشەنچ قىلغىلى بولسۇن؟!

871. سوئال: ھايانىڭ ئەسلى مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ئەرەب تىلىدىكى «ھايا» سۆزى «ھايات» سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، ھايالىق ئادەمنىڭ مەنىۋىيىتى ھايات، يەنى تىرىك بولىدۇ. ھايا قىلغان ئادەمنىڭ ھاياسى ئىچكى ھايات قايىنمىدىن چىققان بىر خىل كۈچ بولۇپ، بۇ كۈچ ئۇنى رەزىللىكلەرگە چۈشۈپ قېلىشتىن ساقلاپ قالىدۇ.

ھايالىق ئادەمنىڭ قەلبى تىرىك، ھاياسىز ئادەمنىڭ قەلبى ئۆلۈك بولىدۇ. قەلبىنىڭ ئويغاقلىقى ئاشقانسېرى ئۇنىڭ ھاياسى ئاشىدۇ. قەلبى ئۆلگەن ئادەمدە ھايانى قوزغايدىغان ھېسسىياتمۇ ئۆلگەنلىكتىن، مۇنداق ئادەم رەزىللىكلەرنى رەزىللىك دەپ بىلمەيدىغان ۋە ھېس قىلالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭدا شەرم - ھايانىڭ يوقلىشى بارلىق رەزىللىك ۋە يامانلىقلارنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بولۇپ قالىدۇ. ھاياسىز ئادەمدىن ھەممە يامانلىقلارنى كۈتۈشكە بولىدۇ.

872. سوئال: ھايا بىلەن خىجىللىقنىڭ پەرقى نېمە؟

جاۋاب: نۇرغۇن كىشىلەر ھايا قىلىش بىلەن خىجىل بولۇشنى بىر مەنىدە چۈشىنىدۇ. ئەمما ھەقىقەتتە ھايا بىلەن خىجىللىق ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى چوڭ پەرقلەر بار.

پسىخولوگىيە ئالىملىرى خىجىللىقنى مەلۇم شارائىتلاردا ئىنساندا پەيدا بولىدىغان بىر خىل ئەندىكىش دەپ تەرىپلەيدۇ. بۇ خۇددى مۇئەللىمنىڭ سوئالىغا قورقۇنچتىن جاۋاب بېرەلمىگەن ئوقۇغۇچىنىڭ ھالىغا ئوخشايدۇ. خىجىللىق قورقۇنچاقلىقتىن كېلىدىغان نەرسە. ئەمما شەرم - ھايا بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، ئىرادىسى كۈچلۈك، ئۆزىنىڭ قىممىتىنى بىلىدىغان ئادەمدە بولىدۇ. چۈنكى مۇنداق ئادەم رەزىللىكلەرگە چۈشۈپ قېلىشتىن ئۆزىنى ئۈستۈن تۇتىدۇ.

خىجالەتتىن ئۆزىنىڭ يوللۇق ھەققىنى تەلەپ قىلىشتىن ۋاز كەچكەن ئادەم ھايالىق سانالمايدۇ. چۈنكى ھايالىق ئادەم ئېزىلىشكە، بوزەك قىلىنىشقا ۋە ناھەقچىلىككە رازى بولۇپ تۇرالمايدۇ.

873. سوئال: ھايا بىلەن ئىماننىڭ مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھايا بىلەن ئىمان ئىككىسى قوشكېزەكلەر

بولۇپ، بىرى يوقالسا، ئىككىنچىسىمۇ يوقىلىدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن. «هاياسىزدا ئىمان يوق» دېگەن سۆز بۇ ھەدىسقا ئاساسەن ئېيتىلغان بولۇشى ئېهتىمال.

يەنە بىر ھەدىستە: «ئىمان ئاتمىش نەچچە شاخچە بولۇپ، ئۇنىڭ بىر شاخچىسى هايادۇر»[2] دەپ كەلگەن.

شۇڭا ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئالىم ئەلىشىر ناۋايى: «هاياسىزدا ۋاپا يوق، ۋاپاسىزدا ئىمان يوق» دېگەن ئىكەن.

874. سوئال: هايا دەرىجىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى قايسى؟

جاۋاب: شەرم - هايا دەرىجىلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرىسى ۋە ئەڭ كاتتىسى ئاللاھ تائالادىن هايا قىلىشتۇر. گۇناھ - مەسىيەتلەر پەقەت ئاللاھ تائالادىن هايا قىلمىغانلىقنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن بارلىق ئىشلىرىنى بىلىپ ۋە كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ كۆز ئالدىدا يامان ئىش قىلىشتىن هايا قىلىدۇ - دە، نەدە بولمىسۇن يامان ئىش قىلىشتىن توسۇلىدۇ.

875. سوئال: شەرم – هايا بىلەن مېهرى – مۇھەببەتنىڭ مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: شەرم هايا بىلەن مېهرى – مۇھەببەت بىر ۋاراق قەغەزنىڭ ئىككى يۈزىگە ئوخشايدۇ. پەقەت بىرلا يۈزى بار قەغەزنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمىغىنىدەك، شەرم – هاياسىز مېهرى – مۇھەببەتنى، مېهرى – مۇھەببەتسىز شەرم – هايانىمۇ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. مېهرى – مۇھەببەت شەرم – هايا دەرىخىنىڭ رەڭدار چاقناپ تۇرىدىغان خۇشبۇيى، كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان مېۋىسىدۇ.

ئەڭ پەسكەش ئادەملەر نومۇس، هايا ئېڭى يوق كىشىلەردۇر. مۇنداق كىشىلەرگە ھەممىلا يەردە نەپرەتلەر يېغىپ تۇرىدۇ. شەرم – هايا بىلەن نومۇسنى يوقاتقان كىشىنى ئۆلۈك دەپ سانىسا بولىدۇ. ئىنساننىڭ بىرلا كەتكەن ئۇيات، نومۇسى قايتىپ كەلمەيدۇ. شۇڭا ھەركىم ئۆزىنىڭ ئۇيات، نومۇسىنى جېنىدىنمۇ ئەزىز بىلىپ قوغدىشى لازىم. شائىر تاگور: «گۈزەل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى رەڭدار»[3] دېگەن ئىكەن. دۇنيادا قايسى رەڭ ئەڭ گۈزەل ۋە ئەڭ رەڭدار دېسە نومۇسچانلىقنى بىلدۈرىدىغان رەڭ ئەڭ گۈزەل دەپ جاۋاب بېرىلىدۇ. ئادەم خىجىل بولغاندا، هايا قىلغاندا، نومۇس قىلغاندا تەنلىرى تىترەپ يۈزى قىزىرىدۇ. مانا مۇشۇ چاغدىكى

---

(1) هاكىم رىۋايىتى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) تاگور-ھىندىستانلىق ئاتاغلىق شائىر، پەيلاسوپ ۋە تەرىقەتچىلەرنىڭ مەنىۋى داهىسى بولۇپ، 1861-يىلى ھىندىستاندا دۇنياغا كەلگەن. كۆپلىگەن شېئىر، قەسىدە، بالىلار ھېكايىلىرى ۋە تىياتىر ئويۇنلىرىنى يازغان، 44 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر توپلىمى نەشر قىلىنغان، 1941-يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن.

قىزارغان ۋە ئوت ئالغان يۈزنىڭ رەڭگى ئەڭ گۈزەلدۇر.

876. سوئال: ھايا ۋە نومۇسچانلىق نېمەتمۇ؟

جاۋاب: ھايا ۋە نومۇسچانلىق ئاللاھ ئاتا قىلغان چوڭ نېمەت. شەرم – ھايا بىلەن نومۇس پۈتكۈل گۈزەل ئەخلاقلارنىڭ يۈرىكى ۋە تۈپ يىلتىزىدۇر. شەرم – ھايا بىلەن نومۇس تۇيغۇسى ئىنسانلاردىكى ئەڭ ساپ، ئەڭ تەبىئىي بولغان ھېسسىي ھادىسە، ئۇ ئەڭ ئالىي ماقامدىكى ئەخلاق ئۇستازى. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، قۇلاقنىڭ قىزىرىشى بىلەن كۆزنىڭ ھەرىكىتى كىشىنىڭ چېھرىدە گەۋدىلەنگەن نومۇس تۇيغۇسىنى چەكسىز سېھرىي كۈچكە ئىگە قىلىدۇ. نومۇس تۇيغۇسى بولماي تۇرۇپ نومۇسچان يۈز بولمايدۇ. نومۇس تۇيغۇسى ئىنسانلارغا خاس ئالاھىدىلىك. شۇڭا ھايۋانلاردا مۇنداق تۇيغۇ بولمايدۇ.

ئىنسانىيەتنىڭ ئىپتىخارلىق ئۈلگىسى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەڭ ھايالىق ئىدى. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئەيىبلىرىنى كۆرمەسكە سالاتتى. ئەبۇ سەئىد خۇدرى ئىسىملىك ساھابە: «رەسۇلۇللاھ يۈزى ئېچىلمىغان قىزدىنمۇ بەك ھايالىق ئىدى. ئۇنىڭ بىرەر ئىشنى ياقتۇرمىغانلىقىنى چىرايىدىن بىلگىلى بولاتتى. ئۇنىڭ ئۆڭى سۈزۈك ۋە نېپىز ئىدى. رەسۇلۇللاھ ئالىيجاناپ، ھايالىق بولغانلىقتىن كىشىلەر ياقتۇرمايدىغان ئىشنى ئۇلارغا يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ ئېيتمايتتى» دېگەن.

دېمەك، قىز – ئاياللار ئۈچۈنمۇ شەرم – ھايا ۋە نومۇس تۇيغۇسى ھاياتلىق دېمەكتۇر. ھەتتا ھاياتتىنمۇ قىممەتلىكتۇر. نومۇسنى قوغداش يولىدا جاننى پىدا قىلىش ئەڭ ئاددىي تەلەپتۇر. خۇددى ئۇيغۇر دىيارىدىكى نۇزۇگۇم ۋە يەتتە قىزلىرىمدەك نومۇس ئابىدىلىرى تارىختىن بۇيان ئىنسانلارنىڭ قەلبىدە سۆيگۈ بىلەن يادلىنىپ كەلمەكتە.

877. سوئال: شەرم- ھايانىڭ تۇرمۇشىمىزدىكى ئۆلچىمى نېمە؟

جاۋاب: بىر ئادەمدىكى شەرم - ھايا بىزگە شۇ ئادەمنىڭ ئىمانىنىڭ ۋە ئەدەپ – ئەخلاقىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى يۇرۇتۇپ بېرىدۇ. سىز بىر ئادەمنىڭ تېگىشلىك بولمىغان ھەرىكەتتىن ئۆزىنى تارتىۋاتقانلىقى ياكى تېگىشلىك بولمىغان ئىشنى قىلىپ قويغان ۋاقىتتا چىرايىنىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ئويغاق، ئەسلىنىڭ پاك، تەبىئىتىنىڭ ساپ ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايسىز. شۇنداقلا بىرەرسىنىڭ پەس، گۇناھ ئىشلارنى ھايا قىلماستىن قىلىپ يۈرگەنلىكىنى، ئالغان – قويغىنىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىگە پەرۋا قىلمايۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ۋاقتىڭىزدا، ئۇنىڭ قولىدىن ياخشى ئىش كەلمەيدىغان كۆڭلى قارا، يۈزى قېلىن ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايسىز.

878. سوئال: شەرم-ھايا بىلەن ئامانەتنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

جاۋاب: ھايانىڭ يوقىلىشى ئىشەنچ – ئامانەتنىڭ يوقىلىشىدۇر. كىمكى ھايانى يوقىتىدىكەن، ئۇ ئامانەتنى يەنى كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچىسىنى يوقاتقان بولىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشەلمىگەن ئادەم جەمئىيەتتە قىممەتسىز ئادەم

بولۇپ قالىدۇ. مۇنداقلار ئۆزلىرىنىڭ نەپسىي ھەۋسىنى قاندۇرۇش يولىدا يۈگۈرىدىغان ياۋايىلارغا ئوخشاپ قالىدۇ. مۇنداقلار ئۆزلىرىدىكى ئۇچىغا چىققان شەخسىيەتچىلىك، مەنمەنچىلىك ئىللەتلىرى سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ۋە ئەقلى قېلىن پەردىلەر بىلەن پەردىلەنگەن بولۇپ، ئۆزىنى تېخىمۇ ئازدۇرىدىغان، تېخىمۇ قىزىقتۇرىدىغان نەپسىي ھەۋەسلەردىن باشقىسىنى كۆرمەيدۇ.

ئەكسىچە، ئۆزىنىڭ قىلغان خاتالىقلىرى ۋە بەزى يامانلىقلىرىنى باشقىلارنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن تەپ تارتىش ھايانىڭ ئۆزىدۇر.

شۈكۈر ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

879. سوئال: شۈكۈرنىڭ مەنىسى نېمە؟ ئۇ قانداق ئادا قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئەرەب تىلىدىكى«الشكر»سۆزىنىڭ مەنىسى: رەھمەت ئېيتىش، مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ۋە تەشەككۈر ئېيتىش دېگەنلىك بولۇپ، ئىسلام ئىستىلاھىدا، ياخشىلىق قىلغانىنىڭ ياخشىلىقىنى ئېتىراپ قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئوخشىشىنى قايتۇرۇش، نېمەت بەرگۈچىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، ئۇنى تىل، دىل ۋە ئەمەلدە ئىپادىلەش دېگەنلىكتۇر.

شۈكۈر ئىماننىڭ يېرىمى بولۇپ، يەنە بىر يېرىمى سەۋرچانلىقتۇر. ئىمان بۇ ئىككىسى بىلەن تاكامۇللىشىدۇ. بۇ سەۋەبتىن شۈكۈر ئەڭ يۇقىرى مەرتىبىلىك ئىبادەت سانىلىدۇ.

ئىمام ئىبنى رەجەب«شۈكۈر تىل، دىل ۋە ئىش-ھەرىكەت بىلەن ئادا قىلىنىدۇ»دېگەن.[1]

(1)تىل بىلەن ئادا قىلىنىدىغان نېمەت بەرگۈچىنىڭ نېمەتلىرىنى ۋە ئاتا-ئىھسانلىرىنى تىل ئارقىلىق سۆزلەش ھەم ساناش بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە:(رەببىڭنىڭ نېمىتىنى سۆزلەپ بەرگىن)[2] يەنى ئاللاھ تائالا ساڭا ئاتا قىلغان نېمەتلەرنى باشقىلار كەڭ سۆزلىگىن ۋە مىننەتدارلىقىڭنى سۆزدە ۋە ئەمەلدە كۆرسەتكىن دەپ تەلىم بەرگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مەنىنى تېخىمۇ ئېنىق ئىزاھلاپ چۈشەندۈرۈپ:« ئۆزىگە ئاتا قىلىنغان نېمەتنى كىشىلەرگە سۆزلەش شۈكۈر قىلغانلىق، ئۇنى يوشۇرۇش تۇزكورلۇق قىلغانلىقتۇر»[3]دېگەن.

(2)دىل بىلەن ئادا قىلىنىدىغان شۈكۈر نېمەت بەرگۈچىنىڭ نېمەتلىرىنى ۋە ئاتا-ئىھسانلىرىنى ئېتىراپ قىلىش، يۈرەكتىن ئۇنىڭغا مىننەتدار بولۇش ۋە ئۇنى سۆيۈش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

تەبىئىيكى، بىراۋنىڭ ياخشىلىقىنى ئېتىراپ قىلغان، ئۇنى يۈرىكىدىن سۆيگەن ۋە ئۇنىڭغا قارىتا ئۆزىنىڭ تەشەككۈر بۇرچى بارلىقىنى ھېس قىلغان ئادەم ئۇنى رازى

(1) ئىبنى رەجەب- تولۇق ئىسمى زەيىنىددىن ئابدۇراھمان ئىبنى ئەھمەد بولۇپ، ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ نوپۇزلۇق ئالىملىرىدىن بىرى، 736-ھىجرىيە باغداتتا دۇنياغا كەلگەن، ئىمام ئىبنى قەييىم جەۋزىدە ئوقۇغان، ئۆز زامانىسىدا كامالىغا يەتكەن مۇجتەھىدلاردىن سانىلىدۇ. 20 پارچىغا يېقىن چوڭ ھەجىملىك دىنىي ئەسەر يازغان. ئەڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىدىن بىرى« فىقھى قائىدىلىرى»ناملىق ئەسىرىدۇر. ئەللامە ئىبنى رەجەب 795-ھىجرىيە يىلى ھازىرقى سۈرىيە پايتەختى دەمشىق شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

(2) دۇھا سۈرىسىنىڭ ئاخىرقى ئايىتى.

(3) ئىما ئەھمەد رىۋايىتى.

قىلىش ۋە مەمنۇن قىلىش يولىدا قولىدىن كەلگەننى ئايىمايدۇ، ئۇنىڭ نەپرىتىگە ئۇچراپ قېلىشتىن ھەزەر قىلىدۇ.

ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلار بۇنداق بولغان يەردە، تامامىي نېمەتلەرنىڭ ۋە چەكسىز ئاتا-ئىنھسانىنىڭ يېگانە ئىگىسى بولغان ئاللاھ تائالاغا بولغان تەشەككۇر بۇرچىمىزنى قانداق ئادا قىلىشىمىز كېرەك؟

ئاللاھ تائالا بىزگە ئاتا قىلغان سانسىز نېمەتلىرى ۋە چەكسىز ئاتا-ئىنھسانلىرى بەدىلىگە بىزدىن كۆپ نەرسە سورىمايدۇ. پەقەت دىن ۋە دۇنيالىق ھەر قانداق بىر ئىشنى ئاللاھ تائالا كۆرسەتكەن بويىچە قىلىش ۋە ھەر ئىشتا ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئالدىنقى ئورۇندا قويۇپ، قېتىرقىنىپ قىلىشنى سورايدۇ. بۇنىڭغىمۇ بېخىللىق قىلامىزمۇ ئەمدى؟

(3) ئىش-ھەرىكەت بىلەن ئادا قىلىنىدىغان شۈكۈر نېمەت بەرگۈچىنىڭ نېمەتلىرىنى ۋە ئاتا-ئىنھسانلىرىنى گۇناھ- مەسىيەتلەرگە، ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق بولىدىغان ئىشلارغا، شۇنداقلا ھەر قانداق بىر يامان ئىشقا سەرپ قىلماستىن، پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر-پەرمانلىرىنى ئورۇنداشقا ۋە ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىش بىلەن بولىدۇ.

مەسىلەن: تەن ساقلىقتىن ئىبارەت بۇ كاتتا نېمەتنى ئالايلۇق، ئۇنى ئويۇن-تاماشا ۋە ھارام كۆڭۈل ئېچىشلارغا ئىشلىتىپ تۈگەتمەستىن، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش، ئۆستىمىزدىكى پەرز، ۋاجىبلارنى ئورۇنداش ۋە ئىنسانىيەت ئۈچۈن پايدىلىق بولغان ئىشلارنى قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈش بۇ نېمەتنى ئاتا قىلغۇچىغا شۈكۈر ئادا قىلغانلىق بولىدۇ. ئەكسىچە قىلىش، نېمەت بەرگۈچىكە تۇزكورلۇق قىلغانلىق بولىدۇ.

نېمەتكە شۈكۈر قىلىش ئۇنى كۆپەيتىدۇ

880. سوئال: نېمەتكە شۈكۈر قىلىش راستىنلا ئۇنى كۆپەيتەمدۇ؟

جاۋاب: نېمەت بەرگۈچىنىڭ نېمىتىنى ئېتىراپ قىلىپ، ئۇنىڭغا شۈكرى ئادا قىلىش ئەلۋەتتە نېمەتنىڭ تېخىمۇ زىيادە ۋە داۋاملىق بېرىلىشىگە، شۇنداقلا بەرىكەت بىلەن كۆپىيىشىگە تۈرتكە بولىدىغان بىر ئىبادەتتۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە:(نېمىتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن. ئەگەر تۇزكورلۇق قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلۋەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ)[1] دەپ تەلىم بەرگەن.

دېمەك، ئاللاھ تائالا شۈكۈر قىلغۇچىلارغا تېخىمۇ كۆپ بېرىدۇ، ئەمما ئۆز كۈچۈم بىلەن ئىشلەپ تاپتىمغۇ دەپ قارۇنچە مەغرۇرلانغۇچىلارنى ئەڭ ئىبرەتلىك جازالار بىلەن جازالايدۇ.

([1]) ئىبراھىم سۈرىسى7- ئايەت.

پۇل-مالنىڭ شۈكرىسى ئۇنى ئىسراپ قىلماستىن، پايدىسىز ئىشلارغا بۇزۇپ چاچماستىن قوللىنىش، ئۇنىڭ زاكىتىنى تولۇق بېرىش ۋە ئاللاھ تائالا رازى بولىدىغان ۋە ساۋاب بولىدىغان ئىشلارغا، شۇنداقلا ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىش بىلەن بولىدۇ.

بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىش «شۈكرى خۇدايىم» دەپ ئاغزاكى شۈكۈر ئېيتىش بىلەن ئادا تاپمايدۇ. بەلكى بۇ شۈكۈرنى ئەمەلدە قىلىپ كۆرسىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە:(ئى مۆمىنلەر! سودا ـ سېتىق، دوستلۇق ۋە (ئاللاھنىڭ ئىزنىسىز)شاپائەت بولمايدىغان كۈن يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن، سىلەرگە بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن مال ـ مۈلۈكلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىڭلار. تۇزكورلۇق قىلغۇچىلار راستتىنلا ھەقسىزلىق قىلغۇچىلاردۇر)(1)دېيىش ئارقىلىق بىزنى شۈكۈرنىڭ ئىقتىسادتىكى مەنىسىگە باشلىماقتا. بۇ تۈردىكى شۈكۈر يوقسۇللارغا ۋە ھەر قانداق ھاجەت ئىگىسىگە ئاتىغانلىرىنى بېرىش بىلەنلا ئادا تاپىدۇ.

ئىلىم-مەرىپەتنىڭ شۈكرىسى بىلگەنلىرىگە تولۇق ئەمەل قىلىش، ئۇنى ئىنسانلارغا ئۆگىتىش، ئۇلارنىڭ بىلمىگەنلىرىنى بىلدۈرۈش بىلەن ئادا قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا بىلگەن بىلىمگە ئەمەل قىلمايدىغانلارنى سۆكۈپ مۇنداق دېگەن: (ئى مۆمىنلەر! سىلەر نېمە ئۈچۈن قىلمايدىغان ئىشنى قىلىمىز دەيسىلەر؟ سىلەرنىڭ قىلمايدىغان ئىشنى (قىلىمىز) دېيىشىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ئۆچ كۆرۈلىدىغان نەرسىدۇر)(2).

پۇل-مالنىڭ زاكىتى شۇ پۇل-مالدىن مەلۇم مىقدارنى يوقسۇللارغا بېرىش بىلەن ئادا تاپقاندەك، ئىلىمنىڭ زاكىتى بىلگەنلىرىنى باشقىلارغا ئۆگىتىش ۋە بىلدۈرۈش بىلەن ئادا تاپىدۇ.

ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى شۈكۈرنى لازىم قىلىدۇ

ئۇلۇغ ئىسلام مۇتەپەككۇرى، مەرھۇم ئۇستاز مۇھەممەد غەزالىي«تۇرمۇشىڭىزنى يېڭىلاڭ» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان:« ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى ھەر بىر نەپەستە، تومۇرلاردىكى قاننى ئىتتىرگەن ھەربىر ھەركەتتە بىزنى قورشاپ تۇرىدۇ. ئەمما بىز بۇ كاتتا نېمەتلەرنى كۆپىنچە ھېس قىلمايمىز ۋە بۇ نېمەتنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللاھنى لايىقىدا قەدىرلىيەلمەيمىز.

بىز بارلىق ئېھتىياجلىرىمىزنى ئۆزلىكىدىن تەييارلانغان ھالدا قوبۇل قىلىمىز. بىز قىلماقچى بولغاننى شۇنداقلا كۆڭلىمىزگە كەلتۈرۈش بىلەنلا بۇ ئىش لىكىدىن ئەمەلگە

(1) بەقەرە سۈرىسى254- ئايەت.

(2) سەف سۈرىسى2-3- ئايەتلەر.

ئاشىدۇ. مەسىلەن: ئولتۇرۇپ-قوپۇش، يۈرۈش ـ تۇرۇش ۋە ھاكازالارغا ئوخشىغان ئىختىيارىي ھەركەتلىرىمىز. بەزى نېمەتلەرنى چەكلىك شارائىتلاردا ۋە كۆڭۈللۈك مۇھىتلاردا ھېس قىلالايمىز. ئەمما بۇنى ھېس قىلىدىغانلارمۇ ئىنتايىن ئاز. بۇ بىزنىڭ ئاللاھتىن يىراقلىقىمىز ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرىگە قارىتا خاتا چۈشەنچىدە بولغانلىقىمىزنىڭ سەۋەبىدىن ئىدى. (ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى تۇرالغۇ، ئاسماننى بىنا قىلدى. سىلەرنى سۈرەتكە كىرگۈزدى، سۈرىتىڭلارنى چىرايلىق قىلدى. سىلەرگە تۈرلۈك پاك نەرسىلەرنى رىزىق قىلىپ بەردى. ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر.)(1)

مۇشۇ بايانلاردىن كېيىن بىز ئاللاھنىڭ ھەققىنى ئادا قىلالىدۇقمۇ؟!

مەلۇمكى، ياخشىلىق قىلغانغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئىنسانىي بۇرچتۇر!

دۇنيادا نۇرغۇن كىشىلەر ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىدىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ نېمەت ئىگىسىگە شۈكۈر قىلىشنى بىلمەيدۇ. گويا ئۇلار بۇ نېمەتلەرنى ئۆزىنىڭ تارتۇۋېلىنغان ھەققىنى قايتۇرۇپ ئالغاندەك ياكى بۇ نېمەتلەر پەقەت ئۆزىگىلا خاستەك قوبۇل قىلىدۇ. بۇنداقلار باشقىلارنى ئۆزىگە ھەرگىزمۇ تەڭ قىلمايدۇ. بۇنداق تۇزكورچە چۈشەنچە ۋە تەپەككۇردىن ھەرگىزمۇ شۈكۈرنىڭ غۇنچىلىرى ئۈنمەيدۇ. بۇنداقلاردىن شۈكۈرنى كۈتكىلى بولمايدۇ.

بۇ سەۋەبتىن سىز بەزى كىشىلەرگە ياخشىلىق قولىڭىزنى سۇنغان ۋە ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىش ئۈچۈن كۆپ جاپا تارتقان بولسىڭىزمۇ، ئۇلارنىڭ سىزگە بولغان پوزىتسىيىسى ناچار، مۇئامىلىسى سوغۇق ۋە رەھمەت سۆزى يوق بولىدۇ. كىشىلەرنىڭ بۇ خىل مۇئامىلىسى سىزنى نەپرەتلەندۈرەمدۇ؟ ھالبۇكى ئۇنداقلار مۇندىن بۇرۇن سىزنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ يېگانە پەرۋەردىگارى بولغان ئاللاھقىمۇ شۇنداق مۇئامىلىدە بولغان ئەمەسمۇ؟ ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە (بەندىلىرىمدىن شۈكۈر قىلغۇچىلار بەك ئاز)(2) دېگەن ئەمەسمۇ؟

دائېل كارنېك(3) بىزگە كىشىلەر ئارىسىدا كەڭ تارقالغان تۇزكورلۇق مەسىلىسى

---

(1) غافىر سۈرىسى 64- ئايەت.

(2) سەبەئ سۈرىسى13- ئايەت.

(3) دائېل كارنېك-ئامېرىكىلىق مەشھۇر يازغۇچى، تونۇلغان پسىخولوگىيە ئالىمى، ئامېرىكىدىكى«دائېل كارنېك نامىدىكى ئىنسانىي ئالاقىلار ئىنىستىتوتى»نىڭ سابىق مۇدىرى.1888-يىلى 24-نويابىر كۈنى ئامېرىكىدا دۇنياغا كېلىپ، 1955-يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن. دائېل كارنېك ھاياتىدا نۇرغۇنلىغان قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان. ئۇنىڭ« قايغۇرماڭ، ھاياتنى يېڭىدىن باشلاڭ»،«سۆزلەش تاكتىكىسى»، «قانداق قىلغاندا دوستلارنى قازانغىلى ۋە كىشىلەرگە تەسىر كۆرسەتكىلى بولىدۇ؟» ناملىق ئەسەرلىرى دۇنيا بويىچە شۆھرەتكە ئېرىشكەن ئەسەرلەردىن بولۇپ، ھازىرغىچە كۆپلىگەن تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان.

تـوغـرۇلۇق مۇنـداق بـىر قـانـچە مـسـالـنـى كەلتۈرىدۇ: «سـىز بـىراۋنـىڭ ھايـاتـىنـى ھالاكەتتىن قۇتقۇزۇپ قالغان بولسىڭىز ئۇنىڭدىن شۇ قىلغىنىڭىز بەدىلىگە رەھمەت سۆزى كۈتەمسـىز؟ بەلـكى شۇنـداق قـىلـىشىڭىز مۇمـكىن. لېكىن «سەمۇئېل لايـپىز» ئـاۋۋال ئادۋوكات، كېيىنچە سوتچى بولۇپ ئىشلەش جەريانىدا 78 كىشىنى توك ئورۇندۇقىدا ئولتۇرغۇزۇپ ئىجرا قىلىنىدىغان ئۆلۈم جازاسىدىن قۇتقۇزۇپ قالغان بولسىمۇ، قۇتقۇلغانلاردىن بىرەرسىمۇ ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتمىغان.

ئىسا(1) پـالەج كېسلـىگە گىرىپتار بـولـغان 10 ئـادەمنـى بـىركۈنـدىلا سـاقـايـتقان بولسىمۇ، ئۇلاردىن قانچە كىشىنى ئېيساغا رەھمەت ئېيتتى دەيسىز؟ ئارانلا بىر ئادەم. ئەمما باشقىلار شۇنچە ئەرزان رەھمەت سۆزىنىمۇ ئېيتماستىن قايتىپ كېتىشكەنىدى.

چـارلـىز شەۋاب مـاڭا مۇنـداق بـىر قـىسسـىنـى سۆزلەپ بەرگەنـىدى. ئۇ بـىر قېتىم ئىمبارگوغا ئۇچرىغان بىر بانكىچىنى تۈرمە جازاسىدىن قۇتقۇزۇپ قالغان. لېكىن بـانـكىچـى ئۇنـىڭغا رەھمەت ئېيتتىمۇ؟ ھەئە بـىر كۈنـى ئۇنـىڭغا رەھمەت سۆزىنـى ناھايىتى قىيىن دېيەلىدى، ئاندىن ئۇنى ئارقىسىدىن تىللاشقا باشلىدى».

دائىپل كـارنېك گويـا ئـالـلاھنىڭ (ئىنسان ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىنىڭ نېمەتلىرىنى شەكسـىز ئـىنـكار قـىلغۇچـىدۇر)(2) دېگەن سۆزىنـى شەرھلـىگەنـدەك مۇنـداق دېگەن« تۆزكورلۇق شۇنداق بىر تەبىئىي نەرسە بولۇپ، ئۇ يەرگە ئۈنگەن ئوت ـ چۆپلەرگە ئوخشاش بىراۋ ئۇنى تېرىماستىن ئۆزلىكىدىن ئۈنۈپ چىقىدىغان نەرسە، ئەمما شۈكۈر پەقەت ئۇنـى يـاخشـى پەرۋىش قـىلـىش بـىلەنـلا ئۈنۈپ چـىقـىدىغـان خۇشپۇراق گۈلـگە ئوخشايدۇ. ئىنسان تەبىئىتى يەنىلا شۇ ئەزەلدىنكى تۆزكورلۇق تەبىئىتى بولۇپ، ئۇ مەڭگۈگە ئۆزگەرمەيدۇ!

ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، ئۇنى شۇ بۇيىچە قوبۇل قىلىشىمىز كېرەك.

نېمە ئۈچۈن ياخشىلىققا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنىڭ يوقالغانلىقى ۋە تۆزكورلۇقنىڭ ئومۇملاشقانلىقىغا ھەسرەتلىنىمىز؟ كىشىلەرنىڭ ياخشىلىققا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش بۇرچـىنـى ئـونتۇشـى تەبـىـئـىي ئەھۋال ئەمەسمۇ؟ ئەگەر بـىز قـىلـغان ھەر بـىر ياخشىلىقىمىز ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشىنى كۈتىدىغان بولساق، ئۆزىمىزگە نۇرغۇنلىغان قىيىنچىلىقلارنى كەلتۈرگەن بولىمىز»

بۇ سۆز ئـازراق ئـويچۇقلىنىشقا مۇھتاج. يـاخشـىلىققا تۆزكـورلۇق، ۋاپـاغـا جـاپـا قىلىش يامان خۇلۇقتۇر. كىشىلەر بۇنداق يامان خۇلۇقتىن قۇتۇلۇشى لازىم. ئۇلارغا ياخشىلىققا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنى، ئېرىشكەن ئېھسانلارنى قەدىرلەشنى ئۆگىتىش

---

(1) ئىسا ئەلەيھىسسالامنى دېمەكچى.

(2) ئادىيات سۈرىسى6- ئايەت.

كېرەك»[1].

ئىسلام دىنى ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ

ئىسلام دىنى كىشىلەرنى نېمەت بەرگۈچىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ۋە ياخشىلىق قىلغانلارنىڭ مۇكاپاتىنى قايسى يول بىلەن بولمىسۇن ئادا قىلىشقا، ئەگەر باشقىلار تەرىپىدىن ئېرىشكەن ياخشىلىق بەدىلىگە ئۇلارغا بېرىشكە ماددىي مۇكاپات تاپالمىساق تىلىمىز بىلەن رەھمەت ئېيتىشقا كۈيلىنىپ، ئۇنىڭ تولۇق مۇكاپاتىنى ئاللاھ تائالانىڭ بېرىشىگە تاپشۇرۇش بىلەن كۆڭلىمىزنى راھەتلەندۈرۈشىمىزگە چاقىرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرگە ياخشىلىق قىلغان كىشىگە مۇكاپاتىنى بېرىڭلار، ئەگەر ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىشتىن ئاجىز كەلسەڭلار، نېمەتكە شۈكۈر قىلغانلىقىڭلارنى ئىپادىلەش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ ھەققىدە ئاللاھقا دۇئا قىلىڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن شۈكۈرنى قوبۇل قىلغۇچى ۋە شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ياقتۇرغۇچىدۇر»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «بىراۋ تەرىپىدىن ئاتا ئېھسانغا ئېرىشكەن كىشى ئۇنىڭ بەدىلىگە لايىق نەرسە تاپالىسا مۇكاپاتىنى ئادا قىلسۇن، ئەگەر تاپالمىسا، ئۇنىڭغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرسۇن. ھەقىقەتەن نېمەتكە مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن ئادەم شۈكۈر قىلغان ۋە ئۇنى يوشۇرغان ئادەم نېمەتكە كۇپرىلىق قىلغان بولىدۇ»[3].

ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن:«كىشىلەردىن كەلگەن ياخشىلىققا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنى بىلمەيدىغان ئادەم ئاللاھقا شۈكۈر قىلىشنى بىلمەيدىغان ئادەمدۇر»[4].

يەنە بىر ھەدىستە: «ئازغا شۈكۈر قىلمايدىغان ئادەم كۆپكىمۇ شۈكۈر قىلمايدۇ، كىشىلەرگە رەھمەت ئېيتىشنى بىلمىگەن ئادەم ئاللاھقىمۇ شۈكۈر قىلمايدۇ»[5].

خەير-ئېھساندىمۇ نىيەتنىڭ دۇرۇس بولۇشى شەرت

881. سوئال: بىراۋغا خەير-ئېھسان قىلىشتىمۇ نىيەت شەرتمۇ؟

---

(1) مەرھۇم ئۇستاز مۇھەممەد غەزالىينىڭ« تۇرمۇشىڭىزنى يېڭىلاڭ»ناملىق ئەسىرىدىن.

(2) تەبەرانىي رىۋايىتى.

(3) تىرمىزى رىۋايىتى.

(4) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(5) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

جاۋاب: خەير-ئېھساندىمۇ ئەلۋەتتە نىيەتنىڭ دۇرۇس ۋە توغرا بولۇشى شەرت قىلىنىدۇ. چۈنكى نىيەت ھەر قانداق بىر ئەمەل-ئىبادەتتە تەلەپ قىلىنىدۇ. مەرھۇم ئۇستاز مۇھەممەد غەزالىي مەزكۇر ئەسىرىدە يەنە مۇنداق دەپ يازغان:« ئىسلام دىنى مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ۋە نېمەتكە تۈزكورلۇق قىلغۇچىلارنىڭ رەزىللىكىنى سۆكۈش بىلەن بىرگە خەير-ئېھسان ئىگىلىرىدىن ئەمەللىرىنى ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن خالىس قىلىشلىرىنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى نىيەتتە شەكىلۋازلىق قىلىش ئەمەلنى يوققا چىقىرىدۇ. تەقدىرلەشكە سازاۋەر بولىدىغان ياخشىلىق بىراۋنىڭ رەھمەت ئېيتىشى ياكى مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشىنى كۆزلىمەستىن، پەقەت خالىس ئاللاھ رازىلىقىنىلا كۆزلەپ قىلىنغان ياخشىلىقتۇر.

ئىسلام دىنى ئەمەللەرنى ئىخلاس بىلەن قىلىشقا بۇيرۇشتا كۆڭۈللەرنى دۇنيالىق مەنپەئەتلەرگە چوقۇنۇشنىڭ قۇللىقىدىن ئازات قىلىش ئارقىلىق ئۇنى مۇتلەق كامالەت ئىگىسى بولغان ئاللاھقىلا يۈزلەندۈرۈشنى مەخسەت قىلغان. مۇنداق كۆڭۈل ھەر قانداق بىر ياخشىلىقنى كىشىلەرنىڭ ماختىشىغا ئېرىشىش ياكى ئابرويغا ئىگە بولۇش تەمەسىدىن قەتئىينەزەر ئىچىدىن كەلگەن تەبىئىي قىزىقارلىق، ھەقىقىي سەمىمىيەت ۋە ساپ نىيەت بىلەن قىلىدۇ. مانا بۇنداق ئالىيجاناپلىق ھەقىقىي ئېھساننىڭ تۈرتكىسىدۇر. مانابۇ ھەر قانداق گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئۆلگىسىدۇر.

ئاللاھ خالىس ئۆزى ئۈچۈن قىلىنغانلارنىلا قوبۇل قىلىدۇ

ئىسلام دىنىنىڭ قەلبلەرنى پاك تۇتۇش ۋە ئىخلاسلىق بولۇشقا چاقىرىشى، شۇنداقلا ھەر ئىشتا ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەش، ئەمەللەرنى رىيا، نىفاق ۋە ھەر قانداق بىر دۇنياۋى غەرەزلەردىن خالىي ھالدا ساپ قىلىشنى شەرت قىلىشىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىس قۇدسىيدا مۇنداق دېگەن:« ئاللاھ مۇنداق دېدى"مەن ئەڭ ياخشى ھەمراھمەن. كىمكى ماڭا بىراۋنى شېرىك قىلىۋالىدىكەن، ئۇ شۇ شېرىكىگە مەنسۇپ بولىدۇ". ئى ئىنسانلار! ئەمەلىڭلارنى ئاللاھ ئۈچۈن خالىس قىلىڭلار. ھەقىقەتەن ئاللاھ ئىخلاسلىق ئەمەللەرنىلا قوبۇل قىلىدۇ. سىلەر ھەرگىز"بۇ ئاللاھ ۋە سىلە ـ رەھىم ئۈچۈندۇر"دېمەڭلار. بۇ ۋاقىتتا ئۇ سىلە ـ رەھىم ئۈچۈنلا بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭدا ئاللاھ ئۈچۈن قىلىنغان ھېچ نەرسە يوق. سىلەر"بۇ ئاللاھ ۋە سىلەرنىڭ خاتىرەڭلار ئۈچۈندۇر"دېمەڭلار. بۇ ۋاقىتتا ئۇ پەقەت شۇ خاتىسى قىلىنغان ئىنسانلار ئۈچۈن بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭدا ئاللاھ ئۈچۈن ھېچ نەرسە يوق»[1].

بۇ ھەدىس تولىمۇ توغرا ئېيتىلغان. چۈنكى سىز« بۇ ئىشنى ئاللاھ ئۈچۈن ۋە پالانىنىڭ خاتىرىسى يۈزىسىدىن قىلىمەن»دېگىنىڭىزدە، سىز ئۇمۇمەن مەزكۇر پالانىنىڭ خاتىرىسىنى كۆزلىگەن بولىسىز، بۇنىڭدا ئاللاھ ئۈچۈن نېسۋە يوق. ئەگەر ئۇنىڭدا ئاللاھ ئۈچۈن نېسۋە بولغان تەقدىردىمۇ ئاللاھ ئۇنى قوبۇل قىلمايدۇ. چۈنكى

(1) ئىمام بەيھەقىي رىۋايىتى.

ئاللاھ ئۆزى ئۈچۈن خالىس قىلىنغان ئەمەللەرنىلا قوبۇل قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟!

ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، بىز پۈتۈن ئىش ـ پائالىيەتلىرىمىزدە نىيىتىمىزنى ۋە ئەمەللىرىمىزنى كىشىلەرنىڭ ماختىشى، مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشى ۋە رەھمەت ئېيتىشىنى كۈتمەستىن، ئۆزىمىزنى كۆرسىتىش، ئابروي قازىنىش ۋە باشقىمۇ دۇنيالىق مەنپەئەتلەرنى كۆزلىمەستىن پەقەت ئاللاھ ئۈچۈنلا خالىس قىلىشىمىز كېرەك»[1].

سەۋرچانلىق ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى

882. سوئال: سەۋرنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: سەۋر ـ كۆڭۈل ھاۋايى ـ ھەۋەسنى ۋە گۇناھ ئىشلارنى قىلىشنى ئىشتىھا قىلىپ تۇرسىمۇ، ئەقىلنىڭ ۋە شەرىئەتنىڭ نىداسىغا قۇلاق بېرىپ، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئۈمىد قىلىپ، بۇنداق ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتىش، ئازار، كۈلپەتلەرگە، ئوڭۇشسىزلىقلارغا، كېسەللىكلەرگە، نامراتلىققا، مۇسىبەتلەرگە ۋە بالايىئاپەتلەرگە چىداشلىق بېرىپ، ئۆزىنى يوقاتماسلىق دېگەنلىكتۇر. سەۋرنىڭ مۇكاپاتىمۇ چوڭدۇر. قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿سەۋر قىلغۇچىلارغا، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەلىدىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز﴾[2] دېگەن ئايەت بۇنىڭ دەلىلىدۇر.

883. سوئال: سەۋرچانلىقنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

جاۋاب: ھەقىقىي سەۋر ئىنساننى گۇناھ، مەسىيەتلەردىن توسىدۇ ۋە ئۇ ئىشلارنى قىلماسلىققا ئۈندەيدۇ. ھەقىقى سەۋر ۋە چىدامغا ئىگە بولغان ئادەم ھاياتىدا ئۇچرىغان چوڭ سىناقلار ئالدىدا تىت ـ تىت بولمايدۇ، گاڭگىراپ قالمايدۇ، تەقدىردىن ئاغرىنمايدۇ، ئەكسىچە ئۇنى ئاللاھنىڭ سىنىقى دەپ چۈشىنىپ، قىيىنچىلىقنى يېڭىش ۋە سىناقتىن ئۆتۈش ئۈچۈن كۈچ سەرپ قىلىدۇ. سەۋر كۆپىلگەن كىشىلەر چۈشەنگەندەك، ناھەقچىلىككە، زۇلۇمغا ۋە يامانلىققا كۆز يۇمۇپ جىم تۇرۇش دېگەنلىك ئەمەس، ئەكسىچە، يامانلىقنى قايتۇرۇش، زۇلۇمنى يوق قىلىش ۋە ھەققانىيلىقنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھارماي ـ تالماي ئىشلەش ۋە بۇ يولدا چىداملىق بولۇش سەۋرنىڭ جەۋھىرىدۇر.

884. سوئال: سەۋرچانلىقنىڭ قانداق سېھرى كۈچى بار؟

جاۋاب: ئادەتتە ئۆزى قىزىقىپ كەتمەيدىغان پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش، قىزىقىدىغان نەپسانىيەتچىلىكتىن ئۆزىنى تارتىش پەقەت سەۋرچانلىق بىلەنلا ئەمەلگە

---

(1) مەرھۇم ئۇستاز مۇھەممەد غەزالىينىڭ« تۇرمۇشىڭىزنى يېڭىلاڭ»ناملىق ئەسىرىدىن.

(2) نەھل سۈرىسى16 – ئايەت.

ئاشىدۇ. چۈنكى ئىرادىلىك كىشىلەر ئۇلۇغۋار غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا، نەپسىنىڭ ۋاقىتلىق ئىستەكلىرىنى سەۋرچانلىقىنىڭ سايىسىدا قايرىپ قويالايدۇ ۋە يولىغا داۋام قىلىدۇ. ئۆرۈكنى پىشىشتىن بۇرۇن قېقىۋەتكەن باغۋەن مول ھوسۇلدىن مەھرۇم قالىدۇ. شۇڭا «سەۋر قىلساڭ غورىدىن ھالۋا پۈتىدۇ» دېگەن ھېكمەت بار. ئىنسان ئۆزىنى سەۋر بىلەن قوراللاندۇرۇپ، قىيىنچىلىقلار ئالدىدا تەمتىرەپ قالمايدىغان، مەنزىل يىراق بولسىمۇ ئۈمىدسىزلەنمەيدىغان، مەسئۇلىيەتچانلىق قانچىلىك ئېغىر بولسىمۇ ئۈستىگە ئېلىشتىن قورقمايدىغان، ئىرادىلىك، پاراسەتلىك، قىيىنچىلىقتىن كېيىن ھامان ئوڭايلىقنىڭ، قاراڭغۇلۇقتىن كېيىن يورۇقلۇقنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىدىغان ئۈمىدۋارلىق، يىراقنى كۆرەر، تەدبىرلىك بولۇشى لازىم.

885. سوئال: سەۋرچانلىق بىلەن گۈزەل ئەخلاقنىڭ مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: سەۋر قىلىش ۋە چىداملىق بولۇش ھەر قانداق بىر ئادەمدە بولۇشقا تېگىشلىك ئېسىل ئەخلاق ۋە ئالىيجاناب پەزىلەتلەرنىڭ بىرى. سەۋر بىلەن چىدام ئىنسان ئۆزىنىڭ روھى ۋە نەپسىي خاھىشى بىلەن كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ئېرىشىدىغان گۈزەل ئەخلاق بولۇپ، بىر ھەدىستە: «ھېچكىمگە سەۋردىنمۇ ياخشىراق سوۋغا بېرىلگىنى يوق»(1) دېيىلگەن. چۈنكى سەۋرچانلىق بىلەن چىدام ئىنسانىنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنىڭ ئالامىتىدۇر.

886. سوئال: سەۋرنىڭ قانداق چوڭ ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: ئىنسان رېئال تۇرمۇشتا تەقدىرنىڭ نۇرغۇن سىناقلىرىغا ئۇچرايدۇ. بەزىلىرى شۇ ئوڭۇشسىزلىقلارغا ۋايساپ تەقدىردىن ۋە زاماندىن ئاغرىنىدۇ، سىناقلار ئالدىدا تەمتىرەيدۇ، بۇنى ھەرگىزمۇ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن سىناق دەپ قارىمايدۇ. نەتىجىدە شۇ سىناقلاردىن ئۆتەلمەي بىر ئۆمۈر قايمۇقىدۇ. بەزىلەر بولسا سىناق ۋە كۈلپەتلەرگە دۇچ كەلگەن ۋاقىتتا، بۇ سىناق ۋە كۈلپەتلەرنى يېڭىش ئۈچۈن بارلىق سەۋەبلەرنى ۋە تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىش بىلەن بىرگە ئاللاھنى ئەسلەيدۇ، ئۇنىڭدىن ياردەم سورايدۇ. نەتىجىدە ئاللاھ ئۇنىڭ مۇشكۇلاتلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ، سىناقلاردىن ئۆتۈشكە ياردەم قىلىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ سەۋر قىلغانلىقىغا ۋە چىدامل بولغانلىقىغا كاتتا ئەجىر ۋە ساۋاب بېرىدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان كەرىمدە ﴿پەقەت سەۋر قىلغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئەجرى ھېسابسىز بېرىلىدۇ﴾(2) دەپ كۆرسىتىلگەن.

چىداملىق بولۇش تۇرمۇشقا ئادىل قارايدىغان كىشىلەرنىڭ شوئارى، پىشىپ يېتىلگەن كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش مىزانى بولۇپ، سەۋر بىلەن بىر ئورۇندا تۇرىدۇ. لېكىن ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش سەۋرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن قىيىن. شۇڭا

(1) ئۇسۇلى خەمسەدە رىۋايەت قىلىنغان.

(2) زۇمەر سۈرىسى10- ئايەت.

چىداملىق بولۇش ئۈچۈن سەۋرچان بولۇش كېرەك.

887. سوئال: ناھەقچىلىككە سۈكۈت قىلىش سەۋرچانلىققا ياتامدۇ؟

جاۋاب: نۇرغۇن كىشىلەر ئاللاھ تائالا ساۋاب ۋە كۆپ ئەجىر بېرىشنى ۋەدە قىلغان سەۋرچانلىقنى توغرا چۈشەنمەستىن، زۇلۇمغا، ناھەقچىلىككە ۋە ئېزىلىشكە رازى بولۇپ قاراپ تۇرۇش قاتارلىقلارنى سەۋردىن سانايدۇ. بۇ ئىنتايىن خاتا چۈشەنچە بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇنداق قىلغۇچىلارنى يامان كۆرىدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ئۆزلىرى مىڭلارچە تۇرۇقلۇق، ئۆلۈمدىن قورقۇپ، يۇرتلىرىدىن قېچىپ چىققان كىشىلەردىن خەۋىرىڭ يوقمۇ؟[1] ئاللاھ ئۇلارنى «ئۆلۈڭلار» دېدى (ئۇلار ئۆلدى). ئاندىن كېيىن ئاللاھ ئۇلارنى تىرىلدۈردى، ئاللاھ ئىنسانلارغا ھەقىقەتەن مەرھەمەتلىكتۇر ۋە لېكىن ئىنسانلارنىڭ كۆپچىلىكى (ئاللاھنىڭ نېمىتىگە) شۈكۈر قىلمايدۇ﴾[2] دېگەن ئايەتتە قىسسىسى بايان قىلىنغان ئىنسانلارمۇ زۇلۇمغا رازى بولۇپ، ئۇنىڭغا قارشى چىقىشنى تەرك ئەتكەنلىكى ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغانلار ئىدى.

(1) بۇ ئايەتتە بەنى ئىسرائىلدىن بىر قەۋمنىڭ قىسسىسى بايان قىلىنىدۇ: پەيغەمبىرى ئۇلارنى دۈشمەنگە قارشى جىھاد قىلىشقا بۇيرۇغان. ئۇلار ئۆلۈمدىن قورقۇپ يۇرتلىرىدىن قېچىپ چىققان، ئاللاھنىڭ قازاسى بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىرلا ۋاقىتتا ئۆلگەن، ئاندىن پەيغەمبىرىنىڭ دۇئاسى بىلەن تىرىلگەن.

(2) بەقەرە سۈرىسى 243 - ئايەت.

مەنىۋى بايلىق ھەقىقىي بەخت – سائادەتتۇر

بەختكە ئېرىشىش ھەممە ئادەمنىڭ ئارزۇسى، مەيلى ساددا پىكىرلىك ئادەتتىكى كىشىلەر بولسۇن ياكى يېتىشكەن مۇتەپەككۇر، ئالىم بولسۇن ھامان بەختكە ئېرىشىشنى ئىستەيدۇ. شاھلار ئۆزلىرىنىڭ ھەشەمەتلىك ئوردىلىرىدا بەخت ئۈچۈن ئاھ ئۇرسا، گادايلار غەرىبانە كۆلبىلىرىدە بەخت ئىزدەپ چوت سوقىدۇ ۋە ئەڭ شېرىن چۈشلەرنى كۆرىدۇ. كېسەپ ئېيتىش كېرەككى، مەنىۋىيىتى ساغلام، ئەقىل – ھوشى جايىدا بولغان ھەر قانداق ئادەم ئۆزىگە جاپا – مۇشەققەت ئىزدىمەيدۇ، ئۆز بەختسىزلىكىگە رازى بولمايدۇ. بىراق ئۇ ئاھ ئۇرۇپ، بۇ چوت سوقۇپ ئىزدەۋاتقان، ئىنتىلىۋاتقان بەخت زادى قەيەردە؟ ھەقىقىي بەخت زادى نېمىدە؟ بەختنىڭ ئۆلچىمى بارمۇ؟

تارىختا تالايلىغان كىشىلەر بەخت ئىزدەپ ياشىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن توختاۋسىز كۆرەش قىلىپ كەلدى. بىراق ھەقىقىي بەختنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن نۇرغۇن كىشىلەر بەخت ئەسلا مەۋجۇد بولمىغان جايلاردىن بەخت ئىزدەپ خۇددى باياۋاندىن گۆھەر ئىزدىگەن كىشىدەك ھالسىرىغان، سالپايغان ھالدا قۇرۇق قول قايتتى. دەرۋەقە كىشىلەر ئۇزاق ئەسىرلەردىن بۇيان، ماددىي مەئىشەتكە چۈككەنسېرى، نەپسىي خاھىشلىرىغا بېرىلگەنسېرى يېڭى كىرىزىسلارغا پېتىپ قېلىشتىن باشقا ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. ئۇنداقتا بەخت زادى نەدە؟ ئۇ نېمىدە؟

جىسمانىي ئېچىرقاش تەننى زەئىپلەشتۈرۈپ، ئىنساننى نورمال جىسمانىي مەشغۇلات ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلسا، مەنىۋى ئېچىرقاش ئىنساننى ساغلام تەپەككۇر قىلىشتىن مەھرۇم قىلىدۇ. بۇ مەھرۇملۇق ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن بىر پاجىئەدۇر. پاجىئە بولغاندىمۇ ھەر قانداق بىر پاجىئەنى بېسىپ چۈشىدىغان، ئۆز ئىچىدىن تۆگىشىش پاجىئەسىدۇر.

888. سوئال: بەخت-سائادەت بالا – چاقىدىمۇ ؟

جاۋاب: بالىلار ھاياتلىقتىكى گۆھەرلەر. خۇددى ئەجدادلار «بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار» دېگەندەك، بالىلارسىز تۇرمۇشتا سائادەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن. بىراق بۇنىڭلىق بىلەنلا بەخت-سائادەت بالىلاردا دېيەلمەيمىز. چۈنكى رىئاللىقتا كۆرىۋاتىمىزكى، ئاتا – ئانىسىغا ۋاپادارلىق بىلەن ھەقلىق يوسۇندا مۇئامىلە قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئۇلارنى تۈزكورلارچە قاقشاتقان بالىلارمۇ ئاز ئەمەس.

بالىلار بىز ئۈچۈن ئاللاھ تائالادىن بېرىلگەن نېمەت بولغىنىدەك، بىر تۈرلۈك سىناقتۇر. سىناقلاردىن ھەممىلا ئادەم ئۆتۈپ چىقالمايدۇ. (بىلىڭلاركى، سىلەرنىڭ ماللىرىڭلار، بالىلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن بىر تۈرلۈك سىناقتۇر.)(1)

---

(1) ئەنفال سۈرىسى28- ئايەت.

889. سوئال: بەخت-سائادەت پەن – تېخنىكىدىمۇ؟

جاۋاب: بىزگە يىراقنى يېقىن، قىيىننى ئوڭاي قىلىپ بېرىپ تۇرمۇشىمىزغا ھېسابسىز قولايلىقلارنى بەخش ئەتكەن پەن – تېخنىكىمۇ بىزنى بەختلىك قىلىشقا قادىر ئەمەس. ئەنگىلىيىنىڭ ھازىرقى زامان پەيلاسوپى روسسېل «ئىنسانلار تەبىئەت بىلەن ئېلىپ بارغان كۆرەشتە پەن – تېخنىكىغا تايىنىپ غەلىبە قىلدى. بىراق ئۆز-ئۆزى بىلەن بولغان كۆرەشتە غەلىبە قىلالمىدى. بۇ كۆرەشتە پەن – تېخنىكا ئەسقاتمىدى» دەپ يازىدۇ.

تۇرمۇش سەۋىيىسى پەۋقۇلئاددە يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن، ماددىي تۇرمۇش ۋاستىلىرى قولاي بولغان، يېمەك – ئىچمەكتىن غەم – ئەندىشىسى بولمىغان، تۇرالغۇلىرى، قاتناش ۋاستىلىرى ھەتتا يېزا ئىگىلىكىگە قەدەر يۈكسەك دەرىجىدە ماشىنىلاشقان، زامانىۋىلاشقان، ئومۇمەن باياشاتچىلىققا تولغان تەرەققىي تاپقان ئەللەرگە قارايدىغان بولساق، شۇ ئەل پۇقرالىرىدىن نۇرغۇنلىغانلىرى ھەر ۋاقىت تۇرمۇشنىڭ مەنىسىزلىكى، قەلب ئازادىلىكىدىن مەھرۇم ئىكەنلىكلىرىدىن قاقشايدۇ. بەختلىك بولۇش ئۈچۈن باشقا يوللارنى ئىزدەپ يۈرىدۇ. لېكىن يەنىلا ئۆزلىرى بىزارلىق ھېس قىلىۋاتقان بۇرۇقتۇرما، بىر خىل قېلىپتىكى تۇرمۇشتىن قۇتۇلالمايدۇ. چۈنكى ئىنسان تەن ۋە روھتىن پۈتۈلگەن يارالما. ئۇ فىزىئولوگىيىلىك جەھەتتىن ئاش نانغا مۇھتاج بولغاندەك، روھىي جەھەتتىنمۇ مەنىۋى ئوزۇققا مۇھتاج بولىدۇ.

890. سوئال: بەخت-سائادەت مال-دۇنيادىمۇ؟

جاۋاب: نۇرغۇن ئىنسانلار ماددىي ئېھتىياجىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇۋېلىپ، ماددىي يۈكسەكلىكنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئىنتىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغان ئاشۇ ماددىي پاراغەتلەردە بىر قىسىم نەرسىلەرگە ئېرىشكەندەك قىلغان بىلەن، يەنە بىر قىسىم قىممەتلىك نەرسىلىرىدىن مەھرۇم قېلىۋاتقانلىقىنى ئاستا – ئاستا ھېس قىلىشماقتا.

دېمەك، مال دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشى، قورساقنىڭ توق، كىيىمنىڭ پۈتۈن بولۇشىلا بەختتىن دېرەك بەرمەيدۇ. بۇ بەختنىڭ ئەمەلگە ئېشىش يولىدىكى ئاساسلىق ئامىلمۇ ئەمەس. ئەكسىچە مال – دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشى بىر مۇنچە كىشىلەردە تولا چاغلاردا غەم – قايغۇنىڭمۇ كۆپ بولۇشىغا سەۋەب بولۇپ، ئاخىرەتتىلا ئەمەس، دۇنيادىمۇ بۇ كىشىگە نىسبەتەن بىر ئاپەت بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

891. سوئال: ئۇنداقتا بەخت-سائادەت نەدە؟

جاۋاب: بەخت-سائادەت دەل ئۆزىمىزدە! ئۇنى قانداق ئېچىش ۋە قانداق ھېس قىلىش پەقەت بىزگە باغلىق ئىش. چۈنكى بەخت-سائادەت دېگەن مەنىۋىياتقا تەئەللۇق ئۇقۇم. شۇڭا ئۇنى كۆز بىلەن كۆرۈپ، تارازا بىلەن تارتىپ ئۆلچىگىلى بولمايدۇ. ئۇنى بايلىق كانلىرىدىن ياكى ئوردا خەزىنىلىرىدىن تاپقىلى بولمايدۇ. ئۇنى پۇلغا سېتىپ ئالغىلى تېخىمۇ بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «ھەقىقىي

بايلىق ماددىي بايلىق ئەمەس، بەلكى كۆڭۈلنىڭ بايلىقىدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

بەخت شۇنداق نەرسىكى، ئىنسان ئۇنى تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدە ھېس قىلىپ تەڭداشسىز لەززەتكە نائىل بولالايدۇ. ئۇ قەلبنىڭ ئارامى، ۋىجداننىڭ راھىتى، كۆڭۈلنىڭ روشەنلىكىدۇر. ئۇنىڭغا ئېرىشكەن كىشىنىڭ يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن تىرنىقىنىڭ ئۇچلىرىغىچە ئازادىلىك بولىدۇ. بەخت ئىنسان قەلبىدىن ئۇخچۇپ تۇرىدۇكى، ئۇ سىرتتىن ئىمپورت قىلىنمايدۇ. ئۇنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئاتا قىلالمايدۇ.

ھەقىقىي بەختكە ئېرىشكەن كىشىلەر باشلىرىغا ھەر قانداق بالا يى ــ قازا، دىشۋارچىلىق كەلسىمۇ پەسەنت قىلمايدۇ. تۇرمۇش ئۇلارنى مۇشەققەتلىرى بىلەن كۆتۈۋالسىمۇ، ئۇلار ھاياتلىقتا مەردانە ھالدا كۈلۈمسىرەيدۇ.

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

ئەدەبلىك سۆزلەش گۈزەل ئەخلاقتۇر

892. سوئال: گەپ-سۆزدىكى ئەخلاق ئۆلچىمى نېمە؟

جاۋاب: تىل ـ ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا ئالاقىلىشىش، پىكىر، ئىدىيە، ھېسسىيات ئالماشتۇرۇش قورالى. بىر شەخسنىڭ سۆزلەش سەنئىتى شۇ شەخسنىڭ بىلىمى، ئىقتىدارى، ئەخلاق - پەزىلىتى، مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. سۆزلەش ماھارىتى دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر ھۈنەر - سەنئەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان ئالاھىدە چوڭ سەنئەت.

ئىسلام دىنى تىلدىن ئىبارەت بۇ قورالنى قانداق جايلارغا ئىشلىتىش ۋە ئۇنى ئىزگىنلەشنى ئۆگەتكەن. قۇرئان كەرىمنىڭ: ﴿ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتىنىڭ تولىسىدا ياخشىلىق يوقتۇر، پەقەت سەدىقىغە ياكى ياخشىلىققا ياكى كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈشكە بۇيرىغان كىشىلەر(نىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتى) بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾[1].

ياخشى سۆز قىلىش ۋە تىلنى ھەمىشە شۇنداق ياخشى سۆزلەشكە ئادەتلەندۈرۈش مۇسۇلماننىڭ ئەخلاقىدىن بىر پارچىدۇر. چۈنكى كۆڭۈلدىكى ئوي-پىكىرنى تىل بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە ئىپادىلەپ بېرىش ئېسىل ئەخلاقتىن سانىلىدۇ.

893. سوئال: ياخشى سۆز قىلىشمۇ ئىبادەتمۇ؟

جاۋاب: كىشىلەرگە سىلىق ۋە ياخشى سۆز قىلىشتا ئەلۋەتتە ئىبادەتنىڭ ساۋابى بار. ئاللاھ تائالا ئۇز ۋاقتىدا ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئالغان ئەھدىدىمۇ چىرايلىق سۆز قىلىشنى شەرت قىلغان. ﴿ئۆز ۋاقتىدا بىز ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئاللاھتىن باشقىسىغا ئىبادەت قىلماسلىققا، ئاتا - ئانىغا، ئۇرۇغ - تۇغقانلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا، كىشىلەرگە ياخشى سۆز قىلىشقا، ناماز ئوقۇشقا، زاكات بېرىشكە ئەھدە ئالدۇق﴾[2].

بۇ ئايەتتە كىشىلەرگە چىرايلىق سۆز قىلىش ناماز بىلەن زاكاتنىڭ ئالدىدا كەلگەن. بۇنىڭدىن ياخشى ۋە چىرايلىق سۆزنىڭ ساۋاب جەھەتتە ناماز ۋە زاكاتنىڭ ساۋابىدىن يۇقىرى ئىكەنلىكىنى كۆرىۋالغىلى بولىدۇ. چۈنكى چىرايلىق سۆزدىن ئومۇم خەلق مەنپەئەتلىنىدۇ، ئەمما ئىبادەتتىن شۇ ئىبادەتنى قىلغان ئادەملا مەنپەئەتلىنىدۇ. شەكسىزكى، ئومۇمغا پايدىلىق بولغان ئەمەل شەخسنىڭ ئۆزىگىلا پايدىلىق بولغان ئەمەلدىن ئەۋزەلدۇر.

894. سوئال: سىلىق ۋە ئەدەبلىك سۆز قىلىشنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

جاۋاب: سىلىق ۋە ئەدەپلىك سۆزلەش كىشىلەرنىڭ مۇھەببىتىنى ۋە ئىخلاسىنى قازىنىشنىڭ يولى. قۇرئان كەرىم پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد

(1) نىسا سۈرىسى114- ئايەت.

(2) بەقەرە سۈرىسى 83- ئايەت.

ئەلەيھىسسالامنى ماختاپ: ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ، ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كەتكەن بولاتتى﴾[1] دېگەن. ئەمەلىيەتتە، قوپال ۋە يامان سۆز ئۆزىگە نەپرەت ۋە دۈشمەنلىك تېپىشتىن باشقىسىغا يارىمايدۇ. خەلقىمىزدە «تىغ يارىسى ساقىيىدۇ، تىل يارىسى ساقايمايدۇ» دەيدىغان ھېكمەتلىك سۆز بار.

تىلنى ئاللاھ تائالا ياخشى يولغا قوللىنىشقا ۋە ياخشى سۆز قىلىشقا ياراتقان. ياخشى سۆز ھەر جايدا ئالقىشقا لايىق بولىدۇ، ھەتتا ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدىمۇ ياخشى سۆزنىڭ قىممىتى يۇقىرىدۇر. قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ياخشى سۆز ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدۇ، ياخشى ئەمەل ئۇنى كۆتۈرىدۇ﴾[2] دېگەن ئايەت بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىدىكەن، ياخشى سۆز قىلسۇن ياكى سۈكۈت قىلسۇن»[3] دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە :«چىرايلىق سۆزدە سەدىقىنىڭ ساۋابى بار»[4] دېگەن.

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 159- ئايەت.

(2) فاتىر سۈرىسى 35 - ئايەت.

(3) مۇسلىم رىۋايىتى.

(4) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

مۇنازىرىلىششتىكى ئەدەب- ئەخلاق

895. سوئال: ئىنسانلار ئۈچۈن مۇنازىرىنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟
جاۋاب: ئىنسانلار بىر-بىرى بىلەن ئارىلىشىپ ياشايدىغان ۋە بىر-بىرىنىڭ ھەمكارلىقىغا ھەمىشە مۇھتاج بولىدىغان مەۋجۇدات بولغانلىقى، كۆز قاراشلىرى، تەپەككۇر قىلىش تەرزى، شۇنداقلا جەمئىيەتنى چۈشىنىش سەۋىيىسى بىر خىل بولمىغانلىقى سەۋەبلىك، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپلار ۋە قارىمۇقارشى پىكىرلەر مەۋجۇد بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ مۇشكىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى مۇنازىرىلىشىش ئارقىلىق ئورتاق بىر پىكىرگە كېلىشتۇر. سۆھبەت ۋە مۇنازىرىلەر ئارقىلىق بىر-بىرىنى چۈشىنىش ئىنسانلارغا خاس ئالاھىدىلىكتۇر.

896. سوئال: مۇنازىرىلىششتا قانداق ئەدەب- قائىدىلەر بار؟
جاۋاب: دۇنيادا ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ ئۆزىگە خاس ئەدەب- ئەخلاقى بولغىنىدەك، مۇنازىرىنىڭمۇ ئۆزىگە خاس ئەدەپ-ئەخلاقى باردۇر. مۇنازىرىنىڭ غەلىبىلىك نەتىجىگە ئېرىشىشى ۋە ئۇنىڭ ئىلمى قىممەتكە ئىگە بولىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەدەپ-ئەخلاقىغا رىئايە قىلىش تولىمۇ زۆرۈردۇر.
ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى مۇنازىرە ئەدەپ-ئەخلاقىنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:: ﴿**وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ**﴾ يەنى «ئۇلار بىلەن ئەڭ چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن»[1].
غەلىبىلىك مۇنازىرە ھەر ئىككى تەرەپتە ئۇنىڭ ئەدەپ-ئەخلاقلىرى تولۇق بولغان مۇنازىرىدۇر. مۇنازىرىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئەدەپ-ئەخلاقى ئۈچ تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار:
(1) مۇنازىرىلىششنىڭ شەرتلىرى
(2) مۇنازىرە ئەسناسىدىكى ئەدەپ-ئەخلاقلار
(3) مۇنازىرىدىن كېيىنكى ئەدەپ-ئەخلاقلار.

897. سوئال: مۇنازىرىلىششنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: ئالدى بىلەن مۇنازىرىلەشكۈچىلەرنىڭ نىيىتىنىڭ توغرا بولۇشى شەرت. نىيەتنىڭ توغرا بولىشىدىن مەقسەت ھەقىقەت ۋە توغرىلىق قايسى تەرەپتە بولسا ئۇنى قوبۇل قىلىپ كۆچلەندۈرۈشنى نىيەت قىلىش دېگەنلىكتۇر. ئەكسىچە، مۇنازىرە ئارقىلىق ئۆزىنىڭ گەپدانلىقىنى ئىزھار قىلىش ياكى قارشى تەرەپنى قانداقلا بىر يول بىلەن چۈشۈرۈش، ئۆزىنىڭ پىكرى گەرچە ھەقىقەتكە ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ، ئۇنى كۈچكە ئىگە قىلىش نىيىتى بىلەن مۇنازىرىگە كىرىش مۇنازىرىدىن ھېچقانداق ئىجابىي نەتىجە بەرمەيدۇ. مۇنازىرىلەشكۈچىلەرنىڭ مۇنازىرىلىشىدىغان ماۋزۇ ھەققىدە تولۇق مەلۇماتلىق بولىشى لازىم. شۇنىڭدەك مۇنازىرىلەشكۈچىلەرنىڭ راستچىل بولىشى،

(1) نەھل سۈرىسى125- ئايەت

دەۋاسىدا ۋە كەلتۈرگەن دەلىل-پاكىتلىرىدا سەمىمى، توغرا بولۇشى، كۆچلەندۈرمەكچى بولغان مەسىلىنىڭ توغرىلىقىغا ۋە ھەقلىقىغا ئۆزى ئىشىنىدىغان بولۇشى ۋە سەۋرچان بولۇشى، ئاچچىقلاپ قالماسلىقى تەلەپ قىلىنىدۇ.

898. سوئال: مۇنازىرە ئەسناسىدىكى ئەدەپ-ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: مۇنازىرە ئەسناسىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئەدەپ-ئەخلاقلارنىڭ بىرىنچىسى تەرەپلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپسىز مەنبەگە ئىتتىپاقلىشىش مەسىلىسى كېلىدۇ. بۇ دېگەنلىك مۇنازىرىنى باشلاشتىن ئاۋۋال، ئىختىلاپلاشقاندا مۇراجىئەت قىلىش ئۈچۈن تەرەپلەر ئۆز ئارىسىدىكى ئەسلى مەنبەگە كېلىشىۋېلىش لازىم. ئەسلى مەنبە مۇنازىرە ماۋزۇسىنىڭ تەبىئىتىگە قاراپ يا ئەقلىي قائىدىلەر ياكى نەقلىي مەنبەلەر بولىدۇ. ئاندىن مۇنازىرىنى بىرلىككە كېلىنگەن مەسىلىلەردىن باشلاش لازىم. چۈنكى مۇنداق قىلىش ھەر ئىككى تەرەپنىڭ بىر-بىرىنىڭ كۆز قارىشىنى قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن ياخشى شەرت-شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. مۇنازىرىدە قارشى تەرەپنىڭ پىكرىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۆڭۈل قويۇپ ياخشى ئاڭلاش، دىققەتنى شەخسنىڭ ئۆزىگە ئەمەس، بەلكى كۆز قاراشقا قارىتىش، ۋاقىتقا رىئايە قىلىش، مۇنازىرە ئەسناسىدا سىلىق سۆزلۈك بولۇش قاتارلىقلار مۇنازىرىدە بولمىسا بولمايدىغان مۇھىم ئامىللاردۇر.

بۇ ماۋزۇدىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە ئەڭ ياخشى ئۈلگىدۇر.

899. سوئال: مۇنازىرىدىن كېيىنكى ئەدەپ-ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: مۇنازىرىدىن كېيىنكى ئەدەپ-ئەخلار ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، بۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمىگەندە، مۇنازىرە پايدىسىز قالىدۇ. شۇڭا مۇنازىرىدىن كېيىن تۆۋەندىكى ئەدەپ-ئەخلاقلارغا رىئايە قىلىش زۆرۈردۇر: ئۇلاردىن بىرى، ھەقىقەت ئاچچىق بولسىمۇ ئۇ قايسى تەرەپتە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنى قوبۇل قىلىش، قارشى تەرەپنىڭ كۆز قارىشىغا ھۆرمەت قىلىش، مۇنازىرىدە يېڭىپ چىققان بولسا، ئۇنىڭغا مەغرۇرلىنىپ كەتمەسلىك، يېڭىلگەن بولسا رەنجىپ قالماسلىق، مۇنازىرىدىن كېيىن ئىككى تەرەپ بىر-بىرىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشتىن ساقلىنىشى لازىم.

كەڭ قورساق بولۇش

900. سوئال: كەڭ قورساقلىق دېگەن قانداق خۇلق؟

جاۋاب: كەڭ قورساقلىق تولىمۇ ئېسىل خۇلق بولۇپ، پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋە ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ خۇلقىدۇر. ئۆزىگە يامانلىق قىلغانلارنى كەچۈرۈۋېتىش، ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى -ئۆزىنىڭ زىيىنىغا بولغان تەقدىردىمۇ- ئېتىراپ قىلىش كەڭ قورساقلىقتىن سانىلىدۇ.

قەلبنىڭ كۆرەلمەسلىكتىن، ئاداۋەتتىن، دۈشمەنلىكتىن، ئۆچمەنلىكتىن ۋە باشقا ناچار ئىللەتلەردىن ساغلام بولۇشى ئىماننىڭ مېۋىلىرىدىن سانىلىدىغان گۈزەل ئەخلاقلاردۇر. مۇسۇلمان كىشىنىڭ قەلبى پاك، كۆڭلى - كۆكسى كەڭ بولىدۇ، باشقىلارغا ھەسەت قىلمايدۇ، ئۆچمەنلىك قىلمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە تەلىم بېرىپ مۇنداق دېگەن: «بىر - بىرىڭلار بىلەن ئاداۋەت قىلىشماڭلار، بىر - بىرىڭلارغا كۆرەلمەسلىك قىلىشماڭلار، ئۆچمەنلىك قىلىشماڭلار، بىر - بىرىڭلارنى تەرك ئەتمەڭلار، ئۆز ئارا قېرىنداشلاردىن بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى بەندىلىرىدىن بولۇڭلار، بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر دىنى قېرىندىشىغا ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ئاداۋەت ساقلىشى توغرا ئەمەس»[1].

901. سوئال: مۇسۇلمان ئادەم قانداق بولىشى كېرەك؟

جاۋاب: ھەقىقىي مۇسۇلمان ئادەم باشقىلارنىڭ بېشىغا كەلگەن مۇسىبەتكە غەمكىن بولىدۇ، ئۇلارنىڭ خۇشاللىقلىرىغا خۇشال بولىدۇ، ئۇلارغا كەلگەن ئامەتلەرگە قىزغانمايدۇ، ھەسەت قىلمايدۇ، بەلكى ئۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلگىلىك بەندىلىرى قىلغان، قۇرئان كەرىمدە كەلگەن مۇنۇ دۇئانى قىلىدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ۋە بىزدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان قېرىنداشلىرىمىزغا مەغپىرەت قىلغىن. دىللىرىمىزدا مۆمىنلەرگە قارشى دۈشمەنلىك پەيدا قىلمىغىن. پەرۋەردىگارىمىز! سەن ھەقىقەتەن گۈناھلارنى مەغپىرەت قىلغۇچىسەن، بەندىلىرىڭگە مېھرىبانسەن﴾[2].

902. سوئال: ئىچى تارلىق دېگەن قانداق خۇلق؟

جاۋاب: ئىچى تارلىق ۋە كۆرەلمەسلىك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبىرى بويىچە، «كېسەللىك» تۇر. خۇددى مىكروبلار تەننى كاردىن چىقارغىنىدەك، ھەسەت ھەسەت قىلغۇچىنىڭ روھىنى پۈچەكلەشتۈرىدۇ، چىرىتىدۇ. ھەسەت ھەسەت قىلىنغۇچى ئۈچۈن ھېچبىر زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، بەلكى بارچە زىيىنى ھەسەت قىلغۇچىنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ. باشقىلارغا ھەسەت قىلىدىغان ئادەم روھىي جەھەتتىن

---

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

(2) ھەشر سۈرىسى 10 - ئايەت.

ھەمىشە بىئارامىلىقتا ئۆتىدۇ، كېيىنچە، بۇ بىئاراملىق ئۇنىڭ بەدىنىگە تەسىر قىلىدۇ ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىكى مەنىۋى كېسەللىك ماددىي كېسەللىكنى پەيدا قىلىدۇ، ئاخىرى شۇنىڭ بىلەن تۈگىشىدۇ.

قەدىمدە بىر ئەرەب شائىرى مۇنداق دېگەن ئىكەن:

اصـــبرْ عـــلى كـــيد   د فَإنَ صَبْرَكَ قاَتِلُهُ
النارَ تَأكُلُ نفسَهَا   اِنْ لَمْ تَجِدْ ما تأكُلُهُ

تەرجىمىسى:

سەۋىر قىلغىن ھەسەت قىلسا، سەۋرىڭ ئۇنى ئۆلتۈرەر،
تۈگىگەندە يېقىـــــلغۇ، ئوتمۇ ئۆزىن كۆيدۈرەر.

بىر ـ بىرىگە ھەسەت قىلىدىغان، ئۆزىدىن باشقىسىنى ئېتىراپ قىلمايدىغان ۋە ئۆزلىرىدىن چىققان ئىقتىدارلىق كىشىلەرنى قوللىمايدىغان مىللەت يېتەكچىلىرىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. نەتىجىدە، بېشىغا كەلگەن كاززىلىقتىن قۇتۇلالمايدۇ. بىز ئەنە شۇنداقلارنىڭ قۇربانىمىز.

ھەتتا بىراۋدىن سادىر بولغان خاتالىقلارنى ياكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇ كىشى ئۆزلۈر ئېيتىپ، كەچۈرۈم سورىمىسىمۇ، بەلكى بىرەر ئۆزلۈر سەۋەبلىك ياكى ئۇقۇشماسلىقتىن شۇنداق بولغان بولىشى مۇمكىن دەپ ئۇنى كەچۈرىۋېتىش ھەقىقىي ئالىيجانابلىقنىڭ ۋە كەڭ قورساقلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

ئەپۇچانلىق گۈزەل ئەخلاقتۇر

903. سوئال: ئىنسانلارنىڭ ئەپۇچانلىقتىكى مەرتىبىسى قانداق؟

جاۋاب: ئىنسانلارنىڭ تۈرلۈك قوزغاتقۇچىلارغا تاقابىل تۇرۇش دەرىجىسى ئوخشاش بولمايدۇ. بەزىلىرى ئادەتتىكى ئىشلار ئۈچۈنمۇ نادانلىق قىلىپ قويىدۇ، بەزىلەر بولسا ئۆزىنىڭ ئۆتكۈر تەپەككۇرى ۋە ئېسىل ئەخلاقى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنى بىلىدۇ ۋە تۈرلۈك قىيىنچىلىقلار ئۈستىدىن غەلىبە قىلىدۇ.

گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىتتىكلىك، ئېغىر - بېسىقلىق، ئالدىراقسانلىق، سەۋرچانلىق، سەزگۈرلۈك، دېۋەڭلىك قاتارلىق خىسلەتلىرىنىڭ يۇقىرى تۆۋەن بولۇشى ئۇلارنىڭ ئەسلى خاراكتېرىنىڭ قانداق بولۇشىغا زور دەرىجىدە باغلىق بولسىمۇ، ئادەمنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنىڭ باشقىلارغا مۇلايىم بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ خاتالىقلىرىنى ئەپۇ قىلىش بىلەن مۇئەييەن مۇناسىۋىتى بار.

ھەقىقىي ئۇلۇغ ئادەم كامالەتكە يەتكەنسېرى كۆڭلى — كۆكسى كەڭ بولىدۇ. ئەپۇچان بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، خاتالىقلىرىنى كەچۈرىدۇ.

904. سوئال: غەزەپنىڭ قانداق زىيىنى بار؟

جاۋاب: غەزەپ ئادەم ئەۋلادىنىڭ قەلبىدە يانغان چوغدۇر. كۆزلىرىنىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكى، گۆرەن تومۇرلىرىنىڭ كۆپۈرۈپ كەتكەنلىكى غەزەپنىڭ ئەڭ ئۈچىغا چىققان ۋاقتى بولۇپ، ئۇنى يېڭىشنىڭ چارىسى ئورنىدىن قوزغالماسلىق، ئۆرە تۇرغان بولسا ئولتۇرۇۋېلىشتۇر. غەزەپنىڭ كەينىگە كىرگەن ئادەم خۇدىنى بىلمەي ئىشلارنى ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە بۇزۇپ قويىدۇ. بەزى كىشىلەر غەزەپلەنگەندە ئۆزىنى بېسىۋالالمايدۇ، داۋاملىق تىرىكىپ يۈرىدۇ، ئېغىزىدىن كۆپلۈك قايىنتىپ تىللايدۇ، قارغايدۇ. مۇنداق قىلىش ئىنسانى گۈزەل ئەخلاققا زىت كېلىدىغان قىلىقلاردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە: «مۆمىن ئادەم كىشىلەرنى تىللىمايدۇ، لەنەت ئوقۇمايدۇ، سەت گەپ قىلمايدۇ ۋە ھاياسىزلىق قىلمايدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

تېز ئاچچىقلىنىدىغان ئادەم كۆپ ھاللاردا ئاچچىقىنىڭ كەينىگە كىرىپ نۇرغۇن ئەخمىقانە ئىشلارنى قىلىپ سالىدۇ. ئادەتتە ئىشىك ئېچىلغىلى ئۇنىمىسا ئۇنى تىللايدۇ، قولىدا تۇرمىغان سايمىنىنى سۇندۇرۇپ قويىدۇ، ئۆركىگەن ھايۋاننى قارغايدۇ. غەزەپنىڭ زىيىنى تولا، ئاقىۋىتى خەتەرلىك. شۇڭا غەزىپى قوزغالغاندا ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ئىنسان باتۇر ھېسابلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىدىن «سىلەر قانداق ئادەمنى باتۇر دەيسىلەر؟» دەپ سورىغاندا، ساھابىلەر: «ھېچكىم يېقىتالمايدىغان ئادەمنى باتۇر دەيمىز» دەيدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ: «غەزەپلەنگەن ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتالىغان ئادەم ھەقىقىي

(1) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

باتۇر دۇر»[1] دەيدۇ.

ھەممىگە مەلۇمكى، ئىنسان ئۆزىنى قانچە تۇتۇۋالغانسېرى، غەزەپنى قانچە بېسىۋالغانسېرى، ئېغىزىغا قانچە ئىگە بولغانسېرى، كىشىلەرنىڭ سەۋەنلىكىنى قانچە ئەپۇ قىلغانسېرى ئۇنىڭ كىشىلەر ۋە ئاللاھ نەزىرىدىكى ھۆرمىتى يۇقىرى بولىدۇ[2].

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئۇلۇغ ئۇستاز مۇھەممەد غەزالىينىڭ «خلق المسلم» ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

ئىناقلىق

905. سوئال: ئىناقلىقنىڭ ھاياتىمىزدىكى ئەھمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئادەم كىشىلەر بىلەن، خۇسۇسەن ئۆزىنىڭ دىنىي قېرىنداشلىرى بىلەن ھەمىشە ئىناق ۋە ئىتتىپاق ئۆتىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ دەستۇرى بولغان قۇرئان كەرىم: ﴿ئاللاھنىڭ دىنىغا مەھكەم ئېسىلىڭلار ۋە ئايرىلماڭلار﴾[1] دەپ تەلىم بېرىدۇ. دۇنيادا كىشىلەرنى بىرلىككە، ئىناقلىققا چاقىرمايدىغان بىرەر دىن ياكى پەلسەپە تېپىلمايدۇ. ھەر كىم «بىرلىك- كۈچ، ئىناقلىقتىن قۇۋۋەت تۇغۇلىدۇ» دېگەن ھەقىقەتنى ياخشى بىلىدۇ. ئەجدادلىرىمىزمۇ: «بىرلەشكەن ئۇزار، ئايرىلغان تۇزار» دەپ بىكار ئېيتمىغان. ئۆتمۈشلەردە بىز بىرلىكتە، ئىناقلىقتا ياشىغانلارغا ئۈلگە ياراتقان خەلقمىز. شۇڭا بىز «ئۇيغۇر» يەنى «ئۇيۇشقان، بىرلەشكەن» دەپ ئاتالغان ئىكەنمىز. ئەمما بىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمىز بۇ نامغا لايىق بولماي تۇرماقتا.

906. سوئال: بىزگە ئۈلگە بولىدىغان ئىناقلىق ئابىدىلىرى كىملەر؟

جاۋاب: ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن خەزرەج، ئەۋس دەپ ئىككىگە بۆلۈنۈپ، يىللار، ھەتتا ئەسىرلەر بويى بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قان تۆكۈشكەن مەدىنىلىكلەرنىڭ ۋەھيىنىڭ تەربىيىسى ۋە ئىمانىنىڭ كۈچى بىلەن ئۆز ئارا قېرىنداشلاردىن بولۇپ قانداق ئۆزگەرگەنلىكى ۋە يەرشارىدىكى بارچە مىللەتلەر ئۈچۈن ئىناقلىقتا ئۈلگە بولغانلىقى تارىخ قەتئىي ئونۇتمايدىغان مەشھۇر بىر ۋەقەلىكتۇر. ئۇلار مۇسۇلمان بولۇپ، ئۆزئارا بىرلەشكەندىن باشقا، مەككىدىن كەلگەن مۇھاجىر مۇسۇلمانلار بىلەن خۇددى نەسەبتىكى قېرىنداشلاردەك ئۆز ئارا قېرىنداشلاردىن بولۇپ، مال ـ مۈلۈكلىرىنى تەڭدىن بۆلۈشىدۇ، ھەتتا كۆپ ئاياللىرى بولغانلار مەككىدىن كەلگەن بويتاق مۇھاجىرلارغا ئاياللىرىدىن ئاجرىشىپ، ئىددەتلىرىنى توشقۇزۇپ ئۆيلەندۈرۈپ قويۇش تەكلىپىنى قويىدۇ. ئەمما ئۇلار بۇ تەكلىپنى چىرايلىقچە رەت قىلىدۇ.

مۇسۇلمانلار شۇنداق بىرلىشىش ۋە ئىتتىپاقلىشىشى نەتىجىسىدە، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن كۈندىن ـ كۈنگە كۈچىيىپ بېرىپ، ئاخىرى ئۈچ قىتئەنىڭ ھاكىمىيىتىگە ئىگە بولغان.

---

[1] ئال ئىمران سۈرىسى103- ئايەت.

ۋاقىتنى قەدىرلەش ئۆمۈرنى قەدىرلىگەنلىكتۇر

907. سوئال: ۋاقىتنىڭ قىممىتى نېمە؟

جاۋاب: قولدىن كەتكەن كۆپ نەرسىلەر قايتىپ كېلىشى مۇمكىن. ئەمما ۋاقىت قايتىپ كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كېسىپ ئېيتىشقا بولىدىكى، ئىنساننىڭ قولىدىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسە ۋاقىتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە: «كۆپىنچە كىشىلەر قەدرىنى بىلەلمەيدىغان ئىككى نەرسە باردۇر: ئۇنىڭ بىرى تەن ساقلىقى، يەنە بىرى ۋاقىتتۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

908. سوئال: ئەقىللىق كىشىلەر ۋاقىتنى قانداق قەدىرلەيدۇ؟

جاۋاب: ئۆزىنىڭ پايدا – زىيىنىنى بىلىدىغان، ئەقىللىق كىشىلەر چوقۇم ۋاقىتنى قەدىرلەيدۇ. چۈنكى ۋاقىت ئۇنىڭ ھاياتى ۋە ھەر نەرسىسىدۇر. ئەگەر ئۇ ۋاقىتىنىڭ قولدىن كېتىشىگە يول قويسا، ئۇنى ئەرزىمەس ئىشلار بىلەن بىھۇدە ئۆتكۈزۋەتسە، نادانلىق بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانغا ئوخشاش بىلىدۇ. ئىنسان تىنىمسىز ھالدا ئالدىغا ئىلگىرىلەپ مېڭىۋاتىدۇ. پەلەكنىڭ ھەر بىر ئايلىنىشى ئۇزۇن يولدىكى باسقۇچلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدىغان يېڭى بىر تاڭدىن دېرەك بېرىدۇ. ئىنساننىڭ مانا بۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىپ ئۇنى كۆز ئالدىدا ئايان بولۇۋاتقاندەك سېزىشى، ئىلگىرى بولغان ۋە كېيىن بولىدىغان ئىشلار ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشى ئاقىلانىلىق ئەمەسمۇ؟!

909. سوئال: مۇسۇلمانلار ۋاقىتنى قانداق قەدىرلىشى كېرەك؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار ۋاقىتنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇلار «ۋاقىت قىلىچقا ئوخشايدۇ، سەن كەسمىسەڭ، سېنى ئۇ كېسىدۇ» دېگەن ھەقىقەتنى ياخشى بىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت مەيدانىغا بەندىنىڭ قەدىمى قويۇلغان ھامان تۆت نەرسىدىن سورىلىدۇ: ئۆمرىنى نېمە بىلەن تۈگەتكەنلىكىدىن، ياشلىقىنى نېمە بىلەن ئۆتكۈزگەنلىكىدىن، پۇل-مالنى نەدىن تېپىپ، نەگە ئىشلەتكەنلىكىدىن، ئۆگەنگەن بىلىمى بىلەن قانداق ئىشلارنى قىلغانلىقىدىن»(2).

قىسقىسى، كۆزلەر ۋاقىتنىڭ چەكلىك تەسىرىنى يۈزەكى كۆرۈشتىلا كۆرىدۇ. ئەمما ۋاقىت چىرايلارغا قورۇق، تەنلەرگە ئاجىزلىق، چاچ ۋە ساقاللارغا ئاقلىق ئېلىپ كېلىش بىلەن بىللە ئاخىرى ئەجەلنىمۇ چاقىرىپ كېلىدۇ.

دېمەك، بۇ ھاياتلىق مۇساپىسى ئۇزۇن مۇسابىقىلەرگە تەييارلانغان مەيدان بولۇپ، ۋاقىتنى قەدىرلەشنى بىلگەنلەر ۋە ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ قىلىشقا تېگىشلىك ئىنسانلىق بۇرچىنى جايىدا ئورۇنداپ، نەتىجە يارىتىش بىلەن ئاللاھنى ۋە خەلقنى مەمنۇن قىلالىغانلار ئۇتۇپ چىقىدىغان مۇسابىقىدۇر.

---

(1) بۇخارى رىۋاسىيتى.

(2) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

ئالىي ھىممەت ۋە ئۇنىڭ ھاياتتىكى ئەھمىيىتى

910. سوئال: ھىممەتنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى ئەھمىيىتى نېمە؟
جاۋاب: ھەرقانداق بىر مەقسەت ياكى غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھىممەتلىك بولۇش شەرت. ھىممەت سۆزى بىرەر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن ئىنتىلىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ھىممەت ھەرقانداق بىر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر. ھىممەت ئۇستۇنلۈك ياكى تۆۋەنلىك بىلەن تەرىپلىنىدۇ. كىشىلەر ھىممەت جەھەتتە بىر خىل بولمايدۇ. بەزىلەرنىڭ ھىممىتى ئالىي بولىدۇ، بەزىلەرنىڭ ھىممىتى تۆۋەن بولۇپ، تۆۋەنلىكتىن ئەڭ ئاددى دەرىجىلەرگىچە چۈشۈپ قالىدۇ.
بەزى كىشىلەر ئۇلۇغۋار غايىلەرنى پەقەت تىلى بىلەنلا ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇلاردا شۇ غايىلىرىگە يېتىش ئۈچۈن ھىممەت بولمايدۇ. مۇنداقلا مەغرۇرلاردۇر.

وما نيل المطالب بالتمني ولكن يؤخذ الدنيا غلاباً

تەرجىمىسى:

ئەمەلسىز ئارزۇ بىلەنلا غايىگە يېتىلمەس،
ۋەلېكىن دۇنيامۇ مېھنەتسىز كەلمەس.

911. سوئال: قانداق قىلغاندا ئالىي ھىممەتلىك بولغىلى بولىدۇ؟
جاۋاب: ئالىي ھىممەتلىك ۋە غايىلىك بولۇشنىڭ ئاساسلىق ئامىللىرى كۆرەش، تىرىشچانلىق، قىلماقچى بولغان ئىشقا چىن ئىخلاس باغلاش، تارىخلاردا نەتىجە ياراتقان ئۈلگىلىك كىشىلەرنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئوقۇپ ئىبرەت ئېلىش، ئالىي ھىممەتلىك كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش، كۈنلۈك ئىش تەرتىپىگە ئەمەل قىلىش ۋە مۇھىم ئىشلارنى ئالدىنقى قاتارغا قويۇش، تاكامۇللۇققا قاراپ ھارماستىن ئىلگىرىلەش، ھىممەتنى زەئىپلەشتۈرىدىغان بارلىق ئامىللاردىن يىراق بولۇش قاتارلىقلاردۇر.
ئالىي ھىممەتلىك كىشىلەر ئۆتكەنگە ھەسرەت چەكمەيدۇ، ئەتىنى كۈتمەيدۇ ۋە بۈگۈننى غەنىيمەت بىلىدۇ، ۋاقىتنىڭ تارلىقىدىن كۆپ دەرتلىنىدۇ، ۋاقىتنى نەق ئالتۇن دەپ بىلىدۇ، ئۆزى ئىرادىلىك، پىكرىدە مۇستەھكەم بولىدۇ ۋە ئىككىلىنىشى ئاز بولىدۇ.

912. سوئال: ھىممەتنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى رولى نېمە؟
جاۋاب: ئىنسان ھاياتىدا ھىممەتنىڭ رولى چوڭ بولۇپ، كىشىلەر كۆز يەتمىگەن مەنزىللەرگە ئۆزلىرىدىكى ئالىي ھىممەتنىڭ شاراپىتى بىلەن يەتكەنلىكىگە تارىخ گۇۋاھتۇر.
پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شانلىق تارىخىغا قارايدىغان بولساق، ئالىي ھىممەتنىڭ نەمۇنىلىرىنى كۆرەلەيمىز.
تارىخشۇناسلارنىڭ نەزىرىدە، بىر ئۈممەتنى بەرپا قىلىش شۇ غايىنى ئۆزلىرىگە نىشان قىلغان زەنجىرسىمان بىرقانچە ئەۋلادقا ئېھتىياجلىقتۇر. ئەمما ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىسلام ئۈممىتىنى بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغۋار

غايىسىنى چارەك ئەسىرگىمۇ يەتمەيدىغان ئاز بىر ۋاقىت (23يىل) ئىچىدىلا ئەمەلگە ئاشۇرالىدى.

ھەممەتنى كۆتىرىشنىڭ چارىلىرى

913. سوئال: ھەممەتنى كۆتىرىشنىڭ چارىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: كىشىلەرنىڭ ئالىي ھەممەتلىك بولۇشى شەرىئەت ۋە ئەقىل ھەر ئىككى تەرەپتىن تەلەپ قىلىنىغان بىر ئىش. تۆۋەندىكىلەر ھەممەتنى كۆتىرىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ياردەمچى بولۇشى مۇمكىن:

(1) كۆرەش ۋە تىرىشچانلىق.

ھاياتلىق ئىمان ۋە كۆرەشتىن ئىبارەت بولۇپ، كۆرەش قىلماستىن نەتىجە قازانغىلى بولمايدۇ. «بىز ئۇچۇن كۆرەش قىلغانلارنى ئەلۋەتتە يولىمىزغا يېتەكلەيمىز»(1).

(2) چىن ئىخلاس بىلەن ئاللاھقا يۈلىنىش ۋە يۈزلىنىش. ئالىي ھەممەتمۇ بىر كاتتا نېمەت بولۇپ، ئۇ سورالماستىن بېرىلمەيدۇ.

(3) ئۆزىنىڭ ئاجىزلىق نوقتىسىنى ئېتىراپ قىلىش ۋە ئۇنى ئىسلاھ قىلىش ھەم تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش.

(4) كاتتىلارنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئوقۇپ ئىبرەت ئېلىش.

(5) ئالىي ھەممەتلىك كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش.

(6) كۆنلۈك ئىش تەرتىبىگە ئەمەل قىلىش ۋە مۇھىم ئىشلارنى ئالدىنقى قاتارغا قويۇش.

(7) ھەر ئىشتا ھەممەتلىك كىشىلەر بىلەن رىقابەتلىشىش.

(8) تاكامۇللۇققا قاراپ ھارماستىن ئىلگىرىلەش.

(9) ھەممەتنى زەئىپلەشتۈرىدىغان بارلىق ئامىللاردىن يىراق بولۇش.

ئالىي ھەممەتلىك كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى

914. سوئال: ئالىي ھەممەتلىك كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئالىي ھەممەتلىك كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ:

(1) ئۆتكەنگە ھەسرەت چەكمەيدۇ، ئەتىنى كۈتمەيدۇ ۋە بۈگۈننى غەنىيمەت بىلىدۇ.

(2) پەس ئارزۇ- ھەۋەسلەردىن پۈتۈنلەي يىراق بولۇپ، ھەمىشە ئۇلۇغ ۋە كاتتا ئىشلارنى ئويلايدۇ ۋە تۇرماستىن يۇقىرىغا ئىنتىلىدۇ.

(3) كىشىلەرگە ياخشى مەسلىھەت بېرىدۇ ۋە ئۇمۇمنىڭ ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتنىشىدۇ.

---

(1) ئەنكەبۇت 69- ئايەت.

(4) قىلغان ھەر بىر ئىشىدا يۇقىرى ھىممەتلىك بولىدۇ، كېلىچەكتىن ھەمىشە ئۈمىدۋار بولىدۇ.

(5) ۋاقىتنىڭ تارلىقىدىن كۆپ دەرتلىنىدۇ، ۋاقىتنى نەق ئالتۇن دەپ بىلىدۇ.

(6) ئۆزى ئىرادىلىك، پىكرىدە مۇستەھكەم بولىدۇ ۋە ئىككىلىنىشى ئاز بولىدۇ.

(7) ئىنسانىيەتنىڭ، خۇسۇسەن مۇسۇلمانلارنىڭ غېمىنى يەيدۇ.

(8) مەسئۇلىيەتچانلىقى يۇقىرى بولىدۇ ۋە ھەمىشە ئويغاق ھەم ھوشيار بولىدۇ.

(9) ئۆزىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىكلىرىنى بىلىدۇ ۋە ۋاقتا ئورۇندايدۇ.

(10) ئادەتتىكى كىشىلەر ھەۋەس قىلغان نەرسىلەرگە ھەۋەس قىلىپ كەتمەيدۇ. بەلكى تەلىپى يۇقىرى بولىدۇ.

ئۈمىد ۋە ئۇنىڭ ھاياتتىكى رولى

ئۈمىد ـ مەقسەتكە يېتىشنىڭ ئالدىنقى شەرتىدۇر. ئۈمىد ئىماننىڭ مېۋىلىرىدىن بىرىدۇر. مۇسۇلمان ئادەم ھەر ئىشتا، ھەر ۋاقىت ئۈمىدۋار بولىدۇ. چۈنكى مۇنداق ئادەم ئەڭ ئاۋۋال خورلۇقنى ئەزىزلىققا، پېقىرلىقنى بايلىققا، ئاجىزلىقنى قۇدرەتكە، قىيىنچىلىقنى ئوڭايلىققا، قۇللۇقنى ھۆرلۈككە ئايلاندۇرۇشقا قادىر بولغان ئىلىم ـ ھېكمەتلىك، چەكسىز كۈچ ـ قۇۋۋەتلىك ئاللاھ تائالاغا ئىشىنىدۇ. ئۈمىد ئىماننىڭ مېۋىسى بولغىنىدەك، ئۇنىڭ قولدىشىدۇر. ئىمان بولغان قەلبتە چوقۇم ئۈمىد بولىدۇ. تارىخلار گۇۋاھكى، ئۈمىد كىشىلەرنى كۆز يەتمىگەن ئارمانلارغا ئېرىشتۈرگەن.

915. سوئال: ئۈمىدنىڭ ھاياتىمىزدىكى رولى نېمە؟

جاۋاب: ئىلىم ـ پەننىڭ تەرەققىي قىلىشى، كەشپىياتلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى، تۈرلۈك يېڭىلىقلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە ئاسارەتتىكى خەلقلەرنىڭ مۇستەقىللىققا ئېرىشىشى ئۈچۈنمۇ ئۈمىدنىڭ رولى ناھايىتى چوڭدۇر. ئەگەر ئالىملار ۋە كەشپىياتچىلار ئۆز زامانلىرىنىڭ سەۋىيىسىگە كۆپايە قىلىپ، كېلەچەك ئۈچۈن ئىزدەنمىگەن ۋە ئۈمىد بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىمىگەن بولسا ئىدى، دۇنيانىڭ تەرەققىياتى بىر ئىزدىلا توختاپ قالغان، سىرلار يېشىلمىگەن، كەشپىياتلار مەيدانغا كەلمىگەن ۋە يېڭىلىقلار ئىجاد قىلىنمىغان بولاتتى. ئىنسانلار زامانىمىزدىكىدەك، پەن ـ تېخنىكا يېڭىلىقلىرىدىن بەھرىمەن بولالمىغان بولار ئىدى.

916. سوئال: ئۈمىدسىزلىكنىڭ زىيىنى نېمە؟

جاۋاب: خۇددى ئۈمىد ئىماننىڭ قولدىشى بولغىنىدەك، ئۈمىدسىزلىك كۇپرىلىقنىڭ جورىسىدۇر. ئەجدادلىرىمىزمۇ: «ئۈمىدسىز ـ شەيتان» دەپ توغرا ئېيتقان. ئۈمىدسىزلىك بىلەن كۇپرىلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىچ باغلىنىش بولۇپ، بۇ ئىككىسىنىڭ بىرى يەنە بىرى ئۈچۈن سەۋەبچىدۇر. ئۈمىدسىزلىك كۇپرىلىقنى كەلتۈرىدۇ، كۇپرىلىق ئۈمىدسىزلىكنى كەلتۈرىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: «شۈبھىسىزكى، پەقەت كاپىر قەۋملا ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىدۇ»[1] دەيدۇ.

917. سوئال: ئۈمىدنىڭ تۇرمۇشىمىزدىكى مىساللىرى قايسىلار؟

جاۋاب: بىزنىڭ كۈندىلىك ھاياتىمىزدا ئۈمىدۋار بولۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىسپاتلايدىغان مىساللار كۆپ. مەسىلەن: ئوقۇغۇچى ئىمتىھاندا نەتىجە قازىنىش ئۈمىدىنى يوقاتقان ۋاقىتتا، ئۇ، ئۆگىنىش، مۇزاكىرە قىلىش، كىتاب، دەپتەر، قەلەم، مەكتەپ دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىدىن زېرىكىدۇ، بۇلار ئۇنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنىدۇ. چۈنكى ئۇ قانچە قىلسىمۇ بەرىبىر ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەيدىغانلىقىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا، ئۇنىڭغا قىلىنغان نەسىھەت، تەربىيە، مۇناسىپ مۇھىت، ئالاھىدە خۇسۇسى

(1) يۇسۇف سۈرىسى87- ئايەت.

دەرسلەر ۋە باشقىلارنىڭ ھېچبىرى كار قىلمايدۇ. پەقەت ئۇنىڭ نۆۋەتتىكى ئىمتىھاندىن ئۆتۈشكە بولغان ئۈمىدى قايتىدىن تۇغۇلغاندىلا، دەرسكە كىرىشەلەيدۇ. شىپا تېپىشتىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن كېسەلمۇ شۇنداق.

شۇنىڭدەك، ئادەم ھەر قانداق بىر ئىشتىن ئۈمىدىنى يوقاتقان ۋاقىتتا، يورۇق دۇنيا ئۇنىڭ كۆزىگە زۇلمەت كۆرۈنىدۇ، ئۇنىڭغا سەۋەبلەر تۈگىگەن، چارە قالمىغان، ئۆزى بولسا تۈگەشكەن بولۇپ ھېس قىلىنىدۇ.

پاكىزلىق

918. سوئال: ئىسلام دىنى پاكىزلىق ۋە تازىلىققا قانداق ئەھمىيەت بەرگەن؟

جاۋاب: پاكىزلىق ۋە تازىلىق ئىسلام دىنىنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئېلىپ كەلگەن ئەڭ ئېسىل سوۋغىلىرىدىن بىرىدۇر. مۇسۇلمان ئادەم ھەر ۋاقىت تازىلىققا، پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئۇنىڭ تېنى، كىيىم-كېچەكلىرى، ئۆي-ئىچى، ھويلا-ئاراملىرى ھەمىشە پاكىز، خۇشپۇراق بولىدۇ. پاكىزلىق ئەڭ ئاۋۋال ئىسلام مەدەنىيىتىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:«پاكىزلىق ئىماننىڭ يېرىمىدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن. مۇسۇلمانلار 6- ئەسىردىن بېرى، پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ باشچىلىقىدا، ھەر ۋاقىت تازىلىق قىلىپ، پاكىز، ئېسىل، خۇشپۇراق يۇرۇشنىڭ نەقەدەر مۇقەددەس ئىكەنلىكىنى ئۆگىنىپ ۋە ئەمەل قىلىپ كەلگەن.

919. سوئال: پاكىزلىق ۋە تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىشنىڭ قانداق پايدىلىرى بار؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىنىڭ تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىپ مۇسۇلمانلارنى ئۇنىڭغا بۇيرۇشىدا، ئۇلارنىڭ تەن ساقلىقى، روھى، دىنى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان كۆپلىگەن ئالىي ھېكمەتلەر باردۇر. قىسقىسى، بەدەننى سۇ بىلەن يۇيۇپ تۇرۇش ئارقىلىق بەدەندىكى يېقىمسىز ھىدلار يوقىلىدۇ، ۋۇجۇدنىڭ پائالىيەتچانلىقى ئاشىدۇ. پائالىيەتچانلىقى ئاشقان ئادەم مەيلى دۇنيالىق بولسۇن، مەيلى ئاخىرەتلىك بولسۇن ئۆزىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپىسىنى روھلۇق، جوشقۇنلۇق بىلەن كامىل ئورۇنداش پۇرسىتىگە ئېرىشىدۇ. ئىنسان تەبىئىتىدە روھ بىلەن تەن ئوتتۇرىسىدا پاكىزلىق تەرەپتىن باغلىنىش بولۇپ، بەدەن كىرلەشكەن ۋاقىتتا روھ چۈشكۈنلىشىدۇ، بەدەن پاكىز، تازە بولغان ۋاقىتتا روھمۇ جانلىنىدۇ.

920. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تازىلىققا قانداق ئەھمىيەت بەرگەن؟

جاۋاب: سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ھازىرمۇ سۇ قىس، بۇجايىنىڭ مۇندىن 14 ئەسىر ئىلگىرىكى ھالىغا قارايدىغان بولساق، شۇ ۋاقىتتىكى ئەرەبىستاننىڭ سۇ قىس، قورغاقچىلىق چۆللىرىدە، تاماقتىن بۇرۇن ۋە كېيىن قوللارنى يۇيۇشقا، كۈندە ئاز دېگەندە بەش قېتىم تاھارەت ئېلىپ، قول - پۇتلارنى، يۈزنى، گاھ پۈتۈن بەدەننى يۇيۇشقا، جۈمە، ھېيت ۋە مېيت نامازلىرىغا، ئاممىۋى پائالىيەتلەرگە، توي - تۆكۈنلەرگە ۋە نەزىر - چىراغلارغا بېرىشتىن بۇرۇن يۇيۇنۇپ، خۇشپۇراق بۇيۇملىرىنى ئۆزىگە، كىيىمىگە چېچىپ بېرىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئۆگەتكەن ئىسلام دىنىنىڭ نەقەدەر مەدەنىيەتلىك ئىلغار بىر دىن ئىكەنلىكى مۇنازىرە قوبۇل قىلمايدىغان ھەقىقەتتۇر.

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئۇيغۇرلاردا تازىلىق ۋە پاكىزلىق ئەنئەنىسى

921. سوئال: ئۇيغۇرلار تازىلىق ۋە پاكىزلىققا قانداق ئەھمىيەت بېرىدۇ؟

جاۋاب: تازىلىق ۋە پاكىزلىق ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ۋە مىللىي ئەنئەنىلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇلار بۇ ئېسىل ئەنئەنىسىنى ئەڭ دەسلەپ بارلىققا كەلتۈرگەن، ئەڭ مەدەنىيەتلىك خەلقتۇر. شۇڭا ئۇلاردا:«تەن ساقلىق ــزور بايلىق»، «ساغلام تەندە ساپ ئەقىل» دەيدىغان ئەقلىيەت سۆزلەر بار. بۇ سۆز جەۋھەرلىرىنىڭ بىباھا قىممىتى ۋە ئىلمىي ئاساسىي بار.

چۈنكى تەن ساغلام بولغاندىلا ھەر قانداق ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىغىلى بولغىنىدەك، تازىلىق ۋە پاكىزلىققا ھەر دائىم ئەھمىيەت بەرگەندىلا تەن ساقلىقىنى ساقلىغىلى بولىدۇ. شۇڭا تازىلىق ۋە پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىش ــساغلام بولۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. تازىلىققا رىئايە قىلىشنى ئادەت قىلغاندىلا ساغلام، زېرەك، چېچەن ۋە قاۋۇل بولغىلى بولىدۇ.

تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىش، ياخشى تازىلىق ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش ــ بىر مىللەتنىڭ ساپاسى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى ۋە ئېسىل پەزىلىتىنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسىدۇر. مۇسۇلمانلار، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار تازىلىق ئادىتىنى ئەڭ ئاۋۋال يېتىلدۈرگەن خەلقتۇر. چۈنكى ئۇلارنىڭ دەستۇرى بولغان قۇرئان كەرىم: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ، پاك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾[1] دەپ تەلىم بېرىدۇ.

922. سوئال: ئۇيغۇرلارنىڭ پاكىزلىق تەرەپتىن ئۆزگىچىلىكى قايسىلار؟

جاۋاب: ئۇيغۇرلار ھەر قانداق بىر مەدەنىيەتلىك، ئىلغار مۇسۇلماندا بولۇشقا تېگىشلىك بارچە خىسلەتلەرنى ۋە گۈزەللىكلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان خەلق. ئۇلارنىڭ باشقا مىللەت مۇسۇلمانلىرىغا نىسبەتەن ئۆزگىچىلىكلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچىدىن، ئۇيغۇرلار مۇھىت تازىلىقىغا، جۈملىدىن ھويلا-ئارام، مەسچىت، ساراي، ئۆي-ماكانلارنىڭ تازىلىقىغا زور ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئانا ۋەتەنىدىكى ئۇيغۇرلار ياشايدىغان رايونلاردا بۇ ئادەتنىڭ نەقەدەر گۈللەنگەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ. چۈنكى ئۇيغۇرلار مۇھىت تازىلىقىنى مىللىي ئەنئەنە ۋە دىنىي مەجبۇرىيەت دەپ بىلىدۇ.

ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇرلار ئورمان ئۆستۈرۈپ، باغۋاران بىنا قىلىپ، گۈل-گىياھ تېرىپ مۇھىتنى گۈللەندۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىدۇ. شۇڭا خەلقىمىزدە«بىغى يوقنىڭ نىنى يوق»دەيدىغان ھېكمەت ئورۇن ئالغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:«قانداقلا بىر ئادەم بىرەر دەرەخ تىكسە، ئىنسانلار ياكى ھايۋانلار ياكى ئۇچار قۇشلار ئۇنىڭ

---

[1] بەقەرە سۈرىسى222- ئايەت.

مېۋىسىدىن يېسە، ئۇنى تىككەن كىشىگە سەدىقىنىڭ ساۋابى يېزىلىدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

ئۈچىنچىدىن، ھويلا ئاراملارغا سۇ سېپىپ پاكىز سۈپۈرۈش ئۇيغۇر خانىم-قىزلىرىنىڭ ھەر كۈنلۈك سەھەر تۇرۇپ پۈتتۈرىدىغان بىرىنچى ئىشى. ئۇيغۇرلار ئەتىگەنلىك نامازدىن پارىغ بولغاندا، بالىلارنى تۇرغۇزۇپ، كىيىندۈرۈپ، ئۆي ئىچىنى پاك پاكىز تازىلاپ بولۇپ، ئاندىن ناشتا قىلىدۇ. ئەخلەتنى، يۇندىنى ھەرگىز يول بويلىرىغا، سۇ قاناللىرىغا تۆكمەيدۇ. شۇنداقلا يولدىكى توسقۇنلارنى ئېلىۋېتىش، يول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، قۇدۇق قېزىش قاتارلىقلارنى چوڭ ساۋابلىق ئىش دەپ بىلىدۇ. زىرائەتلەرنى، گۈل-گىياھلارنى نابۇت قىلمايدۇ.

تۆتىنچىدىن، ئۇيغۇرلار شەخسىي تازىلىققا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. ناماز مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ۋەزىپىسى بولۇپ، پاكلىق، پاكىزلىق ۋە تاھارەت بولمىسا ناماز قوبۇل بولمايدۇ. شۇڭا مۇسۇلمانلار شەخسىي تازىلىقنى قانداق شارائىتتا بولمىسۇن ھەر دائىم ئۆز ۋاقتى سائىتىدە مۇنتىزىم ئورۇندايدۇ. ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىدىكى بۇخىل مۇنتىزىم شەخسىي تازىلىقنى باشقا ھېچقانداق بىر مىللەتتە كۆرگىلى بولمايدۇ.

بەشىنچىدىن، ئومۇمىي ئۇيغۇرلار يېمەك-ئىچمەك تازىلىقىغا ئالاھىدە زور ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۇلار يېمەك-ئىچمەكتىكى ھالال-ھارام مەسىلىسىگە ناھايىتى بەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. چۈنكى، مۇسۇلمانلار ھالال ئوزۇقلۇقلارنى يېيىشكە ۋە ھارامنى يېمەسلىككە بۇيرۇلغان. ئۇيغۇرلاردىن دىنى ئىنتايىن سۇس، ھەتتا كوممۇنىست بولۇپ كەتكەنلىرىنىڭمۇ چوشقا گۆشىنى يېمەسلىكى بۇنىڭ مىسالى.

قىسقىسى، ئۇيغۇرلار ئىسلام ئەخلاقىنى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنى ئۆزىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىگە ئايلاندۇرىۋەتكەن بىر خەلق.

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

مۇسۇلمانلارنىڭ مۇھىت ئاسراش مەدەنىيىتى

923. سوئال: ئىسلام دىنى مۇھىت ئاسراشقا قانداق ئەھمىيەت بەرگەن؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى مۇھىتنى ئاسراش ۋە تەبىئەتنىڭ ساپلىقىنى ساقلاشقا ئەڭ زور ئەھمىيەت بەرگەن بىر ئۇلۇغ دىن. بۇنى ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈن تەلىماتلىرىدىن كۆرىۋالغىلى بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇھىتنى ئاسرايتتى، تەبىئەتنى سۆيەتتى. ئىسلام قوشۇنلىرىنى جەڭ مەيدانىغا ئەۋەتىش ئالدىدا ھەمىشە ئۇلارغا، دەل-دەرەخلەرنى كەسمەسلىككە، ئۆسۈملۈكلەرنى يۇلماسلىققا ۋە زىرائەتلەرنى نابۇت قىلماسلىققا بۇيرۇيتتى.

مۇندىن باشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەج ياكى ئۆمرىگە ئېھرام باغلىغانلارنى مەككىنىڭ دەل-دەرەخلىرىنى سۇندۇرۇشتىن، گۈل-گىياھلىرىنى ئۈزۈشتىن ۋە ھەر قانداق بىر ئۆسۈملۈكنى يۇلۇشتىن مەنئى قىلغانلىقىنىمۇ مۇھىت ئاسراشقا بولغان ھېرىسمەنلىكى دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ.

924. سوئال: مۇسۇلمانلارنىڭ تەبىئەتكە قارىتا بۇرچى قايسى؟

جاۋاب: تەبىئەت ئاللاھ تائالانىڭ سەنئىتىدۇر. ئاللاھ تائالا تەبىئەتنى ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن يارىتىپ بەرگەن. ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ تەبىئەتكە قارىتىلغان بۇرچى تەبىئەتتىن يوللۇق ھالدا پايدىلىنىش، ئۇنى بۇلغىنىشتىن، كىرلىنىشتىن ۋە بۇزۇلۇشتىن ئاسراش، ئۇنى سۆيۈش ۋە قوغداشتىن ئىبارەتتۇر.

ئۇيغۇرلاردىكى مۇھىت ئاسراش مەدەنىيىتى

925. سوئال: ئۇيغۇرلاردا مۇھىت ئاسراش قايسى دەرىجىدە بولغان؟

جاۋاب: ئۇيغۇرلار قەدىمقى چاغلاردىن باشلاپلا مۇھىتنى ئاسراش ۋە تازىلىقىغا رىئايە قىلىشتا دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدا بولۇپ كەلگەن بىر مىللەت. ئۇلار تەبىئەت قانۇنىغا ھۆرمەت قىلىپ، ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاشقا زور ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. شۇڭا ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ماكانى ياپ-يېشىل، باغۇ-بوستانلىق ۋە بەكمۇ چىرايلىق بولغاچقا، تارىختىن بىرى ھەركىمنىڭ زوقىنى قوزغاپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇرلاردا ئىلگىرى بار بولغان ئۆرپ-ئادەت، دىنىي ئاڭ بىلەن يۇغۇرۇلۇپ، كېيىنكى ئەۋلادلارغا سىڭدۈرۈلۈپ كېلىنىۋاتقان«ياش نوتا كۆچەتنى كەسسە ياكى ئۇشتىۋەتسە، شۇ ئادەم ياش ئۆلۈپ قالىدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك، چوڭقۇر مەنىگە ئىگە خەلق تەمسىلىنى پاساھەتلىك ئىلمىي يەكۈن دېيىشكە بولىدۇ.

926. سوئال: مۇھىتنى ئاسراش ساۋابلىق ئىشمۇ؟

جاۋاب: دىنىمىزدا تەبىئەتنى بۇلغاش، ئۇنىڭ تەڭپۇڭلىقىنى بۇزۇش، دەرەخ – ئورمانلارنى نابۇت قىلىش گۇناھ ھېسابلانغىنىدەك، دەرەخ تىكىش، مۇھىتنى

يېشىللىقلار بىلەن زىننەتلەش ساۋابلىق ئەمەلدىن سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «قانداقلا بىر ئادەم بىرەر دەرەخ تىكسە، ئىنسانلار ياكى ھايۋانلار ياكى ئۇچار قۇشلار ئۇنىڭ مېۋىسىدىن يېسە، ئۇنى تىككەن كىشىگە سەدىقىنىڭ ساۋابى يېزىلىدۇ»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

ئىخلاس گۈزەل ئەخلاقنىڭ تاجىسىدۇر

927. سوئال: ئىخلاسنىڭ ھەقىقىتى نىمە؟

جاۋاب: ئىخلاس قەلب قېتىدىن كەلگەن سەمىمىي سۆيگۈ بىلەن كۆرسىتىلگەن ساداقەتتۇر. ئىخلاسنىڭ ئەكسى رىيادۇر. قىلىنغان ئىبادەت ۋە ھەر قانداق بىر ياخشى ئىشلاردا ھېچقانداق بىر مەنپەئەت ياكى پايدىنى كۆزلىمەستىن، پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى مەقسەت قىلىش ئىخلاسنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئىخلاس توغرۇلۇق كەلگەن ئايەت ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىگە ئاساسلانغاندا، نىجات يولى پەقەت ئىخلاستىدۇر. ئادەم باللىسىنىڭ ئىككى دۇنيالىق سائادىتى ۋە ماددىي، مەنىۋىيىتىگە كېپىللىك قىلالايدىغان ئىخلاستىن بۆلەك ئىككىنچى بىر خىسلەت يوقتۇر. ھەر قانداق بىر ئىشنى ئىخلاس باغلاپ قېتىرقىنىپ قىلىش ھەقىقەتەن مۇھىم بىر ئىشتۇر. چۈنكى زەررىچىلىك ئىخلاس بىلەن قىلىنغان ئەمەل، ئىخلاسسىز قىلىنغان مىڭلارچە ئەمەل - ئىبادەتتىن ئېتىبارلىقتۇر.

928. سوئال: ئىخلاس ھەممە ئىشتا تەلەپ قىلىنامدۇ؟

جاۋاب: ھەر قانداق بىر ئىشتا ئىخلاس تەلەپ قىلىنىدۇ. ناماز ئوقۇشتا، روزا تۇتۇشتا، زاكات بېرىشتە، ھەج قىلىشتا، ئىلىم تەھسىل قىلىشتا، قۇرئان تىلاۋەت قىلىشتا، يېتىم – يېسىرلارغا ياردەم قىلىشتا، ھالال رىزىق ئۈچۈن ئىشلەشتە ئىخلاس باغلاپ ئىش قىلىش لازىم. ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ ئۆزىگە لايىق ئىخلاسى باردۇر، مەسىلەن: سەمىمىي ئىخلاس بىلەن باغلانغان مۇھەببەتنىڭ بىر زەررىسى بىرەر مەنپەئەت يۈزىسىدىن باغلانغان مۇھەببەتتىن ئەلۋەتتە چوڭ ۋە قىممەتلىكتۇر. چىن مۇھەببەتنى كۆرۈشنى خالىغان كىشى ئانىلارنىڭ تەبىئىتىگە قارىسا بولىدۇ. ھەقىقىي خالىس مۇھەببەتكە ئانىلار سازاۋەردۇر. ئۇلار پەرزەنتلىرى ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان جاپا – مۇشەققەتلەرنى تارتىپ، چىن دىلىدىن باللىرى ئۈچۈن كۆيۈپ – پىشىپ، چوڭ قىلىدۇ. لېكىن ئۇ قىلغانلىرى ئۈچۈن باللىرىدىن بىرەر مۇكاپات ياكى سوۋغا - سالام تەمە قىلمايدۇ، بىرەر پايدا كۆزلىمەيدۇ. ئادەممۇ ئاللاھ تائالاغا ئىخلاس قىلغان ئىكەن، شۇنداق چىن ئەقىدە ۋە سۆيگۈ بىلەن ئىخلاس قىلغاندا، ئاندىن ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ھەقىقىي مۇخلىسىغا ئايلىنىدۇ.

929. سوئال: ئىبادەتلەردىكى ئىخلاسنىڭ رولى نىمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ئەمەل - ئىبادەتلەرنى كۆپ قىلىش بىلەن ياكى كۆپ كىشىلەرنى دىنغا ئەگەشتۈرۈش بىلەن قازىنىلمايدۇ. بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى پەقەت ئىخلاس بىلەنلا قازىنىلىدۇ. شۇڭا بەزىدە بىرەر ئېغىز سۆز ياكى بىرەر ياخشى نىيەت ھەقىقىي سائادەتكە ۋە مەڭگۈلۈك نىجاتلىققا سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ئەمەل - ئىبادەتلەرنىڭ كۆپ قىلىنىشىغىلا قارىماستىن، بەلكى قەلبىتىكى ئىخلاسقا قاراش كېرەك. چۈنكى كېرەك بولغىنى ئىخلاستۇر. زادى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى كۆزلىمەستىن باشقا مەقسەت ۋە مەنپەئەتلەرنى كۆزلەپ

قىلىنىغان پۈتۈن ئەمەللەر ۋە ئىبادەتلەر بىكاردۇر. مەسىلەن: كۆمۈر كىلولاپ ھەتتا تونىنلاپ، ئالتۇن گرامملاپ تارتىلىدۇ. ئىخلاسلىق ئەمەل ئالتۇن بولسا، ئىخلاسسىز ئەمەل كۆمۈرگە ئوخشايدۇ. بۇ مىسالدىن ئىخلاسلىق ئىبادەت بىلەن ئىخلاسسىز ئەمەل - ئىبادەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ.

كەمتەرلىك

930. سوئال: كەمتەرلىك دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: كەمتەرلىك ـ ھەقىقەت قانداقلا بىر كىشى تەرىپىدە بولسا، چوڭلۇق قىلماي ئۇنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۆزىدىن تۆۋەن كىشىلەرگە كەمتەرلىك، مېھرى ـ مۇھەببەت ۋە يۇمشاقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشتۇر. كەمتەرلىكنىڭ ئەكسى كىبىر (ئۆزىنى چوڭ ساناش)تۇر.

بۇ تەرىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىدىن ئېلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىبىر ـ ھەقنى قوبۇل قىلماسلىق ۋە كىشىلەرنى كۆزگە ئىلماسلىقتۇر»[1]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئىككى جۈملىلىك ئىخچام سۆز بىلەن ئىنتايىن چوڭقۇر ۋە كەڭ مەنىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەرگەن.

931. سوئال: ھەقىقەتنى قوبۇل قىلماسلىق دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: ھەقىقەتنى قوبۇل قىلماسلىق دېگەننىڭ مەنىسى: ئۆزىنىڭ نەزىرىدە، يۈز ـ ئابرويىدا ياكى بايلىقتا ياكى مەنسەپتە ياكى ھۆرمەتتە ياكى نەسەبتە تۆۋەن سانالغان ياكى ئۆزى ياقتۇرمايدىغان بىرىنىڭ ھەق سۆزىنى ياكى ئۇنىڭدىكى ھەقىقانىي تەرەپلەرنى ئېتىراپ قىلماسلىق دېگەنلىكتۇر.

932. سوئال: كىشىلەرنى كۆزگە ئىلماسلىق دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: كىشىلەرنى كۆزگە ئىلماسلىق دېگەننىڭ مەنىسى: پېقىرلارنىڭ، ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ يېنىغا كەلگىنىدە، ئۆزىنى ئۇلارغا تەڭ قىلمىغانلىقتىن غادىيىپ، ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش، ئۇلارغا سۆز قىلىشتىن قىسىلىش، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى خوش ياقمىغان قىياپەتتە ئاڭلاش ۋە كۆرگەنلا ئادەمگە سالام قىلماسلىق قاتارلىقلارنى ئىپادىلەيدۇ. مۇنداق قىلىش ئىنسانلارنىڭ ھۆرمەتتىن ئىبارەت ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان تەبىئىي ھەققىنى دەپسەندە قىلغانلىق، ئۇلارنى ئازارلىغانلىق ۋە ئۆزىنى ئاللاھ تائالانىڭ جازاسىغا تۇتقانلىقتۇر.

ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدىغان، ھەتتا دىنسىزلارمۇ رەت قىلالمايدىغان ھەقىقەت شۇكى، ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، كىشىلەرنى كۆزگە ئىلمايدىغان ئادەم سۆيۈملۈكشكە ھەقلىق بولمايدۇ، بىر كۈنى ئۇ چوقۇم خار بولماي قالمايدۇ!

ئاللاھ تائالا ئۆزىنى چوڭ تۇتقۇچىلارنى ھەر زامان چۈكتۈرۈپ، كەمتەرلىك قىلغۇچىلارنىڭ شەنىنى ھەر زامان كۆتۈرۈپ كەلدى. ئۆزىنى يەر يۈزىنىڭ ئىلاھى دەپ ئېلان قىلغان پىرئەۋن، بايلىقىغا ئىشىنىپ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتقان قارۇن، مەنسىپىگە ئىشىنىپ ھەقىقەتكە قارشى چىققان ئەبۇ جەھىل قاتارلىق زالىملارنىڭ ئىبرەتلىك ئاقىۋەتلىرى بۇنىڭ تىپىك مىسالىدۇر. چۈنكى چوڭلۇق ۋە كاتتىلىق پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا خاس بولغان ھوقۇقتۇر. ئاللاھ تائالادىن ئۇنى

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

تالاشقانلار ئەڭ ئېچىنىشلىق ئازابلار بىلەن جازالىنىپ كەلمەكتە.

933. سوئال: ئۆزىنى چوڭ تۇتۇشنىڭ ئەڭ چوڭ خەتىرى قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قەلبىدە زەررىچىلىك كىبىر بولغان ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ»[1].

ئاللاھ تائالا ھەدىس قۇدسىيدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېگەن: «چوڭلۇق بىلەن ئىززەت مېنىڭ كىيىملىرىم. بۇ ئىككىسىنى مەندىن تالاشقانلارنى چوقۇم جازالايمەن»[2].

قۇرئان كەرىم لۇقمان ھەكىمنىڭ ئوغلىغا قىلغان نەسىھىتىنى بايان قىلغان. لۇقمان ھەكىم مۇنداق دېگەن: ﴿كىشىلەردىن مەنسىتمەسلىكتىن يۈز ئۆرۈمىگىن، زېمىندا غادىيىپ ماڭمىغىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھاكاۋۇر، ئۆزىنى چوڭ تۇتقۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ﴾[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەمتەرلىكىدىن ئۆرنەكلەر

ئىسلام پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاشكارا - يوشۇرۇن پۈتۈن ئەھۋالىنى بىلىدىغان ھايات شېرىكى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنى تەرىپلەپ: «ئۇنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى»[4] دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ياشىغان ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن ئەھۋاللىرىنى بىلىدىغان ساھابىلەر ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنى تەرىپلەپ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىراۋ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشسە، قارشى تەرەپ قولىنى تارتمىغىچە، ئۇنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەيتتى، بىراۋغا سالام قىلسا تەبەسسۇم بىلەن تولۇق سالام قىلاتتى، قارشى تەرەپ يۈزىنى چۆرۈمىگىچە، يۈزىنى باشقا ياققا چۆرۈمەيتتى، قانداقلا بىر ئولتۇرۇشلاردا، ھەرگىز تۆرگە چىقمايتتى، بەلكى قەيەردە بوش ئورۇن بولسا، شۇ يەردە ئولتۇراتتى، ساھابىلىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئورنىدىن تۇرۇشىنى ياقتۇرمايتتى، پېقىرلارنى يوقلاپ، ھال - ئەھۋالىنى سوراپ تۇراتتى، ئۇلار بىلەن مۇڭدىشاتتى، كېسەللەرنى يوقلايتتى»[5].

بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كىرىش ئالدىدا تارتىنغانلىقتىن،

---

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(3) لۇقمان سۈرىسى18- ئايەت.

(4) ئىمام ئەھمەد ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(5) مۆمىنىنىڭ ئەخلاقى65- بەت.

تەمتىرەپ قالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «تەمتىرىمە! مەن پادىشاھ ئەمەسمەن، پەقەت مەككىدە قۇرۇتۇلغان گۆشنى يەپ ھايات كەچۈرىدىغان ئايالنىڭ بالىسىمەن»(1) دېگەن.

بىراۋ سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كىرگىنىدە، سىزنىڭ ئاز - تولا مەنسىپىڭىز ياكى ئىلمىڭىز ياكى خەلقنىڭ نەزىرىدىكى يۈز - ئابرويىڭىز سەۋەبلىك سىزدىن تارتىنىپ تۇرغىنىدا، ئۇنىڭغا «مەن ئاددىي بىر دېھقاننىڭ بالىسىمەن» ياكى «ئاددى بىر ھۈنەرۋەننىڭ ياكى ئاددى بىر ئىشچىنىڭ بالىسىمەن» دەپ ئېيتىپ باقتىڭىزمۇ؟ ئۇنداق قىلمىغان بولسىڭىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كەمتەرلىكنى ئۆگىنىۋېلىڭ!

934. سوئال: چىرايلىق كىيىنىش ئۆزىنى چوڭ سانىغانلىق بولامدۇ؟

جاۋاب: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «يا رەسۇلەللاھ! مەن كىيىمىمنىڭ چىرايلىق، ئايىغىمنىڭ چىرايلىق بولۇشىنى ياقتۇرىمەن. بۇ كىبىردىن سانىلامدۇ؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئاللاھ تائالا گۈزەلدۇر، ئۇ گۈزەللىكنى ياقتۇرىدۇ»(2) دەپ جاۋاب بەرگەن.

935. سوئال: ئاللاھ ياقتۇرمايدىغان كىيىنىش قايسى؟

جاۋاب: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ياقتۇرمايدىغان كىيىنىش تەكەببۇرلۇقنىڭ كىيىمى بولۇپ، كىشىلەرگە ئۆزىنى كۆرسىتىپ ھاكاۋۇرلۇق قىلىش ئۈچۈن كىيىلىدىغان كىيىملەردۇر. ئەرەبلەردە، ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغانلار كىيىمنى ناھايىتى ئۇزۇن كىيىدىغان بولۇپ، يەرگە تېگىپ تۇراتتى. ئىسلام شەرىئىتىدە، شىمنى ئوشۇقتىن ئېشىپ چۈشىدىغان دەرىجىدە ئۇزۇن كىيىشنىڭ چەكلەنگەنلىكىمۇ بۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك.

936. سوئال: كەمتەرلىكنىڭ چېكى بارمۇ؟

جاۋاب: ئادەم كەمتەرلىك قىلدىم دەپ ئۆزىنى كىشىلەرگە خور كۆرسىتىش، كىيىمنى، چاچ - ساقىلىنى تۈزەپ، پاكىز، چىرايلىق يۈرۈشنىڭ ئورنىغا پاسكىنا ۋە كىر كىيىملەر بىلەن يۈرۈش، قولىدا بار تۇرۇپ چىرايلىق كىيىنمەسلىك ھەرگىزمۇ كەمتەرلىكتىن سانالمايدۇ. چۈنكى ھەر نەرسىنىڭ بىر چەك - چېگرىسى بولغىنىدەك، كەمتەرلىكنىڭمۇ چەك - چېگرىسى بار. ئۆزىنىڭ چەك - چېگرىسىدىن چىقىپ كەتكەن كەمتەرلىك سۆكۈلۈشكە يۈز تۇتىدۇ. چۈنكى بۇ ھالدا، ئۇ كىشى يا كەمتەرلىكنى تەرك ئېتىپ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇشقا ياكى كەمتەرلىكنى ئاشۇرۇۋېتىپ ئۆزىنى خور ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇشقا يول تۇتىدۇ. ھەر ئىككى ھالەت سۆيۈلمەيدۇ. شۇڭا كەمتەرلىك ئۆزىنىڭ چەك - چېگرىسى ئىچىدە بولۇشى لازىم.

---

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(2) مۇسلىم رىۋايىتى.

پىداكارلىق

937. سوئال: پىداكارلىقنىڭ تۇرمۇشىمىزدىكى ئەھمىيىتى نىمە؟

جاۋاب: دۇنيادا، مەنمەنچىلىك، مەنپەئەتپەرەسلىك، شەخسىيەتچىلىك قاتارلىق ئىللەتلەر ئىنسان تەبىئىتىنىڭ بىر پارچىسى بولۇپ، ھەركىم ئۆزىنىڭلا پايدىسىنى ۋە دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن ئۆزىلا پايدىلىنىشنى ئويلايدۇ، كۆچىنىڭ يېتىشىچە مال ـ دۇنيا يىغىشنى كۆزلەيدۇ. ئىنسانلار تەربىيە بىلەن ئۆزگەرتىلمەستىن، مۇشۇ تەبىئىتى بويىچە قويۇپ بېرىلىدىغان بولسا، ئىنسانلار جەمئىيىتى ئۆزلىرىنىڭ شەخسىيەتچىلىكى ۋىجدانىغا ھاكىم بولغان، ئەقلى نەپسىي ھەۋەسلىرىگە ئەسىر بولغان، ئېلىشنى بىلىدىغان، بېرىشنى بىلمەيدىغان، ھەر ئىشتا پەقەت ئۆز مەنپەئەتىنىلا كۆزلەيدىغان، ئومۇمنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئازراق پىداكارلىق قىلىشنىمۇ ياقتۇرمايدىغان، ھەمىشە «مەن، مەن» دەيدىغان، «بىز» دېمەيدىغان، ھېچبىر زامان «ۋەتىنىم، خەلقىم» دېيىشنى بىلمەيدىغان بېخىل، شەخسىيەتچى ئىنسانلار بىلەن تولغان بولاتتى. ئىلىم ـ پەن مەيدانىغا كەلمىگەن، كەشپىياتلار مەيدانغا كەلمىگەن ۋە جەمئىيەتمۇ تەرەققىي قىلمىغان بولاتتى.

شۇڭا ساماۋىي دىنلار، خۇسۇسەن ئىسلام دىنى ئىنسان تەبىئىتىدىكى، ئەخلاق ۋە سۇلۇكلىرىدىكى قىڭغىرلىقلارنى ئۆزگەرتىپ، ئۇلارنى پىداكارلىقنى ۋە قۇربان بېرىشنى بىلىدىغان، ئۆزى ئۈچۈنلا ئەمەس، باشقىلار ئۈچۈنمۇ ياشايدىغان، ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىنى ئۆز مەنپەئەتىم دەپ تونۇيدىغان قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىدىغان گۈزەل ئەخلاقلارنى ئېلىپ كەلگەن.

938. سوئال: مىللەتلەرنىڭ روناق تېپىشىدا پىداكارلىقنىڭ رولى نىمە؟

جاۋاب: جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ھەر قانداق بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇشى ۋە دۇنيا بىلەن پۈتۈنلىشىپ ئارمانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى يولىدا شۇ مىللەت خەلقىنىڭ پىداكارلىقى ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ. بىر مىللەت قەد كۆتۈرۈشى ئۈچۈن جاپادىن قورقمايدىغان، بارلىقىنى خەلقى، مىللىتى ۋە ۋەتىنى ئۈچۈن ئاتايدىغان، ۋەتىنى ئۈچۈن ھەر نەرسىسىدىن كېچەلەيدىغان، مال ـ دۇنياسىنى پىدا قىلالايدىغان، زۆرۈر كەلسە جېنىنى بېرەلەيدىغان، ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى خەلقىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن قۇربان قىلىدىغان، ئىرادىلىك، پىداكار شەخسلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىقىشقا موھتاجدۇر.

939. سوئال: بۇنداق پىداكار شەخسلەر نەدە يېتىشىپ چىقىدۇ؟

جاۋاب: بۇنداق ئالىيجاناب، پىداكار شەخسلەرنى پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قۇرئان «ئىمان» ناملىق ئالىي مەكتەپتىن تاپقىلى بولىدۇ، ئۇلار مۇشۇ مەكتەپتىن يېتىشىپ چىقىدۇ. ئىمان ئۆز ۋاقتىدا ئەنە شۇنداق ئالىيجاناپ شەخسلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىققان ۋە ھازىرمۇ يېتىشتۈرۈپ چىقىشقا قادىردۇر. ئىمان ئەنە ئاشۇنداق مۆجىزىلەرنى يارىتالايدۇ. ئىسلامنىڭ ئالتۇن دەۋرلىرى بۇنىڭغا

مىسالىدۇر.

چۈنكى ئاللاھ تائالاغا ۋە قىيامەت كۈنىگە ئىشەنگەن مۆمىن كىشى ئاللاھ تائالا يولىدا سەرپ قىلغان مال ـ دۇنياسىغا، ئەقىل ـ پاراسىتىگە، جاپا ـ مۇشەققىتىگە، ئىلىم ـ ماھارىتىگە ۋە مۇندىن باشقا ئاللاھ يولىدا ئاتىغان ھەر نەرسىسىگە ئاللاھ تائالانىڭ بىرگە 700 ھەسسە ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كۆپرەك بېرىدىغانلىقىغا چىن قەلبىدىن ئىشىنىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر. قۇرئان كەرىم ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىنغان مال ـ دۇنيا ئۈچۈن قانچىلىك كۆپ مۇكاپات بېرىلىدىغانلىقىنى مۇنداق بىر مىسال بىلەن بايان قىلغان: ﴿ئاللاھ يولىدا پۇل ـ مېلىنى سەرپ قىلغانلارنىڭ (سەرپ قىلغان نەرسىسى يەرگە تىكىلىپ) يەتتە باشاق چىقارغان، ھەر بىر باشىقىدا 100دىن دان تۇتقان بىر دانىغا ئوخشايدۇ. ئاللاھ خالىغان بەندىسىگە ھەسسىلەپ كۆپ بېرىدۇ﴾[1].

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 261- ئايەت.

مەردلىك ۋە بېخىللىق

940. سوئال: مەردلىك بىلەن بېخىللىق قانداق خۇلق؟

جاۋاب: دۇنيادا مەردلىك بىلەن سېخىلىقنى ماختىمايدىغان بىرەر مىللەت، بىرەر دىن ۋە بىرەر پەلسەپە بولمىسا كېرەك. مەردلىك بىلەن سېخىلىق ماختاشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاق بولغىنىدەك، بېخىللىق بىلەن نامەردلىك پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ لۇغىتىدە سۆكۈلىدىغان ناچار خۇلۇقتۇر. قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرىدە بېخىللىق بىلەن نامەردلىك سۆكۈلگەن. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بېخىللىق قىلىپ (ئاللاھنىڭ ساۋابىدىن) ئۆزىنى بىهاجەت هېسابلىغان، كەلىمە تەۋھىدنى ئىنكار قىلغان ئادەمگە كەلسەك، بىز ئۇنىڭغا يامان يولنى مۇيەسسەر قىلىپ بېرىمىز، ئۇ دۇزاخقا تاشلانغاندا، ئۇنىڭ مېلى هېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ﴾[1].

ئەمما مەردلىك بىلەن سېخىلىققا كەلسەك، قۇرئان كەرىم بۇ گۈزەل ئەخلاقنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشىدىغان ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ بىردىنبىر سۈپىتى بولغان ھالدا، قۇرئاننىڭ بېشىدىلا ماختايدۇ: ﴿ئۇلار غەيبكە ئىشىنىدۇ، نامازنى ئادا قىلىدۇ، ئۇلار بىز بەرگەن مال - مۈلۈكتىن ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىدۇ..﴾[2].

941. سوئال: دۇنيادا سېخىيلىق ئابىدىسى كىم؟

جاۋاب: ئەرەبلەردە ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنياغا كېلىشتىن بۇرۇن ئۆتكەن ھاتەم تائى دېگەن بىر ئادەم مەردلىك ۋە سېخىلىقنىڭ بىردىنبىر ئۈلگىسى ۋە نەمۇنىسى بولۇپ ئۆتكەنىكەن. ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى شائىرلاردىن باشلاپ تاھازىرغىچە ھەرقانداق بىر شائىر شېئىرلىرىدا ھاتەمنى سېخىلىق بىلەن مەردلىكنىڭ ئابىدىسى قىلىپ ماختايدۇ. بىز ئۇيغۇرلار ئارىسىدا تارقالغان ھېكايە، چۆچەكلەردىمۇ ھاتەم مەردلىك بىلەن سېخىلىقنىڭ نەمۇنىسى قىلىپ ئوبرازلاشتۇرۇلغان.

942. سوئال: دۇنيادا بېخىللىق ئۈلگىسى كىم؟

جاۋاب: ھاتەمنىڭ ئەكسىچە، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا قارۇن ئىسىملىك بىر باي ئۆتكەن بولۇپ، قارۇن بېخىللىق بىلەن نامەردلىكنىڭ بىردىنبىر ئوبرازى بولۇپ قالغان. دۇنيادىكى بارلىق ساماۋىي دىنلاردا ۋە ئىنسانلارنىڭ قەلبىدە قارۇن ئوبرازى لەنەتكار بولۇپ ساقلىنىپ كەلمەكتە. ئېيتىلىشلارغا ئاساسلانغاندا، قارۇن ئىنتايىن چوڭ باي ئىكەن، ئۇنىڭ خەزىنىلىرىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى 40 تۆگە ئاران كۆتۈرىدىكەن. قۇرئان كەرىم بۇ قىسسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: ﴿قارۇن مۇسانىڭ قەۋمىدىن ئىدى. قارۇن ئۇلارغا يوغانلىق قىلدى، قارۇنغا خەزىنىلەردىن شۇ قەدەر كۆپ بەرگەن ئىدۇقكى، ئۇلارنىڭ ئاچقۇچلىرىنى (كۆتۈرۈش) كۈچلۈك بىر

---

(1) لەيل سۈرىسى 8 -12 - ئايەتلىرى.

(2) بەقەرە سۈرىسى 3 - ئايەت.

جامائەتكىمۇ ھەقىقەتەن ئىبرەتلىك قىلاتتى، ئەينى ۋاقىتتا قارۇنغا قەۋمى ئېيتتى: ‹كۆرەڭلەپ كەتمە، كۆرەڭلەپ كەتكۈچىلەرنى ئاللاھ ياقتۇرمايدۇ، ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنۇتمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەنمۇ ئاللاھ (نىڭ بەندىلىرىگە) ياخشىلىق قىلغىن، (بېخىللىق قىلىپ) يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىقنى تىلىمىگىن، ئاللاھ بۇزغۇنچىلارنى ياقتۇرمايدۇ› قارۇن: ‹مېنىڭ ئالاھىدە بىلىمىم بولغانلىقتىن، بۇ بايلىققا ئېرىشتىم› دېدى﴾(1).

ئايەتتە كۆرگىنىمىزدەك، قارۇن مال ـ دۇنياسىدىن ئېھتىياج ئىگىلىرىگە چىقىم قىلىشنى قەتئىي رەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇنى تىرىك تۇرغۇزۇپ مال ـ دۇنيالىرى بىلەن بىرگە يەرگە يۇتقۇزۇۋېتىدۇ. ﴿قارۇننى ئۇنىڭ ئۆيى بىلەن قوشۇپ يەرگە يۇتقۇزدۇق، ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ ئازابىنى توسۇۋالالايدىغان بىرەر جامائە بولمىدى. قارۇن ئۆزىنى قوغدىيالمىدى﴾(2).

بۇ باشقا ساماۋى دىنلارنىڭ كىتابلىرىدىمۇ قەيت قىلىنغان مەشھۇر ھادىسىدۇر.

943. سوئال: بايلىق بىلەن مەڭگۈلۈك نام ـ نىشانە تىكلىگىلى بولامدۇ؟

جاۋاب: دۇنيادا تونىنىلاپ ئالتۇن ۋە مىليارتلاپ دوللەر يىغقان مىلياردېرلارنىڭ نام ـ نىشانىسى قالماستىن، ئازراق بايلىقى بولسىمۇ شۇ بايلىقىدىن ئىنسانىيەتكە، خۇسۇسەن ئۆز مىللىتىنىڭ ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن ياردەم قىلغان جان كۆيەرلەرنىڭ نام ـ شۆھرىتى كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ قەلبىدە ئورۇن ئېلىپ، تىللاردا مەدھىيىلىنىپ كەلمەكتە.

دۇنيادا ھەر قانداق ئادەم ئۆزىنىڭ نام ـ نىشانىسىنىڭ ياخشى ئاتاق بىلەن قېلىشىنى، خۇددى ھاتەمدەك، مەردلىك بىلەن سېخىيلىقىنىڭ ئۈلگىسى بولۇپ، ئەۋلادلىرىنىڭ تىللىرىدا ماختىنىشىنى، ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدىمۇ شان ـ شەرەپلىك بولۇشنى ياقتۇرىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭدەك، دۇنيادا ھېچكىم ئۆزىنىڭ نام ـ نىشانىسىنىڭ قارۇندەك بېخىللىققا ۋە نامەردلىككە مىسال بولۇپ قېلىشىنى ۋە خەلقىنىڭ ئېغىزىدا لەنەتكار بولۇپ قېلىشىنى ھەرگىزمۇ خالىمايدۇ.

944. سوئال: مەرد بايلارنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى نېمە؟

جاۋاب: ھەر قانداق بىر جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىپ راۋاج تېپىشى ئۈچۈن شۇ جەمئىيەتتىكى بايلارنىڭ ــ مەرد بايلارنىڭ رولى ئالاھىدە چوڭ بولىدۇ، دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىن كۆتۈرۈلۈشىدىمۇ شۇ دۆلەتتىكى بايلار ئالاھىدە سالماق ئورۇن تۇتىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بايلىرىڭلار بېخىللىشىپ كەتكەن ۋاقىتتا، سىلەرگە يەرنىڭ ئۈستىدىن ئۇنىڭ ئاستى ياخشىراق بولۇپ قالىدۇ» دېگەن. مۇندىن

---

(1) قەسەس سۈرىسى 76 - 77 - 78 - ئايەتلەر.

(2) قەسەس سۈرىسى 81 ــ ئايەت.

باشقا، دۇنيادىكى ھەر قانداق ئىلىم ـ پەن، تېخنىكا يېڭىلىقلىرى ۋە كەشپىياتلار ئەڭ ئاۋۋال بايلارنىڭ قوللىشى ۋە ماددىي جەھەتتىن سېخىلەرچە ياردەم قىلىشى سايىسىدا ئۆز مېۋىلىرىنى بېرىپ كەلمەكتە. ئىلىم دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت ـ سائادەتلەرگە يېتىشنىڭ ۋاستىسىدۇر. كۆپ ھاللاردا بۇ ئىلىمنى ئېلىش ۋە بېرىش ئىشلىرى ئىقتىسادقا ئېھتىياجلىقتۇر. كۆپ ھاللاردا بىلىم بىلەن بايلىق بىر ئادەمدە جەم بولمايدۇ. شۇڭا ئالىم ئىلمى بىلەن، باي پۇل ـ مېلى بىلەن جەمئىيىتىگە، دىنىغا، مىللىتىگە خىزمەت قىلىدۇ.

945. سوئال: ئاللاھ بايلىقنى نېمە مەقسەت بىلەن بېرىدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا بىرەر ئادەمگە بايلىق ئاتا قىلسا ئۇنى ئىككى مەقسەت بىلەن بېرىدۇ: بىرى، ئۇنىڭغا ئىنئام قىلىش يۈزىسىدىن؛ يەنە بىرى، ئۇنى سىناش يەنى بۇ بايلىقنى ئۆز يولىدا قوللىنامدۇ ياكى بېخىللىق قىلىپ بېسىپ ياتامدۇ، دەپ ئىمتىھان قىلىش ئۈچۈن بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە: ﴿سىلەرنىڭ ماللىرىڭلار ۋە بالىلىرىڭلار بىر تۈرلۈك سىناقتۇر﴾[1] دەيدۇ. مۇسۇلمانلارغا تەۋسىيە قىلىپ: ﴿بىرىڭلارغا ئۆلۈم كېلىپ: ‹پەرۋەردىگارىم! نېمىشقا مېنىڭ ئەجىلىمنى بىرئاز كېچىكتۈرمىدىڭ، سەدىقە قىلىپ ياخشىلاردىن بولار ئىدىم› دېيىشتىن بۇرۇن، ئۆزۈڭلارغا رىزىق قىلىپ بېرىلگەن نەرسىلەردىن سەرپ قىلىڭلار﴾[2] دەپ بۇيرۇيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا رىزىق قىلىپ بەرگەن، نۇرغۇنلىغان ياخشى ئىشلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن ۋەسىلە بولىدىغان مال ـ دۇنيانىڭ، ئۇنى ئۆز يولىدا ئىشلىتىشنى بىلىدىغان ياخشى ئادەم ئۈچۈن ئىككى دۇنيالىق بەخت ـ سائادەتلەرنىڭ ئاچقۇچى بولىدىغانلىقىنى ئىخچاملا مۇنداق دېگەن:«ياخشى ئادەمنىڭ قولىدىكى مال ـ دۇنيا نېمىدېگەن ياخشى»[3].

946. سوئال: بېخىللىققا ئادەتلەنگەن خەلقنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: بېخىللىققا ئادەتلەنگەن خەلق مال ـ دۇنياسىغا بېخىللىق قىلغانلىقتىن، جېنىدىن، نومۇسىدىن، ھەتتا ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. چۈنكى ئادەتتىكى ئېھتىياجلىق تەرەپلەرگە پۇل ـ مال سەرپ قىلىشتىن بېخىللىق قىلىشقا ئادەتلىنىپ كەلگەن بىر خەلقنىڭ ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقىنى قوغداش يولىدا پۇل ـ مال سەرپ قىلىشى مۇمكىن ئەمەس، ۋەتىنى ئۈچۈن پۇل ـ مېلىغا بېخىللىق قىلغانلارنىڭ ئۇنىڭ يولىدا جېنىنى بېرەلىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇ تارىخنىڭ، خۇسۇسەن ئۇيغۇر تارىخىنىڭ يەكۈنى.

947. سوئال: بېخىللارنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدۇ؟

---

(1) ئەنفال سۈرىسى28- ئايەت.

(2) مۇنافىقۇن سۈرىسى10- ئايەت.

(3) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

جاۋاب: ئاللاھ ئاتالا بېخىللارنىڭ ئېچىنىشلىق ئاقىۋىتىنى ئېنىقچام بايان قىلىپ: ﴿كىمكى بېخىللىق قىلىدىكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ زىيىنى ئۈچۈن بېخىللىق قىلىدۇ﴾(1) دېگەن. بۇ ھەقىقەت ھەر زامان ۋە ھەر جايدا ئىسپاتلىنىپ كەلمەكتە.

ئىسلام تارىخلىرىدا قەيت قىلىنىشىچە، چىڭگىزخان باغداتنى ئىشغال قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزىنى ئىسلام خەلىپىسى دەپ ئاتىۋالغان بولسىمۇ يولدىن ئېزىپ چىرىكلەشكەن باغدات پادىشاھىنى تىرىك تۇتۇپ، ئۇنىڭ يىغقان ئالتۇنلىرىنى ئېرىتىپ ئاغزىغا قۇيۇپ ئازاپلاش بىلەن ئۆلتۈرۈپتۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغانلارغا چىڭگىزخان جاۋاب بېرىپ: «بۇ پادىشاھ شۇنچە كۆپ ئالتۇننى ئوردىسىنىڭ تېگىگە كۆمۈپ ساقلاپ ياتماستىن، ئۇنى سەرپ قىلىپ ئەسكەر كۈچى تەييارلاپ بىزگە قارشى تۇرغان بولسا، بەلكى مەملىكىتىنى ساقلاپ قالغان بولار ئىدى. سىلەرنىڭ بېخىللىقىڭلار سەۋەبىدىن ئاللاھ مېنى سىلەرگە جازا ئورنىدا ئەۋەتتى» دەپتۇ.

948. سوئال: بېخىللىقنىڭ زىيىنى كىمگە بولىدۇ؟

جاۋاب: تارىخنىڭ يۇقىرىقى ئاچچىق ساۋاقلىرى ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدىكى: ﴿ بېخىللىق قىلغۇچىلار بېخىللىقىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن پايدىلىق دەپ گۇمان قىلمىسۇن، ئەمەلىيەتتە، بۇ ئۇلار ئۈچۈن زىيانلىقتۇر﴾(2) دېگەن سۆزىنىڭ ھەقىقەتەن راست ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. بىز ئەزەلدىن تىرىشچانلىقتا، مەرد ۋە سېخىلىقتا ئۈلگىلىك بىر مىللەتمىز. بىزدىكى سېخىلىق، پىداكارلىق، مېھماندوستلۇق ۋە ئۆز ئارا ياردەملىشىش روھىدىن ئىبارەت ئىسلامىي ئەخلاقىمىز ۋە مىللىي ئەنئەنىمىز تۈرلۈك سەۋەبلەر بىلەن ئاجىزلىشىپ، ئاستا ـ ئاستا يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغانلىقتىن، ئۆزىمىزنىلا ئويلاپ بىغەم، ھېسسىياتسىز ياشايدىغان بولۇپ قالدۇقمىز. بۈرۈن ھاتەملەرنى تۇغقان ئۇيغۇر ئانىلىرى، ئەمدىلىكتە قارۇنلارنىلا تۇغىدىغان بولۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە.

---

(1) مۇھەممەد سۈرىسى 38 ـ ئايەت.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى180- ئايەت.

ئىسلامىي سالاملىشىش ئەنئەنىسى

949. سوئال: مۇسۇلمانلاردىكى سالاملىشىش قانداق ئەنئەنە؟

جاۋاب: ئىنسانلاردا ئىككى كىشى ئۆز ئارا ئۇچراشقىنىدا بىر - بىرىگە سالام بېرىش ئادىتى ئەڭ قەدىمىي ئەنئەنىلەردىن بولۇپ، سالاملىشىش بىز ئۇيغۇرلاردا مىللىي ئەخلاق ۋە دىنىي قائىدە -يوسۇن قاتارىدىن سانىلىدۇ. سالاملىشىش كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا مېھرى – مۇھەببەتنى داۋام قىلدۇرۇش ۋە كۆڭۈللەرنى جەلپ قىلىشتا ئەڭ زور سېھرىي كۈچكە ئىگە بىر ئىشتۇر. ئىنسانلار ئارىسىدا بىر - بىرى بىلەن سالاملىشىش ئادىتى ئۇلار بارلىققا كەلگەندىن بېرى مەۋجۇد بولۇپ كەلگەن بولسىمۇ، مۇسۇلمانلاردىكى ئۆز ئارا سالاملىشىشنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ، مەزمۇنى ناھايىتى مولدۇر.

950. سوئال: ئۇيغۇرلاردا سالاملىشىشنىڭ ئۆزگىچىلىكلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: بىز ئۇيغۇرلاردا سالاملىشىش بەزىدە قول ئېلىشىپ، بەزىدە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈش يولى بىلەن بولىدۇ. دائىم كۆرۈشۈپ تۇرىدىغانلار ئارىسىدا قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش قىسقارتىلىدۇ. قۇچاقلىشىش تېخىمۇ قىسقارتىلىدۇ. بەزىلەر بىر تەرەپتىن سالاملىشىپ، بىر تەرەپتىن ئوڭ قولىنى كۆكرەككە قويىدۇ. بۇ سالامنىڭ چىن يۈرەكتىن چىققانلىقىنى، چىن دىلىدىن ئامانلىق تىلىگەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. بەزىلەر ئوڭ قولىنى بېرىپ كۆرۈشۈپ، سول قولىنى قارشى تەرەپنىڭ ئوڭ بىلىكىگە قويىدۇ. بۇ بەدەننىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى ۋە سالاملاشقۇچىلارنىڭ خۇددى بىر ئائىلە كىشىلىرىگە ئوخشاش يېقىن ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

951. سوئال: سالاملىشىشنىڭ قائىدىسى قانداق؟

جاۋاب: سالامنى ئاۋۋال باشلاش سۈننەت بولسا، ئۇنى قايتۇرۇش پەرزدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: (سىلەرگە بىراۋ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب بېرىڭلار ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار) (1) دەپ كۆرسەتكەن. ئايەتتىكى، تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب بېرىش «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم (ئاللاھنىڭ ئامانلىقى سىلەرگە بولسۇن)» دەپ سالام بەرگەن كىشىگە: «ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ۋەرەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ (ئاللاھنىڭ ئامانلىقى، رەھمىتى ۋە بەرىكىتى سىلەرگە بولسۇن)» دەپ جاۋاب قايتۇرۇش، سالامنى ئەينەن قايتۇرۇش دېگەنلىك: «ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام (سىلەرگىمۇ ئاللاھنىڭ ئامانلىقى بولسۇن)» دەپ جاۋاب قايتۇرۇشتۇر.

سالام بەرگۈچى گەرچە يالغۇز بىرلا كىشى بولسىمۇ، ئۇنىڭ سالىمىنى قايتۇرۇشتا «ئەلەيكۇم»يەنى (سىلەرگە...)دېيىلىدۇ. چۈنكى قارشى تەرەپ «كۆپچىلىك»نىڭ ۋەكىلى دەپ قارىلىدۇ. بۇنىڭدا مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدىكى

---

(1) نىسا سۈرىسى86- ئايەت.

باراۋەرلىك ۋە بىرلىك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

952. سوئال: مۇسۇلمانلاردا سالاملىشىشنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: ئىككى كىشى ئۇچراشقىنىدا بىر – بىرىگە سالام بېرىشى دۇنيادا ھەركىم ياقتۇرىدىغان گۈزەل ئەخلاق ۋە ئېسىل پەزىلەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمانغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ھەقلىرى 6 بولۇپ، ئۇلار: ئۇچراشقاندا سالام بېرىش، چاقىرسا بېرىش، نەسىھەت سورىسا نەسىھەت قىلىش، چۈشكۈرسە «ئەلھەمدۇ لىللاھ» دېيىش، كېسەل بولۇپ قالسا يوقلاش، ئۆلۈپ كەتسە نامىزىغا بېرىش»(1).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «سىلەر مۆمىن بولمىغىچە جەننەتكە كىرەلمەيسىلەر، بىر – بىرىڭلارنى سۆيمىگىچە مۆمىن بولالمايسىلەر. سىلەرگە بىر - بىرىڭلارنى سۆيىدىغان ئىشنى كۆرسىتىپ بېرەيمۇ؟ ئۇنداقتا، ئاراڭلاردا سالاملىشىشنى ئومۇملاشتۇرۇڭلار»(2).

953. سوئال: سالام بېرىشنىڭ تەرتىپى قانداق؟

جاۋاب: سالام بېرىشتە كىچىكلەر چوڭلارغا، ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار ئولتۇرغانلارغا، ئازسانلىق كۆپ سانلىقا ۋە قاتناش ئۈستىدىكىلەر پىيادىلەرگە سالام بېرىدۇ. شۇندىقلا سىرتتىن كەلگەنلەر شۇ يەردىكىلەرگە، ئەرلەر ئاياللارغا، ئېرى ئايالىغا، مېھمان ساھىبخانىغا سالام بېرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:« ئۇلاغ ئۈستىدىكىلەر پىيادىلەرگە، مېڭىۋاتقانلار ئولتۇرغانلارغا، ئاز سانلىقلار كۆپ سانلىقلارغا، كىچىكلەر چوڭلارغا سالام بېرىدۇ»(3).

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

(3) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى

كېسەللەرنى يوقلاشتىكى ئەدەپ ــ ئەخلاق قائىدىلىرى

954. سوئال: كېسەللەرنى يوقلاشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: كېسەللەرنى يوقلاش كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى ئالاقىلارنىڭ قويۇقلىشىشىغا، ئىتتىپاقلىقنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈشكە ۋە ئۆزئارا دوستلۇقنى كۈچەيتىشكە تۆرتكە بولىدىغان مۇھىم بىر ئامىل. كېسەللەرنى يوقلاشنىڭ پەزىلىتى ئاچ قالغانلارغا تاماق بېرىش، يېتىملەرنىڭ باشلىرىنى سىلاشتەك ساۋابلىق ۋە ياخشى ئىشتۇر. بىر ھەدىستە: «ئاچ قالغانلارغا تاماق بېرىڭلار، كېسەللەرنى يوقلاڭلار، ئەسىرلەرنى قۇتقۇزۇڭلار»(1) دەپ كەلگەن.

بىرەر مۇسۇلمان كېسەلنى يوقلاش ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ دىنىي قېرىنداشلىق بۇرچىدۇر.

955. سوئال: مۇسۇلمان ئەمەس كىسەللەرنىمۇ يوقلاشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: باشقا دىندا بولغان ئۇرۇق ــ تۇغقان، قولۇم ــ قوشنا ۋە يار ــ بۇرادەرلەردىن كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغانلار بولسا، ئۇلارنى باشقا دىندا دەپ تاشلىۋەتمەستىن يوقلاش ياخشى ئىشلار قاتارىدىن سانىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر يەھۇدىي دىنىدىكى بالىنىڭ كېسىلىنى يوقلاپ بارغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ. چۈنكى مۇسۇلماننىڭ ئۈستىدە مۇسۇلمان قوشنىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ئىككى ھەق بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى، مۇسۇلمانلىق ھەققى، يەنە بىرى قوشنىدارلىق ھەققىدۇر. باشقا دىندىكى قوشنىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بىر ھەق بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ قوشنىدارلىق ھەققىدۇر. قوشنىدارلىق ھەققى ناھايىتى مۇھىم ۋە چوڭ ھەق بولۇپ، ئۇنى ئادا قىلىش مۇھىمدۇر. باشقا دىندا بولغان كېسەل قوشنىنى يوقلاشمۇ قوشنا ھەققىنىڭ بىر قىسمى بولغانلىق ئېتىبارى بىلەن ساۋابلىق ئىشتۇر.

956. سوئال: كېسەل يوقلاشتا ساقلىنىشقا تېگىشلىك ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: كېسەللەرنى يوقلاپ كىرگەن ئادەم كېسەل كىشىنىڭ يېنىدا كۆپ ئولتۇرماسلىقى، تولا گەپ سوراپ ئۇنى بىئارام قىلماسلىقى ۋە قانداق كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقىنى سورىماسلىقى لازىم. چۈنكى مۇنداق قىلىش كېسەل كىشىنىڭ روھىنى تېخىمۇ چۈشۈرۈشكە سەۋەب بولىدۇ. بەزى كىشىلەر نادانلىقتىن كېسەل بولغۇچىنىڭ قانداق كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىنى سورايدۇ. كېسەل بولغۇچى كېسىلىنى ئېيتىپ بەرسە، ئۇلار: «پالانى ئادەم مۇشۇنداق كېسەل بىلەن ئۇزۇن يېتىپ قىلىپ، ئاخىرى ساقىيالماي ئۆلۈپ كەتكەن» دېگەندەك ئازاپلىق سۆزلەرنى كېسەلنىڭ ئالدىدا ئېيتىپ، ئۇنىڭغا روھىي ئازاب بولىدىغان ئىشلارغا سەۋەب بولىدۇ. شۇنداقلا، كېسەل ئادەمنىڭ يېنىدا مۇسىبەتلىك خەۋەرلەرنى ۋە ئېچىنىشلىق، پاجىئەلىك خەۋەرلەرنى ئېيتماسلىق لازىم. چۈنكى مۇنداق قىلىش كېسەل كىشىنىڭ كۆڭلىنى

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

ئازابلايدۇ.

سورۇن ۋە سورۇنداشلاردا بولۇشقا تېگىشلىك ئەدەپ – ئەخلاقلار

957. سوئال: ئاممۋى سورۇنلارغا مۇناسىۋەتلىك ئومۇمىي ئەدەپ-ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىنسانلار ھاياتلا بولىدىكەن، ئۇزئارا بىر – بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرۇشقا ھەم توپلىشىپ ياشاشقا موھتاج بولىدۇ. ئىنسانلار توپلىشىپ ياشىغان ئىكەن، ئۇلاردا بىر يەرگە جەم بولۇش ۋە بىر سورۇندا بولۇش قاتارلىق پائالىيەتلەر بولۇپ تۇرىدۇ. سورۇندا بىر-بىرى بىلەن جاي تالاشماسلىق، بىر-بىرىنى قىستاپ قويماسلىق، كەلمىگەنلەر ئۈچۈن ئورۇن ئىگىلىيەمەن دەپ ئورۇن تالاشماسلىق. تولا سۆزلەپ بىر-بىرىنى زېرىكتۈرمەسلىك قاتارلىقلار سورۇننىڭ ئەدەب-ئەخلاقلىرىدىن سانىلىدۇ.

958. سوئال: ئاممۋى سورۇنلارغا كىرىشتىكى ئەدەب-ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: سورۇنغا كەلگەن كىشىلەر ئۆز ئارىسىدىكى بىلىمى يۇقىرى كىشىلەرنى ۋە تالانت ئىگىلىرىنى ئاۋۋال سورۇنغا كىرىشكە تەكلىپ قىلىپ، ئاندىن شۇ بويىچە كىرىشى لازىم. سورۇنغا كەلگەن مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئۆي ئىگىسى ئورنىدىن قوپۇپ، ئۇلارغا ئېھتىرام بىلدۈرىشى، سورۇنغا كىرگەنلەر سورۇنداشلارغا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالام بېرىپ كىرىشى، سورۇنغا كىرگەن ئادەم ئىلىم – مەرىپەت جەھەتتە ئارتۇق، ياش جەھەتتە چوڭ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ سورۇنغا ئىلگىرى كىرىپ ئولتۇرغان كىشى بىلەن ئورۇن تالىشىپ ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزىۋەتمەسلىكى لازىم.

شۇنداقلا سورۇنغا كىرگەن كىشىنىڭ يېقىن ئولتۇرغان ئىككى ئادەمنىڭ رۇخسىتىنى ئالماستىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىسىلىپ كىرىپ ئولتۇرىشى توغرا ئەمەس. سورۇنغا كەلگەن ئىلىم ئەھلىلىرىنى ۋە ياشانغان كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش ئۈچۈن، سورۇنداشلارنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ بېرىشىگە بولىدۇ. ئەمما ئۆزىنى چوڭ ساناپ، باشقىلارنى ئۆزىگە ھۆرمەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇزماقچى بولغانلارغا تۇرماسلىق كېرەك.

959. سوئال: سورۇندا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: سورۇنغا كېچىكىپ كەلگەن ئادەم كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر سورۇنداشلارنى قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن، قەيەردە بىكار ئورۇن تېپىلسا شۇ يەردە ئولتۇرۇشى لازىم. مەيلى سورۇنغا كەلگەن بولسۇن، مەيلى مەسجىدكە كەلگەن بولسۇن، ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ مۈرىلىرىدىن ئاتلاپ ئۆتۈشى توغرا ئەمەس. شۇنداقلا سورۇنغا كەلگەن ئادەم سورۇنداشلارنى قىستاپ ئولتۇرماسلىقى ۋە كەڭ – كەڭرى ئولتۇرۇپ بىر – بىرىگە راھەت بېغىشلىشى لازىم.

چاقىرىلمىغان سورۇنغا بارماسلىق لازىم. ناۋادا سورۇنغا چاقىرىلغان ئادەمگە باشقا بىر ئادەم ئەگىشىپ بىللە بارغان بولسا، ئۇ كىشىنى سورۇنغا باشلاپ كىرىش ياكى كىرمەسلىك توغرىسىدا ساھىبخانىنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىش شەرت. چۈنكى

چاقىرىلمىغان مېھمان رۇخسەتسىز سورۇنغا كىرگەندە، ساھىبخان ياكى شۇ كىشى ئۈچۈن ئۇڭايسىزلىق تۇغۇلىشى ياكى سورۇننىڭ كەيپىنى بۇزىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىپ قېلىشى ئېھتىمال. شۇڭا چاقىرىلمىغان ئادەم مۇتلەق ساھىبخانىنىڭ رۇخسىتىنى ئالماستىن سورۇنغا كىرمەسلىكى كېرەك. بۇ ھەر ئىككى تەرەپ ئۈچۈن ياخشى ئىش.

960. سوئال: سورۇندا ئولتۇرۇش جەريانىدىكى ئەدەب-ئەخلاقلار قايسىلار؟

جاۋاب: دۇنيادا ھەر قانداق بىر ئىشنىڭ ئۆزىگە لايىق قائىدە يوسۇنى ۋە ئەدەپ ــ قائىدىلىرى بولغاندەك، سورۇننىڭمۇ مەلۇم قائىدە ــ تەرتىبلىرى ۋە ئەدەپ - ئەخلاقلىرى باردۇر. ئۈچ ئادەم بولسا، ئىككىسى بىرىنى يالغۇز قويۇپ پىچىرلىشىشى ياكى ئۇ بىلمەيدىغان تىلدا سۆزلىشىشى قەتئىي توغرا ئەمەس. بۇ ئەخلاقلىق كىشىلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. شۇنداقلا سورۇندا ئولتۇرغان ئادەم باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلماسلىقى، غەيۋەت قىلغانلارغا نەسىھەت قىلىشى لازىم. سورۇندىن تۇرۇپ كەتمەكچى بولغان ئادەمنىڭ سورۇنداشلارغا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ ئۇلارغا سالامەتچىلىك تىلەپ قايتىشى مۇھىم ئەدەپ ــ ئەخلاقلاردىن سانىلىدۇ. سورۇندىن چىققان مېھماننى ساھىبخانىنىڭ ئىشىك ئالدىغىچە بىللە چىقىپ ئۇزىتىپ قويۇشى بىز ئۇيغۇرلاردا ئايرىم بىر ئەخلاقىي قائىدىدۇر.

961. سوئال: سورۇندا بىراۋنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋېتىشكە بولامدۇ؟

جاۋاب: سورۇنغا بۇرۇن كېلىپ ئولتۇرغان ئادەم شۇ ئورۇندا ئولتۇرۇشقا ھەقلىقتۇر. گەرچە مەرتىۋىسى تۆۋەن بولسىمۇ، ھېچكىمنىڭ ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋېتىش ھەققى يوق. ناۋادا قايسىبىر زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ساھىبخان ياكى باشقا بىرى بىراۋنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ بېرىشىنى ئۆتۈنسە، شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ تۇرۇپ بېرىشى لازىم كېلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىزگە بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئەگەر (سورۇندا) بەزىلەر سىلەرگە:‹ئورۇن چىقىرىپ بېرىڭلار› دېسە، ئورۇن چىقىرىپ بېرىڭلار، ئاللاھ سىلەرگە (رەھمىتىنى)كېڭەيتىپ بېرىدۇ. ئەگەر سىلەرگە (باشقىلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىش ئۈچۈن) ‹ئورنۇڭلاردىن تۇرۇپ بېرىڭلار› دېيىلسە، ئورنۇڭلاردىن تۇرۇپ بېرىڭلار﴾[1].

(1) مۇجادەلە سۈرىسى.

داستىخاندىكى ئەدەپ – قائىدىلەر

962. سوئال: غىزالىنىڭ ئىسلام كۆرسەتمىسى قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن ئۆمەر ئىبنى ئەبۇ سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ۋاقتىدا تېخى كىچىك بالا ئىدىم. داستىخاندا ئولتۇرسام قولۇم تاۋاقنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدە چېپىپ يۈرەتتى. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ قالدىم. ئۇ ماڭا: سۆزنىتى «ئەي ئوغۇل!"بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىيم" دېگىن، ئاندىن ئوڭ قولۇڭ بىلەن ئالدىڭدىن يېگىن»(1) دەپ نەسىھەت قىلغان ئىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ مېنىڭ تاماق يېيىشىم ھەمىشە شۇنداق بولۇپ كەلدى». بۇ ھەدىس داستىخاندىكى ئەدەپ – قائىدىلەر ئۈچۈن بىردىنبىر دەستۇردۇر.

963. سوئال: غىزالىنىڭ ئەدەب-قائىدىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمام غەزالى «ئىھيا» ناملىق ئەسىرىنىڭ داستىخاندا ئولتۇرۇشتىكى ئەدەپ – ئەخلاقلار ھەققىدىكى بۆلۈمىدە مۇنداق دەپ يازغان: «غىزالىنىڭ ئەدەپ – قائىدىلىرىنى تۆۋەندىكىچە ئىخچاملاشقا بولىدۇ: تاماقنى يېيىشتىن بۇرۇن بىسمىللاھ دېيىش، تاماقنى ئوڭ قولىدا يېيىش، ئۆزىنىڭ ئالدىدىن ئېلىپ يېيىش، تاماقتا باشقىلاردىن ئاۋۋال قول ئۇزاتماسلىق، تاماققا ۋە ئۇنى يەۋاتقان كىشىلەرگە تىكىلىپ قارىماسلىق، تاماقنى بەك تېز يېمەستىن، ئالدىرىماي، يۇمشاق چايناپ يېيىش، تاماقنى ئېغىزىغا ئارقا – ئارقىدىن سېلىۋەرمەستىن، ئېغىزىدىكىنى يۇتۇپ بولۇپ، ئالدىرىماستىن ئېلىش، تاماقنى بەك كۆپ يېمەسلىك، مېھمانلارنى تاماققا كۆپ زورلىماسلىق ۋە باشقىلاردۇر».

«قابۇسنامە» دېگەن كىتابتا لوقمان ھەكىمنىڭ ئوغلىغا مۇنداق دەپ نەسىھەت قىلغانلىقى بايان قىلىنغان:« ئەي ئوغلۇم! تاماق يېگەندە ئۇنى ھەزىم قىلالايدىغان مىقداردا يېگىن، كۆپ يېمە. ئەگەر كۆپ كىشىلەر بىلەن بىللە تاماق يېيىش توغرا كەلسە، كۆپچىلىك تاماققا ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن تاماققا ئولتۇرمىغىن. ئەگەر ئۆيۈڭدە مېھمان قوبۇل قىلساڭ، تاماق يەيدىغان مېھمانلار كېلىپ داستىخانغا ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى تاماقنى داستىخانغا ئەكىلىپ قويما. تاماق يېگەندە ئالدىرىماي، ئاستا – ئاستا يېيىشنى ئادەت قىل. تاماق يېگەندە بېشىڭنى تۆۋەن تۇتقىن. كىشىنىڭ يۈزىگە ۋە قولىغا ئالغان، ئاغزىغا سالغان لوقمىسىغا قاراش ناھايىتى ئەيىبتۇر».

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

ئۆيگە كىرىشتىكى ئەدەپ – ئەخلاق قائىدىلىرى

964. سوئال: ئۆيگە كىرىشتىكى ئەدەپ – ئەخلاق قائىدىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: بىر ئاۋۇنىڭ ئۆيىگە كىرمەكچى بولغان ئادەم ئاۋۋال ئىشىكنى چېكىپ، ئۆي ئىگىسىدىن رۇخسەت سوراپ كىرىشى، رۇخسەت قىلىنمىسا قايتىپ كېتىشى لازىم. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە (كىرىشكە) ئىجازەت سورىمىغىچە ۋە ئۆي ئىگىسىگە سالام بەرمىگىچە كىرمەڭلار، ۋەز - نەسىھەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن بۇ سىلەرگە ياخشىدۇر. ئەگەر باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىدە ھېچ ئادەم بولمىسا سىلەرگە ئىجازەت بېرىلمىگىچە كىرمەڭلار، ئەگەر سىلەرگە قايتىڭلار دېيىلسە قايتىپ كېتىڭلار، قايتىپ كېتىش سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر﴾(1). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «رۇخسەت ئۈچ قېتىم سورىلىدۇ. رۇخسەت بېرىلسە كىرىڭ. ئەگەر رۇخسەت بېرىلمىسە قايتىپ كېتىڭ»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

ئىشىكتىن كىرىشتە ئاۋۋال چوڭلار، بىلىم ئەھلىلىرى، ئاندىن تەرتىپ بويىچە ياشلار كىرگىنى ياخشى. بالىلار ئاتا – ئانىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگەندە، ئاۋۋال ئۇلارغا سالام بەرگەندىن كېيىن، ھامان كىچىكمەستىن ئەڭ گۈزەل ۋە ئېسىل ئىبارىلەر بىلەن ئۇلاردىن ھال – ئەھۋال سورىشى زۆرۈردۇر.

965. سوئال: ئۆيگە كىرىشتە ئەدەپسىزلىك سانىلىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: گەرچە بىر ئاۋۇنىڭ ئۆيىگە كېلىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا خەۋەر بېرىپ قويغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىشتە ئىشىكنى قاقماستىن ياكى ئالدىراپ سالام بەرمەستىن كىرىش، ئىشىكنى سىلىق قاقماستىن ئۆي ئىگىسىنى ۋە قوشنىلىرىنى راھەتسىز قىلىدىغان شەكىلدە قاتتىق قېقىش ياكى ئۈچ قېتىمدىن ئارتۇق قېقىش ئەدەپسىزلىكتۇر. شۇنداقلا بىر ئاۋۇنىڭ تاقاقلىق تۇرغان ئىشىك – دەرۋازىلىرىدىن ماراپ قاراش بەكمۇ ئەدەپسىزلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداقلارغا ئاچچىقلىنىپ: «بىر ئاۋۇنىڭ ئۆيىگە ئىشىكتىن ياكى دەرىزىسىدىن رۇخسەتسىز قارىغان ئادەمنىڭ كۆزىنى ئويۇۋەتسىمۇ بولىدۇ» دەپ سۆككەن. چۈنكى مۇنداق قىلىش ھەم ئەدەپسىزلىك ھەم باشقىلارنىڭ مەخپىيەتلىكىگە قىلىنغان ئېغىر خىيانەتتۇر.

ئاتا – ئانىلارنىڭمۇ بالىلىرىنىڭ ياتاقلىرىغا ئىشىكنى چېكىپ، رۇخسەت سورىماستىن خالىغانچە كىرمەسلىكى، بالىلارنىڭمۇ ئاتا – ئانىسىنىڭ ياتىقىغا مەيلى كۈندۈزى، مەيلى ئاخشاملىرى ئىشىكنى سىلىق چېكىپ رۇخسەت ئالماستىن كىرمەسلىكى لازىم. چۈنكى مۇنداق قىلىش ئاتا – ئانىلار بىلەن بالىلار ئوتتۇرىسىدىكى

---

(1) نۇر سۈرىسى 27- 29- ئايەتلەر.

(2) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ئىپپەت — ھايانىڭ ئاجىزلىشىپ قېلىشىغا، ئارىسىدىكى ھۆرمەت — ئېھتىرامنىڭ سۇسلىشىپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. بىر ئائىلىنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ بىر - بىرىنىڭ ياتاقلىرىغا كىرىشتە ئەلۋەتتە ئىشىكنى چېكىپ، رۇخسەت سوراپ كىرىشى ئەدەپ — ئەخلاقنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەكنىڭ ئەدەبلىرى

966. سوئال: چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەك نېمىدىن بولىدۇ؟

جاۋاب: تەتقىقاتچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەك چوڭ – كىچىك ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىدە، ھەتتا يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلاردىمۇ ئىختىيارسىز لا پەيدا بولىدىغان بىر خىل ھالەتتۇر. زۇكامدىن بولمىغان چۈشكۈرۈك سالامەتلىكنىڭ ئەلچىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى كېسەللىك پەيدا بولغاندا ئادەم بەدىنىدىكى كېسەللىككە ئىممونىتېت كۈچى بىلەن كېسەل بىر – بىرىنى چەتكە قېقىپ ئاخىرى ئىممونىتېت كۈچى غالىب كەلگەندە كېسەل پارتلايدۇ - دە، شۇنىڭ بىلەن بەدەن خۇددى زېمىن تەۋرىگەندەك تەۋرەش ئارقىلىق چۈشكۈرۈك ھاسىل بولىدۇ. شۇڭا بۇنداق چۈشكۈرۈك بەدەننىڭ يەڭگىللەپ قالغانلىقىدىن، بۇرۇندىكى نەپەسنى توسۇۋالىدىغان توسقۇنلۇقنىڭ ئېچىلىپ كەتكەنلىكىدىن بولىدۇ.

ئەمما ئەسنەك قورساقنىڭ تويۇپ كەتكەنلىكىدىن ۋە كۆپ يېگەنلىكتىن بولىدۇ. ئۇ كىشىنى ھورۇنلاشتۇرۇپ قويىدىغان ۋە كۆپ ئۇخلىتىدىغان بىر ھالەت.

967. سوئال: چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەكنىڭ ئەدەبلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «ئاللاھ چۈشكۈرۈكنى ياقتۇرىدۇ، ئەسنەكنى يامان كۆرىدۇ. بىراۋ چۈشكۈرۈپ ئەلھەمدۇلىللاھ (ئاللاھقا شۈكرى) دېسە، ئۇنى ئاڭلىغان ئادەم يەرھەمۇكەللاھ (ئاللاھ سىزگە رەھمەت قىلسۇن) دېيىشكە تېگىشلىك. ئەسنەك شەيتان تەرىپىدىن بولىدۇ. ئەسنەك كەلگەندە مۇمكىن قەدەر ئۇنى قايتۇرغىن، ئەسنىگەن كىشى «ھا..»، دېسە شەيتان ئۇنىڭدىن كۈلىدۇ»(1).

چۈشكۈرمەكچى بولغاندا ھامان ئۆزىنىڭ قولى ياكى قول ياغلىقى بىلەن ئېغىز، بۇرنىنى توسۇپ ئاۋازىنى تۆۋەن قىلىشقا تىرىشىش، ئەسنەك كەلگەندە قولى بىلەن ئاغزىنى يېپىپ تۇرۇپ مۇمكىن قەدەر ئۇنى قايتۇرۇشقا تىرىشىش، باشقىلارغا قاراپ تۇرۇپ چۈشكۈرمەسلىك قاتارلىقلارمۇ چۈشكۈرۈكنىڭ ئەدەبلىرىدىن سانىلىدۇ. بىر ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈشكۈرسە يۈزىنى قولى ياكى كىيىمى بىلەن ياپاتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئاۋازىنى تۆۋەن قىلاتتى»(2) دېيىلگەن. شۇنداقلا باشقا دىندىكى بىر كىشى چۈشكۈرۈپ «ئاللاھقا شۈكرى» دېسە، ئۇنى باشقا دىندىكى ئادەم دەپ چەتكە قاقماستىن، ئۇنىڭغا: «ئاللاھ سىزنى ھىدايەت قىلسۇن ۋە ئىشلىرىڭىزنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن» دەپ ياخشى تىلەكتە بولۇش گۈزەل ئەخلاقتىن سانىلىدۇ.

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى

(2) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى

ئائىلە ھاياتىدىكى بىر يۈرۈش ئەدەب ـ ئەخلاقلار

ئىسلام دىنى جەمئىيەتنىڭ ئۇل تېشى بولغان ئائىلىگە زور ئەھمىيەت بەرگەن. ئائىلە ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئەدەب - ئەخلاقلارنىڭ بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئۆيىڭىزگە كىرگەندە ۋە چىققاندا، ئىشىكنى قولىڭىز بىلەن سىلىق يېپىڭ. ھەرگىز ئۇنى قاتتىق ياپماڭ ياكى ئۇنى ئۆزلىكىدىن قاتتىق يېپىلىشىغا قويۇپ بەرمەڭ. چۈنكى مۇنداق قىلىش سىز مەنسۇپ بولغان ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاقىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «يۇمشاقلىق قايسى نەرسىگە كىرسە، ئۇنى چىرايلىقلاشتۇرىدۇ، ئۇ قايسى نەرسىدىن يۇلۇپ ئېلىنسا، شۇ نەرسىنى سەتلەشتۈرىۋېتىدۇ»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

(2) ئۆيىڭىزگە كىرگەندە ياكى چىققاندا، ئۆيدىكىلەرگە ـ مەيلى ئۇلار چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن، مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن ـ سالام بېرىشنى ئۇنۇتماڭ. مۇسۇلمانلارنىڭ سالىمى «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئىسلامنىڭ شوئارى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇنۋانىدۇر. بۇنداق ئېسىل بىر سالامنى قويۇپ «خەيرلىك ئەتىگەن» ياكى «ياخشىمۇسىز» لارغا ئوخشاش مۇسۇلمان ئەمەس قەۋملەرنىڭ سۆزلىرىنى دورىماڭ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارغا ئىسلامىي سالام بېرىشنى ئۆگەتكەن. ئۇ خىزمەتچىسى ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا تەلىم بېرىپ: «ئى ئوغلۇم! ئۆيۈڭگە كىرگىنىڭدە، ئۆيدىكىلەرگە سالام بەرگىن. مۇنداق قىلىش سەن ۋە ئۆيۈڭدىكىلەرنىڭ ئۈچۈن بەرىكەتلىك ئىشتۇر»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

(3)ئۆيىڭىزگە كىرگىنىڭىزدە، ئۆي ئىچىدىكىلەرنى چۆچۈتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئاياق تېۋىشىڭىز بىلەن ياكى گېلىڭىزنى قىرىش بىلەن ئۇلارغا سىزنىڭ كىرگىنىڭىزنى بىلدۈرۈپ كىرىڭ. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى كېچىدە ئۆيىمىزنىڭ ئىشىكىنى قاتتىق قېقىشتىن ۋە ئەھلىمىزگە تۇيۇقسىز كىرىشتىن توسقان»(3).

(4) ئۆيىڭىزدىكىلەردىن بىرەرسى ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىدا بار ۋاقىتتا ئۇنىڭ يېنىغا كىرمەكچى بولسىڭىز ئىشىكنى چېكىپ، رۇخسەت سوراپ كىرىڭ، ھەرگىز ئۈسۈپ كىرمەڭ. بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ئۆيلەرقانداقلا بىر ئۆيگە رۇخسەتسىز كىرمەسلىك ھەققىدە تەلىم بېرىۋاتقاندا، بىر ئادەم ئۇنىڭدىن:«ئانامنىڭ يېنىغا كىرىش ئۈچۈنمۇ رۇخسەت سورامدىمەن؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ھەئە، ئەلۋەتتە رۇخسەت سورايسەن» دەپ جاۋاب

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) تىرمىزى رىۋايىتى.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

بەرگەن. ئۇ ئادەم: «يا رەسۇلەللاھ! مەن ئانام بىلەن بىر ئۆيدە تۇرىۋاتىمەنغۇ» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شۇنداقتىمۇ ئاناڭدىن رۇخسەت سورىشىڭ كېرەك» دەيدۇ. بۇ ئادەم يەنە: «يا رەسۇلەللاھ! مەن ھەمىشە ئانام بىلەن بىللىغۇ» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئاناڭنى يالىڭاچ ھالىتىدە كۆرۈپ قېلىشنى ياقتۇرامسەن؟» دەيدۇ، بۇ ئادەم: «ياق» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئۇنداقتا، ئاناڭنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىش ئۈچۈن ھەر ۋاقىت ئاناڭدىن رۇخسەت سورىغىن»[1] دەيدۇ.

(5) بىراۋنىڭ ئىشىكىنى قاققىنىڭىزدا، سىرتتا ئىشىكنى قېقىۋاتقان بىرىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرگىچىلىك دەرىجىدە يۇمشاق ۋە سىلىق قېقىڭ. ھەرگىز ئىشىكنى قاتتىق قېقىپ، ئۆي ئىگىسىنى چۆچۈتۈۋېتىدىغان قوپاللىقنى قىلماڭ. بىر كۈنى بىر ئايال ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەلنىڭ ئىشىكىنى قاتتىق قېقىپ، ئەدەپسىزلىك قىلغاندا، ئىمام ئەھمەد ئۇنىڭغا: «بۇ ساقچىلارنىڭ ئىشىك قېقىشى بولدى» دېگەن ئىكەن.

ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشىكىنى ناھايىتى يۇمشاقلىق بىلەن تىرناقلىرىنى ئىشلىتىپ قاقاتتى.

بىراۋنىڭ ئىشىكىنى قاققاندا، ھەر بىر قېقىش ئارىلىقىدا، ئۆي ئىگىسىگە نامازدا بولسا، ئۇنىڭدىن بىكار بولغىچىلىك، تائام ئۈستىدە بولسا، ئاغزىدىكى لۇقمىسىنى ئالدىرىماستىن يۇتىۋالغۇچىلىك پۇرسەت بېرىش كېرەك.

ئىشىكنى قېقىش ئۈچ قېتىمدىن ئارتۇق بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «رۇخسەت سوراش ئۈچ قېتىم بولىدۇ. ئۈچىنچى قېتىمدىمۇ ئىشىك ئېچىلمىسا قايتىپ كېتىش كېرەك»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

(6) بىراۋنىڭ ئىشىكىنى قاققاندا، ئىشىكنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرۇۋالماستىن، ئىشىكنىڭ يان تەرىپىدە تۇرۇش گۈزەل ئەخلاقتىن سانىلىدۇ. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىراۋنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كەلگىنىدە، ئىشىكنىڭ ئوڭ ياكى سول تەرىپىدە تۇراتتى، ئىشىككە يۈزىنى قىلىپ تۇرمايتتى»[3]. ئىشىكتىن كىرگەندە، ئاۋۋال ئۆي ئىگىسىگە سالام بېرىش، ئىشىكتىن كىرگىچە ئاياغلارنى قېقىپ، سۈرتۈپ، تازىلاپ كىرىش، ئۆينىڭ ئىچىگە پاياندار سېلىنغان بولسا ئۇنىڭغا ئاياغنى چىقىرىپ كىرىش لازىم.

(7) بىراۋنىڭ ئىشىكىنى قاققاندا، ئۆي ئىگىسىنىڭ «كىم» دېگەن سوئالىغا،«مەن» دەپ جاۋاب بەرمەستىن، بەلكى ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئېنىق ئېيتىش لازىم. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى: «مەن بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشىكىنى قاققىنىمدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «كىم» دەپ

---

(1) ئىمام مالىك رىۋايىتى.

(2) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

سورىغان سوئالىغا «مەن» دەپ جاۋاب بېرىۋىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى ياقتۇرمىغان قىياپەتتە: «مەن، مەن؟، دەپ ئىشىكنى ئاچتى»[1].

(8) بىراۋنى ئالدىن خەۋەر بەرمەستىن زىيارەت قىلغىنىڭىزدا، قايسىبىر ئۆزرىسى سەۋەبلىك سىزنى قوبۇل قىلالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ سىزدىن ئۆزۈر سورىسا، ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلىشىڭىز ۋە ئۇنىڭدىن رەنجىپ قالماستىن قايتىپ كېتىشىڭىز لازىم. ئەگەر زىيارىتىڭىزنى قوبۇل قىلغىنىدا، ئالدىن خەۋەر قىلالمىغانلىقىڭىز ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئۆزۈر سورىشىڭىز لازىم. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ئەگەر سىلەرگە قايتىڭلار دېيىلسە، قايتىپ كېتىڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر﴾[2] دەيدۇ.

(9)بىراۋ سىزنى ئۆيىگە باشلىغاندا، ئۆيىنىڭ ھەر تەرىپىگە سىنچىلاپ بېقىشتىن، ئۆيدىكىلەرگە تىكىلىپ قاراشتىن، شۇنداقلا ئۆيىگە تەكلىپ قىلىشتىن بۇرۇن ئۆي ئىچىگە قاراشتىن ھەزەر قىلىڭ. مۇنداق قىلىش ئىسلام ئەخلاقىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئەيىب ئىشتۇر. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆيىدە بېشىنى تاراۋاتاتتى، بىر ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا سىرتتىن قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇ ئادەمگە: «سېنىڭ مۇنداق قاراۋاتقانلىقىڭنى بىلگەن بولسام، ئىككى كۆزۈڭنى ئويىۋالغان بولاتتىم، ئۆيگە كىرىشكە رۇخسەت سوراشتىن مەقسەت پەقەت كۆزنى (قاراشقا تېگىشلىك بولمىغان يەرگە قاراشتىن)ساقلاش ئۈچۈندۇر»[3] دېگەن.

(10) بىراۋنى زىيارەت قىلغىنىڭىزدا، ئۆيگە سىلىق كىرىڭ، ئاياقلىرىڭىزنى سىلىق سېلىپ، مەخسۇس جايىدا رەتلىك قويۇڭ، ئاياقلارنى سېلىش ۋە كىيىش تەرتىپلىرىگە ئەھمىيەت بېرىڭ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر ئاياقلىرىڭلارنى كىيمەكچى بولغىنىڭلاردا ئىشنى ئوڭ تەرەپتىن باشلاڭلار، ئاياقلارنى سېلىشتا ئىشنى ئاۋۋال سول تەرەپتىن باشلاڭلار»[4] دەپ كۆرسەتكەن.

(11) ساھىبخان بىلەن ئولتۇرىدىغان ئورنىڭىز توغرىسىدا تارتىشماڭ. ساھىبخان قەيەرگە تەكلىپ قىلسا، شۇ يەردە ئولتۇرۇڭ. كۆپ تەكەللۇپ قىلماڭ. «مېھمان قويدىن ياۋاش بولىدۇ» دېگەن سۆز بار. بەلكى ساھىبخاننىڭ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغان جاي سىز ۋە ساھىبخان ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ۋە مۇناسىپ جاي بولۇشى مۇمكىن.

ساھىبخاننىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتقىنىڭىزدا، خۇددى تەكشۈرۈشكە كەلگەن كىشىدەك

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) نۇر سۈرىسى28- ئايەت.

(3) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(4) مۇسلىم رىۋايىتى.

ئۆي ئىچىگە سىنچىلاپ قاراپ يۈرمەسلىك، يېيىق نەرسىنى ئاچماسلىق، سىزنى باشلىمىغان ھۇجرىلىرىغا كىرمەسلىك.

(12) بىراۋنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن مۇناسىپ كۈن ۋە مۇناسىپ ۋاقىتنى تاللاش كېرەك. زىيارەت قىلغاندا، بەك ئۇزۇن ئولتۇرۇپ ساھىبخانىنى زېرىكتۈرىدىغان ئىشنى قىلماسلىق. بىراۋنى تاماق ۋاقتىدا، ئۇخلايدىغان ۋاقتىدا ۋە دەم ئالىدىغان سائىتىدە زىيارەت قىلىشتىن ساقلىنىش.

(13) قانداقلا بىر جايغا كىرگىنىڭىزدە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىگە سالام قىلىپ كىرىش. قول ئېلىشىپ كۆرۈشمەكچى بولغىنىڭىزدا، ئىشنى سورۇننىڭ چوڭىدىن باشلاش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ماۋزۇدا: «ئاۋۋال چوڭدىن باشلاڭلار»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

(14) بىرەر سورۇنغا كەلگىنىڭىزدە ئىككى كىشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ ئولتۇرىۋالماسلىق، بەلكى ئۇلارنىڭ ئوڭ ياكى سول تەرىپىدىن ئورۇن ئېلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىككى ئادەمنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرىۋالماڭلار»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

(15) ئۈچ كىشى بىر يەردە ئولتۇرىۋاتقان بولساڭلار، ئۇلارنىڭ بىرىنى قايرىپ قويۇپ، يەنە بىرى بىلەن پىچىرلاشماسلىق. بۇ ئەدەپسىزلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۈچ كىشى بار يەردە، ئىككىسى بىر - بىرى بىلەن پىچىرلاشمىسۇن»(3) دەپ كۆرسەتكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن «ئەگەر ئۇلار تۆت كىشى بولسىچۇ؟» دەپ سورالغىنىدا، «ئۇ ۋاقىتتا ھېچ ۋەقەسى يوق»(4) دەپ جاۋاب بەرگەن. بۇ يەردىكى مەنئى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتمەسلىك ئۈچۈندۇر. چۈنكى ئىككى كىشىنىڭ ئۈچىنچى كىشىنى قارىتىپ قويۇپ پىچىرلىشىشى ئۈچىنچى كىشىنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلماي قالمايدۇ.

(16) بىر يەرگە كىرىش ياكى چىقىشتا ياشتا ياكى ئىلىمدە چوڭلارغا يول بېرىش. ئەگەر قايسىسىنىڭ چوڭ ئىكەنلىكىنى بىلەلمىسىڭىز، ئوڭ تەرەپتىكىلەرگە يول قويۇش. بىر نەرسە تەقدىم قىلىشتىمۇ ئاۋۋال چوڭلارغا بېرىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «چوڭنىڭ ھەققىنى بەرگىن»(5) دېگەن سۆزى بۇ مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

(17) ئاتا - ئانىڭىزنىڭ ئالدىدا ھەممىدىن ئەدەبلىك بولۇش. چۈنكى ئۇلار ئەڭ

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(3) ئىمام مالىك ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(4) ئالدىنقى مەنبەدىن.

(5) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ئەدەبلىك ۋە ئەڭ ياخشى، سىلىق مۇئامىلىگە ھەقلىقتۇر. بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن «ياخشىلىق قىلىشىم ئۈچۈن ئەڭ ھەقلىق كىشىم كىم؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ھەر قېتىملىق سوئالىغا «ئاناڭ» دەپ جاۋاب بېرىپ، تۆتىنچى قېتىمدا: «داداڭ»(1) دەپ جاۋاب بەرگەن.

يول يۈرگەندە ھەگىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا ماڭماسلىق، تائامغا ئۇلاردىن بۇرۇن قول ئۇزاتماسلىق، ئۇلار ئولتۇرۇشتىن ئاۋۋال سىز ئولتۇرماسلىق، ئۇلار سۆزلەشتىن ئاۋۋال سىز سۆز قىلماسلىق.

(18) مەسجىدكە ياكى قانداقلا بىر سورۇنغا بارغاندا ياكى بىرەر مېھماننى كۈتۈۋېلىشقا چىققاندا، چىرايلىق كىيىنىپ، چاچ - ساقاللىرىنى تاراپ، خۇشپۇراقلىق ئەتىرلەرنى چېچىپ چىقىش. يېقىمسىز ھىدىڭىز بىلەن باشقىلارنى راھەتسىز قىلىشتىن ساقلىنىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر باشقىلارنىڭ ئالدىغا چىقماقچى بولغىنىڭلاردا، ئۆزۈڭلارنى تۈزەپ چىقىڭلار. چۈنكى ئاللاھ گۈزەلدۇر، ئۇ گۈزەللىكنى ياقتۇرىدۇ»(2) دېگەن.

(19) سىز بىرىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ بارغىنىڭىزدا، ئۇنىڭ شارائىتىغا رىئايە قىلىشنى بىلىش، ئۇنىڭ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلماسلىق، ئۇنىڭغا ئېغىرلىق سالماسلىق، ئۇنى ئاسراشنى بىلىش. ئاتىلىرىمىز: «ئۆزىنى سورىغان خاننىڭ ئالدىغا بارماپتۇ» دەيدىغان ھېكمەتلەرنى قالدۇرغان.

شۇنىڭدەك، سىزگە بىرى مېھمان بولۇپ كەلگەندە، ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى ياخشى قىلىش. بۇ يېمەك - ئىچمەكتە ھەددىدىن ئاشۇرىۋېتىپ ئىسراپ قىلىش دېگەنلىك ئەمەس. بۇنىڭدا نورماللىقنى ساقلاش، ئەمما ھۆرمەت - ئىكرامدا قانچىلىك ئاشۇرالىسىڭىز شۇنچىلىك ئاشۇرۇپ قىلىش. چۈنكى بۇ سىزدىن ئوچۇق كۆڭۈل ۋە تەبەسسۇمدىن باشقا ھېچ نەرسە تەلەپ قىلمايدىغان ئىش.

(20) تۇغقانلىرىڭىزدىن ياكى دوستلىرىڭىزدىن ياكى قوشنىلىرىڭىزدىن ياكى خىزمەتداشلىرىڭىزدىن بىرەرسى كېسەل بولۇپ قالسا، ئۇنى زىيارەت قىلغان تۇنجى كىشى سىز بولۇشقا تىرىشىش. بىلىڭكى، بۇ چوڭ ساۋابلىق ئىبادەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى بىر كېسەلنى يوقلايدىكەن، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتى ئىچىدە بولىدۇ، ئۇ كېسەلنىڭ يېنىدا ئولتۇرغىنىدا بۇ رەھمەت ئۇنى تېخىمۇ تولۇق قورشايدۇ»(3) دېگەن. كېسەل يوقلاشتا ئۇنىڭ ئەدەب - ئەخلاقلىرىغا رىئايە قىلىشنىمۇ ئونۇتماسلىق. كېسەلنىڭ يېنىدا ئۇزۇن ئولتۇرىۋالماسلىق، كۆپ سۆزگە سالماسلىق، كۆڭلى بۇزۇلىدىغان سۆز ۋە خەۋەرلەرنى ئۇنىڭغا ئېيتماسلىق. ئۇنىڭغا ئېيتىشقا تېگىشلىك بولغان

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئىمام ئەھمەد، ئىبنى ھىببان رىۋايىتى.

شۇم خەۋەرنى ئېيتماقچى بولغاندا، ئۇنى مۇقەددىمىسىز ھالدا، توساتتىن ئېيتماڭ.

(21) مېھمانـدارچىلىقـلاردا يـاكـى قـايسـىبىـر سـورۇنـدا يىغىنـلىرىڭىز بـىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغىنىڭىزدا، ئاۋازىڭىزنى ئوتتۇرھال قىلىڭ. ئاۋازىڭىزنى ئېھتىياجغا قاراپ چىقىرىڭ. قاتتىق سۆزلەپ باشقىلارنى راھەتسىز قىلماڭ. قۇرئان كەرىم لۇقمان ھەكىمنىڭ ئوغلىغا قىلغان ۋەسىيىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئاۋازىڭنى يۇقىرى قىلمىغىن﴾[1].

(22) كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەشكىنىڭىزدە، قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىنى ئاسرىشىڭىز لازىم. بىراۋ سىزگە سۆزلەۋاتقاندا، سۆزلىگۈچىنىڭ كۆزىگە قاراپ جىم ئولتۇرۇپ تىڭشاڭ، ئۇياق - بۇياققا قاراشتىن ۋە كۆزىڭىزنى ئۇنىڭ كۆزىدىن قاچۇرۇشتىن قاتتىق ھەزەر قىلىڭ. چۈنكى مۇنداق قىلىش سۆزلىگۈچىنى بىئارام قىلىپ قويىدۇ. لۇقمان ھەكىم ئوغلىغا: «ئوغلۇم! سەن چىرايلىق سۆزلەشنى ئۆگەنگىنىڭدەك چىرايلىق ئاڭلاشنىمۇ ئۆگەنگىن» دېگەن ئىكەن. سۆزلىگۈچىگە پۈتۈن دىققىتىنى بېغىشلاش ۋە ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ تۇرۇپ ئاڭلاش چىرايلىق ئاڭلاشقا كىرىدۇ. ھەتتا ئۇ سىز بىلىدىغان بىر مەسىلىنى سىزگە چۈشەندۈرمەكچى بولغىنىدا، سىز بۇ مەسىلىنى بىلىدىغانلىقىڭىزنى ئۇنىڭغا چاندۇرماستىن، سۆزىگە قولاق سېلىشىڭىز لازىم. مانا بۇ، ئىسلام ئەخلاقىدۇر. ئەمما مۇنازىرە قىلىشىش، ئۆگىنىش قىلىش بۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ، ئۇنىڭدا تارتىنىش بولىدۇ.

(23) سۆھبەتنىڭ ئەخلاقلىرىدىن بىرى شۇكى، سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزلىرىدىن سىز چۈشىنەلمىگەن مەسىلىلەر ھەققىدە سوئال قىلىشنى ئۇ كىشى سۆزىنى تۈگىتىپ بولغىچە قويۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇش پۇرسىتىنى بېرىڭ.

شۇنىڭدەك، سۆھبەتتە ياكى قايسىبىر سورۇندا باشقىلار بىلەن ئولتۇرغاندا، ئۇلاردىن بىرى قايسىبىر مەسىلىدىن سورالسا، سىز ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىشكە ئالدىرىماڭ. ئەگەر سىزنىڭ رەيىڭىزنى سورىسا ياكى سوئالنى سىزدىن سورىغان بولسا، بۇ ۋاقىتتا جاۋاب بەرسىڭىز بولىدۇ.

ئەمما يامان ئەخلاقلار ئاللاھ تائالا قىلىشنى ھارام قىلغان ئىشلارغا مەركەزلىشىدۇ. كىتابىمىزنىڭ «ھارام ۋە چەكلەنگەن ئىشلار» دېگەن بۆلۈمىدە سۆزلىنىدۇ[2].

---

(1) لۇقمان سۈرىسى19- ئايەت.

(2) بۇ ماۋزۇ ئەبلامە ئابدۇلفەتتاھ ئەبۇ غەددەنىڭ«من أدب الإسلام»ناملىق ئەسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

تۆتىنچى بۆلۈم

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىدىن ئۆرنەكلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتى

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى يەر يۈزىگە پەيدا قىلىپلا قالماستىن، ئۇلارنىڭ دۇنيادا بەختلىك ھايات كەچۈرۈشى ۋە كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىمۇ ياخشى ئاقىۋەتلەرگە ئېرىشىپ، سائادەتمەنلەردىن بولۇشى ئۈچۈن ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلىسۇن دەپ ئىنسانلارنىڭ ئارىسىدىن تاللاپ، ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالام ئىنسانلارنىڭ تۇنجى ئاتىسى بولغىنىدەك، ئەينى ۋاقىتتا ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن تۇنجى پەيغەمبەر ئىدى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىمۇ كىشىلەرنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىدىغان ھەق دىن ئىدى.

زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىنسانلار بىر زامانلار ھەق دىنىنىڭ روھىدىن پۈتۈنلەي يىراقلىشىپ، كۇپرى، زالالەتنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا تېڭىرقىغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىشى نەتىجىسىدە، ئۇلار يەنە ھەق دىنغا قايتىپ كەلدى. ئاللاھ تائالا ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگەشتۈرۈپ، دىنىنىمۇ تەدرىجىي ھالدا تاكامۇللاشتۇرۇپ كەلدى ۋە ئۇنى ئىنسانلارنىڭ سەرخىلى، پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ پەيغەمبىرى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا يېتىپ كېلىشى بىلەن ئەڭ ئاخىرقى كامالىغا يەتكۈزدى. ﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم. سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم. ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم﴾(1).

پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھاياتىنى، ئىش ئىزلىرىنى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغ دىنىنى ئىنسانلارغا يەتكۈزۈش يولىدا ئېلىپ بارغان جاپالىق كۈرەشلىرىنى تولۇق ئۆگىنىپ، ئۇنىڭغا ھەقىقىي رەۋىشتە ئەگىشىش ۋە ئۇنىڭغا چىن كۆڭۈلدىن مۇھەببەت باغلاپ، سەمىمىي سۆيۈش «مەن مۇسۇلمانمەن» دېگەن ھەر بىر كىشى ئۈچۈن ئالدىنقى پەرزلەرنىڭ بىرى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈش ئىماننىڭ مۇھىم بىر ئاساسى. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانىيەتنىڭ ئىپتىخارلىق ئۈلگىسى، ئۇنىڭ ھاياتى پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئۈلگىلىك ئوبراز، ئىسلام دىنىنىڭ رەھبىرى ۋە قۇرئان كەرىمنىڭ جانلىق تەرجىمىسى، كىشىلەرگە ئىسلامنىڭ داغدام يولىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نۇرلۇق چىراق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا ئەۋەتكەن ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە چىن ئىشىنىش ئىماننىڭ بىر پارچىسى، ئۇنى سۆيۈش ۋە ئۇنىڭ يولىغا ئەگىشىش پەرزدۇر.

(1) مائىدە سۈرىسى 3 ـ ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش ئىمانىنىڭ تەقەززاسى

ئىمانىنىڭ ئاساسى«لاالـه الاالله محمد رسول الله» يەنى (ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەبۇد بەرھەق يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە بەرھەق پەيغەمبىرىدۇر) دېگەن تەۋھىد كەلىمىسىنىڭ مەزمۇنىغا چىن يۈرەكتىن ئىشىنىشتۇر. شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىش دېگەنلىك ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ بەرھەق پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى يۈرەكتىن تەستىقلاپ، ئۇنىڭ گۈزەل ئەدەپ- ئەخلاقلىرىنى، ئېسىل پەزىلىتىنى، پۈتۈن مەخلۇقاتلاردىن ئۈستۈنلىكىنى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان كامىل نېمەتلىرىنى، باشقىلارغا قەتئىي قىياس قىلغىلى بولمايدىغان تالانت ۋە پاراسەتلىرىنى بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش تولىمۇ زۆرۈردۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش ئۇنىڭغا ئەگىشىشنىڭ يولىدۇر

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشنى پەرز قىلدى ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىشنى ئاللاھنىڭ سۆيگۈسىگە ئېرىشىشنىڭ شەرتى قىلىپ بېكىتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالانى سۆيىدىغانلىقىنى دەۋا قىلىدىغان ھەرقانداق ئادەمنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەقىقىي رەۋىشتە ئەگىشىشى شەرت. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى: "ئەگەر ئاللاھنى سۆيسەڭلار ماڭا ئەگىشىڭلار، ئاللاھمۇ سىلەرنى سۆيىدۇ ۋە گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ"﴾(1).

ئەگىشىش ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمر- پەرمانلىرىغا ئەمەل قىلغاننىڭ سىرتىدا، ھاياتىمىزنىڭ بارلىق ساھەلىرىدە ئۇنىڭ يولىدىن مېڭىش، ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى قىلىش، ئۇنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەمەل قىلىش، سۆزىمىزدە، ئىش ـ ھەرىكەتلىرىمىزدە ئۇنى ئۆزىمىزگە ئۈلگە قىلىش بىلەن بولىدۇ. بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشلىرىنى، سۆزلىرىنى ۋە بارلىق ئەھۋالىنى ئۆگىنىشنى، ئۇنىڭ خىسلەتلىرىنى، ئېسىل سۈپەتلىرىنى، گۈزەل ئەخلاقلىرىنى ۋە ئادەتلىرىنى بىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ، ئەلۋەتتە.

ساھابە كىراملار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش، ئۇنىڭ گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەت ۋە ئەدەپ- ئەخلاقلىرىنى ئۆگىنىشكە ئىنتايىن ھېرىسمەن ئىدى. ئەڭ ئاددى ئىشلاردىمۇ رەسۇلۇللاھ قىلغان ئىشلارنى قىلىشقا تىرىشاتتى. رەسۇلۇللاھنىڭ ئولتۇرۇش- قوپۇش، مېڭىش- تۇرۇش، سۆزلەش ۋە سۈكۈت قىلىش قاتارلىق بارلىق ھەرىكەتلىرىنى ناھايىتى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ، ئۇنىڭغا ئەگىشەتتى. ھەتتا ئۇلار دىن بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىغان ئادەتتىكى ئىشلاردىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياخشى كۆرگەن نەرسىنى ياخشى كۆرەتتى ۋە ئۇ ياقتۇرمىغان نەرسىنى يامان كۆرەتتى. ھەزرىتى ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇكى: «بىر كۈنى بىر ئادەم رەسۇلۇللاھنى تاماققا چاقىرىۋىدى، رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭ ئۆيىگە باردى. ساھىبخان

---

(1) ئالى ئىمران سۈرىسى:31- ئايەت.

ئۇنىڭ ئالدىغا ئارپا نىنى بىلەن كاۋا تـوغرالغان شورپا قويدى. بۇ داستىخاندا رەسۇلۇللاھنىڭ كۆپرەك كاۋا يېگەنلىكىنى كۆرۈپ قېلىپ، شۇندىن بېرى كاۋىنى ياخشى كۆرىدىغان بولدۇم»(1). بۇ مىسال پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ زامانىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنى نەقەدەر سۆيىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى قىلىشقا قانچىلىك ھېرىسمەن ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەشكە يېتەرلىكتۇر. ئىسلام تارىخىدا بۇنداق مىساللار ساناپ تۈگەتكۈسىز كۆپ. شۇڭلاشقا ئىنسانىيەت تارىخىدا پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامدەك تۇغۇلغان كۈنىدىن تاكى ۋاپاتىغىچە بولغان چوڭ- كىچىك بارلىق ئىش - ھەرىكەتلىرى بىرمۇبىر رىۋايەت قىلىنىپ، يېزىپ قالدۇرۇلغان ئىككىنچى بىر شەخسنى كۆرسىتىش مۇمكىن ئەمەس. يىغىپ ئېيتقاندا پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامغا ئەگىشىش ئالالاھ تائالانىڭ ئەمرى بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەن بىر پەرز، ئۇنىڭغا ئەگىشىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھاياتىنى ۋە بارلىق ئىش - ئىزلىرىنى ئۆگىنىش يەنە بىر پەرزدۇر. چۈنكى«پەرز ئۇنىڭسىز ئادا بولمايدىغان نەرسىنىڭ ئۆزىمۇ پەرزدۇر». خۇددى ناماز ئۈچۈن تاھارەت پەرز بولغاندەك.

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش ئۇنى سۆيۈشنىڭ يولى

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنى سۆيۈش پەرزدۇر. ئالالاھ تائالا مۆمىنلەرگە پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنى ھەرقانچە سۆيۈملۈك نەرسىدىنمۇ بەكرەك ياخشى كۆرۈپ سۆيۈشكە بۇيرىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنى سۆيمىگەن ۋە ئۇنىڭغا ئىنكار قىلغانلارنى قاتتىق ئازابلايدىغانلىقى بىلەن ئاگاھلاندۇرغان. ئالالاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەرنىڭ ئاتاڭلار، ئوغۇللىرىڭلار، قېرىنداشىڭلار، ئاياللىرىڭلار، ئۇرۇق- تۇغقانلىرىڭلار، (ھەمدە ئۇلاردىن باشقىلار)، تاپقان پۇل ماللىرىڭلار، ئاقماي قېلىشىدىن قورققان تىجارىتىڭلار، ياخشى كۆرىدىغان ئۆيلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن ئالالاھتىن، ئالالاھنىڭ پەيغەمبىرىدىن ۋە ئالالاھ يولىدا جىھاد قىلىشتىنمۇ سۆيۈملۈك بولسا، ئۇ ھالدا سىلەر ئالالاھنىڭ ئازابىنى كۈتۈڭلار. ئالالاھ پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ"﴾(2). ئالالاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەر مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ ئۆز جانلىرىدىنمۇ چاردۇر﴾(3).

مۇھەببەت ۋە سۆيگۈ، سۆيۈلگەن كىشىنىڭ گۈزەل ئەخلاقىنى، ئېسىل سۈپەتلىرىنى ۋە ھەممە تەرەپلىرىنى ئېنىق بىلىش بىلەن بولىدۇ. مەھبۇبى ھەققىدە مەلۇماتى ئاز كىشىنىڭ مۇھەببىتىمۇ يۈزەكى مۇھەببەت بولۇپ، چىن قەلبىدىن ئورۇن ئالمايدۇ. كىشى

(1) ئىمام تىرمىزى.

(2) تەۋبە سۈرىسى: 24- ئايەت.

(3) ئەھزاب سۈرىسى6- ئايەت.

بىراۋنى ياخشى كۆرسە، ئۇنىڭ ساخاۋەتلىك بولغانلىقى ياكى شۇجائەتلىك، قەھرىمان بولغانلىقى ياكى ياۋاش-يۇمشاق بولغانلىقى ياكى كەمتەر بولغانلىقى ياكى بىلىملىك ئالىم بولغانلىقى ياكى كۆپ ئىبادەت قىلىدىغان ئادەم بولغانلىقى ياكى تەقۋادار بولغانلىقى سەۋەبلىك ياخشى كۆرىدۇ. يۇقىرىدىكى سۈپەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئەڭ مۇكەممەل دەرىجىدە ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان زات- ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھەقىقىي مۇسۇلمان ئادەمنىڭ ھەر قانداق بىر مۇھەببەتنى بېسىپ چۈشىدىغان دەرىجىدە سۆيمەسلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولامدۇ؟!

مۇسۇلمان ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقىنى، ئېسىل سۈپەتلىرىنى، پاك كۆڭلىنى قانچىلىك كۆپ بىلسە، ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببىتى، سۆيگۈسى، ئىخلاسى شۇنچىلىك كۈچلىنىدۇ ۋە قەلبى ئۇنىڭغا شۇنچىلىك كۈچلۈك باغلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆپ ياد ئېتىپ ئۇنى تونىغانسېرى ئۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بولغان مۇھەببىتى چوڭقۇرلىشىپ، تۆۋەندىكى ھەدىستە ئېيتىلغان ھەقىقى سۆيگۈ دەرىجىسىگە ئېرىشىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «سىلەرنىڭ ھېچبىرىڭلار مېنى ئاتا- ئانىسىدىن، بالا- چاقىسىدىن ۋە باشقا بارلىق كىشىلىرىدىن بەكرەك سۆيمىگىچە كامىل مۆمىن بولالمايدۇ»(1).

دېمەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى سۆيۈش ئىماننىڭ كامىل بولۇشى ئۈچۈن زۆرۈر بولۇپ، سەل قاراشقا بولىدىغان ئارتۇقچە ئىش ئەمەس. بۇ مۇھەببەتنىڭ ھەقىقەتكە چىقىشى ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى بارلىق تەرەپلىرى بىلەن بىلىش لازىم. شۇڭا پەيغەرمبەر ئەلەيھىسسالامنى تونۇش ھەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش دىنىنى مۇداپىئە قىلىشنىڭ يولى

زامانىمىزدا دىن دۈشمەنلىرى ئۆز تەرەپتارلىرى بىلەن بىرلىشىپ ھەر تۈرلۈك ئۇسۇللار ئارقىلىق مۇسۇلمان ياش ئۆسمۈرلەرنىڭ ئەقىدىسىنى تەشۋىشكە سېلىپ، ھەقىقەتنى بورمىلاپ ئۇلارنى ئىسلامدىن يىراقلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە كۆپلىگەن ياشلارنىڭ ئىسلامغا بولغان چۈشەنچىسى ئاجىزلىشىپ، ھەر خىل يات پىكىرلەرنى ئۆزلىرىگە ئۆزلەشتۈرمەكتە. بۇ ئەھۋال مۇسۇلمانلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تونۇشى ۋە باشقىلارغا تونۇتۇشىنى پەرز قىلىدۇ. مۇسۇلمان ياشلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كىشىلىكىنى، ئىنسانلارنى ئازغۇنلۇق ۋە جاھالەتنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدىن ئىمان- ھىدايەتنىڭ نۇرىغا، ئىنساننى ئۆزىگە ئوخشاش ئىنسانغا چوقۇنۇشتىن ئازات قىلىپ، ئەقلىنى ۋە ئىقتىدارىنى ھۆرمەتلەيدىغان ئىسلامنىڭ داغدام يولىغا ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن تارتقان جاپا- مۇشەققەتلىرىنى، بۇ يولدا بېشىغا كەلگەن مىسلىسىز ئازاب -ئوقۇبەتلەرگە قانداق بەرداشلىق بەرگەنلىكىنى، كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ دىنىغا دەۋەت قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار غايىسى ئۈچۈن دۇنيالىقىدىن پۈتۈنلەي

---

(1) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ۋازكەچكەنلىكىنى، دۈشمەنلىرىگە قارشى يېڭىلمەس جاسارەت ۋە شۇجائىتىنى، غەلىبە قىلغاندىن كېيىنكى كەڭ قورساق ۋە كەچۈرۈمچانلىقىنى، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە خىلاپ كەلمەيدىغان ئىشلاردا ئۆزىگە كەلگەن ئەزىيەتلەرگە ھەرگىزمۇ ئاچچىقلانمايدىغانلىقىنى، ئاجىزلارغا، كەمبەغەللەرگە، كىچىك باللارغا ۋە ئاياللارغا چەكسىز مېھرىبانلىقىنى تونۇپ يېتىشكە ئىنتايىن موھتاج. چۈنكى بۇ مەلۇماتلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمانىنى مۇستەھكەملەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىنى غەپلەتتىن ئويغىتىپ ھەرىكەتكە كەلتۈرىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبىرىنى ھەر جەھەتتىن ياخشى تونىغان ياشلار دۈشمەنلەرنىڭ ھەر تۈرلۈك ئىغۋالىرى، پىتنە- پاساتلىرى ۋە شەك- شۈبھىلىرى ئالدىدا قىلچە تەۋرەنمەستىن دىنىدا مۇستەھكەم پۇت تىرەپ تۇرالايدۇ.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز پەيغەمبىرىنىڭ ھاياتىنى بىلمەسلىكى چوڭ يېتەرسىزلىك

«ئەشھەدۇ ئەنلا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ (ئاللاھتىن باشقا بەرھەق ئىلاھ يوقلىقىغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە بەرھەق ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن)» دېگەن شاھادەت كەلىمىسىنى دىلىدىن تەستىقلاپ، "مەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىمەن" دەيدىغان ھەر بىر مۇسۇلمان سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىش-ئىزلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۆزىنىڭ بارلىق ئىش- ھەرىكەتلىرىنى ئۇنىڭ گۈزەل ئىش- ئىزلىرى بىلەن بېزىشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۈممەت بولغانلىقىدىن پەخىرلىنىپ بېشىنى ئۈستۈن كۆتۈرەلەيدۇ. ئۆزىنىڭ بۇ ئۇلۇغ پەيغەمبەرگە ئۈممەت بولغانلىقىدىن ئىنتايىن سۆيۈنۈپ، خۇددى ئەھمەد يەسەۋىدەك «بۇ دۆلەت (شان-شەرەپ) بىزگە يەتمەسمۇ، بىزنى مۇھەممەد ئۈممىتى قىلدى ئەمەسمۇ» دەيدىغان قانائەتكە كېلەلەيدۇ.

لېكىن مۇسۇلمانلار ئاممىسى بۇ ھەقىقەتلەردىن پۈتۈنلەي يىراقتا. دۇنيادا بىر يېرىم مىلياردقا يېقىن مۇسۇلمان بارلىقى مەلۇم. لېكىن ئەشۇ مۇسۇلمانلارنىڭ قانچە پىرسەنتى سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىنىڭ ھاياتىنى بىلىدۇ؟ قانچە پىرسەنتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىز ئۈممەت ئۈچۈن تارتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنى ئېيتىپ بېرەلەيدۇ؟ بۇ سوئالنى بىزنىڭ ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىمىزدىن سورىساق ئەھۋال تېخىمۇ ئېچىنىشلىق بولىدۇ. قىسىقىسى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋلادلىرى ھولليۋۇد كىنو ئارتىسلىرىنىڭ ، ياۋرۇپا توپچىلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى بىر- بىرلەپ ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قانچە ئوغلى بار ئىدى؟ دەپ سورىسا، تۇرۇپ قالىدۇ. بۇ ھەقىقەتەن ئېچىنىشلىق ۋەزىيەت.

تۈركلەرنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرغۇچىسى مۇستافا كامال ئاتاتۈركنى ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن ئىش-ئىزلىرىنى، پاكىستانلىق ئۆسمۈرلەر پاكىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرغۇچىسى قائىد ئەزەمنىڭ ھاياتىنى، ھىندىستانلىقلارنىڭ بالىلىرى گەندىنىڭ ئىش-ئىزلىرىنى توختاپ قالماستىن يادىسىغا ئېيتىپ

بېرەلىگەن يەردە، مۇسۇلمانلارنىڭ باللىرى كائىناتنىڭ پەخرى، ئىنسانىيەتنىڭ يېگانە ئۈلگىسى بولغان ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى بىلمىسە بۇ ئېچىنىشلىق ئەمەسمۇ؟!

ھازىرقى زاماندا مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىغا كەلگەن مۇسىبەتلەرنىڭ ھەممىسىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز پەيغەمبىرىنى ياخشى تونۇمىغانلىقىدىن كۆرۈش مۇبالىغە قىلغانلىق بولمىسا كېرەك. چۈنكى بۇ دىننى ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى تەلەپكە لايىق ھالدا ياشىتىپ ۋايىغا يەتكۈزگەن يولباشچىسىنى تونۇمىغان ئادەم بۇ دىننىڭ خاراكتېرىنى بىلمەيدۇ، ئۆزى ئېتىقاد قىلىۋاتقان دىنىنىڭ خاراكتېرىنى بىلمىگەن ئادەم ئۇنى تۇرمۇشىدا ياشىتالمايدۇ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت-سائادىتىگە كېپىللىك قىلغان دىننى تۇرمۇشىدا ياشىتالمىغان ئادەمنىڭ بۇ دىنىنىڭ ياخشىلىقلىرىدىن مەھرۇم قېلىپ، بەختسىزلىككە ئۇچرايدىغانلىقى ئېنىق.

ئىسلامدىن بۇرۇنقى ۋەزىيەت

968. سوئال: ئىسلام دىنى كېلىشتىن بۇرۇنقى ئەرەب جەمئىيىتى قانداق ئىدى؟
جاۋاب: ئىسلامدىن بۇرۇنقى ئەرەب جەمئىيىتى قەبىلە سىستېمىسىنى ئاساس قىلغان بىر جەمئىيەت بولۇپ، كۈچلۈكلەرنىڭ سۆزى ئۆتىدىغان، قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش – جېدەللەر بولۇپ تۇرىدىغان، ئادالەتتىن يىراق، ئاياللار كەمسىتىلىدىغان بىر جەمئىيەت ئىدى.

ئىسلامدىن بۇرۇنقى ئەرەبلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى

969. سوئال: ئىسلامدىن بۇرۇنقى ئەرەبلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى قانداق ئىدى؟
جاۋاب: ئىسلامدىن بۇرۇنقى ئەرەبلەر ھەر خىل دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدىغان بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەر:
(1) ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلغۇچىلار
(2) مۇشرىكلەر
(3) يۇلتۇزلارغا چوقۇنغۇچىلار
(4) يەھۇدىيلار
(5) خرىستىئانلار

970. سوئال: ئاللاھقىلا ئىبادە قىلىدىغان ئەرەبلەر قايسىلار ئىدى؟
جاۋاب: ئەرەبلەر ئەسلىدە ھەممىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ئاللاھقىلا ئېتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىشنى ئاساس قىلغان ھەق دىنىدا ئىدى. كېيىنچە زامانلارنىڭ ئۆتىشى بىلەن ئەرەبلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى ھەق دىندىن ئايرىلىپ قېلىپ، بۇتلارغا چوقۇنۇشقا ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكىگە ۋە شېرىكى يوقلىقىغا ئېتىقاد قىلاتتى، بۇتلارغا چوقۇنمايتتى ۋە ئىبادەتلەرنى ئۆزلىرى بىلگەنچە قىلاتتى. بۇلار «ھەنىفىيلەر» دەپ ئاتىلاتتى.

971. سوئال: مۇشرىك ئەرەبلەر قايسىلار ئىدى؟
جاۋاب: مۇشرىك ئەرەبلەر بۇتلارغا چوقۇنۇش ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىنشىنى دەۋا قىلىدىغان بۇتپەرەسلەر بولۇپ، كەبىنى ئۇلۇغلاش، ھەج ۋە ئۆمرە قىلىش، ھاجىلارغا خىزمەت قىلىشقا ئوخشىغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدىن قالغان بەزى ئادەتلەرنى ساقلاپ قالغىنىدىن باشقا پۈتۈنلەي يولدىن چىققان ئازغۇنلار ئىدى.

972. سوئال: يۇلتۇزلارغا چوقۇنىدىغانلار قايسى ئەرەبلەر ئىدى؟
جاۋاب: يۇلتۇزلارغا چوقۇنىدىغان ئەرەبلەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسلى دىنىدىن چىقىپ، يۇلتۇزلارنى ئىلاھ قىلىۋالغانلار ئىدى.
ئەرەبلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى ھەر خىل خۇراپات ۋە جاھىلىيەت دەۋرىدە ياشايتتى.

973. سوئال: جاھىلىيەت دەۋرى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: جاھىلىيەت دەۋرى – ئىلىم –مەرىپەتتىن پۈتۈنلەي يىراق، ئىلاھىي تەلىماتلاردىن پۈتۈنلەي ئۈزۈلگەن خۇراپات ئىچىدىكى ۋاقىتلار دېگەنلىكتۇر.

974. سوئال: بۇت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: بۇت – ئىنسانلار چوقۇنۇش ئۈچۈن تاش، تۇپراق ۋە ياغاچقا ئوخشاش نەرسىلەردىن، ھەتتا يەيدىغان تائاملاردىن ياساپ چىققان ھەيكەللەردۇر.

975. سوئال: مۇشرىكلار ئاللاھقا ئىشىنەمدۇ؟

جاۋاب: مۇشرىكلەر ئاللاھنىڭ ياراتقۇچى ئىلاھ ئىكەنلىكىگە ئېتىقاد قىلىدىغان، پەقەت بۇتلارنى ئاللاھقا يېقىنلىق ئىزدەشتە ۋاستە قىلىۋالغان ۋە ئىبادەتلەردە ئۇلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىپ قوشىۋالغانلاردۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كېلىشى ۋە بالىلىق دەۋرى

976. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قاچان دۇنياغا كەلگەن؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مىلادىنىڭ 571 - يىلى 20 - ئاپرىل، فىل يىلى رەبىئولئەۋۋەل ئايىنىڭ 9 - كۈنى (يەنە بىر رىۋايەتكە كۆرە، 12 - كۈنى) دۈشەنبە كۈنلۈكتە، ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە شەھىرىدىكى قۇرەيش قەبىلىسىنىڭ ئەڭ مۆتىۋەر ئائىلىسى بولغان ھاشىم ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

977. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەرەبلەرنىڭ قايسى قەبىلىسىدىن ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن بولغان، ئەڭ كۈچلۈك ئەرەب قەبىلىسى – قۇرەيش قەبىلىسىدىن كەلگەن.

978. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتا – ئانىسىنىڭ ئىسىملىرى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىڭ ئېتى ئامىنە، دادىسىنىڭ ئېتى ئابدۇللا ئىدى.

979. سوئال: پەيغەمبىرىمىزگە «مۇھەممەد» دېگەن ئىسىمنى كىم قويغان؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا «مۇھەممەد» دېگەن ئىسىمنى بوۋىسى ئابدۇلمۇتتەلىب قويغان.

980. سوئال: مۇھەممەد دېگەن ئىسىمنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: مۇھەممەد – مەدھىيەگە ۋە ماختاشقا سازاۋەر كىشى دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئەرەبلەردە ئۇنىڭدىن بۇرۇن قويۇلۇپ باقمىغان بىر ئىسىم ئىدى.

981. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسى قاچان ۋاپات بولغان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسى ئۇنىڭ دۇنياغا كېلىشىدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە ۋاپات بولغان.

982. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈت ئانىسى كىم ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈت ئانىسى ھەلىمە دېگەن ئايال ئىدى.

983. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نېمە ئۈچۈن سۈت ئانىغا بېرىلگەن؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياشىغان دەۋردە، مەككىدە تۇغۇلغان بوۋاقلار مەككىنىڭ ئادەمنى بىئارام قىلىدىغان ئىسسىق ھاۋاسىدىن يىراقلاشتۇرۇلۇپ، ساغلام ئۆسۈشى، ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىشى ۋە ياخشى تەربىيە ئېلىشى ئۈچۈن مۇھىتى ساپ جايلاردا ياشايدىغان ئائىلىلەرگە ھەق تۆلەش ئارقىلىق ئېمىتىشكە بېرىلەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ شۇ قاتاردا سۈت ئانىغا بېرىلگەن ئىدى.

984. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈت ئانىسىنىڭ يېنىدا قانچە يىل تۇردى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈت ئانىسى ھەلىمەنىڭ يېنىدا 4 يېشىغا قەدەر تۇرغان ئىدى.

985. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى قاچان ۋاپات بولغان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 6 ياشقا

كىرگەن ۋاقتىدا، ئانا – بالا ئىككىسى مەدىنىدىكى تۇغقانلىرىنى ۋە دادىسى ئابدۇللانىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپ، مەدىنىدىن قايتىشىدا كېسەل سەۋەبى بىلەن «ئەبۋائ»(1) دېگەن جايغا كەلگەندە ۋاپات بولغان.

986. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئانىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن كىمنىڭ تەربىيىسىدە تۇرغان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئانىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن بوۋىسى ئابدۇلمۇتتەلىبنىڭ تەربىيىسىدە بولغان.

987. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بوۋىسىدىن قانچە ياشتا ئايرىلغان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بوۋىسى ئۇ 8 ياشقا كىرگەن ۋاقتىدا ۋاپات بولغان.

988. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بوۋىسىدىن كېيىن كىمنىڭ تەربىيىسىگە تاپشۇرۇلغان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بوۋىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن تاغىسى ئەبۇ تالىبنىڭ پەرۋىشىگە تاپشۇرۇلغان.

989. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بالىلىق ۋە ياشلىق چاغلىرىدا قانداق بىر ئىنسان ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بالىلىق چاغلىرىدىنلا گۈزەل ئەخلاقى، راستچىللىقى، ئىشەنچلىكلىكى بىلەن تونۇلغان ۋە ھەممىنىڭ ھۆرمىتىگە ھەم سۆيگۈسىگە سازاۋەر بولغان زات ئىدى.

990. سوئال: مەككىلىكلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى نېمە دەپ ئاتايتتى؟

جاۋاب: مەككىلىكلەرنىڭ چوڭ – كىچىك ھەممىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقىغا قايىل ئىدى. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى «راستچىل مۇھەممەد»، «ئىشەنچلىك مۇھەممەد» دەپ ئاتايتتى.

991. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يىگىتلىك ۋاقتىدا نېمە ئىش بىلەن شۇغۇللانغان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يىگىتلىك ۋاقتىدا، ئاۋۋال كىشىلەرنىڭ قويلىرىنى بېقىش بىلەن كېيىنچە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان.

992. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قانچە ياشتا ۋە كىمگە ئۆيلەنگەن؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 25 يېشىدا ھەزرىتى خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆيلەنگەن.

993. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قانچە پەرزەنتى بولغان ۋە ئۇلار كىملەر؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ 4 قىز، 3 ئوغۇل جەمئى 7 پەرزەنتى بولۇپ، ئۇلار ياش تەرتىپى بويىچە: زەينەب، قاسىم، رۇقىيە، ئۇممۇكۇلسۇم، فاتىمە، ئابدۇللا ۋە ئىبراھىملاردۇر. ئىبراھىمدىن باشقىلارنىڭ ھەممىسى ھەزرىتى خەدىجە

(1) ئەبۋائ – مەدىنە بىلەن مەككە ئوتتۇرىسىدىكى جاينىڭ نامى.

رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن بولغان. ئىبراھىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مىسىرلىق مارىيە ئىسىملىك ئايالىدىن بولغان.

994. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرزەنتلىرى قانچە يىل ئۆمۈر كۆرگەن؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ قىسقىچە بايانى تۆۋەندىكىچە:

(1) زەينەب مىلادىيىنىڭ599-يىلى مەككىدە دۇنياغا كېلىپ، 630-يىلى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە31 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

(2) قاسىم زەينەبتىن كېيىن تۇغۇلۇپ تېخى يېشىغا توشماستىن ۋاپات بولغان.

(3) رۇقىيە 600-يىلىنىڭ ئاخىرقى ئايلىرىدا مەككىدە دۇنياغا كېلىپ، 624- يىلى 24 يېشىدا مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

(4) ئۇممۇ كۇلسۇم 603-يىلى مەككىدە دۇنياغا كېلىپ، 630-يىلى28 يېشىدا مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

(5) فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا 604-يىلى مەككىدە دۇنياغا كېلىپ، 632-يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن 6 ئاي كېيىن رامىزان ئېيىنىڭ 3- كۈنى29 يېشىدا مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

(6) ئابدۇللا فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن كېيىن تۇغۇلۇپ تېخى يېشىغا توشماستىن ۋاپات بولۇپ كەتكەن.

(7) ئىبراھىم 629-يىلى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە دۇنياغا كېلىپ، 631-يىلى 3 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ۋە مەككە دەۋرى

995. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك قاچان ۋە نەدە بېرىلگەن؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مىلادىيە 610- يىلى مەككىنىڭ نۇر تېغىدىكى ھىرا غارىدا تۇنجى ۋەھيىنىڭ كېلىشى بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىككە تاللانغانلىقى بىلدۈرۈلگەن.

996. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك كەلگەندە ئۇ قانچە ياشتا ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك كەلگەندە ئۇ 40 يېشىدا ئىدى.

997. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۇنىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقىنى كىم بىلدۈرگەن؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۇنىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقىنى جىبرىل ئىسىملىك پەرىشتە بىلدۈرگەن.

998. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھىرا غارىغا نېمە ئۈچۈن چىققان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىچىكىدىن باشلاپ قەۋمىنىڭ بۇزۇق ئېتىقاد ۋە خاتا چۈشەنچىلىرىگە، ئۇلارنىڭ بۇتلارغا چوقۇنىشىغا قارشى ئىدى. جەمئىيەتتىكى ئادالەتسىزلىك ۋە ئەخلاقسىزلىقلاردىن ئىچىناتتى. يېشى قىرىققا يېقىنلىششى بىلەن بىر قانچە كۈنلۈك يېمەك – ئىچمىكىنى ئېلىۋېلىپ، مەككىنىڭ نۇر تېغىدىكى ھىرا غارىغا بېرىپ، ئاللاھنىڭ كائىناتتىكى گۈزەل سەنئەتلىرى ۋە قۇدرىتى ئۈستىدە تەپەككۇر قىلىشنى، ئاللاھقا ئۆزى بىلگەنچە ئىبادەت قىلىشنى ئادەت قىلغان ئىدى.

999. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ قانچە يىل ياشىغان ۋە بۇ جەرياندا نېمە ئىشلارنى قىلغان؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ 23 يىل ياشىغان. ئۇ مەككىدە ئاۋۋال ئۈچ يىل يوشۇرۇن، كېيىن 10 يىل ئاشكارا، جەمئى 13 يىل ئىسلام دەۋىتىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغان. كېيىن مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ ھەددىدىن ئاشقان جەۋر-زۇلۇملىرى تۈپەيلىدىن ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مەككىنى تەرك ئېتىپ، مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ بېرىپ، ئۇ جايدا يەنە ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە تولۇق 10 يىل ئىسلام دەۋىتى ئېلىپ بارغان.

1000. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى چۈشكەن ئايەتلەر قايسىلار ۋە ئىسلام دىنىنىڭ بىرىنچى ئەمرى نېمە ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى چۈشكەن ئايەتلەر ئەلەق سۈرىسىنىڭ بېشىدىن 5 ئايەت ئىدى. ئىسلام دىنىنىڭ بىرىنچى ئەمرى ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشكە بۇيرۇش ئىدى. شۇڭا تۇنجى ۋەھيى«ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇ!» دېگەن بۇيرۇق رايى بىلەن باشلانغان.

1001. سوئال: تۇنجى قېتىم مۇسۇلمان بولغانلار كىملەر ئىدى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا كەلگەن ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ، تۇنجى

قېتىم مۇسۇلمان بولغان شەخس مۇھەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ ئايالى ھەزرىتى خەدىجە، ئۇنىڭدىن كېيىن مۇھەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ دوستى ئەبۇ بەكرى، تاغىسىنىڭ ئوغلى ئەلى، خىزمەتچىسى زەيد قاتارلىق 4 كىشى ئىدى.

ئىسلام دەۋىتىنىڭ باشلىنىشى

1002. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيهىسسالام ئىسلام دىنىنى دەسلەپتە قانداق تەشۋىق قىلدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئىسلام دىنىنى دەسلەپتە 3 يىل يوشۇرۇن ھالدا تەشۋىق قىلىپ ئۇنى تارقىتىشقا تىرىشتى.

1003. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيهىسسالام ئىسلام دىنىنى قاچاندىن بېرى ئاشكارا تەشۋىق قىلىشقا ئۆتتى؟

جاۋاب: مۇھەممەد ئەلەيهىسسالام ئىسلام دەۋىتىنى ئۇنىڭغا قۇرئان كەرىمنىڭ ھىجر سۈرىسىدىن 94- ئايىتى چۈشۈپ، ﴿ساڭا بۇيرۇلغاننى ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويغىن!﴾ دەپ ئەمر قىلىنغاندىن كېيىن، ئىسلام دىنىنى ئوچۇق – ئاشكارا تارقىتىشقا باشلىغان.

1004. سوئال: مەككىلىكلەر ئىسلام دەۋىتىگە قانداق مۇئامىلە قىلدى؟

جاۋاب: مەككىلىكلەر ئىسلام دەۋىتىگە قارشى چىقتى، مۇھەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى قوبۇل قىلمىدى.

1005. سوئال: مەككىلىك مۇشرىكلەر پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامغا ۋە تۇنجى مۇسۇلمانلارغا قانداق مۇئامىلە قىلدى؟

جاۋاب: مەككىلىك مۇشرىكلەر تۇنجى مۇسۇلمانلارنى ھەر تۈرلۈك قىيىن قىستاقلارغا ئېلىش ئارقىلىق ئۇلارنى ئىسلامدىن يېنىشقا زورلىدى، مۇھەممەد ئەلەيهىسسالامغا بولسا قولىدىن كەلگەن ھاقارەت ۋە دۈشمەنلىكلەرنى قىلدى.

مۇسۇلمانلارنىڭ ھەبەشىستانغان قىلغان ھىجرىتى

1006. سوئال: مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن ھەبەشىستانغا ھىجرەت قىلغان؟

جاۋاب: مەككىلىك مۇشرىكلەرنىڭ ھەددىدىن ئاشقان جەۋر – زۇلۇملىرى ۋە ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشىي قىيناشلىرى سەۋەبلىك، تۇنجى مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىنى ساقلاش يولىدا ھەبەشىستان (ھازىرقى ئېفىيوپىيە) زېمىنىغا ھىجرەت قىلىشقا مەجبۇر بولغان.

1007. سوئال: مۇسۇلمانلار ھەبەشىستانغا تۇنجى قېتىم قاچان ۋە قانچە كىشى ھىجرەت قىلغان؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار ھەبەشىستان زېمىنىغا تۇنجى قېتىم 615- يىلى، 4 ئايال، 11 ئەر بولۇپ، جەمى 15 كىشى ھىجرەت قىلغان ئىدى.

1008. سوئال: مۇسۇلمانلارنىڭ ھەبەشىستان زېمىنىغا ئىككىنچى قېتىملىق ھىجرىتى قاچان بولغان؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار ھەبەشىستان زېمىنىغا ئىككىنچى قېتىم 616- يىلى، 13 ئايال، 77 ئەر بولۇپ، جەمى 90 كىشى ھىجرەت قىلغان.

مۇشرىكلارنىڭ مۇھاسىرىسى

1009. سوئال: مۇشرىكلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسۇلمانلارنى نىمە ئۈچۈن مۇھاسىرىگە ئالغان؟

جاۋاب: مۇشرىكلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسۇلمانلارنى ئىسلام دىنىدىن ۋاز كەچكۈزۈپ، بۇتپەرەسلىككە قايتۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارنى مۇھاسىرە (ئىمبارگو) قىلغان.

1010. سوئال: مۇھاسىرە دېگەن نىمە ۋە مۇشرىكلەر مۇھاسىرىدە نېمىلەرنى قىلدى؟

جاۋاب: مۇھاسىرە – ئەتراپىنى قورشاش دېگەن مەنىدە بولۇپ، مۇشرىكلەر مۇسۇلمانلارنى ئىسلام دىنىدىن ياندۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارنى مەككىنىڭ«شىئبە ئەلى» دېگەن يېرىدە 3 يىل قامىۋېلىپ، مەككىلىكلەرنىڭ مۇسۇلمانلار بىلەن پۈتۈن ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا بىر نەرسە سېتىشى، ئېلىشى، قودا – باجىلىق مۇناسىۋىتى قۇرۇشى، ھەتتا سۆزلىشىشىنى چەكلىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ باشقا جايلاردىن ئاشلىق، يېمەك – ئىچمەك ۋە كىيىم – كېچەك قاتارلىق ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى كەلتۈرۈش يوللىرىنى توسۋالدى.

قايغۇلۇق يىل

1011. سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن ئەڭ قايغۇلۇق يىل قايسى ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن ئەڭ قايغۇلۇق يىل 620- يىلى بولۇپ، بۇ يىلدا ئۇنى دۈشمەنلىرىنىڭ سۇيىقەستلىرىدىن قوغداپ، ئۇنىڭ تاشقى مۇداپىئە كۈچى ھېسابلىنىدىغان تاغىسى ئەبۇ تالىب بىلەن ئۇنىڭغا ھەمىشە تەسەللى بېرىپ، ئۇنىڭ كۈچىگە كۈچ قېتىپ كەلگەن ۋە ئىچكى مۇداپىئە كۈچى ھېسابلانغان ۋاپادار ئايالى ھەزرىتى خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئارقا – ئارقىدىن ۋاپات بولىشى ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئىككى كىشىنىڭ ۋاپاتىغا قاتتىق قايغۇرغان ئىدى. شۇڭا بۇ يىل ئىسلام تارىخىدا «قايغۇلۇق يىل» دەپ ئاتالغان.

ئىسرا – مىراج

1012. سوئال: ئىسرا – مىراج دېگەن نىمە؟ ئۇ قاچان بولغان؟

جاۋاب: ئىسرا – كېچىدە سەپەر قىلىش، مىراج – ئۆرلەش دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ چوڭ مۆجىزىلىرىدىن بىرىدۇر. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر كۈنلەر سەۋەبلىك، ئۇنىڭغا تەسەللى قىلىش ئۈچۈن بولغان. ئىسرا-مىراجنىڭ بولغان ۋاقتى توغرۇلۇق ئىختىلاپلار بار. ئەڭ ئىشەنچلىك رىۋايەتكە كۆرە، ئىسرا-مىراج پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە

ھىجرەت قىلىشتىن بىر يېرىم يىل ئىلگىرى، قەمەرىيە ئايلىرىدىن رەجەب ئېيىنىڭ27-كېچىسى بولغان.

1013.سوئال: ئىسرا – مىراج مۆجىزىسى قانداق بولغان؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىل پەرىشتىنىڭ ھەمراھلىقىدا پەلەستىندىكى مەسجىدى ئەقساغا ئېلىپ كېلىنگەن، ئاندىن ئۇ جايدىن يۇقىرى ئۇپۇقلارغا ئۆرلەپ يەتتىنچى ئاسمانغا قەدەر چىققان ۋە ئۇ جايدا ئاللاھ تائالانىڭ ئىلاھىي سىر – ئەسرارلىرىدىن ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرگەن.

1014.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مىراجدا نېمىلەر بىلدۈرۈلگەن؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مىراجدا تۆۋەندىكىلەر بىلدۈرۈلگەن:

(1) مۇسۇلمانلارغا كۈندە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇشنىڭ پەرز بولغانلىقى،

(2) ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمىگەن مۇسۇلمانىنىڭ (گۇناھى بولسا، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىپ بولۇپ، ئاخىرى چوقۇم) جەننەتكە كىرىدىغانلىقى،

(3) بەقەرە سۈرىسىنىڭ (آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ) دىن (الْكَافِرِينَ) غىچە بولغان ئاخىرقى 2 ئايىتى بىلدۈرۈلگەن ئىدى.

1015.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسرا – مىراجدىن باشقا مۆجىزىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆپلىگەن مۆجىزىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەشھۇرلىرى:

(1) مۇشرىكلەرنىڭ تەلىبىگە ئاساسەن ئاينىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كۆرۈنگەنلىكى،

(2) بوران ۋە كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان قوشۇنىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ياردەم قىلغانلىقى،

(3) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھىجرەت ئەسناسىدا ئۇنىڭغا پەرىشتىلەرنىڭ ياردەم قىلغانلىقى،

(4) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدىن سۇ چىققانلىقى،

(5) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇچۈن ياغاچنىڭ يىغلىغانلىقى،

(6) ئاز تاماقنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بىلەن كۆپ كىشىنى تويغۇزغانلىقى،

(7) قەتادە ئىسىملىك بىر ساھابىنىڭ كاردىن چىققان بىر كۆزىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سىلاپ قويىشى بىلەن شىپا تاپقانلىقى ۋە باشقىلار.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ چوڭ ۋە مەڭگۈلۈك داۋام قىلىدىغان مۆجىزىسى قۇرئان كەرىمدۇر!

ئەقەبە بەيئەتلىرى

1016.سوئال: ئەقەبە بەيئەتلىرى دېگەن نېمە ۋە قاچان بولغان؟

جاۋاب: ئەقەبە – مەككىدىكى بىر جاينىڭ نامى. ئەقەبە بەيئەتلىرى – پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنىلىك يېڭى مۇسۇلمانلاردىن ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي ئەقىدىلىرىگە ئەمەل قىلىپ، بىر ئاللاھقىلا ئىتىقاد ۋە ئىبادەت قىلىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە مۇسۇلمانلارنى دۈشمەنلىرىدىن قوغداش ھەققىدە ئالغان ۋەدىسى دېگەنلىك بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت قىلغان مەدىنىلىك مۇسۇلمانلار ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ئائىلىسىدىكىلىرىنى قوغدىغاندەك قوغدايدىغانلىقىغا ۋەدە بېرىشكەن.

1017. سوئال: بىرىنچى ئەقەبە بەيئىتى قاچان بولغان ۋە قانچە كىشى قاتناشقان؟

جاۋاب: بىرىنچى ئەقەبە بەيئىتى مىلادىيە 621- يىلى ئىيۇن ئېيىدا بولغان، ئۇنىڭغا 12 كىشى ئىشتىراك قىلغان.

1018. سوئال: ئىككىنچى ئەقەبە بەيئىتى قاچان بولغان ۋە قانچە كىشى قاتناشقان؟

جاۋاب: ئىككىنچى ئەقەبە بەيئىتى مىلادىيە 622- يىلى ئىيۇل ئېيىدا بولغان، ئۇنىڭغا 72 كىشى ئىشتىراك قىلغان.

1019. سوئال: ئەقەبە بەيئەتلىرىنىڭ ئەھمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام تارىخىدا ئەقەبە بەيئەتلىرىنىڭ ئەھمىيىتى زور بولغان. بىرىنچىدىن ئىسلام دىنىنىڭ مەدىنە شەھىرىدە تارقىلىشىغا سەۋەب بولغان. ئىككىنچىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇ جايدا يەرلىشىپ مۇشرىكلەرنىڭ بېسىملىرىدىن ئازات بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرگەن ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھىجرىتى

1020. سوئال: ھىجرەت دېگەن نېمە ۋە قاچان بولغان؟

جاۋاب: ھىجرەت – دىنىي مەقسەتلەر بىلەن كۆچۈش قىلىش دېگەنلىكتۇر. مۇسۇلمانلار مەككىلىك مۇشرىكلەرنىڭ ھەر تۈرلۈك بېسىملىرى سەۋەبلىك 622- يىلى ھەممە نەرسىسىنى مەككىدە تەرك ئېتىپ، ئاللاھ يولىدا مەدىنە شەھىرىگە تۇنجى ھىجرىتىنى باشلىۋەتكەن.

1021. سوئال: مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قانداق سۇيىقەستلەرنى پىلانلىغان؟

جاۋاب: مەككە مۇشرىكلىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈپ يوق قىلىش ئارقىلىق بۇ يېڭى دىنغا خاتىمە بېرىش ئۈچۈن پۈتۈن قەبىلە باشلىقلىرى بىرلىشىپ، ھەر بىر قەبىلىدىن بىردىن ئادەم چىقىرىشنى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھەر بىرى بىردىن نەيزە سانجىش بىلەن ئۇنى- ئۆلتۈرۈشنى پىلانلايدۇ. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ پىلانىنى بىتچىت قىلىپ، پەيغەمبىرىنى دۈشمەنلىرىنىڭ سۈيىقەستىدىن ساقلاپ قالىدۇ.

1022. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە قاچان ۋە كىم بىلەن ھىجرەت قىلغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن 622- يىلى 13- ئاۋغۇست كۈنى مەككىدىن ئايرىلىپ، 622- يىلى 23- سىنتەبىر كۈنى ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى بىلەن ئىككىسى مەدىنە شەھىرىگە يېتىپ بارىدۇ. بۇ تارىخ كېيىنچە ئىسلام

كالىندارىغا ئايلىنىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ مەدىنىگە كەلگەن يىلى ھىجرىيىنىڭ 1- يىلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

1023. سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام ھىجرەتنى قانداق ئورۇنلاشتۇرغان؟

جاۋاب: مەككە شىمالىدىكى مەدىنىگە بارىدىغان يولنى مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ ئەلبەتتە قاماللايدىغانلىقىنى بىلگەن مۇھەممەد ئەلەيھسسالام مەككىنىڭ يەمەن تەرەپكە كېتىدىغان جەنۇب تەرىپىگە قاراپ يولغا چىقىپ، تەخمىنەن 10 كىلومېتىر يول يۈرگەندىن كېيىن «سەۋر تېغى» دىكى سەۋر غارىغا يوشۇرۇنىدۇ. ئىزلاپ كەلگەن مەككە كۆچلىرى ئۇلارنى تاپالماستىن قايتىپ كەتكەندىن كېيىن يولنى داۋاملاشتۇرۇپ مەدىنىگە سالامەت يېتىپ بارىدۇ.

1024. سوئال: ھىجرەتنىڭ ئىسلام تارىخىدا قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: ھىجرەتنىڭ ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن كەلتۈرگەن ئىجابىي نەتىجىلىرى ئىنتايىن زوردۇر. قىسقىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام بىلەن مۇسۇلمانلار مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ بارغاندىن كېيىن، ئىبادەتلىرىنى ئەركىن، ئازادە ئورۇنداش، ئىسلام دىنىنى كەڭ تارقىتىش پۇرسىتىگە ئېرىشتى ۋە مەدىنىدە تۇنجى ئىسلام دۆلىتىنى تەسىس قىلدى.

ئىسلام دەۋىتىنىڭ مەدىنە دەۋرى

1025.سوئال: مەدىنىلىك مۇسۇلمانلار مەككىدىن كەلگەنلەرنى قانداق قارشى ئالدى؟

جاۋاب: مەدىنىلىك مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ بىلەن ھىجرەت قىلىپ كەلگەن مەككىلىك مۇسۇلمانلارنى ئەڭ ئالى ئىھتىرام بىلەن قارشى ئالغاندىن تاشقىرى، ھەر بىرى مەككىلىك مۇسۇلمانلاردىن بىرىنى «قېرىنداشىم» دەپ ئېلان قىلىپ، ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۆي – جاي ۋە نەرسە كېرەكلىرىنى تەڭدىن بۆلۈشتى.

1026.سوئال: مۇھاجىر ۋە ئەنسار دېگەن كىملەر؟

جاۋاب: مۇھاجىر – مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن مۇسۇلمانلار، ئەنسار – مەدىنىلىك مۇسۇلمانلارنى كۆرسىتىدۇ.

1027.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنىدە تۇنجى قىلغان ئىشى قايسى بولغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنىگە كەلگەندىن كېيىن تۇنجى قىلغان ئىشى مەسجىد سېلىش بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يېنىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەمكارلىقىدا ئۆز قولى بىلەن سالغان بۇ مەسجىد «مەسجىدى نەبەۋىي – پەيغەمبەر مەسجىدى» دەپ ئاتالدى ۋە ئىككى ھەرەمنىڭ ئىككىنچىسى، مۇقەددەس ئۈچ چوڭ مەسجىدنىڭ بىرى بولۇپ داۋام قىلىپ كەلمەكتە(1).

مەسجىدى نەبەۋى

1028.سوئال: مەسجىدى نەبەۋىينىڭ ئىسلام تارىخىدىكى ئەھمىيىتى نېمە؟

جاۋاب: مەسجىدى نەبەۋىينىڭ ئىسلام تارىخىدىكى ئەھمىيىتى تۆۋەندىكىلەر:

(1) مەسجىدى نەبەۋىي مۇسۇلمانلارنىڭ تۇنجى ئەركىن ئىبادەتگاھى ئىدى.

(2) مەسجىدى نەبەۋىي ئىسلام دۆلىتىنىڭ قوماندانلىق مەركىزى ئىدى.

(3) مەسجىدى نەبەۋىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قارارگاھى ئىدى.

(4) مەسجىدى نەبەۋىي ئىلىم – ئىرپان تارقىتىش ئورنى ئىدى.

(5) مەسجىدى نەبەۋىي ئىسلام دەۋىتىنىڭ مەركىزى ئىدى.

(6) مەسجىدى نەبەۋىي ھەر قانداق بىر مەسىلىدە قارار چىقىرىش ئورگىنى ئىدى.

(7) مەسجىدى نەبەۋىي نىكاھ ۋە باشقىمۇ دىنىي مۇراسىملارنى ئېلىپ بېرىش ئورنى ئىدى.

(8) مەسجىدى نەبەۋىي مۇساپىرلارنىڭ، يوقسۇللارنىڭ پاناھگاھى ئىدى.

(9) مەسجىدى نەبەۋىيدىكى «سۇففە» دېگەن جاي ئەينى ۋاقىتتا بىر

---

(1) ئىككى ھەرەمنىڭ بىرىنچىسى مەسجىدى ھەرەم، ئىككىنچىسى مەسجىدى نەبەۋى بولۇپ، ئىسلامدىكى ئۈچ مۇقەددەس مەسجىدنىڭ بىرىنچىسى مەسجىد ھەرەم، ئىككىنچىسى مەسجىدى نەبەۋى، ئۈچىنچىسى پەلەستىندىكى مەسجىدى ئەقسادۇر.

ئۈنىڭ ئورنىغا يەنە ئابدۇرراخماننى تەيىنلەپ بۇ ئىش بىلەن شۇغۇللاندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلغان ساھابىلارنىڭ كۆپىنچىسى مۇشۇ سۇففىدە ئولتۇرۇپ ئاڭلىغان ھەدىسلەرنى ۋە ئۆگەنگەن شەرىئەت ئەھكاملىرىنى يادلاش ۋە يېزىپ قالدۇرۇش يولى بىلەن ساقلاپ، كېيىنكىلەرگە ئۆز ئەينى يەتكۈزگەن.

1029. سوئال: ئىسلام تارىخىدا تۇنجى ئەزاننى كىم ۋە نەدە ئوقۇغان؟

جاۋاب: ئىسلام تارىخىدا تۇنجى ئەزاننى بىلال ئىبنى رەباھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەسجىدى نەبەۋىيدە ئوقۇغان.

تۇنجى ئىسلام دۆلىتى ۋە گرەژدانلارنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرى

1030. سوئال: مەدىنىدە ئىسلام دۆلىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەھۇدىيلار بىلەن مۇشرىكلەرگە قانداق مۇئامىلە قىلدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇ جايدا تۇنجى ئىسلام دۆلىتى قۇرۇلۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىدە ياشايدىغان مۇسۇلمانلار، يەھۇدىيلار ۋە مۇشرىك ئەرەبلەر ئۈچۈن 52 ماددىلىق «مەدىنە دەستۇرى» ناملىق باياناتنى ئېلان قىلىش ئارقىلىق مەدىنىدە ئىسلام دۆلىتى تەركىبىدىكى بارلىق گراجدانلارنىڭ، ئېتىقاد ئەركىنلىكى، ئۆزئارا ئىناقلىق ۋە چىقىشىش بىلەن ياششى، سىرتقى دۈشمەنلەردىن مەدىنە دۆلىتىنى بىرلىكتە مۇداپىئە قىلىش مەجبۇرىيىتى قاتارلىق پىرىنسىپلارنى بەلگىلىدى. بۇ ئەينى ۋاقىتتا «كىشىلىك ھوقۇق» باياننامىسىنى دۇنيا تارىخىدا تۇنجى قېتىم ئېلان قىلىپ، ئەمەلىي ھاياتقا تەتبىقلاش ئىدى.

مەدىنە دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى

1031. سوئال: مەدىنە دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ بىرىپ تاكى ۋاپات بولغىنىغا قەدەر مەدىنە دەۋرىدە قولغا كەلتۈرۈلگەن ئىجابىي نەتىجىلەرنىڭ مۇھىملىرى قىسقىچە تۆۋەندىكىلەر:

(1) مۇسۇلمانلار مەدىنىدە ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق پىرىنسىپلىرىنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى.

(2) ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرى ۋە ئەمەل ئىبادەتلەرنىڭ سىستېمىلىرى مەدىنە دەۋرىدە بارلىققا كەلدى.

(3) ئىسلام دىنى مەدىنىدە پۈتۈنلەندى، قۇرئان كەرىمنىڭ نازىل بولۇشىمۇ مەدىنىدە تاماملاندى.

(4) مۇسۇلمانلار ئۇلارنى يوق قىلماقچى بولغان كۈچلەر ئالدىدا ئۆزىنىڭ قۇدرىتىنى ئىسپاتلىدى ۋە ئىسلام دەۋىتىنىڭ يولىنى ئاچتى.

(5) مۇسۇلــــمانـــــلار تۇنـــجى قېتىم كۆچ-قۇۋۋەت ۋە ھەر تەرەپـــتىن ئۇستۇنلۇككە مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە ئېرىشكەن.

(6) مەدىنە دەۋرىدە نۇرغۇنلىغان ئەرەب قەبىلىلىرى ئۆزلىكىدىن توپ-توپ بولۇپ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلى ئىسلام بايرىقى ئاستىدا بىرلەشكەن.

(7) ئـــىســـــلامـــىنىڭ مەدىنە دەۋرىدە، ئەتــراپـــتىكـــى ئەرەب ئەمەس، مىللەتلەرگىمۇ ئىسلام دەۋىتى يېتىپ بارغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ غازاتلىرى

ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق ۋە ئۇرۇش ماۋزۇسىدىكى پىرىنسىپى

1032.سوئال: ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق ۋە ئۇرۇش ماۋزۇسىدىكى پىرىنسىپى نىمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ھەممىدىن بۇرۇن پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ تىنچلىق ۋە ھۇزۇر ئىچىدە ياشىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ ئارزۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا، بارلىق ئىمكانىيەتلەرنى ئىشقا سالىدۇ. بۇ يولدا ئۇچرىغان توقۇنۇشلارنى ئەڭ ئاۋۋال تىنچلىق، سۆھبەت ياكى سۈلھى يولى بىلەن ھەل قىلىشنى ئالدىنقى ئورۇندا قويىدۇ. بۇ چارىلەر كارغا كەلمىگەندە، ئۇرۇشنى ئەڭ ئاخىرقى چارە سۈپىتىدە تاللايدۇ. پەقەت تىنچلىق بىلەن خاتىرجەملىك تەھدىتكە ئۇچرىغاندا ياكى مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى ئاياق ئاستى قىلىنغاندا ياكى ئۇلار ھۇجۇمغا ئۇچرىغاندا ۋە ياكى مۇستەبىت ھاكىمىيەتلەر ئىسلام دەۋىتىنى ئىنسانلار ئارىسىدا قانات يايدۇرۇش ئىشىغا توسقۇنلۇق قىلىپ، مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش ئاچقان چاغدا مۇسۇلمانلار ئۇرۇش سەپەرۋەرلىكىگە ئۆتىدۇ. مۇنداق ئۇرۇش ئىسلام دىنىدا «جىھاد» دەپ ئاتىلىدۇ. مەلۇمكى، جىھاد ئەڭ كاتتا ئىبادەتتىن سانىلىدۇ.

628-مىلادىيە يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ مۇسۇلمانلار قوشۇنى شۇنچىلىك كۈچلۈك تۇرسىمۇ، قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەقسىتى بىلەن «ھۇدەيبىيە شەرتنامىسى» دىكى ناھەق شەرتلەرنى قوبۇل قىلغانلىقى، كېيىن مەككىنى بىر ئادەمنىڭمۇ قېنىنى ئېقتماستىن تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلغانلىقى، ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ پەلەستىندىكى بەيتۇلمەقدىس شەھىرىنى بېسىۋالغان ياۋروپالىق خرىستىئان ئاققۇنلىرىغا ئۇرۇش ئاچماستىن، ئىمبارگو قىلىش چارىسىنى تاللاش ئارقىلىق شەھەرنى تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلغانلىقى، كېيىنچە سالاھىددىن ئەييۇبىينىڭمۇ بۇ شەھەرنى شۇ يول بىلەن قايتا ئازاد قىلغانلىقى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەزەلدىن ئۇرۇشخومار ئەمەسلىكىنى، ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق بىلەن ئىش كۆرۈشنى ئۇرۇش قىلىشتىن ئەلۋەتتە ئەۋزەل كۆرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

1033.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ ئۇرۇشلىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ ئۇرۇشلىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ بىرى ئىسلام دىنىنى ۋە مۇسۇلمانلارنى يوق قىلماقچى بولغانلارغا قارشى مۇداپىئەلىنىش يۆنىلىشىدە ئېلىپ بېرىلغانلىقىدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھسسالامنىڭ بارلىق ئۇرۇشلىرىنىڭ ھەممىسى مەدىنە شەھىرى ئەتراپىدا بولغانلىقىمۇ، ئىسلام دىنىنىڭ ئۆز تەۋەلىرىنىڭ باشقىلارنىڭ زېمىنىغا تاجاۋۇز قىلىشىغا يول قويمايدىغانلىقى ۋە زۆرۈر كەلگەندە ئۆزلىرىنى قوغداش يۈزىسىدىنلا ئۇرۇشۇشنى قارار قىلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرماقتا.

ئىسلام تارىخىدىكى چوڭ كۆلەملىك تۇنجى ئۇرۇش بەدرى ئۇرۇشى

1034. سوئال: ئىسلام تارىخىدىكى چوڭ كۆلەملىك تۇنجى ئۇرۇش قايسى ۋە نېمە ئۈچۈن يۈز بەرگەن؟

جاۋاب: ئىسلام تارىخىدا چوڭ كۆلەملىك ۋە ھەل قىلغۇچ تۇنجى ئۇرۇش بەدرى ئۇرۇشى بولۇپ، مەككىلىك مۇسۇلمانلار مەككىدە ئائىلىلىرى، ئۆي – ماكانلىرى ۋە ھەر نەرسىسىنى تەرك ئېتىپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن، مەككىلىك مۇشرىكلەر ئۇلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى پۈتۈن نەرسىلىرىنى تالان – تاراج قىلىدۇ، ئۆيلىرىنى يىقىتىپ تاشلايدۇ، ئائىلە ئەزالىرىنى ۋە ئۇرۇق – تۇغقانلىرىنى قىيىن – قىستاقلارغا ئالىدۇ.

مەدىنىدىكى مۇسۇلمانلار مۇشرىكلەرنىڭ بۇ جىنايەتلىرىگە قارشى ئۇرۇش ئېچىشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كۆپ قېتىم تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ ئەمرى كەلمىگىچە ئۇلارغا ئۇرۇش قىلىش رۇخسىتى بېرىلمەيدۇ. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئان كەرىمنىڭ زۇمەر سۈرىسىنىڭ: ﴿ھۇجۇم قىلىنغۇچىلارغا، زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقلىرى ئۈچۈن، (قارشىلىق كۆرسىتىشكە) رۇخسەت قىلىندى، ئاللاھ ئۇلارغا ياردەم بېرىشكە ئەلۋەتتە قادىر﴾(1) دېگەن ئايىتى چۈشۈشى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشرىكلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشىغا رۇخسەت بېرىلىدۇ. بۇ ئۇرۇش «بەدرى ئۇرۇشى» دەپ ئاتىلىدۇ.

1035. سوئال: بەدرى ئۇرۇشى قاچان ۋە نەدە بولغان؟

جاۋاب: بەدرى ئۇرۇشى ھىجرىيىنىڭ 2- يىلى (624م) رامىزان ئېيىنىڭ 17- كۈنى جۈمە سەھەر ۋاقتىدا مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بەدرى دېگەن جايدا بولغان. بەدرى ھازىر مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىگە قاراشلىق بىر ناھىيىدۇر.

1036. سوئال: بەدرى ئۇرۇشىغا قانچە كىشى قاتناشقان ۋە غەلىبە قايسى تەرەپكە بولغان؟

جاۋاب: بەدرى ئۇرۇشىغا قېتىلغان مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىنىڭ سانى 314 كىشى بولۇپ، ئۇلاردىن ئاران ئىككى كىشى ئاتلىق، قالغانلىرى پىيادە ئىدى. ئەمما مەككىلىك مۇشرىك ئەسكەرلىرىنىڭ سانى 1300 كىشى بولۇپ، ئۇلاردىن ئاتلىقلارنىڭ سانى 100دىن كۆپرەك ئىدى. بۇ ئۇرۇشتا مۇسۇلمانلاردىن 14 كىشى شېھىد بولغان. مۇشرىكلەردىن 70 كىشى ئۆلتۈرۈلگەن ۋە 70 ى ئەسىرگە ئېلىنغان. غەلىبە مۇسۇلمانلار تەرىپىگە بولغان.

1037. سوئال: بەدرى ئۇرۇشىنىڭ ئەڭ چوڭ غەلىبىسى نېمە؟

جاۋاب: بەدرى ئۇرۇشىنىڭ ئەڭ چوڭ ۋە مۇھىم غەلىبىسى مۇشرىكلەرنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ قۇدرىتىلىك بىر كۈچ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشى بولدى.

---

(1) ھەج سۈرىسى 39- ئايەت.

1038.سوئال: مۇسۇلمانلار ئەسىرلەرگە قانداق مۇئامىلە قىلغان؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار بەدىر ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەن مۇشرىك كۈچلىرىگە ئەڭ ئېسىل ئىنسانىي مۇئامىلىدە بولدى. ئەسىرلەردىن ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلىدىغانلىرىنىڭ ھەر بىرىنى مۇسۇلمانلاردىن 10 بالىنىڭ ساۋادىنى چىقىرىپ قويۇشى بەدىلىگە قويۇپ بېرىش، ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلمەيدىغانلاردىن مەلۇم مىقداردا فىدىيە (ماددىي تۆلەم) ئېلىپ قويۇپ بېرىش سىياسىتىنى قوللاندى.

ئوھۇد ئۇرۇشى

1039.سوئال: ئۇھۇد ئۇرۇشى قاچان، نەدە ۋە نېمە ئۈچۈن بولغان؟

جاۋاب: ئۇھۇد ئۇرۇشى ھىجرىيىنىڭ 3- يىلى شەۋۋال ئېيىنىڭ 7-كۈنى (مىلادىيە 625- يىلى 23-مارت) مەدىنەمۇنەۋۋەرە شەھىرىدىكى ئۇھۇد تېغىدا بولغان. ئۇھۇد ئۇرۇشى مەككىلىك مۇشرىكلەرنىڭ بەدىر ئۇرۇشىدا يېڭىلگەنلىكىنىڭ ئۆچىنى ئېلىش ئۈچۈن مەدىنە شەھىرىگە بېسىپ كېلىشى سەۋەبلىك بولغان.

1040.سوئال: ئۇھۇد ئۇرۇشىغا قانچە كىشى قاتناشقان ۋە غەلىبە قايسى تەرەپكە بولغان؟

جاۋاب: ئۇھۇد ئۇرۇشىغا مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىدىن 700 كىشى، مۇشرىك كۈچلىرىدىن 3000كىشى قاتناشقان ئىدى. ئۇھۇد ئۇرۇشى ئىككى يۈنىلىش بىلەن بولغان بولۇپ، بىرىنچى يۈنىلىشتە مۇسۇلمانلار غەلىبە قىلغان، ئىككىنچى يۈنىلىشتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاغقا ئورۇنلاشتۇرۇپ مۇداپىئەنى قەتئىي بوشاتماسلىقنى بۇيرىغان ئىسلام قوشۇنلىرىنىڭ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلمىغانلىقى سەۋەبلىك مۇسۇلمانلار ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئاخىرىدا مۇشرىكلەرنى چېكىندۈرگەن. بۇ ئۇرۇشتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ھەزرىتى ھەمزە بىلەن بىرلىكتە 70 مۇسۇلمان ئەسكىرى شېھىد بولغان، مۇشرىكلەردىن 22 كىشى ئۆلتۈرۈلگەن.

خەندەك ئۇرۇشى

1041.سوئال: خەندەك ئۇرۇشى قاچان ۋە نەدە بولغان؟

جاۋاب: خەندەك ئۇرۇشى ھىجرىيىنىڭ5-يىلى شەۋۋال ئايدا (627م) مەدىنىگە يېقىن بىر جايدىكى سەل تېغىنىڭ ئېتەكلىرىدە بولغان.

1042.سوئال: خەندەك ئۇرۇشى نېمە ئۈچۈن بولغان؟

جاۋاب: مەككە ۋە ھىجاز رايونىدىكى بارچە مۇشرىك كۈچلىرى مەدىنىدىكى يەھۇدىيلار بىلەن ئاستىرتتىن تىل بىرىكتۈرۈپ، 10،000 كىشىلىك قوشۇن بىلەن مۇسۇلمانلارنى پۈتۈنلەي يوق قىلىپ ئىسلام دىنىغا خاتىمە بېرىش ئۈچۈن مەدىنىگە قاراپ يولغا چىققانلىقى سەۋەبلىك بولغان. بۇ ئۇرۇش بىرلەشكەن زور كۈچلەرنىڭ ئەسكەر تارتىپ كەلگەن ھۇجۇمى بولغانلىقى ئېتىبارى بىلەن تارىخىي مەنبەلەردە«غەزۋەتۇل ئەھزاب – بىرلەشمە كۈچلەرنىڭ ھۇجۇمى» دەپ ئاتىلىدۇ.

1043.سوئال: بۇ ئۇرۇش نېمە ئۈچۈن «خەندەك ئۇرۇشى» دەپ ئاتالغان؟
جاۋاب: بۇ ئۇرۇشتا ئىرانلىق سەلمان فارسىي ئىسىملىك بىر ساھابە مەدىنىگە بېسىپ كەلمەكچى بولغان دۈشمەن كۈچلىرىنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن مەدىنە شەھىرىنىڭ ئەتراپىغا خەندەك كولاش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. سەلماننىڭ بۇ پىكرى قوبۇل قىلىنىپ مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن مەدىنە شەھىرىنىڭ ئەتراپىغا چوڭقۇر بىر خەندەك قېزىلغان. خەندەكنىڭ بىرلەشكەن دۈشمەن كۈچلىرىنىڭ مەدىنە شەھىرىگە كىرىشىنى توساپ قالغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى يوق قىلىش پىلانىنىڭ بىتچىت بولىشىغا سەۋەب بولغانلىقى تۈپەيلى بۇ ئۇرۇش «خەندەك ئۇرۇشى» دەپ ئاتالغان.
1044.سوئال: خەندەك ئۇرۇشى قانچىلىك داۋام قىلغان ۋە غەلىبە قايسى تەرەپكە بولغان؟
جاۋاب: خەندەك ئۇرۇشى 27 كۈن داۋام قىلغان. ئاخىرىدا ئاللاھ تائالانىڭ ياردىمى بىلەن چىققان چوڭ بىر بوران دۈشمەن تەرەپنىڭ مەنىۋىيىتىنى چۈشۈرىۋەتكەن بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بىرلەشمە كۈچ چېكىنگەن ۋە مۇسۇلمانلار ئۇلارنىڭ سۈيىقەستىدىن ئامان قالغان.

ھۇدەيبىيە كېلىشىمى

1045.سوئال: ھۇدەيبىيە كېلىشىمى قاچان ۋە نېمە ئۈچۈن بولغان؟
جاۋاب: ھۇدەيبىيە كېلىشىمى ھىجرىيىنىڭ 6- يىلى 11- ئايدا (628م) بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە مۇسۇلمانلار ئانا يۇرتى بولغان مەككىگە بېرىپ كەبىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقىپ، مەككىگە يېقىن «ھۇدەيبىيە» دېگەن جايغا كەلگەندە، مەككىلىك مۇشرىكلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسقانلىقى سەۋەبلىك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بولغان كېلىشىمدۇر.

ھۇدەيبىيە كېلىشىمىنىڭ مەزمۇنى

1046.سوئال: ھۇدىبىيە كېلىشىمىنىڭ مەزمۇنى نېمىلەر ئىدى؟
جاۋاب: ھۇدەيبىيە كېلىشىمىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:
(1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسۇلمانلار مەدىنىگە قايتىپ كېتىپ، كېلىدىغان يىلى قورالسىز ھالدا، مەككىگە كىرىشى ۋە ئۈچ كۈن مۇددەت ئىچىدە زىيارىتىنى تۈگىتىپ قايتىپ كېتىشى.
(2) مۇسۇلمانلار بىلەن مۇشرىكلەر ئوتتۇرىسىدا 10 يىل مۇددەتلىك ئۇرۇش توختىتىلىشى.
(3) ئەرەب قەبىلىلىرىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام باشچىلىقىدىكى مۇسۇلمانلار بىلەن ئىتتىپاقداش بولۇشنى خالىغانلارنىڭ مۇسۇلمانلار تەرەپكە، قۇرەيشلەر باشچىلىقىدىكى مۇشرىكلەر بىلەن ئىتتىپاقداش بولۇشنى خالىغانلارنىڭ مۇشرىكلەر

تەرەپكە قوشۇلۇش ئەركىنلىكى بولىشى. بۇ ئىككى پىرقىنىڭ قايسىبىرى بىلەن ئىتتىپاقداش بولغان قانداقلا بىر قەبىلىنىڭ شۇ پىرقىدىن سانىلىشى ۋە ئۇ قەبىلىگە قارىتىلغان قانداقلا بىر دۈشمەنلىك ياكى زىيانكەشلىكنىڭ ئۇ قەبىلە ئىتتىپاقداش بولغان پىرقىغا قارىتىلغان دۈشمەنلىك بولۇپ ھېسابلىنىدىغانلىقى.

(4) مەككىلىكلەردىن مەدىنىگە قېچىپ بارغانلارنى مۇسۇلمانلارنىڭ مەككىلىكلەرگە قايتۇرۇپ بېرىشى، مەدىنىدىن مەككىگە قېچىپ كەلگەنلەرنى مۇسۇلمانلارغا قايتۇرۇپ بەرمەسلىك.

1047.سوئال: مۇسۇلمانلار نېمە ئۈچۈن بۇ ئادالەتسىز شەرتلەرنى قوبۇل قىلغان؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىختىيارىي ھالدا بويسۇندۇرۇپ بولغان ۋە پەۋقۇلئاددە قۇدرەت تاپقان ۋە مەككىلىكلەرنى يېڭىشتە ھېچقانداق شەك قالمىغان تۇرۇپ، بۇ كېلىشىم شەرتلىرىنىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن شۇنچىلىك ناھەق ۋە ئادالەتسىز بولغىنىغا قارىماي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن مەككىلىكلەرنىڭ بۇ ھەقسىز شەرتلىرىنى قوبۇل قىلغان ۋە نۆۋەتتىكى سەپىرىدە مەككىگە كىرەلمەستىن مەدىنىگە قايتىپ كەتكەن.

ھۇدەيبىيە كېلىشىمىنىڭ بۇزۇلۇشى

1048.سوئال: ھۇدەيبىيە كېلىشىمى كىملەر تەرىپىدىن بۇزۇلغان؟

جاۋاب: ھۇدەيبىيە كېلىشىمى مەككىلىك مۇشرىكلەر تەرىپىدىن بۇزۇلغان. قۇرەيشلەرنىڭ ئىتتىپاقدىشى بولغان بەكىر قەبىلىسىنىڭ ئادەملىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىتتىپاقدىشى بولغان خۇزائە قەبىلىسىگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئادەملىرىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغانلىقى سەۋەبلىك مۇسۇلمانلار بىلەن قۇرەيشلەر ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق كېلىشىمى مۇشرىكلەر تەرىپىدىن بۇزۇلغان.

1049.سوئال: خەيبەر ئۇرۇشى قاچان ۋە نېمە ئۈچۈن بولغان؟

جاۋاب: خەيبەر ئۇرۇشى ھىجرىيىنىڭ 7- يىلى (628م) بولغان. ئۇرۇشنىڭ سەۋەبى شۇكى، خەيبەر رايونى يەھۇدىيلارنىڭ ئەڭ كۈچلۈك قەلئەسى بولۇپ، يەھۇدىيلار مەككىلىك مۇشرىكلەر بىلەن ئاستىرتتىن بىرلىشىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسۇلمانلارنى يوق قىلىشنى پىلانلىغانلىق سەۋەبتىن، مۇسۇلمانلار ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇش قارارىنى ئېلىپ خەيبەر ئۇرۇشىنى باشلىغان. غەلىبە مۇسۇلمانلارنىڭ پايدىسىغا بولۇپ خەيبەر رايونى يەھۇدىيلارنىڭ قولىدىن ئازات قىلىنغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەبىنى زىيارەت قىلىشى

1050.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەتتىن كېيىن كەبىنى تۇنجى قېتىم قاچان زىيارەت قىلغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسۇلمانلار ھىجرەت سەۋەبى بىلەن مەككىدىن ئۇزاق بىر ئايرىلىشتىن كېيىن، ھىجرىيىنىڭ 8-يىلى (630م) تۇنجى قېتىم كەبىنى زىيارەت قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەن.

مۇئتە ئۇرۇشى

1051.سوئال: مۇئتە ئۇرۇشى قاچان ۋە نەدە بولغان؟

جاۋاب: مۇئتە ئۇرۇشى ھىجرىيىنىڭ 8- يىلى (629م) ئاۋغۇست ئېيىدا، بىزىنتىيە ئىمپېراتورلۇقىغا قارام بۇرسا ئەمەلدارىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئەلچىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغانلىقى سەۋەبلىك بولغان ئۇرۇشتۇر. چۈنكى ئەلچىلەرنى ئۆلتۈرۈش ئەڭ ئېغىر جىنايەت بولۇپ، ئۇ ئەلچى مەنسۇپ بولغان تەرەپكە ئۇرۇش ئېلان قىلغانلىقلىقىنىڭ بىر ئىشارىتى ئىدى.

1052.سوئال: مۇئتە ئۇرۇشىغا ئىشتىراك قىلغانلار سانى قانچە ۋە غەلىبە قايسى تەرەپكە مەنسۇپ بولغان؟

جاۋاب: مۇئتە ئۇرۇشىغا قاتناشقان مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىنىڭ سانى 3000، دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ سانى رىملىقلاردىن 100 مىڭ، خرىستىئان ئەرەبلەردىن 100 مىڭ، جەمى 200 مىڭ كىشىلىك مۇنتىزىم قوشۇن ئىدى. مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆزىدىن 66 ھەسسە كۆپ بولغان دۈشمەن ئەسكىرىنىڭ ئارىسىغا ئېتىلىپ كىرىپ، ئۇلارغا تاقابىل تۇرالىغان ۋە تاكتىكىلىق ھالدا چېكىنىپ سالامەت قايتقان.

مەككىنىڭ ئازات قىلىنىشى

1053.سوئال: مەككە قاچان ۋە نېمە ئۈچۈن ئازات قىلىنغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇسۇلمانلار مەككىنى ھىجرىيىنىڭ 8-يىلى رامىزان ئېيىنىڭ 20-كۈنى (630م) ئازات قىلىپ، مەدىنىدىكى ئىسلام دۆلىتىنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتكۈزگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىگە ئەسكەر تارتىپ كېلىشىنىڭ سەۋەبى مەككىلىك مۇشرىكلەرنىڭ ھۇدەيبىيە كېلىشىمىنى بۇزغانلىقى ئىدى.

1054.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككە ئازات بولغان كۈنى قىلغان تۇنجى ئىشى قايسى ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككە ئازات بولغان كۈنى تۇنجى قىلغان ئىشى كەبىنىڭ ئىچىدىكى بۇتلارنى چېقىپ تاشلاپ، كەبىنى پاكىزلاش بولدى. كەبىگە مەككىدىكى ھەر قەبىلە ئۆزلىرى چوقۇنىدىغان بۇتلىرىنى تىزىۋالغان بولۇپ، جەمى 360 بۇت بار ئىدى.

1055.سوئال: مەككە ئازات بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككىنچى قىلغان ئىشى قايسى؟

جاۋاب: مەككە ئازات بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككىنچى

قىلغان ئىشى خۇتبە ئوقۇش ۋە مەككىلىك ئۇرۇشچى كۈچلەرنى كەچۈرۈش بولغان ئىدى. قۇرەيش قەبىلىسى باشچىلىقىدىكى مەككىلىك ئەرەبلەر مەككە ئازات بولغان كۈنى بىر تەرەپتىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنى قانداق ئىغىر جازالارغا تارتىدىغانلىقى ۋە ئىلگىرى ئۇنىڭغا قىلغان ۋەھشىيلىكلىرىنىڭ ئىنتىقامىنى قانداق ئىچىنىشلىق ئالىدىغانلىقىنى كۈتۈپ، بىر تەرەپتىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىبارەت مېھرى – شەپقەتى، كەڭلىنىڭ يۇمشاقلىقى، كەچۈرۈمچانلىقى قاتارلىق ئەڭ ئالىي خىسلىتى ۋە گۈزەل ئەخلاقى بىلەن ھەممىگە بىردەك تونۇلغان ئۇلۇغ بىر ئادەمزاتنىڭ شەپقىتىگە تەلمۈرۈپ، قاتتىق قورقۇنچنىڭ يېنىدا ئۈمىدلىرىنى ئۈزمىگەن ھالدا تۇرۇشاتتى. شۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا خىتاب قىلىپ: «ئى قۇرەش جامائەسى! مېنى سىلەرنى قانداق قىلىدۇ دەپ ئويلايسىلەر؟» دەيدۇ. ئۇلار ھەممىسى بىر ئېغىزدىن چىققاندەكلا «ياخشىلىقنى كۈتىمىز. قېرىندىشىمىز ۋە قېرىندىشىمىزنىڭ ئوغلى بولغان زات كەرەملىكتۇر» دېيىشىدۇ. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مەنمۇ خۇددى يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرىغا ئېيتقان ﴿بۈگۈن سىلەر ئەيىبلەشكە ئۇچرىمايسىلەر، ئاللاھ سىلەرنى كەچۈرسۇن﴾ دېگەن سۆزىنى ئېيتىمەن. تارقىلىڭلار، ئازاتسىلەر!»[1] دەيدۇ.

1056. سوئال: مەككە ئازات بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈچىنچى قىلغان ئىشى قايسى ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككە ئازات بولغان كۈنى ئۈچىنچى قىلغان ئىشى كەبىنىڭ ئاچقۇچىنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىش بولغان ئىدى. كەبىنىڭ ئاچقۇچى ئوسمان ئىبنى تەلھە دېگەن كىشىنىڭ ئائىلىسىنىڭ قولىدا بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە ئازات بولغان كۈنى كەبىنىڭ ئىچىگە كىرىش ئۈچۈن ئاچقۇچنى ئۇنىڭدىن سوراپ ئېلىپ، كەبىنى بۇتلاردىن تازىلاپ بولغاندىن كېيىن، ئاچقۇچنى يەنە ئۇسمان ئىبنى تەلھەنىڭ قولىغا تۇتقۇزغان ۋە «بۇ ئاچقۇچنى مەڭگۈلۈك ئالغىنىكى، سىلەردىن بۇنى ھېچكىم تارتىپ ئالمايدۇ، سەندىن تارتىپ ئالماقچى بولغان ئادەم زالىمدۇر» دېگەن. كەبىنىڭ ئاچقۇچى شۇ 14 ئەسىرلىك ئۇزۇن تارىختىن بىرى ھازىرمۇ ئوسمان ئىبنى تەلھە جەمەتىنىڭ قولىدا بولۇپ كەلمەكتە. سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھۆكۈمەت خادىملىرى كەبىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىشقا توغرا كەلگەندە، ئاچقۇچنى شۇلاردىن سوراپ ئالىدۇ ۋە يەنە شۇلارغا قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

تەبۇك ئۇرۇشى

1057. سوئال: تەبۇك ئۇرۇشى قاچان ۋە نېمە ئۈچۈن بولغان؟

جاۋاب: تەبۇك ئۇرۇشى ھىجرىيىنىڭ 9-يىلى رەجەب ئېيىدا (631م) بىزىنتىيە ئىمپېراتورلىقى مەدىنە ئىسلام دۆلىتىگە ھۇجۇم قىلىپ ئىسلام دىنىنى يوق قىلىشقا

---

[1] ئىبنى ھىشامنىڭ«سىرە»ناملىق ئەسىرىدىن.

ئۇرۇنىشى سەۋەبلىك ئۇلارغا قارشى ئىلىپ بېرىلغان ئۇرۇشتۇر. تەبۇك ئۇرۇشىغا 30 مىڭ ئىسلام ئەسكىرى ئىشتىراك قىلغان بولسىمۇ، بىزىنتىيە قوشۇنلىرى ئۇرۇش مەيدانىغا كەلمىگەنلىك سەۋەبلىك غەلىبە مۇسۇلمانلارنىڭ بولغان ۋە تەبۇك رايونى مۇسۇلمانلارنىڭ باشقۇرۇشىغا تىنچلىق بىلەن ئۆتكەن.

ھۇنەين ئۇرۇشى

1058.سوئال: ھۇنەين ئۇرۇشى قاچان ۋە نىمە ئۈچۈن بولغان؟

جاۋاب: ھۇنەين ئۇرۇشى ھىجرىيىنىڭ 8-يىلى شەۋۋال ئېيىدا (630م) بولغان. بۇ ۋاقىت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككىگە كىرگىنىگە دەل 19 كۈن بولغان ۋاقىت ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ باشچىلىقىدا مۇسۇلمانلار مەككىنى تىنچلىق بىلەن ئازات قىلغان بولسىمۇ، تېخى مۇسۇلمان بولمىغان بەزى ئەرەب قەبىلىلىرى ئىسلام دىنىنى يوق قىلىشتىن ئىبارەت خام خىيالدىن ۋاز كەچمىگەن ئىدى. شۇ ئەسنادا ئەرەبلەرنىڭ ھەۋازىن قەبىلىسىنىڭ سەقىف، جۇشەم، سەئىد ئىبنى بەكرى ئايماقلىرى كۆپ ساندا ئەسكەر توپلاپ مۇسۇلمانلارغا قارشى رەسمىي تۈردە ئۇرۇش ئېلان قىلغان ئىدى. شۇ سەۋەبلىك ھۇنەين ئۇرۇشى يۈز بەرگەن.

1059.سوئال: ھۇنەين ئۇرۇشىغا قاتناشقان مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىنىڭ سانى قانچە ئىدى؟

جاۋاب: ھۇنەين ئۇرۇشىغا قاتناشقان مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىنىڭ سانى 12 مىڭ كىشى بولۇپ، بۇلاردىن 10 مىڭى مەككىنى ئازات قىلىش ئۈچۈن مەدىنىدىن كەلگەن ئىسلام قوشۇنى، 2 مىڭى مەككىدە يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغانلاردىن ئىدى.

1060.سوئال: ھۇنەين ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى قايسى تەرەپكە بولغان؟

جاۋاب: ھۇنەين ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى مۇسۇلمانلار تەرەپكە بولغان.

ۋىدا ھەججى ۋە ۋىدا خۇتبىسى

ۋىدا ھەججى

1061.سوئال: ھەججەتۇلۋەدا دېگەن نىمە؟

جاۋاب: ھەججەتۇلۋەدا – ۋىدالىشىش ۋە خوشلىشىش ھەججى دېگەنلىك بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇشتىن ئىلگىرى ئادا قىلغان ۋە مۇسۇلمانلار بىلەن خوشلاشقان تۇنجى ۋە ئەڭ ئاخىرقى ھەجدۇر. ۋىدالىشىش ھەججى ھىجرىيىنىڭ 10-يىلى (632م) بولغان.

ۋىدا خۇتبىسى ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى

1062.سوئال: ۋىدا خۇتبىسى دېگەن قايسى خۇتبە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدا ھەججىنى قىلغان كۈنى ئەرەفاتتا تۇرۇپ

120مىڭ كىشىگە مۇھىم نۇتۇق سۆزلىگەن بولۇپ، بۇ «ۋىدا خۇتبىسى» دەپ ئاتالغان.

1063. سوئال: ۋىدا خۇتبىسىنىڭ مەزمۇنى قايسىلار؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەدا خۇتبىسىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

(1) ئىنسانلارنىڭ جانلىرى، ماللىرى، نومۇسلىرى، ياشاش ھوقۇقى، ئەركىنلىكى مۇقەددەستۇر. بۇلارنى ئاياق ئاستى قىلىش قەتئىي چەكلىنىدۇ.

(2) جاھىلىيەتنىڭ بارلىق خۇراپاتلىرى ۋە قان دەۋاسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

(3) ئۆسۈم يېيىش ۋە ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلىش قەتئىي چەكلىنىدۇ.

(4) ئاياللارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامداش ئەرلەرنىڭ ئۈستىگە پەرزدۇر. ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئاياللار بىلەن ئەرلەر ئوخشاشتۇر. ئاياللار ئەرلەرگە ۋە ئەرلەر ئاياللارغا قارىتا ئۆتەشكە تېگىشلىك ۋەزىپىلىرىنى تولۇق ئورۇندىشى لازىم.

(5) ئاللاھنىڭ كىتابى بولغان قۇرئان بىلەن پەيغەمبەرنىڭ يولىغا ئەگەشكەن كىشى قەتئىي ئېزىپ كەتمەيدۇ.

(6) مۇسۇلمانلار ئۆزئارا قېرىنداشلاردۇر. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەر تۈرلۈك سىنىپ پەرقى ۋە ئايرىمچىلىقلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

(7) ھەركىم قول ئاستىدىكى خىزمەتچىلىرىگە ياخشى مۇئامىلە قىلىشى ۋە ئادالەتلىك ئىش كۆرۈشى لازىم.

(8) باشقىلارنىڭ ھەقلىرىگە قول ئۇزىتىش، ئامانەتكە خىيانەت قىلىش قەتئىي چەكلىنىدۇ.

(9) ئاياللارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش، ئۇلارنى خورلىماسلىق ۋە ئاسراش ھەر بىر شەخسنىڭ مەجبۇرىيىتىدۇر.

ۋىدا خۇتبىسىدىن كېيىنلا چۈشكەن ئايەت

1064. سوئال: ۋىدا خۇتبىسىدىن كېيىن چۈشكەن ئايەت قايسى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدا خۇتبىسىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، قۇرئان كەرىمدىن﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم. سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم﴾[1] دېگەن ئايەت چۈشكەن.

---

[1] مائىدە سۈرىسى3- ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتى

1065.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېسىلى قاچان باشلانغان ۋە قانداق كېسەل ئىدى؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېسىلى 632- يىلى سەپەر ئېيىنىڭ 29- كۈنى باشلانغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەگكەن كېسەل قىزىتما كېسىلى ئىدى.

1066.سوئال: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قاچان ۋە نەدە ۋاپات بولغان؟

جاۋاب: پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلغاندىن كېيىن، مىلادىنىڭ 632 - يىلى، ھىجرىيىنىڭ 11 - يىلى رەبىئولئەۋۋەل ئايىنىڭ 12 - كۈنى دۈشەنبە كۈنلۈكتە 63 يېشىدا ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

1067.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جىنازا نامىزى قانداق ئوقۇلغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جىنازا نامىزى ئۆزىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ۋەسىيىتىگە ئاساسەن، يالغۇزدىن ئوقۇلغان يەنى مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بىر- بىرلەپ كىرىپ، ھەر بىرى يالغۇزدىن جىنازا نامىزى ئوقۇپ چىقىپ كەتكەن.

1068.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نەدە دەپنە قىلىنغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ۋەسىيىتىگە ئاساسەن، مەسجىدى نەبەۋىينىڭ سول تەرىپىگە جايلاشقان ئايالى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ھۇجرىسىغا دەپنە قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى ھازىرمۇ شۇ ئورۇندا ساقلىنىپ كەلمەكتە.

خەلىپىلەر دەۋرىنىڭ باشلىنىشى

1069.سوئال: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، مۇسۇلمانلارغا كىم باش بولغان؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، مۇسۇلمانلار ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئۆزلىرى ئۈچۈن باشلىق قىلىپ سايلاپ، ئۇنى خەلىپە (ئورۇنباسار)دەپ ئاتىغان.

1070.سوئال: خۇلەفائۇرراشىدۇن دەپ ئاتالغان خەلىپىلەر كىملەر؟

جاۋاب: خۇلەفائۇرراشىدۇن – توغرا يولدا ھەققانىي يېرگۈچى خەلىپىلەر دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇلار:

(1) ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى سىددىق.

(2) ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب.

(3) ھەزرىتى ئوسمان ئىبنى ئاففان.

(4) ھەزرىتى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن!

بەشىنچى بۆلۈم

مۇئامىلە

مۇئامىلە ھەققىدە قىسقىچە چۈشەنچە

بىر ئاۋۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكى، ئەخلاقىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكى ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن بولغان مۇئامىلىسى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ تاشقى قىياپىتىگە، چىراي شەكلىگە ياكى ئىبادەتلىرىنىڭ كۆپلىكىگە قاراپ ئەمەس، پەقەت مۇئامىلىسىگە قاراپ باھا بەرگىلى بولىدۇ. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ئىسلام ئەخلاقىنى ئۆلچەم قىلغان ھالدا پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا، ھەتتا ھايۋانلارغىمۇ رەھىم - شەپقەتلىك بولۇشقا، شۇنداقلا بارلىق مۇئامىلىلەردە توغرا، ئادالەتلىك، ھەققانىي بولۇشقا چاقىرىدۇ. چۈنكى ھەر قانداق بىر جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ئۆز ئارا ئىناقلىقى، خاتىرجەم ھالدا بەختلىك ھايات كەچۈرۈشى شۇ جەمئىيەتتە ياخشى مۇئامىلىنىڭ ئومۇملىشىشىغا باغلىقتۇر. ۋەزىپىسىنى قېتىرقىنىپ ئىخلاس بىلەن ئورۇنداش، باشقىلارنىڭ غېمىنى يېيىش ۋە ئۆز ئارا بىر- بىرىگە كۆيۈنۈش قاتارلىق ياخشى ئادەتلەرنىڭ ھەممىسى ياخشى مۇئامىلىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ قەدىمدىن بېرى تەكرارلاپ كەلگەن «دىن – مۇئامىلىدۇر» دېگەن سۆزىگە دىققىتىمىزنى ئاغدۇرغىنىمىزدا، ئىسلام دىنىدا ياخشى مۇئامىلىنىڭ قانچىلىك ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىمىز. بۇنىڭغا ئاساسەن دېيەلەيمىزكى، دىيانەت ياكى دىندارلىق ئىسلام ئىبادەتلىرىنى رەسمىيەت شەكلىدە ئورۇنداپ قويۇش بىلەنلا ئەمەس، بەلكى يۈرۈش – تۇرۇش، ئەخلاق ۋە باشقىلارغا بولغان مۇئامىلىلەردە ئىپادىلىنىدۇ. زامانىمىزدا، تاشقى قىياپىتىدە دىيانەتلىك كۆرۈنىدىغان، ئەمما ئىچكى دۇنياسى بۇزۇق كىشىلەرمۇ كۆپ. مەسىلەن: ئىسلامنىڭ تاشقى ئىبادەتلىرىنى تولۇق ئورۇندايدىغان، بەش ۋاخ نامىزىنى تەرك قىلمايدىغان، كىشىلەرنىڭ كۆزىدە ئەڭ دىندار كۆرۈنىدىغان، ئەمما باشقىلار بىلەن بولغان مۇئامىلىسىدە، كۆرۈنگىنىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، جورىسىغا ۋە بالىلىرىغا قوپال مۇئامىلە قىلىدىغان، ئەتراپىدىكىلەرگە چوڭلۇق قىلىدىغان، ئۇنىڭ بىلەن مۇئامىلە قىلغانلارنى جاق تويغۇزىدىغان، كىشىلەرنى ئالدايدىغان، يالغان سۆزلەيدىغان، باغرى قاتتىق، ئىستىلى بۇزۇق ئادەملەر بار. مۇنداقلار ئۆزلىرىنى دىندار ۋە ئەخلاقلىق دەپ سانىسىمۇ ئىسلام دىنى ئۇلارنى ئۇنداق سانىمايدۇ.

باشقىلارغا يامان مۇئامىلە قىلىدىغان ئادەم باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە ۋە سۆيگۈسىگە ھەرگىزمۇ ئېرىشەلمەيدۇ. باشقىلارنىڭ سۆيگۈسىگە ئېرىشەلمىگەن ئادەم ئەڭ بەختسىز ئادەمدۇر. قۇرئان كەرىم پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ماختاپ: ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ؛ ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى﴾[1] دېگەن. يامان مۇئامىلىنىڭ

---

(1) ئال ئىمران سۈرىسى 159- ئايەت.

تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، باشقىلارنىڭ غۇرۇرىنى زىدىلەيدىغان، كۆڭلىنى رەنجىتىدىغان سۆزلەرنى قىلىش، ئاچچىقىنى باسالماي چېچىلىش، قارشى تەرەپنىڭ ھېسسىياتىنى ئېتىبارغا ئالماسلىق، ئائىلىسىدىكىلەرگە قوپاللىق قىلىش، خىزمەتداشلىرىنى، قوشنىلىرىنى ۋە ئارىلاشقان كىشىلىرىنى رەنجىتىش، ئېلىم – سېتىم ئىشلىرىدا ساختىپەزلىك قىلىش ۋە يالغان سۆزلەش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى يامان مۇئامىلە تۈرىگە كىرىدۇ. باغرى يۇمشاق، توغرا مۇئامىلىلىك ئادەمنى كىشىلەر سۆيىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئارىلاشقۇسى ۋە مۇئامىلە قىلغۇسى كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى تەرىپلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿(ئى ئىنسانلار!) شۈبھىسىزكى، سىلەرگە ئۆز ئاراڭلاردىن پەيغەمبەر كەلدى. سىلەرنىڭ كۈلپەت چېكىشىڭلار ئۇنىڭغا ئېغىر تۇيۇلىدۇ؛ ئۇ سىلەرنىڭ (ھىدايەت تېپىشىڭلارغا) ھېرىستۇر، مۆمىنلەرگە ئامراقتۇر، ناھايىتى كۆيۈمچاندۇر﴾(1).

زامانىمىزدا پەن-تېخنىكا ئىلىملىرىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشى بىلەن دۇنيا كىچىك بىر مەھەللىگە ئايلىنىپ قالغاندەك تۇيۇلماقتا. بۇ ئەھۋال ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرى ياشاۋاتقان جەمئىيەتنىڭ ئەزالىرى بىلەن ياخشى ئۆتۈش بىلەن بىرگە باشقا جەمئىيەت ئىنسانلىرى بىلەنمۇ ئىناق، ياخشى ئۆتۈشكە بولغان زور ئېھتىياجنى ھېس قىلدۇرماقتا. مۇسۇلمانلارنىڭ ئۈستىدە ئىسلام دىنىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ھايات سۈرۈشتىن باشقا يەنە بىر پەرز باردۇر. ئۇ بولسىمۇ ئىسلام دىنىنى باشقىلارغا تونۇشتۇرۇش، تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇلارنى بۇ ئۇلۇغ دىنغا دەۋەت قىلىشتۇر. بۇ پەرز ئىسلام ئىستىلاھىدا «ئەمرۇ مەرۇپ – ۋەز – نەسىھەت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ پەرزنى بىزگە يادلاندۇرۇپ: ﴿(ئى مۇھەممەد ئۇممىتى!) سىلەر ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۇممەتسىلەر﴾(2) دېگەن.

ئەمدى بۇ پەرزنى مۇسۇلمانلار نېمە بىلەن ئورۇندايدۇ ؟

تەبىئىيكى، ئېغىزى ئارقىلىق دەۋەت قىلىشتىن ئاۋۋال ئەمەلىيىتى ۋە مۇئامىلىسى بىلەن ئورۇندايدۇ. ھازىرقى كۆپ سانلىق مۇسۇلمانلارنىڭ كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش يولىدا مەغلۇبىيەتلەرگە ئۇچرىشىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق سەۋەبى، ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرى بىلەن ئەمەلىيەتتە قىلغانلىرىنىڭ بىردەك بولمىغانلىقى، سۆزى باشقا، ئەمەلىيىتى باشقا بولغانلىقىدىن ئىبارەت ئىدى. شەكسىزكى، كىشىلەرنى ئىمان – ئىسلامغا، ياخشى ئىشلارغا يېتەكلەشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك يولى ئىسلامنى ئەمەلىي ھاياتىمىزدا ياشىتىپ كۆرسىتىشتىن ئىبارەتتۇر. ئىسلامنى ھاياتىمىزدا ياشىتىشنىڭ يولى مۇئامىلىدىن باشلىنىدۇ. ئۇلۇغ يولباشچىمىز ۋە ئۈلگىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دىنىنىڭ

(2) تەۋبە سۈرىسى 128- ئايەت.

(2) ئال ئىمران سۈرىسى 110- ئايەت.

گۈزەللىكلىرىنى، ئەۋزەللىكلىرىنى ئۆز تۇرمۇشىدا ياشىتىپ كۆرسىتىشتە ۋايىغا يەتكۈزگەن زات ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ دەۋىتى چارەك ئەسىرگە يەتمىگەن ئاز بىر ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ئورۇن ئالغان.

دىن - مۇئامىلىدۇر

ئىسلام دىنىدا بۇيرۇلغان ئىبادەتلەرنىڭ ھەر بىرى بىرەردىن مۇئامىلىدۇر. مەسىلەن: ئىسلام ئىبادەتلىرىنىڭ ئەڭ كاتتىسى بولغان ناماز ئىنسان بىلەن ئاللاھ ئوتتۇرىسىدىكى مۇئامىلە بولغىنىنىڭ سىرتىدا، ئىنساننىڭ باشقىلار بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋىتىنى ياخشىلىق تەرەپكە يۈكسەلدۈرىدىغان بىر مۇئامىلە نوقتىسىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ناماز ھەقىقەتەن قەبىھ گۇناھلاردىن ۋە يامان ئىشلاردىن توسىدۇ﴾ (1) دېگەن سۆزىدىكى ﴿يامان ئىشلار﴾ يامان مۇئامىلە ۋە ناچار ئەخلاقلارنى ئىپادىلەيدۇ. مۇندىن باشقا ناماز ئىنساننىڭ ھاياتلىقتىكى قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشتا ياردەم سورايدىغان ئەخلاقىي يۆلەنچۈكىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ئى مۆمىنلەر! سەۋر ۋە ناماز ئارقىلىق ياردەم تىلەڭلار﴾ (2) دېگەن سۆزى بۇنى ئىپادىلەيدۇ.

ئىككىنچى چوڭ ئىبادەت بولغان زاكات بايلاردىن ئېلىپ كەمبەغەللەرگە بېرىلىدىغان ئىقتىسادىي ئىبادەت بولۇپلا قالماستىن، ئىنسانىنى بېخىللىق، پىخسىقلىق كىرلىرىدىن پاكلاپ، ئۇنىڭ ئەخلاقىي دۇنياسىنى بېيىتىدىغان، ئاللاھ ۋە ئىنسانلار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ياخشىلايدىغان بىر مۇئامىلە خاراكتېرلىق ئىبادەتتۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى: ﴿ئۇلارنى (بېخىللىقنىڭ كىرلىرىدىن ۋە گۇناھلاردىن) پاكلىشىڭ ۋە (ياخشىلىقلىرىنى) كۆپەيتىشىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ماللىرىنىڭ بىر قىسمىنى زاكات ھېسابىدا ئالغىن﴾(3) دەپ بۇيرىغان.

ئۈچىنچى چوڭ ئىبادەت بولغان روزا نەپسنى ئىستەكلىرىدىن توسۇلۇشقا كۆندۈرۈش، تەربىيىلەش ۋە تەقۋالىققا ئادەتلەندۈرۈش خاراكتېرىدىكى ئەخلاقىي ئىبادەت بولۇپ، ئۇ ئىنساننىڭ ئاللاھ ۋە باشقىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇئامىلىسىدۇر. چۈنكى نەپسنى يىغىپ ئۆزىنى تۇتۇشنىڭ ئۆزى كىشىدە باشقىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش روھىنى ئويغىتىدۇ. ئاللاھ تائالا: ﴿ئى مۆمىنلەر! گۇناھلاردىن ساقلىنىپ تەقۋالىق دائىرىسىگە كىرىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە پەرز قىلىنغىنىغا ئوخشاش سىلەرگە (رامىزان

---

(1) ئەنكەبۇت سۈرىسى 45- ئايەت.

(2) بەقەرە سۈرىسى 153- ئايەت.

(3) تەۋبە سۈرىسى 103- ئايەت.

روزىسى) پەرز قىلىندى﴾(1) دېگەن سۆزىدە روزا تۇتۇش ئارقىلىق «تەقۋالىق» ھاسىل بولىدىغانلىقىنى بايان قىلغان. تەقۋالىق – ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلغانلىقتىن يامان ئەخلاق، يامان مۇئامىلە ۋە يامان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ ھىمايىسىگە كىرىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. دېمەك، ھەقىقىي مەندىكى تەقۋالىق ياخشى مۇئامىلىلىك بولۇشنى كاپالەتلەندۈرىدۇ.

تۆتىنچى چوڭ ئىبادەت بولغان ھەج ئىنسانلار بىلەن قانداق ئۆتۈش، قانداق مۇئامىلىدە بولۇشنى ئۆگىتىدىغان تەربىيە خاراكتېرلىق ئىبادەتتۇر. ئادەتتە ھەج پائالىيىتى نۇرغۇن ئىنسانلارنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن توپلىنىپ ئورۇندىلىدۇ. بۇ پائالىيەتلەر جەريانىدا ئاچچىقلىنىش، قوپاللىق قىلىش، گۇناھ ئىشلەش ۋە ئايرىمچىلىق قىلىش چەكلىنىدۇ. شۇڭا ھاجىلار باي- گاداي، رەئىس – پۇقرا، رەڭ، تىل ۋە ئىرق پەرقلىرىنى پۈتۈنلەي يوق قىلغان ھالدا، ھەممىسى بىرخىل ئاق ئىھرامغا يۆگىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ«كىمكى جېدەل – ماجىرا قىلماستىن، گۇناھ ئىشلىمەستىن ھەج قىلىدىكەن، ئۇ ئانىسىدىن ئەمدى تۇغۇلغان بوۋاقتەك گۇناھتىن پاك بولىدۇ» (2) دېگەن مۇبارەك ھەدىسىمۇ ھەج ئىبادىتىنىڭ تەربىيىلىنىش پائالىيىتى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. ھاجىنىڭ شۇ پاكلىقىنى ساقلىيالىشى ئۇنىڭ ھەج پائالىيىتىدە ئالغان تەربىيىسىنى داۋام قىلدۇرۇشىغا باغلىق.

ئەپسۇس بىلەن شۇنى ئېيتىمىزكى، يۇقىرىقى ۋە باشقىمۇ ئىبادەتلەر ئەشۇ ئاساسلىق غايىسىنى ۋە نىشان قىلىنىغان مەقسەتلىرىنى يوقىتىپ قويغاندىن كېيىن، بۇ ئىبادەتلەر خۇددى جانسىز تەنلەرگە ئوخشاش بولۇپ قالغانلىقتىن كۆپلىگەن كىشىلەرنى يامان ئىشلاردىن توسالمىغان، تەقۋالىقنى بەرپا قىلالمىغان، مۇئامىلىدە دۇرۇس بولۇش ئەخلاقىنى تىكلىيەلمىگەن. قىسقىسى بۇ ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشتىكى مۇددىئا ئەمەلگە ئاشمىغان.

شۇنى بىلىش كېرەككى، ئىبادەتلەرنىڭ ئۆزى غايە ئەمەس، بەلكى ھەر بىر ئىبادەت ئىنسانلارنى تەقۋالىق، گۈزەل ئەخلاق، ياخشى مۇئامىلە ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرگە ئېرىشتۈرۈش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانى مەمنۇن قىلىش يولىدا بىرەردىن ۋەسىلە ياكى شۇ ئۇلۇغۋار پەزىلەتلەرگە يېتىشىش يولىدىكى شوتا ھېسابلىنىدۇ.

مۇندىن باشقا ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە ھاياتلىقتا ئىنسانلار دۇچ كېلىدىغان پۈتۈن ئىشلارنىڭ ئىسلام دىنىدا بەلگىلەنگەن مەخسۇس مۇئامىلە قائىدىسى باردۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسىدە، مۇئامىلىنىڭ دۇرۇس، توغرا ۋە ئادالەتلىك بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 183- ئايەت.

(2) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

مۇئامىلىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1071.سوئال: مۇسۇلمان ئادەم كىملەرگە قارىتا ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇلغان؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئادەم ھەممىگە ئىسلامىي ئەخلاق دائىرىسىدە ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇلغان بولۇپ، تەپسىلىي قىلىپ ئېيتقاندا تۆۋەندىكىلەر:

1. ئۆزىگە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
2. ئائىلىدىكىلەرگە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش
3. ئاتا – ئانىغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش
4. تۇغقانلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
5. قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
6. خىزمەتداشلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
7. دوستلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش
8. جەمئىيەتتىكى كىشىلەرگە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
9. ئومۇمىي مۇسۇلمانلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
10. مۇسۇلمان ئەمەس خەلقلەرگە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
11. پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.
12. ھايۋانلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش.

مۇئامىلە پرىنسىپى

1072.سوئال: ئىنسان ئۆزىگە قارىتا قانداق ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشى كېرەك؟

جاۋاب: ئىنسان ئەڭ ئاۋۋال ئۆز- ئۆزىگە توغرا بولۇشى، ئۆزىنى ئالدىماسلىقى، ئۆزىنىڭ ۋىجدانىي قوبۇل قىلالمايدىغان ئىشلارنى قىلماسلىقى، ئۆزىنىڭ روھىغا، دىنىغا، ئەخلاقىغا ۋە تەن ساقلىقىغا زىيانلىق بولغان ئىشلاردىن يىراق بولىشى لازىم. بۇ دېگەنلىك ئۆز-ئۆزىگە ھەر ئىشتا توغرا ۋە قائىدە – يوسۇنلۇق بولۇش تەلىپىنى قويۇپ، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلماسلىقى، ئۆزى ئۈچۈن خالىمىغان زىيان – زەخمەتلەرنى باشقىلارغا كەلتۈرۈشتىن ساقلىنىشى، تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش، زىنا قىلىش، قىمار ئويناشقا ئوخشىغان ئۆزىگە بىۋاستە زىيانلىق بولغان ئىشلارنى قىلماسلىقى، ئاللاھ تائالانىڭ ۋە خەلقنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئەيىبكار بولۇپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدىغان ناشايان ئىشلاردىن ساقلىنىشى، ھەر ۋاقىت ئۆز – ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىنى ئەقىل، ۋىجدان ۋە شەرىئەتنىڭ مىزانىغا سېلىپ تۇرۇشى دېگەنلىكتۇر. « سىلەردىن ھېساب ئېلىنىشتىن ئاۋۋال سىلەر ئۆز – ئۆزۈڭلاردىن ھېساب ئېلىپ تۇرۇڭلار»[1]دېگەن كۆرسەتمىمۇ بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە ئىش كۆرۈش ئۆزىنى ئالدىغانلىق ۋە ئۆزىگە قارىتا ياخشى مۇئامىلىدە بولمىغانلىقتۇر.

---

(1) ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ سۆزى.

ئائىلە ھاياتىدىكى ئىسلام پىرىنسىپلىرى

1073.سوئال: ئىنسان ئائىلىسىدىكىلەرگە قانداق مۇئامىلىدە بولۇشى كېرەك؟
جاۋاب: بىر ئادەمنىڭ ئائىلىسىدىكىلىرىگە قارىتا مۇئامىلىسى ئۇ ئادەمنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئەينەكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىڭلار ئۆز ئائىلىسىدىكىلىرىگە ئەڭ ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغىنىڭلاردۇر» دېيىش ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ سىرتقى قىياپىتىگە ياكى سىرتتىكىلەرگە قىلغان مۇئامىلىسىگە قاراپ باھا بەرگىلى بولمايدىغانلىقىنى، بەلكى ئۇنىڭ ئۆز ئائىلىسىدىكىلىرىگە قىلغان مۇئامىلىسىگە قاراپ ئۇنى ياخشى ياكى يامان دەپ باھالىغىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. چۈنكى ئىنسان سىرتتىكىلەرگە ئۆزىنى ياخشى كۆرسىتىش نىيىتى بىلەنمۇ ياخشى مۇئامىلە قىلىپ قويىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلىرىگە قىلىدىغان مۇئامىلىسى ئەڭ تەبىئىي مۇئامىلە بولۇپ، شۇ ئادەمگە قويۇلغان دىئاگنوزدۇر. بىراۋنىڭ ئائىلە ئەزالىرى ئۇنىڭ جورىسى، ئاتا – ئانىسى ۋە پەرزەنتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1074.سوئال: ئىنسان ئۆزىنىڭ جورىسىگە قارىتا قانداق مۇئامىلىدە بولۇشى كېرەك؟
جاۋاب: ئىسلام قانۇنىدا ئەر بىلەن ئايالنىڭ بىر – بىرىگە ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى ۋە ھەر بىرىنىڭ ئۇستىدىكى قارشى تەرەپنىڭ ھەق- ھوقۇقلىرى ئېنىق بەلگىلەنگەن. ھەر قانداق بىر جەمئىيەت ئۇنى ئىدارە قىلىپ تۇرىدىغان، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئىشلىرىنى توغرا يولغا سالىدىغان بىرەر مەسئۇلغا ئېھتىياجلىق بولغىنىدەك، ئائىلىمۇ جەمئىيەتنىڭ بىر تەركىبى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئائىلىگە مەسئۇللۇق قىلىدىغان بىرەر مەسئۇلنىڭ شۇ ئائىلىدە بولۇشىغا ئىنتايىن ئېھتىياجلىقتۇر. تەبىئىيكى، بۇ مەسئۇللۇقتا ئەرلەر ئاياللارغا نىسبەتەن مۇناسىپراقتۇر. چۈنكى، ئەرلەر ئومۇمەن جىسمانىي جەھەتتە كۈچلۈك، سوغۇققان بولغاچقا، ئۇلار ئائىلە ئىشلىرىنى تەمكىنلىك بىلەن باشقۇرالايدۇ. ئاللاھ تائالا ئەرلەرنىڭ بۇ ئارتۇقچىلىقىنى بايان قىلىپ: ﴿ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر﴾(1)دېگەن.

ئەرلەرنىڭ ئاياللارنى ۋە ئائىلىنى ھىمايە قىلىپ، ئىدارە قىلىشتىكى مەسئۇلىيىتىگە ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ. قىسمەن ئاياللار بۇ ماۋزۇدا بەزى ئەرلەردىن قابىلىيەتلىك بولسىمۇ، ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئەرلەرنىڭ ئائىلىنى باشقۇرۇش ئىشىدا قابىلىيەتلىك ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ئاياللارنىڭ ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق بولمايدىغان پۈتۈن ئىشلاردا ئەرلىرىنىڭ خاھىشىغا ھۆرمەت قىلىشى، ئۇلارغا بويسۇنۇشى زۆرۈر. بۇ ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىنى خوجايىن، ئاياللىرىنى بولسا، خىزمەتچى ئورنىدا كۆرۈپ، ئۇلارنى ھەدەپ خورلايدىغان، ئۇرۇپ تىللايدىغان ئەرلەر ھەقىقەتەن، نادان ھەم ئاكىسىز ئەرلەردۇر.

---

(1) نىسا سۈرىسى 34 - ئايەت.

تۇرمۇش پەقەت ئەر – ئايال ئىككىسىنىڭ بىر – بىرىنى چۈشىنىشى ۋە بىر-بىرىگە يول قويۇشى بىلەن داۋام قىلىدۇ. چۈنكى ئەر- خوتۇنلۇق ھاياتىنىڭ بەختلىك ھالدا داۋام قىلىشى ئەر - خوتۇن ھەر ئىككىسىنىڭ ئۆز ئۈستىدىكى مەسئۇلىيەت ۋە بىر - بىرىنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنى تونۇشىغا باغلىق، ئۇنىڭ سائادىتى ئەر خوتۇن - ھەر ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىگە بولغان قىزغىن مۇھەببىتىگە ۋە سەمىمىي مۇئامىلىسىگە باغلىقتۇر. ئەر – ئايال ئىككىسىنىڭ بىر- بىرىنى ھېمايە قىلىپ قوغدىشى، بىر- بىرىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى ئەپۇ قىلىشى ۋە ئىككىسى ئوتتۇرىسىدىكى سىرلارنى ساقلىشى بەختلىك ئائىلىنىڭ كاپالىتىدۇر.

ئەرنىڭ ئايالىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى

1075.سوئال: ئەرنىڭ ئايالىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى قايسىلار؟

جاۋاب: ئەرنىڭ ئايالىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى تۆۋەندىكىچە بولىدۇ:

(1) ئەرنىڭ ئايالىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشى، ئۇنىڭغا ئازار بەرمەسلىكى، ئۇنى ئاسرىشى، پۈتۈن مۇھەببىتىنى ۋە سۆيگۈسىنى ئۇنىڭغا بېغىشلىغان ھالدا، ئۇنىڭغا ھەر ئىشتا مېھرىبانلىق كۆرسىتىشى.

(2) ئايالىنىڭ بەزى خاتالىقلىرىغا، بولۇپمۇ ئايالىنىڭ مىجەزى ئۆزگىرىپ قالغان چاغلاردىكى بەزى يېقىمسىز مۇئامىلىسىگە سەۋرچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى، خاتالىقلىرىنى ئەپۇ قىلىشى، دەردىنى ئاڭلاپ ھالىغا يېتىشى.

(3) ئايالىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشى، ئايالىغا بولغان سۆيگۈسىنى ھەر ۋاقىت ئىزھار قىلىپ تۇرۇشى.

(4) ئايالىنى باشقىلارنىڭ يامان نىيەتلىك كۆزلىرىدىن ۋە تەمەلىرىدىن مۇھاپىزەت قىلىشتا غورۇرلۇق بولۇشى. ئايالىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىپ، ئۇنى قەدىرلىشى، ئائىلىنىڭ بوزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىدىن غەپلەتتە قالماسلىقى. لېكىن ئايالىنى كۈنلىدىم دەپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن جاسۇسلۇق قىلماسلىقى، بەتنىيەتلىك بىلەن ئايالىنى ئاساسسىز قارىلىماسلىقى لازىم. چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە كىشىلەرنى يامان گۇمان قىلىشتىن مەنئى قىلغان.

(5) ئايالىنى ئىمكان قەدەر ئاتا - ئانىلاردىن ئايرىم ئۆيدە تورغۇزۇشى، ئۆينىڭ پۈتۈن ئېھتىياجلىق نەرسە - كېرەكلىرىنى ھازىرلاپ بېرىشى، ئايالىغا قېيىن ئاتا ۋە قېيىن ئانىسىنىڭ پۈتۈن يۈكلىرىنى يۈكلىۋالماسلىقى.

(6) ئايالىنىڭ بېرىشكە تېگىشلىك بولغان مەھرىنى ۋە باشقىمۇ ھەقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىشى.

(7) ئايالىغا دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۆگىتىشى ـ ناماز، روزا، زىكىر، دۇئا ۋە قۇرئان ئوقۇش قاتارلىق پۈتۈن ئىبادەتلەرنى ئۆگىتىشى ھەم ۋاقتىدا ئورۇندىشىغا ئۈندىشى، شۇنداقلا ئۇنىڭغا بۇ ئىشلاردا ياردەم بېرىشى.

(8) ئايالى ئۇنىڭغا يامانلىق قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى ئۇرماستىن نەسىھەت قىلىپ

يولغا كىرگۈزۈشى، ئىمكان قەدەر ئايالنى ئۇرماسلىقى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار ئاياللىرىنى ئۇرمايدىغانلاردۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن. ئايال ئۇچۇن ئەڭ ئاخىرقى چارە ۋە ئەڭ قاتتىق جازا ۋاقىتلىق ئۇنىڭغا جىنسىي تەرەپتىن يېقىنچىلىق قىلماسلىقتۇر.

(9) ئايالى ناۋادا تۇغۇشنى ئارزۇ قىلسا ياكى يامان غەرەز بىلەن ئەمەس، بەلكى يوللۇق ئۆزرىسى تۈپەيلى تۇغماسلىقنى تاللىسا، ئۇنى زورلىماستىن، ئۆزئارا كېڭىشىش بىلەن ئىش كۆرۈش.

(10) ئايالىنى ياكى ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى ياكى تۇغقانلىرىنى تۆۋەن كۆرمەسلىكى، ھاقارەتلىمەسلىكى، مەسخىرە قىلماسلىقى.

(11) ئايالىغا بالىلارنى بېقىش، تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش قاتارلىق ئۆي ئىشلىرىدا ياردەملىشىشى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئاياللىرىغا ئۆي ئىشلىرىدا ياردەملىشەتتى.

(12) بىردىن ئارتۇق ئايالى بولسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا پۈتۈن ئىشلاردا ئادالەتلىك ئىش كۆرۈشى.

(13) ئايالى بىلەن ئاجرىشىشقا توغرا كەلسە، ئۇنىڭغا يامانلىق قىلماستىن، زىيان يەتكۈزمەستىن، ئازار بەرمەستىن، ئەيىبىنى ئاچماستىن چىرايلىقچە ئاجرىشىشى، ئىلگىرى بەرگەنلىرىنى ۋە تويلۇقنى قايتۇرۇپ ئېلىشنى تەلەپ قىلماسلىقى.

يۇقىرىقىلار ئەرنىڭ ئۈستىدىكى ئايالىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان ھەقلەرنىڭ ھەممىسى ئەمەس، بەلكى مۇھىملىرىدىن بىر قىسمىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەججىدە سۆزلىگەن خۇتبىسىدا مۇسۇلمان ئەرلەرگە ئاياللارنى ئاسراش توغرۇلۇق ناھايىتى مۇھىم ۋە تەسىرلىك ۋەسىيەتلەرنى قىلغان.

ئايالنىڭ ئېرىگە ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى

1076. سوئال: ئايالنىڭ ئېرىگە قارىتا مۇئامىلىسى ۋە ئۆتەيدىغان ھەقلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئايالنىڭ ئېرىگە قىلىدىغان مۇئامىلىسى ۋە ئۆتەيدىغان ھەقلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئېرىنىڭ ھەققىنى ۋە ئۇنىڭ مەنپەئەتىنى ئۆزىنىڭ ۋە جىمى تۇغقانلىرىنىڭ ھەققىدىن ۋە مەنپەئەتىدىن ئەلا بىلىشى ۋە ئۇنى قوغدىشى.

(2) ئائىلىق ئادەت ۋە تۇغۇتلۇق ۋاقىتلىرىدىن باشقا، ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىمكان قەدەر ئېرىنىڭ رىغبىتىگە ماسلىشىشى. ئەر ـ ئايال بىر ـ بىرىنىڭ رىغبىتىگە ماسلىشىشى ئىنتايىن مۇھىم مەسىلىدۇر. كۆپلىگەن ئائىلىلەرنىڭ بەختسىزلىككە ئۇچرىشى ئومۇمەن، مۇشۇ سەۋەبتىن بولىدۇ. ئەرلەرنىڭ باشقا ئاياللارغا بۇزۇلۇشىنىڭ سەۋەبلىرىدىن بىرىمۇ، ئايالىنىڭ ئۇنىڭ رىغبىتىگە ماسلاشماي ئۇنى

---

[1] ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

رەنجىتكەنلىكىدىن كېلىپ چىقىدۇ.
(3) ئېرىنىڭ رۇخسىتىسىز باشقىلارغا ئۆيدىن بىر نەرسە بەرمەسلىكى. ئەمما يېمەك ـ ئىچمەكتىن باشقىلارغا سەدىقە بەرسە بولىدۇ.
(4) ئېرىنىڭ رۇخسىتىسىز سەپەرگە چىقماسلىقى، ئېرى ياقتۇرمايدىغان ئەر – ئايال ھەر قانداق كىشى بىلەن ئارىلاشماسلىقى.
(5) ئاللاھ بەرگەن رىزىققا قانائەتلىك بولۇشى، قاتتىقچىلىق كۈنلىرىدە ئېرىدىن شىكايەت قىلماسلىقى، ياخشى كۈنلەردە ئاللاھنى ئۇنۇتماسلىقى، ئېرىنىڭ مېھنىتىنى ھەر ۋاقىت قەدىرلىشى. ئەڭ ياخشى خوتۇن ئېرىغا ھەمىشە: «ھارام كەسىپتىن ساقلانغىن، بىز تۇرمۇشنىڭ قاتتىقچىلىقىغا بەرداشلىق بېرەلەيمىز، ئەمما دوزاخ ئوتىغا بەرداشلىق بېرەلمەيمىز» دەيدىغان خوتۇندۇر.
(6) ئېرىدىن باشقىلارغا ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن زىننەتلەنمەسلىكى، باشقىلارغا يۈز، قوللىرى ۋە پۇتلىرىدىن باشقا ئەۋرەت ئەزالىرىنى نامايان قىلماسلىقى، قىسقا، نېپىز كىيىملەرنى كىيىشتىن ساقلىنىشى. ئەر – ئايال ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىرلارنى ساقلىشى. ئەر – خوتۇنلۇق سىرلىرىنى سىرتقا يايغۇچىلارغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام لەنەت قىلغان ۋە ئۇلارنى قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ھېچ سۆز قىلماستىن، شەپقەت نەزىرى بىلەنمۇ قارىماستىن جازالايدىغانلار قاتارىدىن سانىغان.
(7) ئېرىنىڭ دوستلىرى بىلەن ئېرى بولمىغان جايلاردا پاراڭلاشماسلىقى، ئېرى يوق ۋاقىتتا كەلگەن يالغۇز، ئەر مېھماننى يالغۇز قارشى ئالماسلىقى. ئۆزى يالغۇز بولسا، ئۇنى ئۆيگە تەكلىپ قىلماسلىقى.
(8) ئېرىگە ھۆسىن ـ جامالى، بايلىقى ۋە مەنسىپى بىلەن پەخىرلىنىپ چوڭلۇق قىلماسلىقى، يەنى ئايال ئېرىدىن بىرقەدەر ئارتۇق جامالغا، بايلىققا، مەنسەپكە ياكى ئېسىل نەسەبكە ئىگە بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ چوڭلۇق قىلماسلىقى.
(9) پەرزەنتلىرىگە مېھرىبان بولۇشى، ئۇلارنى ئۇرۇپ، تىللىماستىن ياخشى تەربىيىلىشى، ئېرىگە تىل ئۇزارتماسلىقى.
(10) ئۆي ئىچىنى پاكىز، رەتلىك تۇتۇشى، ئىسراپچىلىقتىن ساقلىنىشى.
(11) ئايال قېيىن ئانىسى ۋە قېيىن ئاتىسىنى ھۆرمەتلىشى، ئىمكانقەدەر ئۇلارنىڭ خىزمەتلىرىدە بولۇپ، ياخشى دۇئالىرىنى ئېلىشقا تىرىشىشى لازىم. چۈنكى ئۇمۇ شۇلارغا قىلغانلىرىنىڭ ئوخشىشىنى كېيىنچە كېلىن ياكى كىيوغۇللىرىدىن كۆرىدۇ.«بۇ ئالەم-ئۆتنە ئالەم»دەپ بىكارغا ئېيتىلغان ئەمەس.

ئاتا-ئانا ۋە پەرزەنتلەر ھەققىدىكى ئىسلام پىرىنسىپى

1077.سوئال: ئاتا – ئانىلارنىڭ ئۈستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرى قايىسلار؟

جاۋاب: پەرزەنتلەر ئاتا ـ ئانىلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن تاپشۇرۇلغان ھەم شەرەپلىك ھەم خەتەرلىك ئامانەتلەردۇر. ئاتا ـ ئانىلار قىيامەت كۈنىدە ئاللاھنىڭ ئالدىدا بۇ ئامانەتلەرنىڭ جاۋابكارلىقىدىن سورىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇسۇلمانلارنى بۇ جاۋابكارلىقتىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزۈڭلارنى ۋە بالا ـ چاقاڭلارنى، ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار﴾(1).

ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى ۋە بالا ـ چاقىلىرىنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىشىنىڭ بىردىنبىر چارىسى ئۈستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش يولىدا، بالىلارغا كىچىكىدىن باشلاپلا ئىمان، ئىسلامنى ئۆگىتىپ، ياخشى ـ يامىنىنى بىلدۈرۈپ، ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىتىپ بۇ ئامانەتنى ئادا قىلىشىدىن ئىبارەتتۇر. ئاتا ـ ئانىلار يۇقىرىقىلارنى ئاللاھ بۇيرىغان بويىچە ئادا قىلىغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتى تۈگەيدۇ. كېيىنكى ئىشلارغا بالىلار ئۆزلىرى جاۋابكار بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام«ھەرقانداق بالا ئىسلام دىنىنى ئېتىراپ قىلىشقا ھازىر بولغان تەبىئىتى بىلەن تۇغۇلىدۇ، ئۇنى ئاتا ـ ئانىسى يەھۇدىي قىلىدۇ ياكى خرىستىئان قىلىدۇ ياكى مەجۇسىي قىلىدۇ»(2) دېگەن. دېمەك، ئاتا ـ ئانىلار بالىلارنىڭ قانداق يېتىشىپ چىقىشىدىن مەسئۇلدۇر. ئۇلار بالىلىرىنى ئىسلام نۇرى ئاستىدا، ئەدەپ-ئەخلاقلىق، دىن-دىيانەتلىك قىلىپ ياخشى تەربىيىلەپ چىققان بولسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئاۋۋال مۇشۇ دۇنيادا، ئاندىن ئاخىرەتتە چوقۇم كۆرىدۇ. ئەگەر بالىلىرىنى ئۆز ھاۋايى ـ ھەۋەسلىرىگە قويۇپ بېرىپ، ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە يېتىشتۈرەلمىگەن بولسا، ئۇنىڭ جازاسىنى ئاۋۋال بۇ دۇنيادا، ئاندىن ئاخىرەتتە تارتىدۇ. يامان بالىنىڭ ئاپىتى ئاتا ـ ئانىلارنى تۈرلۈك بالالارغا دۇچار قىلىدۇ، قىيامەت كۈنىدىمۇ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلمايدۇ. ئامانەتنى زايە قىلغان كىشى قانداق جاۋابكالىققا تارتىلسا، پەرزەنتلىرىنىڭ كېلەچىكىنى زايە قىلىۋەتكەن ئاتا ـ ئانىلارمۇ، ئۇنىڭدىن ئېغىرراق جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. چۈنكى پەرزەنتلەر ئاللاھنىڭ ئۇلارغا تاپشۇرغان ئامانەتلىرىدۇر.

ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۈستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرى

(1) بالىلارغا ئاتا – ئانا بولىدىغانلارنىڭ ياخشى تاللىنىشى

---

(1) تەھرىم سۈرىسى 6 ـ ئايەت.

(2) بۇخارى رىۋايىتى.

بۇ ماۋزۇ ئاتىلار بىلەن ئانىلارغا ئوخشاشلا قارىتىلغان بولۇپ، پەرزەنتلەرنىڭ دىيانەتلىك، گۈزەل ئەخلاقلىق، ئەل ئىشىغا يارامىلىق ۋە ئىپسل - پەزىلەتلىك بولۇپ چىقىشى ئۈچۈن، ئاتا بولغۇچىنىڭ كېلەچەكتە بالىلىرىنىڭ ئانىسى بولىدىغان ئايالنى دىيانەت بىلەن ئەخلاقنى ئۆلچەم قىلغان ھالدا، ياخشى تاللىشى زۆرۈر بولغىنىدەك، ئانا بولغۇچىنىڭمۇ كېلەچەكتە بالىلىرىنىڭ ئاتىسى بولىدىغان ئەرنى دىيانەت بىلەن ئەخلاقنى ئۆلچەم قىلغان ھالدا ياخشى تاللىشى زۆرۈردۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەرلەرگە قارىتىپ: «كىشىلەر ئاياللارنى تۆت نەرسىگە قاراپ تاللايدۇ: ئۇلارنىڭ ھۆسنى – جامالىغا، بايلىقىغا، نەسەبىگە ۋە دىيانىتىگە. سەن ئەڭ ئاۋۋال دىيانەتلىك بولغىنىنى تاللىغىن. ئەگەر شۇنداق قىلمىساڭ زىيان تارتىپ قالىسەن»(1) دەپ كۆرسەتكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىسى ئارقىلىق دىنغا، جەمئىيەتكە ۋە خەلققە پايدىلىق، ياخشى نەسل يېتىشتۈرۈپ چىقىش ئۈچۈن، شۇ نەسلگە ئانا بولغۇچى ئايالنى دىيانەتنى ئاساس قىلغان ھالدا، ياخشى تاللاپ، ئىلغاشنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلغان. ئىپسللىك، ياخشىلىق پەقەت دىيانەت بىلەنلا ئۆلچىنىدۇ. بىراۋنىڭ دىيانىتى بولماستىن، قانچىلىك ئىپسل، شەرەپلىك ئائىلە بولۇپ كەتسۇن، ئۇنى-شەرىئەت ئىستىپالىدا- ياخش دېگىلى بولمايدۇ.

ئاياللارمۇ كېلەچەكتىكى پەرزەنتلىرىنىڭ ئاتىسى بولىدىغان جورىسىنى دىيانەت بىلەن ئەخلاقنى مىزان قىلغان ھالدا، ياخشى تاللىشى ئىنتايىن زۆرۈردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىزنىڭ ئائىلىسىگە: «ئەخلاقى بىلەن دىيانىتى سىلەرنى رازى قىلىدىغان قانداقلا بىر كىشى سىلەردىن قىز سوراپ كەلسە، ئۇلارنى دەر ھال ئۆيلەندۈرۈڭلار. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار، يەر يۈزىدە چوڭ بۇزۇقچىلىقنى تېرىغان بولىسىلەر»(2) دېيىش ئارقىلىق ئاياللارنىڭ جور تاللىشىدىكى ئىسلامىي پىرىنسىپىنى بايان قىلىپ بەرگەن.

(2) بالىلارغا گۈزەل ئىسىملارنى قويۇش

بالىلارغا گۈزەل - چىرايلىق ئىسىملارنى قويۇش ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك ئىشتۇر. ئىسلام دىنى ھاياتلىقنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كامىل بىردىن بولغانلىقتىن، بۇ ماۋزۇدىمۇ ئىنسانلارغا بەزى تەۋسىيەلەرنى قىلىشنى ئۇنتۇمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەرزەنتلەرگە چىرايلىق، گۈزەل ئىسىملارنى قويۇش ھەققىدە: «سىلەر قىيامەت كۈنىدە ئىسمىڭلار بىلەن چاقىرىلىسىلەر، شۇڭا بالىلىرىڭلارغا چىرايلىق ئىسىملارنى قويۇڭلار»(3) دەپ كۆرسەتكەن. ئۇ ھەمىشە گۈزەل ئىسىملارنى قويۇشنى تەۋسىيە قىلاتتى، يېقىمسىز

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(2) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

(3) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.

ئىسىملارنى گۈزەل، يېقىملىق ئىسىملارغا ئۆزگەرتىپ قوياتتى.

(3) بوۋاقلارنىڭ ئەقىقىسىنى قىلىش.

ئەقىقە- بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ چېچىنى چۈشۈرگەن چاغدا، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ كاتتا نېمىتىگە شۈكۈر ئادا قىلىش يۈزىسىدىن يوقسۇللارنى تائاملاندۇرۇش ئۈچۈن قىلىنىدىغان قۇربانلىقتۇر. يېڭى تۇغۇلغان ئوغۇل بوۋاقنىڭ چېچىنى تولۇق چۈشۈرۈش سۈننەت ئىكەنلىكىدە بارلىق ئۆلىمالار ئىتتىپاقتۇر. ئەمما قىز بوۋاقنىڭ چېچىنى چۈشۈرۈشنىڭ سۈننەتلىكى توغرۇلۇق ئىختىلاپ بار. شۇنداقتىمۇ چۈشۈرۈشنىڭ بوۋاق ئۈچۈن پايدىلىق ئىكەنلىكىنى تېببىي مۇتەخەسسىسلەر تەكىتلىمەكتە.

(4) ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش

ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش پۈتۈن ساماۋىي دىنلاردا بۇيرۇلۇپ كەلگەن بىر ھۆكۈمدۇر. ئىسلام شەرىئىتى بويىچە، ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش سۈننەت بولۇپ، ئاتا-ئانىلار ئۈستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرىنىڭ بىرىدۇر. يەھۇدىي دىنىدىكىلەر- گەرچە ئەسلىدىكى يەھۇدىي دىنىنىڭ ماھىيىتىدىن چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ ــ ھازىرمۇ ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش ئىشىنى جارى قىلدۇرۇپ كەلمەكتە. ئەمما خرىستىئانلار - گەرچە ئۆز ۋاقتىدا ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەقتە تەۋسىيەلىرى بولغان بولسىمۇ- بۇنىڭغا ئەمەل قىلماي كەلمەكتە.

(5) بالىلارنى بېقىش

ئاتىلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە پەرزەنتلەرنى بېقىش پەرزدۇر. ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي ئېھتىياجىدىن چىقىش پەقەت ئاتىنىڭ ئۈستىگىلا بۇيرۇلغان پەرزدۇر. ئاتا بولغان كىشى ئايالىغا ۋە بالىلىرىغا نەپىقە (چىقىم) قىلىش ئارقىلىق ئائىلىسىنى تەمىن ئېتىدۇ. ئائىلىنىڭ نەپىقىسى سىلە - رەھىم قىلىش، سەدىقە بېرىش ۋە ئۇنىڭدىن باشقا بارلىق ياخشىلىقلاردىن چوڭ ۋە ئەڭ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان ئەھمىيەتلىك پەرزدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئائىلە نەپىقىسىنىڭ ــ ئادا قىلىنىشتا ــ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ياخشىلىقنى ئاۋۋال ئائىلەڭدىن باشلىغىن، بالا مېنى كىمگە تاشلاپ قويىسەن، ماڭا ئاش - نان بەرگىن! دەيدۇ»[1].

بالىلىرىنى ياخشى باقماي، ئۇلارنىڭ ھەقلىرىنى زايە قىلىۋەتكەن ئاتا ئاللاھنىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولىدۇ. چۈنكى بالىلارنىڭ ھال - ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالماي، ئۇلارنى ئۆز ھاللىرىغا تاشلىۋېتىش ئەڭ ئېغىر گۇناھى كەبىرىلەردىن سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بالىلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «بىراۋنىڭ گۇناھكار بولۇشى ئۈچۈن

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ئادا قىلماي، زايە قىلىۋېتىشى يېتەرلىكتۇر»[1].

(6) بالىلارنى تەربىيلەش

ئاللاھ ئىنسانىيەتنى، ئۆزىنىڭ يەرشارىنى گۈللەندۈرۈش ۋە ئىنسانلار جەمئىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت بولغان ئۇلۇغۋار ئىرادىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىشىدا ئۆزىدىن خەلىپە (ئۇرۇن باسار) قىلىپ ياراتتى. دۇنيانىڭ گۈللىنىشى ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى پەقەت ئىنسانلار بىلەن بولىدۇ. ئىنسانلار پۈتۈن كائىناتنىڭ خوجايىنى. شۇنداق ئەھمىيەتلىك ئىنسان نەسلىنىڭ ئەسىرلەر بويى داۋاملىشىپ كېلىشى پەقەت بىر ئەر، بىر ئايالدىن ئىبارەت ئىككى ئاساستىن قۇرۇلغان ئائىلىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئەمەلگە ئېشىپ كەلمەكتە. ئائىلە ھەرقانداق ئىنساننىڭ ئىپتىدائى مەكتىپى بولۇپ، بۇ مەكتەپنىڭ مەسئۇل مۇئەللىملىرى ئاتا بىلەن ئانا ئىككىسىدۇر. ئىنساننىڭ جەمئىيەتكە ۋە خەلققە پايدىلىق بولۇپ يېتىلىپ چىقىشى، پەقەت ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكى تۇنجى قېتىم ئالغان تەلىم ـ تەربىيىسىگە باغلىقتۇر. شۇڭا ئائىلە تەربىيىسى ئىنسان ھاياتىدا ئىنتايىن مۇھىم ئۇرۇن تۇتىدۇ. بالىلارنى كىچىكىدىن ئىمان، ئىسلام ئۆگىتىپ ۋە ياخشى ـ يامانني بىلدۈرۈپ، راست سۆزلەيدىغان ۋە توغرا ئىش قىلىدىغان قىلىپ تەربىيلەپ چىقىش ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۈستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرىنىڭ بىرىدۇر.

بالىلار بالاغەت ياشلىرىغا يېتىشى بىلەن ئۇلار ھەرخىل ئويۇن ـ تاماشالار ۋە كۆڭۈل ئېچىشلار ئارقىلىق بوشلۇقلىرىنى تولدۇرۇشقا تىرىشىدۇ. بۇ دەۋر ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئەڭ دىققەت قىلىشى زۆرۈر بولغان ئەھمىيەتلىك بىر دەۋردۇر. بالىلارنى بۇ ياشلىرىدا، تەن ساغلاملىقىغا پايدىلىق بولغان پاكىز، تەن ـ تەربىيە ۋە باشقىمۇ ئىجابىي پائالىيەتلەر بىلەن مەشغۇل قىلمىغاندا، ئۇلار جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك يامان ئادەتلەرگە كۆنۈپ قالغاندىن كېيىن، ئۇلارنى ئەسلىگە قايتۇرۇش قىيىن بولىدۇ، ھەتتا مۇمكىن بولمايدۇ. شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى ئەخلاقسىز، دىيانەتسىز يامان دوستلاردىن يىراقلاشتۇرۇشى ۋە بالىلىرىنىڭ تەن ساغلاملىقىغا ئەڭ زىيانلىق بولغان تاماكا، ھاراق، زىنا ـ پاھىشە قاتارلىق يامان ئىشلاردىن ئۇلارنى قەتئىي چەكلىشى ئىنتايىن زۆرۈردۇر. بالىلارنى كىچىكىدىن باشلاپلا بارلىق يامان ئادەتلەرنىڭ مۇقەددىمىلىرىدىن تامامەن يىراقلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئاددى بىرەر يامان ئىشقا ئادەتلىنىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ھۇشيار بولۇش ئىنتايىن زۆرۈر. قىسقىسى، ئاتا – ئانىلار بالىلارنى ئېتىقادىي، ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن تەربىيلەپ چىقىشتىن مەسئۇل.

(7) بالىلارنى ئوقۇتۇش

بالىلارنى قايسى پەنلەردە بولمىسۇن، ئوقۇتۇش ياكى ئۇلارغا تىرىكچىلىكنىڭ كەسىپلىرىدىن بىرەر كەسىپ ئۆگىتىش ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۈستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرىدىندۇر.

---

(1) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.

بالىلارغا دىنىي بىلىملەردىن ئالدى بىلەن ئىمان ۋە ئىسلامنى ئۆگىتىپ بولغاندىن كېيىن، شەرىئەت ئەھكاملىرىدىن ياخشىلىق - يامانلىقنى ، ھالال-ھارامنى، ئەمەل - ئىبادەتلەرنىڭ ئۇسۇللىرىنى، ئىسلامىي ئەدەب - ئەخلاقلارنى ۋە باشقىلار بىلەن مۇئامىلە قىلىش قائىدىلىرىنى بىلگەنگە قەدەر ئوقۇتۇش ئاتا - ئانىلارنىڭ ئۈستىگە ئاللاھ تەرىپىدىن بۇيرۇلغان پەرز ئەيندۇر.

ئەمما بالىلارنى دىنىي ئىلىملەردە بولامدۇ ياكى پەن بىلىملىرىدە - دوختۇرلۇق، تارىخ، جۇغراپىيە، ئاسترونومىيە ، فىزىكا ، ماتېماتىكا، بىيولوگىيە، پەلسەپە ۋە باشقىلار قاتارلىق پەنلەرنىڭ قايسىبىرىدە ئوقۇتۇپ يېتىشتۈرۈپ چىقىش پەرز كۇپايە بولۇپ سانىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىلىم ئۆگىنىش ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەرقانداق مۇسۇلمانغا پەرزدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ ئاۋۋالقى چاقىرىقى بولغان ۋە مۇسۇلمانلارغا پەرز بولۇپ بەلگىلەنگەن «ئوقۇش، ئۆگىنىش» بۇيرۇقى، دىنىي ئىلىملەرگىلا ياكى مەخسۇس بىرەر پەنگىلا قارىتىلغان بۇيرۇق ئەمەس، بەلكى ئۇ، كائىناتنىڭ ئىگىسىنى تونۇتىدىغان، ئىمان ۋە ئەخلاق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئىنسانلارغا پايدىلىق بولغان پۈتۈن ئىلىم - پەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئەلۋەتتە.

(8) بالىلارنىڭ تويلىرىنى قىلىش

ئاتا - ئانىلارنىڭ ئۈستىدىكى پەرزەنت ھەقلىرىنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى ئوغۇللارنى ديانەتلىك ۋە ئەخلاقلىق ياخشى يەردىن ئۆيلەپ قويۇش، قىزلارنىمۇ ديانەتلىك ۋە ئەخلاقلىق ياخشى يەرلەرگە ياتلىق قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقنى ياكى بالىلارنىڭ بەزىبىر تەنتەكلىكىدىن نارازى بولغانلىقىنى باھانە قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيلىنىش ياكى ياتلىق بولۇش ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بەرمىگەن ھەر قانداق ئاتا - ئانا ئىسلام نەزىرىدە چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزگەن بولىدۇ. قىز - ئوغۇللارنىڭ توي ئىشلىرىنى بىر كۈن بولسىمۇ بۇرۇنراق ئىجرا قىلىش شۇنچىلىك كۆپ ياخشىدۇر. چۈنكى قىز - ئوغۇللار تۇرمۇش قورۇش ئارقىلىق ئۆزلىرىنى يامان ئىشلارغا بېرىلىشتىن تىزگىنلەپ قالالايدۇ. ھەمدە ئۇلار ئاتا - ئانىلىرىنىڭ قەدرىگە بۇرۇنراق يېتىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ سىڭدۈرگەن ئەجىر - مېھنەتلىرىنى قايتۇرۇشقا تىرىشىدۇ.

ئەقىقە توغرۇلۇق مەسىلىلەر

1078.سوئال: ئەقىقە قىلىشنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: ئەقىقە قىلىش مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدا ئومۇملىشىشى زۆرۈر بولغان تەكىتلىك سۈننەت ئەمەللىرىدىن بىرى بولۇپ، ئەقىقە قىلىشتا ئوغۇل بالا ئۈچۈن ئىككى قوي، قىز بالا ئۈچۈن بىر قوي بوغۇزلىنىدۇ. ئەقىقە ئۈچۈن بوغۇزلىنىدىغان قوينىڭ قۇربانلىققا يارايدىغان قويدىن بولىشى شەرتتۇر. ئەقىقىنى بوۋاق تۇغۇلۇپ 7

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

كۈندىن كېيىن قىلىش ئەۋزەل سانالغان.

1079.سوئال: ئوغۇل ئۈچۈن بىر قوي، قىز ئۈچۈن ئىككى قوي بوغۇزلاش شەرتمۇ؟

جاۋاب: ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «يېڭى تۇغۇلغان ئوغۇل بالا ئۈچۈن ئىككى قوي، قىز بالا ئۈچۈن بىر قوي بوغۇزلاشقا بۇيرىغان»(1) دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان. ئوغۇللار ئۈچۈن ئىككى قوي بوغۇزلاش سۈننەت. ئەمما ئىقتىسادىي شارائىتى يار بەرمىگەن كىشىلەر بىر قوي بوغۇزلىسىمۇ كۇپايە قىلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىڭلار﴾(2) دەپ بۇيرىغان.

1080.سوئال: قوي بوغۇزلىماستىن گۆش ئېلىپ تارقاتسا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ قوي بوغۇلاش ئىبادەت بولۇپ، خۇددى ھاجىلار ھەج جەريانىدا قۇربانلىق قىلغىنىغا ئوخشاش ئەقىقە قىلىشتىمۇ مال بوغۇزلاپ، قان ئېقىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇڭا بىراۋ ئەقىقە قىلىشتا، قوي ئېلىپ بوغۇزلايدىغان پۇلغا تەييار گۆش ئېلىپ، ئۇنى يوقسۇللارغا سەدىقە قىلىپ تارقىتىپ بەرسە، سەدىقە قىلغانلىقنىڭ ساۋابىنى ئەلۋەتتە تاپىدۇ. ئەمما بۇ ئەقىقە قىلغانغا ياتمايدۇ.

1081.سوئال: بوۋاقلارنىڭ ئەڭ ياخشى ئوزۇقى نېمە؟

جاۋاب: ھەرقانداق ھايات ئىگىسىنىڭ ھاياتىنى داۋام قىلدۇرۇشى ۋە ساقلىقىنى ساقلىشى ئۈچۈن ئوزۇقلىنىشى كېرەك. ئوزۇقلارمۇ ئۆز تەركىبلىرىگە قاراپ ھەرخىل بولىدۇ. بوۋاقلارنىڭ ئەڭ تەبىئىي ۋە ئەڭ پايدىلىق ئوزۇقى سۈتتۇر. سۈتلەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ۋە ئەڭ پايدىلىق بولغىنى ساغلام ئانىنىڭ سۈتى بولۇپ، ئەمدى تۇغۇلغان بوۋاققا ئەڭ ئاز دېگەندە 24 سائەت ئانا سۈتىنى ئەمدۈرۈش ئۇنىڭ تەن ساقلىقى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىمدۇر. چۈنكى تىببىي يەكۈنلەرگە ئاساسلانغاندا، ئانا سۈتىنىڭ تەركىبلىرى بوۋاقنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ تەرەققى قىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئالاھىدىلىك ياسالغان سۈت تۈرلىرىنىڭ تەركىبلىرىدە تېپىلمايدۇ. شۇڭا بوۋاقلارنى ئۇلار ئالتە ئايلىق بولغىچىلىك پەقەت ئانا سۈتى بىلەنلا ئوزۇقلاندۇرۇش تىببىي مۇتەخەسسىسلىرى تەرىپىدىن تەۋسىيە قىلىنماقتا.

ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش ۋە خەتنە توي ھەققىدىكى مەسىلىلەر

1082.سوئال: ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش ئادىتى قاچان پەيدا بولغان؟

جاۋاب: ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش ئادىتىنىڭ ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەنلىكى سۆزلىنىدۇ. مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 3500- يىللارغا ئائىت بابىل مەدەنىيىتى قولىيازمىلىرىدا ئوغۇللارنى خەتنە قىلىشنىڭ ئۇسۇللىرى

---

(1) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى، «سەھىھ» دېيىلگەن ھەدىس.

(2) تەغابۇن سۈرىسى16- ئايەت.

سۆزلەنگەن. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 2200- يىللاردا مىسىردا ئۆتكەن ئانىخ ئامۇن قەبرىسىدىن تېپىلغان قولىيازمىلاردا ئوغۇللارنى خەتنە قىلىشتىن ئاۋۋال خەتنە قىلىنىدىغان ئورگاننى مەخسۇس دورىلار بىلەن مەست قىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش پەيغەمبەرلەرنىڭ پېشۋاسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ رەسمىي دىنىي تۈسكە كىرگەن بىر ئادەت.

1083.سوئال: ئوغۇللارنى خەتنە قىلىشنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بەش ئىش ئادەم ئەۋلادىنىڭ ئەزەلدىنكى ئادىتىدىن سانىلىدۇ. ئۇلار: ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش، سۈننەت قىلىش، قولتۇقلارنىڭ تۈكىنى تازىلاش، تىرناقلارنى ئېلىش، بۇرۇتنى قىسقارتىشتۇر»(1). ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش مەسىلىسىدە ئىسلام مەزھەبلىرى ئوتتۇرىسىدا ھەرخىل قاراشلار بار. شافىئىي ۋە ھەنبەلىي ۋە مالىكىي مەزھەبلىرىگە كۆرە، ئوغۇللارنى خەتنە قىلىش پەرزدۇر. ئەمما ھەنەفىي مەزھىبىدە سۈننەتتۇر.

1084.سوئال: خەتنە قاچان قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئەرەب مەملىكەتلىرىدە بالا تۇغۇلغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ خەتنىسىنى قىلىۋېتىش ئادىتى بار. بەزىدە بالا تۇغۇلۇپ بىر ھەپتىدىن كېيىن خەتنىسىنى قىلىدۇ. ئالاھىدە بىر ئەھۋال بولمىسا بۇنىڭدىن كېچىكتۈرۈلۈۋەتمەيدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا تونۇلغان مەشھۇر مېدىتسىنا ئالىمى دوكتور مۇھەممەد ئەلى بار مۇنداق دەپ يازغان: «تىببىي تەتقىقاتلار ئوغۇللارنى كىچىك يېشىدىلا خەتنە قىلىشنىڭ ئىنتايىن پايدىلىق بىر ئىش ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. بالىلارنى تۇغۇلغىنىغا 40 كۈن تولماستىن خەتنە قىلىش تىببىي جەھەتتىن ياخشىراق»(2).

ئەمما ئۇيغۇرلار ۋە شۇنداقلا بارچە تۈركىي خەلقلەر ئوغۇل بالىلىرىنىڭ خەتنىسىنى بالىلار6-7 ياشلارغا كىرگەندىن كېيىن قىلىدۇ.

1085.سوئال: خەتنە قىلىشنىڭ تىببىي جەھەتتىكى پايدىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى ئوغۇللارنى خەتنە قىلىشنىڭ ئەيدىز كېسىلىدىن ساقلىنىشنىڭ بىر چارىسى ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغان. دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى يەنە ئافرىقا مەملىكەتلىرىدە ئېلىپ بارغان تىببىي تەتقىقات نەتىجىسىدە، خەتنە قىلىنغانلارنىڭ HIV ۋىروسى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتىنىڭ خەتنە قىلىنمىغانلارنىڭكىدىن 50% تۆۋەن بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ چىققان. 2006- يىلىنىڭ ئاخىرىدا جەنۇبىي ئافرىقىدا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقات نەتىجىلىرىمۇ بۇرۇنقىسىنى تەكىتلىگەن.

تىببىي مۇتەخەسسىسلەردىن دوكتور ھېلبىرگ مۇنداق دەپ يازغان: «تىببىي

(1) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) دوكتۇر مۇھەممەد ئەلى بارنىڭ«قۇرئان كەرىم ۋە تىببىي تەرەققىيات» ناملىق ئەسىرىدىن.

تەتقىقاتلار جىنسىي ئورگاندا بولىدىغان راكنىڭ خەتنە قىلىنىغانلاردا ئىنتايىن ئاز كۆرىلىدىغانلىقىنى ۋە يەھۇدىيلار بىلەن مۇسۇلمانلاردا مۇنداق راكنىڭ يوقنىڭ ئورنىدا ئىگەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. چۈنكى يەھۇدىيلار بىلەن مۇسۇلمانلار ئوغۇل بالىلىرىنى كىچىك يېشىدىلا خەتنە قىلىدۇ».

خەتنە تويى قىلىش ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ۋە دىنىي ئەنئەنىسىدۇر

1086.سوئال: خەتنە تويى قىلىشنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: خەتنە توي قىلىش تۈركىي خەلقلەرنىڭ مىللىي ۋە دىنىي ئېسىل ئەنئەنىلىرىدىن بولۇپ، دىنىمىزدا بۇيرۇلغان بىر ئەمەلنى ئادا قىلغانلىق ۋە ئاللاھ تائالانىڭ پەرزەنت ئاتا قىلغانلىقىدىن ئىبارەت كاتتا نېمىتىگە شۈكۈر ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن قىلىنىدۇ. خەتنە توي خەتنىسى قىلىنغان بالىلار ئۈچۈن زور خوشاللىق ئېلىپ كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ خەتنە تويى بولغان كۈن ئۇلار ئۈچۈن راستىنلا بايرام بولىدۇ. دوستلىرى، تۇغقانلىرى ئۇنى مۇبارەكلەپ ھەدىيەلەرنى تەقدىم قىلىدۇ.

ئاتا-ئانىلارمۇ بايرام خوشاللىقىنى تەنتەنە قىلىدۇ، ئالاھىدە مېھمان چاقىرىپ، قازان ئېسىپ بۇ خوشاللىقنى تەنتەنە قىلىدۇ. بالىلارنىڭ خەتنە تويىنى قىلىش دىنىي ۋە مىللىي ئەنئەنە بولۇپ، ئۇنى داۋاملاشتۇرۇش زۆرۈردۇر. بالىلارنىڭ خەتنە تويىنى قىلىش ئۇلارنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەپ شاملارنى ياققاندىن نەچچە ھەسسە ياخشى ۋە ئېسىل پائالىيەتتۇر. ئەكسىچە، تۇغۇلغان كۈننى خاتىرىلەپ بايرام قىلىش بىزنىڭ نەدىنىي، نە مىللىي ئەنئەنىلىرىمىزدىن ئەمەس.

ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلىرىغا قارىتا مۇئامىلىسى

1087.سوئال: ئاتا – ئانىلار بالىلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەك؟

جاۋاب: ئاتا – ئانىلار بالىلارغا تۆۋەندىكىدەك مۇئامىلە قىلىشى كېرەك:

(1) بالىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش

بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىلارغا ئىتائەت قىلىشى ۋە سۆزىگە كىرىشى ئۈچۈن، ئاتا - ئانىلارنىڭ ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشى، مېھرى - مۇھەببىتىنى ۋە شەپقىتىنى بېغىشلىشى، ئەڭ مۇھىمى ئۇلارنى ياخشى تەربىيىلىشى كېرەك. بالىلارغا ئۇلارنىڭ دوستلىرىنىڭ ئالدىدا ئاچچىقلىماسلىق، ئۇلارغا كەمچىلىكلىرىنى تونۇتۇشتا، مۇناسىپ ئورۇندا بىرگە يالغۇز ئولتۇرۇپ، ئاۋۋال ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى سۆزلەپ، ئاندىن كەمچىلىكلىرىنى سىلىق، مەنتىقلىق ئۇسۇلدا ئېيتىپ بېرىپ، ئاندىن توغرا نەسىھەت قىلىش، تەربىيە كۆرگەن ئاتا - ئانىلارغا خاس ئالىيجانابلىقتۇر.

(2) بالىلارنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق قىلىش

بالىلار ئارىسىدا ئادىللىق قىلىش كېرەك. بىرىنى - بىرىدىن ئارتۇق كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئالاھىدە شەپقەت ئىزھار قىلىش ئارقىلىق باشقىلىرىنى رەنجىتمەسلىك لازىم. بالىلارنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق قىلماسلىق ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتىگە

سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاتا ـ ئانىغىمۇ بۇنىڭدىن ياخشى نەتىجە كەلمەيدۇ. بۇ، ئاللاھنىڭ ئالدىدىمۇ گۇناھ سانىلىدىغان يامان ئىشتۇر. نۇئمان ئىبنى بەشىر باللىرىدىن بىرسىگە ئالاھىدە بىر نەرسە بەرمەكچى بولۇپ، بۇ ئىشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى گۇۋاھ قىلماقچى بولىدۇ. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئەھۋالنى ئۇنىڭغا ئېيتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن: « سېنىڭ باشقا باللىرىڭمۇ بارمۇ؟» دەپ سورايدۇ. نۇئمان جاۋاپ بېرىپ« ھەئە، باشقا باللىرىممۇ بار» دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن يەنە « باشقا باللىرىڭغىمۇ بەردىڭمۇ؟» دەپ سورىغاندا نۇئمان « ياق» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: « مەن بۇنداق ھەقسىزلىككە گۇۋاھ بولمايمەن» دەپ ئۇنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى ئېيتىدۇ ۋە پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا ئومۇم قىلىپ: «ئاللاھتىن قورقۇڭلار، باللىرىڭلار ئارىسىدا ئادىللىق قىلىڭلار»(1) دەيدۇ. ئادالەت مال ـ دۇنيادىلا ئەمەس، بەلكى مېھرى-مۇھەببەتتە ۋە پۈتۈن مۇئامىلىلەردە تەلەپ قىلىنىدۇ.

(3) باللار ئۈچۈن بەددۇئا قىلماسلىق (يەنى ئۇلارنى قارغىماسلىق)

ھەمىشە باللارنىڭ ياخشىلىقىنى ۋە بەخت ـ سائادىتىنى تىلەپ ياخشى دۇئا قىلىش لازىم. ئۇلار ئۈچۈن بەددۇئا قىلىش ئىنتايىن خەتەرلىك ۋە يامان ئىشتۇر. بولۇپمۇ، بەزى ئاتا ـ ئانىلار باللارنىڭ ئاز ـ تولا نادانلىقلىرىغا ئاچچىقلانغانلىقتىن ئۆزلىرىنى تۇتالماي، ئېغىزلىرىنى قويۇۋېتىشكە ئالدىرايدۇ ـ باللىرىغا بەددۇئا قىلىدۇ، ئۇلارنى ھاقارەتلەپ سۆكىدۇ. بۇ ئىسلام نەزىرىدە خاتا ئىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆزۈڭلارنىڭ، ئەۋلادلىرىڭلارنىڭ ۋە ماللىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلماڭلار. ئاللاھنىڭ نېمە سورالسا بېرىدىغان بىر سائىتى بار، سىلەرنىڭ بەددۇئايىڭلار شۇ سائەتكە ئۇدۇل كېلىپ قالمىسۇن»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

(4) باللارنى ئەپۇ قىلىش

باللارنىڭ تەنتەكلىكىنى ۋە خاتالىقلىرىنى ئەپۇ قىلىپ، ئۇلارنىڭ ياخشىلىنىشى ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش، ئۇلارغا تامامى مېھرى ـ شەپقىتى بىلەن مۇئامىلە قىلىش ئاتا ـ ئانىلارغا خاس ئالىيجانابلىق ۋە كەڭ قورساقلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «باشقىلارغا رەھىم قىلمىغانلارغا رەھىم قىلىنمايدۇ»(3) دەپ كۆرسەتكەن.

(5) باللارغا كەلسە ـ كەلمەس ئاچچىقلانماسلىق

باللارغا تولا ئاچچىقلىنىش ھەرگىز ئىجابى نەتىجە كەلتۈرمەيدۇ. باللارنىڭ خاتالىقلىرى ۋە بولۇمسىز قىلىقلىرىغا ئاچچىقلىنىشنىڭ ئورنىغا، سەۋرچانلىق بىلەن

---

(1) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(2) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.

(3) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ سىلىق ۋە ئىلمىي يوسۇندا توغرىسىنى كۆرسىتىپ بېرىش تەربىيە كۆرگەن ئاتا ـ ئانىلارغا خاس ئالىيجانابلىقتۇر. ئۈلگىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام باللارغا قەتئىي ئاچچىقلانمايتتى. ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىدە 10 يىل خىزمەت قىلىش جەريانىدا، ئۇنىڭ ماڭا بىرەر قېتىممۇ ئاچچىقلانغانلىقىنى بىلمەيمەن. خاتا قىلغان ئىشلىرىم ئۈچۈن "نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلدىڭ" دەپ باققان ئەمەس. ئائىلىسىدىكىلەر ماڭا تاپا-تەنە قىلماقچى بولسا، "بولدى قىلىڭلار، تەقدىردە پۈتۈلگىنى بولىدۇ"دەيتتى»[1].

(6) باللارغا ئەمەلىي نەسىھەت قىلىش

باللارغا ئەمەلىي نەسىھەت قىلىش دېگەن ئۆزى قىلمايدىغان ياخشى ئىشلارنى ۋە ياخشى پەزىلەتلەرنى ئاغزاكى سۆزلەپ بېرىش ئەمەس، بەلكى باللارغا ئۆگەتمەكچى بولغانلارنى ئۆزى ئەمەلىيىتىدە قىلىپ كۆرسىتىش دېگەنلىكتۇر. شۇنداق قىلىنغان تەربىيەلا ئۈنۈملۈك نەتىجە بېرىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى نامازنىڭ پەرزلىكىنى ئېلان قىلىشقا بۇيرۇغان سۆزىدە: ﴿ئائىلەڭدىكىلەرنى نامازغا بۇيرۇغىن ۋە ئۆزۈڭمۇ ئۇنى ئورۇنداشتا چىداملىق بولغىن﴾[2] دېگەن. چۈنكى ئۆزى قىلمىغان ئىشنى باشقىلارغا بۇيرۇشنىڭ ئۈنۈمى بولمايدۇ.

(7) باللارنىڭ ئەقلىگە چۈشۈپ تۇرۇپ سۆھبەتلىشىش

باللار بىلەن يۈزمۇ- يۈز تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئەقلىگە مۇۋاپىق ھالدا سۆزلىشىش، سۆھبەتلىشىش، پىكىرلىرىنى ئاڭلاش، تەلەپلىرى بولسا ئورۇنداش ناھايىتى مۇھىمدۇر. ئەكسىچە، باللارنى ئۆزلىرى چۈشەنمەيدىغان ۋە ئەقلى قوبۇل قىلالمايدىغان ئىشلارغا زورلاش ئۇلارنىڭ ئىسيانكارلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىدۇ. باللارنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا «سەن بەربىر چۈشەنمەيسەنغۇ» دەپ سەل قارىماستىن، قايىل قىلارلىق ئۇسۇلدا توغرا ھەم چۈشىنىشلىك جاۋاب بېرىش لازىم.

(8) باللارغا قىسسەلەرنى ئېيتىپ بېرىش

قىسسىلەر، ھېكايىلەر ۋە تېپىشماقلار باللارنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى پايدىلىقتۇر. باللارنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىغا تەسىر كۆرسىتىش، قابىلىيىتىنى ئويغىتىش، سەزگۈ ئورگانلىرىنى مەشىق قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىجاتچانلىق روھىنى كەشىپ قىلىش تەربىيە ئۇسۇلىدىكى ئاساسلىق ئىشلارنىڭ بىرىدۇر. باللارنىڭ قايسى پەنگە ۋە قانداق نەرسىگە قىزىقىدىغانلىقىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇلارنى ئۆزلىرى قىزىققان پەنگە ۋە قابىلىيىتى تەلەپ قىلغان شۇ

[1] دارىمىي رىۋايىتى.

[2] تاھا سۈرىسى 132- ئايەت.

ئىشقا يۈزلەندۈرۈش كېرەك. ئۇلارنى ئۆزلىرى خالىمىغان پەنگە ياكى كەسىپكە زورلاش ياخشى نەتىجە كەلتۈرمەيدۇ.

بالىلارنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى

1088. سوئال: ئاتا – ئانىغا قارىتا مۇئامىلە قانداق بولۇشى كېرەك؟

جاۋاب: ئاتا – ئانىغا قارىتا مۇئامىلە ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش، قېتىرقىنىپ خىزمەتلىرىنى قىلىشتىن ئىبارەت بىرلا جۈملە سۆزگە قىسقىرىدۇ. ئاتا ـ ئانىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش، دېگەن بۇ بىرجۈملە سۆز ـ ئۇلارنى ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتلەردىن تەمىنلەپ تۇرۇش، ئۇلارنى ھەمىشە ئاسراش، كۆڭۈللىرىنى شاد قىلىش، بىقىپ چوڭ قىلىش جەريانىدىكى ياخشىلىقلىرىنى ۋە ئەجىرلىرىنى قايتۇرۇشقا تىرىشىش، ئۇلارنىڭ ئارمانلىرىنى ۋە ۋەسىيەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئۇلارنى ھەمىشە ئەڭ ئالىي ئېھتىرام بىلەن ھۆرمەت قىلىش، ئۇلارنى رەنجىتمەسلىك، قاتارلىق كۆپلىگەن ياخشىلىق تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا بالىلارنى ئاتا ـ ئانىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشتىن ئىبارەت بۇ بىر جۈملە سۆزگە بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُل لَّهُمَآ أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلاً كَرِيمًا . وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا . رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِن تَكُونُواْ صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا﴾ يەنى: «پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا ـ ئاناڭلارغا ئىھسان (ياخشى مۇئامىلە ۋە قېتىرقىنىپ خىزمەت) قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى ياكى ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئۇھ دېمىگىن، (يەنى مالاللىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۈشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن، ئۇلارغا كامالىي مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە: «ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدىن تەربىيىلىگىنىدەك، ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن» دېگىن. پەرۋەردىگارىڭلار دىلىڭلاردىكىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر. ئەگەر سىلەر ياخشى بولساڭلار (يەنى ئاتا ـ ئاناڭلارنى قاخشاتقۇچى بولمىساڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ خاتالىقىڭلارنى كەچۈرىدۇ) ئاللاھ ھەقىقەتەن، تەۋبە قىلىپ تۇرغۇچىلارنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر»[1].

بۇ ئايەتلەر بالىلار قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن، يەنى ئۇلار مەيلى باي بولسۇن، مەيلى كەمبەغەل بولسۇن، مەيلى كۆڭۈللىرى خاتىرجەم بولسۇن، مەيلى غەم ـ قايغۇ

---

(1) ئىسرا سۈرىسى 23 ـ 25 ـ ئايەتلەر.

ئىچىدە بولسۇن، ھەر ھالەتتە، ئاتا ـ ئانىلارغا قېتىرقىنىپ، ئىخلاس بىلەن خىزمەت قىلىشنىڭ لازىملىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ھەتتا قۇرئان كەرىم، بەزى ۋاقىتلاردا بالىلارنىڭ ئاچچىقىدىن ئۆزلىرىنى تۇتالمىغان ھالەتلەردىمۇ ئۇلارغا مالاللىقنى بىلدۈرىدىغان ئاددى سۆزلەرنىمۇ قىلماسلىقنى تەۋسىيە قىلىدۇ. خوسۇسەن، ئاتا ـ ئانىلار ياشىنىپ قالغاندا، ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئىنچىكە، گەپ كۆتىرەلمەيدىغان بولۇپ قالغاچقا، ئۇلارغا ئىنتايىن يۇمشاق ۋە سىلىق مۇئامىلىدە بولۇشنى ئالاھىدە تەۋسىيە قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، بالىلار ئاتا ـ ئانىلارغا قوللىرىدىن كېلىدىغان پۈتۈن خىزمەتلەرنى قىلغانىنىڭ سىرتىدا ئاللاھ تائالادىن ئۇلارغا مەرھەمەت ۋە رەھمەت تىلەشنى تەۋسىيە قىلىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى پۈتۈن ئويلىغانلىرىنى بىلىدىغانلىقىنى ۋە ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان سەمىمى ئىخلاسى ۋە مۇھەببىتىگە قاراپ مۇكاپات بېرىدىغانلىقىنى، گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدىغانلىقىنى بايان قىلىش بىلەن بۇ تەۋسىيەلەرنى تاماملايدۇ.

يۇقىرىقى ئايەتلەردىكى ﴿إِحْسَانًا﴾ دېگەن سۆز «قېتىرقىنىش»، «مۇكەممەل ئورۇنداش»، «جان، دىل بىلەن ئىشلەش» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى﴿الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ﴾ يەنى «ئاللاھ ھەر نەرسىنى مۇكەممەل ياراتتى»(1) دېگەن ئايەت بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئىھسان (يەنى ھەر ئىشنى قېتىرقىنىپ قىلىش) ئىسلام دىنىدىكى ئۈچ چوڭ مەرتىبىنىڭ بىرى بولۇپ، بىرىنچىسى ئىمان، ئىككىنچىسى ئىسلام، ئۈچىنچىسى ئىھساندۇر. پەرىشتە جىبرىل مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن سوئال سورىغان مەشھۇر ھەدىستە، ئۇنىڭ ئاۋۋال ئىسلامدىن، ئاندىن ئىماندىن، ئاندىن ئىھساندىن سورىغانلىقى بايان قىلىنغان(2).

دېمەك، مۇكەممەل ئورۇنداش، قېتىرقىنىپ قىلىش دېگەن مەنىدە كەلگەن ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئىمان ۋە ئىسلامدىن كېيىنكى مەرتىبىسى بولغان «ئىھسان»نى ياخشىلىق قىلىش دېگەن ئاددى مەنىدە چۈشىنىش توغرا بولمايدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن، «ئاتا-ئانىغا ئىھسان قىلىش» دېگەننى «ئاتا-ئانىغا ياخشىلىق قىلىش» دەپلا چۈشىنىش توغرا ئەمەس. چۈنكى بىراۋغا ياخشىلىق قىلىش دېگەن خالىسانە ياردەم قىلىپ قويۇش، خەير-ساخاۋەت قىلىپ قويۇش دېگەن بولىدۇ. ھالبۇكى، ئاتا-ئانىغا ئىھسان قىلىش پەرزدۇر. پەرز بولغاندىمۇ ئادەتتىكى پەرزلەردىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن كېيىنكى ئىككىنچى چوڭ پەرزدۇر. يۇقىرىقى: ﴿پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا ـ ئاناڭلارغا ئىھسان

---

(1) سەجدە سۈرىسى7- ئايەت.

(2) ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىلنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىپ: «ئىھسان ــ خۇددى ئاللاھنى كۆرۈپ تۇرىۋاتقاندەك ئىبادەت قىلىشىڭدۇر، گەرچە سەن ئاللاھنى كۆرەلمىسەڭمۇ، ئاللاھ سېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ» دېگەن.

قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى بۇنى تەقەززا قىلىدۇ.

شۇڭا ئاتا-ئانىغا قىلىنىدىغان ئېھسان باشقىلارغا قىلىپ قويىدىغان ھەير-ئېھسانغا ۋە خالىسانە يادەملەرگە ئوخشىمايدۇ. چۈنكى خالىسانە ياردەم ۋە خەير-ئېھسان دېگەن باشقىلارغا بەدەلسىز قىلىپ قويىدىغان نەرسە. ئەمما ئاتا-ئانىغا قىلىنىدىغان ئېھسان ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىنى قايتۇرۇش يولىدىكى بۇرچ ۋە قەرزدۇر. شۇڭا بۇنداق بىر قەرز ئادا قىلىش يولىدىكى خىزمەت بۇرچىنى ئاددى مەنىدە «ياخشىلىق قىلىش» دەپ چۈشىنىش توغرا بولمايدۇ.

مەسىلەن: سىز بىرسىگە بەدەلسىز ھالدا بىر نەرسە بەسسىڭىز ياكى ئۆسۈمسىز قەرز بېرىپ تۇرسىڭىز، سىز ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغان بولىسىز. ئەمما سىز ئۇنىڭغا مەلۇم بىر خىزمىتىنىڭ ياكى ياخشىلىقىنىڭ يۈزىسىدىن بىر نەرسە بەرسىڭىز ياكى ئۇنىڭدىن ئالغان قەرزىڭىزنى قايتۇرۇپ بەرسىڭىز، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغان بولمايسىز، بەلكى ھەققىنى ئادا قىلغان بولىسىز. ئاتا-ئانىغا خىزمەت قىلىشمۇ ئۇلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلغانلىقتۇر. بۇ خالىسانە ياردەم ياكى خەير-ئېھسان تەرىقىسىدىكى بىر ياخشىلىق ئەمەس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاتا – ئانىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى بايان قىلىپ: «جەننەت ئانىلارنىڭ تاپىنى ئاستىدا»[1]،«ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئاتىلارنىڭ رازىلىقىدا، ئاللاھنىڭ غەزىپى ئاتىلارنىڭ غەزىپىدە»[2] دەپ كۆرسەتكەن. بۇ ھەدىسلەر شۇنى ئىپادىلەيدۇكى، بىراۋ قانچىلىك تەقۋادار مۇسۇلمان بولۇپ كەتسۇن، قانچە قېتىم ھاجى – ھەرەم بولغان بولسۇن ۋە قانچىلىغان بىچارىلەرگە خەير – ئېھسان قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزغان بولسۇن، دىن ئۈچۈن قانچىلىك چوڭ خىزمەتلەرنى قىلغان بولسۇن، ئاتا – ئانىسىدىن بىرەرسىنى قاخشاتقان ئىكەن، مۇنداق كىشى ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا لايىق بولالمايدۇ، نەتىجىدە جەننەتكە كىرەلمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاتا – ئانىسىنى قاخشىتىشنى ھالاك قىلغۇچى يەتتە چوڭ گۇناھ قاتارىدىن سانىغان.

1089.سوئال: ئاتا – ئانىلار توغرۇلۇق يەنە قانداق تەۋسىيەلەر بار؟

جاۋاب: ئاتا – ئانىلار توغرۇلۇق تەۋسىيەلەر تۆۋەندىكىلەرگە ئىخچاملىنىدۇ:

(1) ئاتا ـ ئانىغا ھەر ۋاقىت ئەدەپ بىلەن سۆز قىلىش.

(2) ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق بولمايدىغان ھەرقانداق ئىشتا ئۇلارغا ئىتائەت قىلىش.

(3) ئۇلارغا مېھرىبانلىقنى كۆرسىتىش، ھېچ ۋاقىت ئۇلارغا غەزەب بىلەن قارىماسلىق،بەلكى ھەمىشە تەبەسسۇم بىلەن قاراش.

(4) ئۇلارنىڭ ئابرۇيىنى ۋە ھۆرمىتىنى ساقلاش، ئۇلارنىڭ رۇخسىتىسىز

(1) ئىبنى ماجە، نەسائىي ۋە ھاكىملار رىۋايەت قىلغان«سەھىھ» ھەدىس.

(2) تىرمىزى رىۋايەت قىلغان، ئىبنى ھىببان ۋە ھاكىملار «سەھىھ» دەپ باھالىغان ھەدىس.

ئۆيلىرىدىن بىر نەرسە ئالماسلىق.

(5) ئۇلار مەمنۇن بولىدىغان ئىشلارنى قىلىش، ھەمىشە دۇئالىرىنى ئېلىپ تۇرۇش.

(6) ھەرقانداق بىر ئىشنى باشلاشتا ئاۋۋال ئۇلاردىن مەسلىھەت سوراش.

(7) ئۇلارنىڭ چاقىرىقىغا ھەر ۋاقىت «خوش ئاتا ـ خوش ئانا» دەپ تەبەسسۇم بىلەن ھازىر بولۇش.

(8) ئۇلارنىڭ دوست ـ يارانلىرىنى ھۆرمەتلەش، دۈشمەنلىرىگە ساداقەت باغلىماسلىق.

(9) ئۇلار بىلەن مۇنازىرە قىلىشماسلىق، ئۇلارنىڭ خاتالىقلىرى بولسا، سىلىق يول بىلەن كۆرسىتىپ بېرىش.

(10) ئۇلارغا سۆز قىلغاندا، ئاۋازىنى كۆتىرىپ ئۇلارنى راھەتسىز قىلماسلىق، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئەدەپ بىلەن قولاق سېلىپ ئاڭلاش.

(11) ئۇلارنىڭ ئۆي ئىچىدىكى ۋە سىرتتىكى ئىشلىرىغا ياردەملىشىش.

(12) ئۇلارنىڭ روختىسىز سەپەرگە چىقماسلىق، ئەگەر ئالدىراش يۈزىسىدىن كېتىپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئۇلاردىن ھامان كەچۈرۈم سوراش.

(13) ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە خوسۇسەن، ئۇلار ئۇخلاۋاتقان ۋاقىتلىرىدا ئىزنىسىز كىرمەسلىك.

(14) ئۇلارنىڭ مېھمانلىرى كەلگەندە، قول باغلاپ تۇرۇپ خىزمەت قىلىش، زۆرۈر ئىشى بولسىمۇ قويۇپ، ئۇلارنى مېھمانلىرى ئالدىدا يالغۇز تەرك ئەتمەسلىك.

(15) ئۇلار بىلەن بىرگە تاماق يېگەندە، ئۇلاردىن بۇرۇن داستىخانغا قول ئۇزاتماسلىق.

(16) ئۇلارغا ھەرگىز يالغان سۆزلىمەسلىك.

(17) ئايالىنى ۋە بالىلىرىنى ئۇلاردىن ئۈستۈن كۆرمەسلىك.

(18) بىرگە يول يۈرگەندە، ئۇلارنىڭ ئالدىدا يۈرمەسلىك، بىرگە ئولتۇرغاندا ئۇلاردىن يۇقىرى ئولتۇرماسلىق.

(19) ئۆزى قانچىلىك چوڭ مەنسەپلىك كىشى بولسىمۇ، ياكى كاتتا ئالىم بولسىمۇ، ئاتا ـ ئانىسىغا مەنسۇپ بولۇشتىن تەكەببۇرلۇق قىلماسلىق، ئۇلار ئالدىدا ھەمىشە كەمتەر بولۇش.

(20) ئۇلارغا ماددىي ياردەمدىن بېخىللىق قىلماسلىق، ئۇلار ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئۇنۇتۇش.

(21) ئۇلارنىڭ مېھنەتلىرىنى قەدىرلەپ تۇرۇش، ئۇلارنى زىيارەت قىلىپ تۇرۇش ، ھەدىيە ۋە سوۋغاتلارنى تەقدىم قىلىپ تۇرۇش.

(22) ئۇلارنى غەزەپلەندۈرۈشتىن ئېھتىيات قىلىش، كۆڭۈللىرىنى ئاسراش.

(23) ئۇلار بەرگەن نەرسىلەرنى تەشەككۈر ئېيتىش بىلەن قوبۇل قىلىش.

(24) ئۇلارنىڭ خۇشاللىقلىرىنى تەبرىكلەپ بىرگە خۇشال بولۇش، ئۇلارنىڭ

مۇسىبەتلىرىگە تەسەللى بېرىش.

(25) ئۇلارنىڭ يۈز - خاتىرىسى ئۈچۈن، ئۇلار ياخشى كۆرىدىغان پەرزەنتلىرىنى ياخشى كۆرۈش.

(26) ئايالى ئۇلار بىلەن جېدەللىشىپ قالغاندا، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئادىللىق بىلەن ئىش كۆرۈش.

(27) ئاتا - ئانا ۋاپات بولۇپ كەتكەندىن كېيىنمۇ، ئۇلارنىڭ قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلىپ تۇرۇش. ئۇلارنىڭ ۋەسىيەتلىرىنى يۈرگۈزۈش.

(28) ئۇلارنىڭ ھەققىدە سەدىقەلەرنى قىلىپ تۇرۇش.

(29) ئاتا - ئانا ھايات بولسۇن، مەيلى ۋاپات بولۇپ كەتكەن بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەققىدە، «رب اغفرلي ولوالدي» يەنى (ئى ئالىلاھ تائالا ! مېنى ۋە ئاتا - ئانامنى كەچۈرگىن) دەپ ھەمىشە دۇئا قىلىپ تۇرۇش.

(30) ھەرقانداق كىشى ئاتا - ئانىسىغا قىلغان مۇئامىلىسىنىڭ ئوخشىشىنى ئۆز باللىرىدىن چوقۇم كۆرىدۇ. يەنى ئاتا - ئانىسىنى قاخشاتقاتلارنى ئۇلارنىڭ باللىرىمۇ قاخشىتىدۇ، ئاتا - ئانىسىنى رازى قىلغانلارنى ئۇلارنىڭ باللىرىمۇ رازى قىلىدۇ. بۇ «ئالەم ئۆتنە ئالەم» دۇر. بۇ، جەمئىيىتىمىزدە ۋە ئۇزۇن يىللىق تارىخىمىزدا كۆپ تەجرىبە قىلىنىپ، ھەركىمنىڭ نەزىرىدە رىئاللىققا ئايلانغان بىر ھەقىقەت.

تۇغقانلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى

1090.سوئال: تۇغقانلارغا قارىتا قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: تۇغقانلارغا قارىتا مۇئامىلە ئۇلارغا سىلە - رەھىم قىلىش، ھال - ئەھۋاللىرىنى سوراش، زىيارەت قىلىپ، يوقلاپ تۇرۇش، چاقىرسا قەدەم تەشرىپ قىلىش، ئېھتىياجلىق ھالدا قالسا ماددىي ياردەم بېرىش، مەسلىھەت سورىسا يول كۆرسىتىش ۋە تۇغقانلىق ھەقلىرىنى ئادا قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1091.سوئال: سىلە- رەھىم دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سىلە رەھىم - ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىگە ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتلەردىن ياردەم قىلىشىش ئارقىلىق ئارىسىدىكى تۇغقانچىلىقنى داۋاملاشتۇرۇشى دېمەكتۇر. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ئائىلىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىنى، ئىناق شەكىلدە داۋام ئېتىشكە چاقىرىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىش ئارقىلىق، پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا ئەمر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇرۇق - تۇغقانغا، مىسكىنگە (يوقسۇلغا) ، ئىبنى سەبىلگە (يۇرتىدىن ئايرىلىپ، يولدا قالغان پۇلسىز مۇساپىرگە) خەير - ساخاۋەتتىن ھەققىنى بەرگىن﴾(1).

(1) ئىسرا سۈرىسى 26 - ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى رىزقىنىڭ كەڭ بولۇشىنى - ئابرۇيىنىڭ مەڭگۈ قېلىشىنى ياقتۇرىدىكەن، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا سىلە - رەھىم قىلسۇن»(1).

ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىش ماددىي ۋە مەنىۋى ھەر ئىككى جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: ماددىي جەھەتتىن سىلە - رەھىم قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى: ئۇرۇق - تۇغقانلاردىن بىرەرسى ماددىي قىيىنچىلىققا دۇچ كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغا پۇل - مال ياردەم قىلىش، قەرزدار بولسا، قەرزىنى ئۆزۈشكە ياردەم قىلىش، كېسەل بولسا داۋالىتىش ۋە ئۇلاردىن بىرەرسى ئاجىز بولسا، ئۇنىڭ ئىشلىرىغا كۆچى بىلەن ياردەم قىلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەمما مەنىۋى جەھەتتىن سىلە - رەھىم قىلىش دېگەننىڭ مەنىسى: ئۇرۇق - تۇغقانلارنى زىيارەت قىلىش، كېسەل بولسا يوقلاش، چاقىرسا قەدەم تەشرىپ قىلىش، ئۇلارنىڭ مۇسىبەتلىرىگە تەزىيە بىلدۈرۈش، خۇشاللىقلىرىنى بىرگە تەنتەنە قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سىلە - رەھىم قىلىش كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ چۈشەنگىنىدەك، سۆز بىلەن، قۇرۇق سالام بىلەن ياكى ئۇلارنى زىيارەت قىلىپ قويۇش بىلەنلا ئادا تاپمايدۇ. بەلكى ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ئۆز نەپسىنىڭ مەنپەئەتلىرىدىن كېچىپ قوللىرىدىن كېلىشچە ياردىمىنى يەتكۈزۈش بىلەن بولىدۇ.

قوشنىلارغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ھەقلەر

1092. سوئال: قوشنىلارغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ھەقلەر قايسىلار؟

جاۋاب: قوشنىلارغا ياخشىلىق قىلىش ئىماننىڭ ئەڭ كۆرۈنەرلىك ئىپادىلىرىدىن بىرىدۇر. چۈنكى، قوشنىدارلىقنىڭ ھەقلىرى بەكمۇ چوڭ. قوشنىدارچىلىقنىڭ ھەقلىرى بىر قانچە تۈرلۈك بولىدۇ. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۈستىدە، ئۆزىنىڭ كاپىر قوشنىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك بىرلا ھەق بولۇپ، بۇ بولسىمۇ قوشنىدارلىق ھەققى. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۈستىدە ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان قوشنىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ئىككى ھەق بولۇپ: ئۇنىڭ بىرى، قوشنىدارلىق ھەققى؛ يەنە بىرى، مۇسۇلمانلىق ھەققىدۇر. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۈستىدە، ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان، ئۇرۇق - تۇغقان قوشنىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ئۈچ ھەق بولۇپ: بۇلارنىڭ بىرى، قوشنىدارلىق ھەققى؛ ئىككىنچىسى، مۇسۇلمانلىق ھەققى؛ ئۈچىنچىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلىق ھەققىدۇر. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۈستىدە، ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان، ئۇرۇق - تۇغقان، يېقىن قوشنىسىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك تۆت ھەق بولۇپ: بۇلارنىڭ بىرى، مۇسۇلمانلىق ھەققى؛ ئىككىنچىسى، تۇغقانلىق ھەققى؛ ئۈچىنچىسى، قوشنىدارلىق ھەققى؛ تۆتىنچىسى يېقىن قوشنىلىق ھەققىدۇر. يېقىن قوشنا يىراق قوشنىسىدىن ئەلۋەتتە ئەۋزەلدۇر. دەرھال ياردىمىڭىزگە ئۈلگۈرىدىغان، باشقىلارغىمۇ ياخشى تەرىپىڭىزنى

(1) ھاكىم رىۋايىتى.

قىلىپ بېرىدىغان ۋە سىزنى يالغۇز قىلمايدىغان كىشى ئەلۋەتتە سىزنىڭ يېقىن قوشنىڭىزدۇر. شۇڭا قوشنىدارلىقنىڭ سىرتىدا، يېقىن قوشنا بولغانلىقنىڭ ھەققى ئالاھىدە ئايرىم بىر ھەق بولۇپ بېكىتىلگەن. ئەجدادلىرىمىزمۇ «يىراقتىكى تۇغقىنىڭدىن يېقىندىكى قوشناڭ ياخشى» دەپ بېكار ئېيتمىغان.

قوشنىلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى

1093. سوئال: قوشنىلارغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: قوشنىلارغا قىلىدىغان مۇئامىلە ئۇلارغا توغرا ۋە راستچىل، سەمىمىي بولۇش، قولىدىن كەلگەن ياخشىلىقلارنى قىلىش، ئازار بەرمەسلىك، زىيانغا ئۇچراتماسلىق، ھەر ۋاقىت ياردەمگە ئۇلگۈرۈش، قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشىغا ياردەم قىلىش، مۇسىبەتلىرىدە يالغۇز تاشلىۋەتمەسلىك، خوشاللىقلىرىنى بىرگە تەنتەنە قىلىش، باشقىلارغا ياخشى تەرىپىنى قىلىش، ئابرويىنى ۋە ئىززەت – ھۆرمىتىنى قوغداش، يامانلىقلىرىنى كەچۈرۈش، ئازارلىرىغا سەۋر قىلىش، بالىلار ئوتتۇرىسىدا چىققان جېدەللەرنى توغرا ھەل قىلىپ، ئىناقلىقنى ساقلاش، گەپ توشۇغۇچىلار ۋە بۇزغۇنچىلارنىڭ سۆزلىرىنى ئېنىقلىماي تۇرۇپ، ئۇلارنى قارىلىماسلىق، ئۇلارغا قارشى ئۆچمەنلىك، كۆرەلمەسلىك، دۈشمەنلىك قاتارلىق ئىللەتلەرنى ساقلىماسلىق، قوشنىلارغا تۆھمەت قىلماسلىق، ھەر ئۇچراشقاندا قىزغىن سالام بىلەن قارشى ئېلىش قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «جىبرىئىل ماڭا قوشنىلارغا ياخشىلىق قىلىشنى توغرۇلۇق تولىمۇ كۆپ تەۋسىيە قىلىۋاتىدۇ. ھەتتا قوشنىلارنى مىراسىمغىمۇ شېرىك قىلىپ قويامدىغاندۇ، دەپ گۇمان قىلىپ قالدىم»(1) دېگەن.

خىزمەتداشلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى

1094. سوئال: خىزمەتداشلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: كادىرنىڭ بىرگە ئىشلەيدىغان خىزمەتداشلىرى، دۇكانچىنىڭ دۇكان قوشنىلىرى، ئوقۇغۇچىنىڭ ساۋاقداشلىرى، دېھقاننىڭ يەر قوشنىلىرى، ھۈنەرۋەننىڭ سەبداشلىرى ئۇنىڭ ھەر كۈنى بىرگە بولىدىغان، خوشاللىق – دەرتلىك كۈنلىرىنى بىرگە ئۆتكۈزىدىغان، دەرھال ياردەمگە ئۇلگۈرىدىغان ۋە ئۇنى يالغۇز قويماي دەرتلىرىگە دەرمان بولىدىغان كىشىلىرىدۇر. شۇڭا ئۇلار بىلەن ياخشى، ئىناق ۋە سەمىمىي ئۆتۈشكە ئەھمىيەت بېرىشى ناھايىتى زۆرۈردۇر. ئامەت كەلگەندە ئۇلارغا چوڭلۇق قىلماسلىقى، زىيان تارتقاندا ئۇلاردىن كۆرمەسلىكى، ئۇلارنى ھەمىشە ئوتلۇق سالام بىلەن قارشى ئېلىشى، ماددىي ۋە مەنىۋى ھەر جەھەتتىن

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

ئۇلارغا ياردەم قولىنى سونۇشى، ئۇلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلماسلىقى، زىيانغا ئۇچراتماسلىقى، يامان كۆرمەسلىكى، ئۇلارغا كەلگەن ئامەتلەرگە كۆز قىزارتماسلىقى، ئارىدا چۈشىنىشمەسلىك يۈز بەرسە، يۈزمۇ – يۈز ئولتۇرۇپ چىرايلىق سۆزلىشىش ئارقىلىق ھەل قىلىشى، ئاياللارنىڭ ۋە بالىلارنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ مۇناسىۋەتنى بۇزماسلىقى، چېقىمچىلار ۋە گەپ توشۇغۇچىلارنىڭ سۆزلىرىنى ئىنقىلاپ كۆرمەي تۇرۇپ ئۇلاردىن ئاغرىنماسلىقى، ئاللاھ قوشقان بۇ ھەمراھلىقنى ئاخىرىغىچە ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە داۋاملاشتۇرۇش يولىدا قولىدىن كەلگەننى قىلىشى ۋە باشقىلار.

دوستلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى

1095.سوئال: دوستلارغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: بىراۋنىڭ دوستى ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن سىرداشى ۋە ئەڭ ئىشەنچ قىلىدىغان بىرسىدۇر. ئىنسانلار ئادەتتە ئائىلىسىدىن ياكى باشقىلاردىن رەنجىگەندە، بېشىغا كۈن چۈشكەندە دوستلىرىغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئۇلاردىن تەسەللى ھاسىل قىلىشقا ۋە قىيىنچىلىقلىرى ئۈچۈن چىقىش يولى ئىزدەشكە تىرىشىدۇ. مۇندىن باشقا ھەقىقىي سەمىمىي دوست ئادەمنىڭ قايغۇلۇق ۋە خوشاللىق كۈنلىرىدە يېنىدا بولىدۇ، ئۇنىڭغا مەدەت بېرىدۇ ۋە ئۇنى قوغدايدۇ. ئەھۋال بۇنداق ئىكەن، دوستلارغا سەمىمىي ساداقەتلىك، توغرا ۋە راستچىل بولۇش كېرەك. ئۆزىنىڭ قەدرىنىشنى خالىغان ئادەم دوستلىرىنى قەدىرلىشى لازىم. دوستلىرىغا ئالا كۆڭۈللۈك قىلىدىغان، مەنپەئەت يەتسە دوست، مەنپەئەت يەتمىگەندە رەقىبىغا ئايلىنىدىغان، دوستىنىڭ بېشىغا كۈن كەلگەندە ياكى ياردىمىگە مۇھتاج بولغىنىدا ئۇنىڭدىن قاچىدىغان ئادەم دوستلۇق نامىغا خىيانەت قىلىدىغان، مەنپەئەت دوستىدۇر.

دوستلۇق تۈرلىرى

1096.سوئال: دۇنيادا نەچچە تۈرلۈك دوست بار؟

جاۋاب: دۇنيادا مۇنداق ئۈچ خىل دوست بولىدۇ: بىرى، سەمىمىي ساداقەتلىك دوست، يەنە بىرى مەنپەئەت قوغلايدىغان دوست، ئۈچىنچىسى يامان دوستتۇر.

1097.سوئال: سەمىمىي ساداقەتلىك دوست قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: سەمىمىي ساداقەتلىك دوست دوستلاشقان كىشىسىنى جېنىدىن بەك سۆيىدىغان، ئۇنىڭ مەنپەئەتىنى ئۆز مەنپەئەتى، ئۇنىڭ زىيان تارتىشىنى ئۆزىنىڭ زىيىنى دەپ تونۇيدىغان، ياخشى – يامان كۈنلەردە ئۇنى تەرك ئەتمەيدىغان، ئاق كۆڭۈل، راستچىل، ۋاپادار دوستتۇر. مۇنداق دوست جاننى پىدا قىلىشقىمۇ ئەرزىيدۇ. مۇنداق بىر مۇقەددەس دوستلۇققا خىيانەت قىلىش تولىمۇ رەزىللىكتۇر. بۇ ماۋزۇدا پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھسسالام بىلەن ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىنىڭ

دوستلىقى ئەڭ ياخشى ئۆلگىدۇر. ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىق چېغىدىن بېرىكى قەدىناس دوستى بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى ۋەھيى كېلىپ، ئۇنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكى بىلدۈرۈلگەندە، ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى تۇنجى بولۇپ تەستىقلىغان ۋە قوللىغان بىرىنچى شەخس بولۇپ تارىختا قەيت قىلىندى. ئۇ پۈتۈن مال – مۈلكىنى ۋە يۈز – ئابرويىنى قۇربان قىلغان ھالدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھىمايە قىلغانىنىڭ سىرتىدا، ئائىلىسىنى مەككىدە تەرك ئەتكەن ھالدا ئۇنىڭ بىلەن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتىن ئىبارەت ئۆلۈم پۇراپ تۇرىدىغان خەتەرلىك سەپەرگە ئاتلاندى. مەدىنىگە بارغاندىن كېيىنمۇ، پۈتۈن قىيىنچىلىقلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوڭ قانىتى بولۇپ ھەمىشە ئۇنىڭ يېنىدا بولدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ ئورۇنباسارى (خەلىپىسى) بولۇپ، ئۇنىڭ يولىغا ۋە ئىرادىسىگە بەجانىدىل ۋارىسلىق قىلىپ ئالەمدىن ئۆتتى. مانا بۇ، سەمىمىي ساداقەتلىك دوستلۇقنىڭ بىردىنبىر ئۈلگىسىدۇر.

1098.سوئال: مەنپەئەت قوغلايدىغان دوست قانداق دوست؟

جاۋاب: مەنپەئەت قوغلايدىغان دوست ماھىيەتتە دوست ئەمەس، بەلكى مەنپەئەتپەرەس، ئالدامچى، پۇرسەتپەرەس، رەزىل ئادەمدۇر. مۇنداقلار ئەڭ خەتەرلىك مەخلۇقلار بولۇپ، ھەمىشە كىشىلەرنى ئارقىسىدىن ئۇرىدۇ، يەنى كۈتۈلمىگەن يەردىن ئۇلارنى زىيان – زەخمەتلەرگە ئۇچرىتىدۇ، ھەتتا دوستلاشقان كىشىسىنى دۈشمەنلىرىگە ئۇۋۇلايلا سېتىۋېتىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرىدە، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇناپىقلارنى ۋە ئادىمىي شەيتانلارنى دوست تۇتماسلىقىنى قاتتىق تەكىتلىگەن. مەنپەئەت ئۈچۈن دوست بولغانلار قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنغان مۇناپىقلارنىڭ ۋە شەيتانىنىڭ تەۋەلىرىنىڭ ئۆزىدۇر. چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالدامچىلىقتا، ساختىپەزلىكتە، ساداقەتسىزلىكتە ۋە ئىككى يۈزلۈكتە ئوخشاش مەخلۇقلاردۇر. بىراۋنى مەنپەئەت يۈزىسىدىن دوست تۇتۇش بەكمۇ رەزىللىك ۋە ئالا كۆڭۈللۈكتۇر. مەنپەئەتپەرەسلەرنى دوست تۇتقان ئادەممۇ ئەخمەق ۋە زىيانكار ئادەمدۇر. چۈنكى مۇنداقلارنى دوست تۇتقان ئادەم ھېچ بولمىغاندا ئۇلارغا ئىشىنىپ ئىچ سىرلىرىنى ئېيتىدۇ-دە، بۇ يالغان دوستلۇق ئاخىرى بۇزۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئېيتقان سىرلىرى ئۇنى دۈشمەنلىرىنىڭ ئەسىرىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. زادى مەنپەئەت ئۈستىگە قۇرۇلغان دوستلۇق ئەمەلىيەتتە دوستلۇق ئەمەس، بەلكى ۋاقىتلىق پايدىلىنىش مۇناسىۋىتىدۇر.

شۇڭا ھەركىم دوستلارنى تاللاشتا قۇرئان كەرىم بىلەن سۈننەتنىڭ روھىنى ئۆلچەم قىلىپ، ھېسسىياتقا بېرىلمەستىن ئەقىل ۋە شەرىئەتنىڭ ساداسىغا قولاق سالغان ھالدا ئىش كۆرىشى ئىنتايىن زۆرۈردۇر. بىر ئادەمنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى، دوستلۇققا يارايدىغان ياكى يارىمايدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنى سىناپ كۆرۈش كېرەك. ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ يېنىغا بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە گۇۋاھلىق

بىرىش ئۈچۈن كەلتۈرۈلــگەنــدە، ھەزرىتـــى ئۆمەر گۇۋاھچىدىن« سەن گۇۋاھلىق بەرمەكـچى بـولـغان كـىشـىگنى تـونۇمـسەن؟» دەپ سـورايـدۇ. گۇۋاھچى« ھەئە، تـونۇيـمەن» دەپ جـاۋاپ بېرىدۇ. ھەزرىتـى ئۆمەر ئۇنـىڭدىن:« سەن ئۇنـى قـانـداق تـونۇيسەن؟ ئۇنـىڭ بىلەن يېقىن قوشنىمۇ؟» دەپ سورايدۇ. گۇۋاھچى:« ياق» دەپ جــاۋاب بېرىدۇ. ئۆمەر يەنە ئۇنــىڭدىن:« سەن ئۇنــىڭ بــىلەن بــىللــە سەپەر قــىلــىپ بـاققانمۇ؟» دەپ سـورايدۇ. گۇۋاھچى يەنە:« ياق» دەپ جـاۋاب بېرىدۇ. ئۆمەر يەنە ئۇنىڭدىن:« سەن ئۇنـىڭ بىلەن پۇل مۇئـامىلىسى قىلىپ باققانمۇ؟» دەپ سـورايدۇ. گۇۋاھچى يەنە:« ياق» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇ ۋاقىتتا خەلىپە ئۆمەر:« يوقال! سەن ئۇنى تونۇمايدىكەنسەن» دەيدۇ ۋە ئۇنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشنى رەت قىلىدۇ.

ئىمام شافىئىي بىراۋنىڭ سىرتقى كۆرۈنىشىگە ۋە ئىبادەتلىرىنىڭ كۆپلىكىگە قاراپ باھا بېرىشكە بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەپ مۇنداق دېگەن:«بىراۋنىڭ سەجدىدە كۆز ياش تۆككىنىگە ئەمەس، بەلكى مۇئامىلە ئىشلىرىدىكى ئەھۋالىغا قاراڭ!»

1099.سوئال: يامان دوست دېگەن قانداق دوست؟

جاۋاب: يامان دوست ئادەمنى يامان ئادەت، ناچار ئەخلاق ۋە تۈرلۈك رەزىل قىلمىشلارغا باشلاپ كىرىپ، ھەر خىل بالا - قازالارغا دۇچار قىلىدىغان ئادىمىي شەيتاندۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنىڭ نۇرغۇن ئايەتلىرىدە مۆمىنلەرنى ئادىمىي شەيتانلارنى دوست تۇتماسلىققا، ئۇلاردىن يىراق تۇرۇشقا چاقىرغانىنىڭ سىرتىدا، قۇرئـان كەرىمنىڭ ئەڭ ئاخىرقى سۈرىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئايىتىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋە جىمى مۇسۇلمانلارنى ئادىمىي شەيتانلارنىڭ ھەر تۈرلۈك يامانلىقلىرىدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلەشكە بۇيرۇش بىلەن تاماملىغان. ﴿"ئاللاھقا سېغىنىپ، ئىنسانلاردىن بولغان يوشۇرۇن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن" دېگىن﴾(1).

ھەمـمىگە مەلۇمـكى، زامـانـىمـىزدىكـى ئۇيغۇر جەمـئىيـتـىدە، نۇرغۇنـلىغـان مۇسۇلمان باللىرىنىڭ پاجىئەلەر بىلەن ئاياقلاشقان تۇيۇق يوللارغا كىرىپ كېتىشى، ئاتـا – ئـانـىسـىنـى زار – زار يـىغلىتـىپ تۈرلۈك رەزىللىك يـوللىرىدا نـابۇت بـولۇپ تۈگىشىپ كېتىشى، مۇسۇلمان ئائىلىسىدە چوڭ بولۇپ تۇرۇپ مۇسۇلمانچىلىقتىن، ئەدەپ ئەخـلاقـتىن ھېچقانـداق نىسىۋىسـى بـولـمىغـان، رەڭلىك ئـولتۇرۇشـلار، ھارام قىلمىشلار ۋە ئادىمىيلىكتىن چىققان رەزىل ئىشلار بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزىۋاتقانلىقى قاتارلىق پاجىئەلەرگە بىر تەرەپتىن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ بولمىغانلىقى سەۋەب بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن يامان دوستلار يەنى ئادىمىي شەيتانلار سەۋەب بولماقتا!

شۇڭا ئائىلە تەربىيىسى ناچار، ئەخلاقى يامان، دىيانىتى سۇس كىشىلەر دوست بولۇشقا ھەرگىز ئەرزىمەيدۇ. مۇنداقلارغا ئالدى بىلەن مۇسۇلمانلىق بۇرچىمىزنىڭ تەقەززاسـى بـويـىچە ھېكمەتلىك ئۇسۇلدا ۋەز نەسـىھەت قىلـىپ، ئۇلارنـى يـاخشـى

(1) ناس سۈرىسى ئاخىرقى ئايەت.

ئىشلارغا دەۋەت قىلىشىمىز لازىم. ئۇلار دەۋەتنى قوبۇل قىلىپ يامان ئادەتلىرىنى تاشلاپ ياخشى ئىشلارنى قىلىدىغان، ئىسلام پەرزلىرىنى ئادا قىلىدىغان بولۇپ ئۆزگەرسە، ئۇلار بىلەن ئاللاھ ئۈچۈن دوست بولۇپ ياخشى ئىشلارغا داۋام قىلىش لازىم. چۈنكى بىرەر ئادەمنى ياخشى يولغا كىرگۈزۈشنىڭ ساۋابى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبىرى بىلەن«دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى ھەممە نەرسىدىن چوڭ»دۇر. يەنى بىراۋنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا سەۋەب بولغانلىقنىڭ ساۋابى پۈتۈن دۇنيانىڭ بايلىقىنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلغانىنىڭ ساۋابىدىنمۇ چوڭدۇر دېگەنلىكتۇر. ئەگەر دەۋەتنى قوبۇل قىلمىسا ياكى باش لىڭشىتىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ بىلگىنىچە ئىش قىلىشقا داۋام قىلسا، مۇنداقلارنىڭ ئۆزگىرىشىدىن ئۈمىت قالمىغان بولىدۇ. شۇڭا ئۇلار بىلەن دوست بولۇش ئەمەس، بەلكى ئۇلار بىلەن ئارىلاشماسلىق، مۇئامىلە قىلىشماسلىق، قۇدا – باجىلىق مۇناسىۋىتى قۇرماسلىق لازىم. شۇنداقلا بالىلارنىڭ ئائىلە تەربىيىسى ياخشى بولمىغان، ئەدەب – ئەخلاقتىن نېسىۋە ئالالمىغان بالىلارغا ئارىلىشىشىغا ۋە دوست بولۇشىغا قەتئىي يول قويماسلىق لازىم. چۈنكى دىيانەتتى ۋە ئەخلاقى بولمىغان ئادەملەردىن ئىنسان تەسەۋۋۇر قىلىپ بولغۇسىز بالايى – ئاپەتلەرنى كۆتۈشكە بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مەنىنى ئىنتايىن ئېسىل بىر تەبىر بىلەن ئىپادىلەپ مۇنداق دېگەن: «ياخشى دوست بىلەن يامان دوستنىڭ مىسالى ئىپار ساتقۇچى بىلەن كۆرەك باسقۇچىغا ئوخشايدۇ. ئىپار ساتقۇچىنىڭ يېنىغا بارسىڭىز ئۇ سىزگە ئىپار بېرىدۇ ياكى ئۇنىڭدىن سېتىۋالىسىز ياكى ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭدىن ئىپارنىڭ خۇشبۇيىنى پۇرايسىز. كۆرەك باسقۇچىنىڭ يېنىغا بارسىڭىز ئۇ كىيىمىڭىزنى كۆيدۈرۈپ قويىدۇ ياكى ئۇنىڭدىن بەدبۇي سېسىق پۇراقنى پۇرايسىز»[1]. ئەجدادلىرىمىزمۇ «قازاننىڭ قېشىغا بارماڭ قاراسى يۇقار، ياماننىڭ قېشىغا بارماڭ بالاسى (يۇقار)»[2] دېگەن ھېكمەتنى قالدۇرۇش ئارقىلىق ئەۋلادلىرىنى يامان ئادەملەر بىلەن دوست بولۇشنىڭ خەتەرلىرىدىن ئاگاھلاندۇرغان.

ئىنسانلارغا مۇئامىلە قىلىش پرىنسىپى

1100. سوئال: جەمئىيەتتىكى كىشىلەرگە قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: جەمئىيەتتىكى پۈتۈن كىشىلەرگە دۇرۇسلۇق، توغرىلىق ۋە ئادالەتنى ئاساس قىلغان ھالدا ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئىللىق مۇئامىلە قىلىش كېرەك. چۈنكى جەمئىيەتنى تەشكىل قىلغۇچىلار ئىنسانلار بولۇپ، جەمئىيەتنىڭ پاراۋانلىقى، خاتىرجەملىكى شۇ ئىنسانلارغا باغلىقتۇر. قىسقىسى، ئىنسانلار تۈزۈلسە جەمئىيەت

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئۇيغۇر خەلق ماقال – تەمسىللىرىدىن.

تۈزۈلىدۇ، ئىنسانلار بۇزۇلسا جەمئىيەتمۇ بۇزۇلىدۇ. بىر جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان ئىنسانلار بايدىن گادايغىچە، رەئىستىن پۇقراغىچە، زىيالىيدىن ساۋاتسىزغىچە، موللىدىن ئاۋامغىچە ھەممىسى ھۆرمەتتە، ھەق – ھوقۇقتا، ياخشى مۇئامىلە كۆرۈشكە ھەقلىق بولۇشتا ئوخشاش بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كىم بولىشىدىن قەتئىينەزەر تەقۋا بولغىنى ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىدۇ. ئەمما ئىنسانلىق ئېتىبارى بىلەن پۈتۈن ئىنسانلار باراۋەردۇر. بۇنىڭغا بىنائەن، جەمئىيەتتىكى پۈتۈن ئىنسانلارغا دۇرۇس، توغرا ۋە ئادالەتلىك مۇئامىلە قىلىش، رەھىم – شەپقەتلىك بولۇش لازىم. مۇسۇلمان ئادەم كىشىلەرگە ھەقسىزلىق قىلمايدۇ، ئۇلارنى ئالدىمايدۇ، يامان كۆرمەيدۇ، زىيانغا ئۇچراتمايدۇ. مەيلى ئېلىم - سېتىم مۇئامىلىسىدە بولسۇن، مەيلى باشقا ھەر قانداق بىر مۇئامىلىدە بولسۇن ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئايرىمچىلىق قىلمايدۇ، ئادالەتسىزلىك قىلمايدۇ ۋە ھەر كىشىگە كۆڭلى-كۆكسىنى كەڭ تۇتىدۇ.

1101. سوئال: ئومۇمىي مۇسۇلمانلارغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئارا قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى ئادەتتىكى شەخسىي مۇناسىۋەتتىن ھالقىغان، تەقۋالىق، ئەخلاق – پەزىلەت، ئۆز ئارا ھەمكارلىق ۋە چېكىنگە يەتكەن مېھرىبانلىقنى ئاساس قىلغان ئەڭ مۇستەھكەم بىر مۇناسىۋەت بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ يېمىرىلمەس بىر پۈتۈن گەۋدە ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ. قۇرئان كەرىم بۇنى تەكىتلەپ: ﴿مۆمىنلەر ھەقىقەتەن قېرىنداشلاردۇر﴾(1) دەپ ئېلان قىلغان.

مۇسۇلمانلارغا ئەڭ ئىللىق، ئادالەتلىك ۋە كامالىي مېھرى – مۇھەببەت بىلەن مۇئامىلە قىلىش كېرەك. چۈنكى مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆز ئارا قېرىنداشلىق رىشتىسى ئىنتايىن چوڭ ۋە مۇقەددەس بىر رىشتى بولۇپ، ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان ئادەم يەنە بىر مۇسۇلماننىڭ مەنپەئەتىنى ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىگە، ئۇنىڭ زىيانىنى ئۆزىنىڭ زىيانىغا ئۇچرىغىنىغا ئوخشاش بىلىپ، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ھەر نەرسىسىنى. خۇددى ئۆزىنى. ۋە ئۆزىنىڭ نەرسىلىرىنى. قوغدىغاندەك قوغدىغاندىلا مۇسۇلمان قېرىنداشلىقنىڭ ھەققىنى ئادا قىلالايدۇ. بىر ھەدىستە: «مۆمىنلەر ئۆز ئارا دوستلۇقتا، مېھرىبانلىقتا ۋە ھېسداشلىقتا بىرەر ئورگىنى ئاغرىسا باشقا ئورگانلىرىمۇ ئىسسىتماش ۋە ئۇيقۇسىزلىق بىلەن بىئارام بولىدىغان بىر تەنگە ئوخشاشتۇر»(2) دەپ كۆرسىتىلگەن.

مۇسۇلماننىڭ مۇسۇلمانغا يامانلىق قىلىشى ئەمەلىيەتتە ئۆزىگە يامانلىق قىلغانلىقىدۇر. چۈنكى ئۇلار بىر گەۋدە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە نەسىھەت

(1) ھۇجۇرات سۈرىسى 10- ئايەت.

(2) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

قىلىپ مۇنداق دېگەن: «بىر – بىرىڭلارغا كۆرەلمەسلىك قىلماڭلار، بىر- بىرىڭلارنى ئالدىماڭلار، بىر- بىرىڭلارنى يامان كۆرمەڭلار، بىر- بىرىڭلارغا دۈشمەن بولماڭلار، بىر- بىرىڭلارنىڭ سودىسىنى بۇزماڭلار. ئۆز ئارا قېرىنداشلاردىن بولۇپ ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرىدىن بولۇڭلار. مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىندىشى، ئۇنىڭغا زۇلۇم قىلمايدۇ، خورلىمايدۇ. تەقۋالىق قەلبتە، ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىنى خور كۆرگەن ئادەمدىنمۇ يامان ئادەم يوق. بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلماننىڭ قېنىنى تۆكۈشى، پۇل – مېلىنى تارتىۋېلىشى ۋە نومۇسىنى تۆكۈشى قەتئىي ھارامدۇر»(1).

1102. سوئال: مۇسۇلمان ئەمەس خەلقلەرگە قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: مۇسۇلمانلار مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەرگىمۇ ياخشى، ئادالەتلىك ۋە توغرا مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇلغان. ئۇلارنى چەتكە قېقىش ۋە خور كۆرۈشكە بولمايدۇ. بارلىق مۇئامىلە تۈرلىرىدە ئۇلارغا ئايرىمچىلىق قىلماستىن، ھەقسىزلىق قىلماستىن، توغرا ۋە ئادالەتلىك مۇئامىلە قىلىش، ماددىي ۋە مەنىۋي جەھەتلەردىن قولدىن كېلىشىچە ئۇلارغا ئىنسانىي ياردەم قىلىش لازىم. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿باشقا دىندىكىلەردىن سىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلمىغان ۋە سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارمىغانلارغا كەلسەك، ئاللاھ ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلاردىن، ئۇلارغا ئادىل بولۇشۇڭلاردىن سىلەرنى توسمايدۇ. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئادالەت بىلەن ئىش قىلغۇچىلارنى ياقتۇرىدۇ﴾(2).

ئەمما مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىگە ياكى ئۆزلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا زىيانكەشلىك قىلغۇچىلارنى، دىنىي سەۋەبتىن ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلغانلارنى ياقتۇرماسلىقى ۋە ئۇلار بىلەن دوستلۇق ئالاقىسى قۇرماسلىقى لازىم. بۇ پرىنسىپنى ئاللاھ تائالا مۇنداق بايان قىلغان: ﴿ئاللاھ دىن ئۈچۈن سىلەر بىلەن ئۇرۇشقان، سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارغان ۋە سىلەرنى ھەيدەپ چىقىرىشتا ياردەملەشكەنلەرنى دوست تۇتۇشۇڭلاردىن سىلەرنى توسىدۇ. كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇلار زالىملاردۇر﴾(3).

شۇنداقلا، ئىسلام دىنىنى ياكى ئىسلام پەيغەمبىرىنى ياكى قۇرئان كەرىمنى مەسخىرە قىلغۇچىلارغا مۇسۇلمانلارنىڭ قارشى تۇرۇشى ۋە ۋاقتىدا رەددىيە بېرىشى دىنىي مەسئۇلىيەتتۇر.

1103. سوئال: پۈتۈن ئىنسانىيەتكە قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) مۇمتەھىنە سۈرىسى 8- ئايەت.

(3) مۇمتەھىنە سۈرىسى 9- ئايەت.

جاۋاب: دۇنيادىكى پۈتۈن ئىنسانلار ئىنسانلىقتا ھۆرمەتتە باپباراۋەردۇر. چۈنكى ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋا ئانىدىن ئىبارەت بىر ئاتا ۋە بىر ئانىدىن كەلگەن. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تىل، رەڭ، ئىرق، دىن ۋە مەدەنىيەت پەرقلىرى ئۇلارنىڭ ئىنسانىي ھۆررمەتتە باراۋەرلىكىگە تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ھۆرمەتلىك قىلىپ يارىتىلغان ئۇلۇغ مەخلۇقاتتۇر. مۇسۇلمان ئادەم قانداقلا بىر كىشىگە مۇئامىلە قىلىشتا ئۇنىڭ ئىنسانلىقىنى ئاساسلىق ئورۇندا قويۇشى لازىم. ئىنسان قايسى مىللەتتىن ۋە قايسى دۆلەتتىن بولسۇن، رەڭگى – چىرايى قانداق شەكىلدە بولسۇن، بەربىر ئاللاھ ئەزىز ياراتقان ئىنساندۇر! بۇنداق بولغان ئىكەن، ئىنسانلار ئارىسىدىكى دىن، ئىرق، رەڭ ۋە تىل پەرقلىرى سەۋەبلىك ئۇلارغا باشقىچە قاراش، ئۇلارنى ئالداش، مۇئامىلىدە بىر – بىرىدىن پەرقلەندۈرۈش قەتئىي توغرا ئەمەس. گۈزەل ئەخلاقلىق مۇسۇلمان ئادەم پۈتۈن ئىنسانلارنى سۆيىدۇ، ئۇلارغا قەلبىنى ئاچىدۇ، ھەر ۋاقىت ئۇلارغا ئىللىق ۋە دۇرۇس مۇئامىلە قىلىدۇ.

ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىش پىرىنسىپى

1104. سوئال: ھايۋانلارغا قانداق مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا ھايۋانلارنى ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن يارىتىپ بەرگەن بولۇپ، ئىنسانلار ئاللاھ تائالانىڭ بۇ كاتتا نېمىتىگە شۈكۈر قىلغان ھالدا، ھايۋانلارغا رەھىمدىللىق ۋە رەھىم – شەپقەت بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ئۇلاردىن يوللۇق پايدىلىنىشقا بۇيرۇلغان. مۇسۇلمان ئادەم ھايۋاننى خورلىمايدۇ، ئۇرمايدۇ، ئاچ قويمايدۇ ۋە قىينىمايدۇ.

ھايۋانلارغا مۇئامىلە قىلىش تۆۋەندىكىچە بولىدۇ:

(1) ھايۋانلارغا ئۇلار كۆتىرەلمەيدىغان ئېغىر يۈكلەرنى ئارتماسلىق.

(2) ھايۋانلارنى ئاچ ياكى سۇسىز قويماستىن ياخشى بېقىش.

(3) ھايۋانلارغا كېسەل يەتسە ياكى بىرەر ئورگىنى سۇنسا ۋاقتىدا داۋالىتىش.

(4) ھايۋانلارنى ئۇرۇپ قىيناشتىن يىراق تۇرۇش. چۈنكى ئاللاھ تائالا تىلى يوق ھايۋاننىڭ نالىسىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئاڭلىغۇچىدۇر.

(5) ھايۋانلارنى ئوت بىلەن ئازابلاشتىن، داغلاشتىن ساقلىنىش كېرەك. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايۋانلارنى ئوت بىلەن ئازابلىغۇچىلارغا ئاللاھنىڭ نامى بىلەن لەنەت ئېيتقان[1].

---

[1] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:" ھاياۋاننى داغلىغان ئادەمگە ئاللاھ لەنەت قىلىدۇ" دەپ كۆرسەتكەن.

(6) هايۋانلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ ئورگانلىرىنى كەسمەسلىك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداقلارغا ئاللاھنىڭ، پەرىشتىلەرنىڭ ۋە پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ لەنەت قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

(7) هايۋانلارنى ئوق ئېتىش مەشقلىرىدە قارىغا ئالماسلىق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام هايۋانلارنى قارىغا ئېلىشتىن مەنئىي قىلغان(1).

(8) هايۋانلارنى بوغۇزلاشتىمۇ رەهىم – شەپقەتلىك بولۇش، پىچاقنى ئۇنىڭغا كۆرسەتمەسلىك ۋە قىينىماستىن جېنىنى چىقىرىش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «ئاللاھ تائالا ھەممە نەرسىگە رەهىم – شەپقەت قىلىشنى پۈتتۈەتكەن. مال بوغۇزلىغاندا ياخشى بوغۇزلاڭلار، پىچاقنى ئىتتىك قىلىڭلار ۋە مالنىڭ جېنىنى قىينىماستىن چىقىرىڭلار»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

(9) هايۋانلارنى بىر- بىرى بىلەن سوقۇشتۇرماسلىق. مەسىلەن: ئىت تالاشتۇرۇش، خوراز چوقۇشتۇرۇش، قوچقار سوقۇشتۇرۇش قاتارلىق ئويۇنلار هارامدۇر. ئۇنى قىلغۇچىلار هايۋانلارغا زۇلۇم قىلغانلىقى ۋە ئۇلارنى قىينىغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا قاتتىق گۇناهكار بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ گۇناهتىن تەۋبە قىلمىغانلارنى چوقۇم جازالايدۇ.

ئۇچار قۇشلارغىمۇ ناھايىتى سىلىق ۋە رەهىم – شەپقەتلىك مۇئامىلە قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «كىمكى بىرەر قۇشقاچنى بوغۇزلاشتىمۇ رەهىم شەپقەتلىك مۇئامىلە قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا قىيامەت كۈنىدە ئۆزىنىڭ رەهىم – شەپقىتىنى كۆرسىتىدۇ»(3) دېگەن.

---

(1) ئىمام بۇخارى رىۋايىتى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) بۇخارى ۋە تەبەرانىي رىۋايىتى.

ئېلىم – سېتىم مۇئامىلىلىرى

1105. سوئال: قانداق نەرسىلەرنى ئېلىش ۋە سېتىشقا بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىنسانلارنىڭ تەن ساقلىقىغا ياكى ئەخلاقىغا زىيانلىق بولمىغان، ئىسلام دىنىدا چەكلەنمىگەن، گۇناھ – مەسىيەتلەرگە سەۋەب بولمايدىغان ھەر قانداق نەرسىنى ئېلىش ياكى سېتىشقا بولىدۇ. چۈنكى شەيئىلەر ئەسلىدە ھالال بولۇپ، ھارام قىلىنغانلىقىغا ئائىت دىنىي دەلىل كەلمىگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھالالدۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى ئىستېمال قىلىش، ئېلىپ – سېتىپ تىجارەت قىلىش مۇتلەق جائىزدۇر. پەقەت بۇلاردىن ئايەت ۋە ئىشەنچلىك ھەدىسلەر ئارقىلىق ھارام ئىكەنلىكى كەسكىنلەشكەنلىرىنى ئىستېمال قىلىش ۋە ئېلىپ – سېتىش ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ پرىنسىپىنى مۇنداق ئوچۇقلىغان: «ئاللاھ قۇرئاندا ھالال قىلغىنى ھالال، ھارام قىلغىنى ھارامدۇر. ھالال ياكى ھارام ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم بېرىلمىگەن نەرسىلەر ئاللاھنىڭ كەچۈرىمىدۇر. ئاللاھنىڭ بۇ كەچۈرۈمىنى قوبۇل قىلىڭلار. ئاللاھ ھېچ نەرسىنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ»(1).

1106. سوئال: قانداق نەرسىلەرنى ئېلىپ – سېتىشقا بولمايدۇ؟

جاۋاب: ئىنسانلارنىڭ تەن ساقلىقىغا زىيانلىق بولغان، ئىسلام دىنىدا ئىستېمال قىلىش ھارام قىلىنغان ياكى بىرەر گۇناھ ئىش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان ياكى گۇناھ ئىشلارغا سەۋەب بولىدىغان نەرسىلەرنى ئېلىش ياكى سېتىش، ئۇنىڭ بىلەن تىجارەت قىلىش قەتئىي چەكلىنىدۇ. بۇ شەرىئەت ئىستېمالىدا ھارام دېيىلىدۇ. مەسىلەن: چوشقا، ئۆزى ئۆلگەن مال، مەست قىلغۇچى ئىچىملىكلەر ۋە چېكىملىكلەر، ئىستېمال قىلىش ھارام قىلىنغان يېمەك – ئىچمەكلەر، بۇت – ھەيكەل، كرېست بەلگىلىرى قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىش ياكى سېتىش ھارامدۇر. چۈنكى بۇنداق نەرسىلەرنى ئېلىپ - سېتىپ تىجارەت قىلىش ئەشۇ گۇناھ ئىشلارنى ۋە ھارام نەرسىلەرنى تەشۋىق قىلغانلىق ياكى ئۇلارنى كىشىلەرگە يېقىنلاشتۇرۇپ بەرگەنلىك بولۇپ گۇناھقا شېرىك بولغانلىقتۇر. ئەمما ئۇ نەرسىلەرنى ئېلىش ياكى سېتىشتىن چەكلىنىش بولسا ئۇ نەرسىلەرنىڭ نامىنى ئۆچۈرۈپ، كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن يىراقلاشتۇرغانلىق بولىدۇ. يۇقىرىقى نەرسىلەرنى ئېلىپ – سېتىپ تىجارەت قىلىش گۇناھ، ئۇنىڭ پۇلى ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ قانداقلا بىر نەرسىنى ھارام قىلغان بولسا، ئۇنىڭ پۇلىنىمۇ ھارام قىلغان»(2).

---

(1) ھاكىم رىۋايەت قىلغان «سەھىھ»ھەدىس.

(2) ئىمام ئەھمەد ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

ئېلىم – سېتىم ئىشلىرىدىكى ئىسلام پىرىنسىپى

ھەممىگە مەلۇمكى، سودا-سېتىق ئىنسانلارنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسمىدۇر. چۈنكى ئىنسانلار شەخسىي ۋە ئائىلە ئېھتىياجلىرىنى سېتىۋېلىشقا، كارخانىلار ۋە شىركەتلەر مەھسۇلاتلىرىنى سېتىشقا ئېھتىياجلىق بولىدۇ. شۇڭا مۇسۇلمان ئادەم ئىسلام دىنىنىڭ سودا-سېتىق پىرىنسىپلىرىنى ياخشى ئۆگىنىشكە ۋە ئۇنىڭغا كۆرە ئىش كۆرۈشكە زور ئېھتىياجلىقتۇر.

1107. سوئال: ئېلىم – سېتىم ئىشلىرىدىكى ئىسلام پىرىنسىپى قايسى؟

جاۋاب: ئېلىم – سېتىم ئىشلىرىدىكى ئىسلام پىرىنسىپى قىسقىچە تۆۋەندىكىچە:

1. ھارام نەرسىلەرنى ئالماسلىق ۋە ساتماسلىق.
2. گۇناھقا سەۋەب بولىدىغان نەرسىلەرنى ئالماسلىق ۋە ساتماسلىق
3. سودىدا راستچىل، سەمىمىي بولۇش، كىشىلەرنى ئالدىماسلىق.
4. مىقدارى ياكى سۈپىتى نامەلۇم نەرسىلەرنى ساتماسلىق.
5. جازانە قىلماسلىق(ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلماسلىق).
6. مونوپولىيىچىلىق قىلماسلىق.
7. تارازىدا ۋە ئۆلچەمدە كەم بەرمەسلىك.
8. ئوغرىلىغان ۋە بولانغان نەرسىلەرنى سېتىۋالماسلىق.
9. سودىدا ناتوغرا كېلىشىم ۋە ناتوغرا شەرتلەرنى قوللانماسلىق.
10. ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى سودا قىلىشقان ئورۇندىن ئايرىلغۇچىلىك سودىنى بۇزۇۋېتىش ھوقۇقلۇق.
11. شېرىكلىشىپ تىجارەت قىلغاندا شېرىكلەرنىڭ ئۆزئارا سەمىمىي ۋە راستچىل بولىشى.
12. سودىدا ئادىل رىقابەتلىشىش.
13. ئۆزىدە يوق نەرسىنى ساتماسلىق.
14. ساتىدىغان مالغا ساختىلىق ئىشلەتمەسلىك.
15. ئىشچىنىڭ ۋە كىراكەشنىڭ ھەققىنى ۋاقتىدا بېرىش.
16. نىسى مۇئامىلە قىلىشقاندا، تاپشۇرىدىغان ۋاقتىنى ئېنىق قىلىپ ھۆججەتلىشىش.

ئېلىپ- سېتىش چەكلەنگەن نەرسىلەر

1108.سوئال: ھاراملىقى سەۋەبلىك ئېلىپ – سېتىش چەكلەنگەن نەرسىلەر قايسىلار؟
جاۋاب: ھاراملىقى سەۋەبلىك ئېلىش ياكى سېتىپ تىجارەت قىلىش چەكلەنگەن نەرسىلەر تۆۋەندىكىلەر:
(1) چوشقا، ئۇنىڭ گۆشى، تېرىسى، گۆشى يېيىلمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشى، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان مالنىڭ گۆشى، زەھەرلەنگەن ياكى يۇقۇملۇق كېسەلگە گىرىپتار بولغان مالنىڭ گۆشى،
(2) ھاراقتىن باشلاپ يۆتكەچە مەست قىلىش خاراكتېرىدىكى ئىچىملىكلەرنىڭ ۋە نەرسىلەرنىڭ پۈتۈن تۈرلىرى،
(3) ئاق چېكىملىك، ئەپيۇن، نەشە، تاماكا ۋە باشقا زەھەرلىك چېكىملىك تۈرلىرىنىڭ ھەممىسى،
(4) ھەيكەل، كرېست ۋە ھەر قانداق بىر باتىل دىننىڭ دىنىي بەلگىلىرىنىڭ ھەممە تۈرى ئېلىپ- سېتىش چەكلەنگەن نەرسىلەردۇر.
1109.سوئال: گۇناھقا سەۋەب بولىدىغانلىقى سەۋەبلىك ئېلىپ – سېتىش مەنئى قىلىنغان نەرسىلەر قايسىلار؟
جاۋاب: ئۆزى ھالال بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ھارام ياكى گۇناھقا سەۋەب بولىدىغان نەرسىلەرنى ئىشلەپچىقارغىلى بولىدىغان شەيئىلەرنى ئۇنىڭدىن ھارامغا ياكى ئىنسانلارنى گۇناھلارغا ئېلىپ بارىدىغان نەرسىلەرنى ياسايدىغان ئورۇنلارغا بىلىپ تۇرۇپ سېتىش گۇناھتا ئۇلار بىلەن شېرىك بولغانلىقتۇر. مەسىلەن: ئۈزۈم ئۆزى ھالال مېۋە بولسىمۇ، ئۇنى ھاراق ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇتقا بىلىپ تۇرۇپ سېتىش ھارامدۇر. چۈنكى بۇ گۇناھ ئىشقا ھەمكارلاشقانلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئۈزۈمنى ھاراق ياسايدىغانلارغا سېتىش ئۈچۈن مول ھوسۇل ۋاقتىدا ساقلاپ ياتىدىكەن، ئۆزىنى ئاخىرەتنىڭ ئوتىغا تۇتقان بولىدۇ»[1].

جازانە ۋە ئۇنىڭ چەكلىنىش سەۋەبى

1110. سوئال: جازانە دېگەن نېمە؟
جاۋاب: جازانە پارسچە سۆز بولۇپ، ئەرەبچىسى «رىبا» يەنى ئارتۇق، زىيادە دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئەمما ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئىستىلاھىدا باشقىلارنىڭ ھەققىنى بەدەلسىز ئېلىۋېلىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى ھەر ئىككى تەرەپ مەنپەئەت كۆرىدىغان سودا يولى بىلەن پۇل تېپىشقا يول قويغان بولسىمۇ، كىشىلەردىن بەدەلسىز پايدا كۆرۈشنى قەتئىي ھارام قىلغان. قۇرئان كەرىم بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! بىر - بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى ناھەق

---

(1) تەبەرانىي رىۋايىتى.

يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا – سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾[1].

جازانە (يەنى ئۆسۈم) بىلەن مۇئامىلە قىلىشنىڭ گۇناھى شۇنچىلىك ئېغىر بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۆسۈم بىلەن مۇئامىلە قىلغۇچىلارغا لەنەت قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بۇنى مۇنداق بايان قىلغان: «ئاللاھ تائالا ئۆسۈم يېگۈچىگە، يېگۈزگۈچىگە، ئۇنىڭغا گۇۋاھ بولغۇچىغا ۋە ئۇنى يازغۇچىغا لەنەت قىلدى»[2].

جازانە خۇددى ئوتقا ئوخشاش ئەتراپقا تۇتىشىدىغان شۇنداق خەتەرلىك بىر گۇناھ بولۇپ، جازانىنىڭ گۇناھى ئۆسۈم يېگۈچى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئۆسۈمنى بەرگۈچىمۇ ئوخشاشلا گۇناھكار بولغانىنىڭ سىرتىدا، جازانە مۇئامىلىسىگە ئارىلاشقان ۋە ياردەملەشكەنلەرنىڭ ھەممىسى بۇ گۇناھقا شېرىك بولىدۇ.

1111. سوئال: جازانە مۇئامىلىسىنى چەكلەشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى جازانە مۇئامىلىسىنى قاتتىق چەكلەشتە پەقەت ئىنسانىيەتنىڭ ئەخلاقىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي مەنپەئەتلىرىنى كۆزلىگەن. ئىسلام ئۆلىمالىرى جازانە مۇئامىلىسىنىڭ ھارام قىلىنىشىنىڭ بىر قانچە سەۋەبلىرىنى بايان قىلغان بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) جازانە باشقىلارنىڭ مېلىنى بەدەلسىز ئېلىۋېلىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

(2) جازانىغا تايىنىش كىشىلەرنى ھەرخىل ھۈنەر – كەسىپلەر بىلەن تىرىكچىلىك قىلىشتىن توسۇپ، ئىشلىمەستىن ئۇندۇرۇپ يېيىشنى ياقتۇرىدىغان تەييارتاپلاردىن قىلىپ قويىدۇ.

(3) جازانە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا قەرز بېرىش ئارقىلىق بىر – بىرىگە خالىسانە ياردەم قىلىش روھىنىڭ يوقىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، كىشىلەرنىڭ مەنپەئەت كۆرمىسە ياردەم قىلمايدىغان مەنپەئەتپەرەسلەردىن بولۇپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ.

(4) كۆپىنچە ھاللاردا قەرز بەرگۈچى باي، قەرز ئالغۇچى كەمبەغەل بولىدۇ. جازانە مۇئامىلىسىگە يول قويۇش جەمئىيەتتىكى رەھىمسىز بايلارنىڭ نامراتلارنى ئېزىشى ئۈچۈن پۇرسەت يارىتىپ بەرگەنلىك بولىدۇ.

سودا – سېتىق ئىشلىرىدا ئىسلام پىرىنسىپى

1112. سوئال: سودىدا راستچىل بولۇش دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: سودىدا راستچىل بولۇش دېگەن ئېلىم – سېتىم ئىشلىرىدا ساختىپەزلىك، ئالدامچىلىق ۋە يالغانچىلىقتىن يىراق بولۇپ، سەمىمىي بولۇش دېگەنلىكتۇر. سودىدا

(1) نىسا سۈرىسى 29 - ئايەت.

(2) ئىمام ئەھمەد، تىرمىزى، ئەبۇداۋۇد ۋە نەسائىيلار رىۋايەت قىلغان.

يالغان سۆزلەش قاتتىق گۇناھ بولۇپ، يالغان بىلەن تاپقان پۇل شەكسىز ھارامدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەڭ پاك كەسىپ شۇنداق سودىگەرلەرنىڭ كەسپىدۇركى، ئۇلار سۆزدە يالغان ئېيتمايدۇ، ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدۇ، ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ، نەرسە سېتىۋالغاندا ئۇنى كەمسىتمەيدۇ، نەرسە ساتقاندا ئۇنى كۆپتۈرۈپ داڭلىمايدۇ، ئۆز ئۈستىدىكى قەرزنى ئادا قىلىشتا كېچىكتۈرمەيدۇ ۋە قولى قىسقا ئادەمدە ئېلىشى بولسا، ئۇنى قىستىمايدۇ»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

1113. سوئال: مىقدارى ياكى سۈپىتى نامەلۇم نەرسىلەرنى سېتىشنى مەنئى قىلىشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: سېتىلىغان تاۋار مىقدارىنىڭ ياكى سۈپىتىنىڭ نامەلۇم بولۇشى ئالغۇچى ۋە ساتقۇچى ھەر ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا جېدەلگە ياكى بىر تەرەپنىڭ يەنە بىر تەرەپنى ئالداپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدىغانلىقى ئۈچۈن ئىسلام دىنى نامەلۇم تاۋارنى سېتىشنى چەكلىۋەتكەن.[2] مەسىلەن: تولۇق مېۋىنى ساتقاندا، دەرھال ئۇنىڭ مېۋىسىنى ئۈزۈۋېلىشنى شەرت قىلىپ ساتقاندىلا دۇرۇس بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئېتىزدىكى بۇغداينى سېتىش ئۇنىڭ باشىقى ئاقىرىپ، ئاپەت مەزگىلىدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولۇش شەرتى بىلەنلا دۇرۇس بولىدۇ. ئەمما مېۋىنى پىشقاندا ئۈزۈۋېلىش، بۇغداينى باشىقى ئاقىرىپ بولغىچە سېتىش چەكلىنىدۇ. چۈنكى مۇنداق قىلىش كۆپ ھاللاردا، ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى ئوتتۇرىسىدا جېدەلگە سەۋەب بولىدۇ. ناۋادا ھوسۇل چىقمىسا، ئالغۇچى « مەن ھوسۇل ئالالمىدىم، پۇلۇمنى قايتۇرغىن» دېسە، ساتقۇچى« مەن سېتىپ بولغان، سودا پۈتۈپ بولغان، زىيان ئۆزۈڭگە ھېساب» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرىدا جېدەل چىقىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تېخى پىشمىغان مېۋىنى ساتماقچى بولغان بىر ئادەمگە: «ناۋادا ھوسۇل بەرمەي قالسا، نېمىگە ئاساسەن ئۇنىڭ پۇلىنى ئالىسەن؟»[3] دەپ كايىغان.

شۇ سەۋەبتىن، ھايۋاننىڭ قورسىقىدىكى بالىسىنى، ئاسماندىكى قۇشنى، سۇدىكى بېلىقنى، پىشمىغان مېۋىنى پىشقاندا تاپشۇرۇۋېلىش شەرتى بىلەن سېتىش ۋە ھەر قانداق نامەلۇم ياكى تېخى ئىلكىگە كىرمىگەن نەرسىنى سېتىش چەكلەنگەن[4].

1114. سوئال: مونوپولىچىلىقنى چەكلەشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى سودا – سېتىقتا شەخسلەرنىڭ ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلغان بولسىمۇ، ھەر قانداق بىر جەمئىيەتتىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ

---

(1) ئىمام بەيھەقىي رىۋايىتى.

(2) «سەھىھۇلمۇسلىم»گە قاراڭ.

(3) ئىمام بۇخارىي ۋە باشقىلار رىۋايىتى.

(4) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

شەخسىيەتچىلىكى، تەمەخورلۇقى ۋە پۇرسەتپەرەسلىكى تۈپەيلى خەلقنىڭ ئاشلىق، كۆكتات، مېۋە قاتارلىق ئوزۇق – تۈلۈكنى ۋە كۈندىلىك ئېھتىياجلىق نەرسىلىرىنى مونوپولىي قىلىۋېلىش خاھىشىغا يول قويمىغان ۋە مونوپولىچىلارنىڭ باشقىلارنىڭ ھېسابىغا ئۆزلىرىنى بېيىتىشقا ئۇرۇنۇشىنى قاتتىق چەكلەپ، ئۇلارنى قاتتىق تەنقىد قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مونوپولىچىلىقنى قاتتىق چەكلەپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئوزۇق – تۈلۈكنى قىرىق كۈن مونوپول قىلىۋالىدىكەن، ئۇ ئاللاھتىن ئادا – جۇدا بولۇپ كېتىدۇ، ئاللاھمۇ ئۇنىڭدىن ئادا – جۇدا بولىدۇ»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مونوپولىيچىنىڭ پسىخىكىسى ۋە خۇنۈك شەخسىيەتچىلىكىنى سۆكۈپ مۇنداق دېگەن: «مونوپولىيچى نېمىدېگەن ئوسال ئادەم – ھە، ئۇ باھا چۈشكەنلىكىنى ئاڭلىسا قايغۇرىدۇ، قىممەتچىلىك خەۋىرىنى ئاڭلىسا خوش بولىدۇ.[2]»

1115. سوئال: تارازىدا ۋە ئۆلچەمدە كەم بېرىشنىڭ گۇناھى قانداق؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ئەڭ سەسكىنىدىغان ئالدامچىلىق تۈرلىرىنىڭ بىرى تارازىدا – ئۆلچەمدە كەم بېرىشتۇر. قۇرئان كەرىمنىڭ نۇرغۇنلىغان ئايەتلىرىدە، تارازا ۋە ئۆلچەمدە كەم بەرمەسلىك، ئادالەت ۋە ھەققانىيلىق بىلەن ئىش كۆرۈش، كىشىلەرنى ئالدىماسلىق ھەققىدىكى كەسكىن ئەمرلەر بايان قىلىنغان. ﴿ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرىلاڭلار.﴾[3]، ﴿سىلەر باشقىلارغا ئۆلچەپ بەرگەندە، تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار﴾[4].

ئۆلچەم ۋە تارازىدا كەم بەرگۈچىلەرنى تەھدىت قىلىپ قۇرئان كەرىم مۇنداق دېگەن: ﴿ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغاندا تولۇق ئالىدۇ، كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەندە كەم بېرىدۇ، ئۇلار بۈيۈك بىر كۈندە تىرىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ؟ ئۇ كۈندە ئىنسانلار ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ ھۇزۇرىدا تىك تۇرىدۇ.﴾[5] بۇ ئايەتلەردە، تارازا ۋە ئۆلچەمدە كەم بەرگۈچىلەر ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنمەيدىغانلار قاتارىدىن سانالغان. تەبىئىيكى، ئاخىرەتكە ئىشەنمىگە ئادەم مۇسۇلمان ئەمەس.

1116. سوئال:ئوغرىلانغان ۋە بولانغان نەرسىنى سېتىۋېلىش نېمە ئۈچۈن چەكلەنگەن؟

---

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) زەرىن ھەدىس توپلىمىدا بايان قىلىغان.

(3) ئەنئام سۈرىسى 152 - ئايەت.

(4) ئىسرا سۈرىسى 35 - ئايەت.

(5) مۇتەففىفىين سۈرىسى 1 - 6 - ئايەتلەر.

جاۋاب: قانداقلا بىر نەرسىنى ئۇنىڭ ئوغرىلانغان ياكى بۇلانغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ سېتىۋېلىش بۇلاڭچىلارنىڭ ياكى ئوغرىلارنىڭ بۇ جىنايى قىلمىشلىرىغا ياردەم بەرگەنلىك ۋە ئۇلارنى شۇنداق قىلىشقا تەشەببۇس قىلغانلىق بولىدۇ. ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان ئادەمنىڭ جىنايەتكە قارشى تۇرۇش، ئۇنى پاش قىلىش، ئوغرىلانغان مالنى ئىگىسىگە ياكى ھۆكۈمەت ساقچىخانىسىغا مەلۇم قىلىش بۇرچى بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەردىن بىرىڭلار بىر يامان ئىشنى كۆرسە، ئۇنى قولى بىلەن مەنئى قىلسۇن، ئۇنىڭغا كۈچى يەتمىسە تىلى بىلەن مەنئى قىلسۇن، ئۇنىڭغىمۇ كۈچى يەتمىسە قەلبى بىلەن نارازىلىق بىلدۈرسۇن. بۇ ئىماننىڭ ئەڭ ئاجىزلىقىدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

مۇسۇلمان ئادەم ئوغرىنى پاش قىلالمىغان تەقدىردىمۇ، ھەقسىزلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئوغرىلىققا نارازىلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بولسىمۇ، ئوغرىلانغان ياكى بولانغان نەرسىلەرنى نەرقىنىڭ ئەرزانلىقىغا ئالدىنىپ سېتىۋالماسلىقى لازىم. چۈنكى ئىگىسى رازى بولمىغان نەرسە ئۇنى ئالغۇچىغا راۋاج قىلمايدۇ ھەمدە سېتىۋالغۇچىسىنى گۇناھقا شېرىك قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئوغرىلانغان نەرسىنى، ئۇنىڭ ئوغرىلانغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ سېتىۋالىدىكەن، ئۇنىڭ گۇناھىغا ۋە ئار ـ نومۇسىغا شېرىك بولغان بولىدۇ»(2).

ۋاقىتنىڭ ئۇزىرىشى ئوغرىلانغان ياكى بولانغان نەرسىنىڭ ھارام‌لىق سۈپىتىنى ھالاللىققا ئۆزگەرتەلمەيدۇ. شۇنداقلا كونىراش بىلەنمۇ ئەسلى ئىگىسىنىڭ ھەققىنى چۈشۈرۈۋېتەلمەيدۇ.

تېپىۋېلىنغان نەرسىلەرنى سېتىۋالماستىن، ئۇنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا ياردەم قىلىش لازىم. بۇ ئىنسانلىقنىڭ، مۇھىمى مۇسۇلمانلىقنىڭ ئەڭ ئاددى تەلەپلىرىدىن بىرىدۇر.

1117. سوئال: بۇزۇق ياكى ناتوغرا شەرت قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئېلىم ـ سېتىمدىكى بۇزۇق ياكى ناتوغرا شەرتلەر ھەرخىل بولۇپ، مۇنداق بۇزۇق شەرتلەر ۋە بۇزۇق كېلىشىملەر سودىنىڭ دۇرۇس بولۇشىغا توسقۇن بولىدۇ. بۇ شەرتلەر ساتقۇچىنىڭ ئالغۇچىغا «ساڭا بۇنى ساتسام سەن ماڭا مۇنداق نەرسىنى سېتىپ بېرىسەن ياكى قەرز بېرىپ تۇرىسەن» دېگەنگە ياكى «بۇنى پالانى رازى بولسا ساتىمەن» دېگەنگە ئوخشاش شەرت قوشقىنىغا ياكى سودىنى كېلەچەكتە ئەمەلگە ئېشىش ياكى ئاشماسلىقى ئېنىق بولمىغان بىرەر شەرتكە باغلىغىنىغا ئوخشاش. بۇنداق سودا دۇرۇس ئەمەس. چۈنكى بۇنداق شەرتلەرنى قوشقان ساتقۇچى ئۆزىنىڭ سودىدىن يېنىۋېلىشى ئۈچۈن شەرت ـ شارائىت ھازىرلاپ قويغان

---

(1) ئىمام مۇسلىم، ئىمام تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(2) ئىمام بەيھەقىي رىۋايىتى.

بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ كىتابىدا بولمىغان ھەر قانداق شەرت- مەيلى يۈز شەرت بولۇپ كەتسۇن- بەربىر باتىلدۇر»[1].

1118. سوئال: ساتىدىغان مالغا ساختىلىق ئىشلىتىش دېگەن قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ساتىدىغان مالغا ساختىلىق ئىشلىتىش دېگەن مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇپ، ناچار مالنى ياخشى كۆرسىتىپ سېتىش ئارقىلىق خېرىدارلارنى زىيانغا ئۇچرىتىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەيىبى بار نەرسىنىڭ ئەيىبىنى تولۇق دېمەي ساتقان كىشى ھەمىشە ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ ھەم ئۇنىڭغا پەرىشتىلەرمۇ لەنەت ياغدۇرىدۇ»[2] دەپ كۆرسەتكەن.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر تاغار ئاشلىقنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئاشلىقنىڭ ئارىسىغا قولىنى تىقىپ بېقىۋىدى، بارماقلىرى ھۆل گەپ تەگدى، ئاندىن ئاشلىق ساتقۇچىغا قاراپ: "ھەي ئاشلىق ئىگىسى! ماۋۇ نېمە؟" دەپ سورىۋىدى، ئاشلىق ئىگىسى: "ئۇ ئاشلىق يامغۇردا قالغانتى" دەپ جاۋاب بەردى. بۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: " ئۇ يامغۇردا قالغان ئاشلىقنى كىشىلەر كۆرگىدەك تۆپىگە چىقىرىپ قويساڭ بولماسمىدى؟ كىمكى باشقىلارنى ئالدايدىكەن، ئۇ مېنىڭ ئۈممىتىمدىن ئەمەس" دېدى»[3].

1119. سوئال: ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى سودىنى قايسى ئەھۋالدا بۇزالايدۇ؟

جاۋاب: ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى سودا قىلىشقان ئورۇندىن ئايرىلىپ كەتمىگۈچە، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى سودىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا ھوقۇقلۇقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە بىزگە تەلىمات بېرىپ مۇنداق دېگەن: «ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى سودىلاشقان ئورۇندىن ئايرىلىپ كەتمىگۈچە، ھەر ئىككىيلەننىڭ يېنىۋېلىش ئىختىيارى بار، ناۋادا ئۇلار راستچىل بولۇپ مالدا ئەيىب بولسا، بۇ ئەيىبتىن خەۋەردار قىلسا، ئۇلارنىڭ سودىسىغا بەرىكەت بېرىلىدۇ. ناۋادا يالغان ئېيتىپ مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرسا، سودىسىنىڭ بەرىكىتى يوق قىلىنىدۇ»[4].

شۇنداقلا، ساتقۇچى مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرۇپ ساتقان بولسا، ئالغۇچى سودىلاشقان ئورۇندىن ئايرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئالغۇچى ئۇنى ئىشلەتمىگەن بولۇش شەرتى بىلەن سودىنى بۇزۇپ، مالنى ساتقۇچىغا قايتۇرۇپ بېرىپ، ئۇنىڭدىن پۇلىنى قايتۇرۇپ ئېلىشقا ھوقۇقلۇقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى (بازارغا ئەكىلىشتىن بۇرۇن قوزىسىنى ئەمگىلى قويماي) يېلىنى

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(3) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(4) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

ئېسىلدۇرۇلىگەن قويىنى سېتىۋالغان بولسا، ئۇنى ئەكىلىپ سېغىپ باقسۇن، ئەگەر ئۇنىڭ سۈتىگە رازى بولسا قولىدا ساقلاپ قالسۇن، ئەگەر رازى بولمىسا، ئۇ قويىنى بىر سا (3كىلو 250 گرام) خورما بىلەن ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بەرسۇن»[1].

بۇ ھەدىستىن مالغا ساختىلىق ئىشلىتىپ سېتىشنىڭ ھاراملىقى، ساختىلىق ئىشلىتىلگەن مالنى سېتىۋالغان كىشىنىڭ سودىلاشقان ئورۇندىن ئايرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنى ساتقۇچىغا قايتۇرۇپ بېرىش ھوقۇقى بارلىقى ئىپادىلىنىدۇ.

1120. سوئال: شېرىك تىجارەتتىكى سەمىمىيەتنىڭ قانداق ئەھمىيىتى بار؟

جاۋاب: شېرىكلىشىپ تىجارەت قىلغاندا شېرىكلەرنىڭ بىر- بىرىگە سەمىمىي ۋە راستچىل بولىشى بۇ خىل تىجارەتنىڭ جېنى ھېسابلىنىدۇ. راستچىل، سەمىمىيەتلىك شېرىكلەرنىڭ مەدەتكارى ئاللاھتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىس قۇدسىيدا ئاللاھ تائالانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى بايان قىلغان: «ئىككى شېرىك بىر-بىرىگە خىيانەت قىلمىسىلا مەن ئۇلارنىڭ ئۈچىنچىسى بولىمەن (ئۇلارنى زىيان – زەخمەت ۋە خەتەرلەردىن ھىمايە قىلىمەن)، بىرى يەنە بىرىگە خىيانەت قىلغان ھامان مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كېتىمەن»[2]

شېرىك تىجارەت قىلىۋاتقانلار ۋە باشقىلارنىڭ پاي قاتقان دەسمايىسى بىلەن تىجارەت قىلىۋاتقانلارنىڭ يالغان چىقىم كۆرسىتىش، سېتىۋالغان ماللارنىڭ سوممىسىنى ئاشۇرۇپ ھېساب كۆرسىتىش، ساتقان ماللارنىڭ پۇلىنى تۆۋەن مەلۇم قىلىپ كەم ئۆتكۈزۈش قاتارلىق يوللار بىلەن خىيانەت قىلىشى بەرىكەتنى ۋە پايدىنى يوق قىلغاندىن تاشقىرى قەتئىي ھارامدۇر. مۇنداق تاپقان پۇلمۇ ھارامدۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ قانداقلا بىر نەرسىنى ھارام قىلغان بولسا، ئۇنىڭ پۇلىنىمۇ ھارام قىلغان»[3] دەپ كۆرسەتكەن.

1121. سوئال: سودىدا ئادىل رىقابەتلىشىش دېگەن قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: سودىدا ئادىل رىقابەتلىشىش دېگەن باشقىلارنىڭ سودىسىغا پۇتلىكاشاڭ بولماسلىق، ئۇلارنىڭ سودىسىنى بۇزماسلىق دېگەنلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھېچكىم بىراۋنىڭ سودىسىنى بۇزۇپ سودا قىلمىسۇن، شەھەرلىك يېزىلىقنىڭ مېلىنى مەن سېتىپ بېرىمەن دەپ ئارىلىشىۋېلىپ (باشقىلار بىلەن ئەركىن سودا قىلىشىغا) توسقۇنلۇق قىلمىسۇن، (ئالغۇچىلار يوق نەرسىگە قىممەت باھا قويۇپ) باشقىلارنى قىممەت سېتىۋېلىشقا قىزىقتۇرىدىغان ئىشلارنى قىلماڭلار. بىراۋ سودىدا قويۇلغان باھادىن ئاشۇرۇپ باھا قويمىسۇن (يەنى سېتىۋالماقچى بولغان ئادەم ئېلىشتىن ۋاز

([1]) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

([2]) ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

([3]) ئىمام ئەھمەد ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

كېچىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق تەلەپ قويىدىغان ئىشنى قىلمىسۇن))»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

بىرسىدىن مال سېتىۋالماقچى بولىۋاتقان كىشىنى شەرتلەپ:« مەن ئۇنىڭدىن ئەرزان بېرىمەن» ياكى « مېنىڭ مېلىم ئۇنىڭكىدىن ياخشى» دەپ تارتىپ كېتىدىغان ياكى ساتماقچى بولغان كىشىنىڭ پۇتىغا دەسسەپ قويۇپ، باشقىلارنىڭ سودىسىنى بۇزۇپ ئۆزى ئالىدىغان، بازار باھاسىنى بىلمەيدىغان كىشىلەرگە باھانى ئۆرلىتىپ ساتىدىغان، يېزىدىن كىرگەن ئاق كۆڭۈل دېھقانلارنىڭ ماللىرىنى سېتىپ بېرىمەن دېگەن باھانە بىلەن ئېلىۋېلىپ، بازار تۈگىگەندە ئۆزى شۇ كىشىلەرگە باھادىن ئەرزان باھادا ئېلىۋالىدىغان قىلىقلار مۇسۇلمان ئادەمگە ياراشمايدىغان، ئۇچىغا چىققان رەزىللىك ۋە هارامخورلۇقتۇر.

1122. سوئال: ئۆزىدە يوق نەرسىنى سېتىشنى چەكلەشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: ئۆزىدە يوق ياكى تېخى ئىلكىگە كىرمىگەن نەرسىنى مەندە بار دەپ يالغان سۆزلەپ سودىدا كېلىشكەندىن كېيىن، باشقىلاردىن ئەكىلىپ بېرىدىغان ئىشلار ئالدامچىلىقنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، كۆپ هاللاردا خېرىدارنى زىيانغا ئۇچرىتىش ياكى ئۇنى مالدىن مەهرۇم قىلىشقا سەۋەب بولىدۇ. چۈنكى ئىلكىدە يوق نەرسىنى مەندە بار دەپ يالغان ئېيتىپ سودىلىشىشتىن قورقمىغان ئادەم باشقىلاردىن ئېلىپ كەلگەن مالنى خېرىدارغا بازار باھاسىدىن ئاشۇرۇپ سېتىشتىنمۇ قورقمايدۇ. مۇبادا مالنى تاپالمىسا، خېرىدارنى باشقىلار بىلەن قىلىشىدىغان تەييار سودىدىن مەهرۇم قىلغان بولىدۇ. شۇڭا مۇنداق سودا ئىسلام شەرىئىتىدە چەكلەنگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ئادەمنى شۇنداق قىلىشتىن توسۇپ: «ئۆزۈڭدە يوق نەرسىنى ساتما»[2] دېگەن.

1123. سوئال: هارام بولىدىغان زاكالەت سودىسى قايسى؟

جاۋاب: سودا ئەگەر بولماي قالسا، ئالدىن بېرىلگەن پۇل ساتقۇچىغا قالىدىغان زاكالەت سودىسى هارام قىلىنغان سودىدۇر. چۈنكى بۇ باشقىلارنىڭ مېلىنى بەدەلسىز يەۋېلىش بولۇپ، ئىسلام دىنىدا باشقىلارنىڭ هەققىنى بەدەلسىز يەۋېلىشنى تەقەززا قىلىدىغان بارلىق مۇئامىلىلەر قەتئىي هارامدۇر. ئابدۇللا ئىبنى ئاس رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ مۇنداق دېگەن: «هەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (سودا بۇزۇلۇپ كەتسە ئالدىن بېرىلگەن پۇل ساتقۇچىغا قالىدىغان) زاكالەت سودىسىدىن توسقان»[3]

ئادەم ياللاپ ئىشلىتىشنىڭ شەرتى

1124. سوئال: ئادەم ياللاپ ئىشلىتىشنىڭ شەرتى نېمە؟

---

(1) نەسائىي رىۋايىتى.

(2) ئىمام تىرمىزى رىۋايىتى.

(3) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

جاۋاب: ئادەم ياللاپ ئىشلىتىشنىڭ شەرتى ئۇنىڭ ئىش ھەققىنى كېچىكتۈرمەستىن دەل ۋاقتىدا تولۇق بېرىشتۇر. ئىشچى، كىراكەش، مال سېتىپ بەرگۈچى قاتارلىقلارنىڭ ئىش ھەققىنى ۋاقتىدا بېرىشنىڭ زۆرۈرلىكى ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ياللاپ ئىشلەتكەن ئادىمىڭلارنىڭ ئىش ھەققىنى ئۇنىڭ تەرى قۇرۇپ كېتىشتىن بۇرۇن بېرىپ بولۇڭلار»(1). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئېيتتىكى " ئۈچ خىل ئادەم قىيامەت كۈنى مېنىڭ دۈشمىنىم ھېسابلىنىدۇ: ئۇلارنىڭ بىرى، مېنىڭ نامىمنى ئاتاپ قەسەم قىلىپ ۋەدە بېرىپ ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىغان ئادەم، ئىككىنچىسى، ھۆر ئادەمنى سېتىپ پۇلىنى يېگەن ئادەم، ئۈچىنچىسى بىر ئادەمنى ئىشلىتىپ، ئۇنىڭ ئىش ھەققىنى بەرمىگەن ئادەم"»(2)

نېسى مۇئامىلىدە ئىسلام پىرىنسىپى

1125. سوئال: نېسى مۇئامىلە قىلىشقاندا نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: نېسى مۇئامىلە قىلىشقاندا، تاپشۇرىدىغان ۋاقتىنى (يىل، ئاي، كۈن تارىخىنى يېزىپ) ئېنىق قىلىپ ھۆججەتلىشىش زۆرۈر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! مۇددەت بەلگىلەپ ئۆزئارا قەرز بېرىشسەڭلار ئۇنى (ھۆججەت قىلىپ) يېزىپ قويۇڭلار. ئاراڭلاردىكى خەت بىلىدىغان كىشى ئۇنى (كەم – زىيادە قىلماستىن) ئادىللىق بىلەن يازسۇن﴾(3).

---

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(2) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(3) بەقەرە سۈرىسى 282- ئايەت.

مۇزارەبەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1126. سوئال: مۇزارەبەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مۇزارەبەت - پۇل ئىگىسى بىلەن كۈچ ئىگىسىنىڭ چىققان پايدىنى ئۆزئارا مەلۇم پىرسەنت بويىچە ئۈلىشىش مەقسىتىدە پۇل ئىگىسى چىقارغان پۇلنى كۈچ ئىگىسى چىقارغان كۈچ بىلەن ئايلاندۇرۇشقا كېلىشىشتىن ئىبارەت[1].

مۇزارەبەت كېلىشىمىگە يول قويۇشنىڭ سەۋەبى

1127. سوئال: مۇزارەبەت كېلىشىمىگە يول قويۇشنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى ھەر خىل ئىقتىداردا ياراتقان، ئۇلارنىڭ بەزىسى ئەقىللىق ۋە تەدبىرلىك بولسا بەزىسى دۆت ۋە تەدبىرسىز، بەزىسى كۈچلۈك بولسا بەزىسى ئاجىز، بەزىسى باي بولسا بەزىسى نامرات، بەزىسى تىجارەت قىلالايدىغان بولسا بەزىسى قىلالمايدىغان، بەزىسىدە پۇل بولغىنى بىلەن ئۇنى قانداق ئاۋۇتۇشنى بىلمەيدۇ، يەنە بەزىلەر پۇل بولسا ئاۋۇتۇشنى بىلگىنى بىلەن ئۇلاردا پۇل بولمايدۇ، بىز ئادەتتە كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا بۇنى كۆپ ئۇچرىتىپ تۇرىمىز، بەزى كىشىلەردە پۇل بولسىمۇ كۈچ يوق، ياكى ۋاقىت يوق، ياكى ئەقىل يوق، ياكى تەن سالامەتلىك يوق، ياكى تەجرىبە يوق بولغانلىقتىن قولىدىكى پۇلنى پايدىلىق بىر تىجارەتتە ئايلاندۇرالماي قالىدۇ، يەنە بىر قىسىم كىشىلەردە كۈچ بار، ۋاقتىمۇ بار، ئەقلىمۇ بار، تەن سالامەتلىكىمۇ بار، تەجرىبىمۇ بار، بازار ئەھۋالى ۋە تىجارەتتىن خەۋىرىمۇ بار، تىجارەت قىلسا پايدا ئېلىشقا كۆزى يېتىدىغان بولىدۇ، بىراق بۇلاردا يېتەرلىك پۇل، سەرمايە يوق.

ئىسلام شەرىئىتى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ پايدىلىق ئىشلارنى قىلىشىنى تەشەببۇس قىلىدۇ، زىيانلىق ئىشلارنى قىلىشىنى چەكلەيدۇ، مۇزارەبەت شىركىتى ئارقىلىق پۇلنى ئايلاندۇرۇش جەمئىيەتتە ئىشسىزلىقنى ئازايتىدۇ، مۇھتاج كىشىگە سەرمايە تەييارلاپ ئۇنى ھەرىكەتلەندۈرىدۇ، پۇلنى يوقىتىۋەتمەي ئاۋۇتىدۇ، ئىقتىساد ھەرىكىتىنى جانلاندۇرىدۇ.

پۇلنى بېسىپ يېتىپ ئىشقا سېلىپ ئاۋۇتمىغان تەقدىردە بۇ پۇل زاكات بېرىش ئارقىلىق قوراپ كېتىدۇ، پۇلنى ئىشقا سالماي بېسىپ ياتىدىغانلار پۇلنىڭ بۇنداق قوراپ كېتىشىگە چىداپ تۇرالمايدۇ-دە زاكات بېرىشتىن باش تارتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋالغا قالىدۇ، چۈنكى بۇلار پۇلنى بېسىپ يېتىۋېلىش ئارقىلىق چوڭ ئىككى جىنايەت سادىر قىلغان بولىدۇ، بىرىنچىسى پۇلنىڭ زاكىتىنى بەرمىگەنلىك، ئىككىنچىسى پۇلنى ئىشقا سالماي رولىنى جارى قىلدۇرمىغانلىق.

---

[1] دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللانىڭ «مۇزارەبەت»ناملىق ماقالىسىدىن.

بىر تەرەپتىن پۇل زاكات بېرىش ئارقىلىق قوراپ تۆگەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئىسلام دىنىمىز پۇلنى ئاۋۇتۇپ تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىم يېتىم-يېسىرنىڭ مال-مۈلكىدىن خەۋەر ئالىدىغان بولسا، ئۇنىڭدا تىجارەت قىلسۇن، زاكات ئۇنى قورىتىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن تاشلاپ قويمىسۇن»[1].

مۇزارەبەت مۇئامىلىسىدە شېرىكلەرنى تاللاش پىرىنسىپى

1128. سوئال: مۇزارەبەت مۇئامىلىسىدە قانداق ئادەملەرنى تاللاش كېرەك؟

جاۋاب: مۇزارەبەت كېلىشىمىگە قەدەم قويغاندا ئىشەنچلىك، مۇئامىلىسى دۇرۇس، راستچىل، ئاللاھتىن قورقىدىغان ھەقىقىي مۇسۇلمان كىشىلەرنى تاللاش ئىنتايىن زۆرۈر، چۈنكى مۇزارەبەت كېلىشىمى پۈتۈنلەي ئامانەت ئۈستىگە قۇرۇلغان بىر شېرىكچىلىك. خىيانەت قىلمايدىغان، يالغان ئېيتمايدىغان ھەقىقىي مۇسۇلمان ئادەمگىلا ئىشىنىپ پۇلنى تۇتقۇزغىلى بولىدۇ. چۈنكى، كۆپ ئىگىسى ئەگەر ياخشى تاللىماستىن، پۇل ئاللاھتىن قورقمايدىغان بىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغاندا، ئۇ «پايدا چىقمىدى» ياكى «زىيان چىقتى» دېگەنگە ئوخشاش باھانىلىرى بىلەن پۇل ئىگىسىنى ئالداپ كېتەلەيدۇ. شۇڭا ئىشەنچىسىز ياكى راستچىللىقىدا شەك بار كىشىلەرگە پۇل تۇتقۇزماسلىق لازىم.

ئادەملەرنىڭ ئامانەتكە ئىشەنچلىك ياكى ئەمەسلىكى ئۇلارنىڭ تەقۋا سۈرىتىدە كۆرۈنىشىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇلار بىلەن ئىقتىسادىي مۇئامىلە قىلىپ كۆرۈش بىلەن بىلىنىدۇ.

مۇزارەبەت مۇئامىلىسىدە چىققان زىياننىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى

1129. سوئال: مۇزارەبەت كېلىشىمىدە زىيان چىقسا ئۇنى كىم كۆتىرىدۇ؟

جاۋاب: مۇزارەبەت كېلىشىمىدە ھەر ئىككىلا تەرەپ پايدىغا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىدۇ، پايدا چىقسا ئىككى تەرەپ پۈتۈشكەن بويىچە مەلۇم ئۈلۈش ياكى پىرسەنت بويىچە تەقسىم قىلىپ ئالىدۇ، ئەگەر دەسمايىدىن زىيان چىقسا چىققان زىيان بۇرۇن تاپقان پايدىدىن چىقىرىلىدۇ. ناۋادا تارتقان زىيان چىققان پايدىنى يەپ كېتىپ پايدىدىن ئېشىپ چۈشسە ياكى تېخى ھېچ پايدا ئالمىغان بولسا، ئېشىپ چۈشكەن زىيان دەسمايىگە بولىدۇ، يەنى پۇل ئىگىسىگە بولىدۇ. بۇنىڭدا پۇل ئىگىسى پۇلىدىن بىر قىسمىنى، كۆپ ئىگىسى بولغان شېرىكمۇ ئاقتۇرغان تەرىنى ۋە سەرپ قىلغان ۋاقتىنى

---

[1] بەيھەقىي رىۋايىتى.

زىيان تارتقان بولىدۇ(1).

1130. سوئال: قايسى ئەھۋالدا چىققان زىياننى كۆچ ئىگىسىلا تولەيدۇ؟

جاۋاب: كۆچ ئىگىسى پەۋقۇلئاددە بىپەرۋالىق قىلىپ زىيان چىقىشقا سەۋەبچى بولغاندا، ياكى مالنى ئوبدان ساقلىمىغانلىق سەۋەبتىن ئوغرىغا ئالدۇرۇپ قويغان ياكى پۇل ئىگىسىنىڭ رۇخسىتىنى ئالماستىن باشقا بىرىگە ئاپلاندۇرۇش ئۈچۈن بەرگەنلىكى يۈزىسىدىن دەسمايىدىن زىيان چىققان تەقدىردە، چىققان زىياننى پەقەت كۆچ ئىگىسى ئۆزىلا تارتىدۇ، بۇنىڭدا پۈتۈنلەي ئامانەت (راستچىللىق) ھۆكۈمى ئىجرا قىلىنىدۇ(2).

1131. سوئال: مۇزارەبەتتە مەلۇم مىقداردا پۇل ئېلىشنى شەرت قىلىش توغرىمۇ؟

جاۋاب: پۇل ئىگىسى بىلەن كۆچ ئىگىسىدىن ئىبارەت ئىككى شېرىكنىڭ قايسىبىرىگە، پايدا مىقدارى قانچىلىك بولىشىدىن قەتئىينەزەر مۇئەييەن مىقداردا پۇل ئېلىش بەلگىلەنسە مەسىلەن: پۇل ئىگىسى مىڭ يۈەن ئالىدۇ، كۆچ ئىگىسى بەش يۈز يۈەن ئالىدۇ دەپ كېلىشىم تۈزۈشسە، بۇنداق مۇزارەبەت كېلىشىمى توغرا بولمايدۇ. چۈنكى بۇ نامەلۇم پايدا ئۈستىدىكى ئېتتىپاقتۇر. ناۋادا پايدا چىقمىسا ياكى پايدا مىڭ يۈۋەندىن ئاز چىقسا، يا كۆچ ئىگىسى يېيىدىن، ياكى پۇل ئىگىسى دەسمىدىن تۆلەپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئادالەتسىزلىكتۇر.

شۇنداقلا پۇل ئىگىسى پايدا چىقسۇن ياكى چىقمىسۇن كۆچ ئىگىسىدىن مەلۇم مىقداردا پۇل ئېلىشنى (مەسىلەن: مىڭ يۈەن ئېلىشنى) شەرت قىلىپ، پۇلنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزسا، بۇ مۇئامىلە ھالاللىق دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىدۇ. چۈنكى ناۋادا پايدا چىقمىسا ياكى چىققان پايدا مىڭ يۈۋەنگە يەتمىسە، كېلىشىم بويىچە كۆچ ئىگىسى ئۆز يېيىدىن مىڭ يۈەننى تۆلەپ بېرىشكە مەجبۇر بولۇپ قالىدۇ. بۇ توغرا ئەمەس.

مۇزارەبەتتە پايدا نىسبىتىنىڭ بەلگىلىنىشى

1132. سوئال: مۇزارەبەتتە ئىككى تەرەپ ئالىدىغان پايدا نىسبىتى قانداق بەلگىلىنىدۇ؟

جاۋاب: مۇزارەبەت كېلىشىمىدە ئىككى تەرەپ ئالىدىغان پايدا نىسبىتى قارىسىغا بەلگىلەنمەيدۇ، بەلكى كۆچ چىقارغۇچىنىڭ بازاردا ئىشلەپ ئالالايدىغان مۇقىم ئىش ھەققىگە باراۋەر كېلىدىغان مىقدارغا يېقىن ھالدا مۆلچەر قىلىنىپ بەلگىلىنىدۇ، بۇنىڭغا مەلۇم مىقداردا تەۋەككۈلچىلىك قىلىش بەدىلى قېتىلىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ ئالىدىغان پايدىسى خەتەرگە تەۋەككۈلچىلىك قىلىدىغان ئېھتىماللىق پايدا، ئۇنىڭ مۇزارەبەت كېلىشىمىدىن زىيان تارتىشى ياكى پەقەت پايدا ئالالماسلىق ئېھتىمالىمۇ باردۇر، دېمەك

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ئىسلامدا ھالال ۋە ھارام» ناملىق ئەسىرى 351- بەت. ئىسلام فىقھىشۇناس ئالىملىرىدىن ئىبنى رۇشد، ئىبنى قۇدامە، ئىبنى ئابىدىن، ئىبنى ھەزم قاتارلىقلار مۇزارەبەتتە چىققان زىياننى پەقەت پۇل ئىگىسى تارتىدىغانلىقىنى ئېيتقان، ھەمدە زىياننىڭ بىر قىسمىنى كۆچ ئىگىسى تارتىدۇ، دەپ شەرت قىلىپ كېلىشىم تۈزگەن مۇزارەبەت شېرىكچىلىكى بارلىق ئىسلام ئۇممىتىنىڭ ئىجمائىغا (بىرلىككە كەلگەن كۆز قارىشىغا) زىت بولغانلىقى ئۈچۈن توغرا بولمايدىغانلىقىنىمۇ جاكارلىغان.

(2) islamweb.org «پەتۋا بانكىسى».

ئۇنىڭ ئىش ھەققى مۇقىم بەلگىلەنگەن كاپالەتلىك ئىش ھەققى ئەمەس، تۈزۈلگەن مۇزارەبەت كېلىشىمىمۇ ئادەتتە ھەم نەزىرىيە ھەم ئەمەلىيەت جەھەتتىن ئېيتقاندا كۆچ ئىگىسى ئۆزى قوبۇل قىلىدىغان مەلۇم دەرىجىدە ئېھتىماللىقى بولغان مۇۋاپىق پايدىنى كۆزلىگەندىلا ئاندىن پۈتىدۇ، ئەلۋەتتە بۇ پايدا ئۇنىڭ بازاردا ئالىدىغان مۇقىم ئىش ھەققىدىن خەتەرگە تەۋەككۈل قىلغانغا لايىق دەرىجىدە ئارتۇق بولىشى كېرەك. بولمىسا ئۇ ئەلۋەتتە بازاردا ئىشلەپ خەتىرى يوق مۇقىم پايدىنى ئېلىشنى تاللىغان بولاتتى.

مۇزارەبەت شېرىكچىلىكىنىڭ شەرتلىرى

1133. سوئال: مۇزارەبەت شېرىكچىلىكىنىڭ توغرا بولىشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مۇزارەبەت شېرىكچىلىكىنىڭ توغرا بولىشىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) تىجارەت قىلىشقا تاپشۇرىلىدىغان پۇل نەق ۋە تەييار پۇل بولىشى كېرەك. نەق پۇل بولماي مال ياكى باشقا تاۋاردەك نەرسىلەر بولسا ياكى قەرز بولسا توغرا بولمايدۇ. مەسىلەن: "بۇ مىڭ مېتىر رەختنى سىزگە مۇزارەبەت تىجارىتىگە بېرەي، بۇنىڭدا تىجارەت قىلىڭ پايدىسىنى تەڭ ئۈلىشەيلى" دېسە مۇزارەبەت توغرا بولمايدۇ.

(2) مۇزارەبەت شېرىكچىلىكى ئۈچۈن بەرگەن پۇل مىقدارى ئېنىق مەلۇم بولىشى شەرت.

(3) پايدا پۇل ئىگىسى بىلەن كۆچ ئىگىسى ئوتتۇرىسىدا پىرسەنت ياكى ئۆلۈشۈش بويىچە تەقسىم قىلىنىشى شەرت. مەسىلەن: پۇل ئىگىسى چىققان پايدىدىن%40نى، كۆچ ئىگىسى%60نى ياكى پۇل ئىگىسى %75نى، كۆچ ئىگىسى%25نى ياكى پۇل ئىگىسى تۆتتىن بىر قىسمىنى، كۆچ ئىگىسى تۆتتىن ئۈچ قىسمىنى ئالىدۇ دېگەنگە ئوخشاش.

(4) پۇل ئىگىسى مۇزارەبەت شېرىكچىلىكىدىكى تىجارەت قىلىدىغان پۇلنى كۆچ چىقىرىدىغان كىشىگە تاپشۇرىشى كېرەك. چۈنكى تاپشۇرمىغان تەقدىردە ئۇنىڭدا تىجارەت قىلالماي قالىدۇ. يەنە پۇل ئىگىسى كۆچ ئىگىسى قىلىدىغان تىجارەتكە تەڭ ئارىلىشىشنى شەرت قىلغان بولسىمۇ كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ نەزىرىدە مۇزارەبەت كېلىشىمى توغرا بولمايدۇ، چۈنكى بۇ، پۇلنى تولۇق تاپشۇرماسلىقتىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا كۆچ ئىگىسى تولۇق ئەركىنلىكى بىلەن ھەرىكەت قىلالماي قالىدۇ.

(5) كېيىنچە جېدەلگە سەۋەب بولماسلىقى ئۈچۈن ھەر ئىككى تەرەپ ئالىدىغان پايدا مىقدارىنى ئېنىق بەلگىلىشى كېرەك. ئۈلىشىدىغان پايدا مىقدارىنى ئېنىق بەلگىلىمەيلا: "پايدىسىغا ئىككەيلەن شېرىكمىز" دەپ پۈتۈشكەن بولسىمۇ ، بۇ مۇزارەبەت كېلىشىمى توغرا بولاۋېرىدۇ، ئىككى تەرەپ پايدىنى تەڭدىن ئۈلىشىدۇ، چۈنكى شېرىكچىلىك باراۋەرلىكنى تەقەززا قىلىدۇ.

پۇل ئىگىسىنىڭ بەزى شەرتلەرنى بەلگىلەش ھەققى

1134. سوئال: پۇل ئىگىسىنىڭ بەزى شەرتلەرنى بەلگىلەش ھەققى بارمۇ؟

جاۋاب: ئەلۋەتتە بار. مەسىلەن: پۇل ئىگىسى پۇلنى مەلۇم بىر تىجارەتتە ياكى مەلۇم بىرەر شەھەر ياكى بىرەر دۆلەتتە ئىشلىتىشنى شەرت قىلسا، پۇلنى ئىشلەتكۈچى شېرىكنىڭ بۇ شەرتنى قوبۇل قىلىش ياكى رەت قىلىش ئىختىيارى بار. ئەگە قوبۇل قىلغان بولسا بۇ شەرتلەرگە ئەمەل قىلىشى شەرت. بۇ شەرتكە ئەمەل قىلمىغان شارائىتتا، ئەگەر زىيان چىقسا، زىياننى كۆچ ئىگىسى تۆلەيدۇ.

ئەگەر پۇلنىڭ ئىگىسى پۇلنى قانداق تىجارەتتە ياكى قايسى جايدا ئىشلىتىشنى شەرت قىلماستىن ئىشلەتكۈچىگە مۇتلەق تەسەررۇپ ئەركىنلىكىنى بەرگەن بولسا، ئىشلەتكۈچى پۇلنى خالىغان ئىشقا ۋە خالىغان جايدا ئىشلىتىشتە ھۆردۇر.

پۇل ئىگىسى قويالمايدىغان شەرتلەر

1135. سوئال: پۇل ئىگىسى قانداق شەرتلەرنى قويالمايدۇ؟

جاۋاب: پۇل ئىگىسى تۆۋەندىكى ئىككى شەرتنى قويالمايدۇ:

(1) پۇل ئىگىسىنىڭ مۇزارەبەتتە زىيان چىقسا ئۇنىڭغا ئۆزى ئىگە بولماسلىقىنى شەرت قىلسا كېلىشىم بۇزۇلىدۇ. چۈنكى بۇنداق شەرت قويۇلغان مۇزارەبەت توغرا بولمايدۇ.

(2) پۇل ئىگىسى كۆچ ئىگىسى بولغان شېرىك بىلەن ئۆزىنىڭمۇ بىرگە ئىشلىشىنى شەرت قىلىشى قوبۇل قىلىنمايدۇ. چۈنكى ئۇنداق قىلغاندا مۇزارەبەت ئۆز مەنىسىدىن چىقىپ كەتكەن بولىدۇ.

1136. سوئال: پۇلنى ئىشلەتكۈچى شېرىك ئۇنى يەنە بىر ئىشلەتكۈچىگە بېرەلەمدۇ؟

جاۋاب: پۇلنىڭ ئىگىسى قوشۇلماستىن ئىشلەتكۈچى پۇلنى باشقا بىر ئىشلەتكۈچىگە بېرەلمەيدۇ. ئەگەر پۇلنىڭ ئىگىسى بولغان شېرىك ئۇنى ئىشلەتكۈچى شېرىككە " پۇلنى قانداق تەسەررۇپ قىلىش سېنىڭ ئىلكىڭدە بولىدۇ" دېگەن بولسا، بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ رۇخسىتىنى ئالماستىن باشقا بىرىگە بېرەلەيدۇ.

مۇزارەبەت كېلىشىمىنىڭ بۇزۇلۇشى

1137. سوئال: مۇزارەبەت كېلىشىمى قانداق سەۋەبلەر بىلەن بۇزۇلىدۇ؟

جاۋاب: مۇزارەبەت كېلىشىمى ئىككى شېرىكتىن قايسىبىرىنىڭ شېرىكلىكنى ئاخىرلاشتۇرۇش تەكلىپىنى قويۇشى ياكى ئىككىسىدىن بىرىنىڭ ئۆلۈمى بىلەن بۇزۇلىدۇ. پۇل ئىگىسى بولغان شېرىك ئۆلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ۋارىسلىرى شېرىكلىكنى داۋاملاشتۇرۇشنى خالىسا يەنە داۋام قىلىدۇ[1].

---

[1] islamweb.org ۋە islamawazi.net تور بېكىتى «پەتىۋا بانكىسى» دىن.

مۇددەتكە بۆلۈپ سېتىش مەسىلىسى

1138. سوئال: مۇددەتكە بۆلۈپ سېتىش دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: مۇددەتكە بۆلۈپ سېتىش- بىر نەرسىنى سېتىپ ئۇنىڭ پۇلىنى مەلۇم مۇددەتكە بۆلۈپ ئېلىش شەرتى بىلەن سېتىش دېگەنلىك بولۇپ، ئەرەبچىدە«تقسيط»(تەقسىت) دەپ ئاتىلىدۇ. مۇنداق سېتىش پۇلىنى مۇقىم توختىتىپ سېتىش شەرتى بىلەن ساتقۇچى ۋە ئالغۇچىغا مۇتلەق ھالال بولۇپ، پۇلى مۇددەتكە بۆلۈپ ئاز-ئازدىن تاپشۇرۇلىدىغان مۇنداق سودىدا ساتقۇچىنىڭ مال باھاسىنى نەق سېتىش باھاسىدىن ئۆستۈرۈپ، «بۇ مالنىڭ نەق سېتىش باھاسى مۇنچىلىك، ئەمما پۇلىنى بۆلۈپ تۆلەش باھاسى مۇنچىلىك» دەپ سېتىشىمۇ دۇرۇس ۋە ھالالدۇر. «خەلقئارا ئىسلام قۇرۇلتىيى»غا تەۋە «ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى»نىڭ قارارىدا مۇنداق دەپ قەيت قىلىنغان: «پۇلى مۇددەتكە بۆلۈپ تاپشۇرۇلىدىغان سودىدا مال باھاسىنى نەق سېتىش باھاسىدىن ئۆستۈرۈپ سېتىش جائىزدۇر. شۇنىڭدەك، سېتىلىدىغان نەرسىنىڭ نەق سېتىش باھاسى بىلەن مۇددەتكە بۆلۈپ سېتىش باھاسىنى ئېنىق ئېيتىپ سېتىشمۇ جائىزدۇر. بۇ تۆۋەندىكى شەرتلەر بىلەنلا جائىزدۇر:

(1) ئالغۇچىنىڭ نەق پۇلغا سېتىۋېلىش ياكى پۇلىنى بۆلۈپ بېرىشتىن ئىبارەت ئىككى ئىختىيارنىڭ بىرىنى تاللاپ، ساتقۇچى بىلەن ئىتتىپاقلا كېلىشى ۋە بۆلۈپ تۆلەيدىغان پۇلنى پىرسەنتكە باغلىماستىن، مىقدارىنى مۇئەييەن قىلىپ توختىتىش شەرتتۇر. ئەگەر سېتىلغان نەرسە نەق بىلەن بۆلۈپ تۆلەش ئوتتۇرىسىدا قېيىقالغان بولسا ياكى ئىككى تەرەپنىڭ بىرەرسى رازى بولماستىن سودا پۈتكەن بولسا، مۇنداق سودا جائىز ئەمەس.

(2) پۇلىنى مۇددەتكە بۆلۈپ تۆلەشكە ئىتتىپاقلاشقان سودا پۈتكەندىن كېيىن، تاۋارنىڭ ئالغۇچىنىڭ قولىغا ئۆتۈشى شەرتتۇر. ئەگەر مۇنداق بولمىغاندا، ساتقۇچى قولىدا يوق نەرسىنى ساتقان بولىدۇ، بۇ جائىز ئەمەس. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قولۇڭدا يوق نەرسىنى ساتما»(1)دەپ ئۇنىڭدىن مەنئى قىلغان»(2).

مۇنداق سودىدا ساتقۇچىنىڭ بۆلۈپ ئالىدىغان پۇلىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئالغۇچىدىن بىرەر نەرسىنى گۆرەگە ئېلىپ تۇرۇشى جائىزدۇر.

(3) ئالغۇچى مۇددەتكە بۆلۈپ تۆلەيدىغان پۇلنى ۋاقتى قەرەلىدە تۆلەشتىن كېچىكتۈرۈپ قويغان شارائىتتا، ئۇنىڭ ئارتۇق پۇل تۆلىشىنى شەرت قىلماسلىقى شەرتتۇر. ئەگەر ئالغۇچى قەرزنى كېچىكتۈرۈپ قويغانلىقى بەدىلىگە ئايرىم پۇل

---

(1) ئەبۇداۋۇد، نەسائى، تىرمىزى رىۋايىتى.

(2) مجمع الفقه الإسلامي في دورته السابعة بجدة من 7-12ذو القعدة 1412هـ الموافق 9-14مايو 1992م قرار رقم 65/2/7 بشأن البيع بالتقسيط.

تۆلىشى ياكى پىرسەنت قوشۇلىشى شەرت قىلىنسا، مۇنداق سودا جازانە سودىسى بولۇپ قالىدۇ. جازانىنىڭ ھاراملىقى ئېنىق.

1139. سوئال: تاۋارنى بانكىنىڭ ۋاستىسى بىلەن سېتىۋېلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئەگەر بانكا ساتقۇچىغا سېتىلغان نەرسىنىڭ پۇلىنى بېرىۋېتىپ، ئۇنى ئالغۇچىدىن مۇددەتكە بۆلۈپ ئاشۇرماستىن بەرگەن پۇلىنىڭ ئوزىنىلا ئالسا، بۇ سودا جائىزدۇر. ئەگەر بانكا پىرسەنتى بىلەن قوشۇپ ئالماقچى بولسا، مۇنداق سودا جازانىنىڭ ئۆزىدۇر. چۈنكى بۇ ۋاقىتتا بانكا ئۆسۈمگە قەرز بېرىپ تۇرغان بولىدۇ[1].

---

(1) الأمانة العامة لهيئة كبار العلماء ، فتوى رقم 21286 وتاريخ 18/1/14121هـ الإسلام سؤال وجواب.

سۇغۇرتا ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1140. سوئال: سۇغۇرتا شىركەتلىرىگە قوشۇلۇشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىم چۈشكەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ياشىغان زامانلاردا، ساھابىلارنىڭ دەۋرىدە، ھەتتا مەشھۇر مەزھەب پېشىۋالىرى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تۈرلەرگە ئايرىپ، مەسىلىلەرنىڭ ھۆكۈملىرىنى چۈشەندۈرگەن دەۋرلەردە، سۇغۇرتا دەيدىغان مۇئامىلە ئوتتۇرىغا چىقمىغان ئىدى. شۇڭا قەدىمقى ئىسلامىي كىتابلاردا ھازىرقى زاماندا ئوتتۇرىغا چىققان سۇغۇرتىغا ئائىت ھۆكۈملەرنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. ھازىر دۇنيادا ھايات سۇغۇرتىسى، ھادىسە ـ ئاپەتلەر سۇغۇرتىسى، سالامەتلىك سۇغۇرتىسى، ماشىنا سۇغۇرتىسى، دېگەنگە ئوخشاش كۆپلىگەن سۇغۇرتىلار مەۋجۇد. ئىسلام ئۆلىمالىرى بۇ يېڭى مەسىلىگە جاۋاب بېرىش ۋە ھالال ياكى ھاراملىق ھۆكۈمىنى ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن جىددىي ئىزدىنىشكە باشلىدى. ئۇلار سۇغۇرتىنى «تىجارىي سۇغۇرتا» ۋە «ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسى» دەپ ئىككىگە ئايرىدى. پايدىنى كۆزلىمەستىن پەقەت ئىجتىمائىي ھەمكارلىقنى مەقسەت قىلىپ قۇرۇلغان سۇغۇرتىلارنى «ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسى»، پۇل تېپىش ئۈچۈن قۇرۇلغان ھەر قانداق سۇغۇرتىنى «تىجارىي سۇغۇرتا» دەپ ئاتىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پۈتۈن سۇغۇرتا تۈرلىرىنىڭ ئىچىدىن پۇل تېپىشنى ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي ھەمكارلىقنى مەقسەت قىلغان ھەمكارلىق سۇغۇرتىسىدىن باشقىسىنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى ۋە بۇ خىلدىكى سۇغۇرتىلارغا قاتنىشىشنىڭمۇ ھارام ئىكەنلىكىنى قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ (ئەڭ ئىشەنچلىك) ھەدىسلەرنىڭ روھىغا ئاساسلانغان ھالدا، كەسكىن ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ خۇددى قۇرئان كەرىم بىلەن ھەدىسلەردە ئوچۇق ھۆكۈمى بولمىغان تاماكا بىلەن ئاق زەھەرنى پالاكەتلىكى ۋە زىيىنى سەۋەبلىك ھارام دەپ بېكىتكەنگە ئوخشاش ئىجتىھادىي ھۆكۈمدۇر.

تىجارىي سۇغۇرتىلارنىڭ ھارام بولىشىنىڭ سەۋەبلىرى

1141. سوئال: تىجارىي سۇغۇرتىلارنىڭ ھارام بولغانلىقىنىڭ سەۋەبى نېمە؟

جاۋاب: تىجارىي سۇغۇرتىلارنىڭ ھارام بولىشىنىڭ سەۋەبلىرى مۇنداق:

(1) تىجارىي سۇغۇرتىغا قاتنىشىش ئۇسۇم بىلەن مۇئامىلە قىلغانلىقتۇر. بۇنىڭدا جازانىخورلۇقنىڭ چەكلەنگەن ھەر ئىككى تۈرى تېپىلىدۇ.

(2) تىجارىي سۇغۇرتىغا قاتنىشىش قىمار ئوينىغانغا ئوخشاشتۇر. چۈنكى ئۇ مەلۇم بولمىغان بىر پايدا ئۈچۈن پۇل تىكىش جەھەتتىن قىمارنىڭ ئۆزىدۇر. ئاللاھ قىمارنى ھارام قىلغان.

(3) تىجارىي سۇغۇرتىغا قاتنىشىش نامەلۇم نەرسىنى ئېلىپ- ساتقانغا ئوخشاشتۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامەلۇم نەرسىنى سېتىشتىن توسقان ۋە

ئۇنى «غەرەر» دەپ ئاتىغان.

(4) تىجارىي سۇغۇرتىغا قاتنىشىش ئۆزىنىڭ ھەققىنى يېگۈزگەنلىكتۇر[1].

سالامەتلىك سۇغۇرتىسى

1142. سوئال: سالامەتلىك سۇغۇرتىسى دېگەن قانداق سۇغۇرتا؟

جاۋاب: سالامەتلىك سۇغۇرتىسى –بىراۋ كېسەل بولغاندا داۋالىتىش بەدىلىگە سۇغۇرتا شىركىتىگە ئايلىق پۇل تۆلەش دېگەنلىكتۇر.

1143. سوئال: سالامەتلىك سۇغۇرتىسىغا قاتنىششقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام شەرىئىتى تەتبىق قىلىنىدىغان مەملىكەتلەردە، پايدا كۆرۈش مەقسىتى بىلەن شىركەتلەر تەرىپىدىن قۇرۇلغان سالامەتلىك سۇغۇرتىسىغا قاتنىششقا بولمايدۇ. چۈنكى بۇمۇ قىمارغا ئوخشاش نامەلۇم پايدىغا پۇل تۆلىگەنلىكتۇر. مۇبادا سۇغۇرتىغا قوشۇلغاندىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەيلا كۆپ پۇل كېتىدىغان بىر كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، داۋالىنىشقا مۇھتاج بولغاندا، ئون يىلدا تۆلەيدىغان سۇغۇرتا پۇلىغا بىر قېتىمدا داۋالانسا، بۇ باشقىلارنىڭ ھەققىنى يېگەنلىك بولمامدۇ؟ ياكى يىللارچە سۇغۇرتىغا پۇل تۆلىگەن بولسىمۇ كېسەل بولمىغانلىقتىن سۇغۇرتا شىركىتى ھېچ چىقىم قىلمىسا، ئۇلارنىڭ ئالغان سۇغۇرتا پۇلى قانداق ھالال بولسۇن؟ شۇڭا ئىسلامدا كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش يۈزىسىدىن نامەلۇم نەرسىنى سېتىش ھارام قىلىنغان.[2]

1144. سوئال: ئىسلام شەرىئىتى يۈرگۈزۈلمەيدىغان مەملىكەتلەردە سۇغۇرتىغا قاتنىششقا بولامدۇ؟

جاۋاب: دوكتۇر يۈسۈپ قەرداۋى باشچىلىقىدىكى « دۇنيا ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىتتىپاقى» ۋە «ياۋرۇپا پەتىۋا ۋە تەتقىقات كېڭەشى» غەرب ئەللىرىدە، ئىككى ئامېرىكىدا، ئاۋۇستىرالىيىدە ۋە خەلقى مۇسۇلمان ئەمەس مەملىكەتلەردە ياشاۋاتقان مۇسۇلمانلارنىڭ قانداقلا بىر سۇغۇرتىغا قاتنىشىشىنى زۆرۈرىيەت ياكى جىددى ئېھتىياج دېگەن ئېتىبار بىلەن دۇرۇس دەپ پەتىۋا بەرگەن[3].

شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، مەيلى ئىسلام شەرىئىتى يۈرگۈزىلىدىغان مەملىكەتلەردە بولسۇن، مەيلى ئىككى ئامېرىكا، ياۋروپا ۋە ئاۋۇستىرالىيىگە ئوخشىغان خەلقى مۇسۇلمان ئەمەس مەملىكەتلەردە بولسۇن، مەيلى ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىگە ئوخشاش خەلقى مۇسۇلمان بولسىمۇ، ئىسلام شەرىئىتى يۈرگۈزۈلمەيدىغان مەملىكەتلەردە بولسۇن، ھۆكۈمەتلەر تەرىپىدىن خەلققە خالىسانە

---

(1) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھازىرقى زامان كاتتا ئۆلىمالىرىدىن شەيخ ئىبنى جىبرىننىڭ پەتىۋالىرىدىن.

(2) islamawazi.net تور بېكىتى «پەتىۋا بانكىسى» دىن.

(3) islamawazi.net تور بېكىتى «پەتىۋا بانكىسى» دىن.

خىزمەت قىلىش يۈزىسىدىن قۇرۇلغان سۇغۇرتىلارغا قاتنىششقا بولىدۇ. چۈنكى مۇنداق سۇغۇرتىلارغا كىشىلەر كۆپ ھاللاردا ئىختىيارسىزمۇ قاتنىششقا مەجبۇر بولۇپ قالىدۇ.

سۇغۇرتىغا قاتنىششنى دۇرۇس قىلىدىغان سەۋەبلەر

1145. سوئال: ئىسلام ئەللىرىدە قانداق ئەھۋاللار ئاستىدا سۇغۇرتا شىركىتىگە قاتنىششقا بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام ئەللىرىدە، مەيلى كىشىلەر تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولسۇن، مەيلى ھۆكۈمەتلەر تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولسۇن، ئىجتىمائىي ياردەم سۈپىتىدە، پايدىنى كۆزلىمەستىن قۇرۇلغان ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسىدىن باشقا سۇغۇرتىلارنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر(1).

ئەمما تۆۋەندىكى ھاللاردا سۇغۇرتا شىركەتلىرىگە قاتنىششقا بولىدۇ:

(1) بىر ئادەمنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تۆۋەن بولۇپ، كېسەل بولۇپ قالغاندا داۋالىنىشقا كۈچى يەتمىگەندەك ياكى ئېغىر قىيىنچىلىق تارتىپ قالغىدەك ئەھۋال يۈز بېرىش ئېھتىمالى كۈچلۈك بولسا، ئۇ چاغدا ئىسلام شەرىئىتىنىڭ «زۆرۈرىيەت چەكلەنگەن ئىشلارغا يول قويىدۇ» دېيىدىغان ئومۇمىي پىرىنسىپىغا ئاساسەن، سۇغۇرتا شىركىتىگە قاتناشسا بولىدۇ. ئەمما مال ـ مۈلۈكى تولۇق بولۇپ، ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلىرى كېسەل بولۇپ قالسا داۋالىنىشقا كۈچى يېتىپ تۇرۇپ، سۇغۇرتا شىركەتلىرىگە قاتنىشىش دۇرۇس بولمايدۇ. چۈنكى ئەسلىدە سۇغۇرتا شىركەتلىرىگە قاتنىشىش ھارام. ھارام ئىشلارغا پەقەت زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىنلا يول قويۇلىدۇ(2).

(2) داۋالىنىش ھەققى كۆپلىگەن خەلق ئاممىسىنىڭ سەۋىيىسىدىن يۇقىرى بولۇپ، تەلەپ قىلىنغان چىقىمنى ھەل قىلىش قىيىنغا چۈشىدىغان ئەھۋال بولسا، سۇغۇرتا شىركىتىگە قاتناشسا دۇرۇس بولىدۇ. چۈنكى ئۇ زىياننىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، ھاياتنى قوغداش شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنىڭ بىرسىدۇر. ئەمما بىراۋنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشى بولۇپ، سۇغۇرتىغا قاتناشمىسىمۇ داۋالىنىش ئىمكانىيىتى بولسا، ئۇنىڭ سۇغۇرتا شىركەتلىرىگە قاتنىششى توغرا بولمايدۇ.چۈنكى بۇ ئادەمدە زۆرۈرىيەت تېپىلمايدۇ.

ھەمكارلىق سۇغۇرتا ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى

1146. سوئال: ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسى دېگەن قايسى؟

جاۋاب: ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسى – بىر تۈركۈم كىشىلەر تەرىپىدىن

(1) islamawazi.net تور بېكىتى «پەتىۋا بانكىسى» دىن.

(2) بۇ سۆز ئىسلامدىكى «زۆرۈرىيەت چەكلەنگەن ئىشلارغا يول قويىدۇ» دېگەن پرىنسىپقا يۆلەنگەن بولۇشى ئېھتىمال.

پايدىنى كۆزلىمەستىن، پەقەت ئىئانە تەرىقىسىدە مەلۇم مىقداردىن پۇل تۆلەشكە كېلىشىشى بىلەن قۇرۇلىدىغان مۇئەسسەسە بولۇپ، بۇ مۇئەسسەسەگە ئەزا بولغانلاردىن زىيان – زەخمەتلەرگە يولۇققانلارنى قوتقۇزۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.[1]

1147. سوئال: ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسى تۆۋەندىكى ئىككى شەرتكە توشقان بولىدۇ:

(1) سۇغۇرتىغا ئىشتىراك قىلماقچى بولغان ھەر قانداق كىشىنىڭ مەلۇم مىقدار پۇلىنى ئىئانە شەكلىدە سۇغۇرتىغا بېرىشى، توپلانغان ياكى شەرئى (قانۇنلۇق) يوللار بىلەن ئۆستۈرۈلگەن پۇللاردىن ئەزالاردىن ھادىسىگە ئۇچرىغان ياكى زىيانغا ئۇچرىغانلارنىڭ، شۇنداقلا جەمئىيەتتىكى مۇھتاجلارنىڭ، جىددىي قۇتقۇزۇشقا ھاجەت بولغانلارنىڭ پايدىلىنىشىنى مەقسەت قىلىشى.

(2) سۇغۇرتىغا ئەزا بولغۇچىلارنىڭ ھادىسىگە ئۇچرىغانلىق ياكى قايسىبىر سەۋەب يۈزىسىدىن بەرگەن پۇلىدىن مەلۇم مىقدارنى قايتۇرۇپ ئېلىشنى شەرت قىلماسلىقى لازىم. ناۋادا ئەزالاردىن بىرەرسى ھادىسىگە ياكى ئىقتىسادىي بۇھرانغا ئۇچرىسا، توپلانغان پۇلدىن ئۇنىڭ ئۇچرىغان زىيىنىنىڭ ھەممىسىنى ياكى بىر قىسمىنىڭ ئورنىنى تولدۇرالىغۇدەك مىقدار بېرىلىدۇ. بۇ شۇ كىشىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

بەزى ئىسلام ئەللىرىدە «ھەمكارلىق جەمئىيەتلىرى» دەپ ئاتالغان جەمئىيەتلەر بۇ شەرتلەرگە ئۇيغۇن پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا. بۇنداق جەمئىيەتلەردە ھەر كىشى ئىئانە تەرىقىسىدە ئايلىق بەدەل تۆلەيدۇ. ئەمما تۆلىگەن بەدەللىرىنى قايسىبىر سەۋەب بىلەن قايتۇرۇپ ئالمايدۇ ياكى ھادىسىگە ئۇچرىسا قايتۇرۇپ ئېلىشنى شەرت قىلمايدۇ. پەقەت ئۇنىڭ تارتقان زىيىنى تولەپ بېرىلىدۇ، بەس.

يۇقىرىقى شەرتلەرگە ئۇيغۇن بولغان ئىسلامىي سۇغۇرتا ھازىرقى سۇغۇرتا شىركەتلىرىگە ھېچبىر تەرەپتىن ئوخشىمايدۇ. ھازىر دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا، خۇسۇسەن ياۋروپا ئەللىرىدە دەۋر سۈرىۋاتقان بارلىق سۇغۇرتا شىركەتلىرى پايدىنى ئاساسلىق مەقسەت قىلىدىغان «تىجارىي» مۇئەسسەسەلەر بولۇپ، ئىسلامىي سۇغۇرتا تۈزۈمىگە تۈپتىن ئوخشىمايدۇ. چۈنكى ئىسلامىي سۇغۇرتىنىڭ غايىسى پايدا ئېلىش ئەمەس، بەلكى خالىسانە خىزمەت قىلىش ۋە ئۆزىمۇ شۇ قاتاردا بۇ خىزمەتتىن پايدىلىنىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئىسلامىي سۇغۇرتا بىلەن تىجارىي سۇغۇرتىلارنىڭ پەرقى

1148. سوئال: ئىسلامىي سۇغۇرتا بىلەن تىجارىي سۇغۇرتىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم

---

(1) سەئۇدى ئەرەبىستانى مەسلىھەت كېڭەشنىڭ رەئىسى ۋە مەسجىد ھەرەمنىڭ ئىمامى سالىھ ئىبنى ھۇمەيدنىڭ ماقالىسىدىن.

پەرقلەر قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلامىي سۇغۇرتا بىلەن تىجارىي سۇغۇرتىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم پەرقلەر تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسىدا سۇغۇرتا شىركىتى ئۆزى ئۈچۈن پايدا ئېلىشنى كۆزلىمەيدۇ. بەلكى چىققان پايدىنى ئەزالارغا ئۇلارنىڭ قوشقان پۇلىنىڭ نىسبىتىگە قاراپ بۆلۈپ بېرىدۇ. ئەمما تىجارىي سۇغۇرتا شىركەتلىرى پايدا ئېلىش ئۈچۈن قۇرۇلىدۇ ۋە ئىشلەيدۇ.

(2) ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسىنىڭ غايىسى ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بولسا، تىجارىي سۇغۇرتىلارنىڭ غايىسى ئەزالىرىنىڭ ھېسابىغا پايدا تېپىشنى غايە قىلىدۇ.

(3) ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتا شىركىتىدە ئەزالار شۇ شىركەتنىڭ شېرىكلىرى ھېسابلىنىدۇ. شىركەتنىڭ قانۇنلۇق يوللار ئارقىلىق تاپقان پايدىسىغا شېرىك بولۇپ، نېسىۋىلىرىنى ئالىدۇ. ئەمما تىجارىي سۇغۇرتا شىركەتلىرىدە ئەزالار شېرىك ھېسابلانمايدۇ. نەتىجىسىدە، شىركەتنىڭ پايدىسىغا ئارىلىشالمايدۇ.

(4) ئىسلامىي سۇغۇرتا شىركىتىدە پۇل پۈتۈن ئەزالارنىڭ مۈلكى ھېسابلىنىدۇ. ئەمما تىجارىي شىركەتلىرىدە پۇل پەقەت شىركەتنىڭ مۈلكى ھېسابلىنىدۇ.

(5) ئىسلامىي سۇغۇرتىغا ئىشتىراك قىلغۇچىلار جەمئىيەت ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىق ۋە خەيرىيەتنى مەقسەت قىلغانلىقتىن، بەرگەنلىرىنى بەدەلسىز بېرىدۇ. ئەمما تىجارىي سۇغۇرتا شىركەتلىرىگە سۇغۇرتا قىلىش خۇددى قىمارغا ئوخشاشلا بىر ئىش. سۇغۇرتا قىلغۇچىلاردىن بەزىلەر تۆلىگەن پۇلىنىڭ پايدىسىنى ھېچ كۆرەلمىسە، بەزىلەر تۆلىگىنىدىن ھەسسىلەپ ئارتۇق پايدىلىنىدۇ. مانا بۇ ئادالەتسىزلىك بولۇپ. ئىسلام دىنىي قايسى شارائىتتا ۋە قايسى يول بىلەن بولمىسۇن ئادالەتسىزلىك قىلىشقا يول بەرمەيدۇ. بەزىلەر دېيىشى مۇمكىن: «سۇغۇرتىغا قاتناشقان ئادەم پايدا – زىيانغا رازى بولۇپ قاتنىشىدۇ، مۇبادا سۇغۇرتىدىن ھېچ پايدىلىنالمىسىمۇ رازى بولىدۇ ئەمەسمۇ؟» دەيمىزكى، ئۆسۈم مۇئامىلىسى قىلغانلارمۇ ئۆزئارا رازى بولۇشۇپ قىلىدۇ، زىنا قىلغانلارمۇ رازى بولۇشۇپ قىلىدۇ، ئەمما ئاللاھ تائالا بۇ قىلىقلاردىن رازى بولمايدۇ ئەمەسمۇ؟! چۈنكى ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنىڭ مەنپەئەتىنى ياخشى بىلىدۇ ۋە ئۇنى كۆزلەيدۇ.

(6) ئىسلامىي ھەمكارلىق سۇغۇرتىسىدا پۇل –مال شەرئى (قانۇنلۇق) يوللار ئارقىلىق ئۆستۈرۈلىدۇ. ئەمما تىجارىي سۇغۇرتىلاردا پۇل – مال ئۆسۈم مۇئامىلىسىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئۆستۈرۈلىدۇ[1].

---

(1) مىسىرلىق ئالىم ھۈسەيىن شەھاتەنىڭ islamonline.net تور بېكىتىدە ئېلان قىلىنغان بۇ ھەقتىكى ماقالىسىدىن ئىخچاملاپ ئېلىندى.

ئىنسانلار دۇچ كېلىۋاتقان بەزى مۇشكىلىلەرگە جاۋاب

1149. سوئال: ئۆي سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۆسۈمگە قەرز ئېلىش دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: ئۆسۈمگە قەرز ئېلىش قەتئىي ھارامدۇر. چۈنكى ئۇ ئۆزىنى ۋەيران قىلغانلىق بولۇپ، ئۆسۈمگە قەرز ئېلىپ، ئاخىرى ھەممىدىن ئايرىلىپ قالغانلارنىڭ ئەھۋالى بۇنىڭغا گۇۋاھتۇر. ئۆينى ساتقانلار ياكى بانكا ئۆينىڭ پۇلىنى ئالغۇچىدىن بىرقانچىگە بۆلۈپ ئالىدىغان ۋە ھەر بىر قېتىم ئالىدىغان پۇلغا مەلۇم پىرسەنت ئۆسۈم قوشۇپ ئالىدىغان بولسا، بۇ سودا ھارامدۇر، چۈنكى بۇ جازانىنىڭ دەل ئۆزى.

ئەمما ئۆينى ساتقانلار ئۇنى ساتقاندا باھاسىغا ئۆسۈم قوشماي پۇلىنى بىرقانچە قېتىمغا بۆلۈپ بېرىشنى شەرت قىلىپ ساتسا، بىرەر قېتىملىق پۇل كېچىكىپ قالغاندا كېچىكىشكە ئۆسۈم بىكىتمىسە بۇ سودا جائىز بولىدۇ، بۇنىڭدا ساتقۇچى بانكا بولسۇن ياكى باشقا شەخس بولسۇن ئوخشاش.

«خەلقئارا ئىسلام ئۆلىمالىرى ھەيئىتى»دىكى ئۆلىمالار ئىككى ئامېرىكا، ياۋروپا ۋە ئاۋۇستىرالىيىگە ئوخشاش خەلقى مۇسۇلمان ئەمەس مەملىكەتلەردە ياشايدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن بانكىدىن ئۆسۈمگە قەرز ئېلىپ بىرلا ئۆي سېتىپ ئېلىشىنىڭ جائىزلىقىغا پەتىۋا بەرگەن(1). چۈنكى ئۇ دۆلەتلەردە ئۆي-جاينىڭ قىممەتلىكى سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ ئۆيگە ئىگە بولىشى ئۈچۈن شۇنداق قىلىشتىن باشقا يولى يوق.

1150. سوئال: پايچېكى سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىش توغرىمۇ؟

جاۋاب: پايچېكى – شىركەتنىڭ ئومۇمىي دەسمايىسىدىن چەكلىك بىر قىسمى بولۇپ، شىركەتكە ھەسسىدار بولۇپ پاي سالغان كىشىلەرنىڭ نىسىۋىلىرى دېمەكتۇر.

پايچېكى ماددىي تاۋارنىڭ بەدىلى ھېسابلىنىدۇ، شۇڭا ئىسلام كۆرسەتمىلىرىدىكى ئومۇمىي ئېلىم- سېتىم ئىشلىرىغا بېرىلگەن رۇخسەت دائىرىسىگە كىرىدۇ، لېكىن بۇنداق پايچېكى سودىسى تۆۋەندىكى شەرتلەر تېپىلسا توغرا بولىدۇ:

(1) پاي تەۋە بولغان شىركەت ئەمەلىيەتتە مەۋجۇد شىركەت بولۇپ، ھالال ساھەدە شۇغۇللىنىۋاتقان بولۇشى، قۇرۇق قەغەزدىلا قۇرۇلغان مەۋھۇم ياكى قۇرۇلۇش ئاستىدا تۇرغان شىركەت بولماسلىقى شەرت.

(2) پاي چېكى سودىسى قىلىنىغان شىركەت جازانە ۋە ئۆسۈم بىلەن ياكى ھاراق، چوشقا گۆشى، تاماكا سېتىشقا ئوخشاش ھارام تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شىركەتلەردىن بولماسلىقى شەرت.

(3) پايچېكى سودىسى قىلىغاندا نەق ۋە نېسى بولسىمۇ بولىدۇ، لېكىن بىر پۇلنى ئۆز جىنسىغا (يەنى يۈەننى يۈەنگە، دوللارنى دوللارغا) ئايلاندۇرۇش ئەھۋاللىرىغا ئۇدۇل كەلگەندە نەقمۇ نەق بولىشى شەرت.

---

(1) «خەلقئارا ئىسلام ئۆلىمالىرى ھەيئىتى»نىڭ 2/4 نومۇرلۇق پەتىۋاسى.

(4) پايچېكى سېتىش ياكى ئېلىش بىلەن مۇئامىلە قىلماقچى بولغان شىركەتنىڭ پايچەكلەرنى جازانە قىلىدىغان بانكىدا قويىدىغان شېرىكەتلەردىن بولماسلىقى شەرت. چۈنكى بۇ ۋاقىتتا پاي چېكىدىن چىققان پايدا جازانىنىڭ هارام مېلىغا ئارىلىشىپ قالىدۇ (1).

كۇۋەيتنىڭ پەتىۋا ئىشلار كومىتېتى خەيرىيەت، زىرائەتچىلىك، بانكا، سۇغۇرتا ۋە نېفىت شېرىكەتلىرىگە پاي سېلىشنىڭ هۆكۈمى توغرۇلۇق سورالغان سوئالغا: «ئەگەر مۇشۇ شىركەتلەر جازانە بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان شىركەتلەردىن بولسا، ئۇلارغا پاي سېلىش ياكى سېتىش بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر جازانە بىلەن مۇئامىلە قىلمايدىغانلىقى ئېنىق بولسا ئۇلارغا پاي سېلىش ياكى پايچېكى سېتىش ئارقىلىق مۇئامىلە قىلىش جائىزدۇر» دەپ جاۋاب بەرگەن.

1151. سوئال: قاشتېشى سودىسى قىلىش دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: قاشتېشى يەر بايلىقلىرىنىڭ بىر تۈرى، ئۇ ئاللاهنىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنىڭ بىرسىدۇر. قاشتېشىدىن ئىبارەت يەر بايلىقىنى كولاش ۋە سېتىش هالال ياكى هارام دەيدىغانغا هېچقانداق دەلىل يوق. شەرىئەتتە هاراملىقى بەلگىلەنمىگەن هەرقانداق نەرسە ئەسلى ئېتىبارى بىلەن هالالدۇر. ئۇنداقتا قاشتېشى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىش هالالدۇر.

قاشتېشىنى تۈرلۈك مەقسەتلەردە ئىشلەتكىلى بولىدۇ، كاپىرلار قاشتېشى ئۈستىگە رەسىم سىزسۇن ياكى گۈزەل سەنئەت بويۇملىرى قىلىپ ئىشلەپ چىقارسۇن، مەيلى هەيكەللەرنى ياسىسۇن، بۇ ئۇلارنىڭ ئىشى. ئۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىز يوق. چۈنكى بۇ نەرسە ئەسلىدە هالال، قانداق ئىستىمال قىلىش شۇ ئىشلەتكۈچىنىڭ مەسلىسى.

1152. سوئال: ياچېك قويۇش توغرىمۇ؟

جاۋاب: ياچېك" دېگەن سۆز تىلىمىزدا «زاكالەت» دەپ ئاتىلىدۇ، زاكالەت سودىسىنى بەزى ئالىملار جائىز دەپ قارىمىغان بولسىمۇ، كۆپ سانلىق ئالىملارنىڭ نەزىرىدە جائىزدۇر. چۈنكى مۇسۇلمانلار شەرتلىرىگە تۇرىدۇ، شۇڭا زاكالەت بىلەن مۇئامىلە قىلساق بولىدۇ.

زاكالەتتىن مەقسەت: مەلۇم بىر ئىشقا كېلىشىم قىلىمەن دەپ ۋەدە قىلغان بىر تەرەپ كېيىن كېلىشىمدىن يېنىۋالسا، يەنە بىر تەرەپكە بولىدىغان زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن قارشى تەرەپتىن مەلۇم مىقداردا پۇل ئېلىپ تۇرۇشتىن ئىبارەت. مەسىلەن: تاۋارنى ئالىمەن دەپ ۋەدە بەرگەن شۇ كىشىگە قاراپ ساقلاپ باشقا بىر كىشىگە ساتماي تۇرسا سېتىش پۇرسىتى كېتىپ قېلىشى مۇمكىن ياكى ئۇ تاۋارنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىپ باهاسى چۈشۈپ كېتىشى مۇمكىن. كىشىلەرگە مۇنداق زىيان سېلىشنى ئاللاھ تائالا ياقتۇرمايدۇ.

---

(1) islamawazi.net تور بېكىتى «پەتىۋا بانكىسى» دىن.

1153. سوئال: زاكالەت بەرگەن كىشى سودىدىن يېنىۋالسا قانداق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئادەم بىرسىدىن زاكالەت ئالسا، كېيىن ئۇ كىشى كېلىشىمدىن يانغان تەقدىردە، بازار باھاسىدا ئۆزگىرىش بولماي مال ئىگىسىگە ھېچقانداق زىيان بولمايدىغان بولسا، زاكالەت پۇلىنى تولۇق قايتۇرۇپ بېرىشى لازىم، ياكى ئازغىنە زىيانغا ئۇچرىغان بولسا زىيانغا لايىق مىقدارنى تۇتۇپ قالسا بولىدۇ. زاكالەتكە تەڭ ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق زىيان بولغان شارائىتتا، پەقەت زاكالەتنىلا تۇتۇپ قالسا بولىدۇ.

1154. سوئال: زاكالەت ئالغان كىشى سودىدىن يېنىۋالسا نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: زاكالەت ئېلىپ تۇرۇپ سودىدىن يېنىۋالغان ئادەم زاكالەتكە يەنە بىر ھەسسە قېتىپ قايتۇرۇپ بېرىشى لازىم. چۈنكى ئۇ زاكالەت ئېلىپ تۇرۇپ سودىدىن يېنىۋېلىشتا كۆپىنچە ھاللاردا مالنى باشقىلارغا قىممەترەك سېتىشنى مەقسەت قىلغان ۋە زاكالەت بەرگۈچىنى ئەخمەق قىلغان، ھەتتا بەزى ھاللاردا زىيانغا ئۇچراتقان بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ زاكالەتكە يەنە بىر ھەسسە قوشۇپ قايتۇرۇشى ۋە زاكالەت ئىگىسىدىن چىرايلىقچە ئۆزرە سورىشى لازىم. ئەمەلىيەتتە بۇ بىر تەرەپتىن ئۆرپ-ئادەتكە مۇناسىۋەتلىك ئىش، ئۆرپىمىزدە قانداق مۇئامىلە قىلىنىپ كەلگەن بولسا شۇ بويىچە ئىش كۆرسەك جائىز بولىدۇ.

1155. سوئال: ئۆسۈمگە قەرز ئېلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى جازانىنى يەنگۈچى ۋە يېگۈزگۈچىگە، شۇنداقلا جازانىغا ئارىلاشقانلارنىڭ ھەممىسىگە لەنەت قىلدى، جازانە بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرىدىن قاتتىق ئاگاھلاندۇردى، ئۆسۈمسىز قەرز بېرىشكە تەرغىب قىلدى ۋە بىراۋغا ئۆسۈمسىز قەرز بېرىپ ئۇنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىشنىڭ كاتتا ساۋابلىق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. بىر ئادەم ھەقىقىي زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن قەرز ئېلىپ تۇرۇشقا مۇھتاج بولۇپ قېلىپ، ئۆسۈمسىز قەرز بېرىپ تۇرىدىغان ئادەمنى تاپالمىسا، ئۇ چاغدا ئۆسۈمگە قەرز ئېلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالىدۇ. بۇ چاغدا ئۆسۈمگە قەرز ئالغاننىڭ گۇناھى قەرز ئالغۇچىغا ئەمەس، بەلكى ئۆسۈمگە قەرز بەرگۈچىگە بولىدۇ.

بۇ مەسىلىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) ھەقىقىي زۆرۈرىيەت بولۇشى كېرەك، ھەقىقىي زۆرۈرىيەت دېگەن بىھاجەت بولغىلى بولمايدىغان- يېمەك-ئىچمەك ۋە كىيىم-كېچەككە ئوخشاش نەرسىلەردۇر، يەنى شۇ نەرسىلەر بولمىسا ئادەم ھالاكەتكە ئۇچرايدۇ.

(2) ئۆسۈمگە ئالىدىغان قەرزنى ھاجەت مىقدارى ئېلىش، ھاجەتتىن تاشقىرى ئالماسلىق، يەنى 100يۈەن يېتىدىغان بولسا 500يۈەن ئالماسلىق.

(3) ئۇ ئۆسۈمگە قەرز ئېلىشتىن ئىلگىرى مۇمكىن بولىدىغان بارلىق يوللارنى ئىزدىنىشى لازىم، بۇ شارائىتتا جەمئىيەتتىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىنىڭ ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سۇنۇشى پەرز بولۇپ بەلگىلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ ئۆسۈمگە قەرز ئېلىشتىن

باشقا يول تاپالمىسا، ئۇ چاغدا ئاللاھ كەچۈرىدۇ.

(4) بۇ ئىشنى قىلغاندا قەلبىدىن يامان كۆرۈپ تۇرۇپ قىلىش لازىم. چۈنكى جازانە مۇئامىلىسى كەسكىن ھارامدۇر.

1156. سوئال: بانكىنىڭ ئۆسۈمىنى خەجلەش ھالالمۇ؟

جاۋاب: بانكىنىڭ ئۆسۈمىنى خەجلەش قەتئىي ھارام ۋە ھارامنى بىلىپ تۇرۇپ يېگەنلىكتۇر. ئۆسۈم يېيىشنىڭ گۇناھى ئادەتتىكى گۇناھلاردىن ئالاھىدە چوڭ ۋە ئېغىر گۇناھتۇر.

1157. سوئال: ئۇنداقتا بانكىنىڭ ئۆسۈمىنى قانداق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: دىيارىمىزدا ئىسلامىي بانكىلار ياكى ئىسلامىي ئىقتىساد تۈزۈمىدىكى ئىقتىساد ئۇيۇشمىلىرى ياكى ئىسلامىي تىجارەت بىرلەشمىلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، پۇلنى بانكىدىن باشقا ئورۇندا ساقلاش ئىمكانىيىتى يوق. بانكىدا پۇل قويساق بانكا بىزگە مۇئەييەن نىسبەتتە ئۆسۈم پۇلى بېرىدۇ. بانكا بەرگەن ئۆسۈم پۇلنى ئالايلى دېسەك ھارام يېيىشتىن قورقىمىز، ئالمايلى دېسەك، پۇل بىكاردىن بانكىدا قېلىپ قالىدۇ، ھېچكىم پايدىلىنالمايدۇ. بەلكى جازانىغا ياردەم قىلغان بولىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بانكا ئۆسۈم پۇلى دەپ بەرگەن پۇلنى بانكىدا تاشلاپ چىقىپ كەتمەي ئېلىپ، ئۇ پۇلنى مۇھتاجلارغا، خۇسۇسەن يېتىم-يېسىرلارغا سەدىقە قىلساق ياكى تالىب-ئىلىملەرگە ياكى خەيرىيەت جەمئىيەتلىرىدىن بىرەرسىگە بەرسەك بولىدۇ[1]. بۇنىڭ بىلەن ھارامدىن قۇتۇلغان بولىمىز.

([1]) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى» ناملىق ئەسىرى 605- بەت.

جىهاد ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

1158. سوئال: جىهادنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: «جىهاد» سۆزى ئەرەب تىلىدىكى «جهد» سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، مەنىسى «كۈچىنىڭ بېرىچە تىرىشىش»، «ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىش» دېگەنلىكتۇر. تىرىشىش ۋە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئىككى قاتلاملىق مەنىگە ئىگە بولۇپ، بىرىنچى قاتلامدىكى مەنىسى شەخسنىڭ مەنىۋى جەھەتتىكى تىرىشچانلىقىنى، ئىككىنچى قاتلامدىكى مەنىسى شەخسنىڭ ماددىي تىرىشچانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ ھەققانىي ئۇرۇشلاردا (ئىسلامىي جىهادلاردا) تىرىشىپ كۈرەش قىلىشنى كۆرستىدۇ.

1159. سوئال: ھەر ئىككى مەنىدىكى جىهادنىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: جىهادنىڭ بىرىنچى قاتلام مەنىسىدىكى تىرىشچانلىق كۆرسىتىش «چوڭ جىهاد» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ شەخسنىڭ بارلىق كۈچىنى سەرپ قىلىپ بارلىق گۇناھ ـ مەسىيەت ۋە ئازغۇنلۇقلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، روھنى يۈكسەلدۈرۈشى ۋە تۈرلۈك گۇناھلاردىن، ئەخلاقسىزلىقلاردىن، خۇسۇسەن يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، گۇمانخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، ئاچكۆزلۈك ۋە ئۆچمەنلىكلەرگە ئوخشىغان يامان ئىللەتلەردىن يىراق بولۇپ نەپسىنى پاكلىشى، قەلبىگە سۆيگۈ-مۇھەببەت، مېھرى-شەپقەت، ئادالەتپەرۋەرلىك، ياردەمسۆيەرلىكلەرگە ئوخشىغان ئېسىل خىسلەتلەرنى يەرلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتىگە، ئىلتىپاتىغا ۋە رازىلىقىغا لايىق بولۇش يولىدا تىرىشچانلىق كۆرستىشنى ئىپادىلەيدۇ.

جىهادنىڭ ئىككىنچى قاتلام مەنىسىدىكى ھەققانىي ئۇرۇش «كىچىك جىهاد» دەپ ئاتىلىپ، ھەققانىي ئۇرۇشنى توغرا يوسۇندا ئېلىپ بېرىشنى كۆرستىدۇ.

ئۆلۈمگە ئۆزىنى ئېتىشنى تەقەززا قىلىدىغان ئۇرۇشنىڭ «كىچىك جىهاد»، نەپسىنى پاكلاپ، ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىشنىڭ«چوڭ جىهاد» دەپ ئاتالغانلىقىغا ھەيران قالغۇچىلار بولسا، ئۇلارغا دەيمىزكى، ئادەم ئىچكى دۇنياسىنى تۈزەپ، نەپسى شەيتاننىڭ ھەر تۈرلۈك ۋەسۋەسىلىرىنى يەڭمەي تۇرۇپ، قان توكۈشنى تەقەززا قىلىدىغان ئۇرۇش مەيدانىغا ئۆزىنى ئاتالمايدۇ. ئۆزىنىڭ نەپسى شەيتىنىنى يېڭەلمىگەن ئادەم دۈشمەننى يېڭەلمەيدۇ.

1160. سوئال: جىهادنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: ئاللاھ يولىدا جىهاد قىلىش نورمال ۋاقىتلاردا پەرز كىفايەدۇر.[1] جىهاد

---

(1) پەرز كىفايە - ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئۈستىگە ئەمەس، بەلكى پۈتۈن مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ ئۈستىگە بۇيرۇلغان بولۇپ، مۇسۇلمانلار ئاممىسىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئۇنى ئورۇندىشى بىلەن باشقىلارنىڭ گەردىنىدىن ساقىت بولىدىغان پەرز.

بەزى شارائىتلاردا خۇددى بەش ۋاخ نامازغا ئوخشاشلا پەرز ئەين[1] بولۇپ بەلگىلىنىدۇ.

جىھادنىڭ پەرز ئەينغا ئۆزگىرىشى

1161. سوئال: جىھاد قىلىش قايسى ۋاقىتلاردا پەرز ئەين بولىدۇ؟

جاۋاب: جىھاد تۆۋەندىكى 3 شارائىتتا پەرز ئەينگە ئۆزگىرىدۇ:

(1) جىھادقا تەيىنلىنىپ مۇجاھىدلارنىڭ سېپىگە قوشۇلۇپ بولغان كىشى ئۈچۈن جىھاد قىلىش پەرز ئەيندۇر.

(2) مۇسۇلمانلار تۇرىۋاتقان رايون ياكى دۆلەتكە دۈشمەنلەر بېسىپ كىرگەن ۋاقىتتا، پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا جىھاد قىلىش پەرز ئەين بولۇپ بەلگىلىنىدۇ.

(3) دۆلەت تەرىپىدىن مەلۇم شەخسلەر جىھادقا چىقىشقا بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا، چىقىشقا بەلگىلەنگەن شەخسلەر ئۈچۈن جىھاد قىلىش پەرز ئەيندۇر.

جىھادنىڭ بۇيرۇلۇش سەۋەبى

1162. سوئال: جىھاد قىلىش نېمە ئۈچۈن بۇيرۇلغان؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا جىھادنىڭ بۇيرۇلغانلىق سەۋەبىنى تۆۋەندىكىدەك 3 مەقسەتكە قىسقارتىشقا بولىدۇ:

(1) زۇلۇمغا ۋە ھەر تۈرلۈك ھەقسىزلىكلەرگە قارشى تۇرۇش.

(2) باشقىلار تەرىپىدىن زورلۇق بىلەن تارتىپ ئېلىنغان ھەق-ھوقۇقلارنى قايتۇرۇپ ئېلىش.

(3) ھۇجۇم قىلغۇچىلارغا رەددىيە بېرىش. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: «ھۇجۇم قىلىنغۇچىلارغا، زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقلىرى ئۈچۈن (قارشىلىق كۆرسىتىشكە) رۇخسەت قىلىندى»[2].

ئىسلامىي جىھادنىڭ پىرىنسىپلىرى

1163. سوئال: ئىسلامىي جىھادنىڭ پىرىنسىپلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىسلامىي جىھادنىڭ پىرىنسىپلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) بىرىنچى بولۇپ ئۇرۇش ئاچماسلىق. بۇ پىرىنسىپنى قۇرئان كەرىم مۇنداق بايان قىلغان: ﴿سىلەرگە ئۇرۇش ئاچقان ئادەملەرگە قارشى ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىڭلار، تاجاۋۇز قىلماڭلار، تاجاۋۇزچىلارنى ئاللاھ راستىنلا ياقتۇرمايدۇ﴾[3].

---

[1] پەرز ئەين – ھەربىر كىسى ئۆزى بىۋاسىتە ئورۇنداشقا بۇيرۇلغان پەرزدۇر.

[2] ھەج سۈرىسى 39- ئايەت.

[3] بەقەرە سۈرىسى 190- ئايەت.

(2) تاجاۋۇز قىلغۇچىلارغا زەربە بېرىشتە ئاشۇرىۋەتمەسلىك. بۇ پىرىنسىپنى قۇرئان كەرىم مۇنداق بايان قىلغان: ﴿بىراۋ سىلەرگە قانچىلىك چېقىلغان بولسا، سىلەرمۇ ئۇنىڭغا شۇنچىلىك چېقىلىڭلار﴾(1).

(3) دۈشمەنلەرنىڭ تىنچلىققا مايىل ئىكەنلىكى ياكى تاجاۋۇزچىلىقنى توختىتىدىغانلىقى بىلىنگەن ۋاقىتتا، ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلماستىن تىنچلىق ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش. قۇرئان كەرىم بۇ پىرىنسىپنى مۇنداق بايان قىلغان: ﴿ئەگەر ئۇلار تىنچلىققا مايىل بولسا، سەنمۇ تىنچلىققا مايىل بولغىن، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغىن﴾(2).

(4) ئۇرۇش قىلمىغانلارغا چېقىلماسلىق. ﴿كۇففارلاردىن سىلەر بىلەن ئۇرۇش قىلمىغان ۋە سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارمىغانلارغا كەلسەك، ئاللاھ سىلەرنى ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلاردىن، ئۇلارغا ئادالەتلىك بولۇشۇڭلاردىن توسمايدۇ﴾(3). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر قېتىم ئۇرۇشقا چىقىشتىن ئاۋۋال مۇسۇلمان ئەسكەرلىرىگە تەلىمات بېرىپ: ﴿سىلەرگە تىغ تەڭلىمىگەنلەرنى، ياشانغانلارنى، ئاياللارنى، باللارنى ئۆلتۈرمەڭلار! زىرائەتلەرنى نابۇت قىلماڭلار، دۈشمەنلەرنىڭ تەنلىرىنى پارچىلىماڭلار، ئەسىرلەرنى خورلىماڭلار﴾(4) دەپ جېكىلەيتتى.

(5) يامانلىق قىلغۇچىلارغا كەڭ قورساق، ئەپۇچان بولۇش، ئىمكانقەدەر ئۇرۇش قىلىشتىن ساقلىنىش. ﴿سىلەر كەچۈرگەن،(كەچۈرگەن ئادەم) تەقۋالىققا ئەڭ يېقىندۇ﴾(5).

(6)يامانلىققا يامانلىق بىلەن جاۋاب بەرمەستىن، يامانلىققا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب بېرىش ئارقىلىق دۈشمەننى دوستقا ئايلاندۇرۇش.﴿ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولمايدۇ، ياخشى خىسلەت ئارقىلىق(يامان خىسلەتكە) تاقابىل تۇرغىن، (شۇنداق قىلساڭ)سەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار ئادەم گويا سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ قالىدۇ﴾(6).

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 194- ئايەت.

(2) ئەنفال سۈرىسى 61- ئايەت.

(3) مۇمتەھىنە سۈرىسى 8- ئايەت.

(4) ئىمام بۇخارىي رىۋايىتى.

(5) بەقەرە سۈرىسى 237- ئايەت.

(6) فۇسسىلەت سۈرىسى 34- ئايەت.

مۇشۇنداق پولاتتەك ئىنتىزام ۋە قەتئىي پرىنسىپلاردىن ھالقىپ، ئىسلام نامىدىن خاتالىق ئۆتكۈزگەن بەزىبىر ئىسلامىي جامائەتلەر ياكى تەشكىلاتلار بار دېيىلسە، ئىسلام دىنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن قەتئىي مەسئۇل ئەمەس! بۇلارنى ئىسلام دىنىغا چېتىش ئوپئوچۇق ھەقسىزلىقتۇر.

«جىھاد» سۆزىنىڭ قۇرئان كەرىمدىكى مەنىسى

1164. سوئال: قۇرئان كەرىمدە «جىھاد» قانداق مەنىلەردە كەلگەن؟

جاۋاب: ئەرەب تىلىدىكى «الجهاد» سۆزى قۇرئان كەرىمدە تۆۋەندىكىدەك 3 خىل مەنىدە كەلگەن:

(1) ئاللاھ يولىدا قولغا قورال ئېلىپ غازات قىلىش. ﴿مۆمىنلەردىن ئۆزرىسىز تۇرۇپ جىھادقا چىقمىغانلار، ئاللاھ يولىدا ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ﴾[1].

(2) ھەقىقەتنى جاكارلاپ سۆز بىلەن كۆرەش قىلىش. ﴿قۇرئان ئارقىلىق ئۇلارغا قارشى (پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ) بارلىق كۈچۈڭ بىلەن كۆرەش قىلغىن﴾[2].

(3) ياخشى ئىشلارنى قىلىش ۋە ئەمەل – ئىبادەتلەرنى ئورۇنداشتا تىرىشچانلىق كۆرسىتىش. ﴿ كىمكى (ياخشى ئەمەللەرنى ئورۇنداش يولىدا) تىرىشچانلىق كۆرسىتىدىكەن، ئۇنىڭ كۆرسەتكەن بۇ تىرىشچانلىقى ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈندۇر﴾ .[3]

1165. سوئال: جىھادنىڭ يەنە باشقا مەنىلىرىمۇ بارمۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنىدا جىھادنىڭ مەنىسى ۋە دائىرىسى كەڭ بولۇپ، جىھاد ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش، ياخشى ئىشلارغا پۇل سەرپ قىلىش بىلەن بولغىنىدەك، قەلەم بىلەن، تىل بىلەن ۋە پەن – تېخنىكا بىلەن قۇراللىنىش بىلەنمۇ بولىدۇ. ھەتتا جىھاد قۇرئان بىلەنمۇ بولىدۇ. قۇرئان بىلەن بولغان جىھاد قۇرئاننىڭ ھەقىقەتلىرىنى باشقىلارغا تەشۋىق قىلىش بىلەن بولىدۇ.

قورال بىلەن جىھاد قىلىش قۇرئان كەرىمنىڭ تەبىرى بويىچە«قىتال» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ تاجاۋۇزچىلارغا رەددىيە بېرىش ئۈچۈنلا قىلىنىدۇ. ﴿سىلەرگە ئۇرۇش ئاچقان ئادەملەرگە قارشى ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىڭلار، تاجاۋۇز قىلماڭلار، تاجاۋۇز

---

(1) نىسا سۈرىسى 95- ئايەت.

(2) فۇرقان سۈرىسى 52- ئايەت.

(3) ئەنكەبۇت سۈرىسى 52- ئايەت.

قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ﴾(1) .

ئىسلام دىنىدا قوراللىق جىھاد تىنچلىق بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلىش چارىلىرىنىڭ ھەممىسى تۈگىگەندىن كېيىن ئىلىنىدىغان ئەڭ ئاخىرقى قاراردۇر.

ئىسلام دىنىدا يولغا قويۇلغان جىھادنىڭ شەرتلىرىمۇ ئىنتايىن چىڭدۇر. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۇرۇش مەيدانىدا ساقلىنىشقا تېگىشلىك ئەخلاقىي ۋە دىنىي بۇرچى ئۆزلىرىگە قارشى ئۇرۇش ئاچمىغانلار بىلەن ئۇرۇشماسلىق، ئاياللار، بالىلار ۋە ياشانغانلارغا تەگمەسلىك، قارشى تەرەپنىڭ مال- مۈلكىنى، ئۆي – جايلىرىنى زىيانغا ئۇچراتماسلىق، ئەسىرلەرنى خورلىماسلىق ۋە باشقىلاردۇر.

يولسىز ئۇرۇشلار جىھاد ئەمەس

ئىسلام دىنى مال – دۇنياغا ئېرىشىش يولىدا، ئىرقىي دەۋا ئۈچۈن، باشقىلارنىڭ زېمىنلىرىنى بېسىۋېلىش ياكى ئۇلارنى بويسۇندۇرۇش ياكى دىنغا كىرىشكە زورلاش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىشنى قەتئىي رەت قىلىدۇ. كىشلەر ئىسلام دىنىغا پەقەت ئۆز ئىختىيارى بىلەنلا كىرىدۇ. ئۇلارنى. ھېچكىمنىڭ زورلاش ھوقۇقى يوق. ئاللاھ تائالا بۇ مەسىلىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، يەر يۈزىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئىمان ئېيتاتتى، سەن كىشلەرنى مۇسۇلمان بولۇشقا زورلامسەن؟﴾(2).

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 190- ئايەت.

(2) يۇنۇس سۈرىسى 99- ئايەت.

غەنىيمەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1166. سوئال: غەنىيمەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: غەنىيمەت- ئۇرۇشتا دۈشمەنلەرنى يەڭگەندىن كېيىن، ئۇلاردىن ئولجا ئالغان پۇل- مال، قورال – ياراق ۋە باشقا ھەر قانداق نەرسىدۇر.

1167. سوئال: غەنىيمەت قانداق تەقسىم قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: غەنىيمەتنىڭ بەشتىن تۆتى غەنىيمەتنى قولغا كەلتۈرگەن ئەسكەرلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىلىدۇ. قالغان بىر ى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي ئېھتىياجىغا، يېتىملەرگە، پېقىرلارغا، مۇساپىرلارغا سەرپ قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە، غەنىيمەتنى قانداق تەقسىم قىلىش پىرىنسىپىنى ئېلان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿(ئى مۆمىنلەر!) بىلىڭلاركى، سىلەر ئالغان غەنىيمەتنىڭ بەشتىن بىرى ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە، پەيغەمبەرنىڭ ئۇرۇق- تۇغقانلىرىغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبنى سەبىللەرگە خاستۇر﴾(1).

ئايەتتىكى، ﴿ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە، پەيغەمبەرنىڭ ئۇرۇق- تۇغقانلىرىغا ﴾ دېگەن ئۈچ ئۈلۈش ھازىرقى زاماندا، مۇسۇلمانلارنىڭ دۆلەت خەزىنىسىگە قويۇلىدۇ.

---

(1) ئەنفال سۈرىسى 41- ئايەت.

تۇرمۇش قۇرۇش

ئائىلە قۇرۇش چوڭ نېمەت

ئۆيلىنىپ ئائىلە قۇرۇش ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان كاتتا نېمىتى ۋە بۈيۈك رەھمىتىدۇر. قۇرئان كەرىمدىكى: (ئاياللار بىلەن ئۇنىسى ـ ئۈلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتقانلىقى، (ئەر ـ خوتۇن) ئاراڭلاردا مېھىر ـ مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ (كامالى قودرىتىنى، چەكسىز رەھمىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر)(1) دېگەن ئايەت بۇ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

بۇ ئايەتتىن مەلۇمكى، ھەر قانداق بىر ئائىلە مېھىر ـ مۇھەببەت ۋە شەپقەت ئۈستىگە قۇرۇلىدۇ. پەقەت بەزىلەرنىڭ ئاسىيلىقى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ قانۇنىدىن يىراقلىشىپ كېتىشى سەۋەبلىك بۇ ئائىلە ئەزالىرىنىڭ قەلبىدىن رەھىم-شەپقەت بىلەن مېھىر-مۇھەببەت سۇغۇرۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن، جەننەت بولۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان ئائىلە دوزاخقا ئايلىنىدۇ.

ئائىلە قۇرۇش بىر مۆجىزە

تۇرمۇش قۇرۇپ بىر ئائىلىنى تەسىس قىلىش چوڭ بىر مۆجىزە. چۈنكى بىر ـ بىرى بىلەن ياشاپ باقمىغان، بىرگە ئۆسمىگەن، ھەتتا بىر-بىرىنى كۆرۈپ باقمىغان ۋە تونۇمايدىغان، بىرى ئەر، يەنە بىرى ئايالدىن ئىبارەت يات ئىككى ئىنسان بىر ـ بىرىگە ئۆيلىنىپ بىرگە تۇرمۇش قۇرۇش ئارقىلىق دۇنيادا بىر-بىرىگە ئەڭ يېقىن، ئەڭ ئامراق ۋە سەمىمىي ھايات شېرىكلىرىگە ئايلىنىدۇ. ئۇلار شۇنداق شېرىكلەرگە ئايلىنىدۇكى، مۇھەببىتىنى، بەخت- سائادىتىنى، مال-دۇنياسىنى ۋە بارلىق نەرسىسىنى بىر-بىرىگە ئاتاپ، تەڭ بەھرىمەن بولىدۇ.

ئۆيلىنىش مۆجىزىسى ئىككى يات مىللەت كىشىلىرىنىمۇ بىر ياستۇقتا باش قويغۇزۇش ئارقىلىق ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈپ بىر تەنگە ئايلاندۇرىدۇ. ئۆيلىنىشتىن باشقا قايسى سەۋەب ئىنسانلارنى بىر-بىرىگە مۇنداق يېقىن قىلالايدۇ؟!

ئۆيلىنىشنىڭ ھۆكمى

1168. سوئال: ئۆيلىنىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: ئۆيلىنىش ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتلەردىن تۇرمۇش قۇرۇشقا قادىر بولالىغان كىشىلەر ئۈچۈن سۈننەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن «ئۆيلىنىش ـ مېنىڭ سۈننىتىم (يولۇم) دۇر. كىمكى ئۇنىڭدىن يۈز

(1) رۇم سۈرىسى21- ئايەت.

ئۆرۈيدىكەن، ئۇ مېنىڭ ئۈممىتىمدىن ئەمەس»(1).

تۇرمۇش قۇرغۇچىلارنىڭ بىر- بىرىنى تاللاش پىرىنسىپى

1169. سوئال: تۇرمۇش قۇرماقچى بولغان ئەر قانداق ئايالنى تاللىشى كېرەك؟

جاۋاب: تۇرمۇش قۇرماقچى بولغان ئەر هاياتلىقتىكى شېرىكى ۋە كېلىچەكتە بالىلىرىنىڭ ئانىسى بولىدىغان ئايالنى دىيانەتنى ئۆلچەم قىلغان هالدا تاللىشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام تۇرمۇش قۇرغۇچىنىڭ جورىسىنى قانداق تاللىشى ھەققىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «كىشىلەر ئاياللارنى تۆت نەرسىگە قاراپ تاللايدۇ: ئۇلارنىڭ بايلىقىغا، چىرايىغا، نەسەبىگە ۋە دىيانىتىگە. سەن ئەڭ ئاۋۋال دىيانەتلىك بولغىنىنى تاللىغىن، ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭ چوقۇم زىيان تارتىسەن»(2).

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بۇ ھەدىستە، كىشىلەرنىڭ بىرگە تۇرمۇش قۇرماقچى بولغان ئاياللاردىن تەلەپ قىلىشىدا ئومۇم بولغان تۆت خىل سۈپەتنى بايان قىلىپ، ئاخىرىدا، دىيانەتنى ئاۋۋال تاللاپ، ئۇنى بىرىنچى ئورۇندا قويۇشنىڭ لازىم ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام كىشىلەرنى ئايالنىڭ دىيانىتىدىن خەۋەرسىز هالدا، ئۇنىڭ ئىقتىسادىغا ياكى گۈزەللىكىگە ياكى نەسەبىگە ياكى جەمئىيەتتىكى ئابرويىغا بېرىلىپلا، ئۇنىڭ بىلەن تۇرمۇش قۇرۇشنىڭ پالاكىتىدىن ئاگاهلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى ئايالنى ئۇنىڭ ئابرويىنى كۆزلەپ تاللايدىكەن، ئۇ خورلۇقتىن باشقا نەرسىگە ئېرىشەلمەيدۇ. كىمكى ئۇنى، ئۇنىڭ ئىقتىسادىنى كۆزلەپ تاللايدىكەن، ئۇ پېقىرلىقتىن باشقىسىغا ئېرىشەلمەيدۇ. كىمكى ئۇنىڭ نەسەبىنى كۆزلەپ تاللايدىكەن، ئۇ پەقەت پەسلىكتىن باشقىسىغا ئېرىشەلمەيدۇ. كىمكى ئايالنى، كۆزىنى نامەھرەمگە تىكىلىپ قاراشتىن، ئەۋرىتىنى هارامدىن ساقلاشنى مەقسەت قىلغان هالدا، ئۇنىڭ دىيانىتىنى دەپ ئالىدىكەن، ئاللاھ ھەر ئىككىسىگە بەرىكەت ئاتا قىلىدۇ»(3).

1170. سوئال: تۇرمۇش قۇرماقچى بولغان ئايال قانداق ئەرنى تاللىشى كېرەك؟

جاۋاب: تۇرمۇش قۇرماقچى بولغان ئايال ئۆزىنىڭ هايات شېرىكى ۋە كېلەچەكتە پەرزەنتلىرىنىڭ ئاتىسى بولىدىغان ئادەمنى دىيانەت بىلەن ئەخلاقنى ئۆلچەم قىلغان هالدا تاللىشى كېرەك. ئىسلام نەزىرىدىكى ياخشى ئەر - ئۇنىڭدا پۈتۈن ئىنسانلىق پەزىلەتلەر ۋە ئەرلىك خىسلەتلەر مۇجەسسەملەنگەن، هاياتلىققا توغرا مۇئامىلە قىلىدىغان، دىيانەتلىك، راستچىل ئەركىشىدۇر.

دىيانەتتىن ۋە گۈزەل ئەخلاقلاردىن يىراق بولغان ئەر ياخشى ئەر سانالمايدۇ.

---

(1) بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) بۇخارىي رىۋايىتى.

(3) تەبەرانىي رىۋايىتى.

ياتلىق بولماقچى بولغان قىز ـ چوكانلار ئەگەر تۇرمۇشتا بەختلىك بولاي دېسە، ئەڭ ئاۋۋال ئىسلام نەزىرىدىكى ياخشى ئەرنى تاللىشى، شۇنىڭدەك دىيانەتسىز ئەرلەرنىڭ سىرتقى قىياپىتىگە، مال دۇنياسىغا، يۈز- ئابرۇيىغا، ئالىي مەنسىپىگە ئالدىنىپ كەتمەسلىكى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلام نەزىرىدىكى ياخشى ئەرنىڭ خىسلەتلىرىنى ئىخچاملىغان ۋە ئۇنى دىن بىلەن ئېسىل ئەخلاقتىن ئىبارەت ئىككى جەۋھەرگە مەركەزلەشتۈرگەن ھالدا: «دىنى بىلەن ئەخلاقى سىلەرنى قايىل قىلىدىغان، قانداقلا بىر كىشى سىلەردىن قىز سوراپ كەلسە، ئۇلارنى دەرھال ئۆيلەندۈرۈڭلار! ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار، يەر يۈزىدە چوڭ بۇزۇقچىلىقنى تېرىغان بولىسىلەر» دېگەن ئىبارىنى ئۈچ قېتىم تەكرارلاپ تەكىتلىگەن[1].

چۈنكى دىيانەتلىك ئادەم ئايالىغا ئۆتەشكە تېگىشلىك ھەق ـ ھوقۇقلارنى ۋە مەجبۇرىيەتلەرنى ياخشى بىلىدۇ ۋە جايىدا، تولۇق ئادا قىلىدۇ. ئايالىنى ھۆرمەتلەيدۇ، خورلىمايدۇ. ئاياللارغا زۇلۇم قىلىپ ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولۇپ قېلىشتىن قورقىدۇ.

مەلۇمكى، بىراۋنىڭ دىيانىتى ئۇنىڭ ھەرەمگە كۆپ قېتىم بارغانلىقى بىلەن ياكى چوڭ ئۆلىما بولغانلىقى ياكى مەسجىدتىن قېپقالمايدىغانلىقى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقى، مۇئامىلىسىنىڭ دۇرۇسلىقى ۋە ئۆزىنىڭ ھەققانىيەتچى ئىكەنلىكى بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

مۇھەببەت ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1171. سوئال: مۇھەببەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مۇھەببەت ـ قەلبنىڭ مەھبۇبى تەرەپكە بولغان مايىللىقى دېمەكتۇر. مۇھەببەت پەقەت قەلبتە بولىدۇ. ئەر ـ ئاياللىق ھاياتى پەقەت ئەر- ئايال ھەر ئىككىسىنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان چىن مۇھەببىتى بولغاندىلا داۋام قىلالايدۇ ۋە بەختلىك ۋە سائادەتتىن بولغان نېسىۋىسىنى ئالالايدۇ. ئەر- ئاياللىق ھاياتتا ئورتاق مۇھەببەت ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك نەرسىدۇر. پاك مۇھەببەت كىشىلەر ئۇنىڭدىن بىھاجەت بولالمايدىغان پاكىز، ئېسىل بىر ئەنئەنىدۇر.

1172. سوئال: دۇنيادا قانچە تۈرلۈك مۇھەببەت بار؟

جاۋاب: ھازىر دۇنيادا سەمىمىي مۇھەببەت ۋە ساختا مۇھەببەت دەپ ئىككى تۈرلۈك مۇھەببەت ئاتالغۇسى بار.

1173. سوئال: سەمىمىي مۇھەببەت دېگەن قايسى؟

جاۋاب: سەمىمىي مۇھەببەت ـ چىن ساداقەت بىلەن باغلانغان پاك مۇھەببەتتۇر. پاك بەختلىك تۇرمۇشنىڭ كېپىلى، ھۇزۇر-ھالاۋەت ۋە بەخت-سائادەتنىڭ ئاچقۇچى ۋە كۆڭۈلنىڭ شادلىقىدۇر. پاك مۇھەببەت ـ قەلبنى گۈللەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر

---

(1) تىرمىزى رىۋايىتى.

ئەلەيھىسسالام: «ئىككى مەھبۇب ئۈچۈن نىكاھتىن ياخشى نەرسە يوق»(1)دېگەن.

كىشى بىرسىگە كۆڭلىنىڭ مايىل بولۇپ قالغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلمايدۇ. بەلكى مۇھەببەتنى يامان يولغا قوللىنىپ، يولسىزلىق قىلغانلىقى ئۈچۈنلا جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. ئىنسانىنىڭ قەلبى ئاللاھ تائالانىڭ ئىدارە قىلىشىدا بولىدۇ. شۇڭا ئىنسان ئىختىيارسىز قەلبىگە چۈشۈپ قالغان نەرسىلەردىن جاۋابكارلىققا تارتىلمايدۇ. ئەمما سەۋەبلەر ئارقىلىق جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. سەۋەبلەر قايسى دېگەندە، ئۇلار: ئۆزىنىڭ ئايالى بولمىغان بىرسىگە، ئۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىش نىيىتى بىلەن تىكىلىپ قاراش، ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش ۋە زورىغا پاراڭلىشىش قاتارلىق ئىشلاردۇر.

كۆڭۈلگە كەلسە-كەلمەس بىرىنىڭ مۇھەببىتىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭ مۇقەددىمىلىرىدىن ھەزەر قىلىش زۆرۈردۇر. بۇنداق قىلمىغاندا، ئىنسان بىھۇدە ئازاب چېكىدۇ. چۈنكى ئىنسانلار سۆيگەنلىرىنىڭ ۋە ئارزۇ قىلغانلىرىنىڭ ھەممىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

1174. سوئال: ساختا مۇھەببەت دېگەن قايسى؟

جاۋاب: ساختا مۇھەببەت – قارشى تەرەپتىن ۋاقىتلىق پايدىلىنىش ئۈچۈن ساختىلىق بىلەن باغلانغان يولسىز ئالاقىدۇر. مۇنداقلارنىڭ قىلغانلىرى سەمىمىي مۇھەببەتنىڭ ھېسابىغا ئىشلەنگەن جىنايەتتۇر. كۈنىمىزدە، مۇھەببەت سۆزىنىڭ كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ قولاقلىرىغا چىرايلىق ئاڭلانمايدىغان بولۇپ قالغانلىقى، مۇھەببەت دېسە، ئۇنى گوياكى بىر گۇناھ ئىش دەپ ھېسابلاپ، ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىشى پەقەت مۇھەببەت سۆزىنىڭ سۇيىئىستېمال قىلىنىپ، يولسۇزلۇقلارغا قوللىنىلغانلىقى سەۋەبتىن ئىدى. چۈنكى زامانىمىزدىكى بىر قىسىم ئەرلەر مۇھەببەت شۇئارى ئاستىدا ئۆزىنىڭ ئايالى بولمىغان يات ئاياللار بىلەن، بەزى ئاياللار ئۆزىنىڭ ئېرى بولمىغان يات ئەرلەر بىلەن يولسىز ئالاقە قىلىشىدۇ ـ ئۇلار بىلەن بىرگە تىياتىرغا بېرىشىدۇ، بىرگە تانسا ئوينايدۇ، ھاراق ـ شاراپ سورۇنلىرىغا بىرگە بېرىشىدۇ، بەزىلەر ئىش ئورۇنلىرىدا خىزمەت باھانىسى بىلەن يات ئاياللار بىلەن يولسىز ئالاقە باغلىشىدۇ، يۇقىرىقى يولسىز مۇناسىۋەتلەر تەرەققىي قىلىپ، ئاخىرى پاھىشە ئىشلارنى قىلىش دەرىجىسىگە يېتىپ قالىدۇ. بۇنى كۆرگەن خەلق مۇھەببەت دېگەن شۇنداق رەزىل قىلىق ئوخشايدۇ دەپ چۈشىنىپ قالغانلىقتىن مۇھەببەت سۆزىدىن نەپرەت قىلىدىغان بولۇپ قالغان.

شۇڭا دەيمىزكى، ئەڭ غەلىبىلىك مۇھەببەت تويدىن كېيىن ئەر ـ ئايال ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان مۇھەببەتتۇر. ئەمما تېخى ئۆيلەنمەستىن ۋايىغا يەتكەن مۇھەببەت گارانتىسىز (كاپالەتسىز) مۇھەببەت بولۇپ، بۇنداق مۇھەببەت كۆپ ھاللاردا قىز ـ ئوغۇل ھەر ئىككىسىگە پۇشايمان ۋە بەختسىزلىكلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ.

(1) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

چۈنكى مۇھەببەت گىرداۋىغا چۈشۈپ قالغانلارنىڭ ئىنتايىن ئاز قىسمى ئارمانلىرىغا ئېرىشەلىسىمۇ، كۆپ قىسمى مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ھاياتىنى بەختسىزلىككە دۇچار قىلىدۇ. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى، ئىنسان ئۆزىنىڭ قەلبىگە بىرسىنىڭ ئىشقىنى سىڭىپ قويىدىغان پۈتۈن ئامىللاردىن ۋە سەۋەبلەردىن يىراق تۇرۇشى ۋە ئۆز كۆڭلىگە ئۆزى ئىگە بولىشى زۆرۈردۇر. چۈنكى كۆڭۈل دېگەن ئىنساندىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسە، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىماستىن، ئۇنى خالىغان يەرگە بېرىپ قويماسلىق لازىم. ئۇنىڭ پالاكىتىدىن قۇتۇلۇش ئىنتايىن قىيىندۇر.

ئىشق ۋە كۈنلەش

1175. سوئال: ئىشق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىشق ـ قەلبنىڭ مەشۇق تەرەپكە بولغان چوڭقۇر مايىللىقى بولۇپ، مۇھەببەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر. ئىشقمۇ ـ مۇھەببەتكە ئوخشاش ـ ئىپپەت بىلەنمۇ بولىدۇ، ئەگەر ئۇنى يولىدا ئىشلەتمىسە يولسىزلىق بىلەنمۇ بولىدۇ. ئەمما ئۆزىنى تۇتىۋالالىغان ئىپپەتلىك ئاشىق ئەگەر مۇرادىغا يېتەلمەي ئۆلۈپ كەتسە، شېھىدلەر قاتارىدا ساۋابقا ئېرىشىدىغانلىقى ئىسلام مەنبەلىرىدە سۆزلىنىدۇ.

1176. سوئال: كۈنلەش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: كۈنلەش ـ بىراۋنىڭ ئۆز ھەققىگە باشقىلارنىڭ شېرىك بولۇۋېلىشىدىن قىزغىنىشى دېمەكتۇر. بۇ مەنىدىكى كۈنلەش مۇھەببەتنىڭ نەتىجىلىرىدىن سانىلىدۇ. چۈنكى ئادەم ئۆزى سۆيمىگەن بىرىنى كۈنلىمەيدۇ. كۈنلەش ئەر ـ ئايال ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولىدۇ. ئايال ئېرىنىڭ باشقا ئاياللار بىلەن بىنورمال ئالاقە باغلىشىنى ياقتۇرمايدۇ. ئۇستىگە باشقا خوتۇن ئېلىشىغا قارشى تۇرىدۇ. بۇ ئاياللارنىڭ خاراكتېرى بولۇپ، يامان كۆرىلىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ھەققىدۇر. ئەمما ھەممە ئايالنىڭ ئېرىنىڭ شارائىتى تولۇق بولغان ھالدا، ئىسلامنىڭ كۆرسەتكەن ئادالەتلىك بولۇش پىرىنسىپىنى ئۆلچەم قىلىپ، قانۇنلۇق خوتۇن ئېلىشىغا قارشى تۇرۇپ، ئېرىدىن سۆزىنى تەلەپ قىلىش ھەققى بولمايدۇ. پەقەت ئايال ياتلىق بولۇش ئالدىدا، ئېرىنىڭ ئۇنىڭ ئۇستىگە باشقا خوتۇن ئالماسلىقىنى شەرت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ خېتىنى تەلەپ قىلىش ھەققى بولىدۇ ۋە ئۇنىڭ بۇ ھەققى قوغدىلىدۇ.

ئەرمۇ ئايالىنىڭ ئىككىنچى بىر شەخس بىلەن مۇناسىۋەت باغلىشىغا قارشى تۇرىدۇ. ئەركىشىنىڭ ئايالىنى يات ئەرلەر بىلەن بىنورمال ئارىلىشىشتىن، يولسىز مۇناسىۋەت باغلاشتىن مەنئىي قىلىشى، ھەتتا ئۇنىڭغا باشقىلارنىڭ يامان نىيەت بىلەن سۆز قىلىشىدىن قىزغىنىشى ئىسلام شەرىئىتىدە تەلەپ قىلىنىغان زۆرۈرىيەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خوتۇن ـ قىزلىرىنى يات ئەرلەر بىلەن يولسىز ئارىلىشىشتىن توسمايدىغان، ئۇلارنىڭ ئىپپەت ـ نومۇسلىرىنى قوغدىمايدىغان ئادەمنى "دەييۇس" دەپ ئاتىغان. يەنە بىر ھەدىسىدە مۇنداق دېگەن: «ئۈچ خىل ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ: ئۇلارنىڭ بىرى، ھاراقتىن باش ئالالمايدىغان ئادەم. يەنە بىرى، ئاتا ـ

ئانىسىنى قاخشاتقان ئادەم. يەنە بىرى، دەييۇس ئادەم»[1].

1177. سوئال: كۈنلەشنىڭ پرىنسىپى نېمە؟

جاۋاب: ئۆزىنىڭ خوتۇن - قىزلىرىنى يات ئەرلەرنىڭ يامان نىيەتلىك تەمەلىرىدىن مۇھاپىزەت قىلىش، ئۇلارغا يولسىز ئارىلىشىشتىن توسۇش ئىسلام دىنى نەزىرىدە ۋە بىزنىڭ مىللىي ئەنئەنىمىزدە گۈزەل ئەخلاقلاردىن سانىلىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ يارىتىلىشىدىكى ساپ تەبىئىتىنى يوقاتمىغان ۋىجدانلىق ئىنسانلاردا ئىپپەت ـ نومۇس ۋە خوتۇن - قىزلىرىنى يوللۇق ھالدا كۈنلەش خىسلىتى بولىدۇ.

ئەمما ھازىر جەمئىيىتىمىزدىكى بەزى كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ بىپەرۋالىقى ياكى بۇ ھەقتىكى شەرىئەت ھۆكۈمىنى بىلمىگەنلىكى تۈپەيلى، ئاياللىرىنى كۈنلەشتە سەل قارىسا، بەزىلەر دىنىنى سۈيىئىستېمال قىلىپ، كۈنلەشتە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، ئاياللىرىغا ئاساسسىز تۆھمەت قىلىدىغان، ھەمىشە ئۇلاردىن يامان گۇمان قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن جاسۇسلۇق قىلىدىغان دەرىجىگە يېتىپ قالغان. بۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى توغرا ئەمەس. ھەر ئىشنىڭ نورمال بولغىنى ياخشى بولغاندەك، كۈنلەشمۇ ئۆز چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كەتمەسلىك كېرەك.

ئاياللارنى كۈنلەش دېگەننى كۆپىنچە كىشىلەر ئاياللاردىن ھەمىشە شەكلىنىش، يامان گۇمان قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن جاسۇسلۇق قىلىش دەپ چۈشەنسە كېرەك، شۇڭا ئۇلار ھەدەپ ئاياللىرىنى ئاساسسىز ھالدا، قارىلاشقا ئالدىرايدۇ. مۇنداق كۈنلەش مۇھەببەتنىڭ دۈشمىنىدۇر. بىراۋ بۇ دەرىجىدە ئىشەنچ قىلالمىغان ئايال بىلەن قانداقمۇ تۇرمۇش قۇرىدۇ؟ تۇرمۇش ساداقەتمەنلىك، راستچىللىق ۋە بىرى-بىرىگە تولۇق ئىشەنچ قىلىش ئۈستىگە قۇرۇلمامدۇ؟

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۆۋەندىكى ھەدىستە كۈنلەشنىڭ چەك - چېگرىسىنى بايان قىلىدۇ: «كۈنلەشتىن ئاللاھ ياقتۇرىدىغان كۈنلەشمۇ، ئاللاھ يامان كۆرىدىغان كۈنلەشمۇ بار، ئاللاھ ياقتۇرىدىغان كۈنلەش - ئۆز ئەھلىنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىپ، ئۇلاردىن ئاساسسىز ھالدا، يامان گۇمان قىلماسلىق؛ ئاللاھ يامان كۆرىدىغان كۈنلەش بولسا، ئۆز ئەھلىنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلماستىن، ئۇلارنى دەلىلسىز قارىلاشتۇر»[2].

ئىپپەت-نومۇس ۋە ئۇنى زەئىپلەشتۈرىدىغان ئامىللار

1178. سوئال: ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك نەرسە نېمە؟

جاۋاب: ئىنساننىڭ دۇنيادا ئەڭ شەرەپلىك ۋە ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسى ئۇنىڭ ئار-نومۇسىدۇر. بەلكى ئىنساننىڭ نومۇسى ئۇنىڭ دىنىنىڭ ئاساسلىق پارچىسىدۇر.

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئەبۇ داۋۇد رىۋايىتى.

نومۇسىنى ساقلاش دىنىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى تەلىبى ۋە ئىمانىنىڭ كۆرۈنەرلىك ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر. بۇ مەسىلىدە پۈتۈن دىنلار ئىتتىپاقتۇر. ئار – نومۇستىن ئايرىلىپ قېلىش ئۆلگەن بىلەن باراۋەردۇر.

ھەر كىشى ئۆچۈن ئۆزىنىڭ نومۇسى ۋە ئىپپىتى شۇنچىلىك مۇقەددەس بولغان يەردە، باشقىلارنىڭمۇ نومۇسى ۋە ئىپپىتىمۇ شۇنچىلىك مۇقەددەستۇر، ئۆزىنىڭ نومۇسىنى قوغداش يولىدا غۇرۇرلۇق بولغان كىشى، ئەلۋەتتە باشقىلارنىڭمۇ ئىپپەت، نومۇسلىرىنى قوغدىشى، دۈشمەنلىك ۋە خىيانەتلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئار-نومۇسىنى ئاياق ئاستى قىلىشتىن ھەزەر قىلىشى كېرەك.

1179. سوئال: ئىپپەت ۋە نومۇسنىڭ ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىپپەت ۋە نومۇسنىڭ ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللار تۆۋەندىكى بوشلۇقلاردىن كېلىپ چىقىدۇ:

(1) ئائىلە مەسئۇلىنىڭ ئۆز ئەھلىنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە يامان نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ تەمەلىرىدىن قوغداشقا ئەھمىيەت بەرمەسلىكى.

(2) مۇسۇلمان خانىم – قىزلارنىڭ مۇسۇلمان ئەمەس مىللەتلەرنى دوراپ، ئوچۇق، نېپىز ۋە قىسقا كىيىنىشى ۋە يۈرۈش - تۇرۇش ھەم سۆزلەشلىرىدىكى بىنورمال نازاكىتىدۇر. شۇڭا ئىسلام دىنى ھەر تۈرلۈك يامان ئاقىۋەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن پۈتۈن مۇسۇلمان ئاياللارغا قارىتىپ مۇنداق دېگەن: «ئىلگىرىكى جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئاياللارنىڭ ياسىنىپ چىققىنىدەك ياسىنىپ چىقماڭلار، ناماز ئوقۇڭلار، زاكات بېرىڭلار، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار»[1].

بۇ ئايەت ئاياللارنى يات ئەرلەر بار يەردە نېپىزلىكتىن بەدەنلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرىدىغان، قىسقىلىقتىن تىزىدىن ئاشمايدىغان، تارلىقتىن بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ تۇرىدىغان كىيىملەرنى كىيىشتىن مەنئى قىلىدۇ.

گۆھەر نەچچە قات تۇگۈنلەر ئىچىدە ساقلانغانلىقى ۋە ھەركىشىنىڭ ئۇنى كۆرەلمىگىنى ئۈچۈن شۇنچىلىك قىممەتكە سازاۋەر نەرسىدۇر. ئايالمۇ ئوزۇن، ئازادە، ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، شەرىئەتنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئۇيغۇن يۈرسە، ئۇنىڭ ھۆرمىتى ۋە قىممىتى ئاشىدۇ، كىشىلەرمۇ ئۇنىڭدىن ھايا قىلىدۇ ۋە ئۇنى قەدىرلەيدۇ.

قىسقىسى، ئۆزىنى خۇددى گۆھەرگە ئوخشاش قىممەتكە ئىگە قىلىش ياكى ئەرزىمەس ماتېرىيالغا ئايلاندۇرۇپ قويۇش ئايالنىڭ قولىدا.

(3) ئەر - ئايال جىنسلىرىنىڭ ئامىمۋى سورۇنلاردا ئارىلىشىپ ئولتۇرۇشى.

(4) ئائىلىدە دىنىي تەربىيەنىڭ يوقلىقى ياكى كەملىكى. بىر ئائىلىدە ھەقىقىي دىنىي تەربىيە بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭ پايدىسى شۇ ئائىلىدىن يېتىشىپ چىققان پەرزەنتلەرنىڭ

---

(1) ئەھزاب سۈرىسى 33 - ئايەت.

ئۆزى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئۇلار ياشىغان مەھەللە، يۇرت ۋە جەمئىيەت ئۈچۈنمۇ ئومۇم بولىدۇ. ئائىلىدە دىنىي تەربىيىنى ئۆزلىرىگە ئۆزلەشتۈرگەن قىز - يىگىتلەر ئائىلىنىڭ شەرىپىنى ۋە نومۇسىنى قوغداشنىڭ نەقەدەر مۇقەددەس ۋە ئۇلۇغ ۋەزىپە ئىكەنلىكىنى تونۇيدۇ.

1180. سوئال: ئاياللارنىڭ ئاۋازى ئەۋرەتمۇ؟

جاۋاب: ئاياللارنىڭ ئاۋازى ئەۋرەت ئەمەس. بىراق ئاياللارنىڭ قايسىبىر نامازغا ئەزان ئېيتىشى، ئەرلەرگە قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ بېرىشى جائىز ئەمەس. ئاياللارنىڭ ئەدەپ - ئەخلاق ئىچىدە يات ئەرلەرگىمۇ نورمال سۆزلەرنى سۆزلىشى، ئىلىم - سېتىم ئىشلىرىنى بېجىرىشى، ئۇلاردىن ئىلىم - مەرىپەت ئۆگىنىشى، ئۇلارغىمۇ ئۆگىتىشى جائىزدۇر. شۇنىڭدەك ئۆزىنىڭ جورىسىگە ۋە مەھرەملىرىگە ئەدەپلىك ناخشا - شېئىر ۋە قۇشاقلارنى ئېيتىپ بېرىشى جائىزدۇر. ئەمما بۈگۈنكى كۈندىكى رادىئو دولقۇنلىرى ۋە تېلېۋىزىيە قاناللىرىدىن بېرىلىۋاتقان ناخشىلار ئىنسانلارنىڭ قەلبىنى كىرلىتىدىغان، كۆڭلىنى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرى بىلەن مەشغۇل قىلىدىغان ۋە مېڭىسىنى ھەرخىل يامان خىياللار بىلەن تولدۇرىدىغان نەرسىلەر بولۇپ، ئۇلارغا بېرىلمەسلىك كېرەك.

ئىسلام دىنى ۋە كۆپ خوتۇنلۇق بولۇش

1181. سوئال: ئىسلام دىنى كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا قانداق قارايدۇ؟

جاۋاب: ئېھتىياج تۇپەيلى مۇسۇلمان ئەرلەرنىڭ بىردىن تۆتكىچە ئايالنى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئادالەتلىك ئىش كۆرۈش شەرتى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىشى جائىزدۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «ئۆزۈڭلار ياقتۇرىدىغان ئاياللاردىن ئىككىنى، ئۈچنى ۋە تۆتنى ئالساڭلار بولىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئادىل بولالماسلىقىڭلاردىن قورقساڭلار بىر خوتۇن بىلەن كۇپايە قىلساڭلار بولىدۇ»(1).

بۇ ئايەت، ماددىي ۋە مەنىۋى ئىمكانىيىتى تولۇق بولۇپ، كۆپ خوتۇنلار ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ئىش كۆرۈشكە ئىشەنچىسى بار كىشىلەرنىڭ بىردىن تۆتكىچە خوتۇننى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىشىنىڭ جائىزلىقىنى ئىپادىلەيدۇ ۋە ئاياللىرىنىڭ ئارىسىدا ئادىل بولالماسلىقىدىن، ئۇلارنىڭ تۈرلۈك ماددىي ۋە مەنىۋى ئېھتىياجلىرىنى قامداپ بېرەلىشىدىن ئاجىز كېلىدىغان كىشى ئۈچۈن كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشنىڭ جائىز ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

1182. سوئال: نېمە ئۈچۈن ئەرلەرنىڭ كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشىغا رۇخسەت قىلىنغان؟

جاۋاب: شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ھېچبىرى ھېكمەتلەردىن ۋە ئېسىل غايىلەردىن خالىي ئەمەس. ئەركىشىگە بىردىن ئارتۇق ئايالنى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھىدا ساقلىشىغا

(1) نىسا سۈرىسى 3 - ئايەت.

رۇخسەت قىلىنىشىنىڭ ھېكمىتى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئىنسان بەزى ۋاقىتلاردا بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلاشقا ھەقىقىي ئېھتىياجلىق بولۇپ قالىدۇ. مەسىلەن: ئۇنىڭ ئايالى تۇغماس چىقىپ قېلىپ، ئۆزى بولسا پەرزەنت كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ، ياكى ئايالى ياشىنىپ قالغانلىقتىن ياكى كېسەللىكتىن ئۇنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجلىرىدىن چىقالمايدىغان بولۇپ قالغانلىق سەۋەبى بىلەن ئۇ باشقا بىر ئايالغا ئېھتىياجلىق بولۇپ قالىدۇ.

(2) كىشى بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلاش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ئېھتىياجلىرىدىن چىقىدۇ. جەمئىيەتتىكى تۇل ئاياللارمۇ تۇرمۇشتىن بەھرىمەن بولالايدۇ.

(3) ئۆيلىنىش ئائىلىلەر ۋە قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدا تۇغقانلىق رىشتىسىنى بەرپا قىلىدۇ. يات ئائىلىلەر ئارىسىدا تۇغقانلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىپ، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنلىق ۋە تۇغقانچىلىق مۇناسىۋەتلىرى كۈچلىنىدۇ. مانا بۇ ــ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلىشىغا تۈرتكە بولغان سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولسا كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىكى بۇ ئېسىل ئەخلاق بىلەن ئىزگۈ نىيەت ھازىر نەدە ۋە كىمدە بولسۇن؟!

كىشىلەردە ئەخلاق سۇسلاشقان، ئىمان ئاجىزلاشقان ۋە ئىنساپ ئازىيىپ كەتكەن ھازىرقى زاماندا كۆپ خوتۇن ئالىمەن دېگۈچىلەرنىڭ تولىسى ئۆزلىرىنىڭ شەھۋانىي ئىستەكلىرى ئۈچۈنلا ئالسا كېرەك.

(4) بەزى ۋاقىتلاردا دۆلەتتە يۈز بەرگەن ئۇرۇش سەۋەبىلىك ئەرلەر كۆپ ئۆلۈپ كېتىپ، ئاياللارنىڭ سانى ئەرلەرنىڭكىدىن كۆپ بولۇپ قالىدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدۇ. بۇ خۇددى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن گېرمانىيىدە يۈز بەرگەندەك. بۇنداق ئەھۋالدا، شارائىتى ياخشى بولغان ئەرلەرنىڭ بىر تەرەپتىن جەمئىيەتتىكى تۇل ئاياللارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋىي ئېھتىياجلىرىدىن چىقىش، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنى يامان يوللارغا كىرىپ قېلىشتىن ساقلاپ قېلىش نىيىتى بىلەن بىردىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھىدا ساقلىشى شارائىت تەقەززا قىلغان ئىشلار قاتارىدىن بولۇپ قالىدۇ. ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ باشلىرىغا كېلىدىغانلارنى ئالدىن بىلىدىغان، ھېكمەت بىلەن ئەڭ توغرا ئىش قىلىدىغان ئۇلۇغ ياراتقۇچى تەرىپىدىن كەلگەن بىر دىن بولغانلىقتىن ئىنسانلارنىڭ بۇ تۈرلۈك قىيىنچىلىقلىرىغىمۇ چارە تېپىپ بەرگەن.

ئۆيلەنگۈچىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى كۆرۈشى

1183. سوئال: تويدىن بۇرۇن قىز ـ ئوغۇللارنىڭ بىر ـ بىرىنى كۆرۈشى زۆرۈرمۇ؟

جاۋاب: بىرگە تۇرمۇش قۇرماقچى بولغان ئوغۇل ـ قىزلار بىر ـ بىرىنى كۆرۈشى لازىم. بەزى ئەرەب مەملىكەتلىرىدە، ئوغۇلنىڭ ئۆيلەنمەكچى بولغان قىزنى كۆرۈشىنى راۋا كۆرمەيدىغان ئىنسانلار بار. بۇ شۇ رايونلاردىكى تەقلىدىي ئۆرپ-ئادەتلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش. ئەمما ئىسلام دىنى بۇ ئادەتنى رەت قىلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «بىرىڭلار ئۆيلەنمەكچى بولغىنىدا، ئالماقچى بولغان ئايالنى ئىمكان قەدەر كۆرسۇن»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

ئىسلام شەرىئىتىدە رۇخسەت قىلىنغان قاراش ۋە كۆرۈش ئالماقچى بولغان ئايالنىڭ يۈزى ۋە ئىككى قولى بىلەن چەكلىنىدۇ. يەنى ئۆيلەنمەكچى بولغان كىشى ئالماقچى بولغان قىزنىڭ ياكى چوكاننىڭ يۈزىگە ۋە ئىككى قولىغا تىكىلىپ قارىسا بولىدۇ. چۈنكى، يۈزىگە قاراش ئارقىلىق ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى، ئىككى قولىغا قاراش ئارقىلىق ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدۇ. شۇنىڭدەك بۇ ئىككىسى ئۇچراشماقچى بولغاندا يالغۇز ئۇچراشماسلىقى، بەلكى قىزنىڭ ئۆز ئاچا ـ سىڭىللىرىدىن بىرەرسى بۇلار بىلەن بىرگە بولۇشى كېرەك. ئەمما توي قىلىشتىن بۇرۇن قىز ـ ئوغۇل ئىككىسىنىڭ يالغۇز ئۇچرىششىغا ۋە بىر يەردە ئىككىسى يالغۇز قېلىشىغا بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «يات ئەر بىلەن يات ئايال يالغۇز قالمىسۇن. بۇ ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئۈچىنچىسى شەيتان بولۇپ قالىدۇ»(2) دەپ كۆرسەتكەن. بۇ كېيىنكى پۇشايماننىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يامان ئاقىۋەتلەردىن ساقلىنىش ئۈچۈندۇر.

---

(1) ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) بۇخارىي رىۋايىتى.

نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار

1184. سوئال: نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار قانداق ئاياللار؟
جاۋاب: نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ: ئۇلارنىڭ بىرى، مەڭگۈلۈك نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار، يەنە بىرى مەلۇم ۋاقىتقىچە نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللاردۇر.

مەڭگۈلۈك نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار

1185. سوئال: مەڭگۈلۈك نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار قايسىلار؟
جاۋاب: مەڭگۈلۈك نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار تۆۋەندىكىدەك ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ:
(1) نەسەب سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان.
(2) ئىملدەشلىك سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار.
(3) قۇدا – باجىلىق سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار

نەسەب سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار

1186. سوئال: نەسەب سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار قانداق ئاياللار؟
جاۋاب: نەسەب سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار تۆۋەندىكىچە:
(1) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئانىسى. بۇ ئىبارە، ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئانىلىرى ۋە چوڭ ئانىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
(2) ئۆيلەنگۈچىنىڭ قىزلىرى. بۇ ئىبارە، ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئۆز قىزلىرى، ئوغۇل ـ قىزلىرىنىڭ قىزلىرى ۋە ئۇنىڭ نەۋرە، چەۋرە قىزلىرىنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
(3) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ھەمشىرىلىرى. بۇ ئىبارە، ئۆيلەنگۈچىنىڭ بىر ئاتا، بىر ئانىدىن بولغان ياكى ئانا تەرىپىدىن ياكى ئاتا تەرىپىدىن بولغان ئاچا-سىڭىللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
(4) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئاتىسىنىڭ ھەمشىرىلىرى. بۇ ئىبارە، ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئاتىسىنىڭ ئايال قېرىنداشلىرى ۋە ئاتا ياكى ئانا تەرەپتىن بولغان ئەجدادلىرىنىڭ ئايال قېرىنداشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
(5) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ھاممىلىرى. بۇ ئىبارە، ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئانىسىنىڭ ئايال قېرىنداشلىرى ۋە ئاتا ياكى ئانا تەرەپتىن بولغان ئەجدادلىرىنىڭ ئايال قېرىنداشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
(6) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئاكا-ئۇكىلىرىنىڭ قىزلىرى. بۇ ئىبارە، ئۆيلەنگۈچىنىڭ بىر ئاتا، بىر ئانىدىن بولغان ياكى ئانا تەرىپىدىن ياكى ئاتا تەرىپىدىن بولغان ئاكا-ئۇكىلىرىنىڭ قىزلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

(7) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ھەمشىرىلىرىنىڭ قىزلىرى. بۇ ئىبارە، ئۆيلەنگۈچىنىڭ بىر ئانا، بىر ئاتىدىن بولغان ياكى ئاتا ياكى ئانا تەرەپتىن بولغان ھەمشىرىلىرىنىڭ قىزلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلىرىڭلارنى، ھەمشىرىڭلارنى ئاتاڭلارنىڭ ھەمشىلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرىنى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەمشىرىڭلارنىڭ قىزلىرىنى ئېلىش ھارام قىلىندى﴾[1].

ئېمىلدەشلىك سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار

1187. سوئال: ئېمىلدەشلىك سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار قانداق ئاياللار؟

جاۋاب: يۇقىرىقى نەسەب سەۋەبى بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان يەتتە خىل ئاياللىدىن باشقا، ئېمىلدەشلىك سەۋەبى بىلەنمۇ بەزى ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ. چۈنكى، قانداقلا بالا بىر ئايالنى ئەمگەندىن كېيىن، بۇ ئايال ئەمگۈچىنىڭ سۈت ئانىسى، ئۇنىڭ بارلىق پەرزەنتلىرى ئەمگۈچىنىڭ سۈت قېرىنداشلىرى بولۇپ قالىدۇ. ئەمگۈچىنىڭ يۇقىرىقى سۈت قېرىنداشلىرىنىڭ بىرەرسى بىلەن نىكاھلىنىشى خۇددى نەسەبتىكى ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ بىرەرسى بىلەن نىكاھلانغىنىغا ئوخشاش ھارامدۇر. شۇڭا ئۇ بۇلار بىلەن نىكاھلىنىشتىن چەكلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە سۈت ئانىلىرىڭلار ۋە ئېمىلدەش ھەمشىرىڭلارنى ئېلىش ھارام قىلىندى﴾[2]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:« ئېمىتىش سەۋەبلىك نىكاھلىنىشى ھارام بولغانلار نەسەب سەۋەبلىك نىكاھلىنىش ھارام بولغانلارغا ئوخشاشتۇر»[3] دېگەن.

ئېمىلدەش بولۇشنىڭ شەرتلىرى

1188. سوئال: ئېمىلدەش بولۇشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئېمىلدەشلىكنىڭ ئەمەلگە ئېشىش مەسىلىسى ئېمىش كەيپىيتى، ئېمىش مىقدارى ۋە ئېمىش ۋاقتى قاتارلىق تۆۋەندىكى مەسىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

سۈتنى ئېمىش كەيپىيتى

بوۋاقنىڭ سۈتنى ئېمىش كەيپىيتى، يەنى بوۋاقنىڭ ئاغزىغا سۈت قايسى يول بىلەن كىرگەن بولىشى مەسىلىسىدە، ئىمام ئىبنى ھەزم، ئىمام لەيس ئىبنى سەئد

---

(1) نىسا سۈرىسى 23 - ئايەت.

(2) نىسا سۈرىسى 23 – ئايەت.

(3) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

قاتاتلىق ئۆلىمالارنىڭ «بالىنىڭ سۈتنى ئېمىتكۈچىنىڭ ئەمچىكىدىن ئەمگەن بولىشى شەرت» دېيدىغان رەيى ئەڭ ئورۇنلۇق ۋە توغرا كۆرۈنىدۇ. بۇنىڭغا بىنائەن، بالىنىڭ ئېمىتكۈچىنىڭ ئەمچىكىدىن ئەمەس، سىغىپ قويىغان قاچىدىن ياكى ئۇنى ئېمىۋاتقان بوۋاقنىڭ ئاغزىدىن ئىچىۋالغان سۈت بىلەن ئېمىلدەشلىك بولمايدۇ. شۇنىڭدەك، ئايال سۈتىنى تاماققا ياكى سۇغا ياكى نانغا ياكى قانداقلا بىر نەرسىگە ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇنى بىرەر بوۋاققا يېگۈزگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئېمىلدەشلىك بولمايدۇ. ئېمىلدەشلىك ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن سۈتنى ئېمىتكۈچىنىڭ ئەمچىكىدىن بىۋاسىتە ئەمگەن بولىشى شەرت.

ئېمىش مىقدارى

شافىئىي، ھەنبەلىي مەزھەبلىرى، ئىبنى ھەزم، داۋۇد زاھىرىي قاتارلىق ئۆلىمالار ئەمگۈچى بوۋاق ئېمىتكۈچى ئايالنىڭ سۈت بالىسىغا ئايلىنىشى ئۈچۈن بەش قېتىم تويۇپ ئەمگەن بولىشى شەرت، دەپ قارايدۇ. ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرىدىن مۇتلەق كۆپ سانلىقى بۇ قاراشنى كۈچلەندۈرىدۇ. بۇ مەسىلە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ«ئېمىلدەشلىك بەش قېتىم تويۇپ ئېمىش بىلەن بولىدۇ»(1) دېگەن ھەدىسى بىلەن بەلگىلەنگەن. ھەتتا ئىمام مۇسلىم ئائىشەدىن رىۋايەت قىلىنغان بۇ ھەدىسنىڭ ئەسلى قۇرئان ئىكەنلىكىنى، ئاندىن ئۇنىڭ تىلاۋىتى ئەمەلدىن قېلىپ، ھۆكۈمى قالغانلىقىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغانغا قەدەر ئەھۋال شۇنداق داۋام قىلغانلىقىنى بايان قىلغان. چۈنكى ئەمگۈچى بالا ئېمىتكۈچى ئايالنىڭ بالىسىغا، بۇ ئايالنىڭ بالىلىرى ئەمگۈچى بالىنىڭ سۈت قېرىنداشلىرىغا ئايلىنىشى ئۈچۈن ئەمگەن بۇ سۈتنىڭ ئۇنىڭ جىسمىغا رەسمىي تارقىلىپ، ئۇنىڭ ئۆسۈشىدە تەسىرى بولىشى شەرت. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا، بىر ياكى ئىككى يۇتۇم سۈت ھېچ نەرسىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: «بىر ياكى ئىككى قېتىم ئېمىش بىلەن ئېمىلدەشلىك بولمايدۇ»(2).

ھەنەفىي ۋە باشقا مەزھەبلەرنىڭ «ئېمىلدەشلىك بىر ياكى- ئىككى ئېمىش بىلەنلا بولىدۇ»دېگەن رەيى باشقا مەزھەبلەرگە كۆرە، ئاجىز سانىلىدۇ.

ئېمىشنىڭ ۋاقتى

ئېمىلدەشلىك ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن ئەمگۈچىنىڭ سۈتنى ئەمچەكتىن ئايرىلىشتىن بۇرۇن ئەمگەن بولىشى شەرت. ئۆلىمالار بۇنىڭ ۋاقتىنى ئىككى يىل دەپ بېكىتكەن. ﴿ئانىلار (بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە) تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل

---

(1) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) ئىمام مۇسلىم رىۋايىتى.

ئېمىتىشى لازىم﴾(1) دېگەن ئايەتكە ئاساسەن، ئانىلارنىڭ بالىلىرىنى ئېمىتىشىنىڭ ئەڭ كۆپ مىقدارى ئىككى يىلدۇر. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ:« بالا ئەمچەكتىن ئايرىلغاندىن كېيىن (ئەمگەن سۈت بىلەن) ئېمىلدەشلىك بولمايدۇ»(2) دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە « ئېمىلدەشلىك ئەمچەكتىن ئايرىلىشتىن بۇرۇن ئۈچەي تولغىچە ئېمىش بىلەنلا بولىدۇ»(3) دېگەن.

ئېمىلدەشلىكنىڭ دائىرىسى

ئەمگۈچىنىڭ ئۆزى ۋە بالىلىرىدىن باشقا، ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ بۇ ئېمىلدەشلىك بىلەن مۇناسىۋىتى بولمايدۇ. مەسىلەن: بىراۋ بوۋاق ۋاقتىدا ئەمچەكتىن ئايرىلىشتىن بۇرۇن بىر ئايالنىڭ سۈتىنى ئاز دېگەندە بەش قېتىم تويغۇچە ئەمگەن بولسا، بۇ كىشى شۇ ئايالنىڭ سۈت بالىسى ۋە بۇ ئايالنىڭ بالىلىرى بۇ كىشىنىڭ سۈت قېرىنداشلىرىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. نەتىجىدە، بۇ كىشى ئۇ ئايالغا ياكى ئۇنىڭ بالىلىرىغا ياكى نەۋرىلىرىگە مەڭگۈلۈك ئۆيلىنەلمەيدۇ. ئەمگۈچىنىڭ ئەر ياكى ئايال بولۇشىدا پەرق يوق.

ئەمما ئۇ كىشىنىڭ ئۆز قېرىنداشلىرى ئۇنىڭ ئېمىلدەشلىك تەرەپتىن بولغان سۈت قېرىنداشلىرى بىلەن ئۆزئارا نىكاھلىنالايدۇ. چۈنكى ئېمىلدەشلىك سۈتنى ئەمگەن كىشى ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى بىلەنلا چەكلىنىدۇ.

شۇنىڭدەك، ئېمىتكۈچى ئايال بىلەن ئەمگۈچىنىڭ ئاتىسى، بوۋىسى، تاغىلىرى ۋە باشقا تۇغقانلىرىنىڭ ئېمىلدەشلىك تەرەپتىن مۇناسىۋىتى يوقتۇر. يەنى ئۇلار بۇ ئايالغا نىكاھلىنالايدۇ.

دوكتۇر يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى»ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان:« جىمى ئىسلام ئۈممىتى ئەمگۈچى مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، ئېمىتكۈچى ئايالنىڭ سۈتىنى بەلگىلەنگەن (ئايالنىڭ ئەمچىكىدىن ئەمگەن بولۇشى، ئەمچەكتىن ئايرىلىشتىن بۇرۇن ئەمگەن بولۇشى ۋە ئاز دېگەندە بەش قېتىم تويغۇچە ئەمگەن بولۇشى قاتارلىق) شەرتى، مىقدارى، كەيپىيىتى بويىچە ئەمگەندىن كېيىن، ئەمگۈچىنىڭ ئېمىتكۈچى ئايالنىڭ سۈت بالىسىغا، ئېمىتكۈچى ئايالنىڭ ئەمگۈچىنىڭ سۈت ئانىسىغا ئايلىنىدىغانلىقىغا، ئەمگۈچىنىڭ ئېمىتكۈچى ئايالنى نىكاھىغا مەڭگۈلۈك ئالالمايدىغانلىقىغا، نىكاھلىنىشنىڭ ھاراملىقى ئېمىتكۈچى ئايال

(1) بەقەرە سۈرىسى233- ئايەت.

(2) ئەبۇداۋۇد تىيالىسي رىۋايىتى.

(3) تىرمىزى رىۋايىتى.

بىلەن ئەمگۈچىنىڭ باللىرى ۋە ئەمگۈچى بىلەن ئېمىتكۈچىنىڭ باللىرى ئوتتۇرىسىدا داۋام قىلىدىغانلىقىغا ئىتتىپاقلاشقان»[1].

قۇدا ـ باجىلىق سەۋەبى بىلەن ئۆيلىنىشكە بولمايدىغان ئاياللار

1189. سوئال: قۇدا ـ باجىلىق سەۋەبى بىلەن ئۆيلىنىشكە بولمايدىغان ئاياللار قانداق ئاياللار؟

جاۋاب: ئۇلار تۆۋەندىكى تۆت خىل ئايالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئاتىسىنىڭ (قويۇپ بەرگەن) ئاياللىرى ۋە بوۋىلىرىنىڭ (قويۇپ بەرگەن) ئاياللىرى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاتىلىرىڭلار ئالغان ئاياللارنى ئالماڭلار﴾[2] يەنى بىراۋنىڭ مەلۇم بىر ئايالغا نىكاھلىنىشى بىلەن، بۇ ئايال ئۇنىڭ ئوغۇللىرىغا ۋە پۈتۈن پەرزەنتلىرىنىڭ ئوغۇللىرىغا ھارام بولۇپ كېتىدۇ. ئۇلاردىن ھېچبىرى بۇ ئايالنى نىكاھىغا ئالالمايدۇ.

(2) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ (قويۇپ بەرگەن) ئاياللىرى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بالىلىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار سىلەرگە ھارام قىلىندى﴾.[3] يەنى بىراۋنىڭ مەلۇم بىر ئايالغا نىكاھلىنىشى بىلەن بۇ ئايال ئۇنىڭ دادىسىغا ۋە پۈتۈن بوۋىلىرىغا ھارام بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېچبىرى بۇ ئايال بىلەن نىكاھلىنالمايدۇ.

(3) ئۆيلەنگۈچىنىڭ (قولىدىكى) ئايالىنىڭ ئانىسى ۋە ئۇ ئايالىنىڭ چوڭ ئانىلىرى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قېيىن ئاناڭلارنى ئېلىشىڭلار سىلەرگە ھارام قىلىندى﴾.[4] يەنى بىراۋنىڭ مەلۇم بىر ئايالغا نىكاھلىنىشى بىلەن بۇ ئايالىنىڭ ئانىسى ۋە چوڭ ئانىلىرى ئۇ كىشىگە ھارام بولىدۇ.

(4) ئۆيلەنگۈچىنىڭ ئايالىنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) قىزلىرى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە سىلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) قىزلىرىنى ئېلىش ھارام قىلىندى. ئەگەر سىلەر ئۇلارنىڭ ئانىلىرى بىلەن بىر تۆشەكتە بولمىغان بولساڭلار، بۇچاغدا ئۇلارنى ئالساڭلار ھېچ گۇناھ

---

(1) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ«ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى»3- توم،325- بەت..

(2) نىسا سۈرىسى 22 ـ ئايەت.

(3) نىسا سۈرىسى 22 ـ ئايەت.

(4) نىسا سۈرىسى 23 ـ ئايەت.

يوق﴾.(1) يەنى مەلۇم بىر ئايالغا نىكاھلىنىپ ئۇنىڭغا جىنسىي تەرەپتىن يېقىنچىلىق قىلغان كىشى ئۇچۇن ئۇ ئايالنىڭ قىزلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نەۋرىلىرى هارام بولىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى بۇ ئايالغا نىكاھلانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلمىغان بولسا (يەنى يېقىنچىلىق قىلماستىن ئايرىلىپ كەتكەن بولسا) بۇ چاغدا، ئۇ ئايالنىڭ قىزلىرى ئۇ كىشىگە هالالدۇر.

مەلۇم ۋاقىتقىچە نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار

1190. سوئال: مەلۇم ۋاقىتقىچە نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار قانداق ئاياللار؟

جاۋاب: مەلۇم ۋاقىتقىچىلىك نىكاھلىنىشقا بولمايدىغان ئاياللار ئۈچ قىسىم بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ئۆيلەنگۈچىنىڭ (قولىدىكى) ئايالىنىڭ هەمشىرىلىرى ۋە ئۇ ئايالنىڭ ئاتا تەرەپتىن ياكى ئانا تەرەپتىن بولغان تاغا ئاچىلىرى. ئاللاھ تائالا بۇ هەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە ئىككى هەمشىرىنى بىرلا ۋاقىتتا نىكاھىڭلاردا ساقلىشىڭلار هارام قىلىندى﴾(2).

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئايال ئۆزىنىڭ تاغا ئاچىلىرى بىلەن نىكاھتا بىرلەشتۈرۈلمەيدۇ»(3). يەنى، بىراۋ ئايالىدىن ئاجراشماي تۇرۇپ، ئۇ ئايالنىڭ هەمشىرىلىرى بىلەن ياكى تاغا ئاچىلىرى بىلەن نىكاھلىنالمايدۇ. بەلكى ئايالىدىن ئاجراشقاندىن كېيىنلا يۇقىرىدىكىلەر بىلەن نىكاھلىنالايدۇ.

(2) باشقىسىنىڭ ئىددىتىدە بولغان ئاياللار. باشقا بىر ئەرنىڭ ئىددىتىدىن چىقىپ بولمىغان ئايال شۇ ئەرنىڭ زىممىسىدا بولۇپ هېسابلىنىدۇ. بۇ ۋەجىدىن، قايسى بىر سەۋەب بىلەن ئاجراشقان ياكى ئۆلۈپ كەتكەن ئېرىنىڭ ئىددىتى ئىچىدىكى ئاياللار بىلەن، ئۇلارنىڭ شۇ ئىددىتى توشمىغىچە نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشقاندىن كېيىن ئۇلار بىلەن نىكاھلىنىشقا بولىدۇ. بۇ هەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىددىتى توشمىغان ئاياللارغا ئۇلارنى ئالىدىغانلىقىڭلارنى بۇرىتىپ ئۆتسەڭلار ياكى بۇنى دىلىڭلاردا يوشۇرۇن تۇتساڭلار سىلەرگە هېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئۇلارغا ئېغىز ئاچىدىغانلىقىڭلار ئاللاھقا مەلۇمدۇر. لېكىن ئۇلار بىلەن يوشۇرۇن ۋەدىلىشىپ قويماڭلار. پەقەت (ئاشكارا ئېيتىلسا خىجىل بولمايدىغان) مۇۋاپىق سۆزنى قىلساڭلار بولىدۇ. ئىددىتى توشمىغىچە ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىشقا بەل باغلىماڭلار.

---

(1) نىسا سۈرىسى 23 ـ ئايەت.

(2) نىسا سۈرىسى 23 ـ ئايەت.

(3) نىسا سۈرىسى 23 ـ ئايەت.

بىلىڭلاركى، ئاللاھ دىلىڭلاردىكىنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾[1].

(3) ھەج ياكى ئۆمرىگە ئېھرام باغلىغان ئاياللار يەنى ئېھرام مۇددىتى ئىچىدىكى ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ. ئېھرام مۇددىتى تۈگەپ، ئۇلار ئېھرامدىن چىققاندىن كېيىن ئۇلار بىلەن نىكاھلىنىشقا بولىدۇ.

(1) بەقەرە سۈرىسى 235 - ئايەت.

نىكاھ ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

سۆز سالدۇرۇش ۋە نىشانلىنىش

1191. سوئال: سۆز سالدۇرۇش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: سۆز سالدۇرۇش ــ يىگىت تەرەپنىڭ قىز تەرەپكە، ئۇلاردىن ئوغلىغا قىزىنى سوراپ ئەلچى ئەۋەتىشى دېمەكتۇر. بۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي ۋە دىنىي شانلىق ئەنئەنىلىرىنىڭ بىرىدۇر. سۆز سالدۇرۇش يىگىت تەرەپتىن قىز تەرەپكە بولغىنىدەك، بەزى ھاللاردا، قىز تەرەپتىن يىگىت تەرەپكىمۇ بولىدۇ. بۇ بەزى ئاگىسىز كىشىلەرنىڭ چۈشەنگىنىدەك، ئەيىب سانىلىدىغان ئىش ئەمەس.

1192. سوئال: نىشانلىنىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نىشانلىنىش ـ «چاي ئۈچۈرۈپ قويۇش» ياكى «بارىكاللا قىلىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ قىز تەرەپنىڭ يىگىت تەرەپنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلغانلىقى ۋە توينىڭ تەييارلىقلىرى پۈتكەندىن كېيىن، ئىككى تەرەپنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۆيلەپ قويۇشقا رازى بولغانلىقىنىڭ ئىپادىسى دېمەكتۇر. چۈنكى بۇ ۋاقىتتا، يىگىت بىلەن قىز تۇرمۇش قۇرۇش ئۈچۈن نىشانىنى بىر ـ بىرىگە قاراتقان بولىدۇ. «گۈل قويۇش» نامى بىلەن يىگىت تەرەپنىڭ قىز تەرەپكە سوۋغا ــ سالام تەقدىم قىلىشىمۇ، ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە نىشانلانغانلىقىنىڭ ئەمەلىي ئىپادىسىدۇر. چاي ئىچۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئىككىنچى بىر شەخسنىڭ ئۇ قىزغا خېرىدار بولۇشى ۋە توي تەكلىپىنى قويۇشى قەتئىي ھارامدۇر.

نىشانلىق دەۋرى ئىنتايىن مۇھىم بىر دەۋر بولۇپ، بەختلىك ۋە مەڭگۈلۈك ئائىلە قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان يىگىت ـ قىز ئۈچۈن بىر ـ بىرىنى تونۇش، بىرى ـ بىرىنىڭ دىيانىتىنى، ئەخلاقىنى ۋە بىلىشكە تېگىشلىك بولغان تەرەپلىرىنى ياخشى ئىگىلەش دەۋرىدۇر. بىراق بۇ ئىككىسىنىڭ نىكاھ ئوقۇلۇشتىن بۇرۇن بىرەر جايدا يالغۇز ئۇچرىشىشى دىنىمىزغا ۋە مىللىي ئەنئەنىمىزگە خىلاپتۇر. نۇرغۇنلىغان گۈزەل قىزلارنىڭ "سىناشتۇق" شۇئارى ئاستىدا ئۆزلىرىنىڭ كېلەچەكلىرىنى نابۇت قىلىپ، پۇشايماندىن قوللىرىنى چىشلەپ قالغانلىقى ، يىگىتلىرىنىڭ شېرىن سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كېتىپ ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىنى دەپسەندە قىلغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، ئاتا ـ ئانىسىغا نومۇس ۋە شەرمەندىلىك ئېلىپ كەلگەنلىكى ۋە باشقىمۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋاللار بىزنىڭ ئۆز دىنىمىزنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرىغا مىللىي ئەنئەنىمىزنىڭ ئەخلاق دەستۇرىغا خىلاپلىق قىلغانلىقىمىزدىن كېلىپ چىقماقتا.

نىكاھنى ئېلان قىلىش

1193. سوئال: نىكاھنى ئېلان قىلىش زۆرۈرمۇ؟

جاۋاب: نىكاھنى ئەل ـ جامائەتكە ئېلان قىلىپ بىلدۈرۈش ئىسلام دىنى تەشەببۇس

قىلىنغان ياخشى ئىشلارنىڭ بىرى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «نىكاھنى ئېلان قىلىڭلار»(1) دەپ كۆرسەتكەن. قانۇنلۇق ھالال نىكاھنى ئېلان قىلىش ئارقىلىق ھەرخىل سۆز- چۆچەكلەر ۋە پىتنە ئىغۋالاردىن ساقلانغىلى بولغاندەك، جەمئىيەتتە ئۇنى زىنا ھارام ئىشلاردىن پەرقلەندۈرگىلى بولىدۇ. چۈنكى زىنا-ھارام ئىشلار ئادەتتە يوشۇرۇن قىلىنىدۇ. ئەمما نىكاھ ھەمىشە ئاشكارا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

قىسقىسى، نىكاھنى ئېلان قىلىش نىكاھنى ئېلان قىلىنمىغان ئەر-خوتۇننىڭ ئارقىسىدىن سۆز-چۆچەك تارقىتىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئابرويىنى چۈشۈرمەكچى بولغانلارغا پۇرسەت بەرمەسلىك ئۈچۈنمۇ ياخشى. ئەمما نىكاھنى مەسجىدلەر قىلىش تەشەببۇس قىلىنىدىغان ياخشى ئىشتۇر.

1194. سوئال: تويدا ناخشا ئېيتىش ۋە مۇزىكا چېلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: توي – تۆكۈن ۋە باشقا ھەرقانداق بىر خۇشاللىق كۈنلەردە، ئەدەب – ئەخلاق دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمىگەن ھالدا، مەزمۇنى پاكىز، ئېسىل ناخشىلارنى ئېيتىش، مۇزىكا ئەسۋابلىرىنى چېلىش جائىزدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق قىلىشتىن توسمىغان. ئەمما كىشىلەرنى يامان ھەۋەسلەرگە ئۈندەيدىغان، ئەخلاقىقا زىيانلىق مەزمۇندىكى ناخشىلارنى ئېيتىش جائىز ئەمەس. شۇنىڭدەك ئاياللارنىڭ پەقەت ئايال جىنسلىرىغا ئۇسسۇل ئويناپ بېرىشى دۇرۇس. ئەمما ئاياللارنىڭ ئەر جىنسلىرى بار جايلاردا ئۇسسۇل ئوينىشى ھارامدۇر ۋە قەتئىي دۇرۇس ئەمەس.

1195. سوئال: تويدا قىزلارنىڭ توي كۆڭلىكى كىيىشى دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: توي كۆڭلىكى كىيىش ئەسلىدە خرىستىئانلاردىن كەلگەن ئادەت بولۇپ، كۆپلىگەن مىللەتلەردە كەڭ تارقالغان بولسىمۇ، ئۇ بىز ئۇيغۇرلارنىڭ نە دىنىي، نە ئىللىي ئادەتلىرىمىزدىن ئەمەس. ھەر بىر مىللەتنىڭ قەدىر-قىممىتى باشقىلارنىڭ ئادەتلىرىنى دورىشى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىنى ۋە مىللىي ھەم دىنىي ئەنئەنىلىرىنى چىڭ مۇھاپىزەت قىلىپ ساقلىشى بىلەن بولىدۇ.

بىز ئۇيغۇرلاردا قىزلارنىڭ توي كۈنلىرىدە كىيىدىغان ئېسىل، كۆركەملىك ۋە چىرايلىق كۆڭلەكلىرى بار. بىز قىزلىرىمىزغا ئۆزىمىزنىڭ شۇ مىللىي كىيىم-كېچەكلىرىنى كىيگۈزۈشىمىز لازىم. بۇ بىزنىڭ مىللىي ۋە دىنىي بۇرچىمىزدۇر. باشقا مىللەتتىن قوبۇل قىلىشقا بىزنىڭ ھاجىتىمىز يوق. چۈنكى ئۆزىمىزنىڭكىسى باشقىلارنىڭكىدىن ئەلۋەتتە ئېسىل ۋە ئەۋزەلدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى باشقا مىللەتلەرنى دوراشتىن توسۇپ:« كىمكى ئۆزىنى بىرەر قەۋمگە ئوخشىتىۋالىدىكەن، ئۇ شۇ قەۋمنىڭ قاتارىدىن بولۇپ كېتىدۇ»(2)دېگەن.

1196. سوئال: ۋاقىتلىق نىكاھلىنىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش - ئەر - ئايال ئىككىسىنىڭ مەلۇم ۋاقىتقىچىلىك ئەر -

---

(1) ئىمام ئەھمەد رىۋايىتى.

(2) ئىبنى ھىببان ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى

خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشكە كېلىشىشى نەتىجىسىدە نىكاھلىنىشى دېمەكتۇر. نىكاھلىنىشتا ۋاقىتنى ئېنىق سۆزلىمىسىمۇ، كۆڭلىدە ۋاقىتلىق نىكاھلىنىشنى مەقسەت قىلىپ ئۆيلەنگەن كىشىنىڭ نىكاھىمۇ مەيلى ئۇ ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن ۋاقىتلىق نىكاھ سانىلىدۇ. چۈنكى "ئەمەللەر نىيەتلەرگە باغلىقتۇر" ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش كۆپىنچە قارشى تەرەپنى ئالداش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئىككى تەرەپ ۋاقىتلىق نىكاھلىنىشقا شۇنداق پۈتۈشكەن تەقدىردىمۇ، بۇنداق نىكاھ دۇرۇس بولمايدۇ. چۈنكى ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش زىنا قىلىغانلىقتۇر. نىكاھتا مەڭگۈلۈكنى نىيەت قىلىش شەرت بولۇپ، مەڭگۈلۈك ئەر-خوتۇن بولۇش نىيەت قىلىنمىغان نىكاھ باغلانمايدۇ.

ئەمما مەڭگۈلۈك نىكاھنى نىيەت قىلغان بولسىمۇ، كېيىن تۇرمۇش نورمال ھالدا داۋام قىلالمىغانلىق سەۋەبتىن ئايرىلىپ كەتسىمۇ، ئۇكىشىنىڭ بۇرۇن قىلغان مەڭگۈلۈك بىرگە ئۆتۈشتىن ئىبارەت بولغان ياخشى نىيىتىگە زىيىنى يوق. ئىسلام دىنىنىڭ باشلىنىش دەۋرلىرىدە، مۇجاھىدلار غازاتلاردا ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش ئىشىنى ئېلىپ بارغان. چۈنكى، بۇ مەسىلە، ئىسلام دىنىنىڭ ئاۋۋالقى ۋاقىتلىرىدا بىر مەزگىل يول قويۇلۇپ كېيىنچە، خەيبەر غازىتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەسكىن چاكارلىشى بىلەن ھارام قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئەي خالايىق! مەن سىلەرگە ئاياللاردىن ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش بىلەن پايدىلىنىشنى (زۆرۈرىيەت سەۋەبلىك ۋاقىتلىق) يولغا قويغان ئىدىم. ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئاللاھ ئۇنى تا قىيامەتكىچە ھارام قىلدى»[1].

مەلۇمكى، ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش كىشىلەرنىڭ بەخت-سائادىتىنى دەپسەندە قىلغانلىق ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلغانلىقتۇر. چۈنكى ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش نەسلنى زايا قىلىدۇ، ئەر - ئايال بىر - بىرىنى جىنسىي ھەۋەس ئۈچۈنلا كىرالىغان بولىدۇ. بۇ ئىش خۇسۇسەن ئاياللارنى ھاقارەتلىگەنلىك ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق بىر ئىشنىڭ ئىسلام دىنىدا ھارام قىلىنىشى ئەقىلنىڭمۇ تەلىپىدۇر.

نىكاھ ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى

1197. سوئال: نىكاھ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نىكاھ ـ ئەر بىلەن ئايالنىڭ بىر - بىرىدىن ئورتاق مەنپەئەتلىنىش مەقسىتىدە بەختلىك بىر ئائىلىنى قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرسىدىكى ئەر - ئاياللىق مۇناسىۋىتىنىڭ باغلىنىشىدۇر.

1198. سوئال: نىكاھنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: نىكاھنىڭ ئىسلام نەزىرىدە، قانۇنلۇق ھالدا دۇرۇس باغلىنىشىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) ئەر - ئايال ئىككىسىنىڭ رازىلىقى

---

[1] () ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

نىكاھنىڭ دۇرۇس باغلىنىشى ئۈچۈن نىكاھلانماقچى بولغان ئەر بىلەن ئايال ئىككىسىنىڭ رىغبىتى ۋە ئۇلارنىڭ رازىلىقى شەرتتۇر. مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن ھېچكىمنى ئۆزى خالىمىغان بىرسى بىلەن نىكاھلىنىشقا زورلاشقا بولمايدۇ. ئىنسانلار تۇرمۇش قورۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىگە جور تاللاشتا مۇتلەق ئەركىندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «چوكان ئۆزىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىغا ئىگە بولۇشتا ئاتا ـ ئانىسىدىن ھەقلىقتۇر. قىزنىڭ رايى سورىلىدۇ. ئۇنىڭ سۈكۈت قىلغىنى ماقۇل كۆرگەنلىكىدۇر»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

(2) گۇۋاھچىلارنىڭ ھازىر بولۇشى

نىكاھنىڭ دۇرۇس باغلىنىشى ئۈچۈن نىكاھ ئوقۇلغان ئورۇندا ئادالەتكە، راستچىللىققا ئىشىنىلىدىغان ئىككى مۇسۇلمان ئەر گۇۋاھچىنىڭ ھازىر بولۇشى شەرتتۇر. ئىككى ئەر گۇۋاھچى تولۇق تېپىلمىغان شارائىتتا، بىر ئەر، ئىككى ئايال بىرلىكتە گۇۋاھلىققا ھازىر بولۇشى لازىم. چۈنكى بۇ تۈرلۈك مۇئامىلىلەردە ئىككى ئايال گۇۋاھچى بىر ئەر گۇۋاھچىنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. گۇۋاھچىلار ھازىر بولمىغان نىكاھ نىكاھ بولمايدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەر ئەرلىرىڭلاردىن ئىككى كىشىنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار. ئەگەر ئىككى ئەر تېپىلمىسا، سىلەر (ئادالىتىگە، دىيانىتىگە) رازى بولىدىغان كىشىلەردىن بىر ئەر، ئىككى ئايالنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار﴾(2).

(3) شافىئىي، ھەنبەلى ۋە مالىكى مەزھەبلىرىدە، نىكاھلانماقچى بولغان قىزنىڭ (شۇنداقلا چوكاننىڭ) ئىگىلىرىنىڭ ماقۇللىقىنى ئېلىش نىكاھنىڭ شەرتلىرىدىن سانىلىدۇ. بۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «قىزنىڭ ئىگىلىرى مۇۋاپىق كەلمىگەن نىكاھ باغلانمايدۇ»(3) دېگەن ھەدىسىنى دەلىل قىلغان.

ئەمما ھەنەفىي مەزھىبىدە، قىز ئۆزىنىڭ تۇرمۇش ئىشىنى ئۆزى قارار قىلالىغۇدەك ياشتا بولۇپ، ئۆزىگە مۇناسىپ بىرىگە ئۆيلەنمەكچى بولسا، ئۇنىڭ نىكاھى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىگىلىرىنىڭ ماقۇللىقى شەرت قىلىنمايدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «چوكان ئۆزىنىڭ نىكاھ ئىشىدا ئىگىلىرىدىن ھەقلىقتۇر»، «چوكاننى ئۇنىڭ ئىختىيارىسىز، قىزنى ئۇنىڭ رايىسىز ياتلىق قىلماڭلار»(4)دېگەن ھەدىسلىرى قىزلارنى مەيلى ئۇلار ھېچ ياتلىق بولمىغان بولسۇن، مەيلى ياتلىق

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) بەقەرە سۈرىسى 282 ـ ئايەت.

(3) ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان ھەدىس، ھەدىسشۇناس ئالىم ئىبنى ھىببان بۇ (ھەدىسنى «سەھىھ»ھەدىسلەر قاتارىدىن سانىغان.

(4) بۇخارى رىۋايىتى.

بولۇپ قايتىپ كەلگەن چوكان بولسۇن، ئۇلارنى ئىختىيارسىز ياتلىق قىلماسلىقنى ۋە ئۇلار قوشۇلمىغان ۋە تۇرمۇش قۇرۇشقا رازى بولمىغان بىرىگە ئاتا-ئانىسىنىڭ زورلاپ ياتلىق قىلالمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

شافىئىي، ھەنبەلى ۋە مالىكى مەزھەبلىرىنىڭ قىز-چوكانلارنىڭ ياتلىق بولۇشى ئۈچۈن ئاتا-ئانىسى ياكى باشقا ئىگىلىرى قوشۇلۇشى نىكاھنىڭ باغلىنىشىنىڭ شەرتلىرىدىن بىرى دەپ قارار قىلغانلىقى ئاياللارنى ئاسراش ۋە ئاتا-ئانىسىنىڭ ماقۇللىقىنى ئالماستىن يامان يەرگە كېلىن بولۇپ چۈشۈپ قېلىپ پۇشايمان قىلىپ قالماسلىقى كۆزدە تۇتۇلغان. چۈنكى ئاتا-ئانىلارنىڭ تاللىغىنى ۋە قوشۇلغىنى كۆپ ھاللاردا توغرا چىقىدۇ. ئانا-ئانىلار بالىلار بىلمىگەنلەرنى بىلىدۇ ۋە بالىلىرىنى كىملەرگە ئۆيلەندۈرۈشنىمۇ بىلىدۇ. شۇڭا بۇ تەرەپتىن ئېيتقاندا ئاتا-ئانىلارنىڭ رازىلىقىنى ۋە ماقۇللىقىنى ئالماستىن قىزلارنىڭ ئۆز بېشىغا ئىش كۆرمىگىنى ياخشى. جەمئىيەتتە كۆرىۋاتىمىزكى، جەمئىيەتنى، ئادەملەرنىڭ خاراكتېرىنى تولۇق چۈشىنىپ يېتىپ بولالمىغان سەبى قىزلارنى ئاتا-ئانىسىنىڭ رۇخسىتىسىز ئالداپ ئېلىپ، ئاز ۋاقىتتىن كېيىنلا تاشلىۋېتىدىغان ياكى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىدىكى جەننەتتىن دوزاخقا ئېلىپ بېرىپ خورلايدىغان ئالدامچى ئەرلەرمۇ ئاز ئەمەس. بۇ ھەقتىكى ئېچىنىشلىق ۋەقەلەرمۇ ئاز ئەمەس.

ئەبۇ ھەنىفەنىڭ مەزھىبىدە، ئاياللارنىڭ ئەركىنلىكى، بىر ئۆمۈر بىرگە ئۆتىدىغان، ياخشى كۈنلەردە، يامان كۈنلەردە، راھەتتە، جاپادا بىرگە بولىدىغان ئۆمۈرلۈك ھايات يولدىشىنى ئۆزلىرىنىڭ تاللاش ھوقۇقىنى قوغداشنى مەقسەت قىلىدۇ. چۈنكى كۆرىۋاتىمىزكى، بەزى ئاتا-ئانىلار قىزلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ تۇغقانلىرىغا ياكى بايلارغا ياكى مەنسەپدارلارغا زورلاپ بېرىدۇ. ئۇلار قىزلىرىنىڭ بەخت-سائادىتىنى ئەمەس، پەقەت ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىنى ئويلاپ شۇنداق قىلىدۇ. بۇ قىزلار بەختلىك بولامدۇ ياكى تەلەيسىز بولۇپ قالامدۇ؟ بۇنىڭ بىلەن ھېسابلاشمايدۇ.

ھەر ئىككى مەزھەبنىڭ ئورۇنلۇق تەرەپلىرى بار. مۇسۇلمان ئادەم ھەر ئىككىسىگە ئەمەل قىلغان ھالدا، پەرزەنتلىرىنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن تىرىشىشى لازىم.

1199. سوئال: نىكاھنىڭ لەۋزىلىرى قايسى؟

جاۋاب: نىكاھنىڭ لەۋزىلىرى ـ ئەر ـ ئايال ھەر ئىككىسىنىڭ ئۆز رازىلىقى بىلەن تۇرمۇش قۇرماقچى بولغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ھەرقانداق سۆز ئىبارىلەردۇر. ئايال ئەرنىڭ نىكاھلىنىش تەلىپىنى قوبۇل قىلغانلىقىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئەرمۇ ئۇنى زىممىسىغا ئالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئايالنىڭ قوبۇل قىلغانلىقىنى ئۆزى ياكى ئۇنىڭ ۋەكىلى بىلدۈرىدۇ. ئەمما ئەركىشى ئۇنى زىممىسىغا ئالغانلىقىنى ئۆزى بىۋاستە بىلدۈرىدۇ. نىكاھنىڭ ئىبارىلىرى ئۆتكەن زامان پېئىللىرى (يەنى ئالدىم ، تەگدىم دېگەنگە ئوخشاش پېئىللار) بولۇشى لازىم. شۇنىڭدەك، تەلەپ بىلەن قوبۇل (ئالدىم، تەگدىم دېگەن سۆز) بىر ئورۇندا بولۇشى، ئىككى سۆزنىڭ (ئوتتۇرىدا كۆپ ۋاقىت

ئۆتۈپ) ئارىسىغا باشقا گەپلەر ئارىلىشىپ قالماسلىقى لازىم.

نىكاھ بىلەن بەلگىلىنىدىغان ئىشلار

1200.سوئال: نىكاھ سەۋەبى بىلەن بەلگىلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

جاۋاب: نىكاھ سەۋەبى بىلەن تۆۋەندىكى ئۈچ نەرسە بەلگىلىنىدۇ:

(1) مەھرى

(2) نەپىقە

(3) مىراس

1201.سوئال: مەھرى دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مەھرى ـ نىكاھ سەۋەبى بىلەن ئەرنىڭ ئايالىغا بېرىشكە تېگىشلىك بولغان مەلۇم مىقداردىكى ماددىي ھەق (پۇل) دېمەكتۇر. مەھرى بېرىشنى ئەر ـ ئايال ئىككىسى تويدىن بۇرۇن شەرت قىلغان بولسۇن، ياكى شەرت قىلمىغان بولسۇن ھەر ھالەتتە ئەرنىڭ ئۇنى نىكاھتىن كېيىنلا ئايالىغا نەق ياكى يېرىمىنى نەق، يېرىمىنى نېسى بېرىشى لازىم.

1202.سوئال: مەھرىنىڭ مىقدارى قانچىلىك؟

جاۋاب: مەھرى مىقدارىنىڭ ئاز ياكى كۆپلىكىنىڭ چېكى يوق. مەھرى پەقەت ئەرنىڭ ئىقتىسادىي شارائىتىغا قاراپ بولىدۇ. تويدىن بۇرۇن ئەر تەرەپ بىلەن ئايال تەرەپ ئۆزئارا پۈتۈشكەن مەھرى مىقدارى ھېسابقا ئېلىنىدۇ. ئەگەر تويدىن بۇرۇن ئايالغا مەھرى بېرىشنى پۈتۈشمىگەن بولسا، ياكى پۈتۈشكەن بولسىمۇ ئۇنىڭ مىقدارىنى تەيىنلىمىگەن بولسا، بۇ ھالەتلەردە ئەر ئايالىغا شۇ شەھەردە ئادەت بولۇپ ئېقىۋاتقان مەھرى ئۆلچىمى بويىچە مەھرى بېرىدۇ. چۈنكى مەھرى ـ ئايالنىڭ نىكاھ سەۋەبى بىلەن بەلگىلەنگەن تەبىئىي ھەققىدۇر. مەھرى مىقدارىنىڭ ئاددى، يېنىك بولغىنى ياخشىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋسىيىسىمۇ مەھرىنى ئېغىر قىلىۋېتىپ توينى قىيىنلاشتۇرۇپ قويماسلىقتۇر. مەھرى ـ پۇل ـ مال بېرىش بىلەن ئادا تاپقىنىدەك، مەنىۋى مەنپەئەت بىلەنمۇ ئادا تاپىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ساھابىنى ئۇ كەمبەغەل بولغاچقا، ئۇنىڭ ئايالىغا بېرىدىغان مەھرىي بەدىلىگە، ئايالىغا قۇرئان ئوقۇشنى ئۆگىتىشنى شەرت قىلىپ ئۆيلەندۈرگەن.

1203.سوئال: نەپىقە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: نەپىقە ـ ئەرنىڭ ئايالىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ۋە ھەر قانداق ماددىي ۋە مەنىۋى ئېھتىياجلىرىنى قامداش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، ئۇنى ئىجرا قىلىشى دېمەكتۇر. ئەر ئەگەر ئايالىنىڭ يۇقىرىقى چىقىملىرىغا بېخىللىق قىلىپ ئۇنى جايىدا ئادا قىلمىسا، ئاللاھنىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولىدۇ. بۇ ھالەتتە ئەگەر ئايالى ئۇنىڭ ئىقتىسادىدىن ئۆزىنىڭ ھاجىتىگە يېتەرلىك مىقدارنى ئۇنىڭغا كۆرسەتمەستىن ئالسىمۇ، ئۇنىڭغا گۇناھ بولمايدۇ. چۈنكى ئايالنىڭ بارلىق چىقىملىرى ئېرىنىڭ زىممىسىدىدۇر.

1204. سوئال: مىراس دېگەن نېمە؟

جاۋاب: مىراس ـ بىراۋ ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسى ۋە باشقىمۇ ماددىي مەنپەئەتلىرىنىڭ ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا يۆتكىلىشى دېمەكتۇر. قانداقلا بىر كىشى بىر ئايالغا نىكاھلىنىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ـ بىرىدىن مىراس ئېلىش ھوقۇقى بەلگىلەنگەن بولىدۇ.

مىراس ـ بىراۋ ئۆلگەندىن كېيىن ئېلىنىدۇ. يەنى ئەر ـ ئاياللاردىن قايسىسى بۇرۇن ۋاپات بولسا، كېيىنكىسى ئۇنىڭ مىراسىنى ئالىدۇ. ھەتتا نىكاھلىنىپ بىر ـ بىرىگە يېقىنلاشماستىن بىرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، كېيىنكىسى قۇرئان كەرىمدە بەلگىلەنگەن مىقدار بويىچە ئۇنىڭ مىراسىدىن ئالىدۇ.

مەھرەم ۋە نامەھرەم ئۇقۇملىرى

1205. سوئال: مەھرەم دېگەن كىملەر؟

جاۋاب: مەھرەم — مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن ئۆزىنىڭ جورىسى ۋە ئۆزى بىلەن نىكاھى باغلانمايدىغان يېقىن تۇغقانلىرى دېمەكتۇر.

نامەھرەم — مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، ئۆزىنىڭ جورىسى ئەمەس ياكى نىكاھى باغلانمايدىغان يېقىن تۇغقانلىرىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى يات كىشىلەردۇر.

ئايالنىڭ مەھرەملىرى — ئۇنىڭ ئېرى ۋە ئۆزى بىلەن نىكاھى باغلانمايدىغان ئەر تۇغقانلىرى بولۇپ، شۇ ئايالنىڭ ئاتىسى، بوۋىلىرى، تاغىلىرى، ئوغۇللىرى، قېرىنداشلىرى، قېرىنداشلىرىنىڭ ئوغۇللىرى، قېيىن ئاتىسى، ئۆگەي دادىسى، قىزلىرىنىڭ ئەرلىرى ۋە بالاغەتكە يەتمىگەن بالىلار قاتارلىقلاردۇر.

ئەرنىڭ مەھرەملىرى — ئۇنىڭ ئايالى ۋە ئۆزى بىلەن نىكاھى باغلانمايدىغان ئايال تۇغقانلىرىدۇر.

ئايالنىڭ كىيىنىشى ۋە سەپەر قىلىشىدىكى بەلگىلىمىلەر

1206. سوئال: مۇسۇلمان ئايالنىڭ كىيىنىشى قانداق بولۇشى كېرەك؟

جاۋاب: مۇسۇلمان ئاياللىرىنىڭ باشلىرىغا رومال ئارتىپ، چاچلىرىنى، بويۇنلىرىدىكى ۋە قۇلاقلىرىدىكى زىننەتلىرىنى يېپىپ، ئۇزۇن ۋە ئازادە كىيىملەرنى كىيىپ يۈرۈشى مۇسۇلمانلىقنىڭ شۇئارى، تەقۋالىقنىڭ كىيىمى، ئالىيجاناپلىقنىڭ بەلگىسى، ھۆرمەت ـ ئىززەتنىڭ نىشانىسى ۋە گۈزەل ئەخلاقنىڭ دەلىلىدۇر. رومال ئارتىش مۇسۇلمان ئاياللىرنى ھەر تۈرلۈك رەزىللىكلەردىن، پەسكەشلىكلەردىن قوغدىغاندەك، مۇسۇلمان قىزلىرىنىڭ ھايا، نومۇس ۋە ئىپپەت ئىچىدە تېخىمۇ قەدىر ـ قىممەتلىك ھەم كۆركەملىك بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارنى يامان ئاقىۋەتلەردىن ساقلاپ قالىدۇ.

1207. سوئال: ئايال ئۆيىدىن سىرتقا چىقىش ئۈچۈن ئېرىنىڭ رۇخسىتىنى ئالامدۇ؟

جاۋاب: بۇ ماۋزۇ تۆۋەندىكى ئۈچ مەسىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

(1) ئايالنىڭ ئۆيدىن چىقىشى ئۈچۈن ھەممە ھاللاردا ئېرىدىن رۇخسەت سورىشى كېرەك ئەمەس. مەسىلەن: ئايال خىزمەت، مەكتەپ، بالىلارنىڭ ئىشى ياكى سىرتتىن ئۆيگە لازىملىق نەرسىلەرنى مەھەللىسىدىكى ماگىزىنلاردىن سېتىۋېلىش، ئاتا-ئانىسىنى، قوشنىلىرىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن سىرتقا چىقىشقا ئوخشىغان كۈندىلىك تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان ئىشلاردا ئېرىدىن رۇخسەت سوراشقا ھاجەت بولمايدۇ. ئەمما يىراقلارغا ياكى بازارغا بېرىش ئۈچۈن ئېرىنىڭ رۇخستىنى ئېلىشى كېرەك بولىدۇ.

(2) ئايال ئەگەر ئېرى تونۇمايدىغان بىر ئائىلىنى زىيارەت قىلىش ياكى تۇغقانلىرىدىن بىرەرسىنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قېلىش ئۈچۈن ئۆيدىن چىقماقچى بولسا، ئېرىنىڭ رۇخستىنى ئېلىشى شەرتتۇر، ئېرى رۇخسەت قىلمىسا چىقماسلىقى لازىم.

(3) ئايال بىر شەھەردىن يەنە بىر شەھەرگە ياكى بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە سەپەر قىلماقچى بولسا، گەرچە ئايروپىلان بىلەن شۇ كۈنى يېتىپ بارىدىغان سەپەر بولسىمۇ ئېرىنىڭ رۇخستىنى ئېلىشى ۋە ئىشەنچلىك ھەمراھلار بىلەنلا بېرىشى لازىم. ئەمما يولدا توختاپ مېھمانخانىلاردا قونۇپ قالىدىغان ياكى 3كۈندىن كۆپ ۋاقىتتا بېرىپ بولىدىغان ئۇزۇن سەپەرگە ئېرى ياكى ئاتىسى ياكى قېرىنداشلىرىدىن بىرەرسى بىلەن چىقالمايدۇ.

1208. سوئال: ئايال مەھرەمسىز سەپەرگە چىقالامدۇ؟

جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللارنىڭ ئېرى ياكى ئاتىسى ياكى قېرىنداشلىرىدىن ئىبارەت مەھرەملىرىدىن بىرەرسى يېنىدا بولماستىن يالغۇز سەپەرگە چىقىشىنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى بايان قىلىپ: «ئايالنىڭ ئۈچ كۈنلۈكتىن يىراق سەپەرگە مەھرەمسىز چىقىشى ھارامدۇر»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

بۇنىڭغا بىنائەن: ھەنەفىي، ھەنبەلىي مەزھەبلىرى «ئايال ئۈچ كۈنلۈكتىن يىراق سەپەرگە مەھرەمسىز چىقمايدۇ» دەيدۇ. شافىئىي، مالىكىي مەزھەبلىرى «ئايال ئىشەنچلىك ئاياللارنىڭ ھەمراھلىقىدا مەھرەمسىز سەپەرگە چىقسا بولىدۇ»، دەيدۇ.

ھازىرقى زامان ئۆلىمالىرى ئاياللارنى مەھرەمسىز سەپەرگە چىقىشتىن توسۇشتىكى مەقسەت يولدىكى ئامانسىزلىقلار ئىدى. زامان تەرەققىي قىلىپ خاتىرجەملىك ئومۇملاشتى. شۇڭا ھازىر ئايال ئىشەنچلىك ئاياللار گۇرۇپپىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا، مەھرەمسىز ھالدىمۇ سەپەرگە چىقسا بولىدۇ، دەپ قارار قىلغان[2].

(1) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) «دۇنيا ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىتتىپاقى» ۋە «ياۋروپا پەتىۋا ۋە تەتقىقات كېڭىشى» نىڭ پەتىۋاسى.

مەھرىمى يوق ئايالنىڭ سەپەرگە چىقىش مەسىلىسى

1209.سوئال: مەھرىمى يوق ئايال سەپەرگە چىقماقچى بولسا قانداق قىلىدۇ؟
جاۋاب: ئېرى ياكى مەھرەم بولالايدىغان يېقىن تۇغقىنى بولمىغان ئايال ئىشەنچلىك ئەر – ئاياللاردىن تەشكىللەنگەن مۇسۇلمان گۇرۇپپىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا ھەج- ئۆمرە سەپەرلىرىگە مەھرەمسىز چىقسا بولىدۇ.(1)

ئاياللارنىڭ ئەرلەر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش مەسىلىسى

1210.سوئال: ئايالنىڭ يات ئەر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشىشى دۇرۇسمۇ؟
جاۋاب: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھېچقانداق بىر يات ئايال بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەنلىكى سابىت ئەمەس. دوكتۇر يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي يات ئال بىلەن يات ئەرنىڭ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش مەسىلىسىگە مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن: «قەدىمدە ۋە ھازىردا ھېچقانداق بىر ئۆلىما ئىختىلاپلاشمايدىغان ۋە ھەممە بىردەك ئىتتىپاققا كەلگەن ئىككى مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويىمەن. ئۇلار مۇنداق:
(1) ئەر ياكى ئايال قايسىبىرى تەرەپتىن جىنسىي لەززەت ئېلىش مەقسىتىدە شەھۋەت بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش ئەر، ئايال ھەر ئىككىسى ئۈچۈن ھارامدۇر. شۇنىڭدەك، "يامان ئاقىۋەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش زۆرۈر"دەيدىغان ئومۇمىي قائىدىگە ئاساسەن، يامان نىيەت بايقالغان ياكى كۆرۈشكۈچىنىڭ كەيپىياتىدىن شەھۋانىيلىق مەلۇم بولغان ھاللاردا ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈش قەتئىي ھارامدۇر.
ھەتتا ئەرنىڭ ئۆزىنىڭ مەھرەم تۇغقانلىرىدىن بىرەرسىنى تۇتۇشى ھالال ئىشلاردىن بولسىمۇ، بۇ تۇتۇش ئۇنىڭ شەھۋىتىنى ئۆرلىتىدىغان ئەھۋالدا ھاراملىق دائىرىسىگە كىرىپ قالىدۇ(2). خۇسۇسەن، ئايالىنىڭ باشقا ئەردىن بولغان قىزى ياكى ئاتىسىنىڭ ئايالى ياكى ئوغلىنىڭ ئايالى ياكى ئۆزىنىڭ قېيىن ئانىسى ۋە ياكى ئېمىلدەش ئاچا- سىڭىللىرى گەرچە ئەرنىڭ مەھرەملىرىدىن سانالسىمۇ، ئۇلارغا قارىتا شەھۋەت بىلەن قارايدىغان ئەرلەرمۇ بار.
(2) ئەرنىڭ ھەۋىسى قوزغالمايدىغان ياشىنىپ قالغان ئايال بىلەن بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك قىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ كۆرۈشۈشى جائىزدۇر »(3).

---

(1) بەزى ئالىملارغا كۆرە، ئايال سودا - سېتىق، تۇغقان كۆرۈش ۋە ساياھەت قاتارلىق يوللۇق سەپەركەرگىمۇ مەھرەمسىز بولسىمۇ ئىشەنچلىك گۇرۇپپا بىلەن چىقسا بولىدۇ. islamonline.net.

(2) ئەل ئىختىيار لىتەئلىل ئەلمۇختار 4- توم، 155- بەت.

(3) دوكتور يۈسۈپ ئەل قەرداۋىينىڭ «ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى»ناملىق ئەسىرى،2- توم،292- بەت.

ئەر ـ خوتۇن مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشى

ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللار

1211. سوئال: ئەر ـ خوتۇن مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: نەتىجىلەرنىڭ غەلىبىلىك بولۇشى مۇقەددىمىلەرگە ۋە شۇ غەلىبىگە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدىغان سەۋەبلەردىن ساقلىنىشقا باغلىق بولغىنىدەك، مەغلۇبىيەتكە ئۇچراشمۇ، يەنە شۇ مۇقەددىمىلەرگە دىققەت قىلمىغانلىق ۋە مەغلۇبىيەت سەۋەبلىرىدىن ساقلانمىغانلىقتىن بولىدۇ. ئاغرىق ـ سىلاقلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۇنىڭ مۇقەددىمىلىرىدىن ۋە ئۇنىڭغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللاردىن ساقلىنىش زۆرۈر بولغاندەك، ئائىلە ھاياتىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان بەختسىزلىكلەردىن ساقلىنىش ۋە ئۇنى بەختلىك ھالدا، ئاخىرىغىچە داۋام قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئائىلە ھاياتىدا ئەر ـ خوتۇن مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان مۇقەددىمىلەردىن ۋە ئۇنىڭغا تۈرتكە بولىدىغان بەزى ئامىللاردىن ساقلىنىش ئىنتايىن زۆرۈردۇر. ئەر ـ خوتۇن مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان بەزى ئاساسلىق ئامىللار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

(1) نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قاراش

نامەھرەملەردىن كۆزنى ساقلاش مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن ھەر قانداق كىشى ئۈچۈن زۆرۈر ۋە يامان نەتىجىلەردىن ساقلىنىشنىڭ قالقىنىدۇر. مانا بۇ، ئىسلامنىڭ كۆرسەتمىسى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەپ بۇيرىغان: ﴿مۆمىن ئەرلەرگە ئېيتقىنكى،(نامەھرەملەرگە) تىكىلىپ قارىمىسۇن، ئەۋرەتلىرىنى (ھارامدىن) ساقلىسۇن. مۇنداق قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن خەۋەرداردۇر. مۆمىن ئاياللارغا ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن، ئەۋرەتلىرىنى ياپسۇن، كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان قىسىمدىن باشقا زىننەتلىرىنى ئاشكارا قىلمىسۇن. لېچەكلىرى بىلەن كۆكرەكلىرىنى ياپسۇن﴾(1).

(2) ئاياللارنىڭ كىيىنىشىدىكى بىنورماللىق

ئاياللارنىڭ يات ئەرلەر بار جايلاردا نېپىز، قىسقا ۋە تار كىيىملەرنى كىيىشى ۋە ئەۋرەت سانالغان ئورگانلىرىنى ئېچىپ يۈرۈشى ئەر ـ خوتۇن مۇناسىۋىتىگە ئەلۋەتتە سەلبىي تەسىر يەتكۈزىدۇ.

(3) يات ئەر بىلەن يالغۇز قېلىش

مەيلى ئەر، مەيلى ئايال، قايسىبىرىنىڭ قارشى جىنىستىكى يات بىرى بىلەن يالغۇز

---

(1) نۇر سۈرىسى 30 ـ 31 ـ ئايەتلەر.

ئۇچرىشىشى، يالغۇز بىر يەردە قېلىشى ياكى بىرگە سەپەرگە چىقىشى قەتئىي توغرا ئەمەس. بۇ ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىگە سەلبىي تەسىر يەتكۈزمەي قالمايدۇ.

(4) ئەر ـ ئايالالارنىڭ ئىش ئورۇنلىرىدىكى خىزمەتداشلىرى بىلەن بىنورمال مۇناسىۋەت ئورنىتىشى.

ئەر ـئايالالارنىڭ ئىش ئورۇنلىرىدىكى خىزمەتداشلىرى بىلەن بىنورمال ئالاقە باغلىشى ئەر ـ خوتۇنلۇق هاياتىغا ئەلۋەتتە يامان تەسىر يەتكۈزىدۇ، ھەتتا ئائىلىدىكى مۇھەببەتنىڭ نەپرەتكە ئايلىنىشى، ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشى ۋە بالىلارنىڭ يېتىم بولۇشى قاتارلىق ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەرگە سەۋەب بولىدۇ.

(5) ياتلار بىلەن چاقچاقلىشىش

مەيلى ئەر، مەيلى ئايال ھەر قانداق بىرسىنىڭ قارشى جىنستىكى يات بىرسى بىلەن چاقچاقلىشىشى، مېھماندارچىلىقلاردا، ئاممىۋى پائالىيەتلەردە ۋە باشقىمۇ ئەر ـ ئايالالار توپلاشقان ئورۇنلاردا ئايالنىڭ ئېرىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ باشقىلار بىلەن پاراڭلىشىشى ياكى چاقچاقلىشىشى بەكمۇ ئەيىب ئىش. ئايال ئۈچۈن كەمسۆزلىكتىن ياخشى خۇلق يوق.

(6) تانسا ۋە باشقا ئويۇن ـ تاماشىلارغا بېرىش

مۇسۇلمان كىشىنىڭ تانسىخانىغا، قاۋاقخانىغا ۋە ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ھەر قانداق بىر سورۇنغا بېرىشى توغرا ئەمەس. ئىسلام نەزىرىدە ھارامدۇر. بۇنىڭ ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىگە يەتكۈزىدىغان زىيىنى چوڭدۇر. ئەر ـ ئايال ئىككىسىنىڭ بىرلىكتە تانسىغا بېرىشى تېخىمۇ ئېغىر قاباھەت. ئايالىنى تانسىغا ئېلىپ بارغان ئەر گۇناھكار ئەردۇر. ئايالىنى تانسىغا ئەۋەتىپ قويۇپ ئۆزى خاتىرجەم ئولتۇرغان ئەر غۇرۇرسىز ۋە ۋىجدانسىز ئەر بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ، پەرىشتىلەرنىڭ ۋە ئەل-جامائەتنىڭ لەنىتى يېغىپ تۇرىدۇ.

(7) ئايالالارنىڭ شەھەر ئاتلاپ تىجارەت قىلىشى

ئايالنىڭ ئۆزى يالغۇز شەھەردىن شەھەرگە سەپەر قىلىپ يۈرۈپ تىجارەت قىلىشى ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋەتكە ئەلۋەتتە دەخلى يەتكۈزمەي قالمايدۇ. غەيرى نورمال ئەھۋالالار يۈز بەرمىگەن تەقدىردىمۇ، ئۆزى يالغۇز سەپەرگە چىققان ئايال كۆپىنچە قۇرۇق سۆز ۋە تۆھمەتلەرگە قېلىشتىن خالىي بولالمايدۇ. بۇ ئىشلار ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى بۇزىدىغان ئامىلاردۇر.

(8) ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى سىرلارنى يېيىش

ئەر ـ خوتۇنلۇق ئوتتۇرىسىدىكى سىرلارنى سىرتقا يېيىش مۆلچەرلىگۈسىز يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ ھەمدە مۇنداق قىلىش ئەر ـ خوتۇنلۇقنىڭ مۇقەددەس رىشتىسىگە قارشى ئىشلەنگەن ئەڭ كەچۈرۈلمەس جىنايەت ۋە چوڭ خىيانەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنىدە ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى ئەڭ يامان كىشى ئەر ـ خوتۇنچىلىقنىڭ سىرلىرىنى سىرتقا يايغان

كىشىدۇر»[1]. بۇ قىلىقنىڭ ئائىلىنى بۇزىدىغانلىقى، ئەر-ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنى نەپرەتكە ئايلاندۇرىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق.

1212.سوئال: ئائىلىنى بۇزىدىغان ئېغىر گۇناھ قايسى؟

جاۋاب: ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئەڭ ئېغىر گۇناھ زىنادۇر! زىنا ـ كۇپرىدىن قالسا ئەڭ چوڭ گۇناھلارنىڭ بىرى. زىنا ـ شەرەپلىك ئائىلىلەرنى يەرگە قارىتىدىغان، ئابرويلۇق كىشىلەرنى يەرگە ئۇرىدىغان، شۇجائەتلىك ئەرنى قورقۇنچاق قىلىپ قويىدىغان، ئائىلىنى پارچىلايدىغان، بالىلارنى يېتىم قىلىدىغان بىر رەزىل قىلىقتۇر. (يۇقىرىقى ماۋزۇلار «هارام ۋە چەكلەنگەن ئىشلار» دېگەن بۆلۈمدە تەپسىلى سۆزلىنىدۇ).

---

(1) مۇسلىم رىۋايىتى.

تالاق ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى

1213.سوئال: تالاق دېگەن نېمە؟
جاۋاب: تالاق ـ ئەر-نىڭ ئايالىدىن ۋازكەچكەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەر ئارقىلىق، ئۇنىڭدىن ئايرىلغانلىقىنى ئېلان قىلىشى دېمەكتۇر. تالاق ئەر ـ خوتۇنلۇق ھاياتىنىڭ داۋام قىلىشىغا ھېچ ئۈمىد قالمىغان، ياخشى ئۆتۈشكە ئامال بولمىغاندا ئىككىسىنىڭ ئايرىلىپ يېڭىدىن ھايات باشلىشى ئۈچۈن رۇخسەت قىلىنغان ئەڭ ئاخىرقى بىر چارىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «رۇخسەت قىلىنغان ئىشلارنىڭ ئىچىدە ئاللاھقا ئەڭ يامان كۆرىلىدىغان ئىش تالاقتۇر» (1)دېگەن سۆزى بۇ مەنىگە ئىشارەت قىلىدۇ.

1214.سوئال: تالاق قىلىشتا رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار قايسىلار؟
جاۋاب: ئەر ئايالىنى تالاق قىلىشتا تۆۋەندىكى ئىككى ئىشقا رىئايە قىلىشى لازىم:
(1) ئايالىنى ئۇنىڭ ئايلىق ئادىتى ئىچىدىكى ۋاقتىدا تالاق قىلماسلىقى لازىم. ئايالىنى تالاق قىلىشنى خالىغان كىشى ئۇنى ئايلىق ئادەت ۋاقتىدا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدىن پاكلانغاندىن كېيىن، پاكلىق ھالىتىدە ئۇنىڭغا جىنسىي تەرەپتىن يېقىنلاشماستىن تالاق قىلىشى لازىم. بۇنىڭغا رىئايە قىلمىغان كىشى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغان بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئاللاھ تائالانىڭ كۆرسەتمىسىدۇر.
(2) ئايالىنى تالاق قىلىشتا، بىر قېتىمدا بىردىن ئارتۇق تالاق قىلماسلىقى لازىم. ئەرگە بېرىلگەن تالاق قىلىش ھەققى پەقەت ئىككىلا تالاق بولۇپ، بىر ئايالنى ئالغاندىن باشلاپ ئۇنى ئىككى قېتىملا تالاق قىلالايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆپ تالاق قىلىش (مەسىلەن: ئۈچ تالاق قىلىش) ئاللاھ تائالانىڭ بەلگىلىمىسىگە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە خىلاپ كېلىدىغان ئىشتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿ تالاق ئىككى قېتىمدۇر﴾2دەپ كۆرسەتكەن.

1215.سوئال: تالاقنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: تالاق ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى، تالاق رەجئى، يەنە بىرى، تالاق بائىندۇر.

1216.سوئال: تالاق رەجئى دېگەن نېمە؟
جاۋاب: تالاق رەجئى ـ ئايال ئىددەتتىن چىقىپ بولغىچىلىك ئارىلىقتا، ئېرى ئۇنى قايتا نىكاھ ئوقۇشقا ھاجەت بولماستىن قايتۇرۇپ ئالالايدىغان تالاق دېگەن ئۇقۇمنى بېرىدۇ. «رەجئى» سۆزىنىڭ لۇغەت مەنىسمۇ قايتۇرۇش دېگەننى بىلدۈرىدۇ.
تالاق رەجئى تالاق لەۋزىلىرى بىلەن بىر قېتىم قىلىنغان تالاق بولۇپ، ئۇنىڭدا

(1) بۇخارى رىۋايىتى.

(2) بەقەرە سۈرىسى228-ئايەت

تالاق قىلىشنى نىيەت قىلىشقا هاجەت يوق. يەنى تالاق لەۋزىلىرى بىلەن: «مەن سېنى قويۇپ بەردىم» ياكى «بىز ئىككىمىز ئايرىلدۇق» دېيىش بىلەنلا ئايالى تالاق بولىدۇ. تالاق قىلغۇچى راستىنلا تالاق قىلىشنى مەقسەت قىلغان بولسۇن ياكى چاقچاق قىلغان بولسۇن ياكى ئايالىنى قورقۇتۇش ئۈچۈن تالاق دېگەن بولسۇن، ھەر ھالەتتە ئايالى ئۇنىڭدىن تالاق بولىدۇ.

تالاق رەجئى بىلەن تالاق قىلىنغان ئايال ئىددىتى توشمىغىچە ئېرىنىڭ نىكاھىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ، يەنى بۇنداق ئايال تالاق قىلىنغاندىن كېيىن ئۈچ قېتىم ئادەت كۆرۈپ بولغانغا قەدەر ئېرىنىڭ نىكاھىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ. ئېرى خالىسا، ئۇنىڭ ئىددىتى توشۇپ بولغىچىلىك مۇددەت ئىچىدە، ئۇنى ئۆزىگە قايتا نىكاھ قىلماستىنلا قايتۇرۇپ ئالالايدۇ.

1217.سوئال: تالاق بائىن دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تالاق بائىن ــ قايتىشقا بولمايدىغان، رەسمىي ئايرىلىش تالىقى دېمەكتۇر. تالاق بائىن ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى، تالاق بائىن سۇغرا، يەنە بىرى تالاق بائىن كۇبرادۇر.

1218.سوئال: تالاق بائىن سۇغرا دېگەن قانداق تالاق؟

جاۋاب: تالاق بائىن سۇغرا ـ كىنايە لەۋزى بىلەن بىر ياكى ئىككى تالاق قىلىش دېمەكتۇر. كىنايە لەۋزى بىلەن تالاق قىلىشتىن مەقسەت، ئەرنىڭ ئايالىنى تالاق قىلىشنى نىيەت قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا «ئاتا-ئاناڭنىڭ ئۆيىگە كەت» ياكى «كۆزۈمدىن يوقال» دېگەنگە ئوخشاش گەپلەرنى قىلىشى دېمەكتۇر. ئەر ئەگەر ئايالىنى تالاق قىلىش مەقستى بىلەن يۇقىرىقى كىنايە لەۋزىلىرىنى قىلسا، شۇ ھامان ئايالى ئۇنىڭدىن تالاق بولۇپ كېتىدۇ. ئايالىنى ئۆزىگە قايتۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا يېڭىدىن نىكاھ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئەگەر ئەر يۇقىرىقى كىنايە سۆزلىرىنى چاقچاق قىلىپ ياكى ئايالىنى قورقۇتۇش مەقسىتىدە، تالاقنى نىيەت قىلمىغان ھالدا، سۆزلىگەن بولسا، ئۇنىڭ بۇ سۆزى تالاق سانالمايدۇ. بەلكى ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى نىيىتىگە قاراپ بولىدۇ.

1219.سوئال: تالاق بائىن كۇبرا دېگەن قانداق تالاق؟

جاۋاب: تالاق بائىن كۇبرا ــ بىرلا ۋاقىتتا ئايالىنى ئۈچ تالاق قىلىش ياكى بىردىن تالاق قىلىپ، ئۈچ قېتىمغا يېتىشى دېمەكتۇر.

ئۈچ تالاقتىن كېيىن، ئايالى ئۇنىڭ نىكاھىدىن مەڭگۈلۈك چىقىپ كېتىدۇ. ئۇنى يېڭىدىن نىكاھ قىلىش ئارقىلىقمۇ قايتۇرۇپ ئالالمايدۇ. پەقەت، ئۈچ تالاق بولغان ئايال باشقا بىر ئەرگە ئۆمۈرلۈك خوتۇن بولۇش نىيىتى بىلەن ياتلىق بولۇپ، كېيىن قايسىبىر سەۋەب بىلەن ئۇنىڭدىن ئاجراشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىرىنچى ئېرى ئۇنىڭ ئىددىتىنى توشقۇزۇپ، يېڭىدىن نىكاھ ئوقۇتۇش ئارقىلىق ئۆزىگە قايتۇرالايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئۇ خوتۇننى (ئۈچ قېتىم) تالاق قىلسا ، (خوتۇن) باشقا ئەرگە (ئۆمۈرلۈك خوتۇن بولۇش نىيىتى بىلەن) تەگمىگىچە ئۇنىڭغا

دۇرۇس بولمايدۇ، كېيىنكى ئەر ئۇنى (قايسىبىر سەۋەب بىلەن) تالاق قىلغاندىن كېيىن (ئىددىتىنى توشقۇزۇپ) بۇرۇنقى ئەر بىلەن قايتا ياراشسا ئۇلارغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ﴾(1).

ئۈچ تالاق ۋە ئۇنى تەھلىل قىلىشنىڭ ھاراملىقى

1220.سوئال: ئۈچ تالاق بولغان ئايالنى تەھلىل قىلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: يۇقىرىقى ئايەتكە بىنائەن، ئۈچ تالاق بولغان ئايالنى پەقەت ئېرىگە ھالال قىلىش نىيىتى بىلەن ئۇنى باشقا بىر ئەرگە ۋاقىتلىق نىكاھلاپ قويۇش قەتئىي ھارام بولۇپ، زىنانىڭ ئۆزىدۇر. بەزى يامان نىيەتلىك ئادەملەر بۇ خىل زىنانى « ھىيلە شەرئىي» دېگەن سەت بىر ئاتالغۇ بىلەن ئاتىۋالغان. شەرىئەتكە قانداقمۇ ھىيلە ئىشلەتكىلى بولسۇن؟! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ پاسكىنا قىلىقنى قاتتىق سۆكۈپ: «ئايالنى ئېرىگە ھالال قىلىش مەقسىتى ئۇ ئايالنى ئالغانغا ۋە ئېلىپ بەرگەنگە ئاللاھ لەنەت قىلسۇن!»(2) دېگەن.

1221.سوئال: بىر لەۋز بىلەن قىلىنغان ئۈچ تالاق ئۈچكە ھېسابمۇ ياكى بىرگىمۇ؟

جاۋاب: بىر لەۋزى بىلەن ئۈچ تالاق قىلىش ـ ئەرنىڭ ئايالىغا بىر ئورۇندا، بىر سۆز بىلەنلا «ئۈچ تالاق» دېيىشى بولۇپ، ئۇ بىر تالاق ھېسابلىنىدۇ(3).

تالاق قىلىشنىڭ تۈرلىرى

مەسنىڭ تالىقى

1222.سوئال: مەس ھالەتتىكى تالاق چۈشەمدۇ؟

جاۋاب: بۇ مەسىلە ئالىملار ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ ماۋزۇسى بولۇپ كەلگەن بىر

---

(1) بەقەرە سۈرىسى.

(2) ئىمام ئەھمەد، تىرمىزى، نەسائىي ۋە ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى.

(3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاقتىدا، بىر لەۋزى بىلەن قىلىنغان ئۈچ تالاق بىر تالاق ھېسابلىناتتى. ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ زامانىغا كەلگەندە، كىشىلەرنىڭ تالاق ئىشىنى ئويۇنچاق ئورنىدا كۆرۈپ، ئاياللىرىنى ھە دەپ ئۈچ تالاق قىلىۋېتىش ئەھۋالى كۆپ كۆرۈلۈشكە باشلىغانلىقتىن، بۇ سەلبىي ئەھۋالنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەقسىتى بىلەن، خەلىپە ئۆمەر مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن « بىر لەۋزى بىلەن قىلىنغان ئۈچ تالاق» نى ئۈچ تالاقتا ھېساپ قىلىشقا ئىجما قىلىشقان. مەشھۇر تۆت مەزھەپ ـ ھەنەفىي، شافىئى، ھەنبەلى ۋە مالىكى مەزھەپلىرىمۇ، شۇ ۋاقىتتىكى ئىجما بويىچە «بىر لەۋزى بىلەن قىلىنغان ئۈچ تالاق» نى ئۈچ تالاقتا ھېساب قىلغان. ئەمما شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە قاتارلىق كاتتا ئۆلىمالار مەسىلىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى ئەسلى ھۆكۈمگە قايتۇرۇپ، «بىر لەۋزى بىلەن قىلىنغان ئۈچ تالاق»نى بىر تالاقتا ھېساب قىلىشنى تاللىغان. ھازىرقى ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى بۇ قاراشنى قوللايدۇ.

مەسىلىدۇر. بۇ مەسىلە ھەققىدىكى ئەڭ ئىشەنچلىك پەتىۋا ھىندىستاندىكى «ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى» تەرىپىدىن چىقىرىلغان بولۇپ، نۇرغۇن ئالىملار توپلىنىپ مەخسۇس قۇرۇلتاي ئېچىپ، مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى مۇنداق قارار قىلغان:

(1) بىلمەستىن مەس قىلىدىغان بىر نەرسە يەپ ياكى ئىچىپ سېلىپ مەس بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ شۇ مەس ھالىتىدە قىلغان تالىقى چۈشمەيدۇ. نەتىجىدە ئايالى تالاق بولمايدۇ، نىكاھ داۋام قىلغان بولىدۇ.

(2) داۋالىنىش جەريانىدا ياكى ئاچ قالغانلىقتىن، ئىختىيارسىز ھالدا مەس قىلىدىغان نەرسە يەپ ياكى ئىچىپ سېلىپ مەس بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ شۇ مەسلىك ھالىتىدە قىلغان تالىقى چۈشمەيدۇ.

(3) مەس قىلىدىغان بىر نەرسىنى باشقىلار زورلاپ يېگۈزگەن ياكى ئىچكۈزگەن سەۋەبلىك مەس بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ شۇ مەسلىك ھالىتىدە قىلغان تالىقى چۈشمەيدۇ.

(4) ھالال بىر نەرسە ئىستىمال قىلغان بولسىمۇ، قايسىبىر سەۋەب بىلەن مەس بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ تالىقى چۈشمەيدۇ.

(5) ئۆز ئىرادىسى ۋە ئىختىيارى بىلەن ھاراق ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان ھارام بىر نەرسە ئىستىمال قىلغانلىقتىن مەس بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مەسلىكى ئېغىر بولماي ئەقلى-ھوشىنى تولۇق يوقاتمىغان، گەپنى ئۇقىدىغان ئەھۋالدا بولسا، بۇ ئەھۋالدا قىلغان تالىقى چۈشىدۇ ۋە ئايالى ئۇنىڭدىن تالاق بولۇپ كېتىدۇ.

(6) ئۆز ئىرادىسى ۋە ئىختىيارى بىلەن ھاراق ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان ھارام بىر نەرسە ئىستىمال قىلغانلىقتىن، ئېغىر دەرىجىدە مەس بولۇپ، ئەقىل-ھوشىنى تامامەن يوقۇتۇپ قويغان ئادەمنىڭ قىلغان تالىقى توغرۇلۇق مەزكۇر قۇرۇلتايدىكى ئالىملارنىڭ كۆپچىلىكى تالاق چۈشمەيدۇ، دەپ قارىغان، ئاز سانلىقى چۈشىدۇ، دەپ قارىغان[1].

ھوشىنى يوقاتقۇچىنىڭ تالىقى

1223. سوئال: ھوشىنى يوقاتقان ئادەمنىڭ شۇ ھالەتتىكى تالىقى چۈشەمدۇ؟

جاۋاب: قالايمىقان سۆزلەيدىغان، نېمە داۋاتقانلىقىنى بىلمەيدىغان دەرىجىدە ھوشىنى يوقاتقان ھالەتتە ئايالىنى تالاق قىلغان كىشىنىڭ بۇتالىقى چۈشمەيدۇ.

مىسىر ئەزھەر بىلىمگاھىنىڭ «پەتىۋا ھەيئىتى» تەرىپىدىن 1920-يىلى13-ئىيۇن كۈنى چىقىرىلغان 242-نومۇرلۇق پەتىۋاسىدا، ئەقلىنى پۈتۈنلەي يوقاتقانلىقىدىن نېمە دېگەن ۋە نېمە قىلغانلىقىنى بىلمەيدىغان ھالدا، ئايالىنى تالاق قىلغان كىشىنىڭ تالىقى

(1) ھىندىستاندىكى « ئىسلام فىقھى ئاكادېمىيىسى» ئۆلىمالىرىنىڭ پەتىۋاسى. Islamonlane.netدىن نەقىل ئېلىندى.

چۈشمەيدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان.

زورلانغۇچىنىڭ تالىقى

1224.سوئال: زورلانغۇنچىنىڭ تالىقى چۈشەمدۇ؟

جاۋاب: ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە، ئايالىنى تالاق قىلىشقا زورلانغۇچىنىڭ تالىقى چۈشىدۇ، ئەمما شافىئىي، ھەنبەلى ۋە مالىكى مەزھەبلىرىگە كۆرە، ئۇنىڭ تالىقى تۆۋەندىكى شەرتلەر تېپىلغان ھالەتتە چۈشمەيدۇ.

(1) زورلىغۇچى زورلانغۇچىنى ئۆلتۈرۈش، يارىلاندۇرۇش، ئۇزۇن مۇددەت تۈرمىگە سولىتىۋېتىش ياكى چوڭ مىقداردا پۇل- مېلىغا زىيان ئۇرۇش ياكى نامىنى بۇلغىۋېتىش ياكى شۇنىڭدەك ئىنسانىغا راستىنلا ئېغىر كېلىدىغان تۈرلۈك ئېغىر ئەزىيەتلەرنى يەتكۈزىدىغانلىقى بىلەن تەھدىت سالغان بولىشى.

(2) مەجبۇرلىغۇچىنىڭ قىلىمەن دېگەن تەھدىدىنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدىغان كۈچكە ۋە ئىمكانىيەتكە ئىگە بولغان بىرى بولىشى.

بۇنداق ئەھۋالدا، مەجبۇرلانغۇچىنىڭ قىلغان تالىقى چۈشمەيدۇ(1).

قاتتىق غەزەبتىن ئەقلىنى يوقاتقۇچىنىڭ تالىقى

1225.سوئال: غەزەبتىن ئەقلىنى يوقاتقان كىشىنىڭ تالىقى چۈشەمدۇ؟

جاۋاب: غەزەب بىر خىل بولمايدۇ. غەزەب تۆۋەندىكىدەك 3 تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) ئەقلىنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ خۇددى ساراڭدەك بولۇپ قېلىش. قاتتىق ئاچچىقلىنىپ، غەزەبكە بوغۇلۇپ كەتكەنلىكتىن، ئۆزىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ۋە نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدىغان ھالەتتە ئايالىنى تالاق قىلغان كىشىنىڭ بۇ تالىقى چۈشمەيدۇ. بۇنىڭدا پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى بىردەك ئىتتىپاق.

(2) ئەقلىنى پۈتۈنلەي يوقاتمىغان بولسىمۇ، ئەر-ئايال ناھايىتى قاتتىق ئۇرۇشۇش، تىللىشىش، ھاقارەت قىلىشىش قاتارلىقلار سەۋەبلىك، ئەر ئۆزىنى تۇتالماستىن ئايالىنى تالاق قىلىۋەتكەن بولسا، بۇ مەسىلە ئىسلام ئۆلىمالىرى ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ ماۋزۇسى بولۇپ، بۇ ھالەتتە قىلىنغان تالاق چۈشمەيدۇ، دېگۈچىلەرنىڭ رەيى كۈچلۈك سانىلىدۇ.

(3) غەزەبتىن ئەقلىنى يوقاتمىغان، بەلكى دېگەنلىرىنى ئويلاپ ۋە بىلىپ دەيدىغان ھالەتتىكى ئاچچىق بىلەن قىلىنغان تالاق ئەلۋەتتە چۈشىدۇ. چۈنكى تالاق قىلىش دېگەن

---

(1) مىسىر ئەزھەر بىلىمگاھىنىڭ «پەتىۋا ھەيئىتى» تەرىپىدىن 1981-يىلى چىقىرىلغان 1213-نومۇرلۇق پەتىۋاسىدا، ئايالىنى تالاق قىلىشقا مەجبۇرلانغۇچىنىڭ تالىقىنىڭ چۈشمەيدىغانلىقى كۈچلەندۈرۈلگەن ۋە مىسىرنىڭ 1929-يىلى تۈزۈلگەن«ئائىلە قانۇنى»نىڭ5-ماددىسىدىمۇ شۇنداق كەلگەنلىكى ئەسكەرتىلگەن.

ئادەتتە مەلۇم دەرىجىدە غەزەپ ياكى بىنورمالللىقتىن خالىي بولمايدۇ(1).

غائىبنىڭ تالىقى

1226.سوئال: ئېرى يوقاپ كەتكەن ئايال قانداق قىلىدۇ؟

جاۋاب: بىراۋ ئىز-دېرەكسىز يوقاپ كەتسە ياكى ئۆچ يىلدىن كۆپ مۇددەتلىك تۈرمىگە قامىلىپ قالسا، ئۇنىڭ ئايالىنىڭ ئېرى غايىپ بولغان ياكى تۈرمىگە ئېلىنغان ۋاقىتتىن بىر يىل كېيىنلا ئۇنىڭدىن ئايرىلىش ھەققىدە مەھكىمىگە ئەرز سۇنۇش ھەققى بار.

ئەگەر ئايالىنىڭ ئىددىتى توشقىچىلىك بولغان ئارىدا (ھامىلدار بولسا تۇغۇپ بولغىچە، ھامىلدار بولمىسا ئۈچ قېتىم ئادەت كۆرۈپ پاكلىنىپ بولغىچە)، ئېرى قايتىپ كەلسە ياكى تۈرمىدىن چىقسا ئايالىنى نىكاھسىزلا قايتۇرۇپ ئالالايدۇ.

ئەگەر ئېرىنىڭ يوقاپ كېتىشى بىرەر ئۆزرە سەۋەبىدىن بولغان بولسا ۋە كەتكەن يېرى ئېنىق بولسا، مەسىلەن: ئىلىم تەھسىل قىلىش، جىھاد قىلىش، ھەج قىلىش ۋە تىجارەت قىلىش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن كېتىپ قېلىپ كەلمىگەن بولسا، ئايالى ئۇنىڭدىن ئايرىلىش ھەققىدە ئەرز سۇنالمايدۇ. مەھكىمىمۇ ئايرىۋەتمەيدۇ. چۈنكى بۇ ھالدا، مۇنداق كىشىنىڭ كەتكەن يېرى ۋە ئۆزىنىڭ مەۋجۇد ئىكەنلىكى ئېنىق بولغان بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭدىن تالىقىنى ئالماي تۇرۇپ ئايرىلالمايدۇ. مىسىر ۋە سۈرىيىنىڭ مەھكىمە شەرئىيلىرىمۇ مۇشۇنداق ئىش كۆرمەكتە.

ئايال ئېرىدىن خېتىنى ئالماستىن ياتلىق بولمايدۇ

كۈنىمىزدە، ئالاقىلىشىش قوراللىرىمۇ تەرەققىي قىلدى. شۇڭا ئايال خەت ئارقىلىق ياكى تېلېفون ئارقىلىق ياكى ئادرىسىنى بىلمىسە باشقىلارنىڭ ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئېرى بىلەن خەۋەرلىشەلەيدۇ. ئەگەر ئېرى تېز كەلمەيدىغان ھالەتتە بولسا، ئۇنىڭدىن تالىقىنى سورايدۇ. رۇخسەت خېتىنى بەرسە، ئۇنىڭ نىكاھىدىن چىققان بولىدۇ ۋە ياتلىق بولالايدۇ.

ئەرلىرى ئىچكىرىگە ياكى چەتئەللەرگە تىجارەت قىلغىلى كېتىپ قېلىپ، قايتىپ كەلمىگەن ئاياللارمۇ شۇنداق خەۋەرلىشىشى كېرەك. ئۇلاردىن خېتىنى ئالماي تۇرۇپ ياتلىق بولماسلىقى كېرەك.

ئەر ئايالىنى ئۇزۇن ۋاقىت تاشلاپ كەتمەسلىكى لازىم

ئەرلەرمۇ ئاياللىرىنى ئۇزۇن مۇددەتلىك تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالماسلىقى لازىم. تىجارەت قىلىش ياكى ئىلىم تەھسىل قىلىش ياكى خىزمەت سەۋەبى بىلەن يىراقلارغا

---

(1) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سابىق مۇپتىسى ئابدۇلئەزىز ئىبنى بازنىڭ پەتۋاسى.
Islamweb.net «پەتۋا ھەيئىتىنىڭ» 201-يىلى14-ئىيۇل كۈندىكى 1496-نومىرلىق پەتۋاسى.

كېتىپ قالغاندا، ئاياللىرىنى ئايلاپ تاشلىۋەتمەسلىكى ۋە ئىمكانىيىتىنىڭ يېتىشىچە كۆرۈپ تۇرۇشى لازىم. ئايالىنى، بالىلىرىنى قىيىنچىلىقتا قويماسلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ بارلىق چىقىملىرىنى ھازىرلاپ بېرىشى پەرزدۇر. چۈنكى ئەر ئۆلمىگەن مۇددەتچە ئايالىنىڭ چىقىملىرىنى قىلىشتىن باش تارتالمايدۇ.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن ئەللامە ئابدۇللا ئىبنى ئابدۇررەھمان ئىبنى جىبرىن ئېرى سەپەرگە كېتىپ قالسا، ئۇنىڭ ئۆيدىكى ئىقتىسادىنى ئايالى سورىماستىن خىراجەت قىلسا بولامدۇ؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېگەن: «ئېرى كېتىپ قېلىپ ئايالى ۋە باللىرى پۇلغا ھاجەت بولۇپ قالغان شارائىتتا، ئايال ئېرىنىڭ مەيلى ئۆيدە ساقلىغان پۇلىدىن بولسۇن، مەيلى بانكىدا قويغان پۇلىدىن بولسۇن، ھاجىتىگە يېتەرلىكىنى ئېلىپ خەرج قىلسا بولىدۇ. چۈنكى ئەرنىڭ ئايالىغا ۋە باللىرىغا چىقىم قىلىشى پەرزدۇر. ئاللاھ تائالا مۇندا دېگەن: ﴿ئاتىلار ئانىلارنى قائىدە بويىچە يېمەك ـ ئىچمەك ۋە كىيىم ـ كېچەك بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشى كېرەك﴾(1).

شەرت بىلەن تالاق قىلىش

1227. سوئال: شەرت بىلەن تالاق قىلىش دېگەن قانداق تالاق؟

جاۋاب: شەرت بىلەن تالاق قىلىش ـ تالاق ئىشىنى قانداقلا بىر شەرتكە باغلاش دېگەنلىك بولۇپ، مەسىلەن: ئەرنىڭ ئايالىغا «ئەگەر سەن ئاناڭنىڭ ئۆيىگە بارساڭ، تالاق بولىسەن، ياكى پالانى كەلسە، تالاق بولىسەن» دېگەنگە ئوخشاش. بۇنداق تالاق ـ ئەگەر ئېرى راستىنلا تالاقنى نىيەت قىلىپ شۇنداق شەرتنى قىلغان بولسا ـ شەرتنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى بىلەن تەڭلا چۈشىدۇ، يەنى ئايال، ئېرى ئېيتقان شەرت ئەمەلگە ئاشقان ھامان ئۇنىڭدىن تالاق بولۇپ كېتىدۇ.

مۇرتەدلىك بىلەن نىكاھنىڭ بۇزۇلۇشى

1228. سوئال: مۇرتەدلىك بىلەن نىكاھ بۇزۇلامدۇ؟

جاۋاب: مۇرتەد ـ مۇسۇلمانلىقتىن يېنىپ، كاپىر بولۇپ كەتكەن ئادەمنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھقا ياكى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىدىن بىرەرسىگە ياكى قۇرئان كەرىم ۋە ئىشەنچلىك ھەدىسلەر بىلەن بەلگىلەنگەن ئەقىدە ۋە ئىمانغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنىڭ بىرەرسىگە ئاشكارا ئىنكار قىلغان ئادەم مۇسۇلمانلىقتىن چىقىپ مۇرتەد بولغان بولىدۇ. ئەر ياكى ئايال ئىككىسىنىڭ بىرى مۇرتەد بولۇش بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى نىكاھ بۇزۇلىدۇ. مۇرتەد بولغان كىشى گۇناھىغا تەۋبە قىلىپ، قايتا ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن، ئايالىنى قايتا نىكاھ بىلەن قايتۇرالايدۇ. مۇرتەد بولغان ئايالمۇ شۇنداق قىلىدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى233- ئايەت.

بەدەللىك تالاق(تالاقى خۇلئ)

1229.سوئال: بەدەللىك تالاق دېگەن قانداق تالاق؟

جاۋاب: بەدەللىك تالاق ـ ئايالنىڭ ئېرىنىڭ قايسىبىر تەرىپىنى ياقتۇرمىغانلىق ياكى ئۇنىڭ بىلەن بەختلىك بولۇشقا كۆزى يەتمىگەنلىك ياكى قانداقلا بىر سەۋەب بىلەن ئېرىدىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلىپ، ئۇنىڭ سۆزىنى بەرگەننىڭ بەدىلىگە ئېرىگە مەلۇم مىقداردا پۇل-مال بېرىشى دېگەنلىكتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزۈڭلارنىڭ ئاياللىرىڭلارغا بەرگەن مال ـ مۈلۈكتىن ھېچقانداق نەرسىنى قايتۇرۇۋېلىش دۇرۇس بولمايدۇ. ئەگەر سىلەر ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلالماسلىقىدىن قورقساڭلار، خوتۇنىنىڭ (تالاق خېتىنى ئېلىش مەقسىتىدە) پۇل-مال بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئىككىسىگە گۇناھ بولمايدۇ﴾(1).

ئايالدىن ئالسا ھالال بولىدىغان پۇل-مالنىڭ مىقدارى ئەرنىڭ نىكاھتا بەرگەن مەھرىدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى شەرتتۇر. ئايالدىن بۇنىڭدىن كۆپ مال-دۇنيا تەلەب قىلغان ئەر ھارامخور ئەردۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇندا دېگەن: ﴿سىلەر ئۇلارغا بەرگەن مەھرىدىن بىر قىسمىنى يۇلۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار﴾(2).

ئاياللار تالاق خېتىنى تەلەپ قىلغاندا، ئەرلەرنىڭ ئۇلارنى مال ـ دۇنيا بېرىشكە قىستاش ھوقۇقى يوق. بۇنداق قىلغان كىشى قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ. ئايال ئۆز رازىلىقى بىلەن ئۆزى خالاپ مال ـ دۇنياسىدىن بىر نەرسە بەرسە، ئۇنى قوبۇل قىلسا بولىدۇ. ئەمما ئايالنى سۆزىنى بەرمەستىن، مال ـ دۇنيا بېرىشكە قىستاش بەكمۇ نامەرتلىكتۇر. بۇنداق ئالغان مال ـ دۇنيا شەكسىز ھارامدۇر. بۇنى ۋىجدانلىق كىشىلەر قىلمايدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 229 ـ ئايەت.

(2) نىسا سۈرىسى19- ئايەت.

تالاقتىن كېيىنكى ھەق-ھوقۇقلار

1230.سوئال: تالاقتىن كېيىنكى ھەق-ھوقۇقلار قايسى؟

جاۋاب: تالاقتىن كېيىن ئەرنىڭ ئۈستىگە تۆۋەندىكى ھەقلەرنى ئادا قىلىش بەلگىلىنىدۇ:

(1) ئايالنىڭ قېپقالغان مەھرىنى بېرىش

ئەر-ئاياللىق تۇرمۇشىنىڭ باشلىنىشى بولغاندا نىكاھتا ئايالغا بېرىش ئۈچۈن ئەرنىڭ ئۈستىگە بەلگىلەنگەن مەھرىنى تېخى بەرمىگەن بولسا ياكى يېرىمىنى بېرىپ يېرىمىنى بەرمىگەن بولسا، تالاقتىن كېيىنلا ئۇنى ئايالغا تولۇق بېرىپ، ئۇنى رازى قىلىش ئەرنىڭ ئۈستىدىكى ھەقلەرنىڭ بىرىدۇر.

(2) نەپىقە

تالاق قىلىنغان ئايال ئىددەتتىن چىقىپ پاكلانغانغا، ئېغىر ئاياق بولسا بالىسىنى تۇغقانغا قەدەر ئۇنىڭ بارلىق ئېھتىياجلىرىنى ئېرىنىڭ ئۆيىدە قانداق تۇرمۇش سەۋىيىسىدە ياشىغان بولسا، شۇ تۇرمۇش سەۋىيىسىدىن كەم قىلماستىن، يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك، دوختۇرغا كۆرۈنۈش چىقىمى، قاتناش چىقىمى دېگەنگە ئوخشاش كېرەكلىك چىقىملارنىڭ ھەممىنى تەل قىلىپ، تولۇق قامداپ بېرىش ئەرنىڭ ئۈستىگە پەرزدۇر. بۇ«نەپىقە» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿تالاق قىلىنغان ئاياللارغا قائىدە بويىچە نەپىقە بېرىش لازىم. (ئۇ) تەقۋادارلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىدۇر﴾(1) دېگەن.

ئەر بۇ ھەقنى ئادا قىلىشتىن قەتئىي باش تارتالمايدۇ. بۇ ھەقنى ئادا قىلىش جەريانىدا نوقسانلىق سادىر قىلسا ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا ئايالنىڭ ھەققىنى يەۋالغانلىقى سەۋەبلىك ئېغىر گۇناھكار بولىدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى241- ئايەت. سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىدىن سالىھ ئىبنى فەۋزان قاتارلىق ئۆلىمالارغا ئۈچ تالاق قىلىنغان ئايال ئۈچۈن ئېرىنىڭ نەپىقە بېرىشى پەرز ئەمەس. چۈنكى ئۇ ئايال ئۈچ تالاق بىلەن ئېرىنىڭ زىممىسىدىن چىقىپ كەتكەن بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا، قەيس فاتىمە ئىسىملىك بىر ئايالنى ئېرى ئۈچ تالاق قىلىۋەتكەندىن كېيىن، بۇ ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ ئېرىنىڭ ئۇنىڭغا نەپىقە قىلىشى لازىم ياكى ئەمەسلىكى ھەققىدە سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئېرىڭىزنىڭ سىزگە نەپىقە قىلىش مەجبۇرىيىتى يوق» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئەمما ئەللامە دوكتۇر يۈسۈپ ئەل قەرداۋىي قاتارلىق ئالىملار بۇ ھەدىسكە ئېشەنچ قىلالمىغانلىقتىن، قۇرئان كەرىمنىڭ يۇقىرىقى ئايىتىنىڭ ئومۇمىي مەنىسىگە ئاساسلىنىپ، «مەيلى ئۈچ تالاق بىلەن مەيلى بىر تالاق بىلەن تالاق قىلىنغان بولسۇن، ئېرىدىن تالاق قىلىنغان ھەر قانداق ئايال ئىددەتتىن چىقىپ بولغانغا قەدەر ئۇنىڭ تۇرار جايىنى ۋە پۈتۈن چىقىملىرىنى ئېرىنىڭ تەل قىلىپ بېرىشى پەرزدۇر»، دەپ پەتىۋا بەرگەن.

(3) بالىلارنىڭ چىقىمى

قايسى تۇردىكى تالاق بىلەن بولمىسۇن، تالاق بولۇپ ئېرىدىن ئايرىلغان ئايال ئەگەر ئېغىر ئاياق بولسا، ئۇنىڭ بالىسى تۇغۇلغاندىن كېيىن، بالىنىڭ چىقىمىنى ئېقىنۋاتقان ئادەت بويىچە، كەم قىلماستىن بىرىپ ئادا قىلىش، ھالىدىن ھەمىشە خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش، ئايال ياتلىق بولغانغا قەدەر، بالىسى يۈزىسىدىن ئاياللىڭمۇ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇش دادا بولغۇچىنىڭ ئۈستىگە قەرزدۇر. ﴿ئاتىلار ئانىلارنى قائىدە بويىچە يېمەك ـ ئىچمەك ۋە كىيىم ـ كېچەك بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشى كېرەك، كىشى پەقەت قولىدىن كېلىدىغان ئىشقىلا تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئانىنى بالىسى سەۋەبلىك زىيان تارتقۇزماسلىق لازىم. (ئەگەر ئاتا ئۆلۈپ كەتسە) ئۇنىڭ ۋارىسى ئاتىغا ئوخشاش مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك﴾(1).

(4) بوۋاقلارنى ئېمىتكەنلىك ھەققى

ئېرىدىن ئاجراشقان ئايالنىڭ شۇ ئېرىدىن بولغان بالىسىنى ئېمىتكەنلىكى ئۈچۈن بالىنىڭ دادىسىدىن ھەق تەلەپ قىلىش ھەققى بار. ئەگەر بالىنىڭ ئانىسى ئۆزىنىڭ بۇۋېقىنى ئېمىتكەنلىكى ئۈچۈن بالىنىڭ دادىسىدىن ھەق تەلەپ قىلسا، ئۇنى ئادا قىلىش دادىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ. شۇنداقلا ئەگەر بالىنىڭ ئانىسى ئۇنى ئېمىتىشنى خالىمىسا، دادا بالىنى باشقا بىر ئايالغا ئېمىتكۈزۈپ ھەققىنى تۆلەيدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر ئۇلار سىلەر ئۈچۈن (بالىلىرىڭلارنى) ئېمىتىپ بەرسە، ئۇلارنىڭ (ئېمىتىش) ھەققىنى بېرىڭلار﴾(2).

ئىددىتى توشمىغان ئايالنىڭ ئەرنىڭ ئۆيىدە تۇرۇش ھەققى بار

بىر تالاق قىلىنغان ئايال ئىددىتى توشۇپ پاكلانغىچە ئېرىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە. ئايالنى تالاق قىلىپ، ئۇنىڭ ئىددىتى توشمىغىچە، ئۇنى ئۆيىدىن قوغلىغان كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولىدۇ. ئەمما ئايال ئۆزى تۇرۇشنى خالىماستىن، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىپ قالسا بۇ ئايالنىڭ ئىددەتتىن چىققۇچىلىك بولغان ئارىلىقتىكى نەپىقىسى (يەنى چىقىملىرى) ئەرنىڭ زىممىسىدە بولىدۇ. شۇنىڭدەك، ئايال ئەگەر ئېرىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇشنى خالىمىغانلىقتىن، باشقا ئۆي كىرالاپ ئولتۇرسا ئۇنىڭ كىراسىنى تۆلەش ئەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ.

ئەمما ئۈچ تالاق قىلىنغان ئايالنىڭ ئېرى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇشى توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ ئىككىسى ئۈچ تالاقتىن كېيىن، ياتلارغا ئايلىنىپ قالىدۇ. شۇڭا بۇنداق ئايال ئايرىم ئۆيدە ياكى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىدە تۇرىدۇ. ئۆينىڭ ۋە ئايالنىڭ پۈتۈن چىقىملىرىنى

(1) بەقەرە سۈرىسى233- ئايەت.

(2) تالاق سۈرىسى6- ئايەت.

ئۇنىڭ ئىددىتى توشقانغا قەدەر ئېرى تۆلەيدۇ. ئەر ئەگەر ئايالىنىڭ تېگىشلىك نەپىقىسىنى بەرمىسە، ئايالىنىڭ ھەققىنى يېگەن بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن: ﴿ئۇلارنى (يەنى قويۇۋېتىلگەن ئاياللىرىڭلارنى) قۇدرىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئۆزۈڭلار ئولتۇرۇۋاتقان جايىڭلارنىڭ بىر قىسمىدا ئولتۇرغۇزۇڭلار، ئۇلارنى تەڭلىكتە قالدۇرۇش مەقسىتى بىلەن زىيان يەتكۈزمەڭلار، ئەگەر ئۇلار ھامىلىدار بولسا، بوشانغانغا قەدەر ئۇلارنى تەمىنلەڭلار﴾[1].

---

(1) تالاق سۈرىسى 6- ئايەت.

ئىددەت ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى

1231.سوئال: ئىددەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىددەت ـ تالاق قىلىنغان ئايالنىڭ ئېرىنىڭ زىممىسىدىن چىقىپ كەتكىنىگە قەدەر بولغان مەزگىل دېمەكتۇر. تالاق قىلىنغان ئايالغا ئىددەت تۇتۇش لازىم كېلىدۇ. ئىددەت تۆۋەندىكىچە بولىدۇ:

(1) ئادەت كۆرىدىغان ئايالنىڭ ئىددىتى 3 پاكلىقتۇر، يەنى بۇ ئايال ئېرى تالاق قىلغاندىن كېيىن ئۈچ قېتىم ئادەت كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن 3 قېتىم پاكلىنىشى بىلەن ئىددەتتىن چىققان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېرىنىڭ زىممىسىدىن چىقىپ كېتىدۇ.

(2) ئادەت كۆرمەيدىغان ئايالنىڭ ئىددىتى 3 ئايدۇر. يەنى ئادەت كۆرۈشتىن ئۈزۈلۈپ قالغان ئاياللارنىڭ ئىددىتى ئەرلىرىدىن ئايرىلغىنىدىن باشلاپ تولۇق 3 ئاي بولىدۇ.

(3) ھامىلدار ئايالنىڭ ئىددىتى بالىسىنى تۇغقانغا قەدەر بولۇپ، ھامىلدار ئايال بالىسىنى تۇغۇپ بولۇپ، تۇغۇتنىڭ قېنىدىن پاكلانغاندىن كېيىن، ئىددەتتىن چىققان بولىدۇ.

(4) ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئايالنىڭ ئىددىتى 4 ئاي 10 كۈندۇر. ئەگەر بۇ ئايال ھامىلدار بولسا، ئۇنىڭ ئىددىتى بالىسىنى تۇغقانغا قەدەر بولىدۇ.

بىراۋ بىر ئايال بىلەن نىكاھلىنىپ، ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلماستىن، ياكى ئۇنىڭ بىلەن يالغۇز قالماستىن ئايرىلىپ كەتكەن بولسا، ياكى ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، ھايات قالغان بۇ ئايال ئۈچۈن ئىددەت تۇتۇش لازىم كەلمەيدۇ.

ئايالنىڭ ئىددەتتىن چىققانلىقى ئۇنىڭ ياتلىق بولۇشىنىڭ جائىز ئىكەنلىكىگە ئىشارەتتۇر. ئىددەتتىن چىقمىغان ئايالغا نىكاھ چۈشمەيدۇ.

1232.سوئال: زىنا قىلغان ئايال ئەرگە تېگىشى ئۈچۈن ئىددەت تۇتۇشى كېرەكمۇ؟

جاۋاب: باشقىسى بىلەن زىنا قىلغان ئايالنىڭ باشقا بىرىگە نىكاھلىنىشى ئۈچۈن ئىددەت تۇتۇشى مەسىلىسىدە ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىختىلاپلاشقان. بۇ مەسىلىدە ئەڭ توغرا دەپ قارايدىغىنىمىز، ھەنەفىي، شافىئىي ۋە سەۋرى مەزھەبلىرىنىڭ زىنا قىلغان ئايالنىڭ، زىنادىن ئېغىر ئاياق بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ ئىددەت تۇتۇشى لازىم ئەمەس، دېگەن كۆز قارىشىدۇر. بۇ ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئەلى قاتارلىق كاتتا خەلىپىلەرنىڭ رەيىدۇر.

چۈنكى ئىددەت تۇتۇشتىن مەقسەت نەسەبنى باشقىسىغا ئارىلىشىپ كېتىشتىن قوغداش ۋە ئايالنىڭ بالىياتقۇسىنى تازىلاشتىن ئىبارەتتۇر. ئايالنىڭ ئېغىر ئاياق ياكى ئەمەسلىكى ئۇنىڭ ئىددەت تۇتۇشى جەريانىدا ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. شۇڭا ئېرىدىن ئاجراشقان ئايالنىڭ ئىددەت تۇتۇشى پەرز. ھالبۇكى زىنادىن نەسەب سابىت بولمايدۇ.

شۇڭا زىنادىن ئىددەت تۇتۇلمايدۇ[1].

(1) دكتۇر يۇسۇپ ئەل قەرداۋىينىڭ«ھازىرقى زامان پەتىۋالىرى»ناملىق ئەسىرى،3- توم،624- بەتتىن ئېلىندى.

ئائىلە ھاياتى ھەققىدە سوئال - جاۋابلار

1233. سوئال: دىيانەتلىك ئۆسكەن قىزلارنى ناماز ئوقۇمايدىغان، دىيانەتتىن يىراق ئۆسكەن كىشىلەرگە ياتلىق قىلىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئاللاھنى تونۇپ، دىيانەت بىلەن ئەخلاقلانغان ۋە بەش ۋاقىت ناماز ئوقۇيدىغان قىزلارنى دىيانەتسىز، ناماز ئوقۇمايدىغانلارغا ياتلىق قىلىشقا بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ بايلىقىنى ياكى ئابرۇيىنى ياكى مەنسىپىنى كۆزلەپ، بۇ پاك قىزلارنى ئۇلارغا ياتلىق قىلىش چوڭ خاتالىقتۇر. چۈنكى ئاياللار ئومۇمەن ئېرىنىڭ مەزھىبىگە ئەگىشىدۇ. ئاۋامنىڭ «ئايالنىڭ مەزھىبى يوق» دېگەن سۆزىمۇ بۇ سەۋەبتىن ئېيتىلغان بولسا كېرەك. مۇسۇلمان ئاياللارنى مۇسۇلمان ئەمەس ئەرلەرگە ياتلىق قىلماسلىقنىڭ سەۋەبىمۇ بۇ بولسا كېرەك.

ئوغۇللارنىمۇ ئائىلە تەربىيىسى ياخشى بولمىغان ئۆزى پارقىراق، كۆڭلى قارا، دىيانەتسىز گۈزەللەرگە ئۆيلەندۈرمەسلىك كېرەك. بۇنداق قىلغان ئاتا - ئانا بۇ خاتالىقنىڭ جازاسىنى ئاۋۋال مۇشۇ دۇنيادا، ئاندىن ئاخىرەتتە چوقۇم كۆرىدۇ. ئەگەر قىز - ئوغۇللار شۇنداقلارنى تاللىغان بولسىمۇ ئاتا - ئانىلار ئۇنىڭغا قارشى چىقىشى ۋە رەت قىلىشى لازىم. گەرچە بالىلار ئاتا - ئانىسىغا نىسبەتەن ئوقۇمۇشلۇق ۋە بىلىم سەۋىيىلىك بولغان تەقدىردىمۇ ئۇلار ئاتا - ئانىسىنىڭ تەجرىبىسىگە ۋە يول كۆرسىتىشىگە ھەر زامان مۇھتاجدۇر. چۈنكى ياشلار كۆپىرەك ھېسسىياتقا تايىنىپ ئىش كۆرىدۇ. ئەمما ئاتا - ئانىلار سوغۇق قانلىق بىلەن ئويلاپ ئىش كۆرىدۇ. قىز - ئوغۇللار بۇ ماۋزۇدا ئاتا - ئانىسىنىڭ سۆزىنى كۆپىرەك ئاڭلىشى كېرەك. چۈنكى دۇنيادا ھېچ قانداق بىر ئاتا ياكى ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ بەختسىز بولۇشىنى خالىمايدۇ.

1234. سوئال: ئاۋامنىڭ ئېتىقادىدا، بىراۋ بىر ئايال بىلەن زىنا قىلىپ بولۇپ، ئاندىن ئىككىسى ئۆيلەنمەكچى بولسا، بۇ ئىككىسىنىڭ نىكاھى چۈشمەيدۇ ، دەيدىغان چۈشەنچە بار، بۇنىڭ دىنىمىزدا ئاساسى بارمۇ؟

جاۋاب: ئاز ساندىكى ئالىملار بۇنداق نىكاھنى دۇرۇس ئەمەس دەپ قارىغان بولسىمۇ، ئىسلام فىقھشۇناس ئالىملىرى ۋە باشقا كۆپ سانلىق ئالىملار نىكاھلىنىشنىڭ شەرتلىرى (يەنى قىز - يىگىتنىڭ رازىلىقى، گۇۋاھچىلارنىڭ ھازىر بولۇشى قاتارلىق شەرتلىرى) تولۇق بولغان ئىكەن، بۇنداق نىكاھ دۇرۇس ۋە چۈشىدۇ دەپ قارايدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿زىنا قىلغۇچى ئەر پەقەت زىنا قىلغۇچى ئايالنى ياكى مۇشرىك ئايالنىلا ئالىدۇ. زىنا قىلغۇچى ئايال پەقەت زىنا قىلغۇچى ئەرگە ياكى مۇشرىككىلا تېگىدۇ﴾[1] دېگەن. بۇ ئايەتكە ئاساسەن، زىنا قىلغۇچى ئەر بىلەن زىنا قىلغۇچى ئايال بىر - بىرى بىلەن بولسۇن ياكى باشقىسى بىلەن بولسۇن نىكاھنىڭ شەرتلىرىنىڭ تولۇق بولۇش شەرتى بىلەن نىكاھلىنالايدۇ. بەلكى بۇ ئايەتنىڭ

---

(1) نۇر سۈرىسى 3 - ئايەت.

مەزمۇنى، بىر ـ بىرى بىلەن زىنا قىلغان ئەر بىلەن ئايال ئىككىسىنىڭ بىر ـ بىرى بىلەنلا ئۆيلىنىشىنىڭ زۆرۈرلىكىنى تەقەززا قىلىدۇ.

1235.سوئال: ئۆيلىنىشتىن بۇرۇن بىر ـ بىرى بىلەن زىنا قىلغان ئەر ـ ئايالنىڭ بۇ ئۆيلىنىشى ئۇلارنىڭ قىلغان زىناسىنىڭ گۇناھى ئۈچۈن كاپارەت (يەنى كەچۈرۈم) سانىلامدۇ؟

جاۋاب: ئۇلارنىڭ ئۆيلىنىشى ئۇلارنىڭ بۇرۇن قىلغان زىناسىنىڭ گۇناھلىرى ئۈچۈن كاپارەت سانالمايدۇ. بەلكى ئۇلار گۇناھلىرى ئۈچۈن تەۋبە قىلىشى لازىم. ئۇلار زىنادىن ساقلىنىش نىيىتى بىلەن ئۆيلەنگەنلىكى ئۈچۈن ساۋاب تاپىدۇ. چۈنكى، ھارامدىن ساقلىنىش ساۋاپلىق ئىشتۇر. ئەمما ئىلگىرى زىنا قىلىشقان ۋاقىتتا ئۇلاردىن تۆرەلگەن بالا ئۇلارغا مەنسۇب بولۇشۇپ ئېرىدۇ.

1236.سوئال: ئادەت ياكى تۇغۇتنىڭ ئۆزرىسى سەۋەبلىك ئەر-ئاياللارنىڭ بىر-بىرىدىن يىراقلىشىپ، ئايرىم يېتىشلىشى توغرىمۇ؟

جاۋاب: ئەرنىڭ ئايالى ئادەت كۆرگەن ياكى تۇغۇتلۇق بولغان ھاللىرىدىمۇ، (كىيىمنى يەشمەستىن) ئۇنىڭ بىلەن بىرگە يېتىش، بىرگە كۆڭۈل ئېچىش ۋە جىنسىي مۇناسىۋەتتىن باشقا يېقىنچىلىقلارنى قىلىش ھەققى بار. مۇنداق قىلىش ئەر ـ ئايال ھەر ئىككىسى ئۈچۈن ياخشى. ئەمما ئەر ئۆزىنىڭ ھەۋىسىنى ئىدارە قىلالماستىن، مەنئى قىلىنغان ئىشنى ئىشلەپ قويۇشتىن قورقسا بىرگە ياتمىغىنى ۋە ئايالىغا ئارتۇقچە يېقىنلاشمىغىنى ياخشى. شۇنداقتىمۇ ئايالىدىن پۈتۈنلەي يىراقلىشىپ كېتىش ياخشى ئەمەس. چۈنكى ئايال ئېرىنىڭ يېنىدا بولۇشقا، ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزىگە ۋە مۇھەببىتىگە ھەمىشە مۇھتاج.

1237.سوئال: ئايالى ئادەت كۆرگەن ياكى تۇغۇتنىڭ قېنىدىن پاكلىنىپ بولمىغان ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەن كىشى ئۈچۈن كاپارەت كېلەمدۇ؟

جاۋاب: ئەر ـ ئايال ھەر ئىككىسى بۇ ھالەتتە گۇناھكار بولىدۇ. ئەگەر ئېرى ئايالىنىڭ ئىختىيارسىز ھالدا بۇ ئىشنى زورلۇق بىلەن قىلغان بولسا، بۇ ۋاقىتتا ئېرىلا گۇناھكار بولىدۇ. ئۇنىڭغا تەۋبە قىلىشى لازىم كېلىدۇ. ئەمما كاپارەت (ماددىي جازا) توغرۇلۇق بەزى ئالىملار ئۇنىڭغا كاپارەت يوق، پەقەت تەۋبە قىلىشى لازىم كېلىدۇ، دىسە، بەزى ئالىملار تەۋبە بىلەن كاپارەت بىرگە لازىم كېلىدۇ، دەيدۇ. ئەڭ ياخشىسى بۇ گۇناھنى ئىشلىگەن كىشى تەۋبە قىلىش بىلەن بىرگە مال دۇنياسىدىن ئۆزى خالىغان مىقداردا سەدىقە بېرىپ كاپارىتىنى ئادا قىلسا بولىدۇ.

1238.سوئال: ئەر خوتۇنلار ئۆزلىرىنىڭ جىنسىي ھەۋەسلىرىنى قوزغىتىش ئۈچۈن جىنسىي فىلىملەرنى كۆرسە بولامدۇ؟

جاۋاب: مەيلى قايسى سەۋەب بىلەن بولسۇن جىنسىي فىلىملەرنى كۆرۈش شەكسىز ھارامدۇر. چۈنكى ئەر ـ ئايال بولمىغان ئىككى جىنسنىڭ بىر ـ بىرىگە تىكىلىپ قارىشى قۇرئان كەرىمنىڭ ھۆكۈمى بىلەن قەتئىي ھارام بولغان يەردە، فىلىملاردا بولسىمۇ باشقىلارنىڭ ئوچۇق تەنلىرىگە ۋە ئەۋرەت جايلىرىغا قاراش

قانداقمۇ جائىز بولسۇن؟! بەزىلەر فىلىم دېگەن رەسىم ۋە خىيالدىن ئىبارەت نەرسە بولغاچقا، ئۇنى كۆرسە بولامدۇ؟ دېيىشى مۇمكىن ، ئەمما فىلىم رەسىم بولسىمۇ، ئۇ، كىشىلەرنىڭ ئۆز سۈرىتىدۇر. ئۇ خىيالمۇ ئەمەس، بەلكى ئەينەن سۈرەتتۇر. شۇڭا ئۇنى كۆرۈشنىڭ ھارام ئىكەنلىكىدە شەك يوق.

1239.سوئال: ئۆيلىنىشكە پۈتۈشكەن قىز بىلەن يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇلارنىڭ توي قىلىشىغا مۇۋاپىق كەلمىگەنلىكى سەۋەبلىك قىزنى ئېلىپ قېچىش توغرا بولامدۇ؟

جاۋاب: قىزلار قائىدە-يوسۇن بويىچە ئاتا-ئانىسىنىڭ قولىدىن سوراپ ئېلىنىدۇ. قىزلارنى ئاتا-ئانىسىنىڭ رازىلىقىسىز ئېلىپ قېچىش توغرا ئەمەس. چۈنكى مۇنداق قىلىش ئىسلام شەرىئىتىگە خىلاپ ئىشتۇر. قىزلارنى ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى قايىل قىلىپ، ئۇلارنىڭ قولىدىن ئېلىش دىنىمىزنىڭ ئەمرىدۇر.

1240.سوئال: ئۆيلىنىشكە شەرت ـ شارائىتى يار بەرمىگەنلەر ئۆزلىرىنى ھارامدىن ساقلاش ئۈچۈن نېمە قىلىشى كېرەك؟

جاۋاب: ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، روزا تۇتۇشى كېرەك. چۈنكى روزا تۇتۇش جىنسىي شەھۋەتنى ئازايتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەي ياشلار جامائەسى! ئۆيلىنىشكە قۇدرىتىڭلار يەتكەنلەر ئۆيلىنىڭلار، ئۇنىڭغا قۇدرىتى يەتمىگەنلەر روزا تۇتسۇن. چۈنكى روزا شەھۋەتنى كېسىدۇ». مۇندىن باشقا چارىلەرمۇ بار، مەسىلەن: نامەھرەم ئاياللارغا تىكىلىپ قارىماسلىق، قۇرئان ئوقۇشنى ئۆزىگە ئادەت قىلىش، جىنسىي ھېكايە، ژۇرناللارنى ئوقۇماسلىق ۋە جىنسىي فىلىملارنى كۆرمەسلىك، ئەڭ مۇھىمى پىكىر ـ خىيالىنى باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل قىلىش، ئاياللار توغرۇلۇق ئويلانماسلىق قاتارلىقلار ئۇلارغا سەۋر ـ تاقەت ئاتا قىلىدۇ.

1241.سوئال: قىز ـ يىگىتلەر ئۆيلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئىككىسىنىڭ ئىمىلدەش ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپسا ئۇلار نېمە قىلىدۇ؟

جاۋاب: ئەر-ئايال ئىككىسىنىڭ ئىمىلدەش ئىكەنلىكىنى بىلگەن ھامان نىكاھتىن ئايرىلىشى كېرەك. ئۇلارنىڭ ئىككىسىنىڭ ئىمىلدەش ئىكەنلىكىنى بىلمەستىن ئۆتكۈزگەن ئەر ـ خوتۇنچىلىقى ئۈچۈن گۇناھ بولمىسىمۇ، بىلگەندىن كېيىن نىكاھى بۇزۇلغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىمىلدەش ئىكەنلىكىنى ئىشەنچلىك دەلىل ـ ئىسپاتلار ئارقىلىق بىلگەندىن كېيىنمۇ، نىكاھتىن ئايرىلماي داۋام قىلىۋەرسە، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى زىنا قىلغان بولىدۇ. ئەمما ئىككىسىنىڭ ئىمىلدەش ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن ۋاقىتلىرىدىكى تاپقان باللىرى زىنا باللىرى ھېسابلانمايدۇ.

1242.سوئال: ئەرنىڭ ئايالىنى سىرتتا ئىشلەشتىن مەنئى قىلىش ھوقۇقى بارمۇ ؟

جاۋاب: ئائىلىسىنىڭ بەخت ـ سائادىتىنى كۆزلىگەن ئەر تۇرمۇشنى قامداش ئىمكانىيىتى يېتەرلىك بولۇپ، ماددىي جەھەتتىن قىيىنچىلىق تارتىپ قالمايدىغان ئەھۋالدا بولسا، ئايالىنى سىرتتا ئىشلەشكە چىقارماستىن، ئائىلىسىنىڭ پۈتۈن ئېھتىياجلىرىنى ئۆزى قامدايدۇ. چۈنكى ئائىلىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى تەل قىلىش ئەرنىڭ

يالغۇز مەجبۇرىيىتىدۇر. ئەگەر ئېرى ئايالىنىڭ ۋە باللىرىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قائىدە-يوسۇن بويىچە قامداپ بېرەلمىگەن بولسا، بۇ ۋاقىتتا ئايالىنى سىرتتا، ئۆزىگە مۇناسىپ، شەرەپلىك ئىشتا ئىشلەشتىن توسالمايدۇ.

1243. سوئال: بەزى ئاياللار تىرناقلىرىنى بۇيىۋالىدۇ، بۇ بۇياق ئۇلارنىڭ تاھارەت ئېلىش ۋە غۇسلى قىلىشىغا توسقۇن بۇلامدۇ؟

جاۋاب: تىرناقلاردىكى بوياقلار تاھارەت ۋە غۇسلىغا ئەلۋەتتە توسقۇن بولىدۇ. چۈنكى تاھارەت ۋە غۇسلىدا سۇنى يۇيۇلغان ئەزالارنىڭ ھەممىسىگە ئۆتكۈزۈش شەرتتۇر. ھالبۇكى، تىرناقلىرىنى بۇيىۋالغان ئايال تاھارەت ئالسا ياكى يۇيۇنسا سۇ ئۇنىڭ تىرناقلىرىغا ئۆتمەيدۇ. شۇڭا ئۇلار تاھارەت ئېلىش ياكى غوسلە قىلىشتىن بۇرۇن تىرناقلىرىدىكى بۇياقلىرىنى تازىلاپ چىقىرىپ بولۇپ، ئاندىن تاھارەت ئېلىشى ياكى يۇيۇنۇشى كېرەك.

1244. سوئال: تۇغۇلماقچى بولغان بالىنىڭ كەمتۈك تۇغۇلىدىغانلىقى دوختۇرلار تەرىپىدىن بىلىنسە، ئۇنى چۈشۈرىۋېتىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: گەرچە بالىنىڭ كەمتۈك تۇغۇلىدىغانلىقى بايقالغان بولسىمۇ، ئۇنى چۈشۈرىۋېتىش بىر جانغا جىنايەت قىلغانلىق بولىدۇ. ئۇنى خۇددى بېجىرىم تۇغۇلىدىغان بالىنى كۈتىۋالغاندەك، كۈتىۋېلىش، قالغىنىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇش كېرەك.

1245. سوئال: ئەر - ئاياللار تۇرمۇشتا بەختلىك بولالمىغانلىق ياكى باشقا سەۋەبلەر بىلەن ئاجراشقاندا، ئەرنىڭ ئايالىغا بۇرۇن بەرگەن تويلۇقى ياكى مەھرىدىن بىر قىسمىنى ئېلىۋېلىشى ياكى تەلەپ قىلىشى دۇرۇسمۇ؟

جاۋاب: ئەرنىڭ ئايالىغا بەرگەن نەرسىلىرىنى ئېلىۋېلىشى ياكى ئۇنى تەلەپ قىلىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى ئايالىغا بېرىلگەن نەرسىلەر ئۇنىڭغا نىكاھنىڭ سەۋەبى بىلەن بەلگىلەنگەن ھەققتۇر. ئاجراشقان سەۋەبتىن ئۇنى ئېلىۋېلىش ياكى ئېلىشنى تەلەپ قىلىشقا بولمايدۇ. بەرگەن نەرسىلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە زورلاپ ئايالىنىڭ خېتىنى بەرمەي ئارقىغا سوزۇشمۇ ھەددىدىن ئاشقان نامەرتلىك ۋە چۈپەيلىكتۇر. ئاياللار ئاجىز ۋە شەپقەتكە ئېھتىياجلىق بىر جىنس. ئۇلارغا شەپقەتلىك ۋە كەڭ قورساق بولۇش كېرەك. ئەگەر ئايال ئۆز ئىختىيارى بىلەن ھېچبىر زورلۇقسىز ھالدا، تويلۇقتىن ياكى مەھرىدىن بىر قىسىم نەرسىلەرنى قايتۇرۇپ بېرىشنى خالىسا، ئۇنى ئالسا بولىدۇ. ئەخلاقلىق كىشىلەر ئۈچۈن ئۇنى قوبۇل قىلىشمۇ ئوڭايغا توختىمايدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىراۋغا بەرگەن نەرسىسىنى قايتۇرۇپ ئېلىۋېلىشنى تۈكۈرگەن تۈكۈرۈكىنى قايتا ئاغزىغا ئالغانغا ئوخشىتىپ ئەيىبلىگەن.

1246. سوئال: ئايال بېشىنى يۆگەش نىيىتىدە چېچىنىڭ ئۈستىگە ياسىما چاچ كىيىۋالسا، بۇ ئىسلامدا بۇيرۇلغان ئىسلامىي قىياپەتتىكى رومال قاتارىغا كىرەمدۇ؟

جاۋاب: ئاياللارنىڭ بېشىغا چاچ كىيىۋېلىشى ئىسلامىي رومال قاتارىغا كىرمەيدۇ. يەھۇدىي ئاياللىرى شۇنداق قىلىدۇ. چۈنكى يەھۇدىيلارنىڭ شەرىئىتى ئۇنى جائىز سانايدۇ. ئەمما ئىسلام دىنى ئۇنىڭغا يول قويمايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىسلامىي

قىياپەتتىكى رومال ئارتىپ بېشىنى ئۇنىڭ بىلەن يۆگىسە، شۇ ۋاقىتتىلا ئۇ، ئىسلامىي رومال ھېسابلىنىدۇ. ئەمما بېشى ئوچۇقلا تۇرىدىكەن، ئىسلام شەرىئىتىگە خىلاپلىق قىلغان بولىدۇ.

ۋەسىيەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1247.سوئال: ۋەسىيەت دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ۋەسىيەت – بىراۋ ئىگىدارچىلىقىدىكى نەرسىلىرىدىن بىر قىسمىنى ئۆزىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن تەسەررۇپ قىلىشقا تاپشۇرۇشى دېگەنلىك بولۇپ، ۋەسىيەت ئۆلگۈچىنىڭ مال – دۇنياسىدىن قەرزىسى بولسا تۆلەش ياكى ئۆز تەلىپىگە ئاساسەن، بىراۋغا بىر نەرسە بېرىش ياكى ئومۇمغا پايدىلىق بولغان ئىشلارغا سەرپ قىلىش قاتارلىق ھەر خىل شەكىلدە بولىدۇ.

ئىنسان ھايات بولغان مۇددەت ئىچىدە ئۆز ئىگىدارچىلىقىدىكى بارلىق نەرسىلىرىنى تەسەررۇپ قىلىش ھەقىقىگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆلۈشى بىلەن ئىگىدارچىلىق ھوقۇقى ئۈزۈلگەن ۋە ۋەسىيەت قىلغان نەرسىلىرىدىن باشقا پۈتۈن ئىگىدارچىلىقى ۋارىسلىرىنىڭ قولىغا ئۆتكەن بولىدۇ.

1248.سوئال: ۋەسىيەت قاچان ئورۇنلىنىدۇ؟

جاۋاب: ۋەسىيەت مىراسنى تەقسىم قىلىشتىن ئاۋۋال ئورۇنلىنىدۇ.

ۋەسىيەت قىلغۇچىدا بولۇشقا تېگىشلىك شەرتلەر

1249.سوئال: ۋەسىيەت قىلىشنىڭ شەرتى نېمە؟

جاۋاب: ۋەسىيەت قىلىشنىڭ شەرتى تۆۋەندىكىچە:

(1) ۋەسىيەت قىلغۇچىنىڭ بالاغەت يېشىغا يەتكەن بىرى بولىشى.

(2) ۋەسىيەت قىلغۇچىنىڭ ئەقلى – ھوشى جايىدا بولىشى.

(3) ۋەسىيەتنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلغان بولىشى، زورلانغان بولماسلىقى.

(4) ۋەسىيەت قىلماقچى بولغان نەرسىنىڭ ئۆز ئىلكىدە بولىشى، باشقا بىرىنىڭ ھەققى ياكى تېخى قولىغا ئۆتمىگەن نەرسە بولماسلىقى.

(5) ۋەسىيەت قىلماقچى بولغان نەرسىنىڭ ھالال نەرسىلەردىن بولىشى، ھاراق، تاماكا ۋە ھەر قانداق بىر ھارام نەرسە بولماسلىقى.

(6) ۋەسىيەتنىڭ ۋارىسلارنىڭ مەنپەئەتىگە زىيانلىق بولماسلىقى.

1250.سوئال: ۋەسىيەت قىلىشنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟

جاۋاب: ۋەسىيەت قىلىش ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى پەرز، يەنە بىرى، مۇستەھەبتۇر.

1251.سوئال: قايسى ۋاقىتتا ۋەسىيەت قىلىش پەرز بولىدۇ؟

جاۋاب: ئۈستىدە بىراۋغا تۆلەشكە تېگىشلىك قەرز ياكى بېرەلمىگەن زاكات بولسا، مۇنداق كىشىنىڭ بۇ ماۋزۇدا ۋەسىيەت قىلىشى ۋە ۋەسىيەتنى ھۆججەت قىلىپ يازدۇرۇپ قالدۇرۇشى پەرزدۇر. چۈنكى مۇنداق قىلمىغاندا ھەق – ھوقۇقلار جايىغا تەگمىگەن بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «قانداقلا بىر مۇسۇلماننىڭ ۋەسىيەت قىلىدىغان بىرەر ئىشى بولۇپ، ۋەسىيەت ھۆججىتىنى تاماملىماستىن بىر

كېچىدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتكۈزۈشى جائىز ئەمەس»[1] دەپ كۆرسەتكەن.

1252. سوئال: قايسى ۋاقىتتا ۋەسىيەت قىلىش مۇستەھەب (ساۋابلىق) بولىدۇ؟

جاۋاب: ئۈستىدە قەرز ياكى بېرەلمىگەن زاكات قالمىغان كىشىنىڭ مال – دۇنياسىدىن بىر قىسمىنى خالىسانە ياخشى ئىشلارغا سەرپ قىلىش ياكى مىراسخورلىرىنىڭ سىرتىدىكى مەلۇم شەخسلەرگە بېرىش ئۈچۈن ۋەسىيەت قىلىشى مۇستەھەبتۇر. ئەمما ۋارىسلىرىغا زىيان يەتكۈزۈش تەرىقىسىدە ۋەسىيەت قىلىش ھارامدۇر.

1253. سوئال: ۋەسىيەتنى كىملەرگە قىلىشقا بولمايدۇ؟

جاۋاب: بىراۋنىڭ ئۆز ۋارىسلىرىدىن بىرەرسىگە ياكى بىر قانچىسىغا ئۆزى ئۆلگەندىن كېيىن، تېگىشلىك مىراستىن تاشقىرى ئارتۇق بىر نەرسە بېرىلىشىنى ۋەسىيەت قىلىشى توغرا ئەمەس. مۇنداق ۋەسىيەت يۈرگۈزۈلمەيدۇ. ئەگەر باشقا ۋارىسلار بۇ ۋەسىيەتنى يۈرگۈزۈشكە رازى بولسا، بۇ ۋاقىتتا ئۇ مەزكۇر ۋارىسلارنىڭ ھەدىيەسى ياكى ياردىمى سۈپىتىدە ئەمەلگە ئاشىدۇ.

ۋەسىيەت قىلىشنىڭ ساۋابى ۋە پايدىسى

1254. سوئال: ۋەسىيەت قىلىشنىڭ قانداق ساۋابى بار؟

جاۋاب: ۋەسىيەت قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئادەت قىلغان ياخشى ئەمەللەردىن بىرى بولۇپ، مۇكاپاتى قىيامەت كۈنى بېرىلىدىغان، ساۋابى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ داۋام قىلىپ تۇرىدىغان، كىشىنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان پەزىلەتلىك ئىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە: «ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ پۈتۈن ئەمەلى ئۈزۈلۈپ، پەقەت ئۈچ ئىشنىڭ ساۋابىلا داۋام قىلىدۇ. ئۇلار: سەدىقە جارىيە (داۋام قىلىپ تۇرىدىغان ياخشى ئىش)، پايدىلىق ئىلىم، ھەققىدە دۇئا قىلىپ تۇرىدىغان ياخشى پەرزەنت»[2] دەپ كۆرسەتكەن. يەنى ئادەم ئۆلۈشتىن بۇرۇن يۇقىرىقى ئۈچ ئىشنى ياكى بۇلاردىن بىرەرسىنى قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ساۋابى ئۇ كىشى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ، ئۇنىڭغا يېتىپ تۇرىدۇ.

يەنە بىر ھەدىستە: «كىمكى ۋەسىيەتلىرىنى قىلغان ھالدا ئۆلىدىكەن، ئۇ سۈننەت يولىدا، تەقۋالىقتا ۋە گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنغان ھالدا ئۆلگەن بولىدۇ»[3] دەپ كەلگەن.

1255. سوئال: ۋەسىيەت قىلىشنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

جاۋاب: ۋەسىيەتنىڭ كۆپلىگەن پايدىلىرى بار. ئۇلارنىڭ بەزىسى مۇنۇلار:

---

(1) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(2) مۇسلىم رىۋايىتى.

(3) ئىبنى ماجە رىۋايىتى.

(1) ھەق – ھوقۇقلارنى زايە بولۇشتىن قوغداش. چۈنكى ۋەسىيەت قىلغان ئادەم ئۈستىدە باشقىلارغا بېرىشكە تېگىشلىك ياكى ئۇلاردىن ئېلىشقا تېگىشلىك ھەقلەرنى ياكى ئۆزىدە قويۇلغان ئامانەت بولسا ياكى بېرىلمىگەن زاكات بولسا ياكى ئورۇنداشقا تېگىشلىك مەنىۋى مەنپەئەتلەر بولسا، ئۇلارنى بايان قىلغان بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ھەق-ھوقۇقلار ئۆز جايلىرىغا يەتكەن بولىدۇ.

(2) مەسجىد بىنا قىلىش ياكى دوختۇرخانا سېلىش ياكى يول ياساش ياكى قۇدۇق كولاپ قويۇش ياكى مەكتەپ - مەدرىسە ئېچىشقا ئوخشىغان ياخشى ئىشلارنى ئۆزىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن قىلىشنى ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئادەم تا قىيامەتكىچە بۇ ياخشى ئىشى ئۈچۈن ساۋابتىن بەھرىمەن بولۇپ تۇرىدۇ. ئومۇم خەلق بۇ ياخشى ئىشلارنىڭ پايدىسىنى كۆرىدۇ.

(3) كەمبەغەللەرنىڭ، يېتىم – يېسىرلارنىڭ ۋە باشقا ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ ھاجەتلىرىنى قامداشنى ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئادەم ئۇلارنى دەرتتىن چىقارغان، ئاخىرەتتە ساۋابىنى كۆرگەن بولىدۇ.

يۇقىرىقىغا ئوخشاش ئىشلارنىڭ ھاياتىدىن كېيىن ئورۇندىلىشىنى ۋەسىيەت قىلغان ئادەم بۇ ۋەسىيىتى ئۈچۈن كۆپ ساۋاب قازىنىدۇ، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە مۇيەسسەر ۋە كىشىلەرنىڭ ياخشى دۇئالىرىغا سازاۋەر بولىدۇ.

(4) قىلىنىپ كېلىۋاتقان خەير-ساخاۋەت ياكى قانداقلا بىر ياخشى ئىشنى ۋارىسلىرىنىڭ ئۆزىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنمۇ داۋام قىلدۇرۇشىنى ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئادەم بۇ ۋەسىيىتىنىڭ ساۋابىنى ئاخىرەتتە چوقۇم كۆرىدۇ، بۇ دۇنيادىمۇ ئۇنىڭ ياخشى نامى يادلىنىپ تۇرىدۇ.

مىراس ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1256.سوئال: تەرىكە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: بىراۋ ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا قالدۇرۇپ كەتكەن مال – دۇنيا ۋە باشقا ھەر قانداق نەرسىسى «مىراس» ياكى «تەرىكە» دەپ ئاتىلىدۇ.

تەرىكىگە مۇناسىۋەتلىك ھەق – ھوقۇقلار

1257.سوئال: تەرىكىگە مۇناسىۋەتلىك ھەق – ھوقۇقلار قايسىلار؟

جاۋاب: تەرىكىگە مۇناسىۋەتلىك ھەق – ھوقۇقلار تۆۋەندىكىلەر بولۇپ، مۇنۇ تەرتىب بويىچە ئىجرا قىلىنىدۇ:

(1) مېيىتنى قائىدە – يوسۇن بويىچە يۇيۇپ- تاراش، كېپەنلەش ۋە دەپنە قىلىشقا قەدەر بولغان پۈتۈن چىقىملار ئۇچۇن مېيىتنىڭ تەرىكىسىدىن ئىسراپ ياكى كەم قىلماستىن قائىدە بويىچە ئىشلىتىلىدۇ.

(2) مېيىتنىڭ ئۈستىدە قەرز بولسا ئۇنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىش ئارقىلىق ئادا قىلىنىدۇ.

(3) مېيىتنىڭ ۋەسىيەتلىرىنى ئىجرا قىلىش. مېيىتنىن مىراس ئېلىشقا ھەقلىق بولغان ۋارىسلىرىغا مىراسنىڭ سىرتىدا پۇل – مال بېرىشكە ۋەسىيەت قىلىشى توغرا ئەمەس. شۇنداق ۋەسىيەت قىلىنغان تەقدىردىمۇ، بۇ ۋەسىيەت يۈرگۈزۈلمەيدۇ. ئەمما مېيىت ئۆزىنىڭ ۋارىسلىرىدىن بولمىغان بىرىگە پۇل – مېلىدىن بېرىشنى ۋەسىيەت قىلغان بولسا، ئۇ مېيىتنىڭ تەرىكىسىنىڭ ئۈچتىن بىرىدىن ئارتۇق بولماسلىق شەرتى بىلەن ئىجرا قىلىنىدۇ. ((مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ) ۋەسىيىتى ۋارىسلارغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك(مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ) ۋەسىيىتى ۋارىسلارغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك.)[1]

(4) قالغان تەرىكە ۋارىسلار ئوتتۇرىسىدا شەرىئەت كۆرسەتمىسى بويىچە تەقسىم قىلىنىدۇ.

قۇرئان كەرىم يۇقىرىقى تەرتىبكە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: ((مىراس تەقسىماتى) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇندالغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ)[2].

مىراس ئېلىشنىڭ سەۋەبلىرى

1258.سوئال: مىراس ئېلىشنىڭ سەۋەبلىرى قايسىلار؟

([1]) نىسا سۈرىسى12- ئايەت.

([2]) نىسا سۈرىسى12- ئايەت.

جاۋاب: ئىككى سەۋەب بىلەن كىشىلەر بىر- بىرىدىن مىراس ئالالايدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى نەسەب، يەنە بىرى نىكاھتۇر.

1259.سوئال: نەسەب سەۋەبى بىلەن مىراس ئالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: نەسەب سەۋەبى بىلەن مىراس ئالىدىغانلار- مېيىتنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرى، بىر تۇغقانلىرى، بىر تۇغقانلىرىنىڭ بالىلىرى، ئاتا – ئانىسى، بوۋا – مومىلىرى، دادا تەرەپ تاغىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ بالىلىرى قاتارلىق يېقىن تۇغقانلىرىدۇر.

1260.سوئال: نىكاھ سەۋەبى بىلەن مىراس ئالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: نىكاھ سەۋەبى بىلەن مىراس ئالىدىغانلار ئەر – خوتۇنلار بولۇپ، بىراۋ بىر ئايالغا نىكاھلىنىپ تېخى ئۇلار بىر ياستۇققا باش قويماستىن ئۇلارنىڭ بىرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، هايات قالغىنى ئۆلگەن جورىسىدىن مىراس ئالىدۇ.

مىراس ئېلىشتىن مەنئى قىلىنىدىغانلار

1261.سوئال: مىراس ئېلىشتىن مەنئى قىلىنىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: مىراس ئېلىشتىن مەنئى قىلىنىدىغانلار ئىككى خىل كىشى بولۇپ، ئۇلار مۇنۇلار:

(1) مىراس قالدۇرغۇچىنى ئۆلتۈرگەن قاتىل، يەنى بىراۋ ئاتا-ئانىسىدىن بىرەرسىنى ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش مىراسىغا ئىگە بولالايدىغان كىشىلەرىدىن بىرەرسىنى (تۇغقىنىنى ياكى جورىسىنى) قەستەن ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭدىن مىراس ئالالمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بۇ هەقتە: «قاتىل ئۆزى ئۆلتۈرگەن كىشىسىنىڭ مىراسىدىن هېچ نەرسە ئالالمايدۇ»(1) دەپ كۆرسەتكەن.

(2) مېيت بىلەن ۋارىسىنىڭ بىر دىندا بولماسلىقى يەنى مىراس قالدۇرغۇچى مېيت مۇسۇلمان، مىراس ئالغۇچى مۇسۇلمان ئەمەس ياكى مىراس قالدۇرغۇچى مۇسۇلمان ئەمەس، مىراس ئالغۇچى مۇسۇلمان بولسا، بۇ ئىككىسى بىر – بىرىدىن مىراس ئالالمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بىر هەدىستە: «كاپىر مۇسۇلماندىن، مۇسۇلمان كاپىردىن مىراس ئالالمايدۇ»(2) دەپ كۆرسەتكەن.

مۇسۇلمانلىقتىن يېنىپ مۇرتەد بولۇپ كەتكەن كىشىمۇ بۇ هۆكۈمنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ.

مىراس ئېلىشنىڭ شەرتلىرى

1262.سوئال: مىراس ئېلىشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مىراس ئېلىشنىڭ شەرتلىرى ئىككى بولۇپ، ئۇلار مۇنۇلار:

---

(1) ئىبنى ئابدۇلبىر رىۋايىتى.

(2) بۇخارىي ۋە مۇسلىم رىۋايىتى.

(1) مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ ئەمەلىيەتتە ئۆلگەن ياكى ئۆلگەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىنغان بولىشى. مەسىلەن: ئىز-دېرەكسىز يوقاپ كەتكەن ئادەمگە «ئۆلدى» دەپ رەسمىي مەھكىمىدىن ھۆكۈم چىقىرىلغىنىغا ئوخشاش. چۈنكى تىرىك ئادەمنىڭ مىراسى تەقسىم قىلىنمايدۇ.

(2) مىراس قالدۇرغۇچى ئۆلگەن ۋاقىتتا ۋارىسنىڭ ھايات بولىشى. چۈنكى مىراس قالدۇرغۇچىدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن كىشى ئۇنىڭ مىراسىنى ئالالمايدۇ. مەسىلەن: بىراۋ ئاتىسىدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، ئۆلۈپ كەتكەن بۇ كىشىنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ بوۋىسىنىڭ تەركىسىدىن ئاتىسىنىڭ مىراسى سۈپىتىدە مىراس ئالالمىغىنىغا ئوخشاش. ئەمما ئۇلارنىڭ نەۋرە سۈپىتى بىلەن مىراس ئېلىشى باشقا مەسىلە.

قۇرئان كەرىمدىكى مىراس ئايەتلىرى

1263. سوئال: قۇرئان كەرىمدىكى مىراس ئايەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: مىراس مەسىلىسى ئىنسانلار ئۇنى تالىشىپ بىر-بىرىنى ئۆلتۈرۈش دەرىجىسىگىچە يېتىدىغان پۇل-مال مەسىلىسى ۋە ھەق-ھوقۇق مەسىلىسى بولغانلىقى ئۈچۈن مىراس تەقسىماتىنى ئاللاھ تائالا بىۋاسىتە ئۆزى بەلگىلەپ بەرگەن. مىراس ئايەتلىرى مۇنۇ ئايەتلەردۇر:

(1) ﴿ئاللاھ باللىرىڭلار (غا تېگىدىغان مىراس) ھەققىدە تەۋسىيە قىلىدۇكى، بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى تېگىدۇ، ئەگەر مېيىتنىڭ قىزى (ئىككى ياكى ئىككىدىن كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلارغا مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسى تېگىدۇ، ئەگەر (ۋارىس) بىر قىز بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا مىراسنىڭ يېرىمى تېگىدۇ، ئەگەر مېيىتنىڭ باللىرى بولسا، بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەر بىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ باللىرى بولماي مىراسقا پەقەت ئۇنىڭ ئاتا -ئانىسى ۋارىسلىق قىلىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئانىسىغا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرى تېگىدۇ (قالغىنى ئاتىسىغا تېگىدۇ). ئەگەر مېيىتنىڭ (ئاتا - ئانىسىدىن باشقا يەنە) بىر تۇغقانلىرى بولسا، ئانىسىغا مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ (قالغىنىنى ئاتىسى ئالىدۇ). (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇندالغان ۋە قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئاتا -ئاناڭلار ۋە باللىرىڭلاردىن (يەنى بۇ ئىككىسىدىن) قايسىسىنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىن ئۆزەڭلارغا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر، بۇلار ئاللاھ تەرىپىدىن بېكىتىلگەن بەلگىلىمىدۇر. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾[1].

(2) ﴿ئەگەر ئاياللىرىڭلارنىڭ باللىرى بولمىسا، بۇ چاغدا ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ يېرىمى (ئى ئەرلەر!) سىلەرگە تېگىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ باللىرى بولسا،

([1]) نىسا سۈرىسى 11- ئايەت.

ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى سىلەرگە تېگىدۇ. (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇندالغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئەگەر سىلەرنىڭ باللىرىڭلار بولمىسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى تېگىدۇ، ئەگەر سىلەرنىڭ باللىرىڭلار بولسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراستىن سەككىزدىن بىرى تېگىدۇ. (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇندالغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچى ئاتا -ئانىسىز، بالىسىز ئەر ياكى ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ پەقەت ئانا بىر بىر تۇغقىنى ۋە ئانا بىر ھەمشىرىسى بولسا، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ. ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ (يەنى مىراس قالدۇرغۇچى مېيىتنىڭ ئانا بىر، ئاتا باشقا) بىر تۇغقانلىرى ۋە ھەمشىرىلىرى بۇنىڭدىن (يەنى بىردىن) كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئورتاق تەقسىم قىلىنىدۇ. (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇندالغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ) ۋەسىيىتى ۋارىسلارغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك. ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن قىلىنغان تەۋسىيىدۇر، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەلىمدۇر (يەنى ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ)﴾[1].

(3) ﴿(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئاتا – ئانىسى، بالىسى يوق مېيىتنىڭ مىراسى توغرۇلۇق پەتىۋا سورىشىدۇ، ئېيتقىنكى، « ئاللاھ ئاتا – ئانىسى، بالىسى يوق كىشى (قالدۇرغان مىراس) توغرىسىدا پەتىۋا بېرىدۇ، ئەگەر بىر كىشى ۋاپات بولسا، بالىسى بولمىسا، پەقەت بىر ھەمشىرىسى بولسا، ئۇ مىراسنىڭ يېرىمىنى ئالىدۇ، ئەگەر ئۇ ئايالنىڭ بالىسى بولمىسا، ئەر بىر تۇغقىنى ئۇنىڭ ۋارىسى بولىدۇ (يەنى مىراسنىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ)، ئەگەر ئىككى ھەمشىرىسى بولسا، ئۇلار مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىنى ئالىدۇ، ئەگەر ۋارىسلار ھەم ئەر، ھەم ئايال بىر تۇغقانلار بولسا (ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى) بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى بېرىلىدۇ، ئاداشماسلىقىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە (شەرىئەت ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر»﴾[2].

بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسىنى بېرىشنىڭ ھېكمىتى

1264.سوئال: نېمە ئۈچۈن بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسى بېرىلىدۇ؟

جاۋاب: بەزىلەر "نېمە ئۈچۈن ئايالغا ئەرنىڭ ھەسسىسىنىڭ يېرىمى بېرىلىدۇ؟ بۇ ئادالەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟" دەپ سورىشى مۇمكىن. بۇ ئادالەتسىزلىك ئەمەس، بەلكى

---

(1) نىسا سۈرىسى 12- ئايەتلەر.

(2) نىسا سۈرىسى 176- ئايەت.

بۇ ھەممىنى تولۇق بىلىدىغان، ھېكمەتلىك ھەم توغرا ئىش قىلىدىغان يېگانە ياراتقۇچىنىڭ بەلگىلىمىسىدۇر. بۇنىڭ قىسقىچە بايانى مۇنداق:

ئىسلامدىكى مىراس مەسىلىسى ئائىلە نىزامىغا باغلىق بىر مەسىلە. بۇ ئىككىسىنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىپ چۈشىنىشكە بولمايدۇ. بىر ئائىلىدىكى ئايال مۇنۇ 5 خىل ئايالنىڭ بىرى بولىدۇ: ياكى شۇ ئائىلىدىكى ئەرنىڭ ئايالى بولىدۇ ياكى ئۇنىڭ قىزى بولىدۇ ياكى ئۇنىڭ ئانىسى بولىدۇ ياكى ئۇنىڭ كېلىنى بولىدۇ ياكى ئۇنىڭ ھەمشىرىسى بولىدۇ.

ئەگەر بۇ ئايال شۇ ئائىلىنىڭ قىزى بولسا، ئۇنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ۋە باشقىمۇ پۈتۈن چىقىملىرى ئاتىسىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ.

ئەگەر بۇ ئايال شۇ ئائىلىدىكى ئائىلە باشلىقىنىڭ ئايالى بولسا، ئۇنىڭ چىقىملىرى «نەپىقە» دەپ ئاتىلىپ ئائىلە باشلىقى بولغان ئەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ.

ئەگەر بۇ ئايال شۇ ئائىلىنىڭ كېلىنى بولسا، ئۇنىڭ بارلىق چىقىملىرى ئۇنىڭ ئېرىگە يۈكلىنىدۇ.

ئەگەر بۇ ئايال شۇ ئائىلە ئىچىدە ئانا بولۇپ (يەنى شۇ ئائىلىدىكى ئائىلە باشلىقى بولغان ئەرنىڭ ئانىسى بولۇپ) ياشىغان بولسا، ئۇنىڭ پۈتۈن چىقىملىرى ئوغلىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ.

ئەگەر بۇ ئايال شۇ ئائىلىدىكى ئائىلە باشلىقى بولغان ئەرنىڭ ھەمشىرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، ياكى جورىسى ياكى بالىسى بولمىغانلىقتىن، شۇ كىشىنىڭ رىئايىتى ئاستىدا تۇرغان بولسا، ئۇنىڭ بارلىق چىقىملىرى شۇ ئوغۇل قېرىندىشىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ.

ئېرى يوق، ئوغلىمۇ يوق، ئاتىسىمۇ يوق، قېرىندىشى ھەم يوق ئايالنىڭ چىقىملىرى ئۇنىڭ تاغا ئاكىلىرىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ تاغا ئاكىلىرىمۇ بولمىسا، بۇ ئايالنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى مۇسۇلمانلار ئاممىسى تەرىپىدىن كاپالەتكە ئېلىنىدۇ.

بۇ يەردىن مەلۇم بولىدۇكى، ئاياللارنىڭ تۇرمۇشتىكى پۈتۈن چىقىملىرى ئەرلەر تەرىپىدىن تەمىن ئېتىلىدۇ. ئاياللارنىڭ باشقىلارغا چىقىم قىلىشى ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجلىرى ئۈچۈنمۇ چىقىم قىلىشلىرى لازىم كەلمەيدۇ. بەلكى ھەممىنى ئەرلەر قامدايدۇ. ھەتتا ئايال تاپقان پۇلنى، ئاتا-ئانىسى ياكى تۇغقانلىرىدىن مىراس ئالغان مال-دۇنياسىنى ئائىلىسىگە خىراجەت قىلماي يىغسىپ ياتسىمۇ، ئۇنى ھېچكىم خىراجەت قىلىشقا زورلىيالمايدۇ. ئەگەر ئايال ئۆز ئىختىيارى بىلەن چىقىم قىلىمەن دېسە، بۇ ئۆزىنىڭ ئىشى.

ئەمدى ئەرلەرگە كەلسەك، ئوغۇل بالا قولى ئىشقا تەككەندىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامداشتا ئاتىسىغا ياردەملىشىدۇ. ئېغىر ئىشلار ئۇنىڭ بېشىغا چۈشىدۇ. ئۇ ئۆيلىنىپ بىر ئائىلىنىڭ بېشى بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئايالى ۋە بالىلىرىنىڭ چىقىملىرى يۈكلىنىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئاتىسى بولمىسا، ئانىسىنى، قېرىنداشلىرىنى

بېقىشى، ئاتا ـ ئانىسى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار ياشىنىپ قالغان، كىرىمى يوق ياكى ئاز بولسا، بۇلارنى ياخشى بېقىشى، بارلىق ئېھتىياجلىرىنى قامدىشى لازىم كېلىدۇ. دېمەك، ئائىلە ھاياتىدىكى بارلىق چىقىم ـ خىراجەتلەر قانداقلا شارائىتتا بولمىسۇن، پەقەتلا ئەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ. شۇڭا ئىسلام دىنىنىڭ مىراس قانۇنى بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەسسىسىنى بەلگىلىگەن. بۇ ئادالەتلىك تەقسىمات ئەمەسمۇ؟!

قۇرئان كەرىمدە مىراس ئېلىشى بەلگىلەنگەنلەر

1265.سوئال: يۇقىرىقى مىراس ئايەتلىرىدە مىراس ئېلىشى بېكىتىلگەن شەخسلەر كىملەر؟

جاۋاب: قۇرئان كەرىمنىڭ ئايەتلىرى ئارقىلىق مىراس ئېلىشى بېكىتىلگەن شەخسلەر تۆۋەندىكى 6 خىل شەخستۇر:

(1) مىراسنىڭ يېرىمىنى ئالىدىغانلار

(2) مىراسنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئالىدىغانلار

(3) مىراسنىڭ سەككىزدىن بىرىنى ئالىدىغانلار

(4) مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدىغانلار

(5) مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدىغانلار

(6) مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدىغانلار

مىراسنىڭ يېرىمىنى ئالىدىغانلار

1266.سوئال: مىراسنىڭ يېرىمىنى ئالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: مىراسنىڭ يېرىمىنى ئالىدىغانلار بىرى ئەر، تۆتى ئايال بولۇپ، تۆۋەندىكى 5 خىل شەخستۇر:

(1) پەرزەنتى يوق ئۆلگۈچىنىڭ ئېرى، يەنى ئۆلگۈچى ئايالنىڭ بالىسى ياكى نەۋرىسى بولمىسا، ئۇنىڭ مىراسىنىڭ تەڭ يېرىمىنى ئۇنىڭ ئېرى ئالىدۇ.

(2) ئۆلگۈچىنىڭ قىزى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ بىر قىزىدىن باشقا ئوغۇل ياكى قىز ھېچقانداق پەرزەنتى بولمىسا، مىراسنىڭ تەڭ يېرىمىنى شۇ قىز ئالىدۇ.

(3) ئۆلگۈچىنىڭ ئوغلىنىڭ قىزى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ شۇ بىرلا قىز نەۋرىسىدىن باشقا پەرزەنتى ياكى نەۋرىسى بولمىسا، مىراسنىڭ تەڭ يېرىمىنى شۇ قىز نەۋرە ئالىدۇ.

(4) ئۆلگۈچىنىڭ ھەمشىرىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ بىرلا ئايال بىر تۇغقىنىدىن باشقا ئاتا – ئانىسى ياكى ئەر بىر تۇغقىنى ياكى پەرزەنتى ۋە ياكى نەۋرىسى بولمىسا، ئۇنىڭ مىراسىنىڭ تەڭ يېرىمىنى بۇ ھەمشىرىسى ئالىدۇ.

(5) ئۆلگۈچىنىڭ دادا تەرەپتىن بولغان ھەمشىرىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ بۇ بىرلا ھەمشىرىسىدىن باشقا ئاتا – ئانىسى ياكى بىر ئاتا بىلەن بىر ئانىدىن بولغان بىر تۇغقانلىرى ياكى پەرزەنتلىرى ياكى نەۋرىلىرى بولمىسا، ئۆلگۈچىنىڭ شۇ ھەمسىرىسى مىراسنىڭ تەڭ يېرىمىنى ئالىدۇ.

مىراسنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئالىدىغانلار

1267.سوئال: مىراسنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: مىراسنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئالىدىغانلار پەقەت ئىككى خىل كىشى بولۇپ،

ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) پەرزەنتى بار ئۆلگۈچىنىڭ ئېرى، يەنى ئۆلگۈچى ئايالنىڭ ئوغلى ياكى قىزى ياكى مەيلى قىز، مەيلى ئوغۇل بىرەر نەۋرىسى بار بولغان شارائىتتا، ئۇ ئايالنىڭ ئېرى ئۇنىڭ مىراسىنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئالىدۇ.

(2) پەرزەنتى يوق ئۆلگۈچىنىڭ ئايالى، يەنى ئۆلگۈچى ئەرنىڭ ئوغلى ياكى قىزى ياكى مەيلى قىز، مەيلى ئوغۇل بىرەر نەۋرىسى يوق بولغان شارائىتتا، ئۇ ئەرنىڭ ئايالى ئۇنىڭ مىراسىنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئالىدۇ.

مىراسنىڭ سەككىزدىن بىرىنى ئالىدىغان كىشى

1268.سوئال: مىراسنىڭ سەككىزدىن بىرىنى ئالىدىغان كىم؟

جاۋاب: مىراسنىڭ سەككىزدىن بىرىنى ئالىدىغان پەقەت بىرلا شەخس بولۇپ، ئۇ ئۆلگۈچىدىن بالا ياكى مەيلى ئوغۇل، مەيلى قىز، بىرەر نەۋرە بىلەن قالغان ئايالدۇر. ئۆلگۈچىنىڭ بىردىن كۆپ ئايالى بولسا، مەزكۇر سەككىزدىن بىرىنى ئۇنىڭ ئاياللىرى ئۆز ئارىسىدا تەڭدىن ئۈلىشىدۇ.

مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدىغانلار

1269.سوئال: مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدىغانلار تۆۋەندىكى 4 خىل شەخستۇر:

(1) ئۆلگۈچىنىڭ قىزلىرى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ قىزى بولۇپ، ئوغلى بولمىسا، بۇ قىزلار ھەممە بىرلىكتە مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدۇ. ئاندىن ئۇنى ئۇلار ئۆز ئارىسىدا تەڭدىن بۆلۈشىدۇ.

(2) ئۆلگۈچىنىڭ ئوغلىنىڭ قىزلىرى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ ئوغلىدىن بولغان ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ قىز نەۋرىلىرى بولۇپ، ئوغلى ياكى باشقا بالىلىرى ياكى ئوغۇل نەۋرىلىرى بولمىسا، بۇ قىز نەۋرىلەر ھەممە بىرلىكتە مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدۇ. ئاندىن ئۇنى ئۇلار ئۆز ئارىسىدا تەڭدىن بۆلۈشىدۇ.

(3) ئۆلگۈچىنىڭ ھەمشىرىلىرى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ ئاتا بىر ۋە ئانا بىر ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ ھەمشىرىلىرى بولۇپ، قىز ياكى ئوغۇل بىرەر پەرزەنتى ياكى نەۋرىسى ياكى ئاتا - ئانىسى بولمىسا ياكى ئاتا بىر ۋە ئانا بىر ئوغۇل بىر تۇغقىنىمۇ بولمىسا، بۇ ھەمشىرىلەر ھەممە بىرلىكتە مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدۇ. ئاندىن ئۇنى ئۇلار ئۆز ئارىسىدا تەڭدىن بۆلۈشىدۇ.

(4) ئۆلگۈچىنىڭ ئاتا بىر ھەمشىرىلىرى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ ئاتا بىر ھەمشىرىلىرى بولۇپ، قىز ياكى ئوغۇل بىرەر پەرزەنتى ياكى نەۋرىسى ياكى ئاتا - ئانىسى بولمىسا، ئاتا بىر ئوغۇل بىر تۇغقىنى ياكى ئاتا ۋە ئانا بىر ھەمشىرىلىرىمۇ بولمىسا، بۇ ئاتا بىر ھەمشىرىلەر ھەممە بىرلىكتە مىراسنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدۇ. ئاندىن ئۇنى ئۇلار ئۆز ئارىسىدا تەڭدىن بۆلۈشىدۇ.

مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدىغانلار

1270.سوئال: مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدىغانلار تۆۋەندىكى 2 خىل كىشىدۇر:

(1) ئۆلگۈچىنىڭ ئانىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ بالىسى ياكى ئوغلىدىن بولغان بىرەر نەۋرىسى ياكى بىردىن ئارتۇق قېرىندىشى بولمىسا، ئۇنىڭ ئانىسى مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ.

(2) ئۆلگۈچىنىڭ ئانا تەرەپ بىر تۇغقانلىرى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ بىردىن ئارتۇق ئانا تەرەپ بىر تۇغقانلىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى ياكى بالىلىرى ياكى بىر ئاتا بىلەن بىر ئانىدىن بولغان بىر تۇغقانلىرى بولمىسا، ئۆلگۈچىنىڭ بۇ ئانا تەرەپ بىر تۇغقانلىرى مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ. ئاندىن ئۇنى ئۇلار ئۆز ئارىسىدا تەكشى بۆلۈشىدۇ.

1271.سوئال: ئانا قايسى ھالەتتە مىراستىن قالغاننىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ؟

جاۋاب: ئەسلى قائىدە بويىچە، ئۆلگۈچىنىڭ ئانىسى بىلەن دادىسى ئىككىسىلا بار بولۇپ، ئۇنىڭ بالىسى ياكى ئوغلىدىن بولغان بىرەر نەۋرىسى ياكى بىردىن ئارتۇق قېرىندىشى بولمىسا، ئۇنىڭ ئانىسى مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ. مۇنۇ ئايەت بۇنى ئىپادىلەيدۇ: «ئەگەر ئۇنىڭ بالىلىرى بولماي مىراسقا پەقەت ئۇنىڭ ئاتا -ئانىسى ۋارىسلىق قىلىدىغان بولسا، بۇچاغدا ئۇنىڭ ئانىسىغا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرى تېگىدۇ (قالغىنى ئاتىسىغا تېگىدۇ)». ئەمما بۇ ماۋزۇدا ئىككىنچى خەلىپە ھەزرىتى ئۆمەر پۈتۈن ئۆلىما ساھابىلارنىڭ بىردەك ئىتتىپاقى بويىچە بېكىتكەن ئىككى مەسىلە بار بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۆلگۈچىنىڭ ئانىسى ئومۇمىي مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئەمەس، بەلكى مىراستىن قالغاننىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ئۆلگۈچىنىڭ ئېرى، دادىسى ۋە ئانىسىدىن باشقا ھېچ نەرسىسى بولمىسا، ئۆلگۈچىنىڭ ئېرى مىراسنىڭ تەڭ يېرىمىنى، ئانىسى قالغان يېرىمىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى، دادىسى بۇ ئىككىسىدىن قالغىنىنى ئالىدۇ.

(2) ئۆلگۈچىنىڭ ئايالى، ئانىسى ۋە دادىسىلا بولۇپ، باشقا ھېچ نەرسىسى بولمىسا، ئۆلگۈچىنىڭ ئايالى مىراسنىڭ تۆتتىن بىرىنى، ئانىسى تۆتتىن بىرىدىن قالغاننىڭ ئۈچتىن بىرىنى، دادىسى قالغاننىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ.

مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدىغانلار

1272.سوئال: مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدىغانلار كىملەر؟

جاۋاب: مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدىغانلار ئۆلگۈچىنىڭ دادىسى، دادىسىنىڭ دادىسى، ئانىسى، ئانىسىنىڭ ئانىسى، ئوغلىنىڭ قىزى، دادا بىر ھەمشىرىسى، ئانا بىر بىر تۇغقىنى قاتارلىق 7 خىل كىشى بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ئۆلگۈچىنىڭ دادىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ پەرزەنتى ياكى نەۋرىسى بولسا، ئۇنىڭ ئاتىسى مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ.

(2) ئۆلگۈچىنىڭ دادىسىنىڭ دادىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ دادىسى بولماسلىق شەرتى بىلەن چوڭ دادىسى دادىسىنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. پەقەت تۆۋەندىكى 3 مەسىلىدە ئەھۋال باشقىچە بولىدۇ:

① ئۆلگۈچىنىڭ بىر ئاتا بىلەن بىر ئانىدىن ياكى ئاتا تەرەپتىن ياكى ئانا تەرەپتىن بولغان تۇغقانلىرىنىڭ ھېچقايسىسى دادىسى بار بولغان ھالەتتە مىراس ئالالمايدۇ. لېكىن چوڭ دادىسى بار ھالەتتە ئالالايدۇ. بۇ شافىئىي، ھەنبەلىي ۋە مالىكىي مەزھەبلىرىنىڭ قارىشى. ئەمما ھەنەفىي مەزھىبىگە كۆرە، مەزكۇر بىر تۇغقانلار چوڭ دادىسى بار ھالەتتىمۇ مىراس ئالالمايدۇ.

② ئۆلگۈچىنىڭ ئېرى، ئانىسى ۋە دادىسىلا بولۇپ، باشقا ۋارىسلىرى بولمىسا، ئانىسى (يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك ئېرى ئېرىمىنى ئېلىپ بولغان مىراستىن قالغىنىنىڭ) ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ. ئەگەر دادىسىنىڭ ئورنىدا چوڭ دادىسى بولسا، ئانىسى پۈتۈن تەرىكەنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ.

③ ئۆلگۈچىنىڭ ئايالى، ئانىسى ۋە دادىسىلا بولۇپ، باشقا ۋارىسى بولمىسا، ئانىسى (يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك ئايالى تۆتتىن بىرىنى ئېلىپ بولغان مىراستىن قالغىنىنىڭ) ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ. ئەگەر دادىسىنىڭ ئورنىدا چوڭ دادىسى بولسا، ئانىسى پۈتۈن تەرىكەنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدۇ.

(3) ئۆلگۈچىنىڭ ئانىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ بالىسى ياكى ئوغلىنىڭ بالىسى ياكى بىردىن كۆپ قېرىندىشى بولسا (مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، مەيلى بىر دادا ۋە بىر ئانىدىن، مەيلى بىر ئانىدىن ياكى بىر دادىدىن بولغان بولسۇن)، ئانىسى ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ.

(4) ئۆلگۈچىنىڭ چوڭ ئانىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ ئانىسى بولمىسا، ئۇنىڭ چوڭ ئانىسى مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ. دەرىجە جەھەتتە ئوخشاش بولغان (ئانىسىنىڭ ئانىسى ۋە دادىسىنىڭ ئانىسىغا ئوخشاش) بىردىن كۆپ چوڭ ئانىلار بولسا، بۇ چوڭ ئانىلار مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئۆز ئارىسىدا تەڭدىن ئۈلۈشىدۇ.

(5) ئۆلگۈچىنىڭ ئوغلىنىڭ قىزى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ بىرلا قىزى بولۇپ، ھاياتتا بولمىغان بىر ئوغلىنىڭ بىر ياكى بىردىن كۆپ قىزى بولسا، ئۆلگۈچىنىڭ ئۆز قىزى مىراسنىڭ تەڭ يېرىمىنى، ئوغلىنىڭ قىزى ياكى قىزلىرى مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ.

(6) ئۆلگۈچىنىڭ دادا بىر ھەمشىرىسى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ دادا بىر، ئانا بىر ھەمشىرىسى بىلەن دادا تەرەپتىن بولغان بىر ياكى بىردىن كۆپ ھەمشىرىسى بولسا، ئۆلگۈچىنىڭ دادا بىر، ئانا بىر ھەمشىرىسى مىراسنىڭ تەڭ يېرىمىنى، دادىسى تەرەپتىنلا بولغان ھەمشىرىسى (ياكى ھەمشىرىلىرى بىرلىكتە) مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ.

(7) ئۆلگۈچىنىڭ ئانا بىر بىر تۇغقىنى، يەنى ئۆلگۈچىنىڭ دادىسى ياكى چوڭ

دادىسى، بالىسى ياكى نەۋرىسى بولمىسا، ئۇنىڭ بىرلا ئانا بىر بىر تۇغقىنى بولسا، شۇ بىر تۇغقىنى مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ.

ۋەقىپ ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1273.سوئال: ۋەقىپ دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ۋەقىپ – ئىگىدارچىلىقىنىڭ مەلۇم بىر قىسمىنى ياخشىلىق يوللىرىدىن مۇئەييەن بىر تەرەپكە ئۇنىڭ پايدىسىدىن مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن ئاتىۋېتىش دېگەنلىك بولۇپ، ساۋابى ئۈزۈلمەيدىغان «سەدىقە جارىيە» ئەمەللىرىدىن بىرىدۇر.

ۋەقىپ قىلىشنىڭ شەرتى

1274.سوئال: ۋەقىپ قىلىشنىڭ شەرتى نېمە؟

جاۋاب: ۋەقىپ قىلىشنىڭ شەرتى تۆۋەندىكىچە:

(1) ۋەقىپ قىلغۇچىنىڭ بالاغەت يېشىغا يەتكەن بولۇشى،

(2) ۋەقىپ قىلغۇچىنىڭ ئەقلى – ھوشى جايىدا بولۇشى،

(3) ۋەقىپ قىلغۇچىنىڭ ۋەقىپنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلىشى،

(4) ۋەقىپ قىلغۇچىنىڭ ۋەقىپ قىلىدىغان نەرسىگە ئىگە بولۇشى،

(5) ۋەقىپ قىلماقچى بولغان نەرسىنىڭ مۇئەييەن بولۇشى،

(6) ۋەقىپ سەۋەبلىك ھەق ئىگىسىگە (ياكى ۋارىسلىرىغا) زىيان يەتمەسلىكى،

(7) ھارام نەرسىنى ۋەقىپ قىلماسلىق ياكى ھارام ئىش قىلىدىغان ئورۇنغا ۋەقىپ قىلماسلىق. مەسىلەن: ھاراق ياكى چوشقىغا ئوخشاش ھارام نەرسىلەرنى ۋەقىپ قىلغانغا ياكى قاۋاقخانىغا، تانسىخانىغا ياكى دىنسىزلىقنى، ئەخلاقسىزلىقنى تەشۋىق قىلىدىغان ئورۇنلارغا بىر نەرسە ۋەقىپ قىلغانغا ئوخشاش.

ۋەقىپنىڭ تۈرلىرى

1275.سوئال: قانچە تۈرلۈك ۋەقىپ بار؟

جاۋاب: ۋەقىپ ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى، خەيرىيەت ۋەقىپسى، يەنە بىرى، ئەۋلاد ۋەقىپسىدۇر.

1276.سوئال: خەيرىيەت ۋەقىپسى دېگەن قايسى؟

جاۋاب: خەيرىيەت ۋەقىپسى – مۇجاھىدلارنىڭ، ئىلىم تەھسىل قىلغۇچىلارنىڭ، يولدا قالغان مۇساپىرلارنىڭ، پېقىرلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن ياكى مەسجىد، مەكتەپ، مەدرىسە، دوختۇرخانا، كۆۋرۈك سېلىش، يول ياساش، قۇدۇق قېزىشقا ئوخشىغان ئومۇم خەلق مەنپەئەتلىنىدىغان ياخشى ئىشلار ئۈچۈن ئاتاپ قىلىنغان ۋەقىپتۇر.

1277.سوئال: ئەۋلاد ۋەقىپسى دېگەن قايسى؟

جاۋاب: ئەۋلاد ۋەقىپسى – ۋەقىپ قىلغۇچىنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ پەرزەنتلىرى پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئاتىۋەتكەن ۋەقىپسى بولۇپ، بۇ خىلدىكى ۋەقىپتىن پايدىلىنىش ۋەقىپ قىلغۇچىنىڭ ئۇرۇق ئەۋلادى بىلەنلا چەكلىنىدۇ.

ۋەقپ قىلىشنىڭ پايدىسى ۋە پەزىلىتى

1278.سوئال: ۋەقىپ قىلىشنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

جاۋاب: ۋەقپىنىڭ پايدىسى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) بىر ۋاقىتنىڭ قىلىپ قويغان ۋەقپىسىدىن كىشىلەر مەنپەئەتلىنىدۇ، نۇرغۇنلىغان ئېھتىياج ئىگىلىرى، مۇساپىرلا، ئاجىز – ئۇرۇقلار، يېتىم-يېسىرلار، ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدىكى كىشىلەر شۇ ۋەقپىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن ھاجەتلىرىنى قامدايدۇ. مەسىلەن: ئەجدادلىرىمىز ئۆتمۈشلەردە بارغان بەزى جايلىرىدا، شۇ زامانلارغا نىسبەتەن ھەشەمەتلىك بىنالارنى سېتىۋېلىپ ئاللاھ يولىدا ۋەقىپ قىلىپ قويغانلىقتىن، ئانا ۋەتەندىن پاكىستان ۋە سەئۇدى ئەرەبىستانى قاتارلىق مەملىكەتلەرگە چىققان ھاجىلار، بۇ مەملىكەتلەردە تۇرۇپ قالغان يوقسۇل ئۇيغۇرلار ۋە ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدىكى تالىبلار بۇ ۋەقىپ بىنالىرىدىن پايدىلانغانغا ئوخشاش.

(2) ۋەقىپلەر ئومۇمغا مەنپەئەتلىك بولغان نۇرغۇنلىغان ياخشى ئىشلارغا تۆرتكە بولۇپ كەلمەكتە. مەسىلەن: ئىسلام مەملىكەتلىرىدە نۇرغۇنلىغان مەكتەپ، مەدرىسلەر، دوختۇرخانىلار، كۇتۇپخانىلار، مەسجىدلەر، دارۇل ئەيتاملار، پېقىر ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسلىك قوراللىرى ۋە كىيىم – كېچەك، ھەتتا يېمەك – ئىچمەكلىرى ۋەقىپلەردىن تەمىن ئېتىلىدۇ. مۇسۇلمانلار ئەزەلدىن ۋەقىپ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ كەلمەكتە. ئىسلام مەملىكەتلىرىدە، مال – مۈلكىنىڭ ھەممىسىنى ياكى بىر قىسمىنى ئاللاھ يولىدا ياخشىلىق يوللىرىغا ۋەقىپ قىلىۋەتكەنلەر ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن: «پادىشاھ فەيسەل ۋەقپى» ئىسلامغا خىزمەت قىلغۇچىلارغا ھەر يىلى مەلۇم مىقداردا مۇكاپات تارقىتىپ كەلمەكتە.

دۇنيادا مال-مۈلكىنى خەيرىيەت ئىشلىرىغا ئاتاپ ۋەقپە قىلىۋەتكەنلەر مۇسۇلمانلارلا ئەمەس. بەلكى غەرب دۇنياسىدا، ئىنسانىيەت تۆھپىسى بىلەن مال-مۈلكىنى ئىنسانىيەتكە پايدىلىق بولغان ئىشلار ئۈچۈن ۋەقپە قىلىۋەتلەرمۇ كۆپ. نوبېل مۇكاپاتى بۇنىڭ مىسالى.

1279.سوئال: ۋەقىپ قىلىشنىڭ قانداق پەزىلىتى بار؟

جاۋاب: ۋەقىپ قىلىش – سەدىقە جارىيە (ساۋابى ئۈزۈلمەستىن داۋام قىلىپ تۇرىدىغان سەدىقە) نىڭ ئۆزىدۇر. ۋەقىپ قىلغۇچىنىڭ قىلغان ۋەقپىسىدىن كىشىلەر پايدىلانغان مۇددەتچە ساۋابى ئۇنىڭغا يېتىپ تۇرىدۇ.

1280.سوئال: ۋەقپىنىڭ شەرتلىرى بولامدۇ؟

جاۋاب: ھەر قانداق بىر نەرسىنى ۋەقىپ قىلغۇچى ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش قانداق كىشىلەر ئۈچۈن يوللۇق بولىدىغانلىقىنى بەلگىلەپ بەزى شەرتلەرنى قەيت قىلىدۇ. بۇ شەرتلەر ۋەقپىنىڭ تەقەززاسىغا ۋە ئىسلام شەرىئىتىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن كېلىشى شەرتى بىلەن كۈچكە ئىگە قىلىنىدۇ. ئەكسى ھالدا ئەمەل قىلىنمايدۇ. شۇنىڭدەك، ۋەقپىنى خالىسا ئۆزى ياكى ۋارىسلىرى ساتالايدىغانلىقىنى ياكى ۋەقپىنى داۋاملاشتۇرۇشتىن يېنىۋالالايدىغانلىقىنى شەرت قىلسا، مۇنداق شەرت ئېتىبارغا

ئېلىنمايدۇ.

سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئۇيغۇر ۋەقپىلىرى

ئۇيغۇرلار ئەزەلدىن مەرد، سېخى، قولى كەڭ مىللەت بولۇپ، بۇ خۇسۇستا باشقا مىللەتلەرگە ئۈلگە يارىتىپ كەلگەن. ئۇيغۇرلار ئەۋلادلىرىنىڭ غېمىنى يېيىش ۋە ئۇلار ئۈچۈن بىرەر مېھنەت، بىرەر تۆھپە قالدۇرۇپ كېتىشنى مىللىي ۋە دىنىي بۇرچ دەپ بىلىدۇ. ئۆتمۈشلەردىكى ئۇيغۇرلاردىن ھەرەم سەپىرىگە ئاتلانغانلىرى مۇساپىرچىلىقنىڭ قاتتىقلىقى ۋە ھەج سەپىرىنىڭ قىيىنلىقىنى ھېس قىلغاندىن كېيىن، كېيىنكى ئەۋلادلىرىنىڭ غېمىنى يېگەنلىكتىن، ئۇلار مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرىنىڭ شۇ زامانلارغا نىسبەتەن ئەڭ ھەشەمەتلىك بىنالىرىنى سېتىپ ئېلىپ، ئۇيغۇر ئېلىدىن ھەرەمگە كېلىدىغان كېيىنكى ئەۋلادلىرى ئۈچۈن ۋەقىپ قىلىپ قويغان ئىكەن.

ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرىدە ئۇيغۇر ئېلىنىڭ ھەر قايسى شەھەر ۋە ناھىيىلىرىنىڭ نامىدا ۋەقىپ قىلىنغان بىنالار كۆپتۇر. ۋەقىپ بىنالىرى بۇ جايدا«رىبات»دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ جايلاردىكى ۋەقىپ بىنالىرى «قەشقەر رىبات»، «كۇچار رىبات»، «ئاتۇش رىبات»،« خوتەن رىبات»، «قاغىلىق رىبات»،« شاھيار رىبات»،« ئۇجات رىبات»، «ئاقسۇ رىبات» ۋە «كېرىيە رىبات» دېگەنناملار بىلەن مەشھۇردۇر. ئۆتمۈشتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سېخىيلىقى، مەرتلىكى ۋە ئەۋلادلىرىنىڭ غېمىنى يېيىشتەك مەسئۇلىيەتپەرۋەرلىكى تۈرتكىسى بىلەن بارلىققا كەلگەن بۇ رىباتلار ئۇيغۇر ئېلىدىن ھەج ۋە ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن مەككىگە كېلىدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ بىردىنبىر يېتىپ قوپۇش ئورنىغا ئايلانغان. بۇ رىباتلارنىڭ بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇر ھاجىلار يېتىپ قوپىدىغان جاينىڭ غېمىنى قىلمايدىغان بولغان.

مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىكى خوتەن ۋەقپى

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدىكى خوتەن ۋەقپى 21- ئەسىردە قايتا سېلىنغان تۇنجى ۋەقىپ بىناسى ھېسابلىنىدۇ. ئەسلىدە ئۇ 1961- ئۇيغۇر ئېلىنىڭ خوتەن ۋىلايىتىدىن كەلگەن ئىبراھىم قارى داموللامنىڭ باشچىلىقىدا سېلىنغان رىبات ئىكەن. بۇ رىباتقا مەدىنىدە يەرلىشىپ قالغان خوتەنلىك دۆلەتنىياز ھاجىمنىڭ ئوغلى ئابدۇللا دۆلەت مەسئۇل بولغاندىن كېيىن، ئۇ كىشى رىباتنى قايتا سېلىپ چىقىشقا بەل باغلاپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ياردەم قىلىشىنى سورىغان. نەتىجىدە، مەدىنىدىكى خوتەن رىبات 2005- يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ياردىمى بىلەن 6 قەۋەتلىك قىلىپ، يېڭى زامانغا لايىق شەكىلدە قايتىدىن بىنا قىلىنغان. پۈتۈپ چىقىشىغا 2 مىليون سەئۇدى ئەرەبىستانى رىيالى(تەخمىنە 550 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى) كەتكەن.

مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى ياقۇب بەدەۋلەت ۋەقپى

مۇندىن تەخمىنەن 150 يىل ئىلگىرى ئۇيغۇر ئېلىدە 14 يىل ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن پەرغانىلىك ياقۇپ بېك بەدەۋلەت سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە مەسجىد ھەرەمنىڭ يېنىدا، ئۇيغۇر ئېلىدىن ھەج ۋە ئۆمرىگە كېلىدىغانلارنىڭ يېتىپ قوپۇشى ئۈچۈن ۋەقىپ تەسىس قىلدۇرغان ئىكەن. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ ۋەقپىنىڭ ئورنىلا ساقلىنىپ قالغان بولۇپ، كېيىنچە مەلۇم بىر شىركەت ۋەقپىنىڭ ئورنىغا مېھمان كۈتۈش سېلىپ مەلۇم مۇددەت پايدىلانغاندىن كېيىن قايتۇرۇپ بېرىشكە كېلىشىپ، ئورنىغا ھەشەمەتلىك مېھمان كۈتۈش سالغان. 2002-يىللىرى ھەرەمنىڭ ئەتراپىنى كېڭەيتىش پىلانى بىلەن بۇ مېھمان كۈتۈش يىقىتىپ تاشلىنىپ ئورنىغا ھۆكۈمەت كۆپ مىقداردا پۇل بەرگەن. بۇ ۋەقپىكە مەسئۇل بولغانلار ھۆكۈمەت بەرگەن مەزكۇر پۇلنىڭ بىر قىسمىغا مەككىنىڭ داۋار كۇدەي دېگەن يېرىدىن 6 قەۋەتلىك بىر بىنانى سېتىپ ئالغان. ھازىر بۇ ۋەقپىنىڭ بىرى ئۇيغۇر، يەنە بىرى ئۆزبېك ئىككى مەسئۇلى بار.

جىددە شەھىرىدىكى ياقۇپ بەدەۋلەت ۋەقپى

ياقۇب بەدەۋلەت سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ پورت شەھىرى جىددە شەھىرىدىمۇ شۇنداق ۋەقىپ تەسىس قىلدۇرغان ئىكەن. مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرىدە ئۇيغۇر ئېلىدىكى ھەر بىر شەھەرنىڭ نامىدا ۋەقىپ بىنالىرى بولغان بولسىمۇ، جىددە شەھىرىدە بىرلا ياقۇپ بەگ ۋەقپىسىدىن باشقا بىرمۇ ۋەقىپ يوق ئىكەن. جىددە شەھىرىدە يەرلىشىپ قالغان ئۇيغۇرلارنىڭ پېشقەدەملىرىدىن ئابدۇلھەمىد ھاجىمنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، جىددە شەھىرىدىكى ياقۇپ بەگ ۋەقپى ئۆتمۈشلەردە ئۇيغۇر ئېلىدىن ھەجگە كەلگۈچىلەرنىڭ مەككە مۇكەررەمە ۋە مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھەرلىرىگە ئۆتۈشتىن بۇرۇن پاناھلىنىشى ئۈچۈن تولىمۇ ئەھمىيەتلىك ئورۇن تۇتقان ئىكەن. ئۆتمۈشلەردە جىددە شەھىرىدىكى ياقۇپ بەدەۋلەت ۋەقپىگە يېڭىسارلىق ئابدۇللا بۇخارى دېگەن كىشى مەسئۇل ئىكەن. ئۇ زامانلاردا ھەجگە كېلىدىغانلار ئاساسەن پاراخوت بىلەن جىددىگە كېلىپ، ئاندىن مەككىگە كىرەتتىكەن. ئابدۇللا بۇخارى ھەر يىلى جىددە شەھىرىدىكى دېڭىز بويىغا چىقىپ پاراخوت بىلەن كەلگەن ئۇيغۇر ھاجىلارنى كۈتىۋېلىپ ياقۇپ بەگ ۋەقپىسىگە چۈشۈرەتتىكەن. ئۇيغۇر ئېلىدىن چەتئەللەرگە چىقىش يولى ئېتىلگەندىن كېيىن، بۇ ۋەقپىكە چۈشۈش ئۈچۈن ئادەم كەلمىگەنلىكتىن، ئۇزۇن زامان پەرۋىشسىز تاشلىنىپ قېلىش سەۋەبى بىلەن مەزكۇر ۋەقىپ بىناسى ھۆكۈمەتنىڭ ۋەقپىلىرىگە قوشۇۋېتىلگەن ئىكەن.

يېقىنقى يىللاردىن بىرى ئۇيغۇرلار بىرلىشىپ بۇ ۋەقپىنى ھۆكۈمەتنىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ ئېلىشنى قارار قىلىپ، بۇ ئىشنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشقان بولۇپ، رەسمىيەت بويىچە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىدىكى ئۇيغۇرلار شۇ كىشىنىڭ ۋەقپىنى قايتۇرۇپ ئېلىشنى ماقۇل كۆرگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ مەھكىمىدىن ۋاكالەت نامە

چىقىرىشى لازىم كېلەتتىكەن. ئۇيغۇرلار ئۆز ئارىسىدا بىرەر ئېتتىپاقلىقا كېلەلمىگەنلىكى سەۋەبلىك بۇ ئىشمۇ ئەمەلگە ئاشمىغان ئىكەن.

بۇ ۋەقپىنىڭ ئورنىغا بىرلىرى 4قەۋەتلىك بىنا سېلىۋالغان بولۇپ، ئون يىلدىن كېيىن ھۆكۈمەت ۋەقپىسىگە قايتۇرۇپ بېرىدىكەن. ۋەقپىنىڭ ئورنى جىددە شەھىرىنىڭ يەر – زېمىن ئەڭ قىممەت بولغان «خاسكىيە» دېگەن يېرىگە جايلاشقان ئىكەن. بۇ ۋەقپىنىڭ ئورنى ھازىرقى كۈندە ئاز دېگەندە 5 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يارايدىكەن. ھازىر بۇ ۋەقپىنىڭ ئورنىغا سېلىنغان ماگىزىن ۋە ئائىلە قۇرۇلىرىدىن كىرىدىغان يىللىق كىرىم 500 مىڭ رىيال (تەخمىنەن 130 مىڭ دوللار)غا يېتىدىكەن.

مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدىكى قەشقەر ۋەقپى

مەدىنە شەھىرىدىكى قەشقەر ۋەقپى ھازىر ئەۋلاد ۋەقپى سۈپىتىدە كىراغا قويۇلماقتا. 2007-يىلى ئىيۇل ئېيىدا بىز مەدىنىدىكى خوتەن ۋەقپىنىڭ مەسئۇلى ئابدۇللا دۆلەت ئىككىمىز قەشقەر ۋەقپىنىڭ مەسئۇلى ئابدۇلمەجىد سادىق ئابادى دېگەن كىشى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزگىنىمىزدە بو كىشى «مەدىنىدە قەشقەر ۋەقپى دەيدىغان بىر ۋەقىپ يوق، بۇ بىزنىڭ ھاماماچىمىز ئەۋلادلىرى ئۈچۈن ئاتىۋەتكەن ئەۋلاد ۋەقپى ئىدى»دېگەن ئىدى.

ئابدۇللا دۆلەتنىڭ ئېيتىشىچە، ئابدۇلمەجىد ھاجىمنىڭ بۇ ۋەقپىنىڭ ئىگىلىرى بىلەن ھېچقانداق ئۇرۇق-تۇغقانلىق مۇناسىۋىتى يوق ئىكەن. ھازىر ھېچقانداق ئۇيغۇر بۇ ۋەقپتىن پايدىلانمايدىكەن. مەدىنىدە قەشقەر ۋەقپىگە ئائىت ئىككى چوڭ بىنا بولۇپ، بىرىگە ھازىر ئابدۇلمەجىد سادىق ئابادىنىڭ ئەۋلادلىرى يەنە بىرىگە باشقا بىرسى ئىگىدارچىلىق قىلىپ كەلمەكتە ئىكەن.

مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە مەسجىدى ھەرەمگە ئەڭ يېقىن بولغان ئەجياد كوچىسىنىڭ مەسافى مەھەللىسىدە قەشقەرلىك ھاجىلار تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان بىر قەدىمىي ۋەقىپ بولۇپ، بىر قانچە يىلدىن بىرى تاقىلىپ قالغان.

مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى ئاتۇش رىبات

مەككىدىكى ئاتۇشلۇق ئۇيغۇرلارنىڭ پىشقەدەملىرىدىن مەرھۇم ئابدۇلئەزىز يۇنۇس ھاجىمنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، 1930- يىللىرى ئاستىن ئاتۇشلۇق سودىگەر ئابدۇراھمان تاش دىگەن كىشى سودا ئىشلىرى ئۈچۈن ئۇرۇمچى تەرەپكە كېتىۋاتقىنىدا، ئاقسۇدا بىر دەگدە ھەج سەپىرى ئۈچۈن تەييارلىنىۋاتقان كۇچارلىق تەقۋادار بىر كىشى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئۇ كىشىگە:« مەن ساۋابلىق ئۈچۈن مەككىدىن بىر ۋەقىپ ئۆيى ئېلىپ قويۇشقا بىر مىقداردا پۇل توپلىغانتىم. ياشىنىپ قالغانلىقىم سەۋەبلىك بارالمايدىغان ئوخشايمەن. بۇ پۇلنى سىلىگە بەرسەم، ئۇنى مەككىدە بېرەر ئاتۇشلۇققا بېرىپ قويسىلا، ئۇنىڭغا ئاتۇشلۇق ھاجىلار ئۈچۈن بېرەر بىنا ئېلىپ قويغان بولسا»دەپ ئۆتۈنۈپ پۇلنى تاپشۇرغان ئىكەن. ئابدۇراھمان ھاجىمنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى پۇلغا مەككىنىڭ مەسفەلە ماجىد

مەھەللىسىدە كونا ئاتۇش رىبات سېتىپ ئېلىنغان ئىكەن. 1987- يىلى سەئۇدى ئەرەبىستان ھۆكۈمىتى ئورنىغا يول ۋە كۆۋرۈك سېلىش زۆرۈرىيىتى بىلەن بۇ رىباتنى يىقىتىپ تاشلاپ ئۇنىڭ بەدىلىگە بىر مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن كۆپرەك پۇل بەرگەن ئىكەن. 1988- يىلى مەككىدىكى ئۇيغۇرلاردىن ئابدۇلئەزىز ھاجىم بىلەن قاسىمجان ھاجىملار باشچىلىقىدا ئىئانە توپلىنىپ 600,000ريال(160مىڭ دوللار)غا يېقىن پۇل يىغىش قىلىنىشقان ۋە ئۇنى ھۆكۈمەت بەرگەن پۇلغا قوشۇپ، ھازىرقى ئاتۇش رىباتنى سېتىپ ئالغان ئىكەن. 2010-يىلى بۇ رىباتنىڭ ئورنى بىر شىركەتكە 18 يىللىق مۇددەتلىك پايدىلىنىشقا بېرىلگەن. شىركەت بۇ رىباتنىڭ ئورنىغا 24 قەۋەتلىك مېھمان كۈتۈش سېلىپ كېلىشكەن مۇددەت ئىچىدە پايدىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئاتۇش ۋەقپىنىڭ مەسئۇللىرىغا قايتۇرۇپ بېرىدىكەن ۋە ھازىرمۇ ھەر يىلى بىر مىليون 600مىڭ ريال پۇل تۆلەپ تۇرىدىكەن.

مەككە مۇكەررەمە شەھرىدىكى خوتەن رىبات

مەككە مۇكەررەمە شەھرىدىكى خوتەن رىبات 1904 يىللىرى خوتەنلىك ئابدۇقادىر ھاجىم دېگەن كىشى تەرىپىدىن ۋەقپ قىلىنغان ئىكەن. بۇ رىبات تەسىس قىلىنغان ۋاقتىدىن باشلاپ تاكى 1980- يىللىرىدا ئۇيغۇر ئېلىدىن چەتئەللەرگە چىقىش يولى ئېچىلغانغا قەدەر مەككىدىكى خوتەنلىك ئاجىز – ئورۇقلارنىڭ يېتىپ قوپۇش ئورنى بولۇپ كەلگەن ئىكەن. ئۇيغۇر ئېلىدىن ھاجىلار كېلىشكە باشلىغاندىن بېرى، ئۇيغۇر ھاجىلارنىڭ رامىزان ۋە ھەج مەزگىللىرىدە بىردىنبىر يېتىپ قوپۇش ئورنىغا ئايلانغان. بۇ رىباتنىڭ باشقا ئۇيغۇر رىباتلىرىغا نىسبەتەن ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى، ئۇنىڭ مەسجىدى ھەرەمگە ئەڭ يېقىن بولغانلىقى ئىكەن. مەسجىدى ھەرەمنى كېڭەيتىش زۆرۈرىيىتى سەۋەبلىك بۇ رىبات 2004- يىلى سەئۇدى ئەرەبىستان ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن يىقىتىۋېتىلگەن ۋە بەدىلىگە 7 مىليون سەئۇدى ئەرەبىستان ريالى(تەخمىنەن 2 مىليونغا يېقىن ئامېرىكا دوللىرى) بېرىلگەن ئىكەن. خوتەن رىباتقا ئائىت بۇ مەبلەغ مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئەتراپىدا قۇرۇلۇشقا باشلىغان « جەبەل ئۆمەر»شىركىتىنىڭ ھەسسىدارلىقىغا قوشۇۋېتىلگەن بولۇپ، يېقىندا مەزكۇر مەبلەغنى ئىشلىتىپ خوتەن رىبات ئۈچۈن مەككە شەھىرى ئىچىدىن يېڭى بىنا سېتىۋېلىش تىرىشچانلىقى داۋام قىلماقتا ئىكەن. مەككىدىكى خوتەن ۋەقپىنىڭ ھازىرقى مەسئۇلى 1945- يىلى گومىنداڭچىلار تەرىپىدىن شېھىد قىلىنغان ئىنقىلابىي شائىر بىلال ئەزىزىينىڭ ئىنىسى شەمسىددىن قارىھاجىمنىڭ چوڭ ئوغلى مۇھەممەد نۇر دېگەن كىشىدۇر.

مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدىكى كېرىيە ۋەقپى

مۇندىن 100يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرى كېرىيىدىن ھەرەمگە كەلگەن بىر ساخاۋەتچى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىدە كېرىيىلىكلەرگە ئاتاپ بىر ۋەقپ تەسىس قىلغان ئىكەن. كېيىنچە بۇ ۋەقپىنى باشقۇرىدىغانلار ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، بۇ ۋەقپ

ئىگىسىز قالغانلىقتىن ھۆكۈمەت بەيتۇل مال (ھۆكۈمەت باشقۇرىدىغان ۋەقپلەر) قاتارىغا ئۆتكۈزىۋالغان ئىكەن. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ھىندىستاندىكى ئوقۇشىنى پۈتتۈرگەن كېرىيە جايلىق ئوسمان مەۋلىۋى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىگە كېلىپ، ھۆكۈمەتكە ئەرز سۇنۇش ئارقىلىق مىڭ جاپادا بۇ ۋەقپىنى قايتۇرۇپ ئالغان ۋە 1991-يىلى ۋاپات بولغىنىغا قەدەر ئۆزى باشقۇرۇپ، كېرىيىدىن ھەج ۋە ئۆمرىگە كەلگەنلەرنى قارشى ئېلىپ، مېھمان قىلىپ خىزمەت قىلغان ئىدى. ئوسمان مەۋلىۋىنىڭ ۋاپاتىدىن ھازىرغىچە بۇ ۋەقپكە كېرىيە كۆكيارلىق مۇھەممەد قارىھاجىمنىڭ ئوغلى ئۆمەر مەسئۇل بولۇپ كەلمەكتە.

مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدىكى كېرىيە ۋەقپىنىڭ ئورنى شۇ زاماندىكى مەسجىد نەبەۋىنىڭ يېنىدا بولۇپ، 1990-يىللىرى مەسجىد نەبەۋىنى كېڭەيتىشتە كېرىيە ۋەقپى چېقىلىپ كېتىپ، ۋەقپىنىڭ ئورنىغا ھۆكۈمەت كۆپ مىقداردا پۇل بەرگەن. شۇ ۋاقىتتا كېرىيىلىكلەر بۇ پۇلدىن ئىشلىتىپ، مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىنىڭ قۇربان نازىل كوچىسىدىن ئىككى چوڭ بىنا سېتىپ ئالغان ئىدى. ھازىر بۇ ئىككى بىناغا چۈشىدىغان كېرىيىلىكلەر بولمىغانلىقتىن، بۇ ئىككىسى مېھمان كۈتۈشكە ئورنىدا ئىشلىتىپ كېلىنمەكتە.

مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدىكى كېرىيە ۋەقپى

كېرىيىلىك مەشھۇر ئالىم مەرھۇم ئابدۇلھەيخان ھاجىمنىڭ ئاتىسى ئۇبۇلھەسەن ھاجىم ئۆتكەن ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، مەككە مۇكەررەمە شەھىرىگە كېلىپ، كېرىيىلىك ھاجىلارنىڭ يېتىپ قوپۇشى ئۈچۈن مەككىنىڭ مەسجىد ھەرەمگە ئەڭ يېقىن بولغان يېرىدىن ئىككى قەۋەتلىك بىر ئۆيىنى ئېلىپ ۋەقپ قىلغان ئىكەن. كېيىنچە، مەسجىد ھەرەمنى كېڭەيتىشتە بۇ ۋەقپ ئۆي چېقىلىپ كېتىپ، ھۆكۈمەت ئورنىغا كۆپ مىقداردا پۇل بەرگەن بولۇپ، بۇ پۇلنى ئۇلار مەككە ئەتراپىدا قۇرۇلۇش سېلىۋاتقان مەلۇم بىر قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ ھەسسىدارلىقىغا قوشقان . كېرىيىلىكلەر 1999-يىللىرىدا ھەسسىدارلىققا قوشقان پۇلنىڭ پايدىسىغا مەككىنىڭ مەسفەلە دېگەن يېرىدىن 5 قەۋەتلىك كىچىكرەك بىر بىنانى سېتىپ ئالغان. شۇ ۋاقىتتىن بېرى كېرىيىلىك ھاجىلار شۇ بىناغا چۈشىدىغان بولغان. مەككىدىكى كېرىيە ۋەقپىنىڭ ھازىرقى مەسئۇلى كېرىيىلىك تۇرسۇن ھاجىمنىڭ ئوغلى مۇھەممەد ئەمىن ھاجىم دېگەن كىشىدۇر.

ئۇيغۇرلار ۋەقپلەردىن پايدىلانمايدۇ

ھازىر ئۇيغۇرلاردىن ئۆز ئالدىغا ھەج- ئۆمرىگە كېلىدىغانلارنىڭ سانى ئىنتايىن ئازىيىپ كەتكەنلىكى، ئانا ۋەتەندە تەشكىللەنگەن مەخسۇس ئۆمەك بىلەن كەلگەنلەرنىڭ ئۆمەك تەرەپتىن تەييارلانغان مېھمانخانىلارغا چۈشكەنلىكى سەۋەبلىك ئۇلار مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرىدىكى ئۇيغۇر ۋەقپلىرىدىن پايدىلانمايۋاتماقتا. بۇ سەۋەبتىن مەزكۇر ۋەقپلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك باشقا مىللەتلەرگە كىراغا قويۇلماقتا.

رەنە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1281.سوئال: رەنە دېگەن نېمە؟
جاۋاب: رەنە ئەسلىسى «الرَّهْن» دېگەن ئەرەبچە سۆزنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا بۇزۇپ قوللىنىلىشى بولۇپ، رەھنە، گۆرۈ دەيمۇ ئاتىلىدۇ. رەنە - قەرز ئىگىسىنىڭ قەرز ئالغۇچىدىن قەرزنى قايتۇرۇپ ئېلىشنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن قەرزنى قايتۇرۇپ ئالغانغا قەدەر پۇلغا يارايدىغان بىرەر نەرسىنى تۇتۇپ تۇرۇشى دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە رەنە ھەققىدە تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر سىلەر سەپەر ئۈستىدە بولۇپ خەت يازالايدىغان ئادەمنى تاپالمىساڭلار، بۇ چاغدا (قەرز ھۆججىتى يېزىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا) رەنە قويىدىغان نەرسىنى تاپشۇرساڭلار بولىدۇ؛ ئاراڭلاردا بىرىڭلار بىرىڭلارغا ئىشىنىپ ئامانەت قويسا، ئۇ چاغدا ئامانەتنى ئالغۇچى ئادەم ئامانەتنى تاپشۇرسۇن (يەنى قەرز بەرگۈچى قەرز ئالغۇچىغا ئىشىنىپ ئۇنىڭدىن بىر نەرسىنى رەنە ئالمىسا، قەرزدار قەرزنى دېيىشكەن ۋاقتىدا قايتۇرسۇن)﴾[1].

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە قەرز ئىشىنى تۈۋەندىكى ئۈچ يولنىڭ بىرى بىلەن بىر تەرەپ قىلىشنى بۇيرىغان:

(1) قەرز مۇئامىلىسىنى بۇ مۇئامىلىگە ھازىر بولغان گۇۋاھچىلارنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن بىللە يېزىپ ھۆججەت قىلىپ قالدۇرۇش.

(2) قەرز ھۆججىتىنى يېزىپ قالدۇرۇشقا كاتىب ياكى گۇۋاھچى تاپالمىغاندا، خۇسۇسەن سەپەر ئۈستىدە بولغاندا، قەرز ئالغۇچىنىڭ ئالغان قەرزنى قايتۇرۇشقا كاپالەت قىلىش ئۈچۈن پۇلغا يارايدىغان بىرەر نەرسىنى قەرز بەرگۈچىنىڭ يېنىدا رەنە قويۇشى.

(3) قەرز بەرگۈچى قەرز سورىغان ئادەمگە ئىشىنىپ ئۇنىڭدىن قەرزگە ھۆججەت ياكى رەنە تەلەب قىلماستىن قەرز بەرسە، قەرز ئالغۇچىنىڭ قەرز بەرگەن كىشىنىڭ ئىشەنچىنى سۇيىئىستېمال قىلماستىن، قەرزنى ۋاقتى قەرەلىدە قايتۇرۇشى.

رەنە مۇئامىلىسىگە يول قويۇشنىڭ سەۋەبى

1282.سوئال: رەنە قويۇش نېمە ئۈچۈن بۇيرۇلغان؟
جاۋاب: رەنە قويۇش ئالغان قەرزنى ۋاقتى قەرەلىدە ئىگىسىگە تاپشۇرۇشنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن قويۇلىدۇ. قەرز تاپشۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، رەنە قويۇلغان نەرسە قايتۇرۇپ ئېلىنىدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 283- ئايەت.

قەرز رەنىسىنىڭ شەرتى

1283.سوئال: قەرز رەنىسىنىڭ شەرتى نېمە؟

جاۋاب: قەرز رەنىسىنىڭ دۇرۇس بولىشى ئۈچۈن تۆۋەندىكى شەرتلەرنىڭ هازىر بولىشى شەرتتۇر:

(1) رەنە قويغۇچى ۋە ئۇنى تاپشۇرۇپ ئالغۇچى هەر ئىككىسىدە- بالاغەت يېشىغا يەتكەن بولۇش، ئەقلى – هوشى جايىدا بولۇش ۋە تەسەررۇپتا ئىختىيار ئىگىسى بولۇشتىن ئىبارەت- سالاهىيەت بولىشى شەرتتۇر.

(2) رەنە قويىدىغان ۋاقىتتا رەنە قويۇلىدىغان نەرسىنىڭ ئېنىق بايان قىلىنىشى. مەسىلەن: "سىزگە مانچىلىك پۇلنى پالانى ۋاقىتقىچە، پالانى نەرسىنى رەنىگە ئېلىش شەرتى بىلەن قەرز بېرىپ تۇردۇم" دېگەنگە ئوخشاش.

(3) رەنىگە قويماقچى بولغان نەرسىنىڭ پۇلغا يارايدىغان ۋە ساتقىلى بولىدىغان نەرسىلەردىن بولىشى.

(4) رەنىگە قويماقچى بولغان نەرسىنىڭ مېۋە ۋە كۆكتاتقا ئوخشاش تېز بۇزۇلۇپ كېتىدىغان نەرسىلەردىن بولماسلىقى شەرتتۇر.

1284.سوئال: رەنىگە قويۇلغان نەرسىدىن كۆپەيگەن نەرسىلەرنى قانداق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: رەنىگە قويۇلغان نەرسىدىن كۆپەيگەن نەرسىلەر مۇنداق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

(1) رەنىدىن كۆپەيگەن نەرسىلەر تۇخۇم، هەسەل، سۈت، ئۆينىڭ كىراسى قاتارلىق قويۇلغان رەنىدىن مۇستەقىل نەرسىلەر بولسا، ئۇ رەنە قويغان كىشىنىڭ خالىس هەققى بولۇپ، رەنە قويغان ئادەم ئۇنى رەنىگە قويغان نەرسىلىرىنى قايتۇرۇپ ئېلىشتىن بۇرۇنمۇ ئېلىپ پايدىلىنالايدۇ. ئەمما ئۇنى قەرز بېرىپ تۇرغۇچى ئىشلىتەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ، ئۇنىڭ هەققى ئەمەس.

(2) ئەگەر رەنىگە قويۇلغان نەرسىدىن كۆپەيگەن نەرسىلەر ئانىسىنىڭ قورسىقىدىكى بالىسى، هايۋاننىڭ ئۈستىدىكى يۇڭگە ئوخشاش رەنىدىن ئايرىغىلى بولمايدىغان نەرسىلەردىن بولسا، ئۇ قەرزنى تۆلەپ بولغىچىلىك رەنە بىلەن بىرلىكتە قەرز بەرگۈچىنىڭ يېنىدا قالىدۇ. رەنە قويغۇچى قەرزنى تۆلەپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنى رەنە بىلەن بىرگە قايتۇرۇپ ئالىدۇ.

هارام قىلىنغان رەنە

1285.سوئال: هارام قىلىنغان رەنە قايسى؟

جاۋاب: هارام قىلىنغان رەنە ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) قەرز ئىگىسىنىڭ رەنە ئېلىش بىلەن بىرگە قەرز ئالغۇچىغا بەرگەن قەرزىسىدىن ئىنتايىن ئاز مىقداردا بولسىمۇ ئۇسۇم ئېلىشنى شەرت قىلىۋېلىشى بولۇپ، بۇ جازانىخورلۇقنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ. قەتئىي هارامدۇر.

(2) قەرز ئىگىسىنىڭ رەنىدىن پايدىلىنىشىنى ياكى ئۇنى ئۆستۈرۈپ پايدا ئېلىشنى شەرت قىلىۋېلىشى بولۇپ، بۇمۇ جازانىخورلۇقنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدۇ. قەرز بەرگۈچىنىڭ قەرز بېرىپ تۇرغانلىقى بەدىلىگە قەرز ئالغۇچىدىن قايسىبىر يول بىلەن ئازراق بولسىمۇ پايدىلىنىشى هارامدۇر. چۈنكى قەرز ئاللاھ تائالادىن ساۋاب كۈتكەن هالدا، بەدەلسىز بېرىلىدىغان دىنىي ۋە ئىنسانىي ئىشتۇر.

بەدەلسىز قەرز بېرىپ تۇرۇشنىڭ ساۋابى چوڭ

1286.سوئال: بەدەلسىز قەرز بېرىشنى قانداق پەزىلىتى بار؟

جاۋاب: بەدەلسىز قەرز بېرىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ هاجەتلىرىنى راۋا قىلىغاننىڭ ساۋابى ناهايىتى كۆپتۇر. بۇ ئىنسانىي ۋە ئىمانىي خىسلەتكە ئىگە بولغانلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى بولۇپ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاهىدا ئۇلۇغ ئىسلاردىن سانىلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام كىشىلەرنىڭ هاجىتىنى راۋا قىلىشنىڭ پەزىلىتىنى ۋە ساۋابىنىڭ هەم پايدىسىنىڭ كۆپلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن:«كىم بىرەر مۇسۇلماننىڭ دۇنيادىكى قىيىنچىلىقلىرىدىن بىرەر قىيىنچىلىقىنى هەل قىلىپ بەرسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى قىيىنچىلىقلىرىدىن بىر قىيىنچىلىقىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ، كىم بىرەر يوقسۇلغا ئاسانلىق يارىتىپ بەرسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاسانلىق بېرىدۇ. كىم بىرەر مۇسۇلماننىڭ ئەيىبىنى يۆگىسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يۆگەيدۇ، بەندە بۇرادىرىنىڭ ياردىمىدە بولغان مۇددەتچە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ياردىمىدە بولىدۇ»[1].

(1) تىرمىزى رىۋايىتى.

ھەجر ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1287.سوئال: ھەجر دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ھەجر – ئەرەبچە سۆز بولۇپ، پۇل – مېلىدا تەسەررۇپ قىلىش سالاھىيىتى بولمىغان يېتىم بالا، ساراڭ، قەرزگە چۆكۈپ كەتكەن، قىمارۋاز، ئىسراپخور، كېسەلچان قاتارلىقلارنى ئۇلارنىڭ ئىلكىدىكى پۇل – مېلىنى تەسەررۇپ قىلىشتىن چەكلەش دېگەنلىك بولۇپ، يۇقىرىقىلارنىڭ تەسەررۇپ ئىشلىرىنى ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان تۇغقانلىرى قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق كۆرسەتكەن: ﴿ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار. ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار. يېتىملەرنى بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر سىناپ تۇرۇڭلار، ئۇلاردا ماللىرىنى باشقۇرالايدىغان ھالەتنى بايقىساڭلار، ئۇلارغا مال ـ مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار؛ ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ مال ـ مۈلكىنى بۇزۇپ ـ چېچىپ يەۋالماڭلار. (يېتىمگە ئىگىدارچىلىق قىلغانلاردىن) كىمكى باي ئىكەن، يېتىمنىڭ مال ـ مۈلكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، كىمكى يوقسۇل ئىكەن، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن، ئۇلارنىڭ مال ـ مۈلكىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغان چاغدا باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار. ئاللاھ ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر﴾[1].

سالاھىيەتسىزلەرنى تەسەررۇپتىن چەكلەشنىڭ سەۋەبى

1288.سوئال: يۇقىرىقىلار نېمە ئۈچۈن تەسەررۇپتىن چەكلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى ھەق – ھوقۇقلارنى زايە بولۇپ كېتىشتىن ساقلاشقا ئىنتايىن زور ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن، قايسىبىر سەۋەب بىلەن ئۆزىنىڭ مال ـ مۈلكىنى تەسەررۇپ قىلىش سالاھىيىتىنى يوقاتقان ئادەمنى ئاسرىغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئېلىش ياكى سېتىش جەھەتتىكى تەسەررۇپ ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا مەسئۇل بولغان تۇغقانلىرىغا تاپشۇرىدۇ. يېتىم بالا بالاغەتكە يېتىپ، ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى قىلالايدىغان، تۇرمۇشىنى نورمال ھالدا سۈردۈرەلەيدىغان ھالەتكە كەلگىچىلىك ئۇنىڭ ئېلىش ياكى سېتىش ئىشلىرىدىكى تەسەررۇپاتىنى ئۇنىڭ ۋەلىيسى(ئۇنىڭغا كېپىل بولغان تۇغقىنى) قىلىدۇ.

ساراڭ ئوڭشالغانغا قەدەر ئۆز مۈلكىدە تەسەررۇپ قىلىشتىن چەكلىنىدۇ. قىمارۋازلار، ھاراقتا بېرىلىپ قاۋاقخانىدىن چىقمايدىغانلار، ئاق چېكىدىغانلار، قەرزگە پېتىپ كەتكەنلەر، كېسەللىكتىن بىرەر ئىش بېجىرەلمەيدىغانلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ پۇل – مېلىنى تەسەررۇپ قىلىشتىن مەنئى قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ تەسەررۇپ ئىشلىرىنى

---

[1] نىسا سۈرىسى 5-6- ئايەتلەر.

ئۇلارنىڭ ئىگىلىرى (ۋەلىيلىرى) قىلىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ مال – مۈلكىنى زايە بولۇپ كېتىشتىن ساقلاش ئۈچۈندۇر.

تەسەررۇپى چەكلەنگەنلەرنىڭ ئىشلىرى

1289.سوئال: تەسەررۇپى چەكلەنگەنلەرنىڭ بارلىق ئىشلىرى رەت قىلىنامدۇ؟

جاۋاب: تەسەررۇپى چەكلەنگەنلەرنىڭ قىلغان تەسەررۇپلىرى ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، ئۆز ئالدىغا ئېلىپ بارغان نىكاھ ۋە تالاقىقا ئوخشاش ئىشلىرى ئىجرا قىلىنمايدۇ، يەنى قىلغىنى ھېساپ قىلىنىدۇ ۋە يۈرگۈزۈلىدۇ. ئەمما پۇل - مېلىدىن باشقىلارغا قەرزگە بېرىش، يوقسۇللارغا ياردەم قىلىش، ياخشىلىق ئورۇنلىرىغا ئاتىۋېتىش قاتارلىق تەسەررۇپاتلىرى - ئەگەر ئۇنىڭ مەنپەئەتىگە زىيانلىق بولغان شارائىتتا، - بىكار قىلىنىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن پەقەت ساراڭلار مۇستەسنادۇر. يەنى ساراڭلارنىڭ قىلغان ھېچقانداق بىر تەسەررۇپى يۈرگۈزۈلمەيدۇ.

گۇۋاھلىق ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1290.سوئال: گۇۋاھلىق دېگەن نېمە؟

جاۋاب: گۇۋاھلىق پارسچە سۆز بولۇپ، ئەرەبچىسى «شاھادەت»تۇر. مەنىسى بىلگەن نەرسىسىگە ئىقرار قىلىش دېگەنلىكتۇر. ئۇ ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردىكىگە ئوخشاش بېۋاسىتە ئاڭلىغىنىغا ياكى ھادىسىلەر ۋە ۋەقەلىكلەردىكىگە ئوخشاش كۆرگىنىگە ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە ئوخشاش كۈچلۈك دەلىل – پاكىتلار ئارقىلىق ئىسپاتلانغان قىل سىغمايدىغان ھەقىقەتلەرگە ئىقرار قىلىپ گۇۋاھلىق بەرگەنگە ئوخشاشتۇر.

گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشنىڭ ھۆكمى

1291.سوئال: گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: بىرەر ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى ئىسپاتلاش ياكى بىراۋنىڭ نەسەبىنى ئىسپاتلاش ياكى گۇناھسىز بىرىنى تۆھمەتتىن قۇتقۇزۇش ياكى بىراۋدىن زىيانىنى توسۇپ قېلىش ئۈچۈن گۇۋاھلىق بېرىش زۆرۈر بولغان ۋاقىتتا گۇۋاھلىقنى ئادا قىلىش پەرزدۇر. بۇنداق ۋاقىتتا گۇۋاھلىقنى يوشۇرۇش ياكى گۇۋاھلىق بېرىشتىن باش تارتىش ئېغىر گۇناھلاردىن سانىلىدۇ.

ئەمما گۇناھسىز بىرىنى قارىلاش ياكى جىنايەتكارنى ئاقلاش ياكى بىراۋنى زىيانغا ئۇچرىتىش ياكى بىراۋنىڭ نەسەبىنى رەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن يالغاندىن گۇۋاھلىق بېرىش ھارامدۇر.

يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ۋە ئۇنىڭ گۇناھى

1292.سوئال: يالغان گۇۋاھلىق بېرىش دېگەن نېمە؟

جاۋاب: يالغان گۇۋاھلىق بېرىش - بىراۋغا تۆھمەت قىلىپ، قىلمىغان ئىشنى قىلدى، دېمىگەن سۆزنى دېدى، دەپ يالغاندىن ئۇنى قارىلاش ياكى گۇۋاھلىقتا ھەقىقەتنى يوشۇرۇپ ئەكسىنى سۆزلەش دېگەنلىك بولۇپ، يالغاندىن گۇۋاھلىق بېرىش بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنى ئاققۇزۇشقا، ھەق – ھوقۇقلارنىڭ زايە بولۇپ كېتىشىگە، گۇناھسىزلارنىڭ قارىلىنىشىغا، گۇناھكارلارنىڭ جازاسىز قېلىشىغا سەۋەب بولىدىغان، ئاللاھقا ئەڭ يامان كۆرىلىدىغان، كەچۈرۈلگۈسىز، ئەڭ قەبىھ جىنايەتتۇر. بۇنداق جىنايەتنى ئىمانى ئاجىز، ئەخلاقتىن نېسىۋىسى بولمىغان، رەزىل ئادەملەر لا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداقلارنى قاتتىق ئازاب بىلەن تەھدىد قىلغان.

گۇۋاھلىقنىڭ تۈرلىرى

1293.سوئال: گۇۋاھلىق نەچچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: گۇۋاھلىق ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى، ئېتىقادتىكى گۇۋاھلىق، يەنە

بىرى مۇئامىلىدىكى گۇۋاھلىقتۇر.

1294. سوئال: ئېتىقادتىكى گۇۋاھلىق قايسى؟

جاۋاب: ئېتىقادتىكى گۇۋاھلىق – قەلبىدە ئىشەنگەن نەرسىلەرگە تىلى بىلەن ئىقرار قىلىش دېگەنلىك بولۇپ، بۇخىل گۇۋاھلىقتا دىل بىلەن تىل ئىككىسى بىردەك ئىشتىراك قىلىدۇ. دىل چىن ئىمان بىلەن، تىل ئىقرار ۋە ئېتىراپ بىلەن ئىشتىراك قىلىدۇ. شۇڭا قانداقلا بىر ئادەم «ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھىي مەبۇد يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى» دېگەن شاھادەت كەلىمىسىنىڭ مەنىسىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىپ، تىلى بىلەن ئىقرار قىلىدىكەن، ئۇ مۇسۇلمانلاردىن سانىلىدۇ.

ئەمما تىل ئىقرار قىلغان بولسىمۇ دىل ئىشەنمىسە بۇ ئىمان ئەمەس، بەلكى نىفاق (ئىككى يۈزلىمىچىلىك) بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇناپىقلارنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿مۇناپىقلار سېنىڭ ئالدىڭغا كەلگەن چاغدا: "گۇۋاھلىق بېرىمىزكى، سەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدۇرسەن" دەيدۇ، سېنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىڭنى ئاللاھ بىلىدۇ، ئاللاھ گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، مۇناپىقلار (ئىمان دەۋاسىدا) چوقۇم يالغانچىلاردۇر﴾(1). چۈنكى ئۇلار كۆڭلىدە ئىشەنمىگەن نەرسىلىرىنى تىلىدا سۆزلەيدۇ، ئۇلارنىڭ تىلى بىلەن دىلى بىردەك بولمايدۇ.

1295. سوئال: مۇئامىلىدىكى گۇۋاھلىق قايسى؟

جاۋاب: مۇئامىلىدىكى گۇۋاھلىق كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن، ئىشلىرىدىن، سۆپەتلىرىدىن بىلگەنلىرىگە ئەينەن ئىقرار قىلىش دېگەنلىكتۇر.

1296. سوئال: مۇئامىلىدىكى گۇۋاھلىقتىن مەقسەت نىمە؟

جاۋاب: ئىنسانلار ئارىسىدا يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ھەر خىل مۇئامىلىلەردە گۇۋاھلىق تەلەپ قىلىشتىن مەقسەت ھەق – ھوقۇقلارنى ياكى نەسەبنى ياكى نىكاھنى ياكى تالاقنى ياكى ئىددەتنى ياكى مىراسنى ياكى تۆھمەتنى ياكى بىرەر خەۋەرنى ياكى بىرەر مەلۇماتنى ياكى بىرەر ئىشنى ياكى ھەر قانداق بىر نەرسىنى ئىسپاتلاش ياكى رەت قىلىش ئۈچۈندۇر.

گۇۋاھلىق بېرىشكە سالاھىيەتلىك بولۇشنىڭ شەرتى

1297. سوئال: گۇۋاھلىق بېرىشكە سالاھىيەتلىك بولۇشنىڭ شەرتى نىمە؟

جاۋاب: ئىنسانلار ئارىسىدىكى مۇئامىلە ئىشلىرىدىن بىرەر ئىشقا گۇۋاھلىق بەرمەكچى بولغان گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشكە سالاھىيەتلىك بولۇشىنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:

(1) مۇسۇلمانغا گۇۋاھلىق بەرمەكچى بولغان ئادەمنىڭ مۇسۇلمان بولۇشى. غەيرى دىندىكىلەرنىڭ مۇسۇلمانغا گۇۋاھلىق بېرىشى رەت قىلىنىدۇ. (ھەنەفىي مەزھىبىدە، مۇسۇلمانلارنىڭ يۇرتىدا ياشايدىغان كۇففارلارنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھ

(1) مۇنافىقۇن سۈرىسى 1- ئايەت.

ئىشلىرىدا گۇۋاھلىق بېرىشنى دۇرۇس سانايدۇ).
(2) گۇۋاھچىنىڭ ئەقلى – ھوشى جايىدا بولغان بىرسى بولىشى. ساراڭ ياكى نىرۋىسى جايىدا ئەمەس بىرىنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ.
(3) گۇۋاھچىنىڭ ئەل ئىچىدە راستچىللىقى بىلەن تونۇلغان بىرى بولىشى.
(4) گۇۋاھچىنىڭ ئەل ئىچىدە ئىشەنچلىك كىشىلەردىن بولىشى.
(5) گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىق بەرمەكچى بولغان ئادەمنى يامان كۆرىدىغان بىرى بولماسلىقى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خىيانەتچىلىكى بىلەن تونۇلۇپ قالغان بىرىنىڭ قانداقلا بىر كىشى ئۈچۈن گۇۋاھلىق بېرىشىنى، بىراۋغا دۈشمەنلىك قىلىۋاتقان بىرىنىڭ ئۇنىڭغا گۇۋاھلىق بېرىشىنى ۋە خىزمەتچىنىڭ خوجايىنىغا گۇۋاھلىق بېرىشىنى مەنئى قىلغان.

گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ شەرتلىرى

1298. سوئال: گۇۋاھلىقنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟
جاۋاب: گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە:
(1) گۇۋاھلىقنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئىشلارغا «كۆردۈم»، ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغان ئىشلارغا«ئاڭلىدىم»دەپ بېرىش. كۆرمەي تۇرۇپ ئاڭلىغان ئىشلارغا «كۆردۈم» دەپ بېرىلگەن گۇۋاھلىق قوبۇل قىلىنمايدۇ. پەقەت نەسەبنى، نىكاھنى، ئۆلۈمنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن گۇۋاھچىنىڭ ئىشەنچلىك ئىككى ئەر ياكى بىر ئەر، ئىككى ئايالدىن ئېنىق ئاڭلىغانلىرى قوبۇل قىلىنىدۇ.
(2) گۇۋاھلىقنىڭ «شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىمەنكى...» دېگەن لەۋزى بىلەن بېرىلىشى.
(3) گۇۋاھلىق بېرىشتە، گۇۋاھلىقنىڭ تەلەپ قىلىنغان سان بويىچە بېرىلىشى لازىم, مەسىلەن: بىراۋنى زىنا بىلەن قارىلىغان ئادەم 4 قېتىم گۇۋاھلىقتىن ئۆتكەنگە ئوخشاش.

گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدىغانلار

1299. سوئال: كىملەرنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ؟
جاۋاب: تۆۋەندىكىلەرنىڭ بەرگەن گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ:
(1) ئاتا – ئانىلاردىن بىرەرسىنىڭ بالىلىرىغا ياكى بالىلارنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن بىرەرسىگە ياكى قېرىنداشلىرىدىن بىرەرسىگە بەرگەن گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ.
(2) ئەر – ئاياللارنىڭ بىر – بىرىگە بەرگەن گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ.
(3) ئىككى شېرىكنىڭ ئۆزلىرى شېرىكلەشكەن ئىشتا بىر – بىرىگە بەرگەن گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ.
(4) بىراۋنىڭ دۈشمەن تۇتۇپ يۈرگەن بىرىگە بەرگەن گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(5) ئەما كىشىنىڭ ئاڭلىغىنىدىن باشقا، قانداقلا بىر ئىشقا بەرگەن گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(6) يالغانچىلىقى ياكى تۆھمەتخورلىقى ياكى خىيانەتچىلىكى بىلەن بىرەر قېتىم ئېغىزغا چىقىپ قالغان ئادەمنىڭ قايسىبىر كىشى ئۈچۈن، قايسىبىر ئىشقا بەرگەن گۇۋاھلىقى قەتئىي قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(7) خىزمەتچىنىڭ خوجايىنىغا، كادىرنىڭ باشلىقىغا بەرگەن گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ.

1300. سوئال: گۇۋاھچىنىڭ يالغانچىلىقى كېيىنچە ئاشكارىلانسا نېمە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: بىراۋ گۇۋاھلىقنى پۈتۈن شەرتلىرىگە ئۇيغۇن ھالدا ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن گۇۋاھلىقىنى قوبۇل قىلىشقا توسقۇن بولىدىغان يالغانچىلىق، خىيانەتچىلىك، تۆھمەتخورلۇققا ئوخشىغان ئىللەتلەر كۆرۈلسە، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇۋاھلىقلىرى رەت قىلىنىدۇ. چۈنكى تەبىئىيدىكى بۇ خىل ناچارلىقلار پاش بولغان كىشىنىڭ بۇرۇنقى گۇۋاھلىقلىرىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ.

تەربىيەنىڭ ئادەمنى ئىسلاھ قىلىدىغانلىقى بىر ھەقىقەت بولسىمۇ، ئىنسانلارنىڭ مىجەز- خۇلقىنىڭ ئۇشتۇمتۇت بىر كېچىدىلا ياخشى ياكى يامان بولۇپ ئۆزگىرىپ كەتمەيدىغانلىقىمۇ بىر ھەقىقەت.

گۇۋاھلىقنىڭ دەرىجىلىرى

1301. سوئال: گۇۋاھلىقنىڭ دەرىجىلىرى قانچە ؟

جاۋاب: گۇۋاھلىقنىڭ دەرىجىلىرى 4 بولۇپ، ئۇلار:

(1) ئەرلەر كۆپرەك بىلىدىغان ئىشلار بولۇپ، بۇ خىلدىكى گۇۋاھلىقتا ئىككى ئەرنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ. مەسىلەن: نىكاھ، تالاق، ۋەسىيەت، ئېلىم-سېتىم ۋە بۇلارغا ئوخشاش ئەرلەر كۆپرەك بىلىدىغان ئىشلاردۇر. ﴿ئى مۆمىنلەر ئاراڭلاردىن بىرىڭلار ئۆلىدىغان چېغىدا ۋەسىيەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭغا ئىچىڭلاردىن ئىككى ئادىل كىشى گۇۋاھ بولسۇن﴾[1].

(2) ئايال‍لار كۆپرەك بىلىدىغان ئىشلار بولۇپ، بۇ خىلدىكى گۇۋاھلىقتا ئايال‍لارنىڭلا گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ. ھەتتا بىرلا ئايالنىڭمۇ گۇۋاھلىقى ھېسابقا ئېلىنىدۇ. مەسىلەن: تۇغۇت، قىزلىق، ھەيز، ئېغىر ئاياقلىق، بالا ئېمىتىش، نەسەب، ئايال‍لارنىڭ ئىددىتى ۋە ئەيىبلىرى قاتارلىق ئىشلاردا تەلەپ قىلىنغان گۇۋاھلىق.

مۇلاھىزە: بىراۋ ئۆزىنىڭ نىكاھلىق ئايالى تۇغقان بالىنىڭ دادىسى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىپ تۇرۇۋالسا، بۇ بالىنىڭ شۇ ئادەمنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىگە بىرلا ئايال گۇۋاھلىق بەرسىمۇ، بۇ بىرلا ئايالنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىپ، بالا شۇ ئادەمگە مەنسۇپ قىلىنىدۇ. ئەمما ھازىرقى زاماندا (DNA) ئانالىزى ئارقىلىق نەسەبنى

([1]) مائىدە سۈرىسى 107- ئايەت.

ئىسپاتلاش تېخىمۇ ئوڭايلاشتى.

(3) ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردە ئىككى ئەرنىڭ ياكى بىر ئەر، ئىككى ئايالنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ. مەسىلەن: ئېلىم – سېتىم، قەرز، رەنە، شېرىكچىلىك ۋە باشقىلارغا ئوخشاش. ﴿ سىلەر ئەرلىرىڭلاردىن ئىككى كىشىنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار؛ ئەگەر ئىككى ئەر تېپىلمىسا، سىلەر (ئادالىتىگە، دىيانىتىگە) رازى بولىدىغان كىشىلەردىن بىر ئەر، ئىككى ئايالنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار، بۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرسى ئۇنتۇپ قالسا، ئىككىنچىسى ئېسىگە سالىدۇ﴾(1).

(4) ئېرى ئايالىنى زىنا بىلەن قارىلاپ ئەرز قىلسا، ئايالىنى قارىلاشتا گۇۋاھلىق سۆزىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى دەلىللەش ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم قىلىپ، بەشىنچى قېتىملىقىدا «ئەگەر بۇ دەۋايىمدا يالغان ئېيتقان بولسام، ماڭا ئاللاھنىڭ لەنىتى بولسۇن» دەپ تەكىتلىسە، ئۇنىڭ يالغۇز گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ. ﴿خوتۇنلىرىنى زىنا بىلەن قارىلىغان ۋە ئۆزلىرىدىن باشقا گۇۋاھچىسى بولمىغانلار گۇۋاھلىق سۆزىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى دەلىللەش ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم قىلسۇن، بەشىنچى قېتىمىدا: «ئەگەر يالغانچى بولسام ماڭا ئاللاھنىڭ لەنىتى بولسۇن» دېسۇن﴾(2).

شۇنداقلا، ئايال ئېرىنىڭ ئۇنى زىنا قىلدى دەپ قارىلىغانلىقىنى رەت قىلىشتا، ئېرىنىڭ يالغانچى ئىكەنلىكىگە ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم ئىچىپ، بەشىنچى قېتىمىدا، «ئەگەر ئېرىمنىڭ گېپى راست بولىدىغان بولسا ماڭا ئاللاھنىڭ غەزىپى بولسۇن» دەپ تەكىتلىسە، ئايالنىڭ ئۆزىنى ئاقلاشتا يالغۇز گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ. ﴿خوتۇن كىشى ئېرىنىڭ يالغانچى ئىكەنلىكىگە ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم ئىچسە، جازاغا تارتىلىشتىن ساقلاپ قېلىنىدۇ. بەشىنچى قېتىمىدا، ئۇ(ئېرىم) ئەگەر راستچىللاردىن بولسا، ماڭا ئاللاھنىڭ غەزىپى بولسۇن دەپ قەسەم قىلىدۇ﴾(3). بۇ مەسىلە فىقھى كىتابلىرىدا «لەنەتلىشىش»دەپ ئاتىلىدۇ.

---

(1) بەقەرە سۈرىسى 282- ئايەت.

(2) نۇر سۈرىسى 6-7- ئايەتلەر.

(3) نۇر سۈرىسى 8-9- ئايەتلەر.

قەسەم ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر

1302. سوئال: قەسەم نېمە ئۈچۈن قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: قەسەم - بىرەر ئىشنى ئىسپاتلاش ياكى ئۇنى يالغانغا چىقىرىش ئۈچۈن قىلىنىدۇ. بىراۋدىن ئەھدە – مىساق ئالغاندا ياكى گۇۋاھلىق ئادا قىلغاندا ياكى بىرەر ئىشقا ئىنكار قىلغاندا ياكى زۆرۈرىيەت شۇنى تەقەززا قىلغاندا قەسەم قىلدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭدەك كەلگۈسىدە بىرەر ئىشنى قىلىشنى ياكى قىلماسلىقنى تەكىتلەش ئۈچۈنمۇ قەسەم قىلىنىدۇ.

قەسەم قىلىش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشنىڭ شەرتلىرى

1303. سوئال: قەسەم قىلىشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: قەسەم قىلىشنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىلەر:

(1) قەسەم قىلغۇچىنىڭ مۇسۇلمان، بالاغەت يېشىغا يەتكەن، ئەقلى – ھوشى جايىدا بولۇشى. بۇنىڭغا ئاساسەن، كىچىك بالىنىڭ، ساراڭنىڭ، باشقا دىندىكى بىرسىنىڭ قەسىمى ھېسابقا ئېلىنمايدۇ.

(2) قەسەم قىلغۇچىنىڭ قەسەمنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلغان بولۇشى. زورلانغانلىقتىن، ئېسىدە يوقلىقتىن ياكى خاتالاشقانلىقتىن قەسەم قىلغان ئادەمنىڭ قەسىمى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ.

(3) قەسەمنى ئاللاھنىڭ ئىسىملىرىدىن ياكى سۈپەتلىرىدىن بىرەرسىنى ئاتاش بىلەن قىلىش. پەيغەمبەرلەرنىڭ ياكى پەرىشتىلەرنىڭ ياكى ھەر قانداق بىر مەخلۇقاتنىڭ نامىنى ئاتاپ قەسەم قىلىشقا بولمايدۇ ھەمدە بۇنداق قىلىنغان قەسەم ھېسابقا ئېلىنمايدۇ. چۈنكى قەسەم پەقەت ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەنلا باغلىنىدۇ.

1304. سوئال: قەسەمنىڭ لەۋزى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: قەسەمنى ئاللاھنىڭ نامىنى ئاتاپ «ۋەللاھى» ياكى«تەللاھى» ياكى «بىللاھى» دېگەن لەۋزلەردىن بىرەرسىنى تىلغا ئېلىش بىلەن ياكى ھەركىم ئۆز تىلىدا: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى،.......»، دەپ قەسەم قىلسىمۇ بولىدۇ.

قەسەمنىڭ تۈرلىرى

1305. سوئال: قەسەم نەچچىگە بۆلۈنىدۇ؟

جاۋاب: قەسەم يەمىن لەغۋ (ھېسابلانمايدىغان قەسەم)، يەمىن مۇنئەقىد (رەسمىي قەسەم)، يەمىن غەمۇس(گۇناھقا پاتۇرغۇچى قەسەم) دەپ 3 كە بۆلۈنىدۇ.

1306. سوئال: ھېسابلانمايدىغان قەسەم (لەغۋ) دېگەن قايسى؟

جاۋاب: ھېسابلانمايدىغان قەسەم – قەسەم ئىچىشنى ئويلىماستىن مەقسەتسىز ھالدا قەسەم قىلىپ سېلىش ياكى باشقا بىر گەپ قىلماقچى بولۇپ دىققەتسىزلىكتىن قەسەم قىلىپ سېلىشقا ئوخشىغان قەسەم بولۇپ، ئۇنىڭدا گۇناھمۇ يوق ۋە كاپارەتمۇ

كەلمەيدۇ. مەسىلەن: بىر ئىشنى تەكىتلەش ئۈچۈن قەسەمنى مەقسەت قىلماستىن «ياق، ۋەللاھى» دېيىشتەك ئادەتكە ئوخشاش.

1307. سوئال: رەسمىي قەسەم (مۇنئەقىد) دېگەن نېمە؟

جاۋاب: رەسمىي قەسەم -بىرەر ئىشنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاش ياكى بىرەر تۆھمەتنى رەت قىلىش ياكى كېلىچەكتە بىرەر ئىشنى قىلىدىغانلىقىغا ياكى بىرەر ئىشنى قىلمايدىغانلىقىغا باشقىلارنى ئىشەندۈرۈش مەقسىتى بىلەن قىلىنىدىغان قەسەم بولۇپ، ئۇنىڭغا رىئايە قىلىش پەرزدۇر. كېلىچەككە ئائىت ئىشلار ئۈچۈن قىلىنغان قەسەمنى بۇزغان كىشىگە كاپارەت كېلىدۇ.

1308. سوئال: گۇناھقا پاتۇرغۇچى قەسەم (غەمۇس) دېگەن نېمە؟

جاۋاب: گۇناھقا پاتۇرغۇچى قەسەم - ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ياكى سۈپەتلىرىدىن بىرىنى ئاتاپ تۇرۇپ يالغان ئىشقا قىلىنغان قەسەم بولۇپ، مۇنداق قەسەم گۇناھنىڭ ئېغىرلىقىدىن كاپارەت بىلەن يۇيۇلمايدىغان، پەقەت ھەقىقىي راستچىل تەۋبىدىن باشقىسى قۇتقۇزالمايدىغان، قەسەم قىلغۇچىسىنى ئەڭ ئېغىر گۇناھلارغا پاتۇرىدىغان قەسەمدۇر.

قەسەم قىلىشنىڭ ھۆكمى

1309. سوئال: قەسەم قىلىشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

جاۋاب: قەسەم قىلىشنىڭ ھۆكمى ئېھتىياجغا قاراپ بەش تۈرلۈك بولىدۇ. ئۇلار پەرز، ھارام، مۇستەھەب، مەكرۇھ ۋە مۇباھ قاتارلىقلاردۇر.

1310. سوئال: قانداق ۋاقىتتا قەسەم قىلىش پەرز بولىدۇ؟

جاۋاب: گۇناھسىز بىرەر ئىنساننى ھالاكەتتىن ياكى تۆھمەتتىن قۇتقۇزۇش ياكى بىراۋنىڭ قانۇنلۇق ھەققىنى قوغداش ياكى ھەققانىي نىكاھنى ياكى ھەققانىي نەسەبنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن قەسەم قىلىشقا توغرا كەلسە، بۇ ۋاقىتتا قەسەم قىلىش پەرزدۇر. بۇنىڭدىن باش تارتقان ئادەم گۇناھكار بولىدۇ.

1311. سوئال: قانداق ۋاقىتتا قەسەم قىلىش ھارام بولىدۇ؟

جاۋاب: قەسەم گۇناھسىز بىراۋنى قارىلاش ياكى ئۇنىڭ ھالاك بولۇشىغا ياكى بىراۋنىڭ ھەققىنىڭ زايە بولۇشىغا ياكى يالغان نەسەبنى راست قىلىپ كۆرسىتىشكە ياكى باتىل نىكاھنى يوللۇق قىلىشقا ياكى يوللۇق نىكاھنى ئىنكار قىلىشقا ياكى بىراۋغا زىيان يەتكۈزۈشكە سەۋەب بولىدىغان بولسا، بۇ شارائىتتا قەسەم قىلىش ھارامدۇر. قەسەم قىلغۇچى بىلىپ تۇرۇپ يالغان ئىشقا قەسەم قىلسا، ئۇ گۇناھقا پاتۇرغۇچى ئېغىر قەسەمنى قىلغانلىقى سەۋەبلىك مۇناپىق بولىدۇ. مۇناپىقنىڭ جازاسى كاپىرنىڭكىدىن ئېغىر بولىدۇ. (مۇناپىقلار چوقۇم دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە

تاشلىنىدۇ.)(1)

قۇرئان كەرىم يالغان ئىشقا قەسەم قىلىشنى مۇناپىقلىقنىڭ ئالدىنقى ئالامەتلىرىدىن قىلىپ كۆرسەتكەن. (مۇناپىقلار سىلەرنى رازى قىلىش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ، (يالغان ئىشقا) قەسەم قىلىدۇ، ئەگەر ئۇلار راستلا مۆمىن بولىدىغان بولسا، ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى رازى قىلىشلىرى كېرەك ئىدى)(2).

1312.سوئال: قانداق ۋاقىتتا قەسەم قىلىش مۇستەھەب بولىدۇ؟

جاۋاب: ئارىسى بۇزۇلغان ئىككى دوستىنىڭ ياكى ئەر – ئايالنىڭ ئارىسىنى ئەپلەشتۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ھەق ۋە توغرا ئىشقا قەسەم قىلىش مۇستەھەب (يەنى قىلسا ساۋاب بولىدىغان ئەمەل)دۇر.

1313.سوئال: قانداق ۋاقىتتا قەسەم قىلىش مەكرۇھ بولىدۇ؟

جاۋاب: قەسەمگە ئېھتىياج تۇيۇلمىغان ئىشلارغا ياكى تاۋارنى بازارغا سېلىش ئۈچۈن راست ئىشقا قەسەم قىلىش مەكرۇھتۇر. (ئەمما يالغانغا قەسەم قىلىشنىڭ ھاراملىقىدا شەك يوق. مەسىلەن: 10يۈەنگە ئالغان نەرسىنى 15يۈەنگە ئالغانتىم، دەپ يالغانغا قەسەم قىلغانغا ئوخشاش).

1314.سوئال: قانداق ۋاقىتتا قەسەم قىلىش مۇباھ بولىدۇ؟

جاۋاب: قەسەمگە ئېھتىياج تۇيۇلغان، ئەمما قەسەم قىلمىسىمۇ زىيان بولمايدىغان ۋاقىتتا قەسەم قىلىش مۇباھ (گۇناھ ياكى ساۋاب بولمايدىغان ئىش)تۇر.

قەسەمنى بۇزغانىنىڭ جازاسى

1315.سوئال: قەسەمنى بۇزغانىنىڭ جازاسى نېمە؟

جاۋاب: ئىنسان بىرەر ياخشى ئىشنى قىلىشقا ياكى ئاللاھ مەنئى قىلغان ئىشنى تەرك ئېتىشكە قەسەم قىلىپ، ئۇنى بۇزۇۋەتسە، ئۇنىڭغا كاپارەت لازىم كېلىدۇ. شۇنىڭدەك، پېقىرلارغا ياخشىلىق قىلماسلىققا ئوخشاش بىرەر ياخشى ئىشنى قىلماسلىققا قەسەم قىلغان بولسا، قەسەمنى بۇزۇپ كاپارەت ئادا قىلىشى پەرزدۇر. قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېيىلگەن: ﴿ياخشىلىق قىلماسلىققا، تەقۋادار بولماسلىققا ۋە كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرمەسلىككە قەسەم قىلىش شەكلى بىلەن (ئۇلارنى قىلىشقا) ئاللاھنى توسالغۇ قىلماڭلار﴾(3).

(1) نىسا سۈرىسى145- ئايەت.

(2) تەۋبە سۈرىسى62- ئايەت.

(3) بەقەرە سۈرىسى 224- ئايەت.

قەسەمنىڭ كاپارىتى

1316.سوئال: قەسەمنى بۇزغاننىڭ كاپارىتى قانچىلىك؟

جاۋاب: قەسەمنى بۇزغاننىڭ كاپارىتى مۇنۇ ئايەتتە ئېنىق كۆرسىتىلگەن: ﴿ئاللاھ سىلەرنى سەھۋەنلىك بىلەن قىلغان قەسەمڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، لېكىن سىلەرنى قەستەن قىلغان قەسەمڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتىدۇ (مۇنداق قەسەمڭلارنى بۇزساڭلار) ئۇنىڭ كاپارىتى ئائىلەڭلارغا بېرىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تاماق بىلەن ئون مىسكىننى بىر ۋاخ غىزالاندۇرۇشتۇر، ياكى ئۇلارغا بىر قۇر كىيىم بېرىشتۇر، ياكى بىر قۇل ياكى بىر چۆرىنى ئازاد قىلىشتۇر، كىمكى بۇنداق قىلىشقا كۈچى يەتمىسە، ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى لازىم. بۇ ئەنە شۇ ئىچكەن قەسەمڭلارنى بۇزغانلىقىڭلارنىڭ كاپارىتىدۇر، قەسەمڭلارغا رىئايە قىلىڭلار. سىلەرنىڭ شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە ئەنە شۇنداق بايان قىلىدۇ﴾(1).

كاپارەت بېرىش تەرتىبى

1317.سوئال: كاپارەت بېرىش تەرتىبى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: كاپارەت بېرىش تەرتىبى ئىككى بولۇپ، بىرىنى ئورۇنداشتىن ئاجىز كەلگەن كىشى ئىككىنچىسىنى قىلىدۇ. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

(1) ئون نەپەر پېقىرنى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تاماق بىلەن بىر ۋاخ غىزالاندۇرۇش ياكى ئۇلارغا باھاسى نورمال كىيىملەردىن –كىيىلمىگەن، يېڭى بولىشى شەرتى بىلەن- بىر قۇردىن كىيىم بېرىش بولۇپ، بۇ ئىككى ئىشنىڭ قايسىسىنى قىلىش ئىختىياردۇر.

(2) ئون پېقىرغا بىر ۋاخ تائام ياكى بىر قۇردىن كىيىم بېرىشكە قۇدرىتى يەتمىگەن ئادەم ئۈچ كۈن روزا تۇتىدۇ. بۇ روزىنى ئارقا – ئارقىدىن تۇتۇش شەرت قىلىنمايدۇ. خالىسا ئارقا-ئارقىدىن، خالىسا كۈن ئاتلىتىپ تۇتۇۋەتسە بولىدۇ.

---

(1) مائىدە سۈرىسى 89- ئايەت.